VERSLAG

VAN DEN STAAT

DER

HOOGE-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

OVER

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK 'S GRAVENHAGE

1886—1887.

HOOGER ONDERWIJS.

Bij Koninklijk besluit van 23 Februari 1887, n°. 3, (bijlage A) werd eene wijziging gebracht in de lijst der bezambten bij de Rijksuniversiteiten, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 8 Februari 1879, n°. 2, laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 23 Juni 1885, n°. 35.

Bij Koninklijk besluit van 21 Juni 1887 (*Staatsblad* n°. 105) (bijlage B) werd, met intrekking van het Koninklijk besluit van 29 Juni 1878 (*Staatsblad* n°. 98) een nieuw leerplan voor de gymnasia en pro-gymnasia vastgesteld. In eene toelichting behoorende bij den brief van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 25 Juni 1887, n°. 1909[1], afd. Onderwijs (bijlage C) zijn de gronden uiteengezet, waarop de wijzigingen berusten.

Bij Koninklijk besluit van denzelfden datum (*Staatsblad* n°. 106) (bijlage D), werd, met intrekking van het Koninklijk besluit van 2 April 1884 (*Staatsblad* n°. 44), een nieuw programma vastgesteld, voor het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus en het daarmede gelijkgestelde examen, vermeld in art. 12 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102).

§ 1. RIJKSUNIVERSITEITEN TE LEIDEN, UTRECHT EN GRONINGEN.

a. COLLEGES VAN CURATOREN.

In de samenstelling dezer colleges kwam geene verandering.

b. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Leiden.

Senaat. Den 21sten September droeg de hoogleeraar LAND het rectoraat over aan den hoogleeraar VAN DE SANDE BAKHUYZEN, na verslag te hebben gegeven van de lotgevallen van de Universiteit in het afgeloopen jaar. Secretaris van den senaat was de hoogleeraar ROSENSTEIN; assessoren waren de hoogleeraren RAUWENHOFF, BUYS, HUËT en LAND.

Voorzitter en secretaris der faculteiten waren: in die der godgeleerdheid de hoogleeraren ACQUOY en VAN MANEN; in die der rechtsgeleerdheid de hoogleeraren VAN DER HORVEN en VAN DER VLUGT; in die der geneeskunde de hoogleeraren ZAAIJER en HUËT; in die der wis- en natuurkunde de hoogleeraren VAN DE SANDE BAKHUYZEN en KAMERLINGH ONNES en in die der letteren en wijsbegeerte de hoogleeraren KERN en TEN BRINK.

Op 8 Februari 1887 hield de rector-magnificus, bij gelegenheid der herdenking van den dies natalis der Leidsche hoogeschool, eene redevoering over »Coöperatie in de sterrekunde".

Hoogleeraren en lectoren. De hoogleeraar SIMON THOMAS overleed op 22 November 1886. In zijne plaats werd, bij Koninklijk besluit van 9 December 1886, n°. 24, dr. H. TREUB benoemd. Hij aanvaardde zijn ambt op 26 Januari met het houden eener rede getiteld: »De verdiensten der Nederlanders op het gebied der bekkenleer".

Bij Koninklijk besluit van 9 Maart 1887, n°. 5, werd dr. C. SNOUCK HURGRONJE benoemd tot lector, om onderwijs te geven in de Instellingen van den Islam. Bij hetzelfde besluit werd hem machtiging verleend om, gelijktijdig met genoemd ambt, te bekleeden dat van lector aan de gemeente-inrichting voor de opleiding van Oost-Indische ambtenaren te Leiden.

Bij Koninklijk besluit van 10 Augustus 1887, n°. 27, werd mr. L. SERRURIER, benoemd tot lector, om onderwijs te geven in de algemeene beschrijvende volkenkunde en de Japansche taal- en letterkunde.

Adsistenten. Bij Ministeriëele beschikking van 25 September 1886, n°. 2939, afd. Onderwijs, werd aan dr. J. HOCKE, op zijn verzoek, met ingang van 1 October 1886, eervol ontslag verleend als adsistent in het ziekenhuis. In zijn plaats werd, bij Ministeriëele beschikking van 13 October 1886, n°. 3087, afd. Onderwijs, voor het tijdvak van 15 October 1886 tot en met 31 December 1886, TH. LANGE benoemd.

Bij Ministeriëele beschikking van 23 December 1886, n°. 3761, afd. Onderwijs, werden voor het jaar 1887 tot adsistent herbenoemd: voor de physiologie dr. M. C. DEKHUYZEN en C. LE NOBEL; voor de pathologische anatomie dr. D. E. SIEGENBEEK VAN HEUKELOM; voor de scheikunde dr. H. W. BAKHUIS ROOZEBOOM, dr. P. VAN ROMBURGH en dr. C. HENSGEN; voor de natuurkunde dr. R. SISSINGH; voor de zoölogie dr. H. W. DE GRAAF; voor de sterrenkunde W. MASSINK en voor de botanie dr. J. M. JANSE. Bij de dezelfde beschikking werden voor het jaar 1887 tot adsistent in het ziekenhuis benoemd: G. A. DE GEUS, C. L. RÜMKE, P. DE JONG, W. DE JONG en dr. C. M. VAN VOORTHUYZEN en tot adsistent voor de scheikunde dr. J. C. A. SIMON THOMAS.

Bij Ministeriëele beschikking van 29 December 1886, n°. 3847, afd. Onderwijs, werd W. J. VAN STOCKUM voor het jaar 1887, benoemd tot adsistent in het ziekenhuis, ter vervanging van dr. H. TREUB.

Bij Ministeriëele beschikking van 9 Februari 1887, n°. 351[1], afd. Onderwijs, werd aan dr. C. M. VAN VOORTHUYZEN, op zijn verzoek, met ingang van 1 Maart 1887 eervol ontslag verleend, als adsistent in het ziekenhuis. In zijne plaats werd bij Ministeriëele beschikking van 28 Februari 1887, n°. 594, afd. Onderwijs, voor het tijdvak van 1 Maart tot en met 31 December 1887, C. E. HEYNSIUS benoemd.

Bij Ministeriëele beschikking van 20 Juni 1887, n°. 1811, afd. Onderwijs, werd aan dr. P. H. DOJES, met ingang van 1 September 1887, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend, als adsistent voor de natuurkunde. In zijne plaats werd bij Ministeriëele beschikking van 18 Juli 1887, n°. 2248, afd. Onderwijs, dr. J. E. COUVÉE benoemd, voor het tijdvak van 1 September 1887 tot en met 31 December 1888. Diens benoeming werd, reeds bij beschikking van 17 Augustus 1887, n°. 2521, afd. Onderwijs, op zijn verzoek, ingetrokken.

Utrecht.

Senaat. Den 21sten September droeg de hoogleeraar WIJNNE het rectoraat over aan den hoogleeraar VAN OVERBEEK DE MEIJER, na een verslag te hebben gegeven van de lotgevallen der Universiteit, over het afgeloopen studiejaar.

De hoogleeraar MOLTZER was secretaris van den senaat,

assessoren waren de hoogleeraren LAMERS, HAMAKER, BUYS BALLOT en OPZOOMER.

Het voorzitterschap en secretariaat in de faculteit der godgeleerdheid werd respectievelijk bekleed door de hoogleeraren VALETON en LAMERS; in die der rechtsgeleerdheid door de hoogleeraren POLS en MOLENGRAAFF; in die der geneeskunde door de hoogleeraren VAN GOUDOEVER en PEKELHARING (tijdelijk vervangen door den hoogleeraar ENGELMANN), in die der wis- en natuurkunde door de hoogleeraren RAUWENHOFF en HUBRECHT en in die der letteren door de hoogleeraren FRANCKEN en GALLÉE.

Hoogleeraren en lectoren. De hoogleeraar PEKELHARING en de lector WINKLER werden bij Koninklijk besluit van 24 September 1886, n°. 38, voor het tijdvak van 13 October 1886 tot en met 12 October 1887, ter beschikking gesteld van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, ten einde een onderzoek in te stellen, omtrent de beri-beri in Indië. Ter vervanging van den hoogleeraar PEKELHARING werden, bij Koninklijk besluit van 10 October 1886, n°. 25, tot lectoren, gedurende het tijdvak van 13 October 1886 tot en met 12 October 1887 benoemd: de heer W. COX, arts, om onderwijs te geven in de ziektekundige ontleedkunde en dr. H. ZWAARDEMAKER, officier van gezondheid 2de klasse, om onderwijs te geven in de ziektekunde en aan den heer J. M. CLINGE DOORENBOS, adsistent voor de pathologie, opgedragen om onderwijs te geven in de ziektekundige ontleedkunde. Het tijdelijk beheer van het Pathologisch Instituut werd opgedragen aan den hoogleeraar TALMA. Het lectoraat in de psychiatrie bleef tijdelijk onvervuld. De onderhandelingen tot het vervangen van dr. WINKLER leidden tot geen resultaat.

Bij Koninklijk besluit van 30 April 1887, n°. 10, werd de hoogleeraar MULDER, met ingang van het studiejaar 1887/88, op zijn verzoek, ontheven van het onderwijs in de toxicologie en het onderwijs in dat vak opgedragen aan den hoogleeraar WEFERS BETTINK.

Bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1887, n°. 14, werd de hoogleeraar POLS, met ingang van het studiejaar 1887/88, op zijn verzoek, ontheven van het onderwijs in het oud-vaderlandsch recht en zijne geschiedenis.

Aan den hoogleeraar mr. B. J. LINTELO baron DE GEER VAN JUTPHAAS werd, ingevolge art. 58 der wet op het hooger onderwijs, bij Koninklijk besluit van 18 Augustus 1887, n°. 18, eervol ontslag verleend als hoogleeraar, met het einde van het studiejaar.

De hoogleeraar VAN OVERBEEK DE MEIJER werd benoemd tot » membre étranger de l'Académie Royale de médecine de Belgique ".

Adsistenten. Bij Ministeriëele beschikking van 29 Juli 1886, n°. 2266, afd. Onderwijs, werd, buiten bezwaar van 's Rijks schatkist, voor het tijdvak van 1 October 1886 tot en met 31 December 1887, D. J. HAMBURGER benoemd tot adsistent voor de histologie.

Bij Ministeriëele beschikking van 30 September 1886, n°. 2992, afd. Onderwijs, werd aan J. A. FIJNVANDRAAT, op zijn verzoek, met ingang van 1 October 1886, eervol ontslag verleend, als adsistent in het ziekenhuis en voor het tijdvak van 1 October 1886 tot en met 31 December 1886, in zijne plaats S. J. VAN NOOTEN benoemd.

Bij Ministeriëele beschikking van 12 October 1886, n°. 3115, afd. Onderwijs, werd aan W. H. COX, met ingang van 13 October 1886, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als adsitent in het ziekenhuis en in zijne plaats voor het tijdvak van 13 October 1886 tot en met 31 December 1886, E. C. VAN LEERSUM, benoemd.

Bij Ministeriëele beschikking van 20 December 1886, n°. 3713, afd. Onderwijs, werden, voor het jaar 1887, tot adsistent herbenoemd: voor de physiologie dr. H. J. HAMBURGER; voor de pathologie J M. CLINGE DOORENBOS, in het ziekenhuis E. C. VAN LEERSUM, N. P. VAN SPANJE, J. M. REBEL en B. FRERIKS; bij het Museum van Natuurlijke Historie dr. J. F. VAN BEMMELEN; voor de Botanie P. M. J. M. E. WOLTERING; voor de scheikunde C. WELLEMAN en dr. H. G. L. VAN DER MEULEN en voor de natuurkunde W. H. JULIUS.

Bij dezelfde Ministeriëele beschikking werd J. A. TH. LIGTERINK, voor het jaar 1887, benoemd tot adsistent in het ziekenhuis.

Bij Ministeriëele beschikking van 7 April 1887, n°. 1039', afd. Onderwijs, werd J. L. B. VAN DER MARK, voor het tijdvak van 7 April 1887 tot en met 31 December 1887, benoemd tot adsistent bij de pharmacie.

Bij Ministeriëele beschikking van 16 April 1887 werd J. A. VRIJHEID, arts, officier van gezondheid, 2de klasse, voor het tijdvak van 16 April 1887 tot en met 31 December 1887, benoemd tot adsistent voor de gezondheidsleer.

Groningen.

Senaat. Den 21sten September 1886 droeg de hoogleeraar VAN BRAAM HOUCKGEEST het rectoraat over aan den hoogleeraar VAN CALKER en sprak daarbij eene redevoering uit over »Phrenologie en localisatie" en gaf daarbij tevens een verslag van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen studiejaar.

De hoogleeraar VAN DEN HAM was secretaris van den senaat. Assessoren waren de hoogleeraren VAN BELL, SÄNGER, BLOK en OPPENHEIM.

Voorzitter en secretaris waren: in de faculteit der godgeleerdheid de hoogleeraren VAN BEL en VAN DIJK; in de faculteit der rechtsgeleerdheid de hoogleeraren DIEPHUIS en DRUCKER; in de faculteit der geneeskunde de hoogleeraren MIDDENDORP en SÄNGER; in de faculteit der wis- en natuurkunde de hoogleeraren MODDERMAN en KAPTEYN en in de faculteit der letteren en wijsbegeerte de hoogleeraren HALBERTSMA en BLOK.

Hoogleeraren en lectoren. De benoemde hoogleeraar VAN RIJN hield den 19den October 1886 eene inwijdingsrede over »Traditie, kritiek en de eisch van het ideaal".

Aan den hoogleeraar DIEPHUIS werd, ingevolge art. 58 der wet op het hooger onderwijs, bij Koninklijk besluit van 23 Juli 1887, n°. 13, eervol ontslag verleend als hoogleeraar, met het einde van het studiejaar; bij genoemd besluit werd tot zijn opvolger benoemd mr. N. K. F. LAND.

De hoogleeraar RANKE overleed den 8sten Januari 1886. In zijne plaats werd, bij Koninklijk besluit van 22 Februari 1886, n°. 1, dr. J. A. KORTEWEG benoemd. Hij aanvaardde zijne betrekking op 24 Maart 1887, met het houden eener rede getiteld: »Heelkunde eene wetenschap".

De benoemde hoogleeraar HAGA hield den 24sten September 1886 zijne inwijdingsrede over »De continuiteit en de ontwikkelingsgang der natuurkunde".

Aan den hoogleeraar HECKER werd, ingevolge art. 58 der wet op het hooger onderwijs, bij Koninklijk besluit van 13 Augustus 1887, n°. 27, eervol ontslag verleend als hoogleeraar, met het einde van het loopende studiejaar; bij genoemd besluit werd tot zijn opvolger benoemd dr. U. P. BOISSEVAIN.

Adsistenten. Voor het jaar 1887 werden, bij Ministerieele beschikking van 28 December 1886, n°. 3762, afd. Onderwijs tot adsistent herbenoemd: voor de pathologische anatomie J. E. ALBERTS; voor de anatomie J. L. JONXIS; voor de physiologie L. WIERSEMA EZ.; voor de gezondheidsleer CH. H. ALI COHEN; bij de geneeskunde J. D. C. KOCH; bij de heelkunde W. G. VAN DEN BERG; bij de botanie A. VAN DER SCHEER; bij de natuurkunde L. H. SIERTSEMA en bij de pharmacie J. VAN DE MOER. Bij dezelfde beschikking werden tot adsistent benoemd: bij de geneeskunde E. WIERSEMA en bij de heelkunde H. TIMMER.

Bij Ministeriëele beschikking van 25 Februari 1887, n°. 563, afd. Onderwijs, werd voor het jaar 1887 tot adsistent in het ziekenhuis benoemd: L. TEN CATE HOEDEMAKER.

Bij Ministeriëele beschikking van 5 Juli 1887, n°. 2000, afd. Onderwijs, aan J. D. C. KOCH, op zijn verzoek, met ingang van 1 Augustus 1887 eervol ontslag verleend, als adsistent in het ziekenhuis. In zijne plaats werd bij Ministeriëele beschikking van 15 Augustus 1887, n°. 2461, afd. Onderwijs, tot en met 31 December 1888 J. H. VERBEEK benoemd.

Bij Ministeriëele beschikking van 30 September 1886, n°. 2994, werd aan J. MESDAG, op zijn verzoek, met ingang van 1 October 1886 eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd bij Ministeriëele beschikking van 18 October 1886 tot en met 31 December 1887 A. LAM benoemd.

c. STUDENTEN.

	Ingeschreven waren				
	aan den Rijksuniversiteit te			Totaal.	Tegen betaling van
	Leiden.	Utrecht.	Groningen.		
Voor alle lessen	412	204	177	793	f 200
	32	71	27	130	100
	1	»	»	1	190
	»	»	»	»	185
	»	»	»	»	170
	1	»	»	1	165
	»	1	»	1	160
	1	1	»	2	140
	1	»	»	1	110
	1	1	1	3	80
	»	»	»	»	70
	»	»	»	»	50
	»	»	»	»	40
	»	1	»	1	39
	»	»	»	»	20
	»	»	»	»	10
	240	165	121	526	*Nihil.*
Totaal	689	444	326	1459	
Voor enkele lessen	17	12	12	41	f 60
	»	4	»	4	45
	10	10	18	38	30
	2	»	2	4	15
Algemeen totaal	718	470	358	1546	

Degenen die zonder betaling waren ingeschreven zijn te verdeelen als volgt:

Reden der vrijstelling.	Leiden.	Utrecht.	Groningen.	Totaal.
Studenten, die ter zake van het onderwijs der hoogleeraren en lectoren reeds f 800 hadden betaald	135	112	84	331
Studenten, bedoeld in art. 106 der wet op het hooger onderwijs, die te dier zake reeds f 400 hadden betaald.	13	32	2	47
Tot de promotie toegelaten	74	3	17	94
In het genot eener Rijksbeurs	6	6	6	18
Beambten der Universiteit	3	4	6	13
Art. 10, militaire apothekers, reglement (Koninklijk besluit 15 Mei 1883, n°. 24)	»	5	»	5
Krachtens Koninklijk besluit 6 Mei 1886, n°. 41.	9	3	6	18
Totaal.	240	165	121	526

Naar de faculteiten en studiejaren waren de studenten als volgt verdeeld:

INGESCHREVEN WAREN									
aan de Rijks-universiteit te	voor	voor	IN DE FACULTEIT DER					Totaal.	Totalen in 1885/86.
			god-geleerdheid.	rechts-geleerdheid.	geneeskunde.	wis- en natuurkunde.	letteren en wijsbegeerte.		
Leiden.	alle lessen .	den 1sten keer	15	69	62	12	10	168	
		» 2den »	8	37	56	6	10	117	
		» 3den »	5	45	43	7	4	104	
		» 4den »	4	19	34	6	9	72	
		» 5den »	2	9	33	2	3	49	
		» 6den »	5	13	41	1	4	64	
		» 7den »	5	21	27	3	3	59	
		» 8sten »	»	10	14	2	»	26	
		» 9den »	1	4	10	»	1	16	
		» 10den »	»	2	5	1	»	8	
		» 11den »	»	2	»	1	»	3	
		» 12den »	»	2	»	»	»	2	
		» 13den »	»	1	»	»	»	1	
		Totaal	45	234	325	41	44	689	650
	twee lessen	. . . . .	»	2	1	9	5	17	14
	ééne les. . .	. . . . .	»	1	»	2	9	12	12
		Algemeen totaal	45	237	326	52	58	718	676
Utrecht.	alle lessen .	den 1sten keer	30	16	37	14	5	102	
		» 2den »	34	3	29	10	3	79	
		» 3den »	20	10	22	4	2	48	
		» 4den »	10	2	26	4	4	56	
		» 5den »	9	4	33	3	2	51	
		» 6den »	17	4	17	7	2	47	
		» 7den »	3	1	23	2	»	29	
		» 8sten »	3	1	14	»	»	18	
		» 9den »	»	»	12	»	»	12	
		» 10den »	»	»	1	»	»	1	
		Totaal	126	41	(1) 214	44	18	444	422
	twee lessen.	. . . . .	»	»	4	11	1	16	10
	ééne les. . .	. . . . .	»	»	5	5	»	10	31
		Algemeen totaal	126	41	224	60	19	470	463

(1) Bovendien nog een niet-student zoodat het totaal 215 bedraagt.

INGESCHREVEN WAREN

aan de Rijks-universiteit te	VOOR	VOOR	IN DE FACULTEIT DER					Totaal.	Totalen in 1885/86.
			godgeleerdheid.	rechtsgeleerdheid.	geneeskunde.	wis- en natuurkunde.	letteren en wijsbegeerte.		
Groningen.	alle lessen .	den 1sten keer	14	11	28	12	6	71	
		» 2den »	6	9	28	7	9	59	
		» 3den »	8	8	13	6	6	41	
		» 4den »	»	10	21	6	3	40	
		» 5den »	»	1	29	2	1	33	
		» 6den »	2	1	15	3	3	24	
		» 7den »	»	4	24	1	2	31	
		» 8sten »	»	»	12	2	2	16	
		» 9den »	1	»	5	»	»	6	
		» 10den »	»	»	1	1	»	2	
		» 13den »	»	»	1	»	»	1	
		» 14den »	»	»	»	1	»	1	
		» 15den »	»	»	1	»	»	1	
		Totaal	31	44	178	41	32	326	317
	twee lessen.	. . . . .	»	1	»	3	8	12	19
	ééne les. . .	. . . . .	1	1	»	7	11	20	22
		Algemeen totaal	32	46	178	51	51	358	358

Eene vergelijking der in voorstaande tabellen voorkomende cijfers met die van het vorig Verslag toont aan, dat het getal der voor alle lessen ingeschrevenen aan alle universiteiten toenam; te Leiden (39), te Utrecht (21) en te Groningen (9). Dat voor enkele lessen ingeschrevenen nam af; te Utrecht (15), te Groningen (9); terwijl het te Leiden toenam (3).

d. OMVANG VAN HET ONDERWIJS.

LESSEN DER HOOGLEERAREN EN RECTOREN.

Leiden.

De aangekondigde lessen over Oud-Hollandsche rechtsbronnen, politieke geschiedenis, pandecten, historia juris, gerechtelijke geneeskunde, medische politie, capita selecta over anorganische scheikunde, paleontologie, capita selecta der geologie, geschiedenis der Nederlandsche staatsinstellingen, Zend Avesta, vergelijkende spraakleer, Indische oudheidkunde, theoretische wijsbegeerte (voor meergevordenden), de leer der kennis, vergelijkende polynesische spraakleer, capita selecta op polynesisch taalgebied (voor meergevorderden), Oud-Germaansch (na de Kerstvacantie), ethnographie der Maleiers (voor meergevordenden), Soendanesche taal- en letterkunde en Nieuw-Persisch (voor eerstbeginnenden) werden, bij gebrek aan toehoorders, niet gegeven.

Boven de aangekondigde lessen werden nog gegeven: door den hoogleeraar Buys, eene les om de veertien dagen over algemeene beginselen van Staatsrecht, door den hoogleeraar Van der Vlugt, twee lessen over onderwerpen van rechtsphilosophie, die in den vorigen cursus onafgedaan waren gebleven, door den hoogleeraar Zaaijer, een uur per week eene les, voor oudere studenten, over het zenuwstelsel [de aanleiding daartoe was gelegen in het groote aantal toehoorders, op het gewone college voor anatomie, waardoor de demonstratie van fijnere anatomische verhoudingen, moeielijk en vaak onmogelijk werd], door den hoogleeraar Mac Gillavry, na Kerstvacantie, gedurende een uur per week, een responsie-college over al het behandelde der algemeene ziektekunde, door de hoogleeraren Lorentz en Kamerlingh Onnes, een disputt-college over onderwerpen uit de natuurkunde, door den hoogleeraar De Goeije, een uur per week, eene les over Bijbelsch Arameesch en Fargumêm, door den hoogleeraar Land, zes uren per week, eene les over Lyrische teksten en de Semitische letterkunde buiten den Islam; de hoogleeraar Vreede zette, ook in de vacantiën, de lessen voor enkele studenten voort.

Met uitzondering van den hoogleeraar Cornelissen, die voor zijne lessen de Latijnsche taal bezigde, maakten alle hoogleeraren bij hun onderwijs van de Nederlandsche taal gebruik.

Utrecht.

De aangekondigde lessen over statistiek, uitgezochte hoofdstukken der staathuishoudkunde, staatkundige geschiedenis, volkenrecht, administratief recht, pandecten, theoretische mechanica, practische astronomie, paleontologie en meta-

physica konden, wegens gebrek aan toehoorders, niet worden gegeven.

Wegens tijdsgebrek werd de aangekondigde les over encyclopaedie door den hoogleeraar DORDES niet gegeven.

Wegens ongesteldheid van den lector BRONDGEEST, werden geene oefeningen in het gebruik van den keelspiegel gehouden.

De hoogleeraar DONDERS gaf, boven de aangekondigde lessen, eene over physiologie der zintuigen, de lector BRONDGEEST, over de recepteerkunde, de hoogleeraar RAUWENHOFF, over plantenfamiliën en soorten voor geneeskunde en maatschappij van belang, de hoogleeraar OUDEMANS, over theoretische astronomie voor gevorderden, de hoogleeraar WEFERS BETTINK, over onderzoek naar vervalsching, de hoogleeraar KAPTEYN, over eerste beginselen van analytische meetkunde, de hoogleeraar GALLÉE, over Angel-Saksisch en nog één over Gothisch.

Evenals in het vorige jaar werden de lessen van den hoogleeraar POLS, over het Oud-Vaderlandsch recht, niet door studenten, maar door enkele hoogleeraren en doctoren in de rechten bijgewoond.

Met uitzondering van de lessen en de practische oefeningen van den hoogleeraar FRANCKEN, welke in het Latijn werden gehouden, werden alle lessen in de Nederlandsche taal gegeven.

Groningen.

De aangekondigde lessen over de wijsbegeerte van het recht, over volkenrecht, capita selecta der staathuishoudkunde, staatkundige geschiedenis, medicina forensis en theoretische chemie werden, wegens gebrek aan toehoorders, niet gegeven.

Boven de aangekondigde lessen werden nog gegeven, door den hoogleeraar WILDEBOER, een privatissimum over Lyrische taal- en letterkunde, door den hoogleeraar KAPTEYN, capita selecta uit mechaniek, door den hoogleeraar VAN CALKER, gemiddeld twee uur per week, capita selecta uit physicalische mineralogie en petrographie (theoretisch en practisch), door den hoogleeraar VAN HELTEN, een privatissimum over taalkundige quaestiën, en door den hoogleeraar VAN HAMEL, een uur per week, een reciteer-college.

De lessen van den hoogleeraar SYMONS, over Middelduitsch en Faust, werden in het Hoogduitsch, die van den hoogleeraar VAN HAMEL, in het Fransch, die van den hoogleeraar BECKERING VINCKERS, in het Engelsch en die van den hoogleeraar BAEHRENS, over VIRGILIUS AENEIS en exercitationes criticae en exegeticae, werden in het Latijn gegeven. Bij alle overige lessen werd de Nederlandsche taal gebezigd.

TABEL

der op de Series Lectionum aangekondigde en der gegeven lessen.

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
Faculteit der godgeleerdheid.			
A. Kuenen.	Uitlegging van het Oude Testament en geschiedenis van de Israëlitische letterkunde.	3	15
	Geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst.	3 [1])	12
	Zedenkunde.	3 [2])	12
L. W. E. Rauwenhoff.	Wijsbegeerte van den godsdienst.	3	15
	Encyclopaedie der godgeleerdheid.	1	16
C. P. Tiele.	Geschiedenis der godsdiensten in het algemeen.	1	20
	Geschiedenis der leer aangaande God.	1	20
	Geschiedenis der Indische godsdiensten.	2	6
	Oefeningen in de uiterlijke voordracht.	1	20
J. G. R. Acquoy.	Geschiedenis van het Christendom.	3	12
	Geschiedenis der leerstellingen van den Christelijken godsdienst.	1	16
W. C. Van Manen.	Oud-Christelijke letterkunde.	2	20
	Uitlegging van het Nieuwe Testament.	2	25
	Tekstkritiek.	1	12
Faculteit der rechtsgeleerdheid.			
R. Van Boneval Faure.	Nederlandsch burgerlijk recht.	3	32
	Handelsrecht.	3	32
	Burgerlijke rechtsvordering.	2	38
J. T. Buys.	Staatsrecht.	3	40
	Volkenrecht.	3	6
	Administratief recht.	3	6
S. J. Fockema Andreae.	Nederlandsche rechtsgeschiedenis.	3	2
	Bronnenlectuur.	2	1
	Oud-Hollandsche rechtsbronnen.	»	*geene.*
P. A. Van der Lith.	Koloniaal recht.	3	5 à 6
	Administratief recht van Nederlandsch-Indië.	3	15 à 16
	Moslemsch recht.	2	5

TE LEIDEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
	Neen.	Verklaring van Gen. XXXVII; XXXIX tot XLVII; Jez. XVII : 12 — XVIII : 7; XXII; XXIX—XXXI. De oudste prof. geschriften.	[1]) Gedurende het eerste halfjaar. [2]) Gedurende het tweede halfjaar.
	Neen.	Studiën over het profetisme van de 8ste eeuw v. Chr.	[3]) Wel gelegenheid tot bespreking van bedenkingen.
	Neen.	De zedenleer van Jezus, ook in hare verhouding tot de hedendaagsche opvatting van het zedelijk leven.	
	Neen. [3])	Systematisch gedeelte.	
	Neen.	Algemeen overzicht.	
	Neen.	Cursorische behandeling van de geschiedenis der Egyptische en Oud-Semietische godsdiensten.	
	Neen.	Prolegomena en de godsleer bij de Oostersche volken.	
	Neen.	Loca selecta. De Vedische godsdienst en het Buddhisme.	
	Neen.	Oefeningen (practisch met critiek).	
Ja.		Inleiding en geschiedenis van Jezus tot Constantijn den Groote.	
	Neen.	Inleiding en geschiedenis van Jezus tot het concilie van Micaea.	
	Neen.	Het evangelie naar Johannes.	
	Neen.	Matheus VIII—X en Romeinen I—IV.	
	Neen.	Geschiedenis en hulpmiddelen bij de kritiek van den tekst der Oudchristelijke letterkunde.	
Ja.		Algemeene inleiding. Leer der rechtssubjecten. Minderjarigenrecht.	
Ja.		Koophandel in het algemeen. Wisselrecht.	
Ja.		Rechterlijke inrichting. Taak der rechters bij de rechtspraak in burgerlijke zaken. Forum competens.	
	Neen.	Het vierde en de volgende hoofdstukken van de Grondwet.	
	Neen.	Volkenrecht in tijd van vrede.	
	Neen.	Medische politie en onderwijs.	
Ja.		Inleiding. Geschiedenis van het burgerlijk recht (familierecht).	
Ja.		Middeleeuwsche oorkonden. Hoofdstukken uit Beaumanoir.	
Ja.		Verschillende onderwerpen uit het gebied van het Nederlandsch-Indische Staatsrecht.	
	Neen.	De betrekkingen der regeering tegenover den Indischen landbouw.	
Ja.		Inleiding. Behandeling van enkele pilaren en van het huwelijks- en erfrecht.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
H. Van der Hoeven.	Strafrecht.	3	30 à 60
	Strafvordering.	2	30 à 60
W. Van der Vlugt.	Encyclopaedie des rechts.	3 [1])	25 à 40
	Wijsbegeerte des rechts.	3 [2])	4
H. B. Greven.	Staathuishoudkunde.	3	18
	Bijzondere onderwerpen van Staathuishoudkunde.	2	10
	Statistiek.	1	8
	Politieke geschiedenis.		*geene.*
W. M. d'Ablaing.	Het Romeinsche recht en zijne geschiedenis.	5	20 à 35
	Pandecten.		*geene.*
	Romeinsche rechtsgeschiedenis.		*geene.*
Faculteit der geneeskunde.			
T. Zaayer.	Ontleedkunde van den mensch.	3	80 à 90
	Ontwikkelingsgeschiedenis van den mensch.	2	80 à 90
	Practisch-ontleedkundige oefeningen.	12 à 15	30 à 40 [4])
D. Doyer.	Ophthalmologie.	3	40
	Otologie.	1	40
	Oog- en oorspiegelcursus.	2	40
	Oog- en oorheelkundige kliniek.	6	40
	Oog- en oorheelkundige polikliniek.	12	40
G. D. L. Hurt.	Geneeskundige kliniek.	5	50 à 100
	Pharmacognosie.	2	20 à 50
	Pharmacodynamie.	1	20

TE LEIDEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
Ja.		De algemeene leerstukken. De delicten tegen lijf of leven, tegen de persoonlijke vrijheid, tegen de eer, tegen het recht op geheimhouding, en gedeeltelijk tegen het vermogen.	[1]) Na de paaschvacantie 6. [2]) Na de paaschvacantie 2. [3]) Wel tot het doen van vragen. [4]) Afhankelijk van het beschikbare materiaal.
Ja.		Strafprocedure.	
	Neen.	Philosophische inleiding. De theorie van Lorenz Stein (in »Gegenwart und Zukunft der Rechts- und Staatswissenschaft Deutschlands"). Toetsing der theorie aan de geschiedenis van het Romeinsche recht, aan de geschiedenis van het leenrecht, aan de geschiedenis van het canonieke recht, aan de receptie van het Romeinsche recht, aan de nieuwere codificatie-beweging.	
	Neen [3])	Inleiding. Algemeene beschouwingen, vooral naar aanleiding van Von Jhering's »der Zweck im Recht," en Wundts »Ethik," 1 gedl.	
		Verhouding tusschen recht en ethiek.	
		Souvereiniteit.	
		De omvang de overheidstaak.	
		Rechtspersoonlijkheid.	
		Het huwelijk.	
	Neen.	Beginselen der economie. Waarde. Internationale ruil.	
Ja.		Kapitaalrente. Oude en nieuwe economie. Enkele punten uit de leer over het geld.	
Ja.		Bevolkingsstatistiek.	
Ja.		Eerste helft van het geheele onderwerp.	
Ja.		Beenderen, banden en gewrichten, spieren.	
		Pis- en geslachtswerktuigen.	
		Ademhalingsorganen.	
		Bloedvaatstelsel.	
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.		Excitantia; acria, adstringentia.	
	Neen.	Algemeen overzicht van de werking der geneesmiddelen	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
S. S. Rosenstein.	Diagnostiek.	3	35
	Kliniek (interne).	3	124
	Polikliniek (interne).	3	124
Th. Mac Gillavry.	Algemeene ziektekunde.	3	50
	Ziektekundige ontleedkunde.	2	75
	Gezondheidsleer.	1	75
	Practische pathologisch-anatomische oefeningen op het lijk	4 [1])	30
	Practische pathologisch-histologische oefeningen.	4	26
J. E. Van Iterson A.zn.	Heelkundige kliniek en polikliniek.	12	100
	Theorie der heelkunde.	2	40
	Operatieve heelkunde.	4	120 [2])
	Gerechtelijke geneeskunde.		*geene.*
	Medische politie.		*geene.*
W. Einthoven.	Physiologie.	4	80 à 90
	Histologie.	1	80 à 90
	Practische oefeningen.	8	20 à 25
			20 à 25
			10
H. Treub.	Obstetrie en gynaecologie.	3	25
	Kliniek en polikliniek.	6	40
	Operatieve obstetrie.	6	10
Faculteit der wis- en natuurkunde.			
W. F. R. Suringar.	Botanie.	4	45
	Practische oefeningen in de microskopie.	4	28 [3])
	Botanische excursies.	[4])	6

TE LEIDEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
	Neen.	Leer van de erkenning der ziekten.	[1]) Verdeeld in 4 groepen.
Ja.		Erkenning van de ziekte en behandeling der waargenomene ziektegevallen, die zich op de mannenafdeeling in het ziekenhuis voordoen.	[2]) Bij deze oefeningen werken steeds drie afdeelingen te gelijker tijd.
Ja.		Hetzelfde aangaande ambulante lijders.	[3]) Over verschillende dagen der week verdeeld.
Ja.		Pathologie van den bloedsomloop, ontsteking, elementaire neuropathologie, voedingsstoornissen, storingen van het temperatuursevenwicht, nieuwvorming, parasieten.	[4]) Een halve of geheele dag in het voorjaar.
	Neen.	Ziektekundige ontleedkunde der werktuigen voor de ademhaling en den bloedsomloop, der nieren en van het ovarium.	
	Neen.	Ziekten der dieren waardoor menschen besmet kunnen worden. Vaccinatie. Begraven en verbranden van lijken. Kleeding en huidcultuur. Schoeisel. Desinfectie. Schoolhygiène. Hygiène van fabrieken en werkplaatsen. Alcoholgebruik. Alle organen en weefsels (Methodus Secandi.)	
Ja.			
Ja.		Alle organen en weefsels en de nieuwvormingen.	
Ja.		Voorkomende ziektegevallen.	
	Neen.	Algemeene chirurgie.	
Ja.		Operaties op het cadaver.	
Ja.		Bloed en bloedsomloop.	
		Ademhaling.	
		Algemeene zenuw en spierphysiologie.	
		Zintuigen.	
		Stofwisseling.	
		Stem en spraak.	
Ja.		Het mikroskoop.	
		Biologie der cel.	
		Epithelium weefsel.	
Ja.		(2) *a.* oefeningen in mikroskopie.	
Ja.		(2) *b.* » » physiologische chemie.	
Ja.		(2) *c.* physiologische experimenten.	
	Neen.	Theorie.	
Ja.		Klinische oefeningen.	
Ja.		Phantoom oefeningen.	
	Neen.	Geschiedenis der plantencel, weefsels, de verschillende familiën der kryptogamen, de gymnospermen, de monocotylen en een deel der dicotylen benevens hare morphologie en hoofdstukken uit de plantenphysiologie.	
Ja.			
Ja.		Inlandsche planten en determinatie van deze.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
D. Bierens de Haan.	Hoogere Stelkunde.	2	9
	Stelkundige Analysis.	1	7
	Differentiaal rekening.	2	5
	Integraal rekening.	3	1
	Differentiaal vergelijkingen.	2	3
P. Van Geer.	Analytische meetkunde.	3	12
	Theoretische Mechanica.		2
H. G. Van de Sande Bakhuyzen.	Elementaire Sterrenkunde.	3	7
	Theoretische sterrenkunde	3	1
	Waarschijnlijkheidsrekening.	1	1
	Astrognosie.	1	6
J. M. Van Pemmelen.	Anorganische scheikunde.	4	50 à 75
	Beginselen der anorganische scheikunde.	2	25 à 30
	Practicum voor de medici en aankomende philosophen.	10	32 [1] 12 [2]
	Anorganische scheikunde voor philosophen.	1	12
	Capita selecta voor candidaten.		*geene.*
A. P. N. Franchimont.	Organische scheikunde.	6	50 à 60
		2	à 6
C. K. Hoffmann.	Vergelijkende ontleedkunde.	2	40
	Zoölogie.	1	30
	Systematische zoölogie.	1	5
	Vergelijkende ontwikkelings-geschiedenis.	1	3 à 32
	Practicum voor de studenten in de geneeskunde en in de plant- en dierkunde.	6	20 à 30
	Practicum voor de candidaten in de plant- en dierkunde.	[3]	1
K. Martin.	Algemeene geologie.	2	4
	Mineralogie en krijstallographie.	2	9
	Practische oefeningen in verband met de colleges.	4	10
	Palaeontologie.		*geene.*
	Capita selecta der geologie.		*geene.*
E. A. Van der Burg.	Artsenijbereidkunde.	3	9
	Toxicologie.	1	8
	Practische oefeningen in het laboratorium.	[4]	

TE LEIDEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
Ja.			[1]) Op Maandag en Dinsdag.
Ja.			[2]) Op Woensdag, Donderdag en Vrijdag.
Ja.			
Ja.			[3]) Dagelijks, met uitzondering van Donderdag en Vrijdag.
Ja.			
Ja.			[4]) Dagelijks van 10 tot 4 uur.
Ja.		Theorie der kegelsneden en de hoogere krommelijnen in het vlak.	
Ja.		Cinematica. statica.	
		Attractie leer.	
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
Ja.		De grondstoffen en hare verbindingen (behalve de koolstof.)	
Ja.		De leer der grondstoffen, der chemische werkingen, en eenige der grondstoffen.	
Ja.		Oefeningen in de practische chemie.	
Ja.		Uitbreiding van sommige onderwerpen op het college der Anorganische chemie behandeld.	
Ja.		De koolstof en hare verbindingen.	
	Neen.	Verschillende aromatische koolwaterstoffen; chinonen enz.	
	Neen.	Vergelijkende ontleedkunde der gewervelde dieren.	
	Neen.	Algemeen overzicht van het dierenrijk.	
	Neen.	Systematiek van zoogdieren en amphibiën.	
	Neen.	Vergelijkende ontwikkelings-geschiedenis van visschen, reptilen, vogels en zoogdieren.	
Ja.			
Ja.			
	Neen.	Dinamische en historische geologie (formatieleer).	
	Neen.	Kristalstelsels, de belangrijkste mineralen en gesteenten.	
Ja.		Repetitie der op het college behandelde onderwerpen.	
Ja.		De onbewerktuigde scheikunde van eenige metalen en de koolstofverbindingen, uit een pharmaceutisch oogpunt beschouwd tot aan de alcaloïden.	
Ja.		Opsporing en onderkenning van metaalvergiften, bijtende alcaliën en zuren; bloedvlekken.	
		Het gereedmaken van praeparaten, in de analytische scheikunde; het onderzoek van levensmiddelen en de opsporing van vergiften.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
H. A. LORENTZ.	Elementaire natuurkunde.	4	45
	Mathematische physica.	3	4
	Differentiaal- en integraalrekening voor aanstaande chemici.	1	1
H. KAMERLINGH ONNES.	Elementaire mechanica.	1	10
	Praktische demonstraties.	3	14
Faculteit der letteren en wijsbegeerte.			
M. DE VRIES.	Nederlandsche taalkunde (Historisch-Linguistisch).	2	9
	Nederlandsche taalkunde (Practisch-Philologisch).	2	10
	Middel-Nederlandsch.	2	8
	Stijloefeningen.	1	20
R. FRUIN.	Geschiedenis des Vaderlandsch.	2	12
		1	
	Geschiedenis der Nederlandsche Staatsinstellingen.		*geene.*
H. KERN.	Sanskrit-Grammatica.	2	5
	Sanskritcollege voor meergevorderden.	2	5
	Russisch.	2	5
	Zend-Avesta.		*geene.*
	Vergelijkende grammatica		*geene.*
	Indische oudheidkunde.		*geene.*
M. J. DE GOEJE.	Arabisch, 1ste jaar.	3	4 à 5
	» 2de »	3	1
	» 3de »	3	1
	» voor candidaten.	3	1
J. P. N. LAND.	Geschiedenis der wijsbegeerte.	2	6
	Inleiding tot de wijsbegeerte.	2	6
	Theoretische wijsbegeerte voor meergevorderden.		*geene.*
H. OORT.	Hebreeuwsch voor eerstbeginnenden.	3	16
	Oudheden.	3	18
	Hebreeuwsch voor meergevorderden.	2	1
		2	1
		2	4
	Nieuw Hebreeuwsch voor eerstbeginnenden	$1^1/_2$	2
	Idem voor meergevorderden.	1	1

TE LEIDEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
Ja.		Mechanica, warmte, geluid, licht.	
Ja.		Electrodynamica en inductiestroomen.	
Ja.			
Ja.		Leer der krachten.	
Ja.		Over verschillende onderwerpen.	
Ja.		De leer der woordafleiding. Klankwisseling, vóór en achtervoegsels, enz.	
Ja.		Eigenschappen der taal. De leer der synoniemen. Gebruik van vreemde woorden, van barbarismen (Latinismen, Gallicismen Anglicismen, Germanismen), van Neologismen Archaïsmen, enz.	
Ja.		Beatrijs.	
		Floris en de Blancefloer.	
Ja.		Praktische oefeningen, hetzij vertalingen, hetzij eigen eigen vrije opstellen.	
	Neen.	*a.* Geschiedenis der Bourgondische en Oostenrijksche landsheeren.	
		b. Geschiedenis van den patriottentijd (1766—'87).	
Ja.		Spraakkunst en oefeningen.	
Ja.		Vertalen van leerstukken.	
Ja.		Spraakkunst, oefeningen en vertaling.	
Ja.		Grammatica en lectuur van schrijvers.	
Ja.			
Ja.			
Ja.			
	Neen.	Grieksche Wijsbegeerte tot en met Aristoteles.	
	Neen.	Taak, hulpmiddelen en methode der wijsbegeerte.	
Ja.		Grammatica en loci Selecti.	
Ja.		Derde en vierde tijdvak.	
Ja.		Jesaja 40—66.	
Ja.		» 11.	
Ja.		Exodus 1.	
Ja.		Pirke aboth en de Chrestomathie van Geiger.	
Ja.		Eenige tractaten der Midsna.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
J. Pijnappel.	Maleische taal.	2	3
	Vergelijkende Polynesische taalkunde.		*geene.*
	Capita selecta voor meergevorderden.		*geene.*
A. C. Vreede.	Javaansch.	6	6
	Madoereesch.	4	6
P. J. Cosijn.	Oud-Germaansche spraakleer.	1 [1])	5
	Gothisch.	1	4
	Oud-Hoogduitsch.	3	5
	Angel-Saksisch.	3	4
G. Schlegel.	Chineesche taal en letterkunde.	4	1
J. J. Cornelissen.	Latijnsche taal en letterkunde voor niet candidaten in de klassieke letteren.	3	14
	Latijnsche taal- en letterkunde voor candidaten in de klassieke letteren.	3	10
	Romeinsche antiquiteiten.	2	13
P. L. Mulder.	Algemeene Geschiedenis.	3	4 à 5
	Politieke Aardrijkskunde.	1	3 à 4
	Loci selecti en historia.	2	3
J. Ten Brink.	Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde.		
	I. Middeleeuwen.	2	8
	II. Zeventiende eeuw.	2	8
	III. Nieuwere letteren.	1	10
J. Van Leeuwen Jr.	Grieksche taal en letterkunde.	3	12
	idem voor meer gevorderden.	2	7
	Antiquiteiten.	1	12
G. A. Wilken.	Physische aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië.	1	2
	Ethnologie van Nederlandsch-Indië.	2 [2])	3
G. J. Grashuis (lector).	Soendaneesche taal.		*geene.*
	Soendaneesche letterkunde (poëzie).		*geene.*
M. Th. Houtsma (lector).	Nieuw Perzisch voor beginnenden.		*geene.*
	Nieuw Perzisch voor meergevorden.	2 [4])	1
	Turksch.	4 [5])	2 [6])
C. Snouck Hurgronje (lector).	Instellingen van den Islâm.	2	4

TE LEIDEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
Ja.		Verklaring van Maleische teksten.	[1]) Tot aan de Kerstvacantie. [2]) In het laatst van het studiejaar. [3]) De helft van het getal op de series aangekondigd. De andere helft bestemd voor meer gevorderden werd wegens gebrek aan hoorders niet gegeven. [4]) Tot Paschen. [5]) Aan 2 hoorders afzonderlijk. [6]) De een aangevangen na Paschen, de tweede na Februari.
Ja.		Roorda's Grammatica en leesboek, Meinsma's Babad Tanah Djawi, Wajangverhalen uitgegeven door Roorda, Wajang Pregiwa van Wilkens, handschriften.	
Ja.		Vreede's madoereesche Grammatica en Chrestomathie, deel I en II, handschriften.	
Ja.		Klankstelsel.	
Ja.		Leer van het klank- en buigingssysteem.	
Ja.		Grammatica en lectuur van Braune's Chrestomathie.	
Ja.		Grammatica en behandeling van Sweet's Reader en den Beowulf.	
Ja.		Chineesch strafrecht.	
Ja		Grammatische behandeling van Vellejus Paterculus, Vergilius en Propertius.	
Ja.		Kritische behandeling van Horatius, Juvenalis en Facitus. Oefeningen in Latijnschen stijl.	
Ja.		Overzicht der bronnen. De inkomsten en uitgaven van den Romeinschen staat.	
	Neen.	Geschiedenis der Middeleeuwen in de 11de en 12de eeuw.	
	Neen.	Politisch-historische aardrijkskunde van Duitschland:	
Ja.		1°. De Triple Alliantie; de voorbereiding van den oorlog van 1672;	
		2°. De Italiaansche Staten in het einde der 15de eeuw.	
	Neen.	Midden Nederlandsche vertalingen van Fransche Chansons de Geste.	
	Neen.	Het leven en de werken van P. C. Hooft en van G. A. Bredero.	
	Neen.	Geschiedenis van den roman en van het herderdicht.	
Ja.		Homerus, Theocritus, Lysias, Euripides.	
Ja.			
	Neen.		
Ja. [2])		Algemeen overzicht, klimatologie. Gesteldheid van den bodem. Overzicht van de flora en de fauna.	
Ja. [2])		Algemeen overzicht. Indeeling en verspreiding van de verschillende stammen. Godsdienst (overzicht van het Hindûisme vooral met betrekking tot den Indischen Archipel. Oudheden: Animisme in den ruimsten zin).	
Ja.		De Gulistân van Sa'di; lectuur van Dieterici's Chrestomathie en Belle Tête, Contes Turcs.	
Ja.			
	Neen.	Dogmatiek en enkele hoofdstukken uit de plichtenleer.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
Faculteit der godgeleerdheid.			
J. J. Doedes.	Geschiedenis der leer aangaande God.	24	30 à 40
	Exegese van 't Nieuwe Testament.	3	60 [2])
J. I. P. Valenton.	Geschiedenis der Israëlietische letterkunde.	2	25
	Exegese van het Oude Testament.	2	50
	Geschiedenis van den Israëlietischen godsdienst.	1	35
	Moeilijke plaatsen uit het Oude Testament.	2	11
G. H. Lamers.	Geschiedenis der godsdiensten in het algemeen.	2	35
	Wijsbegeerte van den godsdienst.	2	50
	Zedekunde.	1	25
J. Cramer.	Geschiedenis van het Christendom.	2	30
	Geschiedenis der leerstellingen van den Christelijken godsdienst.	1	16
	Oud-Christelijke letterkunde.	2	30
Faculteit der rechtsgeleerdheid.			
H. J. Hamaker.	Encyclopaedie van het recht.	2	12 à 15
	Nederlandsch Burgerlijk recht.	3	10 à 14
	Internationaal privaatrecht.	1	6 à 8
J. d'Aulnis de Bourouill.	Geschiedenis en beginselen der staathuishoudkunde.	2	12
M. S. Pols.	Strafrecht.	3	8—10
	Strafvordering.	2	
	Oud-vaderlandsch recht.	2	7 [3])
J. De Louter.	Nederlandsch Staatsrecht.	3	15—25
	Wijsbegeerte van het recht.	2	5—10
W. L. P. A. Molengraaff.	Handelsrecht.	3	11
	Rechtsvordering.	2	4—6
J. C. Naber.	Instituten.	4	12
	Geschiedenis van het Romeinsche recht.	2	12

TE UTRECHT.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
	Neen.		[1]) In het laatst van den cursus één uur.
	Neen.	Gedeelten uit de Evangeliën en de Brieven.	[2]) Waaronder 19 Duitschers en Hongaren.
	Neen.	Algem. inleiding op den oud-testam. canon, bijzondere inleiding op den pentateuch.	
	Neen.	1 Samuel 17. 2 Samuel 15.	
	Neen.	Oudste geschiedenis tot David.	
Ja.		Tien psalmen.	
Ja.		Onbeschaafde stammen China, Egypte.	
Ja.		Vervolg en slot van het theologische deel.	
Ja.		Geschiedenis der 17de—19de eeuw.	
	Neen.	Geschiedenis van het Pausdom van Gregorius VII tot Bonifacius VIII.	
	Neen.	18de eeuw.	
	Neen.	De Brief aan de Romeinen. Nieuw-Testamentische apocryfen.	
	Neen.	Rechtsphilosophische inleiding en schets der Nederl. rechtsgeschiedenis.	
	Neen.	Het erfrecht.	
	Neen.	Inleiding en personenrecht, zakelijke rechten en verbindtenissen.	
	Neen.		
	Neen.	Algemeene inleiding, ook voor strafvordering; de algemeene leer van het strafrecht en de geschiedkundige ontwikkeling van het strafrecht in Nederland. De misdrijven van valschheid.	
	Neen.	De strafvordering volgens het wetboek en de wet op de recht-organisatie, met uitzondering van de leer der executie en de speciale procedures.	
	Neen.	De staatkundige geschiedenis van Nederland na de ontbinding van het Frankische Rijk, de vorming en samenstelling der territoria, de ontwikkeling der staatsrechtelijke instellingen in die territoriën en meer bijzonder in Holland, Zeeland en West-Friesland gedurende de middeleeuwen.	[3]) Geen studenten.
	Neen.	Inrichting en werkkring der Staten-Generaal en der Provinciale besturen.	
	Neen.	Begrip, grondslagen en doel van den Staat; grenzen der Staatsmacht.	
	Neen.	Faillissement, surséance, transportrecht, zeerecht.	
	Neen.	Het geheele procesrecht, formeel en materieel, uitgezonderd bewijs en verjaring.	
Ja.		Overzicht der dogmatiek van het Romeinsch recht.	
	Neen.	Geschiedenis der bronnen.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
Faculteit der geneeskunde.			
F. C. Donders.	Physiologie.	5	45—55
	Physiologie der zintuigen.	1	45—55
	Chemisch-physiologische oefeningen.	4	45—55
L. C. Van Goudoever.	Theoretische heekunde.	3	10—20
	Heelkundige kliniek.	6	50
	» polikliniek.	6	50
W. Koster.	Systematische en topografische anatomie.	3	50
W. Koster en C. H. H. Spronck (lector).	Praktische oefeningen. [1])	4	10—30
F. Halbertsma.	Verloskunde.	3	50
	Leer der vrouwenziekten.	1	20
	Verloskundige kunstbewerkingen op het fantoom.	2	20
	Gynaecologische kunstbewerkingen. [2])	4	20
Th. W. Engelmann.	Algemeene en vergelijkende brologie.	2	40
	Histologie.	2	60
	Experimenteele toxicologie.	2	40
	Praktische microscopie.	6	20
S. Talma.	Bijzondere ziekten en behandelingsleer.	2	60
	Propaedeutische kliniek.	3[3])	28
	Geneeskundige kliniek en polikliniek.	7	100
G. Van Overbeek de Meijer.	Gezondheidsleer en gezondheidspolitie.	2[4])	50
	Gerechtelijke geneeskunde.	2[5])	20
H. Snellen.	Voorbereidende oogheelkunde.	1	25
	Theoretische »	2	20
	Oogspiegelcursus.	1	25 [6])
	Klinische oogheelkunde.	2	20
	Kliniek en polikliniek.	12	10
P. Q. Brondgeest (lector).	Pharmacognosie.	2	25
	Pharmacodynamie.	3	15
	Chemische diagnostiek.	2	20
	Kliniek der keelziekten.	1	10
	Recepteerkunde.	1	15
Th. Deutz (lector).	Pathologie en pathologische anatomie der tanden. [7])	1	6
	Operatieve tandheelkunde. [8])	1	4
	Tandheelkundige polikliniek.	3 à 5	10
	Tandheelkunde voor studenten in de geneeskunde.	1	12

TE UTRECHT.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.		Levensleer van den mensch in haren geheelen omvang, uitgezonderd voortplanting en ontwikkeling.	
Ja.		Vooral stem en spraakorganen.	
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
			[1]) Dagelijks, de namiddaguren, voor zoover het beschikbaar zijn van lijken dit mogelijk maakte.
Ja.		Theoretische en klinische verloskunde.	
Ja.			
Ja.			
	Neen.		[2]) In voorkomende gevallen.
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
Ja.			
	Neen.	Ziekten van hart en ademhalingswerktuigen.	
Ja.		Leer van de percussie, auscultatie, pols en hartstoot.	[3]) Sedert 1 Maart 1 uur.
Ja.			
Ja.		Toezicht op eetwaren, huwelijk, prostitutie, opvoeding, onderwijs, nijverheid, afvoer van vuil.	[4]) Na de Paaschvacantie 4 uren.
	Neen.	Het geheele studievak, uitgezonderd psychopathologie toxicologie.	[5]) Na de Paaschvacantie 1 uur.
Ja.		Onderzoek van het oog en zijne functiën.	
Ja.		Kennis der oogziekten.	
Ja.		Theorie en gebruik van den oogspiegel.	[6]) Verdeeld in groepen van 6.
Ja.		Behandeling der oogziekten.	
Ja.		Onderzoek van ooglijders en operatiën.	
Ja.			
	Neen.		
	Neen.	De chemie aan 't ziekbed.	
	Neen.	Ziekten van het strottenhoofd.	
	Neen.		
Ja.		Anatomie, hygrem, pathologie, chirurgie der tanden.	[7]) Voor student-tandmeesters
Ja.		Tandcaries (chamosis).	[8]) In het tweede semester.
Ja.		Ziekten der tanden en hare behandeling.	
Ja.			

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
J. E. Van der Meulen (lector).	Operatieve heelkunde op het lijk.	4	45—50 [1])
	Propaedeutische heelkundige kliniek.	1½	50—55
	Heelkundige kliniek voor meer gevorderden.	1½	25—30
C. H. H. Spronck (lector). [2])	Systematische ontleedkunde.	4	40
	Topografische ontleedkuude.	2	40
W. H. Cow (lector). [2])	Ziektekundige ontleedkunde.	2	10—20
	Praktische oefeningen.	3	10—20
H. Zwaardemaker (lector). [2])	Algemeene pathologie.	2	30
	Algemeene aetiologie.	1	30
Faculteit wis- en natuurkunde.			
C. H. D. Buijs Ballot.	Experimenteele physica.	6	60
	Capita selecta der physica.	2	4
	Physische aardrijkskunde en meteorologie.	1½	5
C. H. C. Grinwis.	Hoogere algebra.	2	9
	» » en differentiaalrekening.		7
	Mathematische physica.		3
E. Mulder.	Organische scheikunde.	3	74
	Systhetische en thermo-chemie.	2	2
	Toxicologie.	1	8
	Praktische oefeningen.	dagelijks.	74
N. W. P. Rauwenhoff.	Botanie.	3	65
	Capita selecta der botanie.	1	7
	Plantenfamilien en soorten voor geneeskunde en maatschappij van belang.	1	11
	Praktische oefeningen.	9	65 [3])
J. A. C. Oudemans.	Theoretische astronomie voor eerstbeginnenden.	2	4
	Theoretische astronomie voor gevorderden.	2	2
	Populaire astronomie.	2	6
	Theorie der beweging van kometen en planeten.	2	1
H. C. Dibbits.	Anorganische scheikunde.	3	40
	Theoretische »	1	3
	Zeldzame elementen.	1	3 [4])
	Praktische scheikunde.	10	40
H. Wefers Bettink.	Pharmaceutische scheikunde.	3	18—20

TE UTRECHT.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
Ja.		De op het lijk uitvoerbare operatiën en de voornaamste verbanden.	[1]) verdeeld in 2 groepen.
	Neen.	De voornaamste en moeilijkste heelkundige ziektetoestanden.	[2]) Bij Koninklijk besluit van 10 October 1886, n°. 25, gedurende het tijdvak van 13 October 1886 tot en met 12 October 1887, tot lectoren benoemd, ter vervanging van den hoogleeraar PEKELHARING.
Ja.			
Ja.		Beenderen, gewrichten, banden, spieren, ademhalingsorganen, hart en slagaderen.	[3]) In 4 groepen verdeeld.
Ja.		Schedel, hersenen.	
Ja.		Huid en longen.	
Ja.			
	Neen.	Circulatie-stoornissen, ontsteking, pathologische degeneratie, gezwellen, pathologie van het bloed.	
	Neen.		
Ja.		Licht, warmte, electriciteit.	
Ja.		Licht en geluid.	
	Neen.	Klimatologie, samenhang en beteekenis der verschijnselen.	
	Neen.	Het geheele onderwerp.	
	Neen.	Enkele hoofdstukken.	
	Neen.	Mechanische warmte-theorie, electro-statica, electrodynamica.	
	Neen.		
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.		Organographie, biologische functiën der geslachts-organen, anatomie, cryptogamen.	
Ja.		De groei der planten, de nieuwere onderzoekingen over cryptogamen.	
Ja.			
Ja.			
Ja.		Spherische astronomie, bepaling van lengte, breedte, tijd, azimuth, parallassis, praecessie, aberratie, mutatie.	
Ja.		Bepaling van geographische hoogte, zonsparallassis, jaarlijksche praecessie, mutatie- en aberratie-constanten, berekenen van eclipsen.	
Ja.		Kometen, vallende sterren, dubbelsterren, poollicht enz.	
Ja.		Bepaling der loopbanen van kometen en planeten.	
Ja.		Grondtrekken der organische scheikunde.	
Ja.		Bepaling der atoomgewichten.	
Ja.		Caesium, rubidium, lithium.	[4]) Februari tot Juni.
Ja.			
Ja.		Stoffen behoorende tot de aromatische en de vetzuurreeks, de niet-metalen, de metalen der alkaliën.	

Naam van den hoogleeraar of lector	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
	Pharmacognosie.	3	18—20
	Onderzoek naar vervalsching.	1	18—20
	Practische oefeningen.	[1])	
W. Kapteyn.	Integraal-rekening.	2	1
	Theorie der functiën.	2	2
	Analytische meetkunde.	1	8
	Eerste beginselen der analytische meetkunde.	2	6
	Beschrijvende meetkunde.	2	6
C. E. A. Wichmann.	Mineralogie en kristallographie.	2	20
	Algemeene geologie.	2	3
	Mikrochemische reacties.	2	2
	Praktische oefeningen.	dagelijks	7
A. A. W. Hubrecht.	Zoölogie en vergelijkende anatomie.	2	39
	Zoölogische oefeningen.	4	23
	Embryologie.	1	41
	Capita selecta uit de vergelijkende anatomie en embryologie.	2	5
	Embryologische oefeningen.	[2])	5
J. F. Van Bemmelen (privaat-docent).	Leer der ontwikkeling en afstamming.	1	[3])
Letteren.			
C. W. Opzoomer.	Logica en psychologie.	1	20
	Geschiedenis der wijsbegeerte.	1	25
H. Van Herwerden.	Grieksche taal en letterkunde.	2	13—14
	Metriek der Grieksche dichters.	1	13
	Geschiedenis der Grieksche letterkunde.	1	13
	Grieksche oudheden.	2	12
	Palaeographie.	2	1
P. De Jong.	Hebreeuwsche taal.	3	12—15
	» oudheden.	3	12—15
J. A. Wynne.	Oude geschiedenis.	2	13
	Nieuwe geschiedenis en staatkundige aardrijkskunde.	2	5
	Vaderlandsche geschiedenis.	2	6
	Historiographie.	1	13
C. M. Francken.	Latijnsche taal en letterkunde.	2	12—13

TE UTRECHT.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.		Enkelvoudige en samengestelde geneesmiddelen van niet scheikundigen aard.	
	Neen.	brood, melk, enz.	[1]) dagelijks 9—4.
Ja.		Differentiaal-vergelijkingen.	
	Neen.	Melsche integralen.	
	Neen.	Methode der verkorte schrijfwijze.	
Ja.			
	Neen.	Methode der projectiën.	
	Neen.	Morphologie der mineralen, mineraal-physica, mineraal-chemie, het mineraal-systeem.	
	Neen.	Physiographische dynamische, chemische, petrographische, petrogenetische en historische geologie.	
Ja.			
	Neen.	Gewervelde dieren.	
Ja.		» » rog, snoek, kikvorsch, konijn.	
	Neen.		
	Neen.		
Ja.			[2]) Wanneer de voorraad hoendereieren het toeliet.
		Eenige hoofdstukken uit Darwins Origin of species, de beteekenis van de verspreiding der levende wezens voor de afstammingsleer naar Wallace's Geographical distribution of animals.	[3]) Zeer afwisselend.
	Neen.	Graden, soorten en bronnen der kennis.	
	Neen.	Wijsgeerige inleiding tot de karakteristiek van den godsdienst.	
Ja.		De Acharneuses van Aristophanes, de Olynthische redevoeringen van Demosthenes, de Euagoras van Isocrates.	
Ja.			
	Neen.	Grieksche wijsgeeren en redenaars.	
	Neen.	Het Attische familierecht, de verschillende indeelingen der bevolking van Attica.	
Ja.		Naar aanleiding van *Wattenbach* Exempla codicum Graecorum en *Roehl* Inscriptiones antiquissimae.	
Ja.		Exodus 12: 17.	
Ja.		Laatste deel der pars civilis rechtswezen.	
	Neen.	Oudste geschiedenis van Rome tot 470 v. C. en de Jugurthijnsche oorlog.	
	Neen.	Europa en Frankrijk ten tijde van Karel V, Frans I en zijn eerste opvolgers.	
	Neen.	De oorlog van 1672.	
	Neen.	Livius.	
Ja.		Plautus Mortellaria, Tacitus Hist. I.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
	Geschiedenis der latijnsche letterkunde.	1	12—13
	Romeinsche antiquiteiten.	2	11—12
	Kritiek en palaeographie.	2	1
	Practische oefeningen.	1	13
H. E. Moltzer.	Nederlandsche spraakkunst.	2	2
	Stijlleer.	1	8—10
	Nederl. letterkunde.	2	6
	Middel-Nederlandsch.	2	2—3
	Nederlandsch der 17de eeuw.	1	2
J. H. Gallée.	Gothisch.	3	3
	Sanskrit grammatica.	1	4
	Sanskrit lezen.	1	4
	Middelhoogduitsch.	1	2
	Oud-saksisch.	1	1
	Angelsaksisch.	2½	1

TE UTRECHT.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
	Neen.	De latijnsche poëzie van het einde der republiek tot en met Horatius.	
	Neen.	Eerste deel van de pars publica tijdens de Republiek.	
Ja.		Lucanus Cicero (Planciana) het Minuskelschrift tot de 11de eeuw.	
Ja.		Stijloefeningen.	
Ja.		Onze woordenschat en onze lexicographie.	
Ja.		Practische oefening en verklaring van verouderde woorden uit den Statenbijbel.	
	Neen.	De poetiek van Aristoteles, Vondels Hekeldichter.	
Ja.		Rijnaert, Historie van Troyen.	
Ja.		Samuel Coster's Teeuwis de Boer enz.	
Ja.		Klank- en buigingsleer, stukken uit Mattheus en Johannes van Ulfilas.	
Ja.		De vocalen en consonanten vergeleken met die der andere Indo-Germaansche talen.	
Ja.		Uit Stänzlers bloemlezing.	
Ja.		Gudrun.	
Ja.		Heliasid.	
Ja.		Grammatica en stukken uit Alfred, Cynewulf.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
Faculteit der godgeleerdheid.			
F. W. B. Van Bell.	Encyclopaedie der Godgeleerdheid.	1	12
	Uitlegging van het Nieuwe Testament.	3	26
	Zedekunde.	2	8
F. Van Dijk.	Wijsbegeerte van den godsdienst.	2	14
	Geschiedenis van de godsdiensten.	2	19
	Geschiedenis van de leer aangaande God.	2	19
G. Wildeboer.	Israëlitische letterkunde.	2	18
	Uitlegging van het Oude Testament.	3	26
	Geschiedenis van den Israëlietischen godsdienst.	1	10
C. H. Van Rhijn.	Geschiedenis van het Christendom.	2	12
	Oud-Cristelijke letterkunde.	2	12
		2	14
Faculteit der rechtsgeleerdheid.			
G. Diephuis.	Burgerlijk recht.	4	8
	Handelsrecht.	2	8
	Burgerlijk procesrecht.	2	8
P. W. A. Cort van der Linden.	Beginselen der Staathuishoudkunde.	3	11
H. L. Drucker.	Geschiedenis en beginselen van het Romeinsche recht.	7	11
	Capita selecta van het Romeinsche recht.	2	6
J. Domela Nieuwenhuis.	Strafrecht.	4	7
	Strafvordering.	2	8
J. Oppenheim.	Nederlandsch Staatsrecht.	3, later 4	20
	Algemeen Staatsrecht.	2, later 1	5
	Administratief recht.	2	5
	Encyclopaedie van het recht.	2	10
Faculteit der geneeskunde.			
W. M. H. Sänger.	Theoretische en practische verloskunde. Gynaecologische kliniek.	6	80
D. Huizinga.	Physiologie.	4	30
	Histologie.	2	15
	Practische oefeningen.	2—4	30

TE GRONINGEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	AANMERKINGEN.
Ja.	Neen.		
Ja.		Encyclopaedie der Godgeleerdheid.	
Ja.		2 Thessel-, 1 Petr., Ev.-Luc. Cap. 3—6, 2 Corinthe 1.	
Ja.		Christelijke zedekunde.	
Ja.		Middelaars- en Verlossingsgeloof.	
Ja.		Vedische godsdiensten, Brahmanisme.	
Ja.		Spinoza, Bacon.	
	Neen.	Geschiedenis van het ontstaan der Israëlietische letterkunde.	
Ja.		Richteren en Jesaia 49—66.	
	Neen.	Geschiedenis der Messiaansche profetie.	
	Neen.	Geschiedenis van de Reformatie van Duitschland.	
	Neen.	Het leven van Paulus tot en met het ons medegedeelde in Galate II, zijn karakter, zijn beide brieven aan de Thessalonicensen.	
Ja.		De geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst tot ± 730 na Christus.	
Ja.		Inleiding en eerste hoofdstuk, hoofdstuk I, II, III afd. 1 en 2, volgens mijn handboek.	
Ja.		Handelszaken, kooplieden, wisselbrieven en andere papieren.	
Ja.		Rechterlijke collegiën, partijen en personen wier werkzaamheid zij behoeven, dagvaardingen.	
Ja.		Geschiedenis der stelsels van staathuishoudkunde, inleiding, de leer der productie en der ruiling.	
Ja.		Overzicht.	
Ja.		Bespreking van vraagstukken uit Jhering's Civilrechtsfälle en Jurisprudenz.	
Ja.		Geschiedkundig overzicht, algemeene beginselen en enkele bijzondere misdrijven.	
Ja.		Geschiedkundig overzicht, de strafprocedure en verdere rechtsmiddelen volgens het wetboek.	
Ja.		Het tweede hoofdstuk, afdeeling VI en VII en het derde hoofdstuk, afdeeling 1 en tot met IV van de Grondwet.	
Ja.		De leer van het maatschappelijk verdrag. Overzicht van het Staatsrecht der Noord-Amerikaansche Unie.	
Ja.		De theorie van het politierecht. Het onteigeningsrecht en zijne regeling door den Nederlandschen wetgever.	
Ja.		Overzicht van het recht en zijne bronnen.	
Ja.			
Ja.			

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
H. W. Middendorp.	Algemeene ziektekunde.	2	20
	Ziektekundige ontleedkunde.	2	30
	Algemeene ziektekundige microscopische en chemische onderzoekingen.	2	20
	Ziektekundige lijkopeningen.	naar gelang van het aantal lijken.	30
	Pathologische, histologische onderzoekingen voor de candidaten en cand-artsen.	2	
H. A. Kooijker.	Theoretische en practische geneeskunde.	9	
	Therapeutisch gedeelte der geneesmiddelleer.	1	67
	Oefeningen physische en chemische diagnostiek.	9	
J. P. Van Braam Houckgeest.	Ontleedkunde van den mensch.	6	30
	Ontwikkelingsgeschiedenis van den mensch.	2	15
A. P. Fokker.	Pharmacodynamiek.	1	20
	Hygiëne.	3	30
	Pharmacognosie.	1	16
	Practische bacteriologische oefeningen.	4	26
J. A. Korteweg.	Theoretische chirurgie.	2	
	Kliniek en polikliniek.	8	
	Kliniek met operatie.	6	67
	Operatieve chirurgie	naar gelang der gelegenheid.	
M. E. Mulder (lector).	Theoretische oogheelkunde.	2	16
	Oogspiegelcursus.	2	8
	Polikliniek.	4	16
	Operatieve oogheelkunde.	naar omstandigheid.	16
Faculteit der wis- en natuurkunde.			
R. S. Tjaden Modderman.	Anorganische chemie.	4	55
	Organische chemie.	3	51
	Practische oefeningen in 't laboratorium.	voor de medici 4 uren 's weeks in 3 ploegen, voor de natuurkundigen dagelijks van 9—4 uur.	56
P. De Boer.	Botanie.	5	56
	Pharmaceutische botanie.	3	7
	Microscopische en photographische oefeningen.	8	40

TE GRONINGEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
Dagelijks.			
Dagelijks.			
Dagelijks.			
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
Ja.			
Dagelijks.			
Ja.			
	Neen.	Algemeene begrippen. Chemische wetten. Eigenschappen der elementen (met uitzondering van de koolstof) en hunne voornaamste verbindingen, door proeven toegelicht.	
	Neen.	Uitbreiding van de algemeene begrippen en chemische wetten. Eigenschappen van de koolstof en hare voornaamste verbindingen, door proeven toegelicht.	
Ja.		Analytische scheikunde. Qualitatieve onderzoekingen. Filtreeren en quantitatieve bepalingen.	
Ja.		Morphologie en biologie der bloem. Anatomie van cel en weefsels. Physiologie, leer der voeding.	
		Kort overzicht der cryptogamen. Systematiek der voornaamste plantenfamilien.	
Ja.		Medicinale planten en mikroscopische pharmacognosie.	
Ja.		Onderzoek van plantenweefsels, determineeren.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
H. J. Van Ankum.	Zoölogie, vergelijkende anatomie en vergelijkende physiologie.	5	44
	Practische oefeningen in het laboratorium.	2	15
F. J. P. Van Calker.	Mineralogie.	2	30
	Geologie en palaeontologie.	2	5
	Enkele chapiters uit kristallographie.	1	8
	Practische oefeningen.	2	11
J. C. Kapteyn.	Populaire en spherische astronomie.	3	8
	Werktuigkunde (theoretische).	2	1
	Capita selecta uit de theoretische werktuigkunde.	1	3
P. C. Plugge.	Pharmaceutische chemie (anorganische en organische.)	3	8
	Pharmacographie.	1	17
	Toxicologie (algemeene.)	3	8
	Capita selecta uit experimenteele toxicologie.	1	18
	Practische oefeningen in het pharmaceutisch laboratorium.	dagelijks van 9—4 uur	10
P. H. Schoute.	Beginselen der beschrijvende meetkunde.	2	4
	Voortzetting der beschrijvende meetkunde.	2	7
	Beginselen der analytische meetkunde in het platte vlak.	2	10
	Voortzetting der analytische meetkunde in het platte vlak.	2	7
	Analytische meetkunde in de ruimte.	1	6
	Hoogere meetkunde.	1	4
F. De Boer.	Hoogere algebra.	2	10
	Differentiaalrekening.	2	9
	Integraalrekening.	3	4

TE GRONINGEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
		Gewervelde dieren:	
Ja.		Vergelijkende embryologie; vergelijkende anatomie van zintuigen en skelet.	
		Systematiek van zoogdieren.	
		Ongewervelde dieren:	
		Coelenteraten, echinodermen, wormen.	
Ja.		Anatomie van dieren uit onderscheiden groepen.	
Af en toe.		Mineraal chemie, systematische mineralogie.	
	Neen.	Dynamische, petrogenetische en historische geologie.	
Ja.		Delineair projectie, de stereographische projectie, het perspectiefteekenen van kristalvormen; het berekenen van kristallen volgens verschillende methodes.	
Ja.		Determineeren van mineralen; bepaling van physische eigenschappen van mineralen; meting van kristallen, projectie en perspectiefteekening van kristallen; mikrochemische en mikropetographische onderzoekingen.	
Somtijds.		Overzicht der spherische sterrekunde. Geschiedenis der planetenstelsels. Keplers wetten. De gravitatiewet en hare gevolgen.	
Ja.		Beginselen der linematika-statica. Beginselen der dynamica.	
Ja.		Integratie der dynamische vergelijkingen naar de methoden van Hamilton-Jacobi.	
Ja.		Niet-metalen en verbindingen. Aethanen en derivaten.	
	Neen.	Geneesmiddelen uit de klasse derdycotyledonen	
Ja.		Gasvormige- en vluchtige vergiften en gedeeltelijk metaalvergiften en alcaloiden.	
	Neen.	De werking van vergiften op spieren en bloed en de methoden van onderzoek daarbij.	
Ja.		Qualitatieve & quantitatieve chemische analyse. Bereiding van chemische en galen. praeparaten. Onderzoekingen op het gebied van gerechtelijke scheikunde en toxicologie.	
Ja.		Punt, lijn en vlak enz., tot en met den bol.	
Ja.		Gewone en axonometrische perspectief.	
		Scheeve oppervlakten. Transformatie.	
Ja.		Lijn, Cirkel, Ellips.	
Ja.		Hyperbool, parabool, brandpunten, richtlijnen. Stellingen van Pascal en Brianchen.	
		Lijnen, coordinaten.	
Ja.		De oppervlakken van den tweeden graad.	
Ja.		Het golfoppervlak.	
Ja.		Hoogere machtsvergelijkingen. Permutatie en combinatie, reeksen van hooger orde, complexe grootheden. determinanten.	
Ja.		Overzicht der differentiaalrekening.	
Ja.		Onbepaalde en bepaalde integralen. Differentiaalvergelijkingen.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
	Theorie der functiën.	2	3 4
H. Haga.	Elementaire natuurkunde.	3	56
	Capita selecta uit de experimenteele natuurkunde.	2	15
	Capita selecta uit de mathematische natuurkunde.	1	3
	Practische oefeningen voor de medici en philosofen voor het candidaats.	5 dagen per week van 2—5 uur.	60 per week.
	Practische oefeningen voor de philosofen na het candidaats.	dagelijks van 9—5 uur.	3
Faculteit der letteren en wijsbegeerte.			
W. Hecker.	Oude geschiedenis:		
	a. Israëlietische en Egyptische.	3	7
	b. Grieksche.	4	3
B. H. C. K. Van der Wijck.	Logica.	2	8
	Zielkunde.	2	4
	Geschiedenis der oude wijsbegeerte.	2	5
F. Halbertsma Jzn.	Poetae scenici.	1	9
	Poetae scenici voor meer gevorderden.	1	4
	Metriek.	1	6
	Antiquiteiten.	2	9
	Homerus.	2	9
	Grieksche kunst.	1	7
E. Baehrens.	Vergilius.	2	9
	Metriek.	1	7
	Terentius.	2	9
	Exercitationes criticae et exegeticae.	2	7
F. J. Van den Ham.	Israelietische oudheden.	3	13
	Hebreeuwsche taal.	3	
B. Symons.	Vergelijkende taalwetenschap.	2	11
	Gotisch.	3	5 en 5
	Middelhoogduitsch (voor hen, die zich voorbereiden voor het examen Middelbaar onderwijs).	2	6
	Oud- en Middelhoogduitsch (voor candidaten in de Nederlandsche letteren).	2	5
	Verklaring van Goethe's Faust.	2	20
	Privatissimum over Oud-Noorsch.	1½	3
W. L. Van Helten.	Nederlandsche taal.	3	9
	Middelnederlandsch.	2	11

TE GRONINGEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
Ja. Ja.		(Abelsche functiën, vóór de kerstvacantie twee uren, daarna één uur.) Minimaal oppervlakken, een uur na de kerstvacantie.	
	Neen.	Leer der bewegingen en krachten, evenwicht en vloeistoffen, gassen, magnetisme, electriciteit.	
	Neen.	Spectrum, spectiaalanalyse, interferentie verschijnselen in het spectrum.	
	Neen.	Mechanische warmte-theorie.	
Ja.		Eenvoudige proeven uit de verschillende onderdeelen der natuurkunde.	
Ja.		Verrichten van metingen.	
	Neen.		
Ja.		Algemeene logica.	
	Neen.	Het denken, gevoelen en willen.	
Ja.		Socrates en Plato.	
Ja.		Sophocles.	
Ja.		Sophocles.	
Ja.			
Ja.			
Ja.		Loci selecti.	
	Neen.	Geschiedenis der beeldhouwkunst.	
Ja.		Boek V.	
Ja.			
	Neen.	Andria.	
Ja.		Ovidii epistulae.	
Ja.		Israëlietische oudheden.	
		Hebreeuwsche taal.	
	Neen.	Geschiedenis en Methodologie der Indogermaansche taalwetenschap.	
Ja.		*Eerste cursus*: Klankleer. *Tweede cursus*: Vormleer en Evangelie van Mattheus.	
Ja.		Vocalisme en Conjugatie. Hartman von Aue, (Gregorius).	
Ja.		Kleinere Ohd. bronnen. Walther von der Vogelweiden.	
	Neen.	Inleiding over de Faustsage, Goethe 's Faust.	
Ja.		Klankleer (na de Kersvacantie).	
Ja.		Geschiedkundige behandeling der Conjugatie in 't Nederlandsch. Etymologie.	
Ja.		Lectuur van den Esmoreit, den Lippyn en een gedeelte van den Reynaert.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
	Critische en exegetische oefeningen.	1	5
	Nederlandsche letterkunde.	1	13
	Oud-Friesch.	1	6
A. G. Van Hamel.	Historische beoefening der Fransche taal.	1	4
		3	7
	Historische beoefening der Fransche letterkunde.	1	7
		3	11
	Practische oefeningen (voor alle toehoorders toegankelijk).	1	9
		2	6
	Verklaring van den provençaalschen Boëthius.	Onbepaald.	1
	Reciteercollege.	1	20
P. J. Blok.	Geschiedenis des Vaderlands.	3	13
	Algemeene geschiedenis.	3	13
J. Beckering Vinckers.	Geschiedenis der Engelsche taal.	2	1
	Geschiedenis der Engelsche letterkunde.	2	1
	Uiterlijke voordragt.	1	2
	Engelsch drama.		2

TE GRONINGEN.

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
Ja.		Bespreking van verschillende moeilijke plaatsen uit M.nl.-schrijvers. Behandeling van verschillende taalkundige quaestiën.	
Ja.		Het Nederlandsche drama in de 17de eeuw.	
	Neen.	Behandeling van de Oost-Friesche grammatica der 14de en 15de eeuw	
		Historische Syntaxis *niet* gegeven.	
Ja.		Taalkundige behandeling van »La vie de Saint-Alexis" (het geheele jaar),	
	Neen.	Geschiedenis van de Fransche letterkunde der middeleeuwen (vóór de Kerstvacantie).	
Ja.		Lezen en verklaren van Voltaire 's »Essai sur les moeurs" vóór de Kestvacantie).	
	Neen.	Miolière 's leven en werken (na de Kerstvacantie.	
Ja.		Lezen en verklaren van »Les femmes savantes" na de Kerstvacantie).	
Ja.		Etymologische, syntaxtische en litterarische oefeningen.	
Ja.		Boëthius en andere provençaalsche gedichten, afgewisseld met oud-Fransche teksten (naar Bartus Christomotis (van de Kerstvacantie tot de Paaschvacantie).	
Ja.		Oefeningen in de Nederlandsche voordracht.	
Ja.		Geschiedenis des Vaderlands van 1648—1795.	
Ja.		Algemeene geschiedenis van 1648—1789 ongeveer.	
Ja.		Geschiedenis der Engelsche taalstudie, speciaal de phonetiek; geschiedkundige ontwikkeling van 't Engelsche klankstelsel, opgehelderd door de explicatie van ettelijke Asen, oud-Engelsche gedenkstukken; onderanderen de bijbelvertaling (1) van ± 995, (3) van Herefort, (2) Wycleffer, (4) Parveg, (5) Syndale, (6) 1611.	
Ja.		Geschiedkundige ontwikkeling der Engelsche letterkunde van ± 1280—1400, verduidelijkt door de interpretatie van ettelijke oud-Engelsche gedichten.	
Ja.		Uiteenzetting van de grondslagen der elocutie (adem, spraakorganen, uitspraak, stemgebaren) voordragt van de meest kenmerkende gedichten uit vroegeren en lateren tijd.	
	Neen.	Inleiding over 't ontstaan van het drama in 't algemeen en van 't Engelsche drama in het bijzonder. Interpretatie van Shakspeare 's Macbeth.	

PRIVATE LESSEN.

Leiden.

Bij Ministerieele beschikking van 8 Juni 1887 n°. 1675 afd. Onderwijs, werd dr. R. SISSINGH, tot wederopzegging, toegelaten als privaatdocent, om onderwijs te geven in de experimenteele natuurkunde.

Utrecht.

Faculteit der rechtsgeleerdheid. De privaatdocent RIJKE gaf 6 uren per week privaatrecht (geschiedenis onzer wetgeving, wet op den overgang van de vroegere tot de nieuwe wetgeving, wet houdende algemeene bepalingen, burgerlijk wetboek I en II, huwelijks gemeenschap en erfrecht onder den Code Napoleon) aan 8 toehoorders; 3 uren per week fiscaal recht. [Wet op het notariaat, zegel- registratie- en successierecht, kadaster, hypothecaire boekhouhouding, bevoegdheid van weldadigheidsbesturen tot het aangaan van burgerlijke handelingen] aan 7 toehoorders en behandelde 4 uren per week de notarieële practijk met 4 toehoorders.

Faculteit der geneeskunde. De privaatdocent HUYSMAN gaf 1 uur per week, oorheelkunde (anatomie en physiologie van het gehoor-apparaat, pathologie en therapie van het uitwendig oor en het geleidend apparaat) aan 5 toehoorders [candidaten van het laatste studiejaar.]

Faculteit der wis- en natuurkunde. De privaatdocent VAN BEMMELEN behandelde gedurende 1 uur per week, met een zeer afwisselend aantal toehoorders, de leer der ontwikkeling en afstamming. (Eenige hoofdstukken uit DARWIN's »origin of species," de beteekenis van de verspreiding der levende wezens voor de afstammingsleer, naar WALLACE'S »Geographical distribution of animals.")

Faculteit der letteren en wijsbegeerte. Bij Ministerieele beschikking van 13 Januari 1887 n°. 100 afd. Onderwijs, werd dr. E. KOSSMAN toegelaten als privaatdocent voor de oud-Duitsche en Romaansche taal- en letterkunde. Hij behandelde, gedurende 2 uur per week, met 4 toehoorders, de Parzival en gedurende 2 uren per week, met 2 toehoorders, de Faustsage.

Groningen.

Falculteit der rechtsgeleerdheid. De privaatdocent GRATAMA gaf 2 uren per week oud-Vaderlandsch privaatrecht (rechtsbronnen, algemeen gedeelte, rechtssubjecten en rechtsobjecten) aan 3 toehoorders en 1 uur per week beklemrecht (vervolg en slot) aan één toehoorder.

Faculteit der geneeskunde. De privaatdocent KOOY hield gedurende 4 uren per week, met ongeveer 30 studenten oefeningen in de physische diagnostiek.

c. UITKOMSTEN VAN HET ONDERWIJS.

De voorzitter van de faculteit der rechtsgeleerdheid te Leiden vestigt de aandacht op het gelukkige verschijnsel, dat van het bijzonder groot aantal studenten, die vóór de zomervacantie het candidaats-examen voor de eerste maal aflegden, slechts betrekkelijk zeer weinigen behoefden te worden afgewezen.

De verhouding was als volgt:

In 1883	werden	8	afgewezen	van de	34
» 1884	»	3	»	» »	15
» 1885	»	6	»	» »	25
» 1886	»	6	»	» »	37
» 1887	»	5	»	» »	50

De mate van ontwikkeling en verkregen kennis der studenten, in de faculteit der geneeskunde, die voor de eerste maal de lessen bijwoonden, was ook ditmaal zeer uiteenloopend. De geringe eischen, welke aan sommige categoriën der aanstaande studenten in de faculteit der geneeskunde gesteld worden, voor de toelating tot de examens, zijn vaak de oorzaak van latere teleurstelling voor de jongelieden en van groote bezwaren bij het onderwijs, welke laatste nog vermeerderd worden door het volkomen gemis van kennis der Latijnsche taal bij vele studenten. Indien de vorderingen van hen, die de lessen in genoemde faculteit bij herhaling bijwoonden, uit den uitslag der examens mogen beoordeeld worden, dan kunnen zij niet anders dan gebrekkig worden genoemd. Van hen die vóór de Zomervacantie examen aflegden kon slechts aan $^2/_3$ het verlangde diploma uitgereikt worden.

Ook enkele hoogleeraren in de faculteit der wis- en natuurkunde klagen over geringe ontwikkeling van sommige categoriën van studenten, die voor de eerste maal de lessen volgden.

In de faculteit der letteren en wijsbegeerte is men van oordeel, dat de kennis van het Latijn der studenten, die voor de eerste maal de lessen bijwoonden, over het algemeen, te wenschen overliet. Die leemte wordt toegeschreven aan het te gering aantal uren, die, inzonderheid in de hoogste klassen der gymnasia, aan de beoefening der Latijnsche taal worden besteed.

De aan den dag gelegde vlijt der studenten valt over het algemeen zeer te roemen.

De lector in het Perzisch en Turksch is van oordeel, dat, hoewel het aantal toehoorders bij zijne lessen uit den aard der zaak klein is, het toch niet geheel onbevredigend is, wanneer men het vergelijkt met dat dergenen, die de lessen in de andere Oostersche talen volgen, waarbij verdiend opgemerkt te worden, dat slechts de lessen in het Chineesch een billijken maatstaf ter vergelijking leveren, aangezien de overige lessen in de Oostersche talen voor bepaalde categoriën van toehoorders in de wet verplichtend worden gesteld.

Te *Utrecht* is het oordeel der hoogleeraren over de belangstelling hunner toehoorders over het algemeen gunstig.

Door de studenten der theologische faculteit wordt in het eerste studiejaar zeer slecht gewerkt. Daar het Hebreeuwsch op de gymnasia facultatief is gesteld, komen zij zeer ongelijk, sommigen geheel onvoorbereid aan; een nadeel dat zich vooral in het afgeloopen studiejaar deed gevoelen.

Over de studenten van de faculteit der rechtsgeleerdheid, die college hielden, valt niet te klagen. Zij volgden de lessen zeer geregeld en met veel belangstelling. Het oordeel over de mate hunner ontwikkeling is gunstig. Een der hoogleeraren maakt de opmerking, dat de doctoraal-examens, vooral wat het privaatrecht betreft, veel te wenschen overlieten. Het meerendeel der candidaten bleek voor dit vak slecht voorbereid te zijn.

De vorderingen der studenten in de faculteit der geneeskunde worden bijzonder geroemd. De belangstelling in het onderwijs, zoowel uit het trouw bijwonen der lessen als uit het deelnemen aan de practische oefeningen gebleken, was grooter dan gewoonlijk. De uitslag der aan het einde van den cursus afgelegde examens heeft daarop het zegel gedrukt. Een der hoogleeraren klaagt over het onvoldoende van de voorbereidende studie.

De hoogleeraren van de faculteit der wis- en natuurkunde verklaren, dat de studenten, die het gymnasium ten einde toe bezochten, de leerlingen eener hoogere burgerschool, met vijfjarigen cursus, in ontwikkeling verre overtreffen. De studenten, die het literarisch-mathematisch examen aflegden, staan het laagst. Bij de pharmacie is het gemis van kennis der Latijnsche taal in menig opzicht hinderlijk.

De hoogleeraren in de faculteit der letteren en wijsbegeerte oordeelen, over het algemeen, gunstig over de ontwikkeling en verkregen kennis der studenten, die voor de eerste maal onder hun gehoor waren.

Te *Groningen* is het oordeel der hoogleeraren in de faculteit der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid, der geneeskunde en der wis- en natuurkunde niet onbevredigend.

De faculteit der letteren en wijsbegeerte spreekt een gunstig oordeel uit over de mate van ontwikkeling en de vorderingen der studenten, die hunne opleiding aan de gymnasia hebben genoten. Wat betreft de studenten, die daarvan geen gebruik hadden gemaakt en die zich allen toelegden op de studie voor een der acte-examens middelbaar onderwijs, over hun ijver viel, ook dit jaar, niet te klagen, wel echter over hunne onvoldoende voorbereiding, hunne onvoldoende ontwikkeling en dientengevolge onvoldoende vorderingen.

De uitslag der examens en promotiën blijkt uit de volgende tabellen.

EXAMENS.	Leiden.			Utrecht.			Groningen.			Totaal.			*Aanmerkingen.*
	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	
Faculteit der godgeleerdheid.													
Examens in de Hebreeuwsche taal en oudheden .	14 [1])	13 [6])	1	17	14	3	13 [1])	13 [6])	—	44	40	4	
Candidaats-examens:													
1ste gedeelte	9	9	—	19	19	—	7	7	—	35	35	—	
2de gedeelte	6	6	—	20	17 [10])	3	9	9	—	35	32	3	
Doctoraal-examens. . .	1	1	—	4	4 [6])	—	1	1	—	6	6	—	
Faculteit der rechtsgeleerdheid.													
Candidaats-examens . .	104 [2])	82 [6])	22 [8])	12	9 [6])	3	17 [12])	9 [1])	8 [9])	133	100	33	
Doctoraal-examens:													
a. rechtswetenschap .	55 [3])	42 [7])	13 [9])	16 [1])	10	6 [1])	22 [5])	18 [5])	4	93	70	23	
b. staatswetenschap. .	7 [1])	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Faculteit der geneeskunde.													
Candidaats-examens . .	13 [4])	11 [6])	2 [4])	7	6 [6])	1 [1])	5 [4])	3 [6])	2 [4])	25	20	5	
Doctoraal-examens:													
geneeskunde	21 [8])	15 [3])	6 [1])	23 [1])	18	5	11	4	2	55	42	13	
Faculteit der wis- en natuurkunde.													
Examen bedoeld in art. 86, *wet H. O.*	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	
Natuurkundig examen voor medici	19 [1])	19 [1])	—	6	5 [11])	1	5	5 [6])	—	30	29	1	
Candidaats-examens:													
a. wis- en natuurkunde enz.	—	—	—	1	1	—	3	2	1	4	3	1	
b. plant- en dierkunde.	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	
c. artsenijbereidkunde .	1	1	—	2	2	—	—	—	—	3	3	—	
d. wis- en sterrekunde.	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	
Doctoraal-examens:													
a. wis- en natuurkunde	2	2	—	—	—	—	1	1	—	3	3	—	
b. aard- en delfstofkunde													
c. plant- en dierkunde.													
d. scheikunde. . . .	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	
Faculteit der letteren en wijsbegeerte.													
Examen, bedoeld in art. 86, *wet H. O.* . . .	—	—	—	2	2	—	—	—	—	2	2	—	

[1]) Hiervan 1 voor den tweeden of verderen keer.
[2]) Hiervan 19 voor den tweeden of verderen keer.
[3]) Hiervan 20 voor den tweeden of verderen keer.
[4]) Hiervan 2 voor den tweeden of verderen keer.
[5]) Hiervan 3 voor den tweeden of verderen keer.
[6]) Hiervan 1 *cum laude.*
[7]) Hiervan 16 voor den tweeden of verderen keer.
[8]) Hiervan 6 voor den tweeden of verderen keer.
[9]) Hiervan 4 voor den tweeden of verderen keer.
[10]) Hiervan 2 *cum laude.*
[11]) Hiervan 3 *cum laude.*
[12]) Hiervan 5 voor den tweeden of verderen keer.

EXAMENS.	Leiden.			Utrecht.			Groningen.			Totaal.			*Aanmerkingen.*
	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	
Propaedeutische examens:													
a. voor theologen . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
b. » juristen . . .	5	3 [1]	2	—	—	—	1	1	—	6	4	2	
c. » literatoren . .													
Candidaats-examens:													
a. klassieke letteren .	11	8 [6]	3 [4]	3	3	—	2	1	1	16	12	4	
b. Nederlandsche letteren	—	—	—	1	1	—	3	2 [6]	1	4	3	1	
c. semietische letteren.	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	
Doctoraal-examens:													
a. klassieke letteren . .	5	4 [1]	1	—	—	—	3	3	—	8	7	1	
b. Nederlandsche letteren	4	4	—	1	1	—	1 [1]	1 [1]	—	6	6	—	
c. semietische letteren .	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	
Examen, bedoeld in art. 92, 2*de lid, wet H. O.* . .	5 [1]	3 [1]	2	—	—	—	—	—	—	5	3	2	

PROMOTIËN.	Leiden.	Utrecht.	Groningen.	Totaal.
Rechtswetenschap.	47 [1]	11 [3]	14 [7]	72
Staatswetenschap	5 [2]	—	1	6
Geneeskunde	12	7 [4]	2	21
Wis- en natuurkunde	2	—	2 [3]	4
Plant- en dierkuude.	1	1 [5]	—	2
Aard- en delfstofkunde. . . .	—	1	—	1
Scheikunde	1	—	—	1
Artsenijbereidkunde	—	—	1 [6]	1
Klassieke letterkunde	—	1 [6]	1	2
Nederlandsche letterkunde . .	—	—	1	1

Aanmerkingen.

[1] Waarvan 2 *cum laude* en 4 op stellingen.
[2] Waarvan 1 *cum laude* en 1 op stellingen.
[3] Waarvan 1 *cum laude.*
[4] Waarvan 3 *cum laude.*
[5] Op stellingen.
[6] *Cum laude.*
[7] Waarvan 1 publiek.

OPGAVE der onderwerpen, behandeld in de proefschriften, aan de drie Rijksuniversiteiten verdedigd, met vermelding van de namen der schrijvers.

RECHTSWETENSCHAP.

Leiden.

L. W. Van Gigh.	Het onderzoek van strafzaken op de terechtzitting. Aanteekening op de artikelen 149—169 van het Wetboek van Strafvordering.
J. H. Goudsmit.	Verlies en vernietiging van toonderpapier.

R. Fruin.	Geschiedenis van Westerwolde.
E. H. K. J. Ter Kuile.	De doorhaling van hypothekaire inschrijvingen.
A. Van der Gors.	Handels- en fabrieksmerken.
P. J. W. G. Spiering.	Eenige opmerkingen over uitvoerders van uiterste wilsbeschikkingen.
J. K. Hummel.	Art. 1230 Burgerlijk Wetboek.
A. Th. J. Schade van Westrum.	Verbintenissen met strafbepaling.
G. N. Manger Cats.	De beteekenis van staken in art. 771 § 1 Wetboek van Koophandel.
J. H. Faes.	Eenige opmerkingen naar aanleiding van art. 31 der wet van 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64).
C. Vermeer.	De gevolgen verbonden aan het niet-nakomen van een gehomologeerd accoord.
H. Ph. Berdenis van Berlekom.	Het onderhoud van gemeentewerken door de gemeente.
W. L. De Vos van Steenwijk.	Staken van stemmen naar het Nederlandsch staatsrecht.
R. C. G. M. De Bieberstein Rogalla Zawadsky.	Handelingen voor gemeene rekening, art. 57 en 58 Wetboek van Koophandel.
M. K. J. J. Ter Kuile.	Verkoop van erfenis.
E. P. Lenshoek.	Het strafproces bij de landmacht.
K. W. Brevet.	Het voorrecht van den commissionair.
J. F. C. Vibuly.	Het dagelijksch bestuur in de gemeente.
H. C. Van Meerten.	Overzicht van de hervorming van het Preanger-stelsel.
J. Wessels Boer.	Bijdrage tot de kennis van de ontwikkeling der eigendomsoverdracht van onroerend goed in Nederland.
F. E. Pels Rijcken.	Art. 180 der Gemeentewet.
A. J. Tjeenk Willink.	Art. 459, 1ste lid, van het Burgerlijk Wetboek.
A. M. De Lange.	Een beginsel van bankbeheer.
H. Vaillant.	Bevoegdheid van een commissionair om zelf te koopen en te verkoopen.
L. Udo de Haes.	Terugvordering van hetgeen betaald is krachtens vonnis.
G. Keller.	Vermogenswaarde van verbindtenissen.
L. J. Blijdenstein.	Het recht van den Staat op de nalatenschap.
W. J. Van Boneval Faure.	Het forum privilegiatum van art. 161 van de Grondwet.
L. P. J. Hoeffelman.	Het karakter van lastgeving volgens art. 1829 Burgerlijk Wetboek.
A. L. Van Driel Krol.	Aanteekeningen op art. 736 Burgerlijk Wetboek.
N. F. Wilkens.	Stilzwijgende lastgeving.
J. Barlagen Bussemaker.	Iets over het landbezit van den inlander in Nederlandsch-Indie.
J. G. J. Oetgens van Waveren Pancras Clifford.	Eenige opmerkingen over den staat van kennelijk onvermogen (art. 882—885 Burgerlijk Wetboek).
J. Van Praag.	Art. 6 van het Reglement op het beleid der Regeering in de kolonie Suriname.
H. J. Matthes.	Eenige opmerkingen over de waarborgen waarmede de doodstraf in Nederlandsch Oost-Indië omgeven is.
H. G. Van Holthe tot Echten.	Eenige opmerkingen over de concessie tot vervening in de provincie Drenthe.
Th. Lorentz.	Eenige opmerkingen over art. 84 gemeentewet.
C. B. Menalda.	Iets over den aanleg van tramwegen.
F. Vredenrijk Engelenburg.	Het internationaal krankzinnigenwezen.
B. R. Roijer.	Eenige opmerkingen over het vonnis bij verstek, artt. 75, 76 en 135 Burgerlijke Rechtsvordering.
L. A. M. De Bruyn.	De werking van het accoord ten opzichte van de borgen van den failliet.
J. A. Loeff.	Publiek recht tegenover privaatrecht.
P. F. L. Verschoor.	Opmerkingen over de Staatsloterij en hare regeling bij de wet van 23 Juli 1885.

Utrecht.

W. H. De Savornin Lohman.	De rechten van derden bij de overeenkomst van levensverzekering.
A. H. du Mosch.	Het rechtskarakter van coupon, dividendbewijs en talon.
G. Bicker Caarten.	De assurantie in quovis.

J. Deking Dura.	Handhaving der rechten van obligatiehouders.
P. L. Moens.	Verantwoordelijkheid voor schade door anderen veroorzaakt.
J. F. C. Meijer.	De aard van het recht van den legitimaris.
W. B. Buma.	Artt. 143—146 Wetboek van Strafrecht.
A. M. M. Montijn.	Aanteekening op de leer van het internationaal privaatrecht bij Bartolus.
P. Van der Crab.	Persoonlijke diensten ten behoeve der gemeente. Artt. 192 en 193 der wet van 27 Juni 1851 (*Staatsblad* n°. 85).
U. H. Strick van Linschoten.	Eenige opmerkingen over desertie.
H. J. Doude van Troostwijk.	De landbouw als tak van Staatszorg.

Groningen.

J. P. Hofstede.	Het Ommelander collatierecht.
P. H. Scholten.	Overmacht, hare beteekenis en hare werking in het Romeinsch recht en in de hedendaagsche rechten, historisch critisch beschouwd.
H. J. Schönfeld.	Klachtdelicten.
H. H. A. Van Roijen.	Opmerkingen over het wetsontwerp tot wijziging der gemeentewet.
J. A. Schaaff.	De lijfstraf als disciplinaire straf.
F. L. Tonckens.	De rechten der schuldeischers van een insolvent verklaarden koopman, na ontslag der curators.
G. T. J. De Jongh.	De verzekering van werklieden tegen ongelukken in Duitschland.
W. Van Hulst.	Het bevrachtings- en assurantie-contract in oorlogstijd.
H. E. Waalkens.	Iets over de inschrijving van geboorte-akten volgens art. 29 Burgerlijk Wetboek.
J. J. A. Quintus.	De cellulaire gevangenisstraf in Nederland, sinds hare invoering bij de wet van 28 Juni 1851 (*Staatsblad* n°. 68).
D. Hoen.	Aanteekening op art. 56 der Grondwet.
F. W. Spill.	Het algemeen strafminimum volgens het Wetboek van Strafrecht.
L. Meyer.	Eenige beschouwingen over art. 449 Strafwetboek in verband met de artt. 199 en 200 van den Code Pénal.
J. G. Jaxon Deelman W.H.zn.	Het recht van dispensatie.

STAATSWETENSCHAP.

Leiden.

J. L. A. Salverda de Grave.	Het lager onderwijs in Engeland.
A. J. Van Citters.	De rechtstoestand der banken van leening.
J. Bool.	De politie. Haar wezen en organisatie in Frankrijk, Duitschland, Engeland en Nederland.
J. J. Barnet Lyon.	De quarantaine wetgeving.

GENEESKUNDE.

Leiden.

C. Winkler.	Beschouwing van den tremor bij paralysis agitans.
H. Rinkes.	Over ureumvorming bij leverhypertrophie.
A. C. Hartevelt.	Het roodvonk in het buitengasthuis te Amsterdam, gedurende de jaren 1880—1886.
J. Endtz.	Over ontbreken van zoutzuur in de maag.
A. De Niet.	Typhus abdominalis en typhus exanthematicus, in het buitengasthuis te Amsterdam, gedurende de jaren 1879—1886.
J. Broers.	Alcoholisme, morphynisme, chloralisme, op zich zelf en in verband met elkaar beschouwd.
G. A. De Geus.	Verslag der chirurgische kliniek aan de Rijksuniversiteit te Leiden, gedurende den cursus 1884—1885.
P. F. C. Koch.	Over den horrelvoet.
G. F. Hellema.	Chirurgische nier.

K. F. A. Drelen.	Over lichen ruber planus.
J. De Groot.	Tabes en lues.
C. Broeksmit.	De geschiedenis der pokken in Nederland van 1865 tot 1885.

Utrecht.

N. P. Van Spanje.	Proeven over de werking van convallamarine.
L. F. Dentz.	Objectieve strabismometrie.
Mej. A. P. C. Van Tussenbroek.	Over normale en abnormale melk-afscheiding.
J. G. Ten Noever de Brauw.	Over den invloed van eenige geneesmiddelen op de maagbewegingen.
P. A. H. Rijkebüsch.	Bijdrage tot de kennis der polydactylie.
E. Das.	Het onvermogen van asbestfilters om micro-organismen uit drinkwater te verwijderen.
A. P. Van der Brug.	Over den invloed van magisterium-bismuthi op het slijmvlies van de maag

Groningen.

H. A. Sissingh.	De antisepsis bij herniotomie.
T. S. Van Hettinga Tromp.	Waterstofsuperoxyde ter desinfectie van drinkwater.

WIS- EN NATUURKUNDE.

Leiden.

P. C. F. Frowein.	Dissociatie van kristalwaterhoudende zouten.
J. E. Couvée.	Eenige beschouwingen over de voortplanting van golfstelsels.
R. Rijkens.	Transformatie en intregratie van de dynamische vergelijkingen, volgens de methoden van Hamilton en Jacobi.
P. H. Dojes.	Diffusie tusschen vloeistoffen.

PLANT- EN DIERKUNDE

Leiden.

G. Postma.	Bijdrage tot de kennis van den bouw van het darmkanaal der vogels.

AARD- EN DELFSTOFKUNDE.

Utrecht.

G. A. F. Molengraaff.	De geologie van het eiland St. Eustatius. Eene bijdrage tot de kennis der Nederlandsche koloniën.

SCHEIKUNDE.

Leiden.

A. F. Holleman.	Onderzoekingen over het zoogenaamde β nitrocymal.

ARTSENIJBEREIDKUNDE.

Groningen.

H. G. Zaaijer.	Onderzoekingen over andromedotoxine.

KLASSIEKE LETTERKUNDE.

Utrecht.

J. F. L. Montijn.	De praepositium usu apud aristophanem.

Groningen.

P. V. Sormani.	De Io Schraderi vita ac scriptis.

NEDERLANDSHE LETTERKUNDE.

Groningen.

J. Bergsma.	Bijdrage tot de wordingsgeschiedenis en de critiek der Middel-Nederlandsche Brandoen-teksten.

f. HANDELINGEN IN HET BELANG DER WETENSCHAP.

Leiden. De hoogleeraar BUYS leidde, evenals vroeger, de oefeningen der Debating Society.

Utrecht. De Juristen *Debating-club* heeft twee vergaderingen gehouden. Voor den hoogleeraar D'AULNIS DE BOUROUILL werden stellingen verdedigd over het recht van vergadering in verband met socialistische woelingen en door jhr. mr. W. H. DE SAVORNIN LOHMAN over het recht der kerkelijke gemeenten op kerkelijke goederen, ook na afscheiding uit het synodaal verband.

Het onder leiding van de hoogleeraren DE GEER, HAMAKER en MOLENGRAAFF staande gezelschap *Anthonius Mattheus* kwam vrij geregeld om de veertien dagen bijeen. Het voeren van burgerlijke processen en het verdedigen van stellingen over privaatrecht behoorde tot de hoofdwerkzaamheden.

Het medisch studenten gezelschap *Boerhave* vergaderde onder de leiding van den hoogleeraar TALMA.

Bij physiologie en histologie werden van bijzondere proeven schriftelijke verslagen door de studenten opgemaakt, welke onder leiding van den hoogleeraar DONDERS aan kritiek en discussie onderworpen werden.

Voor de studenten in de faculteit der wis- en natuurkunde bestaat het gezelschap *Natura dux nobis et auspex*, onder leiding van den hoogleeraar BUYS BALLOT.

De literatoren hebben geen eigenlijk dispuutgezelschap. Practische oefeningen, onder leiding van den hoogleeraar FRANCKEN in het latijn spreken en schrijven vullen die leemte aan.

Groningen. Onder leiding van hoogleeraren der rechtsgeleerde faculteit hield de *Debating-club* een 4tal vergaderingen, waarop stellingen van juridieken en socialen aard werden verdedigd.

PRIJSVRAGEN.

Leiden. De navolgende prijsvragen werden op 1 Mei 1887 uitgeschreven. Vóór 1 Mei 1888 worden de antwoorden daarop ingewacht.

Faculteit der godgeleerdheid.

I.

De Romeinsche Keizervergoding in haar oorsprong, ontwikkeling en verbreiding en in haar beteekenis en gevolgen voor den godsdienst.

II.

Eene beschrijving van den staat van het Christendom en de Christelijke kerk bij den aanvang van het jaar 303.

Faculteit der rechtsgeleerdheid.

I.

Welke beginselen moeten gelden bij de onderscheiding van mededaders en medeplichtigen? Zijn die beginselen in onze strafwetgeving gehuldigd? Of in hoever laat zij ruimte voor de toepassing daarvan?

II.

Uit de bronnen aanwijzen in hoever de critiek van de ethisch-historische school op de oudere staathuishoudkundigen van ADAM SMITH tot JOHN STUART MILL verdiend is?

Faculteit der geneeskunde.

I.

De faculteit verlangt een onderzoek naar de innervatie der larynxspieren, bij voorkeur bij den mensch.

II.

De faculteit verlangt een onderzoek naar den aard en het wezen van het dichroïsme van haemoglobine en eenige uit haemoglobine te bereiden kleurstoffen, bij welk onderzoek spectrophotometrische waarnemingen op den voorgrond moeten staan.

Faculteit der wis- en natuurkunde.

I.

De faculteit vraagt de nauwkeurige beschrijving, zooveel noodig door afbeeldingen opgehelderd, van eigen waarnemingen betreffende het overbrengen van het stuifmeel op den stempel, bij in Nederland wildgroeiende planten, door middel van insecten, en de daarmede samenhangende organisatie der bloem. Bij de verhandeling moeten gevoegd worden exemplaren van de planten en insectensoorten, waarop de waarnemingen betrekking hebben.

II.

Men verlangt een kritisch overzicht van de handelwijzen ter bepaling van de Constante der Aberratie van het licht, en van de uitkomsten, welke daardoor zijn verkregen.

Faculteit der letteren en wijsbegeerte.

I.

C. Plinii Caecilii Secundi vita, ingenium ac mores eleganti sermone enarrentur.

II.

Men vraagt: Een historisch verhaal der regeeringsdaden en krijgsbedrijven van Karel den Stoute uit een Nederlandsch oogpunt beschouwd met behulp der nieuwst uitgegeven bescheiden en beschouwingen, in gekuischten vorm geschreven.

Groningen. Op de, ten vorige jare, door de faculteiten der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid, der wis- en natuurkunde en der letteren en wijsbegeerte uitgeschrevene prijsvragen, kwam geen antwoord in.

Op de tweede der door de faculteit der geneeskunde uitgeschreven prijsvraag, kwam één antwoord in dat eene *eervolle vermelding* verkreeg, en waarvan de schrijver was J. H. SCHUURMANS STEKHOVEN, candidaat-arts aan de Rijksuniversiteit te Utrecht.

BEURZEN.

Rijksbeurzen werden genoten:

te *Leiden* door twee studenten in de faculteit der rechtsgeleerdheid, één in de faculteit der wis- en natuurkunde en drie in de faculteit der letteren en wijsbegeerte;

te *Utrecht* door één student in de faculteit der godgeleerdheid, één in de faculteit der rechtsgeleerdheid, één in de faculteit der geneeskunde en drie in de faculteit der letteren en wijsbegeeerte.

te *Groningen* door één student in de faculteit der godgeleerdheid, één in de faculteit der rechtsgeleerdheid en vier in de faculteit der letteren en wijsbegeerte.

De *beurzen uit de vicarie van St. Joris te Amersfoort* werden genoten door één student in de faculteit der godgeleerdheid, één in de faculteit der rechtsgeleerdheid, één in de faculteit der geneeskunde, één in de faculteit der wis- en natuurkunde en één in de faculteit der letteren en wijsbegeerte.

De *beurs uit de vicarie van St. Joris te Oene* werd genoten door één student in de faculteit der godgeleerdheid.

Doctoraten honoris causa.

Het doctoraat honoris causa in de Semitische letteren werd te Leiden aan den heer A. Baron VON KREMER te Weenen verleend.

g. HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS.

Leiden.

Het nog steeds toenemend gebruik der bibliotheek vorderde, ook gedurende het afgeloopen jaar, van het personeel ingespannen arbeid.

De lijvige catalogus der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde werd voltooid, de onder het drukken door die Maatschappij verkregen boeken zijn nog in een supplement beschreven en de alphabetische catalogus van de Maatschappij is bijgewerkt. De bijwerking van den systhematischen catalogus is voortgezet; hiervan is de afdeeling Godsdienstwetenschap afgewerkt en die der uitgebreide afdeeling Letteren gereed gemaakt. Aan den systhematischen catalogus der overige afdeelingen Geschiedenis, Wis- en natuurkunde, Geneeskunde en de generalia zal de hand geslagen worden, zoodra het aanzienlijk legaat van wijlen den hoogleeraar SIMON THOMAS zal zijn beschreven. Verscheidene handschriften werden beschreven. De codices, welke de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde had ontvangen, sedert de catalogus in 1877 is gedrukt, zijn voor het supplement op dien catalogus beschreven.

Het gebouw werd behoorlijk onderhouden. De bouw van het nieuwe blok is zeer voorspoedig geschied.

Op 6489 briefjes werden 15 500 boekdeelen uitgeleend. 86 handschriften werden uitgeleend

Aangekocht werden 197 werken of ongeveer 290 deelen, benevens 490 vervolgdeelen, alsmede 5 handschriften.

De geschenken waren talrijk. Door de naaste betrekkingen van wijlen den hoogleeraar SIMON THOMAS is diens wetenschappelijke bibliotheek, ingevolge verlangen van den overledene, aan de bibliotheek der Rijksuniversiteit ten geschenke aangeboden. De THORBECKE-stichting schonk 31 nieuwe nummers of 51 deelen, alle gebonden, alsmede 22 vervolgdeelen. Met 1 Mei ll. is daarvan weder een catalogus verschenen. Uit de legaten van CHASTELAIN, PERIZONIUS, RIEMERSMA, STOLP en WARNER werden 153 boekwerken of 232 deelen aangeboden en 57 vervolgdeelen benevens één handschrift van PERIZONIUS. Van de Departementen van Algemeen Bestuur werden 60 nieuwe, 36 vervolgwerken en 56 kaarten; van verschillende colleges en genootschappen 249 deelen en 5 Indische handschriften; van de leestafel der Societeit » Amicitia " 20 jaargangen, couranten en tijdschriften, 96 brochures en 1 kaart ontvangen. Van verschillende schrijvers 150 boeken en overdrukken. Van de Nederlandsche Universiteiten werden 129 proefschriften, van de Fransche 921 theses en van de Zwitsersche, Duitsche en Noordsche 1751 dissertatiën verkregen, in ruil tegen 1565 Leidsche proefschriften van studenten en hoogleeraren tot dat doel ontvangen.

De verzamelingen, in bruikleen aan de bibliotheek afgestaan, zijn wederom vermeerderd; die van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde met 191 nummers, behalve de vervolgdeelen van 243 tijdschriften; die van de Remonstrantsche Broederschap met 38 nummers of 46 deelen en 7 vervolgen; die van de Gemeentelijke instelling tot opleiding van Indische ambtenaren met 15 deelen, die van den hoogleeraar BIERENS DE HAAN met 14 deelen; terwijl de Kamer van Koophandel haar exemplaar van » the English Economist " van 57 jaargangen in bruikleen afstond. In ruil voor een der dubbelen HÜBNER's exempla Scripturae Epigraphical, ontving de bibliotheek een exemplaar van het kostbare Egyptische Doodenboek door NAVILLE van het Museum van Oudheden.

Verder moeten nog vermeld worden: het Grieksche handschrift » de Astronomica van THEON SMYRNAEUS " en een Singaleesch handschrift. In het geheel is de bibliotheek met 4017 deelen vermeerderd.

Het *Munt- en Penningkabinet* ontving 7 gedenkpenningen in brons van de Muntcommissie te Utrecht en de medaille van de Universiteit te Grätz. De Portugeesche verzameling werd uit het legaat-PILAER met 10 gouden, 31 zilveren en 28 bronzen munten van dat land en zijne koloniën verrijkt, waaronder eenige uiterst zeldzame stukken.

De verzameling van het *legatum Warnerianum* werd met verscheidene nummers uitgebreid. Twee Javaansche handschriften op lontarblad, één Balineesch handschrift op lontarblad, enkele fragmenten op lontarblad, een Arabisch-Mahommedaansch gebedenboek, twee Singaleesche handschriften op lontarblad, een Heidelbergsche Cathechismus, Hollandsch en Singaleesch, een Singaleesche Grammatica en een Balineesch handschrift op lontarblad, in 1849 uit Bali medegebracht, werden ontvangen. Van de handschriften werd een druk gebruik gemaakt. Het drukken en verder bewerken van den catalogus is ijverig voortgezet.

Ziekenhuis. Behalve de reeds gemelde verwisselingen in het personeel der adsistenten hadden de volgende veranderingen in het personeel plaats. De hoofdziekenoppasseres der verloskundige afdeeling, mej. de wed. C. KINDT, welke na een ruim 10jarig verblijf, op haar verzoek, eervol werd ontslagen, met primo November 1886, werd op dien datum vervangen, door mej. C. M. TIBBOEL. Mej. G. PUISCHER, hoofdzieken-oppasseres der geneeskundige afdeeling voor vrouwen, overleed op 5 Januari 1887. In hare plaats werd tijdelijk voorzien door de aanstelling van mej. J. DE LANGE, welke echter op 31 Maart 1887 die betrekking weder verliet en op 1 Mei 1887 vervangen werd, door mej. B. H. HUBERS De 1ste portier H. KOK werd, op zijn verzoek, op 30 Juni 1887 eervol ontslagen. Hij werd op 1 Juli d. a. v. opgevolgd door H. W. SLINGERLAND, die slechts een maand in betrekking bleef, waarna 1 September d. a. v. P. J. WETSELAAR, als 1ste portier is aangesteld. Het personeel der zieken-oppassers en oppasseressen was nog al afwisselend. In het huishoudelijk personeel kwam geene verandering.

Het gebouw bevindt zich in voldoenden staat. Op de verloskundige afdeeling is de vroegere klassenkamer vervallen en ingericht tot operatiezaal, ten dienste van het onderwijs. Van het lokaal voor gedeponeerde goederen is een gedeelte afgenomen en ingericht tot plaatsing van een desinfectie-oven, waardoor in eene langgevoelde behoefte is voorzien. Eene proefneming, van regeeringswege gedaan, heeft in alle opzichten bewezen, dat de geplaatste desinfectie-oven aan het doel beantwoordt.

Het meubilair bevindt zich in voldoenden toestand. Het meubilair op de verloskundige afdeeling is uitgebreid. De verzameling van instrumenten en hulpmiddelen is dit jaar door aankoop eenigszins vermeerderd. Door de uitbreiding van het onderwijs in de verloskunde en gynaecologie was het noodig dat in de behoeften van instrumenten, welke daarbij noodig waren, werd voorzien.

In het geheel werden 1362 patiënten opgenomen en gedurende 58 433 dagen verpleegd. Voor rekening van het Rijk werden verpleegd: in de geneeskundige afdeeling 236 mannen en 201 vrouwen; in de heelkundige afdeeling 233 mannen en 151 vrouwen; in de verloskundige afdeeling 215 vrouwen en in de oog- en oorheelkundige afdeeling 73 mannen en 55 vrouwen. Het totaal bedroeg derhalve 1164 patiënten; die zamen gedurende 52 583 dagen verpleegd zijn. Voor rekening der gemeente Leiden werden verpleegd: in de geneeskundige afdeeling 50 mannen en 67 vrouwen; in de heelkundige afdeeling 22 mannen en 29 vrouwen; in de verloskundige afdeeling 3 vrouwen en in de oog- en oorheelkundige afdeeling 2 vrouwen. Het totaal bedroeg derhalve 173 patiënten; die zamen gedurende 5439 dagen verpleegd zijn. Voor eigen rekening werden 25 patiënten opgenomen, die gedurende 411 dagen verpleegd zijn. Bij het vorig studiejaar vergeleken, zijn er minder patiënten opgenomen dan toenmaals. De poliklinieken werden door 6351 patiënten bezocht.

De lokaliteit en de toestand der hulpmiddelen van de apotheek zijn onvoldoende. Overbrenging der apotheek in het ziekenhuis wordt door den directeur aanbevolen. Op de apotheek werden voor de kliniek 30 979, voor de polikliniek 13 287, voor anderszins 8923, voor de beambten 1125, voor de klasse 143, zamen derhalve 54 457 recepten gereed gemaakt.

Anatomisch kabinet. Bij Ministerieele beschikking van 5 October 1886, n°. 3012, afdeeling Onderwijs, werd aan dr. P. DE KONING, op zijn verzoek, met ingang van 1 December 1886, eervol ontslag verleend, als prosector bij de anatomie. Bij beschikking van 18 November 1886, n°. 3513, afdeeling Onderwijs, werd in zijne plaats G. C. VAN WALSEM benoemd, voor het tijdvak van 1 December 1886 tot en met 31 December 1887, wien bij beschikking

van 14 Juni 1887, n°. 1746, afdeeling Onderwijs, op zijn verzoek, eervol ontslag werd verleend, met ingang van 1 Augustus 1887. Bij beschikking van 13 Juli 1887, n°. 2100, afdeeling Onderwijs, werd, voor het tijdvak van 1 Augustus 1887 tot en met 31 December 1887, G. H. VAN DISSEL tot prosector benoemd.

Het gebouw verkeert in goeden staat. Van de vroegere vierkante collegekamer werd in de zomervacantie een gang afgenomen, zoodat de studenten thans direct toegang hebben tot de anatomische collegekamer. Dit is eene belangrijke verbetering. De vroeger gebouwde nieuwe collegekamer en tweede prepareerkamer voldoen.

De toestand van het meubilair is bevredigend. Die van de verzameling eveneens. Deze laatste werd verrijkt met een vijftigtal teratologische praeparaten uit de verloskundige afdeeling van het academisch ziekenhuis.

Physisch kabinet. In het afgeloopen jaar werden nog eenige lokalen geschikt gemaakt voor hunne bijzondere bestemming. Het meubilair behoeft aanvulling. De verzameling bevindt zich in uitstekenden toestand, maar heeft dringend behoefte aan uitbreiding. Aangeschaft werden: eene transmissie, twee cylinders, een vacuumpomp, een gashouder, een condensator, verschillende kranen, behoorende tot een circulatietoestel voor zwavelig zuur.

Chemisch laboratorium. De toestand van het gebouw der organische afdeeling is steeds achteruitgaande. Van het meubilair moet hetzelfde gezegd worden. Voor deze afdeeling werden onder anderen aangekocht drie normaal thermometers.

Het gebouw en het meubilair der anorganische afdeeling bevinden zich in goeden staat. De aanbouw van eene nieuwe werkzaal voor de practische oefeningen der medische studenten is in het afgeloopen jaar aangevangen, maar nog niet voltooid. De voorraad hulpmiddelen is, overeenkomstig de behoeften voor het onderwijs, aangevuld en uitgebreid.

Zoötomisch laboratorium. De verzameling van voorwerpen over vergelijkende ontleedkunde is weder met een klein aantal praeparaten vermeerderd, terwijl de collectie van microskopische praeparaten, bestemd voor het onderwijs in de vergelijkende ontwikkelingsgeschiedenis, met eenigen duizenden is verrijkt.

Hortus. De gelegenheid tot aankweeken van planten werd vermeerderd met eene kunstmatige rotspartij uit Eifellavasteen, waarop voorloopig reeds een driehonderdtal soorten van rots- en bergplanten werden aangeplant. Een klein kastje voor cactiën kwam in het afgeloopen jaar gereed. De behoefte aan een groote palmenkas blijft bestaan. Wat de levende planten betreft, zoo werden, deels door geschenken, deels door ruil, deels door aankoop belangrijke aanwinsten gedaan. In de maand April werd het driehonderdjarig bestaan van den Hortus herdacht.

Botanisch laboratorium. Hoewel klein in verhouding tot andere inrichtingen van den zelfden aard en in verhouding tot het getal studenten, voldeed deze inrichting toch ook dit jaar, door doelmatige splitsing der laboranten over verschillende dagen der week, aan de behoefte. Gemiddeld werden door 28 studenten gewerkt, waarvan ongeveer de helft gelijktijdig behoorlijk kan plaats vinden. De toestellen werden vooral met eenige physiologische instumenten uitgebreid.

Herbarium. De verzameling werd door geschenken aanzienlijk uitgebreid, waaronder van den heer SOULIER te Rome 6000 specimina van Europeesche planten en eene zeer uitgebreide en belangrijke collectie Musci en Hipaticae, door wijlen dr. VAN DER SANDE LACOSTE gelegateerd.

De verzameling werd door verschillende geleerden in het belang hunner studiën bezocht.

Museum van natuurlijke historie. Den 3den November 1886 is A. VAN DAM, praeparateur, chef van laboratorium II, overleden. In zijne plaats is, met ingang van 1 December daaraanvolgende, A. VAN DER VEGT benoemd. Ter vervanging der hierdoor ontstane vacature in het personeel der praeparateuren werd, met ingang van denzelfden datum, A. KOHLBECK tot praeparateur benoemd. Den 16den Januari 1886 is J. WERNER, bediende, overleden. In zijne plaats is, met ingang van 1 April daaraanvolgende, J. KOHLBECK benoemd. De conservator J. BUTTIKOFER, is, na een reis van zeven maanden naar Liberia, terug gekeerd. De directeur klaagt over het hoogst onvoldoende gebouw. De verschillende reparatiën, met het oog op de vocht gedaan, hebben niet gebaat. Mevrouw de weduwe dr. H. SCHLEGEL schonk aan het museum een in olieverf geschilderd portret van wijlen hare echtgenoot, in leven directeur dier instelling. De verzameling werd door geschenken en aankoopen belangrijk uitgebreid. Van de verzameling werd druk gebruik gemaakt. Van het orgaan van het museum »The notes of Leyden museum" verscheen het achtste deel. In het voorjaar kwam de »catalogue ostévlogique des mammifères" gereed. De bibliotheek van het museum is door geschenken en aankoopen uitgebreid. Het getal bezoekers bedroeg 6883.

Geologisch en mineralogisch museum. De beschikbare ruimte in deze inrichting is langzamerhand ontoereikend geworden. De lokaliteit, waarin zich het museum bevindt, is overigens, behoudens het gebrek aan licht, in goeden staat. De toestand der verzameling laat, wegens gebrek aan ruimte en werkkrachten, te wenschen over. De verzameling is door geschenken uitgebreid, waaronder eene zeer uitgebreide collectie van mineralen, gesteenten en fossielen van den heer J. KNEPPELHOUT te Alphen aan den Rijn.

Omtrent het *physiologisch laboratorium* valt niets bijzonders te vermelden.

Pharmaceutisch laboratorium. Een ruimer gebouw is eene dringende behoefte, die zich dagelijks steeds meer en meer doet gevoelen. Een der zuurkasten onderging wijziging, ten einde de ontwikkeling van zwavelwaterstofgas minder hinderlijk te doen zijn voor de omgeving.

Pathologisch-anatomisch laboratorium. Behoudens enkele kleine herstellingen waren geene reparatiën aan het gebouw noodig. Het meubilair verkeert in zeer voldoenden toestand. De verzameling eischt aanhoudende zorg en werd met enkele praeparaten vermeerderd.

Ethnographisch museum. D. VAN EGMOND werd met 1 Mei 1886 voor den tijd van 2 jaren als tijdelijk opzichter herbenoemd. B. GAYKEMA werd met 1 Januari 1887 als vast opzichter aangesteld.

Bij hernieuwing wordt er over geklaagd, dat de verzameling over vier verschillende plaatsen is verspreid. Van de ontvangen geschenken is telkens mededeeling gedaan in de *Nederlandsche Staatscourant.* Van den beredeneerden catalogus zijn weder 3000 bladen gereed gekomen,

De beide afdeelingen van het museum, die voor het publiek toegankelijk zijn gesteld, en de groep inlandsche woningen, nabij de sterrenwacht, werden door 1194 personen bezocht.

Sterrenwacht. Eene geheele hernieuwing van den koepel wordt door den directeur dringend noodzakelijk geacht. De instrumenten werden in goeden staat onderhouden. Eenige voorwerpen en instrumenten zijn van het natuurkundig kabinet naar de sterrenwacht overgeplaatst, daar zij gedeeltelijk vroeger daaraan hadden toebehoord, gedeeltelijk meer eigenaardig op de sterrenwacht thuis behoorden. De bibliotheek werd wederom door geschenken en aankoopen uitgebreid. Een derde supplement van den catalogus is voor den druk gereed. Van dr. P. J. KAISER ontving men eene verzameling, bevattende een groot gedeelte van de briefwisseling van den hoogleeraar KAISER met andere sterrenkundigen. Door ongesteldheid van den 2den observator en de bezigheden van den directeur, als rector magnificus, was het aantal waarnemingen geringer dan in andere jaren. Met den meridiaancirkel is de waarneming der zuidelijke hoofdsterren voortgezet. De tweede helft van de zonnewaarnemingen, welke in het 5de deel van de annalen worden opgenomen, zijn alle gedrukt. De her-

leiding van de eerste helft der poolsterwaarnemingen van 1877—1882 op middendraad is geheel voltooid. Voor de tweede helft der poolsterwaarnemingen van 1882—1886 is de herleiding van schijnbare tot middelbare plaats in beide rekeningen voltooid. De berekeningen en herleidingen werden krachtig voortgezet. De herleiding van de waarneming ter bepaling van het lengte-verschil van Leiden en Parijs is ten einde gebracht en de uitkomsten van die bepaling zijn bevredigend. Voor de Rijkswaterpassing zijn al de verkregen inkomsten voor de hoogten der merken, wier aantal ongeveer een duizendtal beloopt, samengesteld en voor de helft zijn deze uitkomsten afgedrukt.

In de maand April van het jaar 1887 woonde de directeur te Parijs het congres voor de astrophotographie bij. Er werden daar belangrijke besluiten genomen, aangaande de samenwerking der sterrenwachten, ter vervaardiging van eene photographische kaart van den sterrenhemel, en verscheidene directeurs van sterrenwachten verklaarden zich bereid aan deze wetenschappelijke onderneming deel te nemen. Wegens de vrij aanzienlijke kosten, welke daaraan verbonden zijn, kon de directeur de toezegging niet geven, dat ook de sterrenwacht te Leiden de vervaardiging van een deel dier kaart op zich zou nemen, maar hij heeft toch de medewerking aan die grootsche onderneming toegezegd, toen de sterrenwacht te Leiden uitgenoodigd werd, om door nauwkeurige meeting de fouten te bepalen, die bij de photographische afbeelding der sterren door verschillende oorzaken worden te weeg gebracht.

Museum van oudheden. Voor het onderhoud van het gebouw werd het noodige verricht. Onder de aanwinsten verdienen vooral vermelding Babylonische oudheden, zijnde eene verzameling van 26 eenigszins hussenvormige plaatjes en een cylinder van gedroogd leem, alles met ingedrukte teksten in spijkerschrift. Verder twee mummiën met hare kisten, afkomstig van Akhmîn, het oude Chemmis of Letopolis, waar zij door tusschenkomst van den heer G. MASPERO voor den heer INSINGER waren aangekocht; van Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS eene mummie met kist en deksel, vermoedelijk evenals de twee hiervoor vermelde uit de in den laatsten tijd ontdekte graf kamers te Akmîn. Aangekocht werden verschillende Grieksche, Etrurische, Romeinsche, Germaansche en Oud-Vaderlandsche oudheden.

Boek- en plaatwerken werden van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en van onderscheidene binnen- en buitenlandsche genootschappen en particulieren ten geschenke ontvangen.

Het museum en de zalen in het kantongerechtsgebouw, voor de afgietsels der olympische beeldhouwwerken afgestaan, bleven op de vastgestelde dagen en uren ter algemeene bezichtiging opengesteld. Vooral op de Zondagen werd van die gelegenheid druk gebruik gemaakt. Het aantal bezoekers bedroeg in het gebouw van het Museum 4528, in de zalen voor de olympische afgietsels (kantongerechtsgebouw) 762, te zamen 5290. Voor wetenschappelijke bezoekers en buitenlansche geleerden werd steeds de gelegenheid verschaft om ook op buitengewone tijden toegang te erlangen. Aan het verlangen om teekeningen of photographiën van monumenten te doen vervaardigen werd steeds gevolg gegeven. Buiten Leiden wonenden konden zich aan de Universiteitsbibliotheek richten, wanneer zij boekwerken van het Museum ten gebruike verlangden; de werken worden dan, op aanvrage, aan de bibliotheek beschikbaar gesteld.

De uitgaaf van een nieuwe aflevering van het plaatwerk » Aegyptische monumenten van het Nederlandsch Museum van Oudheden", werd onafgebroken voorbereid en voortgezet.

Utrecht.

Universiteitsgebouw. Omtrent de voorwaarden waarop de ontworpen nieuwe lokalen, waarvan op blz. 1 van het vorig verslag is melding gemaakt, door het Rijk zullen worden aanvaard, is men nog niet tot overeenstemming kunnen geraken.

Bibliotheek. De aanwinsten bedroegen, behalve de vervolgen van tijdschriften en andere werken, 617 gedrukte werken, waarvan 253 bij schenking of ruiling. Hieronder zijn niet begrepen de Nederlandsche proefschriften, de proefschriften, programma's en oraties van buitenlandsche Universiteiten ontvangen en de vlugschriften van het Leesmuseum, voor zoover die niet in den algemeenen catalogus zijn opgenomen. De op 21 Juni 1887 overleden oud-hoogleeraar dr. LONCQ legateerde aan de bibliotheek het natuur- en geneeskundig gedeelte zijner boekerij. Met het drukken van den catalogus der handschriften is een aanvang gemaakt. Er werden 7507 boeken uitgeleend. De bibliotheek is door 5800 personen bezocht. De penningverzameling is met 7 gedenkpenningen vermeerderd.

Sedert het vertrek van den heer J. W. G. VAN HAARST, ten gevolge van diens benoeming tot bibliothecaris van de bibliotheek aan de Rijksuniverseit te Groningen, is dr. P. DE KONING, voorheen prosector aan de Rijksuniversiteit te Leiden, als volontair aan de bibliotheek werkzaam.

Pathologisch Instituut. Ten gevolge der tijdelijke afwezigheid van den hoogleeraar PEKELHARING, werd het beheer tijdelijk opgedragen aan den hoogleeraar TALMA. De oefeningen werden geleid door den lector J. M. CLINGE DOORENBOS. Verschillende onderzoekingen werden gedaan, van sommigen leverden de uitkomsten stof voor academische proefschriften.

Anatomisch-Kabinet. De verzameling anatomische platen werd aanzienlijk vermeerderd. Er bestaat dringende behoefte aan een grooten microscoop. Dit kabinet werd, behalve door studenten, door 20 personen bezocht.

Ziekenhuis. Voor de medische kliniek werd een haemoglobimeter naar MELASTER aangeschaft.

Op de kliniek en polikliniek werden 3189, patiënten behandeld. Zij kunnen over de verschillende ziekten worden verdeeld als volgt:

ZIEKTEN.	KLINIEK.			POLIKLINIEK.		
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
der ademhalingswerktuigen	44	10	54	529	257	786
» spijsverteerings-organen	22	8	30	533	485	1018
van nieren en blaas	11	4	15	25	8	33
» hart en vaten	7	10	17	120	65	185
» het zenuwstelsel	32	10	42	165	103	268
» spieren en gewrichten	10	3	13	53	15	68

ZIEKTEN.	KLINIEK.			POLIKLINIEK.		
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
» het bloed en stofwisseling — anaemia	»	8	8	40	216	256
» het bloed en stofwisseling — scrophulosis	2	»	2	30	40	70
» het bloed en stofwisseling — racehitis	»	1	1	50	15	65
» het bloed en stofwisseling — verschillende andere	1	»	1	16	21	37
febris intermittens	1	»	1	16	7	23
infectieziekten	»	1	1	17	5	22
huidziekten	1	»	1	20	7	27
syphilis	2	»	2	20	15	35
verscheidenheid	5	»	5	30	8	38
gynaecologische gevallen	»	1	1	»	14	14
	143	59	202	1696	1291	2987

Bij de heelkundige kliniek werden, behalve de 33 patienten, die daar in het begin van het jaar aanwezig waren, 305 lijders opgenomen. Gedurende het jaar overleden er 9 en werden 298 als hersteld of niet hersteld ontslagen, zoodat bij het einde van het jaar 31 patiënten in behandeling bleven.

In de polikliniek zijn 1287 lijders behandeld. Grootere operatien zijn bij 83 patienten verricht. Venerische ziekten kwamen zeer veelvuldig voor, ook ten gevolge van de afschaffing der visitatie.

De hulpmiddelen voor de operatieve heelkunde en verbandleer voldoen. De operatie-zaal laat te wenschen over.

Voor de polikliniek der tandheelkunde is de localiteit te klein. Het aanbrengen van boven-schuiframen was voor de ventilatie eene verbetering. De instrumenten verzameling werd weder uitgebreid o. a. door het aankoopen eener nieuwe boormachine van PARSENTHER.

Op de gynaecologische kliniek en polikliniek werden respectievelijk 150 en 210, op de verloskundige kliniek 343 vrouwen behandeld. Van de praeparaten werd voor het onderwijs geregeld gebruik gemaakt. De hulpmiddelen voor het klinisch onderwijs zijn voldoende. Voor de oogheelkunde zijn de lokalen in het gasthuis te klein. De hulpmiddelen werden wederom kosteloos door het ooglijders-gasthuis verstrekt.

Physiologisch laboratorium. Aangezien ook de onkosten der lessen over algemeene pathologie, welke in het laboratorium gegeven worden, uit het subsidie bestreden zijn en de ijver der studenten voor experimenteele oefeningen een betrekkelijk groot deel van het subsidie verslindt, kon er weinig aangekocht worden.

Voor de verzameling werktuigen is aangekocht: een watermotor, als beweegkracht voor kunstmatige ademhaling een toestel voor electrischlicht onder het microscoop met regulateur van prof. ENGELMANN, een leucoscoop van KÖNIG enz.

Hygiënisch instituut. De ontwikkeling van de gezondheidsleer en van de beoefening dezer wetenschap worden door de hoogst gebrekkige localiteit tegengehouden. In deze localen valt aan bacteriologische onderzoeken niet te denken. Wel was de benoeming van een adsistent een groote aanwinst, doch hoogleeraar en adsistent kunnen zich in het eenige kleine lokaal, dat tot hunne beschikking staat, nauwelijks bewegen. Studenten die zich met eenig experimenteel onderzoek wilden bezighouden moeten worden afgewezen. De bouw van een nieuw laboratorium is dringend noodig.

Voor de verzameling werden eenige voorwerpen aangeschaft

Physisch laboratorium. Dit verkeert in goeden staat. Er werden onderscheidene hulpmiddelen aangekocht, om waarnemingen mogelijk te maken, die voor een belangrijk proefschrift zijn noodig geweest.

Museum van Natuurlijke Historie. De hulpmiddelen zijn verrijkt met een nieuwe microtoom, volgens de vinding van den custos DE GROOT, dat alle reden tot tevredenheid geeft, den uitvinder tot eere strekt en voor de studenten groot gemak oplevert. Verder werden aangekocht nieuwe was-modellen van de ontwikkeling van het hart en van de pelasgische larven. De uitbreiding van het Museum bleef beperkt tot eene toezending van visschen, amphibiën en insecten op spiritus, een geschenk van den heer GRESHOFF aan den beneden-Congo. Daaronder bevinden zich een aantal exemplaren van den zeldzamen protopherus. Voor aankoopen van eenige beteekenis, was geen geld beschikbaar.

Het Museum werd door ongeveer 100 personen bezocht.

Ruiling van boekwerken had niet plaats.

Met ingang van 1 Januari 1887 is de bezoldiging van den custos DE GROOT met f 100, die van den bediende Van der STROOM met f 50 verhoogd. Bij Ministeriëele beschikking van 29 September 1886, n°. 2955[1], afd. Onderwijs, werd C. H. H. VAN HERWERDEN voor het tijdvak van 1 October 1886 tot en met 31 December 1887 tot conservator benoemd.

Mineralogisch laboratorium. Zeven studenten hielden zich aldaar onledig met het determineeren van kristalvormen. De door den hoogleeraar WICHMANN bewerkte gesteenten zijn uitgegeven in de Beitrage Zur Geologie Ost-Asiens 1887. II.

De nieuwe instrumenten zijn een smeltoven met waterstraalpomp en een dekglastaster volgens ABBE, de modellen: golfvlakken van kristallen en kristal-modellen van bordpapier, benevens profielen van steenkolen-bassins. Alle nieuw verkregen voorwerpen zijn geëtiquetteerd en gecatalogiseerd.

De mineralogische verzameling is geheel in orde gebracht, de petrographische werd onderhanden genomen. Door aankoopen en geschenken werd de verzameling uitgebreid.

Scheikundige Laboratoria. Van de 74 ingeschrevenen op » Leeuwenbergh" werd door het grootste gedeelte de practische scheikunde ijverig beoefend. De toestand van het gebouw en hulpmiddelen is bevredigend.

Op » de Hoogt" is de toestand der lokalen daarentegen hoogst onbevredigend. De ruimte is veel te klein, de 40

laborantes moeten in 5 groepen van 8 verdeeld worden om zich practisch te kunnen oefenen. Behalve door de studenten, die het scheikundig college bezochten, werd er ook door eenige medici gewerkt, om nu en dan eenig scheikundig onderzoek te verrichten.

Een uitmuntende balans van Olland, geschikt voor eene belasting van 200 gram en gevoelig tot op $^1/_{10}$ milligram werd aangekocht. Bij de vervaardiging zijn de grootst mogelijke voorzorgen genomen om verplaatsing van de as waarom het mes draait en verplaatsing van de ophangpunten der schalen onmogelijk te maken.

Met ingang van 1 Juni 1887 is aan den bediende A. Kolman, wegens ziekte, eervol ontslag verleend, hij werd vervangen door J. W. De Groot.

Pharmaceutisch laboratorium. Hiervoor werd een polarisatie-apparaat aangekocht, tot het nemen van proeven met scheikundige lichamen, waarbij gepolariseerd licht noodig is. De verzameling werd door belangrijke geschenken uitgebreid. Voor het toenemend aantal laboranten wordt het laboratorium te klein.

Hortus. De hulpmiddelen voor het onderwijs in de botanie worden in goeden staat onderhouden. Zij werden vermeerderd met eene kleine collectie voortreffelijk gedroogde planten, met nieuwe apochrometische objectieven en compensatie oculairen van Zeiss te Jena en met Engelmann's stroom-regulator voor electrisch licht. Met andere botanische tuinen werden, als naar gewoonte, zaden geruild en uit den plantentuin te Buitenzorg ontving de Hortus belangrijke planten.

In een der oranjerien is de balklaag vernieuwd, de waterleidingpijpen van het laboratorium zijn door slakkenwol tegen vorst beveiligd.

De Hortus is door 50 à 60 personen, het Herbarium door slechts 1 persoon bezocht.

Sterrenwacht. Van verschillende observatoria werden boekwerken ten geschenke ontvangen; aangekocht werd een pendule, die sterretijd aanwijst. Deze pendule was reeds eenige jaren in het observatorium op de proef. Toen het gebleken was dat zij goed liep is zij aangekocht omdat de oude pendule van Molyneurs, ondanks herhaalde reparatie, niet meer voor een sterrekundige pendule bruikbaar was.

Bibliotheek. Het gebouw onderging eenige noodige herstellingen. Het meubilair werd verbeterd.

Door aankoop en schenking werden 636 boekwerken verkregen, ongerekend de vlugschriften, proefschriften enz. Onder de geschenken nam eene voorname plaats in de verzameling medische werken, door wijlen den hoogleeraar Ranke gelegateerd, en verder de »Collection de documents", relatifs à l' histoire de Belgique, de door den hoogleeraar De Burggraeve te Gent geschreven en ten geschenke gegeven werken en eindelijk eene menigte aan binnen- en buitenlandsche Universiteiten ver dedigde proefschriften.

De bibliotheek werd door 726 personen bezocht. Uitgeleend werden 6934 boekdeelen.

Bij Ministerieele beschikking van 13 Augustus 1886 n°. 2440 afd. onderwijs werd aan den heer W. A. Enschedé, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als bibliothecaris. In zijne plaats werd bij Ministerieele beschikking van 16 Maart 1887 n°. 755 afd. onderwijs J. W. G. Van Haarst benoemd.

Ziekenhuis. Het gebouw werd behoorlijk onderhouden. Op 1 Januari 1886 bevonden zich in het ziekenhuis 136 verpleegden, 733 patiënten werden gedurende dat jaar opgenomen, zoodat er in het geheel 869 verpleegden waren, waarvan er 620 ontslagen werden, 129 overleden, zoodat op 1 Januari 1887 120 patiënten in behandeling bleven. Naar den aard der ziekten splitsten zich de patiënten in als volgt: inwendige ziekten 442, uitwendige ziekten 351, kraamvrouwen 70 en krankzinnigen 34.

In de apotheek werden 33 844 recepten gereed gemaakt.

Anatomisch Kabinet. Het gebouw bevindt zich in betrekkelijk goeden toestand en wordt behoorlijk onderhouden. Van de verzameling; die in goede orde is, werd geregeld gebruik gemaakt door ongeveer 30 studenten.

Physiologisch laboratorium. Dit gebouw verkeert in zeer goeden toestand. Van de hulpmiddelen is door ongeveer 25 studenten gebruik gemaakt.

Pharmacologisch en hygiënisch laboratorium. Het gebouw verkeert in goeden toestand. Het verwarmingstoestel voldoet niet. Van de hulpmiddelen is door ongeveer 30 studenten gebruik gemaakt.

Natuurkundig kabinet. De lokalen deel uitmakende van het universiteitsgebouw worden goed onderhouden. Aan de stichting eener nieuwe inrichting voor de physica bestaat behoefte. De verzameling instrumenten is goed in orde. Van de hulpmiddelen is door ongeveer 60 studenten gebruik gemaakt.

Hortus. Deze bevindt zich in bevredigenden toestand. Eene nieuwe plantenkas wordt gewenscht. Van het aanwezig materieel is geregeld gebruik gemaakt door 50 à 60 studenten.

Museum van natuurlijke historie. Het gebouw bevindt zich in goeden toestand, maar vereischt steeds nauwkeurig toezicht. Van de verzamelingen werd zoowel voor de lessen als voor de practische oefeningen geregeld gebruik gemaakt door ongeveer 40 studenten.

Scheikundig laboratorium. Dit bevindt zich in voldoenden staat. Van de werktuigen en andere hulpmiddelen is geregeld gebruik gemaakt door 50 à 60 studenten.

Mineralogisch-geologisch laboratorium. Het gebouw wordt goed onderhouden. De ruimte is onvoldoende, daar het aantal toehoorders in den laatsten tijd zeer is toegenomen. Van de aanwezige hulpmiddelen werd, zoowel bij de lessen als bij de praktische oefeningen, door een 10-tal studenten gebruikt gemaakt.

Pharmaceutisch laboratorium. Het gebouw verkeert in zeer goeden toestand en vereischt weinig onderhoud. Van de gelegenheid om zich praktisch te oefenen werd ruimschroots gebruik gemaakt door ongeveer 20 studenten.

De verzameling van *astronomische instrumenten.* Deze bevindt zich in goeden staat, maar het ontbreken eener astronomische werkplaats veroorzaakt veel last.

De verzameling van *plaatwerken, gipsafgietsels.* Deze bevindt zich in een lokaal, dat deel uitmaakt van de bibliotheek en beter dienst zou kunnen doen voor berging van boeken. De literarische faculteit dringt op een voor de verzameling afzonderlijk te bestemmen gebouw aan, waar de afgietsels meer zouden worden bezichtigd dan nu het geval is en ook meer ruimte zoude hebben.

De verzameling van *wiskundige modellen* werd ook dit jaar door aankoopen uitgebreid. Van de verzameling werd door een 10-tal studenten gebruik gemaakt.

§ 4. GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

a. COLLEGE VAN CURATOREN.

In dit college kwam geene verandering.

b. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Senaat. Rector-magnificus was de hoogleeraar Place, secretaris van den senaat de hoogleeraar Beaujon. Assessoren waren de hoogleeraren Chantepie de la Saussaye, De Hartog, Gunning en Pierson.

Het voorzitterschap en secretariaat in de faculteiten werd bekleed: in die der godgeleerdheid door de hoogleeraren De Hoop Scheffer en Völter; in die der rechtsgeleerdheid door de hoogleeraren Asser en Quack; in die der

geneeskunde door de hoogleeraren VAN DER MEY en TILANUS; in die der wis- en natuurkunde door de hoogleeraren KORTEWEG en VAN DER WAALS en in die der letteren en wijsbegeerte door de hoogleeraren JORISSEN en KARSTEN.

Hoogleeraren en lectoren. Dr. A. G. GUYE aanvaardde het hoogleeraarsambt in de faculteit der geneeskunde op 4 October 1886, met het houden eener redevoering over »de beteekenis der oorheelkunde in de geneeskundige wetenschap".

Privaat-docenten. dr. C. C. DELPRAT werd den 23 November 1886 toegelaten als privaat-docent voor electrotherape en zenuwziekten.

Adsistenten. Herbenoemd werden tot adsistent bij het onderwijs in de oogheelkunde dr. N. JOSEPHUS JITTA; bij de kliniek van den hoogleeraar PEL, T. E. W. FELTKAMP en P. N. BRUNDT; bij het physiologisch laboratorium dr. J. VAN REES en R. COHEN; bij de kliniek van den hoogleeraar HERTZ, dr. J. C. SCHREUDER en A. VONCK; bij de kliniek van den hoogleeraar WURFBAIN, P QUARDVLIEG en dr. ALETRINO; bij de kliniek van den hoogleeraar TILANUS, G. J. VAN WIERINGEN; bij het verloskundig onderwijs dr. G. C. NYHOFF; bij het pathologisch laboratorium dr. J. BINNENDIJK; bij het scheikundig laboratorium van den hoogleeraar GUNNING, J. VAN HEST en H. C. PRINSEN-GEERLINGS; bij het scheikundig laboratorium VAN 'T HOFF, dr. L. TH. REICHER; bij het physisch laboratorium dr. PH. C. KATZ; bij het zoölogisch laboratorium J. T. OUDEMANS.

Benoemd werden tot adsistent: bij het hygiënisch laboratorium dr. C. B. TILANUS en L. A. HARTLOOPER; bij het anatomisch laboratorium D. GARTER en J. W VAN DER HORST; bij het pathologisch-anatomisch laboratorium, dr. R. A. REDDINGIUS en J. DE HAAN; bij de kliniek van den hoogleeraar STOKVIS, P. C. VLAARDEREN; bij de kliniek van den hoogleeraar TILANUS, C KODDE; bij de kliniek van den hoogleeraar VAN DER MEY, H. TEN CATE HOEDEMAKER en bij het scheikundig laboratorium van den hoogleeraar VAN 'T HOFF, A. VAN BOXMAN DIEMONT.

c. STUDENTEN.

Ingeschreven waren.		Tegen betaling van	Opbrengst.
Voor volledig onderwijs .	429	f 200	f 85 800
	38 [1])	100	3 800
	1	190	190
	1	160	160
	1	130	130
	2	110	220
	5	80	400
	1	50	50
	1	40	40
	182 [2])	*Nihil.*	
	661		f 90 790
Voor enkele lessen . . .	5	f 90	450
	12	60	720
	13	30	390
Totaal . .	691		f 98 750

[1]) Studenten in de godgeleerdheid.
[2]) Van deze waren 6 in het genot eener gemeente beurs.

Aan examengeld werd door 128 personen f 6400 gestort.

Over de verschillende faculteiten waren de studenten als volgt verdeeld:

		Faculteit der					Totaal.	Totaal vorig jaar.
		godgeleerdheid.	rechtsgeleerdheid.	geneeskunde.	wis- en natuurkunde.	letteren en wijsbegeerte.		
Voor volledig onderwijs.	Voor de 1sten keer .	8	4	149	16	5	182	126
	Voor den 2den of verderen keer . . .	36	66	278	76	23	479	461
	Totaal . . .	44	70	427	92	28	661	587
Voor enkele lessen		—	5	4	7	14	30	28
Algemeen totaal . .		44	75	431	99	42	691	615

d. OMVANG VAN HET ONDERWIJS.

LESSEN DER HOOGLEERAREN EN LECTOREN.

De lessen van den hoogleeraar KUHN, over gerechtelijke geneeskunde, van den hoogleeraar OUDEMANS, over bijzondere hoofdstukken van de morphologie der planten, en van den hoogleeraar VAN 'T HOFF, over geologie, konden, wegens gebrek aan toehoorders, niet worden gegeven.

Door den hoogleeraar CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE werd, boven de aangekondigde lessen, tusschen de Kerst- en Paaschvacantie, 1 uur 's weeks, voor gemiddeld 40 studenten uit verschillende faculteiten, een les over den godsdienst der Oude Germanen gegeven. De hoogleeraar CONRAD behandelde casus positiën, naar aanleiding van Ihring's »Jurisprudenz des täglichen Lebens". De hoogleeraar STOKVIS gaf eenige lessen over homoopathie. De hoogleeraar KUHN gaf eene respontieles over ziektekundige ontleedkunde en een obductie cursus, onder medewerking der adsistenten REDDINGIUS en DE HAAN. De hoogleeraar VAN 'T HOFF gaf 1 uur 's weeks een les over toegepaste scheikunde.

Met uitzondering der hoogleeraren HERTZ, FÖRSTER en FÜRBRINGER, die de Hoogduitsche taal en der hoogleeraren NABER en KARSTEN, die de Latijnsche taal behalve bij de les over Latijnsche letterkunde, Grieksche epigraphiek en paleographie) werden alle lessen in de Nederlandsche taal gegeven. De hoogleeraar VALETON gaf zijne lessen over Capita Selecta der oude geschiedenis in het Latijn.

De volgende tabel geeft een algemeen overzicht der op de Series lectionum aangekondigde en der gegeven lessen.

TABEL

der op de Series Lectionum aangekondigde en der gegeven lessen.

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
Faculteit der godgeleerdheid.			
A. D. Loman.	Encyclopaedie der theologie.	1	10
	Geschiedenis van de leerstellingen des Christendoms.	2	5
S. Hoekstra Bzn.	Godsdienst, wijsbegeerte	2	14
	Geschiedenis der wijsgeerige zedeleer.	2	8
	Systeem der wijsgeerige zedeleer.	2	8
J. G. De Hoop Scheffer.	Geschiedenis der oude Christelijke letterkunde.	2	15
	Exegese van het Nieuwe Testament.	2	6
P. D. Chantepie de la Saussaye.	Algemeene godsdienstgeschiedenis.	2	5
	Geschiedenis van de leer van God.	2	5
J. J. Van Toorenenbergen.	Oude geschiedenis van het Christendom.	2	14
	Midden geschiedenis van het Christendom.	1	14
	Geschiedenis der hervorming in ons vaderland.	1	14
D. J. E. Völter.	Exegese van het Nieuwe Testament.	3	6
Faculteit der rechtsgeleerdheid.			
G. A. Van Hamel.	Strafrecht.	4	12
	Strafprocesreeht.	2	5 à 8
	Rechtswijsbegeerte.	1	1
Max Conrat.	Jus romanum privatum pars prior (het algemeen gedeelte en de leer van het bezit en den eigendom).	7	15
	Oefeningen de bronnen Instituten en Pandekten.	$1^1/_2$ [2])	8
	Casusposities naar het boekje van Therino de jurisprudenz des täglichen lebens (niet op de series afgekondigd).	1	»
	Fontes juris Germani antiqui.	1	6
T. M. C. Asser.	Handelsrecht.	3	12 à 15
	Internationaal privaatrecht.	1	8 à 10
L. De Hartog.	Staatsrecht.	3	8

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
	Neen.	Geschiedenis en litteratuur der encyclopaedie.	[1]) Na de Paaschvacantie 2 uur.
	Neen.	Algemeene inleidingen, oudste geschiedenis.	[2]) Tot de Paaschvacantie.
	Neen.	Oorsprong der godsdienstige bewustheid.	
	Neen.	Geschiedenis bij de Oostersche volken.	
	Neen.	Algemeen gedeelte.	
	Neen.	Apocriphen, geschriften der Apostolische vaders enz.	
Ja.		De eerste hoofdstukken van den brief aan de Hebreërs.	
	Neen.	Inleiding en phenomenologisch deel.	
	Neen.	De godsideën bij de Grieken.	
Ja.		Van het Concilie te Constantinopel tot het einde der Oude geschiedenis van het Christendom 381—604.	
Ja.		Van het Schisma 1378 tot het concilie te Pisa 1409.	
Ja.		Tot den afstand van Karel V.	
	Neen.	Brief aan de Romeinen CI—V.	
		Spreuken van Jezus bij de Sinoptici Lucas 2 40 ff M.T.3. Marcus 1, 14, 15 Mt. 4, 12—17 Lucas 4—14—30 Mt. 5—7, 11, 1—19.	
		De Apokalypse van Johannes C 1—17.	
Ja.		*a.* Hist: inleiding bronnen van 't nieuwe Nederlandsche strafrecht *b* algemeene leerstukken betreffende de straf; casus posities betrekkelijk eenige delicten.	
Ja.		*a.* Bronnen van 't gewijzigd Nederlandsche strafprocesrecht. *b.* Hoofdbeginselen betreffende bewijsleer, onderzoek ter terechtzitting, uitspraak.	
	Neen.	Strafrechtsphilosophie, verschillende stelsels.	
	Neen.	Inleiding, recht in object en subject: zin, rechtssubject, rechtshandeling, bescherming, romeinsch en civielproces, bezit en eigendom.	
	Neen.	Er werden plaatsen uit de instituten en pandekten in verband staande met de sub 1 behandelde onderwerpen gelezen en vertaald.	
	Neen.	Er werden de vragen van verschillende hoofdstukken uit het werkje van Jhering gelezen en beantwoord.	
	Neen.	Inleiding, oudste periode, de bronnen van het frankisch recht (volkenrecht en kapitularien).	
		Het zeerecht in zijn geheelen omvang, vergelijking van de Nederlandsche wet met het recht der voornaamste zeevarende natiën, algemeene beginselen van het assurantierecht.	
		Internationale conflicten tusschen de verschillende handelswetten.	
	Neen.	Hoofdpunten van het algemeen Staatsrecht: De materieele bestanddeelen van den Staat; de Koninklijke macht; de Vertegenwoordiging.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
	Administratief recht.	3	4
	Volkenrecht.	2	4
	Encyclopeadie.	2	15
J. P. Moltzer.	Burgerlijk recht.	4	8
	Burgerlijk procesrecht.	3	5
A. Braujon.	Beginselen der staathuishoudkunde.	3	25
	Capita selecta der staathuishoudkunde.	1[1])	10
	Statistiek.	1	3 à 5
H. P. G. Quack.	Een beschouwing der Fransche Revolutie, 1789–1796, uit een sociaal oogpunt.	2	20
N. De Roever (lector).	Oud-Vaderlandsch recht.		*geene.*
Faculteit der geneeskunde.			
J. W. R. Tilanus.	Chirurgische kliniek.	6	50 à 60
	Demonstratiën operatieve heelkunde.	2[2])	40
	Oefeningen operatieve heelkunde.	12[3])	4
	Orthopaedie.	2[4])	40
	Orthopaedische en tandheelkundige polikliniek.	3	[5])
H. Hertz.	Specieele pathologie en therapie.	[6])	40 à 50
	Medische kliniek.	[7])	40 » 60
	Medische polikliniek.	2	50
T. Place.	Physiologie.	6	90—100[8])
	Histologie.	2	60
	Capita selecta.	2	80
	Cursus microscopie.	8[9])	58[10])
	Cursus physiologische scheikunde.	10[10])	60
	Microscopie.	onbepaald.	30
C. L. Wurfbain.	Algemeene chirurgie.	2[12])	30 à 35
	Specieele chirurgie in verband met kliniek.	3[13])	40—50
	Chirurgische kliniek.	2[14])	60
B. J. Stokvis.	Algemeene pathologie.	4[15])	60—80

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
Ja.		Algemeen beginsel van administratiefrecht ook van administratieve rechtspraak van het bijzondere deel.	[1]) Na de Paaschvacantie 2 uur.
		De bemoeiing van het openbaar gezag met de economische belangen der ingezetenen.	[2]) Tot de Paaschvacante.
	Neen.	Geschiedkundige inleiding. Het materieele en een gedeelte van het formeele volkenrecht.	[3]) 's Winters.
	Neen.	Inleiding tot de rechtswetenschap, overzicht van het rechtsstelsel en de voornaamste rechtsbegrippen, korte rechtsgeschiedenis van Nederland.	[4]) Idem.
Ja.		Oorsprong en beteekenis van art. 2014 Burgerlijk Wetboek Capita selecta uit het verbintenissenrecht.	[5]) Zomers.
		Verklaring van Boek II, titel 18, 19 en 20, de laatste gedeeltelijk.	[6]) Ingeroepen.
Ja.		Inleiding theorie van het burgerlijk proces en hare toepassing in onze geldende wet. — Behandeling van een geschil in eersten aanleg.	[7]) Voor de Kerstvacantie 4 uren per week, na de Kerstvacantie 2 uren per week.
	Neen.	Leer van goederen, productie, waarde, ruil, prijsvorming ruilmiddel, volksinkomen en verdeeling daarvan, ondernemers, inkomen, pachtwaarde, rente, arbeidsloon.	[8]) Voor de Kerstvacantie 2 uur. Na » » 4 uur.
		Economische crisis theoretisch en historisch behandeld; laatstelijk economische geschiedenis sedert 1870.	[9]) Na de Kerstvacantie gemiddeld 80.
		Theorie en geschiedenis der statistiek, in hoofdtrekken, graphische voorstellingswijs.	[10]) Herfst en zomer.
	Neen.		[11]) 4 groepen van ongeveer 15 studenten elke groep 2 maal per week.
			[12]) Voorjaar.
			[13]) 3 uur na de Kerstvacantie.
			[14]) voor de Kerstvacantie.
			[15]) 4 uur na de Kerstvacantie.
			[16]) Na de Kerstvacantie 4 uur, na Pinststeren 5 uur per week.
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.		
	Neen.	Ziekte van hart, long, lever, maag, zenuwziekte.	
Ja.			
Ja.			
	Neen.	Bloed, bloedsomloop, spijsvertering, gezicht, gehoor, urine-secretie, dierlijke warmte.	
	Neen.	Vormelementen en weefsels.	
	Neen.	Electrische verschijnselen van spieren en zenuwen, centraalzenuwstelsel.	
	Neen.	Weefsels, organen techniek.	
	Neen.	Quantitatief en qualitatief onderzoek.	
	Neen.	Oefening van meergevorderden.	
Ja.			
Ja.			
Ja.			
	Neen.	Algemeene nosologie, algemeene pathogenie en symptomatologie; algemeene aetiologie (Schets).	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
	Geneesmiddelleer.	4[5])	
	Bijzondere hoofdstukken der geneesmiddelleer.	1½	40
	Propaedeutische kliniek.	2	
	Cursus in pathologie, chemische onderzoekingen enz.	4	
	Voordrachten over homoopathie.	1	
C. H. Kuhn.	Algemeene ziektekundige ontleedkunde.	5	40—50
	Idem.	1	40—50
	Bijzondere ziektekundige ontleedkunde.	2	40—50
	Pathologisch-anatomische demonstratiën.	2	85—95
	Pathologisch-anatomische demonstratiën.	2[6])	100
	Pathologisch anatomische diagnostiek en epicrise.	2	40—45
	Pathologische histologische demonstratiën.	3	40—50[7])
	Obductie cursus.	10	63[8])
	Oefeningen in de pathologische histologie.	1½à2[9])	15—20
	Privatissimum.	1½à2[10])	15—20
	Gerechtelijke geneeskunde.	1[11])	60—90
J. Forster.	Gezondheidsleer in verband met medische politie.	[12])	40—50
	Oefeningen in hetbeantwoorden van hygienische vraagstukken (experimenteel).	4[13])	36
	Oefeningen en onderzoekingen in het hygienische laboratorium met meer gevorderden.	[14])	14
Max Furbringer.	Anatomie van den mensch, 2de gedeelte en ontwikkelingsgeschiedenis.	6	90
	Anatomische oefeningen.	40	75
P. K. Pel.	Physische diagnostiek.	3	60[15])
	Medische kliniek.	4	40—80[16])
	Kliniek en acute infectieziekten.	1[17])	40
	Laryngoscopie.	2	40[18])
	Medische polikliniek.	2	50
W. M. Gunning.	Theoretische voordrachten.	2	25
	Klinische voordrachten.	2	25
	Operatieve oogheelkunde.	1à2	10
	Oogspiegelcursus.	2à3	30[19])
G. H. Van der Meij.	Theoretische verloskunde.	3[20])	40

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
		Algemeene en bijzondere leer der geneesmiddelen.	[1]) Voor de Kerstvacantie.
	Neen.	Haematokinetica, altedantra, antchypica en neurotica.	Na de Kerstvacantie van Maart tot Pinksteren $2^1/_2$ uur per week.
			[2]) 1ste semester.
			[3]) 2de semester.
			[4]) 1ste semester.
	Neen.	Inleiding, algemeen overzicht, circulatie, anomaliën, thrombose embolie, inflammatie neoplasie (algemeen gedeelte). [2])	[5]) 2de semester.
			[6]) 2de semester.
	Neen.	Atrophie degeneratie infiltratie necrose, hypertrophie regeneratie. [3])	[7]) 2de semester, 2 groepen.
	Neen.	Hart-, vaat-, long-, nier-, maag- en darmziekte. [4])	[8]) 2de semester, 8 groepen onder medewerking van den adsistent dr. Redingius en De Haan.
	Neen.	Macro- en microscopische demonstratie van typische en meer zeldzame afwijkingen. [5])	[9]) 2de semester.
	Neen.	Onkologie.	[10]) Laatste weken van het 2de semester.
Ja.		Obductiën met het oog op kliniek en medicina forensis.	[11]) 2de semester.
	Neen.	Afwijkingen in den bouw en de samenstelling van weefsels en organen.	[12]) 1ste semester 5 uur.
Ja.			2de semester 1 uur.
Ja.			[13]) 2de semester.
Ja.		Vraagstukken.	[14]) Dagelijks.
	Neen.	Formeele gedeelte. Het sexueele leven. Kindermoord.	[15]) In groepen van 10 hoorders.
	Neen.		[16]) Al naarmate de kliniek voor 1 of voor 2 semesters werd gegeven.
Ja.		Eigenschappen der melk als voedingsmiddel vooral met het oog op kindervoeding; beoordeeling der begraafplaatsen.	[17]) Na de Kerstvacantie.
Ja.			[18]) In groepen voor 8 practicanten.
			[19]) In groepen van 6 á 8.
	Neen.	Korte schets der ontwikkelingsgeschiedenis, het centrale periphere zenuwstelsel ontwikkeling van het hart en vaatsysteem, integument, lagere zintuigen en ontwikkeling der hoogere zintuigen.	[20]) Na de Kerstvacantie.
Ja.		Ontleedkunde der gewrichten, banden, spieren, ingewanden, vaten en zenuwen, topographische anatomie.	
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
Ja.			
	Neen.	Methoden van oogheelkundig onderzoek, systematisch overzicht van de ziekten van het oog.	
Ja.		Bespreking en demonstratie van de belangrijkste oogziekten, naar aanleiding van op de polikliniek en de kliniek voorkomende gevallen.	
Ja.		Demonstratie van operaties in vivo.	
Ja.		Practische oefeningen in de toepassing der ophthalmologische onderzoekingsmethoden.	
	Neen.	Physiologie der zwangerschap, physiologie en pathologie der baring.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
	Pelvimetrie.	1	60
	Theoretische gynaecologie gepaard met klinische oefeningen.	2	15 à 20
	Gynaecologische polikliniek.	2	15 à 20
	Verloskundige kliniek.	5	15 à 20
D. Van Haren Noman.	Dermatologische pathologie en therapie. Dermatologische kliniek.	2 [1])	40 à 50
	Polikliniek voor huidziekten en syphilis.	3	10—20
	Pathologie en therapie der venerische geslachtsziekten.	1	40—50
A. A. G. Guye.	Oorheelkundige polikliniek.	2	4—6
	Theoretische oorheelkunde.	1	6—10
M. W. C. Gori (lector).	Militaire genees- en heelkunde.	3 à 4	50 [2])
Eug. Dubois (lector).	Anatomie van den mensch (mondelinge les).	2 à 5	50—60
	Verder leiding der practische oefeningen in de praeparreerzaal met prof. dr. Max Fürbunger.	[3])	60—80
Faculteit wis- en natuurkunde.			
C. A. J. A. Oudemans.	Morphologie en natuurlijke familie der Phanerogamen.	3	120
	Natuurlijke familien der cryptogamen.	1	120
	Pharmacognosie voor pharmaceutische studenten.	2	32
	Pharmacognosie voor candidaten.	2	46
	Pharmacognosie voor meergevorderde pharmaceutische studenten.	2	22
	Praktische oefeningen in het bepalen der planten familien.	1	120
	Praktische oefeningen en lessen in microscopische pharmacognosie.	3	22
J. W. Gunning.	Algemeen Chemie.	2	100
	Pharmaceutische chemie.	4	18
	Analytische scheikunde.	2	32
	Historia chemiae.	[4])	30
	Praktische oefeningen.	[5])	24
J. H. Van 't Hoff.	Algem. chemie.	3	100
	Theoretisch scheikunde.	3	3
	Toegepaste chemie.	1	4

Gelegenheid tot respondeeren		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
	Neen.	Bekkenleer en verloskundige kunstbewerkingen.	[1]) Na de Kerstvacantie 1 uur per week.
Ja.			[2]) In groepen.
Ja.			[3]) In groepen van 12 à 15.
Ja.			[4]) 's Winters geheel voor- en namiddag.
	Neen.		[5]) Na de Paaschvacantie.
[2]) Ja.			[6]) dagelijks.
	Neen.	De blennorrhoea en hare complicaties, overzicht der geschiedenis, aetrologie en infectie der syphilis. Pathologie en symtomologie van het eerste en tweede stadium der syphilis acquisita.	
	Neen.		
	Neen.		
Ja.		De geschoten wonden en hare behandeling, de legerziekten en de middelen om ze te voorkomen. Verband en transportleer met oefeningen; de geneeskundige dienst in de vesting.	
	Neen.	De osteologie, de syndesmologie, de myologie en de splanchnologie en overzicht der ontogenie en histologie.	
Ja.			
	Neen.	Morphologie der vruchten en zaden. Ontwikkeling der kiem (2de deel der dicotyleae en 't grootste deel der dicotyleae synpetalae).	
	Neen.	Tunge 2de helft bryophyten en pteridophyten.	
	Neen.	Simplicia, vrucht en zaden, gomharsen, melksappen. Harsen, aetherische olien, en alle voorwerpen uit het dierenrijk.	
	Neen.	Het grootste deel der Simplicia.	
Ja.		Artsenijgewassen in plaat, in versche en gedroogde exemplaren. Simplicia in natura.	
Ja.		De verschillende familien naar gelang daarvan bloeiende exemplaren voorhanden waren.	
	Neen.	Microscopisch onderzoek der simplicia.	
	Neen.	Bij aanverbindingen alkaloïden, eiwitstoffen. Fermentatie verschijnselen.	
	Neen.	De chemische praeparaten der voornaamste Pharmacopaeen.	
	Neen.	Anorganische analyse filtreermethoden. Onderzoek van voedingsstoffen. Gerechtelijke scheikunde.	
		Tijdvak van Lovoisier tot op den tegenwoordigen tijd.	
Ja.			
	Neen.	Arnorganische scheikunde.	
	Neen.	Stöchiometrie.	
	Neen.	De suiker.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
	Praktische oefeningen.	10	58
	Idem.	12	50
	Idem.	12	12
		[1])	10
	Kristallografie.	1	10
		2	5
J. D. Van der Waals.	Proefondervindelijke natuurkunde.	4	130
	Wiskundige natuurkunde.	4	7
	Praktische oefeningen.	[1])	
A. J. Van Pesch.	Hoogere algebra.	2	12
	Differentiaal rekening.	3	12
	Integraal rekening.	3	5
	Differentiaal vergelijkingen.	2	4
	Beschrijvende meetkunde.	2	6
D. J. Korteweg.	Analytische meetkunde (1ste gedeelte).	2	12
	Analytische meetkunde (2de gedeelte).	2	3
	Mechanica.	2	5
	Mechanica.	[2]) $1^1/_2$	5
	Astronomie.	2	10
	Waarschijnlijkheidsrekening.	1	5
Hugo de Vries.	Planten physiologie.	2	120
	Planten anatomie.	1	120
	Capita selecta.	1	5
	Praktische oefeningen in microscopie.	[3]) 2	[4])
W. Stoeder.	Artsenijbereidkunde.	1	22
	Praktische artsenijbereidkunde.	12	24 [5])
	Recepteerkunde.	1	24
	Praktische recepteerkunde voor meergevorderde pharmaceuten.	2	22 [5])
	Praktische recepteerkunde voor candidaat-artsen.	8	60 [5])
Max Weber.	Vergelijkende anatomie.	3	60
	Algemeene en speciale zoölogie.		60
	Pharmaceutische zoölogie.		2
	Capita selecta.	1	5

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
		Klassikale cursus voor toekomstige medici en pharmaceuten (voor de Kerstvacantie).	[1]) Dagelijk.
		Niet klassikale cursus voor toekomstige medici en pharmaceuten (na de Kerstvacantie).	[2]) Met uitzondering der beide laatste maanden.
Ja.		Cursus voor aanvangende filosofen.	[3]) Zes groepen elk van 20.
Ja.		Cursus voor meergevorderde filosofen, toekomstige docenten bij het middelbaar onderwijs en technici.	[4]) Elke groep.
Ja.		Theoretische.	[5]) In groepen.
Ja.		Praktisch.	
	Neen.	Licht, magnetisme en electriciteit.	
Ja.		Kinetische gastheorie.	
Ja.		Verschillende onderwerpen.	
Ja.		Functie van 1 veranderlijk.	
	Neen.	Enkel- en dubbel integralen, meetkundige toepassing.	
Ja.		Tot en met de eenvoudige eigenschappen der kegelsneden.	
Ja.		Brandpunten en lichtlijnen en andere onderwerpen benevens analytische meetkunde. De ruimte.	
Ja.		De dynamica.	
		Lectuur van Thomson en Tait natural philosophy.	
	Neen.	Verschillende onderwerpen.	
Ja.		Theorie benevens de toepassing op de statistiek, het corrigeren van waarnemingen.	
	Neen.	Waterbeweging, voeding, bevruchting.	
	Neen.	Anatomie der cel.	
	Neen.	Variabiliteit, planten geographie.	
Ja.		Anatomie der cel bevruchting.	
	Neen.	Geneesmiddelen der pharmacopaea Neerlandica ed. II voor inwendig gebruik (1ste gedeelte) ook in verband met de nieuwere buitenlandsche pharmocopaeën.	
Ja.		Bereidingonderzoek en waardebepaling van grondstoffen en praeparaten.	
Ja.		Inrichting der apotheek, dispenseervorming voor in- en uitwendig gebruik.	
Ja.		Bereiding van moeielijke en nieuwe dispenseervormen.	
Ja.		Bereiding en bespreking van eenvoudige dispenseervormen.	
	Neen.	Vegetatieve organen.	
	Neen.	Reptiliën, vogels en zoogdieren.	
Ja.		De pharmaceutisch belangrijke dieren.	
	Neen.	Oorsprong der vertebraten, nieuwere uitkomsten over den bouw der vertebraten.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
	Praktisch werken van meer gevorderden.	[1])	7
	Practisch werken van eerstbeginnenden.	[2])	15
	Practisch werken van candidaat en doctorandi.	[3])	5
C. Kerbert (lector).	Algemeene- en speciale zoölogie.	1	45
	Dierlijke parasieten van den mensch.	1	45
	Geographische verspreiding der dieren.	1	3
	Praktisch werken voor eerstbeginnenden.	1 namiddag	20
Faculteit der letteren en wijsbegeerte.			
T. T. H. Jorissen.	Nieuwe geschiedenis.	2	5
	Middeleeuwen.	2	4
	Vaderlandsche historie.	2	5
	Staatsinstellingen der Republiek.	2	3
S. A. Naber.	Grieksche letterkunde.	4	12
	» »	2	4
	» Epigraphiek.	2	3
	» Palaeographie.	2	3
A. Pierson.	Grieksche kunstgeschiedenis.	2	10
	Italiaansche renaissance kunst.	1	3
	» » litteratuur.	1	3
J. C. Matthes.	Hebreeuwsche taal.	3	16
	Israëlietische oudheden.	4	16
	Beginselen van het Arabisch en Bijbelsch Arameesch.	1	5
	Geschiedenis der Israëlietische letterkunde.	2	5
	Verklaring des Ouden Testaments.	2	8
	Geschiedenis van den Israëlietischen godsdienst.	1	1
C. M. Kan.	Aardrijkskunde in het algemeen.	4	6
	Land- en volkenkunde van den Nederl. Ind. Archipel.	4	4
C. B. Spruyt.	Historia philosophiae graecae.	3	12
	Historia philosophiae recentioris.	[4])	6
	Psychologie.	[5])	12
	Logica.	[6]) 2	10

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
Ja.		Onderzoek van verschillende diersoorten.	
Ja.		Onderzoek van diersoorten.	[1]) 2 namiddagen.
		Zelfstandig onderzoek van verschillende voorwerpen.	[2]) 1 namiddag.
			[3]) Dagelijks.
	Neen.	Protozoa, Coelenterata, Echinoderm: en Vermes.	[4]) Gedurende het 2de halfjaar 2 uur.
	Neen.	Parasitiemus in het algemeen, voornaamste parasieten.	[5]) Later 2 uur.
	Neen.	Verspreiding der fossielen en tegenwoordig levende zoogdieren.	[6]) 2 gedurende het tweede halfjaar.
Ja.		Onderzoek van diersoorten anatomisch en microscopisch in verband met het op het college behandelde.	
	Neen.	Spanje in de 16de eeuw.	
	Neen.	Engeland in den tijd der kruistochten.	
	Neen.	Van 1559–1648.	
	Neen.	Verschillende capita.	
Ja.		Homeri Ilias XXI Eusep Medea.	
Ja.		Aristoph: Acharn Aesch en Timarch.	
Ja.		Lezing van Grieksche opschriften.	
Ja.		Lezing van Grieksche handschriften.	
	Neen.	De eerste periode der Grieksche plastiek.	
	Neen.	Schilderkunst van Giotto tot Rafaël.	
Ja.		Grammatica en cursorisch lezen des Ouden Testaments.	
Ja.		Bronnen, geographie en topographie van Palestina; producten en bedrijven; huisselijk en maatschappelijk leven, priesters, feesten, offers.	
Ja.		Lezen eener chrestomathie en van gedeelten des Ouden Testaments met grammatica.	
Ja.		Richteren, boeken Samuels, boeken Koningen, Esra, Nehemia, Hoseas, Amos, Jesaia.	
Ja.		Onderscheidene stukken uit de historische boeken en de profetische geschriften des Ouden Testaments.	
	Neen.	De Messias verwachting en het gericht.	
	Neen.	Kusten, bodem, oceanen, ontdekkingsgeschiedenis van Afrika en Zuid-Amerika na 1870; Engelsche koloniën (vervolg) Fransche koloniën.	
		Java, Molukken, kleine Soenda-eilanden.	
	Neen.	De Grieksche philosophie voor Socrates.	
	Neen.	Leibnitz, de Wolfiaansche school, Laeke, Berkeley Hume, Kant.	
	Neen.	Inleiding over de karakteristieke hoedanigheden der psychische verschijnselen en hun verband met de lichamelijke theoriën over den samenhang tusschen beide. De belangrijkste psychologische wetten en hare toepassing op de psychologie der zinnelijke waarneming.	
	Neen.	De formeele logica.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam der les.	Getal uren per week.	Gemiddeld getal toehoorders.
J. Verdam.	Nederlandsch.	2	9
	Middelnederlandsch.	2	9
	Zeventiende eeuw.	2	12
	Gotisch.	2	7
J. M. J. Valeton.	Oude geschiedenis.	2	9
	Oude geschiedenis.	2 [1])	3
	Romeinsche antiquiteiten.	2	8
	Capita selecta van oude geschiedenis of Romeinsche antiquiteiten voor candidaten.	2	4
H. T. Karsten.	Latijn voor aanstaande candidaten.	4	12
	Latijn voor candidaten.	3	4
A. H. G. P. Van den Es.	Grieksche antiquiteiten.	2	4
	Paedagogiek.	1	3
	Praktische oefeningen.	6	3
Dr. I. S. Speijer (lector).	Sanskrit grammatica.	2	6

Gelegenheid tot respondeeren.		Aanwijzing der behandelde onderwerpen.	*AANMERKINGEN.*
Ja.	Neen.		
	Neen.	De wet van Grimm, woordvorming door voor- en achtervoegsels. Dubbelvormen of doubletten. Volksetymologie.	[1]) Iste halfjaar.
Ja.		Roman van Moriaen, gedeelten van Reinaert I en II.	
Ja.		Hooft's Granida, Huijgens Oogentroost.	
Ja.		Math. Evang. practische oefeningen in het vertalen in het gotisch.	
	Neen.	Geschiedenis van Griekenland voor 500.	
	Neen.	Geschiedenis van Italie.	
	Neen.	Volksvergaderingen.	
	Neen.	Historia Romana post Sullae mortem.	
Ja.		Cicero pro Murena Livius l. III gedeeltelijk Virgilius Eclogue Horatius v. d. l. II.	
Ja.		Plautus Miles Gloriosus. Tacitus Agricola. Historia litteraria tot en met Plautus.	
Ja.		Het familierecht te Athene.	
Ja.		Methodologie.	
Ja.		De voornaamste verschijnselen van phonologie en morphologie van het Sanskrit; in leiding tot lectuur van Sanskrit-schrijvers.	

PRIVATE LESSEN.

Werden niet gegeven.

Verder hebben de navolgende privaat-docenten onderwijs gegeven:

in de faculteit der geneeskunde:

dr. N. VAN RIJNBERK: 2 uur per week voor 12 toehoorders klinische voordrachten en voor 6 toehoorders, gedurende 2 uur per week, theoretische voordrachten met demonstratie;

dr. J. VAN REES: gedurende 2 uur per week na de Kerstvacantie, histologie voor 30 toehoorders, gedurende 10 uur per week voor 30 à 40 toehoorders een cursus-microscopie en gedurende 6 uur per week voor 40 toehoorders een repetitie-cursus;

dr. J. VAN DEVENTER Sr.: 1 uur per week gedurende de maand Juni, psychiatrie met 40 toehoorders;

dr. R. H. SALTET: 1 uur per week gedurende 6 weken, over voorbehoedende inentingen met 8 toehoorders;

dr. M. A. MENDES DE LEON: gedurende 2 uur per week met 12 toehoorders operatieve verloskunde;

dr. C. B. TILANUS: gedurende 1 uur per week met 12 toehoorders theoretische chirurgie;

dr. C. C. DELPRAT, gedurende 1 uur per week met 8 toehoorders een cursus in het onderzoek en de behandeling van zenuwziekten;

in de faculteit der rechtsgeleerdheid:

mr. M. W. F. TREUB, 7 uur per week met 10 toehoorders burgerlijk recht, 3 uur per week met 4 toehoorders fiscaalrecht en notariaat en eveneens 3 uur per week met 7 toehoorders practische oefeningen in het ontwerpen van notariëele akten.

in de faculteit der wis- en natuurkunde:

dr. L. Th. REICHER, met 4 groepen elk van 13 toehoorders en elke groep 2 uur per week, gedurende 4 weken, methode van analytische chemie door proeven toegelicht;

in de faculteit der letteren en wijsbegeerte:

dr. H. C. ROGGE, 2 uur per week met 4 toehoorders, inleiding tot de studie der algemeene en vaderlandsche geschiedenis.

e. UITKOMSTEN VAN HET ONDERWIJS.

Omtrent de mate van ontwikkeling en verkregen kennis der studenten, die voor de eerste maal de lessen volgden, en omtrent de vorderingen der overigen hadden de hoogleeraren in de faculteiten der godgeleerdheid, der geneeskunde en der letteren en wijsbegeerte geene bijzondere opmerkingen te maken.

De hoogleeraren in de faculteit der rechtsgeleerdheid vonden, bij gelegenheid van de candidaats-examens bij herhaling aanleiding om de onvoldoende opleiding van candidaten ernstig te betreuren met name hunne gebrekkige kennis van Latijn, vaderlandsche en algemeene gechiedenis en hunne ontoereikende algemeene ontwikkeling.

Het oordeel van de hoogleeraren in de faculteit der wis- en natuurkunde was over beide genoemde punten over het algemeen gunstig. Alleen één der hoogleeraren velde een zeer ongunstig oordeel over de meeste leerlingen, die overgangs-examen van een gymnasium of litterarisch mathematisch examen hadden gedaan.

De uitslag der examens en promotiën blijkt uit de volgende tabellen.

EXAMENS.	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.
Faculteit der godgeleerdheid.			
Examens in de Hebreeuwsche taal en oudheden.	16	15 [1]	1
Candidaats-examens: 1ste gedeelte	10	9 [2]	1
2de gedeelte	11	10	1
Doctoraal-examens	2	2	—
Faculteit der rechtsgeleerdheid.			
Candidaats-examens.	23 [3]	17 [4]	6 [5]
Doctoraal-examens: rechtswetenschap	21 [2]	19 [6]	2
staatswetenschap	2	2	—
Faculteit der geneeskunde.			
Candidaats-examens.	27 [7]	20 [1]	7 [8]
Doctoraal-examens: geneeskunde	13	10	3
Faculteit der wis- en natuurkunde.			
Natuurkundig examen voor medici	20 [9]	16 [4]	4 [9]
Candidaats-examens:			
a. wis- en natuurkunde enz.	4	4 [4]	1
b. plant- en dierkunde.	1	1	—
c. scheikunde	6 [2]	5	1
Doctoraal-examens:			
a. wis- en natuurkunde	1	1	—
Faculteit der letteren en wijsbegeerte.			
Candidaats-examens:			
a. klassieke letterkunde.	5	5 [4]	—
b. Nederlandsche letterkunde.	1	1 [4]	—
Doctoraal-examens: klassieke letterkunde . . .	2	2	—

AANMERKINGEN.

[1]) Waarvan 2 *cum laude.*

[2]) Waarvan 2 voor den tweeden of verderen keer.

[3]) Waarvan 8 voor den tweeden of verderen keer.

[4]) Waarvan 1 *cum laude.*

[5]) Waarvan 3 voor den tweeden of verderen keer.

[6]) Waarvan 3 *cum laude.*

[7]) Waarvan 12 voor den tweeden of verderen keer.

[8]) Waarvan 4 voor den tweeden of verderen keer.

[9]) Waarvan 1 voor den tweeden of verderen keer.

PROMOTIËN.	PUBLIEK.	PRIVAAT.	*AANMERKINGEN.*
Godgeleerdheid	3	—	[1]) Waarvan 3 *cum laude.*
Rechtsgeleerdheid	11 [1])	1	
Geneeskunde	5	4	
Plant- en dierkuude	—	2	
Artsenijbereidkunde	—	1	

OPGAVE van de namen der gepromoveerden en van de titels hunner proefschriften.

GODGELEERDHEID.

J. W. Pont. — Psalm LXVIII. Eene exegetische-kritische studie.

L. Knappert. — De beteekenis van de wetenschap van het Folklore voor de godsdienstgeschiedenis.

H. M. Van Nes. — Het Nieuwe Testament in de Clementinen.

RECHTSWETENSCHAP.

J. G. Schölvinck. — Invloed van oorlog en oorlogsmolest op de overeenkomsten van bevrachting en zee-assurantie.

J. B. Loman. — Russische economische toestanden.

M. P. G. Kappeyne van de Coppelo Jr. — Overzicht van de geschiedenis en jurisprudentie der Nederlandsche wetgeving op de handels- en fabrieksmerken.

J. C. Hubregtse. — Winstverzekering.

L. Posthumes Meyes. — Art. 261 al. 3 Wetboek van Strafrecht.

F. K. Van Lennep. — Art. LI Wetboek van Strafrecht.

V. K. L. Van Os. — Aanteekening op art. 180 der Gemeentewet.

M. J. Claasen. — De werking van het gerechtelijk dwangaccoord op borgtocht.

A. F. Van Leyden. — Aard en strekking der actio Pauliana.

J. L. Gunning. — Aflossing en conversie van obligatie-leeningen.

W. A. Paap. — Art. 1650 Burgerlijk Wetboek.

P. G. H. Dop. — De lading eigendom der reederij.

GENEESKUNDE.

C. H. H. Spronck. — Over Ischaemie van het ruggemerg.

S. Monnikendam. — Over splitsing van jodium- en bromiumverbindingen in het dierlijk lichaam.

W. Van Hoorn. — Bijdrage tot de kennis van den bodem uit hygienisch oogpunt.

A. Vonck. — Studie over het caput obstipum musculare.

D. Romeyn. — Onderzoekingen over den invloed van alcohol op den mensch.

J. A. L. Coenen. — Over de antifermentatieve werking van calomel in het darmkanaal en het inwendig gebruik van cinnaber als geneesmiddel.

W. Posthumus Meyjes. — Kalomel als diureticum.

N. H. Frank. — Waarnemingen omtrent geschoten wonden.

W. B. Van Staveren. — De torsie en architectuur van de wervels bij koliosis habitualis.

PLANT- EN DIERKUNDE.

F. A. F. C. Went. — De jongste toestanden der vacuolen.

J. T. Oudemans. — Bijdrage tot de kennis der Thysanura en Collembola.

ARTSENIJBEREIDKUNDE.

A. Robertson. — Boyle en Boerhaave beschouwd als scheikundigen.

f. HANDELINGEN IN HET BELANG DER WETENSCHAP.

Dispuutgezelschappen. Op de vergaderingen van »Bis repetita placent" werden, onder leiding der hoogleeraren, verschillende onderwerpen op het gebied der geneeskunde behandeld.

Op de vergaderingen van »Baco" werden voordrachten, op het gebied der wis- en natuurkunde, gehouden en insgelijks op de vergaderingen van »Newton".

Op de vergaderingen van het pharmaceutisch gezelschap »Luctor et emergo" werden eveneens verschillende voordrachten gehouden.

Op de vergaderingen van het nieuw opgerichte gezel- »Harting", onder beschermheerschap van de hoogleeraren van de faculteit der wis- en natuurkunde, werden stellingen verdedigd en voordrachten gehouden.

De »litteratoren-club" hield geregeld bijeenkomsten, waarop stellingen verdedigd en voordrachten in het Latijn gehouden werden.

In het afgeloopen studiejaar werd een »Juristen debating club" opgericht, die vergaderingen hield onder leiding van een der hoogleeraren van de faculteit der rechtsgeleerdheid, waarop stellingen, meestal over de Staatswetenschappen, verdedigd werden.

Prijsvragen. Op de ten vorige jare uitgeschreven prijsvraag, luidende: »De faculteit verlangt een onderzoek van den bouw der Bursa Fabricii bij de voornaamste groepen der vogels en van hare ontwikkeling bij een of meer soorten", kwam één antwoord in, waarvan de schrijver, de heer K. F. WENCKEBACH, candidaat in de medicijnen aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, met de gouden medaille werd bekroond.

Op de overige, in den vorigen cursus uitgeschreven prijsvragen kwam geen antwoord in.

De navolgende prijsvragen werden uitgeschreven:

I. *Faculteit der rechtsgeleerdheid.*

De faculteit verlangt eene verhandeling over de strafbare opruiing, zoowel ter vaststelling van het begrip van dit misdrijf naar het Nederlandsch strafrecht, als ter vergelijking van het Nederlandsch recht dienaangaande met dat van de voornaamste Staten.

II. *Faculteit der geneeskunde.*

De faculteit vraagt een experimenteel critisch onderzoek omtrent de samenstelling en wording van thromben en bloedvaten.

Gemeentebeurzen. Eén student in de godgeleerdheid, één in de rechtsgeleerdheid, twee in de geneeskunde, één in de wis- en natuurkunde en één in de letteren en wijsbegeerte waren in het genot van de gemeentebeurs.

g. HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS.

Het *Universiteitsgebouw* is in behoorlijken staat onderhouden.

Bibliotheek. De universiteitsbibliotheek is, zoowel door aankoop als door geschenken, wederom belangrijk uitgebreid. Naarmate er minder besteed zal behoeven te worden aan het noodzakelijk onderhoud der boeken en de velerlei buitengewone werkzaamheden, om de geheele boekerij in behoorlijken staat te brengen, zal er een hooger cijfer kunnen worden uitgetrokken, vooral voor aankoop van groote standaardwerken. Voor de door curatoren toegestane gelden, kon de bibliotheek worden verrijkt met de »Recueil des Historiens des Croisades" en de »Histoire littéraire de la France." Zooveel mogelijk wordt getracht de ontbrekende jaargangen van de belangrijkste tijdschriften aan te vullen. De bibliotheek ontving de gewone geschenken van de Regeering, van de Provinciale Staten, van enkele stedelijke besturen, van de Rijksuniversiteiten en meer dan 25 buitenlandsche academien, van een groot aantal genootschappen en wetenschappelijke instellingen hier te lande en elders. Bovendien hebben vele particulieren, zooals de hoogleeraren KARSTEN en PLACE, de doctoren J. ZERMAN en MERKUS DOORNIK, de heeren P. H. TESTAS en E. W. MORS, de boekerij met grootere en kleinere geschenken verrijkt. Vooral verdient vermelding de groote vrijgevigheid, waarmede baron GEORGE ROSENTHAL voortgaat de Bibliotheca Rosenthaliana aan te vullen en uit te breiden. In het afgeloopen jaar voegde hij aan deze beroemde verzameling meer dan 100 boeken toe, waaronder vele kostbare en zeldzame werken, die zelfs in de groote verzamelingen van rabinistische geschriften op het Britsch Museum en te Oxford niet gevonden worden. In het Journaal en in die van de in bruikleen afgestane boekerijen werden ruim 3200 titels ingeschreven. Rekent men hierbij de vervolgen van vele groote werken en van de tijdschriften, dan kan men aannemen dat de bibliotheek wederom met vierduizend boekdeelen vermeerderd is.

De gewone werkzaamheden zijn geregeld voortgezet. De catalogus van de bibliotheek van wijlen mr. GODEFROI werd ter perse gelegd, maar zal wegens den omvang eerst in 1887 voltooid kunnen worden. De catalogus van de geneeskundige bibliotheek zal eerlang gedrukt kunnen worden. De uitgave van een catalogus der boekerij van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap wordt voorbereid. De kaartenverzameling van het Aardrijkskundig Genootschap is door dr. J. DORNSEIFFEN geheel geordend, terwijl de inventaris voor de pers gereed ligt. De heer ROEST was met de bewerking van een nieuwen systematischen catalogus der Bibliotheca Rosenthaliana reeds zoover gevorderd, dat in 1887 met den druk een aanvang kon worden gemaakt. Aan de vernummering van de bibliotheek is krachtig voortgewerkt, zoodat deze omvangrijke arbeid waarschijnlijk in het volgend jaar kan afloopen. Daarna zullen alle catalogussen van de geheele boekerij tot één alphabetisch en systematisch geheel worden gebracht. Nog andere werkzaamheden werden voorgenomen, maar het toenemend aantal bezoekers en de uitbreiding der administratieve werkzaamheden heeft belet, hiermede een aanvang te maken.

Van de bibliotheek wordt steeds meer gebruik gemaakt. Het cijfer der bezoekers overtrof dat van het vorig jaar met 540. Het cijfer der geraadpleegde boeken bedroeg bijna 11 000, dus ruim 1600 meer dan in 1885. Ook de aanvragen van elders vermeerderen, naarmate de bibliotheek meer bekend wordt. Het totaal bedrag der uitgeleende boeken overschreed reeds de 4000. Van de weinige handschriften, die meerendeels niet bijzonder belangrijk zijn, werden in het afgeloopen jaar 31 geraadpleegd, die aan beoefenaars van verschillende wetenschappen gewichtige diensten bewezen.

In het dienstpersoneel is geene verandering gekomen.

Physiologisch laboratorium. Hoewel het aantal studenten, die de lessen volgen en aan de practische oefeningen deelnemen, nog toegenomen is, bleef het laboratorium aan de eischen van het onderwijs voldoen.

Anatomisch laboratorium en museum Vrolik. De sectiezaal kan, bij het groot aantal laboranten, aan de gestelde eischen niet voldoen. Overigens beantwoordt het laboratorium aan zijne bestemming.

Pathologisch laboratorium. Dit verkeert in voldoenden staat. De pharmocodinamische verzameling werd in nieuwe kasten geplaatst en zooveel mogelijk gecompleteerd. Nieuwe instrumenten, van eenig belang, werden niet aangeschaft.

Ziektekundig-ontleedkundig laboratorium. De praeparatencollectie werd uitgebreid en in beteren staat gebracht. Van de gelegenheid tot zelfstandig onderzoek, werd door onderscheidene meergevorderden gebruik gemaakt.

Hygiënisch laboratorium. Door verbouwing van den zolder in het gebouw werd er eenigszins ruimte gewonnen voor het kweeken en bewaren van pathogene organismen. Intusschen bleek het alzoo verkregen lokaal voor de bacterologische werkzaamheden niet voldoende te zijn. De verzameling instrumenten en praeparaten werd belangrijk uitgebreid.

Omtrent het *ontleedkundig-heelkundig laboratorium*, het *heelkundig-ziektekundig-ontleedkundig museum*, de *bekkenverzameling*, het *laboratorium van experimenteele plantenphysiologie*, het *natuurkundig laboratorium*, het *scheikundig pharmaceutisch laboratorium*, het *pharmaceutisch-galenisch laboratorium*, de *model-apotheek* en het *geographisch-geologisch kabinet* valt niets bijzonders te vermelden.

Hortus-botanicus. Deze voldoet aan de behoefte van het onderwijs. Eenige zeldzame cycadeën werden aangekocht, eenige geschenken van dr. Treub, directeur van 's lands Plantentuin te Buitenzorg ontvangen.

Scheikundig laboratorium. Deze inrichting voldoet niet meer aan de klimmende eischen van onderzoek en onderricht.

Laboratorium en *verzameling voor de zoölogie.* De verzamelingen van zoölogische en vergelijkend anatomische praeparaten werden belangrijk uitgebreid. Vooral wat de laatste aangaat, was die uitbreiding voor een groot deel aan de betrekking van het laboratorium tot het Koninklijk Zoölogisch genootschap te danken. Evenals in vorige jaren was die betrekking ook thans van veel voordeel voor de practische werkzaamheden op het laboratorium en voor de lessen. De bibliotheek van het laboratorium werd met eenig werken verrijkt.

§ 3. GYMNASIA EN PROGYMNASIA.

a. GETAL EN AARD DER SCHOLEN.

Het getal gymnasia (26) bleef onveranderd, dat der progymnasia werd met één (Harderwijk) verminderd en bedroeg dus 3. Met ingang van het volgend schooljaar zal daarentegen het getal gymnasia met één (Breda) vermeerderd worden.

De gymnasia en progymnasia zijn in de volgende tabellen vermeld:

Provinciën.	Gemeenten.	Aard der inrichting.	Aanwijzing van Rijkssubsidie.	Niet-verplichte onderwijsvakken.	Schoolgeld in guldens.
Noordbrabant,	'sHertogenbosch	gymnasium,	gesubsidieerd,	gymnastiek,	60 à 100
Gelderland,	Arnhem,	idem,	idem,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	70
	Nijmegen,	idem,	idem,	idem,	80 à 100
	Zutphen,	idem,	idem,	idem,	80
	Doetinchem,	idem,	idem,	Hebreeuwsch,	100
	Tiel,	progymnasium,	idem,	—	60
Zuidholland,	Rotterdam,	gymnasium,	niet-gesubs.,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	100
	's Gravenhage,	idem,	idem,	idem,	100
	Leiden,	idem,	gesubsidieerd,	idem,	100
	Delft,	idem,	idem,	idem,	80
	Dordrecht,	idem,	idem,	idem,	72
	Gorinchem,	idem,	idem,	Hebreeuwsch,	70
	Schiedam,	idem,	idem,	idem,	70
	Gouda,	progymnasium,	idem,	—	50
Noordholland,	Amsterdam,	gymnasium,	niet-gesubs.,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	100
	Haarlem,	idem,	gesubsidieerd,	Hebreeuwsch,	80
Zeeland,	Middelburg,	idem,	idem,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	100
Utrecht,	Utrecht,	idem,	idem,	Hebreeuwsch,	100
	Amersfoort,	idem,	idem,	idem,	60
Friesland,	Leeuwarden,	idem,	idem,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	50, 60 en 80
	Sneek,	idem,	idem,	Hebreeuwsch,	80
Overijssel,	Deventer,	idem,	idem,	idem,	70
	Kampen,	idem,	niet-gesubs.,	Hebreeuwsch; gymnastiek,	30
	Zwolle,	idem,	gesubsidieerd,	Hebreeuwsch,	100
	Oldenzaal,	progymnasium,	idem,	—	42 à 43½
Groningen,	Groningen,	gymnasium,	idem,	Hebreeuwsch,	70
	Winschoten,	idem,	idem,	—	80
Drenthe,	Assen,	idem,	idem,	Hebreeuwsch,	75
Limburg,	Maastricht,	idem,	idem,	gymnastiek,	30, 40, 50, 70 en 100

b. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Arnhem. In plaats van den heer G. A. VERKUYL, aan wien eervol ontslag werd gegeven, werd bij raadsbesluit van 26 Februari 1887 de heer P. A. VAN DEINSE, leeraar in de geschiedenis aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Nijmegen, tot leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde benoemd.

Nijmegen. In plaats van den heer P. A. VAN DEINSE, die naar Arnhem vertrok, werd de heer P. C. GÖRLITZ, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Bergen op Zoom, tot leeraar in de geschiedenis benoemd bij raadsbesluit van 18 Juni 1887.

Zutphen. In de plaats van dr. H. C. MICHAELIS, wien wegens gevorderden leeftijd eervol ontslag werd verleend, werd dr. D. BRUINS, leeraar aan het gymnasium, tot conrector benoemd en deze als zoodanig vervangen door den heer A. W. TIMMERMAN, doctorandus in de klassieke letteren aan de universiteit te Amsterdam.

Doetichem. Bij raadsbesluit van 23 December 1886 werd dr. J. M. HOOGVLIET tot leeraar in de oude talen en de geschiedenis voor den loopenden cursus benoemd.

Tiel. In de plaats van dr. P. M. HERINGA, leeraar in de wiskunde, werd bij raadsbesluit van 17 Maart 1887 dr. C. STOLP, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg, benoemd. Bij raadsbesluit van 6 April werd de heer P. MOLENBROEK, doctorandus in de wis- en natuurkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden, met de waarneming van de lessen tot het einde van den cursus belast, daar de nieuw benoemde leeraar niet voor den aanvang van den cursus 1887/1888 zijne lessen kon aanvangen.

Rotterdam. De heer dr. A. BEETS werd opnieuw tot tijdelijk leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde en de heer A. KRONENBERG, doctorandus in de klassieke letteren aan de Rijksuniversiteit te Leiden, tot tijdelijk leeraar in de oude talen benoemd, beide voor het schooljaar 1887/88.

's Gravenhage. Tot leeraar in de Hebreeuwsche taal werd met ingang van 1 September 1887 dr. C. A. DUKER benoemd. Gedurende de tweede helft van den cursus werd dit onderwijs gegeven door dr. J. RUTGERS, die daartoe als candidaat in de theologie bevoegd is. In de plaats van den heer P. A. SCHWIPPERT, die met ingang van 1 September eervol ontslag ontving, werd bij raadsbesluit van 18 October 1887 de heer J. H. BLÜM, hoofd eener openbare school van lager onderwijs te Scheveningen, benoemd.

Leiden. De lessen van den heer L. PUNT, wien den 13den November 1886 tot herstel van gezondheid een verlof van drie maanden was verleend, werden waargenomen door de heeren B. A. H. VAN ECK en J. H. LEOPOLD, candidaten in de klassieke letteren. Bij raadsbesluit van 9 December 1886 werd aan elk van hen eene vergoeding van f 75 per maand toegekend. In de plaats van den heer T. LUMMER, die bij raadsbesluit van 21 October 1886 eervol ontslagen was, werd bij raadsbesluit van 9 December 1886 de heer P. FIJNVANDRAAT, leeraar aan de Rijkshoogere burgerschool te Venlo, tot leeraar benoemd in de Engelsche taal. Bij raadsbesluit van 25 Augustus 1887 werd de heer A. N. CLAVIER definitief tot leeraar in de Fransche taal benoemd. De heer H. H. BREUNING werd bij raadsbesluit van 17 Maart 1887 definitief tot leeraar in de Hoogduitsche taal benoemd. Bij raadsbesluit van 25 Augustus 1887 werd dr. B. J. GOOSSENS ontheven van het onderwijs in de scheikunde en dr. D. DE LOOS, directeur der hoogere burgerschool, tot leeraar in de scheikunde benoemd.

Dordrecht. Aan dr. L. POSTHUMUS werd eene toelage van f 75 per jaar toegekend voor elk der 4 lesuren, die hij wekelijks in natuurkunde en scheikunde aan aanstaande geneeskundigen enz. zal hebben te geven.

Gorinchem. In de plaats van dr. N. J. ANDRIESSEN, die den 15den Juni overleed, werd bij raadsbesluit van 22 Juli dr. P. H. DAMSTÉ te Leiden benoemd.

Schiedam. In de plaats van den heer H. G. VAN DER WAALS, benoemd tot leeraar aan de hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam, werd tot leeraar in het Fransch bij raadsbesluit van 31 Januari de heer G. WALCH Wz. benoemd. Bij raadsbesluit van 22 Juli 1887 werd dr. N. M. KANN ontheven van het onderwijs in de scheikunde en dr. W. J. STEENHUIS, leeraar in de natuurlijke historie, met het onderwijs in dat vak belast. Elk van beiden zal f 100 genieten per lesuur, dat zij feitelijk gedurende een schooljaar meer geven dan zij vroeger deden.

Amsterdam. In de plaats van den heer W. J. HOFDIJK, die op zijn verzoek eervol ontslag ontving, werd bij raadsbesluit van 21 Juli 1886 dr. G. KALFF benoemd. In de plaats van dr. N. J. HOORWEG, die 30 Januari 1887 overleed, werd bij raadsbesluit van 1 Juni dr. R. J. ESCHER, leeraar aan het gymnasium te Sneek, benoemd. In de plaats van den heer I. G. FREDERIKS, die eervol ontslag ontving, werd tot tijdelijk leeraar (voor één jaar) in het Nederlandsch en de vaderlandsche geschiedenis de heer F. A. STOETT, doctorandus in de Nederlandsche letteren, benoemd. Bij raadsbesluit van 27 Juli 1887 werd de heer J. A. H. J. VERMEULEN voor den tijd van één jaar tot leeraar in het Fransch benoemd.

Haarlem. Bij raadsbesluit van 24 December 1886 werd aan dr. H. A. J. VALKEMA BLOUW het onderwijs in de natuur- en scheikunde opgedragen en tevens die leeraar en dr. A. E. VAN ROYEN belast met het onderwijs respectievelijk in natuur- en scheikunde, meer in het bijzonder voor aanstaande geneeskundigen enz. bestemd.

In verband daarmede werd eerstgenoemde leeraar ontheven van een gedeelte van het onderwijs in de wiskunde en daarmede dr. P. M HERINGA belast op eene jaarwedde van f 700 bij raadsbesluit van 27 December 1886.

Middelburg. In de plaats van dr. TH. KNOTTENBELT, die op zijn verzoek eervol ontslag ontving, werd de heer G. F. G. DE BRUYN, leeraar in de wiskunde aan het gymnasium te Amersfoort, benoemd.

Utrecht Ten gevolge van ziekten van verscheidene leeraren, werd de heer J. VAN WAGENINGEN Jr., candidaat in de klassieke letteren, tot tijdelijk leeraar aangesteld.

De heer B. B. FABER overleed den 9den November. In zijne plaats werd tot tijdelijk leeraar voor één jaar de heer G. A. ODÉ, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Zalt-Bommel, benoemd. Bij raadsbesluit dd. 2 Juni 1887 werden de heeren G. W. KERNKAMP en H. ITALIE op nieuw tot tijdelijke leeraren voor één jaar benoemd. Dr. J. ROBBERS werd op zijn verzoek belast met het onderwijs in de natuur- en scheikunde en daarentegen ontheven van het onderwijs in de wiskunde in klasse IV, dat aan dr. D. J. JANSSEN, leeraar in de natuurlijke historie, werd opgedragen.

Amersfoort. De heer dr. H. F. JONKMAN, benoemd tot directeur der hoogere burgerschool, werd op zijn verzoek ontheven van het onderwijs in de natuurlijke historie in de laagste klassen en de heer dr. J. W. DOYER daarmede belast. Tot leeraar in de natuurkunde werd in de plaats van den heer dr. J. CAMPERT de heer dr. H. EKAMA, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam, bij raadsbesluit van 18 Januari 1887 benoemd. In plaats van den heer G. F. G. DE BRUYN, benoemd tot leeraar aan het gymnasium te Middelburg, werd bij raadsbesluit van 16 Augustus de heer P. MOLENBROEK, doctorandus in de wis- en natuurkunde aan de Rijks-universiteit te Leiden, benoemd.

Leeuwarden. In de plaats van den heer H. WEIDIJK, die overleed, werd bij raadsbesluit van 12 Juli 1887 als zoodanig de heer A. J. YPES te Dokkum benoemd.

Sneek. In de plaats van dr. A. E. BEUZEKAMP, benoemd tot rector, werd dr. C. H. KINDERMANN bij raadsbesluit

van 28 Augustus 1886 tot conrector benoemd. In de plaats van den heer A. TEN RAA, wien op zijn verzoek met ingang van 1 Januari 1887 eervol ontslag werd verleend, werd de heer W. K. SCHIETEKATTE, die reeds meermalen met de waarneming van de lessen was belast geweest, bij raadsbesluit van 18 December 1886 benoemd. In de plaats van dr. R. J. ESCHER, benoemd tot leeraar aan het gymnasium te Amsterdam, werd bij raadsbesluit van 30 Juli 1887 dr. P. C. J. FROWEIN, oud-leeraar van de in 1885 opgeheven hoogere burgerschool voor meisjes te Goes, benoemd.

Deventer. Bij raadsbesluit van 27 Juni 1887 werd aan den heer dr. W. FIJNVANDRAAT op zijn verzoek eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd de heer M. E. HOUCK, doctorandus in de klassieke letteren, die ook gedurende het schooljaar 1886/87 de lessen had waargenomen, benoemd.

Zwolle. In de plaats van dr. P. HOEKSTRA, benoemd tot rector van het gymnasium te Breda, werd dr. B. H. STERINGA KUYPER, leeraar aan het gymnasium te Middelburg, benoemd, die echter later voor de benoeming bedankte.

Kampen. Tot leeraar in het Fransch werd de heer C. B. C. HERCKENRATH en tot leeraar in het Hoogduitsch de heer G. F. KOENEN benoemd.

Groningen. Tot tijdelijk leeraar in de oude talen werd de heer R. K. BOCKMEIJER bij raadsbesluit van 6 September 1887 op eene wedde van f 1200 benoemd. Tot tijdelijk leeraar in de geschiedenis en Nederlandsche taal werd de heer K. MEIJER WIERSMA, candidaat in de Nederlandsche letteren, bij raadsbesluit van 20 Augustus op eene jaarwedde van f 500 benoemd. Tot tijdelijk leeraar in de wiskunde werd de heer H. A. W. SPECKMAN, candidaat in de wis- en natuurkunde, bij raadsbesluit van 8 October op eene jaarwedde van f 400 benoemd.

Assen. Bij raadsbesluit van 18 Juni 1886 was de heer P. LEENDERTS, candidaat in de Nederlandsche letteren, tot tijdelijk leeraar in Nederlandsche taal- en letterkunde en in geschiedenis benoemd. Nadat de termijn verstreken was is hij op nieuw voor den tijd van één jaar als zoodanig benoemd.

Maastricht. In de plaats van den heer R. W. HOMAN, die 14 Februari 1887 overleed, werd de heer P. VERSMETEN tot tijdelijk leeraar voor den tijd van één jaar bij raadsbesluit van 6 April 1887 benoemd. Gedurende de ongesteldheid van dr. M. A. BOOSTEN werden diens lessen in het Fransch achtervolgens door de heeren G. WALCH en E. LACOMBLÉ waargenomen. De heer J. LUZAC werd tijdelijk (voor het loopend schooljaar) tot leeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde benoemd bij raadsbesluit van 1 November 1886. In de plaats van dr. W. CALAND, benoemd tot conrector aan het gymnasium te Breda werd dr. P. V. SORMANI, tot eersten leeraar in het Grieksch aangewezen en zijne jaarwedden tot f 2200 verhoogd. (Raadsbesluit van 29 Augustus 1887.) Bij datzelfde raadsbesluit werden de heeren E. CORDEWENER, candidaat in de klassieke letteren van de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam en B. DIJKSTERHUIS, candidaat in de Nederlandsche letteren aan de Rijksuniversiteit te Groningen, tot leeraren in de oude talen en in de Nederlandsche taal en letterkunde benoemd, respectievelijk op jaarwedden van f 1500 en f 1600.

Het getal der leeraren onderging slecht weinig verandering. Het bedroeg 400 tegen in het vorige jaar 396.

De volgende tabel wijst hunne bevoegdheid aan.

SCHOLEN te	Getal der leeraren.						Getal der vacatures.	*Aanmerkingen.*
	Doctoren.	Candidaten.	Bezitters eener akte voor het Middelbaar onderwijs.	Volgens overgangsbepaling wet H. O.	Volgens overgangsbepaling wet M. O.	Totaal.		
's Hertogenbosch	3	4	4	—	2	13		[1]) Hieronder één bezitter van de akte van hoofdonderwijzer (art. 16 *i*, alinea 2, wet H. O.).
Arnhem	6	—	5 [1])	—	1	12		
Nijmegen	6	1	6 [1])	—	4	17		
Zutphen	6	—	4	1	1	12		
Doetinchem	6	3	3 [1])	—	2	14		
Tiel	3	2	—	1	1	7		
Rotterdam	13	2	3	—	1	19		
's Gravenhage	10	—	7	—	—	17		
Leiden	8	2	2	—	1	13		
Delft	5	2	1	2	—	10		
Dordrecht	6	2	4	1	—	13		
Gorinchem	5	3	4	—	1	13		
Schiedam	5	1	4	—	1	11		
Gouda	4	—	6	—	—	10		
Amsterdam	15	—	7 [1])	1	1	24		
Haarlem	9	2	4	—	—	15		
Middelburg	6	1	4	1	1	13		
Utrecht	8	4	6 [1])	—	—	18		
Amersfoort	7	1	4	—	2	14		
Leeuwarden	6	2	3	1	—	12		
Sneek	6	2	5	—	—	13		
Deventer	7	1	5	1	—	14		
Kampen	8	1	8 [1])	—	—	17		
Zwolle	3	4	3	—	—	10	1	
Oldenzaal	2	1	—	2	—	5		
Groningen	7	4	3	—	1	15		
Winschoten	6	2	3	1	—	12		
Assen	7	1	3 [1])	1	—	12		
Maastricht	4	2	2	1	5	14		
TOTAAL	187	50	123	14	25	399	1	

c. LEERLINGEN.

Getal der leerlingen en der toehoorders.

SCHOLEN.	GEMEENTEN.	Leerlingen.								Toehoorders.		Algemeen totaal.	
		1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	6de klasse.	Totaal	Totaal in 1886.	1887	1886	1887	1886
GYMNASIA.	's Hertogenbosch . .	13	11	8	8	5	7	52	54	1	—	53	54
	Arnhem	20	15	17	8	7	11	78	77	—	—	78	77
	Nijmegen.	11	11	7	7	5	5	46	42	—	1	46	43
	Zutphen	8	9	10	18	8	7	60	62	—	—	60	62
	Doetinchem	44	50	33	28	13	20	188	173	—	—	188	173
	Rotterdam	53	37	26	22	22	6	166	143	—	—	166	143
	's Gravenhage . . .	23	29	16	19	14	11	112	123	—	—	112	123
	Leiden.	23	20	21	22	16	13	115	92	—	—	115	92
	Delft	5	13	8	5	4	9	44	36	2	3	46	39
	Dordrecht	21	13	13	8	5	3	63	62	—	—	63	62
	Gorinchem	5	9	11	6	3	3	37	37	2	1	39	38
	Schiedam. . . . ,	7	1	5	4	5	6	28	29	—	—	28	29
	Amsterdam	64	60	47	63	35	32	301	310	—	—	301	310
	Haarlem	16	23	14	18	13	13	97	99	1	2	99	101
	Middelburg	14	9	8	5	4	3	43	39	—	—	43	39
	Utrecht	35	19	14	22	29	22	141	143	—	—	141	143
	Amersfoort	13	13	3	8	6	7	50	51	—	—	50	51
	Leeuwarden. . . .	20	24	28	15	20	18	125	122	3	3	128	125
	Sneek	9	12	6	11	18	9	65	74	—	—	65	74
	Deventer	12	12	12	6	6	6	54	52	—	—	54	52
	Kampen	9	8	9	8	11	7	52	45	4	6	56	51
	Zwolle	7	9	11	6	5	5	43	43	1	2	44	45
	Groningen	85	33	34	22	14	12	150	152	—	—	150	152
	Winschoten. . . .	12	11	18	6	9	7	53	51	—	—	53	51
	Assen	14	10	8	8	6	9	55	54	2	1	57	55
	Maastricht	11	17	6	10	6	2	52	55	—	—	52	55
	Totaal .	504	478	393	363	279	253	2270	2230	16	19	2286	2249
PROGYMNASIA.	Tiel	4	7	3	4	—	—	18	17	1	4	19	21
	Gouda.	3	5	5	4	—	—	17	24	—	—	17	24
	Oldenzaal	5	4	1	1	—	—	11	13	9	11	20	24
	Totaal .	12	16	9	9	—	—	46	65	10	15	56	80
	Algemeen totaal .	516	494	402	372	279	253	2316	2295	26	34	2342	2329

Uit vorenstaande tabel ontwaart men, dat het getal leerlingen aan de gymnasia te Rotterdam, Doetichem, Leiden en 's Gravenhage het sterkst toenam, en wel respectievelijk met 23, 15, 23 en 11 leerlingen, terwijl het getal aan nog onderscheiden gymnasia eenigszins toenam.

Hiertegenover stond eenige vermindering aan andere inrichtingen, welke gevoegd bij de opheffing van het progymnasium te Harderwijk, ten gevolge had, dat de geheele toeneming aan de gymnasia 40, doch aan alle inrichtingen slechts 21 bedroeg. Daarentegen daalde het aantal toehoorders van 34 tot 26, waarvan er alleen te Kampen 3 in de zesde klasse werden gevonden, die bijna alle lessen volgden.

Te Doetichem was de 1ste, 2de, 3de en 4de klasse, te Rotterdam, de 1ste in 3 parallelklassen, de 2de en 3de in 2, te 's Gravenhage de 1ste, 2de en 3de, te Amsterdam

de 1ste, 2de, 3de en 4de in 3 en de 5de en 6de in 2 parallelklassen, te Utrecht de 1ste, 4de, 5de en 6de, te Leeuwarden de 3de en te Groningen de 1ste, 2de en 3de gesplitst.

Van de aan 23 gymnasia bestaande gelegenheid om onderwijs te nemen in de Hebreeuwsche taal werd in het geheel door 130 leerlingen en van de aan 14 gymnasia bestaande gelegenheid om onderwijs te ontvangen in de gymnastiek werd door 844 leerlingen gebruik gemaakt.

	Hebreeuwsch.	Gymnastiek.
's Hertogenbosch.	—	14 leerlingen in 1 afdeeling.
Arnhem. . . .	5	15 » » 2 afdeelingen.
Nijmegen . . .	0	27 » » 2 »
Zutphen . . .	3	45 » » 3 »
Doetinchem . .	15	—
Rotterdam. . .	5	125 » verdeeld naar de klassen.
's Gravenhage .	6	87 leerlingen in 4 afdeelingen.
Leiden	5	63 » » 3 »
Delft.	0	8 » » 2 »
Dordrecht . . .	1	51 » » 4 »
Gorinchem. . .	2	—
Schiedam . . .	7	—
Amsterdam . .	9	260 leerlingen in 2 afdeelingen. 9 (meisjes) in 1 afdeeling.
Haarlem . . .	3	—
Middelburg . .	2	15 leerlingen in 2 afdeelingen.
Utrecht. . . .	8	—
Amersfoort . .	5	—
Leeuwarden . .	10	80 » » 5 »
Sneek	16	—
Deventer . . .	2	—
Kampen . . .	4	20 » » 5 »
Zwolle	1	—
Groningen. . .	15	—
Assen . . .	6	—
Maastricht. . .	—	25 leerlingen in 3 afdeelingen.
Totaal	130	844
(In 1886 . . .	107	796)

Overigens was de toestand van het onderwijs in de gymnastiek te Delft, Kampen, Maastricht en 's Gravenhage dezelfde als in 1886. Ook dit jaar kampeerden leerlingen van het gymnasium te Amsterdam in de legerplaats bij Laren van 11 tot 18 Juli.

d. TOELATINGS- EN OVERGANGSEXAMENS.

De uitslag der toelatings- en overgansexamens blijkt uit de volgende tabel.

SCHOLEN te	Toelatingsexamens voor den cursus 1886—1887. tot de laagste klasse. Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.	tot eene hoogere klasse. Geëxamin.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot eene lagere kl.	Geheel afgew.	Overgangsexamens tot den cursus 1887-1888. Geëxamin.	Bevorderd.	Niet bevorderd.	Teruggetrokken.	Aanmerkingen.
's Hertogenbosch. .	9	9	0	4	3	1	0	41	33	7	1	[1]) Vóór het examen.
Arnhem.	34	18	16	2	2	0	0	61	57	4	[1]) 1	
Nijmegen	13	11	2	7	5	1	1	41	37	4	0	
Zutphen	10	9	1	5	4	1	0	51	45	5	1	
Doetinchem . . .	40	35	5	17	12	5	0	160	118	41	1	
Tiel	3	3	0	0	0	0	0	14	12	2	0	
Rotterdam	49	43	6	3	2	1	0	156	117	38	1	
's Gravenhage. . .	43	23	20	8	3	2	3	96	82	14	0	
Leiden	25	20	5	13	6	4	3	97	87	10	0	
Delft.	6	5	1	5	5	0	0	35	30	5	0	
Dordrecht	14	13	1	0	0	0	0	54	44	9	1	
Gorinchem. . . .	7	5	2	6	3	0	3	32	32	0	0	
Schiedam	6	6	0	0	0	0	0	19	16	3	0	
Gouda	4	2	2	0	0	0	0	17	12	5	0	
Amsterdam . . .	94	62	32	23	17	4	2	269	210	57	2	
Haarlem	17	13	4	13	8	3	2	79	67	12	0	
Middelburg . . .	13	11	2	3	3	0	0	35	34	1	0	
Utrecht..	41	32	9	7	3	3	1	117	93	24	0	
Amersfoort. . . .	18	14	4	5	3	1	1	39	32	7	0	

SCHOLEN te	Toelatingsexamens voor den cursus 1885—1886							Overgangsexamens tot den cursus 1886-1887.				Aanmerkingen.
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.								
	Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamin.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot eene lagere kl.	Geheel afgew.	Geëxamin.	Bevorderd.	Niet bevorderd.	Teruggetrokken.	
Leeuwarden . . .	24	20	4	4	3	1	0	106	95	11	0	[1]) Vóór het examen.
Sneek	9	8	1	3	2	1	0	56	51	5	0	
Deventer	15	12	3	2	1	1	0	41	30	11	0	
Kampen.	11	8	3	8	7	0	1	44	32	12	0	
Zwolle	9	8	1	4	3	0	1	39	35	4	0	
Oldenzaal	4	4	0	0	0	0	0	10	10	0	0	
Groningen	38	30	8	6	3	1	2	132	119	13	0	
Winschoten . . .	12	11	1	1	1	0	0	47	35	12	0	
Assen	12	11	1	7	5	1	1	43	34	9	[1]) 2	
Maastricht	12	10	2	1	0	1	0	48	37	6	5	
Totaal .	592	456	136	157	104	32	21	1979	1636	331	12	

Eene samenvatting der resultaten van bovenstaande tabel toont aan, dat te Arnhem, 's Gravenhage, Amsterdam, Utrecht en Groningen bij de toelatingsexamens de meesten in verhouding tot de geëxamineerden werden afgewezen. Van de 250 geëxamineerden slaagden aldaar slechts 165 of 66 percent, aan de overige scholen 291 van de 342 geëxamineerden of 85 percent. Te 's Hertogenbosch, Tiel, Schiedam en Oldenzaal werden allen als leerlingen toegelaten, en aan elk der gymnasia te Zutphen, Delft, Dordrecht, Sneek, Zwolle, Winschoten en Assen slechts één der geëxamineerden afgewezen. Van de 94 geëxamineerden aan deze inrichtingen te samen slaagden er 87 of 92,55 percent. Opmerking verdient het, dat men te Arnhem bij de overgangsexamens van de 61 geëxamineerden slechts 4 behoefde af te wijzen, terwijl daarentegen te 's Hertogenbosch van de 41 geëxamineerden er slechts 33 slaagden. Verder verdient het opmerking, dat te Gorinchem al de geëxamineerden (32) bij de overgangsexamens slaagden.

e. EINDEXAMENS EN DAARMEDE GELIJKGESTELD EXAMEN, BEDOELD IN ART. 12 DER WET OP HET HOOGER ONDERWIJS.

Bij Ministerieele beschikkingen van 4 en 13 Juni 1887, n°. 1390 en n°. 1778, afd. O. werden de navolgende gecommitteerden der Regeering benoemd:

a. bij de eindexamens te Groningen, Winschoten en Assen: dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, dr. J. Woltjer, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en dr. F. De Boer, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

b. bij die te Leeuwarden, Sneek en Zwolle: dr. J. J. Cornelissen en dr. C. P. Tiele, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Leiden en dr. J. C. Kapteijn, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

c. bij die te Maastricht, 's Hertogenbosch en Doetinchem: dr. J. Verdam, hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, dr. J. Van Leeuwen, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden en dr. P. H. Schoute, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

d. bij die te Arnhem, Deventer en Kampen: dr. D. Bierens de Haan, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, dr. J. M. J. Valeton, hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam en dr. P. L. Muller, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

e. bij die te Utrecht en Amersfoort: dr. A. Kuenen, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, dr. H. E. Moltzer, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht en dr. P. Van Geer, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

f. bij die te Amsterdam: mr. C. M. J. Willeumier, oudhoogleeraar te Amsterdam, dr. C. B. Spruyt, hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam en dr. C. H. C. Grinwis, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

g. bij die te Haarlem, Leiden en Rotterdam: dr. S. A. Naber, hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, dr. W. Hecker, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen en dr. H. A. Lorentz, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

h. bij die te 's Gravenhage, Delft, Schiedam en Dordrecht: dr. H. F. Karsten, hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, dr. J. H. Gallée, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht en dr. D. J. Korteweg, hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam;

i. bij die te Middelburg, Gorinchem, Nijmegen en Zutphen: dr. J. G. Van Eyken, inspecteur der gymnasia, dr. W. L. Van Helten, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen en W. Kapteyn, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht.

De uitslag der examens blijkt uit de volgende tabellen:

Leerlingen der gymnasia.

GYMNASIA TE	Dagen waarop het examen gehouden is.	GETAL EXAMINANDI. Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der Godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	Voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde.	TOTAAL.	Hiervan hebben zich teruggetrokken.	GETAL UITGEREIKTE GETUIGSCHRIFTEN. Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der Godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	Voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde.	TOTAAL.	Geheel afgewezen.
s'Hertogenbosch	23, 24, 25 Juni.	1	4	2	7	—	—	3	3	6	1
Arnhem . . .	22, 23, 24 Juni.	1	7	3	11	—	1	7	3	11	—
Nijmegen. . .	27, 28, 29 Juni.	—	4	—	4	—	—	4	—	4	—
Zutphen . . .	30 Juni, 1, 2 Juli.	3	4	—	7	—	3	3	—	6	1
Doetinchem . .	27, 28, 29 Juni.	—	18	2	20	2	—	11	2	13	5
Rotterdam . .	30 Juni, 1, 2 Juli.	—	4	2	6	—	—	4	2	6	—
's Gravenhage .	20, 21, 22 Juni.	1	7	3	11	—	1	7	3	11	—
Leiden. . . .	25, 27, 28, 29 Juni.	—	9	4	13	—	—	9	4	13	—
Delft	23, 24, 25 Juni.	2	6	1	9	—	2	6	1	9	—
Dordrecht . .	30 Juni, 1, 2 Juli.	—	2	1	3	—	—	2	1	3	—
Gorinchem [1]) .	23, 24, 25 Juni.	1	2[1])	—	3	—	1	1	—	2	1
Schiedam. . .	27, 28, 29 Juni.	—	3	3	6	—	—	2	2	4	2
Amsterdam . .	20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30 Juni. 1, 2 Juli.	6	21	5	32	—	6	19	5	30	2
Haarlem . . .	20, 21, 22, 23, 24 Juni.	—	6	7	13	—	—	4	7	11	2
Middelburg . .	21, 22 Juni.	—	1	2	3	—	—	1	2	3	—
Utrecht . . .	22, 23, 24, 25, 27, 28 Juni.	—	21	1	22	—	—	20	1	21	1
Amersfoort . .	30 Juni, 1, 2 Juli.	—	7	—	7	—	—	7	—	7	—
Leeuwarden. .	23, 24, 25 Juni.	—	15	3	18	—	—	13	3	16	2
Sneek	27, 28, 29 Juni.	—	7	2	9	—	—	7	2	9	—
Deventer . . .	25, 27, 28 Juni.	—	3	3	6	—	—	3	3	6	—
Kampen . . .	29, 30 Juni, 1, 2 Juli.	—	4	3	7	—	—	4	3	7	—
Zwolle . . .	30 Juni, 1, 2 Juli.	—	4	1	5	—	—	4	1	5	—
Groningen . .	22, 23, 24 Juni.	—	9	3	12	—	—	9	3	12	—
Winschoten . .	27, 28, 29 Juni.	—	6	1	7	—	—	5	1	6	1
Assen	30 Juni, 1, 2 Juli.	—	8	1	9	—	—	8	1	9	—
Maastricht . .	20, 21, 22 Juni.	2	—	—	2	—	2	—	—	2	—
	Totaal . . .	17	182	53	252	2	16	163	53	232	18

[1]) In het verslag 1885/1886 staat abusievelijk vermeld dat 3 leerlingen zich hebben aangemeld, waarvan 1 zou zijn geslaagd; 2 leerlingen hebben zich aangemeld, beiden zijn geslaagd.

Extranei.

GYMNASIA TE	GETAL EXAMINANDI				Hiervan hebben zich teruggetrokken	GETAL UITGEREIKTE GETUIGSCHRIFTEN				Geheel afgewezen.
	voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der		Totaal.		voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der		Totaal.	
		Godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.				Godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.		
Groningen.	—	1	—	1	—	—	1	—	1	—
Sneek	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1
Kampen	—	5	2	7	—	—	2	2	4	3
Delft	—	1	—	1	—	—	1	—	1	—
Haarlem	—	2	3	5	—	—	1	3	4	1
Amsterdam	—	6	5	11	2	—	—	4	4	5
Winschoten	—	1	—	1	—	—	1	—	1	—
Zwolle	—	1	—	1	—	—	1	—	1	—
Dordrecht.	—	2	1	3	—	—	1	—	1	2
Maastricht.	—	1	4	5	—	—	1	2	3	2
Rotterdam.	—	1	—	1	—	—	1	—	1	—
Arnhem	—	1	1	2	—	—	1	1	2	—
Utrecht.	—	—	1	1	—	—	—	1	1	—
's Hertogenbosch	—	—	1	1	—	—	—	1	1	—
Deventer	—	—	1	1	—	—	—	1	1	—
Amersfoort	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—
Gorinchem	—	2	1	3	—	—	1	—	1	2
Zutphen	—	—	1	1	—	—	—	1	1	—
Nijmegen	1	—	—	1	—	1	—	—	1	—
	1	25	22	48	3	1	12	16	29	16

Het in art. 12 der wet op het hooger onderwijs bedoelde examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene Universiteit werd van 11 tot 21 Juli te 's Gravenhage gehouden door eene commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 31 Mei 1887 n°. 13 en bestaande uit dr. J. G. Van Eyken, inspecteur der gymnasia, als lid en voorzitter, en de leden dr. E. Mehler, rector van het gymnasium te Zwolle, dr. K. G. P. Schwartz, conrector van het gymnasium te Doetinchem, dr. J. S. Speijer, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam, Cl. J. J. Wilde, directeur van het gymnasium te Katwijk, F. J. L. Krämer, leeraar aan het gymnasium te Utrecht, dr. Th. P. H. Van Aalst, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage, W. Everts, directeur der 1ste afdeeling van het seminarium van Roermond, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade, dr. C. Mensinga, leeraar aan het gymnasium te Zwolle, en dr. K. D. Schönfeld, leeraar aan het gymnasium te Groningen.

Voor het examen meldden zich in het geheel 37 candidaten aan, te weten: 20 voor de faculteiten der godgeleerdheid, letteren en wijsbegeerte, waarvan 2 zich terugtrokken en 11 werden afgewezen, terwijl aan 7 het verlangde getuigschrift kon worden verleend en 17 voor de falculteiten der geneeskunde en der wis- en natuurkunde, waarvan 4 candidaten zich terugtrokken en 5 werden afgewezen, terwijl aan 8 het verlangde getuigschrift kon worden uitgereikt.

Het verslag van het examen is als bijlage E achter dit verslag opgenomen.

De volgende tabel geeft een overzicht van den uitslag der examens, bedoeld bij de artikelen 11 en 12 der wet op het hooger onderwijs in 1887, vergeleken met de uitkomsten in 1886.

Daaruit blijkt dat het aantal uitgereikte getuigschriften voor de faculteiten der godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte met 11,2 percent verminderde; voor de faculteit der geneeskunde en der wis- en natuurkunde hetzelfde bleef. Bij de leerlingen der gymnasia steeg het percentage der geslaagden van 87,7 tot 92 percent; bij niet leerlingen der gymnasia, die zich aan een der bovengenoemde examens onderwierpen, daalde het percentage van 75 tot 60,4 percent.

		Getal examinandi.				Hiervan hebben zich teruggetrokken.	Getal uitgereikte getuigschriften.				Zoodat geheel zijn afgewezen.
		Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der: Godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	Voor de faculteiten der: Geneeskunde en wis- en natuurkunde.	Totaal.		Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der: Godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	Voor de faculteiten der: Geneeskunde en wis- en natuurkunde.	Totaal.	
I. Eindexamens der gymnasia:											
a. leerlingen . . .	1887	17	182	53	252	2	16	163	53	232	18
	1886	9	207	57	273	—	8	182	50	240	33
b. extranei. . . .	1887	1	25	22	48	3	1	12	16	29	16
	1886	1	22	25	48	4	—	15	21	36	8
II. Examen Staatscommissie.	1887	—	20	17	37	6	—	7	8	15	16
	1886	1	17	7	25	5	1	8	5	14	6
Totaal . . .	1887	18	227	92	337	11	17	182	77	276	50
	1886	11	246	89	346	9	9	205	76	290	47

f. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

Bij Koninklijk besluit van 21 Juni 1887, *Staatsblad* n°. 105, is een nieuw leerplan en bij Koninklijk besluit van dienzelfden datum een programma voor het eindexamen der gymnasia vastgesteld. Zoodoende is er eenheid gebracht tusschen leerplan en examen-programma. In eene toelichting van het leerplan, behoorende bij den brief van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 25 Juni 1887, n°. 1909, afdeeling Onderwijs, zijn de gronden uiteengezet, waarop de gemaakte wijzigingen berusten.

g. TOESTAND DER LOKALEN EN HULPMIDDELEN VOOR HET ONDERWIJS.

In den ongunstigen toestand van het gymnasium te Delft is geene verandering gekomen.

De nieuwe aangebouwde schoollokalen te Groningen voldoen goed in het gebruik. In het gebrek aan ruimte is thans ruimschoots voorzien.

Het nieuwe gebouw voor het gymnasium te Maastricht werd na de Paaschvacantie in gebruik genomen.

De toestand van de hulpmiddelen voor het onderwijs is over het algemeen zeer bevredigend.

§ 4. BIJZONDER HOOGER ONDERWIJS.

a. DE VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

Bestuur en college van curatoren. In het college van curatoren kwam, gedurende het afgeloopen jaar, geene verandering. Den 20sten October werd het rectoraat door den hoogleeraar WOLTJER aan den hoogleeraar DE SAVORNIN LOHMAN overgedragen, met het houden eener redevoering over »Overlevering en Critiek". De hoogleeraar FABIUS bleef ab-actis van den senaat.

Onderwijzend personeel. In de faculteit der godgeleerdheid bleef de hoogleeraar RUTGERS decanus, in die der letteren en wijsbegeerte de hoogleeraar WOLTJER en in die der rechtsgeleerdheid de hoogleeraar FABIUS.

Studenten. Het getal studenten bedroeg 63, waarvan 46 in de faculteit der godgeleerdheid, 5 in die der godgeleerdheid en der rechtsgeleerdheid, 2 in die der godgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte, 4 in die der rechtsgeleerdheid en 6 in die der letteren en wijsbegeerte.

Onderwijs. De lessen werden geregeld gegeven en getrouw bijgewoond.

De hoogleeraar DE SAVORNIN LOHMAN behandelde de beginselen van het Nederlandsch Staatsrecht en bracht de behandeling van het strafrecht ten einde.

De hoogleeraar FABIUS ging voort met de behandeling van de philosophie van het privaatrecht, meer bijzonder van het familierecht. Bovendien gaf hij onderricht in de encyclopaedie van het recht, het romeinsche privaatrecht en het Nederlandsche burgerlijkrecht.

De hoogleeraar KUYPER behandelde op de lessen over dogmatiek de christologie en van den Locus de Sacra Scriptura, het Caput de auctoritate S. Scripturae en op de lessen over encyclopaedie de disciplinae bibliologicae et ecclesiologicae.

De hoogleeraar RUTGERS behandelde voor de uitlegging van het Oude Testament de profetiën van Habakuk, Psalm 42—47 en Daniël 9, op de lessen over algemeene kerkgeschiedenis het begin der Reformatie in Zwitserland, bepaaldelijk het leven van Zwingli, op de lessen over Vaderlandsche kerkgeschiedenis de geschiedenis der Nationale Synode van 1578, 1581 en 1586 en op de lessen over kerkrecht, de kerkelijke tucht, de rechten en plichten der gemeenteleden en de toelating tot het Heilig Avondmaal.

De hoogleeraar HOEDEMAKER behandelde op de lessen over ethiek, de antropologie, op de lessen over homiletiek de ars concionandi en op de lessen, gewijd aan de inleiding op het Oude Testement, Wellhausen's en Kuenen's reconstructie van Israëls geschiedenis en Deuteronomium.

De hoogleeraar DE HARTOG behandelde, voor de uitlegkunde van het Nieuwe Testament, Efese 6 en Handelingen 1—8 met de isagogische, kritische en termeneutische quaestiën die daarbij voorkomen.

De hoogleeraar KUYPER behandelde op de lessen over Nederlandsche letterkunde het tijdvak van Bilderdijk en en op de lessen in de Hebreeuwsche taal de Grammatica tot

de verba, terwijl voor de lectio cursoria Deuteronomium 1—26 en Psalm 40—66 genomen werd.

De hoogleeraar HOEDEMAKER behandelde op de lessen over praktische wijsbegeerte de geschiedenis der philosophie van de Stoïcijnen tot Spinoza en op de lessen over Hebreeuwsche antiquiteiten de Pars Sacra tot het Heilige der Heiligen van den tabernakel.

De hoogleeraar WOLTJER behandelde op de lessen in de Grieksche taal- en letterkunde Demosthenes Oratio de Corona en Aeschyli Prometheus, verder werd met de litteratoren tot onderricht in de Grieksche antiquiteiten het boekje, dat onder de scripta minora van Xenophon gevonden wordt: »περὶ τὴν τῶν Ἀθηναίων πολιτείαν." Kritisch en exegetisch gelezen. Eindelijk werd nog behandeld Homeri Iliadis XVI 1—70 en Virgilii Georgion I 1—204.

De hoogleeraar DE HARTOG behandelde op de lessen over Latijnsche taal en letterkunde Horatii Satyrae I 1ste helft II 2de helft en epistolae I.

Met gunstig gevolg legden 7 studenten het propaedeutisch examen voor de godgeleerdheid, 8 het candidaatsexamen in de godgeleerdheid, 1 het candidaats-examen in de rechtsgeleerdheid en één het doctoraal examen in de rechtsgeleerdheid af.

Hulpmiddelen. Het universiteitsgebouw werd door aanbouw belangrijk vergroot, voornamelijk met het doel om aan meer studenten inwoning te kunnen verschaffen. Zoodra deze verbouwing gereed is zullen er in het geheel 28 studenten gehuisvest kunnen worden.

Van de bibliotheek werd ruim gebruik gemaakt.

b. KWEEKSCHOLEN. SEMINARIA.

1. Seminarium der Remonstrantsche broederschap te Leiden.

In de plaats van den aftredenden en niet herkiesbaren curator B. G. DE VRIES VAN HEYST te Alkmaar werd tot curator benoemd dr. J. W. BOK te Amsterdam.

De cursus begon met drie nieuwe studenten, die in de curatoren-vergadering van 1886 tot de studien aan het seminarium waren toegelaten.

De lessen in practische godgeleerdheid, in de geschiedenis van het Remonstrantisme en de Remonstrantsche broederschap en de homiletische oefeningen werden geregeld gegeven.

In de curatoren-vergadering, aan het einde van den cursus gehouden, meldde zich één student aan, die niet kon worden toegelaten.

De bibliotheek van het Seminarium werd, zoowel door aankoopen, als door geschenken niet onbelangrijk uitgebreid.

2. Theologische school der Christelijk-Gereformeerde Kerk te Kampen.

De school telde in den afgeloopen cursus 76 studenten, waarvan 31 in de godgeleerdheid en 35 in de voorbereidende of letterkundige vakken studeerden. Van dezen waren 15 nieuw aangekomenen.

Bij het jaarlijksch examen werden 19 studenten uit de voorbereidende school of letterkundige vakken, tot de lessen in de godgeleerdheid bevorderd; 9 slaagden in het overgangs-examen A, dat na 2jarige studie in de godgeleerdheid tot het laatste studiejaar, dat van examen B of het eind-examen voorafgaat; 6 werden tot candidaten in den Heiligen dienst bevorderd.

De financiëele toestand was gunstig.

3. Seminarium van het Evangelisch-Luthersch kerkgenootschap te Amsterdam.

De cursus 1886/87 werd geopend met 3 studenten, waarvan één nieuw ingeschrevene.

Het college van curatoren onderging de volgende verandering. Ter vervanging van mr. J. A. KRAMER, die met 1 Juli 1887 op zijn verzoek is ontslagen, werd mr. A. J. KARSEBOOM benoemd.

In de betrekking van voorzitter, die sedert 4 Juli 1883 door den heer KRAMER werd bekleed, is nog niet voorzien.

De drie ter beschikking staande beurzen van curatoren werden alle verleend.

De bibliotheek werd door aankoop en schenking uitgebreid.

4. Kweekschool tot opleiding van predikanten bij het Hersteld-Evangelisch-Luthersch kerkgenootschap te Amsterdam.

De kweekschool telde gedurende den cursus 1886/87, 2 studenten; waarvan één tot proponent bij het kerkgenootschap werd bevorderd en de andere tot candidaat.

5. Seminarium der Algemeene Doopsgezinde Sociëteit te Amsterdam.

Het getal studenten bedroeg 22, waaronder 5 nieuwaangekomen, maar daalde reeds kort na den aanvang van den cursus 1886/87 tot 21, omdat één tot proponent werd bevorderd en later tot 20 omdat één zijne studien staakte. Drie studenten legden met gunstig gevolg het eerste gedeelte van het proponents-examen af, drie slaagden voor het tweede gedeelte, vier voor de beide gedeelten en twee voor de eerste helft van hun candidaats-examen aan de universiteit.

Even gunstig was voor een tiental de uitslag van het examen in de Hebreeuwsche taal en oudheden.

6. Bisschoppelijk Seminarium van 't Hertogenbosch.

Eerste afdeeling, gevestigd te St. Michielsgestel.

Het gemiddeld getal leerlingen bedroeg 198, waarvan bij het einde van den cursus 1886/87, 16 zijn overgegaan naar de tweede afdeeling en 21 in den loop van den cursus zijn vertrokken.

De lessen werden op 25 September op de gewone wijze geopend en volgens den gewonen rooster gegeven. De maandelijksche en algemeene concursus werden gehouden.

Tweede afdeeling, gevestigd te Haaren.

Het gemiddeld getal leerlingen bedroeg 118, waarvan respectievelijk 16, 15, 20 de heilige wijdingen ontvingen van priester, diaken en sub-diaken.

De lessen werden op 26 September op de gewone wijze geopend en volgens den gewonen rooster gegeven. De concursus werden driemaal gehouden en de buitengewone examens voor de heilige wijdingen afgelegd.

7. Bisschoppelijk Seminarium te Breda.

Eerste afdeeling, gevestigd op den huize IJpelaar, gemeente Ginneken.

Professor P. VAN DIJK is vervangen door den heer F. BLEIJENBERGH.

Het getal leerlingen bedroeg, bij den aanvang van den cursus 1886/87, 73, waarvan 6 naar de 2de afdeeling van het seminarium zijn overgegaan en 9 naar elders zijn vertrokken. Voor den nieuwen cursus werden 14 leerlingen aangenomen.

De lessen werden op 1 October 1886 op de gebruikelijke wijze geopend en op 10 Augustus daaraanvolgende gesloten. In de regeling der lessen kwam geene verandering.

Tweede afdeeling, gevestigd te Hoeven.

Professor W. VAN HEES werd vervangen door A. RESEMANS.

Het getal leerlingen bedroeg, bij den aanvang van den cursus, 51, waarvan 9 de tonsuur en mindere orden ontvingen, 6 tot subdiaken, 7 tot diaken en 8 tot priester werden gewijd; terwijl 8 priesters, na volbrachte studie, het seminarium verlieten. Drie leerlingen zijn naar elders vertrokken, een leerling is overleden en 6 leerlingen werden, na afgelegd examen, toegelaten.

De lessen werden op de gebruikelijke wijze op 6 Octo-

ber geopend en op 10 Augustus gesloten. In de regeling van het onderwijs kwam geene verandering.

8. Aartsbisschoppelijk Seminarium te Utrecht.

Eerste afdeeling, gevestigd te Kuilenburg.

Er waren tusschen de 140 en 145 leerlingen in zeven klassen verdeeld.

De lessen werden den 1sten October op de gewone wijze geopend en volgens den gewonen rooster gegeven.

De gewone concursus werden ten minste driemaal en voor sommige vakken vier of vijfmaal gehouden. De buitengewone examens hadden plaats in het wintersemester en vóór de promotie op het einde van den cursus.

Tweede afdeeling, gevestigd te Driebergen.

Het getal leerlingen bedroeg 63, waarvan respectievelijk 10, 13 en 11 tot sub-diaken, diaken en priester werden gewijd.

De lessen werden in het begin van October op de gewone wijze geopend en volgens den gewonen rooster gegeven.

De gewone concursus werden driemaal gehouden en buitengewone examens voor elke heilige wijding afgelegd.

9. Bisschoppelijk Seminarium van Haarlem, gevestigd te Warmond.

De heer M. J. A. Lans, leeraar aan de eerste afdeeling, werd benoemd tot pastoor te Schiedam en vervangen door den heer Snickers, kapelaan te Leiden. De heer J. W. L. Smit, hoogleeraar in de kerkelijke geschiedenis, aan de tweede afdeeling werd op zijn verzoek eervol ontslagen en vervangen door dr. A. H. L. Hensen, kapelaan te 's Gravenhage.

Bij den aanvang van den cursus 1886/87 bedroeg het aantal studenten 206, waarvan 153 in de eerste afdeeling, waaronder 43 nieuwaangekomenen en 53 in de tweede afdeeling, waaronder 17 nieuwaangekomenen. In den loop en aan het einde van den cursus verlieten 30 studenten de eerste afdeeling, waarvan 15 overgingen naar de tweede afdeeling; 2 vertrokken als toekomstige Missionarissen naar het Seminarie te Algiers; 1 ging naar de orde der paters Redemptoristen, 1 naar het Seminarie te Kuilenburg, 1 naar dat te Rolduc, 1 naar het gymnasium te 's Hertogenbosch en 8 verlieten de studie.

Van de 53 studenten der tweede afdeeling hebben 8 de priesterwijding ontvangen. Het onderwijs is geregeld gegeven en de examens zijn èn mondeling èn schriftelijk, op dezelfde wijze als het vorige jaar, afgenomen, behalve dat op de tweede afdeeling vóór het wintersemester, uitgezonderd het reeds bestaande, een tweede schriftelijk examen is vastgesteld en gehouden.

10. Bisschoppelijk Seminarium van Roermond.

Eerste afdeeling, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade.

De leeraar K. F. Maeres werd vervangen door den heer L. Coenen.

Het getal leerlingen bedroeg, gedurende den cursus 1886/87, 194. Van de 16 leerlingen der hoogste klasse werden 14 tot de 2de afdeeling van het Seminarium te Roermond toegelaten, 1 tot het Seminarium te Luik; terwijl 1 alle verdere studie staakte. Twee leerlingen der 6de klasse legden met goed gevolg het eindexamen aan het gymnasium te Maastricht af en verwierven het getuigschrift voor de faculteiten der geneeskunde en der wis- en natuurkunde. Een candidaat werd bij hetzelfde examen afgewezen. Een, die ook niet geslaagd was, legde met goed gevolg het literarisch-mathematisch examen af.

Tweede afdeeling, gevestigd te Roermond..

De president en hoogleeraar dr. Hoefnagels werd bevorderd tot vicaris-generaal.

De heer J. H. Drihmanns, hoogleeraar aan het college te Weert, werd tot hoogleeraar benoemd.

Het getal leerlingen bedroeg 59, waaronder 22 nieuw aangekomenen, waarvan 11 tot subdiaken en diaken, 1 tot diaken en priester en 15 tot priester gewijd werden.

11. Roomsch-Katholiek Missiehuis te Steyl, gemeente Tegelen.

Het getal leerlingen bedroeg 206.

Het onderwijzend personeel bestaat uit 12 leeraren.

12. Inrichting van hooger onderwijs te Schimmert.

Het getal leerlingen bedroeg 33.

Na afgelegd examen werden 4 tot het priesterschap toegelaten. In den loop van het jaar werden meermalen mondelinge en schriftelijke examens afgenomen.

13. Seminarium der Roomsch-Katholieken (gezegd van de Oude Klerezy) te Amersfoort.

De heer G. Gul, hoogleeraar in de godgeleerdheid, legde zijne betrekking neder. Dientengevolge werd aan den heer Thiel, president van het Seminarium, ook die betrekking opgedragen; terwijl de heer Kenninck met de lessen in de bijbelkunde is belast geworden.

Bij de theologische klasse werden de lessen in de leerstellingen en zedelijke godgeleerdheid door 2 leerlingen gevolgd. Aan de lessen in de bijbelkunde, waarbij, na de inleidingswetenschap, ook de hermeneutica behandeld werd, is door alle drie leerlingen deelgenomen.

In de philosophische klasse was dit jaar 1 leerling ingeschreven. Deze heeft de lessen in de wijsbegeerte gevolgd en de studiën in de klassieke letterkunde voortgezet.

14. Seminarium van het Nederlandsch-Israëlitisch Kerkgenootschap te Amsterdam.

In de hoogere afdeeling waren 6 studenten. Eén daarvan bezit den graad van magid en candidaat in de letteren en één den graad van magidim. Twee legden met gunstig gevolg het candidaatsexamen aan de Universiteit af en één het Moré-examen voor het Rabbinaal College.

De afdeeling rabbijnen, 3de klasse, 2de cursus, werd bezocht door 6 kweekelingen. Eén daarvan verliet het Seminarium; de overigen gingen, op het einde van den cursus, over in den cursus voor verdergevorderden. De 2de klasse, 2de cursus, werd bezocht door 8 kweekelingen. Eén werd, op het einde van het wintersemester, naar de afdeeling onderwijzers verplaatst; één verliet het Seminarium; de 6 overigen namen aan het overgangsexamen deel, met het gevolg dat één naar de afdeeling onderwijzers, de overigen naar de 3de klasse afdeeling rabbijnen overgingen.

De afdeeling onderwijzers werd door 16 kweekelingen bezocht. Eén daarvan deed met goed gevolg het examen als godsdienstonderwijzer van den laagsten rang.

De laagste klasse was bezocht door 25 kweekelingen. Vier daarvan verlieten het Seminarium; drie deden met gunstig gevolg het examen als godsdienstonderwijzer van den laagsten rang; elf gingen over naar de 2de klasse rabbijnen en zeven naar de afdeeling onderwijzers.

De voorbereidende klasse telde 15 leerlingen. Vier daarvan verlieten het Seminarium; de overigen namen deel aan het overgangsexamen, met het gevolg dat zes naar de laagste klasse overgingen.

Voor den prijs van het legaat Slijper-Voet kwamen elf kweekelingen in aanmerking. Het lot besliste, de overigen verkregen eene eervolle vermelding op hun halfjaarlijksch getuigschrift.

Een student in de hoogere afdeeling geniet het legaat Van Gelder.

Aan het bestuur der » R. Jesaja-Kleerenkooperstichting had ook gedurende het afgeloopen jaar, een groot aantal kweekelingen te danken dat zij hunne studiën konden voortzetten..

Door het bestuur van het genootschap » Steun de Armen"

werd ook gedurende het afgeloopen jaar, aan één kweekeling eene toelage van f 100 verstrekt.

Zes studenten en kweekelingen genieten eene Rijkstoelage.

Aan de openbare godsdienstscholen waren, gedurende het afgeloopen studiejaar 2 kweekelingen uit de hoogere afdeeling en 3 uit de onderafdeeling werkzaam.

15. Seminarium van het Portugeesch-Israëlitisch kerkgenootschap te Amsterdam.

De vierde klasse onderwijzers 1ste cursus werd gevormd door één kweekeling, geëxamineerd godsdienstonderwijzer van den laagsten rang, die het examen als godsdienstonderwijzer van den middelsten rang aflegde.

De tweede klasse bestond uit 2 kweekelingen voor den 2den cursus en 1 voor den 1sten cursus. Eén daarvan verliet de inrichting; de beide overigen gingen over naar de derde klasse rabbijnen.

De eerste (laagste) klasse 1ste en 2de cursus werd bezocht door 3 leerlingen. Eén behoorde tot den 2den cursus en werd overgeplaatst naar de tweede klasse; de beide anderen werden in den 2den cursus dezer klasse geplaatst.

In de plaats van den heer N. Quint werd G. Bakker als leeraar in de natuurkunde aangesteld, die op zijne beurt vervangen werd door den heer Jessurum de Mesquita.

c. BIJZONDERE SCHOLEN VAN VOORBEREIDEND HOOGER ONDERWIJS.

1. Latijnsche school te Gemert, fundatie Ruyschenberg.

De cursus 1886-1887 ving met 55 leerlingen aan, welk getal spoedig met 2 nieuw aangekomenen werd vermeerderd.

Bij de overgangsexamens konden allen, behalve 2 leerlingen, tot de hoogere klasse bevorderd worden.

2. Latijnsche school te Megen.

In het begin van den cursus 1886-1887 is de leeraar J. Van Helvoort overleden en de leeraar A. Looyaard tot leeraar in de Heilige Schriften bevorderd. In hunne plaats werden de heeren A. Weimar, Th. Catte en A. Kauling tot leeraren aan het gymnasium benoemd, zoodat het getal leeraren met één vermeerderd is.

Het getal leerlingen bedroeg 59, waarvan 20 van het 1ste, 15 van het 2de, 9 van het 3de, 7 van het 4de, 6 van 5de en 2 van het 6de studiejaar.

Na afgelegd examen werden 15 leerlingen van het 1ste, 11 van het 2de, 7 van het 3de, 6 van het 4de en 5 van het 5de studiejaar tot eene hoogere klasse bevorderd.

3. School van de vereeniging van Fraters te Tilburg.

In de 1ste afdeeling op den huize Ruwenberg te St. Michielsgestel lijn 13 leerlingen en in de 2de afdeeling in het Fraterhuis te Tilburg 6 leerlingen. Van de leerlingen der laatste afdeeling heeft één zich terug getrokken.

4. Bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs met vierjarigen cursus te Elburg.

Het getal leerlingen bedroeg één in de 1ste klasse, één in de 3de klasse en twee in de 4de klasse. Eén der leerlingen van de 4de klasse is overgegaan naar het gymnasium te Kampen en de leerling van de 3de klasse naar het gymnasium te Assen; terwijl de andere leerling der 4de klasse en de leerling der 1ste klasse zijn vertrokken.

In de plaats van den directeur J. W. Hartkamp, die als zoodanig op zijn verzoek eervol is ontslagen werd de heer H. Z. De Beyl benoemd.

5. College van den Heiligen Dominicus te Nijmegen.

Het schooljaar 1886/87 begon met 53 leerlingen. Allen slaagden bij het overgangs-examen. Tien leerlingen van het laatste studiejaar begaven zich tot verdere en meer onmiddelijke voorbereiding tot den priesterlijken staat naar andere inrichtingen; terwijl één van het derde studiejaar eveneens de instelling verliet.

6. Opleidingsschool (gymnasium) te Zetten.

Het college van curatoren werd aangevuld door de benoeming van den heer Vethake. Door het bedanken van den tweeden benoemde dr. mr. Van den Bergh bleef eene plaats vacant.

Het getal docenten werd aangevuld met den heer Grüneveld.

Eén der leerlingen heeft met gunstig gevolg het examen, bedoeld in art. 12 der wet op het hooger onderwijs afgelegd; terwijl 8 tot de Vrije Universiteit werden gepromoveerd.

De zesde (hoogste) klasse telde, gedurende den cursus 1886/87 2 leerlingen, de vijfde 4, de vierde 10, de derde 7, de tweede 21, de eerste evenals de voorbereidende klasse, 19 leerlingen.

7. Latijnsche school te Zevenaar.

De school bleef ook gedurende den cursus 1886/87 zonder leerlingen. Het fonds werd overeenkomstig het reglement beheerd.

8. Collegium Josephinum te Zevenaar.

Het getal leerlingen bedroeg, bij den aanvang van den cursus 1886/87 12 leerlingen, waarvan 5 in de 1ste, 4 in de 2de en 3 in de 3de klasse. Bij het einde van den cursus verlieten 3 leerlingen den cursus.

In de regeling van het onderwijs kwam geene verandering.

9. Gymnasium te Katwijk aan den Rijn.

Naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 21 Juni 1887 (*Staatsblad* n°. 106), werd in de regeling van het onderwijs voor de leerlingen der afdeeling B eenige verandering gebracht.

De overgangsexamens, bij het einde van den cursus 1886/87, hebben goede uitkomsten opgeleverd.

Bij het examen, bedoeld in art. 12 der wet op het hooger onderwijs, slaagden 4 leerlingen.

10. Bisschoppelijk Collegie te Roermond.

Het getal leerlingen bedroeg, gedurende den cursus 1886/87, 143, waarvan in de zesde klasse, 1ste afdeeling 25, 2de afdeeling 20, in de vijfde klasse, 1ste afdeeling 20, 2de afdeeling 21, in de vierde klasse 30, in de derde klasse 11, in de tweede klasse 9 en in de eerste klasse 7.

Naar den leeftijd waren de leerlingen te verdeelen als volgt: beneden de 12 jaar 5, van 12-14 jaar 43, van 14-16 jaar 54, van 16-18 jaar 38 en boven 18 jaar 3.

11. Gymnasium te Sittard.

Het getal leerlingen was gedurende den cursus 1886/87 iets grooter dan verleden jaar.

Bij de eindexamens werd voor 1 leerling der vierde, 2 der tweede en 1 der eerste klasse eene herhaling noodig geacht. Eén der zesde klasse werd tot de philosophie toegelaten, 1 der vierde, 2 der derde zijn in verschillende andere inrichtingen ter verdere studie opgenomen, terwijl 15 of 16 de studie vaarwel hebben gezegd.

12. College van St. Albertus te Venlo.

Het getal leeraren bedraagt 8, dat der leerlingen 110, waaronder 7 externen.

13. Gymnasium te Venray.

Het aantal leeraren bleef onveranderd. Het getal leerlingen is tot 96 gestegen.

Het eerste studiejaar telde respectievelijk vóór en na de

Paaschvacantie 42 en 38, het tweede 21 en 17, het derde 14 en 14, het vierde 13 en 12, het vijfde 6 en 6, het zesde telde geene leerlingen.

14. Bisschoppelijk College te Weert.

Het getal leeraren bedraagt 10.
Bij het examen, aan het einde van het studiejaar, zijn in de zesde klasse 8 leerlingen van de 8, in de vijfde klasse 9 van de 11, in de vierde klasse 10 van de 12, in de derde klasse 9 van de 11, in de tweede klasse 9 van de 13 en in de eerste klasse 20 van de 27 leerlingen geslaagd.

15. College van St. Servatius te Rijckholt.

Het onderwijs wordt door drie leeraren gegeven.
Het aantal leerlingen bedroeg, gedurende den cursus 1886/87, 18.

16. Latijnsche school te Uden.

Door den heer W. F. A. Smits te Uden is aldaar eene bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs opgericht, waarvan het reglement als bijlage F. achter dit verslag is opgenomen.
De cursus 1886/87 is geopend met 14 leerlingen.
Het aantal leeraren bedraagt 3.

17. Bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs te Wageningen.

Het reglement dezer school, door den heer W. C. G. Th. Koch te Wageningen opgericht, is als bijlage G. achter dit verslag opgenomen.
De cursus 1886/87 werd met 8 leerlingen geopend, waarvan 7 bij het einde van het studiejaar tot eene hoogere klasse werden bevorderd.

18. Bijzondere school van hooger onderwijs te Wittem.

Door den heer J. Van Asten, bestuurder der » Geestelijke Vereeniging van priesters", onder den titel van den Allerheiligsten Verlosser, gezegd » Liguoristen, is deze school opgericht, waarvan de statuten als bijlage H. achter dit Verslag zijn opgenomen.
Het getal leerlingen bedroeg gedurende den cursus 1886/87 31, waarvan 4 na voltooide studiën de inrichting verlieten en 5 tot de heilige wijdingen werden toegelaten.

§ 5. KOSTEN VAN HET HOOGER ONDERWIJS.

In 1886 werden door het Rijk de volgende uitgaven voor het hooger onderwijs gedaan.

I. Universiteit te Leiden.

a. *College van curatoren*,		f	2 570,20
b. *Personeel:*			
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten en der lectoren	f 255 988,88⁵		
2. Personeele toelagen aan hoogleeraren en emeriti hoogleeraren	13 405,18		
3. Jaarwedden, personeele toelagen en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden	120 077,57		
			389 471,63⁸
c. *Materiëel, hulpmiddelen voor het onderwijs:*			
1. Subsidiën voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het academisch ziekenhuis, de natuurkundige verzamelingen en lessen, de sterrenkundige verzameling en lessen, het chemisch laboratorium, den kruidtuin, de landhuishoudkunde, het museum van natuurlijke historie, het museum van oudheden, het museum van land- en volkenkunde, het herbarium enz. Admininistratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f 179 506,65		
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen	68 760,92⁵		
			248 267,57⁵
Totaal		f	640 309,41

II. Universiteit te Utrecht.

a. *College van curatoren*	f 1 863,00	
b. *Personeel:*		
1. Jaarwedden, verloftraktementen en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiteiten en der lectoren	f 207 958,32⁵	
2. Personeele toelagen aan hoogleeraren	2 690,00	
3. Jaarwedden, personeele toelagen en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden	36 618,33	
		247 266,65⁵
c. *Materiëel, hulpmiddelen voor het onderwijs:*		
1. Subsidiën voor de bibliotheek, de ontleed- en verloskundige verzamelingen en		

lessen, het academisch gasthuis, de natuur- en sterrenkundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidtuin enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven . . .	f 77 877,74⁵		
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen.	18 385,09		
3. Toelage aan regenten van het krankzinnigengesticht te Utrecht voor het onderwijs in de psychiatrie	1 000,00		
		f 97 262,83⁵	
Totaal			f 346 392,49

III. Universiteit te Groningen.

a. *College van curatoren*		f 1 970,75	
b. *Personeel:*			
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheidene faculteiten	f 173 749,98⁵		
2. Personeele toelagen aan emeriti hoogleeraren.	197,77		
3 Jaarwedden en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden	33 829,83		
		207 777,58⁵	
c. *Materiëel, hulpmiddelen voor het onderwijs:*			
1. Subsidiën voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het academisch gasthuis, de natuur- en sterrenkundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidtuin, de landhuishoudkunde, enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f 37 817,05⁵		
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen	11 836,63		
		49 653,68⁵	
Totaal			259 402,02
Totaal der uitgaven voor de drie universiteiten			f 1 246 103,92
IV. Kosten der opleiding van leeraren voor het Hervormd Kerkgenootschap vanwege dat genootschap.			25 400,00
V. Kweekscholen der godgeleerdheid voor de Evangelisch-Luterschen en Remonstranten, mitsgaders kosten van opleiding van studenten bij de Hersteld-Evangelisch-Lutherschen . . .			9 343,60
VI. Seminariën voor het Roomsch-Katholiek Kerkgenootschap.			13 580,00
VII. Toelagen voor en verdere uitgaven in verband met godgeleerd en godsdienstonderwijs voor de Israëlietische Kerkgenootschappen			19 600,00
VIII. Kosten der gouden eerepenningen voor bekroonde prijsvragen, uitgeschreven door de Rijksuniversiteiten			325,49⁵
IX. Beurzen voor studeerenden aan instellingen voor hooger onderwijs			14 400,00
X. Beurs ter begeving aan den heer van Warmond en uitkeering aan dezen voor de armen dier gemeente, ten gevolge van destijds aan de hoogeschool te Leiden gekomen goederen, die later zijn te gelde gemaakt			390,00
XI. *a.* Jaarwedde van den inspecteur der gymnasia		f 3 500,00	
b. Reis-, verblijf- en bureelkosten van dien inspecteur		515,40	
			4 015,40
XII. Subsidiën aan gemeenten, ten behoeve van hare gymnasia en progymnasia			220 382,00
XIII. Reis- en verblijfkosten, vacatiegelden en verdere uitgaven der gecommitteerden en der commissie, bedoeld in artt. 11 en 12 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102). . . .			7 785,06
XIV. Bijdrage in de kosten van het practisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam.			3 000,00
Totaal . . .			f 1 564 325,47⁵

In 1885 bedroeg dit totaal	f 1 579 441,76
waarvan voor de drie universiteiten	1 265 941,92
en wel:	
a. voor Leiden	665 702,96
b. » Utrecht	346 234,57⁵
c. » Groningen	254 004,38⁵

In 1886 bedroegen de inschrijvingsgelden, vermeld in artt. 63 en 67 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), zooals die bij de wet van 22 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 107) is gewijzigd:

aan de Universiteit te Leiden. . . .	f	89 205,00
» » » » Utrecht . . .		50 570,00
» » » » Groningen . .		40 070,00
Totaal . .	f	179 845,00

In 1885 was het bedrag dezer inkomsten: f 84 185, f 47 970 en f 41 835.

De opbrengst der gelden, bedoeld in art. 89 der wet op het hooger onderwijs, bedroeg:

aan de Universiteit te Leiden. . . .	f	11 500,00
» » » » Utrecht . . .		5 350,00
» » » » Groningen . .		3 350,00
voor het examen, bedoeld in art. 12 dier wet		260,00
Totaal . .	f	20 460,00

Deze inkomsten waren in 1885 aan de Universiteiten respectievelijk f 9 950, f 6 170 en f 4 150, en wat het examen volgens art. 12 betreft f 220.

De ontvangsten wegens verpleeggelden van in het Academisch Ziekenhuis te Leiden verpleegden bedroegen f 8 317,71⁵.

In het vorige jaar was het bedrag daarvan f 5 744,70.

De gezamenlijke *inkomsten* waren derhalve f 208 622,71⁵, tegenover f 200 224,70 in 1885.

Het *zuiver bedrag* der *uitgaven* voor het Rijk beliep dus f 1 355 702,76. In 1885 was dit bedrag f 1 379 217,06.

GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

De gemeente Amsterdam deed ten behoeve van de Universiteit in 1886 de volgende *uitgaven:*

a. college van curatoren	f	827,07⁵
b. jaarwedden der hoogleeraren en der overige ambtenaren en bedienden . . .		269 287,71⁵
c. materiëel, hulpmiddelen voor het onderwijs, enz.		60 190,61
Totaal . .	f	330 305,40

Deze uitgaven bedroegen in 1885 f 320 153,12⁵.

De *inkomsten* der gemeente van wege de Universiteit waren in 1886:

a. inschrijvings- en examengelden. .	f	99 730,00
b. subsidie van het Rijk		3 000,00
c. subsidie der provincie Noordholland		10 000,00
d. andere ontvangsten		729,50
Totaal . .	f	113 459,50

tegenover f 93 146,71 in 1885.

Het *zuiver bedrag* der *uitgaven* beliep dus f 216 845,90. In 1885 was het f 227 006,41⁵.

Uit het vorenstaande blijkt, dat voor de Universiteiten in 1886 werd uitgegeven:

a. door het Rijk (Rijksuniversiteiten, subsidie Amsterdam, beurzen).	f	1 264 219,41⁵
b. door de provincie Noordholland. .		10 000,00
c. door de gemeente Amsterdam . .		317 305,40
Totaal . .	f	1 591 524 81⁵

In 1885 was het beloop dezer uitgaven:

a. voor het Rijk	f	1 283 895,01
b. de provincie Noordholland. . . .		10 000,00
c. de gemeente Amsterdam		307 153,12⁵
Totaal . .	f	1 601 048,13⁵

Behalve de subsidiën van Rijk en provincie werd door de gemeente Amsterdam van wege de Universiteit ontvangen f 100 459,50, tegenover f 80 146,71 in 1885.

Het zuiver bedrag der uitgaven door het Rijk, de provincie Noordholland en de gemeente Amsterdam, ten behoeve van de Universiteiten gedaan, was dus f 1 282 442,60, tegenover f 1 320 676,72⁵ in het vorige jaar.

In de volgende tabel zijn de uitgaven en inkomsten der gemeenten, over 1886, vermeld ten aanzien van de

GEMEENTEN.	UITGAVEN.			
	Personeel.	Materiëel.	Commissie van toezicht.	Subsidie.
Noordbeabant.				
Gemert	»	»	»	f 67,50
's Hertogenbosch	f 21 183,84	f 366,70	f 61,12⁵	»
Megen	»	»	»	»
Gelderland.				
Arnhem	21 404,44	756,12⁵	16,02⁵	»
Doetinchem	23 100,00	5 410,50	50,00	»
Harderwijk	7 568,37⁵	532,78	»	»
Nijmegen	20 210,00	1 379,05	100,00	»
Tiel	9 250,00	443,54	20,00	»
Zutphen	20 130,01	875,16	75,00	»
Zuidholland.				
Delft	20 600,00	3 544,81⁵	25,00	»
Dordrecht	22 778,00	1 370,53⁵	220,00	»
Gorinchem	19 200,00	646,32	50,00	»
Gouda	12 100,00	137,48	50,00	»
's Gravenhage	38 326,00	3 552,08⁵	100,00	»
Leiden	24 342,50	2 853,87	125,00	»
Rotterdam	43 414,66⁵	3 535,67	»	»
Schiedam	19 300,00	931,56	100,00	»
Noordholland.				
Alkmaar	1 650,00	124,25	25,00	»
Amsterdam	71 417,45	4 132,37	645,37⁵	»
Haarlem	26 583,28	1 140,13⁵	100,00	»
Zeeland.				
Middelburg	1 9 160,00	605,69⁵	100,00	»
Transporteeren	f 441 718,56	f 32 338,64	f 1 862,52⁵	f 67,50

en Latijnsche scholen.

	INKOMSTEN.				Zuiver bedrag der uitgaven.
TOTAAL.	Subsidie van het Rijk.	Schoolgelden.	Bijzondere inkomsten.	TOTAAL.	
f 67,50	»	»	»	»	f 67,50
21 611,66⁵	f 9 166,00	f 3 655,00	»	f 12 821,00	8 790,66⁵
»	»	»	»	»	»
22 176,59	8 644,00	5 372,50	»	14 016,50	8 160,09
28 560,50	7 160,00	17 775,00	»	24 935,00	3 625,50
8 101,15⁵	3 657,00	160,00	f 1 130.40	4 947,40	3 153,75⁵
21 689,05	9 381,00	3 009,99⁵	»	12 390,99⁵	9 298,05⁵
9 713,54	4 334,00	1 232,25	»	5 566,25	4 147,29
21 080,17	8 410,00	4 960,00	»	13 370,00	7 710,17
24 169,81⁵	8 850,00	3 270,00	1 993,50	14 113,50	10 0 6,31⁵
24 368,55⁵	9 956,00	4 464,00	»	14 420,00	9 948,53⁵
19 896,32	8 412,00	2 650,00	»	11 062,00	8 834,32
12 287.48	4 974,00	1 162,50	1 165,00	7 301.50	4 985,98
41 978,08⁵	»	11 891,66⁵	900,00	12 791,66⁵	29 186,42
27 321,37	8 961,00	9 837,50	»	18 798,50	8 522,87
46 950,33⁵	»	15 400,00	»	15 400,00	31 550,33⁵
20 331,56	8 982,00	2 006,67	»	10 988,67	9 342,89
1 799,25	»	20,00	»	20,00	1 779,25
76 195,19⁵	»	31 050,00	»	31 050,00	45 145,19⁵
27 823.41⁵	9 993,00	7 987,50	»	17 980,50	9 842,91⁵
19 865,69⁵	7 952,00	3 836,69	»	11 788,69	8 077,00⁵
f 475 987,22⁵	f 118 832,00	f 129 741,27	f 5 188,90	f 253 762,17	f 222 225,05⁵

GEMEENTEN.	UITGAVEN.			
	Personeel.	Materiëel.	Commissie van toezicht.	Subsidie.
Per transport	f 441 718,56	f 32 338,64	f 1 862,52⁵	f 67,50
Utrecht.				
Amersfoort	17 758,32	580,73	50,00	»
Utrecht	42 317,90⁵	2 330,85	457,95	»
Friesland.				
Leeuwarden	28 850,00	1 633,40	150,00	»
Sneek	18 683,33	632,84	80,00	»
Overijssel.				
Deventer	19 402,77	749,40⁵	100,00	»
Kampen	11 605,20⁵	»	»	»
Oldenzaal	8 594,98⁵	180,51⁵	10,00	»
Zwolle	21 475,66⁵	1 388,49⁵	»	»
Groningen.				
Groningen	36 917,04	12 948,75	100,00	»
Winschoten	19 350,00	462,54	131,17⁵	»
Drenthe.				
Assen	19 734,99⁵	1 031,10⁵	99,09	»
Limburg.				
Maastricht	20 129,98	945,66	25,00	»
Roermond	»	»	»	1 598,46⁵
Weert	»	»	»	134,87
Totaal	f 706 538,75⁵	f 55 222,93	f 3 065,74	f 1 800,83⁵
In 1885	701 849,30	47 656,90	3 173,15⁵	2 341 21
Vermeerdering	f 4 689,45⁵	f 7 566,03	f — 107 41⁵	f — 540,37⁵

	INKOMSTEN.				Zuiver bedrag der uitgaven.
TOTAAL.	Subsidie van het Rijk.	Schoolgelden.	Bijzondere inkomsten.	TOTAAL.	
f 475 987,22⁵	f 118 832,00	f 129 741,27	f 5 188,90	f 253 762,17	f 222 225,05⁵
18 389,05	6 842,00	3 060,00	2 000,00	11 902,00	6 487,05
45 106,70⁵	16 004,00	14 175,00	»	30 179,00	14 927,70⁵
30 633,40	11 830,00	7 280,00	»	19 110,00	11 523,40
19 396,17	6 596,00	5 560,00	»	12 156,00	7 240,17
20 252,17⁵	7 874,00	3 710,00	»	11 584,00	8 668,17⁵
11 605,20⁵	»	1,605,00	»	1 605,00	10 000,20⁵
8 785,50	4 460,00	733,50	»	5 193,50	3 592,00
22 864,16	8 477,00	4 500,00	»	12 977,00	9 887,16
49 965,79	13 883,00	10 312,50	»	24 195,50	25 770,29
19 943,71⁵	8 024,00	4 150,00	»	12 174,00	7 769,71⁵
20 865,19	7 928,00	4 185,00	»	12 113,00	8 752,19
21 100,64	9 632,00	2 620,00	»	12 252,00	8 848,64
1 598,46⁵	»	»	»	»	1 598,46⁵
134,87	»	»	»	»	134,87
f 766 628,26	f 220 382,00	f 191 632,27	f 7 188,90	f 419 203,17	f 347 425,09
755 020,56⁵	216 875,00	187 605,32	7 188,90	411 669,22	343 351,34⁵
f 11 607,69⁵	f 3 507,00	f 4 026,95	»	f 7 533,95	f 4 073,74⁵

De vorenstaande tabel toont aan, dat de uitgaven wegens personeel sedert 1885 met f 4689,45⁵ zijn toegenomen.

Er ontstond:

vermeerdering te:			*vermindering* te:		
Doetinchem	met	f 2 700,00	's Hertogenb.	met	f 216,16
Delft	»	116,67	Arnhem	»	245,56
Dordrecht	»	115,00	Harderwijk	»	2 356,62⁵
Gorinchem	»	266,67	Nijmegen	»	100,00
's Gravenhage	»	17,38	Zutphen	»	199,99
Leiden	»	59,17	Amersfoort	»	191,68
Rotterdam	»	780,45	Utrecht	»	153,62⁵
Schiedam	»	334,16⁵	Kampen	»	1 478,13
Amsterdam	»	4 121,63	Oldenzaal	»	85,01⁵
Haarlem	»	583,77	Assen	»	0,00⁵
Middelburg	»	166,66⁵	Maastricht	»	543,70
Sneek	»	200,00			
Deventer	»	577,77			
Zwolle	»	25,66⁵			
Groningen	»	194,94			

Te Tiel, Gouda, Alkmaar, Leeuwarden en Winschoten waren zij gelijk aan die over 1885.

De uitgaven wegens materiëel vermeerderden met f 7 566,03.

Er ontstond:

vermeerdering te:			*vermindering* te:		
Arnhem	met	f 109,05⁵	's Hertogenb.	met	f 81,98⁵
Doetinchem	»	370,60	Harderwijk	»	93,93⁵
Zutphen	»	93,08⁵	Nijmegen	»	22,82⁵
Dordrecht	»	11,12⁵	Tiel	»	34,65
Schiedam	»	284,23	Delft	»	629,63⁵
Alkmaar	»	0,06	Gorinchem	»	75,40
Amsterdam	»	576,29⁵	Gouda	»	60,49
Amersfoort	»	46,26	's Gravenhage	»	829,04
Leeuwarden	»	125,25	Leiden	»	172,70
Deventer	»	137,13⁵	Rotterdam	»	2 481,01
Oldenzaal	»	32,87	Haarlem	»	686,06
Zwolle	»	357,49⁵	Middelburg	»	17,00⁵
Groningen	»	11 166,75	Utrecht	»	291,32⁵
Assen	»	143,22⁵	Sneek	»	224,85⁵
			Winschoten	»	9,16
			Maastricht	»	177,33

Het bedrag der Rijkssubsidiën was f 220 382, tegenover f 216 875 ten vorigen jare.

Aan schoolgelden werd f 4 026,95 meer ontvangen dan in 1885. Zij bedroegen:

meer te:		*minder* te:	
's Hertogenbosch	f 97,49	Harderwijk	f 242,50
Doetinchem	1 525,00	Nijmegen	53,34
Delft	15,00	Tiel	7,75
Dordrecht	396,00	Zutphen	100,00
Gorinchem	103,33⁵	's Gravenhage	108,33⁵
Gouda	275,00	Schiedam	11,66
Leiden	700,00	Alkmaar	30,00
Rotterdam	400,00	Haarlem	382,50
Amsterdam	2 200,00	Middelburg	103,29
Amersfoort	150,00	Utrecht	350,00
Leeuwarden	45,00	Sneek	400,00
Deventer	52,50	Kampen	30,00
Groningen	245,00	Oldenzaal	13,00
Maastricht	107,50	Zwolle	175,00
		Assen	277,50

Te Arnhem en Winschoten waren zij gelijk aan die in 1885.

De bijzondere inkomsten waren gelijk aan die van voorgaande jaren.

Ten aanzien van de uitgaven voor materiëel valt op te merken, dat onder die te Groningen een bedrag van f 10 803,98 begrepen is wegens verbouw en gedeeltelijke meubileering van vier lokalen van het gymnasium.

Het geheele bedrag der uitgaven voor gymnasia, progymnasia en latijnsche scholen in 1886 gedaan, is:

door het Rijk (subsidiën en inspecteur der gymnasia)	f 224 397,40
door de gemeenten	546 246,26
Totaal	f 770 643,66

tegenover f 759 129 46⁵ in 1885.

De inkomsten der gemeenten, na aftrek der subsidiën, beliepen f 198 821,17.

Het zuiver bedrag der uitgaven door de gemeenten was dus f 347 425,09, tegenover f 343 351,34⁵ in het vorige jaar.

Uit het vorenstaande blijkt, dat in 1886 voor het hooger onderwijs (Universiteiten, bijdragen in de kosten der opleiding van godsdienstonderwijzers, gymnasia, progymnasia en latijnsche scholen) werd *uitgegeven:*

door het Rijk	f 1 564 325,47⁵
» de provincie Noordholland	10 000,00
» » gemeenten	863 551,66
Totaal	f 2 437 877,13⁵

tegenover f 2 434 740,45 in 1885.

De *inkomsten* van het Rijk bedroegen	f 208 622,71⁵
die der gemeenten, buiten de subsidiën	299 280,67
Totaal	f 507 903,38⁵

tegenover f 475 165,63 in 1885.

Het *zuiver bedrag* der *uitgaven* was derhalve f 1 929 973,75 tegenover f 1 959 574,82 in 1885.

Ten slotte volgt hier een overzicht van de uitgaven en inkomsten, ter zake van het hooger onderwijs, in de jaren 1878 tot en met 1886.

	UITGAVEN				INKOMSTEN			Zuiver bedrag der uitgaven.
	door het Rijk.	door de provincie Noord-holland.	door de gemeenten.	Totaal.	van het Rijk.	van de gemeenten.	Totaal.	
In 1878 . . .	f 1 193 725,59	f 10 000,00	f 515 711,68⁵	f 1 719 437,27⁵	f 158 415,00	f 196 288,62	f 354 703,62	f 1 364 733,65⁵
» 1879 . . .	1 350 299,94	10 000,00	678 848,63	2 039 148,57	163 920,00	221 925,52⁵	385 845,52⁵	1 653 303,04⁵
» 1880 . . .	1 482 399,45	10 000 00	953 865,02	2 446 264,47	159 332,50	237 636,60⁵	396 969,10⁵	2 049 295,36⁵
» 1881 . . .	1 521 828,18	10 000,00	847 900,68	2 379 728,86	204 275,00	257 062,03⁵	461 337,03⁵	1 918 391,82⁵
» 1882 . . .	1 495 769,75	10 000,00	779 381,71	2 285 151,46	191 340,00	264 557,31	455 897,31	1 829 254,15
» 1883 . . .	1 643 272,43	10 000,00	900 000,54	2 553 272,97	193 629,64	258 518,37	452 148,01	2 101 124,96
» 1884 . . .	1 626 668,57	10 000,00	957 413,46	2 594 082,03	177 822,80	272 364,05⁵	450 186,85⁵	2 143 895,17⁵
» 1885 . . .	1 579 441,76	10 000,00	845 298,69	2 434 740,45	200 224,70	274 940,93	475 165,63	1 959 574,82
» 1886 . . .	1 564 325,47⁵	10 000,00	863 551,66	2 437 877,13⁵	208 622,71⁵	299 280,67	507 903,38⁵	1 929 973,75

MIDDELBAAR ONDERWIJS.

§ 1. BURGERSCHOLEN EN DAARMEDE KRACHTENS ART. 14 DER WET GELIJKGESTELDE INRICHTINGEN.

a. GETAL EN SOORT DER SCHOLEN.

De te Leeuwarden bestaande burgerdagschool is de eenige inrichting van dien aard.
Het aantal burgeravondscholen (32) bleef onveranderd.
In de volgende tabel worden deze inrichtingen vermeld.

PROVINCIËN.	GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	Jaar der oprichting.	Jaar tot hetwelk ontheffing is verleend.	Duur van den cursus in jaren.	Bedrag van het schoolgeld.	
						Voor volledig onderwijs.	Voor enkele lessen.
Noordbrabant,	's Hertogenbosch,	Burgeravondschool.	1869	1888	3	kosteloos.	—
	Tilburg,	Idem.	1870	1889	4	f 1.50 p. j.	f 1.50 p. j.
	Breda,	Idem.	1867		3	kosteloos.	—
Gelderland,	Nijmegen,	Idem.	1865		5	f 4 p. j.	f 4 p. j.
	Zutphen,	Idem.	1864	1888	4	f 4 p. j.	f 4 p. j.
	Tiel,	Idem.	1870	—	3	f 6 p. j.	f 6 p. j.
Zuidholland,	's Gravenhage,	Afd. burgeravondschool der ambachtschool.	1883	onbep.	2	f 3 p. j.	—
	Rotterdam,	Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen.	(1851)	onbep.	6	f 3 of f 5 p. j.	—
	Idem,	Ambachtsschool.	1870		3	f 5 p. j.	—
	Leiden,	Bijzondere burgeravondschool.	(1864)	onbep.	6	f 2.50 tot f 16. p. j.	f 2.50 tot f 16 p. j.
	Dordrecht,	Burgeravondschool.	1866	1892	4	f 3 p. j.	f 3 p. j.
	Delft,	Idem.	1864	1889	3	kosteloos.	—
	Schiedam,	Idem.	1869	1889	4	f 4 p. j.	—

PROVINCIËN.	GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	Jaar der oprichting.	Jaar tot hetwelk ontheffing is verleend.	Duur van den cursus, in jaren.	Bedrag van het schoolgeld. Voor volledig onderwijs.	Bedrag van het schoolgeld. Voor enkele lessen.
	Gouda,	Burgeravondschool.	1866	1892	5	f 3 p. j.	f 3 p. j.
	Kralingen,	Idem.	1882	1887	2	f 6 p. j.	6f p. j.
	Gorinchem,	Idem.	1871	—	2	f 3 p. j.	—
Noordholland,	Amsterdam,	—	1868	1888	3	f 1.50 p. j.	—
	Haarlem,	—	1864	1889	4	f 4 p. j.	f 4 p. j.
	Helder,	Industrieschool.	(1857)	—	4	f 3 p. j.	—
	Zaandam,	Burgeravondschool.	1866	1890	4	f 5 p. j.	f 5 p. j.
	Alkmaar,	Idem.	1869	1889	3	kosteloos.	—
	Hoorn,	Idem.	1877	—	2	f 3 p. j.	—
	Enkhuizen,	Idem.	1870	—	3	f 3 p. j.	f 3 p. j.
Zeeland,	Middelburg,	Idem.	1867	—	3	f 3 p, j.	f 3 p. j.
	Vlissingen,	Idem.	1869	—	2	f 4 p. j.	—
	Zierikzee,	Idem.	1869	—	3	f 4 p. j.	f 4 p. j.
	Goes,	Idem.	1865	—	3	f 4 p. j.	—
Utrecht,	Utrecht,	Idem.	1868	1890	3	f 2 p. j.	—
	Amersfoort,	Idem.	1871	—	2	f 2 p. j.	f 2 p. j.
Friesland,	Leeuwarden,	Burgerdag- en avondschool.	1860	geene	2, 3	f 5 p. j. en kosteloos.	—
	Harlingen,	Burgeravondschool.	1865	1891	2	kosteloos.	—
Overijssel,	Zwolle,	Idem.	1868	—	3	f 6 en f 4 p. j.	—
	Deventer,	Idem.	1865	—	4	f 2.50 p. j.	f 2.50 p. j. of f 0.50 p. u. 'sw.
	Kampen,	Idem.	1868	—	3	kosteloos.	—
Groningen,	Groningen,	idem.	1866	1887	6	f 5 p. j.	—
Limburg,	Maastricht,	Idem.	1867	1888	3	f 3 p. j.	f 0.75 of f 1.50

Ontheffing van de verplichting tot het oprichten en instandhouden eener burgerdagschool werd in 1886 verleend aan de navolgende gemeenten:

Tilburg, bij Zr. Ms. besluit van 22 Augustus 1886, n°. 10, tot 1 September 1889.

Dordrecht, bij Zr. Ms. besluit van 18 April 1886, n°. 9, tot het einde van den cursus 1891/92.

Gouda, bij Zr. Ms. besluit van 26 Augustus 1886, n°. 26, tot 1 September 1892.

In bovenstaande tabel is de teekenschool te Delfshaven niet meer vermeld, omdat zij na de vereeniging van deze gemeente met Rotterdam niet meer eene burgeravondschool behoeft te vervangen.

In de tabel worden voor de burgerdag- en avondschool te Leeuwarden in de kolom: »duur van den cursus in jaren" twee cijfers aangetroffen; het eerste geldt voor de dag-, het tweede voor de avondschool.

b. GETAL DER LEERLINGEN.

De volgende tabel vermeldt het aantal leerlingen, dat in December 1886 het onderwijs aan bovenvermelde inrichtingen volgden:

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	GETAL DER LEERLINGEN				TOELATINGS-EXAMEN.			EIND-EXAMEN.		
		in Decemb. 1885.	in Decemb. 1886.	meer in 1886.	minder in 1886.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
Leeuwarden,	Burgerdagschool.	46	42	»	4	20	17	3	12	8	4
's Hertogenbosch,	Burgeravondschool.	59	65	6	»	45	24	21	—	—	—
Tilburg,	id.	219	212	»	7	—	—	—	—	—	—
Breda,	id.	52	50	»	2	50	50	—	—	—	—
Nijmegen,	id.	60	75	15	»	34	24	10	2	2	—
Zutphen,	id.	89	91	2	»	40	31	9	5	5	—
Tiel,	id.	45	51	6	»	28	20	8	6	6	—
Dordrecht,	id.	126	156	30	»	76	61	15	20	18	2
Delft,	id.	134	141	7	»	63	50	13	10	10	»
Schiedam,	id.	52	57	5	»	24	20	4	4	4	»
Gouda,	id.	84	83	»	1	38	26	12	11	6	5
Kralingen,	id.	14	20	6	»	25	16	9	»	»	»
Gorinchem,	id.	9	15	6	»	5	2	3	»	»	»
Amsterdam,	id.	87	73	»	14	27	16	11	»	»	»
Haarlem,	id.	120	96	»	24	48	35	13	10	8	2
Zaandam,	id.	46	45	»	1	25	17	8	16	6	10
Alkmaar,	id.	22	24	2	»	17	12	5	2	2	0
Hoorn,	id.	35	40	5	»	29	27	2	»	»	»
Enkhuizen,	id.	12	17	5	»	17	6	11	»	»	»
Middelburg,	id.	91	95	4	»	40	34	6	—	—	—
Vlissingen,	id.	76	72	»	4	36	24	12	»	»	»
Zierikzee,	id.	29	30	1	»	26	13	13	9	4	5
Goes,	id.	44	38	»	6	9	7	2	9	9	—
Utrecht,	id.	392	417	25	»	180	147	33	56	47	9
Amersfoort,	id.	31	36	5	»	18	11	7	7	4	3
Leeuwarden,	id.	39	38	»	1	28	28	»	10	6	4
Harlingen,	id.	43	38	»	5	28	14	14	6	4	2
Zwolle,	id.	63	63	»	»	44	24	20	»	»	»
Deventer,	id.	135	128	»	7	33	25	8	7	7	»
Kampen,	id.	56	71	15	»	40	35	5	»	»	»
Groningen,	id.	72	69	»	3	24	16	8	8	7	1
Maastricht,	id.	64	73	9	»	26	24	2	—	—	—
	Totaal. . .	2446	2521	154	79	1143	856	287	210	163	47
				75 meer							

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	GETAL DER LEERLINGEN				TOELATINGS-EXAMEN.			EIND-EXAMEN.		
		in Decemb. 1885.	in Decemb. 1886.	meer in 1886.	minder in 1886.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
's Gravenhage,	Ambachtsschool,	43	52	9	»	49	36	13	14	13	1
Rotterdam,	Academie v. B. K.,	876	913	37	»	—	—	—	—	—	—
idem,	Ambachtsschool,	(179)	(141)	»	(38)	86	67	19	—	—	—
Rotterdam-Delfshaven,	Teekenschool,	38	42	4	»	—	—	—	—	—	—
Leiden,	Bijz. burg. av. sch.,	211	212	1	»	51	51	»	26	19	7
Helder,	Industrieschool,	105	95	»	10	45	35	10	—	—	—
	Totaal. . .	1273	1314	51	10	231	189	42	40	32	8
				41 meer							
	Algem. totaal. .	3719	3835	205	89	1374	1045	329	250	195	55
				116 meer							

Vergelijking der cijfers voor de jaren 1885 en 1886 geeft tot de volgende opmerkingen aanleiding.

Het getal leerlingen der eenig overgebleven burgerdagschool, die te Leeuwarden, is met 4 verminderd.

Aan 18 burgeravondscholen nam het aantal leerlingen toe, aan 13 nam het af. Vermeerdering van beteekenis had plaats aan de scholen te Nijmegen, Dordrecht en Kampen, vermindering te Amsterdam en te Haarlem. Het geheel aantal leerlingen vermeerderde met 75.

Op bovenstaande tabel komt de school te Arnhem niet meer voor.

Bij de inrichtingen die dienen ter vervanging van eene burgeravondschool bedroeg het aantal leerlingen 41 meer dan het vorige jaar. Deze vermeerdering had hoofdzakelijk plaats aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Rotterdam. Het aantal leerlingen aan de industrieschool te Helder onderging eenige vermindering.

Daar de leerlingen der ambachtsschool te Rotterdam reeds zijn begrepen onder de leerlingen van de Academie van Beeldende Kunsten aldaar, zijn deze, evenals in vroegere verslagen, buiten rekening gelaten.

Aan al de in bovenstaande tabel vermelde inrichtingen bedroeg het gezamenlijk aantal leerlingen 116 meer dan het vorige jaar.

Van de 2521 leerlingen der burgeravondscholen en de 1314 leerlingen aan inrichtingen die voor burgeravondscholen in de plaats treden — samen 3835 — hadden 3017 reeds een beroep gekozen, namelijk:

1017 dat van timmerman;
190 » » schrijnwerker of meubelmaker;
390 » » smid;
107 » » koperslager, geweermaker of instrumentmaker;
154 » » steenhouwer, metselaar of loodgieter;
86 » » beeldhouwer of stukadoor;
51 » » goudsmid of graveur;
350 » » verver, glazenmaker of verlakker;
71 » » bouwkundige;
44 » » onderwijzer;
122 dat van kantoorbediende;
25 » » militair;
410 een beroep, dat onder de opgenoemde niet is begrepen (boekdrukker, rijtuigmaker, wagenmaker, bloemist, slager, kuiper, zadelmaker, bakker, rietwerker, plateelschilder, adsistent aan eene hoogere burgerschool, photograafbediende, letterzetter, kleermaker, zeeman, sigarenmaker, horlogemaker, vormer, winkelbediende, boer, boekbinder, schoenmaker, barbier, draaier, borstelmaker, tuinman).

In 809 gevallen, waarin de leerlingen nog geen beroep gekozen hadden, waren de ouders:

van 375 leerlingen ambachtslieden;
» 162 » winkeliers of kooplieden;
» 32 » bouwkundigen, kunstenaars, enz.
» 120 » ambtenaren, onderwijzers, militairen
» 87 » zonder beroep of de moeder weduwe;

terwijl in 9 gevallen de ouders niet tot een der genoemde rubrieken konden worden gebracht.

Van hen, die aan de burgeravondscholen en daarvoor in de plaats tredende inrichtingen het toelatingsexamen aflegden, werden bijna 24 percent afgewezen, tegenover 26 percent in het vorige jaar.

Eindexamens werden afgelegd door 250 leerlingen; van dezen werden 55, dat is juist 22 percent afgewezen. Dit cijfer is iets gunstiger dan het vorige jaar, toen het aantal afgewezenen ruim 24 percent bedroeg.

In het aantal scholen, waar het onderwijs kosteloos verstrekt wordt, is geene verandering gekomen; het zijn dezelfde als het vorige jaar, namelijk die te 's Hertogenbosch, Breda, Delft, Alkmaar, Leeuwarden, Harlingen en Kampen, met gezamenlijk 427 leerlingen. Bovendien werd kosteloos onderwijs verstrekt:

aan de burgeravondschool te Zutphen, aan 41 leerlingen;
» » » » Tiel, » 21 »
» » » » Schiedam, » 25 »

aan de burgeravondschool te Gouda,		aan 31	leerlingen;
» » »	» Gorinchem,	» 7	»
» » »	» Amsterdam,	» 7	»
» » »	» Hoorn,	» 5	»
» » »	» Middelburg,	» 54	»
» » »	» Vlissingen,	» 47	»
» » »	» Goes,	» 2	»
» » »	» Amersfoort,	» 3	»
» » »	» Zwolle,	» 38	»
» » »	» Deventer,	» 7	»
» » academie voor beeldende kunsten	» Rotterdam,	» 44	»
» » ambachtsschool	» »	» 54	»
» » idem	» 's Gravenhage,	» 1	»
» » burgeravondschool	» Kralingen,	» 8	»
» » »	» Enkhuizen,	» 1	»
» » industrieschool	» Helder,	» 8	»
» » teekenschool	» Delfshaven,	» 4	»

In het geheel derhalve aan 408 leerlingen. Met de bovengenoemde 427 vormt dit een getal van 835, tegen 911 in 1886.

c. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

In het onderwijzend personeel en zijne bezoldiging hebben in 1886 de volgende veranderingen plaats gehad.

's Hertogenbosch De leeraren F. A. R. WOLTERING, F. G. HEYMANS en B. J. SWARTE, ontvingen respectievelijk eene toelage van f 200, f 150 en f 150, omdat zij, ten gevolge van het splitsen der 1ste klasse in 2 afdeelingen meer lessen gaven, dan waartoe zij verplicht waren.

Zutphen. De heeren H. J. BOLDERMAN, dr. B. J. GOUDSMIT en J. A. SURINGAR, leeraren aan de hoogere burgerschool, namen tot het einde van den cursus 1885/86 de lessen waar, vroeger door dr. W. GLEUNS vervuld. Bij raadsbesluit van 5 Juli 1886 zijn die heeren voor den tijd van één jaar tot leeraar aan de burgeravondschool benoemd op eene jaarwedde voor den eerste en den laatste van f 400, voor den tweede van f 200.

Tiel. De heer P. S. BAKKER, die naar Kampen vertrok, werd tijdelijk vervangen, voor het onderwijs in teekenen, door den ondewijzer A. TER HAAR. Op 15 Februari werd deze vacature vervuld door de benoeming van den heer W. A. BORGMAN, leeraar aan de school voor kunstnijverheid te Haarlem.

Rotterdam. Academie voor beeldende kunsten en technische wetenschappen. De leeraar A. W. VAN DAM verzocht voor eene herbenoeming niet in aanmerking te komen.

Dordrecht. De directeur der burgeravondschool, de heer H. L. DE VRIES, overleed den 1sten Mei en werd opgevolgd door den heer P. M. V. VAN DE RIVIÈRE. Als leeraar in de Nederlandsche taal en aardrijkskunde werd de heer DE VRIES opgevolgd door den heer D. SLUITER, terwijl de heer C. C. A. CROIN belast werd met het onderwijs in de geschiedenis, vroeger door den heer DE VRIES gegeven. De heer A. L. BOUTEN, leeraar in wis- en werktuigkunde, werd op zijn verzoek eervol ontslagen en opgevolgd door den heer N. QUINTS.

Delft. De jaarwedden van den leeraar R. BROESTERHUIZEN, in lijnteekenen en van den leeraar in handteekenen J. DEE, werden wegens hunne vermeerdering van lesuren, respectievelijk met f 500 en f 100 verhoogd, en daardoor voor beide op f 1000 gebracht.

Schiedam. De leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde C. B. VAN DER WAL, verkreeg den 24sten December eene vaste aanstelling.

Zaandam. In de vacature, ontstaan door het vertrek van den leeraar in de scheikunde, dr. G. DOIJER VAN CLEEFF, werd voorzien door de benoeming van dr. J. F. M. CAUDRI, die bij het begin van den nieuwen cursus in dienst trad.

Middelburg. In de behoefte aan onderwijskracht in het handteekenen werd voor den cursus 1886/87 voorzien bij raadsbesluit van 23 Juli 1886 door de benoeming van den heer G. J. W. NUYS.

Ten gevolge van de splitsing der 2de klasse in 2 afdeelingen, was ook de aanstelling van een tweeden leeraar in de wiskunde noodzakelijk. Hiertoe werd bij besluit van evenvermelden datum benoemd de heer J. C. FISCHER.

Zierikzee. Ter vervanging van den leeraar dr. L. TH. DIEHL werd benoemd dr. L. W. TH. WIGMAN.

Goes. In plaats van dr. L. W. TH. WIGMAN werd, bij besluit van 2 Augustus 1886, benoemd C. M. VAN DEVENTER.

Utrecht. Aangezien de 2le klasse in het afgeloopen jaar 120 leerlingen telde, was splitsing in 4 parallelklassen noodzakelijk. Bij besluit van 28 September 1886 werden daarom tot hulpleeraren benoemd de heeren E. VAN DER SMIT en A. VAN DER LAAN, beide voor het onderwijs in rekenen en schrijven; de jaarwedde van den eerste werd op f 175, die van den laatste op f 150 bepaald.

De jaarwedden der hulpleeraren E. BAKKER, D. HEINEKE en H. D. MONTAGNE werden gewijzigd en op f 420 gebracht.

Harlingen. Bij gemeenteraadsbesluit van den 2den Januari 1886 werd tot tijdelijk leeraar in de Nederlandsche taal benoemd de heer J. VAN GELDEREN, die op den 1sten Maart zijne betrekking aanvaardde.

Deventer. Door het overlijden van den leeraar G. H. STEYN ontstond eene vacature, die vervuld werd door het op 17 Juni 1886 benoemen van den heer L. ROOZENDAAL, wien het onderwijs in rekenen, Nederlandsche taal, geschiedenis en aardrijkskunde werd opgedragen; hem werd eene jaarwedde van f 150 toegekend.

Kampen. Tot leeraar in handteekenen, ter ondersteuning van den leeraar J. D. BELMER, werd op eene jaarwedde van f 900 aangesteld de heer P. S. BAKKER, terwijl de heer E. D. J. DE JONG, op eene jaarwedde van f 450 werd benoemd tot leeraar in het lijnteekenen. Beide benoemingen hadden plaats bij besluit van 1 December 1885.

Groningen. Bij raadsbesluit van 18 December 1886 werd L. VAN ESSEN te Bloemendaal, voorloopig tijdelijk benoemd tot leeraar in het rechtlijnig en bouwkundig teekenen.

Bij raadsbesluit van 20 November 1886 werd tot wederopzegging toe aan den heer J. B. JAGER vergunning verleend om in de maanden November, December, Januari en Februari, gedurende twee uren 's weeks, des avonds aan de leerlingen der burgeravondschool, in het teekenlokaal dier inrichting, kosteloos onderwijs te geven in de kunstgeschiedenis en de geschiedenis der bouwstijlen, op voorwaarde dat de regeling der uren geschiedde in overleg met den directeur, en dat hij voor de kosten van verwarming en verlichting van het lokaal aan de gemeente eene vergoeding zou betalen.

GEMEENTEN.	NAAM der SCHOOL.	GETAL DER LEERAREN			Jaarwedde van den directeur.	GETAL DER JAARWEDDEN VAN DE LEERAREN					Getal der jaarwedden van directeur en leeraren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
		tevens aan eene hoogere burgerschool of meisjesschool.	niet aan eene hoogere burgerschool of meisjesschool.	Totaal.		tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.		
Leeuwarden . . .	Burgerdagschool	3	4	7	f 2 200,00	1	2	»	2	»	6	f 6 700,00
's Hertogenbosch .	Burger-avondschool.	1	5	6	f 700,00	5	—	—	—	—	6	f 2 150,00
Tilburg	id.	6	5	11	400,00	8	2	—	—	—	11	3 700,00
Breda	id.	6	1	7	466,67	5	1	—	—	—	7	2 300,00
Nijmegen	id.	10	»	10	300,00	2	2	5	—	—	10	7 202,50
Zutphen	id.	11	3	14	1 200,00	11	2	—	—	—	14	5 800,00
Tiel	id.	5	2	7	265,00	5	1	—	—	—	7	1 320,00
Dordrecht	id.	7	5	12	1 125,00	3	4	4	—	—	12	8 575,00
Delft.	id.	4	4	8	1 200,00	1	3	3	—	—	8	6 100,00
Schiedam	id.	9	3	12	800,00	10	1	»	»	»	12	3 450,00
Gouda	id.	5	4	9	1 050,00	5	3	»	»	»	9	4 175,00
Kralingen	id.	1	3	4	600,00	3	»	»	»	»	4	1 575,00
Gorinchem. . . .	id.	5	»	5	—	—	—	—	—	—	—	—
Amsterdam . . .	id.	2	8	10	3 000,00	2	3	»	2	2	10	13 500,00
Haarlem	id.	6	4	10	600,00	6	3	»	»	»	10	4 300,00
Zaandam	id.	6	2	8	600,00	7	»	»	»	»	8	2 100,00
Alkmaar	id.	1	4	5	500,00	3	1	»	»	»	5	1 900,00
Hoorn	id.	4	0	4	100,00	—	—	—	—	—	1	100,00
Enkhuizen. . . .	id.	6	0	6	—	—	—	—	—	—	—	—
Middelburg . . .	id.	4	8	12	800,00	7	4	—	—	—	12	4 400,00
Vlissingen. . . .	id.	—	5	5	600,00	3	1	—	—	—	5	1 900,00
Zierikzee	id.	5	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—
Goes.	id.	6	4	10	—	4	—	—	—	—	4	550,00
Utrecht.	id.	6	14	20	1 200,00	7	11	1	—	—	20	10 565,00
Amersfoort . . .	id.	8	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—
Harlingen. . . .	id.	5	1	6	500,00	5	1	»	»	»	7	2 050,00
Zwolle	id.	5	7	12	800,00	8	3	»	»	»	12	6 000,00
Deventer	id.	10	12	22	450,00	19	2	»	»	»	22	6 010,00
Kampen . . .	id.	10	2	12	—	3	—	—	2	—	5	1 950,00

GEMEENTEN.	NAAM der SCHOOL.	GETAL DER LEERAREN: tevens aan eene hoogere burgerschool of meisjesschool.	GETAL DER LEERAREN: niet aan eene hoogere burgerschool of meisjesschool.	GETAL DER LEERAREN: Totaal.	Jaarwedde van den directeur.	GETAL DER JAARWEDDEN VAN DE LEERAREN: tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.	Getal der jaarwedden van directeur en leeraren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
Groningen. . . .	Burger-avondschool.	4	4	8	f 1 350,00	3	3	1	»	»	8	f 5 550,00
Maastricht . . .	id.	5	3	8	400,00	6	1	»	»	»	8	1 650,00
Totaal		163	113	276	—	141	52	14	4	2	237	f 108 872,50
's Gravenhage . .	Ambachtsschool.	2	3	5	f 600,00	3	1	»	»	»	5	1 850,00
Rotterdam. . . .	Academie van beeld. kunsten.	3	43	46	2 000,00	9	21	12	2	1	46	33 850,00
Idem	Ambachtsschool	0	20	20	2 200,00	2	9	8	»	»	20	16 106,00
Leiden	Bijz. burger-avondschool.	0	18	18	900,00	10	7	»	»	»	18	7 945,00
Delfshaven . . .	Teekenschool.	»	4	4	250,00	2	1	»	»	»	4	1 130,00
Helder	Industrieschool.	»	9	9	470,00	8	»	»	»	»	9	1 755,00
Totaal		5	97	102	—	34	39	20	2	1	102	f 62 636,00
Algemeen totaal.		168	210	378	—	175	91	34	6	3	339	f 171 508,50
Aan meer dan eene school werkzaam		2	5	7								
Eigenlijk totaal		166	205	371								

Het verschil tusschen het aantal leeraren en het aantal jaarwedden — 371 en 339, derhalve 32 — laat zich op de volgende wijze verklaren:

7 leeraren, aan 2 scholen, elk, dus voor elk eene jaarwedde meer dan het aantal leeraren, 7 jaarwedden meer;

2 vacatures, waarvoor wel de jaarwedden, maar niet de leeraars zijn gesteld. . . . . 2 » »

Totaal . 9 » »

Aantal leeraren die aan de burgeravondschool geene afzonderlijke jaarwedden hebben. . . . . 41 » minder.

Totaal . 32 » »

De bovenvermelde vacatures zijn 2 te Harlingen.

De leeraren, die voor hunne werkzaamheden aan de burgerdag- en avondschool of de daarvoor in de plaats tredende inrichting, geene afzonderlijke bezoldiging ontvangen, zijn:

5 leeraren aan de burgeravondschool te Gorinchem;
6 » » » » » Enkhuizen;
3 » » » » » Hoorn;
5 » » » » » Zierikzee;
6 » » » » » Goes;
8 » » » » » Amersfoort;
1 leeraar aan de burgerdag- en avondschool te Leeuwarden
1 » » » burgeravondschool te Harlingen;
6 leeraren aan de burgeravondschool te Kampen.

Van de 7 leeraren in bovenstaande tabel vermeld, die onderwijs gaven aan meer dan eene school, waren 5 leeraren aan de ambachtsschool en aan de academie voor beeldende kunsten te Rotterdam; één leeraar aan de ambachtsschool te Rotterdam en aan de burgeravondschool te Kralingen, en één leeraar aan de burgeravondschool te Kralingen en aan de academie voor beeldende kunsten te Rotterdam.

Het bedrag der jaarwedden van de leeraren aan de burgerdag- en avondschool te Leeuwarden onderging geene verandering.

Het totaal bedrag der jaarwedden van het personeel der burgeravondscholen en daarvoor in de plaats tredende inrichtingen, bedroeg f 171 508,50 tegen f 173 331,50 in het vorige jaar. Bij deze sommen is niet geteld het bedrag der jaarwedden van de leeraars aan de burgerdag- en avondschool f 6700.

d. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

's Hertogenbosch. De commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs sprak den wensch uit dat het onderwijs aan de Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten zoo geregeld worde dat de lessen die nu van $8^1/_2$—$9^1/_2$ uur worden gegeven, vóór 's avonds $8^1/_2$ uur plaats hebben, opdat leerlingen die met 't oog op hun ambacht de lessen in perspectief, ornamentleer, enz. aan die school volgen, in staat worden gesteld de burgeravondschool geregeld te kunnen bezoeken. Bij de tegenwoordige regeling van het onderwijs aan eerstgenoemde school is het voor bovenbedoelde leerlingen onmogelijk het eindexamen der burger-avondschool met gunstig gevolg af te leggen.

Bij het begin van den cursus 1886/87 bleek spoedig dat de kennis en ontwikkeling der 44 leerlingen van de laagste klasse te veel uiteenliepen om hetzelfde onderwijs met vrucht te kunnen volgen. Dientengevolge heeft de directeur der school zich tot den gemeenteraad gewend met het voorstel aan de burgeravondschool eene voorbereidende klasse te verbinden. Dit voorstel, door burgemeester en wethouders in handen der commissie van toezicht gesteld, werd door haar ondersteund. Bij Raadsbesluit van 18 Januari 1887 werd bepaald dat aan de burgeravondschool eene voorbereidende klasse zal worden verbonden.

Eindexamen heeft in 1886 niet plaats gehad, dewijl de 3 leerlingen der hoogste klasse, die den cursus tot het eind hadden bezocht, in sommige vakken niet genoeg gevorderd waren om met de hoop op goeden uitslag dit examen af te leggen. De reden hiervan was, 1°. dat zij genoodzaakt waren van tijd tot tijd de lessen te verzuimen; 2°. dat zij met het oog op hun ambacht eenige lessen aan de Koninklijke school van nuttige en beeldende kunsten volgden en die lessen eerst 's avonds na half acht werden gegeven.

Zutphen. Het eindexamen werd in 't afgeloopen jaar niet op gewone wijze afgenomen. Op voorstel van den heer R. O. VAN MANEN, lid der commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs en voorzitter der examencommissie, werd niet slechts een mondeling, maar ook een schriftelijk examen gehouden. Gedurende vier avonden werd dientengevolge door de examinandi schriftelijk werk geleverd over wis-, natuur- en werktuigkunde, Nederlandsche taal, hand- en lijnteekenen, terwijl één avond voor het mondeling onderzoek werd bestemd. De 5 leerlingen die dit examen aflegden, slaagden alle.

's Gravenhage. De proef, het vorige jaar met den cursus voor volwassenen genomen slaagde zoodanig, dat besloten werd ook dezen winter en, zoo mogelijk, voortaan geregeld elken winter daartoe de gelegenheid te blijven geven van October tot Maart. Aan dezen cursus wordt uitsluitend teekenonderwijs gegeven. Hiervoor hebben zich 32 mannen doen inschrijven, van welke 15 á 20 de lessen geregeld bijwonen. Het zijn bijna alle mannen tusschen 20 en 30 jaar.

Opmerking en waardeering verdient de wijze, waarop leden der Algemeene 's Gravenhaagsche Werkliedenvereeniging, aangemoedigd door hun bestuur, voor zich en en hunne kinderen van de verschillende inrichtingen voor onderwijs gebruik maken. Voor rekening dezer vereeniging toch bezoeken thans 10 leerlingen de ambachtsschool, 20 de avondschool en 3 den cursus voor volwassenen. Verder zonden de Nederlandsche Nationale Werkliedenvereeniging en de Israëlitische Ambachtsvereeniging elk 2 leerlingen, terwijl nog 8 leerlingen de ambachtsschool op kosten der gemeente bezoeken.

Rotterdam. Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen. Nadat de reorganisatie van het onderwijs in afdeeling A tot stand gekomen was, achtte het bestuur den tijd daar om tot eene gelijksoortige reorganisatie van afdeeling B over te gaan. In de bestuursvergadering van 4 October 1886 werd een voorloopig plan vastgesteld. De algemeene vergadering van 23 October hechtte hare goedkeuring aan de wijzigingen, welke voor de uitvoering in het reglement moesten gemaakt worden, zoodat in November het voorstel tot reorganisatie met bijgevoegde berekening van kosten en opgaaf der reglementswijzigingen aan het dagelijksch bestuur der gemeente kon worden ingezonden. Burgemeester en wethouders brachten dit voorstel in den raad, en deze keurde in zijne zitting van 21 April jl. de reorganisatie en reglementswijzigingen goed. Dientengevolge kon het bestuur den 23sten April sollicitanten oproepen naar de betrekking van hoofdleeraar in afdeeling B (technische wetenschappen) en kon den 9den Juni ll. uit een aantal van 16 candidaten, als zoodanig worden benoemd de heer H. EVERS, architect te Amsterdam, die deze benoeming heeft aangenomen.

Dordrecht. De nieuw benoemde directeur meent dat de burgeravondschool moet worden, wat zij totnogtoe al te weinig geweest is, de trechter waardoor de leerlingen der lagere school, die ambachtslieden willen worden, de maatschappij ingaan. Hiervan uitgaande heeft hij zich in het begin van September in betrekking gesteld met de hoofden der openbare scholen voor lager onderwijs. Hij heeft hunne medewerking verzocht om de burgeravondschool en het doel dat zij beoogt, meer bekend te maken en de leerlingen hunner hoogste klassen op te wekken om zich voor het bijwonen der lessen op te geven. Het gevolg hiervan was dat zich 74 leerlingen aanmelden; 61 hunner konden tot de lessen worden toegelaten.

Delft. Het groot aantal leerlingen, dat bij den aanvang van den cursus in de 2de klasse geplaatst was, namelijk 45, maakte het ondoenlijk aan alle in een zelfde lokaal door één leeraar tegelijk teekenonderwijs te doen geven. Daarom is die klasse voor hand- en lijnteekenen in twee afdeelingen gesplitst.

Goes. De uitslag der overgangsexamens was in 1886 weinig bevredigend. Slechts 14 van de 32 leerlingen, die aan die examens deelnamen, konden tot eene hoogere klasse worden bevorderd.

Die der eindexamens daarentegen was zeer gunstig. De 9 leerlingen der 3de klasse die daaraan deelnamen, verkregen alle het getuigschrift.

Amersfoort. Reeds in 1885 werd door de commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs een voorstel gedaan tot vermeerdering van het getal leeraren in handteekenen met 6 en in lijnteekenen met 5. De gemeenteraad stond evenwel bij zijn besluit van 19 October 1885 slechts eene vermeerdering van 2 uren rechtlijnig teekenen toe. De commissie stond nu voor de groote moeilijkheid hoe die twee uren over de 3 klassen der burgeravondschool te verdeelen. In overleg met den directeur en door de omstandigheid dat de 3de of zoogenaamde teekenklasse, waarin ook onderwijs gegeven wordt aan ambachtslieden, bij den aanvang van den cursus 1886/87 sterk werd bevolkt, gedrongen, werd besloten de twee door den raad toegestane uren geheel aan die klasse te geven.

Dat het teekenonderwijs, waaraan aanstaande werklieden in den tegenwoordigen tijd zoo groote behoefte hebben, door deze luttele vermeerdering van 2 lesuren 's weeks slechts weinig gebaat wordt, blijkt des te duidelijker, wanneer men in aanmerking neemt dat in de lagere scholen der gemeente Amersfoort het teekenen niet onder de leervakken is opgenomen.

Zwolle. Door de commissiën op het middelbaar en op het lager onderwijs werden in den loop des jaars pogingen in het werk gesteld om eene nauwere aansluiting te bewerkstelligen tusschen het lager en het elementair middelbaar onderwijs. Een voorstel door de commissie van toezicht op het lager onderwijs werd in handen gesteld van den districtsschoolopziener, met verzoek daarover zijn denkbeelden aan den gemeenteraad mede te deelen. Het door dezen uitgebracht rapport had tengevolge dat de

gemeenteraad bij zijn besluit van 27 December 1886 een reglement voor de openbare herhalingsscholen vaststelde, waarvan de naleving de gewenschte aansluiting zal tot stand brengen. Sommige bepalingen van dit reglement zullen eenige wijzigingen van de reglementen voor de burgeravondschool en de teekenschool noodzakelijk maken, waarop door de commissie van toezicht de goedkeuring zal worden gevraagd.

e. TOESTAND DER LOKALEN EN LEERMIDDELEN.

's Hertogenbosch. Evenals in 1885 zijn de leermiddelen ten behoeve van het onderwijs in natuur- en scheikunde, benevens de overige hulpmiddelen voor het onderwijs, met het noodige vermeerderd.

Lokalen en meubelen zijn in zeer goeden staat.

Breda. Het onderwijs wordt thans gegeven in de lokalen der hoogere burgerschool. De oude vertrekken van het stadsteekeninstituut, waarin vroeger ook de burgeravondschool gehouden werd, zijn afgebroken en het stadsteekeninstituut is overgebracht naar de zalen van de ambachtsschool. Ofschoon hierdoor de burgeravondschool en het stadsteekeninstituut plaatselijk gescheiden zijn, is het paedagogisch verband tusschen beide inrichtingen gebleven zooals het was. De leerlingen der burgeravondschool ontvangen teekenles op het teekeninstituut en die van de laatste inrichting worden aangemoedigd de eerste te bezoeken.

Tiel. De leer- en hulpmiddelen werden aangevuld met: 1°. H. Schmidt, Unterricht im Freihandzeichnen, 2°. acht gipsmodellen van de school voor kunstnijverheid te Haarlem.

De directeur maakte ook dit jaar gebruik van het subsidie door het departement Tiel van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen toegestaan om aan eenige behoeftige leerlingen de benoodigde leermiddelen te verschaffen. Hij wijst er evenwel op, dat het vrij hooge bedrag noodig voor teekenbehoeften en leermiddelen, gevoegd bij het schoolgeld ad f 6 's jaars, vele ouders in den winter doet opzien tegen de voor hen aanzienlijke uitgave aan het bezoek der school verbonden.

Tilburg. De toestand der teekenlokalen bleef even onbevredigend als voorheen. Wel werden stappen gedaan om hierin verbetering te brengen, evenwel zonder dat die in den loop des jaars tot stand kwam.

Rotterdam. Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen. Door den heer J. Verheul Dz., oud leerling dezer inrichting, werd een volledig stel bestekteekeningen van den nieuwen schouwburg ten geschenke gegeven.

Dordrecht. Bij den aanvang van den nieuwen cursus heeft de directeur getracht in eene reeds lang bestaande behoefte aan leermiddelen, en wel bepaald leerboeken, te voorzien. Een groot gedeelte der lesuren ging totnutoe met dicteeren verloren.

Delft. Voortdurend ondervinden de leeraren en leerlingen de voor hunne gezondheid zoo nadeelige werking van tocht, als zij, om in het achterste lokaal te komen, door de open lucht moeten gaan, wijl de overdekte gang niet zoo ver is doorgetrokken,

Gouda. De hulpmiddelen voor het onderwijs werden uitgebreid met eene collectie gipsmodellen, alsook met een paar werktuigen als modellen bij het machineteekenen.

Middelburg. Voor het onderwijs in handteekenen werd in de 1ste klasse gebruik gemaakt van de eenvoudige plaatmodellen van Grolman, Julien en Carot, terwijl de meergevorderden in die klasse teekenden naar meetkunstige lichamen, eenvoudige groepen in pleister en kannen van terra-cotta. In de 2de en 3de klasse werden uit bovengenoemde collecties de meer samengestelde modellen geteekend; ook werd gebruik gemaakt van ornamenten in pleister. De hulpmiddelen bij het onderwijs in rechtlijnig teekenen zijn nog steeds ontoereikend. Aanschaffing van eenige plaatwerken ter opmeting wordt wenschelijk geacht; met eene geringe som kan in die behoefte worden voorzien.

Het schoolgebouw heeft aanzienlijke vergrooting verkregen. Twee ruime, doelmatig ingerichte teekenzalen zijn er aan toegevoegd, terwijl eene der voormalige teekenzalen vervormd is tot twee gewone schoolvertrekken. Verdeeling in tweeën van het lokaal der 1ste klasse blijft evenwel zeer wenschelijk. De verbetering der school bleek gunstige gevolgen uit te oefenen op de vorderingen der leerlingen; vele kleine oorzaken die somwijlen de orde verstoorden, zijn verdwenen.

De tegenwerking van de zijde der werkbazen, waarmede men vroeger zooveel te kampen had, schijnt overwonnen te zijn; bij geen der leerlingen is daarvan iets gebleken en over willekeurig schoolverzuim viel niet te klagen.

Utrecht. Bij gemeenteraadsbesluit van 15 April 1886 werden de plannen tot eene vrij belangrijke verbouwing van de school goedgekeurd en de daarvoor benoodigde gelden toegestaan. Door die verbouwing zullen verschillende verbeteringen tot stand komen: de woning van den concierge wordt afgescheiden van de schoollokalen, de vertrekken voor het onderwijs worden met drie vermeerderd; voor den directeur en de leeraars worden kamers ingericht, welke aan alle billijke eischen zullen voldoen; terwijl de inrichting tot onderzoek van de lichtsterkte van het gas naar eene geheel afzonderlijke buiten het schoolgebouw gelegen localiteit wordt verwezen.

Leeuwarden. Van wege de vereeniging Nijverheid werden aan de minstvermogende leerlingen de leerboeken in bruikleen afgestaan. Nu die exemplaren door de jaren verouderd en versleten waren, heeft het gemeentebestuur eene som van f 100 toegestaan, om de voor rekenkunde, algebra, meetkunde, aardrijkskunde en Nederlandsche taal benoodigde leerboeken aan te schaffen en ze even als vroeger, onder contrôle van den directeur in bruikleen af te staan.

§ 2. INDUSTRIE- EN TEEKENSCHOLEN, AMBACHTSSCHOLEN ENZ.

Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam. Bij het einde van den cursus werd aan den leeraar E. Dubois op op zijn verzoek eervol ontslag verleend en tijdelijk in zijne plaats benoemd dr. J. F. Van Bemmelen, assistent bij het museum van natuurlijke historie te Utrecht.

Door 53 leerlingen werden de lessen gevolgd, waaronder 13 van de betaling van schoolgeld waren vrijgesteld. Hiervan waren er 2 in het genot van eene Rijkstoelage, terwijl 10 leerlingen eene beurs hadden van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

De leerlingen waren over de verschillende afdeelingen aldus verdeeld:

voor vakken aanverwant aan de:

a.	bouwkunst	8	leerlingen;
b.	beeldhouwkunst	10	»
c.	schilderkunst	20	»
voor kunstnaaldwerk		15	»

Aan schoolgelden werd eene som van f 855 gestort.

Na eene geregelde vier- of meerjarige studie als gewoon leerling der afdeelingen voor bouw-, beeldhouw- en schilderkunst werden de eerste vier einddiploma's der school uitgereikt aan 3 heeren en 1 dames-leerling. Het eindexamen van de afdeeling voor kunstnaaldwerk werd door 3 dames met gunstig gevolg afgelegd.

In een der zalen van de school en in de naaldwerkklasse werd eene huishoudelijke tentoonstelling gehouden van de best geslaagde studies der leerlingen wien het einddiploma of het getuigschrift van het theoretisch overgangsexamen kon worden uitgereikt, aangevuld met de studies van eenige andere leerlingen. Door deze tentoonstelling, welke zich in een vrij druk bezoek mocht verheugen, werd een beeld gegeven van den tegenwoordigen staat van het

onderwijs, vooral in de afdeelingen voor decoratieve schilder- en beeldhouwkunst.

In de navolgende tabel zijn de scholen vermeld, die, zonder den naam van burgeravondschool te dragen, meer bijzonder bestemd zijn voor onderwijs in teekenen en andere in art. 13 der wet genoemde vakken, en die door leerlingen uit den ambachtsstand worden bezocht. Ook worden in de tabel, gelijk vroeger, de theoretische en practische ambachtsscholen vermeld, doch niet die ambachtsscholen, waar — gelijk te 's Hertogenbosch — uitsluitend ambachtsonderwijs wordt gegeven, en waarvan de leerlingen voor hetgeen daarbuiten valt, worden verwezen naar de burgeravondschool en de teekenschool.

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal	
				leeraren.	leerlingen.
's Hertogenbosch.	Koninkl. school voor nuttige en beeldende kunsten.	openb.	Handt., lijnt., boets., schilderen, ontleedkunde, kunstgesch.	10	225
Breda.	Teekenschool.	openb.	Handt., boets., bouwk.	7	194
Bergen op Zoom.	Idem.	openb.	Handt.	2	130
Rozendaal (Nbr.).	Idem.	ges. bijz.	Handt., lijnt.	4	197
Helmond.	Idem.	openb.	Handt., lijnt.	2	67
Eindhoven.	Idem.	openb.	Handt., lijnt.	3	130
Oosterhout.	Idem.	ges. bijz.	Handt., lijnt., boets., schilderen.	1	79
Ravestein.	Idem.	openb.	Handt., lijnt., boets.	3	45
Grave.	Idem.	openb.	Handt., lijnt.	3	35
Zevenbergen.	Idem.	openb.	Handt.	3	41
Arnhem,	Ambachtsschool.	ges. bijz.	Vakken van l. o., handt., lijnt., boets., stoomwerktuigkunde, ambachten.	14	124
id.	Teekenschool van het genootschap » Kunstoefening "	ges. bijz.	Handt., lijnt., boets., ornamentl.	7	251
id.	Industrieschool voor meisjes.	ges. bijz.	Vakken van l. o., boekh., teek., handwerken, gymn.	7	96
id.	Gemeent. avondsch. voor handwerkslieden.	openb.	Handt., lijnt., wisk., Ned.	19	260
Barneveld.	Teekenschool.	openb.	Handt.	1	31
Wageningen.	Ambachtschool.	bijz.	Wisk. en nat., handt., lijnt.	4	51
Zaltbommel.	Teekenschool.	openb.	Reken- en meetk., handt., lijnt.	3	24
Nijkerk.	Idem.	openb.	Lijnt.	1	26
Harderwijk.	Idem.	bijz.	Handt.	3	62
Hattem.	Idem.	ges. bijz.	Handt.	1	15
's Gravenhage.	Academie v. beeldende kunsten.	ges. bijz.	Wisk., handt., lijnt., boets.	25	485
id.	Ambachtsschool.	ges. bijz.	Vakken van lag. ond., wisk., natuurk., stoomwerktuigk., handt., lijnt., boets., ambachten	12	117
id.	Afd. avondteekenschool voor volwassenen.	ges. bijz.	Handt., lijnt., bouwkundigt.	2	32
id.	Industrieschool voor meisjes.	ges. bijz.	Vakken van l. o., boekh., teek., handw., kartonneeren, bloemenmaken.	14	86
Rotterdam.	Idem.	ges. bijz.	Vakken van l. o., boekh., teek., handw., gymn.	5	60
Brielle.	Teekenschool.	openb.	Handt., lijnt.	1	21
Alphen.	Ambacht-teekenschool.	ges. bijz.	Wisk., natuurk., handt., lijnt.	4	22
Vianen.	Teekenschool.	ges. bijz.	Handt., bouwk.	1	21
Schoonhoven.	Idem.	bijz.	Vakken van lag. ond., handt., rechtl. teek.	1	20
id.	Idem.	ges. bijz.	Vakken van lag. ond., handt., rechtl. teek.	1	25
Sliedrecht.	Idem.	ges. bijz.	Handt., rechtl. teek.	1	37

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal	
				leeraren.	leerlingen.
Amsterdam.	1ste ambachtsschool en avondteekenschool.	ges. bijz.	Vakken van lag. ond., wisk., natuurk., stoomwerktuigk., handt., lijnt., boets., ambacht.	22	104 118
id.	2de ambachtsschool.	ges. bijz.	Wisk., werktuigk., natuurk., Ned., geschied., aardrijksk., handt., lijnt., boets., ambacht.	12	47
id.	Industrieschool van de Maatschappij voor den werkenden stand.	bijz.	Wisk., werktuigk., boekh., handt., lijnt., boets., stijl- en ornamentleer.	12	71
id.	Teekenschool voor kunstambachten.	ges. bijz.	Handt., lijnt., boets., stijl- en ornamentleer.	8	189
id.	Teekensch. »Concordia inter nos".	bijz.	Lijnt.	3	79
id.	Kweekschool voor machinisten	ges. bijz.	Vakken van l. o., wiskunde, werktuigk., natuurk., teek., ambachten.	8	92
id.	Industrieschool voor vrouwelijke jeugd.	ges. bijz.	Vakken van lag. ond., boekh., handt., lijnt., handw., kartonneeren, kantw., bloemenmaken, pharmacie.	21	232
Amsterdam.	Quellinusschool.	ges. bijz.	Handt., lijnt., bouwk., decoratief schilderen, boets., beeldh.	5	86
Haarlem.	Teekenschool voor kunstnijverheid.	ges. bijz.	Handt., lijnt., bouwk., decoratief schilderen, boets., beeldh., ornamentl, kunstgesch., stijll.	8	197
Hoorn.	Teekenschool.	openb.	Handt., lijnt.	2	55
Purmerend.	Idem.	openb.	Wisk., handt., lijnt., boets., houtsnijden.	4	71
Edam.	Idem.	openb.	Handt., lijnt., boets.	2	51
Middelburg.	Ambachtsschool.	ges. bijz.	Handt., lijnt., timmeren, smeden.	3	23
Goes.	Idem.	ges. bijz.	Teekenen, timmeren, smeden.	2	31
Utrecht.	Idem.	ges. bijz.	Teekenen, kennis van bouwmaterialen, constructie-leer, ambachten.	7	
Zeist.	Teekenschool.	ges. bijz.	Handt.	1	26
Leeuwarden.	Ambachtsschool.	ges. bijz.	Handt., lijnt., boetseeren, ambachten.	9	73
Sneek.	Industrieschool.	openb.	Wisk., natuurk., handt., lijnt.	5	29
Bolsward.	Teekenschool.	openb.		2	92
Zwolle.	Idem.	openb.	Handt., lijnt., timmeren.	7	175
Deventer.	Idem.	openb.	Handt., lijnt., ornamentleer.	10	322
Enschedé.	Ambachtsschool.	openb.	Ned., rek., stelk., meetk., werktuigk., handt., lijnt., boets.	9	33
Kampen.	Teekenschool.	openb.	Handt., lijnt.	2	53
Almelo.	Idem	openb.	Wisk., handt., lijnt.	4	62
Groningen.	Ambachtsschool.	ges. bijz.	Vakken lag. ond., wisk., werktuigk., natuurk., lijnt., boets., ambachten.	8	49
Veendam.	School voor nijverheid en landbouw.	ges. bijz.	Wisk., natuurk., Ned., volkshuishoudk., handt., lijnt.	8	59
Roermond.	Teekenschool.	openb.	Handt., lijnt., boets. en schild.	3	163
Venlo.	Idem.	openb.	Handt., lijnt.	2	35
Weert.	Idem.	bijz.	Vakken van l. o., handt., lijnt.	2	30
			Totaal	356	5749

Ten gevolge van een onderzoek ingesteld naar het teekenonderwijs, zijn in bovenstaande tabel meer scholen opgenomen dan in vorige jaren; met name komen de opgaven betreffende de teekenscholen te Zevenbergen, Harderwijk, Hattem, Vianen, Schoonhoven, Sliedrecht en Bolsward voor de eerste maal in het verslag voor.

Aangaande sommige der in deze tabel voorkomende scholen kan het volgende worden medegedeeld:

's Hertogenbosch. De lessen aan de Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten werden mede gevolgd door de leerlingen der burgeravondschool. Reeds werd vermeld dat het wenschelijk zou zijn de lesuren aan eerstvermelde inrichting zoo te wijzigen dat zij voor sommige vakken buiten die der burgeravondschool vielen, zoodat enkele leerlingen zonder bezwaar beide scholen kunnen bezoeken.

Breda. In de laatste jaren werd er naar gestreefd om de oude copieer-methode af te schaffen en het teekenonderwijs naar de eischen van den tegenwoordigen tijd in te richten. In den loop van 1886 kon hieraan geheel worden voldaan. De school kreeg nieuwe en ruime lokalen ter beschikking, welke voor het geven van teekenonderwijs doelmatig zijn ingericht in het gebouw der ambachtsschool.

Daar het volgen eener nieuwe methode vermeerdering van onderwijskrachten noodzakelijk maakte, werd de heer J. N. Th. Buining met ingang van 1 Januari 1887 op eene jaarwedde van f 100 benoemd tot leeraar aan deze school.

Rozendaal. Het onderwijs in handteekenen werd zeer geregeld gevolgd, doch in de klassen voor het bouwkundig teekenen werden de lessen veelvuldig verzuimd, ten gevolge waarvan de vorderingen te wenschen overlieten.

Door de toeneming van het aantal leerlingen was er bij den aanvang van den cursus gebrek aan plaatsruimte. Door verlenging der teekenbanken wist men evenwel het benoodigd aantal plaatsen te verkrijgen.

Helmond. Bij het begin van den cursus bleek als vroeger het lokaal voor handteekenen te klein. Gewoonlijk echter vervalt dit bezwaar spoedig, omdat eenige leerlingen, na korte kennismaking met het onderwijs, voor goed wegblijven.

Grave. De cursus voor 't bouwkundig teekenen werd op voorstel van den directeur van één op twee jaar gebracht.

Door het aanschaffen van nieuwe modellen en andere hulpmiddelen werd het onderwijs veel verbeterd.

Arnhem. a. *Gemeentelijke avondschool voor handwerkslieden.* In de klassenverdeeling dezer school, benevens het te betalen schoolgeld voor de verschillende klassen is in den loop dezes jaars wijziging gebracht.

Zij bestaat thans uit eene klasse:

A	voor kosteloos onderwijs;					
B	met een schoolgeld	van	f	5,00	's jaars;	
C I	»	»	»	»	7,50	»
C II	»	»	»	»	15,00	»
D	»	»	»	»	20,00	»

De vroegere klasse A is alzoo gesplitst in de klassen A en B.

De wijziging in het schoolgeld had ten doel dit meer in overeenstemming te brengen met de kosten van het onderwijs aan elke klasse.

Het lager en meer uitgebreid lager onderwijs heeft met Januari 1886 een aanvang genomen, het eerste in de lokalen der 1ste overgangsschool, het tweede in die der ambachtsschool.

Ofschoon de toevloed van leerlingen in de beide eerste jaren boven verwachting groot was en er reden bestaat om te verwachten dat uitbreiding van localiteit noodzakelijk zal zijn om 't aangenomen plan behoorlijk uit te voeren, heeft de commissie van toezicht gemeend daartoe geen voorstel te moeten doen, alvorens zij meerdere ondervinding omtrent de werking der school zal hebben opgedaan.

b. *Teekenschool van het genootschap Kunstoefening.* De heer M. D. Crop, tot leeraar benoemd aan de school voor kunstnijverheid te Haarlem, werd vervangen door den heer H. E. Michielsen.

Wegens het groot aantal leerlingen werd ook dat der leeraren met twee vermeerderd, namelijk C. Roskam en J. Maissan. Aan eerstgenoemde werd ook het onderwijs in boetseeren, vroeger gegeven door den wegens hoogen leeftijd eervol ontslagen heer J. B. Cajot, opgedragen.

De leerlingen der avondschool voor handwerkslieden ontvingen aan deze school les in handteekenen, stijl- en ornamentleer.

c. *Industrieschool voor meisjes.* Het bestuur dezer school draagt zooveel mogelijk zorg dat het onderwijs aansluit aan dat op de lagere scholen, ten einde het reeds geleerde te bevestigen en uit te breiden.

Het getal leerlingen dezer school is, vergeleken met dat in 1884 en 1885, verminderd. De oorzaak van dit verschijnsel is gelegen in den avondcursus en dien in het wollennaaien. De eerste werd door de in 1884 weder ingevoerde examens in de nuttige en fraaie handwerken in korten tijd zeer sterk bevolkt. Langzamerhand is nu het aantal minder geworden en het zal waarschijnlijk van 20 tot 24 leerlingen blijven. De wollennaaicursus heeft eene bijzonder moeilijke concurrentie te voeren met de gewone naaisters. De ouders begrijpen nog te weinig dat stelselmatig onderwijs ook in dit vak goede vruchten moet opleveren.

Bij het begin van den cursus 1886/1887 is het vak gymnastiek onder de verplichte leervakken opgenomen. Elken dag ontvangt iedere leerling ¼ uur kamergymnastiek.

Wageningen. De erkenning dat bij het onderwijs aan de teekenschool ongenoegzaam partij werd getrokken van de hulpmiddelen die tegenwoordig voor dit onderwijs bestaan en van de populaire werken die de wetenschap geeft tot algemeene verbreiding van voor den handwerksman nuttige kennis, deed het departement Wageningen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in het afgeloopen jaar besluiten in den bestaanden toestand der teekenschool verbetering te brengen.

Onder den gewijzigden naam van »Avondschool voor aankomende werklieden" werd de inrichting hervormd en op de volgende grondslagen gevestigd:

1°. Geene leerlingen worden toegelaten dan zij, die de lessen in alle vakken wenschen te volgen.

2°. Het onderwijs zal omvatten: de beginselen der wiskunde, het rekenen, de kennis der natuur, een en ander voor zoover het voor aanstaande werklieden noodzakelijk wordt geacht, het hand- en lijnteekenen, volgens de nieuwere methode en de beginselen der bouwkunde.

3°. Het boetseeren vervalt, althans aanvankelijk.

4°. Voor volwassenen zal de gelegenheid bestaan om uitsluitend onderwijs in teekenen, eventueel op vakstudie toegepast, te ontvangen.

Als overgangsmaatregel zullen de leerlingen der vroegere teekenschool worden toegelaten tot de klasse voor volwassenen.

5°. Tot de avondschool voor aankomende werklieden worden toegelaten jongelieden die minstens 12 jaar oud zijn en volgens verklaring van het hoofd der school, welke zij doorliepen, met vrucht het lager onderwijs hebben genoten.

Zaltbommel. Het onderwijs werd gegeven in twee lokalen der hoogere burgerschool, van welker leermiddelen tevens gebruik gemaakt werd.

Het onderwijs is kosteloos.

De vorderingen der leerlingen waren bevredigend.

's Gravenhage. a. *De academie van beeldende kunsten.* Tot opvolger van den leeraar H. P. Vogel werd voorloopig voor een jaar de heer J. H. A. Mialaret benoemd.

b. *De ambachtsschool.* Teruggang van het aantal leer-

lingen in de laatste jaren vindt men vooral bij het meubelmaken en timmeren. De tegenwoordige malaise in het bouwvak schijnt daarvan de oorzaak te zijn.

.c *Industrieschool voor meisjes.* Omtrent het onderwijzend personeel zij vermeld dat mej. J. VAN MALSEN en M. F. BERNARD vervangen werden door mej. G. G. SCHENCK en A. OLT.

Op de tentoonstelling van kunstnaaldwerk in November en December te Amsterdam gehouden, is aan deze school de bronzen medaille toegekend voor het teekenwerk door de leerlingen ingezonden.

Amsterdam. *Teekenschool voor kunstambachten.* Het getal ingeschreven leerlingen voor en gedurende den cursus bedroeg 226, van welk getal 191 leerlingen aan de lessen deelnamen. Zij waren verdeeld als volgt:

1°.	of laagste klasse	82	leerlingen;
2°.	»	38	»
3°.	»	34	»
4°.	of hoogste »	6	»
	klasse voor volwassenen	31	»

Over het geheel was de opkomst der leerlingen getrouwer dan in vorige jaren.

Aan een verzoek om aan de school gelegenheid te geven voor eene voorbereidende en vakstudie ten behoeve van rijtuigmakersleerlingen, kon wegens gebrek aan ruimte, niet voldaan worden.

De kosten der school bedroegen f 11 469,05. Zij werden bestreden uit subsidiën van het Rijk ad f 3000; van de provincie ad f 2000; van de gemeente ad f 4000 uit de opbrengst van schoolgelden en diverse bijdragen.

Quellinusschool. De afgeloopen cursus werd gevolgd door 86 leerlingen tegen 67 in het vorige jaar.

De bibliotheek verkreeg eenige uitbreiding door aankoop van enkele vervolgwerken, terwijl het ameublement naar behoefte werd onderhouden en aangevuld.

Evenals ten vorigen jare was de instelling in het genot van subsidiën van het Rijk en van de gemeente elk ad f 4000, van de provincie ad f 2000. De uitgaven welke in totaal f 16 181,68 beliepen moesten daarmede met de jaarlijksche bijdragen en de geïnde schoolgelden bestreden worden.

Haarlem. *Teekenschool voor kunstnijverheid.* Het aantal vrouwelijke leerlingen van den geheelen dagcursus bedroeg 15. Hiervan worden opgeleid: voor het volgen der lessen aan de Rijksacademie van beeldende kunsten 3 leerlingen; voor den cursus der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers 2; voor het kunstnaaldwerk 2 en voor het boetseeren 2 leerlingen, terwijl 6 dames hunne studiën aan de school vervolgen.

21 vrouwelijke leerlingen namen deel aan den middagcursus op Woensdag en Zaterdag; van deze wilden zich 3 bekwamen voor het examen in het teekenen, ter verkrijging der acte als hoofdonderwijzeres.

12 mannelijke leerlingen volgden den geheelen dagcursus.

Hiervan worden opgeleid, voor den cursus aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers 2 leerlingen, voor graveur 2, voor beeldhouwer 1, voor lithograaf 2, voor decoratieschilder 5.

Voorts waren er 13 mannelijke leerlingen voor den Woensdag- en Zaterdag-middagcursus en 51 leerlingen der normaalschool voor onderwijzers.

De avondlessen werden door 95 leerlingen bezocht waaronder 10 van den dagcursus.

Ter verkrijging der acte als hoofdonderwijzeres hebben drie dames-leerlingen het vereischte examen met goed gevolg afgelegd.

Twee dames-leerlingen deden met goed gevolg het examen tot het verkrijgen der acte voor fraaie handwerken; een dames-leerling werd tot de cursus aan de normaalschool voor teeken-onderwijzers toegelaten.

Bij het eindigen van den vorigen cursus zijn in de school tentoongesteld de werkstukken van leerlingen der nagenoemde inrichtingen:

1. de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam;
2. de kunstnijverheidsteekenschool Quellinus te Amsterdam;
3. de teekenschool voor kunstambachten te Amsterdam;
4. de academie » Minerva" te Groningen;
5. de teekenschool van het genootschap » Mathesis Scientiarum Genetrix" te Leiden;
6. de academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam;
7. de afdeeling kunstnijverheid van de polytechnische school te Delft;
8. de teekenschool voor kunstnijverheid te Haarlem.

De teekeningen van de meeste dezer scholen leverden het bewijs dat er met ernst gewerkt wordt.

De belangstelling in die tentoonstelling overtrof de verwachting; ongeveer 1500 personen bezochten deze expositie. Van lieverlede beginnen de leerlingen meer belang te stellen in het museum in het paviljoen » Welgelegen" gevestigd. Van de modellen in dat museum aanwezig wordt ruimschoots gebruik gemaakt.

De uitgaven der school bedroegen f 10 261,59. Zij werden bestreden uit subsidiën van het Rijk, van de provincie en van de gemeente, respectievelijk groot f 3000, f 1500 en f 1500; uit eenige andere baten en uit de opbrengst van schoolgelden, ad f 3190.

Zierikzee. In deze gemeente bestaat eene vereeniging tot oprichting en instandhouding eener ambachtsschool, welke bekostigd wordt door bijdragen van particulieren, benevens door een provinciaal en een gemeentelijk subsidie. In het afgeloopen jaar werd deze school bezocht door 12 leerlingen, die tevens deelnamen aan de lessen der burgeravondschool.

Utrecht. Door het bestuur van het museum van kunstnijverheid werd bij den gemeenteraad een verzoek ingediend, inhoudende eene aanvrage om in de lokalen door de gemeente in gebruik gegeven een cursus te mogen openen in stijlleer, enz. De commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs door burgemeester en wethouders uitgenoodigd omtrent dit verzoek haar gevoelen uit te spreken, gaf te kennen, dat wanneer het de bedoeling van het bestuur van kunstnijverheid was, bedoeld onderwijs te doen geven als eene aanvulling van hetgeen op de burgeravondschool of op de cursussen geleerd wordt, er bij haar geen bezwaar tegen de inwilliging van het verzoek bestond.

Later is door genoemd bestuur een programma verspreid van een cursus van teekenonderwijs toegepast op kunstindustrie voor mannelijke en vrouwelijke leerlingen. Deze cursus is op den 1sten December 1886 geopend met 11 mannelijke leerlingen.

Zwolle. Bij het klimmend getal leerlingen bij de afdeeling lijnteekenen deed zich de behoefte gevoelen aan grootere localiteit voor dit onderwijs. Om daarin te voorzien werd de timmerkamer aan het lokaal voor lijnteekenen toegevoegd en een ander vertrek gereed gemaakt om het eerstgenoemde te vervangen.

Niettegenstaande deze verbetering in de localiteit bleef in het onderwijs dezer school eene groote leemte bestaan. Zij wordt namelijk bezocht door jongens van 12 tot 14 jarigen leeftijd, die wel het lager onderwijs genoten hebben, doch dit niet bijhouden, zoodat zij op 17 à 18 jarigen leeftijd wel kunnen teekenen, maar niet meer rekenen. Bovendien zijn zij voor het meerendeel in lezen en schrijven zeer achteruitgegaan. Het zou ongetwijfeld in het belang dezer jongelieden zijn, indien zij de lessen aan de burgeravondschool volgden, of zoo voor sommigen daartegen bezwaren bestaan, dat hun de verplichting werd opgelegd van het herhalingsonderwijs gebruik te maken.

Kampen. De lessen voor den cursus 1886/87 zijn opnieuw geregeld en uitgebreid, hetgeen mogelijk werd door de benoeming van twee leeraren voor het teekenen. De 1ste klasse ontving gedurende den cursus 1886/87 6 uur handteekenen, de 2de 2 uur hand- en 4 uur lijnteekenen.

Enschedé. Bij gemeenteraadsbeslnit van 21 October 1886 werd besloten tot de oprichting van eene ambachtsschool. In de vergadering van den gemeenteraad van denzelfden datum werd de verordening tot regeling van het onderwijs vastgesteld en krachtens deze het bestuur der school opgedragen aan den directeur der Nederlandsche school voor nijverheid en handel, den heer W. MIDDELVELD VIERSEN.

Ingevolge art. 14 van de verordening der laatstvermelde school, volgens welk artikel de leeraren dezer school zonder verhoging van jaarwedde kunnen aangesteld worden als leeraren aan eene op te richten ambachtsschool, teekenschool of dergelijke, met dien verstande dat zij niet verplicht kunnen worden meer dan 25 uren onderwijs in de week te geven, werd het onderwijs aan de ambachtsschool opgedragen, benevens aan den directeur, aan de heeren A. L. DE BONT, C. C. SCHLENCKER, A. BENTHEM GZ., G. J. VAN THIENEN, W. G. MANN, F. H. MAASSEN, J. H. WEIJNS en H. P. TIMMER.

Den heer A. BENTHEM GZ., wiens lesuren door deze opdracht boven 25 stegen, werd als leeraar aan de ambachtsschool eene jaarwedde toegekend van f 180.

De school werd op 15 November 1886 geopend met 33 leerlingen.

De vakken welke worden onderwezen, zijn: Nederlandsche taal, rekenen, stel- en meetkunde, kennis der natuur, werktuigkunde, scheikunde, boekhouden, de compositie, hand- en lijnteekenen.

Venlo. De teekenschool bestond gedurende 1886 op den ouden voet, dat wil zeggen, er werd alleen onderwijs in hand- en lijnteekenen gegeven. Sinds eenigen tijd was echter bij de commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs het besef ontwaakt dat voor de leerlingen dezer school de gelegenheid tot meer theoretische ontwikkeling moest geopend worden.

De bemoeiingen der commissie hebben er toe geleid dat in November jl. uit den gemeenteraad eene commissie werd benoemd, waaraan werd opgedragen een plan tot reorganisatie dezer school te ontwerpen, zoodat in het volgende jaar eene uitbreiding van het leerplan kan verwacht worden.

§ 3. HOOGERE BURGERSCHOLEN.

a. GETAL EN SOORT DER SCHOLEN.

Door de wijziging van de school te Enschedé werd het aantal gesubsidieerde bijzondere scholen met ééne verminderd en het aantal gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerscholen met ééne vermeerderd. Hieromtrent valt het volgende mede te deelen:

Sedert 1862 bestond te Enschedé, onder den naam van »Twentsche Industrie- en Handelsschool", eene bijzondere school voor middelbaar onderwijs, eerst met vijf-, daarna met zesjarigen cursus. Zij was opgericht door de Twentsche vereeniging tot bevordering van Nijverheid en Handel, en werd in stand gehouden met de financieële medewerking van het Rijk en de gemeente Enschedé.

Nadat in het voorjaar van 1885 van Regeeringswege was aangedrongen op verbetering van de bestaande organisatie en heeren curatoren, om deze tot stand te brengen, vruchteloos eene verhooging van het gemeentelijk subsidie met f 2000 hadden aangevraagd, richtte de gemeenteraad tot de Regeering het verzoek om de stichting eener Rijksschool, onder belofte dat, wanneer aan dit verzoek mocht worden voldaan, de Twentsche vereeniging hare geheele inrichting aan het Rijk in eigendom zou afstaan. Hoewel de Regeering met het streven naar eene betere organisatie zeer ingenomen was, had zij echter bezwaar hare medewerking tot de stichting eener Rijksschool te verleenen; wel werd het uitzicht geopend op een hooger subsidie, indien eene regeling tot stand kwam op den voet van een concept-leerplan door den inspecteur van het middelbaar onderwijs, wijlen dr. M. SALVERDA, ontworpen. Daar dit concept-leerplan ook met de wenschen van heeren curatoren en andere deskundigen strookte, namen burgemeester en wethouders van Enschedé uit de gevoerde correspondentie aanleiding, bij missive van 15 September 1885 aan den gemeenteraad mede te deelen, wat er omtrent eene doeltreffende inrichting van het onderwijs was geschreven en gedaan; hieraan was toegevoegd een voorstel om de school voor rekening van de gemeente over te nemen, onder zekere financieële voorwaarden, ten opzichte van Rijkssubsidie voor verbouwings-, eerste inrichtings- en jaarlijksche kosten. De hierin neêrgelegde denkbeelden vonden bij den gemeenteraad een gunstig onthaal. De Twentsche vereeniging droeg hare school met de leermiddelen aan de gemeente over, de Regeering zei het gewenschte subsidie toe en zoo werd het besluit genomen tot de oprichting van eene gemeentelijke middelbare school met het bovengenoemd concept-leerplan tot grondslag van haar programma.

De raad der gemeente Enschedé meende dat met de verandering der school eene naamsverwisseling gepaard moest gaan en besloot der nieuwe inrichting den naam te geven van »Nederlandsche school voor Nijverheid en Handel".

De volgende tabel wijst de gemeenten aan, waar de scholen gevestigd zijn, benevens het jaar der stichting, den duur van den cursus en het bedrag van het schoolgeld, zoo voor enkele lessen als voor het volledig onderwijs.

Provinciën.	Gemeenten.	Aard der school.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor volledig onderwijs.	Bedrag van het schoolgeld voor enkele lessen.
Noordbrabant.	's Hertogenbosch	Rijks hoogere burgerschool.	1867	5	f 30 p. jaar.	f 7 of f 14 per vak.
	Tilburg.	Idem.	1866	5	30 »	7 » 14 » »
	Breda.	Gesubs. gem. hoogere burgersch	1867	5	50 »	3 per uur 's weeks.
	Bergen op Zoom	Rijks hoogere burgerschool.	1882	3	24 »	7 of f 14 per vak.
	Helmond.	Idem.	1867	3	30 »	7 » 14 » »
Gelderland.	Arnhem.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1866	5	60 »	6 tot f 60 per jaar.
	Nijmegen.	Idem.	1865	5	60 »	5 per uur 'sweeks.
	Apeldoorn.	Idem.	1877	3	60 »	5 » » »
	Zutphen.	Idem.	1864	5	40 »	10 » jaar.
	Tiel.	Idem.	1870	5	50 »	5 tot f 12 per vak.
	Winterswijk.	Rijks hoogere burgerschool.	1870	3	30 »	7 of 14 » »
	Wageningen.	Idem.	1869	3	40 »	5 tot 20 » »
	Zaltbommel.	Idem.	1867	3	30 »	7 of 14 » »
Zuidholland.	's Gravenhage.	Niet gesubs. gem. hoogere burgerschool.	1865	5	100 »	10 tot 48 » »
	Id.	Idem.	1883	3	60 »	nog niet bepaald.
	Rotterdam.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1865	5	60 »	—
	Id.	Niet gesubs. hoogere burgerschgerschool.	1875	3	60 »	—
	Leiden.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1864	5	60 »	10 tot f 25 per vak.
	Dordrecht.	Idem.	1865	5	54 of f 72 »	10 of 15 » »
	Delft.	Idem.	1864	5	70 »	10 tot f 30 » »
	Schiedam.	Idem	1869	5	60 »	6 tot 15 » »
	Gouda.	Rijks hoogere burgerschool.	1865	5	30 »	f 7 of f 14 per vak.
	Gorinchem.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1871	5	50 of f 60 »	9 tot 40 » jaar.
	Brielle.	Idem.	1879	3	30 »	5 of 10 » vak.
Noordholland.	Amsterdam.	Idem.	1865	5	60 »	10 tot 25 » »
	Id.	Niet gesubs. gem. hoogere burgerschool	1876	3	30 »	—
	Id.	Idem.	1881	3	30 »	—
	Id.	Idem met daaraan verbonden handelsschool.	1882 (1869)	3 2	180 » 180 »	10 tot f 25 » » 10 » 25 » »
	Haarlem.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1864	5	60 »	10 » 25 » »
	Id.	Niet gesubs gem. hoogere burgerschool.	1874	3	60 »	10 » 25 » »
	Zaandam.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1866	4	60 »	20 per vak.
	Alkmaar.	Rijks hoogere burgerschool.	1867	5	30 »	7 of f 14 per vak.
	Hoorn.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1868	5	30 of f 40 »	5 tot 20 » »
	Enkhuizen.	Idem.	1870	3	20 tot f 30 »	15 per jaar.
Zeeland.	Middelburg.	Rijks hoogere burgerschool.	1865	5	40 »	f 7 of f 14 per vak.
	Zierikzee.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1869	5	40 »	10 per vak.
	Goes.	Idem.	1865	5	40 of f 50 »	f 5 tot f 12 per vak.
Utrecht.	Utrecht.	Rijks hoogere burgerschool.	1866	5	60 »	10 of 20 » »
	Id.	Niet gesubs. gem. hoogere burgerschool.	1880	3	24 »	24 per jaar.

Provinciën.	Gemeenten.	Aard der school.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor volledig onderwijs.	Bedrag van het schoolgeld voor enkele lessen.
	Amersfoort.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1871	5	f50 per jaar.	f 5 tot f 12,50 p. vak.
Friesland.	Leeuwarden.	Rijks hoogere burgerschool.	1867	5	50 »	7,50 of f 15 »
	Harlingen.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1865	3	40 »	6 of f 12 per jaar.
	Sneek.	Idem.	1864	5	30 of f 50 »	1 tot f 1,60 p.u 'sw.
	Heerenveen.	Rijks hoogere burgerschool.	1870	3	30 »	7 of f 14 per vak.
Overijssel.	Zwolle.	Idem.	1867	5	50 »	7,50 of f 15 p. vak.
	Deventer.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1864	5	50 of f 60 »	3 per uur 's weeks.
	Kampen.	Niet gesub. gem. hoogere burgerschool.	1868	5	30 »	10 per vak.
	Almelo.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1874	3	50 »	3 of f 4 p. u. 'sw.
	Enschedé.	Ges. gem. Ned. sch. v. Nijverheid en handel.	1886	5	60 en f 150 »	—
Groningen.	Groningen.	Rijks hoogere burgerschool.	1864	5	50 »	7,50 of f 15 p. vak.
	Id.	Niet. gesubs. gem. hoogere burgerschool.	1882	3	25 »	—
	Veendam.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1866	5	20 tot f 50 »	20 tot f 50 per jaar.
	Winschoten.	Idem.	1879	3	40 »	Niet bepaald.
	Sappemeer.	Rijks hoogere burgerscgool.	1868	3	30 »	f 7 of f 14 per vak.
	Warffum	Idem.	1868	3	30 »	7 » 14 » »
Drenthe.	Assen.	Idem.	1868	5	30 »	7 » 14 » »
	Meppel.	Idem.	1881	3	30 »	7 » 14 » »
Limburg.	Maastricht.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1864	5	30 en f 50 »	5 » 10 » »
	Roermond.	Rijks hoogere burgerschool.	1864	5	30 »	5 » 10 » »
	Venlo.	Idem.	1866	3	30 »	7 » 14 » »
	Rolduc.	Niet gesubs. R-Kath. hoogere burgerschool.	1872	5	—	—

Wanneer in de kolom voor het schoolgeld twee cijfers voorkomen, vermeldt het eerste het bedrag voor de lagere, het tweede voor de hoogere klassen, uitgezonderd bij Enschedé. Hier bezitten curatoren de bevoegdheid om te bepalen, dat voor een leerling slechts het halve schoolgeld behoeft betaald te worden.

Zonder betaling van schoolgeld werden tot de lessen toegelaten:

te Arnhem	5	leerlingen,
» Zutphen	5	»
» 's Gravenhage (5jarige cursus)	4	»
» » (3jarige cursus)	2	»
» Brielle	2	»
» Amsterdam (5jarige cursus)	6	»
» » (1ste 3jarige cursus)	18	»
» » (2de 3jarige cursus)	16	»
» » (3de 3jarige cursus)	3	»
» Enkhuizen	3	»
» Goes	2	»
» Harlingen	1	leerling,
» Sneek	2	leerlingen,
» Deventer	4	»
» Groningen (3jarige cursus)	3	»
» Veendam	3	»
» Winschoten	4	»
» Maastricht	11	»

te zamen 94 leerlingen aan 18 scholen, tegen 95 leerlingen aan 18 scholen in het vorige jaar. Bovendien werd te Maastricht aan 4 en te Enschedé aan 5 leerlingen onderwijs gegeven tegen betaling van het halve schoolgeld.

Wanneer de bovenstaande tabel in de kolom » Bedrag van het schoolgeld voor enkele lessen" het teeken — staat, beteekent dit, dat op de school, waarop dit teeken betrekking heeft, geene leerlingen voor enkele lessen worden toegelaten.

b. GETAL DER LEERLINGEN.

In onderstaande tabel wordt het aantal leerlingen vermeld, dat in December 1886 aan de hoogere burgerscholen het onderwijs volgde:

SCHOLEN.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs in de						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
's Hertogenbosch	23	16	12	9	6	66	10	76
Tilburg	9	12	10	4	1	36	2	38
Breda	17	10	17	7	3	54	2	56
Bergen op Zoom	13	10	9	—	—	32	10	42
Helmond	23	3	4	—	—	30	8	38
Arnhem	33	21	18	10	6	88	20	108
Nijmegen	16	17	20	6	3	62	1	63
Apeldoorn	—	—	10	9	2	21	(1) 30	51
Zutphen	26	24	13	13	9	85	2	87
Tiel	18	11	12	3	3	47	9	56
Winterswijk	11	11	4	—	—	26	5	31
Wageningen	20	15	6	—	—	41	2	43
Zaltbommel	9	9	5	—	—	23	»	23
's Gravenhage (5jarige cursus)	40	30	42	43	17	172	1	173
id. (3jarige cursus)	37	32	19	—	—	88	—	88
Rotterdam (5jarige cursus)	43	49	34	24	15	165	—	165
id. (3jarige cursus)	61	39	26	—	—	126	—	126
Leiden	51	30	23	12	13	129	10	139
Dordrecht	39	34	35	11	10	129	4	133
Delft	11	13	15	19	6	64	2	66
Schiedam	17	18	11	5	6	57	1	58
Gouda	19	19	7	8	1	54	12	66
Gorinchem	12	14	4	7	4	41	1	42
Brielle	17	9	»	—	—	26	21	47
Amsterdam (5jarige cursus)	40	34	41	39	29	183	2	185
id. (1e 3jarige cursus)	98	63	50	—	—	211	—	211
id. (2e 3jarige cursus)	102	94	54	—	—	250	—	250
id. (3e 3jarige cursus met Handelsschool)	27	18	28	27	17	117	—	117
Haarlem (5jarige cursus)	40	45	33	13	10	141	7	148
id. (3jarige cursus)	21	17	15	—	—	53	»	53
Zaandam	16	13	10	4	—	43	5	48
Alkmaar	17	12	9	6	3	47	9	56
Hoorn	22	22	13	10	9	76	1	77
Enkhuizen	10	3	2	—	—	15	28	43
Middelburg	27	20	12	7	10	76	18	94
Zierikzee	16	14	11	5	6	52	5	57
Goes	26	18	11	5	3	63	7	70
Utrecht (5jarige cursus)	26	30	25	17	14	112	7	119
id. (3jarige cursus)	60	41	23	—	—	124	1	125
Amersfoort	15	14	9	9	2	49	4	53
Leeuwarden	41	38	33	20	12	144	17	161
Harlingen	12	9	6	—	—	27	5	32
Sneek	14	20	12	7	8	61	15	76
Heerenveen	19	21	10	—	—	50	11	61

SCHOLEN.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs in de						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
Zwolle	27	14	13	9	1	64	6	70
Deventer	24	20	13	5	9	71	5	76
Kampen	20	27	14	12	3	76	4	80
Almelo	12	8	9	8	—	37	5	42
Enschede	15	6	8	6	—	35	2	37
Groningen (5jarige cursus)	22	30	20	26	13	111	10	121
id. (3jarige cursus)	33	30	10	—	—	73	—	73
Veendam	15	12	13	6	6	52	1	53
Winschoten	21	16	8	—	—	45	1	46
Sappemeer	21	12	12	—	—	45	8	53
Warffum	3	10	8	—	—	21	4	25
Assen	14	16	13	10	8	61	7	68
Meppel	26	17	5	—	—	48	3	51
Maastricht	26	17	23	5	8	79	13	92
Roermond	14	17	14	4	4	53	1	54
Venlo	40	12	11	—	—	63	1	64
Rolduc	87	59	34	13	4	197	—	197
Totaal	1634	1315	991	463	284	4687	366	5053

Het teeken — duidt aan, dat de aan het hoofd genoemde klasse der school niet bestaat, krachtens de organisatie der school; het teeken », dat die klasse in December 1886 geene leerlingen telde.

Daar de klassen van de hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Apeldoorn overeenstemmen met de hoogste drie klassen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, komen de daarop betrekking hebbende cijfers voor in de kolommen, bestemd voor de 3de, 4de en en 5de klasse.

De leerlingen der Amsterdamsche handelsschool zijn vermeld in de kolommen van de 4de en 5de klasse.

De voorbereidende afdeelingen telden:

te Helmond 11 leerlingen en 2 voor enkele lessen,
» Goes 10 »
» Venlo 16 »
» Rolduc 27 »

De leerlingen der voorbereidende klassen zijn in bovenstaande tabel bij de leerlingen der 1ste klasse geteld; zij waren 64 in getal.

De leerlingen der Twentsche industrie- en handelsschool gingen bij de opening der Nederlandsche school voor nijverheid en handel tot die inrichting over.

Aan de navolgende scholen waren ééne of meer klassen in afdeelingen gesplitst.

Arnhem, de 1ste klasse in 2 afdeelingen.

Zutphen, de laagste drie klassen elk in 2 afdeelingen. de splitsing van genoemde klassen had niet plaats voor de lessen in Staatsinrichting, aardrijkskunde, Fransch, boekhouden, schrijven, hand- en lijnteekenen en voor de lessen in de plant- en dierkunde in de 3de klasse.

's Gravenhage (5jarige cursus), de 1ste, 2de, 3de en 4de klasse, elk in 2 afdeelingen.

's Gravenhage (3jarige cursus), de 1ste en 2de klasse, elk in 2 afdeelingen.

Rotterdam (5jarige cursus), de laagste 3 klassen, elk in 2 afdeelingen.

Rotterdam (3jarige cursus), de 1ste klasse in 3, de 2de en 3de klasse, elk in 2 afdeelingen.

Leiden, de 1ste en 2de klasse, elk in 2 afdeelingen.

Dordrecht, de laagste drie klassen, elk in 2 afdeelingen.

Amsterdam (5jarige cursus), de laagste 3 klassen, elk in 2 afdeelingen.

Amsterdam (1ste 3jarige cursus), de 1ste klasse in 4, de 2de in 3 en de 3de in 2 afdeelingen.

Amsterdam (2de 3jarige cursus), de 1ste en 2de klasse elk in 4, de 3de in 2 afdeelingen.

Haarlem (5jarige cursus), de laagste 3 klassen, elk in 2 afdeelingen.

Leeuwarden, de laagste 3 klassen, elk in 2 afdeelingen.

Groningen (5jarige cursus), de 2de en 4de klasse, elk in 2 afdeelingen.

Groningen (driejarige cursus), de laagste twee klassen in 2 afdeelingen.

Middelburg, de 1ste klasse in 2 afdeelingen behalve voor wiskunde.

Utrecht (5jarige cursus), de 2de klasse in 2 afdeelingen.

Utrecht (3jarige cursus), de 1ste klasse in 3, de 2de in 2 afdeelingen.

Rolduc, de voorbereidende klasse in 2 afdeelingen, de 1ste en 2de klasse elk in 3 afdeelingen.

Er waren derhalve in het geheel aan 19 scholen 47 klassen in 105 afdeelingen geplitst. Onder deze was ééne voorbereidende klasse, die in 2 afdeelingen gesplitst was, terwijl verder 17 1ste klassen in 41, 18 2de klassen in 40, 10 3de klassen in 20 en 2 4de klassen in 4 afdeelingen gesplitst waren. Gesplitste 5de klassen kwamen dit jaar niet voor.

Van de scholen, waar leerlingen voor enkele lessen worden toegelaten, telde die te Zaltbommel geene leerlingen.

Eenige der hier besproken scholen, ofschoon oorspronkelijk alleen bestemd voor mannelijke leerlingen, werden ook bezocht door vrouwelijke. Het getal dier scholen, dat het vorige jaar 26 bedroeg, vermeerderde met 4, die te Zutphen, Alkmaar, Middelburg en Assen. Die te Winterswijk telde dit jaar geene vrouwelijke leerlingen. De volgende tabel wijst de vrouwelijke bevolking aan voor volledig onderwijs en voor enkele lessen:

SCHOLEN.	Getal der vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs in de						Voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Bergen op Zoom	6	4	»	—	—	10	2	12
Helmond	3	»	»	—	—	3	»	3
Apeldoorn	—	—	2	»	»	2	10	12
Zutphen	1	»	»	»	»	1	»	1
Tiel	2	»	1	»	1	4	1	5
Wageningen	1	3	1	—	—	5	»	5
Zaltbommel	»	2	1	—	—	3	»	3
Schiedam	»	»	5	»	»	5	»	5
Gouda	»	2	»	»	1	3	3	6
Gorinchem	6	4	6	2	»	18	»	18
Brielle	2	1	»	—	—	3	10	13
Zaandam	3	4	»	2	—	9	4	13
Hoorn	5	3	4	1	—	13	8	21
Enkhuizen	2	»	»	—	—	2	6	8
Alkmaar	»	»	1	»	»	1	4	5
Sneek	2	3	2	»	3	10	10	20
Heerenveen	4	7	4	—	—	15	2	17
Harlingen	»	2	»	—	—	2	»	2
Middelburg	»	»	1	»	»	1	1	2
Zierikzee	4	2	2	»	»	8	5	13
Veendam	1	2	»	»	»	3	»	3
Winschoten	5	6	2	—	—	13	»	13
Sappemeer	5	2	»	—	—	7	4	11
Warfum	3	1	1	—	—	5	3	8
Meppel	5	2	2	—	—	9	6	15
Assen	1	»	»	»	»	1	»	1
Zwolle	3	1	1	»	»	5	2	7
Almelo	9	6	»	3	»	18	2	20
Roermond	»	1	»	»	»	1	»	1
Totaal	73	58	36	8	5	180	83	263

Uit eene vergelijking van deze tabel met die in het vorige jaarverslag blijkt dat het aantal vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs met 20 is vermeerderd en die voor enkele lessen met 12 verminderd. Het grootste aantal vrouwelijke leerlingen wordt gevonden te Arnhem en te Gorinchem. Aan beide deze scholen bedroeg het 18 voor volledig onderwijs. Overigens geven deze cijfers tot geene opmerking aanleiding

De volgende tabel geeft een vergelijkend overzicht van de manneelijke bevolking der hoogere burgerscholen in December 1885 en in December 1886, voor het volledig onderwijs, voor enkele lessen en voor beide samen:

SCHOLEN.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	In Dec. 1885.	In Dec. 1886.	Meer in 1886.	Minder in 1886.	In Dec. 1885.	In Dec. 1886.	Meer in 1886.	Minder in 1886.	In Dec. 1885.	In Dec. 1886.	Meer in 1886.	Minder in 1886.
's Hertogenbosch	62	66	4	»	11	10	»	1	73	76	3	»
Tilburg	37	36	»	1	2	2	»	»	39	38	»	1
Breda	53	54	1	»	»	2	2	»	53	56	3	»
Bergen op Zoom	32	32	»	»	11	10	»	1	43	42	»	1
Helmond	24	30	6	»	3	8	5	»	27	38	11	»
Arnhem	94	88	»	6	14	20	6	»	108	108	»	»
Nijmegen	72	62	»	10	1	1	»	»	73	63	»	10
Apeldoorn	17	21	4	»	7	30	23	»	24	51	27	»
Zutphen	85	85	»	»	6	2	»	4	91	87	»	4
Tiel	43	47	4	»	9	9	»	»	52	56	4	»
Winterswijk	42	26	»	16	2	5	3	»	44	31	»	13
Wageningen	49	41	»	8	1	2	1	»	50	43	»	7
Zaltbommel	27	23	»	4	—	—	»	»	27	23	»	4
's Gravenhage (5jarige cursus)	189	172	»	17	9	1	»	8	198	173	»	25
id. (3jarige cursus)	83	88	5	»	2	»	»	2	85	88	3	»
Rotterdam (5jarige cursus)	163	165	2	»	—	—	—	—	163	165	2	»
id. (3jarige cursus)	127	126	»	1	—	—	—	—	127	126	»	1
Leiden	134	129	»	5	9	10	1	»	143	139	»	4
Dordrecht	139	129	»	10	3	4	1	»	142	133	»	9
Delft	77	64	»	13	2	2	»	»	79	66	»	13
Schiedam	64	57	»	7	3	1	»	2	67	58	»	9
Gouda	54	54	»	»	11	12	1	»	65	66	1	»
Gorinchem	37	41	4	»	1	1	»	»	38	42	4	»
Brielle	19	26	7	»	30	21	»	9	49	47	»	2
Amsterdam (5jarige cursus)	168	183	15	»	2	2	»	»	170	185	15	»
id. (1ste 3jarige cursus)	242	211	»	31	—	—	—	—	242	211	»	31
id. (2de 3jarige cursus)	233	250	17	»	—	—	—	—	233	250	17	»
id. (3de 3jarige cursus met Handelsschool	109	117	8	»	1	»	»	1	110	117	7	»
Haarlem (5jarige cursus)	134	141	7	»	9	7	»	2	143	148	5	»
id. (3jarige cursus)	58	53	»	5	»	»	»	»	58	53	»	5
Zaandam	39	43	4	»	4	5	1	»	43	48	5	»
Alkmaar	43	47	4	»	14	9	»	5	57	56	»	1
Hoorn	76	76	»	»	0	1	1	»	76	77	1	»
Enkhuizen	17	15	»	2	22	28	6	»	39	43	4	»
Middelburg	72	76	4	»	12	18	6	»	84	94	10	»
Zierikzee	46	52	6	»	6	5	»	1	52	57	5	»

SCHOLEN.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	In Dec. 1885.	In Dec. 1886.	Meer in 1886.	Minder in 1886.	In Dec. 1885.	In Dec. 1886.	Meer in 1886.	Minder in 1886.	In Dec. 1885.	In Dec. 1886.	Meer in 1886.	Minder in 1886.
Goes	78	63	»	15	11	7	»	4	89	70	»	19
Utrecht (5jarige cursus)	98	112	14	»	15	7	»	8	113	119	6	»
id. (3jarige cursus)	117	124	7	»	1	1	»	»	118	125	7	»
Amersfoort	50	49	»	1	2	4	2	»	52	53	1	»
Leeuwarden	149	144	»	5	13	17	4	»	162	161	»	1
Harlingen	32	27	»	5	3	5	2	»	35	32	»	3
Sneek	59	61	2	»	13	15	2	»	72	76	4	»
Heerenveen	60	50	»	10	9	11	2	»	69	61	»	8
Zwolle	57	64	7	»	10	6	»	4	67	70	3	»
Deventer	70	71	1	»	3	5	2	»	73	76	3	»
Kampen	86	76	»	10	6	4	»	2	92	80	»	12
Almelo	31	37	6	»	3	5	2	»	34	42	8	»
Enschedé	37	35	»	2	2	2	»	»	39	37	»	2
Groningen (5jarige cursus)	115	111	»	4	15	10	»	5	130	121	»	9
id. (3jarige cursus)	89	73	»	16	—	—	—	—	89	73	»	16
Veendam	61	52	»	9	1	1	»	»	62	53	»	9
Winschoten	41	45	4	»	1	1	»	»	42	46	4	»
Sappemeer	44	45	1	»	9	8	»	1	53	53	»	»
Warffum	25	21	»	4	3	4	1	»	28	25	»	3
Assen	66	61	»	5	1	7	6	»	67	68	1	»
Meppel	34	48	14	»	3	3	»	»	37	51	14	»
Maastricht	78	79	1	»	10	13	3	»	88	92	4	»
Roermond	46	53	7	»	5	1	»	4	51	54	3	»
Venlo	61	63	2	»	4	1	»	3	65	64	»	1
Rolduc	209	197	»	12	—	—	»	»	209	197	»	12
Totaal	4733	4687	168	234	350	366	83	67	5103	5053	185	235
			66 minder				16 meer				50 minder	

Uit deze tabel blijkt dat het aantal leerlingen voor volledig onderwijs is verminderd met 66, dat voor enkele lessen met 9, zoodat het geheel aantal leerlingen eene vermindering van 75 heeft ondergaan

De verhouding der leerlingen die slechts enkele lessen volgen tot het geheel aantal leerlingen, bleef ongeveer dezelfde.

De 21 Rijksscholen telden 1354 leerlingen, 151 leerlingen voor enkele lessen, dat is 11,2 pct; de overige scholen op 3634 leerlingen 190 voor enkele lessen, dat is 5.2 pct.

De scholen, waar het aantal leerligen voor enkele lesssen meer dan 25 pct. bedraagt van het aantal leerlingen voor volledig onderwijs zijn die te Bergen op Zoom, Helmond, Brielle en Enkhuizen.

Van de 341 leerlingen voor enkele lessen waren ingeschreven voor:

wiskunde	15
werktuigkunde	79
natuurkunde	98
scheikunde	84
plant- en dierkunde	89
delfstof- en aardkunde	17
cosmographie	18
staatsinrichting	40
staatshuishoudkunde	39
aardrijkskunde	125
geschiedenis	89
Nederlandsch	188
Fransch	200
Hoogduitsch	206

Engelsch	164
handelswetenschappen .	23
boekhouden alleen . . .	44
schrijven	25
handteekenen.	152
lijnteekenen	67
gymnastiek	75

Het aantal leerlingen voor schrijven dat het vorige jaar eene belangrijke vermindering had ondergaan is nu weder van 17 tot 25 geklommen.

Van 341 leerlingen voor enkele lessen woonden 56 het onderwijs bij in de 1ste klasse. 54 in de 2de klasse. 126 in de 3de klasse, 59 in de 4de klasse en 46 in de 5de klasse. De wijzigingen in deze cijfers, vergeleken met die van het vorige jaar, zijn gering en geven tot geene opmerkingen aanleiding.

Van de 83 vrouwelijke leerlingen die aan 18 hoogere burgerscholen enkele lessen volgden, genoten:

17	het onderwijs in wiskunde.
12	» » » natuurkunde
12	» » » scheikunde.
17	» » » plant- en dierkunde.
6	» » » delfstof- en aardkunde.
5	» » » staatsinrichting.
3	» » » staathuishoudkunde.
29	het onderwijs in aardrijkskunde.
28	» » » geschiedenis.
38	» » » Nederlandsch.
70	» » » Fransch.
62	» » » Hoogduitsch.
56	» » » Engelsch.
7	» » » handelswetenschappen.
7	» » » boekhouden.
1	» » » schrijven.
31	» » » handteekenen.
5	» » » lijnteekenen.
14	» » » gymnastiek.

Deze cijfers vergelijkende met die van het vorige jaar, valt er bij de meeste leervakken vermindering op te merken.

De vrouwelijke leerlingen voor enkele vakken waren op de volgende wijze over de verschillende klassen verdeeld:

in de 1ste klasse	10
» » 2de, »	18
» » 3de »	27
» » 4de »	19
» » 5de »	9

De volgende tabel bevat verschillende opgaven betreffende het onderwijs in gymnastiek.

SCHOLEN.	GETAL LEERLINGEN voor gymnastiek.	GETAL LEERLINGEN voor volledig onderwijs.	Al of niet exerceeroefeningen.	Aantal geheele of halve uren per week onderwijs in de gymnastiek.
's Hertogenbosch	62	66	ja.	1ste en 2de afdeeling 2 geheele uren, 3de afdeeling, bovendien dagelijks ¼ uur.
Tilburg	37	36	ja.	2 halve uren.
Bergen op Zoom	46	32	neen.	1 geheel uur en 2 halve uren.
Breda	—	54	—	
Helmond.	22	30	neen.	2 geheele uren.
Arnhem	69	88	neen.	2 geheele uren.
Nijmegen	49	62	ja.	2 geheele uren.
Apeldoorn	18	21	ja.	2 geheele en 3 halve uren.
Zutphen	49	85	neen.	2 geheele uren.
Tiel	50	47	ja.	2 geheele uren.
Winterswijk.	28	26	neen.	1 geheel uur en 6 halve uren.
Wageningen	44	41	neen.	2 geheele uren.
Zaltbommel.	24	23	ja.	2 geheele uren.
's Gravenhage (5jarige cursus) .	108	172	neen.	1ste en 2de klasse 2 uur per week, 3de klasse 1 uur per week.
Id. (3jarige cursus) .	86	88	neen.	1ste en 2de klasse 2 uur per week, 3de klasse 1 uur per week.
Rotterdam (5jarige cursus) . .	161	165	neen.	1ste, 2de en 3de klasse 2 uur, 4de en 5de klasse 1 uur.
Id. (3jarige cursus) . .	126	126	neen.	2 geheele uren.
Leiden	91	129	neen.	2 geheele uren.
Dordrecht	116	129	neen.	1ste klasse 1½ uur, 2de klasse 90 minuten, 3de en 4de klasse 2 uren, 5de klasse 1 uur.
Delft	23	64	neen.	2 geheele uren.
Schiedam.	57	57	neen.	2 geheele uren.

SCHOLEN.	GETAL LEERLINGEN voor gymnastiek.	GETAL LEERLINGEN voor volledig onderwijs.	Al of niet exerceer-oefeningen.	Aantal geheele of halve uren per week onderwijs in de gymnastiek.
Gouda	63	54	ja.	2 geheele uren.
Gorinchem	41	41	neen.	2 geheele uren.
Brielle	24	26	neen.	2 geheele uren.
Amsterdam (5jarige cursus)	155	183	neen.	2 geheele uren.
Id. (1ste 3jarige cursus).	209	211	neen.	2 geheele uren.
Id. (2de 3jarige cursus).	250	250	neen.	2 geheele uren.
Id. (3de 3jarige cursus met handelsschool)	71	117	neen.	2 geheele uren.
Haarlem (5jarige cursus)	116	141	neen.	3 halve uren.
Id. (3jarige cursus)	53	53	neen.	2 halve uren.
Zaandam	41	43	neen.	2 geheele uren.
Alkmaar	39	47	ja	4 halve uren.
Hoorn	60	76	neen.	2 geheele uren.
Enkhuizen	38	15	neen.	2 geheele uren.
Middelburg	61	76	ja.	2 geheele uren.
Zierikzee	52	52	ja.	2 geheele uren.
Goes	60	63	neen.	2 geheele uren.
Utrecht (5jarige cursus)	63	112	neen.	2 geheele uren.
» (3jarige cursus)	119	124	neen.	4 halve uren.
Amersfoort	48	49	neen.	1ste en 3de klasse 2 geheele uren, 2de klasse 3 geheele uren en 4de en 5de klasse 1 geheel uur.
Leeuwarden	134	144	ja.	4 halve uren.
Harlingen	30	27	neen.	2 geheele uren.
Sneek	48	61	neen.	6 halve uren.
Heerenveen	59	50	ja.	4 halve uren.
Zwolle	52	64	ja.	2 geheele uren.
Deventer	64	71	neen.	1ste, 2de, 3de en 4de klasse 2 geheele uren, 5de 6de en 7de klasse 1 geheel uur.
Kampen	66	76	neen.	2 geheele uren.
Almelo	47	37	neen.	5 halve uren.
Enschedé	33	35	neen.	2 geheele en 6 halve uren.
Groningen (5jarige cursus)	114	111	ja.	4 halve uren.
Id. (3jarige cursus)	67	73	neen.	2 geheele uren.
Veendam	28	52	neen.	2 geheele uren.
Winschoten	45	45	neen.	1ste klasse 3maal 3 kwartier, de 2de en 3de klasse 3 halve uren.
Sappemeer	53	45	ja.	1¾ uur per week.
Warfum	21	21	ja.	4 halve uren.
Assen	60	61	ja.	1ste afdeeling 1 geheel uur en 2 halve uren, overige afdeelingen 1 geheel en half uur.
Meppel	43	48	ja.	1ste en 2de klasse 2 geheele uren, 3de klasse 1 geheel uur en 2 halve uren.
Maastricht	71	79	neen.	2 geheele uren.
Roermond	46	53	neen.	6 halve uren.
Venlo	63	63	neen.	2 halve uren.
Rolduc	—	197	—	
Totaal	3973	4687		

De verhouding van het aantal leerlingen voor volledig onderwijs en hen die het onderwijs in gymnastiek volgen, is ongunstiger dan het vorige jaar.

Aan de navolgende scholen wordt het onderwijs in gymnastiek door meer dan 25 pct. der leerlingen verzuimd: te Zutphen, 's Gravenhage (5jarige cursus) Leiden, Delft, Amsterdam (3de driejarige cursus met daaraan verbonden handelsschool), Utrecht (5jarige cursus) en Veendam.

Aan 16 scholen, waar vrouwelijke leerlingen werden toegelaten, werd ook door dezen het onderwijs in gymnastiek gevolgd, en wel door 8 vrouwelijke leerlingen te Bergen op Zoom, 3 te Zaltbommel, 3 te Tiel, 8 te Gorinchem, 7 te Brielle, 11 te Hoorn, 7 te Enkhuizen, 6 te Zierikzee, 2 te Harlingen, 7 te Sneek, 14 te Heerenveen, 6 te Zwolle, 11 te Almelo, 11 te Sappemeer, 7 te Warfum en 13 te Winschoten.

c. EXAMENS.

De uitslag der verschillende examens is vermeld in de volgende tabel:

SCHOLEN.	Toelatingsexamens voor den cursus 1886—1887.							Overgangs-examens tot den cursus 1886-1887.			Eindexamens van den cursus 1885—1886.		
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.									
	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten, tot lagere kl.	Geheel afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
's Hertogenbosch	22	14	8	2	»	1	1	50	33	17	3	2	1
Tilburg	12	7	5	3	»	3	»	31	21	10	3	3	»
Breda	17	16	1	6	4	2	»	34	33	1	4	4	»
Bergen op Zoom	19	17	2	»	»	»	»	29	21	8	—	—	—
Helmond	17	17	»	»	»	»	»	18	12	6	—	—	—
Arnhem	45	33	12	4	2	1	1	58	53	5	9	9	»
Nijmegen	21	16	5	3	3	»	»	54	36	18	4	2	2
Apeldoorn	13	11	2	»	»	»	»	14	9	5	2	2	»
Zutphen	26	20	6	11	6	3	2	59	47	12	8	7	1
Tiel	19	16	3	3	3	»	»	32	25	7	6	6	»
Winterswijk	8	6	2	»	»	»	»	27	15	12	—	—	—
Wageningen	20	15	5	6	4	»	2	26	17	9	—	—	—
Zaltbommel	13	8	5	»	»	»	»	23	16	7	—	—	—
's Gravenhage, 5jarige cursus	48	34	14	33	12	9	12	155	109	46	27	19	8
Idem 3jarige cursus	56	31	25	4	2	2	»	61	46	15	—	—	—
Rotterdam, 5jarige cursus	46	39	7	3	3	»	»	137	110	27	10	8	2
Idem 3jarige cursus	67	50	17	»	»	»	»	87	57	30	—	—	—
Leiden	54	43	11	4	2	2	»	95	69	26	12	11	1
Dordrecht	30	27	3	1	»	»	1	132	87	45	8	8	»
Delft	10	8	2	3	3	»	»	58	48	10	14	10	4
Schiedam	22	12	10	»	»	»	»	50	22	28	13	8	5
Gouda	22	14	8	»	»	»	»	45	27	18	5	4	1
Gorinchem	11	11	»	6	3	2	1	31	25	6	3	3	»
Brielle	15	12	3	»	»	»	»	15	7	8	—	—	—
Amsterdam, 5jarige cursus	59	39	20	9	9	»	»	153	116	37	24	22	2
Idem 1ste 3jarige cursus	115	76	39	1	1	»	»	145	90	55	—	—	—
Idem 2de 3jarige cursus	108	89	19	5	2	»	3	179	126	53	—	—	—
Idem 3de 3jarige cursus met handelsschool	26	24	2	16	10	5	1	83	70	13	—	—	—
Haarlem, 5jarige cursus	41	36	5	8	7	»	1	114	98	16	8	8	»
Idem 3jarige cursus	20	18	2	2	2	»	»	40	31	9	—	—	—
Zaandam	15	14	1	3	»	2	1	30	23	7	4	4	»

SCHOLEN.	Toelatingsexamens voor den cursus 1886—1887.							Overgangs-examens tot den cursus 1886-1887.			Eindexamens van den cursus 1885—1886.		
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.									
	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere kl.	Geheel afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
Alkmaar	16	15	1	3	2	1	»	37	27	10	2	2	»
Hoorn	21	19	2	1	»	1	»	62	56	6	9	8	1
Enkhuizen	11	10	1	»	»	»	»	10	3	7	—	—	—
Middelburg	30	25	5	2	2	»	»	52	44	8	5	5	»
Zierikzee	20	16	4	»	»	»	»	46	39	7	3	3	»
Goes	11	9	2	1	»	»	1	65	47	18	4	4	»
Utrecht, 5jarige cursus	43	25	18	10	7	3	»	64	50	14	13	11	2
Idem 3jarige cursus	60	47	13	1	»	1	»	69	53	16	—	—	—
Amersfoort	17	14	3	6	6	»	»	29	24	5	9	9	»
Leeuwarden	44	29	15	8	6	2	»	121	74	47	12	10	2
Harlingen	14	10	4	»	»	»	»	29	19	10	—	—	—
Sneek	11	10	1	1	1	»	»	50	40	10	6	5	1
Heerenveen	20	17	3	1	1	»	»	39	25	14	—	—	—
Zwolle	25	21	4	2	»	2	»	49	36	13	5	4	1
Deventer	28	19	9	2	2	»	»	60	46	14	6	6	»
Kampen	20	19	1	4	1	3	»	57	43	14	9	9	»
Almelo	24	23	1	3	3	»	»	33	33	»	»	»	»
Enschede	6	4	2	»	»	»	»	niet gehouden.			—	—	—
Groningen, 5jarige cursus	31	18	13	3	»	1	2	81	60	21	11	8	3
Idem 3jarige cursus	51	25	26	»	»	»	»	60	35	25	—	—	—
Veendam	16	13	3	»	»	»	»	46	33	13	4	4	»
Winschoten	27	17	10	»	»	»	»	35	23	12	—	—	—
Sappemeer	21	14	7	1	1	»	»	39	28	11	—	—	—
Warffum	7	2	5	»	»	»	»	19	17	2	—	—	—
Assen	12	9	3	1	1	»	»	55	32	23	8	7	1
Meppel	25	21	4	»	»	»	»	30	19	11	—	—	—
Maastricht	27	22	5	»	»	»	»	62	51	11	5	5	»
Roermond	15	12	3	2	»	»	2	40	33	7	1	1	»
Venlo	20	19	1	»	»	»	»	50	29	21	»	»	»
Rolduc	40	40	»	22	13	9	»	144	104	40	4	4	»
Totaal	1730	1317	413	210	124	55	31	3598	2622	976	283	245	38

Eene vergelijking der cijfers van deze tabel met die van het vorige jaar leidt tot de volgende uitkomsten.

Het aantal van hen die toelating verlangden tot de laagste klasse is 64 meer dan het vorige jaar. Het aantal toegelatenen bedroeg betrekkelijk even veel als het vorige jaar: 76 pct.

Toelating tot eene hoogere klasse werd gevraagd door 210 jongelieden. Van dezen werden 124 tot de verlangde klasse toegelaten, 55 in eene lagere klasse geplaatst en 31 geheel afgewezen. 59 pct. der candidaten die zich hadden aangemeld werden derhalve tot de verlangde klasse toegelaten, tegen 63,2 pct. in het vorige jaar.

Het geheele getal geexamineerden bedroeg 1940; van dezen werden 1496 tot verschillende klassen toegelaten en 444 afgewezen. Het getal der toegelatenen bedroeg derhalve in het geheel 77,1 pct., dat der afgewezenen 22,9 pct, tegen 77,7 pct. en 22,3 pct. in het vorige jaar.

Zonder examens werden toegelaten:

87 leerlingen aan 15 Rijksscholen.

70 » » 17 gemeentescholen.

Verder werd nog het toelatingsexamen tot de laagste klasse afgelegd door 67 vrouwelijke candidaten, van welke 64 werden toegelaten en 3 afgewezen. Dit geschiedde aan de scholen te Bergen op Zoom, Helmond, Apeldoorn, Zutphen, Tiel, Zaltbommel, Gorinchem, Brielle, Zaandam, Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Middelburg, Zierikzee, Heerenveen, Zwolle, Almelo, Veendam, Winschoten, Sappemeer, Warffum, Assen, Meppel en Roermond. Bovendien werd aan de school te Apeldoorn en die te Middelburg elk eene vrouwelijke leerling in eene hoogere klasse geplaatst en werden aan de school te Gorinchem, te Zaandam en te Hoorn elk ééne vrouwelijke leerling zonder examen toegelaten.

Het eindexamen der hoogere burgerscholen werd in 1886 afgelegd door 283 candidaten, van welke 245 slaagden en 38 werden afgewezen. Het getal candidaten was derhalve bijna hetzelfde als het vorige jaar, toen het 284 bedroeg.

Onder de bovenvermelde is eene vrouwelijke candidaat begrepen, die werd toegelaten.

Het aantal afwijzingen bedroeg 13,4 pct. van het aantal candidaten, tegen 18 pct. in het vorige jaar.

Volgens de tabel voorkomende op blz. 99 en 100 van het vorig jaarverslag waren in de hoogste klasse der aldaar genoemde scholen 301 leerlingen in December 1885 aanwezig. Deze leerlingen — met uitzondering van die der hoogste klasse van de handelsschool te Amsterdam, ten bedrage van 12 en van de Twentsche industrieschool, ten bedrage van 2 — waren bestemd om in 1886 eindexamen te doen. Hun getal bedroeg 287. Dit cijfer vergeleken met het aantal geexamineerden — 283 — toont aan dat zoo goed als alle leerlingen van de hoogste klasse zich aan het examen hebben onderworpen.

Aan het eindexamen der handelsschool te Amsterdam werd door 9 candidaten deelgenomen, 7 van hen verkregen het getuigschrift.

Van de aan de examencommissiën verleende bevoegdheid om zich bij de beoordeeling der ingeleverde proeven van bekwaamheid in het teekenen te doen bijstaan door een deskundige, werd in 1886 gebruik gemaakt in de provinciën Zuidholland, Noordholland, Zeeland, Friesland, Groningen, en Drenthe.

Van de 245 leerlingen van hoogere burgerscholen aan wien het getuigschrift van voldoend afgelegd examen kon worden uitgereikt, was de maatschappelijke bestemming als volgt:

Studenten aan de polytechnische school	37
Studenten aan eene universiteit	10
Indisch ambtenaar	12
Stenograaph	2
Arts	55
Registratie	8
Ambtenaar ter provinciale griffie	1
Industrie	15
Artillerie-officier	13
Handel	15
Kantoorbediende	8
Apotheker	11
Cursus te Haarlem	5
Werktuigkundige	1
Bediende op een bankierskantoor	1
Chemie	1
Landbouwschool te Wageningen	3
Bouwkundige	4
Militair apotheker	1
IJker	1
Veearts	1
Notaris	1
Posterijen	1
Onderwijzer	2
Leeraar bij het middelbaar onderwijs	6
Op de school gebleven	3
Militair	10
Consul	1
bestemming onbekend	16

Van de 38 candidaten die niet zijn geslaagd, is de bestemming als volgt:

Ambtenaar ter provinciale griffie	1
Houtvester	1
Handel	2
Arts	1
Administratie	1
Scheepsbouw	2
Registratie	2
Boekhandel	1
Belastingen	2
Telegrafie	1
Landbouw	1
Op de school gebleven	18
Bestemming onbekend	5

De verslagen der in 1886 gehouden eindexamens van de hoogere burgerscholen volgen als bijlage **J** hierachter.

d. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Omtrent het onderwijzend personeel kan het volgende worden medegedeeld:

's Hertogenbosch. De leeraar E. De Jong werd in den loop des jaars tevens belast met het onderwijs in gymnastiek aan 't gymnasium op eene jaarwedde van f 100.

Tilburg. De leeraar B. Kouwenberg verkreeg vergunning om naast zijne betrekking die van leeraar aan de burgeravondschool te mogen bekleeden.

Breda. Tot de benoeming van definitieve leeraren in plaats van de heeren A. S. Kok en J. H. Van Beek, die thans tijdelijk werkzaam zijn, werd nog niet besloten, omdat er een gymnasium zal opgericht worden en enkele leeraren aan beide inrichtingen zullen les geven.

Bergen op Zoom. De tijdelijk aangestelde leeraren Görlitz en Ten Have, van wie de eerste onderwijs gaf in de aardrijkskunde, de laatste in het rechtlijnig teekenen, werden, daar zij niet waren geslaagd in het verkrijgen der vereischte akten middelbaar onderwijs, waartoe zij zich bij hunne aanstelling hadden verbonden, op 18 Januari en 18 Februari van hunne taak ontheven. Het onderwijs in de aardrijkskunde werd toen voorloopig opgedragen aan den leeraar H. A. Rijkens van Breda, op eene jaarwedde van f 850, dat in het teekenen aan den heer A. F. Gips op eene jaarwedde van f 1200.

Door eene ongesteldheid van den heer Ten Have had het teekenonderwijs op 18 Februari 1886 reeds twee maanden stilgestaan.

Arnhem. De heer G. B. Lalleman, tijdelijk leeraar voor de Fransche taal, werd bij besluit van 30 Januari 1886 als zoodanig herbenoemd op een jaarwedde van f 1600.

Apeldoorn. De heer W. Moerdijk, leeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde en tijdelijk leeraar in

de Hoogduitsche taal en letterkunde, behaalde in Augustus de akte B Hoogduitsche taal.

Bij besluit van burgemeester en wethouders dd. 22 Juli werd de leeraar H. W. HUENDER aangewezen als waarnemend directeur in plaats van den leeraar W. F. H. WUNDERLICH, die op zijn verzoek van deze taak werd ontheven.

Zutphen. Bij raadsbesluit van 5 Juli 1886 werd de leeraar A. J. BOUWENS van de hoogere burgerschool te Nijmegen weder voor een jaar benoemd tot leeraar in boekhouden en handelswetenschappen. Daarentegen verzocht de tijdelijke leeraar in de staatswetenschappen W. F. H. WUNDERLICH van Apeldoorn ontslagen te worden uit zijne betrekking; in zijne plaats werd bij besluit van 6 December 1886 met ingang van 1 Januari 1887 voor een jaar aangesteld de heer A. VAN DER STEMPEL Jr.

Tiel. In de plaats van den leeraar in gymnastiek en schoonschrijven, den heer B. H. HABBEMA, die naar Hoorn vertrok, werd den 21sten April 1886 benoemd de heer PH. VAN BEUSEKOM, die op 17 Mei daaraanvolgende zijne lessen aanving.

Winterswijk. De tijdelijk benoemde leeraar voor geschiedenis en aardrijkskunde, de heer P. GOEDHART, werd bij Koninklijk besluit van 26 December 1886 n°. 16 definitief aangesteld.

Zaltbommel. In Februari 1886 werd dr. H. ELION als leeraar vervangen door den heer J. J. STOEL, civiel ingenieur, die bij Koninklijk besluit van 2 Januari 1886 voor het tijdvak van 10 Januari tot 31 December werd benoemd tot leeraar in meetkunde, natuurkunde en rechtlijnig teekenen op eene jaarwedde van f 1450.

Aan den heer W. J. BONTE, leeraar in de Nederlandsche en in de Fransche taal, benevens in de staathuishoudkunde, werd met 1 December 1886 op zijn verzoek eervol ontslag verleend wegens zijne benoeming tot schoolopziener in 't district Hoorn. Gedurende de vacature werden de lessen zoo goed mogelijk onder de andere leeraren verdeeld.

's Gravenhage. *Gemeentelijke burgerschool met 3-jarigen cursus.* Mr. W. C. JANSMA VAN DER PLOEG werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in de staathuishoudkunde en vervangen door mr. P. M. VON BAUMHAUER, wiens jaarwedde op f 1000 gebracht werd. Voorts werd de heer J. HOLWERDA benoemd tot leeraar in de aardrijkskunde en geschiedenis op eene bezoldiging van f 2000.

Rotterdam. *Gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus.* Aan den heer C. J. THEUNISSE werd op zijn verzoek met ingang van 1 September eervol ontslag verleend als leeraar in de staatswetenschappen. Zijn onderwijs werd voor den volgenden cursus opgedragen aan den leeraar A. J. G. PAARDEKOOPER.

Dordrecht. De leeraar in geschiedenis H. L. DE VRIES overleed. In zijne plaats werd de heer C. C. A. CROIN benoemd.

De leeraar in de wiskunde L. J. BOUTEN werd benoemd tot leeraar in hetzelfde vak aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam. Hij werd vervangen door den heer N. QUINT.

Delft. Den leeraar in de natuurkunde en cosmographie dr. H. HAGA werd in de raadszitting van 23 Juni eervol ontslag verleend wegens zijne benoeming tot hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Zijne plaats werd ingenomen door dr. V. A. JULIUS, leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda.

Schiedam. De tijdelijke aanstelling van den leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde C. B. VAN DER WAL werd in de raadszitting van 24 December veranderd in eene vaste. In dezelfde raadszitting werd de leeraar in de Fransche taal en letterkunde H. G. VAN DER WAALS op zijn verzoek eervol ontslagen. Hij was benoemd tot leeraar in de Fransche taal aan de 1ste hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam.

Amsterdam. a. *Gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus.* De leeraar in wiskunde en natuurlijke historie dr. J. G. RINGELING zag zich wegens gezondheidsredenen den 22sten Februari genoodzaakt zijne lessen te staken en spoedig daarop zijn eervol ontslag te vragen, dat hem, met ingang van 1 September werd verleend. Gedurende zijne afwezigheid werden zijne lessen voor een groot deel waargenomen door den heer N. QUINT. Op 9 September werd tot leeraar in de wiskunde benoemd de heer A. L. J. BOUTEN, leeraar aan de hoogere burgerschool te Dordrecht. Deze aanvaardde den 1sten December zijne betrekking. Daar de 5de klasse voor wiskunde in 2 afdeelingen was gesplitst kon de directeur geen wiskunde in de 4de klasse geven. Dientengevolge moest de leeraar dr. J. C. COSTERUS al de lessen in de natuurlijke historie op zich nemen.

Tot 1 Mei bleven de heeren REICHER en ROMBOUTS voorzien de vacature ontstaan door het overlijden van den leeraar in de scheikunde dr. N. VAN DE WALL. Dr. G. DOYER VAN CLEEFF, die intusschen tot leeraar in de scheikunde was benoemd, aanvaardde den 1sten Mei zijne betrekking. Dr. REICHER bleef evenwel, op verzoek van den directeur, zijne lessen in de 5de klasse tot het einde van den cursus geven.

De heer L. CHAMPURY, leeraar in het Fransch, was om gezondheidsredenen genoodzaakt op het einde van April zijne lessen te staken en eervol ontslag te vragen, dat hem met ingang van 1 September werd verleend. In zijne plaats werd benoemd de heer C. M. ROBERT, die zijn onderwijs 1°. November begon. Gedurende de vacature werden de lessen in het Fransch waargenomen door de leeraren YAUX, POSER en DE BEER.

b. *1ste hoogere burgerschool met driejarigen cursus.* Den 15den Maart trad dr. J. A. STRICKER als directeur in functie.

Om gezondheidsredenen kreeg de leeraar in het Fransch, J. A. LEOPOLD, een verlof van 15 April tot aan het einde der groote vacantie. Daar op dit tijdstip een langer verblijf in het buitenland voor hem noodzakelijk werd geacht, is dit verlof verlengd tot 1 Mei 1887. Intusschen nam de heer A. FABIUS, buiten bezwaar der gemeentekas, de lessen van den heer LEOPOLD waar.

De heer J. D. VAN NOPPEN, leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde, werd in September ernstig ziek. Zijne lessen werden waargenomen door de overige leeraren, terwijl zooveel mogelijk het onderwijs in geschiedenis en aardrijkskunde werd voortgezet.

De heer L. M. BAALE, leeraar in het Fransch, werd na 1°. Januari 1887 geplaatst aan de 2de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus. In zijne plaats werd de heer H. G. VAN DER WAALS, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam, benoemd.

c. *2de hoogere burgerschool met driejarigen cursus.* Bij den aanvang van den cursus werd opnieuw aan den heer J. J. WERNER, leeraar aan de 1ste hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus een gedeelte van het onderwijs in de wiskunde opgedragen en wel gedurende 6 uren per week. In plaats van den heer C. ROBERT, die benoemd werd tot leeraar in de Fransche taal- en letterkunde aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus, werd aangesteld de heer L. M. BAALE, leeraar in de Fransche taal aan de 1ste hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus. De heer ROBERT aanvaardde 1°. November zijne betrekking.

Daar de heer BAALE eerst 1°. Januari 1887 voor de 2de hoogere burgerschool geheel beschikbaar was, werden gedurende de maanden November en December de lessen van den heer ROBERT verdeeld onder de leeraren BAALE, VAN DUYNEN, GRONDHOUT, VAN GOOR en DIJKSTRA.

d. *Handelsschool en daaraan verbonden 3de hoogere burgerschool met driejarigen cursus.* De leeraar in het Engelsch C. STOFFEL was genoodzaakt om redenen van gezondheid tegen het einde van April verlof te vragen tot aan het einde van den cursus. Dit verlof werd hem verleend.

De heeren L. P. EYKMAN, leeraar in het Engelsch aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus, C. GRONDHOUT, leeraar in het Engelsch aan de 2de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus en A. PICNOT, privaat leeraar

in het Engelsch, werden tijdelijk met het onderwijs in de Engelsche taal belast.

De leeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde en in handelsgeschiedenis dr. G. KALFF werd door den gemeenteraad in zijne vergadering van 21 Juli benoemd tot leeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde aan het gymnasium. Daar met 1°. November nog geen opvolger benoemd was, werd tijdelijk met het onderwijs in het Nederlandsch belast de heer L. SIMONS.

Zaandam. In het personeel der leeraren heeft maar ééne verandering plaats gehad. De heer dr. G. DOYER VAN CLEEFF, leeraar in schei-, plant- en dierkunde vertrok 1°. Mei naar de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam. In zijne plaats werd benoemd dr. J. F. M. CAUDRI, leeraar aan de hoogere burgerschool voor meisjes te Groningen.

Gedurende de vacature is in de opengevallen uren door den directeur en de overige leeraren les gegeven.

Alkmaar. De heer H. TUSSCHENBROEK werd benoemd tot leeraar in de gymnastiek.

Hoorn. In de plaats van den leeraar in de gymnastiek N. PENDERS werd in de maand Januari de heer B. H. HABBEMA, leeraar aan de hoogere burgerschool te Tiel, benoemd.

De jaarwedde van den leeraar in de scheikunde en natuurlijke historie, dr. J. MIJERS, werd met f 500 verhoogd.

Middelburg. De heer J. J. VAN LAAR, in 1885 tijdelijk benoemd tot leeraar in de wiskunde, werd bij Koninklijk besluit van 2 Augustus 1886 definitief aangesteld op eene jaarwedde van f 2000. De leeraar in de Engelsche taal en letterkunde G. PATTISON ontving bij Koninklijk besluit van 10 October daaraanvolgende op zijn verzoek eervol ontslag met ingang van 1 April 1887.

Aan den leeraar mr. W. POLMAN KRUSEMAN werd bij den aanvang van den cursus een verlof van drie maanden verleend tot herstel van gezondheid. In de waarneming zijner lessen werd voorzien door den leeraar H. SNIJDERS, die het onderwijs in de staatswetenschappen vrijwillig op zich nam.

Zierikzee. In de plaats van dr. Z. TH. DIEHL, leeraar in scheikunde en natuurlijke geschiedenis, werd voor die vakken bij raadsbesluit van 26 Mei 1886 benoemd dr. L. W. TH. WIGMAN op eene jaarwedde van f 2000 met eene personeele toelage van f 400.

Bij raadsbesluit van 8 Maart 1886 werd tot leeraar in de Nederlandsche taal op eene jaarwedde van f 1400 aangesteld de heer A. DE WEERD. Tengevolge van deze benoeming werd de leeraar W. C. SEYL, die tot gemelden datum voor genoemd vak optrad, van dit onderwijs ontheven en zijne jaarwedde van f 1800 tot f 900 teruggebracht.

De leeraar M. COUVÉE Jr. werd bij raadsbesluit van 30 Juli 1886 op verzoek tijdelijk ontheven van het geven van onderwijs in het rechtlijnig teekenen en dit eveneens tijdelijk opgedragen aan den leeraar B. W. MONDT.

De tijdelijk benoemde leeraar F. P. VISSER werd bij raadsbesluit van 5 Februari 1886 definitief aangesteld als leeraar in de Fransche taal en letterkunde op eene jaarwedde van f 1600.

Goes. Ter vervanging van dr. L. W. TH. WIGMAN, te Zierikzee benoemd, werd bij besluit van 2 Augustus 1886 aangesteld dr. C. M. VAN DEVENTER op eene jaarwedde van f 1600; deze heeft zich verbonden om de hem nog ontbrekende bevoegdheid voor het geven van onderwijs in natuurlijke geschiedenis binnen *twee* jaar te verwerven.

De leeraar in de Hoogduitsche en Engelsche taal M. G. VAN NECK bood den gemeenteraad aan, hem, als zijnde nog onbevoegd voor het geven van middelbaar onderwijs in eerstvermelde taal, daarvan te ontheffen. De goede uitkomsten van diens onderwijs gaven evenwel den raad aanleiding dit aanbod van de hand te wijzen en dien leeraar alsnog gelegenheid te laten, de hem ontbrekende bevoegdheid te verwerven.

De amanuensis SAMPON werd tot gelijke betrekking te Groningen benoemd. In zijne plaats trad aanvankelijk voor één jaar de oud-leerling der school J. VAN AKEN.

Utrecht. *Rijks- hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus.* Tengevolge van de wijziging in het programma voor den cursus 1886/87 verkreeg de leeraar G. P. VAN ZUTPHEN in plaats van $1^1/_2$, $2^1/_2$ lesuur 's weeks.

Gemeentelijke hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus. In het laatst der maand Mei 1886 werd de leeraar M. J. LENS door eene ernstige ziekte aangetast, die hem verhinderde zijne lessen te geven. Na de groote vacantie kon hij zijne werkzaamheden hervatten.

De leeraren S. VAN BRAAM en G. H. B. HOGEWIND werden bij raadsbesluit van 22 Juli 1886 herbenoemd als tijdelijke leeraren, de eerste voor het Engelsch, de laatste voor de wiskunde.

De jaarwedde van den leeraar in de Hoogduitsche taal, de heer J. TH. BUINING, werd met ingang van 1 Januari 1887 verhoogd met f 200 en alzoo gebracht op f 2000.

Amersfoort. De directeur dezer school, dr. J. CAMPERT, ontving op 29 September 1886 eene benoeming tot directeur der hoogere burgerschool voor jongens met 5-jarigen cursus te Amsterdam. Dientengevolge verzocht en verkreeg hij in October daaraanvolgende eervol ontslag als directeur der school te Amersfoort onder dankbetuiging voor de bewezen diensten. Op 26 October benoemde de gemeenteraad in zijne plaats dr. H. F. JONKMAN, leeraar in natuurlijke geschiedenis aan deze school. Voor de waarneming der lessen in natuurkunde, na het vertrek van den directeur op 1 Januari 1887, werd eene overeenkomst aangegaan met den heer G. BAKKER, doctⁿ. in wis- en natuurkunde en leeraar in 't laatste vak aan de ambachtsschool te Amsterdam.

De leeraar J. C. F. PRIKKEN werd voor den cursus 1886/87 aangewezen om, indien noodig, den directeur te vervangen.

De tijdelijk aangestelde leeraar in aardrijkskunde en geschiedenis, de heer F. WESSELING, werd bij gemeenteraadsbesluit van 29 November 1886 definitief als leeraar aangesteld op eene jaarwedde van f 2000.

Leeuwarden. De leeraar in de Fransche taal en letterkunde vroeg en verkreeg zijn eervol ontslag. Hij werd opgevolgd door den heer G. H. DE BOCK.

Aan den leeraar in de natuur- en werktuigkunde dr. J. ZAAIJER werd, wegens zijne benoeming tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, bij Zijner Majesteits besluit van 21 Juli 1886, n°. 23, tot 31 December 1886 verlof verleend met stilstand zijner jaarwedde. In de werkzaamheden werd tijdelijk voorzien door den heer J. J. VAN RIJN.

Harlingen. De heer J. VAN GELDEREN werd op 2 Januari benoemd tot leeraar in Nederlandsch en Hoogduitsch.

Sneek. De gemeenteraad benoemde in zijne vergadering van 18 December tot leeraar in de Engelsche taal en letterkunde den heer W. K. SCHIETTEKATTE, die dit onderwijs gedurende de afwezigheid van den leeraar voor dat vak, R. TEN RAA, reeds had waargenomen.

Heerenveen. Dr. J. M. RUYS, die voorloopig tijdelijk was aangesteld als leeraar in natuurkunde, scheikunde en natuurlijke historie, werd bij Koninklijk besluit van 22 Augustus n°. 12 definitief benoemd.

Deventer. Het onderwijs in de Engelsche taal kon gedurende een vijftal weken van 't afgeloopen jaar door den betrokken leeraar niet worden verstrekt, vermits deze door eene oogziekte was aangetast. Zijne lesuren werden dientengevolge onder de andere leeraren verdeeld.

Almelo. De leeraren F. A. VAN DAM en P. VAN DEN BRAND, bij raadsbesluit van 15 Januari 1883 tijdelijk belast met het onderwijs, respectievelijk in staatsinrichting en staathuishoudkunde, onder verband zich de daarvoor vereischte akten te verwerven, zijn daarin geslaagd en mitsdien bij raadsbesluit van 28 December 1886 definitief aangesteld.

Enschedé. Naar aanleiding van de opheffing der Twentsche industrie- en handelsschool en de stichting der Nederlandsche school voor nijverheid en handel, moest voor de nieuwe school onderwijzend personeel gekozen worden. Tot directeur werd bij raadsbesluit van 30 April 1886 op eene jaarwedde van f 3000 met vrije woning benoemd de heer W. MIDDELVELD VIERSEN, destijds directeur der bijzondere school van de Vereeniging »Middelbare school voor meisjes" te Amsterdam; hem werd het onderwijs in aardrijkskunde, boekhouden en handelsrekenen opgedragen.

Tot leeraren voor de vakken en tegen de jaarwedden achter hunne namen vermeld werden bij raadsbesluit van 17 Juli 1886 benoemd, de heeren:

1.	A. L. DE BONT, Nederlandsche taal, geschiedenis en aardrijkskunde.	f 2000.
2.	G. BAKKER, Engelsch	1600.
3.	C. C. SCHLENCKER, Hoogduitsch en staatswetenschappen. . .	2000 + woning.
4.	Dr. A. BENTHEM Gz., Wiskunde.	2200.
5.	Dr. W. G. MANN, Scheikunde.	2200.
6.	Dr. A. J. VAN DEINSE, Plant- en dierkunde	1500.
7.	H. P. TIMMER, Lijnteekenen .	1000.
8.	A. L. CLEMENS, Gymnastiek .	500.
9.	H. J. DE WIJN, Fransch . .	1500.
10.	G. J. VAN THIENEN, Natuur- en en werktuigkunde	2000.
11.	F. H. MAASSEN, Weven . . .	1200.
	en bij besluit van 19 Aug. 1886:	
12.	J. H. WEYNS, Handteekenen .	400.

De benoemden, voorkomende onder n°. 1 tot en met 8 waren leeraren bij de Twentsche industrie- en handelsschool.

Alle benoemden aanvaardden bij de opening der school op 6 September 1886 hunne betrekking, behalve de heer WEYNS, die tot 1 October 1886 in zijn vroegeren werkkring blijven moest.

Groningen. *Hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus.* Aan den heer dr. H. A. J. MEIJER, leeraar in de natuurwetenschappen, werd een eervol ontslag uit deze betrekking verleend. Intusschen werd hij weder aangesteld tot leeraar in natuur- en scheikunde, terwijl het onderwijs in natuurlijke historie werd opgedragen aan dr. TH. VALETON. Deze schikking was een gevolg van de benoeming des heeren MEIJER tot definitief leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus

Meppel. De leeraar in wiskunde en boekhouden J. C. W. ISING werd vervangen door den heer A. F. DE BOER.

Maastricht. Dr. J M. SIEBERS, leeraar in de Fransche taal, werd wegens voortdurende ongesteldheid, gedurende de maanden Januari tot Augustus 1886 evenals in de laatste maanden van 1885, in de laagste klasse vervangen door den heer R. HERCKENRATH, in de twee hoogste klassen door dr. M. A. BOOSTEN. In de maand Juni vroeg dr. SIEBERS ontslag, dat hem bij raadsbesluit van 29 Juli daaraanvolgende, onder dankbetuiging vor de bewezen diensten, verleend werd.

De heer HERCKENRATH verliet ult°. Augustus zijn werkkring als plaatsvervanger van dr. SIEBERS, ten einde zich te 's Gravenhage te bekwamen voor de akte B. Fransche taal, waarop den 7den September daaraanvolgende als leeraar in die taal werd benoemd de heer M. F. VAN GOOR te Amsterdam, aan wien tevens het onderwijs in de aardrijkskunde in de beide laagste klassen werd opgedragen. 't Gevolg van deze opdracht was, dat de heeren J. W. F. VAN MERGEREN en dr. M. A. BOOSTEN van het aardrijkskundig onderwijs werden ontheven, waardoor de laatste ophield eene betrekking aan de hoogere burgerschool te vervullen.

Venlo. De leeraren in boekhouden en schoonschrijven, A. H. GAMBON, overleed in den loop des jaars en die voor wiskunde verzocht en verkreeg eervol ontslag, evenals die voor de Engelsche taal, de heer P. FIJNVANDRAAT, tegen 1 Januari 1887 benoemd tot leeraar aan 't gymnasium te Leiden.

Ter voorziening in de vacaturen, hierdoor ontstaan, werd voor 't onderwijs in de wiskunde en 't boekhouden bij Koninklijk besluit van 10 Augustus 1886 benoemd J. C. W. ISING op eene jaarwedde van f 1800, terwijl de heer J. C. GUNST tijdelijk werd aangesteld als leeraar in 't schoonschrijven, op eene jaarwedde van f 200

De leeraar in staathuishoudkunde Mr. E. VAN DUNGEN, tevens leeraar te Helmond, was dikwijls door ziekte verhinderd over te komen. Zijne lesuren moesten dan door de andere leeraren worden waargenomen.

Rolduc. De leeraar J. H. TIMMERMANS, die in den loop des jaars tot eene andere betrekking geroepen werd, is vervangen door den heer W. EVERTS.

Ten gevolge van deze veranderingen waren in December 1886 aan de hoogere burgerscholen de leeraren werkzaam, wier getal en bevoegdheid zijn aangewezen in de volgende tabel:

SCHOLEN.	GETAL DER LEERAREN.									Getal vacatures.	Algemeen totaal.
	Doctor.	Candidaat.	Akte middelb. onderw.	Oude akte.	Artt. 82, 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder akte.	Totaal.		
's Hertogenbosch . .	»	»	8	»	1	3	1	»	13	»	13
Tilburg	»	1	4	»	1	»	3	»	12	»	12
Breda	1	»	8	»	1	»	1	»	11	»	11
Bergen op Zoom . .	1	»	9	»	»	»	»	»	10	»	10
Helmond	2	»	6	»	»	1	1	1	11	»	11
Arnhem	5	»	7	1	»	»	»	»	13	»	13
Nijmegen.	»	1	7	1	1	1	4	»	15	»	15
Apeldoorn	1	»	6	1	1	»	»	»	9	»	9

SCHOLEN.	GETAL DER LEERAREN.									Getal vacatures.	Algemeen totaal.
	Doctor.	Candidaat.	Akte middelb. onderw.	Oude akte.	Artt. 82, 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder akte.	Totaal.		
Zutphen	4	1	9	1	1	»	»	1	17	»	17
Tiel.	2	1	5	1	»	»	»	»	9	»	9
Winterswijk. . . .	»	»	5	1	1	»	»	»	7	»	7
Wageningen . . .	1	2	8	»	»	»	1	1	13	»	13
Zaltbommel. . . .	1	1	4	1	1	»	»	»	8	1	9
's Gravenhage 5j. curs.	6	1	10	1	1	»	1	»	20	»	20
id. 3j. »	2	»	7	2	»	»	»	»	11	»	11
Rotterdam 5j. »	5	»	7	2	1	»	2	»	17	»	17
id. 3j. »	1	»	10	»	»	»	2	»	13	»	13
Leiden.	7	»	9	»	»	»	»	1	17	»	17
Dordrecht	5	»	8	1	»	»	2	»	16	»	16
Delft	4	»	4	2	1	»	1	1	13	»	13
Schiedam	2	»	7	3	1	»	»	»	13	»	13
Gouda.	4	»	9	1	»	»	»	»	14	»	14
Gorinchem	2	»	8	2	1	»	»	»	13	1	14
Brielle	1	»	5	1	»	»	»	»	7	»	7
Amsterdam 5j. curs.	9	1	7	3	»	»	2	»	22	»	22
id. 1ste 3j. »	2	1	13	»	»	»	»	»	16	»	16
id. 2de 2j. »	2	1	13	»	»	»	»	»	16	»	16
id. 3de 3j. » met handelsschool.	2	»	7	»	»	2	»	3	14	1	15
Haarlem 5j. cursus .	3	1	9	»	1	»	1	»	15	»	15
id. 3j. » .	2	1	6	»	»	»	»	»	9	»	9
Zaandam.	1	»	7	»	»	»	3	»	11	»	11
Alkmaar	3	1	6	1	»	»	»	»	11	»	11
Hoorn	3	»	7	1	»	»	»	»	11	»	11
Enkhuizen	1	1	1	2	»	»	1	»	6	»	6
Middelburg	3	»	7	»	1	»	3	»	14	»	14
Zierikzee	1	»	8	»	1	»	1	1	12	»	12
Goes	1	2	7	»	»	»	»	»	10	»	10
Utrecht 5j. cursus .	4	»	9	2	»	»	»	»	15	»	15
» 3j. » .	1	»	9	1	»	»	1	»	12	»	12
Amersfoort	3	»	9	»	1	»	»	»	13	»	13
Leeuwarden. . . .	4	»	8	3	1	»	»		16	»	16
Harlingen	»	»	4	»	»	»	2	»	6	2	8
Sneek	4	»	7	»	»	»	1	»	12	»	12
Heerenveen	2	»	5	1	»	»	»	»	8	»	8
Zwolle	4	1	8	»	»	»	1	»	14	»	14
Deventer	3	»	9	»	2	»	»	»	14	»	14
Kampen	6	»	8	1	»	»	1	»	16	»	16
Almelo	3	»	7	»	»	»	»	»	10	»	10
Enschedé.	3	»	6	1	1	»	1	1	13	»	13
Groningen 5j. cursus	6	»	7	»	1	»	3	»	17	»	17
id. 3j. »	2	»	6	»	»	»	2	»	10	»	10

SCHOLEN.	GETAL DER LEERAREN.									Getal vacatures.	Algemeen totaal.
	Doctor.	Candidaat.	Akte middelb. onderw.	Oude akte.	Artt. 82, 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder akte.	Totaal.		
Veendam	3	»	4	2	1	»	»	»	10	»	10
Winschoten	2	1	7	1	»	»	»	»	11	»	11
Sappemeer	2	1	5	1	»	»	»	1	10	»	10
Warffum	1	2	6	»	»	»	»	»	9	»	9
Assen	3	»	5	2	»	»	»	»	10	»	10
Meppel	2	»	5	1	»	»	»	»	8	»	8
Maastricht	»	1	9	»	1	»	2	»	13	»	13
Roermond	5	»	7	»	»	»	»	»	12	»	12
Venloo	1	»	9	»	»	1	1	»	12	»	12
Rolduc	1	2	»	»	»	»	10	»	13	»	13
Totaal . .	158	25	427	45	24	8	55	11	753	5	758
Aan meer dan ééne school werkzaam .	8	1	16	»	»	»	6	»	31	»	31
Eigenlijk totaal. .	150	24	411	45	24	8	49	11	722	5	727

Onder de 758 leeraren die in deze tabel worden opgegeven, zijn er 31 die aan meer dan ééne school les geven, en derhalve ook meer dan eens vermeld zijn.

Dit was het geval met:

1 leeraar in staatswetenschappen te 's Hertogenbosch en te Tilburg;

1 leeraar in Engelsche taal te Tilburg en te Breda;

1 leeraar in aardrijkskunde Bergen op Zoom en te Breda;

1 leeraar in staathuishoudkunde en 1 in teekenen te Helmond en te Venlo;

1 leeraar in gymnastiek te Roermond en te Venlo;

1 leeraar in boekhouden te Nijmegen en te Zutphen;

1 leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde te Apeldoorn en voor staatsinrichting en staatshuishoudkunde te Zutphen;

1 leeraar in natuurlijke historie en scheikunde te Tiel en te Zaltbommel;

1 leeraar in staats- en handelswetenschappen te Goes en te Bergenop Zoom,

1 leeraar in boekhouden aan de beide hoogere burgerscholen te Utrecht;

1 leeraar in staats- en handelswetenschappen te Zwolle en te Deventer;

1 leeraar in staatswetenschappen aan de beide hoogere burgerscholen te 's Gravenhage en aan de hoogere burgerschool te Leiden;

1 leeraar in Fransche taal aan beide hoogere burgerscholen te Rotterdam;

1 leeraar in staatswetenschappen te Dordrecht en te Gorinchem;

1 leeraar in boekhouden; 1 in plant- en dierkunde en 1 in staatswetenschappen aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus en aan de handelsschool te Amsterdam;

1 leeraar in staatsinrichting aan de hoogere burgerschool met 3jarigen cursus en in geschiedenis en aardrijkskunde aan de handelsschool te Amsterdam;

1 leeraar in schoonschrijven aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus en aan de 2de hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam;

1 leeraar in plant- en dierkunde, 1 in geschiedenis, staats- en handelswetenschappen, 1 in handteekenen en 1 in gymnastiek aan de beide hoogere burgerscholen te Haarlem;

1 leeraar in handelswetenschappen te Zaandam, Hoorn en Apeldoorn;

1 leeraar in staathuishoudkunde te Leeuwarden en te Heerenveen;

1 leeraar in scheikunde; 1 in Fransch en 1 in boekhouden aan de beide hoogere burgerscholen te Groningen;

1 leeraar in handelswetenschappen te Sappemeer en te Veendam;

1 leeraar in gymnastiek te sappemeer en te Winschoten.

In de volgende tabel vindt men eene opgave van de jaarwedden van directeuren en leeraren aan de in de vorige tabel voorkomende scholen. Alleen zijn daarvan uitgezonderd de Rijks- hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Wageningen, waaromtrent de noodige opgaven gedaan worden bij de behandeling van de Rijkslandbouwschool en van de bijzondere Roomsch Katholieke hoogere burgerschool te Rolduc.

SCHOLEN.	Jaarwedde van den directeur.	GETAL DER LEERAARS-JAARWEDDEN. tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Geheel getal jaarwedden van directeuren en leeraren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
Rijks- hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus.							
's Hertogenbosch	f*2 700,00	1	8	3	»	13	f 23 950,00
Tilburg.	3 000,00	1	6	4	»	12	23 400,00
Gouda	3 000,00	3	10	»	»	14	19 100,00
Alkmaar	3 000,00	1	4	5	»	11	22 200,00
Middelburg	3 000,00	2	10	1	»	14	25 500,00
Utrecht.	3 000,00	2	5	7	»	15	30 000,00
Leeuwarden	3 500,00	1	11	2	»	15	30 700,00
Zwolle	3 000,00	1	8	4	»	14	26 330,00
Groningen, ...	3 500.00	4	10	2	»	17	27 650,00
Assen	3 000,00	1	4	4	»	10	19 800,00
Roermond	3 000,00	1	5	5	»	12	23 700,00
Totaal . . .	11	18	81	37	»	147	f 272 330.00
Rijks- hoogere burgerscholen met driejarigen cursus.							
Bergen op Zoom	f 2 500,00	3	6	»	»	10	f 14 750,00
Helmond	*2 500,00	4	6	»	»	11	16 700,00
Winterswijk	2 800,00	»	6	»	»	7	12 700.00
Zaltbommel	2 500,00	3	4	1 [1])	»	9 [1])	[1]) 12 875,00
Heerenveen	2 500,00	2	4	1	»	8	12 200,00
Sappemeer.	2 500,00	3	5	1	»	10	13 775,00
Warffum	2 500,00	2	6	»	»	9	13 500,00
Meppel.	2 500,00	1	4	1	»	7	12 000,00
Venlo	2 500,00	4	5	2	»	12	17 400,00
Totaal . . .	9	22	46	6	»	83	f 125 900,00
Totaal der Rijks- hoogere burgerscholen	20	40	127	43	»	230	f 398 230.00
Gemeentelijke en gesubsidieerde bijzondere hoogere burgerscholen.							
Breda	f 2 333,33	3	4	3	»	11	f 18 000,00
Arnhem	3 000,00	3	7	2	»	13	21 200,00
Nijmegen	2 880,00	7	6	1	»	15	17 945,00
Apeldoorn.	2 300,00	2	5	1	»	9	13 950,00
Zutphen	1 800,00	7	8	1	»	17	20 930,00
Tiel	2 800,00	2	6	»	»	9	15 750,00
s Gravenhage, (5jarige cursus) .	4 000,00	2	1	15	1	20	44 450,00
id. (3jarige cursus) .	3 500,00	1	8	»	»	10	19 300,00

(*) Met vrije woning.

(1) Hieronder begrepen 1 vacature, jaarwedde f 2200.

SCHOLEN.	Jaarwedde van den directeur.	GETAL DER LEERAARS-JAARWEDDEN. tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Geheel getal jaarwedden van directeuren en leeraren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
Rotterdam, (5jarige cursus) . .	*4 000,00	2	5	5	4	17	37 200.00
id. (3jarige cursus) . .	4 600,00	1	3	6	2	13	30 300,00
Leiden	4 500,00	4	4	8	»	17	29 380,00
Dordrecht	*3 200,00	3	10	»	1	15	26 800,00
Delft	3 500,00	1	9	1	»	12	22 500,00
Schiedam	2 500,00	5	7	»	»	13	16 100,00
Gorinchem.	3 000,00	5	7	»	»	13	17 350,00
Brielle	2 400,00	1	5	»	»	7	11 100,00
Amsterdam, (5jarige cursus) . .	5 000,00	2	4	2	12	21	51 550,00
id. (1ste 3jarige cursus)	4 000,00	1	2	»	12	16	43 450,00
id. (2de 3jarige cursus)	4 500,00	2	2	1	10	16	42 100,00
id. (3de 3jarige cursus) met handelsschool .	5 500,00	6	2	»	6	15	30 650,00
Haarlem, (5jarige cursus) . . .	3 500,00	4	4	5	»	14	25 550,00
id. (3jarige cursus) . . .	3 000,00	4	1	2	»	8	10 550,00
Zaandam	2 500,00	4	6	»	»	11	14 500,00
Hoorn	3 000,00	2	8	»	»	11	18 900,00
Enkhuizen.	1 500,00	1	4	»	»	6	8 500,00
Zierikzee	*2 200,00	4	6	1	»	12	17 300,00
Goes.	1 800,00	3	6	»	»	10	14 400,00
Utrecht (3jarige cursus)	2 800,00	2	9	»	»	12	19 550,00
Amersfoort	2 500,00	3	8	1	»	13	18 820,00
Harlingen	*2 400,00	3	4	»	»	8	11 050,00
Sneek	2 400,00	5	6	»	»	12	16 200,00
Deventer	2 800,00	5	8	»	»	14	17 350,00
Kampen	3 500,00	2	6	7	»	16	32 200,00
Almelo.	2 750,00	2	5	2	»	10	16 266,50
Enschedé	*3 000,00	3	7	2	»	13	21 100,00
Groningen, (3jarige cursus) . .	3 000,00	6	2	2	»	11	14 075,00
Veendam	2 500,00	3	6	»	»	10	14 600,00
Winschoten	1 600,00	8	2	»	»	11	11 000,00
Maastricht.	2 800,00	4	6	2	»	13	18 210,00
Totaal der gemeentelijke en gesubsidieerde bijzondere hoogere burgerscholen.	f 39,00	128	209	70	48	494	f 850 126,50
Algemeen totaal . .	f 59,00	168	336	113	48	724	f 1 248 356,50

Evenals in het vorig verslag volgt hier eene opgave van de jaarwedden, blijkens de door de inspecteurs van de directeuren der scholen ontvangen mededeelingen, door het onderwijzend personeel der hoogere burgerscholen genoten aan burgerdag- of avondscholen, aan teekenscholen, ambachtsscholen en dergelijke, aan middelbare meisjesscholen, aan gymnasia en aan inrichtingen tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs. Waar bleek, dat eene bezoldiging werd genoten aan eene inrichting, niet tot de zoo evengenoemde rubrieken terug te brengen, is daarvan mededeeling gedaan in de laatste kolom. Inkomsten aan bijzondere inrichtingen zijn *niet* opgenomen.

(*) Met vrije woning.

SCHOLEN.	A. Jaarwedden aan eene burgerdag- of avondschool (in de plaats zelve). Getal: tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.	B. Jaarwedden aan teekenscholen, ambachtsscholen en dergelijke. Getal: tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.	C. Jaarwedden aan eene openbare hoogere burgerschool voor meisjes. Getal: tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.
Rijks- hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus.												
's Hertogenbosch	1	»	»	f 300,00	1	»	»	f 450.00	»	»	»	»
Tilburg	4	2	»	2 475,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Gouda	2	3	»	2 550,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Alkmaar	1	»	»	500,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelburg	3	1	»	1 800,00	1	»	»	100,00	»	»	»	»
Utrecht	1	»	»	385	»	»	»	»	»	»	»	»
Leeuwarden	1	1	1	2 400,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwolle	3	2	»	2 350,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Groningen	»	»	1	1 200,00	1	»	»	500,00	»	»	»	»
Assen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Roermond	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	16	9	2	f 13 960,00	3	»	»	f 1 050,00	»	»	»	»
Rijks- hoogere burgerscholen met driejarigen cursus.												
Bergen op Zoom	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Helmond	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Winterswijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zaltbommel	»	»	»	»	2	»	»	400,00	»	»	»	»
Heerenveen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sappemeer	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Warffum	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meppel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venlo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	»	»	»	2	»	»	f 400,00	»	»	»	»
Totaal der Rijks- hoogere burgerscholen	16	9	2	f 13 960,00	5	»	»	f 1450,00	»	»	»	»

D E

Jaarwedden aan een gymnasium of progymnasium.				Jaarwedden aan inrichtingen tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.		AANMERKINGEN.
Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.	Getal.	Bedrag.	1) *Het tusschen ( ) geplaatst cijfer wijst het aantal* PERSONEN *aan, die de jaarwedden, in de tabel genoemd, genieten.*
tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.				
								(1)		
4	1	»	f 2 300,00	3	»	»	f 1 000,00	(7) 10	f 4 050,00	1 hoofdcursus onderoffic. f 600, 1 L. O. f 350, 1 H. B. S. Tilburg f 1200.
»	»	»	»	»	»	»	»	(6) 6	2 475,00	1 H. B. S. den Bosch f 600, 1 H. B. S. Breda f 700.
1	5	1	5 400,00	»	»	»	»	(11) 12	7 950,00	1 f 800 en 1 f 500 L. O.
»	»	»	»	3	1	»	1 400,00	(4) 5	1 900,00	1 huis van verbetering en opding voor jongens f 800, 1 huis van arrest f 125.
3	1	»	1 750,00	7	1	»	2 400,00	(8) 17	6 050,00	2 L. O. elk f 400.
»	»	»	»	6	»	»	1 640,00	(6) 7	2 025,00	1 H. B. S. 3j. c. f 100, L. O. 1 f 500, 2 f 100, 1 f 1000, 1 f 250.
»	2	»	»	»	»	»	»	(3) 3	2 400,00	1 H. B. S. Heerenveen f 400.
»	»	»	1 700,00	6	»	»	1 125,00	(9) 13	5 175,00	1 H. B S. Deventer f 1600, L. O. 1 f 500, 1 f 725.
»	1	»	»	4	1	»	2 050,00	(6) 7	3 750,00	1 L. O. f 500, 1 Instituut voor doofstommen f 1400, 1 H. B. S. 3j. c. f 675, 1 direct. H. B. S. 3j. c. f 3000, 1 H. B. S. 3j. c. f 550.
2	1	»	1 450,00	4	»	»	950,00	(6) 7	2 400,00	1 arr. schoolopz.
»	»	»	»	10	»	»	2 800,00	(10) 10	2 800,00	1 H. B. S. Venlo f 500.
10	10	1	f 12 600,00	43	3	»	f 13 365,00	(76) 97	f 40 975,00	
»	»	»	»	3	»	»	f 850,00	(3) 3	f 850,00	1 H. B. S. Goes f 1100.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 H B. S. Venlo f 600 en f 800.
»	»	»	»	4	»	»	1 900,00	(4) 4	1 900,00	
»	»	»	»	1	»	»	200,00	(3) 3	600,00	1 H. B. S. Tiel f 2000.
»	»	»	»	6	»	»	1 750,00	(4) 6	1 750,00	1 arr. schoolopz., 1 L. O. f 100.
»	»	»	»	4	1	»	2 050,00	(5) 5	2 050,00	1 H. B. S. Veendam, 1 gymn. Groningen, 1 H. B. S. Winschoten, 1 L. O.
»	»	»	»	6	»	»	1 900,00	(6) 6	1 900,00	1 arr. schoolopz.
»	»	»	»	4	»	»	1 400,00	(4) 4	1 400,00	
»	»	»	»	3	»	»	1 050,00	(3) 3	1 050,00	2 H. B. S. Helmond f 500 en f 1000, 1 H. B. S. Roermond f 600.
»	»	»	»	31	1	»	f 11 100,00	(32) 34	f 11 500,00	
10	10	1	f 12 600,00	74	4	»	24 465,00	(108) 131	f 52 475,00	

SCHOLEN.	A. Jaarwedden aan eene burgerdag- of avondschool. (in de plaats zelve). Getal: tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.	B. Jaarwedden aan teekenscholen, ambachtsscholen en dergelijke. Getal: tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.	C. Jaarwedden aan eene openbare hoogere burgerschool voor meisjes. Getal: tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.
Gemeentelijke en gesubsidieerde bijzondere hoogere burgerscholen.												
Breda	5	»	»	f 1 600,01	»	1	»	f 600,00	»	»	»	»
Arnhem	»	»	»	»	1	1	»	1 225,00	1	2	»	f 1 800,00
Nijmegen	4	5	»	5 602,50	»	»	»	»	»	»	»	»
Apeldoorn	»	»	»	»	1	»	»	200,00	»	»	»	»
Zutphen	7	2	1	4 800,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Tiel	5	»	»	620,00	»	»	»	»	»	»	»	»
's Gravenhage 5jarige cursus	»	»	»	»	2	»	»	800,00	»	»	»	»
id 3jarige cursus	2	»	»	750,00	1	»	»	400,00	»	»	»	»
Rotterdam 5jarige cursus	1	»	»	325,00	1	»	»	280,00	»	2	»	1 400,00
id. 3jarige cursus	»	»	»	»	»	1	»	840,00	»	»	»	»
Leiden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dordrecht	3	1	1	3 125,00	»	»	»	»	1	3	»	2 400,00
Delft	2	»	2	3 100,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Schiedam	7	2	»	2 800,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Gorinchem	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Brielle	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amsterdam 5jarige cursus	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	500,00
id. 1ste 3jarige cursus	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
id. 2de 3jarige cursus	»	»	»	»	1	»	1	1 850,00	»	»	»	»
id. 3de 3jarige cursus met handelsschool	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Haarlem 5jarige cursus	2	2	»	1 800,00	»	»	»	»	1	»	»	400,00
» 3jarige cursus	2	1	»	1 050,00	»	»	»	»	1	»	»	300,00

D				E							
Jaarwedden aan een gymnasium of progymnasium.				Jaarwedden aan inrichtingen tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.			*AANMERKINGEN.*
Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.	Getal.	Bedrag.		1) *Het tusschen ( ) geplaatst cijfer wijst het aantal* PERSONEN *aan, die de jaarwedden, in de tabel genoemd, genieten.*
tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.					
								(1)			
»	»	»	»	»	»	»	»	(6) 6	f 2 200,01		1 H. B. S. Bergen op Zoom f 850, 1 H. B. S. Tilburg f 1800, 2 Kon. Mil. Acad. f 1600 en f 2200.
1	2	»	f 1 550,00	2	»	»	f 800,00	(8) 10	5 375,00		1 L. O. f 650.
5	4	1	5 885,00	»	»	»	»	(15) 19	11 487,50		1 H. B. S. Zutphen f 300.
»	»	»	»	1	1	»	850,00	(3) 3	1 050,00		1 H. B. S. Zutphen, 1 H. B. S. Hoorn, 1 H. B. S. Zaandam f 250.
2	2	1	3 430,00	3	»	»	650,00	(13) 18	8 880,00		1 H. B. S. Apeldoorn f 2100, 1 H. B. S. Nijmegen f 2220, 1 gemeent. gymnastiek-school f 1100, 1 L. O. f 300.
3	»	»	850,00	2	»	»	300,00	(5) 10	1 770,00		1 H. B. S. Zaltbommel f 600.
»	»	»	»	1	»	»	300,00	(3) 3	1 100,00		1 H. B. S. 3j. c., 1 H. B. S. Leiden.
»	»	»	»	2	»	»	500,00	(2) 5	1 650,00		1 H. B. S. 5j. c., 1 H. B. S. Leiden.
2	»	1	2 100,00	»	»	»	»	(4) 7	4 105,00		1 H. B. S. 3j. c.
»	»	»	»	»	1	1	1 875,00	(3) 3	2 715,00		1 H. B. S. 5j. c., 1 Zeevaartk. school, 1 gymnast. L. O.
2	»	1	2 100,00	»	1	»	600,00	(4) 4	2 700,00		4 leeraren tevens jaarw L. O. f 500, f 1360, f 900 en f 760, 1 H. B. S. 's Gravenhage.
1	3	1	3 400,00	»	»	»	»	(13) 14	8 925,00		
»	»	»	»	»	»	»	»	(4) 4	3 100,00		2 L. O. f 300 en f 1000.
»	5	»	4 200,00	1	1	»	900,00	(13) 16	7 900,00		
1	5	»	4 750,00	8	»	»	1 950,00	(8) 14	6 700,00		1 H. B. S. Dordrecht, 1 L. O. f 200, 1 gemeent. gymnast. ond. f 600.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		1 gemeent. gymnast. ond. f 300, 1 L. O. f 600.
»	»	»	»	»	»	»	»	(1) 1	500,00		3 leeraren handelsschool, 1 H. B. S. voor meisjes, 1 leeraar 1ste ambachtsschool, 1 leeraar 2de ambachtsschool, 2 H. B. S. 3j. c., 1 kweekschool v. d. zeevaart.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		1 handelsschool, 1 direct. avondsch. voor volwassenen f 800, 1 leeraar idem f 300, 1 tooneelschool f 200, 1 bijz. H. B. S. voor meisjes f 650, 1 L. O. f 400.
»	»	»	»	»	»	»	»	(2) 2	1 850,00		1 H. B. S. 5j. c., 1 H. B. S. 3j. c.
»	»	»	»	»	1	1	3 000,00	(2) 2	3 000.00		4 H. B. S. 5j. c., 1ste H. B. S. 3j. c., 1 H. B. S. voor meisjes.
1	3	»	2 900,00	4	1	»	1 450,00	(9) 14	6 550,00		3 H. B. S. 3j. c., 1 H. B. S. voor meisjes. 1 hoofd. gem. gymnast. school f 800 + 50 °/₀ schoolg. ± f 1350.
»	1	»	900,00	2	»	»	400,00	(6) 7	2 650,00		3 H. B. S. 5j. c., 1 H. B. S. voor meisjes, 1 directeur gymnast. school ± f 2400.

SCHOLEN.	A. Jaarwedden aan eene burgerdag- of avondschool (in de plaats zelve). Getal: tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000	boven f 1000.	Bedrag.	B. Jaarwedden aan teekenscholen, ambachtsscholen en dergelijke. Getal: tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.	Bedrag.	C. Jaarwedden aan eene openbare hoogere burgerschool voor meisjes. Getal: tot en met f 500	boven f 500 t/m f 1000	boven f 1000.	Bedrag.
Zaandam	5	1	»	f 1 900,00	1	»	»	f 100,00	»	»	»	»
Hoorn	1	»	»	100,00	1	»	»	400,00	»	»	»	»
Enkhuizen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zierikzee	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Goes	»	»	»	»	1	»	»	300,00	»	»	»	»
Utrecht 3jarige cursus	1	2	1	3 360,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Amersfoort	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Harlingen	6	»	»	1 550,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Sneek	»	»	»	»	1	»	»	120,00	»	»	»	»
Deventer	6	1	»	2 625,00	»	»	»	»	4	2	»	f 2 325,00
Kampen	3	»	»	600,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Almelo	»	»	»	»	1	»	»	200,00	»	»	»	»
Enschedé	»	»	»	»	1	»	»	180,00	»	»	»	»
Groningen 3jarige cursus	2	1	1	2 450,00	1	»	»	300,00	»	»	»	»
Veendam	»	»	»	»	3	»	»	430,00	»	»	»	»
Winschoten	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maastricht	5	»	»	1 250,00	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal gemeentelijke hoogere burgerscholen	69	18	6	f 39 407,51	17	3	1	f 8 225,00	9	9	»	f 9 125,00
Totaal *alle* scholen	85	27	8	53 367,51	22	3	1	9 675,00	9	9		9 125,00
	120				26				18			

D				E							
Jaarwedden aan een gymnasium of progymnasium.				Jaarwedden aan inrichtingen tot vorming van onderwijzers bij het lager onderwijs.				Totaal.			*AANMERKINGEN.*
Getal			Bedrag.	Getal			Bedrag.	Getal.		Bedrag.	1) *Het tusschen ( ) geplaatst cijfer wijst het aantal* PERSONEN *aan, die de jaarwedden, in de tabel genoemd, genieten.*
tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.		tot en met f 500.	boven f 500 t/m f 1000.	boven f 1000.					
»	»	»	»	4	»	»	f 1 075,00	(1) (7)	11	f 3 075,00	1 L. O. f 600.
»	»	»	»	6	»	»	550,00	(5)	8	1 050,00	1 L. O. f 500.
»	»	»	»	2	»	»	600,00	(2)	2	600,00	1 school voor plant- en tuinbouw 2 uur per week f 1 per uur.
»	»	»	»	3	»	»	700,00	(3)	3	700,00	2 L. O. f 300 en f 200.
»	»	»	»	4	»	»	1 050,00	(5)	5	1 350,00	1 H. B. S. Bergen op Zoom f 900, 1 L. O. f 400.
»	»	1	f 2 000,00	»	»	»	»	(5)	5	5 360,00	1 H. B. S. 5j. c. f 200, 2 L. O. f 405 en f 1000.
2	5	»	4 400,00	»	»	»	»	(7)	7	4 400,00	
»	»	»	»	2	»	»	350,00	(7)	8	1 900,00	1 stads gymn. onderw. f 1500.
1	5	»	4 800,00	4	»	»	850,00	(10)	11	5 770,00	2 L. O. f 350 en f 850.
1	6	»	5 000,00	»	»	»	»	(14)	20	9 950,00	1 H. B. S. Zwolle f 1500, 1 gem. gymnast. school f 1000.
»	»	»	»	6	»	»	1 725,00	(6)	9	2 325,00	1 L. O. f 350.
»	»	»	»	6	1	»	2 550,00	(7)	8	2 750,00	2 L. O. f 800 en f 300.
»	»	»	»	4	»	»	1 400,00	(5)	5	1 580,00	2 L. O. f 135 en f 800.
»	»	2	3 000,00	»	»	»	»	(6)	7	5 750,00	3 Rijks H. B. S., 1 leeraar doofstommen-instituut f 200.
»	»	»	»	7	»	»	1 850,00	(8)	10	2 280,00	1 Rijks H. B. S. Sappemeer, 1 L. O. f 200.
»	6	»	5 600,00	»	»	»	»	(6)	6	5 600,00	
2	4	»	3 315,00	1	»	»	300,00	(10)	12	4 865,00	1 L. O. f 300.
24	51	8	f 60 180,00	75	7	2	f 26 575,00	(237)	299	f 143 512,51	
34	61	9	72 780,00	149	11	2	51 040,00	(345)	430	195 987,51	
104				162							

e. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

's Hertogenbosch. Over het algemeen liet schoolbezoek der leerlingen niet te wenschen over. Hun gedrag en hunne vlijt waren evenwel zeer uiteenloopend en dientengevolge ook hunne vorderingen. Een maar al te groot aantal heeft althans gedurende den cursus 1885/6 òf door onbehoorlijk gedrag — en dit openbaarde zich ook dit jaar weder in de 2de klasse en bij het onderwijs in handteekenen — òf door gebrek aan vlijt herhaaldelijk tot ernstige klachten aanleiding gegeven. Vandaar, dat de vorderingen van betrekkelijk veel leerlingen bij het einde van het schooljaar onvoldoende moesten heeten en dat dit jaar een grooter getal dan anders niet tot eene hoogere klasse kon bevorderd worden. Sedert het begin van het nieuwe schooljaar is de toestand echter aanmerkelijk verbeterd en bepalen zich de klachten omtrent gedrag en ijver tot enkelen.

Tilburg. De uitslag van het toelatingsexamen voor den cursus 1886/7 was evenmin als die voor den cursus 1885/6 gunstig. Dit moet vooral worden toegeschreven aan de gebrekkige en onvoldoende voorbereiding der candidaten; want, ofschoon de eischen, toch reeds zoo matig gesteld, met mildheid werden toegepast, kon geen der afgewezenen daaraan voldoen.

Breda. De uitkomsten van 't onderwijs waren in het afgeloopen jaar zeer bevredigend. Van de 36 leerlingen, die aan overgangsexamens deelnamen, werden slechts 2 niet bevorderd; de 4 leerlingen, die 't eindexamen aflegden, verkregen allen het diploma.

Gedrag en vlijt der leerlingen lieten ook bijna niets te wenschen over, terwijl zij met lust de lessen volgden. Bij het onderwijs heeft steeds het denkbeeld voorgezeten vooral te letten op de hoofdzaken, zoodat geen kracht werd verspild aan bijzonderheden van ondergeschikt belang. De leerlingen werden dien ten gevolge niet met arbeid overladen en maakten zonder overdreven krachtsinspanning groote vorderingen.

Helmond. De vorderingen der leerlingen bleken over 't algemeen bij de overgangsexamens voldoende te zijn. Eene uitzondering maakten de leerlingen der 1ste klasse. De indruk, die de Commissie van toezicht van hen ontving, was bepaald ongunstig, zelfs in die mate, dat men hunne kennis en ontwikkeling lager schatte, dan die van de leerlingen der hoogste klasse eener lagere school.

Ofschoon in den regel de gewenschte orde heerschte, liet die bij de teekenlessen, althans in de laagste klasse, te wenschen over. Gebrek aan tact om met levenslustige jongens om te gaan en vooral aan de noodige energie waren oorzaak, dat ook het onderwijs in de Nederlandsche taal niet tot zijn recht kwam.

Arnhem. Ten einde de leerlingen niet met lesuren te overladen, kwam het der Commissie van toezicht reeds sedert lang wenschelijk voor de lessen in gymnastiek, die tusschen 12 en 2 uur gegeven worden, zooveel mogelijk tusschen de gewone schooluren te doen plaats hebben. Bij het begin van den cursus 1886/7 werd daarom op voorstel van den directeur bepaald:

1°. voor de 4de en 5de klasse het gymnastiek-onderwijs facultatief te stellen;

2°. voor de andere klassen dat onderwijs gedurende de gewone schooluren te doen geven.

Volgens het gevoelen van den directeur voldoet deze regeling voorloopig zeer goed, zoodat zij waarschijnlijk definitief zal ingevoerd worden.

Nijmegen. Afgaaande op het getuigenis van den directeur gaf het gedrag der leerlingen reden tot tevredenheid, doch liet de vlijt van enkele te wenschen over.

Hij schrijft dit laatste toe aan de vele en velerlei gelegenheden tot uitspanning en aan het met al te veel ijver beoefenen van sommige spelen, alsof het studievakken zijn. De commissie van toezicht deelt deze zienswijze ten volle. Zij voegt daar het volgende bij:

» Tot lichaamsoefening en geoorloofde uitspanning behoort er tijd gegeven te worden en aan gelegenheid is tegenwoordig geen gebrek. 't Zou de vraag kunnen zijn, of deze niet te overvloedig wordt. Het criket spel, wielrijden en andere lichaamsbewegingen, hoe uitnemend ook als ontspanning van den geest en versterkend voor het lichaam, geven door het houden van vergaderingen, van wedstrijden en feesten aanleiding tot gewoonten en gebruiken, die slecht passen bij den jeugdigen leeftijd der leerlingen. Zeer wenschelijk ware het, dat de zedelijke invloed en het toezicht der ouders zich tegen het dreigend te veel deden gelden."

Zutphen. De lessen werden gegeven volgen den vastgestelden rooster. Alleen zijn de parallelafdeelingen van de 3de klasse, na het vertrek van den leeraar VON BAUMHAUER voor het onderwijs in Staatsinrichting gecombineerd, omdat de leeraar WUNDERLICH slechts 6 uren 's weeks voor deze school beschikbaar had. De leeraar VAN DER STEMPEL, opvolger van den heer WUNDERLICH, zal 't voetspoor van zijn onmiddelijken voorganger volgen, hetgeen bij de tegenwoordige getalsterkte der klasse geen ernstig bezwaar oplevert.

Ten einde de schadelijke uitbreiding van de zoogenaamde kleine vacantiën tegen te gaan, heeft de commissie van toezicht, die bevoegd is den *aanvang* der vacatiën vast te stellen, bepaalt, dat de Paasch- en Kerstvacatie, welke doorgaans met een paar dagen werden verlengd, wegens invallende feestdagen, zullen aanvangen op den eersten Maandag vóór Paschen en Kerstmis. De commissie zou nu nog wenschen, dat de lessen, evenals op het gymnasium eindigden op den 3den Dingsdag na het begin der hierboven genoemde vacantiën, omdat vele leerlingen van buiten nu op den eersten schooldag in den regel afwezig blijven.

Zaltbommel. Het minder goede gedrag der leerlingen had reeds het vorige jaar het ontwerpen van eenige strafbepalingen noodzakelijk gemaakt. Hare werking bleef niet zonder goede gevolgen, doch vermocht geenszins een toestand in 't leven te roepen, zooals men die wel wenschte. Vooral de leerlingen der 2de klasse gaven den meesten leeraren stof tot groote ontevredenheid. Geen wonder, dat de vorderingen dier leerlingen zeer onbevredigend waren. Slechts over die van 4 der 11 leerlingen uit deze klasse kon men tevreden zijn.

Rotterdam. *Gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus.* De leerlingen der laagste twee klassen, die slecht schrijven, ontvangen buiten de gewone lesuren hierin 1 uur 's weeks onderricht.

Amsterdam. De pogingen, door de commissie van toezicht aangewend, ten einde te geraken tot eene meer gewenschte eenheid wat betreft de toelatings-examens tot de hoogere burgerscholen, hadden ten gevolge, dat door directeuren, na onderling overleg, gelijkluidende eischen voor bedoelde examens voor alle hoogere burgerscholen voor jongens werden vastgesteld en goedgekeurd.

Zaandam. Vroeger was het overgangs-examen in twee deelen geplitst: een mondeling en een schriftelijk gedeelte. Dit laatste was openbaar. Op voorstel van den directeur is het afgeschaft.

Utrecht *Rijkshoogere burgerschool met 5jarigen cursus.* Het aantal lesuren voor geschiedenis werd van 15 tot 13 verminderd. Daardoor kwam 1 uur in de 4de en 1 uur in de 5de klasse vrij. Het eerste werd aan 't boekhouden toegevoegd, omdat dit vak in de 4de klasse niet gedoceerd werd, terwijl 't laatste aan het Engelsch in de 5de klasse gegeven werd, dewijl de leeraar in die taal die vermeerdering wenschelijk achtte.

Gemeentelijke hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus. In vorige jaren was het gebruikelijk de vorderingen der leerlingen aan te wijzen met de cijfers van 1 tot 5. Bij de examens op 't einde van den cursus 1885/86 gehouden, deed men dit met de cijfers van 1 tot 10, omdat daardoor

gemakkelijker een juist oordeel wordt gevormd over iederen leerling in het bijzonder.

De vorm van het getuigschrift, dat aan hen wordt uitgereikt, die met gunstigen uitslag het eind-examen hebben afgelegd, heeft ook eene verandering ondergaan. Vroeger werd daarop vermeld, hoe de leerling in elk der vakken had voldaan. Dit kwam der commissie van toezicht minder gewenscht voor, omdat — al heeft een leerling aan het examen voldaan, hij in een of ander vak minder uitstekend kan zijn, hetgeen invloed zou kunnen uitoefenen op het verwerven eener maatschappelijke positie. Het getuigschrift zal alzoo in het vervolg slechts de verklaring inhouden, dat het eind-examen voldoende is afgelegd. Evenwel is de directeur gemachtigd aan iederen leerling, die dit verlangt, eene verklaring, vermeldende de cijfers voor de verschillende vakken toegekend, uit te reiken. *Veertien* dergelijke verklaringen zijn na het eind-examen in 1886 afgegeven.

Amersfoort. In het programma van onderwijs werd ten behoeve van de leerlingen der 3de klasse, die aan het einde van het 3de studiejaar eene plaatsing verlangen op de Koninklijke Militaire Academie of het Marine Instituut, wijziging gebracht. De 3de klasse verkreeg voor het Hoogduitsch één lesuur meer, de 2de klasse één uur minder. In verband hiermede werd voor de 3de klasse één uur gymnastiek op Woensdagavond gebracht, terwijl in de 2de het uur Hoogduitsch door gymnastiek werd vervangen.

Het gemis van aansluiting van den trein uit Amsterdam, die ten 7 u. 56 min. des voormiddags te Hilversum aankwam en alleen doorliep tot Utrecht, stond in het afgeloopen jaar aan eene goede indeeling van den rooster der lesuren in den weg. De leerlingen uit Hilversum en Baarn konden niet, gelijk die uit Nijkerk, Veenendaal en Woudenberg ten half negen tegenwoordig zijn. Reeds moest eene verschikking van het lesuur in de kennis der natuur op Woensdag en Zaterdag plaats hebben. De gewijzigde dienstregeling van 1 Maart 1887 heeft echter dit bezwaar opgeheven.

Roermond. Tot gerief van de leerlingen, aan wie de gelegenheid tot rustig werken in het ouderlijk huis ontbrak werd indertijd de gelegenheid geopend dit onder toezicht van een der leeraren des avonds in de school te doen. Van deze gelegenheid werd door zeer weinig leerlingen gebruik gemaakt. In den loop van 1886 werd de avondstudie, wegens volslagen gebrek aan deelneming gestaakt.

Venlo. Niettegenstaande de inspanning door de leeraren aan den dag gelegd, bleven de uitkomsten van hun onderwijs beneden de verwachting. De ondoelmatige en te bekrompen inrichting van het schoolgebouw belette den geregelden gang der zaken en werkte nadeelig op de leeraren, de leerlingen en bij gevolg op het onderwijs.

f. TOESTAND DER LOKALEN EN HULPMIDDELEN BIJ HET ONDERWIJS.

's Hertogenbosch. De schoollokalen waren in goeden toestand, behalve de teekenzaal, die wat licht en ventilatie betreft, zeer gebrekkig is. Voorziening daarin is hoogst wenschelijk.

De hulpmiddelen bij 't onderwijs, alsmede de bibliotheek werden op gewone en uit de daarvoor toegestane middelen onderhouden, aangevuld en uitgebreid.

Tilburg. De teekenzalen dienen, vooral met 't oog op de burgeravondschool, verbetering te ondergaan. De lokalen voor natuurlijke geschiedenis bieden te weinig ruimte aan voor het plaatsen der voorwerpen en platen, zoodat eene vergrooting dier vertrekken noodig is.

Het natuurkundig kabinet werd met een dynamomachine aangevuld.

Breda. De directeur schrijft den gunstigen uitslag der examens toe, behalve aan de voortreffelijkheid van het onderwijs, aan de uitstekende collectie hulpmiddelen die de school bezit. Inzonderheid geldt dit voor natuurkunde, scheikunde, natuurlijke geschiedenis en teekenen.

Bergen op Zoom. De cursus 1886/87 werd op 12 September geopend in de nieuwe lokalen der hoogere burgerschool. Hoe uitstekend deze in vele opzichten ook zijn, deden zich toch groote moeilijkheden voor ten opzichte der schoorsteenen, moeilijkheden die op 't einde des jaars nog niet waren overwonnen.

Arnhem. Het schoolgebouw bevindt zich in goeden toestand. Eenige verbeteringen zijn in den loop des jaars aangebracht.

Voor het onderwijs in de natuurkunde worden aangeschaft: een accumulator met gloeilampje, een electriseermachine van WINSHURST, een inductie-toestel van DUBOIS RAYMOND en een zevenspruitsgasbrander van FLETSCHER.

Voor 't onderwijs in scheikunde werden de noodige chemicaliën en glaswerk aangekocht, bovendien werd de verzameling van scheikundige preparaten uitgebreid.

Het kabinet voor natuurlijke geschiedenis werd verrijkt met eenige zoölogische platen van LEUCHART en NITSCHE en eene opgezette goudlakensche fazant.

Van de bibliotheek, die goed onderhouden en uitgebreid werd, maakten de rector van het gymnasium en de directrice der hoogere burgerschool voor meisjes menigmaal gebruik.

Nijmegen. Een verzoek door de hoofdonderwijzeres eener bijzondere school tot den gemeenteraad gericht, om gebruik te mogen maken van de hulpmiddelen bij het onderwijs in de kennis der natuur der hoogere burgerschool voor de opleiding van de zusters-onderwijzeressen tot hoofdonderwijzeres, werd op advies der commissie van toezicht ingewilligd.

Apeldoorn. De toestand van het schoolgebouw over 't geheel genomen is goed. Eene groote verbetering is tot stand gekomen door de nieuwe waterleiding uit het reservoir naar het lokaal voor natuurkunde en het natuurkundig laboratorium.

De werktuigen voor de gymnastiek zijn gedeeltelijk hersteld of vernieuwd.

De hulpmiddelen voor natuurkunde ondergingen door schenkingen belangrijke vermeerdering. De school geraakte daardoor in het bezit van

1°. een Herbarium van de voornaamste cultuurgewassen, eene collectie vezels, eene collectie vruchten op alcohol en eene verzameling gedroogde vruchten van Nederlandsch-Indië;

2°. een egelvisch, een kogelvisch, beneven een schedel van eeen tijger en van een das.

Zutphen. Het schoolgebouw verkeert, ongeacht de zich telken jare vertoonende scheuren in de muren, in voldoenden toestand. In een lokaal, waar zich de zonnewarmte des zomers al te sterk deed gevoelen, zijn binnenjalouzieën aangebracht.

Bij de overigens voldoende inrichting van het gebouw deed zich het gemis aan eene afzonderlijke werkplaats voor den amanuensis bij voortduring gevoelen.

De hulpmiddelen bij het onderwijs werden aangevuld met een accumulator, een minimum-thermometer, een adspirator, een toestel tot onderzoek van petroleum, een plaatwerk over dier- en een over plantkunde.

Zaltbommel. De verzameling natuur- en scheikundige instrumenten, en die van voorwerpen betreffende zoölogie en botaniewerden eenigszins uitgebreid.

Rotterdam. *Gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.* Van de gymnastiekzaal werd gebruik gemaakt door de leerlingen van twee openbare scholen voor uitgebreid lager onderwijs.

Leiden. Een groot deel der afgesleten schoolbanken werd door nieuwe vervangen.

Uit de bibliotheek werden 991 boeken door de leerlingen aangevraagd.

Enkhuizen. De toestand van het schoolgebouw is zoodanig, dat afdoende verbetering door herstelling vermoedelijk zeer groote bezwaren zal bieden en niet geringe uitgaven eischen. Toch is zulk eene verbetering alleszins wenschelijk, omdat de lokalen èn wat toestand èn wat grootte betreft veel te wenschen overlaten.

Middelburg. De schei- en natuurkundige instrumenten, de laatste voor zoover zij aan het Rijk behooren, waren in goeden staat.

Van de natuurkundige werktuigen, behoorende aan het Natuurkundig Gezelschap te Middelburg, welke volgens overeenkomst van 11 November 1865 op de daarbij genoemde voorwaarden aan het Rijk in bruikleen zijn afgestaan, is door eene commissie, benoemd door het bestuur van dat Gezelschap, den directeur en den leeraar in de natuurkunde der hoogere burgerschool eene nieuwe inventaris opgemaakt.

Zierikzee. De hulpmiddelen bij het onderwijs in de aardrijkskunde werden vermeerderd met eene kaart van Nederlandsch Oost-Indië; die voor het teekenen met » L. Diefenbach, geometrische ornamentiek";

voor de natuurkunde met een toestel voor de spankracht van waterdamp, een electroscoop en condensator, een toestel om kwik te doen bevriezen door verdamping, een toestel tot het doorboren van glas door electriciteit, 12 nieuwe zinken cilinders en 12 poreuse potten voor Bunsens batterij, twee thermometers, een kogel met schroef om de uitzetting van water bij bevriezing aan te toonen, een buis voor fluoresceerende verschijnselen en een Astatisch naaldentoestel;

voor scheikunde met: een gasometer met trechterbuis, een toestel van Kipp, eene balans voor verhoudingsproeven, een electrische schel, een vijfvormige buis met gipsplaat, poreuse potjes, een aspirator en eene glazen laddertje.

Utrecht *Rijks hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.* Het schoolgebouw laat, wat ruimte en inrichting betreft, weinig te wenschen over.

De schoolmeubelen, die reeds den ouderdom van 20 jaren bereikt hebben, verkeeren in minder goeden toestand.

Daar de som, in het afgeloopen jaar voor het onderhoud der meubelen bestemd, niet groot kon zijn, werden de herstellingen en verbeteringen tot het volgende beperkt:

1°. de schoolbanken werden van porseleinen inktkokers voorzien;

2°. in de zaal voor handteekenen werden kapstokken gemaakt;

3°. de kast in de docentenkamer werd vertimmerd, en

4°. in drie lokalen werden de schoolbanken verplaatst, ten einde het bezwaar weg te nemen, dat de leerlingen het licht van de rechterzijde ontvangen.

Voor het onderwijs in de natuurkunde werden aangeschaft:

1°. eene batterij van 200 elementjes;

2°. eene waterdroppel-electriseermachine volgens Thomson;

3°. een metaalthermometer met verdeeling van Celsius.

Voor het kabinet voor natuurlijke geschiedenis werden drie bloemen in papier-mâché aangekocht (sering, leeuwenbek, paardebloem).

Voor den aankoop van teekenvoorbeelden werd als buitengewone uitgaven eene som van f 25 toegestaan.

De verzameling gipsafgietsels, die door het veeljarig gebruik vrijwat geleden hadden, werd in goeden staat teruggebracht.

Ten behoeve van het onderwijs in gymnastiek werden de onherstelbare brug en bok door nieuwe vervangen.

De botanische tuin onderging in den loop van den cursus vele verbeteringen. Het aantal der daarin gekweekte planten vermeerderde en door verplaatsing gelukte het vele dier planten met beter gevolg te kweeken dan voorheen. De toestand van den tuin is thans bevredigend.

De bibliotheek werd op nieuw gecatalogiseerd en de boeken werden van nummers voorzien, wat vroeger niet het geval was. Dit werk geschiedde onder leiding van dr. P. A. Tiele, directeur der universiteits-bibliotheek. Het gebruik van de bibliotheek nam toe, misschien wel tengevolge van het ophangen van boekenlijsten in de verschillende schoolvertrekken. Gedurende den cursus 1885/6 werden door de leerlingen 330 nummers gevraagd tegen 129 in den cursus 1884/5.

Amerfoort. Aan den gegeven wenk om in het programma op te nemen, hoeveel de leerlingen in iedere klasse zullen te besteden hebben voor de aanschaffing van boeken, opdat de aandacht van belanghebbenden op dit punt worde gevestigd, is door de commissie van toezicht gevolg gegeven.

De verzameling leermiddelen, even als de bibliotheek, onderging eenige uitbreiding. Ten dienste van het onderwijs in de cosmographie vervaardigde de leeraar G. J. Buys eenige afbeeldingen op groote schaal, welke door duidelijkheid en fraaie uitvoering uitmunten.

De schoollocalen n°. 4 en 9 verwisselden, volgens een door de commissie van toezicht ten vorigen jare geuiten wensch, van bestemming. Het lokaal n°. 4 is door het inkorten van het zoogenoemde amphitheater en het aanbrengen van lichtschermen geschikt geworden voor teekenzaal en doet als zoodanig dienst.

De schoolbanken, het houtwerk aan den gevel van het gebouw, de afscheiding van speelplaats en tuin en een gedeelte der meubelen in de directeurskamer vragen dringend herstel of vernieuwing.

Heerenveen. Sommige schoollokalen zijn te klein voor het groot getal leerlingen.

Zwolle. Ten gevolge van het aanbrengen van eenige verbeteringen, als het verwisselen van glazen pannen in het dak tegen glasramen, waardoor de verlichting der teekenzaal niets te wenschen meer overlaat en het afbreken der balustrade-muren, die boven de goten rondom het gebouw uitstaken, geraakte het schoolgebouw in uitmuntenden toestand. Evenwel bleef een gymnastieklokaal ontbreken.

Het drinkwater was als vroeger slecht, dus nadeelig voor de gezondheid. Het uitzicht op eene drinkwaterleiding ligt nog in het verre verschiet, zoodat daarin geene aanleiding kan gevonden worden om het nemen van maatregelen tot het verkrijgen van zuiver drinkwater uit te stellen.

Voor het onderwijs in natuurkunde kon slechts een enkel voorwerp worden aangeschaft, nl. eene Dynamo-machine.

De bibliotheek werd met eenige werken vermeerderd.

Deventer. Ofschoon eenige doelmatige verbeteringen in het schoolgebouw werden aangebracht, achtte de directeur nog eenige veranderingen en verbeteringen noodzakelijk. De commissie van toezicht, die het gevoelen des directeurs deelde, heeft bereids den gemeenteraad verzocht een en ander in den loop van 1887 te doen uitvoeren.

De hulpmiddelen bij het onderwijs waren niet toereikend om naar behooren in de behoefte te voorzien. Bovengenoemde commissie heeft den gemeenteraad er op gewezen, dat het wenschelijk zal zijn, daarvoor eene som van f 800 beschikbaar te stellen.

Almelo. De verwarming der schoollokalen liet veel te wenschen over. Er bestaat evenwel uitzicht op voorziening in dien toestand, daar op de gemeentebegrooting voor 1887 door burgemeester en wethouders gelden werden uitgetrokken om eene warmwaterleiding voor het hoofdgebouw der hoogere burgerschool aan te leggen. Komt dit werk tot stand, dan zal er tevens gelegenheid bestaan om door middel van één of meer der buiten gebruik rakende kachels het gymnastieklokaal te verwarmen, omtrent welk lokaal dezelfde klachten als vroeger werden gehoord.

In de wijze, waarop de aanschaffing van nieuwe leermiddelen plaats had, kwam in 1886 verbetering.

Tot dien tijd werden jaarlijks bij de gemeentebegrooting, naar aanleiding van eene aanvrage van den directeur, door

den gemeenteraad de voorwerpen, die zouden aangekocht worden, aangewezen. Naar aanleiding van de besprekingen in de vergadering der commissie van toezicht, is op voorstel van een der raadsleden, tevens lid der genoemde commissie, alleen de som bepaald, die gedurende het jaar voor het aanschaffen en onderhouden van leermiddelen zal kunnen besteed worden, en is de beschikking over die som aan den directeur in overleg met de commissie van toezicht overgelaten.

Enschedé. Daar het gebouw der Twentsche industrie- en handelsschool ongeschikt was om de nieuwe inrichting — de Nederlandsche school voor nijverheid en handel — daarin over te brengen, besloot de gemeenteraad tot eene zeer omvangrijke verbouwing van de oude school over te gaan. Nog in den loop van 1886 kwamen de verbouwingsplannen gereed, had de aanbesteding plaats en werd met de uitvoering van 't werk, dat op 1 September 1887 gereed moet zijn, aangevangen.

Intusschen werd de nieuwe school in tegenwoordigheid van de autoriteiten, directeur, leeraren en belangstellende ingezetenen op den 6den September 1886 in het nieuwe gebouw der school voor voortgezet-lager onderwijs voor meisjes, waarin de leermiddelen waren overgebracht, geopend, terwijl voor het laboratorium een hulpgebouw is opgericht.

Groningen. *Rijks- hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.* De inrichting van de zalen voor handteekenen en scheikunde is zeer verbeterd.

Gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus. Het gebouw der burgerscholen in de Violenstraat is mede ingericht voor de hoogere burgerschool en sedert 1 November als zoodanig in gebruik.

Veendam. Het lokaal voor scheikunde is zeer verbeterd door het aanbrengen van eene uitstekende zuurkast.

Winschoten. De verbetering van den afvoer van water op de speelplaats is in den loop van dit jaar tot stand gekomen.

Maastricht. Het nieuwe gymnasium-gebouw, waarin het auditorium voor de natuurkundige lessen, het kabinet voor natuurkundige instrumenten, benevens de zaal voor handteeken en de modelkamer voor de hoogere burgerschool zullen geplaatst worden, naderde zijne voltooiing en zou waarschijnlijk na de Paaschvacantie in 1887 in gebruik worden gesteld.

Roermond. Aan het schoolgebouw werden zoowel in- als uitwendig de noodige herstellingen verricht.

De leermiddelen voor scheikunde en natuurlijke geschiedenis zijn in den laatsten tijd veel vermeerderd en verbeterd geworden. De chemische balanzen, die veel geleden hadden, werden in orde gebracht en door eene overdekking tegen stof en vocht beveiligd.

Venlo. De toestand van het schoolgebouw is niet veranderd, zoodat de bezwaren, waarmede men te kampen had, geenszins verminderden. Integendeel: het gemeentebestuur vorderde tegen 1 September de beide teekenlokalen, die voor één jaar waren afgestaan, op, en al werd die eisch teruggebracht tot één lokaal, er bleef niets anders over, dan met de teekenmodellen naar den zolder te verhuizen.

Voor de leerlingen der 1ste klasse was in 't afgeloopen jaar geene voldoende ruimte, noch in 't gewone klasselokaal, noch in de teekenzaal; dientengevolge moest deze klasse in het gymnastieklokaal geplaatst worden, waardoor de gymnastieklessen des avonds moesten gegeven worden.

g. INRICHTINGEN ONGEVEER MET HOOGERE BURGERSCHOLEN GELIJKSTAANDE.

Voorburg. De school van den heer dr. P. H. Bruyningh Ingenhoes telde 40 kostleerlingen en 20 dagscholieren.

Noordwijk. De school van den heer dr. G. J. Dozy telde 24 kostleerlingen. Er waren geene dagscholieren.

§ 4. MIDDELBARE SCHOLEN VOOR MEISJES.

a. GETAL EN SOORT DER SCHOLEN.

Ten gevolge van de opheffing der gemeentelijke hoogere burgerschool te Middelburg bij raadsbesluit van 13 Mei 1886 is het aantal middelbare school voor meisjes sedert 1 September van genoemd jaar met één verminderd.

In de volgende tabel worden de plaatsen vermeld waar de scholen gevestigd zijn, den aard der school, het jaar der opening, den duur van den cursus en het bedrag van het schoolgeld:

PROVINCIËN.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld	
					voor volledig onderwijs.	voor enkele lessen.
Gelderland.	Arnhem.	Gemeentel. hoogere burgerschool.	1871	5 jaar	f 60 per jaar.	f 6 tot f 60 per jaar.
Zuidholland.	's Gravenhage.	Idem.	1879	5 »	100 » »	f 100 per jaar.
	Rotterdam.	Idem.	1871	5 »	60 » »	—
	Leiden.	Idem.	1881	5 »	60 » »	f 10 tot f 20 per vak.
	Dordrecht.	Idem.	1871	5 »	60 » »	f 10 of f 15 per vak.
Noordholland.	Amsterdam.	Idem	1872	3 »	60 » »	f 10 tot f 60 per jaar.
	Idem.	Niet gesubs. bijzondere school.	1881	5 »	400 » »	—
	Haarlem.	Gemeentel. hoogere burgerschool.	1867	5 »	60 » »	f 10 tot f 25 per jaar.
Utrecht.	Utrecht.	Idem.	1875	5 »	f 50 of f 70 p. jaar.	f 50 of f 70 per jaar.
Friesland.	Leeuwarden.	Idem.	1875	5 »	f 50 per jaar.	f 15 per vak.
Overijssel.	Deventer.	Idem.	1872	3 »	50 » »	f 3 per uur 's weeks.
Groningen.	Groningen.	Idem.	1872	5 »	50 » »	f 7,50 tot f 15 p. vak.

Aan al die scholen, behalve te Rotterdam en te Amsterdam (niet gesubsidieerde bijzondere school), bestaat gelegenheid om het onderwijs in enkele vakken te volgen.

Te Utrecht bedraagt het schoolgeld van de laagste drie klassen f 50, voor de overige f 70 's jaars.

b. GETAL DER LEERLINGEN.

Het aantal leerlingen, dat iedere school telde bij het einde van 1886, is te vinden in onderstaande tabel.

In deze tabel duidt het teeken (—) aan dat eene klasse niet aanwezig is ten gevolge der inrichting van de school, het teeken (») dat de klasse, waarop het betrekking heeft, in 1886 geene leerlingen telde:

SCHOLEN.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs.						Getal leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Arnhem	18	20	8	8	2	56	4	60
's Gravenhage	29	23	26	16	16	110	5	115
Rotterdam	62	43	36	33	16	190	»	190
Leiden	28	22	20	10	10	90	10	100
Dordrecht	18	18	10	8	3	57	7	64
Amsterdam (openbare)	—	—	49	34	21	104	8	112
Id. (bijzondere)	3	12	19	18	5	57	2	59
Haarlem	43	43	36	20	14	156	»	156
Utrecht	39	29	26	13	5	112	»	112
Leeuwarden	37	25	18	12	6	98	7	105
Deventer	—	—	12	6	12	30	5	35
Groningen	45	46	32	11	13	147	17	164
Totaal	322	281	292	189	123	1207	65	1272
Totaal in 1885 na aftrek van Middelburg	294	275	263	180	141	1153	70	1223
In 1886 minder of meer	+ 28	+ 6	+ 29	+ 9	— 18	+ 54	— 5	+ 49

Na aftrek van 't aantal leerlingen, dat de school te Middelburg ultimo December 1885 telde, leidt eene vergelijking van 't aantal leerlingen op dien datum met dat op 't einde van 1886 tot de slotsom dat de bevolking der middelbare scholen voor meisjes in 't afgeloopen jaar met 49 leerlingen is toegenomen.

De drie klassen van de openbare school te Amsterdam en van die te Deventer komen overeen met de drie hoogste klassen eener middelbare school met vijfjarigen cursus.

Wegens het groote aantal leerlingen waren aan de volgende scholen een of meer klassen gesplitst:

's Gravenhage, de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;

Rotterdam, de 1ste klasse in 3, de 2de, 3de en 4de in 2 afdeelingen;

Haarlem, de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;

Utrecht de 1ste en 2de klasse in 2 afdeelingen;

Leeuwarden, de 1ste en 2de klasse in 2 afdeelingen;

Groningen, de 1ste, 2de en 3de klasse in 2 afdeelingen;

Voor elke school in 't bijzonder is de toestand voor 1885 en 1886 voor zoover die het aantal leerlingen betreft, opgegeven in de volgende tabel:

SCHOLEN.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	Dec. 1885.	Dec. 1886.	In 1886. Meer.	In 1886. Minder.	Dec. 1885.	Dec. 1886.	In 1886. Meer.	In 1886. Minder.	Dec. 1885.	Dec. 1886.	In 1886. Meer.	In 1886. Minder.
Arnhem	51	56	5	»	2	4	2	»	53	60	7	»
's Gravenhage	124	110	»	14	13	5	»	8	137	115	»	22
Rotterdam	168	190	22	»	—	—	—	—	168	190	22	»
Leiden	81	90	9	»	7	10	3	»	88	100	12	»
Dordrecht	68	57	»	11	12	7	»	5	80	64	»	16
Amsterdam (openbare)	95	104	9	»	7	8	1	»	102	112	10	»
Id. (bijzondere)	67	57	»	10	3	2	»	1	70	59	»	11
Haarlem	136	156	20	»	»	»	»	»	136	156	20	»
Utrecht	105	112	7	»	»	»	»	»	105	112	7	»
Leeuwarden	102	98	»	4	4	7	3	»	106	105	»	4
Deventer	25	30	5	»	5	5	»	»	30	35	5	»
Groningen	131	147	16	»	17	17	»	»	148	164	16	»
Totaal	1153	1207	93	39	70	65	9	14	1223	1272	102	53
			54 *meer.*				5 *minder.*				49 *meer.*	

Van de leerlingen voor enkele lessen namen deel aan het onderwijs in:

Wiskunde	18	leerlingen.
Natuurkunde	8	»
Scheikunde	4	»
Plant- en dierkunde	18	»
Cosmographie	2	»
Aardrijkskunde	27	»
Geschiedenis	23	»
Nederlandsch	43	»
Fransch	52	»
Hoogduitsch	50	»
Engelsch	50	»
Boekhouden	2	»
Gymnastiek	6	leerlingen.
Handteekenen	34	»
Handwerken	37	»
Zang	8	»
Aesthetica	2	»
Staatsinrichting	1	»
Staathuishoudkunde	1	»
Rechtlijnig teekenen	1	»

Onderwijs in gymnastiek werd niet gegeven aan de openbare school te Amsterdam en Dordrecht.

In onderstaande tabel vindt men eene opgave van het aantal leerlingen van elke school, dat aan het onderwijs in gymnastiek deelnam, van het getal leerlingen voor volledig onderwijs en van den tijd, die wekelijks aan het gymnastiekonderwijs werd gewijd:

SCHOLEN.	GETAL LEERLINGEN voor gymnastiek.	GETAL LEERLINGEN voor volledig onderwijs.	Aantal heele of halve uren 's weeks voor onderwijs in gymnastiek.
Arnhem	54	56	4 maal $^3/_4$ uur.
's Gravenhage	70	110	2 uur.
Rotterdam	110	190	elke afdeeling 4 of 2 halve uren.
Leiden	46	90	1ste afd. 2 uur; 2de en 3de afd. elk 1 uur.
Dordrecht	—	57	—
Amsterdam (openbaar)	—	104	—
idem (bijzonder)	55	57	elke afdeeling 6 halve uren.
Haarlem	132	156	1ste, 2de en 3de kl. elk 2 uur, 4de en 5de kl. elk 1 u.
Utrecht	65	112	2 uur, klas 1 en 2 bovendien 3 maal $^1/_4$ uur.
Leeuwarden	95	98	elke afdeeling 2 maal $^3/_4$ uur.
Deventer	9	30	2 halve uren.
Groningen	147	147	1ste, 2de en 3de klas elk 2 uur, 4de en 5de klas elk 1 uur.
Totaal	783	1207	

Uit een en ander blijkt, dat, terwijl het aantal leerlingen voor volledig onderwijs is toegenomen, dat van hen, die de gymnastieklessen volgden, van 804 tot 783 is gedaald.

c. EXAMENS.

In onderstaande tabel wordt eene opgave aangetroffen van den uitslag der toelatings en overgangsexamens in 1886:

SCHOLEN.	TOELATINGS-EXAMENS TOT DEN CURSUS 1886/87.							OVERGANGS-EXAMENS TOT DEN CURSUS 1886/87.		
	Tot de laagste klasse.			Tot eene hoogere klasse.						
	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot eene lagere klasse.	Geheel afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
Arnhem	18	16	2	5	2	3	»	43	35	8
's Gravenhage	28	25	3	1	»	1	»	98	87	11
Rotterdam	67	61	6	1	1	»	»	135	118	17
Leiden	26	26	»	2	2	»	»	73	69	4
Dordrecht	17	17	»	2	2	»	»	47	40	7
Amsterdam (openbare)	45	45	»	»	»	»	»	37	33	4
Id. (bijzondere)	2	2	»	6	6	»	»	52	51	1
Haarlem	45	45	»	4	3	1	»	116	112	4
Utrecht	40	36	4	6	1	5	»	75	54	21
Leeuwarden	9	8	1	»	»	»	»	83	57	26
Deventer	5	4	1	»	»	»	»	werden niet afgenomen.		
Groningen	6	4	2	6	5	»	1	112	98	14
Totaal	308	289	19	33	22	10	1	871	754	117

Het getal leerlingen, dat zich voor toelating tot de 1ste klasse aanmeldde, bedroeg 15 meer dan in 1885; daarentegen was 't getal van hen, die zich voor eene hoogere klasse aanmeldden, 18 minder.

De uitslag der toelatings-examens was in 1886 aanmerkelijk gunstiger dan in 1885. Slechts 6 percent van hen, die 't examen aflegden moesten worden afgewezen, terwijl dit in 't vorige jaar voor de 1ste klasse 14 en voor allen, die zich aan 't examen hadden onderworpen bijna 13 percent bedroeg.

De uitslag der overgangsexamens was evenwel een weinig ongunstiger; van de geexamineerden werden bijna 13,5 percent afgewezen tegen 12,5 percent in 1885.

Na afgelegd eindexamen werd een getuigschrift uitgereikt:

te 's Gravenhage	aan 22	leerlingen;
» Rotterdam	» 17	»
» Dordrecht	» 12	»
» Amsterdam (openb.)	» 17	»
» id (bijz.)	» 6	»
» Haarlem	» 12	»
» Arnhem	» 6	»
» Utrecht	» 8	»
» (Middelburg)	» 3	»
» Leeuwarden	» 8	»
» Groningen	» 8	»

Zonder eind-examen werd te Deventer aan 8 leerlingen, die den geheelen cursus hadden afgeloopen, een getuigschrift gegeven.

d. ONDERWIJZEND PERSONEEL

Arnhem. Aan de leerares in het Duitsch, mejuffrouw SIEHE, werd om redenen van gezondheid een verlof verleend van Februari tot aan de groote vacantie en in hare plaats tijdelijk aangesteld mejuffrouw G. M. HERDERSCHÊE. In September vroeg en verkreeg mejuffrouw SIEHE eervol ontslag en werd het onderwijs in de hoogduitsche taal en letterkunde opgedragen aan mejuffrouw S. H. DE KEYSER, tot dien tijd klasseleerares, op eene jaarwedde van f 1200. In hare plaats werd bij raadsbesluit van 23 October 1886 benoemd op eene jaarwedde van f 1200 mejuffrouw G. M. HERDERSCHÊE, die den 25sten October in functie trad.

Rotterdam. Den 1sten September werd mejuffrouw M. A. SEIDEL benoemd tot leerares voor één jaar in de Nederlandsche taal, geschiedenis en rekenkunde op eene jaarwedde van f 1500.

Dordrecht. De leerares in geschiedenis en aardrijkskunde, mejuffrouw G. A. VAN DER VEEN, en de leerares in wiskunde, mejuffrouw Z. PRAK, kregen eene vaste aanstelling, beiden op eene jaarwedde van f 1400.

Middelburg. Ten gevolge van het overlijden van mejuffrouw M. J. KRUSEMAN, werd in Februari 1886 tot leerares in hare plaats benoemd mejuffrouw J. JANSEN. Hare aanstelling was slechts tijdelijk. In Maart d. a. v. vertrok mejuffrouw J. M. E. KERLEN wegens hare benoeming te Amsterdam. In hare plaats werd tijdelijk aangesteld mejuffrouw M. RINGER.

Wegens de opheffing der hoogere burgerschool voor meisjes tegen 1 September werd het onderwijzend personeel met ingang van dien datum eervol ontslagen onder dankbetuiging voor de goede diensten aan de gemeente bewezen.

Utrecht. Als opvolger van dr. J. W. Moll werd bij gemeenteraadsbesluit van 21 Januari 1886 tot tijdelijken leeraar in de natuurlijke historie benoemd de heer G. A. F. Molengraaff, die den 1sten Februari daaraanvolgende in dienst trad. Tegen 1 Januari 1887 verzocht deze leeraar ontslag. Reeds vroeger was in beginsel besloten, dat men zou trachten voor het onderwijs in natuurlijke historie eene leerares te verkrijgen. Dientengevolge werd eene oproeping van leeraressen gedaan, waarop zich twee sollicitanten aanmeldden. Op het einde van 1886 was evenwel nog geene benoeming geschied.

Aan mejuffrouw M. D. Van Amerom werd op haar verzoek bij raadsbesluit van 22 April 1886 eervol ontslag verleend als tijdelijke leerares in de gymnastiek tegen 1 September daaraanvolgende en in hare plaats benoemd mejuffrouw A. S. Camstra, die op dien datum hare betrekking heeft aanvaard.

Aan mejuffrouw E. G. Opzoomer werd bij besluit van 20 Mei 1886 een verlof van een jaar verleend tot herstel van gezondheid, ingaande 1 September daaraanvolgende en daarbij bepaald, dat zij gedurende hare afwezigheid zelve in hare lessen, buiten bezwaar van de gemeentekas, moest voorzien. Den 1sten September is als hare tijdelijke plaatsvervangster opgetreden mejuffrouw L. Van Deinse.

Bij besluit van 22 Juli 1886 werd aan mejuffrouw H. J. Van de Velde, op haar verzoek, met ingang van 1 November ontslag verleend als leerares in Nederlandsche taal, geschiedenis en aardrijkskunde in klasse 1 en 2, welke termijn bij nader besluit is verschoven tot 1 Januari 1887, omdat de opvolgster van mejuffrouw Van de Velde, mejuffrouw A. Nicolai, benoemd bij besluit van 21 October 1886, niet op 1 November in dienst kon treden.

Aan den leeraar in de kunstgeschiedenis, dr. L. J. Morell, werd met ingang van 14 September 1886 een verlof verleend van zes weken tot herstel van zijne gezondheid.

De jaarwedde van de leerares in het rekenen en de meetkunde, mejuffrouw J. M. Gleuns, werd bij besluit van 21 October 1886 met ingang van 1 Januari 1887 met f 200 verhoogd.

Leeuwarden. De heer dr. J. Zaaijer vroeg, tengevolge van zijne benoeming tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, ontslag als leeraar in natuur- en scheikunde. In zijne plaats werd tijdelijk benoemd mejuffrouw M. M. E. Roelants, op eene jaarwedde van f 900.

Groningen. Den 1sten Mei vertrok mejuffrouw M. Stüvel, leerares in de gymnastiek. Gedurende het overige gedeelte van het jaar heeft het onderwijs in dit vak stilgestaan.

Mejuffrouw F. J. Van Uildriks, leerares in Nederlandsch en aardrijkskunde, werd benoemd tot leerares aan de bijzondere middelbare school voor meisjes te Amsterdam. Hare plaats werd bij den aanvang van den nieuwen cursus ingenomen door mejuffrouw L. E. Frekm, die eene jaarwedde van f 1500 geniet.

De heer dr. J. F. Caudri, leeraar in de natuurwetenschappen, werd benoemd tot leeraar in de scheikunde aan de hoogere burgerschool te Zaandam. Hij werd vervangen door den heer J. Mesdag, adsistent aan de Rijks-universiteit te Groningen, wien eene jaarwedde van f 2000 werd toegelegd.

Ten gevolge van bovenstaande wijzigingen was bij het einde van 1886 het personeel aan de hoogere burgerscholen voor meisjes samengesteld, zooals in de volgende tabel is vermeld:

SCHOLEN.	LEERARESSEN.					LEERAREN.						Totaal der leeraressen en leeraren.	Leeraren tevens werkzaam aan eene hoogere burgerschool, burgeravondschool of gymnasium.
	Akte middelb. onderwijs.	Oude akte.	Akte hoofdonderwijzeres.	Zonder akte.	Totaal.	Doctor of candidaat.	Akte middelb. onderwijs.	Akte artt. 82, 89, 90.	Oude akte of art. 83.	Zonder akte.	Totaal.		
Arnhem	7	»	»	»	7	5	1	»	»	1	7	14	6
's Gravenhage	13	»	»	1	14	1	»	»	»	»	1	15	»
Rotterdam	14	»	»	1	15	2	1	»	»	1	4	19	4
Leiden	9	»	»	1	10	2	»	»	»	»	2	12	»
Dordrecht	6	»	»	1	7	2	2	»	»	»	4	11	4
Amsterdam (openbare)	5	1	»	1	7	2	1	»	»	1	4	11	2
Id. (Bijzondere)	5	»	1	1	7	1	1	»	»	1	3	10	2
Haarlem	9	»	»	1	10	2	»	»	»	»	2	12	2
Utrecht	7	»	1	1	9	3	1	»	»	1	5	14	4
Leeuwarden	10	»	1	2	13	»	»	»	»	»	»	13	»
Deventer	3	»	»	»	3	2	5	»	»	»	7	10	7
Groningen	8	»	»	2	10	1	1	»	»	1	3	13	»
Totaal	96	1	3	12	112	23	13	»	»	6	42	154	31
Aan meer dan éene school werkzaam	1	»	»	»	1	»	»	»	»	1	1	2	»
Blijven	95	1	3	12	111	23	13	»	»	5	41	152	31

1 leeerares in natuurlijke historie is werkzaam te 's Gravenhage en te Leiden.

1 leeraar » kunstgeschiedenis » » » Rotterdam en aan de openbare school te Amsterdam

In de volgende tabel worden de jaarwedden vermeld door de leeraressen en de leeraren aan de openbare hoogere burgerscholen voor meisjes in 1886 genoten :

SCHOLEN.	Jaarwedde der directrice.	Jaarwedden der leeraressen.				Jaarwedden der leeraren.				Geheel getal der jaarwedden.	Gezamenlijk bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500.	Totaal.	tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500.	Totaal.		
Arnhem	f 2400	1	5	»	7	5	1	»	6 †)	13	f 12 800,00
's Gravenhage	3200	2	8	3	14	»	1	»	1	15	22 900,00
Rotterdam.	3000 *)	2	2	10	15	4	»	»	4	19	28 150,00
Leiden	2500	4	1	4	10	»	1	1	2	12	14 650,00
Dordrecht.	2200 *)	1	5	»	7	4	»	»	4	11	12 000,00
Amsterdam	3750	1	1	4	7	2	»	2	4	11	20 500,00
Haarlem	2400 *)	2	7	»	10	1	»	1	2	12	15 900,00
Utrecht.	3000 *)	2	3	3	9	5	»	»	5	14	17 750,00
Leeuwarden	3000	4	6	2	13	»	»	»	»	13	17 800,00
Deventer	2000 *)	1	1	»	3	6	»	1	7	10	8 625,00
Groningen	2800	2	7	»	10	1	»	2	3	13	19 950,00
Totaal . . .	f 30 450	22	46	26	105	28	3	7	38	143	f 191 025,00

*) = + vrije woning.

†) Het getal leeraren bedraagt 7. Een hunner geniet geen jaarwedde.

Een leeraar aan de school te Arnhem had geene jaarwedde.

e. LEERPLAN EN TOESTAND VAN HET ONDERWIJS.

's Gravenhage. Het schoolgeld werd van f 60 op f 100 gebracht.

Leeuwarden. De maatregel om zonder examen toe te laten de leerlingen, die de voorbereidende meisjesschool doorloopen en van de commissie van toezicht op het lager onderwijs een getuigschrift ontvangen hebben, dat zij geschikt worden geacht de lessen aan de middelbare school te volgen, werkt niet ongunstig.

f. TOESTAND DER LOKALEN EN HULPMIDDELEN VAN HET ONDERWIJS.

Leiden. Het schoolgebouw onderging eenige verbetering, doordien op de bovenverdieping aan de achterzijde jalouzieën werden aangebracht.

§ 5. LANDBOUWSCHOLEN.

Het aantal leerlingen der Rijkslandbouwschool te Wageningen bedroeg in December 1886:

1°. aan de afdeeling hoogere burgerschool :

1ste klasse 21
2de » 18 } = 46 leerlingen
3de » 7

voor volledig onderwijs, benevens 2 leerlingen voor enkele lessen in de 3de klasse.

Tot de leerlingen voor volledig onderwijs behoorden 5 vrouwelijke.

2°. aan de afdeeling A voor landbouwonderwijs:

1ste klasse 11
2de » 18 } = 39 leerlingen
3de » 10

voor volledig onderwijs, benevens 1 voor enkele lessen in de 2de klasse.

3°. aan de afdeeling B voor landbouwonderwijs:

1ste klasse 17
2de » 20 } = 49 leerlingen
3de » 12

voor volledig onderwijs, alsmede 4 voor enkele lessen, waarvan er 2 tot de 1ste en 2 tot de 2de klasse behoorden.

Het geheele getal leerlingen aan deze inrichting was op genoemd tijdstip 134 voor volledig onderwijs en 7 voor enkele lessen = 141.

Het geheele aantal leerlingen is, vergeleken met het vorig jaar, verminderd met 9, namelijk 10 minder voor volledig onderwijs, terwijl het getal van hen, die enkele lessen bijwoonden, met 1 vermeerderde. Het aantal leerlingen der afdeeling hoogere burgerschool is voor volledig onderwijs met 8 verminderd, terwijl 1 leerling meer enkele lessen volgde. Het aantal leerlingen voor volledig onderwijs in de landbouwafdeeling A is hetzelfde als het vorige jaar, voor enkele lessen 1 minder, terwijl in dien zelfden tijd de leerlingen der landbouwafdeeling B voor volledig onder-

wijs met 2 verminderde en die voor enkele lessen met 1 vermeerderde.

Elk der 3 klassen van de afdeeling B was in tweeën gesplitst: de 1ste en 2de klasse voor het vak praktische scheikunde, de 3de klasse voor de plantkunde (microscopie).

De leeftijd, welken de leerlingen bij het begin van den cursus 1886/87 hadden bereikt, wordt vermeld in de volgende opgave:

Afdeeling A.	1 was er tusschen	14 en 15 jaar;
	4 waren » »	15 » 16 »
	10 » » »	16 » 17 »
	10 » » »	17 » 18 »
	14 » » boven . . .	18 »
Samen	39	

Afdeeling B.	3 waren er tusschen	15 en 16 jaar;
	3 » » »	16 » 17 »
	8 » » »	17 » 18 »
	35 » » boven . . .	18 »
Samen	49	

Van de leerlingen voor enkele lessen was er 1 tusschen 16 en 17, 1 tusschen 17 en 18 en waren er 3 boven 18 jaar.

Totaal 39 + 49 + 5 = 93 leerlingen.

Uitslag der toelatingsexamens tot den cursus 1886/87.

1°. Afdeeling Hoogere burgerschool:

	Aangemeld.	Toegelaten.	Afgewezen.
1ste klasse	20	15	5
2de »	3	3	—
3de »	3	1	2
	26	19	7

Bovendien werden voor enkele lessen 2 leerlingen zonder examen tot de 3de klasse toegelaten.

2°. Afdeeling Landbouwschool:

	Aangemeld.	Toegelaten.	Afgewezen.
Klasse A^1.	11	7	4
» A^2.	6	5	1
» B^1.	4	4	—
» B^2.	4	4	—
	25	20	5

Omtrent de 4 leerlingen in B^2. geplaatst, moet worden opgemerkt, dat nog moet worden beslist of zij al dan niet in die klasse kunnen blijven.

Vijf jongelieden werden zonder examen voor enkele lessen toegelaten: 1 tot klasse A^1, 2 tot B^1 en 2 tot B^2.

Uitslag der overgangsexamens, cursus 1886/87.

1ste afdeeling. Hoogere burgerschool.

	Geexamineerd.	Bevorderd.	Niet bevorderd.
1ste klasse.	19	13	6
2de »	7	4	3
	26	17	9

Bovendien hebben 4 leerlingen der 1ste en 3 der 2de klasse het examen afgelegd, doch daarna de school verlaten.

2de afdeeling. Landbouwschool.

	Geexamineerd.	Bevorderd.	Niet bevorderd.
A^1.	11	8	3
A^2.	12	9	3
B^1.	20	13	7
B^2.	12	10	2
	55	40	15

Één leerling uit A^1, 1 uit A^2, 8 leerlingen uit B^1 en 1 uit B^2 hebben ook 't examen afgelegd, maar zijn niet tot de school teruggekeerd.

Uitslag der eindexamens in 1886.

1ste afdeeling. Hoogere burgerschool.

14 leerlingen legden dit examen af en 11 hunner verkregen het getuigschrift.

Omtrent de bestemming der geslaagden kan 't volgende worden medegedeeld:

5 werden leerlingen in afdeeling B. der Rijkslandbouwschool, 1 werd toehoorder voor enkele lessen in de 3de klasse der hoogere burgerschool.

1 werd toehoorder voor enkele lessen in klasse B^1.

1 ging naar de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Utrecht.

Van de 3 overigen is de bestemming niet bekend.

Van de niet geslaagden zijn er 2 tot de school teruggekeerd.

2de afdeeling. Landbouwschool.

12 leerlingen uit klasse A^3 legden het examen af en 11 verkregen het getuigschrift.

Één der geslaagden verzocht en verkreeg vergunning het examen in September af te leggen, vermits hij door ziekte in eenige vakken ten achter geraakt was.

De niet geslaagde leerling volgt op nieuw de lessen in klasse A^3.

Zes der geslaagden begaven zich in de praktijk op verschillende boerderijen of op die hunner ouders, één van hen in het buitenland.

Drie vertrokken naar Indië op particuliere landbouwondernemingen.

Twee bleven als toehoorders in klasse B^2 den cursus 1886/87 volgen in de vakken schei- en landbouwkunde, bosch- en houtteelt.

De leerling Th. J. J. Roelants werd door de vergadering van leeraren waardig gekeurd bezitter te worden van den Sloet-prijs. Met hem waren aanbevolen de leerlingen: J. Van Houten, K. H. Noordhuis en K. Preuyt.

Uit de klasse B^2, waarin 10 jongelieden de lessen volgden, welke alle het eindexamen aflegden, verkregen er 8 het diploma van landbouwkundige. Het verslag dier commissie volgt als bijlage K hierachter:

Drie hunner zijn tot den praktischen landbouw overgegaan;

Één is naar Indië vertrokken voor den landbouw bij particulieren;

Één is naar eene machine-fabriek in Engeland gegaan om zich verder te bekwamen voor Indië;

Drie zetten hunne studie elders voort; één in chemie, één in landbouwkunde en ééne om later de lessen aan eene hoogeschool te volgen.

De twee leerlingen, die zonder gunstig gevolg het examen deden, zijn bij den aanvang van den nieuwen cursus in klasse B^3 teruggekeerd.

Een verzoek van den directeur, om aan de leerlingen, welke den bijzonderen cursus in de houtteelt, van den leeraar Tutein Nolthenius, gevolgd hadden, een bewijs van goed volbrachte studie in dat leervak te mogen uit-

reiken, werd niet ingewilligd, onder anderen op dezen grond, dat de wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) evenmin eene speciale akte van bekwaamheid, als een afzonderlijk examen in dat vak kent. Daar evenwel het bezit van zulk een bewijs voor de toekomstige loopbaan van die leerlingen van groot belang zou zijn, werd de directeur gemachtigd aan hen, die den bijzonderen cursus der houtteelt getrouw hadden bezocht, een door hem, als directeur, onderteekende verklaring uit te reiken.

Aan het onderwijs in de gymnastiek werd door 44 leerlingen der afdeeling hoogere burgerschool deelgenomen, waaronder 5 meisjes, en door 32 leerlingen van Afdeeling A der Rijkslandbouwschool.

Elke afdeeling ontving 2 geheele uren per week gymnastiekles, waaronder 1 uur voorkomt, dat wordt gewijd aan exerceeroefeningen.

In het verslag der commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs te Wageningen werd er op gewezen, dat het gymnastieklokaal haar niet slechts te klein, maar bovendien ongeschikt voorkomt voor zijne bestemming. Zij sprak daarbij den wensch uit, dat voor het gymnastiekonderwijs eene andere gelegenheid mocht worden geopend.

De lust en ijver der leerlingen viel over het algemeen te roemen. Enkele leerlingen uit de klasse B¹ maakten hierop eene uizondering. Alhoewel deze reeds voor de tweede maal het onderwijs in die klasse volgden, bleven zij bij hunne medeleerlingen ten achter.

Het gedrag van één der leerlingen uit klasse B² was van dien aard, dat hem op grond van artikel 11 van het huishoudelijk reglement voor de Rijkslandbouwschool door de vergadering van leeraren het verder bijwonen der lessen werd ontzegd. Van dat der anderen kan evenwel een gunstig getuigenis worden gegeven.

Directeur en leeraren bleven zich met ijver aan de hun opgedragen taak wijden. De gang van het onderwijs werd niet verstoord en mocht eene kortstondige ongesteldheid een leeraar soms hebben belet zijne lessen te geven, dan vervulde een ander, zoo dit mogelijk was, zijne plaats.

In het onderwijzend personeel kwam in 1886 slechts in zooverre verandering, dat J. H. Aberson, assistent voor scheikunde, tevens belast met het geven van onderwijs n de 3de klasse der hoogere burgerschool, bij Koninklijk besluit van 15 Juni n°. 20, tot leeraar in de scheikunde aan de Rijkslandbouwschool werd benoemd en de heer Van Lookeren Campagne als assistent voor het doen van scheikundige onderzoekingen, aan de leeraren in landbouwkunde werd toegevoegd.

De boerderij Duivendaal, waar de leerlingen der afdeeling A en B ter schole gaan voor de praktijk in zuivelbereiding, veeteelt, grondbewerking, landmeten, enz. zou meer aan het doel beantwoorden, indien aan den reeds vroeger uitgesproken wensch tot vergrooting van grondoppervlakte voor boschbouw en houtteelt kon worden voldaan. Boschbouw en houtteelt toch zijn voor den aanstaanden landbouwer van groot belang. Dat de leerlingen der landbouwschool dit beseffen, blijkt onder anderen uit den ijver, waarmede zij het onderwijs in die vakken, door den heer Tutein Nolthenius gegeven, volgen, alsmede uit het feit, dat zij steeds tegenwoordig zijn bij de uitstapjes, welke gemaakt worden, ten einde onder de leiding van genoemden leeraar, proeven te nemen met de nieuwere werktuigen tot het vellen en snoeiën van boomen, of wel om een werkdadig aandeel te nemen aan het schillen van akkermaalshout, het inpregneeren van hout, enz.

De heer dr. K. W. Van Gorkum ging voort met het houden van voordrachten over Indische Staatsinrichting en cultures. Deze voordrachten werden vrij gezet door de leerlingen gevolgd, inzonderheid door hen, die 't voornemen hebben een werkkring in Indië te zoeken.

Omtrent het gebruik dat in 1886 van de landhoeve Duivendaal werd gemaakt, kan het volgende medegedeeld worden.

Verbouwde gewassen.

Tarwe. Square-head leverde het buitengewoon beschot van 78 hectoliter graan en 6396 kilogram stroo per hectare. De hooge opbrengst was toe te schrijven aan sterke bemesting; het doel was, daarmede aan te toonen, dat deze varieteit eene sterke bemesting kan verdragen zonder zich te legeren.

Verdere varieteiten waren: Monette de Lausanna en Blé Hybride Galland (Fransche varieteiten); zij waren uitmuntend gewassen, doch brachten minder op bij geringe kwaliteit.

Gerst. Drie varieteiten werden verbouwd en wel: Peerlefs White en Golden Melon, beiden Engelsche soorten, die goed voldeden, maar sterk legerden, waardoor de opbrengst minder was; de kwaliteit was evenwel zeer goed; de 3de varieteit was de Groninger wintergerst, die, door het natte weder te laat uitgezaaid, slechts een dun en ongunstig gewas opleverde.

Haver. De 4 uitgezaaide varieteiten: Probsteyn, Canada, Triumf en Groninger dikke, alle zeer goede soorten, gaven een zeer goede opbrengst.

Boonen. De duiven- en paardenboonen slaagden uitnemend en werden weinig door de zoo te recht gevreesde luis geplaagd, maar de boonkever kwam veelvuldig in het gewas voor.

Erwten. Verbouwd werden: grootte schokkers en Walcherse, beide groene, ook wel blauwe genoemd; met de schokkers werd eene proef genomen door ze uit te zaaien op de gewone Hollandsche en op Geldersche wijze.

Mosterd. Deze slaagde uitmuntend en diende met de erwten als dekvrucht voor de karwei.

Karwei kwam goed door den winter en belooft een goed gewas voor 1887.

Mangelwortels. Verbouwd werden 8 varieteiten. Golden Tankard en Yellow Globe waren niet minder voordeelig dan voorgaande jaren. Van het groot aantal varieteiten sedert jaren verbouwd, blijken evengenoemde soorten de beste te zijn, waarom zij thans bijna uitsluitend worden geteeld.

Kunstweiden. De hooioogst van de oude kunstweiden mislukte door de regenweek in Juni; het nagras leverde eene flinke opbrengst; de nieuwe aangelegde weiden zijn zeer goed aangeslagen en gaven een goed bezetten bodem.

Lucerne werd viermaal voor stalvoeder afgemaaid en leverde een rijken oogst.

Sorgho eene vrucht, die in zuidelijke streken thuis behoort, werd als proef uitgezaad als groen voedergewas; hiervan werd 3312 kilogram ingekuild in een houten kuip *boven* den grond; het vee at het in den winter met graagte. Naar het oordeel van den directeur der school heeft het evenwel als voedergewas veel minder waarde dan maïs.

Maïs. Eene proef genomen met het uitzaaien van paardentand-maïs op verschillende afmetingen mislukte geheel door den overvloedigen regen in 't begin van September, korten tijd voor den oogst; de maïs werd tegen den grond geslagen en moest daarop onmiddelijk gesneden worden. Door stoomkracht werd het gewas nu ter lengte van 1 c. M. gesneden en eene hoeveelheid van 16.166 kilogram met uitmuntend gevolg ingekuild.

Op de omgeploegde oude kunstweiden worden in de laatste helft van Juni koolrapen en boerenkool geplant voor stalvoeder in den winter; als 2de schoof leverden beide een redelijk gewas op.

Weidelanden. Over de weidelanden valt niets bijzonders te vermelden. De opbrengst der gehuurde weide ter grootte van 2 H. A., die als proef half werd gehooid, was 4483 kilogram en 20 807 kilogram gras, dat groen in den grond werd ingekuild.

Zaden.

Als bewijs, dat de zaden der proefvelden beter zijn, dan die, welke velen gebruiken, kan dienen, dat in de laatste drie jaren met de hulp van de landbouwschool kunstweiden werden aangelegd te Hemmen 3 H. A., Andelst 2 H. A., Wageningen 2 H. A. uiterwaard, Wageningen 3½ H. A.

boomgaard, Heteren 2 H. A. uiterwaard, over de uitkomsten was men zeer tevreden.

Gerst werd ter uitzaaiing verzonden naar Pieterburen en IJpolder.

Square-head tarwe naar Eck en Wiel, Opheusden en Haarlemmermeer.

Lucerne naar Wageningen.

Mangelwortels, *Golden Jankard*, *Yellow Globe* naar Wageningen, Anna Paulowna, Westervoort, Rhenen en Hemmen, te zamen tot eene hoeveelheid van 23 kilogram zaad.

De veestapel bestond in 1886 uit:

6 melkkoeien en 2 vaarsen,

4 kalveren,

1 stier,

2 schapen en 1 lam.

Tot Augustus was er een paard van Geldersch ras aanwezig, waarbij op den 27sten dier maand eene Friesche merrie werd aangekocht.

Melk-opbrengst der koeien van 1 *Jan. tot* 31 *Dec.* 1886.

Ras.	Gekalfd.		Liters.	
1 N.-Hollandsch	19 Nov.	1886	3471	overmelkers.
» »	28 »	»	3043	
» Groningsch	11 Jan.	»	3411	(1 maand te vroeg gekalfd).
» N.-Hollandsch	15 Juni	»	3775	
» Zeeuwsch	1 Maart	»	4042	
» Friesch	30 April	»	4280	

1 Shorthorn-vaars werd in Engeland aangekocht en 2 Anglerkoeien in Sleeswijk; beide laatsten konden wegens den strengen winter eerst in 1887 worden ingevoerd.

De oorzaak van de minder gunstige melkopbrengst was:

1°. het niet op tijd kalven der beste melkgeefsters;

2°. eene oogziekte in den besten melktijd, waardoor de koe van Friesch ras en een der vaarsen aan één kant bijna blind gebleven zijn.

Van den stier werd door de veehouders uit den omtrek weinig gebruik gemaakt.

De schapen brachten in Maart 5 lammeren ter wereld, waarvan het eenige ooi werd aangehouden en de rammen in Juni werden verkocht.

Varkens.

Aanwezig waren:

1 Yorkshire-Berkshire, beer; 1 volbloed Yorkshire, beer; 1 Poland-China-Berkshire, beer; 1 Yorkshire-Berkshire, zeug; 1 Yorkshire, zeug; 1 inlandsche of Geldersche zeug.

Vier jonge varkens werden gemest; de overige, behalve de fokvarkens voor de boerderij bestemd, werden op den leeftijd van 7 weken verkocht Hiervan zijn er voor de fokkerij verzonden naar Hummelo, Keppel, Doetinchem, Huisen, Driel, Heteren, Hemmen, Renkum, Oosterbeek, Bennekom, Rhenen, Doorn, Kesteren, Waardenburg, Tiel, Haarlemmermeer, Groningen en 's Gravendeel.

In de omstreken van Wageningen wordt door het gebruik van de fokvarkens der Rijkslandbouwschool bijna geen zuiver inlandsch ras meer gevonden. Vooral de kruising van Yorkshire en Berkshire met inlandsch ras geeft gunstige resultaten. Kruising met Poland China-ras voldoet minder goed.

De verzameling werktuigen werd door aankoop verrijkt met:

een Holsteiner boterkarn, een indikateur op de locomobile, een krik-krak, een schommelkarn, een boter-stempelpers, een Groninger kweekegge, eene schroefbelasting op de Silo werd aangebouwd.

Ten behoeve van het laboratorium der landbouwleeraren werd eene belangrijke verzameling hulpmiddelen aangeschaft.

Voor het onderwijs in boschbouw werden aangekocht

een hanekam, een rooimachine, een boomzaag, een Jutlandsche plantenhark, een Belgische kloofbijl, een waldteufel, een plantijzer, een wigvormige spade, een dendrometer, een eikelpoter en een spanzaag.

Meer en meer worden de landbouwwerktuigen der Rijkslandbouwschool door de landbouwers in de omgeving van Wageningen op prijs gesteld. Ook in 1886 werden vele werktuigen ter leen gevraagd, vooral door boeren, die geen voldoende middelen bezitten om ze zelf aan te koopen; vooral de werktuigen voor hooibewerking, eggen en zaaimachines werden veel gevraagd.

De proefvelden, welke tot de inrichting behooren, zijn op verschillende grondsoorten gelegen, zoowel op zand- als op kleigrond, hetgeen bij proefnemingen van groot belang is, terwijl ook de leerlingen de eigenaardigheden der voornaamste gronden en gewassen, die daarop geteeld worden, kunnen leeren kennen.

De gewassen, die op het proefveld zijn verbouwd, waren, wat het aantal en de variëteit betreft, als volgt verdeeld:

Granen en boekweit:

wintertarwe	in	40	variëteiten;
zomertarwe	»	12	»
spelt	»	3	»
winterrogge	»	12	»
zomerrogge	»	3	»
wintergerst	»	5	»
zomergerst	»	25	»
haver	»	24	»
eenkoorn	»	2	»
tweekoorn	»	2	»
boekweit	»	3	»

Voedergewassen:

klaver	in	6	variëteiten;
lucerne	»	2	»
reuzenklaver	»	1	»
esparcette	»	1	»
serradella	»	1	»
maïs	»	1	»
sorgnum	»	7	»
grassen	»	24	»
spurrie	»	1	»
wortelen (paarden-)	»	6	»
aardpenen	»	1	»

Peulvruchten:

paardenboonen	in	3	variëteiten;
duivenboonen	»	3	»
groote boonen	»	4	»
stamboonen	»	4	»
stokboonen	»	4	»
sojaboonen	»	2	»

erwten . . . . . »	3	variëteiten;
wikken . . . . . »	5	»
linzen. . . . . »	1	»
lupinen . . . . . »	4	»

Hakvruchten:

aardappelen. . . . . in	60	variëteiten;
mangelwortelen . . . »	12	»
turnips en knollen . . »	4	»
koolrapen . . . . . »	2	»
voederkool (mergkool) . »	5	»

Oliezaden:

koolzaad (winter-) . . in	4	variëteiten;
huttentut of dederzaad. »	1	»
blauw maanzaad (opium papaver) rood bloeiende papaver . . . . . »	1	»
zonnebloem. . . . . »	1	»

Spinplanten.

vlas . . . . . in	4	variëteiten;
hennep . . . . . »	3	»

Handelsgewassen.

1. Wortelplanten:

meekrap . . . . . in	1	variëteit;
suikerbieten. . . . . »	4	»
cichorei . . . . . »	2	»

2. Specerij-planten.

hop. . . . . in	3	variëteiten;
mosterd . . . . . »	2	»
koriander . . . . . »	1	»
dille . . . . . »	1	»
anijs . . . . . »	1	»
karwei . . . . . »	1	»
kummel . . . . . »	1	»
kanariezaad. . . . . »	1	»
weverskaarden. . . . »	1	»
sluitkool. . . . . »	1	»
zeekool . . . . . »	1	»
schorseneeren . . . . »	1	»
artisjokken . . . . . »	1	»
agurken . . . . . »	1	»
yams . . . . . »	1	»

aspergies (waarvan 1 bed op de gewone wijze en 3 bedden volgens de methode Argenteuil gekweekt);

prei. . . . . in	1	variëteit;
uien . . . . . »	5	»

Op de proefvelden »het Spijk" werden de volgende proeven begonnen of voortgezet:

1°. kruisingen met gerst.

2°. » » tarwe.

3°. Vergelijkende proeven met het uitzaaien van korrels uit de midden- en kantrijen van gerst.

4°. Vroeg en laat zaaien van verschillende granen.

5°. Aardappelen volgens verschillende methoden gepoot. (Methode GULICH en het poten van top-, ondereind en platen.)

6°. Teelt van aardappelen uit zaad gekweekt, afkomstig uit Engeland.

7°. Teelt van aardappelen hier uit zaad gewonnen.

8°. Vergelijkende proeven met tabak.

9°. Lengtegroei per dag van roggesoorten.

10°. Bepaling van den bloeitijd van variteiten van rogge.

11°. In den Botanischen tuin werd een stamboom van koolsoorten ontworpen.

In 1886 werden evenals in vorige jaren monsters aardappelen op aanvrage gratis verzonden, onder voorwaarde dat van de daarmede genomen proeven rapporten zouden werden ingediend.

Dergelijke verzendingen hadden plaats naar de volgende gemeenten:

Winterswijk, Vlieland, Lunteren, Slochteren, Rossum, Nijmegen, Tiel, Argenteau (België), Klundert, Hilversum, Gouda en Droogendijk.

Voor zoover de voorraad strekte werden ook monsters granen, erwten en zaden van voedergewassen ter proefneming toegezonden aan hen, die daaromtrent inlichtingen verzochten.

Talrijk waren de gevraagde en verstrekte inlichtingen omtrent verschillende gewassen, zoowel wat hunne kultuur als hunne aanwending en voedingswaarde betrof. De bewerking van het verslag over den landbouw, door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid aan den directeur der Rijkslandbouwschool opgedragen, bleek ook nu weder het groote voordeel aan te bieden, dat op menige vraag, den landbouw hier te lande betreffende, gereedelijk antwoord kon gegeven worden.

De praktische werkzaamheden in den Botanischen tuin, (snoeien, enten, oculeeren enz.) hadden, weer en wind dienende, onder leiding van den tuinman, elken werkdag des namiddags ten 1 uur plaats Op Duivendaal was de bedrijfboer elken namiddag ten 5 uur voor de leerlingen beschikbaar. Deze werkzaamheden waren zoo geregeld, dat elke klasse van afdeeling A en B éénmaal 's weeks in den Botanischen tuin en éénmaal op Duivendaal bezig was. De beproeving van werktuigen had meestal plaats onder leiding van den heer S LAKO, terwijl de proeven op het gebied van zuivelbereiding onder onmiddelijk toezicht van den directeur geschieden. Behalve de excursiën, in de omgeving van Wageningen gehouden, werden ook boerderijen in de Betuwe bezocht, met name die van de heeren HASSELMAN en HOEUFF te Zoelen en de fabriek van landbouwwerktuigen te Tiel.

Door het bestuur welwillend daartoe uitgenoodigd werd de hengstenkeuring te Arnhem bijgewoond, terwijl in het voorjaar een bezoek werd gebracht aan de bekende Palmpaardenmarkt te Utrecht.

Dr. R. Bos maakte met de leerlingen eene excursie naar den Zoölogischen tuin te Amsterdam.

De heer TUTEIN NOLTHENIUS maakte in den loop des jaars de volgende excusiën:

Ede—Wageningen. Bezichtiging der Elensche bosschen — berekenen der massa en der waarde van hout — rooien van boomstammen met behulp van Waldteufel — vellen en schillen van het zoogenaamde mijnhout — gebruik van de krikkrak — schillen van akkermaalhout — laten springen van stobben.

Twickel. Bezichtiging der bosschen en houtzaagmolens.

's Heerenberg. Aanleggen van dennenbosschen, bezichtiging der bezittingen van den vorst van Hohenzollern.

Een door den directeur geprojecteerde excursie naar de Belgische Kempen kon door onvoorziene omstandigheden niet doorgaan.

De belangstelling door verschillende autoriteiten en ook door het publiek in de school betoond, bleek onder anderen

bij de feesten, door leeraren en leerlingen gehouden ter gelegenheid van haar tienjarig bestaan.

Onder de schenkingen aan de school ten deel gevallen verdienen te worden vermeld:

een zeer fraai model eener melk-centrifuge van Burmeister en Wains, door tusschenkomst van den generaal-agent te Kopenhagen, den heer H. C. PETERSEN;

eenige kolibries en eene verzameling West-Indische insecten, geschonken door den heer MOLLINGER, oud-leerling der school.

de firma SUTTON & SONS zond weder eene collectie zaden benevens een aantal catalogi, welke aan de leerlingen werden uitgereikt.

Ook nu werden door tusschenkomst van de Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Koloniën en van Waterstaat, Handel en Nijverheid, officieele verslagen, ook uit het buitenland, ontvangen en zonden de besturen van provinciën en de voornaamste gemeenten hunne verslagen in. Hetzelfde deden bijna alle Nederlandsche Landbouwmaatschappijen, benevens de hier te lande gevestigde hypotheek- en credietbanken.

In het afgeloopen jaar werd de school weder door tal van belangstellenden uit Nederland en bovendien door vele voorname en hooggeplaatste personen uit het buitenland, waaronder uit Oost- en West-Indië, Afrika, Pruisen, Rusland, Frankrijk, Zweden en Denemarken, bezocht.

De bibliotheek werd reeds in 1885 belangrijk uitgebreid door het aanzienlijk legaat van wijlen mr. J. P. AMERSFOORDT. Deze verzameling, welke behalve boeken ook vele goede kaarten, tabellen en atlassen bevat, is geheel gecatologiseerd en heeft de bibliotheek met 900 boekdeelen verrijkt. Hoofdzakelijk zijn dit boeken, die betrekking hebben op den landbouw, maar er bevindt zich ook een tal van goede, soms zeer zeldzame werken over aanverwante wetenschappen onder.

In den loop van 1886 werden nog verscheidene boekwerken ontvangen, zoowel van personen hier te lande als van het buitenland, terwijl de bibliotheek door aankoop aanzienlijk werd vermeerderd.

Aan de leerlingen werden op de daartoe bepaalde zittinguren 787 nummers ter lezing verstrekt; de aanvragen om boeken door belangstellenden van elders, namen voortdurend toe.

In de maand November 1886 had de school het verlies te betreuren van het lid, tevens secretaris der commissie van toezicht op het Middelbaar Onderwijs den heer D. VREEDE.

Aan het met de Rijkslandbouwschool verbonden proefstation werden in 1886 de volgende onderzoekingen van ingezonden monsters gedaan:

245 van zaden, waarvan 20 door de verbruikers onderworpen werden aan de openbare- en 30 aan de zoogenaamde private contrôle. De rest werd grootendeels door zaadhandelaren ingediend met het doel om zich op de hoogte te stellen van de hoedanigheid der door hen te leveren of te koopen zaden;

344 van meststoffen, waarvan 204 door landbouwersverbruikers; 81 werden onderworpen aan de openbare- en 123 aan de private contrôle. De 140 overige werden ingezonden door handelaren en fabrikanten;

203 van veevoederstoffen;

61 » grondsoorten;

72 » melk, boter en andere betrekking hebbende op de zuivelbereiding;

100 » suikerbieten en andere monsters van landbouwprodukten;

1 onderzoeking van technischen aard;

te zamen 1026 onderzoekingen tegen 919 in het jaar 1885 en 1181 in 1884.

In vergelijking met 1884 blijkt, dat het getal onderzoekingen vermindert. De oorzaken daarvan zijn tweeërlei, n. l.:

1°. de minder gunstige toestand van den landbouw, ten gevolge waarvan in sommige kringen werd opgezien tegen het gebruik maken van handelsvoederstoffen en handelsmeststoffen en tegen de kosten van 't onderzoek;

2°. dat bij Ministerieel besluit van 21 Noverber 1884, met ingang van 1 Januari 1885 aan het proefstation het recht is verleend tot het weigeren van onderzoekingen.

Alhoewel van dit recht ook in 1886 gebruik *is* en *moest* worden gemaakt is er toch eene vermeerdering der werkzaamheden duidelijk waar te nemen, hetgeen — den blijvenden gedrukten toestand van den landbouw in aanmerking genomen — getuigt van de toenemende waardeering van de werkzaamheden der inrichting van de zijde der landbouwpraktijk.

De inkomsten van het proefstation vertoonen wel is waar nog geene evenredige rijzing, gedeeltelijk omdat de kosten van onderzoek grootendeels eerst een halfjaar, nadat dit plaats had, worden geïnd en zoodoende de druk van 't jaar 1885 nog in 1886 was te bespeuren, anderdeels omdat er vele onderzoekingen in het belang van 't algemeen en dus kosteloos werden uitgevoerd.

De inkomsten bedroegen in 1886 f 4323,97⁵, tegen f 4547,80 in 1885.

Door het toenemen der onderzoekingen op aanvrage van inzenders verricht, bleef weder veel minder tijd beschikbaar voor groote onderzoekingen van meer algemeen belang en op eigen initatief, zoodat in dit opzicht niet zooveel kon geschieden, als met 't oog op de vele nog onbeantwoorde vragen op het gebied van den landbouw en op de positie van het proefstation als wetenschappelijke inrichting en afdeeling der Rijkslandbouwschool wenschelijk ware geweest.

De directeur van het proefstation wijst in zijn verslag bij vernieuwing op de noodzakelijkheid der oprichting van meer zulke inrichtingen in het land, waarvan enkele zich meer uitsluitend konden bezighouden met de contrôle van de ruwe stoffen der landbouwpraktijk, terwijl alsdan de vrij kostbare krachten van het proefstation der Rijkslandbouwschool gedeeltelijk beschikbaar konden blijven voor de oplossing van ingewikkelder vraagstukken, wier afdoende behandeling van nog grooter nut zou zijn voor den Nederlandsche landbouw dan de tegenwoordig op aanvrage verricht wordende onderzoekingen.

Desniettegenstaande kan van de volgende meer uitgebreide onderzoekingen door het proefstation in 't afgeloopen jaar gedaan, melding gemaakt worden:

a. de in 1885 begonnen onderzoekingen over melkzuurgisting werden voortgezet, maar waren op 't einde des jaars nog niet rijp voor publicatie;

b. verscheidene bemestingsproeven werden voortgezet en nieuwe bij tabak werden begonnen onder medewerking van de afdeeling Neder-Veluwe der Geldersch-Overijsselsche maatschappij van landbouw. Spoedig zal het mogelijk zijn hiervan eenige niet onbelangrijke uitkomsten te publiceeren;

c. er werd een vergelijkend onderzoek ingesteld aangaande de samenstelling van verschillende Nederlandsche kaassoorten.

d. 't zelfde geschiedde verscheidene malen van Groningsche wierdegronden.

De uitkomsten der onderzoekingen onder *c* en *d* genoemd zijn ter algemeene bekendmaking gereed en gedeeltelijk reeds ter algemeene kennis gebracht.

Door den directeur werd het uitstekende boekje van prof. P. WAGNER: »*Einige practisch wichtige Düngungsfragen*" gedeeltelijk vertaald, onder medewerking van den assistent F. J. VAN PESCH, en hier en daar volgens eigen ondervinding voor Nederlandsche toestanden omgewerkt en aangevuld. Dit werkje verscheen eerst in afzonderlijke opstellen in het *Maandblad der Hollandsche Maatschappij van landbouw*; door de welwillende medewerking van redacteur en uitgever van dit tijdschrift was het mogelijk het daarna als boekwerkje te doen verschijnen en zonder bezwaar van het budget van het proefstation kosteloos onder belanghebbenden te verspreiden.

Door den heer F. J. VAN PESCH werd de »*Praktische bemestingsleer*" van E. WOLFF opnieuw bewerkt.

Wellicht zou nog, ondanks het vele loopende werk, door een der andere assisten een zelfstandig onderzoek zijn

ingesteld, ware het niet dat een hunner in October tot eene andere betrekking was overgegaan.

Omtrent de tuinbouwschool »Amsterdam" te Watergraafsmeer kan het volgende worden medegedeeld:

Het aantal leerlingen bedroeg in December 1886,26 voor volledig onderwijs en 1 voor de lessen in scheikunde, boomteelt en Maleische taal.

Het schoolgeld was voor elken leerling voor volledig onderwijs f 125, voor hem, die enkele lessen volgde, f 100 's jaars.

Aan het toelatingsexamen voor den cursus 1886/7 namen 9 candidaten deel, waarvan er 8 werden toegelaten tot de 1ste klasse. Eén leerling werd zonder examen toegelaten tot de 2de klasse.

De uitslag van de overgangs-examens was, dat van de 17 leerlingen 13 tot eene volgende klasse werden bevorderd. Eén leerling uit de 1ste klasse, die niet aan deze examens deelnam, verliet de school.

Het eind-examen werd afgelegd door 8 leerlingen, waarvan er slechts 3 het getuigschrift verkregen. De bestemming der geslaagden is beoefening van den tuinbouw in Nederland en de Koloniën.

Van de niet geslaagde leerlingen is er één tot de school teruggekeerd, de anderen hebben eene betrekking gezocht.

De betrekking van directeur dezer school werd in den loop des jaars niet vervuld; dientengevolge bleef de leeraar F. C. Delfos tijdelijk met de directie belast.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 7 October 1886 n°. 3014 [1], afd. O., werd aan den heer J. W. Ch. Goedhart eene Rijkstoelage van f 1000 verleend, tot voortzetting zijner studiën voor de betrekking van adsistent bij een proefstation. Daar evenwel genoemde heer zijne studiën weldra staakte, werd bij beschikking van voornoemden Minister van 20 Januari 1887 n°. 133, afd. O., deze toelage ingetrokken.

Evenals ten vorigen jare trachtten de Geldersch-Overijsselsche, de Hollandsche en de Noordbrabantsche maatschappij van landbouw, de vereeniging tot bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht, de maatschappij van landbouw in Limburg en het genootschap tot bevordering van den landbouw in Drenthe, ook door het doen houden van voordrachten, de kennis van landbouw, tuinbouw en veeteelt te bevorderen. Over het algemeen werden die voordrachten met de meeste belangstelling gevolgd.

De Hollandsche maatschappij van landbouw verleende een subsidie van f 100 ten behoeve van den cursus in het hoefbeslag door den luitenant-paardenarts W. G. Van der Wal voor burgersmeden gehouden. Het hoofdbestuur gaf dit jaar uitvoering aan het besluit der algemeene vergadering van 1885 tot het plaatsen van een' leerling aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen. Na afgelegd examen werd daarvoor aangewezen A. Bos van Berkel, die volgens het genoemd besluit drie jaren voor rekening der maatschappij aan de inrichting zal verblijven. Aangezien door gebrek aan financieelen steun, het voornemen van de maatschappij, om een of meer vakscholen voor zuivelbereiding in Noord- en Zuidholland op te richten, niet ten uitvoer kon worden gebracht, werd het hoofdbestuur door de algemeene vergadering in 1885 gemachtigd, zooveel mogelijk alles aan te wenden, om het doel »onderwijs in de zuivelbereiding" te bereiken. Het besloot, uit kracht van deze machtiging, te beginnen met de vorming van een persoon, die later zou kunnen optreden als directeur-leeraar van eene vakschool of, in afwachting daarvan, als leeraar van de maatschappij.

De lessen, van wege de vereeniging ter bevordering van de tuin- en landbouw in het hertogdom Limburg, te Maastricht gegeven, hebben steeds vele toehoorders tot zich getrokken. Na afloop dier lessen hebben zich 11 adspiranten tot het verkrijgen van het diploma der vereeniging aangemeld. Aan 6 hunner is, na afgelegd examen, het diploma voor de boomteelt toegekend en aan 1 dat voor de groententeelt toegekend.

In § 13 hierachter zijn de uitgaven vermeld, welke door het Rijk in 1886 ten behoeve van deze verschillende inrichtingen zijn gedaan.

§ 6. DE POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Gedurende den afgeloopen cursus is in de samenstelling van het bestuur geene verandering gekomen. Na de benoeming toch van de heeren dr. S. Hoogewerff, dr. C. A. Scheltema en dr. P. Zeeman tot hoogleeraren in het jaar 1885, waardoor zij tevens in den raad van bestuur werden opgenomen, heeft de polytechnische school geen geen verlies van een of meer harer docenten, door vertrek naar elders of ongesteldheid te betreuren gehad.

De hooglceraar mr. B. H. Pekelharing werd in de vergadering van den raad van bestuur, gehouden op 1 October 1886 op nieuw tot secretaris benoemd.

De raad van bestuur hield in den loop van den cursus acht vergaderingen.

Gedurende den afgeloopen cursus hebben in het personeel slechts enkele wijzigingen van beteekenis plaats gehad.

De heer J. A. Ter Wolde, aan wien bij Koninklijk besluit van 11 Juli 1886 opgedragen was, de oefeningen in het scheepsteekenen te Leiden, is als zoodanig tot aan het einde van den cursus werkzaam geweest.

Met leedwezen zagen docenten der polytechnische school in den loop van het jaar 1886 den heer C Krediet assistent van de natuurkunde naar elders vertrekken.

Bij Ministerieele beschikking van 7 December 1886, n°. 3659, afdeeling O, werd hij op voordracht van den directeur der polytechnische school vervangen door den heer H. Doyer Dz. en wel met ingang van 1 Januari 1887, terwijl tevens bij diezelfde beschikking op nieuw voor het jaar 1887 werden benoemd de assistenten F. M. L. Kerkhoff voor bouwkunde, J. Kraus voor waterbouwkunde en G. J. Stam voor scheikunde. Deze laatste overleed den 17den Mei 1887; de voordracht voor een opvolger werd tot later aangehouden.

Nog moet worden vermeld, dat bij Ministerieele beschikking van 26 Februari 1887, n°. 538[1], afdeeling O, tot assistent voor werktuigleer en werktuigbouwkunde werd benoemd de heer N. C. H. Verdam, werktuigkundig ingenieur.

De volgende staat geeft een overzicht van het aantal leerlingen voor volledig onderwijs, ingedeeld naar de studiejaren en de afdeelingen van ingenieurs-studie tot welke zij behooren, alsmede van de toehoorders voor enkele lessen gerangschikt in hoofdgroepen van de door hen beoefende vakken.

Totaal der ingeschrevenen 303, waarvan 197 voor volledig onderwijs en 106 zoogenaamde toehoorders voor enkele lessen.

A. Ingeschrevenen voor den geregelden cursus.

Cursus B[1].

Civiel en bouwk. ingenieurs voor de eerste maal	11
» » » » » » tweede »	1
Civiel, bouwkundig en werktuigk. ingenieur, voor de eerste maal	3
Scheepsbouwkundig en werktuigk. ingenieur, voor de eerste maal	5
Werktuigkundig ingenieur, » » » »	12
Werktuigkundig ingenieur en technoloog, voor de eerste maal	2
Mijnen-ingen. en technol., voor de eerste maal	1
Mijnen-ingenieur, voor de eerste maal	1
Technologen, » » » »	3
» » » tweede »	1

Technologen	voor de vierde maal	1	
Technoloog en ijker,	» » eerste »	1	
		—	42

Gemiddelde leeftijd 19 jaar en 5 maanden.

Cursus B².

Civiel en bouwk. ingenieur,	voor de tweede maal	2	
» » » »	» » derde »	6	
» » » »	» » vierde »	4	
» » » »	» » vijfde »	2	
Civiel, bouwkundig en werktuigk. ingenieur,	voor de tweede maal	3	
» » » werktuigk. ingenieur,	voor de vierde maal	1	
Scheepsbouwk. en werktuigkundig ingenieur,	voor de tweede maal	6	
» » werktuigkundig ingenieur,	voor de derde maal	1	
» » werktuigkundig ingenieur,	voor de vierde maal	2	
Werktuigkundig ingen.,	» » eerste »	1	
» »	» » tweede »	9	
» »	» » derde »	2	
Mijnen »	» » derde »	1	
Technologen,	» tweede »	5	
»	» » derde »	1	
»	» » vierde »	1	
»	» » vijfde »	1	
		—	58

Gemiddelde leeftijd 20 jaar en 2 maanden.

Cursus C¹. *en technoloog* B².

Civiel ingenieur,	voor de derde maal	7	
» »	» » vierde »	5	
» »	» » vijfde »	1	
» »	» » zesde »	1	
Civiel en bouwk. ingenieur,	» » derde »	4	
» » »	» » vierde »	1	
» » »	» » vijfde »	1	
» » »	» » zesde »	1	
Bouwkundig »	» » vierde »	1	
» »	» » zesde »	1	
Civiel en werktuigk. »	» » derde »	1	
Scheepsb. en werktuigkundig »	» » derde »	7	
Scheepsb. en werktuigkundig »	» » vierde »	1	
Werktuigkundig »	» » eerste »	1	
» »	» » derde »	2	
» »	» » vierde »	3	
» »	» » vijfde »	1	
» »	» » achtste »	1	
Technologen,	voor de derde maal	3	
»	» » vierde »	5	
»	» » zesde »	1	
		—	49

Gemiddelde leeftijd 21 jaar en 6 maanden.

Cursus C².

Civiel ingenieur,	voor de vierde maal	11	
» »	» » vijfde »	10	
» »	» » zesde »	3	
» »	» » zevende »	2	
» »	» » achtste »	2	
» »	» » negende »	2	
Civiel en bouwk. ingenieurs,	» » vierde »	1	
Bouwkundige »	» » vierde »	2	
» »	» » vijfde »	1	
Scheepsbouwkundig »	» » vierde »	1	
Scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur,	» » vierde »	1	
Werktuigkundig ingenieur,	» » tweede »	1	
» »	» » vierde »	5	
» »	» » vijfde »	1	
» »	» » zesde »	4	
		—	47

Gemiddelde leeftijd 22 jaar en 11 maanden.

IJker	voor de tweede maal	1	
		—	1

Leeftijd 19 jaar 0 maanden.

Op 4 na bezaten alle deze ingeschrevenen het getuigschrift van het eindexamen der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.

B. Ingeschrevenen, die niet den volledigen cursus voor ingenieur of technoloog volgden.

Voor de eerste maal	29	
» » tweede »	16	
» » derde »	24	
» » vierde »	15	
» » vijfde »	9	
» » zesde »	7	
» » zevende »	2	
» » achtste »	1	
» » negende »	1	
» » tiende »	2	
		106
Totaal		303

Hieronder waren twee toehoorderessen.

De vakken, waarvoor de toehoorders zich lieten inschrijven kunnen aldus verdeeld worden:

Wis-, natuur-, scheik- en delfstofkundige vakken	11
Ingenieursvakken	12
Bouwkundige vakken	17
Ornament, handteekenen, boetseeren	18
Scheepsbouwkunde	2
Landmeetkunde	6
Staathuishoudkunde	37
Oefening met gereedschap en draaibank	3
	106

Eene vergelijking met de cijfers van den vorigen cursus doet zien, dat het aantal ingeschrevenen voor volledig onderwijs eene vermindering van 14, dat der toehoorders een vermindering van 2 onderging.

Evenals in vroegere jaren werd het onderwijs over het geheel getrouw gegeven naar het programma der lessen, vastgesteld in de algemeene vergadering van hoogleeraren en leeraren van 20 Mei 1886 en goedgekeurd bij beschikking van den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken dd. 2 Juni 1886, n°. 1576, afdeeling O.

Intuschen mag ten aanzien van noodzakelijke afwijkingen en omtrent het onderwijs opgedane ervaring het volgende worden opgemerkt.

De hoogleeraar TELDERS deed ook dit jaar weder de ervaring op, dat de tijd beschikbaar voor het bespreken van rijswerken, havens en polders, eigenlijk te kort was. Uitbreiding van de voor dit vak bestemde uren blijft echter evenals voor andere onderdeelen van het programma hoogst moeielijk, daar bij de tegenwoordige indeeling van de studie over een beperkt aantal jaren, geen uren meer beschikbaar zijn.

Tot groot ongerief vooral van de technologen der verschillende studiejaren moesten de lessen van den hoogleeraar HOOGERWERFF van het begin van den cursus tot aan Januari worden gestaakt, doordien ten zijnen huize het roodvonk heerschte, dat eerst een paar leden van zijn gezin en later hem zelf aantastte. Het gevolg was daarvan, eensdeels dat niet alle onderwerpen konden worden afgehandeld die tot den loopenden cursus behoorden en dat ook het bezoek van de oefeningen in het scheikundig laboratorium, niettegenstaande de door andere docenten voor scheikunde en scheikundige technologie verleende hulp en niettegenstaande de ijverige pogingen van den adsistent STAM, veel te wenschen overliet.

Niettegenstaande de inkrimping der leerstof was het dit jaar niet mogelijk in de lessen over geschiedenis der bouwkunst, het moderne tijdvak volledig te behandelen. Ook in de lessen voor projecteeren van den hoogleeraar GUGEL konden niet alle onderdeelen — zoo o. a. de vormen der binnen-ordonnantiën — uitvoerig worden afgehandeld.

De hoogleeraar VAN DER BURG was door gebrek aan tijd niet bij machte de fabricatie van glas, porcelein en aardewerk zoo uitvoerig te behandelen, als inderdaad wenschelijk ware geweest.

Evenzoo moest de hoogleeraar SCHELTEMA zich om dezelfde reden op zijne lessen over de leer der bouwconstructiën bepalen tot eene oppervlakkige en korte behandeling van gronddruk en gewelven.

Wat de anorganische scheikunde betreft en wel bijzonder die der niet-metalen, welke door den hoogleeraar OUDEMANS wordt gedoceerd, de uitbreiding van de leerstof had ten gevolge, dat het onderwerp niet binnen den bepaalden tijd van Januari tot aan de groote vacantie kon worden afgehandeld. De noodzakelijkheid is daarom gebleken dit gedeelte der scheikundige wetenschap in eenen tweejarigen cursus te behandelen, wat overigens zonder nadeel voor de studie van hen, die deze lessen moeten bijwonen kan geschieden; de mijn-ingenieurs toch en de technologen, voor wie deze lessen meer bijzonder zijn bestemd, blijven de gelegenheid behouden, ze éénmal gedurende hunnen studietijd bij te wonen

De cursus in toegepaste natuurkunde is niet kunnen gegeven worden zooals hij in het programma der lessen was vermeld en wel voornamelijk doordien dat gedeelte der electriciteitsleer, hetwelk met den naam van *electrotechniek* wordt aangeduid, van den voorgaanden cursus ter behandeling was overgebleven. Vroeger toen de omstandigheden overigens volmaakt dezelfde waren, werd over dit onderwerp door den hoogleeraar BOSSCHA een afzonderlijk college gegeven. De hoogleeraar SNIJDERS de nog bestaande leemte willende aanvullen had bij het opmaken van het programma voor 1886-87, vijf uren 's weeks voor het geven van zijne lessen aangevraagd en deze ware hem dan ook toegestaan. Later bleek echter dat de schikking, die hij op het oog had gehad, onuitvoerbaar was, doordien enkele uren voor de colleges over natuurkunde in conflict kwamen met die van andere docenten. Deze omstandigheid leidde ten slotte tot eene regeling waarbij de doorloopende cursus in tweeën werd gesplitst en op Dingsdag en Woensdag de *electrotechniek* alleen voor ingenieurs B^2 en technologen; en op Donderdag, Vrijdag en Zaterdag *de leer der moleculaire werkingen*, *de warmte* en *het licht* voor alle ingenieurs en technologen werden behandeld. Later bleek dat voor de behandeling van het *licht* geen tijd genoeg beschikbaar was, zoodat de ingenieurs B_2 gedurende den tijd der studie voor het examen B geen gelegenheid hadden, dit onderwerp te hooren behandelen. Aanvankelijk was nu bij het opstellen van het nieuwe programma, het plan geopperd, om een zesde uur voor den volgenden cursus te bestemmen voor het inhalen van de geledene schade, doch de groote bezwaren, daaraan verbonden hebben er ten slotte toe geleid, om eenvoudig eenmaal in de jaren 1886-87 en 1887-88 de behandeling van het onderwerp *licht* achterwege te laten. Daardoor komt de hoogleeraar SNIJDERS weer op effen terrein en wordt de toestand weder geheel gelijk aan dien van vroeger, toen het eene jaar alleen *magnetisme* en *electriciteit* en het 2de jaar *moleculaire werkingen*, *warmte* en *licht* behandeld werden. De bezwaren die ontstaan zijn, toen prof. BOSSCHA in de twee laatste jaren van zijn verblijf- aan de polytechnische school afzonderlijke cursussen gaf, de eerste maal over het *licht*, de tweede maal over *electrotecniek* en die zoo lang hij werkelijk deze lessen gaf inderdaad geen bezwaren waren, zijn daardoor nu voor het vervolg voor goed uit den weg geruimd.

Eene afwijking van geheel anderen aard had plaats ten aanzien van het onderwijs door den hoogleeraar BEHRENS gegeven. Was deze aan de eene zijde, bij onstentenis van aanstaande mijningenieurs van het derde en vierde studiejaar van zelf ontheven van het geven der lessen over mijnontginning, zoo nam hij, op verzoek van een achttal technologen, vrijwillig op zich een cursus van 2 uren 's weeks te geven over de onderscheidene kenmerken der voornaamste nuttige mineralen. De praktische oefeningen, gedurende 2 uren 's weeks, hiermede in verband ingericht, werden insgelijks door een paar technologen bijgewoond.

Overigens mag herinnerd worden, dat volgens de inrichting van het programma, bij twee- en meerjarige cursussen, zooals in organische scheikunde, scheikundige technologie, toegepaste natuurkunde, kennis van werktuigen, werktuigbouwkunde, stijlleer enz., telken jare andere onderwerpen aan de orde komen.

Wat het bezoek der lessen en den ijver der studenten aangaat, mag de opmerking niet achterwege blijven, dat de mondelinge voordrachten, vooral in de praktische vakken, vrij getrouw worden bijgewoond, althans door de leerlingen van het laatste studiejaar, maar dat daarentegen velen wegblijven van de praktische oefeningen, die in verband daarmede door de docenten en hunne adsistenten worden geleid. Dit laatste is het geval met de lessen in handteekenen, de teekenoefeningen betrekking hebbende op bouwkunde, werktuigbouwkunde, waterbouwkunde en de oefeningen in het scheikundig laboratorium voor ingenieurs B^2.

Voorzeker is dit verschijnsel te betreuren, vooral ten aanzien van hen die zich voor bouwkundig ingenieur willen bekwamen. Naar het algemeen gevoelen toch van de docenten, die met de leiding van deze teekenoefeningen belast zijn, is het bijwonen daarvan in zeker opzicht *hoofdzaak* en niet *bijzaak*.

Tegenover de zooeven geschetste min gunstige ervaring mag als een verblijdend verschijnsel worden gewezen op het meer gezet bezoek van de teekenoefeningen betrekking hebbende op graphostatica en op de groote lust, die zich op de oefeningen op het gebied van decoratieve bouwkunst openbaart in het opmeten en in teekening brengen van voorwerpen van oude kunstnijverheid. De moeite en zorgen, door den leeraar Le Comte besteed aan het bijeenbrengen van voorwerpen die als modellen bij dit onderwijs dienst kunnen doen, worden daardoor inderdaad ruimschoots beloond.

Als naar gewoonte werd dit jaar door den hoogleeraar Schols weder in de eerste dagen van de maand Juni gelegenheid verschaft tot praktische oefeningen in het landmeten en waterpassen op het terrein. Deze bestonden in eene waterpassing om de stad en het opmeten van een deel van den Singel en de Vest bij de Oostpoort. Slechts een vijftal leerlingen maakten van deze gelegenheid gebruik.

De excursies in den afgeloopen cursus, onder leiding van hoogleeraren en leeraren gemaakt, werden in hooge mate beperkt door het uitbreken van eene roodvonkepidemie, die tot voorzichtigheid ten aanzien van het doen van uitstappen naar wellicht besmette lokalen aanspoorde.

Zij bepaalden zich dan ook tot eenige weinige.

De hoogleeraar Gugel bezocht met de bouwkundige ingenieurs der beide laatste studiejaren het Centraal station te Amsterdam, onder de leiding van den architect den heer Cuypers.

De hoogleeraar Van der Burg ondernam met de technologen en werktuigkundige ingenieurs C een tocht naar de Koninklijke fabriek van stoom- en andere werktuigen te Amsterdam en naar de Rijksgieterij van bronzen geschut te 's Gravenhage.

Voorts bezocht hij met de technologen en werktuigkundige ingenieurs van het eerste studiejaar de artillerieconstructiewerkplaatsen te Delft, de topographische inrichting en de Landsdrukkerij te 's Gravenhage.

Wat verder de excursies van den leeraar Van der Kloes betreft, deze bepaalden zich tot een bezoek met de ingenieurs en technologen B² van de werkplaatsen voor machinale houtbewerking van de Gebrs. Van Malsen te 's Gravenhage en de fabriek van de firma L. J. Enthoven te 's Gravenhage en tot het bezichtigen van de zinkpletterij te Utrecht met dezelfde categorie van studenten.

De uitslag der examens, waarmede de cursus werd besloten, kan blijken uit den navolgenden staat, waaromtrent alleen valt op te merken, dat zij ten aanzien van de splitsing van het examen B in twee gedeelten weder op dezelfde wijze als het voorgaande jaar werden afgenomen.

Examen **B** volgens artt. 61—65 der wet regelende het middelbaar onderwijs:

	Aantal candidaten die zich hebben aangemeld.			Aantal candidaten die zich hebben teruggetrokken.			Aantal candidaten aan wie een getuigschrift is uitgereikt,		
	B¹	B²	B	B¹	B²	B	B¹	B²	B
Civiel en bouwkundig ingenieur (artt. 61—62)	»	»	6 *a*	»	»	»	»	»	3
Civiel, bouwkundig en werktuigkundig ingenieur (artt. 61, 62 en 64)	6	10	10 *b*	2	»	2	3	9	4 *c*
Civiel, bouwkundig, scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur (artt. 61, 62, 63 en 64)	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Scheepsbouwkundig ingenieur (art. 63)	»	»	1 *a*	»	»	»	»	»	1
Scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur (artt. 63 en 64)	6	1	6 *b*	1	»	»	3 *d*	1	5 *e*
Werktuigkundig ingenieur (art. 64)	17	7	14	1	»	2	14	6	8
Mijnen-ingenieur (art. 65)	»	»	1 *a*	»	»	»	»	»	»
Werktuigkundig en mijnen-ingenieur (artt. 64 en 65)	2	2	1 *b*	»	»	»	2 *d*	»	1

De 8 candidaten, vermeld onder *a*, verkregen reeds vroeger het getuigschrift volgens art. 64; bij de 17 (10, 6 en 1) candidaten, die onder *b* voorkomen, waren er respectievelijk 2, 4 en 1, dus in het geheel 7, die reeds vrijstelling hadden van het eerste gedeelte van B art. 64, bij de candidaten, die onder *c* genoemd zijn, is er een, aan wien slechts het getuigschrift volgens art. 64 kon worden toegekend, terwijl een ander alleen slaagde voor het eerste gedeelte van B volgens de artt. 61, 62 en 64; bij de 5 (3 en 2) candidaten, die onder *d* genoemd zijn, zijn er 3 (respectievelijk 2 en 1) die enkel geslaagd zijn voor B art. 64, eerste gedeelte; eindelijk is onder de 5 candidaten, genoemd onder *e*, één, die alleen voldeed aan de eischen van B, artt. 63 en 64, eerste gedeelte.

Examen **B**. *art.* 60 *en* **C** *artt.* 61—65.

Examen **B** *eerste gedeelte voor technoloog.*

Geëxamineerd.	*Toegelaten.*
12.	12.

Examen **C**.

	Geëxamineerd.	Toegelaten.
Technologen (B. art. 60)	5	3
Civiel ingenieur (C. art. 61)	27	20
Bouwkundig ingenieur (C. art. 62)	4	2
Scheepsbouwk. ingenieur (C. art. 63)	2	2
Werktuigk. ingenieur (C. art. 64)	13	9

De verslagen der commissiën, die deze examens hebben afgenomen, volgen als bijlage **L** hierachter.

Even als voorgaande jaren werd door de welwillende beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid aan 28 kweekelingen der Polytechnische school, de gelegenheid verschaft, gedurende twee maanden van de groote vacantie als buitengewoon opzichter bij 's Rijks waterstaat en bij enkele spoorwegwerken te worden geplaatst.

De overtuiging dat het bij het toenemend aantal scheeps-

bouwkundige ingenieurs in verband met de gunstige gevolgen van de voormelde werkzaamheden op praktisch terrein voor civiel-ingenieur, zeer wenschelijk zou zijn, zoo ook de toegang tot de scheepswerven aan aanstaande scheepsbouwkundigen onder dezelfde voorwaarden als voor de reeds genoemde buitengewone opzichters kon worden verleend, gaf den directeur der polytechnische school aanleiding, bij den Minister van Marine nogmaals op het nemen van een dergelijken maatregel aan te dringen als reeds jaren achtereen door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid in het belang der studeerenden is genomen.

Deze poging slaagde evenwel niet, daar de Minister van Marine, ofschoon de gelegenheid voor practische oefening op de werven openstellende, daaraan geen geldelijke tegemoetkoming kon verbinden.

Twee jongelieden tot de categorie der scheepsbouwkundige ingenieurs behoorende, hebben intusschen van de voor hen opengestelde gelegenheid gebruik gemaakt Door den Minister van Binnenlandsche Zaken werd aan een der aanstaande bouwkundige ingenieurs gelegenheid gegeven onder genot van eene geldelijke tegemoetkoming, bij het opmeten van monumenten werkzaam te zijn.

Gedurende den afgeloopen cursus zijn weder eenige verbouwingen en wijzigingen in de bestemming der gebouwen tot stand gebracht.

Vooral mag hier vermeld worden eene belangrijke verbouwing van de localen bestemd voor de afdeelingen werktuigleer en werktuigbouwkunde, noodzakelijk geworden door het in de laatste jaren steeds toenemend aantal werktuigkundige ingenieurs.

Zaal 21 die in den zomer van het jaar 1884 tot teekenzaal voor de werktuigleer werd in gebruik genomen, werd in het begin van 1887 weder als collegezaal voor werktuigbouwkunde ingericht en daarentegen zaal 22 beschikbaar gesteld voor het gezamenlijk teekenonderwijs in werktuigleer en werktuigbouwkunde. De plaatsing der modellen in zaal 30, de collegezaal n°. 31 voor de werktuigleer en de beide kabinetten lieten evenwel zeer te wenschen over.

In overleg met den Rijkshoofdopzichter der gebouwen werd een middel gevonden om zonder vermeerdering van ruimte eene betere schikking te treffen. De collegezaal n°. 31 met de aanliggende gangen en de beide kabinetten werden vereenigd en ingericht tot modelzaal, waarin thans ook vele modellen zijn ondergebracht die op den zolder onder den invloed van stof en zomerwarmte ontzachelijk veel hadden te lijden, terwijl zaal n°. 30 tot collegezaal voor werktuigleer herschapen en aan weerszijde daarvan een kabinet voor efk der docenten ingericht werd.

In den aanvang van het jaar 1887 werd een post op de Staatsbegrooting aangenomen, betrekking hebbende op het aansluiten van de gebouwen der polytechnische school aan de waterleiding der gemeente Delft.

Wat den tegenwoordigen toestand der gebouwen betreft, deze geeft tot de volgende opmerkingen aanleiding.

De belangrijke in Augustus 1886 tot stand gebrachte verbetering, wat ruimte en licht betreft, in het scheikundig laboratorium voor de categorie der ingenieurs B^2, door het wegbreken van eenige zuurkasten en het plaatsen van een nieuwe werkbank, doet zich voortdurend gevoelen.

Daarentegen blijft hetgeen in het voorgaand verslag omtrent den ongunstigen toestand van de localen voor landmeten en waterpassen en geodesie gezegd is, in alle opzichten van toepassing.

Als collegekamer moet nog steeds gebruik worden gemaakt van eene zaal, die niet aansluit aan het lokaal waarin de instrumenten bewaard worden, zoodat deze telkens voor den aanvang en na den afloop der lessen naar beneden en naar boven gedragen moeten worden. Daarbij komt, dat hetzelfde lokaal voor vele andere colleges gebruikt moet worden, zoodat telkens slechts enkele minuten beschikbaar zijn voor het opstellen van de instrumenten, die bij het onderwijs gebruikt worden, een tijdsverloop dat doorgaans blijkt daarvoor onvoldoende te zijn, aangezien niet de noodige voorzorgen kunnen genomen worden om ze behoorlijk in te pakken. Daarenboven biedt de zaal niet de minste gelegenheid aan om eenig instrument eene behoorlijke opstelling te geven, waardoor het demonstreeren op die werktuigen vaak onmogelijk wordt.

Het lokaal voor de praktische oefeningen beantwoordt nog veel minder aan het doel. Vooreerst is de ruimte veel te beperkt voor het aantal leerlingen, dat aan de oefeningen deelneemt, zoodat deze niet alleen geen behoorlijke plaats kunnen vinden voor het opstellen der instrumenten, maar bovendien in het werken daarmede door de andere aanwezigen worden gehinderd. Daarbij biedt het lokaal geen de minste uitzicht op punten, die ook maar eenigszins verwijderd zijn, zoodat vele onderzoekingen, ten nadeele van het onderwijs niet kunnen worden uitgevoerd. Zoo moest het onderzoek van eene randverdeeling van een paar instrumenten in eene andere afdeeling worden uitgevoerd en moest daar een pijler worden gebouwd, die niet alleen zeer hinderlijk is, maar waardoor, wanneer er gebruik van wordt gemaakt, de toegang tot en het werken in een tweetal lokalen geheel onmogelijk wordt, zoodat men van die overigens toch gebrekkige inrichting slechts bij uitzondering gebruik zal kunnen maken.

De berging van de instrumenten laat veel te wenschen over. Wanneer toch een deel daarvan, onder stof bedolven, op den zolder ligt, een ander deel in een hoek van de kamer voor de praktische oefeningen staat of daar een plaats op of onder de tafel inneemt, wanneer voorts een kostbaar en gewichtig werktuig in een ander deel van het gebouw een onderkomen moet vinden, waar het geheel onttrokken is aan het toezicht van den hoogleeraar in het landmeten en slechts gedurende een enkel uur per jaar onder de oogen der leerlingen gebracht kan worden en dan nog wel onder de ongunstigste omstandigheden, dan kan eigenlijk van eene *berging* van instrumenten geen sprake zijn.

En wat betreft de instrumenten die werkelijk geborgen zijn, deze moeten in een paar kasten zoodanig opeengestapeld worden, dat het vaak moeielijk is, er een te voorschijn te halen.

Ten aanzien van de bibliotheek valt op te merken dat het bezwaar in het voorgaande verslag aangeduid, namelijk gebrek aan ruimte tot het bergen van boeken, zich uit den aard der zaak, in steeds klimmende mate doet gevoelen. Het aantal bijgekomen boekwerken in de bibliotheek bedroeg dit jaar 182, het aantal nieuw aangeschafte tijdschriften 6.

Bij de afdeeling mechanische technologie doet zich steeds het gemis gevoelen van een geschikt stoomwerktuig, dienende om de in de afdeeling aanwezige toestellen in beweging te brengen en daardoor aan de studenten de gelegenheid te geven, de inrichting dier werktuigen nauwkeurig te bestudeeren. De motor van Rennes, voor vele jaren daartoe aangekocht, is gebleken daartoe onvoldoende te zijn.

De uitbreiding die de verzamelingen der polytechnische school gedurende den cursus 1886/87 ondergingen, mag in vele opzichten belangrijk genoemd worden.

Zoo werd voor het onderwijs in beschrijvende meetkunde een begin gemaakt met het aanleggen van eene verzameling mathematische modellen, deels draad-, deels gipsfiguren.

De afdeeling natuurkunde werd verrijkt door den aankoop van:

een apparaat voor het verdichten van zwavelig zuur;
een universaalgalvanometer van SIEMENS en HALSKE met bijbehoorende weêrstanden; eenige inhoudsmaten voor natte en droge waren;
een diktemeter met micrometerschroef;
een stel meetwerktuigen volgens BOURJE;
een volumenometer volgens REGNAULT;
een electrodynamometer van BELLATY volgens GILTAY;
een model van een stang van een bliksemafleider met punt;
eene verzameling galvanisch met koper bedekte koolspritsen.

Voor afdeeling scheikunde werden door den hoogleeraar HOOGEWERFF aangekocht eenige belangrijke toestellen zoo als een buizenoven en een paar droogstoven met regulateurs naar GIROUD en LOTHAR MEIJER, een kleine centrifugaal-machine, 2 stuks Henspelsche ovens blaasbalgen en lampen van FLETSCHER, apparaten ter absorptie, extractie en gefractioneerde destillatie, eenige nitrometers, volgens LUNGE, enz.

Diezelfde afdeeling werd verrijkt door velerlei geschenken van industrieelen, zoo werd van de suikerfabriek van FOLLERIUS ontvangen een monster invertsuiker uit rietsuiker door de werking van koolzuur bereid; van den heer R. DE MONCHY

te Rotterdam eenige monsters West-Indische suiker, van den heer M. G. VAN HEEL te 's Gravenhage eenige monsters melasse.

De heer P. F. VAN DER WALLEN te Kralingen, oudleerling der polytechnische school, schonk eenige monsters gemalen ijzerslak, de heer BECKING, directeur der aardappelmeelfabriek te Gouda, monsters aardappelmeel en masse; dr. VAN DORSBURG, directeur der gemeente-gasfabriek te Rotterdam, eenige monsters versche en verzadigde zuiveringsmassa. Van den heer VAN DER BREGGEN, toenmaals directeur der beetwortelsuikerfabriek te Breda, mocht de afdeeling ontvangen eenen voorraad raffinosehoudende stroop en monsters spitse beetwortelsuiker, verkregen door het Steffen-procédé, van den heer KIDERLEN uit Delfshaven, monsters maltose, uit aardappelen en uit maïs bereid.

De hulpmiddelen voor het onderwijs in delfstofkunde werden in het afgeloopen jaar vermeerderd door de aanschaffing van eene balans tot het doen van hydrostatische wegingen en met een stuk van den meteoriet van Djati-Pengelin (Java), ten geschenke ontvangen van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, door tusschenkomst van den heer RENAUD, chef van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië.

De hoogleeraar SCHOLS kocht voor de afdeeling geodesie een theodoliet van BAMBERGER, met een cirkelrand van 13 c.M. en voorzien van mikrometrische mikroskopen tot het aflezen daarop.

Wat de verzameling van bouwstoffen betreft, deze onderging onder de leiding van den leeraar VAN DER KLOES eene geleidelijke uitbreiding. Bijzonder valt, ten opzichte van deze afdeeling, te vermelden, dat door onderscheidene belanghebbenden, buiten Delft wonende, ruimschoots gebruik gemaakt werd van de gelegenheid, door den heer VAN DER KLOES gegeven tot het doen onderzoeken van de deugdelijkheid van bouwstoffen.

De hulpmiddelen voor het onderwijs in mechanische technologie werden verrijkt door den aankoop van een ruigspinmachine uit de fabriek van SAMUEL BROOKES te Manchester en door eene verzameling van legeeringen die in de laatste jaren in de praktijk toepassing hebben gevonden.

Het subsidie voor de afdeeling werktuigbouwkunde werd dit jaar voornamelijk gebezigd tot het maken van eenige autographiën, het aanschaffen van eenige boeken en teekeningen en voorts tot het maken van afdrukken van verschillende stukken ten dienste van het onderwijs.

De afdeeling werktuigleer verkreeg eene belangrijke aanwinst door het aanschaffen van 13 calques van teekeningen van hydraulische inrichtingen aan de Handelskade te Amsterdam, op verzoek van den hoogleeraar RAVENEK, na welwillende toestemming van den heer SCHUURMAN, directeur van het bureau van publieke werken aldaar, door eenige teekenaars van dat bureau uitstekend uitgevoerd. Voorts kwam die afdeeling in het bezit van 8 calques van door werktuigkundige ingenieurs C¹. en C². vervaardigde stoomschuif- en andere diagrammen; deze calques waren door den heer H. G. VAN BRUGGEN te Delft vervaardigd. Eindelijk zijn bij 500 exemplaren van elk, 8 autographiën van verschillende werktuigen op de pers van de Polytechnische school afgedrukt en wel voorstellende een gasmotor van OTTO; een gasmotor van KÖRTING; gasmotoren van CLERK, BINZ en SIMON; een luchtdrukremtoestel van WESTINGHOUSE, zoowel de algemeene inrichting als onderdeelen daarvan; een vacuümrem van KÖRTING; en verschillende zuigerpompen.

De verzameling behoorende tot de afdeeling decoratieve bouwkunde onder de leiding van den heer A. LE COMTE, onderging weder eene niet onbelangrijke uitbreiding deels door aankoop van kunstvoorwerpen, deels door het ontvangen van geschenken. Aangekocht werden: een grieksche urn, een grieksch vaasje met figuurschildering, een grieksch lampje, drie stukken fluweel, een persisch kleedje, een helm en schild, een stuk goudleder, drie japansche schalen, twee japansche borden, een raampje met gebrand glas, renaissance, een verzameling oud-delftsche tegels; een muziekinstrument, een ijzeren schotel, een geborduurde tasch, een geborduurde portefeuille. Ten geschenke werden ontvangen: van mejuffrouw RUEB te Rotterdam, dertien photographiën van Parijsche monumenten, eenige monsters oude kant en van den heer L. A. VAN MEERTEN te Delft twee uit de hand gewerkte perzische kleedjes.

Het aantal bijgekomen boekwerken in de bibliotheek bedroeg dit jaar 182, het aantal nieuw aangeschafte tijdschriften 6.

Het gemiddeld aantal bezoekers was per dagzitting 9, per avondzitting 7, dat der uitgeleende boekwerken 2089.

§ 7. SCHOLEN VOOR DE ZEEVAART.

De volgende tabel geeft een overzicht van de scholen aan het einde van 1886 bestaande, van het getal leerlingen, van het aantal dergenen, die een diploma verkregen, en van de bezoldiging van het personeel:

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	AARD DER SCHOOL.	Getal der leeraren.	Getal der leerlingen in Dec. 1886.	Getal der leerlingen gedurende het jaar 1886.	Getal der leerlingen die een diploma verkregen.	Jaarwedde van den directeur.	Totaal bedrag der jaarwedden.
's Gravenhage (Scheveningen),	Zeevaartschool.	Gesubs. school.	1	37	37	—	f 800	f 800
Rotterdam,	Idem.	Idem.	4	17	36	13	3 000	5 500
Amsterdam,	Kweekschool voor zeevaart.	Bijzondere school.	12	50	51	4	—	—
Idem,	Zeevaartschool in het Zeemanshuis.	Gesubs. bijz. school.	2	17	62	18	2 200	3 800
Helder,	Zeevaartschool.	Idem.	1	5	14	2	—	—
Terschelling,	Idem.	Openbare school.	1	13	24	2	1 600	1 600
Vlieland,	Idem.	Idem.	1	15	21	2	1 300	1 300
Harlingen,	Idem.	Gesubs. bijz. school.	3	18	46	8	—	—
Schiermonnikoog,	Idem.	Openbare school.	1	27	46	4	1 600	1 600
Groningen,	Afd. Zeevaartk. der Acad. Minerva.	Gesubs. bijz. school.	2	15	38	9	—	—
Delfzijl,	Zeevaartschool.	Idem.	2	14	24	1	700	800
		Totaal	30	228	399	63	—	f 15 400

Vergeleken met het vorige jaar, heeft het aantal leerlingen eenige vermeerdering ondergaan.

Omtrent eenige dezer scholen valt het volgende op te merken:

's Gravenhage. De schoolmeubelen zijn, met het oog op den aard van het onderwijs, ongeschikt, de leermiddelen onvoldoende.

Amsterdam. Kweekschool voor zeevaart. In het personeel der onderwijzers kwam alleen deze verandering, dat de heer L. Visser, onderwijzer in de stoomwerktuigkunde, werd vervangen door den heer L. Kriensen.

Amsterdam. Zeevaartschool in het Zeemanshuis. Het voornemen bestaat aan het onderwijs uitbreiding te geven.

Harlingen. In den loop van het jaar werden commissarissen door verhooging van subsidie voor den cursus 1886/87 zoowel door het Rijk als door de provincie in staat gesteld in eene steeds meer en meer gevoelde behoefte te voorzien, namelijk het aanschaffen van leermiddelen, bestaande onder anderen in eene volledige collectie platen, dienstig voor het geven van theoretisch onderwijs in de stoomvaart, zoodat nu aan hen, die zich daarvoor mochten aanmelden, voldoend onderricht kan worden gegeven.

Naar aanleiding van de examens ter verkrijging van een diploma als stuurman aan boord van koopvaardijschepen dient te worden opgemerkt, dat het eerste examen in Februari nog volgens het oude programma werd afgenomen, terwijl daarna het nieuwe reglement, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 18 Januari 1886 (*Staatsblad* n°. 10) in werking trad. Volgens het oude programma werden 13, volgens het nieuwe 54 diploma's uitgereikt. Het verslag van de Rijkscommissie, belast met het afnemen van bovengenoemde examens, volgt als bijlage **M** hierachter.

§ 8. SCHOLEN VOOR DOOFSTOMMEN EN BLINDEN.

De inrichting voor doofstommen te Rotterdam telde op 31 December 1885 154 leerlingen. Gedurende het jaar 1886 werden er nog 17 leerlingen opgenomen. Daarentegen werden er 17 bij het jaarlijksch examen ontslagen, 2 keerden na de vacantie niet terug, 2 vertrokken met hunne ouders naar Amerika en 1 overleed, zoodat op 31 December 1886 nog 149 leerlingen (79 jongens en 70 meisjes) van het onderwijs gebruik maakten. Voor 4 hunner wordt f 150 schoolgeld betaald; voor 20 ieder f 100; voor 1 f 60; voor 5 ieder f 50; voor 7 ieder f 25. De overige 112 leerlingen genieten kosteloos onderwijs, terwijl 73 bovendien geheel of gedeeltelijk ten koste der inrichting worden verpleegd. De voor twee jaren ingevoerde maatregel om het schoolgeld voor meergegoeden en de restitutie der verplegingsbijdragen voor behoeftigen te verhoogen, heeft reeds eenige goede uitkomsten opgeleverd. Elf knapen werden tot beroepen of bedrijven opgeleid, en wel 6 tot schoenmaker, 3 tot kleermaker, 1 tot meubelmaker en 1 tot lithograaf, terwijl de meisjes door speciaal daartoe aangestelde leeraressen in de verschillende vrouwelijke handwerken werden onderwezen.

Ofschoon één leerling aan de gevolgen van roodvonk overleed, was overigens de gezondheidstoestand der schoolbevolking bevredigend. Wegens de heerschende roodvonk- en mazelenepidemie had er noodwendig nogal schoolverzuim plaats. De heer D. Hirsch, sedert de stichting der inrichting (1853) als directeur-hoofdonderwijzer en als lid van het bestuur daaraan verbonden, heeft zich genoodzaakt gezien wegens gezondheidsredenen zijne betrekking neer te leggen. In zijne plaats werd benoemd de heer J. Bikkers, die mede sedert de stichting der inrichting eerst als hulponderwijzer en daarna als adjunct-hoofddirecteur daaraan werkzaam was.

Het getal leerlingen aan het instituut voor doofstommen te Groningen in het schooljaar 1886—1887 bedroeg 183, 105 jongens en 78 meisjes. Bij het begin van den cursus werden de plaatsen, die door ontslag en andere oorzaken waren opengekomen, vervuld door de opneming van 20 doofstomme kinderen; van deze werd voor één een kostgeld van f 200 's jaars betaald, voor één f 25 en voor één f 20, voor de overigen noch kost- noch schoolgeld. Over de wijze, waarop het onderwijs zoowel op school als in de ambachten en handwerken gegeven en ontvangen is, de zorg, door onderwijzers, onderwijzeressen en het overige personeel gedragen voor de opvoeding, de resultaten van een en ander en het gedrag der kweekelingen valt niets dan goeds te zeggen.

Aan het instituut voor doofstommen te St. Michiels-Gestel bedroeg het aantal kweekelingen bij den aanvang van 1886 156 (88 jongens en 68 meisjes). Van dezen werden er in den loop van het jaar 11 jongens en 7 meisjes ontslagen, terwijl 1 jongetje stierf. Daarentegen werden 11 jongens en 4 meisjes opgenomen, zoodat het getal doofstommen op het einde van het jaar bedroeg 152 (87 jongens, 65 meisjes). Slechts voor 2 van de nieuwaangekomenen wordt een gedeelte van het kostgeld betaald; de overige dertien komen geheel ten laste van het gesticht.

De gezondheidstoestand van de kinderen was over het afgeloopen jaar gunstig. Het onderwijs werd op denzelfden voet als het vorige jaar voortgezet, en het gedrag en de vlijt der kinderen gaven reden tot tevredenheid.

Het getal kweekelingen aan het instituut tot onderwijs van blinden te Amsterdam bedroeg op 1 Augustus 1887 65, aldus naar de klassen verdeeld:

hoogste klasse	13 jongens,	11 meisjes;
middelste »	13 »	2 »
laagste » afdeeling *a* .	13 »	10 »
» » » *b*. .	2 »	1 meisje.

Evenals ten vorigen jare kan er op worden gewezen, dat de gezondheidstoestand der kweekelingen, dank zij de ruime localiteit en de gunstige ligging van het nieuwe en doelmatige gebouw, uitstekend is.

§ 9. OPLEIDING VAN LEERAREN EN ONDERWIJZERS IN TEEKENEN EN BOETSEEREN.

Gedurende het schooljaar 1886/87 volgden 77 leerlingen (32 dames en 45 heeren) de lessen der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers. Zij waren verdeeld als volgt:

		Dames.	Heeren.
Afd. A. (handteekenen)	1ste studiejaar	10	6
	2de »	10	8
	3de »	9	8
Afd. B. (bouw- en werktuigkundig)	1ste »	»	9
	2de »	»	5
	3de »	»	8
Hospitanten.	1ste »	2	»
	2de »	1	»
	3de »	»	1
		32	45
		77	

Dit totaalcijfer is lager dan dat van het vorige schooljaar, toen er 70 gewone leerlingen en 20 hospitanten waren ingeschreven, maar het getal *gewone* leerlingen was in dezen cursus hooger dan in den cursus 1885/86.

Van de 12 in 1886 geslaagden (waaronder 2 dames) bij het eindexamen der afdeeling A verkregen er 8 (waaronder 1 dame) het diploma M. O. teekenen (M[1]), terwijl de 4 geslaagden bij het eindexamen in de afdeeling B allen de

akte M. O. M² behaalden. Voor de akte L. O. (handteekenen) hadden zich 14 leerlingen der school aangegeven (waaronder 3 dames). Van hen zijn 12, waaronder deze 3 dames, geslaagd. Zij die zich aan dit examen onderwierpen, waren voor het grootste gedeelte leerlingen van het 2de studiejaar der afdeeling A. Van de 9 heeren waren er 3 in het bezit der akte M. O. M².

De oefenklasse werd bezocht door 41 leerlingen, te weten: 8 meisjes en 33 jongens.

In 1887 namen aan het eindexamen deel:

Afd. A. 12 candidaten, waaronder 7 dames.

Afd. B. 3 candidaten.

Het einddiploma met daaraan verbonden gratificatie van f 100 is uitgereikt aan 4 dames en 4 heeren der afd. A en aan 2 heeren der afd. B.

De inkomsten bedroegen f 2570, namelijk f 2160 aan schoolgelden door de leerlingen der normaalschool voldaan en f 410 aan schoolgelden betaald door de leerlingen der oefenklasse. Aan 3 leerlingen (1 dame en 2 heeren) werd een subsidie van f 350 verleend en in dezen cursus genoot eene dame een subsidie van f 250. Drie leerlingen werden door den Minister van Binnenlandsche Zaken vrijgesteld van de betaling der schoolgelden.

De heer E. Dubois op 16 Juli 1881 bij de oprichting der school tot leeraar benoemd, verzocht in dezen zomer, wegens vertrek naar Indië, eervol ontslag, dat hem bij Koninklijk besluit van 18 Augustus 1887 n°. 19 is verleend.

Bij Koninklijk besluit van 30 September 1887 n°. 21 werd in zijne plaats als leeraar in de ontleedkunde voor den cursus 1887/88 benoemd dr. J. F. Van Bemmelen te Utrecht.

De verzameling studies van leerlingen in Mei 1886 aan het »Musée pédagogique" te Parijs aangeboden, werd het onderwerp van eene breedvoerige bespreking in de *Revue pédagogique* n°. 5 van 15 Mei 1887. De heer Paul Colin, een der inspecteurs van het teekenonderwijs in Frankrijk, gewaagt in dat tijdschrift met lof van de inrichting en de resultaten van het onderwijs aan de normaalschool.

Ten slotte wordt in deze paragraaf met een enkel woord melding gemaakt van een in den loop van dit jaar ingesteld onderzoek naar den tegenwoordigen toestand van het teekenonderwijs, waaromtrent meer uitvoerige mededeelingen worden gedaan in het gedeelte lager onderwijs (§ 1 Toestand van het L. O). Het aldaar omschreven onderzoek heeft zich ook uitgestrekt tot de hoogere burger- en burgerscholen en tot de overige inrichtingen van middelbaar onderwijs. De verkregen uitkomsten zijn vervat in tabellen, die als bijlagen **N** bij dit verslag zijn gevoegd.

§ 10. AKTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Bij beschikkingen van verschillende dagteekening en nommer werden de volgende zes commissiën belast met het afnemen van examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid:

a. voor middelbaar onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen, de zeevaartkunde, de gymnastiek, de Nederlandsche taal- en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, Staats- en handelswetenschappen en schoonschrijven, om zitting te houden te 's Gravenhage;

b. voor middelbaar onderwijs in het hand- en rechtlijnig teekenen en boetseeren en, voor lager onderwijs, in het handteekenen, om zitting te houden te Amsterdam;

c. voor de Fransche taal, } middelbaar onderwijs [1];
d. voor de Engelsche taal, }

e. voor de Hoogduitsche taal, middelbaar en lager onderwijs.

[1]) Omtrent de akten-examens *lager onderwijs* voor de gymnastiek, de Fransche en Engelsche talen volgen de bijzonderheden in hoofdstuk „Lager Onderwijs" hierna.

om zitting te houden, de commissiën sub *c* en *d* te Utrecht, die sub *e* te 's Gravenhage;

f. voor middelbaar en lager onderwijs in landbouwkunde, om zitting te houden te Wageningen.

Deze commissiën waren aldus samengesteld:

a. lid en voorzitter: dr. A. T. Van Aken, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

lid en onder-voorzitter: dr. W. B. J. Van Eyk, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

leden:

dr. P. Van Geer, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden;

J. Versluys, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

dr. D. A. Kerkhoff, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Alkmaar;

P. Van der Burg, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

J. A. Snyders Cjzn., hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. W. F. Koppeschaar, leeraar aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage;

dr. A. A. W. Hubrecht, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

dr. H. De Vries, hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam;

dr. K. Martin, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. C. J. Vaillant, oud-schoolopziener te Schiedam;

A. B. Meilink, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

C. D. Doeleman, onderwijzer in de gymnastiek te 's Gravenhage;

dr. J. Ten Brink, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. G. Penon, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen;

dr. E. Epkena, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Zaltbommel;

dr. Th. P. H. Van Aalst, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage;

J. Brals, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Assen;

dr. H. Blink, privaat-leeraar te Amsterdam;

mr. C. M. J. Willeumier, oud-hoogleeraar van het Athenaeum te Amsterdam;

C. J. Theunisse, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

J. C. F. Prikken, leeraar aan de hoogere burgerschool te Amersfoort;

J. Van der Bruyn, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam.

b. lid en voorzitter: W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam:

leden: S. Altmann, hoogleeraar aan de Rijks academie van beeldende kunsten te Amsterdam;

J. R. De Kruyff, directeur der Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam;

F. Lz. Berghuis, directeur der practische ambachtsschool te Arnhem;

A. Van Delden, leeraar, hoofd van het onderwijs aan de Quellinus-school te Amsterdam;

J. D. Huibers, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

C. P. Holst Gzn., leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

E. F. W. Kerling, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage;

Bart Van Hove, leeraar aan] de Quellinus-school te Amsterdam;

B. W. Wierink, leeraar aan de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amstrdam.

c. lid en voorzitter: dr. J. G. Van Eyken, inspecteur der gymnasia, te 's Gravenhage;

leden:

dr. M. A. Boosten, leeraar aan het gymnasim te Maastricht;

A. Bourquin, leeraar aan het gymnasium te Utrecht;

L. Chatelain, leeraar aan hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage;

H. C. P. Dirks, onderwijzer aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam;

J. E. Gacon, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage;

C. J. Gigandet, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Groningen;

J. S. Piquet, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Zwolle;

N. L. Verlint, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Utrecht;

tot plaatsvervangende leden:

N. L. Marie, leeraar aan het gymnasium te Assen;

E. J. Sommer, leeraar aan het gymnasium te Groningen.

In plaats van den heer J. E. Gacon, die voor de benoeming bedankte, werd de heer N. L. Marie benoemd tot werkend lid, en in diens plaats de heer Gauthey tot plaatsvervangend lid.

d. lid en voorzitter: dr. W. G. Brill, oud-hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht, te Utrecht;

leden:

L. P. H. Eykman, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam;

C. Heyman, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Haarlem;

G. B. Van Kampen, leeraar aan de eerste hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam;

A. S. Kok, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Tilburg;

M. G. Van Neck, leeraar aan de hoogere burgerschool te Goes;

J. S. Robinson, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Utrecht;

J. G. Sennett, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Alkmaar;

C. J. Voortman, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Amersfoort;

tot plaatsvervangende leden:

C. Grondhoud, leeraar aan de tweede hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam;

C. Van Tiel, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage;

e. lid en voorzitter: dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit, te Groningen;

leden:

C. Altena, leeraar aan de hoogere burgerschool en het gymnasium te Nijmegen;

F. A. R. Beekman, leeraar aan de eerste hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam;

H. H. Breuning, leeraar aan het gymnasium te Leiden;

F. C. Corbach, leeraar aan de hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Groningen;

G. R. Deelman, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Deventer;

J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

J. Klein, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

J. Leopold Hz., leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda;

F. G. De Liefde, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool en het gymnasium te Middelburg;

L. Obermüller, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Haarlem;

H. Pol, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool en het gymnasium te Gouda;

A. L. Schmidt Jr., leeraar aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage;

f. lid en voorzitter: dr. W. B. J. Van Eyk, inspecteur van het middelbaar onderwijs:

leden:

L. Brokkema, directeur der Rijkslandbouwschool te Wageningen;

G. Reinders, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen;

S. Lako, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen;

H. D. S. Hasselman, te Zoelen;

De verslagen dier commissiën volgen als bijlage **O**, **P**, **Q**, **R**, **S** en **T** hierna.

De vergunning, bedoeld bij art. 4 al. 2 der wet, werd aan 5 vreemdelingen verleend.

§ 11. TOEZICHT OP HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Op 11 Juni 1886 overleed de hoogleeraar dr. M. Salverda, sinds 1873 inspecteur van het middelbaar onderwijs, in welke betrekking de overledene, vooral ook ten opzichte van het landbouwonderwijs, den lande gewichtige diensten bewees. Ondermijnde een ongeneeslijke kwaal sedert geruimen tijd zijne lichaamskrachten, tot in de laatste dagen zijns levens bleef hij in het belang van het onderwijs werkzaam. In afwachting van nadere voorziening werd de waarneming der betrekking van den overledene bij Ministerieele beschikking opgedragen aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs dr. A. I. T. Van Aken.

Bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1886 n°. 18 werd, met ingang van 16 Augustus daaraanvolgende, tot opvolger van den heer Salverda benoemd dr. W. B. J. Van Eyk, schoolopziener in het district Haarlem. Bij dat besluit werd de heer Van Eyk tevens tijdelijk belast met het

toezicht op de landbouwscholen. De Minister wees hem bij beschikking van 5 Augustus 1886, n°. 2399[1], afd. O. de gemeente 's Gravenhage als standplaats aan en belastte hem tevens met het toezicht op de openbare en bijzondere scholen van middelbaar onderwijs in de provinciën Noordbrabant, Gelderland, Zeeland, Utrecht, Overijssel en Limburg en op de Rijks-landbouwschool.

De beide inspecteurs en de plaatselijke commissiën van toezicht oefenden geregeld het toezicht uit dat hun bij de wet is opgedragen. Dienaangaande is niets bijzonders te vermelden. Bij Koninklijk besluit van 23 October 1886 n°. 18 werd goedgekeurd dat de inspecteur, dr. A. T. VAN AKEN, als afgevaardigde van de Nederlandsche Regeering, zou deelnemen aan het congres dat op 30 en 31 October 1886 te Antwerpen bijeenkwam, met het doel om eene algemeene turnvaktaal te ontwerpen.

§ 12 ONDERWIJS IN DE TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

a. *Gemeentelijke instelling te Delft.*

Deze inrichting troffen in den cursus 1886/7 zware slagen door het overlijden der hoogleeraren MEINSMA en dr. A. W. T. JUYNBOLL; de eerste op 14 September 1886, de tweede op 4 Februari 1887. In de plaats van den eerste werd door het dagelijksch bestuur der gemeente, tot directeur der instelling benoemd, de hoogleeraar J. SPANJAARD, secretaris van den raad van bestuur, terwijl door hetzelfde college de heer J. A. VAN DEN BROEK als opvolger van dezen laatste in het secretariaat werd aangewezen. In het doceerend personeel kwam in zooverre eene wijziging, dat de heer HUMME belast werd met het onderwijs in de Javaansche taal- en letterkunde en de heer J. A. VAN DEN BROEK in verband daarmede, van het geven van lessen in dat vak aan het eerste studiejaar ontheven werd, terwijl aan den heer J. S. A. DISSEL, onder toekenning eener hoogere bezoldiging, het onderwijs in de Madoereesche, Balineesche en Bataksche talen werd opgedragen. De colleges konden zonder stoornis worden gegeven, terwijl over het algemeen de lessen met groote belangstelling werden bijgewoond.

Volgens het op 22 Juli 1886 door burgemeester en wethouders vastgesteld programma waren de lesuren voor den cursus 1886/7 aldus verdeeld:

	Aantal uren 's weeks. 1ste jaar.	2de jaar.
Maleische taal	3	5
Javaansche »	5	5
Madoereesche »	3	3
Soendaneesche »	2	3
Balineesche »	2	3
Boegineesche »	2	3
Bataksche »	2	3

	Voor beide jaren gezamenlijk.
Geschiedenis van Nederlandsch-Indië	3
Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië	4
Godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië	4
Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië	5

Op 31 December 1886 bedroeg het getal ingeschrevenen 71, waarvan:

63 die het eindexamen aflegden aan eene hoogere burgerschool in Nederland;

4 aan eene dito in Nederlandsch-Indië;

1 aan een gymnasium;

1 doctor in de rechtswetenschap;

2 die het examen C der polytechnische school te Delft hebben afgelegd.

De studie der inlandsche talen werd gevolgd in het

		1ste jaar.	2de jaar.
Maleisch,	door	12	51
Javaansch,	»	15	50
Soendaneesch,	»	5	23
Madoereesch,	»	12	38
Boegineesch,	»	»	2
Bataksch,	»	4	»
Makassaarsch, (1)	»	»	2

Bovendien in beide studiejaren 6 het Maleisch en 2 het Soendaneesch.

Het aantal ingeschrevenen van den cursus 1885/6 en vroeger, die aan het zoogenaamd groot Oost-Indisch ambtenaars-examen deelnamen, bedroeg 55. Daarvan slaagden er 29, allen voor den gewonen burgerlijken dienst in Indië.

De bibliotheek en de Ethnologische verzameling blijven zich in de voortdurende belangstelling van de ingeschrevenen verheugen. Met het oog op den grooten omvang, welke deze laatste langzamerhand krijgt, is vergrooting van de lokalen zeer gewenscht.

b. *Gemeentelijke instelling te Leiden.*

In het personeel der lectoren had eenige verandering plaats. De instelling verloor den lector HUMME, die zich benoemd zag aan de zusterinstelling te Delft; hij werd vervangen door den heer D. F. VAN DER PANT, laatst leeraar in het Javaansch aan het gymnasium Willem III te Batavia.

Tot onbezoldigd lector in de Makassaarsche en Boegineesche talen werd benoemd de heer L. W. TH. SCHMIDT, vroeger onderwijzer aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Makasser.

De lessen werden geregeld gegeven, volgens het volgende programma:

	Aantal uren 's weeks. 1ste jaar.	2de jaar.
Staatsinstellingen voor Ned.-Indië	3	3
Godsdienstige wetten enz.	3	3
Land- en volkenkunde	4	4
Geschiedenis van Ned.-Indië	2	2
Maleisch	3	5
Javaansch	4	4
Madoereesch	2	3
Soendaneesch	2	3
Bataksch	3	»

Het aantal ingeschrevenen voor den cursus bedroeg 9, van welke 1 slechts enkele lessen volgde; 7 hunner maakten gebruik van de vergunning van heeren curatoren der Rijks-universiteit om een of twee colleges aan de Rijksuniversiteit te volgen.

Van 6 candidaten, die zich aan het examen voor Oost-Indisch ambtenaar onderwierpen, slaagden er 5.

Uit de toezending van tal van drukwerken, in Indië op 's lands kosten uitgegeven en van tijdschriften, die aldaar door bijzondere genootschappen worden gepubliceerd, bleek de belangstelling van den Minister van Koloniën in deze instelling.

§ 13. KOSTEN VAN HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Overzicht der uitgaven voor middelbaar onderwijs in 1886 door het Rijk.

I. Inspecteurs van het middelbaar onderwijs.		
a. Jaarwedden	f 6 562,50	
b. Reis-, verblijf- en bureelkosten	878,56	
		f 7 441,06
II. Rijkslandbouwschool.		
a. Personeel	f 60 272,63[5]	
b. Materieel	33 834,42[5]	
		94 107,06
III. Polytechnische school.		
a. Personeel	f 106 071,66[5]	
b. Materieel	35 047,50[5]	
		141 119,17

(1) Ofschoon niet in het programma der lessen opgenomen, worden toch door den hoogleeraar NIEMANN in deze taal, op verzoek van enkele studenten, lessen gegeven.

IV. Rijks hoogere burgerscholen.

a. Personeel:

Bergen op Zoom	f 14 769,58
's Hertogenbosch	25 050,00
Tilburg	24 500,00
Helmond	17 666,66⁵
Zaltbommel	13 538,66
Winterswijk	13 000,00
Gouda	21 000,00
Alkmaar	23 300,00
Middelburg	26 433,33
Utrecht	31 900,00
Leeuwarden	32 333,33
Heerenveen	12 733,33
Zwolle	27 330,00
Meppel	12 565,00
Groningen	29 318,88⁵
Sappemeer	14 508,33
Warffum	14 500,00
Assen	20 900,00
Roermond	24 800,00
Venlo	18 180,00

b. Materieel:

Bergen op Zoom.	f 1 743,15⁵	
's Hertogenbosch.	3 266,94	
Tilburg	3 889,00	
Helmond	2 759,37⁵	
Zaltbommel	2 102,28	
Winterswijk	1 929,95	
Gouda	3 192,55	
Alkmaar	3 143,31	
Middelburg	3 566,29	
Utrecht	3 695,19	
Leeuwarden	4 921,06	
Heerenveen	2 402,49	
Zwolle	3 999,05	
Meppel	2 216,35⁵	
Groningen	5 487,63	
Sappemeer	2 431,45	
Warffum	2 235,98⁵	
Assen	2 996,12⁵	
Roermond	3 783,89	
Venlo	1 757,55⁵	
		61 519,63
		f 479 846,74

V. Subsidiën voor inrichtingen van middelbaar onderwijs.

Gemeentelijke hoogere burgerscholen te	Breda	f 7 250,00
	Arnhem	7 000,00
	Zutphen	7 000,00
	Tiel	7 000,00
	Nijmegen	7 000,00
	Apeldoorn	7 000,00
	Rotterdam	7 000,00
	Delft	7 000,00
	Dordrecht	7 000,00
	Leiden	7 000,00
	Schiedam	7 000,00
	Gorinchem	8 500,00
	Brielle	5 000,00
	Amsterdam	10 000,00
	Haarlem	7 000,00
	Zaandam	7 000,00
	Hoorn	7 000,00
	Enkhuizen	5 000,00
	Goes	8 500,00
	Zierikzee	8 500,00
	Amersfoort	8 000,00
	Sneek	8 500,00
	Harlingen	6 000,00
	Deventer	7 000,00
	Almelo (Stad).	7 000,00
	Veendam	8 500,00
	Winschoten	5 000,00
	Maastricht	10 000,00
	Enschedé (Nederlandsche school voor nijverheid en handel)	4 666,67
Twentsche industrie en handelsschool		5 666,66⁵
Arnhemsche handwerkschool voor meisjes te Arnhem		2 000,00
Industrieschool voor meisjes te 's Gravenhage		3 000,00
Industrieschool voor vrouwelijke jeugd te Amsterdam		4 500,00
Zeevaartkundige school te Schiermonnikoog		900,00
Wis- en zeevaartkundige school te Harlingen		900,00
Zeevaartkundige school te Vlieland		500,00
Zeevaartkundige school te Delfzijl		500,00
Idem te Terschelling		650,00
Kweekschool voor machinisten te Amsterdam		5 000,00
Noordbrabantsche maatschappij van landbouw, ter bevor-		

dering van het onderwijs in landbouw . . . . . f	650,00	
Geldersch-Overijsselsche maatschappij van landbouw, voor het door haar gegeven onderwijs in landbouw, veeteelt en hout- en ooftboomteelt . . .	250,00	
Hollandsche maatschappij van landbouw, voor gegeven onderwijs in landbouw en veeteelt .	500,00	
Genootschap ter bevordering van den landbouw in Drenthe, ten behoeve van het door haar gegeven onderwijs in landbouw enz.	500,00	
Maatschappij van landbouw in Limburg, ter bevordering van het onderwijs in landbouwkunde	400,00	
Vereeniging ter bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht, ten behoeve van het onderwijs in de ooftboomteelt.	500,00	
Opleiding van landbouwonderwijs.	»	
		f 234 833,33⁵
VI. Reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de leden der commissiën tot het afnemen der eindexamens voor de hoogere burgerscholen, de landbouwscholen en de polytechnische school, benevens verdere kosten van die evamens.		28 637,87⁵
VII. Idem, idem der akten-examens voor het middelbaar onderwijs, der akten, vermeld in art. 65 of der akte voor het handteekenen, vermeld in art. 65*bis* der wet tot regeling van het lager onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij die van 11 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 123) .		35 371,62⁵
Totaal . .		fl 021 356,86⁵

Voorts werd nog door het Rijk uitgegeven:

VIII. Subsidie aan de gemeente 's Hertogenbosch ten behoeve van de school voor nuttige en beeldende kunsten aldaar. . f	4 708,93	
Idem aan de gemeente Zaltbommel, ten behoeve van het onderwijs in het teekenen . .	250,00	
Idem aan de teekenschool ten behoeve van den Amsterdamschen Werkmansbond . . .	3 000,00	
Idem aan de Quellinus-school te Amsterdam	4 000,00	
Idem aan de teekenschool van het museum van Kunstnijverheid te Haarlem	3 000,00	
Idem aan de academie Minerva te Groningen, ten behoeve van het onderwijs in de beeldende kunsten	3 000,00	
Idem aan de gemeente Roermond, ten behoeve van het onderwijs in het teekenen . . .	2 363,41	
Kosten der prijs-medailles ten behoeve der teekenscholen . .	—	
Normaalschool voor onderwijzers in het teekenen . . .	20 849,85	
Kunstnijverheid	23 305,14	
Subsidie aan het instituut voor doofstommen te St. Michiels-Gestel . . . . . f	2 000,00	
Idem aan het instituut voor doofstommen te Rotterdam .	4 000,00	
Idem aan het instituut voor doofstommen te Groningen. .	6 000,00	
		f 76 477,33
Totaal der Rijksuitgaven . .		f 1 097 834,19⁵

Van deze uitgaven zijn de volgende inkomsten af te trekken:

opbrengst der schoolgelden aan:		
de Rijkslandbouwschool . . f	5 530,00	
Polytechnische school. . .	43 600,00	
Rijks-hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch	2 048,75	
Tilburg.	1 081,25	
Bergen op Zoom	1 176,00	
Helmond	882,50	
Zaltbommel	828,75	
Winterswijk	1 058,75	
Gouda	2 076,00	
Alkmaar	1 633,75	
Middelburg	3 237,00	
Utrecht.	6 342,50	
Leeuwarden	7 398,75	
Heerenveen	2 350,25	
Zwolle	3 078,75	
Meppel	1 686,00	
Groningen.	5 868,75	
Sappemeer.	1 792,00	
Warffum	1 020,75	
Assen	2 000,50	
Roermond	1 447,50	
Venlo	1 811,25	
Batig slot der gelden, ontvangen voor de akte-examens	799,69	
		98 749,44
Zuiver bedrag der Rijksuitgaven in 1886.		f 999 084,75⁵

Evenals in vorige jaren volgt hier eene opgave der uitgaven, sedert het in werking treden der wet van 1863 door het Rijk ten behoeve van het middelbaar onderwijs gedaan:

1863. . . . . f	18 723,45
1864.	139 506,45⁵
1865.	357 667,93⁵
1866.	500 855,12⁵
1867.	651 627,21
1868.	680 014,83⁵
1869.	822 249,72⁵
1870.	757 306,47
1871.	758 406,46

1872.	f	762 599,76^{5}
1873		817 036,38^{5}
1874.		879 061,97
1875.		866 005,45
1876.		919 262,63^{5}
1877.		984 643,93
1878.		935 266,81^{5}
1879.		991 004,83^{5}
1880.		987 212,14^{5}
1881.		1 033 943,31^{5}
1882.		1 049 517,90^{5}
1883.		1 050 386,91^{5}
1884.		1 054 970,68
1885.		1 056 859,75
1886.		1 021 356,86^{5}
Totaal . . .	f	19 095 487,02^{5}

De uitgaven voor teeken-academiën en inrichtingen voor doofstommen zijn hieronder niet begrepen.

De ontvangsten van het Rijk waren in :

1863.		niets ;
1864.	f	29 194,58
1865.		36 160,14
1866.		38 411,38
1867.		52 526,39
1868.	f	63 759,00
1869.		76 544,37^{5}
1870.		73 900,65^{5}
1871.		81 423,76
1872.		88 618,32
1873.		90 604,79
1874.		86 961,67^{5}
1875.		89 559,27
1876.		97 061,76^{5}
1877.		100 092,26
1878.		101 368,70
1879.		96 699,45
1880.		94 094,38
1881.		92 245,00
1882.		97 577,53^{5}
1883.		98 676,65
1884.		98 116,75
1885.		99 185,45
1886.		98 749,44
Totaal . . .	f	1 881 531,71^{5}

Het zuiver bedrag der Rijksuitgaven sedert het in werking treden der wet tot ultimo December 1885 was alzoo f 17 213 955,31.

De volgende tabel vermeldt de uitgaven en ontvangsten der gemeenten voor hoogere burgerscholen en burgerscholen :

OVERZICHT

der ontvangsten en uitgaven door gemeenten voor het middelbaar onderwijs in 1886.

GEMEENTEN.	UITGAVEN.				
	PERSONEEL.		MATERIEEL.		Commissiën van toezicht.
	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	
's Hertogenbosch	»	f 2 150,00	»	f 388,77⁵	f 10,00
Breda	f 20 105,00		f 1 028,54⁵		»
Tilburg	»	3 868,75	»	58,31	»
Arnhem	23 475,00	»	3 669,54	»	300,00
Nijmegen	19 020,00	7 477,50	1 740,19		200,00
Apeldoorn	14 250,00	»	1 366,90	»	50,00
Tiel	16 384,93	1 299,16⁵	1 129,39⁵	100,07	20,00
Zutphen	21 480,00	6 200,00	2 082,64		75,00
Brielle	11 550,00	»	618,76⁵	»	50,00
's Gravenhage, school met 5jar. curs.	46 204,68	»	4 863,52⁵	»	100,00
Id. id. id. 3jar. id.	20 316,64	»	2 109,58	»	»
Rotterdam, id. id. 5jar. id.	38 599,99	»	4 552,94⁵	»	110,70
Id. id. id. 3jar. id.	30 842,50	»	2 689,76⁵	»	»
Delft	23 268,66	6 064,99	1 651,69⁵	1 239,53⁵	50,00
Dordrecht	27 522,86	7 538,77	6 054,44		350,00
Leiden	28 971,67	»	5 920,89	»	50,00
Gouda	»	4 275,00	»	1 449,47	50,00
Kralingen	»	1 625,00	»	229,22	»
Schiedam	17 100,00	3 450,00	2 667,63		100,00
Gorinchem	17 300		3 179,51⁵		50,00
Amsterdam, school met 5jar. cursus	52 056,67	»	8 076,97⁵	»	304,50
Id. 1ste id. id. 3jar. id.	44 800,00	»	3 085,48	»	»
Id. 2de id. id. 3jar. id.	42 083,64	»	2 970,65	»	»
Alkmaar	»	2 100,00	»	489,74	50,00
Haarlem, school met 5jar. cursus	27 300,00	4 495,83	5 558,83⁵	1 424,46⁵	45,95
Id. id. id. 3jar. id.	10 683,28	»	374,73	»	»
Hoorn	1 883 333,00		2 864,13		100,00
Zaandam	14 793,33	2 000,00	1 202,18⁵	423,80	200,00

		ONTVANGSTEN.				
Subsidiën aan bijzondere inrichtingen.	Totaal.	Subsidiën van het Rijk.	SCHOOLGELDEN. Aan de gemeentelijke hoogere burgerscholen.	SCHOOLGELDEN. Aan de burgerscholen.	Totaal.	Zuiver bedrag der uitgaven.
»	f 2 548,77⁵	»	»	»	»	f 2 548,77⁵
»	21 133,54⁵	f 7 250,00	f 2 612,00	»	f 9 862,00	11 271,54⁵
»	3 927,06	»	»	f 315,00	315,00	3 612,06
»	27 444,54	7 000,00	5 545,00	»	12 545,00	14 899,54
»	28 437,69	7 000,00	4 125,00	259,95	11 384,95	17 052,74
»	15 666,90	7 000,00	1 582,50	»	8 582,50	7 084,40
»	18 933,56	7 000,00	2 853,00	180,00	10 033,00	8 900,56
»	29 837,64	7 000,00	3 340,00	180,00	10 520,00	19 317,64
»	12 218,76⁵	5 000,00	1 374,00	»	6 374,00	5 844,76⁵
f 4 000,00	55 168,20⁵	»	13 425,34	»	13 425,34	41 742,86⁵
»	22 426,22	»	4 630,00	»	4 630,00	17 796,22
»	43 263,63⁵	7 000,00	9 450,00	»	16 450,00	26 813,63⁵
»	33 532,26⁵	»	7 295,00	»	7 295,00	26 237,26⁵
»	32 274,88	7 000,00	4 983,75	»	11 983,75	20 291,13
»	41 466,07	7 000,00	7 633,00	474,00	15 107,00	26 359,07
6 900,00	41 842,56	7 000,00	8 052,50	»	15 052,50	26 790,06
»	5 774,47	»	»	146,50	146,50	5 627,97
»	1 854,22	»	»	59,00	59,00	1 795,22
»	23 317,63	7 000,00	3 746,50	111,50	10 858,00	12 459,63
»	20 529,51⁵	8 500,00	2 911,00⁵	9,00	11 420,00⁵	9 109,51
»	60 438,14⁵	10 000,00	9 968,75	»	19 968,75	40 469,39⁵
»	47 885,48	»	5 982,00	»	5 982,00	41 903,48
»	45 054,29	»	6 306,00	»	6 306,00	38 748,29
»	2 639,74	»	»	»	»	2 639,74
»	38 825,08	7 000,00	8 812,50	440,00	16 252,50	22 572,58
»	11 058,01	»	3 300,00	»	3 300,00	7 758,01
»	21 797,46	7 000,00	3 514,50	»	10 514,50	11 282,96
»	18 619,31⁵	7 000,00	3 480,00	240,00	10 720,00	7 899,31⁵

GEMEENTEN.	UITGAVEN.				
	PERSONEEL.		MATERIEEL.		Commissiën van toezicht.
	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	
Enkhuizen	f 9 000,00		f 941,97⁵		f 123,89
Middelburg	»	f 4 039,99⁵	»	f 1 742,68⁵	150,00
Goes	15 480,00	550,00	1 863,03		50,00
Zierikzee	17 249,76⁵		2 072,14⁵		100,00
Vlissingen	»	1 900,00	»	1 048,82	75,00
Utrecht	20 446,33	10 483,75	3 234,49	745,06⁵	75,00
Amersfoort	19 475,00		1 219,98⁵		50,00
Leeuwarden	»	7 250,00	»	1 012,28⁵	150,00
Harlingen	11 003,00	2 050,00	1 578,92		30,00
Sneek	17 516,66	»	1 742,16⁵	»	80,00
Almelo (Stad)	17 166,50	»	1 930,90⁵	»	2,10
Zwolle	»	6 200,00⁵	»	1 478,57	100,00
Deventer	18 400,00	8 464,99	1 867,40	1 295,87⁵	151,54⁵
Kampen	36 066,00	1 600,00	3 457,74⁵	257,95	325,00
Enschedé	7 370,18⁵	»	4 533,33⁵	»	»
Groningen	14 125,81⁵	5 350,00	12 763,16	1 215,99⁵	107,00
Veendam	15 150,00	»	2 244,50⁵	»	100,00
Winschoten	11 525,00	»	579,32⁵	»	»
Maastricht	20 375,16	1 750,00	1 775,73	692,28	»
	f 101 963,09⁵		f 27 293,14⁵		
Totaal	f 735 328,50	f 102 183,74	f 83 970,62	f 15 292,91	f 3 935,68⁵

		ONTVANGSTEN.				
Subsidiën aan bijzondere inrichtingen.	Totaal.	Subsidiën van het Rijk.	SCHOOLGELDEN. Aan de gemeentelijke hoogere burgerscholen.	SCHOOLGELDEN. Aan de burgerscholen.	Totaal.	Zuiver bedrag der uitgaven.
»	f 10 065,86⁵	f 5 000,00	f 1 081,14	»	f 6 081,14	f 3 984,72⁵
»	5 932,68	»	»	f 123,00	123,00	5 809,68
»	17 943,03	8 500,00	3 149,08	137,66⁵	11 786,74⁵	6 156,28⁵
f 200,00	19 621,91	8 500,00	2 492,50	120,00	11 112,50	8 509,41
»	3 023,82	»	»	90,00	90,00	2 933,82
»	34 984,63⁵	»	2 836,00	834,00	3 670,00	31 314,63⁵
»	20 744,98⁵	8 000,00	2 580,03	63,00	10 643,03	10 101,95⁵
»	8 412,28⁵	»	»	212,50	212,50	8 199,78⁵
»	14 661,92	6 000,00	1 258,00	»	7 258,00	7 403,92
»	19 338,82⁵	8 500,00	2 633,85	»	11 133,85	8 204,97⁵
»	19 099,50⁵	7 000,00	2 488,51	»	9 488,51	9 610,99⁵
»	7 778,57⁵	»	»	369,00	369,00	7 409,57⁵
»	30 179,81	7 000,00	3 609,50	968,30	11 577,80	18 602,01
»	41 706,69⁵	»	2 500,00	»	2 500,00	39 206,69⁵
3 333,33	15 236,85	4 666,67	1 069,00	»	5 735,67	9 501,18
»	33 561,97	»	1 899,17	355,00	2 254,17	31 307,80
»	17 494,50⁵	8 500,00	1 033,33	»	9 533,33	7 961,17⁵
»	12 104,32⁵	5 000,00	2 005,00	»	7 005,00	5 099,32⁵
»	24 593,17	10 000,00	2 466,25	114,00	12 580,25	12 012,92
f 14 433,33	f 1 084 401,02⁵	f 208 416,67	f 158 023,70⁵	f 5 801,41⁵	f 372 241,79	f 712 159,23⁵

Hierbij zijn nog te voegen de kosten van:

1°. de gemeentelijke instelling voor Indisch onderwijs te Delft en te Leiden;

2°. de middelbare scholen voor meisjes te Arnhem, Rotterdam, Dordrecht, 's Gravenhage, Leiden, Amsterdam Haarlem, Middelburg, Utrecht, Leeuwarden, Deventer en Groningen;

3°. de handelsschool te Amsterdam.

Deze uitgaven bedroegen:

	Personeel.	Materieel.	Totaal.
Instelling te Delft	f 25 305,55	f 1 808,43	f 27 113,98
» » Leiden	8 750,00	822,97⁵	9 572,97⁵
Meisjesschool te Arnhem	12 972,58	1 500,50⁵	14 473,08⁵
» » Rotterdam	26 850,00	4 264,89⁵	31 114,89⁵
» » Dordrecht	12 000,00	»	12 000,00
» » 's Gravenhage	23 900,00	2 343,21	26 243,21
» » Leiden	15 100,00	1 883,90⁵	16 983,90⁵
» » Amsterdam	21 000,00	2 232,73	23 232,73
» » Haarlem	16 400,00	1 099,42⁵	17 499,42⁵
» » Middelburg	7 648,31⁵	422,93	8 071,24⁵
» » Utrecht	17 926,67	1 853,76⁵	19 780,43⁵
» » Leeuwarden	17 705,00	2 118,74	19 823,74
» » Deventer	8 725,00	982,39⁵	9 707,39⁵
» » Groningen	19 478,45⁵	1 744,55⁵	21 223,01
Handelsschool » Amsterdam	31 488,31	2 854,72	34 343,03
Totaal	f 265 249,88	f 25 933,18	f 291 183,06

De opbrengst der schoolgelden was aan de:

Instelling te Delft	f 12 240,00
» » Leiden	820,00
Meisjesschool te Arnhem	3 241,00
» » Rotterdam	9 745,00
» » Dordrecht	3 820,00
» » 's Gravenhage	7 836,67
» » Leiden	5 452,50
» » Amsterdam	5 996,25
» » Haarlem	8 057,50
» » Middelburg	1 550,31
» » Utrecht	5 353,38
» » Leeuwarden	4 828,12⁵
» » Deventer	1 530,50
» » Groningen	7 228,27
Handelsschool te Amsterdam	19 485,00
Totaal	f 97 184,50⁵

Ten aanzien van de vorenstaande tabellen valt nog het volgende op te merken.

Bij Koninklijk besluit van 2 December 1886 n°. 13 werd het bij Koninklijk besluit van 21 Februari 1874 n°. 12 verleende subsidie van f 8500 aan » de Twentsche Industrie- en Handelsschool" met 1 September van dat jaar ingetrokken; deze inrichting ontving derhalve over het jaar 1886 twee derde gedeelten van f 8500. Bij hetzelfde Koninklijk Besluit werd aan de gemeente Enschedé, ten behoeve van hare »Nederlandsche school voor nijverheid en handel", over het jaar 1886, een subsidie verleend van f 29 666,67. In dit bedrag is begrepen, voor gewoon subsidie van 1 September tot en met 31 December 1886, berekend naar f 14 000 's jaars, de som van f 4666,67. Het subsidie bij de gemeente 's Gravenhage opgegeven werd verleend ten behoeve der aan de ambachtsschool verbonden burgeravondschool; te Leiden aan de burgeravondschool van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix, en te Zierikzee aan de gymnastiekschool, voor het geven van onderwijs in de gymnastiek aan de leerlingen der hoogere burgerschool.

Door de gemeente Gouda werd over 1886 f 6970 bijgedragen in de kosten van uitbreiding der aldaar gevestigde Rijks hoogere burgerschool van driejarigen cursus tot eene van vijfjarigen cursus.

De uitgaven voor materieel konden te Breda, Nijmegen, Zutphen, Dordrecht, Schiedam, Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Goes, Zierikzee, Amersfoort en Harlingen niet afzonderlijk opgegeven worden voor de hoogere burgerschool en de burgerschool — te Dordrecht ook niet voor de middelbare meisjesschool — evenmin als die voor personeel te Breda, Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Zierikzee en Amersfoort.

Evenals vroeger zijn de uitgaven voor de commissiën van toezicht voor het geheel in de tabel opgenomen, ook al hadden zij, zooals dikwijls het geval was, nog andere scholen onder haar beheer.

Sedert het in werking treden der wet, zijn door de gemeenten de volgende uitgaven gedaan voor hoogere burgerscholen en burgerscholen:

1863	niets.
1864	f 204 447,84⁵
1865	610 573,17

1866.	f 584 685,84
1867.	661 495,34
1868.	703 201,60
1869.	675 871,33
1870.	717 754,07^{5}
1871.	794 134,32
1872.	857 284,81
1873.	874 790,96^{5}
1874.	924 439,02
1875.	1 041 760,82
1876.	1 010 909,41
1877.	1 108 094,15^{5}
1878.	1 131 058,97^{5}
1879.	1 170 228,11
1880.	1 236 680,46
1881.	1 269 613,66^{5}
1882.	1 321 063,59
1883.	1 436 631,99^{5}
1884.	1 378 826,07^{5}
1885.	1 378 248,32
1886.	1 375 584,08^{5}
Totaal	f 22 467 477,97^{5}

De ontvangsten waren in:

1863.	niets.
1864.	f 37 054,90
1865.	107 183,49
1866.	177 880,03
1867.	207 167,67^{5}
1868.	226 489,21^{5}
1869.	259 637,50
1870.	299 906,85^{5}
1871.	318 682,44^{5}
1872.	353 747,27
1873.	361 786,82^{5}
1874.	373 646,38^{5}
1875.	387 444,07
1876.	396 357,53
1877.	402 920,28^{5}
1878.	419 233,12^{5}
1879.	433 615,78
1880.	445 758,84^{5}
1881.	446 114,63
1882.	447 173,44
1883.	449 136,16^{5}
1884.	459 980,83
1885.	462 128,17
1886.	469 426,29^{5}
Totaal	f 7 942 471,75^{5}

Het zuiver bedrag der gemeentelijke uitgaven sedert het in werking treden der wet tot ultimo December 1886 was alzoo f 14 525 006,22.

Evenals in vorige verslagen volgt hier eene samentrekking der uitgaven, door Rijk en gemeenten in 1886 gedaan, voor het middelbaar onderwijs volgens de wet van 1863.

INDISCH ONDERWIJS.

Gemeentelijke instelling te Delft	f 27 113,98
» » » Leiden	9 572,97^{5}

Toezicht op het middelbaar onderwijs.

Inspecteurs	7 441,06
Commissiën van toezicht	3 935,68^{5}

Polytechnische school, Rijkslandbouwschool en Rijks hoogere burgerscholen.

Polytechnische school.	141 119,17
Rijkslandbouwschool	94 107,06
Bergen op Zoom	16 512,73^{5}
's Hertogenbosch	28 316,94
Tilburg	28 389,00
Helmond	20 426,04
Zaltbommel	15 640,94
Winterswijk	14 929,95
Gouda	24 192,55
Alkmaar	26 443,31
Middelburg	29 999,62
Utrecht	35 595,19
Leeuwarden	37 254,39
Heerenveen	15 135,82
Zwolle.	31 329,05
Meppel.	14 781,35^{5}
Groningen	34 806,51^{5}
Sappemeer	16 939,78
Warffum	16 735,98^{5}
Assen	23 896,12^{5}
Roermond.	28 583,89
Venlo	19 937,55^{5}

Gemeentelijke hoogere burgerscholen.

Breda	21 133,54^{5}
Arnhem	27 144,54
Nijmegen	28 237,69
Apeldoorn	15 616,90
Tiel.	17 514,32^{5}
Zutphen	29 762,64
Brielle	12 168,76^{5}
's Gravenhage (school met 5jarigen cursus)	51 068,20^{5}
Idem (» » 3jarigen »)	22 426,22
Rotterdam (» » 5jarigen »)	43 152,93^{5}
Idem (» » 3jarigen »)	33 532,26^{5}

Delft	f 24 920,37⁵
Dordrecht	41 116,07
Leiden	34 892,56
Schiedam	23 217 63
Gorinchem	20 479,51⁵
Amsterdam (school met 5jarigen cursus)	60 133,64⁵
Idem (1ste » » 3jarigen »)	47 885,48
Idem (2de » » 3jarigen »)	45 054,29
Haarlem (school met 5jarigen cursus)	32 858,83⁵
Idem (» » 3jarigen »)	11 058,01
Hoorn	21 697,46
Zaandam	15 995,51⁵
Enkhuizen	9 941,97⁵
Goes	17 893,03
Zierikzee	19 521,91
Utrecht	23 680,82
Amersfoort	20 694,98⁵
Harlingen	14 631,92
Sneek	19 258,82⁵
Almelo (Stad)	19 097,40⁵
Deventer	20 267,40
Kampen	39 523,74⁵
Groningen	26 888,97⁵
Veendam	17 394,50⁵
Winschoten	12 104,32⁵
Maastricht	22 150,89

Burgerscholen.

's Hertogenbosch	2 538,77⁵
Breda (niet afzonderlijk op te geven)	»
Tilburg	3 927,06
Arnhem (niet afzonderlijk op te geven)	»
Nijmegen (idem)	»
Tiel	1 399,23⁵
Zuthen (niet afzonderlijk op te geven)	»
Delft	7 304,52⁵
Dordrecht (niet afzonderlijk op te geven)	»
Gouda	5 724,47
Kralingen	1 854,22
Schiedam (niet afzonderlijk op te geven)	»
Gorinchem (idem)	»
Alkmaar	f 2 589,74
Haarlem	5 920,29⁵
Hoorn (niet afzonderlijk op te geven)	»
Zaandam	2 423,80
Enkhuizen (niet afzonderlijk op te geven	»
Middelburg	5 782,68
Goes (niet afzonderlijk op te geven)	»
Zierikzee (idem)	»
Vlissingen	2 948,82
Utrecht	11 228,81⁵
Amersfoort (niet afzonderlijk op te geven)	»
Leeuwarden	8 262,28⁵
Harlingen (niet afzonderlijk op te geven)	»
Zwolle	7 678,57⁵
Deventer	9 760,86⁵
Kampen	1 857,95
Groningen	6 565,99⁵
Maastricht	2 442,28
Handelsschool te Amsterdam	34 343,03
Scholen voor middelbaar onderwijs voor meisjes	220 153,07⁵
Subsidiën aan bijzondere inrichtingen	20 099,99⁵
Examen-commissiën	64 009,50
Totaal der uitgaven in 1886	f 2 156 070,78

Van bovengenoemde inrichtingen werden de volgende ontvangsten verkregen:

Schoolgelden door het Rijk geheven	f 97 949,75
Idem door de gemeenten geheven	261 009,62⁵
Batig slot der gelden, ontvangen voor de akten-examens	799,69
Totaal bedrag der ontvangsten in 1886	f 359 759,06⁵

Het zuiver bedrag der uitgaven van het Rijk en de gemeenten voor het middelbaar onderwijs, ingericht volgens de wet van 1863, was alzoo. . . f 1 796 311,72⁵

De uitgaven der gemeenten voor andere inrichtingen van middelbaar onderwijs, voor teeken- en industriescholen en dergelijke, en de inkomsten daarvan verkregen, zijn in de volgende tabel vermeld.

TEEKEN- INDUSTRIESCHOLEN ENZ.

1886.

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN.		
		Personeel.	Materieel.	Commissie van toezicht.
Noordbrabant.				
Bergen op Zoom	Teekenschool,	f 1 600,00	f 73,15	f 306,31
Breda	Teekenschool,	2 120,00	99,90	25,00
Eindhoven	Teekenschool,	595,00	74,26	»
Grave	Teekenschool,	800,00	97,23	»
Helmond	Teekenschool,	500,00	53,05	»
's Hertogenbosch	Ambachtsschool,	1 900,00	784,81	»
's Hertogenbosch	School voor nuttige en beeldende kunsten,	6 807,50	2 484,29	»
Oosterhout	Teekenschool,	»	»	»
Ravestein	Teekenschool,	1 253,00	435,92[5]	»
Roosendaal	Teekenschool.	»	375,26	»
Tilburg	Weefschool,	1 000,00	211,10	»
Gelderland.				
Harderwijk	Timmerschool,	»	»	»
Nijkerk	Teekenschool,	»	»	»
Arnhem	Ambachtsschool,	»	»	»
Arnhem	Teekenschool,	»	»	»
Arnhem	Natuurkundig onderwijs,	»	»	»
Zaltbommel	Teekenschool,	851,92[5]	31,15	»
Hattem		»	»	»
Zuidholland.				
Alphen-Oudshoorn	Ambachtsschool,	»	»	»
's Gravenhage	Ambachtsschool,	»	»	»
's Gravenhage	Zeevaartkundige school,	»	»	»
's Gravenhage	Academie van beeldende kunsten,	»	»	»
's Gravenhage	Industrieschool voor meisjes,	»	»	»
Leiden	Practische ambachtsschool,	»	»	»
Noordwijk	Ambachts- en teekenschool,	»	»	»
Rotterdam	Zeevaartkundige school,	5 500,00	993,98	»
Rotterdam	Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen,	»	»	»
Rotterdam	Teekenschool, (1)	»	»	»
Rotterdam	Ambachtsschool,	»	»	»
Rotterdam	Industrieschool voor meisjes,	»	»	»
Woerden	Ambachts- en teekenschool,	»	»	»
Vianen	Teekenschool,	»	»	»
Noordholland.				
Amsterdam	Teekenschool Quellinus,	»	»	»
Amsterdam	Teekenschool Werkmansbond,	»	»	»
Amsterdam	Zeevaartkundige school,	»	»	»
Amsterdam	Eerste ambachtsschool,	»	»	»
Amsterdam	Tweede ambachtsschool,	»	»	»

(1) In de voormalige gemeente Delfshaven.

		INKOMSTEN.				
		SUBSIDIËN				Zuiver bedrag der uitgaven.
Subsidiën.	Totaal.	van het Rijk.	van de provincie.	Schoolgelden.	Totaal.	
»	f 1 979,46	»	f 544,80	f 396,25	f 941,05	f 1 038,41
»	2 244,90	»	721,87	»	721,87	1 523,03
»	669,26	»	192,39	»	192,39	476,87
»	897,23	»	272,40	»	272,40	624,83
»	553,05	»	170,25	»	170,25	382,80
»	2 684,81	»	»	30,00	30,00	2 654,81
»	9 291,79	f 4 708,93	991,07	292,50	5 992,50	3 299,29
600,62	600,62	»	161,75	»	161,75	438,87
»	1 688,92⁵	1 684,00		»	1 684,00	4,92⁵
700,00	1 075,26	»	»	»	»	1 075,26
»	1 211,10	»	»	68,00	68,00	1 143,10
250,00	250,00	»	»	»	»	250,00
185,00	185,00	»	»	»	»	185,00
14 000,00	14 000,00	»	»	»	»	14 000,00
4 645,00	4 645,00	»	»	»	»	4 645,00
350,00	350,00	»	»	»	»	350,00
»	883,07⁵	250,00	»	»	250,00	633,07⁵
200,00	200,00	»	»	»	»	200,00
150,00	150,00	»	»	»	»	150,00
8 000,00	8 000,00	»	»	»	»	8 000,00
800,00	800,00	»	»	»	»	800,00
10 500,00	10 500,00	»	»	»	»	10 500,00
3 000,00	3 000,00	»	»	»	»	3 000,00
2 500,00	2 500,00	»	»	»	»	2 500,00
75,00	75,00	»	»	»	»	75,00
»	6 493,98	»	»	580,00	580,00	5 913,98
3 9610,52⁵	39 610,52⁵	»	»	»	»	39 610,52⁵
1 480,49	1 480,49	»	»	»	»	1 480,49
21 000,00	21 000,00	»	»	»	»	21 000,00
3 000,00	3 000,00	»	»	»	»	3 000,00
200,00	200,00	»	»	»	»	200,00
150,00	150,00	»	»	»	»	150,00
4 000,00	4 000,00	»	»	»	»	4 000,00
4 000,00	4 000,00	»	»	»	»	4 000,00
2 350,00	2 350,00	»	»	»	»	2 350,00
10 000,00	10 000,00	»	»	»	»	10 000,00
20 000,00	20 000,00	»	»	»	»	20 000,00

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN.		
		Personeel.	Materieel.	Commissie van toezicht.
Amsterdam	Industrieschool voor meisjes,	»	»	»
Hoorn	Teekenschool,	»	»	»
Helder	Zeevaartkundige school,	»	»	»
Helder	Industrieschool,	»	»	»
Helder	Teekenschool,	f 200,00	f 25,00	»
Purmerend	Teekenschool,	1 166,66⁵	467,74⁵	f 50,00
Terschelling	Zeevaartkundige school,	1 600,00	271,77	25,00
Vlieland	Zeevaartkundige school,	1 300,00	96,93	»
Zaandam	Teekenschool,	100,00	206,34	»
Zeeland.				
Middelburg	Ambachtsschool,	»	»	»
Goes	Ambachtsschool,	»	»	»
Hulst	Teekenschool,	281,70	231,95⁵	»
Zierikzee	Ambachtsschool,	»	»	»
Zierikzee	Ambachts- en industrieschool,	»	»	»
Utrecht.				
Utrecht	Ambachtsschool,	»	»	»
Friesland.				
Bolsward	Teekenschool,	225,00	»	»
Bolsward	Industrieschool,	»	»	»
Harlingen	Wis- en zeevaartkundige school,	»	»	»
Sneek	Industrieschool,	500,00	17,45	»
Sneek	Gymnastiekschool,	»	»	»
Schiermonnikoog	School voor zeevaartkunde,	1 635,00	90,83	»
Overijssel.				
Almelo (Stad)	Teekenschool,	»	»	»
Deventer	Gymnastiek- en schermschool,	1 000,00	72,42	»
Kampen	Teekenschool,	»	»	»
Groningen.				
Delfzijl	School voor zeevaartkunde,	»	»	»
Groningen	Academie Minerva,	»	»	»
Veendam	School voor zeevaartkunde,	»	»	»
Veendam	School voor landbouw en nijverheid,	»	»	»
Drenthe.				
Assen	Teekenschool,	»	»	1,90
Assen	School voor huisvlijt,	»	»	»
Hoogeveen	Teekenschool,	»	»	»
Meppel	Teekenschool,	»	»	»
Limburg.				
Roermond	Teekenschool,	3 100,00	1 993,82	»
	Totaal	f 34 035,79	f 9 188,36⁵	f 408,21

		INKOMSTEN.				Zuiver bedrag der uitgaven.
Subsidiën.	Totaal.	SUBSIDIËN van het Rijk.	SUBSIDIËN van de provincie.	Schoolgelden.	Totaal.	
f 3 000,00	f 3 000,00	»	»	»	»	f 3 000,00
»	»	»	»	»	»	»
400,00	400,00	»	»	»	»	400,00
1 753,00⁵	1 753,00⁵	»	»	»	»	1 753,00⁵
»	225,00	»	»	»	»	225,00
»	1 684,41	»	»	f 99,25	f 99,25	1 585,16
»	1 896,77	f 650,00	650,00	127,00	1 427,00	469,77
»	1 396,93	500,00	500,00	132,50	1 132,50	264,43
»	306,34	»	»	»	»	306,34
500,00	500,00	»	»	»	»	500,00
600,00	600,00	»	»	»	»	600,00
»	513,65⁵	»	»	»	»	513,65⁵
200,00	200,00	»	»	»	»	200,00
200,00	200,00	»	»	»	»	200,00
4 000,00	4 000,00	»	»	»	»	4 000,00
»	225,00	»	»	»	»	225,00
»	»	»	»	»	»	»
975,00	975,00	»	»	»	»	975,00
»	517,45	»	»	»	»	517,45
250,00	250,00	»	»	»	»	250,00
		f 200,00				
»	1 725,83	900,00	500,00	365,93	1 965,93	— 240,10
»	»	»	»	252,00	252,00	— 252,00
»	1 072,42	»	»	419,50	419,50	652,92
»	»	»	»	»	»	»
750,00	750,00	»	»	»	»	750,00
2 000,00	2 000,00	»	»	»	»	2 000,00
»	»	»	»	»	»	»
1 000,00	1 000,00	»	»	»	»	1 000,00
125,00	126,90	»	»	»	»	126,90
75,00	75,00	»	»	»	»	75,00
»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»
»	5 093,82	2 363,41	»	367,00	2 730,41	2 363,41
		f 15 960,87				
f 167 574,64	f 211 207,00⁵	f 9 372,34	f 4 704,53	f 3 129,93	f 19 090,80	f 192 116,20⁵

Het subsidie van f 1684, bij de gemeente Ravenstein vermeld, werd betaald uit een schoolfonds. In het subsidie van f 150 aan de ambachtsschool te Alphen-Oudshoorn verstrekte Alphen f 60, Aarlanderveen f 40 en Oudshoorn f 50. De gemeente Schiermonnikoog ontving van mr. J. E. Banck eene toelage van f 200, ten behoeve der zeevaartkundige school.

De uitgaven wegens personeel en materieel der teekenschool te Hoorn en te Almelo (Stad) zijn begrepen onder die voor de hoogere burgerschool. Te Kampen die van het materieel der teekenschool onder die der burgeravondschool.

Voorts werd uitgegeven: door de provincie Gelderland een subsidie van f 1000 ten behoeve van het onderwijs in de landbouwkunde en van f 1200 aan de practische ambachtsschool te Arnhem; door de provincie Zuidholland een subsidie van f 2000 aan elk der ambachtsscholen te Rotterdam en te 's Gravenhage en aan de industrieschool voor meisjes te 's Gravenhage, van f 1000 aan de burgeravondschool van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix en insgelijks van f 1000 aan de practische ambachtsschool te Leiden, van f 150 en van f 200 aan de besturen der afdeelingen Noordwijk en Woerden van de vereeniging ter bevordering van fabriek- en handwerksnijverheid in Nederland, ten behoeve der ambachts- en teekenschool in elk dier gemeente gevestigd, en van f 100 aan het departement Alphen-Oudshoorn der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, ten behoeve der ambachtsschool; door de provincie Noordholland een subsidie van f 6000 aan de ambachtsscholen, van f 2000 aan de industrieschool voor vrouwelijke jeugd, van f 800 aan de zeevaartkundige school, van f 2000 aan de kweekschool voor machinisten, van f 2000 aan de ambachtsteekenschool van de afdeeling Amsterdam der vereeniging tot bevordering van fabriek- en handwerksnijverheid in Nederland, en van f 2000 aan de kunstnijverheid-teekenschool der vereeniging »Quellinus", alle te Amsterdam; door de provincie Zeeland een subsidie van f 500 aan de ambachtsschool te Middelburg, van f 900 aan die te Goes, van f 300 aan die te Zierikzee en van f 200 aan de ambachts- en industrieschool te Zierikzee; door de provincie Friesland een subsidie van f 700 aan de school voor wis- en scheepvaartkunde te Harlingen; door de provincie Groningen een subsidie van f 500 aan de academie Minerva te Groningen; door de provincie Drenthe een subsidie van f 500 aan het genootschap ter bevordering van den landbouw in dat gewest, voor het doen houden van voordrachten over den landbouw, door de provincie Limburg een subsidie van f 500 aan de vereeniging tot bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht, en een van f 1600 aan de maatschappij van landbouw in Limburg, waarvan f 400 hebben gestrekt ter tegemoetkoming in de bezoldiging van een door haar aangestelden wandelleeraar.

Door provinciën en gemeenten werden voorts nog de volgende uitgaven gedaan voor doofstommen-inrichtingen:

voor het instituut voor doofstommen te St. Michiels-Gestel werd door de provincie Noordbrabant verleend een subsie van f 1000;

voor dat te Rotterdam, door die gemeenten en door de provincie Zuidholland, elk een subsidie van f 3500, en door de provincie Zeeland een subsidie van f 287,50;

voor dat te Groningen, door de provincie en de gemeente Groningen elk een subsidie van f 500; door de provincie Zeeland eene bijdrage van f 137,50; door de provincie Drenthe eene van f 393,42 en door de gemeente Kampen eene van f 50.

De uitgaven van het Rijk voor andere inrichtingen van middelbaar onderwijs dan burgerscholen en hoogere burgerscholen, zijn reeds hierboven vermeld in het overzicht der uitgaven voor middelbaar onderwijs door het Rijk, en wel tot een bedrag van f 97 227,33, waarvan f 12 000 voor doofstommen-inrichtingen.

Bij samentrekking der uitgaven door het Rijk, de provinciën en de gemeenten voor deze inrichtingen gedaan, verkrijgt men de volgende uitkomsten.

	Rijk.	Provinciën.	Gemeenten.	Totaal.
Voor teeken-, industriescholen en dergelijke . .	f 90 893,99⁵	f 35 854,53	f 195 246,13⁵	f 321 994,66
» inrichtingen van onderwijs aan doofstommen	12 000,00	5 818,42	4 050,00	21 868,42
Totaal . . .	f 102 893,99⁵	f 41 672,95	f 199 296,13⁵	f 343 863,08

Aan schoolgelden werd door de gemeenten ontvangen f 3129,93. Het zuiver bedrag der uitgaven was alzoo f 340 733,15.

Voegt men deze uitkomsten bij de vroeger verkregen cijfers der uitgaven voor de burgerscholen en hoogere burgerscholen, dan verkrijgt men als het totaal bedrag der uitgaven voor *alle* inrichtingen van middelbaar onderwijs, door het Rijk, de provinciën en de gemeenten in 1886 gedaan, eene som van f 2 505 970,69⁵, waarvan f 1 097 834,19⁵ door het Rijk, f 41 672,95 door de provinciën, f 1 366 463,55 door de gemeenten.

Het totaal bedrag der inkomsten was f 362 888,99⁵, namelijk voor het Rijk f 98 749,44, voor de gemeenten f 264 139,55⁵.

Het zuiver bedrag dezer uitgaven was alzoo f 2 143 081,70.

§ 14. PENSIOENEN AAN ONDERWIJZEND PERSONEEL BIJ HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Gedurende het jaar 1886 werden aan bij het middelbaar onderwijs werkzame leeraren de navolgende jaarlijksche pensioenen ten laste van den Staat verleend, als:

bij de polytechnische school aan:

H. J. Janssen, amanuensis voor scheikunde, f 122;

bij burger dag- en avondscholen, aan:

dr. H. Van de Stadt, directeur der opgeheven burger avondschool te Arnhem, f 431;

H. E. Michielsen, leeraar aan de opgeheven burger avondschool te Arnhem, f 52;

C. P. J. Snoek, leeraar aan de opgeheven burger dag- en avondschool te Amsterdam, f 1143;

H. Van Vlissingen, leeraar aan de opgeheven burger dag- en avondschool te Amsterdam, f 1028;

C. C. E. Van Breda, leeraar aan de opgeheven burger dag- en avondschool te Amsterdam, f 402;

dr. J. Meijers, leeraar aan de opgeheven burger dag- en avondschool te Amsterdam, f 612;

J. H. A. E. De Vries, leeraar aan de opgeheven burger dag- en avondschool te Amsterdam, f 268;

R. R. Lit, directeur en leeraar aan de opgeheven burger dag- en avondschool te Amsterdam, f 1148.

§ 15. RIJKS KWEEKSCHOLEN VOOR VROEDVROUWEN.

a. *te Amsterdam.*

Den 1sten October 1886 werd de cursus geopend. Aan de lessen van het 2de studiejaar namen deel 17 inwonende, en 5 uitwonende leerlingen, terwijl die van het 1ste

werden bijgewoond door 9 inwonende en 5 uitwonende. Eene uitwonende en eene inwonende vroegen en verkregen eervol ontslag; de plaats van deze laatste werd door eene te voren uitwonende leerlinge ingenomen. Wegens gebleken ongeschiktheid werd eene uitwonende leerlinge van het eerste studiejaar ontslagen.

Over het algemeen kan het oordeel omtrent den ijver der leerlingen gunstig luiden, hetgeen niet het geval is met betrekking tot hunnen aanleg en vorderingen. De minder gunstige uitslag van het examen van vroedvrouw in 1887 te Utrecht gehouden, bewijst dat deze laatsten veel te wenschen overlieten: van de 17 inwonende en 5 uitwonende leerlingen toch, die aan het examen deel namen, slaagden er 10 inwonende en 3 uitwonende, terwijl 7 inwonende en 2 uitwonende leerlingen werden afgewezen.

De theoretische lessen in de verloskunde werden in de kweekschool geregeld gegeven door professor VAN DER MEY en mevrouw de wed. DE WILDE terwijl de practische oefeningen (het onderzoek van zwangere en barende vrouwen, de verzorging van kraamvrouwen en pasgeborenen) in de kraaminrichting der Universiteit werden geleid door prof. VAN DER MEY en mejuffrouw M. C. ARTZ. Het lager onderwijs werd door de heeren H. KROESE en J. A. GAZE geregeld gegeven.

Van de door den Minister van Binnenlandsche Zaken verleende machtiging tot opneming en verzorging van zwangeren in het gebouw der rijkskweekschool werd in den afgeloopen cursus gebruik gemaakt ten behoeve van 15 vrouwen. Het totaal aantal verpleegdagen bedroeg 462, d. i. gemiddeld 31, waaronder begrepen is de tijd, dien de patiënten voor hare bevalling in de inrichting doorbrengen en gedurende welken zij dienstbaar zijn aan het practisch onderwijs in de verloskunde.

b. *te Rotterdam.*

Het aantal leerlingen bij den aanvang van den cursus 1886/87 bedroeg 37, namelijk 31 inwonende en 6 uitwonende personen. Als nieuwe leerlingen werden ingeschreven 17 inwonende en 6 uitwonende. Gedurende den cursus werd aan twee leerlingen om gezondheidsredenen ontslag verleend.

Het gedrag der leerlingen gaf over het algemeen reden tot tevredenheid en evenmin ontbrak het hun aan ijver en vlijt. Het meerendeel der leerlingen maakte dan ook goede vorderingen, terwijl slechts bij enkelen de uiterst gebrekkige ontwikkeling en voorbereiding oorzaak was, dat de uitkomsten onbevredigend bleven. Het verdient te worden vermeld, dat dit jaar het gehalte der nieuwe leerlingen beter was dan ten vorigen jare; invoering evenwel van een toelatingsexamen, volgens een zelfden maatstaf door ééne commissie van bevoegden af te nemen, zou strekken om het groote bezwaar weg te nemen of althans te verminderen, dat sommige leerlingen het onderwijs moeielijk kunnen volgen.

De rooster van werkzaamheden onderging geene wijziging, en evenmin kwam er eenige verandering in het personeel der ambtenaren.

Aan de oefeningen op het phantoom werden wederom wekelijks 5 uren gewijd.

Voor het praktisch onderricht waren beschikbaar 192 zwangeren, zoodat elk van de leerlingen van het tweede studiejaar gemiddeld 43 maal aan het onderzoek van zwangeren deel nam. Door elk van de oudere leerlingen werd gemiddeld bij 15, door iedere van de jongere bij 4 verlossingen bijstand verleend.

In de kraaminrichting waren op 16 Juli 1886 aanwezig 4 personen. Sedert dien datum tot 15 Juli 1887 werden opgenomen 141 vrouwen, zoodat het aantal verpleegden bedroeg 145.

Aan het examen voor vroedvrouwen te Utrecht afgenomen, namen 16 leerlingen deel; 4 van deze werden afgewezen.

In 1886 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan voor de kweekschool voor vroedvrouwen te:

Amsterdam.

belooning van den huismeester en van het onderwijzend personeel	f 2 700,00
toelagen voor kost, inwoning en geneeskundige hulp van aanstaande vroedvrouwen en van kraamvrouwen, aanschaffing van boeken.	f 6 316,46
inschrijvingsgeld der leerlingen aan de Universiteit te Amsterdam.	1 035,00
onderhoud van het gebouw der gemeenschappelijke huisvesting, aanschaffing en onderhoud van meubels en verdere uitgaven.	2 766,63⁵
	f 12 818,09⁵

Rotterdam.

belooning van den directeur, de huismeesteres, de hoofdonderwijzeres en de bedienden	f 8 038,05
onderhoud van het gebouw der kweekschool met kraaminrichting	4 149,65⁵
aanschaffing van meubelen en hulpmiddelen voor het onderwijs	1 349,30
voeding en verpleging van de leerlingen en van het personeel der inrichting, met uitzondering van den directeur, verwarming en verlichting	15 390,95⁵
verdere uitgaven	200,00
	f 41 946,05⁵

§ 16. RIJKS-VEEARTSENIJSCHOOL.

Ten aanzien van het personeel der inrichting valt met betrekking tot het schooljaar 1886/87 het volgende op te merken.

De openstaande leeraarsplaats voor weefselleer en physiologie, algemeene ziektekunde, ziektekundige ontleedkunde en practische microscopie werd niet vervuld. De waarneming van de betrekking van leeraar in de genoemde vakken was opgedragen aan dr. H. ZWAARDEMAKER, officier van gezondheid der 2de klasse, gedetacheerd aan het hospitaal te Utrecht.

Als adsistenten waren werkzaam: van 1 October 1886 tot 1 Juli 1887 de veeartsen T. A. L. BEEL en L. J. VAN RHIJN, die de inrichting verlieten om de betrekking te aanvaarden, respectievelijk van gemeenteveearts te Venraai en van gemeenteveearts en 1ste keurmeester van vee en vleesch te Utrecht; van 1 October tot 1 December 1886 de veearts P. BROUWER en van 16 December 1886 tot 1 April 1887 de veearts M. E. BENTINCK, die beiden de inrichting verlieten ingevolge hunne benoeming tot militair paardenarts.

Bij den aanvang van het schooljaar telde de inrichting 99 leerlingen, van welke 60 inwonende waren. Na afloop van den wintercursus verliet een uitwonend leerling van het 1ste studiejaar de school en was een uitwonend leerling van hetzelfde studiejaar wegens ziekte genoodzaakt ten huize zijner ouders te verblijven, waar hij eenige weken later overleed.

Het aantal leerlingen in elk der studiejaren was als volgt:

1ste studiejaar. . .	44
2de » . . .	16
3de » . . .	15
4de » . . .	24

Van hen studeerden 97 voor eigen rekening en werden 2 van wege het Departement van Koloniën voor den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst in Oost-Indië opgeleid.

De aan het einde van het schooljaar afgelegde examens hebben den volgenden uitslag opgeleverd.

De 24 leerlingen van het 4de studiejaar hebben allen het veeartsenijkundig examen afgelegd. Aan 18 hunner, onder welke de 2 leerlingen bestemd voor den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst in Oost-Indië, werd door de commissie voor genoemd examen het diploma van veearts uitgereikt; de 6 overigen zijn niet geslaagd.

Van de 15 leerlingen van het 3de studiejaar werden na afgelegd overgangs-examen 12 tot het 4de studiejaar bevorderd; het examen van de 3 overigen was daartoe niet voldoende.

Van de 16 leerlingen van het 2de studiejaar werd door

15 het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen afgelegd; en wel door allen met goed gevolg, zoodat zij het overgangsdiploma daarvoor verwierven, dat tevens toegang geeft tot het 3de studiejaar. Een uitwonend leerling was ten gevolge van ziekte verhinderd aan dit examen deel te nemen.

Van de aan het einde van het schooljaar nog aanwezige 42 leerlingen van het 1ste studiejaar hebben 2 uitwonende leerlingen niet aan het overgangs-examen deelgenomen; de eene wegens ziekte, de andere wegens groote achterlijkheid in de studie. De 40 overigen hebben dat examen afgelegd, met het gevolg dat 24 hunner tot het 2de studiejaar overgingen en de 16 anderen daarvoor buiten aanmerking bleven. Van deze laatsten hebben 4 uitwonende leerlingen aan het einde van het schooljaar de inrichting verlaten.

Voor het toelatingsexamen op 4 tot en met 8 Juli afgenomen, hadden zich 44 adspiranten aangegeven. Van deze is één niet opgekomen en hebben 2 zich tijdens het examen teruggetrokken. Door 25 van de 41, die het volledig examen hebben afgelegd, werd aan de eischen voldaan, de overige 16 werden niet toegelaten. Een der toegelatenen heeft zijne aanstelling niet aanvaard, wegens plaatsing bij den artilleriecursus te Delft. Van de 24 overige toegelaten adspiranten verlangden 18 bij voorkeur of uitsluitend als inwonend leerling te worden geplaatst. Voor deze kwamen slechts 8 plaatsen in het internaat beschikbaar; de 10 overigen zullen de lessen althans aanvankelijk, als uitwonende leerlingen volgen.

Evenals in de 5 vorige schooljaren zullen ook met ingang van het schooljaar 1887-88 de plaatsen van het internaat, ten getale van 60, alle bezet zijn. Bovendien zal het onderwijs bijgewoond worden door 39 uitwonende leerlingen; zoodat het gezamenlijk aantal leerlingen in dat studiejaar gelijk zal zijn aan dat van het studiejaar 1886-87, namelijk 99.

Het gedrag der leerlingen was in het algemeen lofwaardig. Van de overgroote meerderheid der inwonende leerlingen was het onberispelijk; slechts weinigen hunner gaven aanleiding tot vermaningen en waarschuwingen van den directeur, om de reglementaire bepalingen te doen eerbiedigen en de huiselijke tucht te handhaven. Overigens zijn evenmin in dit als in de zes daaraan voorafgaande schooljaren vergrijpen tegen de tucht voorgekomen, die overeenkomstig het schoolreglement bemoeiing van den raad van bestuur der school zouden vorderen.

De studieijver en de vorderingen der leerlingen waren, met uitzondering van een gedeelte van het 1ste studiejaar, over het algemeen zeer voldoende. Uit de vorenstaande opgaven is gebleken, dat van de 54 leerlingen van het 2de, 3de en 4de studiejaar, die hunne respectieve examens hebben afgelegd, 45 of ruim 83 pct. zijn geslaagd, maar dat van de leerlingen van het 1ste studiejaar slechts 60 pct. tot het 2de werden toegelaten.

In het verslag over het schooljaar 1884-85 is een vergelijkend overzicht gegeven van de toeneming van het aantal leerlingen tijdens de 25 schooljaren 1861-62 tot en met 1885-86.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat zulk een overzicht van de bevolking der school geen juisten maatstaf oplevert, ter beoordeeling van de toeneming van het aantal practizeerende burgerlijke veeartsen. Om daarover op eenigszins voldoende wijze te kunnen oordeelen, is het noodig een vergelijkend overzicht te hebben van het aantal veeartsen, die in verschillende opvolgende tijdvakken, gemiddeld per jaar aan de veeartsenijschool, na afgelegd examen, hun diploma hebben verkregen.

Aangezien op verschillende tijden en onder verschillende omstandigheden de kosten van opleiding tot veearts niet dezelfde zijn geweest, is bij de bepaling der onderstaande tijdvakken daarmee rekening gehouden.

Voor de veeartsen, die in de 22 jaren 1826-1847 gediplomeerd zijn, hebben per schooljaar de kosten van huisvesting en verpleging bedragen f 300, en die van het onderwijs f 100, samen f 400. Van de in die 22 jaren gediplomeerde veeartsen hebben echter een groot aantal (109 = 58.9 pct.) hunne studiën volbracht voor rekening van het toenmalig fonds voor den landbouw en werden eenige (20 = 10.8 pct.) opgeleid voor rekening van het Departement van Oorlog.

Voor de veeartsen, gediplomeerd in de 7 jaren 1848-1854, waren de studiekosten dezelfde; deze studeerden evenwel allen voor eigen rekening.

De veeartsen, die in de 9 jaren 1855-1863 gediplomeerd zijn, hadden, voor zooverre zij niet vanwege het Departement van Oorlog hunne opleiding ontvingen (8), maar voor eigen rekening studeerden, te voldoen voor huisvesting en verpleging f 300, voor onderwijs f 50, samen f 350 per jaar.

De veeartsen, die nu in de 12 jaren 1864-1875 hun diploma hebben ontvangen, hadden, voor zoover zij niet voor den militairen veterinairen dienst hier te lande waren bestemd (12), te voldoen f 150 voor huisvesting en verpleging en f 50 voor onderwijs, samen f 200 per jaar.

Evenzoo de veeartsen, die in de 12 jaren 1876-1887 de inrichting verlieten, voor zoover zij niet bestemd waren voor den militairen veterinairen dienst hier te lande of voor den burgerlijken of militairen veeartsenijkundigen dienst in Oost-Indië (16).

In verband met de vorenstaande toelichtende opmerkingen, zal de volgende staat een gemakkelijk overzicht geven omtrent het aantal veeartsen, dat in de verschillende tijdvakken, gemiddeld per jaar, aan de veeartsenijschool is gediplomeerd, en bepaaldelijk ook omtrent het aantal hunner, die voor eigen rekening hebben gestudeerd. De uitwonende leerlingen hadden alleen de kosten voor onderwijs te voldoen.

GEDIPLOMEERD			Studie voor eigen rekening		Bedrag der studiekosten per jaar.	
In de tijdvakken.	Aantal.	Gemiddeld per jaar.	Aantal.	Van de gemiddeld per jaar gediplomeerden.	Huisvesting en verpleging.	Onderwijs.
De 22 jaren 1826—1847	185	8.4	56 (30.3 °/₀)	2.5	f 300	f 100
» 7 » 1848—1854	23	3.3	23	3.3	300	100
» 9 » 1855—1863	27	3.	19	2.1	300	50
» 24 » 1864—1887	208	8.7	180	7.5	150	50
De 6 jaren 1864—1869	44	7.3	36	6.—	f 150	f 50
» » » 1870—1875	40	6.6	36	6.—		
» » » 1876—1881	48	8.	41	6.8		
» » » 1882—1887	76	12.7	67	11.2		

Zooals uit deze opgaaf blijkt, heeft de veeartsenijschool gedurende de 24 jaren 1826-1847 geleverd gemiddeld ruim 8 veeartsen per jaar; van welke slechts het 3/10 deel (gemiddeld 2,5 per jaar) voor eigen rekening hebben gestudeerd.

In de 16 jaren 1848-1863 heeft zij gemiddeld per jaar slechts 3 veeartsen geleverd, terwijl het aantal plaatsen van paardenarts bij het leger eene groote uitbreiding onderging; maar de leerlingen, die in dit tijdvak hun diploma van veearts verkregen, hadden grootendeels (84 pct., = gemiddeld 2,5 per jaar) zelven hunne studiekosten te betalen.

In de 12 jaren 1864-1875, gedurende welk tijdvak de behoefte aan veeartsenijkundig personeel zich hier te lande, inzonderheid ook ten gevolge van het heerschen der runderpest, veel meer dan te voren deed gevoelen, en bovendien het in werking treden van het veeartsenijkundig Staatstoezicht veeartsen vorderde, die aan de praktijk onttrokken werden, heeft de school gemiddeld 7 veeartsen per jaar geleverd, van welke per jaar ongeveer 6 voor eigen rekening hebben gestudeerd. Vergeleken met het tijdvak 1848-1863 was de van laatstbedoelde veeartsen het aantal per jaar meer dan verdubbeld, terwijl de te betalen kosten van huisvesting, verpleging en onderwijs, slechts de helft van vroeger bedroegen.

In de 12 jaren 1876-1887 — gedurende welk tijdvak de vrije uitoefening van het beroep van veearts, ingevolge de wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 98), met ingang van 1 Januari 1877 ophield te bestaan, en die uitoefening enkel ten gevolge van de in 1876 gehouden examens voor de zoogenaamde empiristen aan 57 als veearts praktizeerende personen werd ontzegd, en bovendien de uitbreiding van den veeartsenijkundigen dienst in Oost-Indië veel meer veeartsen dan vroeger aan het moederland heeft onttrokken — heeft de school geleverd gemiddeld per jaar ruim 10 veeartsen, van welke 9 voor eigen rekening studeerden; de laatstbedoelde insgelijks tegen de op de helft verminderde studiekosten.

Vergeleken met het 12jarig tijdvak 1864-1875, is derhalve het aantal voor eigen rekening opgeleide veeartsen in de twaalf jaren 1876-87 met de helft vermeerderd. Vergeleken met het 16jarig tijdvak 1848-63, is dat aantal in het laatste twaalftal jaren, gemiddeld per jaar, zelfs meer dan het driedubbele. Maar — vergeleken met het 22jarig tijdvak 1826-47 gaat het in weerwil van al de nadien ontstane, hiervoren even aangeduide behoeften aan veeartsenijkundig personeel, het gemiddeld aantal per jaar gediplomeerde veeartsen slechts met $^1/_8$ deel te boven.

De in het schooljaar 1883/84 in het woongebouw der leerlingen aangebrachte warmwaterleiding laat, ook na de later er aan gemaakte verbeteringen, nog te wenschen over wat betreft de gelijkmatigheid der verwarming. In enkele kamers is namelijk, in weerwil van de thans bestaande gelegenheid om door middel van afsluitkranen de zich aldaar bevindende buisleiding of geheel of slechts ten deele in gebruik te hebben, het verschil in warmtegraad met andere kamers toch nog te groot gebleven om eene gelijkmatige verwarming van alle vertrekken te kunnen verkrijgen. Een in dit gebouw beschikbaar gekomen vertrek werd ingericht tot eene badkamer, die aan de inrichting nog ontbrak. Hierdoor werd niet alleen voldaan aan een hygienischen eisch in het algemeen, maar inzonderheid ook aan eene behoefte die zich meermalen bij ziekten van leerlingen en van inwonend personeel had doen gevoelen. De stalgebouwen hebben eene uitbreiding ondergaan door den bouw van twee varkensstallen, waarvan de behoefte reeds herhaaldelijk was gebleken.

Op het afgescheiden terrein, dat tot begraafplaats van dieren dient, is een afdak gebouwd ten behoeve van het onderzoek van aldaar afgemaakte of ten behoeve van verbranding of begraving aangevoerde doode dieren, die aan besmettelijke ziekten hebben geleden.

De vestibule van het hoofdgebouw der inrichting heeft haar onooglijk voorkomen verloren door de zeer gewenschte verbeteringen die reeds zijn aangebracht en waarvan de voltooiing in het volgend schooljaar zal plaats hebben.

In de laatste dagen van Januari 1887 zijn onder de inwonende leerlingen der inrichting de mazelen uitgebroken. Vermoedelijk was de ziekte overgebracht van uitwonende leerlingen die er aan lijdende waren. Nadat van 26 tot en met 29 Januari vijf leerlingen ziek waren bevonden en onmiddellijk naar het stedelijk ziekenhuis waren overgebracht, werd ingevolge Ministerieele machtiging, op advies van den inspecteur van het geneeskundig Staatstoezicht, het internaat gesloten van 30 Januari tot en met 12 Februari en gedurende dien tijd de lessen gestaakt. De woonvertrekken der leerlingen werden ontsmet. Na terugkomst der leerlingen is geen enkel geval der ziekte meer voorgekomen, terwijl tijdens hunne afwezigheid slechts één leerling (een uitwonende) er door werd aangetast.

De verzamelingen van instrumenten, gereedschappen en praeparaten voor het onderwijs in de natuurkunde en de scheikunde werden naar behooren onderhouden en met eenige voorwerpen vermeerderd.

In het museum van natuurlijke historie, waar de behoefte aan een droog lokaal nog onvervuld bleef, maar hare bevrediging in het volgend schooljaar te gemoet ziet, werd van 300 praeparaten de spiritus ververscht.

De verzamelingen voor de gezondheidsleer, de voederkennis en de artsenij-warenkennis werden naar behooren onderhouden; de twee eerstgenoemde tevens met eenige nummers vermeerderd.

De toestand van den plantentuin liet te wenschen over; inzonderheid gedurende den zomer-cursus, door de aanhoudende droogte.

Het museum voor normale ontleedkunde der huisdieren verkeert in een uitmuntenden staat. Het kreeg eene aanwinst van 8 praeparaten, terwijl van 23 praeparaten de spiritus werd ververscht.

De toestand van het museum voor ziektekundige ontleedkunde bleef ten opzichte van de nosologische afdeeling ten deele nog te wenschen overlaten. De teratologische afdeeling werd voortdurend goed verzorgd en verkeert in goeden staat. Voor beide afdeelingen doet echter de behoefte aan meer ruimte zich steeds sterker gevoelen. De eerstgenoemde werd vermeerderd met 10, de laatstgenoemde met 29 praeparaten.

Het materieel van het laboratorium voor physiologie weefselleer en ziektekundige ontleedkunde werd met eenige instrumenten en toestellen, ten deele door eigen aanmaak, vermeerderd. In het verslag over het vorig schooljaar had nog vermeld kunnen worden, dat het materieel voor bacteriologisch onderzoek eene aanzienlijke uitbreiding onderging, waardoor het laboratorium dienaangaande eene volledige uitrusting verkreeg.

De verzamelingen van instrumenten, gereedschappen en modellen voor het onderwijs in operatieve heelkunde en verbandleer, verloskunde, hoefbeslag en kliniek werden naar behooren onderhouden, en aangevuld. De verzameling voor hoefbeslag verkreeg weder eenige uitbreiding, voornamelijk met uitmuntend bewerkte modellen, door den onderwijzer in practisch hoefbeslag vervaardigd.

De bibliotheek werd met 67 nummers vermeerderd, ongerekend de bijgekomen gedeelten van loopende vervolgwerken en vaste tijdschriften, benevens andere uitgaven van reeds aanwezige werken. Zij telde aan het einde van het schooljaar 3790 nummers, samen uitmakende ruim 9600 boekdeelen en andere stukken.

Voor het onderwijs in normale ontleedkunde met inbegrip van de examens, werden gebruikt 50 paarden, 1 ezel, 1 koe, 4 kalveren, 2 varkens en eenige honden. In het lokaal voor de ontleedkundige oefeningen werden de werktafels door nieuwe, meer doelmatige vervangen.

Van de vermelde dieren hadden 43 paarden, 1 ezel en 1 koe te voren gediend voor het practisch onderwijs in operatieve heelkunde, verbandleer en hoefbeslag.

Voor het verloskundig onderwijs op het fantoom werden gebezigd 22 kalveren. Bij runderen der inrichting hadden de leerlingen van het 3de en 4de studiejaar gelegenheid zich met het normaal verloop der baring en de daarbij te verleenen hulp uit eigen aanschouwing bekend te maken.

Wat de verloskundige kliniek aangaat, zijn bij 3 runderen gevallen van tegennatuurlijke baring voorgekomen, waaronder 2 runderen der inrichting, waarbij de kunstmatige verlossingen aan het onderwijs van het 4de studiejaar ten goede kwamen.

In de hoefsmederij der school werden, ongerekend het beslag dat enkel ten behoeve van het onderwijs geschiedde 471 paarden beslagen, tegen 441 in het schooljaar 1885/86

Daarbij werden 1436 hoefijzers, waaronder eenige voor zieke en gebrekkige hoeven, vervaardigd en gelegd (tegen 1395 in 1885/86) en 139 hoefijzers verlegd.

Vanwege de school is hulp verleend voor 1976 dieren, tegen 1965 in het vorig schooljaar en 2292 in het schooljaar 1884/85.

Van deze dieren werden 525 in de stallen der inrichting gevoed en verpleegd (stationnaire kliniek) tegen 514 in het vorig schooljaar en 600 in het schooljaar 1884/85.

In het dagelijksch praktijkuur (op werkdagen 10—11 uur) werden 1110 dieren eens of meermalen aan de inrichting gebracht, enkel ten behoeve van onderzoek en behandeling (consultatieve kliniek) tegen 1125 in het vorig schooljaar en 1216 in het schooljaar 1884/85.

Buiten de inrichting werden 341 dieren eens of meermalen onderzocht en behandeld (ambulatoire kliniek) tegen 326 in het vorig schooljaar en 476 in het schooljaar 1884/85.

Het aantal in het schooljaar 1886/87 gereed gemaakte recepten voor zieke dieren bedroeg 4266, tegen 4524 in het vorig schooljaar en 4761 in het schooljaar 1884/85. Bovendien werden in de apotheek der inrichting gereed gemaakt 539 recepten voor inwonende leerlingen, ambtenaren en bedienden, tegen 557 in het vorig schooljaar.

Gedurende het schooljaar 1885/86 had het aantal ter verpleging in de stallen der inrichting aangevoerde zieke paarden eene aanmerkelijke vermindering ondergaan; namelijk slechts 161 bedragen, terwijl het in de vijf daaraan voorafgaande schooljaren jaarlijks gemiddeld 231 bedroeg. Gedurende den wintercursus van het schooljaar 1886/87 werd deze verhouding nog ongunstiger.

Aangezien de reden voor deze vermindering scheen te liggen in het bedrag der verpleegkosten, die bij den gedrukten toestand van den landbouw door menigeen te hoog werden geacht, werd ingevolge Ministerieele machtiging, met ingang van 1 Maart 1887, voor den tijd van één jaar, het tarief van f 0,75 per dag voor een paard en f 0,40 voor een veulen verminderd tot respectievelijk f 0,50 en f 0,25. Voor rundvee werd, voor hetzelfde tijdvak, het tarief van f 0,50 en f 0,25 verminderd tot f 0,40 en f 0,20 per dag.

De uitkomst van dezen maatregel is gedurende de tweede helft (Maart—Augustus) van het schoolfaar 1886/87 vrij gunstig gebleken.

Aan de op het terrein der Rijksveeartsenijschool gelegen Rijksinrichting tot kweeking van koepokstof (parc vaccinogène) ontvingen de leerlingen van het 4de studiejaar, gedurende den zomercursus van den directeur onderricht in het kweeken en behandelen van animale vaccine.

In 1886 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan ten behoeve der veeartsenijschool:

a. *Personeel.*

Jaarwedden van den directeur en de leeraren	f	24 696,66⁵
Jaarwedden der overige ambtenaren		8 480,34
Schrijfloonen, loon der bedienden en arbeiders		4 459,90

b. *Materieel.*

Kosten van voeding en verpleging der kweekelingen en bedienden	f	19 985,99⁵
Subsidiën voor het onderwijs		4 360,11
Onderhoud en lasten der gebouwen, onderhoud en aankoop van meubelen en gereedschappen, vuur en licht		10 820,34⁵
Schrijfbehoeften, drukloonen enz.		538,24
Voeding van dieren in de stallen der school		13 990,00⁵
Aankoop van dieren		2 281,01
Totaal	f	89 612,61

Van deze school werden de volgende inkomsten verkregen:

Bijdragen der kweekelingen	f	13 641,66⁵
Verkoop van melk, runderen, mest, afval enz.		1 655,86⁵
Verpleging van zieke dieren en hoefbeslag		6 389,14⁵
Huis- en landhuur		—
Totaal	f	21 686,67⁵

Het zuiver bedrag der uitgaven in 1886 was alzoo	f	67 925,93⁵

ONDERWIJS BIJ DE LAND- EN ZEEMACHT.

§ 1. KONINKLIJKE MILITAIRE ACADEMIE.

Op den 2den September 1886 — den datum waarop het cursusjaar een aanvang nam — bestond het aan de Koninklijke Militaire Academie verbonden personeel uit 43 officieren en 18 burgerbeambten. In den loop van het jaar werd een der laatstgenoemden benoemd tot hoofd van onderwijs in de letterkundige vakken met den titel van lector. De militaire opleiding der cadetten was toevertrouwd aan 3 kapiteins en 7 luitenants. Voorts waren 5 officieren en 1 burgerleeraar als hoofd van onderwijs werkzaam; laatstgenoemde sedert 1 December 1886. Het onderwijs in de paardenkennis was aan den paardenarts dezer inrichting opgedragen, dat in de militaire administratie aan de officieren, belast met de militaire opleiding der cadetten.

Het aantal cadetten bedroeg bij den aanvang van het cursusjaar 1886—1887, 341. Gedurende den loop van dat cursusjaar werden twee cadetten van het 4de studiejaar benoemd tot tweede-luitenant en overleed een cadet van hetzelfde studiejaar in het buitenland.

Bovendien hadden er nog verschillende mutatiën plaats, bestaande in de navolgende overplaatsingen:

1 cadet van het 3de studiejaar infanterie hier te lande bij de cavalerie hier te lande;

2 cadetten van het 2de studiejaar infanterie hier te lande bij de cavalerie hier te lande;

1 cadet van het 2de studiejaar infanterie hier te lande bij dat wapen in Oost-Indië en 1 cadet van hetzelfde studiejaar genie in Oost-Indië bij dat wapen hier te lande;

4 cadetten van het 1ste studiejaar infanterie hier te lande bij de cavalerie hier te lande en 1 cadet van hetzelfde studiejaar infanterie in Oost-Indië bij dat wapen hier te lande;

2 cadetten van het 1ste studiejaar, een van de infanterie hier te lande en een van dat wapen in Oost-Indië verwisselden onderling van bestemming.

Het aantal cadetten bedroeg alzoo aan het einde van het cursusjaar 338, verdeeld als volgt:

1ste studiejaar	80
2de »	95
3de »	87
4de »	76

Ten aanzien van de regeling van het toelatingsexamen in 1887, wordt verwezen naar de *Nederlandsche Staatscourant* van Zaterdag 22 Januari 1887, n°. 18. Evenals in vorige jaren werd ook dit jaar het examen schriftelijk afgenomen in alle vakken, behalve in de aardrijkskunde.

Tot deelneming aan het toelatingsexamen hadden zich 224 jongelieden aangemeld, van welke 71 te Amsterdam, 97 te Breda, 40 te Nijmegen en 16 te Meppel, het schriftelijke gedeelte van het examen wenschten af te leggen; zijnde dezelfde plaatsen als het vorige jaar.

Van die 224 adsdiranten hebben zich 9 teruggetrokken, terwijl van de overige 215 jongelieden 19 voor den militairen dienst geneeskundig ongeschikt werden bevonden.

Van de 196 overblijvenden voldeden 82 aan de gestelde eischen.

Van deze werden 76 tot cadet benoemd, en wel:

Voor den dienst hier te lande:

21 bij de infanterie		41
7 » » cavalerie		
11 » » artillerie		
2 » » genie		

Voor den dienst in Oost-Indië:

25 bij de infanterie		35
3 » » cavalerie		
4 » » artillerie		
3 » » genie		

De opengestelde plaatsen werden dus alle vervuld. Vier adspiranten, die aan het toelatingsexamen hadden voldaan, verkozen eene plaatsing bij de Koninklijke Nederlandsche marine of het korps mariniers boven die als cadet bij de Koninklijke Militaire Academie.

Van de 76 cadetten van het hoogste studiejaar legden 70 het eindexamen met gunstig gevolg af. Van hen werden benoemd tot tweede-luitenant:

Voor den dienst hier te lande:

37 cadetten, waarvan:

9 voor de infanterie;
4 » » cavalerie;
22 » » artillerie;
2 » » genie.

Voor den dienst in Oost-Indië:

33 cadetten, waarvan:

20 voor de infanterie;
2 » » cavalerie;
7 » » artillerie;
4 » » genie;

De overgangsexamens der drie laagste studiejaren in de maanden Mei en Juni en bij het einde van het cursusjaar werden op dezelfde wijze afgenomen als in vorige jaren.

Zij hebben den navolgenden uitslag opgeleverd:

	Studiejaar.			*Aanmerkingen.*
	I.	II.	III.	
Totale sterkte .	80	95	87	Onder *a*) bevindt zich een cadet, die wegens ziekte niet aan het examen heeft deelgenomen.
Voldaan.	43	56	63	
Gedeeltelijk voldaan	23	31 (*a*	19	
Niet voldaan . .	14	8	5	

Bij de 1ste afdeeling der Krijgsschool waren 32 luitenants gedetacheerd, waarvan er 3 van het wapen der artillerie hier te lande niet aan het eindexamen hebben voldaan; 2 van hen zullen nog gedurende een jaar hunne studiën moeten voortzetten. Aan een der officieren van de krijgsschool werd in den loop van het cursusjaar verlof verleend wegens ziekte; hij is niet lang daarna overleden.

In afwijking van hetgeen het vorige jaar plaats had, hebben de practische oefeningen van de cadetten der beide hoogste studiejaren van de infanterie, cavalerie en genie, evenals vroeger, van half Juni tot half Juli in het kamp op de Teteringsche heide plaats gehad. De cadetten der artillerie hadden in dat kamp eveneens hunne oefeningen tot 25 Juni. Den 28 Juni d. a. v. vertrokken zij naar de legerplaats op de Oldebroeksche heide, teneinde er tot half Juli oefeningen in den batterijbouw te houden en het schieten uit vesting- en veldgeschut te beoefenen. De cadetten der genie van het hoogste studiejaar werden gedurende een viertal dagen in laatstgenoemde legerplaats gedetacheerd, ten einde de schietoefeningen van de artillerie aldaar bij te wonen.

Aan de officieren, gedetacheerd bij de 1ste afdeeling der Krijgschool, werd na afloop van het eindexamen tot den 25sten Juni verlof verleend, op welken datum zij naar hunne respectieve korpsen werden gedirigeerd. Zij, die andermaal de studiën aan die Krijgschool zullen moeten volgen, werden gedetacheerd in de legerplaats op de Oldebroeksche heide.

De bibliotheek werd door aankoop van nieuwe werken, alsmede door geschenken zoo goed mogelijk op de hoogte van den tijd gehouden. Van de verschillende Departementen van algemeen bestuur, van Gedeputeerde Staten der provinciën Noordbrabant, Noordholland, Utrecht, Friesland en Zeeland, van de gemeentebesturen van Amsterdam en Utrecht, alsmede van enkele vereenigingen en van particulieren werden boek- en kaartwerken ten geschenke ontvangen.

Verschillende leercursussen handboeken, reglementen en voorschriften werden voor rekening der Koninklijke Militaire Academie gedrukt of herdrukt. Van die cursussen of handleidingen zagen het licht.

Beginselen der hoogere meetkunde, door J. Badon Ghyben, 5de druk.

Handleiding tot de kennis der artillerie voor de cadetten van dat wapen. Afdeeling taktiek, door A. L. W. Seyffardt, majoor van den generalen staf. Hoofdstuk I. Het schieten, 3de druk.

Handleiding tot de kennis der artillerie voor de cadetten van dat wapen. Afdeeling techniek, door C. L. van Pesch, kapitein der artillerie. Hoofdstuk VII. Militaire bruggen en verdere overtochtsmiddelen (met 5 platen) en hoofdstuk VIII. Torpedo's (met 19 platen).

Handboek voor den technischen dienst van het korps genietroepen in Nederlandsch-Indië, door P. J. Seibert, majoor van den generalen staf, met een atlas van 151 platen.

Handleiding voor de tactische oefeningen op de kaart, door J. N. Roelants en L. de Vlaming, kapiteins der infanterie, met tien platen.

§ 2. TWEEDE AFDEELING DER KRIJGSSCHOOL.

De cursus begon op 1 October 1886 met 25 officieren, waarvan 8 van het Nederlandsch-Indische leger, die voor intendance met 6 officieren, waarvan 3 van het leger hier te lande en 3 van dat in Oost-Indië, over de studiejaren verdeeld als volgt:

Krijgsschool.

IIde jaar 9 hier te lande, 4 Oost-Indië.

Iste » 8 » » » 4 »

Intendance-cursus.

IIde jaar 1 hier te lande.

Iste » 2 » » » 3 Oost-Indië.

In de inrichting der Krijgsschool en van den intendancecursus is in het afgeloopen jaar geene wijziging gebracht.

Het onderwijzend personeel bestaat uit: 1 hoofdofficier, directeur; 1 majoor en 3 kapiteins van den generalen staf; 1 kapitein der infanterie; 1 kapitein-intendant; 1 ritmeester;

1 burgerleeraar voor natuur- en scheikunde en warenkennis en 1 kapitein van den generalen staf van het Nederlandsch-Indische leger.

Voor het geven van onderwijs in de Fransche, Duitsche, Engelsche, Javaansche, Maleische en Boegineesche talen, in staats- en administratiefrecht en in land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, alsmede voor dat in de Staatswetenschappen, worden remuneratiën aan burgerdocenten toegekend.

Van de acht officieren, behoorende tot het leger hier te lande, die op 1 October 1887 den cursus bij de tweede afdeeling der Krijgsschool hebben doorloopen — één hunner keerde reeds naar zijn korps terug — is één tot 1 October 1888 gedetacheeerd bij het regiment grenadiers en jagers, drie bij het regiment huzaren te 's Gravenhage in garnizoen, drie bij het regiment veld-artillerie alhier en één bij het 4de regiment vesting-artillerie te den Helder.

Aan het toelatingsexamen tot de tweede afdeeling der Krijgsschool, in Juni jl. gehouden, werd deelgenomen door zes officieren van het leger hier te lande en door één officier van het Nederlandsch-Indische leger, bij dat hier te lande gedetacheerd.

Vijf hunner voldeden aan de gestelde eischen zoodat zij tot het bijwonen van den cursus werden toegelaten.

Aan het toelatingsexamen tot den intendance-cursus werd slechts deelgenomen door een luitenant-kwartiermeester van het Nederlandsch-Indische leger, die aan de vereischten voldeed.

Uit Nederlandsch-Indië zullen twee officieren bij de Krijgsschool en twee bij den intendance-cursus worden gedetacheerd.

Het totaal getal officieren bij de beide meergemelde cursussen bedroeg alzoo op 1 October 1887, 27, verdeeld als volgt:

Krijgsschool.

IIde jaar, hier te lande 8, Oost-Indië 4,
Iste » » » » 5, » 2.

Intendance-cursus.

IIde jaar, hier te lande 2, Oost-Indië 3,
Iste » » » » —, » 3.

§ 3. INSTRUCTIE-BATALJON.

De getalsterkte der militairen bij het bataljon ingedeeld, bedroeg op den 19den Juli 1887, 573 officieren, onderofficieren, korporaals en verdere manschappen, terwijl nog, hetzij tot het geven van onderwijs, hetzij om opgeleid te worden tot den graad van onderofficier bij het leger in Oost-Indië, alsmede ter voorziening in eenige bijzondere diensten daarbij gedetacheerd waren, 1 luitenant-kwartiermeester van het Oost-Indisch leger en 133 onderofficieren, korporaals en soldaten.

Van den 20sten Juli 1886 tot en met den 19den Juli 1887 werden bij het batailjon aangenomen:

voor den dienst hier te lande 358 volontairs (waaronder 5 tamboers.)

Uit onderstaande tabel blijkt, bij welke klasse van het schoolonderwijs deze volontairs werden ingedeeld, uit welk edel des lands of der bezittingen zij afkomstig zijn, alsmede de maatschappelijke betrekking hunner vaders:

Klasse van het schoolonderwijs, waarin zij op het tijdstip van aanneming werden ingedeeld.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Ned. koloniën.	Buitenland.	Totaal.
Eerste	5	8	24	12	4	4	4	7	4	2	»	15	2	91
Tweede	10	13	23	24	8	6	6	4	9	6	5	16	»	130
Derde	5	20	26	21	5	5	11	8	22	1	»	5	3	132
Totaal	20	41	73	57	17	15	21	19	35	9	5	36	5	353
Zoon van:														
Officieren	3	1	5	1	»	4	»	1	»	»	»	19	»	34
Onderofficieren en soldaten	2	1	6	3	»	»	1	1	»	»	»	1	»	15
Ambtenaren	4	6	16	6	3	1	3	1	5	3	1	7	»	56
Particulieren	11	33	46	47	14	10	17	16	30	6	4	9	5	248
Totaal	20	41	73	57	17	15	21	19	35	9	5	36	5	353

Het onderstaand overzicht doet het resultaat kennen, dat het instructie-bataljon opgeleverd heeft met betrekking tot de aanvulling van het kader bij het wapen der infanterie hier te lande en in Oost-Indië.

Aan de korpsen hier te lande: 17 sergeanten waaronder 3 sergeanten-titulair en 296 korporaals.

Aan het leger in Oost-Indië 3 korporaals.

Te zamen 17 sergeanten, waaronder 3 sergeanten-titulair en 299 korporaals.

De volontairs werden naar den uitslag van een bij hunne aankomst afgelegd examen ingedeeld in een der drie klassen waarin het schoolonderwijs verdeeld is. Het aantal in iedere klasse aanwezig, maakt eene splitsing daarvan in onderafdeelingen noodig.

Het onderwijs wordt in elke klasse gegeven onder toezicht en medewerking van een officier, door geschikte onderofficieren en korporaals van het kader van het batailjon.

De oefening wordt gehouden van Maandag tot en met Vrijdag gedurende 2 uur daags.

De leiding van het schoolonderwijs is, onder toezicht van den bataljons-commandant opgedragen aan een kapitein.

Iedere maand wordt de gelegenheid gegeven om het examen af te leggen tot overgang van eene lagere naar eene hoogere klasse.

De onderstaande tabel geeft een overzicht van de sterkte der schoolklassen op de drie aangegeven tijdstippen:

	1 Oct. 1886.	1 April 1887.	1 Juli 1887.
Voor de 3de klasse. . . .	60	34	31
» » 2de »	210	177	155
» » 1ste »	180	204	209
Te zamen . . .	450	415	395

De overgangen in die schoolklassen bedroegen:

Van de 3de naar de 2de klasse 118

» » 2de » » 1ste » 200

» » 1ste » » adspiranten. 25

Het wetenschappelijk onderwijs wordt, onder de leiding van een kapitein, in den regel door officieren gegeven. Alleen bij het onderwijs in de Fransche en Hoogduitsche talen, de natuurkunde, warenkennis en het boekhouden treden burgerleeraren als docenten op. De uitkomsten van het onderwijs mogen gunstig worden genoemd.

Gedurende bovengenoemd tijdvak gingen over:

Naar de voorbereidende school:

Van de adspirantenklasse . . . . . 16 leerlingen.

Naar den cursus:

Van de voorbereidende school. . . . . 24 »

Naar den hoofdcursus infanterie, 1ste klasse:

Van den cursus 14

Van de regimenten gedetacheerd . . 10

—— 24 »

Naar den hoofdcursus infanterie, 2de klasse:

Van den hoofdcursus infanterie, 1ste klasse 20 »

Naar den hoofdcursus administratie, 1ste klasse (Oost-Indië):

Van den cursus 2

Van de regimenten gedetacheerd . . 4

—— 6 leerlingen.

Naar den hoofdcursus administratie, 2de klasse (Oost-Indië):

Van den hoofdcursus administratie, 1ste klasse (Oost-Indië) . . . . . 7 »

In den loop van het jaar werden bevorderd tot den rang van tweede-luitenant der infanterie:

bij het leger hier te lande 9

» » » in Oost-Indië 8

—— 17 leerlingen.

tot den rang van tweede-luitenant-kwartiermeester:

bij het leger hier te lande 5

» » » in Oost-Indië 9

» » korps mariniers. 1

—— 15 leerlingen.

terwijl 3 leerlingen aan het examen voor den rang van tweede-luitenant-kwartiermeester bij het leger hier te lande hebben voldaan, doch wegens gebrek aan vacaturen bij dat dienstvak niet zijn aangesteld.

§ 4. PUPILLENSCHOOL.

De getalsterkte van de pupillen, die op den 1sten Juli 1886 onderwijs genoten, bedroeg 227. Van dat tijdstip tot op 1 Juli 1887, zijn 129 nieuwe pupillen aangenomen, terwijl op laatstgenoemden datum hun aantal 229 bedroeg. Van 1 Juli 1886 tot op 1 Juli 1887 verlieten 127 leerlingen de school.

Uit de volgende tabel blijkt in welke provincie van het Rijk de in het laatst verloopen jaar aangenomen pupillen vroeger onderwijs genoten hebben, bij welke klasse van het onderwijs zij bij aankomst werden ingedeeld, de maatschappelijke positie der vaders, zoomede de getalsterkte van iedere klasse op den 1sten van ieder kwartaal:

Klasse van het schoolonderwijs, en waarbij op het tijdstip hunner aanneming ingedeeld.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Indië.	Totaal.
Derde	1	2	6	6	3	2	1	»	»	»	»	»	21
Tweede	5	6	14	13	5	6	4	3	1	»	»	»	57
Eerste.	2	4	17	16	2	2	2	»	2	»	4	»	51
Totaal	8	12	37	35	10	10	7	3	3	»	4	»	129

MAATSCHAPPELIJKE POSITIE DER VADERS.

Officieren	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Onderofficieren en soldaten	6	7	18	14	6	6	2	»	»	»	3	»	62
Ambtenaren	»	1	3	2	»	1	»	1	1	»	1	»	10
Particulieren	2	4	13	18	4	3	5	2	2	»	»	»	53
Totaal	8	12	36	34	10	10	7	3	3	»	4	»	127

AANTAL LEERLINGEN OP ONDERSTAANDE DATUMS.

	1 Juli 1886.	1 October 1886.	1 Januari 1887.	1 April 1887.	1 Juli 1887.
3de klasse	59	68	67	58	53
2de »	89	92	93	89	97
1ste »	79	86	87	76	79
Totaal	227	246	247	223	229

Er bestaan bij de pupillenschool drie klassen voor het onderwijs, de 3de of hoogste klasse, de 2de en de 1ste klasse. Nadat zij als pupil zijn aangenomen worden de knapen geëxamineerd, en naar mate van hunne bekwaamheid in de verschillende klassen ingedeeld. De vereischten tot toelating zijn: het Nederlanderschap, een leeftijd van 12–14 jaren, een goed gezond lichaamsgestel en eene aan den leeftijd geëvenredigde lengte. Zonen van militairen genieten de opleiding kosteloos, terwijl voor zonen van niet-militairen eene jaarlijksche bijdrage van f 50 moet worden betaald.

Het geven van schoolonderwijs is, onder toezicht van den directeur, opgedragen aan een hoofdonderwijzer, wien twee hulponderwijzers zijn toegevoegd. Die onderwijzers zijn burgerlijke rijksambtenaren.

Zoowel in den zomer als in den winter ontvangen de pupillen van de 3de kfasse en van de 2de klasse op verschillende tijden van den dag, iederen dag twee uren schoolonderwijs, behalve Zaterdags, alsdan één uur; de eerste of laagste klasse op Maandag, Woensdag, Donderdag en Vrijdag drie uren, op Dinsdag twee uren en op Zaterdag één uur. De overige tijd worden de pupillen, telkens met behoorlijke tusschenpoozen, beziggehouden met infanterie-exercitiën, oefeningen met veldgeschut en de brandspuiten; met pionnieroefeningen, gymnastiek en schermen; verder met theorieën over de verschillende dienst- en exercitie-reglementen der infanterie en het handboek voor onderofficieren en korporaals der artillerie. Bij al die exercitiën, oefeningen en theorieën. is het overige kader der school ingedeeld, zoodat in 't geheel als onderwijzer werkzaam zijn:

1 luitenant der infanterie,

1 hoofd- en 2 hulponderwijzers,

1 adjudant-onderofficier, 1 sergeant-majoor, 6 sergeanten en 1 fourier, der infanterie.

2 sergeanten der artillerie,

1 korporaal der genietroepen; benevens

1 korporaal-tamboer.

Het eigenlijk schoolonderwijs omvat: het lezen, het schoonschrijven, de Nederlandsche taalkunde, het rekenen, ook met gewone en decimale breuken en uit het hoofd, de aardrijkskunde, meer bepaald die van Nederland en zijne overzeesche bezittingen, de vaderlandsche geschiedenis en het zingen. Dat onderwijs wordt zooveel mogelijk dienstbaar gemaakt aan de practische beoefening van militaire dienstzaken, zooals de menage-rekening, de compagnies-administratie en het opmaken van rapporten over dienstaangelegenheden, bij welke rapporten, wanneer zij den velddienst betreffen, door de pupillen der hoogste klasse zeer eenvoudige terreinschetsen op het oog en op den pas worden vervaardigd. Van de kaart van Nederland wordt veel gebruik gemaakt en bij de beoefening der vaderlandsche geschiedenis worden roemrijke feiten steeds gereleveerd, om een goeden krijgsmansgeest op te wekken. Om de pupillen hunne lessen voor den volgenden dag te kunnen doen leeren, wordt 's avonds een uur voor eigen oefening afgezonderd, terwijl gelegenheid tot eigen studie verder zooveel doenlijk wordt gegeven.

§ 5. ARTILLERIE-INSTRCTIE-COMPAGNIE.

De getalsterkte van de volontairs, die op 1 Juli 1886 onderwijs genoten, bedroeg 207. Van dit tijdstip tot op 1 Juli 1887 zijn 135 nieuwe aangenomen, terwijl op laatstgenoemden datum hun aantal 221 bedroeg, zoodat 121 leerlingen, hetzij met, hetzij zonder bevordering, de compagnie verlieten.

Uit onderstaande tabel blijkt in welke provincie van het Rijk de volontairs vroeger onderwijs hebben genoten, bij welke klasse van het schoolonderwijs zij bij aankomst werden ingedeeld; de maatschappelijke positie hunner vaders, zoomede de getalsterkte van elke klasse op den 1sten van elk kwartaal:

	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
1ste klasse	7	5	30	23	6	1	7	1	2	3	5	90
2de »	3	1	5	6	5	3	2	»	»	1	1	27
3de »	»	1	9	4	»	1	»	»	3	»	»	18
Totaal . . .	10	7	44	33	11	5	9	1	5	4	6	135

MAATSCHAPPELIJKE POSITIE DER VADERS.

	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
Officieren	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Onderofficieren en soldaten	4	1	2	5	»	2	1	»	»	»	2	17
Ambtenaren	2	»	7	6	3	1	»	1	»	1	2	23
Particulieren	4	6	35	22	8	2	8	»	5	3	2	95
Totaal	10	7	44	33	11	5	9	1	5	4	6	135

AANTAL LEERLINGEN OP ONDERSTAANDE DATUMS.

	1 Juli 1886.	1 October 1886.	1 Jan. 1887.	1 April 1887.	1 Juli 1887.
1ste klasse	36	39	65	62	65
2de »	151	65	68	61	73
3de »	20	103	93	93	83
Totaal	207	207	226	216	221

Er bestaan bij de instructie-compagnie *drie* klassen voor het schoolonderwijs; de 1ste of laagste klasse, de 2de en de 3de klasse. De 1ste klasse is verdeeld in *twee*, de 2de in *twee* en de 3de in *drie* parallelklassen. Bij aankomst worden de volontairs geëxamineerd en naar mate hunner bekwaamheid in de verschillende klassen geplaatst.

De vereischten tot toelating zijn: een leeftijd van 15–19 jaar, een goed gezond lichaamsgestel, eene aan den leeftijd geëvenredigde lengte, duidelijk lezen, goed schrijven en kennis van de vier hoofdregels van de rekenkunde.

De leiding van het schoolonderwijs is onder toezicht van den commandant der compagnie opgedragen aan een luitenant, die persoonlijk les geeft in de rekenkunde en wien voor de overige vakken 10 onderofficieren als onderwijzers zijn toegevoegd. Behalve op Woensdag en Zaterdag wordt gedurende de werkdagen des avonds van $5^3/_4$ tot $6^3/_4$ uur schoolonderwijs gegeven. Overigens worden de volontairs met tusschenpoozen beziggehouden met exercitiën, die tweemaal daags plaats hebben, uitgezonderd op Woensdag, wanneer slechts eenmaal, en op Zaterdag wanneer niet geëxerceerd wordt, terwijl dagelijks theorieën worden gehouden over de verschillende dienst- en exercitiereglementen, het handboek voor onderofficieren en korporaals der niet bereden artillerie en het handboek ter vervaardiging van de ernstvuurwerken.

Voorts wordt dagelijks de gymnastiek en de schermkunst beoefend, bij al welke oefeningen en theorieën het overige kader is ingedeeld, zoodat in het geheel als onderwijzers werkzaam zijn: 5 luitenants, 1 adjudant-onderofficier, 1 sergeant-majoor, 1 sergeant-majoor vuurwerker, 14 sergeanten, 1 fourier en 9 korporaals.

Het schoolonderwijs omvat: *a.* kunstmatig lezen, *b.* schoonschrijven, *c.* de Nederlandsche taal en het maken van rapporten, *d.* de compagnies-administratie, *e.* het rekenen tot en met tiendeelige breuken, toegepast op de menage en administratierekening, *f.* de vaderlandsche geschiedenis, *g.* de aardrijkskunde van Nederland.

Ten einde de volontairs in de gelegenheid te stellen hunne lessen voor den volgenden dag te leeren, hebben zij 's avonds gedurende één uur gelegenheid zich zelf te oefenen; voor trage leerlingen wordt die tijd verlengd.

De getalsterkte van de volontairs, die op 1 Mei 1886 bij de instructie-batterij onderwijs genoten, bedroeg 81. Van af 1 Mei 1886 tot 1 Mei 1887 zijn 30 volontairs aangenomen, terwijl 31 de batterij verlieten met bevordering tot korporaal-effectief, 4 wegens berispelijk gedrag overgeplaatst werden bij een der regementen veld-artillerie, 2 op verzoek hunner familie overgeplaatst werden, de een bij het 2de regement veld-artillerie, de ander bij de koloniale artillerie, en 1 wegens ongeschiktheid voor het rijden, teruggeplaatst werd bij de instructie-compagnie. 36 volontairs zijn bevorderd tot korporaal-titulair, waaronder evenwel 3 teruggesteld werden tot volontair.

Onder de 30 bij de batterij nieuw aangekomen volontairs waren 1 korporaal-titulair en 6 volontairs afkomstig van Schoonhoven; onder dit getal van 7 waren er 2 afkomstig van de pupillenschool.

De getalsterkte op den 1sten Mei 1887 bedraagt dus 73 leerlingen, waaronder 21 korporaals-titulair.

Uit de volgende tabel blijkt in welke provincie van het Rijk de leerlingen onderwijs hebben genoten, in welke klasse van het schoolonderwijs zij bij aankomst werden ingedeeld, de maatschappelijke positie hunner vaders, zoomede de getalsterkte van iedere klasse op den 1sten van ieder kwartaal:

	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
1ste klasse	»	»	1	»	»	»	1	»	2	»	»	4
2de »	»	1	»	4	»	1	1	»	3	»	»	10
3de »	»	4	2	2	»	2	»	2	1	1	1	15
Totaal	»	5 (1 niet ingedeeld.)	3	6	»	3	2	2	6	1	1	29 (1 niet ingedeeld.)

NB. De niet ingedeelde volontair was afkomstig uit Schoonhoven en werd alhier afgekeurd bij aankomst.

MAATSCHAPPELIJKE POSITIE DER VADERS.

Officieren	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Onderofficieren en soldaten	»	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	3
Ambtenaren	»	»	1	1	»	»	»	2	»	»	1	5
Particulieren	»	4	2	4	»	3	2	»	6	1	»	22
Totaal	»	6	3	6	»	3	2	2	6	1	1	30

AANTAL LEERLINGEN OP ONDERSTAANDE DATUMS.

	1 Mei 1886.	1 Aug. 1886.	1 Nov. 1886.	1 Febr. 1887.	1 Mei 1887.
1ste klasse	26	25	24	31	32
2de »	27	23	25	33	31
3de »	28	29	23	16	10
Totaal	81	77	72	80	73

Bij de instructiebatterij bestaan 3 klassen voor het schoolonderwijs. Bij aankomst worden de volontairs, naar mate hunner kennis, ingedeeld bij een dier klassen. De vereischten tot toelating zijn, wat betreft dit onderwijs: duidelijk lezen, goed schrijven en kennis van de vier hoofdregels der rekenkunde.

Er wordt verder onderwijs gegeven in:

a. kunstmatig lezen, schoonschrijven en rekenen met geheele getallen, het metrieke stelsel, de behandeling der breuken, de evenredigheden, de kenmerken der deelbaarheid en talstelsels;

b. de Nederlandsche taal;

c. de aardrijkskunde van Nederland en Europa;

d. de vaderlandsche geschiedenis;

e. de administatie; het opmaken en nazien der menagerekening, benevens de bepalingen der batterijadministratie;

f. het maken van dienstrapporten.

Bij het onderwijs in de Nederlandsche taal werd in eene groote bestaande behoefte voorzien, door het, in het begin van Februari, verschijnen van het werkje van de heeren D. Boswijk en W. Walstra, hoofden van scholen te Arnhem, getiteld: » *Kleine spraakkunst, vooral ten dienste van het meer uitgebreid lager onderwijs* ". Aan elk der volontairs werd een exemplaar als leiddraad gegeven, zoodat dit gedeelte van het onderwijs thans meer en meer gunstige resultaten oplevert.

Het onderwijs in de aardrijkskunde wordt toegepast op het maken van dienstreizen op de kaart door Nederland, ten einde bekend te geraken met de verschillende maatschappijen van spoor- en tramwegen, van stoombooten, enz., zulks met het oog op het later optreden als geleiders van detachementen. Verder wordt er bij behandeld: de inrichting van het polderland, een algemeen overzicht gegeven van onze verdedigingsliniën, en geleerd zich te oriënteeren en te lezen op de stafkaart van Nederland.

Het schoolonderwijs, onder algemeen toezicht van den commandant der batterij, is opgedragen aan een luitenant, die zelf onderricht geeft, terwijl, sedert den 1sten Januari 1887, ook les gegeven wordt in de administratie door den eersten luitenant-kwartiermeester van het korps.

Aan hen zijn toegevoegd: 1 opperwachtmeester, die ook zoo noodig les geeft in de administratie, en in het maken van dienstrapporten; 2 wachtmeesters en 1 burgeronderwijzer, die het kunstmatig lezen, het schoonschrijven, de Nederlandsche taal en de Staatsinrichting van Nederland onderwijst.

Van 1 April tot 11 October 1886 zijn aan het schoolonderwijs besteed per week: Iste klasse 9 uur, IIde klasse 9 uur, IIIde klasse 6 uur, en van 11 October 1886 tot 10 April 1887 per week Iste klasse 7 uur, IIde klasse 7 uur,

IIIde klasse 7 uur. Bovendien wordt des zomers en des winters den volontairs iederen avond gedurende een uur gelegenheid gegeven zichzelf te oefenen en 1 uur »straf eigen oefening" voor achterlijken afgezonderd, terwijl 2 uur 's avonds besteed worden aan het voltigeeren.

De overige uren van den dag worden besteed aan verschillende exercitiën, theoriën der reglementen, behandeling van het reglement van krijgstucht en de zedelijke plichten van den soldaat, les in de artillerie-wetenschap, het maken van ernstvuurwerken voor zooverre noodig, de paardenkennis, schermen, gymnastiek, zwemmen, schaatsenrijden, verzorgen van paarden en harnachement, onderhoud van materieel, wapens en kleeding.

Het officierspersoneel en kader der batterij, waaronder ook is begrepen het onderwijzend personeel van het schoolonderwijs, bestaat thans uit 3 luitenants, 1 opperwachtmeester, 1 opperwachtmeester-vuurwerker, 2 wachtmeesters korps rijdende artillerie, 5 wachtmeesters der veld-artillerie.

Door den eerste-luitenant-kwartiermeester van het korps wordt, zooals reeds boven is gezegd, les gegeven in de administratie, terwijl het onderwijs in de paardenkennis is opgedragen aan den paardenarts 1ste klasse van het korps. In de uitwendige paardenkennis wordt les gegeven door een der wachtmeesters. Ten einde dit onderwijs vruchtdragend te doen zijn, werd hiervoor eene geschikte handleiding samengesteld. Het gehalte der volontairs is over het algemeen gunstig; hiervan zijn echter uitgezonderd zij, die als kanonnier 2de klasse naar de regimenten veldartillerie zijn overgegaan, en dus niet aan hunne bestemming bij de instructie-batterij hebben beantwoord.

De bevordering gaat langzaam, en zulks met het oog op de kennis en graad van geoefendheid, die zoowel theoretisch als practisch, van korporaals der bereden artillerie moet gevorderd worden.

Was het weder het voorgaande jaar ongunstig voor de exercitiën op de buitenterreinen, dit jaar was dit niet het geval, daar slechts gedurende de maand Januari niet te paard op de buitenterreinen geëxerceerd konde worden.

De aanvragen tot plaatsing waren dit jaar weder zeer voldoende; van vele jongelingen werd echter na de aanvrage niets meer vernomen; anderen werden afgekeurd wegens lichaamsgebreken of het niet voldoen aan de vereischten voor de toelating gesteld.

Van af 1 Mei 1886 tot 1 Mei 1887 hebben zich aangemeld 138 jongelingen. Hiervan hebben niet aan de oproeping voldaan, om de hierboven vermelde redenen 49

zijn afgekeurd wegens lichaamsgebreken	14
» » » te geringen leeftijd	1
» » » als te oud	2
» » » onvoldoende lengte	1
» » » » kennis	2
» » en voorloopig uitgesteld.	46
Totaal . . .	115

Er zijn er dus nieuw aangenomen.	23
Bovendien van de instructie-compagnie	7
Totaal . . .	30

De zeven plaatsen, die thans bij de batterij open zijn, zullen weldra aangevuld worden door 7 volontairs der instructie-compagnie.

§ 6. WETENSCHAPPELIJKE CURSUS BIJ DE KORPSEN.

De hoofdcursus bij het instructie-bataljon begon op 1 October 1886 met 90 leerlingen, verdeeld als volgt:

Examenklasse:

Infanterie	19
Administratie hier te lande	5
» Oost-Indië	7
	31

IIde of hoogste cursusjaar:

Infanterie	20
Administratie hier te lande	—
» Oost-Indië	6
	26

Iste of laagste cursusjaar:

Infanterie	27
Administratie hier te lande	—
» Oost-Indië	6
	33

Na afloop van het examen ter verkrijging van den rang van tweede-luitenant en ten gevolge van andere mutatiën bedroeg het getal leerlingen 61, verdeeld als volgt:

IIde of hoogste cursusjaar:

Infanterie	21
Administratie hier te lande	—
» Oost-Indië	7
	28

Iste of laagste cursusjaar:

Infanterie	27
Administratie hier te lande	—
» Oost-Indië	6
	33

De hoofdcursus bij het 5de regiment infanterie te 's Hertogenbosch werd op 1 October 1886 door 71 onderofficieren bijgewoond, verdeeld als volgt:

Examenklasse.	24
IIde of hoogste curcusjaar	21
Iste of laagste »	26
	71

Na afloop van het officiers-examen telden de beide klassen van dezen hoofdcursus 49 leerlingen, waarvan 23 in het IIde en 26 in het Iste cursusjaar.

Van de beide hoofdcursussen werden in November 1886 tot officier benoemd:

bij de infanterie hier te lande	24
» » » Oost-Indië	14
» » administratie Oost-Indië.	7

Van de vijf adspiranten voor de administratie hier te lande werd één aangesteld tot 2de-luitenant-kwartiermeester bij het korps mariniers; van de vier anderen, die aan de vereischten voldeden, zijn drie in afwachting eener benoeming in administratieve betrekking werkzaam gesteld; één is reeds tot officier benoemd.

De cursus der artillerie te Delft ving op 1 October 1886 aan met een getal van 51 leerlingen, waarvan 15 in de

derde of hoogste, 17 in de tweede en 19 in de laagste klasse. Omtrent de inrichting van dezen cursus wordt verwezen naar de bijdrage tot het Regeeringsverslag nopens den staat van het onderwijs in Nederland, over 1884.

In verband met den uitslag der overgangsexamens en van het examen tot toelating op den artillerie-cursus, telt deze, op 1 October 1887, 66 leerlingen, namelijk:

Examenklasse	15
IIIde studiejaar	14
IIde »	22
Ide »	15
	66

Onder verwijzing naar het Regeeringsverslag over het jaar 1885/86, waarin de noodige mededeelingen zijn gedaan nopens het ontstaan, de inrichting enz. der militaire school te Haarlem, zij thans medegedeeld, dat de voorbereidende practische cursus, bij het gedeelte van het 4de regiment infanterie, ter genoemder plaatse in garnizoen, op 1 October 1886 met 20 jongelieden een aanvang nam. Deze jongelieden, omtrent wier gedrag en ijver de meest gunstige rapporten werden ingediend, zijn allen tot sergeant aangesteld en zullen op 1 October aanstaande in de laagste klasse der militaire school, welke op dat tijdstip in werking treedt, overgaan.

Tot den voorbereidenden practischen cursus zullen alsdan waarschijnlijk 17 jongelieden worden toegelaten.

De cursussen bij de korpsen infanterie werden op 1 October 1886 door 122 onderofficieren bijgewoond; de voorbereidende scholen telden ongeveer 155 leerlingen (onderofficieren en korporaals). In de regeling van het onderwijs is in het afgeloopen jaar geene wijziging gebracht, zoodat dienaangaande naar het verslag over 1885/86 kan worden verwezen.

§ 7. SCHOLEN BIJ DE KORPSEN.

De volgende tabel geeft een overzicht van deze scholen, gedurende den cursus 1886/87:

KORPSEN.	Aantal onderwijzers.			Gemiddeld aantal leerlingen.				Getal leerlingen, die bij hunne aankomst niet of gebrekkig konden lezen en schrijven.
	met radicaal.	zonder radicaal.	Totaal.	Onderofficieren en korporaals.	Soldaten staande armee en tamboers.	Miliciens.	Totaal.	
Infanterie.								
Regiment grenadiers en jagers . .	3	16	19	147	80	187	414	36 niets. 36
1ste regiment infanterie.	5	16	21	162	98	456	716	98 gebrekkig. 43 niets. 141
2de » »	1	22	23	177	72	476	725	160 gebrekkig. 78 niets. 238
3de » »	2	20	22	166	60	176	402	107 gebrekkig of niets 107
4de » »	3	20	23	167	64	384	615	71 gebrekkig. 29 niets. 100
5de » »	»	20	20	139	61	608	808	15 gebrekkig. 58 niets. 73
6de » »	»	29	29	144	55	533	732	107 gebrekkig. 73 niets. 180
7de » »	3	17	20	185	107	491	783	87 gebrekkig. 62 niets. 149
8ste » »	2	18	20	156	77	580	813	125 gebrekkig. 57 niets. 182
Algemeen Depot van discipline . .	»	2	2	9	47	»	56	
Totaal . . .	19	180	199	1452	721	3891	6064	1206
Cavalerie.								
1ste regiment huzaren	»	6	6	16	18	58	92	
2de » »	1	6	7	14	20	78	112	9 gebrekkig. 25 niets. 34
3de » »	1	9	10	13	67	106	186	25 gebrekkig. 8 niets. 33
Totaal . . .	2	21	23	43	105	242	390	67

KORPSEN.	Aantal onderwijzers			Gemiddeld aantal leerlingen.				Getal leerlingen, die bij hunne aankomst niet of gebrekkig konden lezen en schrijven.
	met radicaal.	zonder radicaal.	Totaal.	Onderofficieren en korporaals.	Soldaten standte armee en tamboers.	Miliciens.	Totaal.	
Artillerie.								
1ste regiment veld-artillerie . . .	»	8	8	16	33	38	87	19 gebrekkig. 23 niets. 42
2de » » . . .	»	14	14	13	30	72	115	40 gebrekkig. 22 niets. 62
3de » » . . .	»	13	13	11	25	111	147	32 gebrekkig. 69 niets. 101
Korps rijdende artillerie.	»	2	2	2	17	12	31	3 gebrekkig. 14 niets. 17
1ste regiment vesting-artillerie . .	»	9	9	30	45	84	159	50 gebrekkig. 26 niets. 76
2de » » . .	»	9	9	19	48	99	166	37 gebrekkig. 24 niets. 61
3de » » . .	»	9	9	13	15	82	110	23 gebrekkig. 27 niets. 50
4de » » . .	2	11	13	25	52	175	252	118 gebrekkig. 33 niets. 151
Korps pontonniers.	»	8	8	5	22	33	60	28 gebrekkig. 7 niets. 35
» torpedisten	1	3	4	4	57	»	61	19 gebrekkig. 19
Totaal . . .	3	86	89	138	344	706	1188	614
Genie.								
Korps genietroepen	»	13	13	23	94	15	132	
Algemeen totaal . .	24	300	324	1656	1264	4854	7778	1887

Daaruit blijkt, dat het getal leerlingen in de verschillende klassen van het schoolonderwijs vrij belangrijk is en dat velen hunner gebruik maken van de hun geboden gelegenheid om iets aan te leeren of wel om het vroeger geleerde te onderhouden en te vermeerderen.

De populaire voordrachten aan de vaderlandsche geschiedenis ontleend en veelal door luitenants in verhalenden trant gehouden, brengen in het onderwijs eene noodige en aangename afwisseling.

Het onderwijs in schermen en gymnastiek, dat, meestal vrijwillig, door zeer vele onderofficieren, korporaals en manschappen wordt bijgewoond, levert vrij goede uitkomsten en brengt veel bij tot de lichamelijke ontwikkeling.

De gelden, voor het militair onderwijs bij de korpsen beschikbaar gesteld, blijken nuttig te worden aangewend. Wanneer men nagaat, met hoeveel bezwaren men heeft te kampen bij het geven van onderricht aan volwassen personen, die niets of zeer weinig hebben geleerd, wier bevattelijkheid in den regel niet groot is en die dat onderwijs moeten ontvangen nadat zij een groot gedeelte van den dag voor andere diensten zijn gebezigd, en met welke geringe hulpmiddelen en meerendeels onervaren personeel dat onderwijs moet worden gegeven, dan mag de uitkomst nog vrij bevredigend worden genoemd. Een aantal toch van 1887 personen, die anders wellicht nimmer onderwijs zouden hebben genoten, werd op de korpsscholen in lezen en schrijven, op enkele zelfs in rekenen en aardrijkskunde onderwezen, terwijl 5891 anderen door het gegeven onderwijs verder werden ontwikkeld en velen hunner een graad verkregen.

Het geheele getal leerlingen op de korpsscholen bedroeg alzoo 7778.

Ten slotte vinde het onderstaande alhier nog vermelding.

De sterkte van het infanterie-garnizoen van Amsterdam maakte het noodzakelijk een gedeelte daarvan, ter sterkte van ongeveer honderd en vijftig man, in de kazerne op de Lauriergracht onder dak te brengen. Het geven van huishoudelijk onderwijs aan deze manschappen, bij den aanvang van het winterseizoen was aan groote bezwaren onderhevig, eensdeels door gemis aan onderwijzend personeel, anderdeels doordien de schoollokalen gelegen waren in de eigenlijke kazerne, » Oranje-Nassau", op ongeveer een uur gaans van de Lauriergracht.

Deze bezwaren werden evenwel spoedig opgelost, door het welwillend aanbod, dat door het bestuur der avondschool voor volwassenen te Amsterdam, aan den commandeerenden officier van het 7de regiment infanterie werd gedaan, om namelijk in een schoollokaal der gemeente, door burgeronderwijzers, geheel kosteloos voor de militairen, onderwijs te doen geven aan de manschappen in de Laurierkazerne verblijf houdende. Van dit aanbod werd gaarne gebruik gemaakt. Dat de leerlingen met lust en grooten ijver werkten, dat zij de hun geboden gelegenheid om te leeren op hoogen prijs stelden en dat de uitkomsten zeer mogen worden geroemd, blijkt uit de ter zake ingekomen rapporten, waarvan één, uitgebracht door den majoor, commandant van het 1ste bataljon van genoemd regiment infanterie, hier volgt.

Verslag nopens de uitkomst van het onderwijs aan militairen, gehuisvest in de kazerne aan de Lauriergracht te Amsterdam, naar aanleiding der aanschrijving van den Minister van Oorlog aan den luitenant-generaal inspecteur der infanterie, dd. 19 October 1886, IIde afdeeling n°. 37.

Den 1sten November nam de cursus een aanvang in het gebouw van de ambachtsschool in de Westerstraat; drie onderwijzers der avondschool, de heeren Cornelisse, Orbaan en Dieterhoff hadden zich bereid verklaard die taak op zich te nemen.

In de laagste klasse werden geplaatst zij, die niets of zeer weinig geleerd hadden; lezen konden ze geen van allen. In het geheel hebben er in deze klasse 32 gezeten.

Tot de middelste klasse werden allen gerekend, die uit een eenvoudig leesboekje konden lezen, het schrijven geleerd hadden en iets van de hoofdbewerkingen van 't rekenen kenden.

Tot deze klasse behoorden de meesten, zoodat het aantal 58 bedroeg.

In de hoogste klasse werden de overigen geplaatst; deze konden lezen, schrijven en rekenen, ten minste de hoofdbewerkingen van 't rekenen waren hun bekend en zij wisten nog iets van gewone of tiendeelige breuken.

Hun aantal bedroeg 40.

In 't geheel is er dus aan 130 miliciens onderwijs gegeven.

De cursus heeft geduurd van 1 November 1886 tot ultimo Maart 1887, alzoo 5 maanden, zoodat het getal avonden, dat er school gehouden is, 104 bedraagt.

Volgens de gehouden aanteekeningen van de opkomst en het verzuim (welke elke week door een der onderofficieren in ontvangst genomen en in de kazerne gecontroleerd werden) heeft echter geen der leerlingen zooveel avonden aan het onderwijs deelgenomen.

Slechts 54 zijn boven de helft van dat getal aanwezig geweest, de overige 76 dus in het geheel nog geen 52 avonden. Het hoogste aantal bedraagt 84 avonden.

De absenties waren alle een gevolg van dienstzaken.

Hoewel de leerlingen zonder geleide naar school gingen, hebben er geene willekeurige verzuimen plaats gehad.

De leerlingen stelden volgens verklaring der onderwijzers weldra allen groot belang in het onderwijs en spanden zich zooveel mogelijk in. Zonder onderscheid deden zij wat zij konden, sommigen echter eerst na eenige avonden, toen zij het onderwijs leerden waardeeren. Met ijver, met grooten lust maakten zij het opgegeven werk, waardoor flinke vorderingen gemaakt werden.

Met grooten lof moet gewaagd worden van hun vlijt, alsmede van hunne vorderingen, zooals die dan ook zichtbaar zijn in het geleverde werk.

Het was, alsof ieder te recht begreep dat hij in zijn eigen belang werkzaam was en op die wijze nog veel kon inhalen wat hem ontbrak.

Van het oogenblik dat de school om 5 uur begon tot 7 uur toe werd er onafgebroken doorgewerkt. Van waarschuwen of verbieden is er nooit sprake geweest. Orde, regel en tucht werden door ieder in 't oog gehouden; wat de dienst hen in deze geleerd had, werd in de school door hen voortdurend in acht genomen. Steeds heeft er in school en onder hen de volmaaktste orde geheerscht.

Zoo kon er op een aangename wijze gewerkt worden, en in al de drie klassen heerschte een prettige geest, die een bezielenden invloed oefende op allen.

Laagste klasse.

In de laagste klasse is de meeste tijd besteed aan het leeren lezen.

In het begin moest de klasse gesplitst worden, want er waren leerlingen, die in 't geheel niets kenden, enkelen, die de letters kenden en een paar maanden onderwijs hadden gehad, en het overige deel kende kleine woordjes, die nog zeer gebrekkig werden uitgesproken. Na verloop van een maand konden bijna alle leerlingen gelijk voortgaan, terwijl aan de achterblijvers een extra leesbeurt werd gegeven; korten tijd daarna konden ze allen aan de leesles meedoen.

Het resultaat van deze oefeningen is, dat allen ten laatste tamelijk goed en duidelijk lezen en het gelezene vrij goed konden weergeven.

Den 1sten December begon de schrijfles; in de eerste maand hadden ze op de lei oefeningen gehad.

Zij hebben het zoo ver gebracht, dat ze allen een vrij duidelijke hand van schrijven gekregen hebben.

Hadden zij vroeger hunne ouders of bloedverwanten niet dan door middel van anderen eenige regels schrift kunnen doen toekomen, nu ze maar eenig begrip hadden van lettervormen, waren er onder hen, die het waagden zelf een brief te schrijven.

Het sterkst sprekend voorbeeld hiervan is wel de leerling N., die bij zijne komst geen enkele letter kon lezen en later een brief schreef aan zijne ouders, die hem dan ook terugschreven, dat ze het niet konden gelooven, daar hij bij zijn vertrek van huis toch niets kende.

Anderen waren zeer blijde de brieven, die ze ontvingen, nu zelf te kunnen lezen.

Na de oefeningen in het schrijven van zinnen, eerst gedicteerde en later zelf gemaakte, werd het laatste gedeelte van de les aan het rekenen besteed. Onder de leerlingen waren er, die niet eens de cijfers kenden, veel minder dat zij rekenen konden, anderen kenden de cijfers, maar hadden toch geen begrip van eenig rekenen. Langzamerhand zijn ze allen zoo ver gekomen, dat ze de vier hoofdbewerkingen kenden en eenige gemakkelijke vraagstukken daarover konden oplossen.

Zeker zouden de uitkomsten nog verrassender zijn geweest, als de leerlingen getrouwer en geregelder waren opgekomen. Toch zijn in deze klasse over het algemeen de minste absenties wegens dienstzaken voorgekomen, daar bij de regeling daarvan, vooral gelet werd op deze weinig ontwikkelden; zij werden op de avonden dat er geen school was, zooveel mogelijk daarvoor aangewezen.

Middelste klasse.

In de middelste klasse werd gezorgd, dat ieder een goede hand van schrijven kreeg, flink kon lezen en allerlei vraagstukken met betrekking tot het metrieke stelsel goed kon oplossen. Bijna zonder uitzondering hebben allen een vlugge, flinke hand van schrijven gekregen; van sommigen kan men zeggen, dat ze zelf een prachtig schrift leveren kunnen.

Toch niet was het werktuigelijke schrijven hier hoofdzaak; het was slechts middel om ieder ander werk keurig uit te voeren. Daarom werden er na de leesles voortdurend taal- en stijloefeningen gemaakt om eigen gedachten zonder al te grove fouten op papier te kunnen brengen. Door middel van dictées, door het weergeven van een verhaal of een voorgelezen vertelling werden er trapsgewijze vorderingen gemaakt in het leeren uitdrukken van eigen gedachten en goede zinnen.

Het rekenen begon met de optelling, want getallen, die niet behoorlijk naar den rang onder elkaar gezet werden, werden maar opgeteld, zoo ze stonden, zooals uit menig proefwerk te zien is. Het machinale rekenen moest langzamerhand plaats maken voor verstandswerk, het waarom trad daarbij op den voorgrond, en al voortschrijdende werd allengskens het geheele metrieke stelsel begrepen en toegepast.

Eene zware taak hadden de onderwijzers te vervullen, al waren ook nooit de 58 ingeschrevenen voor deze klasse, te gelijk aanwezig; toch zaten er gemiddeld een 35tal op de banken, die zooveel mogelijk hetzelfde moesten kennen. Met de grootste zorg moest hier acht gegeven worden, dat het onderwijs klassikaal bleef, en dat de tijd niet versnipperd werd in allerlei onderafdeelingen, waarin de klasse zou kunnen vervallen door het verschillend en afwisselend bezoek. Met tact is hierin te gemoet gekomen en door den onderwijzer voorzien, en met voldoening kan men op de verkregen resultaten wijzen.

Hoogste klasse.

In de hoogste klasse werd onderwijs gegeven in rekenen, schrijven, taal- en stijloefeningen, een weinig aardrijkskunde van Nederland, Staatsinrichting en eenige kennis der natuur.

Was bij de toelating tot deze klasse de kennis van het rekenen voornamelijk als maatstaf genomen, het bleek weldra, dat het voor de meesten noodig was nog eens met de gewone breuken te beginnen; ook was hun kennis van decimale en van het metrieke stelsel zoo gering, dat eene repetitie daarvan onvermijdelijk bleek.

Bij het sluiten der school werkten allen goed met decicimale en gewone breuken. De meesten wisten de meest voorkomende vlakken, als: kwadraat, ruit, rechthoek, trapezium, driehoek en cirkel te berekenen, ook kenden de meesten den vierkantswortel en de inhoudsberekeningen van blok, prisma, cylinder, kegel en bol, alsmede het oplossen van rekenkunstige vraagstukken uit 't dagelijksche leven. Het meerendeel der manschappen verkreeg eene vrij goede schrijfhand, het schrift van sommigen was zelfs uitstekend.

Van Nederland leerden zij den toestand kennen met betrekking tot 's lands verdediging. Tot de behandelde stukken uit de kennis der natuur behooren: ebbe en vloed en de schijngestalten der maan. Eenige kennis van de inrichting van den staat werd hun gegeven door het lezen en bespreken van het populaire werkje: » Hoe GEORGE een man werd ". De resultaten waren niet alleen bevredigend, maar boven alle verwachting te noemen. De geest der manschappen was uitmuntend; het vertrouwen tusschen hen en hun onderwijzer was groot. Hoe meer zij kwamen, des te grooter was hunne ambitie, en hoe ze over de school dachten, dat drukten zij mondeling en ook schriftelijk uit in hunne brieven naar hunne ouders en in hunne opstellen over de school.

Uit dit overzicht der drie klassen blijkt in ruime mate de groote beteekenis van het gegeven onderwijs.

De resultaten zijn zeer gunstig te noemen en met groote voldoening kan men op het volbrachte terug zien, te meer daar de leerlingen het allen waardeeren dit onderwijs te hebben ontvangen.

Door dezen cursus is hun eene weldaad bewezen, ook voor hun verder leven.

Staat de bruikbaarheid van den soldaat in nauw verband met zijne geestesontwikkeling, dan zal ook dit onderwijs bijgedragen hebben tot verhooging van plichtbesef, tot betere vervulling van zijne militaire plichten.

Te dezer plaatse worden, evenals in het vorig Verslag op blz. 172, eenige mededeelingen gedaan betreffende de uitkomsten van het onderzoek naar de kennis van het lezen en schrijven der ingelijfden bij de land- en zeemilitie.

A. *Ingelijfden bij de landmilitie.*

Aan het onderzoek, dat jaarlijks vanwege het Departement van Oorlog wordt ingesteld naar de bekwaamheid der miliciens in het lezen en schrijven, nemen alleen deel plaatsvervangers, nummerverwisselaars en de lotelingen bij de landmilitie ingelijfd, doch ook deze niet allen.

Het onderzoek heeft namelijk plaats kort na de inlijving, zoodat daaraan niet deelnemen zij, aan wie op dat tijdstip ontheffing van den dienst, op grond van art. 127 der militiewet, is verleend, en evenmin zij, die op dat tijdstip afwezig zijn.

Daar ten gevolge der plaatsvervanging, nummerverwisseling en ontheffing van den dienst, verleend aan geestelijken en bedienaren van den godsdienst en aan studenten in de godgeleerdheid, aan het onderzoek niet wordt deelgenomen door vele jongelieden uit die standen der maatschappij, waar het kunnen lezen en schrijven regel is, en daartegen wel door een betrekkelijk groot aantal personen die den 19jarigen leeftijd reeds eenige jaren te boven zijn, kunnen de verkregen uitkomsten van het onderzoek niet als absoluten maatstaf gelden voor de ontwikkeling der jongelieden op genoemden leeftijd.

In hoeverre een en ander bij de vergelijking der uitkomsten in het oog behoort te worden gehouden, kan blijken uit het volgend overzicht betreffende de lichting van 1886:

PROVINCIËN.	Geheel aantal plaatsvervangers, nummerverwisselaars en lotelingen, ingelijfd bij de landmilitie.	GEHEEL AANTAL			Op iedere 100 plaatsvervangers, nummerverwisselaars en lotelingen, ingelijfd bij de landmilitie, waren:			Aantal ingelijfden bij de landmilitie, aan wie ontheffing op grond van art. 127 der militiewet is verleend.
		plaatsvervangers.	nummerverwisselaars.	lotelingen, ingelijfd bij de landmilitie	plaatsvervangers.	nummerverwisselaars.	lotelingen, ingelijfd bij de landmilitie.	
Noordbrabant	1 227	234	56	937	19,07	4,56	76,37	8
Gelderland	1 245	154	69	1 022	12,37	5,54	82,09	1
Zuidholland.	1 915	374	136	1 405	19,53	7.10	73,37	12
Noordholland	1 573	336	119	1 118	21,36	7,57	71,07	8
Zeeland	492	60	39	393	12,20	7,92	79,88	1
Utrecht	467	105	43	319	22,48	9,21	68,31	4
Friesland	878	116	85	677	13,21	9,68	77,11	5
Overijssel.	720	106	41	573	14,72	5,70	79,58	4
Groningen	625	118	59	448	18,88	9,44	71,68	3
Drenthe	330	33	25	272	10,00	7,58	82,42	»
Limburg.	612	37	30	545	6,05	4,90	89,05	5
Het Rijk. . . .	10 084	1 673	702	7 709	16,59	6,96	76,45	51
In 1885	10 072	1 730	686	7 656	17,18	6,81	76,01	65
Vermeerdering. .	12	— 57	16	53	—0,59	0,15	0,44	— 14

Dit overzicht toont aan, dat van de ingelijfde manschappen 16,59 pct. tegen 17,18 in het vorige jaar, den 19jarigen leeftijd reeds eenige jaren te boven waren.

Gelijk reeds is opgemerkt, hebben niet *al* de ingelijfden bij de landmilitie aan het onderzoek in het lezen en schrijven deelgenomen Daarentegen zijn onderscheidenen, tot wie dat onderzoek zich wel heeft uitgestrekt, *niet* begrepen in het bovenstaand overzicht. De reden hiervan is, dat meermalen manschappen, die ingelijfd zijn, later worden ontslagen en door anderen vervangen. Al de zoodanige manschappen namen aan het onderzoek deel; terwijl in den staat van den afloop der lichting, waaruit bovenstaand overzicht is getrokken, slechts diegene van de manschappen begrepen is, die definitief voor den dienst is aangewezen.

Hieraan is het toe te schrijven, dat het getal der manschappen, die aan het onderzoek hebben deelgenomen, ongeveer even groot is als het gezamenlijk getal der ingelijfden bij de landmilitie.

De uitkomsten van het onderzoek waren de volgende:

PROVINCIËN.	Aantal manschappen in 1886 ingedeeld, die aan het onderzoek hebben deelgenomen.						
	Geheel aantal.	Konden lezen en schrijven.		Konden enkel lezen.		Konden noch lezen noch schrijven.	
		Geheel aantal.	Ten honderd.	Geheel aantal.	Ten honderd.	Geheel aantal.	Ten honderd.
Noordbrabant	1 205	979	81,25	21	1,74	205	17,01
Gelderland	1 386	1 233	88,96	25	1,81	128	9,23
Zuidholland	1 872	1 767	94,39	17	0,91	88	4,70
Noordholland	1 518	1 434	94,47	11	0,73	73	4,80
Zeeland	569	497	87,35	3	0,53	69	12,12
Utrecht	423	389	91,96	9	2,13	25	5,91
Friesland	1 141	1 056	92,55	13	1,14	72	6,31
Overijssel	744	658	88,44	15	2,02	71	9,54
Groningen	769	678	88,17	8	1,04	83	10,79
Drenthe	443	378	85,33	12	2,71	53	11,96
Limburg	749	648	86,52	17	2,27	84	11,21
Het Rijk	(1) 10 821	(1) 9 719	89,81	151	1,40	951	8,79
In 1885	10 727	9 392	87,56	204	1,90	1 131	10,54
Vermeerdering	94	327	2,25	—53	—0,50	—180	—1,75

(1) Hieronder één die in België en één die in Duitschland de schooljaren heeft doorgebracht.

Omtrent dit overzicht zij opgemerkt, dat het, even als het vorige jaar, niet is bewerkt naar de gemeenten, waarvoor de lotelingen, nummerverwisselaars of plaatsvervangers zijn ingelijfd, maar naar de gemeenten, waarin zij de schooljaren of het grootste gedeelte dier jaren hebben doorgebracht.

Mag het toch met meer of minder grond van de overige miliciens worden ondersteld, dat zij onderwijs ontvingen in de gemeente, waarvoor zij werden ingelijfd, dan is dat toch zeker niet het geval ten aanzien van de plaatsvervangers — ongeveer één vijfde van de sterkte der jaarlijksche lichtingen uitmakende — die veelal niet afkomstig zijn uit de gemeente, voor welke zij optreden.

Uit den staat blijkt, dat 89,81 pct. der ingedeelde manschappen konden lezen en schrijven, 1,40 pct. enkel konden lezen, 8,79 pct. noch lezen noch schrijven konden, terwijl de vergelijking met het vorige jaar doet zien, dat het aantal van hen, die noch lezen noch schrijven konden, zoowel volstrekt als betrekkelijk is afgenomen. Zuid- en Noordholland nemen in dit overzicht ook nu weder de gunstigste, Noordbrabant de ongunstigste plaats in.

B. *Ingelijfden bij de zeemilitie.*

Het onderzoek, vanwege het Departement van Marine ingesteld naar de bekwaamheid der zeemiliciens in het lezen en schrijven, gaf de volgende uitkomsten.

517 of 81,17 pct. der 600 zeemiliciens konden lezen en schrijven, 59 of 9,83 pct. enkel lezen, 24 of 4 pct. noch lezen noch schrijven, tegen 86,67, 7,17 en 6,17 pct. in het vorig jaar. Hieruit blijkt, dat ook in 1886 de uitkomsten ongunstiger waren dan in 1885 voor hen, die konden lezen en schrijven.

Uit welke provinciën de zeemiliciens afkomstig waren, blijkt uit het volgende overzicht:

PROVINCIËN.	Geheel aantal.	Konden lezen en schrijven.	Konden enkel lezen.	Konden noch lezen noch schrijven.
Noorbrabant	18	15	2	1
Gelderland	40	32	5	3
Zuidholland	92	88	2	2
Noordholland	214	169	37	8
Zeeland	40	37	3	»
Utrecht	16	11	1	4
Friesland	66	63	2	1
Overijssel	39	32	5	2
Groningen	55	53	1	1
Drenthe	16	15	1	»
Limburg	2	2	»	»
Het Rijk	(2) 600	517	59	(2) 24

Voorts zij verwezen naar de uitvoerige tabellen betreffende dit onderwerp, die, met eene daarbij behoorende

(2) Hieronder twee die nimmer ter school hebben gegaan.

graphische kaart, als bijlage U achter dit Verslag zijn gevoegd.

§ 8. KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE MARINE TE WILLEMSOORD.

Het getal adelborsten bij den aanvang van den cursus bedroeg 154, over de verschillende afdeelingen verdeeld als volgt:

1ste afdeeling	36,	waarvan	3 adelborsten	voor	de	mariniers;
2de »	33	»	1 adelborst	»	»	»
3de »	45	»	3 adelborsten	»	»	»
4de »	40 adelborsten.					

Het eindexamen der 1ste afdeeling werd in de maanden Mei en Juli door 31 adelborsten, bestemd voor de marine, en door 3 adelborsten, bestemd voor de mariniers, met gunstig gevolg afgelegd, zoodat zij in Augustus daaraanvolgende respectievelijk tot adelborst 1ste klasse en tot 2den luitenant bij het korps mariniers konden worden bevorderd.

De adelborsten der 1ste afdeeling L. R. baron Taets van Amerongen, L. P. W. Van der Wal en G. K. baron Van Asbeck, werden bovendien voorgedragen tot eene bijzondere belooning, daar zij hadden uitgemunt door gedrag, vorderingen en vlijt, terwijl de beide eerstgenoemden als n°. 1 en 2 op de ranglijst van adelborsten voor de marine voorkwamen en laatstgenoemde bij de rangschikking van de adelborsten voor de mariniers n°. 1 had verkregen.

De beide adelborsten, die niet aan het examen hadden voldaan, volgen thans nogmaals de lessen der 1ste afdeeling.

De overgangs-examens, aan het einde van den cursus gehouden, hadden tot uitslag: dat 3 adelborsten van de 2de afdeeling, 5 adelborsten van de 3de afdeeling en 4 adelborsten van de 4de afdeeling daaraan niet voldeden. Daar bovendien één adelborst der 3de afdeeling ten gevolge van langdurige ziekte niet voor overgang in eene hoogere afdeeling kon worden in aanmerking gebracht, volgen thans in het geheel 15 adelborsten opnieuw de lessen van de afdeeling, waartoe zij in den vorigen cussus hebben behoord.

Over het algemeen waren de uitkomsten van het gegeven onderwijs zeer voldoende.

In den gang van het onderwijs werd geene verandering gebracht; ook de practische oefeningen op de Zuiderzee met de beide oudste studiejaren hadden op gelijke wijze plaats als in het vorig jaar, terwijl wijders aan het instituut aan de verschillende exercitiën steeds de meeste zorg werd besteed.

Het onderwijzend personeel onderging in den loop van den cursus geene verandering.

De officier van administratie 1ste klasse E. H. W. Wijnmalen werd vervangen door den officier van administratie 1ste klasse D. A. Van der Laan, terwijl de luitenants ter zee der 2de klasse W. A. Palm, J. M. Phaff en H. G. J. A. Fundter de Bauchêne als officieren van politie door de luitenants ter zee der 2de klasse P. C. Swaan, H. E. Bunnik en J. H. van Hoogstraten werden opgevolgd.

Ten einde zich voor te bereiden om met den aanvang van den nieuwen cursus den luitenant ter zee der 1ste klasse J. J. Kraakman als officier-instructeur aan deze inrichting te vervangen, was de luitenant ter zee der 2de klasse P. S. R. Woltrebeek gedurende een zestal maanden gedetacheerd te Leiden, alwaar de aanwezigheid der sterrenwacht hem eene geschikte gelegenheid aanbood om zijne studiën in de sterrenkunde voort te zetten.

De luitenant ter zee der 1ste klasse M. C. van Doorn, bijgestaan door den luitenant ter zee der 1ste klasse J. J. Kraakman, voor zooverre het corrigeeren der drukproeven betreft, voleindigde in dit jaar zijnen arbeid tot het bewerken eener nieuwe uitgave van de zeevaartkundige tafelen van D. J. Brouwer.

De bibliotheek werd vermeerderd door de gewone jaarlijksche geschenken van verschillende wetenschappelijke colleges en door het aanschaffen van voor het onderwijs belangrijke periodieke en andere werken.

Ten behoeve van het physisch kabinet werden verschillende instrumenten aangekocht.

Het gedrag der adelborsten gaf over het algemeen reden tot tevredenheid. Overtredingen van bestaande bepalingen, als gevolg van nalatigheid en onvoldoend plichtsbesef, kwamen echter voorzeker nog te veel voor.

De gezondheidstoestand der adelborsten was over het algemeen gunstig.

§ 9. OPLEIDING VAN MACHINIST-LEERLINGEN.

Het getal machinist-leerlingen bedroeg in September 1886 45, verdeeld in eene oudste afdeeling met 16 en in eene jongste met 29 jongelieden. Een van deze, de leerling J. S. Van Beusekom, overleed tijdens den cursus.

In Juni 1887 verlieten 15 leerlingen de opleiding na het afleggen van een voldoend eindexamen en het met vrucht doorloopen van den uitsluitend practischen curcus. De leerling P. L. Cochret ontving als n°. 1 in de ranglijst tot belooning en aanmoediging een boekwerk, de leerling J. A. Hoogerbozem als n°. 2 een passerdoos.

Bij het overgangsexamen in 1887 slaagden 27 leerlingen, zoodat de nieuwe cursus in Juli voor de oudste afdeeling aanving met 28 leerlingen.

Voor het toelatingsexamen in Mei 1887 meldden zich aan 81 adspiranten; 14 van deze werden lichamelijk ongeschikt bevonden; van de overigen voldeden 43 aan de gestelde eischen en werden 18 tot machinist-leerling der 2de klasse aangesteld.

De cursus voor de jongste afdeeling ving in Juli 1887 aan met 19 leerlingen.

In de richting van het onderwijs en de opvoeding is geene verandering gebracht, behalve het toevoegen van lessen in de militaire wetten en dienstreglementen, welke gegeven worden door den officier van administratie der 2de klasse H. J. Verveen en den luitenant ter zee der 1ste klasse H. Backer.

Evenals ten vorigen jare bestond de uitsluitend practische cursus in het in elkander zetten, gemeerd stoomen en weder uit elkander nemen van de werktuigen aan boord van het vaartuig *de Leeuw*.

Gedrag en ijver der leerlingen geven over het algemeen redenen tot tevredenheid.

Van het onderwijzend personeel werd de machinist der 2de klasse S. Loewer vervangen door den machinist der 2de klasse J. H. Greshof.

De officier-machinist der 1ste klasse A. Jongkees belast met de leiding van het onderwijs werd vervangen door den officier-machinist 2de klasse J. A. Goetz.

De drie leden der commissie van toezicht op het onderwijs en de opvoeding der machinist-leerlingen traden in dit jaar af en zijn vervangen door:

den kapitein-luitenant ter zee C. J. De Jong Hzn., commandant der opleiding;

den ingenieur 1ste klasse C. L. Loder, en

den officier-machinist 2de klasse J. A. Goetz.

§ 10. OPLEIDING VAN JONGENS AAN BOORD VAN HET SCHIP „ADMIRAAL VAN WASSENAER" TE AMSTERDAM.

De wintercursus nam een aanvang den 1sten October 1886 met 304 jongens, over de verschillende afdeelingen verdeeld, als volgt: 4de afdeeling 69 jongens, 3de afdeeling 82 jongens, 2de afdeeling 93 jongens, 1ste afdeeling 60 jongens.

Van de jongens, die 1 October van de kweekschool te Leiden aan boord kwamen, konden allen, uitgezonderd één, voldoende lezen, schrijven en rekenen om den cursus der 1ste afdeeling te volgen.

Het leerplan bevatte het lezen met verklaring van het gelezene, schrijven naar eene dicté, rekenen, de 4 hoofd-

regels, met gewone en decimale breuken, aardrijkskunde, een weinig geschiedenis betrekking hebbende op het zeewezen, benevens vak- en practisch onderwijs.

Gedurende den wintercursus hadden de volgende veranderingen plaats.

Eén jongen van de 4de afdeeling overleed in het hospitaal te Amsterdam en één werd overgeplaatst naar het wachtschip te Amsterdam om voor den zeekrijgsraad terecht te staan.

Allen op één na voldeden aan het eindexamen; deze laatste werd wegens gemis aan aanleg en lichaamszwakte uit den zeedienst ontslagen. De overige 66 werden met den 6den Maart tot lichtmatroos bevorderd, terwijl 7 hunner wegens goed gedrag, aanleg en ijver, boven hunne kameraden uitmuntende, in het vaste korps mindere schepelingen werden opgenomen. Aan n°. 1 dezer afdeeling werd een zilveren horloge uitgereikt.

Van de 3de afdeeling werd een jongen ontslagen wegens slecht gedrag en gemis aan aanleg en twee wegens lichaamszwakte.

De overige 79 voldeden allen aan het overgangsexamen, waarvan er acht een mes met Berlijnsch zilveren beslag ontvingen, terwijl aan 7 anderen de voorrechten van het bezit van een prijsmes werden toegekend.

Van de 2de afdeeling werden gedurende den wintercursus één jongen ontslagen wegens slecht gedrag en gemis aan aanleg, twee wegens gemis aan aanleg, drie wegens lichaamsgebreken en één werd overgeplaatst op Zr. Ms. wachtschip te Willemsoord. Negen voldeden niet aan het examen en moesten den cursus der 2de afdeeling nog eens medemaken.

Aan 18 jongens werd een bewijs van goed gedrag en vlijt uitgereikt.

Van de 1ste afdeeling werd één jongen ontslagen wegens gemis aan aanleg en één wegens lichaamsgebreken.

De overigen voldeden allen aan het examen. Aan 14 jongens werd eene schriftelijke tevredenheidsbetuiging van den commandant uitgereikt.

Op den 1sten April, met den aanvang van den zomercursus, embarqueerden van de kweekschool te Leiden 67 jongens, die allen voldoende konden lezen, schrijven en rekenen om den cursus der 1ste afdeeling hier aan boord te kunnen volgen.

Op dien datum ving de zomercursus aan met 290 jongens, verdeeld als volgt: 4de afdeeling 79 jongens, 3de afdeeling 77 jongens, 2de afdeeling 67 jongens, 1ste afdeeling 67 jongens.

De navolgende mutatiën hadden plaats van 1 April tot 1 October.

Van de 4de afdeeling werden twee jongens ontslagen wegens slecht gedrag.

Bij het eindexamen voldeden allen, zoodat met den 6den September 1887, 77 jongens tot lichtmatroos werden bevorderd. Hiervan werden 13 opgenomen in het vaste korps mindere schepelingen, terwijl aan een lichtmatroos, V. K., een zilveren remontoirhorloge uitgereikt werd, als zijnde de eerste der klasse, benevens voor zijn uitmuntend gedrag en betoonden vlijt.

Van de 3de afdeeling voldeden bij het overgangsexamen drie niet aan de gestelde eischen, waarvan één ten gevolge van langdurig verblijf in het hospitaal.

Andere mutatiën hadden bij deze afdeeling niet plaats.

Van de 2de afdeeling werden in den loop van dit half jaar 3 jongens ontslagen wegens lichaamsgebreken, 2 wegens ongeschiktheid voor den zeedienst en 1 op verzoek.

Van de 1ste afdeeling werden 2 jongens ontslagen wegens lichaamsgebreken, 1 als verblijvende in het hospitaal te Leiden nam geen deel aan den cursus en werd wegens lichaamsgebreken voor den zeedienst afgekeurd.

Bij de overgangsexamens voldeden van de 2de afdeeling drie niet aan de eischen, één wegens langdurige ziekte, twee wegens achterlijkheid in practisch onderwijs.

Van de 1ste afdeeling voldeed één niet aan de gestelde eischen, zoowel wat vak- als practisch onderwijs aangaat.

Aan 7 jongens der 3de afdeeling werden prijsmessen uitgereikt, terwijl aan 6 anderen de voorrechten toegekend werden, aan het bezit van een prijsmes verbonden.

Aan 25 jongens der 2de afdeeling werden getuigschriften uitgereikt voor vlijt en goed gedrag; aan 23 der 1ste afdeeling eene tevredenheidsbetuiging van den commandant.

Wijzigingen in de gestelde eischen voor de verschillende afdeelingen werden niet aangebracht, vooral niet vermeerderd; het streven is de jongens niet meer te leeren dan zij bepaald voor hun vak noodig hebben.

In het onderwijzend personeel voor het lager onderwijs kwam geen, in dat voor het vak- en practisch onderwijs, weinig verandering.

De resultaten van het onderwijs kunnen over het algemeen genomen zeer goed genoemd worden.

§ 11. OPLEIDING VAN JONGENS AAN BOORD VAN HET SCHIP „ANNA PAULOWNA".

De wintercursus begon 1 Ooctober 1886 met 331 jongens, waarvan op dien datum 60 van de Kweekschool te Leiden waren aangekomen, zijnde de 4de, 3de, 2de en 1ste afdeeling respectievelijk sterk 75, 97, 95 en 64 jongens.

Van de 60 jongens, die op 1 October van de kweekschool waren gekomen, konden er: 15 uitmuntend, 14 zeer goed, 25 goed, en 6 voldoende lezen en 2 uitmuntend, 6 zeer goed, 26 goed 25 voldoende en 1 onvoldoende schrijven.

In het begin van de maand Maart hadden de eind- en overgangs-examens plaats, waarvan de resultaten waren als volgt: bij de 4de afdeeling van 10 zeer goed; van 38 goed; van 24 voldoende; bij de 3de afdeeling van 15 zeer goed; van 54 goed; van 27 voldoende; bij de 2de afdeeling van 15 zeer goed; van 53 goed; van 22 voldoende en van 3 onvoldoende; bij de 1ste afdeeling van 18 zeer goed; van 36 goed; van 9 voldoende.

Met ingang van 6 Maart werden de jongens der 4de afdeeling bevorderd tot lichtmatroos, terwijl 16 hunner opgenomen werden in het vaste korps schepelingen beneden graad van sergeant.

Overeenkomstig de bepalingen werden na afloop der examens eenige belooningen uitgereikt, terwijl de jongens, wier cijfers onvoldoende waren nogmaals het onderwijs in dezelfde afdeeling moesten volgen.

De tot lichtmatroos bevorderde jongens verlieten de opleiding op den 1sten April 1887, zijnde er met dien datum 67 jongens afkomstig van de Kweekschool te Leiden daarbij geplaatst.

Van deze laatsten konden er: 10 uitmuntend, 13 zeer goed, 33 goed en 11 voldoende lezen, en 13 zeer goed, 25 goed, en 29 voldoende schrijven; terwijl zij, evenals de jongens, die in October aan boord gekomen waren, allen eenig vak- en practisch onderwijs ontvangen hadden.

De zomercursus begon alzoo met 320 jongens, als volgt over de 4 afdeelingen verdeeld: 97 jongens in de 4de afdeeling, 90 jongens in de 3de afdeeling, 66 jongens in de 2de afdeeling en 67 jongens in de 1ste afdeeling.

Gedurende dezen cursus werden de 4de van 1 April tot 16 Juni en de 3de afdeeling van 16 Juni tot 6 September aan boord der instructiebrik »*Castor*" gedetacheerd tot het doen van kruistochten op de Zuiderzee.

Het eindexamen der 4de afdeeling had plaats op 26 en 27 Augustus, terwijl de overgangs-examens van 5 tot 10 September werden gehouden; de resultaten der examens waren als volgt: van de 4de afdeeling van 14 jongens zeer goed, van 49 goed, aan 32 voldoende, van de 3de, van 6 jongens zeer goed, van 53 goed, van 29 voldoende en 2 onvoldoende, van de 2de, 20 jongens zeer goed, van 26 goed, van 18 voldoende en 1 onvoldoende, van de 1ste, van 19 jongens zeer goed, van 37 goed, van 10 voldoende.

Met ingang van 6 September werden 93 jongens der oudste afdeeling bevorderd tot lichtmatroos, terwijl 20 hunner werden opgenomen in het vaste korps schepelingen beneden den rang van sergeant.

Overeenkomstig de voorschriften werden ook nu weder eenige belooningen uitgereikt.

Over het algemeen kunnen de resultaten van het onderwijs gunstig genoemd worden.

In de wijze, waarop het onderwijs gegeven werd en in de daarbij gebruikte leermiddelen kwam geene verandering.

Over het algemeen valt over het gedrag der jongens niet te klagen; er heerschte een goede geest onder hen; en een groot gedeelte bleef geheel of nagenoeg geheel buiten straf.

§ 12. OPLEIDING VAN BOOTSMANSLEERLINGEN AAN BOORD VAN DE INSTRUCTIE-KORVET „NAUTILUS".

De cursus 1886—1887 ving aan met 38 bootsmansleerlingen; 2 matrozen 3de klasse en 63 lichtmatrozen, verdeeld in twee afdeelingen. Tot de 1ste afdeeling behoorden 38 bootsmansleerlingen en tot de 2de afdeeling, 2 matrozen 3de klasse en 63 lichtmatrozen.

Den 1sten November 1886 kwam er nog bij van het wachtschip te Amsterdam een matroos 3de klasse, zoodat de wintercursus kon gezegd worden sterk te zijn:

38 bootsmansleerlingen behoorende tot de 1ste afdeeling en 3 matrozen 3de klasse, 63 lichtmatrozen behoorende tot de 2de afdeeling.

Gedurende den geheelen cursus werden 13 schepelingen wegens slecht gedrag, 1 op verzoek, 1 wegens aanhoudende verpleging in het hospitaal en minderen aanleg en 6 wegens onvoldoende vorderingen en gebrek aan aanleg van de opleiding verwijderd; deze laatsten werden echter wegens goed gedrag tot matroos 3de klasse bevorderd.

Den 1sten April kwamen er bij van de opleidingsschepen *Admiraal van Wassenaer* en *Anna Paulowna* respectievelijk 20 en 23 lichtmatrozen, terwijl er bij het einde van dien zomercursus den 1sten October 1887 nog 15 lichtmatrozen van de *Admiraal van Wassenaer* en 15 van de *Anna Paulowna* hier aan boord werden geplaatst.

Den 15den September 1887 werden van de oudste afdeeling, sterk 36 man bevorderd: 13 bootsmansleerlingen tot kwartiermeester, 21 tot matroos 2de klasse en aan 2, die in het hospitaal verpleegd werden, en een zeer goed gedrag en aanleg hadden, werd vergund, den cursus nog één jaar te volgen.

De wintercursus vangt aldus aan met 51 bootsmansleerlingen in de 1ste afdeeling en 71 lichtmatrozen in de 2de afdeeling.

Onder het personeel officieren hadden de volgende veranderingen plaats. Op den 1sten October 1886 werd het bevel over de opleiding door den kapitein-luitenant ter zee P. C. Paest overgenomen van den kapitein ter zee C. A. Le Bron de Vexela; den 25sten October werden door plaatsing op non-activiteit de luitenants ter zee 2de klasse J. J. W. H. Van der Toorn en H. Herman vervangen door de luitenants ter zee 2de klasse B. P. J. C. Mol en J. F. B. Van Dijk; den 3den Januari 1887 werden van non-activiteit 6 adelborsten aan boord geplaatst, die den 1sten Maart daaraanvolgende overgingen aan boord van het schroefstoomschip 1ste klasse *Van Speyk*; den 27sten April werden 7 en den 1sten Mei 2 adelborsten aan boord geplaatst, welk aantal den 3den Juni nog met één vermeerderd werd; den 27sten Augustus werd een adelborst der 1ste klasse overgeplaatst in de rolle van het wachtschip te *Willemsoord*, ten einde in het hospitaal te worden opgenomen; de overige 9 adelborsten werden den 16den September daaraanvolgende op non-activiteit gesteld.

Ook onder het onderwijzend personeel der onderofficieren hadden in den loop van den cursus eenige mutatiën plaats.

§ 13. OPLEIDING VAN STUURMANSLEERLINGEN AAN BOORD VAN HET WACHTSCHIP TE AMSTERDAM.

Bij den aanvang van den cursus op 1 October 1886 bedroeg het aantal leerlingen in iedere afdeeling 15.

In de oudste afdeeling kwamen gedurende het cursusjaar geene mutatiën voor; het aantal der jongste afdeeling werd echter den 26sten October nog met één vermeerderd, terwijl den 1sten April 1887 een der leerlingen wegens gebrek aan aanleg tot zijne vorige qualiteit van lichtmatroos moest worden teruggebracht.

Tot 1 September 1887 stond de opleiding onder de leiding van den kapitein-luitenant ter zee H. Schotborgh, welke met dien datum door den kapitein-luitenant ter zee M. F. Reeringh werd opgevolgd.

Als hoofd der opleiding werd bij het begin van den cursus de luitenant ter zee 1ste klasse J. H. Stroomman vervangen door den luitenant ter zee der 2de klasse J. M. Noorduijn.

Met het geven van onderwijs in de bij het reglement voorgeschreven vakken waren belast respectievelijk in de oudste en in de jongste afdeeling de opperstuurman v. k. C. P. De Back en de 1ste stuurman v. k. R. J. Buisman; in de samenstelling en het gebruik van torpedo's en in de aardrijkskunde werd echter door het hoofd der opleiding persoonlijk onderricht gegeven.

Op den 1sten April werd de opperstuurman De Back op zijn verzoek gepensionneerd en vervangen door den opperstuurman v. k. H. J. Röther, die sinds 15 Maart de lessen bijwoonde, zoodat door deze verwisseling geene stoornis plaats vond in den geregelden gang van het onderwijs vooral ook, daar genoemde onderofficier van 1 Augustus 1880 tot 31 Augustus 1882 bij deze opleiding in de jongste afdeeling werkzaam was geweest en hem dus het geven van onderwijs niet vreemd was.

Zoowel aan de theoretische als aan de practische ontwikkeling der leerlingen werd de meeste zorg besteed en daar de plaatsing van een sergeant der mariniers bij de opleiding in het belang der militaire vorming van de stuurmansleerlingen uiterst gewenscht was, werd in het laatst van 1886 het voorstel gedaan bedoelden onderofficier aan de opleiding toe te voegen.

Bij ministeriele resolutie van den 17den Juni 1887 werd dan ook bepaald, dat met het begin van den nieuwen cursus de gevraagde sergeant zoude worden geplaatst.

De gezondheidstoestand was minder gunstig dan ten vorigen jare, daar 20 leerlingen gedurende 466 dagen in het groot militair hospitaal werden opgenomen, terwijl aan één leerling der jongste afdeeling 14 dagen verlof tot herstel van gezondheid moest worden gegeven.

De physieke ontwikkeling der leerlingen laat bij het einde van den cursus op weinige uitzonderingen na, evenwel niets te wenschen over.

Mogen over het algemeen de lust en de ijver der leerlingen zeer worden geroemd, niet onverdeeld gunstig kan het oordeel zijn over hun gedrag. Hoewel dit bij verreweg de meesten niets te wenschen overliet, maakten sommigen hunner ongunstige uitzonderingen en gaven deze door dronkenschap en door enkele indisciplinaire handelingen, aanleiding tot ernstige bestraffingen.

Van 1 October 1886 tot 1 October 1887 werden toegepast: 15 straffen wegens indisciplinaire handelingen van meer of minder ernstigen aard, 12 wegens te laat komen aan boord van passagieren (1 of 2 uren); 3 wegens gebrek aan ijver; 55 wegens kleine tekorkomingen en 9 wegens dronkenschap in meerdere of mindere mate.

Den 9den en 10den September 1887 werden de overgangs-, den 12den en 13den de eindexamens afgenomen.

Het oordeel der commissie, belast met het afnemen van dit laatste, was, wat betreft de kennis der leerlingen, die allen slaagden, gunstig, daar van één verklaard kan worden dat hij een buitengewoon goed, van een ander dat hij een zeer goed, van twee dat zij een goed, van negen dat zij een zeer voldoend, van twee dat zij een voldoend examen hadden afgelegd.

Naar het gevoelen der commissie was de theoretische kennis zeer voldoende en droeg blijken van met veel toewijding en zorg te zijn aangekweekt, terwijl het cijferen op papier — dat het vorige jaar stof tot opmerking had gegeven — nu door alle leerlingen op zeer voldoende en bevredigende wijze geschiedde.

Ingevolge de verordeningen voor de zeemacht werd de stuurmansleerling C. Valkenburg als eerste in rangschikking bij het examen voor eene belooning in aanmerking gebracht.

Minder gunstig was de uitslag van het overgangs-examen. Van de 15 leerlingen der jongste afdeeling legden er 9 een zeer voldoend 4 een voldoend en 2 een onvoldoend examen af; beide laatst genoemden werden ingevolge het bepaalde in bovengenoemde verordening voor verwijdering van de opleiding voorgedragen.

De minder gunstige afloop van dit examen moet ten deele worden toegeschreven aan eene ziekte van 6 weken van den 1sten stuurman Buisman, juist in 't laatste gedeelte van den cursus, ten deele aan het bij herhaling ziek zijn der meeste leerlingen van deze afdeeling, daar van hen elf gedurende 350 dagen in het hospitaal zijn verpleegd geworden.

Aan het toelatingsexamen voor den nieuwen cursus werd door 36 adspiranten deelgenomen, van welke de 8 eersten in de rangschikking werden geplaatst.

§ 14. OPLEIDING VAN JONGENS BIJ DE KWEEKSCHOOL VOOR ZEEVAART TE LEIDEN.

Op den 1sten September 1886 waren in deze inrichting 170 jongens gedetacheerd; gedurende de maand September kwamen er nog 43 bij, zoodat de totale sterkte op 1 October 213 bedroeg. Op dien datum werden 120 jongens naar de opleidingsschepen overgeplaatst, en wel 60 naar de *Anna Paulowna* en 60 naar de *Admiraal van Wassenaer*, zoodat de wintercursus op den 1sten October een aanvang nam met 93 jongens.

In de maand	October	werden	aangenomen	29;
» » »	November	»	»	14;
» » »	December	»	»	10;
» » »	Januari	»	»	14;
» » »	Februari	»	»	17;
» » »	Maart	»	»	50;
			Totaal	134 jongens.

Zes jongens werden gedurende dien tijd uit den zeedienst ontslagen, vier wegens lichaamszwakte, één wegens een lichaamsgebrek in doch niet door den dienst verkregen, en één op verzoek van den vader.

Op den 1sten April bedroeg het aantal jongens dus 221 en daar er op dien datum 134 werden overgeplaatst en wel 67 naar elk der opleidingsschepen, begon de zomercursus met een getal van 87 jongens.

Gedurende de maand April	kwamen	hierbij	27;
in Mei	»	»	10;
in Juni	»	»	10;
in Juli	»	»	9;
en in Augustus	»	»	9;

Den 1sten September waren er dus in het geheel 152 jongens, van welk getal er 2 sedert geruimen tijd in het hospitaal te Willemsoord verpleegd worden. Het aantal in dienst getreden jongens is dus weer aanmerkelijk minder dan in het verig jaar, toen het ook reeds ver beneden het gemiddelde cijfer van vroeger was. Voor een groot deel is dit, zooals reeds in het vorig verslag gemeld is, toe te schrijven aan de strengere toepassing der bepalingen van het keuringsreglement, vooral wat betreft de toelating van zwakke en lichamelijk weinig ontwikkelde jongens. Van 1 September 1886 tot 1 September 1887 werden toch van de 796 jongens, die zich voor dienstneming hadden aangemeld, slechts 242 toegelaten, terwijl er 554 werden afgekeurd.

Van grooten invloed op de werving is echter ook geweest de ministerieele aanschrijving dd. 9 Mei jl., waarbij bepaald is, dat tijdelijk jongens, beneden den leeftijd van 14 jaar, niet mogen aangenomen worden. Daar nu het contingent jongens van dien leeftijd altijd zeer groot is en ongeveer 30 pct. van het geheele getal bedraagt, spreekt het wel van zelf, dat het aantal aangenomen jongens belangrijk kleiner moet zijn.

Van de 242 jongens, die van 1 September 1886 tot 1 September 1887 in dienst traden, werden aangenomen:

te Amsterdam 54, te Rotterdam 46, te Hellevoetsluis 8, te Willemsoord 21, te Vlissingen 12 en te Leiden 101;

75 werden aangenomen op den leeftijd van 13½ jaar, 92 op dien van 14—15 en 75 op dien van 15—16 jaar.

Door 191 jongens werd voor de indiensttreding de openbare school bezocht, terwijl 51 bijzonder onderwijs ontvingen; 73 betaalden eenig schoolgeld en de overigen genoten kosteloos onderwijs.

Het onderzoek naar de kundigheden bij aankomst der jongens alhier, gaf tot resultaat dat: 39 of 16 pct. goed konden lezen, schrijven en rekenen; 75 of 31 pct. lezen, schrijven en weinig rekenen; 70 of 29 pct. lezen en schrijven; 58 of 24 pct. weinig lezen en schrijven.

Bij eenigen van deze laatste categorie jongens bleek het schoolonderwijs, dat zij ontvangen hadden, slechts nominaal te zijn en daarom had het groot bezwaar in, hen het gewone classicaal onderwijs te laten volgen. Wanneer toch de onderwijzers te veel zorg aan hen besteedden zoude het natuurlijk ten nadeele van het onderwijs der meer ontwikkelde jongens geweest zijn en het was dus noodig aan de meest achterlijken privaat les te doen geven in lezen, schrijven en rekenen.

Hoewel hierdoor de dienst der onderwijzers belangrijk verzwaard werd, hebben deze steeds met lust de bijzondere lessen gegeven en kunnen zij met voldoening terugzien op hun arbeid, die werkelijk goede vruchten gedragen heeft. De lust tot leeren en de bevatteljkheid loopen bij de jongens natuurlijk zeer uiteen; eenigen leeren zonder eenige moeite veel meer dan vereischt wordt, terwijl anderen de eenvoudigste zaken niet kunnen begrijpen en nog minder onthouden, hoeveel moeite er ook aan besteed wordt. Gelukkig maken deze laatsten verreweg de minderheid uit, zoodat bij de eind-examens in Maart en September gebleken is, dat de vruchten van het onderwijs, zoowel practisch als theoretisch, zeer bevredigend zijn.

Uit den aard der zaak zijn de jongens die in October van hier vertrekken practisch veel beter ontwikkeld dan zij die de kweekschool in April verlaten. Vele oefeningen toch, die gedurende de zomermaanden geregeld plaats kunnen hebben, moeten gedurende de wintermaanden achterwege gelaten worden, maar bovendien bestaat in den wintertijd nog het groote bezwaar, dat aanhoudend een groot getal jongens wegens open handen en voeten van practische oefeningen moet vrijgesteld worden.

Het onderwijs is op denzelfden voet als vroeger voortgezet, en in de leermiddelen kwamen geene wijzigingen. De geest onder de jongens was steeds uitstekend en zeer opgewekt, en hun gedrag liet over het algemeen weinig te wenschen over.

Achterblijven van verlof, of te laat terugkomen van passagieren kwam nimmer voor en het opleggen van zware straffen was dan ook eene zeldzaamheid.

Slechts een paar maal moest dit geschieden wegens oneerlijkheid en het bezigen van liederlijke woorden. De overige straffen die nu en dan moesten worden opgelegd waren meestal een gevolg van kleine overtredingen, die meer ter handhaving van de goede orde moeten worden tegengegaan, dan dat zij kwalijk te nemen zijn aan gezonde en levenslustige jongens.

Hoewel de gezondheidstoestand zeer gunstig was, kwamen er plotseling in de maanden April en Mei eenige vrij hevige gevallen van koorts voor, zonder dat er door den officier van gezondheid eene bepaalde oorzaak voor aan te wijzen was. Na eenigen tijd in het hospitaal behandeld te zijn, keerden alle patiënten gelukkig hersteld terug en kwamen er geene verdere koortsgevallen voor.

Den 25sten Februari had één der jongens, bij de oefeningen in het brikstuig, het ongeluk uit het bramwant naar beneden te vallen. Daar de kracht van den val door het touwwerk gebroken werd, had die niet de ernstige gevolgen, welke in het eerste oogenblik gevreesd werden, want het bleek bij een geneeskundig onderzoek, dat er geene inwendige deelen waren gekwetst.

Alleen had er eene groote onderhuidsche bloedstorting plaats gehad in de streek van het heiligbeen. Na eene maand in het hospitaal verpleegd te zijn kon de patient geheel hersteld en geschikt voor den dienst het hospitaal verlaten. Gedurende het geheele jaar werden door den officier van gezondheid nauwkeurige metingen gedaan van de lengte en borstomvang van alle jongens bij hunne aankomst en deze herhaald vóór hun vertrek, om daardoor een gemiddeld cijfer te krijgen van die maten waaraan een behoorlijk lichamelijk ontwikkelde jongen op 14, 15 en 16 jarigen leeftijd moet voldoen. Eveneens werden alle jongens bij aankomst en vertrek gewogen en wanneer men nu de cijfers van lengte, borstomvang en gewicht, bij aankomst en vertrek, met elkaar vergelijkt, blijkt het, dat de meeste jongens aanmerkelijk vooruit zijn gegaan in lichaamsontwikkeling. Als een sterk sprekend voorbeeld daarvan kan gemeld worden, dat een jongen, die bij aankomst 1,6 M. lang was, een gewicht van 46 K.G. en een borstomvang van 72½ c.M. had, na een verblijf van zes maanden 1,65 lang was, en daarbij een gewicht van 57 K.G. en een borstomvang van 78,5 c.M. had.

Onder de hier geplaatste officieren hadden de volgende verwisselingen plaats.

De luitenant ter zee 2de klasse R. POSTHUMUS MEIJES en I. F. VAN SLOOTEN werden den 1sten Octsber 1886 vervangen door de luitenants ter zee 2de klasse H. A. SCHOONHOVEN en G. J. VAN DER HOUT. Den 1sten April vertrokken deze officieren met hunne afdeeling jongens naar de opleidingsschepen en werden hier gedetacheerd de luitenants ter zee 2de klasse W. HOUWING en C. BEELS.

Gebouwen en materieel verkeeren in zeer goeden toestand; wijzigingen of belangrijke reparatiën hadden dan ook niet plaats.

Evenals in vorige jaren werd de kweekschool ook dit jaar door verscheidene personen bezocht en de geheele inrichting met groote belangstelling bezichtigd.

Den 26sten Augustus had de gewone jaarlijksche inspectie plaats van Zijne Excellentie den vice-admiraal, directeur en commandant der marine te Amsterdam.

§ 15. OPLEIDING VAN MILITAIRE GENEESKUNDIGEN.

Bij den aanvang van den cursus 1886/87 waren 2 officieren van gezondheid bij het militair hospitaal te Amsterdam, tot het bijwonen der lessen aanwezig. In den loop van den cursus werden daarvoor nog 7 officieren van gezondheid bij genoemd hospitaal gedetacheerd. Van deze 7 officieren zijn er 5 militair student geweest, terwijl 2 hunne opleiding hebben genoten ingevolge de bepalingen van de wet van 2 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 145) tot regeling van de betrekkingen en rangen, de opleiding en de bevordering van het personeel van den geneeskundigen dienst der landmacht, namelijk één aan de Rijksuniversiteit te Leiden en één aan de Gemeente-universiteit te Amsterdam.

Gedurende den cursus werden achtereenvolgens 6 officieren van gezondheid bij de verschillende garnizoenen geplaatst, zoodat er thans nog 3 aanwezig zijn.

In het onderwijzend personeel kwam geene verandering.

Op den 10den Juli 1886 waren te Amsterdam aanwezig 11 militaire studenten, die nog ingevolge de voorschriften, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 19 Maart 1875 n°. 21, hunne opleiding genoten, waarvan:

voor de landmacht	7
» » zeemacht	1
» Oost-Indië	3

bij de opening der lessen op 21 September 1886 waren daarvan:

semi-artsen	5
voor de landmacht	2
» » zeemacht	1
» Oost-Indië	2

die het theoretisch geneeskundig examen hadden afgelegd 3.

voor de landmacht	2
» Oost-Indië	1

die candidaat in de geneeskunde waren 1

voor de landmacht

die het 2de natuurkundig examen hadden afgelegd 2.

Sedert 21 September 1886 werden 3 militaire studenten door de Staatscommissie tot arts bevorderd en legden daarna het aanvullings-examen af om benoemd te worden tot officier van gezondheid bij de landmacht. Tweevan hen werden als zoodanig aangesteld, terwijl er nogéén in afwachting is van zijne benoeming.

Het eerste gedeelte van het arts-examen is met goed gevolg afgelegd door 4 militaire studenten, waarvan:

voor de landmacht	3
» Oots-Indië	1

Het theoretisch geneeskundig examen werd met goed gevolg afgelegd door 2 militaire studenten, beiden voor de landmacht.

Een der militaire studenten voor de landmacht kreeg evenals in vorige jaren wederom vergunning zijne studiën voort te zetten aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

In den loop van den cursus werd een militair student wegens achterlijkheid in studie en een ten gevolge van lichaamsgebreken, die hem voor den dienst ongeschikt maakten, verwijderd.

Op den 10den Juli 1887 bleven nog over 6 militaire studenten:

voor de landmacht	3
» » zeemacht	1
» » Oost-Indië	2.

Daaronder zijn begrepen 5, die het 1ste gedeelte van het arts-examen hebben afgelegd en 1 voor de landmacht, die zich nog aan dat examen moet onderwerpen.

§ 16. OPLEIDING VOOR MILITAIRE APOTHEKERS VOOR HET LEGER IN OOST- EN WEST-INDIË.

Het aantal kweekelingen bij den aanvang van den cursus 1886/87 bedroeg 12, die over de verschillende studiejaren aldus waren verdeeld:

1ste studiejaar . . .	2
2de » . . .	1
3de » . . .	3
4de » . . .	3
5de » . . .	3

Door drie kweekelingen werd met goed gevolg het eindexamen afgelegd.

In het onderwijzend personeel van hoogleeraren en apothekers kwam geene verandering. Het gedrag der kweekelingen, alsmede hun ijver gaven reden tot tevredenheid.

LAGER ONDERWIJS.

§ 1. TOESTAND VAN HET LAGER ONDERWIJS.

Na de vele en belangrijke verbeteringen die sedert het in werking treden der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), de toestand van het lager onderwijs heeft ondergaan, is in het tijdvak, waarover het tegenwoordige verslag zich uitstrekt, de vooruitgang niet meer zoo aanzienlijk als die, waarop in vorige jaren gewezen kon worden. Aangezien de scholen en het onderwijs, die overeenkomstig de bepalingen der wet geregeld zijn, bij een onderzoek naar de laatstelijk voorgevallen veranderingen en tot stand gekomen verbeteringen, buiten beschouwing blijven, heeft de vooruitgang, waarop in dit verslag gewezen wordt, dus hoofdzakelijk betrekking op de gemeenten, die tot dusverre nalatig waren. Toch kan ook het jaar 1886, op het gebied van lager onderwijs, niet onvruchtbaar genoemd worden. Bij raadpleging van de volgende paragraphen blijkt, dat het getal scholen met 9 openbare en 18 bijzondere vermeerderde; dat 83 schoollokalen voor openbaar en 24 voor bijzonder onderwijs nieuw gebouwd, 160 voor openbaar en 10 voor bijzonder onderwijs verbeterd werden, terwijl het aantal lokalen, die verbetering eischten, van 607 tot 574 verminderde; dat het aantal leerlingen met 3827 bij de openbare en met 6309 bij de bijzondere dagschool vooruit ging; dat ook het avondschoolbezoek door leerlingen der dagschool met 706 toenam, en het onderwijzend personeel met 484 personen, waaronder 312 bij de openbare school, werd aangevuld.

Laatstbedoelde vermeerdering was oorzaak, dat het aantal hoofden van scholen, die zonder bijstand van onderwijzers, in scholen met meer dan 40 leerlingen, werkzaam waren, van 396 tot 309 verminderde. Bovendien verbeterde het gehalte van het onderwijzend personeel, dat aan het hoofd van scholen geplaatst was, zoowel aan de openbare als

aan de bijzondere scholen. Het aantal van hen die, behalve de hoofdonderwijzersakte, eene of meer akten verwierven, vermeerderde met 64 voor de openbare en met 48 voor de bijzondere scholen; daarenboven verminderde het getal onderwijzers, geëxamineerd onder vigueur der wet van 3 April 1806, met 61. Onder deze laatsten waren enkele zeer bekwame onderwijzers, wier verdiensten bij het schooltoezicht waardeering vonden.

De verleende pensioenen aan onderwijzers, ten getale van 59, waren wederom voor het lager onderwijs niet vrij van beteekenis, dewijl het meerendeel van hen uit bejaarde personen bestond, wier opvolgers, schoon niet allen met evenveel ervaring in de practijk van het onderwijs toegerust, het voordeel eener meer wetenschappelijke opleiding genieten. »Daarin toch", berichtte een van de inspecteurs van het lager onderwijs, » staat het oudere geslacht ontwijfelbaar achter, en slechts weinige bevoorrechten zijn in staat om dat gemis geheel aan te vullen. Niemand kan het dan ook eene beleediging noemen, als ik meen dat de vervanging van het meerendeel der oudere onderwijzers door jongere krachten een vooruitgang is."

Ten aanzien van de voorgevallen verbeteringen in het lager onderwijs, gaf de inspecteur in de tweede inspectie het volgende te kennen. » Te roemen in verbetering hier of daar — die tot stand kwam, al was het dan ook soms door den nood gedrongen — kan veilig achterwege blijven; en het mag allerminst aanleiding worden, dat men zich daarachter — en achter al wat reeds gedaan wordt — en achter » » dat vele geld" " dat reeds wordt uitgegeven, *verschuilt*, zoolang nog zooveel om voorziening in de dringendste behoefte vraagt." Hij wees daarom bij vernieuwing op de gemeenten Amsterdam, Rotterdam en 's Gravenhage, waar » voor de kinderen, die in den regel geen ander dan gewoon lager onderwijs, en dat tot een zeer beperkten leeftijd ontvangen, nog ontbreekt aan de gelegenheid dat te ontvangen", en nog zoo velen » in 1885 geene gelegenheid vonden eenig meerder onderwijs te ontvangen dan het gewone". Tot staving van zijn ongunstig oordeel omtrent de onvoldoende plaatsruimte in eerstgenoemde gemeente, wees hij op het gemeenteverslag over 1886, waaruit blijkt, dat bij het einde van dat jaar aan 2679 kinderen geene plaats in de school kon worden verschaft.

Te Rotterdam moesten 734, te 's Gravenhage 535 kinderen op plaatsing wachten. Neemt men nu in aanmerking, dat op het einde van 1884 in de genoemde gemeenten, respectievelijk 2057, 2032 en 1690 kinderen niet tot de school konden worden toegelaten, dan blijkt te Rotterdem en te 's Gravenhage eene verbetering in den toestand gekomen te zijn. Te Amsterdam daarentegen neemt het getal kinderen, dat op toelating aanspraak kan doen gelden, toe, dewijl de bouw van nieuwe scholen geen gelijken tred schijnt te houden met de uitbreiding der bevolking.

Ter aanvulling van hetgeen op blz. 181 van het vorige verslag, omtrent den toestand in de gemeente Utrecht is vermeld, deelde de inspecteur nader aan de Regeering mede, dat ook te Amsterdam, te Rotterdam en te 's Gravenhage » het *openbaar* onderwijs op verre na nog geene *aanvulling* van het bijzonder" onderwijs is.

Op het voetspoor van het jaar 1885 zijn vele gemeentebesturen voortgegaan, bij het ontstaan van vacaturen onder het onderwijzend personeel de jaarwedden te verminderen. Ten gevolge hiervan en wegens het voorloopig onvervuld blijven van een aantal onderwijzersplaatsen, waarmede, krachtens het Koninklijk besluit van 3 October 1884 (*Staatsblad* n°. 207), tot 1 Januari 1887 kon worden gewacht, is het getal van hen die, na volbrachten studietijd bij de inrichtingen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, eene akte van bekwaamheid verkregen, doch niet werden geplaatst, grooter geworden. Deze omstandigheid bleef ten nadeele van genoemde inrichtingen, vooral van de Rijksnormaallessen, strekken. Werden deze ten vorigen jare door 800 kweekelingen verlaten, van wie met genoegzame zekerheid bekend was, dat zij van het onderwijzersvak hadden afgezien, gedurende den cursus 1886-1887, kozen wederom 600 kweekelingen eene andere loopbaan. In het verslag over het jaar 1885 werd de vrees geuit, dat alle inrichtingen, ter opleiding van onderwijzend personeel ten gevolge van dezen achteruitgang, niet in het ontbrekende getal onderwijzers zouden kunnen voorzien, indien in het jaar 1890 aan genoemd Koninklijk besluit volledige uitvoering moet worden gegeven. In het jaar 1886 is die vrees toegenomen. De inspecteurs van het lager onderwijs gaven eenparig als hun gevoelen te kennen, » dat in 1890 het aantal onderwijzers, noodig om dan eindelijk in de behoefte door de wet erkend te voorzien, veel te klein zal zijn."

Naar aanleiding hiervan zijn aan Gedeputeerde Staten in de onderscheidene provinciën opgaven gevraagd omtrent het aanwezige en benoodigde getal onderwijzers, waaruit gebleken is, dat, met inbegrip van de hoofden der scholen, op 1 Februari 1887, aan de openbare school werkzaam waren 10 262 onderwijzers, en naar verhouding van het op 15 Januari 1887 aanwezige getal leerlingen, op 1 Januari 1890, 12 440 onderwijzers zullen worden vereischt. Vóór laatstgenoemd tijdstip zal het aantal onderwijzers derhalve met 2178 moeten vermeerderen, welk getal, wegens de voortdurende stijging van het aantal leerlingen en scholen, waarschijnlijk nog grooter worden zal. Aan 1145 scholen ontbrak op 1 Februari 1887 één onderwijzer, aan 324 ontbraken er twee, aan 92 drie, aan 23 vier, aan 2 vijf en aan 1 zeven.

Vermits het onderwijzend personeel in de laatste drie jaren achtereenvolgens met 625, 416 en 312 personen vermeerderde, de aanvulling van het ontbrekende getal dus gaandeweg kleiner wordt en gemiddeld 450 per jaar bedraagt, zal vermoedelijk vóór 1890 eene vermeerdering van $3 \times 450 = 1350$ onderwijzers verkregen zijn. In den aanvang van laatstgenoemd jaar zullen de nog ontbrekende 828 onderwijzers moeten worden benoemd, zoo art. 24 der wet op het lager onderwijs onveranderd blijft. Ten einde zooveel mogelijk te verhoeden, dat tegen dien tijd het door de inspecteurs voorzien gebrek aan onderwijzers zal ontstaan, heeft de Regeering gemeend, de in 1885 aangevangen inkrimping van het getal normaallessen slechts in die gevallen te mogen voortzetten, waarbij het bleek, dat het aantal kweekelingen en de door hen in de laatste jaren verkregen akten van bekwaamheid te gering waren, en niet in verhouding tot de uitgaven stonden.

Het schooltoezicht betreurt algemeen dat met de aanstelling van onderwijzend personeel niet meer voortgang wordt gemaakt. Een der heilzame gevolgen van de wet op het lager onderwijs — deelde een van de inspecteurs mede, — is zeker, dat er eene behoorlijke verhouding is voorgeschreven tusschen het getal onderwijzers tot het getal onderwijs ontvangende kinderen. Intusschen is het juist dit voorschrift, dat tot dusver den meesten tegenstand bij de gemeentebesturen heeft ondervonden. Gold het verbouwingen of vernieuwingen van schoollokalen, of andere schikkingen, dan waren zij nog wel, hier met meer daar met minder moeite, te overreden; werd echter bij hen op vermeerdering van onderwijzend personeel aangedrongen, dan leden meestal alle pogingen schipbreuk. Aan verschillende redenen moet dit worden toegeschreven. Vooreerst zagen zij op tegen de uitgaven aan de aanstelling van een onderwijzer verbonden; uitgaven, welke niet, zooals bij den schoolbouw, slechts voor ééns behoeven te geschieden, doch jaarlijks terugkeeren. Verder beseften zij niet het nut van een voldoend getal onderwijzers; men had het zoo lang met minder personeel gedaan; eindelijk werd het schoolverzuim meermalen tegen de noodzakelijkheid van vermeerdering van dat personeel aangevoerd. Niet zelden werd aan het schooltoezicht, wanneer het de wenschelijkheid der aanstelling van een nieuwen onderwijzer trachtte te betoogen, de vraag gedaan, wat die onderwijzer in de zomermaanden, als er zoo veel minder kinderen naar de school komen, zoude moeten doen? Zij vergaten daarbij eensdeels dat het grootendeels in hunne macht lag dit schoolverzuim tegen te gaan; anderdeels dat ten gevolge daarvan er in de wintermaanden eene groote krachtsinspanning noodig is om de kinderen het verzuimde weder te doen inhalen. Eenige gemeentebesturen lieten het bij eene eenvoudige oproeping van candidaten; andere gingen niet eens zoo ver en weder andere stelden allerlei kunstmiddelen in het werk, om het getal der schoolgaande kinderen te doen dalen beneden het cijfer, waarvoor een onderwijzer wordt gevorderd.

Dezelfde omstandigheden deden zich ook in de beide andere inspectiën voor. Intusschen zal het schooltoezicht onderzoeken in welke gemeenten nog niet is voldaan aan

het voorschrift van het Koninklijk besluit van 3 October 1884 (*Staatsblad* n°. 207), dat op 1 Januari 1887 ten minste de helft van het bij art. 24 der wet gevorderde getal onderwijzers aanwezig moet zijn, en maatregelen nemen om de nalatige gemeentebesturen aan hunne verplichting te doen herinneren.

Indien de uitslag der akte-examens [1]) gunstiger was geweest, dan zou het aantal onderwijzers, die te vergeefs naar plaatsing dongen, nog aanzienlijker zijn geworden.

Ten einde zich van de medewerking der gemeentebesturen, tot aanstelling van meer onderwijzend personeel, te verzekeren, gaf een der inspecteurs van het lager onderwijs in overweging, ook naar aanleiding van den nog bestaanden grooten omvang van het schoolverzuim, de kinderen te verplichten getrouw ter school te komen. Hij meende » dit nieuwe en krachtige argument voor de invoering van leerplicht", door schoolopzieners, onafhankelijk van elkaar geuit, niet onopgemerkt te mogen laten, en was van oordeel, dat » al werd die tot een niet ruimen tijd van 't jaar beperkt, toch reeds voor de toekomst iets beters zou worden geboren." In dit gevoelen werd door de beide andere inspecteurs niet gedeeld. Een van hen meende zelfs op de bezwaren aan invoering van leerplicht verbonden, te moeten wijzen.

Niet alleen voor zooveel het schoolverzuim betreft, maar omtrent elk ander onderwerp van lager onderwijs verwijst het schooltoezicht naar hetgeen hierover ten vorigen jare medegedeeld en in het Regeeringsverslag over 1885—1886 vermeld is. Evenwel mogen de verbeteringen die gedurende het jaar 1886 in het lager onderwijs tot stand kwamen, niet onopgemerkt blijven. Behalve de reeds genoemde feiten en cijfers die op een niet onaanzienlijken vooruitgang wijzen, verdient het de aandacht, dat het getal dagscholieren die kosteloos onderwijs ontvingen met 1558 bij de openbare en 397 bij de bijzondere scholen vermeerderde. In weêrwil van deze vrijgevigheid, nam de opbrengst der schoolgelden bij de gemeentescholen met bijna f 37 000 toe. Ter bevordering van schoolbezoek werd door de gemeenten eene som van f 34 664 uitgegeven tegenover f 30 612 in 1885. De verlaging der onderwijzersjaarwedden heeft voorts ten gevolge gehad, dat het aantal vacaturen onder de hoofden van scholen wederom eenigszins verminderde, en vooral dat 197 aanvragen van onderwijzers om ontslag uit hunne betrekking minder dan in 1885 werden gedaan, hetgeen een voordeel voor het onderwijs is te noemen.

Daarentegen daalde het getal herhalingsscholen met 5 en het getal harer leerlingen met 705. Tegenover eene vermeerdering van het getal gemeenten waar avondschool wordt gehouden met 6, stond eene vermindering van 331 leerlingen die daarvan uitsluitend gebruik hadden gemaakt. Ofschoon in slechts 488 gemeenten herhalingsscholen en in 159 avondscholen bestonden, is dit niet geheel, zelfs niet hoofdzakelijk aan gemis van medewerking der gemeentebesturen te wijten, maar zeer vaak het gevolg van gebrek aan belangstelling van hen voor wie dit onderwijs in het leven is geroepen. Moge het al aan het schooltoezicht gelukt zijn, hier en daar eenige uitbreiding en verbeterde inrichting van het herhalingsonderwijs te verkrijgen, het gebruik dat daarvan gemaakt werd en de vruchten die het opleverde waren over het algemeen onbeduidend. Onder de opgegeven herhalingsscholen zijn er vele, waarvan gemeld wordt, dat zij uit gebrek aan leerlingen stil staan, en onder die met een tamelijk getal van leerlingen, kunnen vele niet aan de voor het herhalingsonderwijs gestelde eischen voldoen. »Voor dezen", berichtte een van de inspecteurs van het lager onderwijs, »zou zeker eene inhalingsschool nog zeer nuttig en noodig zijn; maar dan afzonderlijk: de vermenging van de twee ongelijksoortige elementen maakt dat het herhalingsonderwijs ook voor hen voor wie het eigenlijk bestemd is, die reeds de daarvoor vereischte mate van kundigheden verkregen hebben, minder vruchtbaar gemaakt wordt."

Onder de bijzondere herhalingsscholen bekleeden de zeven fabriekscholen in de provincie Overijssel eene voorname plaats. Zij telden aan het einde van 1886, 1286 leerlingen. Haar bloei en goede resultaten zijn het gevolg van de verplichting, door de fabriekanten aan hunne werklieden opgelegd, om hunne kinderen geregeld die school te doen bezoeken.

Artikel 33 der wet op het lager onderwijs werd ook in 1886 niet overtreden. De onderwijzers beijveren zich om, naar hun vermogen, de voorschriften daarvan te behartigen, en hun onderwijs zóó in te richten, dat het aan de bedoeling der wet voldoet. In 312 gemeenten werd van 691 schoollokalen door godsdienstleeraren gebruik gemaakt voor het geven van godsdienstonderwijs aan de leerlingen. In het jaar 1885 waren daarvoor in 298 gemeenten, 620 schoollokalen in gebruik. Nergens heeft dit eenig bezwaar opgeleverd. Het schooltoezicht gaf den wensch te kennen, dat de toeneming waarop ten deze, voor zooveel het jaar 1886 betreft, te wijzen valt, mocht blijven aanhouden. De gunstige werking van het geven van godsdienstonderwijs in de schoollokalen, op bepaalde daarvoor vastgestelde uren, is meermalen gebleken.

De uitslag der examens is niet enkel voor de adspirantonderwijzers, zooals hiervoren is medegedeeld, maar voor alle akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs ongunstig geweest. Bij het jaar 1885 vergeleken, valt ten deze op achteruitgang te wijzen, zooals uit het volgende staatje blijkt, waarin het getal der mannelijke en vrouwelijke examinandi is samengevat:

EXAMENS.	1886.			1885.		
	Deelnemers.	Geslaagd.	Geslaagd ten honderd.	Deelnemers.	Geslaagd.	Geslaagd ten honderd.
Onderwijzer (art. 56*a*) . .	2325	1152	50	2317	1259	54
Hoofdonderwijzer	1214	374	31	1205	372	31
Levende talen	881	353	40	752	320	43
Gymnastiek	79	25	32	73	43	59
Handteekenen	141	54	38	54	42	78
Landbouwkunde	7	3	43	2	1	50
Handwerken (nuttige) . .	451	247	55	186	105	56
» (fraaie) . . .	125	60	48	36	16	44

De gemeenteraad, van Alblasserdam besloot op 16 April 1886, in de verordening voor de scholen van openbaar lager onderwijs aldaar, de schooltijden en vacantiën te regelen. Uit overweging, dat volgens art. 21 der wet op het lager onderwijs die regeling behoort te geschieden door het hoofd der school en, zoo de regeling voor meerdere scholen gelijkelijk werkt, door de hoofden dier scholen gezamenlijk, onder goedkeuring van burgemeester en wethouders en van den districts-schoolopziener", werd deze bepaling uit genoemde verordering, bij Koninklijk besluit van 22 October 1886 n°. 13, wegens strijd met de wet, vernietigd. (Zie bijlage **Z**).

In de tabel op blz. 195 is evenals in de vorige verslagen een overzicht gegeven van het getal scholen, waar de vakken *l—t* van art. 2 der wet op het lager onderwijs werden onderwezen. De daarin voorkomende opgaven betreffende het vak *q* (handteekenen) vereischen eenige toelichting. In den loop van 1886 werd van meer dan ééne zijde bij de Regeering aangedrongen op het nemen van maatregelen, om te verkrijgen dat het onderwijs in het teekenen allerwege in de openbare school worde gegeven. Overtuigd dat dit onderwijs van groot nut is om de algemeene vorming en ontwikkeling der jeugd te bevorderen, is de Regeering voornemens te overwegen wat zou kunnen geschieden tot uitbreiding en verbetering van het elementair teekenonderwijs op de lagere school. Daartoe scheen in de eerste plaats noodig, beter dan tot dusver met den tegen-

[1]) In 1886 slaagden van de 2325 candidaten 1152, of 50 pct. tegenover 54 pct. in 1885.

woordigen toestand van dit onderwijs bekend te worden. Uit de door tusschenkomst der gemeentebesturen ontvangen opgaven der hoofden van openbare en bijzondere scholen zijn overzichten bewerkt, die den toestand van het teekenonderwijs op alle lagere scholen op 1 Januari 1887 doen kennen. De bedoelde tabellen zijn als bijlagen **V**, **W** en **X**), achter dit verslag gevoegd. Daaruit zijn, voor zoover vak *q* betreft, de cijfers getrokken, die in de straks vermelde tabel op blz. 195 voorkomen. Volgens die opgave bedroeg het aantal scholen, waar teekenonderwijs wordt gegeven, 1475 tegen 663 in het vorige jaar. Hieruit kan evenwel niet worden afgeleid, dat het aantal scholen, waar het teekenen wordt onderwezen, in 1886 zoo belangrijk zou zijn toegenomen. Veeleer mag worden aangenomen, dat het getal 663 vertegenwoordigt het getal scholen, waar het teekenonderwijs, als afzonderlijk vak, tot het leerplan behoort, terwijl onder het getal van 1475 vele scholen zijn, waar, volgens verklaring der hoofden, dit niet het geval is, doch het teekenonderwijs zich bepaalt óf tot afwisseling van het schrijven óf gegeven wordt in aansluiting aan het onderwijs in de vormleer óf alleen dient tot oefening van oog en hand en dus slechts is te beschouwen als voorbereidende oefening voor eigenlijk teekenonderwijs.

PROVINCIËN.	OPENBARE SCHOLEN.									GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.									NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.									ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.								
	l.	*m.*	*n.*	*o.*	*p.*	*q.*	*r.*	*s.*	*t.*	*l.*	*m.*	*n.*	*o.*	*p.*	*q.*	*r.*	*s.*	*t.*	*l.*	*m.*	*n.*	*o.*	*p.*	*q.*	*r.*	*s.*	*t.*	*l.*	*m.*	*n.*	*o.*	*p.*	*q.*	*r.*	*s.*	*t.*
Noordbrabant.	69	18	18	16	20	129	2	7	3	2	2	2	2	1	2	1	1	1	66	36	30	31	26	24	5	9	35	137	56	50	49	47	155	8	17	39
Gelderland . .	59	40	29	31	24	138	1	10	14	17	15	15	15	14	9	2	9	7	77	57	44	42	26	56	2	15	25	153	112	88	88	64	203	5	34	46
Zuidholland .	103	44	41	51	56	151	1	86	27	7	4	4	5	2	4	1	1	4	109	74	70	67	48	97	»	31	57	219	122	115	123	106	252	2	118	88
Noordholland .	74	28	30	30	38	230	»	123	31	5	2	3	2	4	1	»	1	3	121	67	66	67	44	87	1	46	65	200	97	99	99	86	318	1	170	99
Zeeland . . .	33	7	9	10	12	63	1	13	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18	8	9	8	4	9	1	2	10	51	15	18	18	16	72	2	15	18
Utrecht . . .	14	2	2	7	7	41	»	14	4	10	9	8	8	6	8	2	8	3	26	17	14	17	12	35	2	10	8	50	28	24	32	25	84	4	32	15
Friesland. . .	16	11	9	19	16	100	»	15	5	3	3	3	3	3	1	»	»	»	14	7	4	5	2	29	»	»	6	33	21	16	27	21	130	»	15	11
Overijssel. . .	25	13	10	16	16	41	»	3	4	3	3	3	3	3	1	1	»	1	10	8	3	5	2	4	»	»	4	38	24	16	24	21	46	1	3	9
Groningen . .	34	17	7	21	20	97	»	23	2	2	2	2	2	2	»	»	»	»	4	3	2	3	2	9	»	1	2	40	22	11	26	24	106	»	24	4
Drenthe . . .	5	3	3	5	4	26	1	1	1	1	1	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	6	4	4	6	4	27	1	1	2
Limburg . . .	35	33	»	»	1	60	»	3	5	5	5	1	»	3	»	»	»	1	47	41	20	19	9	22	»	8	32	87	79	21	19	13	82	»	11	38
Totaal . .	467	216	158	206	214	1076	6	298	104	55	46	42	41	38	26	7	20	21	492	318	262	264	175	373	11	122	244	1014	580	462	511	427	1475	24	440	369

§ 2. GETAL EN AARD DER SCHOLEN.

Evenals in vorige jaren, volgt hier eene tabel, waarin het getal openbare en bijzondere scholen is vermeld, die aan het einde van 1885 en 1886 in iedere provincie bestonden.

PROVINCIËN.	Openbare scholen.	Gesubsidieerde bijzondere scholen.	Niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.	Totaal.
Noordbrabant in 1886	317	4	157	478
» » 1885	318	4	157	479
Gelderland » 1886	353	21	152	526
» » 1885	352	22	151	525
Zuidholland » 1886	427	7	240	674
» » 1885	424	7	235	666
Noordholland » 1886	407	7	212	626
» » 1885	404	7	211	622
Zeeland » 1886	163	»	36	199
» » 1885	161	»	34	195
Utrecht » 1886	94	11	79	184
» » 1885	95	10	79	184
Friesland » 1886	354	3	96	453
» » 1885	355	3	92	450
Overijssel » 1886	240	3	37	280
» » 1885	237	3	34	274
Groningen » 1886	250	2	46	298
» » 1885	250	2	46	298
Drenthe » 1886	153	1	8	162
» » 1885	153	1	8	162
Limburg » 1886	174	6	64	244
» » 1885	174	6	62	242
Totaal » 1886	2 932	65	1 127	4 124
» » 1885	2 923	65	1 109	4 097
Vermeerdering	9	»	18	27

Uit deze tabel blijkt, dat het aantal scholen in 1886 is toegenomen met 27, waarvan 9 openbare en 18 niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.

In de toeneming namen deel de provinciën Zuidholland met 8, Overijssel met 6, Noordholland en Zeeland elk met 4, Friesland met 3, Limburg met 2, Gelderland met 1 school.

Noordbrabant verminderde met 1 school.

In het volgende overzicht zijn de gemeenten vermeld waar geen openbare scholen bestonden.

PROVINCIËN.	GEMEENTEN.	De kinderen hadden gelegenheid onderwijs te ontvangen te
Gelderland	Hemmen.	Dodewaard. (1)
Utrecht	Achttienhoven.	Westbroek.
	Breukelen St. Pieters.	Tienhoven en te Breukelen Nijenrode.
	Haarzuilens.	Vleuten.
	Hoenkoop.	Oudewater.
	Laagnieuwkoop.	Kockengen.
	Loenersloot.	Loenen en te Ruwiel.
	Maarsseveen.	Maarssen en te Tienhoven.
	Ouden-Rijn.	Vleuten.
	Rijzenburg.	Driebergen en te Odijk.
	Snelrewaard.	Oudewater en te Linschoten.
	Veldhuizen.	Harmelen en te Vleuten.
	Willeskop.	Montfoort en te Oudewater.
Limburg	Ittervoort.	Thorn.
	Nunhem.	Haelen.
	Rijckholt.	Gronsfeld.

In het getal dezer gemeenten kwam gedurende het jaar 1886 geen verandering.

Wel is waar werden in de gemeente Zoetermeer, Rietveld, Vlist en Tienhoven geen openbare scholen aangetroffen, maar deze hebben gemeenschappelijke scholen en komen dus in de volgende lijst van die scholen voor.

Provinciën.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met
Noordbrabant.	Bedaf, gem. Uden.	Dinther, Nistelrode en Veghel.
	Eerde, gem. St. Oedenrode.	Schijndel en Veghel.
	Gemonde, gemeente Boxtel.	Schijndel, St. Michielsgestel, en St. Oedenrode.
	Gewande.	Alem en Empel.
	Heerle, gem. Wouw.	Bergen op Zoom.
	Liessel, gem. Deurne.	Asten.
	Loosbroek, gem. Nistelrode.	Dinther en Heesch.
	Moerdijk.	Klunderten Zwaluwe.
	Nieuw-Borgvliet, gem. Bergen op Zoom.	Woensdrecht.
	Oudenmolen, gem. Willemstad.	Fijnaart.
Noordbrabant. (*Vervolg.*)	Slikgat.	Terheijden en Zevenbergen.
	St. Willebrord, gem. Etten c. a.	Hoeven en Rucphen.
	Vortum, gem. Vierlingsbeek.	Sambeek.
Gelderland.	Dodewaard.	Hemmen.
	Hoenderlo, gem. Apeldoorn.	Ede.
	Kootwijk, gem. Barneveld.	Apeldoorn.
Zuidholland.	Barwoutswaarder.	Rietveld.
	Noorden, gemeente Nieuwkoop.	Zevenhoven en Wilnis.
	Tienhoven.	Ameide.
	Tinte, gem. Oostvoorne.	Rockanje.
	Zegwaart.	Zoetermeer.
	Zuid-Beijerland.	Goudswaard.
Noordholland.	Spierdijk, gem. Obdam.	Berkhout, Hensbroek en Spanbroek.
	Langereis, gem. Hoogwoud.	Nieuwe Niedorp.
	Zwaagdijk, gem. Hoogkarspel.	Wervershoof.

(1) Van deze gelegenheid werd te Dodewaard evenmin als in vorige jaren gebruik gemaakt. Uit deze gemeente, Heteren en Valburg bezochten 33 leerlingen de bijzondere school te Hemmen.

Provinciën.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met
Utrecht.	Abcoude Proostdij.	Abcoude Baambrugge.
	Maarssen.	Maarsseveen.
	Polsbroek.	Vlist.
	Tienhoven.	Breukelen St. Pieters en Maarsseveen.
	Vleuten.	Ouden-Rijn.
	Westbroek.	Achttienhoven.
Friesland.	Finkum, gemeente Leeuwarderadeel.	Ferwerderadeel.
	Rottevalle.	Achtkarspelen, Smallingerland en Tietjerksteradeel.
Groningen.	Grijpskerk.	Oldehove.
	Hoogkerk.	Aduard.
	Midwolda.	Nieuwolda.
	Oude Pekela.	Nieuwe Pekela.
	Scheemda.	Nieuwolda.
Limburg.	Gronsveld.	Rijckholt.
	Haelen.	Nunhem.
	Thorn.	Ittervoort.

Aan het einde van 1886 waren in de volgende gemeenten regelingen vastgesteld omtrent de toelating van kinderen uit de eene gemeente op de scholen der andere.

NOORDBRABANT.

Almkerk	en Nieuwendijk.
Bergen op Zoom	» Wouw.
Cromvoirt	» Vlijmen.
Heusden	» Oudheusden.
Kaathoven, gemeente Berlicum	» Heeswijk en Nuland.
Oosterhout	» Gilze.
Reusel	» Hoogmierde.
Rosendaal	» Wouw.
Schijndel	» Dinther.
Teteringen	» Ginneken.
de Twist, gemeente Vierlingsbeek	» Oploo.

GELDERLAND.

Apeldoorn	en Voorst.
Barneveld	» Apeldoorn.
Borculo	» Laren, Neede en Eibergen.
Brummen	en Voorst.
Epe	» Voorst.
Gorssel	» Laren.
Idem	» Warnsveld.
Harderwijk	» Ermelo.
Laren	» Lochem, Borculo en Gorssel.
Lichtenvoorde	» Groenlo.
Nijkerk	» Bunschoten.
Poederoijen	» Woudrichem (1).
Ruurlo	» Lichtenvoorde.
Voorst	» Epe.
Idem	» Olst.

ZUIDHOLLAND.

Ter Aar	en Nieuwveen.
Aarlanderveen	» Alphen.
Idem	» Zwammerdam.
Alphen	» Boskoop.
Idem	» Zwammerdam.
Bergambacht	» Berkenwoude.
Idem	» Lekkerkerk.
Bodegraven	» Zwammerdam.
Capelle a/d IJssel	» Nieuwerkerk a/d IJssel. (1)
Gorinchem	» Schelluinen.
Haastrecht	» Hekendorp.
Hagestein	» Everdingen. (1)
Hekendorp	» Oudewater.
Helvoet (Nieuw)	» Nieuwenhoorn.
Hendrik Ido Ambacht	» Ridderkerk.
Hof van Delft	» Delft.
Leerdam	» Leerbroek.
Idem	» Schoonrewoerd.
Leimuiden	» Nieuwveen.
Maasland	» Vlaardinger-Ambacht.
Melissant	» Dirksland.
Idem	» Sommelsdijk. (1)
Middelharnis	» Stad a/h Haringvliet.
Idem	» Nieuwe Tonge.
Nieuwkoop	» Bodegraven.
Oudshoorn	» Ter Aar.
Idem	» Alphen.
Idem	» Woubrugge.
Pijnacker	» Delft.
Reeuwijk	» Haastrecht.
Sommelsdijk	» Nieuwe Tonge.
Strijen	» Maasdam.

(1) Van deze regeling is in 1886 geen gebruik gemaakt.

Tonge (Oude)	en Tonge (Nieuwe).
Vlaardinger-ambacht	» Schipluiden.
Idem	» Kethel en Spaland.
Vrijenban	» Delft.
Willeskop	» Oudewater.
Zoeterwoude	» Benthuizen.
Idem	» Leiderdorp.
Idem	» Voorschoten.
Zwammerdam	» Bodegraven.
Zwijndrecht	» Heerjansdam.
Idem	» Ridderkerk.

NOORDHOLLAND.

Abbekerk	en Hoogwoud.
Amsterdam	» Oostzaan.
Andijk	» Enkhuizen.
Ankeveen	» Weesperkarspel.
Avenhorn	Berkhout.
Idem	» Ursem.
Berkhout	» Wognum.
Beverwijk	» Wijk aan Zee en Duin.
Graft	» Jisp.
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	» Haarlemmermeer.
Haarlemmermeer	» Leimuiden.
Koedijk	» St. Pancras.
Idem	» Oudkarspel.
Nibbikswoud	» Wervershoof.
Nieuwer-Amstel	» Ouder-Amstel.
Idem	» Uithoorn.
Opperdoes	» Twisk.
Oterleek	» Oudorp.
Ouder-Amstel	» Abcoude-Proostdij.
Idem	» Weesperkarspel.
Petten	» Zijpe.
Schermerhorn	» Oterleek.
Spanbroek	» Wognum.

ZEELAND.

Aardenburg	en Oostburg.
Schoondijke	» idem.
Idem	» Waterlandkerkje.
Stoppeldijk	» Hengstdijk.
Idem	» Boschkapelle.
Waterlandkerkje	» Oostburg.
Westdorpe	» Sluiskil (gem. Terneuzen).
IJzendijke	» Waterlandkerkje.
Zaamslag	» Axel.
Retranchement	» Sluis.

UTRECHT.

Abcoude-Baambrugge	en Vinkeveen en Waverveen.
Abcoude-Proostdij	» Weesperkarspel en Ouder-Amstel.
Baarn	» Zeist.
Baarn	en Soest.
Idem	» de Bilt.
Bunnik	» Zeist.
Haarzuilens	» Vleuten.
Harmelen	» Kamerik.
Hoenkoop	» Oudewater.
Houten	» Schalkwijk.
Jaarsveld	» Lopik.
Kockengen	» Ruwiel.
Linschoten	» Montfoort.
Loenen	» Loosdrecht.
Lopik	» Jaarsveld.
Idem	» Willige Langerak.
Maarssen	» Zuijlen.
Montfoort	» IJsselstein.
Idem	» Willeskop.
Idem	» Linschoten.
Mijdrecht	» Uithoorn.
Idem	» Nieuwveen.
Nijkerk	» Bunschoten.
Schalkwijk	» Tull en 't Waal.
Snelrewaard	» Oudewater.
Willeskop	» Montfoort.
Idem	» Oudewater.
Wilnis	» Noorden (Nieuwkoop en Zevenhoven).
Zeist	» Soest.

FRIESLAND.

Haskerland	en Utingeradeel.
Heerenveen	» Aengwirden en Haskerland.
Utingeradeel	» Doniawerstal.
Idem	» Smallingerland.

OVERIJSSEL.

Almelo (Stad)	en Almelo (Ambt).
Avereest	» Zuidwolde.
Blokzijl	» Kuinderdijk en Baarle (Ambt-Vollenhove).
Dalfsen.	» Zwollerkerspel.
Idem.	» Ambt-Ommen en Nieuwleusen.
Idme	» Heino.
Denekamp	» Ootmarsum.
Genemuiden	» Zwollerkerspel.
Haaksbergen	» Hengelo.
Hellendoorn	» Raalte.
Hasselt	» Zwollerkerspel.
Losser	» Oldenzaal.
Nieuwleusen	» Ambt-Ommen.
Raalte	» Olst.
Stad-Ommen	» Ambt-Ommen.
Staphorst	» Nieuwleusen.
Vollenhove (Stad)	» Vollenhove (Ambt).

Zwollerkerspel	en IJsselmuiden.
Idem	» Heino.
Idem	» Zalk en Veecaten.
	GRONINGEN.
Bedum	en Kantens.
Beerta	» Wedde en Nieuwe Schans.
Leek	» Zuidhorn.
Idem	» Oldekerk.
Hoogkerk en Aduard	» Noorddijk.
Loppersum	» Slochteren.
Oldekerk	» Grijpskerk en Zuidhorn.
	DRENTHE.
Dalen	en Emmen.
Dalerveen (gem. Dalen)	» Sleen.
Een (gem. Norg)	» Steenbergen (gem. Roden).
Emmen	» Schoonebeek.
Hoogeveen	» Zuidwolde.
Schoonoord (gem. Sleen)	» Zweelo.
Idem	» Westerbork.
Sleen	» Odoorn.
	LIMBURG.
Cadier en Keer	en Gronsfeld.
Grevenbicht	» Obbicht en Papenhoven.
Gronsfeld	» St. Geertruid.
Hunsel	» Grathem.
Ubach over Worms	» Rimburg.
Meijel	» Asten.
Weert	» Nederweert.
Wijlre	» Oud-Valkenburg.
Montfort	» Echt.

Nadat den gemeenteraad van Schijndel, door Gedeputeerde Staten van Noordbrant, in den aanvang van 1886, bevolen was, in het belang der bewoners van het gehucht Weibosch eene tweede openbare school te stichten, werd bepaald dat die school zou worden gevestigd op korten afstand van het dorp Schijndel en van het aldaar bestaande schoolgebouw. Vermits die plaats niet aan het beoogde doel beantwoordde, onthielden Gedeputeerde Staten aan de plaatsbepaling hunne goedkeuring. Hiervan kwam de raad in hooger beroep, dat bij Koninklijk besluit van 7 Juni 1887, n°. 38, ongegrond werd verklaard. (Zie n°. V van bijlage **H H**).

Toepassing van art. 18, alinea 1 der wet op het lager onderwijs, voor zooveel vermeerdering van het getal scholen betreft, geschiedde ook door Gedeputeerde Staten van Drenthe, bij besluit van 7 Mei 1886, n°. 42, voor de gemeente Oosterhesselen. Het was gebleken, dat een aantal kinderen van ingezetenen in het Zwinderscheveld te ver van de bestaande scholen verwijderd woonden. In het jaar 1886 werd aan dit bevel geen uitvoering gegeven.

De gemeenteraad van Westmaas besloot in zijne vergadering van 23 September 1886, tot opheffing der 1ste openbare school aldaar. Gedeputeerde Staten van Zuidholland onthielden aan dat besluit hunne goedkeuring. Nadat de raad daarvan in hooger beroep gekomen was, werd bij Koninklijk besluit van 14 Januari 1887, n°. 4, het besluit van Gedeputeerde Staten gehandhaafd. (Zie n°. II van bijlage **H H**).

Gelijke uitspraak geschiedde bij Koninklijk besluit van 14 Mei 1887, n°. 22, ten aanzien van een besluit van den raad der gemeente Doornspijk, waarbij bepaald was, dat de openbare lagere school in het dorp zou worden opgeheven. Ook aan dit raadsbesluit hadden Gedeputeerde Staten van Gelderland hunne goedkeuring onthouden. (Zie n°. III van bijlage **H H**).

Daarentegen werd bij Koninklijk besluit van 15 April 1887, n°. 1, vernietigd een besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, van 23 December 1886, waarbij geweigerd was goedkeuring te verleenen aan een besluit van den gemeenteraad van Wijmbritseradeel tot opheffing der openbare lagere scholen te Goënga, Gauw en Offingawier en stichting van eene school onder het dorp Goënga. (Zie n°. IV van bijlage **H H**).

Naar aanleiding van een besluit van den gemeenteraad van Middelburg, tot opheffing van de bestaande middelbare school voor meisjes en tot oprichting eener school van meer uitgebreid lager onderwijs voor vrouwelijke leerlingen, kwam een lid van den raad dier gemeente daarvan in beroep bij Gedeputeerde Staten van Zeeland, met verzoek de uitvoering van dat besluit te willen beletten, als in strijd met de wet en het algemeen belang. Dit college vond geen termen tot inwilliging van het verzoek. Van deze beslissing in beroep gekomen bij den Koning, is de adressant, bij Koninklijk besluit van 4 October 1886, n°. 27, daarin niet-ontvankelijk verklaard. (Zie n°. I van bijlage **H H**).

Nadat, blijkens het medegedeelde op blz. 192 van het verslag over 1885-1886, eene vorige regeling tusschen de gemeenten Reusel en Hoogmierde, betreffende toelating van kinderen, niet was goedgekeurd, besloot de gemeenteraad van Reusel, gemeenschappelijk met dien van Hoogmierde, opnieuw dat door laatstgenoemde gemeente tot hare openbare scholen van Hoogmierde en Hulsel, tegen vergoeding, moesten worden toegelaten alle kinderen uit de gemeente Reusel, die eventueel van openbaar onderwijs wenschen gebruik te maken. Uit overweging, dat hiervan de opheffing der school te Reusel het gevolg zou zijn, weigerden Gedeputeerde Staten van Noordbrabant dit besluit goed te keuren. De gemeenteraad kwam hiervan in hooger beroep, en ontving de verlangde goedkeuring bij Koninklijk besluit van 15 Juni 1886, n°. 22. (Zie n°. VI van bijlage **H H**).

Aan het einde van 1886 waren in 488 gemeenten herhalingsscholen gevestigd. Onder die gemeenten waren er echter ook nu nog, die bij sommige harer scholen de avondklassen hadden behouden. Behalve deze trof men nog in 159 gemeenten uitsluitend de oude avondschool aan. Het volgende overzicht levert de cijfers voor iedere provincie afzonderlijk.

PROVINCIËN.	AANTAL GEMEENTEN MET:	
	Avondscholen.	Herhalingsscholen.
Noordbrabant. .	46	53
Gelderland . .	18	60
Zuidholland . .	14	94
Noordholland . .	17	64
Zeeland. . . .	26	68
Utrecht. . . .	10	28
Friesland . . .	6	27
Overijssel . . .	6	24
Groningen . . .	3	47
Drenthe. . . .	2	21
Limburg . . .	11	2
Totaal. .	159	488

Het aantal gemeenten waar herhalingsonderwijs wordt gegeven is alzoo afgenomen met 5.

In de volgende tabel zijn de 1127 niet-gesubsidieerde bijzondere scholen naar haren verschillenden aard gesplitst.

Evenals in vorige jaren zijn ook nu weder de scholen gehouden voor rekening van het hoofd, gerangschikt onder de Protestantsche, Roomsch-katholieke en Israëlietische school, naar gelang van het kerkgenootschap waarto de hoofden dier scholen behooren.

PROVINCIËN.	DIACONIE- EN WEESHUIS-SCHOLEN.			SCHOLEN VAN VEREENIGINGEN.					SCHOLEN VOOR REKENING VAN HET HOOFD DER SCHOOL.			Scholen niet in de vorige rubrieken begrepen.	TOTAAL.
	Protestantsche.	Roomsch-Katholieke.	Israëlietische.	Protestantsche.		Roomsch-Katholieke.		Israëlietische.	Protestantsche.	Roomsch-Katholieke.	Israëlietische.		
				Voor Christelijk Nationaal schoolonderwijs.	Overige.	Van geestelijke orden.	Overige.						
Noordbrabant.....	1	4	»	8	6	34	88	»	9	2	»	5	157
Gelderland.....	1	1	»	37	22	16	32	»	27	8	1	7	152
Zuidholland.....	17	9	»	52	23	24	48	»	[1]) 56	7	»	4	240
Noordholland.....	18	2	2	17	26	26	29	1	[1]) 71	10	6	4	212
Zeeland.....	»	»	»	9	13	»	12	»	1	»	»	1	36
Utrecht.....	8	»	»	14	11	3	29	»	10	3	»	1	79
Friesland.....	2	»	»	66	14	»	13	»	»	»	»	1	96
Overijssel.....	»	»	»	11	5	3	14	»	1	»	»	3	37
Groningen.....	1	»	»	7	29	»	8	»	1	»	»	»	46
Drenthe.....	»	»	»	4	4	»	»	»	»	»	»	»	8
Limburg.....	»	»	»	1	2	47	8	»	»	5	»	1	64
Totaal in 1886.....	48	16	2	226	155	153	281	1	[2]) 176	35	7	27	1127
» » 1885.....	49	16	2	223	141	153	273		[2]) 184	33	7	27	1109
Vermeerdering.....	—1	»	»	3	14	»	8	»	—8	2	»	»	18

[1]) Hieronder 2 hoofden van scholen die hebben opgegeven tot geen kerkgenootschap te behooren.

[2]) Als voren 4.

De niet-gesubsidiëerde bijzondere scholen bestonden aan het einde van 1886 uit 66 diaconie- en weeshuisscholen, 816 van vereenigingen (381 Protestantsche, 434 Roomsch-Katholieke en 1 Israëlietische), 218 die voor rekening van de hoofden gehouden werden en 27 die niet onder één dezer rubrieken waren te rangschikken. De scholen der Protestantsche vereenigingen namen toe met 17, die der Roomsch-Katholieke met 8, die voor rekening van haar hoofd gehouden werden met 2 Roomsch-Katholieke; de Protestantsche diaconie- en weeshuisscholen verminderden met één en die voor rekening van haar hoofd, behoorende tot dat kerkgenootschap, gehouden werden, met 8.

§ 3. SCHOOLLOKALEN, SCHOOLMEUBELEN EN LEERMIDDELEN.

Het volgende overzicht bevat de gewone jaarlijksche opgaven betreffende den bouw en de verbetering der schoollokalen.

PROVINCIËN.	Nieuw gebouwde lokalen.		Lokalen in aanbouw. *a*)		Vergroote of verbeterde lokalen.		Lokalen die verbetering eischten. *b*)		Plannen, aanhangig tot verbetering of geheele vernieuwing.		Afgekeurde lokalen.
	Openbare.	Bijz.	Openbare.	Bijz.	Openbare.	Bijz.	Openbare.	Bijzondere.	Openbare.	Bijzondere.	
Noordbrabant. .	3	5	»	2	7	2	56	21	7	»	»
Gelderland . . .	6	4	5	3	11	4	31	3	11	»	1
Zuidholland. . .	7	6	6	»	10	2	56	23	13	»	»
Noordholland. .	36	3	9	»	81	1	60	»	15	»	»
Zeeland	2	1	»	»	8	»	16	»	4	»	»
Utrecht	1	»	1	»	»	1	16	4	7	2	»
Friesland	3	2	»	»	16	»	105	4	22	»	»
Overijssel	8	1	4	1	9	»	45	»	11	1	»
Groningen . . .	2	»	2	»	8	»	30	2	16	»	»
Drenthe	11	»	4	»	6	»	49	4	20	»	»
Limburg	4	2	2	1	4	»	40	9	10	»	»
Totaal in 1886	83	24	33	7	160	10	504	70	136	3	1
» » 1885	111	27	73	9	180	15	(1) 530	(1) 77	(1) 140	(1) 5	4

a) In deze kolom komen enkel de in aanbouw zijnde *nieuwe* lokalen voor.

b) Onder de cijfers in deze kolom zijn begrepen die betreffende lokalen voor wier verbetering of geheele vernieuwing plannen aanhangig waren.

(1) Het verschil tusschen deze cijfers en die voorkomende in de tabel op blz. 194 van het Verslag over 1885—1886, is ontstaan door eene verkeerde rangschikking der kolommen van die tabel, ten vorigen jare ontvangen. Het getal lokalen in Limburg, waarvoor plannen aanhangig waren, bedroeg in 1885 nihil, terwijl de 45 openbare en 10 bijzondere scholen, onder die rubriek voorkomende, in de voorafgaande kolommen, betreffende het getal lokalen die verbetering eischten te huis behoorden. Door omzetting dier cijfers is het verschil thans hersteld.

Bij vorige jaren, ook bij 1885 vergeleken, ondervindt de schoolbouw meer en meer vertraging. De lokalen die verbetering eischen verminderen langzaam; in 1886 kwam daarin zelfs geen noemenswaardige verandering. Het getal nieuw gebouwde schoollokalen, dat in 1885 voor openbaar onderwijs 111, voor bijzonder onderwijs 27 bedroeg, bleef in 1886 tot respectievelijk 83 en 24 beperkt. Ook was het cijfer der in aanbouw zijnde en vergroote of verbeterde lokalen, blijkens vorenstaand overzicht, verre beneden dat van het jaar 1885. Er wordt dus gaandeweg met den schoolbouw minder voortgang gemaakt, waartoe inzonderheid aanleiding geeft het uitstel tot 1 Januari 1890, bij Koninklijk besluit van 30 Augustus 1884 (*Staatsblad* n°. 197) voor het herstellen van bestaande lokalen verleend.

De inspecteur van het lager onderwijs in de 1ste inspectie, wijzende op de omstandigheid dat het getal verbetering eischende lokalen in sommige provinciën is toegenomen, gaf omtrent dit onderwerp het volgende te kennen:

»Herhaald mag worden wat ten deze in het Rijksverslag over 1885—1886, blz. 194, gezegd is, namelijk, dat er onder die scholen zijn, die sedert kort nieuw gebouwd werden, doch wegens den grooten toevloed der leerlingen reeds te klein zijn geworden. Andere moeten slechts vergroot worden; hier laten de privaten te wenschen over, daar is behoefte aan eene afscheiding, eene speelplaats, enz. In een groot aantal scholen zal eerst dan aan het aanbrengen van die afscheiding en wat daarmede samenhangt gedacht worden, als het bij art. 24 der wet vereischte personeel geheel of gedeeltelijk in dienst gesteld zal zijn. In een woord, niet al de opgegeven scholen, als verbetering eischende, zullen daarom groote geldelijke opofferingen van de betrokken gemeenten vorderen. Op vele plaatsen zullen zij uit de gewone onderhoudskosten voor de schoollokalen kunnen geschieden."

Onder de lokalen die verbetering eischen zijn er echter ook vele begrepen die dringend herstelling vorderen, doch vooralsnog niet worden verbouwd, omdat de gemeentebesturen den vastgestelden uitersten termijn wenschen af te wachten.

Met bouw of verbouwing van scholen gaat gewoonlijk de aanschaffing van nieuwe, goede schoolmeubelen gepaard. Waar de schoolbouw wordt uitgesteld, blijven ook zoo lang de oude schoolmeubelen, al zijn zij soms bepaald slecht, in gebruik. Waar nieuwe banken werden geplaatst, bleek den inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie, »dat het vaste systeem daarvoor nog niet is gevonden".

Aan de leermiddelen ontbrak hier en daar nog wel, doch over het algemeen worden deze deor de gemeentebesturen op onbekrompen wijze verstrekt. Hulpmiddelen voor het onderwijs in de vrouwelijke handwerken ontbraken op vele plaatsen geheel. Tot groot nadeel voor het klassikaal onderwijs moeten zij door de leerlingen worden medegebracht.

Afgekeurd werd het lokaal der openbare school te Dinxperlo, als schadelijk voor de gezondheid. Hiervan kwam de raad dier gemeente in hooger beroep, waarbij echter de wettelijke termijn voor het instellen van dat beroep niet in acht genomen was. Op dezen grond werd de raad, bij Koninklijk besluit van 24 Mei 1887, n°. 6, in zijn beroep niet ontvankelijk verklaard. (Zie n°. XXV van bijlage **H H**).

§ 4. SUBSIDIËN VAN HET RIJK KRACHTENS ART. 49 DER WET.

De beide volgende overzichten bevatten de subsidiën in de gewone en buitengewone kosten van het openbaar lager onderwijs, krachtens art. 49 der wet door het Rijk verleend.

Door de buitengewone kosten van het lager onderwijs worden hier verstaan de uitgaven voor den bouw van nieuwe of verbouw van bestaande schoollokalen en onderwijzerswoningen en de aanschaffing van schoolmeubelen voor de nieuwe lokalen.

SUBSIDIEN IN DE GEWONE KOSTEN.

PROVINCIËN.	GEMEENTEN.	Bedrag van het subsidie.	Totaal-bedrag. per provincie.
Noordbrabant	Bakel	f 600,00	
	Huybergen	210,00	
	Maarheeze	300,00	
	Rijsbergen	280,00	
			f 1 390,00
Gelderland	Ambt-Doetinchem	f 500,00	
			500,00
Zuidholland	Hellevoetsluis	f 1 500,00	
	Herkingen	1 600,00	
	Katwijk	1 000,00	
	de Lier	300,00	
	Maasdam	485,00	
	Middelharnis	1 200,00	
	Monster	1 600,00	
	Nieuw-Beijerland	2 850,00	
	Oostvoorne	500,00	
	Piershil	500,00	
	Rhijnsburg	1 200,00	
	Schelluinen	550,00	
	Stad a/h. Haringvliet	2 400,00	
	Stellendam	1 400,00	
	Zwartewaal	1 350,00	
			18 435,00
Noordholland	Anna Paulowna	f 1 000,00	
	Egmond aan Zee	3 000,00	
	Graft	1 100,00	
	Oostzaan	1 470,00	
	Petten	2 300,00	
	Ransdorp	755,00	
	Spaarndam	1 213,00	
	Terschelling	3 500,00	
	Texel	4 500,00	
	Urk	4 650,00	
	Vlieland	2 850,00	
	Westzaan	3 800,00	
			30 138,00
Zeeland	Breskens	f 300,00	
	Burgh	350,00	
	Clinge	2 400,00	
	Ellewoutsdijk	700,00	

PROVINCIËN.	GEMEENTEN.	Bedrag van het subsidie.	Totaal-bedrag per provincie.
	Heinkenszand	f 600,00	
	Kapelle	1 000,00	
	Koewacht	1 500,00	
	Nisse	750,00	
	Oudelande	800,00	
	Philippine	740,00	
	Retranchement	500,00	
	Schore	200,00	
	St. Jansteen	1 300,00	
	Waarde	1 500,00	
	Wemeldinge	450,00	
	Westdorpe	500,00	
	Westkapelle	1 680,00	
			f 15 270,00
Utrecht	Tienhoven	f 460,00	
			460,00
Friesland	Ameland	f 3 000,00	
	Dantumadeel	3 000,00	
	Hindeloopen	2 000,00	
	Ooststellingwerf	2 000,00	
	Schiermonnikoog	1 210,00	
	Sloten	350,00	
	Stavoren	915,00	
	Workum	3 000,00	
			15 475,00
Overijssel	Wanneperveen	f 800,00	
			800,00
Groningen	Leek	f 2 000,00	
	Marum	2 000,00	
	Onstwedde	500,00	
			4 500,00
Drenthe	Odoorn	f 2 000,00	
	Sleen	600,00	
			2 600,00
Limburg	Baexem	f 670,00	
	Bingelrade	400,00	
	Bocholtz	200,00	
	Elsloo	800,00	
	Heel en Panheel	150,00	
	Jabeek	230,00	
	Limbricht	400,00	
	Margraten	200,00	
	Merkelbeek	200,00	

PROVINCIËN.	GEMEENTEN.	Bedrag van het subsidie.	Totaal-bedrag per provincie.
	Mesch	f 240,00	
	Munstergeleen	200,00	
	Neeritter	450,00	
	Rimburg	150,00	
	Roggel	300,00	
	St. Geertruid	200,00	
	Slenaken	220,00	
	Stein	100,00	
	Urmond	200,00	
	Voerendaal	140,00	
			f 5 450,00
	Totaal der subsidiën in de gewone kosten in 1886		f 95 018,00

SUBSIDIËN IN DE BUITENGEWONE KOSTEN.

PROVINCIËN.	GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Vergoeding volgens art. 45 der wet.	Subsidiën volgens art. 49 der wet.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeenten is gebleven.
Gelderland	Culenborg	f 8 793,00	f 2 637,90	f 2 870,00	f 3 285,10
	Neede	8 790,00	2 637,00	3 500,00	2 653,00
	Wisch	15 486,00	4 645,80	3 360,00	7 480,20
	Zelhem	14 203,00	4 260,90	8 720,00	1 222,10
Zuidholland	Moercapelle	7 580,00	2 274,00	2 000,00	3 306,00
Noordholland	Oostzaan	11 700,00	3 510,00	7 720,00	470,00
	Texel	20 694,00	6 208,20	9 490,00	4 995,80
Zeeland	Clinge	8 572,00	2 571,60	5 704,00	296,40
	Hoek	3 898,00	1 169,40	1 700,00	1 028,60
	Sint Kruis	3 900,00	1 170,00	2 730,00	»
	Westdorpe	(1) 3 127,71	756,59	2 000,00	371,12
Utrecht	Tull en 't Waal	15 300,00	4 590,00	5 300,00	5 410,00
Friesland	Hindeloopen	4 678,00	1 403,40	3 000,00	274,60
	Ooststellingwerf	35 446,00	10 633,80	17 500,00	7 312,20
	Schoterland	10 547,00	3 164,10	6 790,00	592,90
Overijssel	Ambt-Hardenberg	9 281,00	2 784,30	3 200,00	3 296,70
	Gramsbergen	22 767,95	6 830,385	7 000,00	8 937,565
	Steenwijkerwold	9 519,00	2 855,70	2 960,00	3 703,30
	Weerselo	12 405,00	3 721,50	2 575,00	6 108,50

(1) Hierin zijn begrepen de kosten van schoolmeubelen, ad f 605,73, waarvan, aangezien het den *verbouw eener bestaande school* betrof, geene vergoeding krachtens art. 45 der wet, zooals dat gewijzigd is bij de wet van 11 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 123), kan worden verleend.

PROVINCIËN.	GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Vergoeding volgens art. 45 der wet.	Subsidiën volgens art. 49 der wet.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeenten is gebleven.
Drenthe	Sleen.	f 38 907,00	f 11 672,10	f 26 300,00	f 934,90
	Zuidwolde	10 969,00	3 290,70	3 287,00	4 391,30
Limburg.	Bunde	12 468,00	3 740,40	4 790,00	3 937,60
	Ohé en Laak . . .	5 333,00	1 599,90	1 905,00	1 828,10
Totaal der subsidiën in de buitengewone kosten in 1886 . . .				f 134 401,00	
» » » » » gewone » » 1886 . . .				95 018,00	
Algemeen totaal . . .				f 229 419,00	

Verzameling der subsidiën in de gewone en buitengewone kosten.

Noordbrabant . . .	f 1 390,00
Gelderland	18 950,00
Zuidholland . . .	20 435,00
Noordholland . . .	47 348,00
Zeeland	27 404,00
Utrecht	5 760,00
Friesland	42 765,00
Overijssel	16 535,00
Groningen	4 500,00
Drenthe	32 187,00
Limburg	12 145,00
	f 229 419,00

Uit de vorenstaande tabel der subsidiën in de gewone kosten blijkt, dat aan de navolgende gemeenten, in 1885 geen subsidie genietende, in 1886 eene bijdrage werd verleend, te weten:

Noordbrabant: Bakel, Maarheeze.

Gelderland: Ambt-Doetinchem.

Zuidholland: Hellevoetsluis, Middelharnis, Oostvoorne.

Noordholland: Graft.

Zeeland: Breskens, Heinkenszand.

Friesland: Sloten.

Limburg: Roggel, Sint Geertruid.

Daarentegen genoten de navolgende, in 1885 gesubsidiëerde, gemeenten in 1886 geen subsidie, en wel:

Noordbrabant: Herpen.

Friesland: Oostdongeradeel.

Overijssel: Gramsbergen.

Limburg: Beesel.

De navolgende gemeenten genoten over 1886 in de gewone kosten *meer* aan subsidie dan in 1885 het bedrag, achter hare namen vermeld:

Zuidholland: Nieuw Beijerland f 850, Piershil f 100, Schelluinen f 200, Stad a/h Haringvliet f 800, Stellendam f 400.

Noordholland: Egmond aan Zee f 750, Ransdorp f 155 Spaarndam f 213, Terschelling f 500, Texel f 1 500, Westzaan f 600.

Zeeland: Burgh f 200, Clinge f 400, Kapelle f 500, Koewacht f 100, Oudelande f 300, Philippine f 440, St. Jansteen f 400, Waarde f 540, Wemeldinge f 150, Westdorp f 260, Westkapelle f 480.

Overijssel: Wanneperveen f 200.

Groningen: Leek f 1000, Marum f 1000.

Limburg: Mesch f 1000, Neeritter f 250.

Minder dan over 1885 werd toegekend aan de nagenoemden gemeenten:

Zuidholland: Maasdam f 215, Monster f 200, Zwartewaal f 350.

Noordholland: Oostzaan f 530, Petten f 105, Urk f 350 Vlieland f 150.

Zeeland: Ellewoutsdijk f 95, Nisse f 50, Schore f 100.

Friesland: Ooststellingwerf f 1000, Schiermonnikoog f 375, Workum f 500.

Groningen: Onstwedde f 500.

Limburg: Elsloo f 500.

Aan gewone subsidien werd in het geheel f 10 468 meer uitgegeven dan in het vorige jaar.

Ten aanzien van de subsidiën in de buitengewone kosten is, in vergelijking met 1885, op eene vermeerdering met f 24 858,80 te wijzen. In twee provinciën, namelijk Noordbrabant en Groningen, werd in 1886, boven de vergoeding volgens art. 45 der wet, niets bijgedragen.

In de navolgende drie provinciën, in 1885 niet tot de gesubsidieerde behoorende, werd in 1886 te dezer zake subsidie verleend tot het bedrag achter hare namen vermeld, te weten:

Zuidholland f 2000, Utrecht f 5300 en Limburg f 6695.

In Gelderland werd f 8180, in Friesland f 18 149, in Overijssel f 13 615 en in Drenthe f 26 002 meer toegekend dan in 1885. Daarentegen werd in Noordholland f 15 012,60 en in Zeeland f 26 959,60 minder bijgedragen dan in het vorige jaar.

De uitgaven wegens toepassing van art. 49 der wet op het lager onderwijs bedroegen in totaal f 35 326,80 meer dan in 1885.

§ 5. LEERLINGEN.

De volgende tabel wijst het getal der leerlingen aan die op 1 Januari 1887 tot de dagschool behoorenden.

GETAL

leerlingen die op 1 Januari 1887 de dagschool bezochten.

Getal leerlingen die op 1 Januari

PROVINCIËN.	Openbare scholen.					Gesubsidieerde bijzondere scholen.				
	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
JON										
Noordbrabant	84	10 293	11 663	4 068	26 108	»	36	39	22	97
Gelderland	334	11 158	12 350	5 087	28 929	2	108	181	281	572
Zuidholland	343	18 353	19 039	6 242	43 977	»	»	6	101	107
Noordholland	640	15 650	17 196	5 165	38 651	2	51	70	109	232
Zeeland	182	5 265	5 796	3 497	14 740	»	»	»	»	»
Utrecht	94	3 699	3 883	1 117	8 793	»	11	44	100	155
Friesland	1 295	8 635	8 300	3 686	21 916	»	»	5	51	56
Overijssel	487	7 454	7 589	2 663	18 193	»	»	8	40	48
Groningen	1 060	7 979	7 394	3 145	19 578	»	»	3	18	21
Drenthe	453	3 657	3 625	1 495	9 230	»	»	»	»	»
Limburg	96	5 998	6 917	2 333	15 344	»	»	»	»	»
Totaal	5 068	98 141	103 752	38 498	245 459	4	206	356	722	1 288
Op 1 Januari 1886	4 838	98 192	102 253	38 121	243 404	13	203	423	849	1 488
Vermeerdering	230	— 51	1 499	377	2 055	— 9	3	— 67	— 127	— 200
MEIS										
Noordbrabant	69	5 146	5 192	1 225	11 632	»	30	33	»	63
Gelderland	290	9 526	9 982	2 815	22 613	»	40	76	155	271
Zuidholland	343	17 273	17 110	4 101	38 827	2	106	106	80	294
Noordholland	556	14 868	15 519	4 087	35 030	»	19	43	48	110
Zeeland	175	5 007	5 190	1 888	12 260	»	»	»	»	»
Utrecht	94	3 236	3 336	721	7 387	»	14	38	111	163
Friesland	1 282	8 727	8 051	2 292	20 352	»	»	1	12	13
Overijssel	418	6 932	6 931	1 625	15 906	»	»	8	82	90
Groningen	947	7 723	7 123	1 782	17 575	»	»	1	4	5
Drenthe	454	3 511	3 420	893	8 278	»	»	»	16	16
Limburg	75	3 922	4 428	934	9 359	28	368	520	162	1 078
Totaal	4 703	85 871	86 282	22 363	199 219	30	577	826	670	2 103
Op 1 Januari 1886	4 534	85 680	85 077	22 156	197 447	36	603	834	665	2 138
Vermeerdering	169	191	1 205	207	1 772	— 6	— 26	— 8	5	— 35

1887 de dagschool bezochten, aan de

Niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.					Alle lagere scholen te zamen.				
Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
GENS.									
15	3 083	3 442	1 467	8 007	99	13 412	15 144	5 557	34 212
229	3 316	3 401	1 781	8 727	565	14 582	15 932	7 149	38 228
370	8 154	8 736	2 885	20 145	713	26 507	27 781	9 228	64 229
404	5 861	6 320	2 344	14 929	1 046	21 562	23 586	7 618	53 812
29	741	827	433	2 030	211	6 006	6 623	3 930	16 770
147	2 135	2 339	782	5 403	241	5 845	6 266	1 999	14 351
415	2 384	2 366	865	6 030	1 710	11 019	10 671	4 602	28 002
84	1 423	1 502	758	3 767	571	8 877	9 099	3 461	22 008
276	1 333	1 295	504	3 408	1 336	9 312	8 692	3 667	23 007
48	253	222	61	584	501	3 910	3 847	1 556	9 814
39	882	1 035	458	2 414	135	6 880	7 952	2 791	17 758
2 056	29 565	31 485	12 338	75 444	7 128	127 912	135 593	51 558	322 191
1 678	28 454	30 464	11 853	72 449	6 529	126 849	133 140	50 823	317 341
378	1 111	1 021	485	2 995	599	1 063	2 453	735	4 850
JES.									
1	7 885	9 138	2 591	19 615	70	13 061	14 363	3 816	31 310
196	4 345	4 627	1 935	11 103	486	13 911	14 685	4 905	33 987
334	8 589	9 185	2 140	20 248	679	25 968	26 401	6 321	59 369
360	6 200	6 603	2 141	15 304	916	21 087	22 165	6 276	50 444
49	917	952	313	2 231	224	5 924	6 142	2 201	14 491
113	2 138	2 498	615	5 364	207	5 388	5 872	1 447	12 914
367	2 379	2 140	459	5 345	1 649	11 106	10 192	2 763	25 710
87	1 548	1 456	622	3 713	505	8 480	8 395	2 329	19 709
230	1 478	1 267	305	3 280	1 177	9 201	8 391	2 091	20 860
44	229	222	38	533	498	3 740	3 642	947	8 827
83	1 932	2 384	2 023	6 422	186	6 222	7 332	3 119	16 859
1 864	37 640	40 472	13 182	93 158	6 597	124 088	127 580	36 215	294 480
1 817	35 818	39 436	12 538	89 609	6 387	122 101	125 347	35 359	289 194
47	1 822	1 036	644	3 549	210	1 987	2 233	856	5 286

Het getal dagscholieren nam in 1886 toe met 10 136 tegen 12 879 in 1885. Die vermeerdering kwam, in tegenstelling met het vorige jaar, grootendeels ten goede aan de niet-gesubsidiëerde bijzondere scholen. Deze scholen toch namen toe met 6544 tegen 4 207, terwijl de openbare slechts toenamen met 3827 tegen 8539 leerlingen in het vorige jaar. De gesubsidiëerde bijzondere scholen namen af met 235 leerlingen.

Met uitzondering van de jongens op den leeftijd van 6 tot 9 jaar aan de openbare scholen, nam het aantal leerlingen van beide seksen op elk der vier levenstijdperken toe aan de openbare en niet-gesubsidiëerde bijzondere scholen; aan de gesubsidiëerde bijzondere scholen was dit slechts het geval met de jongens op den leeftijd van 6 tot 9 jaar, met de meisjes op dien boven 12 jaar.

Bijlage **CC** van dit verslag stelt graphisch voor de toeneming van het aantal leerlingen aan de openbare en bijzondere scholen, sedert 1858.

Ten einde het aantal kinderen van boven de zes en beneden de twaalf jaren, in elke provincie en in het Rijk wonende, te kunnen vergelijken met dat van hen, die op dien leeftijd onderwijs genoten, moeten van de cijfers van elke provincie *worden afgetrokken* de kinderen, schoolgaande in de provincie, doch behoorende tot de bevolking eener andere provincie of van een ander rijk Rijk; *bijgeteld* de kinderen behoorende tot de bevolking der provincie, doch schoolgaande in eene andere provincie of in een ander Rijk.

De volgende staat geeft van die berekening een overzicht.

Daar de statistiek van het schoolbezoek en het schoolverzuim in elke gemeente der Rijks in overeenstemming met de artt. 80 en 81 der wet van 17 Augustus 1878 slechts aantoont het aantal kinderen, die op den leeftijd van *boven de zes en beneden de twaalf jaren* geen onderwijs genoten, heeft men gemeend voor dit en voor de beide volgende provinciale overzichten eene splitsing van dien leeftijd in levenstijdperken van 6 tot 9 en van 9 tot 12 jaren te kunnen nalaten.

Aantal kinderen van boven de zes en beneden de twaalf jaren, die aan het einde van 1886 schoolonderwijs genoten, en wonende in de:

PROVINCIËN.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant . . .	28 783	27 613	56 396
Gelderland	30 542	28 573	59 115
Zuidholland	54 172	52 204	106 376
Noordholland. . . .	45 165	43 291	88 456
Zeeland	12 691	12 216	24 907
Utrecht.	12 161	11 363	23 524
Friesland	21 666	21 307	42 973
Overijssel	18 001	16 911	34 912
Groning.en	18 008	17 593	35 601
Drenthe	7 781	7 376	15 157
Limburg	14 902	13 642	28 544
Totaal . .	[1]) 263 875	[2]) 252 091	[3]) 515 966

Het aantal kinderen dat op den leeftijd van boven de zes en beneden de twaaf jaren aan het einde van 1886 huisonderwijs genoot, blijkt uit het volgende overzicht:

PROVINCIËN.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant . . .	15	14	29
Gelderland	26	38	64
Zuidholland	20	17	37
Noordholland. . . .	31	55	86
Zeeland	24	27	51
Utrecht	40	65	105
Friesland	»	1	1
Overijssel	17	14	31
Groningen.	»	4	4
Drenthe	»	»	»
Limburg	3	62	65
Totaal . .	176	297	473
Op 1 Januari 1886 .	223	371	594
Vermindering.	47	74	121

Beide staten samen genomen, verkrijgt men het aantal kinderen, die op 1 Januari 1887 lager onderwijs genoten.

Dat van hen op dat tijdstip in het Rijk wonende, benevens dat van hen, die op 1 Januari 1887 geen lager onderwijs genoten, blijkt uit de volgende tabel:

[1]) Hieronder 3 jongens wier woonplaats binnen het Rijk niet bekend is.

[2]) Als voren 2 meisjes.

[3]) Als voren 5 kinderen.

PROVINCIËN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Getal kinderen op 1 Januari 1887.			Getal kinderen die op 1 Januari 1887 geen lager onderwijs genoten.			Van de 10 000 jongens (meisjes) genoten op 1 Januari 1887 geen lager onderwijs.		
				Van boven de 6 en beneden de 12 jaar.			Van boven de 6 en beneden de 12 jaar.			Van boven de 6 en beneden de 12 jaar.		
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant	251 614	248 701	500 315	32 632	32 226	64 858	3 834	4 599	8 433	1 174	1 427	1 300
Gelderland.	254 308	247 741	502 049	34 737	33 686	68 423	4 169	5 075	9 244	1 200	1 507	1 351
Zuidholland	439 714	471 820	911 534	61 453	62 218	123 671	7 261	9 997	17 258	1 182	1 607	1 395
Noordholland.	380 114	406 002	786 116	51 245	50 602	101 847	6 049	7 256	13 305	1 180	1 434	1 306
Zeeland.	98 168	100 399	198 567	13 936	13 931	27 867	1 221	1 688	2 909	877	1 213	1 044
Utrecht.	105 194	107 260	212 454	14 211	14 127	28 338	2 010	2 699	4 709	1 414	2 397	2 015
Friesland	166 580	169 017	335 597	23 492	23 585	47 077	1 826	2 277	4 103	777	965	872
Overijssel	149 098	142 364	291 462	20 062	19 227	39 289	2 044	2 302	4 346	1 019	1 197	1 106
Groningen.	133 711	136 897	270 608	19 547	19 443	38 990	1 539	1 846	3 385	787	949	868
Drenthe.	66 274	61 035	127 309	8 793	8 527	17 320	1 012	1 151	2 163	1 152	1 350	1 249
Limburg	129 226	125 620	254 846	16 836	16 074	32 910	1 931	2 370	4 301	1 147	1 474	1 307
Totaal op 1 Januari 1887 . . .	2 174 001	2 216 856	4 390 857	[1]) 296 947	[2]) 293 648	[3]) 590 595	32 896	41 260	74 156	1 108	1 405	1 256
» » 1 » 1886 . . .	2 147 133	2 188 879	4 336 012	293 426	289 271	582 697	32 914	41 010	73 924	1 122	1 375	1 269
Vermeerdering	26 868	27 977	54 845	3 521	4 377	7 898	— 18	250	232	— 14	30	— 13

[1]) Hieronder 3 jongens wier woonplaats binnen het Rijk niet bekend is.
[2]) Als voren 2 meisjes.
[3]) Als voren 5 kinderen.

Uit vorenstaande tabel blijkt, dat het aantal kinderen van boven de 6 en beneden de 12 jaren in het afgelopen jaar toenam met 7,898 of 1,36 pct. tegen 10 508 of 1,84 pct. in 1885. Het aantal van hen die geen lager onderwijs genoten nam toe met 232 of 0,30 pct. tegen eene vermindering in het vorige jaar van 1838 of 2,43 pct.

Aan school- of huisonderwijs namen deel 264 051 jongens en 252 388 meisjes van boven de 6 en beneden de 12 jaren, met inbegrip van 115 jongens en 80 meisjes, die, ten gevolge van sluiting der school wegens vacature van haar hoofd of wegens afkeuring van het schoolgebouw, geen onderwijs genoten en dus niet kunnen worden geacht te behooren tot hen die de school verzuimden. Het getal kinderen op genoemden leeftijd en van beide geslachten in het Rijk wonende, bedroeg 296 947 en 293 648; het lager onderwijs werd dus nog verzuimd door 32 896 jongens en 41 260 meisjes van genoemden leeftijd, te zamen door 74 156 of 12,56 pct. tegen 73 924 of 12,69 pct. in het voorgaande jaar.

Verder zij verwezen naar de uitvoerige tabellen betreffende het schoolbezoek en het schoolverzuim in elke gemeente des Rijks en de daarbij behoorende graphische kaart, welke als bijlage **B B** achter dit verslag zijn gevoegd.

In de volgende tabel is het aantal der dagscholieren vermeld, die tevens de avondschool bezochten, vergeleken met dat aan het einde van 1886.

GETAL der dagscholieren die tevens de avondschool bezochten op 1 Januari 1887.

PROVINCIËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	1 147	236	24	»	561	177	1 732	413
Gelderland	489	92	31	3	804	105	1 324	200
Zuidholland	573	675	44	»	852	145	1 469	820
Noordholland	2 732	4 083	»	»	490	675	3 222	4 758
Zeeland	1 119	314	»	»	220	108	1 339	422
Utrecht	84	13	»	»	141	258	225	271
Friesland	2 443	2 020	32	6	1 171	651	3 646	2 677
Overijssel	106	16	»	»	248	59	354	75
Groningen	474	188	»	»	270	99	744	287
Drenthe	178	39	»	»	74	1	252	40
Limburg	125	39	»	»	30	16	155	55
Totaal	9 470	7 715	131	9	4 861	2 294	14 462	10 018
Op 1 Januari 1886	10 132	6 243	235	3	5 232	1 929	15 599	8 175
Vermeerdering	—662	1 472	—104	6	—371	365	—1 137	1 843

Hieruit blijkt, dat het bezoek der avondschool door leerlingen der dagschool aan alle scholen is afgenomen voor de jongens, doch toegenomen voor de meisjes.

Het aantal dagscholieren in 1886 kosteloos onderwezen, blijkt uit de volgende tabel.

GETAL der dagscholieren die kosteloos onderwijs ontvingen op 1 Januari 1887.

PROVINCIËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	13 360	6 158	15	18	3 989	8 849	17 364	15 025
Gelderland	14 766	11 934	80	21	1 679	2 775	16 525	14 730
Zuidholland	23 018	20 195	»	»	4 090	4 665	27 108	24 860
Noordholland	21 885	19 587	12	7	4 587	5 226	26 484	24 820
Zeeland	8 921	7 661	»	»	389	550	9 310	8 211
Utrecht	5 187	4 390	»	»	1 321	1 144	6 508	5 534
Friesland	15 994	15 055	»	»	1 089	930	17 083	15 985
Overijssel	7 342	6577	»	»	1 125	1 465	8 467	8 042
Groningen	12 582	11 395	»	»	139	119	12 721	11 514
Drenthe	4 112	3 665	»	»	»	»	4 112	3 665
Limburg	5 906	3 615	»	463	1 042	1 985	6 948	6 063
Totaal	133 073	110 232	107	509	19 450	27 708	152 630	138 449
Op 1 Januari 1886	132 777	108 970	113	627	19 471	27 166	152 361	136 763
Vermeerdering	296	1 262	— 6	— 118	— 21	542	269	1 686

Uit deze tabel blijkt, dat het aantal kosteloos onderwezenen in 1886 slechts toenam met 1955, tegen eene vermeerdering van 5166 in 1885. In de toeneming namen de openbare scholen deel met 1558 leerlingen van beide seksen, de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen met 542 meisjes; de jongens dier scholen verminderden met 21, met 124 de beide seksen der gesubsidieerde bijzondere scholen.

Uit de volgende tabel blijkt het aantal leerlingen die aan het einde van 1886 uitsluitend de avondschool bezochten, vergeleken met dat op gelijk tijdstip des vorigen jaars.

GETAL der leerlingen, die uitsluitend de avondschool bezochten op 1 Januari 1887.

PROVINCIËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	473	83	»	»	112	5	585	88
Gelderland.	392	40	9	1	354	56	755	97
Zuidholland	134	31	1	»	246	128	381	159
Noordholland.	352	179	»	»	89	62	441	241
Zeeland	281	97	»	»	65	24	346	121
Utrecht.	163	4	»	»	108	47	271	51
Friesland	174	163	»	»	136	131	310	294
Overijssel	48	12	»	»	61	19	109	31
Groningen	20	4	»	»	99	11	119	15
Drenthe	88	8	»	»	13	1	101	9
Limburg	4	6	»	»	155	75	159	81
Totaal . . .	2 129	627	10	1	1 438	559	3 577	1 187
Op 1 Januari 1886. .	2 358	651	13	2	1 481	590	3 852	1 243
Vermindering .	229	24	3	1	43	31	275	56

Hieruit blijkt, dat het aantal van hen, die uitsluitend de avondschool bezochten, in het afgeloopen jaar is afgenomen aan alle scholen.

De volgende tabel toont aan het getal der leerlingen die aan het einde van 1886 de herhalingsschool bezochten, vergeleken met dat aan het einde van 1885.

GETAL der leerlingen die de herhalingsscholen bezochten op 1 Januari 1887.

PROVINCIËN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	1 066	63	»	»	130	38	1 196	101
Gelderland	1 619	129	»	»	108	15	1 727	144
Zuidholland	1 935	380	27	10	67	120	2 029	510
Noordholland.	1 861	683	156	60	176	345	2 193	1 088
Zeeland.	833	146	»	»	»	»	833	146
Utrecht.	514	35	»	»	36	23	550	58
Friesland	614	217	»	»	8	9	622	226
Overijssel	774	302	79	»	256	218	1 109	520
Groningen.	1 338	362	»	»	114	25	1 452	387
Drenthe.	823	76	»	»	»	»	823	76
Limburg	32	»	»	»	77	»	109	»
Totaal . . .	11 409	2 393	262	70	972	793	12 643	3 256
Op 1 Januari 1886 .	11 803	2 614	347	87	953	800	13 103	3 501
Vermeerdering. .	— 394	— 221	— 85	— 17	19	— 7	— 460	— 245

Uit dit overzicht blijkt, dat het aantal van hen, die aan het einde van 1886 de herhalingsschool bezochten, met uitzondering van de jongens op de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen, voor alle scholen is afgenomen.

De scholen voor volwassenen te Amsterdam en te Haarlem komen voor onder de bijzondere herhalingsscholen. Van die te Middelburg zijn geene opgaven gedaan en schijnt dus te zijn opgeheven.

§ 6. SCHOOLGELDEN.

Het aantal gemeenten, waar op 31 December 1886 in het geheel geen schoolgeld voor de openbare lagere school geheven werd, bedroeg in:

Noordbraband	33
Gelderland	18
Zuidholland	32
Noordholland	40
Zeeland	10
Utrecht	9
Friesland	13
Overijssel	7
Groningen	1
Drenthe	1
Limburg	15
Totaal	179

In het jaar 1885 was hun getal 175, in 1884 182, in 1883 196, in 1882 213.

De opbrengst der schoolgelden aan de openbare lagere scholen, over het jaar 1886, is in het volgende overzicht vermeld.

PROVINCIËN.	Bij de Rijks lagere scholen.	Bij de openbare gemeente-scholen.	Totaal.
Noordbrabant	f 1 751,25	f 77 653,46⁵	f 79 404,71⁵
Gelderland	2 382,90	121 320,31⁵	123 703,21⁵
Zuidholland	»	364 626,08⁵	364 626,08⁵
Noordholland	1 380,00	345 943,09⁵	347 323,09⁵
Zeeland	2 897,20	55 078,48⁵	57 975,68⁵
Utrecht	»	61 717,87	61 717,87
Friesland	»	53 857,24⁵	53 857,24⁵
Overijssel	1 732,60	77 794,46	79 527,06
Groningen	1 121,05	70 089,16⁵	71 210,21⁵
Drenthe	»	30 135,66	30 135,66
Limburg	3 115,50	38 267,50	41 383,00
Totaal in 1886	f 14 380,50	f 1 296 483,34⁵	f 1 310 863,84⁵
» » 1885	14 473,40	1 259 570,30	1 274 043,70
Vermeerdering	f —92,90	f 36 913,04⁵	f 36 820,14⁵

Omtrent dit onderwerp werden, vanwege het schooltoezicht, geen mededeelingen van eenig belang aan de Regeering gedaan, zoodat wederom, voor zooveel de bijzonderheden betreft, naar § 6 der vorige verslagen kan worden verwezen.

§ 7. BEVORDERING VAN SCHOOLBEZOEK.

Verbodsbepalingen omtrent het arbeiden van kinderen beneden de twaalf jaren, bestonden in het navolgende aantal gemeenten van:

	in 1885.	in 1886.
Noordbrabant	74	74
Gelderland	17	19
Zuidholland	20	20
Noordholland	3	3
Zeeland	4	4
Utrecht	5	5
Friesland	9	11
Overijssel	4	4
Groningen	2	2
Drenthe	5	5
Limburg	»	»
Totaal	143	147

Door het uitloven van openbare belooningen en eereblijken werd het schoolbezoek aangemoedigd door 276 gemeenten, namelijk in:

	in 1885.	in 1886.
Noordbrabant	37	35
Gelderland	42	42
Zuidholland	72	64
Noordholland	39	46
Zeeland	18	20
Utrecht	13	14
Friesland	5	8
Overijssel	11	9

Groningen	5	8
Drenthe	6	6
Limburg	10	14
Totaal . . .	258	266

De uitgaven hieraan ten koste gelegd, bedroegen in:

	in 1885.	in 1886.
Noordbrabant . . .	f 2 635,31	f 2 889,76⁵
Gelderland	1 996,54	2 473,99
Zuidholland . . .	8 373,98	8 033,31⁵
Noordholland . . .	9 782,74⁵	13 522,98⁵
Zeeland	1 198,49⁵	1 006,98
Utrecht	637,44	747,28
Friesland	3 248,86	3 203,41⁵
Overijssel	973,91⁵	952,74
Groningen	775,25⁵	814,64
Drenthe	365,56⁵	300,47⁵
Limburg	623,99	719,11
Totaal . . .	f 30 612,09⁵	f 34 664,69⁵

Vorenstaande opgaven kunnen slechts voorwaardelijk ter beoordeeling strekken van hetgeen door de gemeentebesturen voor de bevordering van schoolbezoek wordt gedaan. Gelijk in vorige verslagen bij herhaling is vermeld, worden verreweg de meeste verbodsbepalingen omtrent het arbeiden van kinderen beneden de twaalf jaren niet gehandhaafd. Slechts de gemeenten Apeldoorn en Brummen zijn door het schooltoezicht aangehaald ten bewijze, dat met toepassing van art. 82, alinea 1, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) zeer gunstige uitkomsten kunnen worden verkregen, mits aan de verbodsbepalingen, gelijk ter plaatse het geval was, stipt de hand gehouden wordt.

Ook de uitvoering der voorschriften in de twee andere alinea's van art. 82 der wet, laat hier en daar nog al te wenschen over. Onder de 266 gemeenten, die openbare belooningen en eereblijken uitloofden, waren er verscheidene die niet tot het toekennen daarvan overgingen.

De uitgaven, ten bedrage van f 34 664,69⁵ hiervoor gedaan, zijn niet in verhouding tot de behoefte, met het oog op den omvang van het schoolverzuim. Dat het houden van schoolfeesten, het geven van eereblijken en andere belooningen geregeld schoolgaan bevorderen, wordt door het schooltoezicht erkend. Naar het oordeel van den inspecteur in de tweede inspectie, brengt »niets dan *leerplicht* afdoende verandering", terwijl die in derde inspectie opmerkt dat, al moge dit het radicale middel geacht worden, men de bezwaren daartegen niet mag verhelen. Het meest ter beteugeling van het schoolverzuim is, volgens den inspecteur in de eerste inspectie, van de onderwijzers zelf te verwachten. » Indien deze hunne school flink in orde houden, op tijd beginnen, hun onderwijs goed inrichten en voor de jeugd aantrekkelijk weten te maken; indien zij zich met de ouders der kinderen, die de school slecht bezoeken in aanraking stellen en ter bestrijding van den kanker zoo noodig de hulp der geestelijken inroepen, dan moet" — verklaarde hij — » het schoolverzuim afnemen". Ook de inspecteur in de tweede inspectie erkent de gunstige werking daarvan, in vele gevallen en onder vele omstandigheden, maar meent dat de invloed door het hoofd der school uit te oefenen, voor een zeer groot gedeelte van zijn ambtsgebied van geen beteekenis is, en voegt daaraan toe: »met den besten wil en de meeste inspanning is het den onderwijzer daar onmogelijk, in den erbarmelijken toestand verandering te brengen".

Intusschen worden van verschillende zijden bij voortduring allerlei middelen beproefd om het schoolverzuim tot een minimum terug te brengen. Behalve de schoolfeesten en prijsuitdeelingen, het houden van kinderfeesten op St. Nicolaasdag of bij andere gelegenheden, strekkende ten prikkel voor de kinderen zelf om getrouw naar school te gaan, kwam men de ouders te gemoet in de betaling der schoolgelden, indien hunne kinderen geregeld de school bezochten, door bijv. een kwartaal of meer van het schoolgeld terug te geven, of door geen schoolgeld te vorderen van de kinderen die niet meer dan vier schooltijden per maand verzuimd hadden. Met gunstige uitkomst werd ook de schoolgeldheffing, in plaats van over de maand, over de drie maanden of over een langer tijdvak gesteld, zen leidde mede tot dergelijke uitkomst de bepaling, dat zij die gedurende de zomermaanden de school verlieten, niet vroeger dan in het begin van het volgende jaar weder konden worden toegelaten. Zoo werd in eene gemeente de vacantie opgeheven en in September en October alleen des voormiddags school gehouden, waardoor het schoolverzuim werkelijk verminderde. Hetzelfde werd aan eenige andere scholen verkregen door den tweeden schooltijd ten één uur te doen beginnen en ten drie uren te doen eindigen. De gemeenten die dergelijke maatregelen troffen behooren intusschen tot de uitzonderingen.

Indien alle gemeenten waar het schoolverzuim van meer dan gewonen omvang is, in dienzelfden zin werkzaam waren, dan zouden de vruchten van het onderwijs beter worden. Doch op den bijstand van de gemeentebesturen ten deze, valt, volgens de verklaring van den inspecteur in de eerste inspectie, over het algemeen niet veel te rekenen. »Het is", schreef hij, »alsof zij meenen, dat die hulpverschaffing niet op hun weg ligt. Dat zoo vele gemeentebesturen zoo weifelend, ja zelfs soms negatief optreden, mag wel gelegen zijn: òf in den steeds aanwassenden stroom tegen de wet op het lager onderwijs en in eene meer bijzondere voorliefde, met het oog op de belangrijke besparing van kosten voor de gemeenten, voor het bijzonder onderwijs, weshalve zij het veiliger vinden, zich het openbaar onderwijs niet al te veel aan te trekken; òf in het gemis aan kracht en invloed om den strijd met uitzicht op eenig gunstig gevolg aan te binden en in de vrees om door het nemen van strenge maatregelen populariteit te verliezen; òf in de meening, dat het schoolverzuim als een noodzakelijk kwaad is te beschouwen, waaraan weinig te veranderen valt."

In de provincie Limburg werd op enkele plaatsen, door het gemeentebestuur, het schoolverzuim in de maand Januari aanbevolen, met het doel om de verplichtingen van art. 24 der wet te ontgaan.

Te dezer plaatse wordt volledigheidshalve vermeld, wat de Commissie tot het houden eener Enquête betreffende werking en uitbreiding der wet van 19 September 1874 (*Staatsblad* n°. 130) en naar den toestand van fabrieken en werkplaatsen, in haar Verslag [1]) over de werking van art. 82 heeft aangeteekend.

»Wat betreft de werking van art. 82 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), kan de Commissie kort zijn.

»Door de zorg van den Minister van Staat en van Binnenlandsche Zaken ontving zij een exemplaar van elke der plaatselijke verordeningen, krachtens dat artikel vastgesteld, benevens een uittreksel uit de verslagen der inspecteurs van het lager onderwijs over 1885 betreffende dat onderwerp. In hoeveel gemeenten van elke provincie dergelijke verordeningen gelden, is uit de jaarlijksche verslagen van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen bekend. Omtrent de werking dier verordeningen bevatten de mededeelingen der ambtenaren voor het schooltoezicht en de rapporten der procureurs-generaal bij de gerechtshoven verschillende bijzonderheden. De Commissie kon echter nog slechts zeer enkele getuigen hooren, met ervaring in dit opzicht toegerust.

»Ofschoon hier niet onvermeld mag blijven, dat somtijds over slordige redactie der bestaande plaatselijke verordeningen geklaagd wordt, geeft haar inhoud der Commsisie weinig of geen stof tot opmerkingen. Vele daarvan bepalen zich tot het verbieden van zekere soorten van arbeid aan kinderen beneden twaalf jaren *gedurende de in de gemeente gestelde schooluren*. In een deel der bedoelde verordeningen wordt alleen het verrichten van tuin- of veld-

[1]) Gedrukte stukken, Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitting 1886/87. — **185**.

arbeid verboden, met inbegrip van het hoeden of drijven van vee, zooals er in den regel wordt bijgevoegd. Een ander deel breidt het verbod ook uit tot huisarbeid of persoonlijke diensten.

»Hetgeen de Commissie aangaande de naleving der bedoelde verordeningen vernam, bevestigt in allen deele wat daaromtrent in de onderwijsverslagen bij herhaling werd medegedeeld, in het jongste nog weder in deze woorden: » »Zeldzaam waren de gevallen, waarin aan die verordeningen naar behooren de hand werd gehouden. Van haren invloed op het schoolbezoek was dan ook weinig te bespeuren. Vele gemeentebesturen deinzen terug voor de moeilijkheden, aan een flink optreden ten deze verbonden" ".

»Wel wordt uit zeer enkele gemeenten bericht, dat aan de verordeningen, krachtens art. 82 der wet op het lager onderwijs vastgesteld, de hand gehouden wordt. Doch van de overgroote meerderheid dier verordeningen wordt getuigd, dat zij niet behoorlijk worden nageleefd, en wel om dezelfde redenen, die de meeste gemeenteraden weerhouden hebben van hunne bevoegdheid ten deze gebruik te maken. Die redenen zijn volgens een der gehoorde getuigen, oud-burgemeester van Hendrik-Ido-Ambacht, voor zijne streek tweeledig:

»1°. omdat de vlasboeren in de betrokken gemeente daardoor van ongunstiger conditie zouden worden dan hunne collega's in omliggende gemeenten;

»2°. omdat ze geen doel zouden treffen, daar de kinderen in omliggende gemeenten zouden gaan werken, waar dergelijke verordening niet bestaat.

»Hiermede strookt geheel hetgeen onder anderen de burgemeester van Neede rapporteert, » » dat daar, waar verbodsbepalingen bestaan, als bedoeld bij art. 82 der gewijzigde wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), deze niet kunnen beletten dat ouders hunne kinderen, die den twaalfjarigen leeftijd nog niet bereikt hebben, tegen het genot van kost en inwoning verhuren bij ingezetenen van gemeenten, waar bepalingen als boven bedoeld niet zijn vastgesteld" ".

»De procureur-generaal bij het gerechtshof te Leeuwarden verklaart de gebrekkige handhaving der bestaande plaatselijke verordeningen uit » »de volksovertuiging, die ook wel eens tot de beambten, met het toezicht belast, schijnt te zijn doorgedrongen, dat in het overtreden van die verbodsbepalingen, wanneer de nood daartoe drong, geen zoo groot kwaad gelegen was" ". En de schoolopziener in het district Tilburg noemt de verordeningen, ingevolge eene circulaire van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant en van eene aanschrijving van het schooltoezicht in 15 gemeenten van dat district tot stand gekomen, rondweg » »eene mystificatie; ze werden eenvoudig op het papier gebracht om Gedeputeerde Staten en ons te believen; ik geloof niet dat de uitvoering ooit in de bedoeling heeft gelegen" ".

»Het is dan ook alleszins verklaarbaar dat die deskundigen en getuigen, die een verbod van veldarbeid voor kinderen beneden zekeren leeftijd geraden achten, met art. 82 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) niet tevreden zijn, maar op rechtstreeksche tusschenkomst van den Rijkswetgever ten deze aandringen".

§ 8. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Het volgend overzicht bevat het getal hoofden van scholen, zoowel dat der mannelijke als dat der vrouwelijke, van de onderwijzers en onderwijzeressen aan het einde van 1886, vergeleken met dat van het voorgaande jaar.

PROVINCIËN.	Bij de openbare scholen.				Bij de gesubsidieerde bijzondere scholen.				Bij de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.				Bij alle lagere scholen te zamen.			
	Hoofden van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Hoofden van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Hoofden van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Hoofden van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Hoofden van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Hoofden van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Hoofden van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Hoofden van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.
Noordbrabant	313	353	4	44	3	2	1	»	48	141	109	252	364	496	114	296
Gelderland	341	539	8	197	14	16	7	11	103	180	48	129	458	735	63	337
Zuidholland	409	1231	17	516	3	6	4	10	168	458	70	250	580	1695	91	776
Noordholland	383	978	23	592	4	5	3	7	146	359	66	204	533	1342	92	803
Zeeland	156	306	7	84	»	»	»	»	26	34	10	12	182	340	17	96
Utrecht	91	208	3	72	7	10	5	14	57	103	21	67	155	321	29	153
Friesland	347	469	3	150	3	2	»	1	89	79	5	16	439	550	8	167
Overijssel	235	417	3	118	2	4	1	5	27	49	9	23	264	470	13	146
Groningen	247	462	3	130	2	1	»	»	43	46	3	13	292	509	6	143
Drenthe	150	170	1	29	»	»	1	1	6	7	»	1	156	177	2	31
Limburg	172	188	»	20	»	»	6	14	17	40	45	121	189	228	51	155
Totaal	2844	5321	72	1952	38	46	28	63	730	1496	386	1088	3612	6863	486	3103
Op 1 Januarie 1886	2826	5130	72	1849	38	61	28	54	720	1366	385	1051	3584	6557	485	2954
Vermeerdering	18	191	»	103	»	—15	»	9	10	130	1	37	28	306	1	149

Uit deze tabel blijkt, dat het aantal onderwijzers en onderwijzeressen ook in 1886 toenam, en wel:

bij de openbare scholen met 191 en 103;

» » bijzondere » » 115 » 46.

Over het geheel waren de 4120 lagere scholen (3 openbare toch waren gesloten wegens vacature van het hoofd der school en 1, die te Heeswijk, wegens afkeuring van het gebouw) te zamen bezet met:

3612 mannelijke hoofden der scholen;

486 vrouwelijke » » »

6863 onderwijzers;

3103 onderwijzeressen;

uitmakende een personeel van 14 064 tegen 13 580 in 1885.

Het aantal kweekelingen is buiten beschouwing gelaten, omdat de bepalingen der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), betreffende het bezigen der kweekelingen als onderwijskracht, volgens art. 84, 2de alinea, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), na 1 Januari 1886 niet meer van toepassing zijn.

Volgens art. 8 van laatstgenoemde wet echter mogen jongelieden van beiderlei kunne, met schriftelijke goedkeuring van den arrondissements-schoolopziener, in de school als kweekelingen worden toegelaten en aldaar behulpzaam zijn, mits zij:

a. hun vijftiende jaar ingetreden zijn en hun negentiende niet volbracht hebben;

b. tot geene werkzaamheden in de school gebezigd worden dan de zoodanige, welke zij onder het rechtstreeksch toezicht en onder de leiding van een bevoegde verrichten, en

c. na drie maanden als kweekeling geplaatst te zijn geweest, in het bezit zijn van een bewijs, niet ouder dan een jaar en onderteekend door het hoofd der school, waarin zij tijdens de afgifte waren toegelaten, dat hun zedelijk gedrag en hunne vorderingen voldoende zijn.

In hoever van die bepaling gebruik is gemaakt blijkt uit het volgend overzicht.

AANTAL kweekelingen op 1 Januari 1887 werkzaam.

PROVINCIËN.	Bij de openbare scholen.		Bij de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Bij de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.		Bij alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	104	9	1	»	68	27	173	36
Gelderland	114	70	»	»	45	27	159	97
Zuidholland	502	[1]) 458	1	3	192	53	695	[1]) 514
Noordholland.	89	81	»	»	69	40	158	121
Zeeland.	56	43	»	»	16	5	72	48
Utrecht.	137	27	2	2	53	10	192	39
Friesland	185	98	»	»	90	5	275	103
Overijssel	145	85	»	»	11	1	156	86
Groningen.	8	10	»	»	15	1	23	11
Drenthe	88	35	»	»	6	»	94	35
Limburg	65	7	»	»	25	11	90	18
Totaal. . . .	1493	[1]) 923	4	5	590	180	2087	[1]) 1108
Op 1 Januari 1886 .	1906	861	5	8	718	244	2629	1113
Vermeerdering. .	— 413	62	— 1	— 3	— 128	— 64	— 542	— 5

[1]) Hieronder 132 kweekelingen voor de handwerken.

Aan het einde van 1886 waren 23 (16 openbare en 7 bijzondere) scholen zonder hoofd, ten gevolge van vacatures.

Het getal der hoofden van scholen met dat der scholen vergeleken, geeft evenwel een verschil van 26 scholen zonder hoofd. Voor deze vergelijking moet men echter van de 4098 hoofden 5 hoofden van de bijzondere scholen aftrekken, omdat aan 2 scholen te Amsterdam, 1 te Maarssen twee, aan 1 te Hilversum 3 hoofden stonden; terwijl voor 8 scholen 8 hoofden bijgeteld behooren te worden, dewijl 1 onderwijzer te Rotterdam, 3 te Amsterdam, 1 te Amersfoort, 1 te Vriezenveen, 1 te Maastricht en 1 te Tegelen ieder aan het hoofd stonden van 2 scholen.

Zooals uit de tabel op bladz. 209 blijkt, werd de lagere school aan het einde van 1886 bezocht door 616,671 kinderen of bijna 44 voor elken onderwijzer.

Evenals in vorige verslagen volgt ook nu weder een overzicht dier scholen wier bevolking ver beneden het gemiddeld cijfer van 44 was.

Tilburg, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a–o* en *t*, met 10 leerlingen.

Andel, 1 openbare school, vakken *a–p*, met 19 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 700 jaarwedde.

Vessem, dorp Knegsel, 1 openbare school, vakken *a–k* met 19 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 700 jaarwedde.

Uden, dorp Bedaf, 1 openbare school, vakken *a–k*, met 14 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 750 jaarwedde.

Arnhem, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a–i*, met 18 leerlingen.

Renkum, dorp Oosterbeek, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a–q*, *s* en *t*, met 18 leerlingen.

Barneveld, dorp Kootwijk, 1 openbare school, vakken *a–k*, met 10 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 700 jaarwedde, en

Barneveld, dorp. 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a–o*, met 14 leerlingen.

Ede, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a–q* en *s*, met 4 leerlingen.

Nijkerk, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-h*, *l-p*, met 13 en 1, vakken *a-g*, *k-t*, met 4 leerlingen.

Groenlo, 1 openbare school, vakken *a-q*, *s* en *t*, met 13 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 1150 jaarwedde; op de bijzondere school, vakken *a-m* en *t*, gaan 264 leerlingen.

Tiel, Achterweg, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-l*, met 11 leerlingen.

Beesd, dorp Rhenoy, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 16 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 700 jaarwedde.

Deil, dorp Gellicum, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 18 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 700 jaarwedde.

Kerkwijk, 1 openbare school, vakken *a-k*, zonder leerlingen. Het hoofd der school heeft f 700 jaarwedde. Al de kinderen gaan op de 2 bijzondere scholen.

Aarlanderveen, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 18 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 900 jaarwedde.

Woerden, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-o* en *t*, met 14 leerlingen.

Woubrugge, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 15 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 800 jaarwedde.

Lekkerkerk, 1 openbare school, vakken *a-q*, met 13 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 1400 jaarwedde.

Vlaardingen, 1 openbare school, vakken *a-o*, *s* en *t*, met 12 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 1200, ééne onderwijzeres f 800 jaarwedde.

Alblasserdam, Kinderdijk, 1 openbare school, vakken *a-h*, *l-q*, met 16 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 1060 jaarwedde.

Vianen, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-l*, *o*, *q* en *t*, met 11 leerlingen.

's Graveland, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-n* en *t*, met 11 leerlingen.

Wieringerwaard, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-p*, uitgezonderd *i*, *k* en *m*, met 10 leerlingen.

Beets, afdeeling Schardam, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 16 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 845 jaarwedde.

Broek in Waterland, 1 openbare school, vakken *a-i*, met 17 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 775 jaarwedde.

Edam, 1 openbare school, vakken *a-o* en *t*, met 4 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 900 jaarwedde.

Purmerend, 1 openbare school, vakken *a-p* en *t*, met 14 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 1400, eene onderwijzeres f 800 jaarwedde.

Vlissingen, 1 openbare school, vakken *a-q*, *s* en *t*, met 17 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 2000, 2 onderwijzeressen ieder f 950 en ééne f 1100 jaarwedde.

Zierikzee, 1 openbare school, vakken *a-q* en *t*, met 17 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 1400, eene onderwijzeres f 800 jaarwedde.

Breukelen-Nijenrode, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-h*, *l-p*, met 17 leerlingen.

Baarn, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-h*, *l*, *q* en *s*, met 18 leerlingen.

Leeuwarderadeel, dorp Swichum, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 18 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 710 jaarwedde.

Ferwerderadeel, dorp Genum, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 11 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 700 jaarwedde.

Lemsterland, dorp Lemmer, 1 openbare school, vakken *a-h*, *l-q*, met 8 leerlingen. Het hoofd der school geneit f 900 jaarwedde.

Wijmbritseradeel, dorp Offingawier, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 17 leerlingen. Het hoofd der schoo heeft f 750 jaarwedde.

Hennaarderadeel, dorpen Baijum en Hijdaard, 2 openbare scholen, vakken *a-k*, ééne met 17 en ééne met 19 leerlingen. De hoofden der scholen genieten ieder f 700 jaarwedde.

Wonseradeel, Gaast, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 14 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 750 jaarwedde.

Workum, 1 openbare school, vakken *a-i*, *l-p*, met 18 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 1400 jaarwedde. Deze school is gevestigd in wijk D n°. 10 en staat in verband met de school, vakken *a-k*, in hetzelfde gebouw gevestigd.

Stad-Vollenhove, 1 openbare school, vakken *a-h*, *l*, *m*, *o-q*, met 11 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 1100 jaarwedde.

Avereest, 1 openbare school, vakken *a-h*, *l-p*, met 19 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 1200, één onderwijzer, f 750 jaarwedde.

Denekamp, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 15 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 700 jaarwedde.

Appingedam, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-p*, met 16 leerlingen.

Middelstum, dorp Westerwijtwerd, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 19 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 700 jaarwedde.

Oude Pekela, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-h*, *l*, *m-p*, met 10 leerlingen.

Veendam, buurt Nummer Dertien, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 14 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 700 jaarwedde.

Bellingwolde, Westeinde, 1 openbare school, vakken *a-p*, met 13 leerlingen. Het hoofd der school heeft f 1000 jaarwedde.

Assen, dorp Witten, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 16 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 700 jaarwedde.

Coevorden, 1 openbare school, vakken *a-p* met 19 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 920 jaarwedde

Diever, dorp Wateren, 1 openbare school, vakken *a-k*, met 17 leerlingen. Het hoofd der school geniet f 700 jaarwedde.

Meppel, 1 gesubsidieerde bijzondere school, vakken *a-h*, *k-o* en *t*, met 16 leerlingen.

Evenals in vorige verslagen volgt hier eene tabel, waarin de bevoegdheid is aangewezen van het onderwijzend personeel, dat aan het hoofd der scholen geplaatst was aan het einde van 1886, vergeleken met dat op gelijk tijdstip van 1885.

PROVINCIËN.	OPENBARE SCHOLEN.																									BIJZONDERE						
	Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen volgens de wet van													Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.					Hoofdonderwijzers en volgens de						
	17 Augustus 1878.							13 Augustus 1857.											17 Augustus 1878.						
	Met de akte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.						Met de akte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.					Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.	Met de akte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.					
		1	2	3	4	5	6		1	2	3	4	5	6							1	2	3	4	5	6
Noordbrabant . .	10	7	6	2	1	»	»	70	57	30	19	26	3	2	»	32	33	»	»	3	3	2	1	1	»	»
Gelderland . . .	6	5	2	3	3	»	»	94	57	28	29	13	10	6	»	68	14	»	1	5	5	5	4	»	1	1
Zuidholland . . .	19	6	8	3	4	»	»	70	93	42	32	37	10	[1] 6	»	86	6	»	1	8	6	3	4	3	1	»
Noordholland . .	9	7	11	7	2	2	1	76	69	40	34	46	9	1	»	81	9	»	»	6	3	5	1	2	»	»
Zeeland	10	2	3	1	1	»	»	44	21	11	7	13	5	2	»	34	6	»	»	2	»	2	1	1	»	»
Utrecht	1	3	»	»	»	»	»	22	26	8	5	5	2	»	»	21	1	»	»	3	5	1	»	1	»	»
Friesland	16	6	4	»	»	1	1	115	46	23	18	9	5	1	»	102	1	»	»	12	3	2	1	»	»	»
Overijssel	8	2	1	2	3	1	»	59	45	22	14	6	3	2	»	52	13	»	»	3	»	2	»	1	»	»
Groningen . . .	3	5	2	1	»	»	»	68	33	23	31	17	6	6	1	50	4	»	»	3	1	»	2	»	»	»
Drenthe	4	3	2	1	1	»	»	61	17	5	6	4	1	»	2	23	9	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Limburg	3	4	1	1	1	»	»	29	43	32	12	6	1	»	»	13	25	1	»	2	»	»	1	»	»	»
Totaal in 1886	89	50	40	21	16	4	2	708	507	264	207	182	55	[1] 26	3	562	121	1	2	48	26	22	15	9	2	1
» » 1885	64	36	26	17	10	3	3	713	497	279	198	188	54	[1] 21	3	599	130	2	3	39	16	13	12	4	2	1
Vermeerdering	25	14	14	4	6	1	—1	—5	10	-15	9	—6	1	5	»	—37	—9	—1	—1	9	10	9	3	5	»	»

[1]) Hieronder één met 7 aanteekeningen en andere akten.

Ook in 1886 is het gehalte van het onderwijzend personeel, dat aan het hoofd der scholen geplaatst was of werd, verbeterd, zoowel aan de openbare als aan de bijzondere scholen.

Het aantal van hen die één of meer akten verwierven, vermeerderde met 64 voor de openbare, met 48 bij de bijzondere scholen, terwijl de onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806 met 48 verminderden voor de openbare, met 13 voor de bijzondere scholen.

Waren dus in het vorige jaar 4016 onderwijzers en onderwijzeressen aan het hoofd van scholen geplaatst, van welke 987 of 24,6 percent volgens de wet van 3 April 1806, hun getal in 1886 bedroeg 4039, waaronder 928 of bijna 23 percent volgens genoemde wet.

SCHOLEN.												ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.																	
hoofdonderwijzeressen wet van							Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.					Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen volgens de wet van												Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.				
13 Augustus 1857.												17 Augustus 1878.						13 Augustus 1857.											
Met de akte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.						Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.	Met de akte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten.						Met de akte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere akten						Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.
	1	2	3	4	5	6							1	2	3	4	5	6		1	2	3	4	5	6					
30	23	16	8	11	1	1	»	9	2	1	49	13	10	8	3	2	»	»	100	80	46	27	37	4	3	»	41	35	1	49
27	31	18	17	27	1	»	»	20	3	»	6	11	10	7	7	3	1	1	121	88	46	46	40	11	6	»	88	17	»	7
54	52	24	21	24	8	1	»	24	»	1	11	27	12	11	7	7	1	»	124	145	66	53	61	18	[1] 7	»	110	6	1	12
40	36	26	26	24	3	»	»	36	2	»	9	15	10	16	8	4	2	1	116	105	66	60	70	12	1	»	117	11	»	9
8	11	3	1	2	»	»	»	3	»	»	2	12	2	5	2	2	»	»	52	32	14	8	15	5	2	»	37	6	»	2
18	16	7	8	9	3	»	»	16	»	»	2	4	8	1	»	1	»	»	40	42	15	13	14	5	»	»	37	1	»	2
43	8	10	4	3	2	»	»	9	»	»	»	28	9	6	1	»	1	1	158	54	33	22	12	7	1	»	111	1	»	»
7	8	4	3	4	»	»	»	6	»	»	1	11	2	3	2	4	1	»	66	53	26	17	10	3	2	»	58	13	»	1
18	13	»	3	2	1	»		5	»	»	»	6	6	2	3	»	»	»	86	46	23	34	19	7	6	1	55	4	»	»
5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	5	3	2	1	1	»	»	66	17	5	6	4	1	»	2	23	9	»	1
6	15	12	10	»	»	»	»	1	2	»	18	5	4	1	2	1	»	»	35	58	44	22	6	1	»	»	14	27	1	18
256	213	120	101	106	19	2	»	129	9	2	99	137	76	62	36	25	6	3	964	720	384	308	288	74	[1] 28	3	691	130	3	101
270	209	116	114	104	20	»	»	141	9	3	97	103	52	39	29	14	5	4	983	706	395	312	292	74	[1] 21	3	740	139	5	100
-14	4	4	-13	2	-1	2	»	-12	»	-1	2	34	24	23	7	11	1	-1	-19	14	-11	-4	-4	»	7	»	-49	-9	-2	1

Onderwijzers, niet in het bezit van den hoofdonderwijzersrang, die op 1 November 1880, uit kracht van de artt. 20 of 51 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), aan het hoofd eener school stonden, mogen volgens het bepaalde bij art 91 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) die betrekking blijven waarnemen. Voorts kan volgens alinea 2 van art. 23 van laatstgenoemde wet aan een onderwijzer, niet in het bezit van den hoofdonderwijzersrang, doch niet langer dan zes maanden, de waarneming van het bestuur eener school worden toevertrouwd.

Het getal scholen, aan wier hoofd zoodanige onderwijzers stonden, bedroeg aan het einde van 1886 in de

PROVINCIËN.	Hulponderwijzers of onderwijzers volgens de wetten van 1857 en 1878.	Onderwijzers van den		Totaal.
		3den rang.	4den rang.	
Noordbrabant	19	33	»	52
Gelderland	10	14	»	24
Zuidholland	3	6	»	9
Noordholland	2	9	»	11
Zeeland	3	6	»	9
Utrecht	»	1	»	1
Friesland	2	1	»	3
Overijssel	5	13	»	18
Groningen	»	4	»	4
Drenthe	12	9	»	21
Limburg	»	25	1	26
Totaal	56	121	1	178
In 1885	52	130	2	184
Verschil in minder	4	— 9	— 1	— 6

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal hoofden van openbare scholen, aan het einde van 1886 werkzaam zonder bijstand van onderwijzers, in scholen met een aantal leerlingen tusschen:

Arrondissement.	40 en 50	50 en 60	60 en 70	70 en 80	80 en 90	90 en 100	boven 100	boven 200
's Hertogenbosch	1	1	»	»	»	»	»	»
Oss	3	2	1	»	1	»	»	»
Boxmeer	2	2	2	2	»	»	»	»
Breda	2	1	»	»	»	»	»	»
Zevenbergen	1	»	»	1	2	1	»	»
Bergen op Zoom	»	1	1	»	»	»	»	»
Tilburg	2	1	»	»	1	»	»	»
Heusden	3	3	3	»	1	»	»	»
Waalwijk	1	»	1	1	»	»	»	»
Oirschot	»	»	2	2	»	1	»	»
Eindhoven	»	3	1	2	1	»	»	»
Helmond	2	»	3	1	»	1	»	»
Veghel	»	2	1	1	1	»	»	»
Arnhem	»	»	»	»	»	»	»	»
Harderwijk	1	2	1	»	»	2	1	»
Apeldoorn	»	»	1	»	»	1	1	»
Zutphen	»	2	»	»	»	»	»	»
Groenlo	»	1	2	1	»	»	»	»
Doesburg	1	1	»	»	»	»	»	»
Tiel	»	2	1	»	»	»	»	»

Arrondissement.	40 en 50	50 en 60	60 en 70	70 en 80	80 en 90	90 en 100	boven 100	boven 200
Geldermalsen	»	2	»	»	1	»	»	»
Zaltbommel	1	1	»	»	»	»	»	»
Nijmegen	»	2	»	»	»	»	»	»
's Gravenhage	»	»	»	»	»	»	»	»
Delft	»	1	1	»	»	»	»	»
Leiden	1	»	»	»	»	»	»	»
Woerden	1	1	»	»	»	»	»	»
Rotterdam	»	»	»	»	»	»	»	»
Gouda	»	»	»	»	»	»	»	»
Schiedam	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlaardingen	»	»	»	1	»	»	»	»
Dordrecht	»	2	»	»	»	1	»	»
Gorinchem	»	2	3	»	1	»	»	»
Sommelsdijk	1	2	»	»	»	»	»	»
Amsterdam (Oostelijk)	»	»	»	»	»	»	»	»
» (Westelijk)	»	»	»	»	»	»	»	»
Hilversum	2	1	»	»	»	»	»	»
Haarlem	»	»	»	»	»	»	»	»
Alkmaar	»	»	»	»	»	»	»	»
Helder	2	»	1	»	»	»	»	»
Texel	1	2	1	»	»	»	»	»
Hoorn	»	»	»	»	»	»	»	»
Medemblik	»	»	1	»	»	»	»	»
Purmerend	»	1	»	»	»	»	»	»
Zaandam	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelburg	1	»	»	»	»	»	»	»
Oostburg	1	1	»	»	»	»	»	»
Axel	»	»	1	»	1	»	»	»
Goes	»	»	»	»	»	»	»	»
Zierikzee	»	»	»	»	»	»	»	»
Tholen	»	»	1	»	»	»	»	»
Utrecht	»	»	»	»	»	»	»	»
Loenen	»	»	1	»	»	»	1	»
Amersfoort	»	»	»	»	»	»	»	»
Rhenen	»	»	»	»	»	»	»	»
IJsselstein	»	»	1	»	»	»	»	»
Leeuwarden	2	»	»	»	»	»	»	»
Harlingen	2	1	»	»	»	»	»	»
Dokkum	»	1	2	»	»	»	»	»
Veenwouden	2	»	»	»	»	»	»	»
Heerenveen	»	4	6	2	»	1	1	»
Beetsterzwaag	»	»	»	»	»	»	»	»
Lemmer	1	2	2	»	1	»	1	»
Sneek	3	1	»	»	»	»	»	»

Arrondissement.	40 en 50	50 en 60	60 en 70	70 en 80	80 en 90	90 en 100	boven 100	boven 200
Bolsward	5	»	»	»	»	»	»	»
Zwolle	»	1	»	»	»	»	»	»
Kampen	»	»	1	»	»	»	»	»
Ommen	2	3	1	2	»	1	»	»
Steenwijk	4	2	2	»	»	»	»	»
Deventer	»	»	»	1	»	»	»	»
Almelo	1	5	1	»	1	»	»	»
Enschedé	3	»	2	»	1	»	»	»
Ootmarsum	2	1	2	2	2	»	»	»
Groningen	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuidhorn	1	1	2	»	»	»	»	»
Onderdendam	2	1	2	»	»	»	»	»
Appingedam	»	2	1	1	»	»	»	»
Winschoten	»	»	»	»	1	»	»	»
Hoogezand	1	1	»	»	»	»	»	»
Veendam	»	»	1	»	»	»	»	»
Onstwedde	»	»	»	»	»	»	1	»
Assen	1	1	1	1	»	»	»	»
Borger	»	2	1	2	1	1	1	»
Emmen	»	2	1	1	»	2	2	1
Hoogeveen	1	1	1	»	»	1	»	»
Meppel	»	1	1	»	1	»	»	»
Maastricht	»	»	»	2	2	»	2	»
Meerssen	»	2	»	1	1	»	»	»
Heerlen	»	1	4	»	»	1	1	»
Sittard	»	3	2	3	2	2	2	»
Roermond	»	»	»	»	»	»	»	»
Weert	1	2	1	»	»	3	1	»
Venlo	»	»	2	»	»	»	»	»
Gennep	»	1	»	1	1	»	1	»
Op 1 Januari 1887	64	84	70	31	24	19	16	1
Op 1 » 1886	82	83	83	56	32	29	30	1
Verschil	— 18	1	— 13	— 25	— 8	— 10	— 14	»

Het aantal hoofden van scholen, die zonder bijstand van onderwijzers in scholen met meer dan 40 leerlingen werkzaam waren, is dus in het afgeloopen jaar met 87 afgenomen en alzoo teruggebracht tot 309, tegen 396 in 1885.

Het aandeel van iedere provincie blijkt uit het volgende overzicht, waarin ter vergelijking, de cijfers over 1885 en het verschil in mindering in 1886 zijn toegevoegd. De provinciën waarin aan het einde van dat jaar de meeste vacaturen waren, zijn ook nu weder het eerst genoemd, de overige in afdalende orde.

Provinciën.	Einde 1885.	Einde 1886.	Verschil in minder in 1886.
Noordbrabant	84	68	16
Limburg	52	45	7
Overijssel	49	43	
Friesland	45	40	5

Gelderland.	40	28	12
Drenthe.	40	28	12
Groningen.	27	18	9
Zuidholland	22	18	4
Noordholland. . . .	18	12	6
Zeeland.	11	6	5
Utrecht.	8	3	5
Totaal . .	396	309	87

De beschouwingen van het schooltoezicht over het onderwijzend personeel stemmen geheel overeen met die, op blz. 215 van het vorige Regeeringsverslag medegedeeld. In vele gemeenten bleef de getalsterkte beneden de beneden de behoefte. Wel hebben eenige gemeentebesturen reeds vóór 1 Januari 1887 — den termijn waarop, krachtens het Koninklijk besluit van 3 October 1884 (*Staatsblad* n°. 207), de helft van het gevorderde aantal onderwijzers in dienst zijn gesteld — de onderwijskrachten aangevuld, maar er bleven nog vele besturen over die de vermeerdering tot na 15 Januari 1887 wenschten te verdagen, ten einde den juisten maatstaf, bedoeld in de laatste alinea van art. 24 der wet op het lager onderwijs, voor de berekening van het aantal onderwijzers te kunnen toepassen. Laatstbedoelde gemeenten waren voor het meerendeel weinig gezind om tot uitbreiding van het onderwijzend personeel over te gaan, en maakten daarom gebruik van de geboden gelegenheid om de geleidelijke uitvoering der wet zoo lang mogelijk te verschuiven. Het schooltoezicht, dat in den aanvang van het jaar 1887 nog geen volledig overzicht bezat van de gemeenten die na 15 Januari in gebreke gebleven waren het onderwijzend personeel te versterken, drukte de vrees uit, dat bijzondere maatregelen noodig zouden blijken om de nalatige gemeentebesturen te verplichten aan het voorschrift der wet te voldoen.

§ 9. BENOEMING, SCHORSING EN ONTSLAG VAN ONDERWIJZERS.

Het volgende overzicht bevat het getal der in 1886 gehouden vergelijkende examens voor de betrekking van hoofd eener openbare lagere school, het aantal opgekomen candidaten en het volgnommer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.

Gemeenten of afdeelingen van gemeenten waar vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volgnommer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.
NOORDBRABANT.		
Bakel	5	2
Vianen	2	2
Deurne.	9	3
Neerkant	4	1
Esch.	6	1
Geldrop	8	3
Maarheeze.	2	2
Made en Drimmelen	13	3
Oud-Gastel	11	1
GELDERLAND.		
Bedaf	1	1
Haart	3	2
Giesbeek	3	2
Arnhem	58	1
Barneveld	23	1
Brummen	7	1
Buren	6	1
Buurmalsen	5	2
Enspeik	16	1
Dreumel	3	1
Harderwijk	51	5
Hoog Keppel	7	2
Lunteren	10	1
Nederhemert	3	1
Neede	7	2
Ellecom	16	2
Wageningen	4	1
Zutphen	19	1
ZUIDHOLLAND.		
Delft	130	2
Zwammerdam	5	3
Aarlanderveen	46	3
Leiden	112	1
Monster	16	1
Stompwijk	6	3
Rotterdam.	59	1
idem	10	1
idem	42	1
idem	36	1
idem	33	1
idem	40	1
idem	25	1
Charlois	36	3
Ouderkerk.	16	1
Kralingen	45	3
Rozenburg	21	2
Ridderkerk	11	1
's Gravendeel	17	2
Hoog Blokland	4	1
Hardinxveld	12	1
Hendrik-Ido-Ambacht	31	2
Brandwijk.	4	2
Stellendam	26	3

Gemeenten of afdeelingen van gemeenten waar vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volgnommer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.
NOORDHOLLAND.		
Amsterdam	242	1
idem		1
idem		1
idem		1
Bussum	43	2
Koedijk	43	3
Koegras	11	1
Haarlem	96	3
Texel	6	1
Zaandam	126	3
Ransdorp	4	1
Beemster	72	1
ZEELAND.		
Domburg	11	2
Middelburg	4	2
Koewacht	6	1
idem	3	1
Kerkwerve	11	1
UTRECHT.		
Oud Loosdrecht	37	3
Jutphaas	36	1
FRIESLAND.		
Kollumerland	2	2
Menaldumadeel	24	3
Dantumadeel	21	1
Achtkarspelen	9	1
Appelscha	13	1
Haule } Ooststellingwerf	2	2
Oldeberkoop } Ooststellingwerf	23	1
St. Johannesga } Schoterland	6	2
Oranjewoud } Schoterland	26	1
Joure	59	2
Balk	37	5
Sneek	60	1
Wonseradeel	3	1
Workum	28	1
Weststellingwerf	5	2
Ængewirden	22	1
Smallingerland	5	1
OVERIJSSEL.		
Den Ham	2	1
Steenwijkerwold	5	2

Gemeenten of afdeelingen van gemeenten waar vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volgnommer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.
Ambt Hadenberg	3	1
Kampereiland	46	1
Zwolle	60	1
Denekamp	2	2
Enschede	38	1
idem (meisjesschool)	5	1
Raalte	3	2
Hellendoorn	5	1
Tubbergen	4	1
Lonneker	9	5
Haaksbergen	2	1
GRONINGEN.		
Leens	9	1
Bierum	7	1
't Zandt	14	1
idem	8	2
Uithuizen	3	1
Midwolde	6	1
DRENTHE.		
Assen	35	2
Anlo	3	2
Emmen	1 4	3
Dalen	3	1
Norg	4	2
Eelde	46	4
LIMBURG.		
Bocholtz	1	1
Cadier en Keer	3	2
St. Geertruid	1	1
Gulpen	3	1
idem	4	1
Heerlen	1	1
Merkelbeek	3	3
Weert	5	1
Wijnandsrade	1	1

Bij samenvatting blijkt, dat er waren:

bij	6	examens	1	candidaat.
»	7	»	2	candidaten.
»	14	»	3	»
»	10	»	4	»
»	9	»	5	»

Bij	7	examens	6	candidaten.
»	4	»	7	»
»	2	»	8	»
»	4	»	9	»
»	2	»	10	»
»	5	»	11	»
»	1	»	12	»
»	2	»	13	»
»	1	»	14	»
»	4	»	16	»
»	1	»	17	»
»	1	»	19	»
»	2	»	21	»
»	1	»	22	»
»	2	»	23	»
»	1	»	24	»
»	1	»	25	»
»	2	»	26	»
»	1	»	28	»
»	1	»	31	»
»	1	»	33	»
»	1	»	35	»
»	3	»	36	»
»	2	»	37	»
»	1	»	38	»
»	1	»	40	»
»	1	»	42	»
»	2	»	43	»
»	1	»	45	»
»	3	»	46	»
»	1	»	51	»
»	1	»	58	»
»	2	»	59	»
»	2	»	60	»
»	1	»	72	»
»	1	»	96	»
Bij	1	examen	112	candidaten.
»	1	»	126	»
»	1	»	130	»
»	1	»	242	»

Het totaal der gehouden examens was 119, voor 121 opengevallen plaatsen.

Behalve bij de 6 keeren, toen slechts één candidaat zich aanmeldde, en het examen dus niet vergelijkend kon zijn, werd 65 malen de eerste der voordracht benoemd; 30 malen de tweede; 16 malen de derde; 1 maal de vierde en 3 malen de vijfde.

De beschouwingen van het schooltoezicht, over de vergelijkende examens, komen weder geheel overeen met die, in vorige jaren medegedeeld en in de Regeeringsverslagen vermeld. Ook in 1886 werden de examens, op zeer vele plaatsen van de zijde der gemeentebesturen en plaatselijke commissiën van toezicht met belangstelling bijgewoond. Herhaaldelijk bleek, dat zich onder de hoofdonderwijzers, die naar plaatsing mededongen, alleszins bekwame mannen bevonden. Er waren echter ook candidaten wier kennis zooveel te wenschen liet, dat hunne deelneming aan het examen algemeen verwondering wekte.

Bij het mondeling onderzoek werd den sollicitanten in den regel gelegenheid gegeven, om voor de klasse van hunne practische bekwaamheden te doen blijken.

In 8 gevallen zijn onderwijzers, krachtens art. 30, alin. 1 der wet, geschorst. Aan 2 onderwijzers werd de bevoegdheid tot het geven van onderwijs ontnomen en aan 1 teruggegeven. Een onderwijzer werd, wegens gepleegde onzedelijke handelingen met leerlingen, bij eindvonnis veroordeeld.

Rechtstreeks overeenkomstig eigen verzoek werden ontslagen, in Noordbrabant 12, in Gelderland 65, in Zuidholland 137, in Noordholland 119, in Zeeland 20, in Utrecht 21, in Friesland 60, in Overijssel 44, in Groningen 22, in Drenthe 15 en in Limburg 17, te zamen 532 onderwijzers, tegenover 729 in 1885, 987 in 1884, 1102 in 1883 en 1153 in 1882

Acht onderwijzers werden, krachtens art. 29*b* en *c*, op voordracht van den districts-schoolopziener, van burgemeester en wethouders of van den arrondissements-schoolopziener, ontslagen.

Bij Koninklijk besluit van 17 Augustus 1886, nº. 9, werd een besluit van den gemeenteraad van Westmaas, waarbij bepaald was dat de benoeming van twee onderwijzeressen voor den tijd van een jaar zou zijn geschied, wegens strijd met de wet vernietigd, op grond dat de gemeenteraad onbevoegd is het geval van tijdelijke benoeming bedoeld in art. 32 der wet, uit te breiden. (Zie bijlage **AA**).

§ 10. INKOMSTEN VAN ONDERWIJZERS.

De bijdragen van het Rijk en de gemeenten, tot bezoldiging van onderwijzers, over het jaar 1886, zijn in de volgende tabel opgenomen.

INKOMSTEN van

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.
a. *Van het Rijk.*					
Jaarwedden bij de Rijks lagere scholen	»	»	»	»	»
Jaarwedden bij de Rijkskweekscholen en daaraan verbonden leerscholen	f 26 850,00	f 28 900,00	»	f 26 508,88	f 28 549,99⁵
Toelagen voor normaallessen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	44 454,23	50 603,49⁵	f 117 473,73	47 980,75⁵	24 300,49
Totaal in 1886. .	f 71 304,23	f 79 503,49⁵	f 117 473,73	f 74 489,63⁵	f 52 850,48⁵
b. *Van de gemeenten.*					
Jaarwedden der hoofden van scholen	f 276 917,17⁵	f 310 037,36	f 537 728,81⁵	f 509 361,69	f 155 595,23
Jaarwedden der onderwijzers en onderwijzeressen	244 939,10	466 368,17	1 320 377,06	1 272 889,56⁵	257 069,00
Gratificatiën aan het onderwijzend personeel	1 663,80	1 920,52⁵	3 324,13	1 682,45⁵	950,38⁵
Totaal in 1886. .	f 523 520,07⁵	f 778 326,05⁵	1 861 430,00⁵	f 1 783 933,71	f 413 614,61⁵
c. *Aandeel in de schoolgelden*, door de onderwijzers genoten, in 1886	f 1 729,60	»	»	f 459,50	»
Algemeen totaal in 1886 . . .	f 596 553,90⁵	f 857 829,55	f 1 978 903,75⁵	f 1 858 882,84⁵	f 466 465,10
» » » 1885 . . .	591 793,35	833 835,66⁵	1 996 937,49⁵	1 792 722,82⁵	448 831,07
Vermeerdering . . .	f 4 760,55⁵	f 23 993,88⁵	f — 18 033,76	f 66 160,02	f 17 634,03

De uitgaven voor bezoldiging van onderwijzers bij het openbaar lager onderwijs, klommen van f 8 492 338,53 tot f 8 634 256,29, dus met f 141 917,76.

De hoofden der gemeentescholen genoten f 23 841,19⁵ en de onderwijzers en onderwijzeressen f 237 089,91 meer dan in 1885.

De gemeentelijke uitgaven voor bezoldiging van onderwijzend personeel, vermeerderden in Noordbrabant met f 5 389,96⁵, in Gelderland met f 27 562,41⁵, in Noordholland met f 81 665,47, in Zeeland met f 18 042 78⁵, in Friesland met f 11 830,58⁵, in Overijssel met f 9 558,80, in Groningen met f 10 109,24, in Drenthe met f 6 661,67⁵ en in Limburg met f 5 685,33⁵. Zij verminderden in Zuidholland met f 16 185,39⁵ en in Utrecht met f 287,92.

Behalve hunne vaste jaarwedden, genoten nog eenige onderwijzers zekere aandeelen in de schoolgelden, tot een bedrag van f 2 516,90, die hun door enkele gemeenten werden uitgekeerd.

Het aantal onderwijzers die tevens andere ambten of bedieningen bekleedden, was in Noordbrabant 24, in Gelderland 153, in Zuidholland 125, in Noordholland 142, in Zeeland 94, in Utrecht 45, in Friesland 256, in Overijssel 51, in Groningen 181, in Drenthe 55 en in Limburg 15; te zamen 1141, tegenover 925 in 1885.

Gedurende het jaar 1886 werd in 12 gevallen van vermindering der onderwijzersjaarwedden, door Gedeputeerde Staten, aan de deswege genomen gemeenteraadsbesluiten goedkeuring onthouden, en daarvan in hooger beroep ge-

onderwijzers, 1886.

Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
»	f 1 900,00	f 2 300,00	»	f 7 041,66⁵	»	f 11 241,66⁵
»	»	30 050,00	f 30 750,00	»	f 32 088,33	203 697,20⁵
f 27 225,00	f 36 487,19	42 988,71	26 923,75	17 144,03	25 111,51	460 692,89
f 27 225,00	f 38 387,19	f 75 338,71	f 57 673,75	f 24 185,69⁵	f 57 199,84	f 675 631,76
f 94 054,13⁵	f 291 952,17⁵	f 205 228,96	f 203 595,60	f 109 946,58	f 127 048,32	f 2 821 466,04
199 262,70	404 204,66	335 166,81⁵	404 505,37	109 157,21	107 388,83⁵	5 121 328,48⁵
370,50	1 915,72	461,00	780,46	223,33	20,80	13 313,10⁵
f 293 687,33⁵	f 698 072,55⁵	f 540 856,77⁵	f 608 881,43	f 219 327,12	f 234 457,95⁵	f 7 956 107,63
»	»	»	f 327,80	»	»	f 2 516,90
f 320 912,33⁵	f 736 459,74⁵	f 616 195,48⁵	f 666 882,98	f 243 512,81⁵	f 291 657,79⁵	f 8 634 256,29
320 748,32⁵	724 735,89	605 566,10	656 756,03	235 027,64⁵	285 384,13	8 492 338,53
f 164,01	f 11 723,85⁵	f 10 629,[illegible]8⁵	f 10 126,94⁵	f 8 485,17	f 6 273,66⁵	f 141 917,76

komen. Vijf malen werden de beslissingen van Gedeputeerde Staten vernietigd, namelijk ten opzichte van de gemeenten Eibergen, Overasselt, Arnemuiden, Schoterland en Achtkarspelen (Zie de Koninklijke besluiten van 14 October 1886, n°. 17; 3 October 1886, n°. 19; 8 Januari 1887, n°. 6; 11 Augustus 1886, n°. 14 en 9 Juli 1886, n°. 23, gevoegd onder nos. VII—XI van bijlage III).

De gemeenteraden van Heerewaarden, Est en Opijnen, Didam, Nijkerk, Bleiswijk, Aalsmeer, Oost- en West-Souburg, Cothen, Hemelumer Oldephaert en Noordwolde en Ambt-Almelo besloten eveneens tot vermindering der onderwijzersjaarwedden, doch verkregen daarop geen goedkeuring van Gedeputeerde Staten, en hun beroep werd ongegrond verklaard bij Koninklijke besluiten van 4 Juli 1886, n°. 12; 7 November 1886, n°. 13; 4 October 1886, n°. 26; 8 Maart 1887, n°. 1; 18 December 1886, n°. 47; 14 October 1886, n°. 18; 27 Februari 1887, n°. 16; 28 Februari 1887, n°. 6; 6 April 1887, n°. 4 en 18 December 1886, n°. 46. (Zie de nos. XII—XXI van bijlage III.)

Een besluit van den gemeenteraad van Westervoort, tot vermindering der onderwijzersjaarwedden, werd goedgekeurd voor zooveel te benoemen onderwijzers betreft, doch ten aanzien van het in functie zijnde personeel vernietigd bij Koninklijk besluit van 28 Juli 1886, n°. 24. (Zie n°. XXII van bijlage III.)

De schoolopziener in het district Middelburg kwam in beroep bij den Koning van eene beschikking van Ge.e-

puteerde Staten van Zeeland tot goedkeuring van de verlaging der jaarwedde van het hoofd der school te Arnemuiden, doch werd bij Koninklijk besluit van 15 Juli 1886, n°. 21, daarin niet-ontvankelijk verklaard. (Zie n°. XXIII van bijlage III.)

De gemeenteraad van Alblasserdam stelde de vergoeding wegens gemis van vrije woning, voor het hoofd eener openbare school aldaar, vast op f 100 's jaars. Het hoofd dier school verzocht eene verhooging tot f 150. Gedeputeerde Staten van Zuidholland onthielden aan het raadsbesluit hunne

PROVINCIËN.	Van f 600 — f 699.	Van f 700 — f 799.	Van f 800 — f 899.	Van f 900 — f 999.	Van f 1000 — f 1099.	Van f 1100 — f 1199.	Van f 1200 — f 1299.
Noordbrabant in 1886	[1]) 2	128	73	35	30	12	10
» » 1885	1	129	73	36	30	9	11
Gelderland » 1886	2	179	61	29	19	9	13
» » 1885	1	183	61	30	20	9	11
Zuidholland » 1886	1	22	61	53	58	33	37
» » 1885	»	20	60	55	55	34	38
Noordholland » 1886	»	17	55	76	50	27	31
» » 1885	»	17	56	75	51	30	27
Zeeland » 1886	[2]) 2	16	63	30	10	10	12
» » 1885	»	15	63	31	11	10	11
Utrecht » 1886	»	16	20	17	17	1	7
» » 1885	1	17	20	18	17	»	8
Friesland » 1886	»	191	63	29	20	16	11
» » 1885	»	190	60	33	19	15	12
Overijssel » 1886	»	132	33	18	15	5	11
» » 1885	»	128	36	18	17	4	10
Groningen » 1886	»	167	27	16	10	2	4
» » 1885	»	165	28	16	11	2	4
Drenthe » 1886	»	120	11	9	5	»	4
» » 1885	»	117	10	10	5	»	4
Limburg » 1886	»	140	14	7	6	1	»
» » 1885	»	139	15	7	5	1	»
Totaal » 1886	7	1 128	481	319	240	116	140
» » 1885	3	1 120	482	329	241	114	136
Vermeerdering	4	8	— 1	— 10	— 1	2	4

[1]) Hieronder een hulponderwijzer, hoofd der school op f 550.

[2]) Een van f 2 700.

[3]) Een waarnemend hoofd op f 550.

Uit dit overzicht blijkt, dat in 1886 jaarwedden beneden f 700 werden genoten door vier *hoofden* en drie *waarnemende* hoofden van scholen, tegen drie in 1885, en wel in de volgende gemeenten, als: één hoofdonderwijzer, hoofd eener school te Beers, op eene jaarwedde van f 600, één hulponderwijzer, hoofd eener school te Cuijk c. a. op eene jaarwedde van f 550; een onderwijzer, waarnemend hoofd eener school te Appeltern op eene jaarwedde van f 600; een hoofd eener school te Druten, met akte van den derden rang, op eene jaarwedde van f 650; een hoofd eener school te Naaldwijk, met de hoofdakte volgens de wet van 1878, op eene jaarwedde van f 600; twee onderwijzers, waarnemende hoofden van scholen te Arnemuiden en te Oost- en West-Souburg, op eene jaarwedde respectievelijk van f 600 en f 550.

goedkeuring. De raad kwam hiervan in beroep bij den Koning. Bij Koninklijk besluit van 21 Maart 1887, n°. 5, werd het besluit van Gedeputeerde Staten gehandhaafd en bepaald, dat de bedoelde vergoeding f 200 's jaars bedragen zou. (Zie n°. XXIV van bijlage III.)

De volgende tabel bevat een overzicht van de jaarwedden van het onderwijzend personeel, dat in 1886 aan het hoofd der openbare scholen geplaatst was, vergeleken met die van 1885.

Van f 1300 — f 1399.	Van f 1400 — f 1499.	Van f 1500 — f 1599.	Van f 1600 — f 1699.	Van f 1700 — f 1799.	Van f 1800 — f 1899.	Van f 1900 — f 1999.	Van f 2000 — f2099.	Van f 2100 — f 2199.	Van f 2200 — f 2299.	Van f 2300 — f 2399.	Van f 2400 — f 2499.	Van f 2500 — f 2599.	Van f 2600 — f 2699.	Totaal.
7	1	8	5	»	3	1	1	»	1	»	»	»	»	317
7	2	7	5	»	2	1	1	»	1	»	»	»	»	315
7	2	13	5	»	5	1	2	1	1	»	»	»	»	349
8	2	12	5	»	5	1	1	1	1	»	»	»	»	351
16	21	13	10	39	6	20	1	3	21	5	3	1	[1]) 2	426
17	21	13	11	35	6	20	1	3	20	7	2	1	[1]) 2	421
8	13	13	8	3	73	1	11	1	3	3	11	1	1	406
7	12	13	9	2	69	1	12	1	2	4	11	»	1	400
4	6	3	1	1	1	»	3	»	1	»	»	»	»	163
5	6	3	1	1	1	»	2	»	1	»	»	»	»	161
4	1	1	3	»	4	1	1	»	1	»	»	»	»	94
3	1	3	«	2	3	1	»	»	1	»	»	»	»	95
8	4	2	3	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	350
8	4	3	3	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	349
1	9	6	2	1	2	»	1	1	1	»	»	»	»	238
1	9	5	4	»	2	1	»	1	1	»	»	»	»	237
14	2	2	1	2	2	»	»	»	1	»	»	»	»	250
14	2	2	1	2	2	»	»	»	1	»	»	»	»	250
»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	151
»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	148
»	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	172
»	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	171
69	62	62	39	47	96	25	21	6	31	8	14	2	[1]) 3	2 916
70	62	62	40	42	90	26	18	6	29	11	13	1	[1]) 3	2 898
— 1	»	»	— 1	5	6	— 1	3	»	2	—3	1	1	»	18

Inkomsten van f 550 tot f 1000 werden genoten in:

1886 door 1935 of ruim 66 pct. der onderwijzers;

1885 » 1934 » bijna 67 » » »

1884 » 1919 » » 67 » » »

1883 » 1937 » ruim 68 » » »

1882 door 1937 of ruim 69 pct. der onderwijzers;

1881 » 1945 » bijna 71 » » »

In 1886 bedroeg het getal van hen, die inkomsten boven f 1000 genoten, 981, tegen 964 in 1885.

De volgende staat geeft een overzicht van de jaarwedden der onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen aan het einde van 1886, vergeleken met die over 1885.

PROVINCIËN.	Van f 400 tot f 499.	Van f 500 tot f 599.	Van f 600 tot f 699.	Van f 700 tot f 799.	Van f 800 tot f 899.	Van f 900 tot f 999.	Van f 1000 tot f 1099.	Van f 1100 tot f 1199.	Van f 1200 tot f 1299.	Van f 1300 tot f 1399.	Van f 1400 tot f 1499.	Van f 1500 tot f 1599.	Totaal.
Noordbrabant. .	32	123	176	37	14	6	6	2	1	»	»	»	397
Gelderland . .	[1]) 61	134	373	92	37	30	5	3	1	»	»	»	736
Zuidholland . .	14	284	641	415	114	84	81	51	39	10	10	4	1747
Noordholland. .	[1]) 2	54	704	316	159	74	87	87	59	9	11	[2]) 8	1570
Zeeland. . . .	24	53	232	31	21	8	11	6	1	1	1	1	390
Utrecht. . . .	12	31	135	53	18	15	13	2	1	»	»	»	280
Friesland . . .	47	73	395	54	34	7	8	1	»	»	»	»	619
Overijssel . . .	28	149	249	49	20	22	10	3	3	1	1	»	535
Groningen. . .	51	37	331	70	54	36	10	»	1	1	1	»	592
Drenthe . . .	[3]) 39	36	103	16	3	»	1	1	»	»	»	»	199
Limburg . . .	69	98	23	5	2	2	7	»	2	»	»	»	208
Totaal in 1886 .	379	1072	3362	1138	476	284	239	156	108	22	24	13	7273
» » 1885 .	129	934	3613	1054	478	247	2 4	144	94	22	22	8	6979
Vermeerdering .	250	138	-251	84	— 2	37	5	12	14	»	2	5	294

[1]) Hieronder een op een traktement voorloopig van f 360.
[2]) » » van f 1 700.
[3]) » » waarnemend onderwijzer op een traktement van f 300.

Blijkens dit overzicht bedraagt het meerendeel der jaarwedden van het onderwijzend personeel tusschen f 500 en f 800. Inkomsten beneden f 500 werden genoten door 379 onderwijzers tegen 129 in het vorige jaar. De inkomsten van f 500 tot f 599 werden genoten door bijna 15 percent, die van f 600 tot f 699 door ruim 46 percent, die van f 700 tot f 799 door bijna 16 percent der onderwijzers. Er waren 1322 onderwijzers en onderwijzeressen, wier jaarwedden meer dan f 800 bedroegen en waarvan het maximum f 1700 beliep.

§ 11. PENSIOENEN AAN ONDERWIJZERS.

Gedurende het jaar 1886 werden de volgende pensioenen verleend, in:

	aan onderwijzers of onderwijzeressen.	*aan hoofden van scholen.*
Noordbrabant . .	2	1
Gelderland . . .	3	7
Zuidholland . . .	3	6
Noordholland. . .	3	6
Zeeland	3	6
Utrecht.	1	»
Friesland	»	6
Overijssel	1	3
Groningen . . .	1	3
Drenthe	»	3
Limburg	»	1
Totaal . .	17	42

Het bedrag der pensioenen, in dat jaar toegekend, was voor de hoofden der scholen:

1	tusschen	f 100	en f	200
3	»	300	»	400
3	»	400	»	500
16	»	500	»	600
6	»	600	»	700
5	»	700	»	800
3	»	800	»	900
1	»	1100	»	1200
4	boven	1200		

De aan onderwijzers en onderwijzeressen verleende pensioenen bedroegen:

6	tusschen	f 100	en f	200
5	»	200	»	300
3	»	300	»	400
2	»	400	»	500
1	»	500	»	600

Aan pensioenen van gewezen onderwijzers bij openbare lagere scholen is over 1886 uitbetaald eene som van f 236 930,32, of f 14 694,90 meer dan over 1885.

Bovendien kwam nog een bedrag van f 125 ten laste van eene gemeente in de provincie Noordholland, wegens pensioen vóór het in werking treden der wet van 1857 toegekend, zoodat de geheele in 1886 voor dit onderwerp uitgegeven som f 237 055,32 bedraagt.

Krachtens art. 41 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n° 127), wordt, als bijdrage voor pensioen, door de onderwijzers jaarlijks betaald twee ten honderd van de jaarwedde, aan hunne betrekking verbonden. Die bijdragen

maakten in 1886 te zamen uit een bedrag van f 160 130,35⁵ tegenover f 155 370,80 in 1885, en waren over de verschillende provinciën als volgt verdeeld:

Noordbrabant	f 10 955,14
Gelderland	16 059,51
Zuidholland	36 340,37
Noordholland	35 503,31⁵
Zeeland	8 218,25⁵
Utrecht	5 938,53⁵
Friesland	14 264,11⁵
Overijssel	11 208,06⁵
Groningen	12 382,14
Drenthe	4 480,35⁵
Limburg.	4 789,61⁵

§ 12. OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.

I.

Rijkskweekscholen voor onderwijzers.

Gedurende den cursus 1886—1887 kwamen in het onderwijzend personeel bij de Rijkskweekscholen en daaraan verbonden leerscholen de veranderingen voor, in het volgend overzicht vermeld.

RIJKS-KWEEKSCHOOL te:	BETREKKING.	Op verzoek eervol ontslagen of overleden.	BENOEMD.
Haarlem	Onderwijzer bij de kweekschool.	—	E. J. VAN SONSBEEK.
Middelburg	Onderwijzer bij de leerschool.	J. H. THIEL JZN.	C. HACK.
Deventer	Idem.	G. BEUMER.	J. KEYMAN.
	Idem.	H. GERRITSEN.	M. J. MUYS.
Maastricht	Idem.	—	M. J. H. STEENBERGEN.

In het volgende overzicht is vermeld het getal kweekelingen in de vier klassen, het getal van hen die aan de akte-examens deel namen en daarbij slaagden, van hen die tusschentijds en bij het einde van den cursus de inrichtingen verlieten, alsmede de uitslag van de gehouden toelatingsexamens voor den nieuwen cursus, aanvangende in September 1887.

Rijkskweekschool voor onderwijzers te:	GETAL DER KWEEKELINGEN, bij den aanvang van den cursus 1886-1887 in de: 1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	die aan de akte-examens in 1887 deelnamen.	die in het bezit der akte werden gesteld.	die gedurende den cursus 1886-1887 tusschentijds de kweekschool verlieten, of, krachtens art. 33 der Regelen, werden verwijderd.	die bij het einde van den cursus de kweekschool verlieten.	die zich aan het toelatings-examen voor den cursus 1887-1888 onderwierpen.	die zijn afgekeurd.	die tot den nieuwen cursus, aanvangende in Sept. 1887, werden toegelaten.	die in Sept. 1887 niet tot eene hoogere klasse konden overgaan.	die bij het begin van den cursus 1887-1888 aan de kweekschool waren geplaatst. 1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.
's Hertogenbosch	21	19	20	20	20	19	2	20	31	1	22	»	22	20	19	19
Nijmegen	21	21	22	16	[1]) 14	[1]) 14	3	15	40	3	20	2	21	20	22	19
Haarlem	21	21	23	22	22	21	»	23	41	3	22	1	23	20	21	22
Middelburg	23	19	17	18	16	15	6	17	34	1	20	4	20	21	16	17
Deventer	18	23	19	20	20	20	5	19	42	1	22	3	22	18	22	16
Groningen	21	22	18	17	18	17	2	18	60	2	21	1	22	19	21	17
Maastricht	16	21	24	[2]) 20	18	17	2	18	39	3	21	2	21	17	20	24
Totaal . . .	141	146	143	133	128	123	20	130	287	14	148	13	151	135	141	134

[1]) In zijn verslag over het cursusjaar 1885—1886, heeft de directeur der Rijkskweekschool te Nijmegen de in het voorjaar afgewezen kweekelingen, die in het najaar slaagden, niet vermeld. De cijfers in deze kolommen van de tabel op blz. 224 van het vorige verslag moeten derhalve zijn 24 en 23, in plaats van 21 en 17.

[2]) Eén kweekeling, die als milicien in dienst was, is in den loop van het studiejaar 1886—1887 wederom tot de 4de klasse toegelaten.

Tot toelichting van dit overzicht kan strekken, dat op 1 September 1886 563 kweekelingen aan de zeven Rijkskweekscholen waren geplaatst. Van de 133 kweekelingen in de 4de of hoogste klasse, verkregen 128 verlof om aan de in 1887 gehouden akte-examens deel te nemen. Van hen mochten 123 de akte verwerven.

Na hun ontslag van de kweekschool, verkregen zij die in het bezit der akte van bekwaamheid waren, de volgende bestemmingen:

12 vonden plaatsing als onderwijzer aan eene bijzondere school, waaronder 5 ten platten lande, 1 te Amsterdam, 1 te Rotterdam, 1 te Arnhem, 1 te Groningen, 1 te Leeuwarden, 1 te Gouda en 1 te Hoorn;

47 werden als onderwijzer aan eene openbare school geplaatst, waaronder 34 ten platten lande, 1 te Rotterdam, 1 te 's Gravenhage, 2 te Leeuwarden, 1 te Groningen, 1 te Maastricht, 2 te Deventer, 3 te Hoorn, 1 te Kampen en 1 te Bergen op Zoom.

De overigen van wie er eenigen in het najaar van 1887 naar eene akte dongen, waren nog zonder betrekking of solliciteerden naar vacante onderwijzersplaatsen. Vier vervulden hunne militieplichten en 1 overleed.

Van de 22 kweekelingen te Haarlem die in 1887 aan het te Amsterdam gehouden akte-examen deel namen, werden er in het voorjaar 12 afgewezen. Deze hebben zich in het najaar van datzelfde jaar, nadat zij de kweekschool hadden verlaten, andermaal aan het onderzoek onderworpen, en werden, met uitzondering van één, allen in het bezit der akte gesteld. Dat zij aan de gestelde eischen bij de verschillende examens goed voldeden, blijkt onder anderen hieruit, dat op den voor hen vastgestelden dag van het examen, werden toegelaten, te Zwolle van de 8 candidaten drie; te Leeuwarden (op welken dag twee hunner werden geëxamineerd) van de 8 candidaten vier; te Utrecht van de 8 candidaten vier; te Amsterdam, respectievelijk van de 8 candidaten één, van de 8 candidaten vier en van de 5 candidaten drie; te 's Gravenhage respectievelijk van de 8 candidaten vier, vrn de 8 candidaten twee, van de 8 candidaten twee en van de 8 candidaten vijf. Een der candidaten die te 's Gravenhage examen deed en onder de twee geslaagden behoorde, was eenige dagen na het voorjaarsexamen als milicien in dienst getreden.

Overeenkomstig het medegedeelde aan den voet der tabel op blz. 234, verkregen van de 133 kweekelingen die in 1886 aan de akte-examens deel namen, 123 eene akte van bekwaamheid. Er bleven dus bij de vaststelling van het vorige verslag 46 kweekelingen over die toen nog zonder betrekking waren. Van hen zijn sedert 38 als onderwijzer benoemd. Van de 123 kweekelingen die in 1886 eene akte als onderwijzer verwierven, vonden alzoo 115 eene betrekking bij het openbaar en bijzonder onderwijs. Een van hen, die te vergeefs gesolliciteerd had, zag zich verplicht in militairen dienst te treden, één werd huisonderwijzer, één werd als milicien ingelijfd en vijf wachten nog op plaatsing.

In de tweede helft van April 1887 zijn oproepingen gedaan van hen, die, met het begin van den cursus 1887—1888, aanvang nemende den eersten Maandag in September, tot de Rijkskweekscholen verlangden te worden toegelaten.

Aan de vergelijkende examens, gehouden ter plaatse waar de kweekscholen gevestigd zijn, kon worden deelgenomen door allen, die vóór den aanvang van het studiejaar hun 15de jaar ingetreden waren en hun 17de nog niet volbracht hadden.

In het geheel hebben zich 287 adspiranten aan de examens onderworpen, die, overeenkomstig de genoemde regelen, van 26 tot 28 Juli 1887 werden afgenomen. Vóór den aanvang daarvan, zijn de candidaten lichamelijk gekeurd, en werden 14 van hen ongeschikt bevonden. In het jaar 1886 werden 337 jongelieden geëxamineerd en 19 afgekeurd.

De uitslag der examens heeft geleid tot benoeming van 148 nieuwe kweekelingen voor het eerste of laagste studiejaar.

Het getal van hen, die bij het begin van den cursus 1886—1887 aan de kweekscholen waren geplaatst, bedroeg 561. Aan 546 van hen was eene Rijkstoelage van f 300 's jaars verleend, ten einde zich daarvoor, onder goedkeuring van de directeuren, woning, voeding en bewassching te verschaffen.

Volgens den rooster 1886—1887, was het getal uren, dat ieder der kweekelingen wekelijks in de verschillende vakken onderwijs ontving, geregeld volgens het overzicht, op blz. 236 voorkomende.

LEERVAKKEN.	GETAL UREN 'S WEEKS VOOR IEDER LEERVAK BESTEMD, TE																											
	's Hertogenbosch.				Nijmegen.				Haarlem.				Middelburg.				Deventer.				Groningen.				Maastricht.			
	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.
Nederl. taal (lezen, taalkunde, stijl en letterkunde)	7	7	6	7	6	5	5	7	6	6	7	7	6	6	7	7	6	6	6	6	8	8	6	6	5	6	6	6
Schrijven	1	1	1	1	1	1	»	»	2	2	1	1	2	2	1	1	1	1	1	»	2	2	1	»	1	1	1	1
Geschiedenis (vaderlandsche en algem.)	3	3	2	2	2	2	2	3	4	4	4	3	3	3	2	2	3	3	2	3	3	3	3	2	2	2	2	2
Aardrijkskunde (wis-, natuur- en staatkundige, kaartschetsen)	2	2	2	2	2	2	3	4	2	2	3	3	2	2	3	3	3	3	3	3	2	2	3	3	2	2	3	3
Rekenen	3	3	3	3	2	2	2	4	3	2	2	2	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2	2	2	3	3	4	5
Vormleer	»	»	»	2	»	»	»	1	»	»	1	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Kennis der natuur (natuurlijke historie, natuurkunde, scheikunde)	2	2	4	2	3	4	6	5	3	3	3	3	2	2	3	3	3	5	4	4	3	2	3	3	2	2	3	4
Zang en toonkunst	4	2½	2½	1½	5	4	4	4	4	4	4	3	3	4	4	4	3	4	4	2	3	3	4	4	3	3	3	3
Opvoeding en onderwijs	1	2	2	2	1	1	2	2	1	2	2	2	1	1	2	2	1	2	2	2	»	2	2	2	1	2	2	2
Teekenen	4	2	2	2	4	4	3	3	2	2	2	4	4	4	2	2	4	2	2	4	2	2	2	2	3	3	2	2
Wiskunde (stel- en meetkunde)	4	4	3	1	4	3	3	»	4	4	3	3	3	4	4	3	3	3	3	3	2	2	2	2	4	4	4	»
Gymnastiek	4	4	3	4	3	3	2	2	4	4	4	4	4	3	3	3	2	2	2	3	2	2	2	2	4	4	4	4
Fransche taal	2	2	2	2	4	4	2	»	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Hoogduitsche taal	1	2	2	2	3	3	2	»	»	2	2	2	1	2	2	2	2	2	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2
Tuin- en landbouw	»	»	2	2	»	»	1	1	»	»	1	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»
Anatomie, physiologie, gezondheidsleer	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	1	2	»	»	1	2	»	»	»	»
Totaal	38	36½	36½	35½	40	38	37	37	37	40	42	41	36	38	39	40	36	38	35	37	33	34	35	34	34	37	39	38

Het onderwijs, volgens dien rooster verstrekt, had hoofdzakelijk de theoretische opleiding ten doel. Overeenkomstig het bepaalde bij art. 39, alinea 1, der Regelen voor de Rijkskweekscholen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 28 Mei 1879 (*Staatsblad* n°. 105) is ook voor de practische vorming der kweekelingen behoorlijk zorg gedragen. Vermits de kweekelingen van het 3de en 4de, te Nijmegen en te Haarlem alleen van het 4de studiejaar, beurtelings in de leerschool practisch werkzaam zijn, ontvangt de helft van hen, gedurende hunne afwezigheid, niet het in voormelden rooster opgegeven getal lesuren, ofschoon het onderwijs in de verschillende leervakken voor allen hetzelfde is.

Het gedrag, de vlijt en de vorderingen der kweekelingen gaven ruime stof tot tevredenheid. De meesten hebben zich door loffelijk gedrag, meer dan gewonen leerlust en door belangstelling voor het werk in de leerschool onderscheiden. Ook de vorderingen waren, over het geheel, zeer voldoende. Dertien kweekelingen konden niet tot eene hoogere klasse overgaan.

De gezondheidstoestand was van verreweg de meesten gunstig. Twee kweekelingen moesten, wegens ziekte, de inrichting verlaten en vier overleden. Te Middelburg moesten wederom verscheidene jongelieden, wegens lichte, sommige wegens ernstiger ongesteldheden de lessen verzuimen.

Met uitzondering van die te 's Hertogenbosch, beantwoordden de lokalen der kweek- en leerscholen voortdurend aan het doel. In eenige gebreken aan de lokalen te Haarlem is op voldoende wijze voorzien.

Het aantal leerlingen bij de leerscholen bedroeg gemiddeld: te 's Hertogenbosch 244, te Nijmegen 264, te Haarlem 218, te Middelburg 302, te Deventer 269, te Groningen 280, te Maastricht 286. Te zamen 1863.

In het volgende overzicht is de toestand der cursussen voor de opleiding van gymnastiekonderwijzers vermeld, die aan de Rijkskweekscholen te Nijmegen, Haarlem, Deventer en Groningen waren verbonden.

Cursus, verbonden aan de kweekschool te	Getal leerlingen op 1 September 1886				Gedurende den cursus 1886—1887 verlieten de lessen				Gedurende den cursus 1886—1887 werden toegelaten				Tot den cursus 1887—1888 werden toegelaten				Uitslag der akte-examens in 1887.		Toelichtingen.
	1e klasse		2e klasse		1e klasse		2e klasse		1e klasse		2e klasse		1e klasse		2e klasse				
	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	kweekelingen.	extranei.	Getal deelnemers.	Getal geslaagden.	
Nijmegen . .	16	»	9	3	4	»	1	1	»	1	»	1	12	»	»	1	7	4	
Haarlem . . .	18	»	20	3	8	»	16	2	»	»	»	»	20	1	»	»	5	2	
Deventer. . .	11	»	7	7	3	»	1	2	»	1	»	»	8	2	»	2	9	5	
Groningen . .	9	1	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	3	»	
Totaal . .	54	1	46	13	15	»	18	5	»	2	»	1	49	3	»	3	24	11	
Totaal in 1885	47	6	41	9	1	2	13	3	»	2	1	»	54	1	»	7	29	13	
Vermeerdering	7	—5	5	4	14	—2	5	2	»	»	—1	1	—5	2	»	—4	—5	—2	

Op 1 September 1887 verlieten de leerlingen der tweede of hoogste klasse den cursus, zoodat deze op dat tijdstip bestond, te

	1ste klasse:				*2de klasse:*			
Nijmegen . . .	12	kweekelingen	en 0	extranei;	12	kweekelingen	en 2	extranei;
Haarlem . . .	20	»	» 1	»	10	»	» 0	»
Deventer . . .	8	»	» 2	»	8	»	» 3	»
Groningen . .	9	»	» 0	»	9	»	» 1	»
Totaal	49	»	» 3	»	39	»	» 6	»

De in 1886 gedane uitgaven voor de Rijkskweekscholen en daaraan verbonden leerscholen, zijn in het volgende overzicht vermeld.

ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	RIJKSKWEEKSCHOOL TE:							
	's Hertogenbosch.	Nijmegen.	Haarlem.	Middelburg.	Deventer.	Groningen.	Maastricht.	Totaal.
Onderwijzers . . .	f26 850,00	f28 900,00	f26 508,88	f28 549,99⁵	f30 050,00	f30 750,00	f32 088,33	f 203 697,20⁵
Kweekelingen . . .	24 300,00	23 525,00	24 000,00	22 000,00	23 800,00	22 550.00	23 [illegible]50,00	163 725,00
Materieel.	7 675,68⁵	6 898,31	10 4[illegible]6,08	5 573,34	6 348,14⁵	7 609,13	19 237,57⁵	63 808,26⁵
Totaal in 1886.	f58 825,68⁵	f59 323,31	f60 974,96	f56 123,33⁵	f60 198,14⁵	f60 909,13	f74 875,90⁵	f 431 230,47
» » 1885.	60 840,95⁵	60 511,24	61 159,14	57 404,82⁵	62 920,26	60 871,25	92 577,32⁵	456 284,99⁵
Vermeerdering.	f-2 015,27	f-1 187,93	f— 184,18	f-1 281,49	f-2722,11⁵	f 37,88	f-17 701,42	—f 25 054,52⁵

II.

Rijksnormaallessen.

Bijzonderheden van algemeenen aard, door twee van de inspecteurs van het lager onderwijs omtrent de Rijksnormaallessen medegedeeld, zijn voor het meerendeel ontleend aan de cijfers, in de tabellen op blz. 240 en volg. hierachter voorkomende. Daaruit blijkt, dat er, aan het einde van 1886, 47 zoodanige inrichtingen van den eersten en 60 van den tweeden rang bestonden, waarbij 2238 mannelijke en 1323 vrouwelijke kweekelingen werden opgeleid. Te zamen 3561 jongelieden, of 328 minder dan in 1885. Door 410 werd de akte als onderwijzer, door 164 die als onderwijzeres verkregen. Het totaal der akten, aan kweekelingen der Rijksnormaallessen in 1886 uitgereikt, was, ondanks de aanzienlijke vermindering van het getal kweekelingen, slechts 36 minder dan het vorige jaar.

Terwijl laatstgenoemd overzicht den toestand der Rijksnormaallessen op het einde van het jaar aangeeft, bevat de tabel op blz. 250 eenige opgaven omtrent het cursusjaar 1886—1887. Daaruit blijkt dat die inrichtingen op 1 April 1886 door 2966 mannelijke en 1649 vrouwelijke kweekelingen werden bezocht; dat is respectievelijk 425 en 123 minder dan op 1 April 1885.

Na verkregen akte van bekwaamheid of om verschillende andere, hierna te vermelden, redenen, vertrokken 1004 mannelijke en 427 vrouwelijke kweekelingen. Daarentegen werden 564 mannelijke en 342 vrouwelijke kweekelingen tot de lessen toegelaten, zoodat alle normaallessen te zamen op 1 April 1887, 2526 mannelijke en 1564 vrouwelijke kweekelingen telden, en dus met 544 personen waren verminderd.

Het getal aanvragen om toelating tot den nieuwen cursus ging met 282 achteruit, en er werden 164 kweekelingen minder, na afgelegd examen, aangenomen. Ook het getal van hen, die tusschentijds (gedurende den cursus 1886—87) toelating erlangden, verminderde met 75, en eindelijk telden de voorbereidende klassen 270 leerlingen minder dan op ultimo December 1885.

Bij raadpleging der cijfers in de tabel op blz. 251 blijkt, dat 127 kweekelingen de normaallessen verlieten wegens ongeschiktheid voor het onderwijs, en bovendien 326 wegens verandering van loopbaan. Van 155 bleven de redenen waarom zij de inrichtingen verlieten onbekend. Neemt men aan, dat ook deze laatsten voor het meerendeel van het onderwijzersvak afzagen, dan gingen, gedurende den cursus 1886—1887, ongeveer 600 kweekelingen voor het onderwijs verloren, tegenover 800 gedurende het voorafgaande studiejaar.

Hetgeen een van de inspecteurs ten vorigen jare, omtrent de redenen van dezen achteruitgang, aanteekende, werd wederom herhaald, en door een anderen inspecteur onderschreven. Deze laatste voegt daarbij: »Toch staat het vast — zoo ook zegt meer dan een districts-schoolopziener in zijn verslag — dat het getal kweekelingen voortdurend zal verminderen, wanneer de vooruitzichten voor de onderwijzers niet op de eene of andere wijze verbeterd worden."

Over het algemeen werd met lof melding gemaakt van de volharding en den ijver waarmede verreweg de meeste onderwijzers hunne taak vervulden, en het hoofd wisten te bieden »tegen de telkens voorkomende bezwaren, o. a. gebrek aan tijd". Vooral, berichtte een van de inspecteurs, »zou men gaarne aan de studie der Nederlandsche taal, zoo dikwijls het groote struikelblok, meer uren willen wijden". Ten opzichte hiervan deed de inspecteur in de tweede inspectie de volgende mededeeling: »Ik meen hier ook melding te moeten maken van een feit, waarvan ik voor de eenheid, de vereenvoudiging en de degelijkheid van het onderwijs, in de eerste plaats in de Nederlandsche taal aan de normaallessen, met hen die het tot stand hielpen brengen belangrijke gevolgen verwacht. In 1884 riep ik de verschillende onderwijzers van alle inrichtingen tot opleiding van onderwijzers in drie centra mijner inspectie saam, om de wijze waarop het onderwijs in de verschillende vakken behoorde te worden ingericht te bespreken. Die vergaderingen werden sinds tweemaal herhaald, en, na eene voorbereidende behandeling werd door eene commissie, waarin de beste schrijvers over onderwijs in Nederlandsche taal zitting hadden, in een hoogst belangrijk rapport de zaak zóó behandeld, dat, worden de wenken en opmerkingen daarin gegeven, gevolgd, het onderwijs in dat vak, waarvan de vruchten nog altijd zooveel te wenschen overlaten, de heilzame invloed daarvan zich zeker niet zal laten wachten. Iets dergelijks zal spoedig omtrent het onderwijs in rekenen kunnen worden meegedeeld".

III.

Gemeentelijke kweekscholen.

Het aantal leerlingen bij de gemeentelijke kweekschool te Amsterdam beliep op 1 Januari 1886: 56 jongens en 111 meisjes; te zamen 167. Het bedroeg op ultimo December 44 jongens en 118 meisjes; te zamen 162 leerlingen.

De cursus eindigde op 24 Juli 1886 met 154 kweekelingen; de nieuwe cursus begon op 7 September 1886 met 180 kweekelingen.

De omvang en de inrichting van het onderwijs bleven ongewijzigd.

De uitbreiding der lessen in de Hoogduitsche taal, ten vorigen jare, door het opofferen van 1 uur paedagogiek en van 1 uur Fransche taal, mogelijk gemaakt, heeft goede vruchten gedragen en aan de beoefening der ingekorte leervakken geen schade veroorzaakt.

De samenwerking van jongens en meisjes in de klasse, bleef steeds een gunstigen invloed zoowel op het onderwijs als op het onderling verkeer der jongelieden uitoefenen, en is daarom voor den nieuwen cursus weder tot regel gesteld.

Naar aanleiding van het gehouden overgangs-examen werd besloten, dat 5 mannelijke en 22 vrouwelijke kweekelingen niet bevorderd en 4 jongens benevens 3 meisjes, wegens onvoldoende vorderingen en minder gunstigen aanleg, van de inrichting verwijderd zouden worden.

In de klassen van het 4de studiejaar, die uit 10 mannelijke en 15 vrouwelijke kweekelingen bestonden, ontvingen 8 mannelijke en 9 vrouwelijke kweekelingen verlof om aan het najaars-akte-examen in 1885 deel te nemen. Door 1 mannelijke en 6 vrouwelijke kweekelingen werd in het voorjaar van 1886 naar de akte gedongen. In het geheel werd deze door 7 mannelijke en 13 vrouwelijke kweekelingen verkregen.

Deze inrichting, in 1876 gesticht, volbracht in den loop van het studiejaar haar tienjarig bestaan. Bij de opening der lessen werd de stichting op eenigszins plechtige wijze herdacht.

Gedurende het tijdvak 1876—1881 werden aangenomen 94 mannelijke en 179 vrouwelijke, te zamen 273 kweekelingen. Van hen zijn 205 of ruim 75 pct. bij het lager onderwijs werkzaam, waaronder 172 te Amsterdam, zoodat de stad 84 pct. van het personeel door de kweekschool geleverd voor hare eigen scholen behouden heeft. Deze kweekelingen behoorden tot zeer verschillende godsdienstbelijdenis. Vele hunner zijn in bijzondere scholen werkzaam, ook in die tot eene bijzondere godsdienstige richting behoorende.

De gemeentelijke kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen telde op ultimo December 1886 62 kweekelingen, en wel:

in de 1ste klasse		16,
» » 2de	»	13,
» » 3de	»	13,
» » 4de	»	20.

Van de 14 kweekelingen die in 1886 aan het akte-examen deelnamen, werden 5 afgewezen.

Behalve door haar die in het bezit eener akte van bekwaamheid als onderwijzeres gekomen waren, werd de inrichting, gedurende het jaar 1886, nog verlaten door 8 kweekelingen, waaronder 2 wegens zwakke gezondheid, 2 wegens onvoldoenden aanleg, 1 wegens verandering van woonplaats en 3, omdat zij niet in hoogere klasse konden overgaan.

Van haar die in den loop van het jaar waren toegelaten, woonden er negen buiten de gemeente. Kostelooze toelating werd voor geen der nieuw aangekomen kweeke-

lingen gevraagd. Vrijgesteld van het betalen van schoolgeld bleven, als het vorige jaar, twee meisjes.

Omtrent deze inrichting werden van het schooltoezicht wederom zeer gunstige berichten ontvangen.

Bij raadsbesluit van 9 April 1887, n°. 10, werd alinea 3 van art. 2 der verordening op deze inrichting, vastgesteld bij raadsbesluit van 11 April 1885, n°. 5, ingetrokken, en vervangen door de volgende alinea:

Er zijn jaarlijks drie vacantiën:

»de eerste van Woensdag vóór tot den tweeden Dinsdag na Paschen,

»de tweede gedurende zes weken in den zomer,

»de derde, of Kerstvacantie, gedurende veertien dagen, de tweede en de derde aanvangende op het tijdstip, door burgemeester en wethouders te bepalen, de commissie van toezicht gehoord".

Van de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden onderwierpen zich 27 leerlingen aan het examen voor de akte van onderwijzer of onderwijzeres, 11 aan dat voor de akte van hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres. Van hen slaagden er respectievelijk 19 en 5.

De geheele bevolking dezer kweekschool bestond, aan het einde van den cursus 1886—1887, uit 12 hoofdonderwijzers, 6 hoofdonderwijzeressen, 47 onderwijzers, 27 onderwijzeressen, 6 adspirant-onderwijzers, 22 adspirant-onderwijzeressen, 32 mannelijke kweekelingen, 53 vrouwelijke kweekelingen en 39 andere personen, bedoeld in art. 33 der Verordening.

Bovendien ontvingen 9 mannelijke en 3 vrouwelijke adspirant-kweekelingen het voorbereidend onderwijs in de scholen 2de klasse te Leiden. Onder de 39 andere personen waren 10 meisjes begrepen, die voornemens waren zich later aan het toelatings-examen voor de kweekschool te onderwerpen; zij genieten hetzelfde onderwijs als de adspirant-kweekelingen.

Omtrent de beide in de tweede schoolinspectie bestaande gemeentelijke kweekscholen bracht de inspecteur het volgende verslag uit: »Die te Amsterdam en te Leiden voldeden aan alle eischen, die daaraan kunnen worden gesteld — uitgenomen de practische opleiding te Leiden, die zich niet tot oefening in alle klassen eener lagere school kan uitstrekken, althans niet aan de school, die als leerschool aan de kweekschool is verbonden, omdat die school de hoogste klasse eener lagere school mist". Uit het verslag van den directeur blijkt, dat de adspirant-onderwijzers en adspirant-onderwijzeressen, die reeds gedurende twee jaren practisch opgeleid zijn in de openbare scholen der gemeente, eene uitstekende gelegenheid vinden om zich verder in de practijk te bekwamen.

IV.

Inrichtingen van bijzonderen aard, ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.

Ook over het jaar 1886 verklaarde het schooltoezicht van de meeste dezer inrichtingen geen bijzonderheden van eenige beteekenis te kunnen mededeelen. Zij zijn wederom alle vermeld in het overzicht op blz. 240 en volgende.

Daarin werden voor de eerste maal eenige nieuwe inrichtingen opgenomen, die het schooltoezicht aantrof in de vrouwenkloosters te Rosendaal, Dongen en Etten, in de broederskloosters te Oudenbosch en Huybergen, in de Roomsch-Katholieke school te Breda, in de H. Vincentiusschool te 's Gravenhage, in het gesticht der zusters Kindlein Jesu te Simpelveld, en elders, zooals te IJlst, te Hennaarderadeel, alle nader in vorenbedoelde tabel aangeduid.

De Christelijke normaalschool te Zutphen werd in den loop des jaars opgeheven.

Alle kweekelingen van de kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem, ten getale van 17, die zich in het jaar 1886 aan de akte-examens onderwierpen, slaagden. Zij werd, zooals mede uit bovengenoemde tabel blijkt, door 110 kweekelingen bezocht.

Van de kweekschool voor onderwijzeressen te Haarlem, die aan het einde van 1886 63 kweekelingen, 11 leerlingen voor één vak en 19 leerlingen bij den cursus tot opleiding van hoofdonderwijzeressen telde, verkregen in dat jaar 11 kweekelingen de akte als onderwijzeres. De gemeenteraad van Haarlem heeft het subsidie van f 1500, ten behoeve dezer inrichting, tot 1000 verminderd. Ten einde de practische vorming der kweekelingen zooveel mogelijk te bevorderen, heeft het bestuur dezer school bepaald, dat de leerlingen der hoogste klasse, die tot dusverre gedurende den tijd van een half jaar practisch werden geoefend, voortaan gedurende het geheele laatste cursusjaar een dag in de week aan eene school werkzaam zullen zijn.

In het Verslag door het Bestuur over het studiejaar 1885—1886 uitgebracht, is het volgende overzicht opgenomen van den uitslag der door hare leerlingen, sedert de oprichting der school, gedane examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid.

Cursus.	Toegelaten.								Afgewezen.					
	Hoofdonderwijzeres.	Hulponderwijzeres.	Fransche taal.	Engelsche taal.	Hoogduitsche taal.	Wiskunde.	Handwerken.	Middelb. onderwijs Ned. taal- en letterk.	Hoofdonderwijzeres.	Hulponderwijzeres.	Fransche taal.	Hoogduitsche taal.	Teekenen.	Handwerken.
1870/71	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1871/72	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1872/73	—	5	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1873/74	—	5	3	1	1	1	2	—	—	1	5	—	—	—
1874/75	—	6	9	—	—	—	4	1	—	1	—	—	—	—
1875/76	—	5	4	—	2	—	6	—	—	—	—	—	2	1
1876/77	—	7	6	1	3	—	5	—	—	—	2	—	—	2
1877/78	—	9	5	1	1	—	15	—	—	—	2	—	—	3
1878/79	1	19	3	—	4	—	16	1	—	6	—	3	—	4
1879/80	3	18	8	6	6	—	19	—	—	—	—	—	—	10
1880/81	6	15	7	1	3	—	2	—	—	3	—	—	—	4
1881/83	1	30	—	—	1	—	—	—	2	11	—	—	—	—
1883/84	4	16	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—
1884/85	4	12	—	—	—	—	—	—	3	9	—	—	—	—
1885/86	4	23	1	—	1	—	—	—	4	13	—	—	—	—
Totaal . . .	23	172	48	10	22	1	69	2	9	48	9	3	2	24

Ten aanzien van dit overzicht valt op te merken, dat in den uitslag voor den cursus 1885—1886 begrepen zijn drie examens, en wel van die gehouden in Mei 1885, in November 1885, en in Mei 1886.

Omtrent deze inrichting berichtte de inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie aan de Regeering het volgende: »Eindelijk vermeld ik nog dat het bestuur van de bijzondere kweekschool voor onderwijzeressen te Haarlem er tot mijne blijdschap toe overging de belangrijke reorganisatie der inrichting voor te bereiden in Mei jl. (1887) haar beslag heeft verkregen. Onder den nieuwbenoemden directeur belooft die school tot nieuwen bloei te komen."

OVERZICHT van de Rijksnormaallessen, gemeentelijke kweekscholen en bijzondere inrichtingen

GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.						
	Rijksnormaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.
s Hertogenbosch . .	A	23	3	»	»	14	3
Boxmeer	B	21	2	»	»	»	»
Grave	B	21	4	»	»	»	»
Breda	A	35	11	»	»	5*	1*
Klundert	»	»	»	»	»	10	2
Etten (kloosterschool)	»	»	»	»	»	»	»
Gemert	»	»	»	»	»	»	»
Schijndel	»	»	»	»	»	»	»
Bergen op Zoom . .	A	19	5	»	»	»	»
Dinteloord	B	19	3	»	»	»	»
Tilburg	B	26	7	»	»	26	3
Dongen (kloosterschool	»	»	»	»	»	»	»
Geertruidenberg . .	B	22	»	»	»	»	»
Heusden	B	26	2	»	»	»	»
Rosendaal	»	»	»	»	»	»	»
Veghel	»	»	»	»	»	»	»
Waalwijk	B	13	1	»	»	»	»
Oudenbosch (kloosterschool).	»	»	»	»	»	6	2
Huybergen (kloosterschool).	»	»	»	»	»	3	»
Eindhoven	B	42	7	»	»	»	»
Arnhem	A	26	1	»	»	»	»
Ede	B	8	1	»	«	»	»
Harderwijk	B	17	4	»	»	»	»
Apeldoorn	B	13	2	»	»	»	»
Zutphen	A	25	6	»	»	6	3
Borculo	B	5	1	»	»	»	»
Winterswijk . . .	A	16	1	»	»	»	»
Doetinchem	A	29	4	»	»	16	2
Maurik	»	»	»	»	»	18	3
Tiel	B	8	3	»	»	»	»
Valburg	B	10	»	»	»	»	»
Culemborg	B	16	»	»	»	»	»
Druten	B	18	3	»	»	»	»

ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, op 31 December 1886.

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.						TOELICHTINGEN.
Rijksnormaallessen.		Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		
Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	
20	2	»	»	35	6	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
47	2	»	»	»	»	* Roomsch-Katholieke school.
»	»	»	»	2	»	Christelijke normaalschool.
»	»	»	»	9	»	
»	»	»	»	12	»	
»	»	»	»	29	2	
19	2	»	»	»	»	
9	2	»	»	»	»	
6	»	»	»	48	4	
»	»	»	»	5	1	
3	1	»	»	»	»	
10	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	7	5	
»	»	»	»	12	1	
4	2	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
8	2	»	»	»	»	
23	3	»	»	110	17	
7	1	»	»	»	»	
6	1	»	»	»	»	
18	1	»	»	»	»	
17	1	»	»	»	1	
6	»	»	»	»	»	
4	1	»	»	»	»	
16	5	»	»	»	»	
»	»	»	»	12	»	
11	»	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	
»	4	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	

GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.						
	Rijksnormaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.
Zaltbommel . . .	A	7	3	»	»	»	»
Nijmegen.	B	12	2	»	»	37	7
Zetten	»	»	»	»	»	»	»
's Gravenhage . . .	A	50	9	»	»	»	»
Id. Kweekschool aan de H. Vincentiusschool.	»	»	»	»	»	14	1
's Gravenhage. (Christelijke normaalschool)	»	»	»	»	»	32	2
Delft	A	20	4	»	»	»	»
Naaldwijk	B	9	2	»	»	»	»
Leiden.	»	»	»	40	11	»	»
Katwijk	B	6	4	»	»	»	»
Lisse	B	11	2	»	»	»	»
Voorschoten. . . .	B	9	1	»	»	»	»
Bergambacht . . .	B	18	3	»	»	»	»
Gouda.	A	37	8	»	»	»	»
Krimpen a|d IJssel .	B	11	3	»	»	»	»
Charlois	B	18	6	»	»	»	»
Rijsoord	B	10	5	»	»	»	»
Schiedam.	A	28	7	»	»	»	»
Rotterdam (gem. vormschool)	»	»	»	»	»	108	12
Id. (R. K. vormschool)	»	»	»	»	»	24	1
Id. (Geref. diaconievormschool) . .	»	»	»	»	»	34	1
Brielle.	B	15	5	»	»	»	»
Hellevoetsluis . . .	B	7	2	»	»	»	»
Maassluis.	B	10	1	»	»	»	»
Zuidland	B	12	2	»	»	»	»
Oud-Beijerland. . .	B	16	3	»	»	»	»
Dordrecht	A	17	4	»	»	20	3
's Gravendeel . . .	B	10	3	»	»	»	»
Elshout	B	11	3	»	»	»	»
Numansdorp . . .	B	16	4	»	»	»	»
Sliedrecht	B	11	2	»	»	»	»

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.						TOELICHTINGEN.
Rijksnormaallessen.		Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		
Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	
16	3	»	»	»	»	
13	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	43	5	
66	8	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	10	1	
17	1	»	»	»	»	
3	1	»	»	»	»	
»	»	60	8	»	»	
8	»	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	
11	2	»	»	»	»	
6	1	»	»	»	»	
34	5	»	»	»	»	
3	»	»	»	»	»	
10	»	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	
28	2	»	»	»	»	
»	»	»	»	136	20	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	6	»	
5	2	»	»	»	»	
7	»	»	»	»	»	
15	»	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	
7	»	»	»	»	»	
11	2	»	»	3	»	
4	2	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	
4	2	»	»	»	»	
6	»	»	»	»	»	

GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.						
	Rijksnormaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.
Ameide	B	20	2	»	»	»	»
Gorinchem	A	17	»	»	»	»	»
Leerdam	B	10	2	»	»	»	»
Sommelsdijk . . .	B	13	5	»	»	»	»
Amsterdam	»	»	»	44	7	»	»
Idem, opleidingsschool van den H. Vincentius. .	»	»	»	»	»	28	3
Idem, kweekschool voor Christelijke onderwijzers	»	»	»	»	»	16	2
Idem, opleidingsschool van de vereeniging »Het bijzonder onderwijs"	»	»	»	»	»	17	2
Naarden	A	18	1	»	»	»	»
Haarlem	A	26	8	»	»	»	»
Velzen	A	18	4	»	»	»	»
Alkmaar	A	23	3	»	»	»	»
Helder.	A	»	»	»	»	»	»
Texel	A	17	1	»	»	»	»
Hoorn	A	21	2	»	»	»	»
Enkhuizen	B	14	4	»	»	»	»
Edam	A	20	1	»	»	»	»
Zaandam.	A	14	1	»	»	»	»
Middelburg	A	25	9	»	»	»	»
Oostburg.	B	12	1	»	»	»	»
Axel	B	17	6	»	»	»	»
Goes	A	28	11	»	»	»	»
Zierikzee.	A	11	3	»	»	»	»
Tholen	B	13	4	»	»	»	»
Utrecht	A	27	9	»	»	»	»
Idem, Christelijke normaalschool.	»	»	»	»	»	37	2
Idem, R. K. opleidingsschool . .	»	»	»	»	»	8	»

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.						TOELICHTINGEN.
Rijksnormaallessen.		Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		
Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	
2	»	»	»	»	»	
16	3	»	»	»	»	
12	»	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	
»	»	118	13	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	12	»	
»	»	»	»	23	»	
5	»	»	»	»	»	
27	5	»	»	63	11	
18	1	»	»	»	»	
19	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	Met ingang van 1 September 1886 opgeheven.
11	»	»	»	»	»	
15	3	»	»	»	»	
14	1	»	»	»	»	
9	»	»	»	»	»	
12	»	»	»	»	»	
34	4	»	»	»	»	
3	2	»	»	»	»	
8	1	»	»	»	»	
17	5	»	»	»	»	
14	»	»	»	»	»	
17	»	»	»	»	»	
43	3	»	»	»	»	
»	»	»	»	12	2	
»	»	»	»	»	»	

GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.						
	Rijksnormaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.
Utrecht, opleidingklasse in het St. Gregoriusgesticht. . .	»	»	»	»	»	18	»
Amersfoort	A.	17	4	»	»	»	»
Id. Christelijke normaalschool . .	»	»	»	»	»	13	1
Id. R. K. normaalschool	»	»	»	»	»	7	1
Maarssen	B	23	7	»	»	»	»
Doorn	B	19	6	»	»	»	»
Amerongen	B	20	3	»	»	»	»
Leeuwarden	A	47	9	»	»	»	»
Franeker	B	30	5	»	»	(1) 13	2
Harlingen	A	28	8	»	»	»	»
Dokkum	A	27	2	»	»	»	»
Buitenpost	B	28	5	»	»	»	»
Heerenveen	B	38	2	»	»	»	»
Dragten	B	23	5	»	»	»	»
Sneek	A	50	9	»	»	(2) 11	1
Workum	B	13	4	»	»	(3) 4	1
IJlst	»	»	»	»	»	(4) 13	1
Hennaarderadeel . .	»	»	»	»	»	(5) 4	2
Idem	»	»	»	»	»	(6) 3	2
Wonseradeel . . .	»	»	»	»	»	(7) 7	»
Zwolle	A	38	7	»	»	»	»
Kampen	A	20	4	»	»	»	»
Zwartsluis	B	16	3	»	»	»	»
Steenwijk	B	33	1	»	»	»	»
Deventer	A	24	4	»	»	»	»
Almelo	A	19	4	»	»	»	»
Enschede.	A	15	1	»	»	»	»
Goor	A	15	3	»	»	»	»
Oldenzaal	A	22	5	»	»	»	»
Groningen	A	34	5	»	»	»	»
Warffum	A	21	3	»	»	»	»
Appingedam . . .	B	14	5	»	»	»	»
Loppersum	»	»	»	»	»	(8) 9	»

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.						TOELICHTINGEN.
Rijksnormaallessen.		Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		
Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	
						(1) Christelijke normaalschool.
»	»	»	»	»	»	(2) Van de hoofden der bijzondere scholen voor Christelijk nationaal onderwijs te Sneek, Oppenhuizen en Scharnegoutum.
20	4	»	»	»	»	
»	»	»	»	4	1	(3) Van idem te Terwoude, Parrega en Workum.
»	»	»	»	»	»	(4) Van het hoofd der bijzondere school voor Christelijk nationaal schoolonderwijs.
9	3	»	»	»	»	
4	3	»	»	»	»	(5) Van de hoofden der scholen voor Christelijk nationaal onderwijs te Cubaard, Oosterend en Wommels.
6	3	»	»	»	»	
38	3	»	»	»	»	(6) Van idem te Bayum, Welsrijp, Spannum en Winsum.
8	1	»	»	»	»	(7) Van idem te Arum, Schettens, Schraard en Wons.
14	1	»	»	»	»	(8) Van hoofden van bijzondere scholen aldaar.
14	2	»	»	»	»	
5	»	»	»	»	»	
13	1	»	»	»	»	
12	2	»	»	»	»	
26	8	»	»	»	»	
8	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
26	2	»	»	»	»	
21	3	»	»	»	»	
7	»	»	»	»	»	
4	2	»	»	»	»	
17	4	»	»	»	»	
15	4	»	»	»	»	
11	1	»	»	»	»	
17	»	»	»	»	»	
4	1	»	»	»	»	
32	6	62	9	»	»	
8	1	»	»	»	»	
5	2	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	

GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.						
	Rijksnormaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrichting.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzer.
Finsterwolde . . .	A	22	5	»	»	»	»
Sappemeer	B	24	3	»	»	»	»
Veendam	A	19	6	»	»	»	»
Oude Pekela . . .	B	24	6	»	»	»	»
Assen	A	29	6	»	»	»	»
Coevorden	B	20	2	»	»	»	»
Hoogeveen	A	21	3	»	»	»	»
Meppel	A	26	6	»	»	»	»
Maastricht	A	»	»	»	»	20	13
Meerssen	B	38	4	»	»	»	»
Heerlen	B	28	2	»	»	»	»
Kerkrade (Rolduc) .	»	»	»	»	»	28	3
Eysden	»	»	»	»	»	»	»
Roermond	A	60	5	»	»	»	»
Heythuysen. . . .	»	»	»	»	»	»	»
Weert.	B	32	4	»	»	»	»
Venlo	B	45	3	»	»	»	»
Venray	B	23	5	»	»	»	»
Sittard	»	»	»	»	»	»	»
Simpelveld	»	»	»	»	»	»	»
Totaal op 31 Dec. 1886	. . . . .	2 238	410	84	18	629	82
» » 31 » 1885	. . . . .	2 492	418	[1]) 97	[1]) 14	[1]) 563	[1]) 98
Vermeerdering	. . . . .	— 254	— 8	— 13	4	66	— 16

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.						TOELICHTINGEN.
Rijksnormaallessen.		Gemeentelijke kweekscholen.		Inrichtingen van bijzonderen aard.		
Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen akten als onderwijzeres.	
10	2	»	»	»	»	
16	1	»	»	»	»	
27	2	»	»	»	»	
15	»	»	»	»	»	
14	»	»	»	»	»	
6	»	»	»	»	»	
6	2	»	»	»	»	
10	2	»	»	»	»	
28	8	»	»	16	1	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	11	2	
»	1	»	»	7	»	
»	»	»	»	41	6	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	21	2	
»	»	»		2	1	
»	»	»	»	6	3	Gesticht der zusters Kindlein Jesu.
1 323	164	240	30	697	92	
1 397	192	[1]) 227	[1]) 36	[1]) 678	[1]) 97	(1) Ten vorigen jare zijn de cijfers betrekkelijk de gemeentelijke vormschool te Rotterdam ten onrechte gebracht in de kolommen voor de gem. kweek scholen bestemd.
— 74	— 28	13	— 6	19	— 5	

PROVINCIËN.	GETAL DER KWEEKELINGEN														Getal leerlingen bij de voorbereidende klassen, op het einde van 1886.	
	die bij den aanvang van den cursus 1886—1887 de lessen volgden.		die in het voorjaar van 1886 eene akte van bekwaamheid als onderwijzer of onderwijzeres verkregen.		die gedurende den cursus 1886—1887 de lessen verlieten. (Vergelijk de hierna volgende tabel.)		die gedurende den cursus 1886—1887 tusschentijds werden toegelaten.		die zich aan het toelatings-examen voor den cursus 1887—1888 onderwierpen.		die tot den nieuwen cursus, aanvangende 1 April 1887, werden toegelaten en werkelijk opkwamen.		die bij den aanvang van den cursus 1887—1888 de lessen volgden.			
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Noordbrabant	345	143	35	7	96	37	11	13	66	30	56	23	281	135	50	17
Gelderland	293	199	24	13	80	52	4	9	48	50	43	47	236	190	26	13
Zuidhollond	585	374	61	20	146	60	6	6	135	74	129	64	513	364	204	105
Noordholland	250	159	14	8	86	42	10	13	53	33	45	24	205	146	59	30
Zeeland	161	112	27	6	35	18	3	»	21	19	19	18	121	106	»	»
Utrecht	154	104	22	12	26	17	2	3	36	28	31	20	139	98	43	31
Friesland	380	163	27	13	99	19	8	3	86	37	61	23	323	157	65	51
Overijssel	260	152	18	17	46	30	1	5	54	33	44	27	241	137	51	43
Groningen	206	127	23	10	45	15	4	3	80	32	33	21	175	126	40	11
Drenthe	119	43	13	1	22	8	»	1	15	9	10	7	94	42	16	11
Limburg	213	73	21	8	38	14	4	3	44	12	40	9	198	63	»	23
Totaal	*) 2966	*) 1 649	285	115	719	312	53	59	638	357	511	283	2526	1564	554	335
Totaal gedurende 1885/86.	3391	1 772	280	141	893	360	125	62	843	434	634	324	2977	1657	771	388
Vermeerdering	— 425	— 123	5	— 26	— 174	— 48	— 72	— 3	— 205	— 77	— 123	— 41	— 451	— 93	— 217	— 53

**) Het verschil van 11 mannelijke en 8 vrouwelijke kweekelingen tusschen de cijfers in de kolommen 2 en 3 van deze tabel en in de kolommen 14 en 15 van den staat, voorkomende op blz. 240 van het vorige jaarverslag, is vanwege het schooltoezicht veroorzaakt door het in laatstgenoemde kolommen ten onrechte opnemen van 1 mannelijken en 1 vrouwelijke kweekeling te Enschede, die zich in October 1885 en April 1886 reeds aan het akte-examen hadden onderworpen; voorts door het in dezelfde kolommen, onder de provincie Groningen, opnemen van 10 mannelijke en 7 vrouwelijke kweekelingen, die wel bij het toelatingsexamen waren aangenomen, doch niet op de lessen verschenen.

KWEEKELINGEN die gedurende den cursus 1886—1887 tusschentijds de normaallessen verlaten hebben.

PROVINCIËN.	Wegens verkregen akte van bekwaamheid in het najaar van 1886.		Wegens toelating tot eene kweekschool.		Wegens overplaatsing naar eene andere normaalinrichting.		Wegens ongeschiktheid voor het onderwijs.		Wegens ziekte of overlijden.		Wegens verandering van loopbaan.		Andere of onbekend gebleven redenen.		TOTAAL.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Noordbrabant . .	10	6	7	1	4	»	15	5	5	7	40	5	15	13	96	37
Gelderland	7	7	10	»	3	6	10	8	4	7	37	11	9	13	80	52
Zuidholland . . .	31	11	13	1	3	2	13	10	9	10	60	20	17	6	146	60
Noordholland . .	11	2	7	2	13	13	14	4	5	3	24	12	12	6	86	42
Zeeland	7	6	5	»	1	1	5	3	3	3	11	4	3	1	35	18
Utrecht.	7	4	3	»	1	1	9	3	»	2	3	5	3	2	26	17
Friesland.	22	5	20	»	7	2	4	2	2	2	32	6	12	2	99	19
Overijssel.	14	»	4	»	»	3	6	7	6	7	12	8	4	5	46	30
Groningen	10	4	9	»	2	2	4	2	1	2	14	3	5	2	45	15
Drenthe	4	3	6	»	»	1	»	1	»	1	4	»	8	2	22	8
Limburg	2	1	6	»	»	»	»	2	6	5	14	1	10	5	38	14
Totaal . . .	125	49	90	4	34	31	80	47	41	49	251	75	98	57	719	312
Totaal gedurende 1885—1886 . .	138	51	70	9	51	29	105	60	31	40	264	88	234	83	893	360
Vermeerdering. .	— 13	— 2	20	— 5	— 17	2	— 25	— 13	10	9	— 13	— 13	— 136	— 26	— 174	— 48

V.

Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen tot den rang van hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres.

Een overzicht van de cursussen voor hoofdonderwijzers, van het getal leerlingen en de door hen verkregen akten van bekwaamheid, wordt hieronder aangetroffen.

Cursussen ter opleiding van hoofdonderwijzers.

PROVINCIËN.	Gemeenten.	Jaar der opening.	Getal leerlingen op 31 December 1886.		Verkregen akten in 1886, als:		*Toelichtingen.*
			onderwijzers.	onderwijzeressen.	hoofd-onderwijzer.	hoofd-onderwijzeres.	
Noordbrabant. .	Bergen op	1882	28	1	2	»	
	Breda. . . .	1886	26	3	»	»	
	Helmond . .	1882	25	»	1	»	
Gelderland . . .	Arnhem. . .	1882	—	—	—	—	In 1886 opgeheven.
	Doetinchem .	1883	—	—	—	—	Wegens gemis van belangstelling, de lessen voorloopig gestaakt.
	Harderwijk. .	1882	8	»	»	»	
	Nijmegen . .	1883	12	3	»	»	
	Wageningen .	1882	35	3	3	»	
	Winterswijk .	1884	10	»	»	»	
	Zutphen. . .	1883	—	—	—	—	De lessen zijn nog niet hervat.
Zuidholland . .	Delft. . . .	1881	25	4	6	»	
	Charlois * . .	1883	18	2	1	»	* Deze cursus, wederom door den inspecteur vermeld, blijkt alzoo heropend te zijn.
	Dordrecht . .	1881	22	»	2	»	
	Gorinchem . .	1882	5	4	»	1	
	's Gravenhage.	1883	19	8	»	»	
	Leiden . . .	1864	44	3	6	3	
	Numansdorp .	1882	4	»	»	»	
	Rotterdam . .	1882	74	9	13	1	
	Sommelsdijk .	1884	12	»	»	»	
Noordholland. .	Alkmaar . .	1883	17	3	1	»	
	Amsterdam. .	1876	50	19	11	7	
	Haarlem. . .	1883	28	»	5	»	
	Helder . . .	1883	—	—	—	—	In 1886 opgeheven.
	Hoorn . . .	1882	9	9	4	»	
	Purmerend. .	1882	—	—	—	—	In 1886 opgeheven.
	Zaandam . .	1884	11	»	2	»	
Zeeland	Middelburg .	1882	20	»	4	»	
	Zierikzee . .	1883	10	3	1	»	
	Axel	1886	18	»	»	»	
Utrecht	Utrecht . . .	1882	25	3	2	»	
Friesland	't Bildt . . .	1883	7	»	»	»	Deze cursus 1 April 1887 opgeheven.
	Dragten. . .	1881	15	»	1	»	
	Harlingen . .	1882	—	—	—	—	In 1886 opgeheven.
	Heerenveen. .	1881	50	2	6	1	
	Lemsterland .	1882	—	—	—	—	In 1886 opgeheven.
	Leeuwarden .	1881	13	3	4	»	

PROVINCIËN.	Gemeenten.	Jaar der opening.	Getal leerlingen op 31 December 1886.		Verkregen akte in 1886, als:		*Toelichtingen.*
			onderwijzers.	onderwijzeressen.	hoofd-onderwijzer.	hoofd-onderwijzeres.	
	Sneek . . .	1883	7	»	2	»	Door de gemeente gesubsidieerd.
	idem . . .	1883	—	—	—	—	Bijzondere cursus. In 1886 opgeheven.
Overijssel	Almelo . . .	1883	—	—	—	—	In 1886 opgeheven.
	Deventer . .	1881	26	1	5	»	(Gemiddeld getal leerlingen.)
	Enschede . .	1882	—	—	—	—	In 1885 opgeheven.
	Kampen. . .	1882	22	4	1	1	
	Zwolle . . .	1881	36	7	2	1	
Groningen . . .	Winschoten .	1882	15	5	2	»	
Limburg	Maastricht . .	1882	24	»	»	»	
	Totaal . .	»	770	99	87	15	
	Totaal in 1885	»	937	181	133	31	
	Vermeerdering	»	— 167	— 82	— 46	— 16	

De achteruitgang in de opleiding van hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen, waarop reeds in vorige verslagen gewezen is, bleef ook in 1886 aanhouden. Zoowel uit het aantal opgeheven cursussen, als uit dat der deelnemers en door hen ontvangen akten van bekwaamheid blijkt dit ten duidelijkste. Bij sommige van de nog bestaande cursussen wordt geklaagd over gebrek aan belangstelling, en het blijkt herhaaldelijk, dat de lessen het ongeregeldst bezocht worden door hen, die daaraan de meeste behoefte hebben. » Ik geloof", schreef een van de inspecteurs van het lager onderwijs, » dat sommige onderwijzers aan den cursus deelnemen in de verbeelding, dat die hun alles geven zal, wat zij voor de akte noodig hebben, zonder dat zij daar voor veel behoeven te werken. Zien zij dan door eigen ondervinding of door het voorbeeld van anderen, dat zij gedwaald hebben, dan krijgt de cursus de schuld, en zij keeren zich daarvan af als van een nutteloos ding. Zoo verklaart zich dat eene zaak, soms dringend gevraagd en met ingenomenheid en belangstelling begonnen, na eenigen tijd aan het kwijnen raakt."

IV.

In het volgende overzicht zijn de uitgaven vermeld, in 1886 ten behoeve van de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen gedaan.

PROVINCIËN.	Rijks-kweekscholen voor onderwijzers.	Rijks-normaallessen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.	Rijks-subsidiën aan kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen.	Gemeentelijke uitgaven.	Totaal.
Noordbrabant	f 58 825,68⁵	f 51 682,35	»	f 3 424,73	f 113 932,76⁵
Gelderland	59 323,31⁵	57 604,97	f 7 000,00	4 433,21⁵	128 361,49⁵
Zuidholland.	»	125 355,57	7 339,93	98 484,25⁵	231 179,75⁵
Noordholland	60 974,96	69 136,68⁵	31 000,00	66 644,21⁵	227 755,86
Zeeland	56 123,33	33 616,47	»	2 628,17	92 367,97⁵
Utrecht	»	31 692,69	»	3 923,74	35 616,43
Friesland.	»	56 508,09⁵	»	4 710,08⁵	61 218,18
Overijssel.	60 198,14⁵	59 383,71⁵	»	5 169,54⁵	124 751,40⁵
Groningen	60 909,13	42 072,75	9 772,38	23 194,29	135 948,55
Drenthe	»	29 340,09⁵	»	1 399,24⁵	30 739,34
Limburg.	74 875,90⁵	29 352,62	»	1 515,12	105 743,64⁵
Totaal. . . .	f 431 230,47	f 585 746,01	f 55 112,31	f 215 526,61	f 1 287 615,40

§ 13. **ARRONDISSEMENTS-BIBLIOTHEKEN EN ONDERWIJZERS-BIJEENKOMSTEN.**

Evenals in vorige verslagen, volgt hier een overzicht van de in 1886 gehouden onderwijzers-bijeenkomsten en van den toestand der arrondissements-bibliotheken.

ARRONDISSEMENT.	Aantal gehouden onderwijzers-bijeenkomsten.	Gemiddeld getal onderwijzers die de bijeenkomsten hebben bijgewoond.		Arrondissements-bibliotheek.	
		Openbare.	Bijzondere.	Aantal nommers.	Aantal lezers.
's Hertogenbosch	9	24	1	187	45
Oss	5	27	»	225	22
Boxmeer	4	24	»	150	20
Breda	4	56	1	158	34
Zevenbergen	2	35	1	76	32
Bergen op Zoom	6	40	»	85	21
Tilburg	4	40	»	247	27
Heusden	3	37	»	315	31
Waalwijk	4	20	»	207	25
Oirschot	14	28	»	304	23
Eindhoven	17	14	»	448	16
Helmond	16	33	»	309	25
Veghel	9	29	»	138	23
Arnhem	18	43	4	368	54
Harderwijk	15	33	2	187	47
Apeldoorn	14	26	6	340	—
Zutphen	1	59	1	538	43
Groenlo	35	13	»	412	26
Doesburg	2	50	3	287	45
Tiel	5	21	2	192	46
Geldermalsen	2	43	»	296	43
Zaltbommel	»	»	»	286	—
Nijmegen	6	24	2	124	38
's Gravenhage	9	38	2	328	44
Delft	19	70	»	699	71
Leiden	1	142	11	16	—
Woerden	7	15	»	174	27
Rotterdam	22	52		71	382
Gouda	2	33		189	37
Schiedam	23	38	»	240	56
Vlaardingen	1	58	»	215	52
Dordrecht	9	22	1	143	60
Gorinchem	1	33	»	177	57
Sommelsdijk	3	31	»	255	69
Amsterdam (oostelijk)	10	40	2	130	79
idem (westelijk)	—	—	—	311	130
Hilversum	1	84	5	107	48
Haarlem	1	70	5	424	32

ARRONDISSEMENT.	Aantal gehouden onderwijzers-bijeenkomsten.	Gemiddeld getal onderwijzers die de bijeenkomsten hebben bijgewoond.		Arrondissements-bibliotheek.	
		Openbare.	Bijzondere.	Aantal nommers.	Aantal lezers.
Alkmaar	55	55	4	234	35
Helder	60	83	»	228	25
Texel	5	15	»	159	21
Hoorn	1	70	7	117	41
Medemblik	1	69	»	205	40
Purmerend	1	83	1	182	79
Zaandam	1	82	»	470	37
Middelburg	4	51	1	226	25
Oostburg	4	50	»	400	50
Axel	3	33	»	266	36
Goes	32	45	»	608	21
Zierikzee	27	49	»	252	13
Tholen	9	26	»	254	30
Utrecht	15	18	17	384	93
Loenen	4	12	2	215	6
Amersfoort	2	18	3	248	28
Rhenen	2	26	1	90	5
IJsselstein	3	9	»	251	3
Leeuwarden	28	80	3	210	37
Harlingen	46	51	2	547	145
Dokkum	49	66	»	703	67
Veenwouden	40	66	»	170	68
Heerenveen	29	48	»	249	27
Beesterzwaag	28	33	»	373	20
Lemmer	40	44	»	522	21
Sneek	31	43	»	285	30
Bolsward	»	»	»	104	24
Zwolle	13	50	1	368	80
Kampen	19	37	»	532	60
Ommen	36	44	»	329	51
Steenwijk	12	31	»	489	49
Deventer	9	20	2	1580	79
Almelo	29	55	»	251	54
Enschede	45	86	4	179	40
Ootmarsum	24	29	»	269	26
Groningen	6	23	2	540	38
Zuidhorn	3	39	»	246	64
Onderdendam	33	10	»	65	8
Appingedam	1	47	»	110	34
Winschoten	12	10	»	172	53
Hoogezand	5	50	»	203	55
Veendam	1	31	»	83	25

ARRONDISSEMENT.	Aantal gehouden onderwijzers-bijeenkomsten.	Gemiddeld getal onderwijzers die de bijeenkomsten hebben bijgewoond.		Arrondissements-bibliotheek.	
		Openbare.	Bijzondere.	Aantal nommers.	Aantal lezers.
Onstwedde	10	35	»	75	48
Assen	31	34	2	306	34
Borger	23	34	»	135	49
Emmen	12	15	»	98	30
Hoogeveen	34	32	»	228	32
Meppel	12	41	»	146	38
Maastricht	6	21	2	259	34
Meerssen	7	21	»	451	20
Heerlen	15	18	»	314	23
Sittard	9	16	»	354	30
Roermond	12	25	»	397	33
Weert	5	22	»	142	28
Venlo	11	32	»	280	32
Gennep	26	12	»	200	23
		85			
Totaal	1285	3505	103	25 111	4028

Behalve het in deze tabel voorkomende aantal gehouden bijeenkomsten, hield het arrondissement:

Dordrecht 1 algemeene vergadering, die door 97 openbare en 3 bijzondere onderwijzers werd bijgewoond; Schiedam 1 algemeene vergadering, die door 76 openbare en 4 bijzondere onderwijzers werd bezocht; Tholen 1 algemeene vergadering, die door 38 onderwijzers werd bezocht; Veenwouden 1 algemeene vergadering, die door 76 openbare en 2 bijzondere onderwijzers werd bezocht; Kampen 1 algemeene vergadering, die door 30 onderwijzers werd bezocht; Borger 1 algemeene vergadering, die door 39 onderwijzers bezocht werd.

Gelijk op blz. 269 van het Verslag over 1883–1884 is vermeld, werden de boeken en tijdschriften, toebehoorende aan de arrondissements-bibliotheek te Leiden, in de boekerij der Rijksuniversiteit aldaar geplaatst. Aan het einde van 1886 is eene afzonderlijke arrondissements-bibliotheek te Leiden tot stand gekomen, die aanvankelijk uit 16 nommers bestaat.

De arrondissements-schoolopzieners die met de zorg voor de onderwijzers-bibliotheken en met de leiding van hunne bijeenkomsten meer bijzonder belast zijn, hebben daaromtrent, ingevolge de bestaande voorschriften, verslag gedaan. In die verslagen werden vrij algemeen de vruchten der bijeenkomsten geroemd. Zij werden in vele arrondissementen door openbare onderwijzers druk bezocht, vooral waar geen normaallessen of cursussen voor hoofdonderwijzers het bijwonen van vergaderingen verhinderden. In enkele streken was ook gebrek aan openbare middelen van vervoer een beletsel tot getrouwe opkomst.

De inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie, van deze bijeenkomsten gewag makende, verklaarde daaromtrent: »Gaarne bezoek ik, evenals de schoolopzieners, zooveel mogelijk de onderwijzersbijeenkomsten, het gereedste middel om eenigszins met het personeel bekend te worden en te blijven. Telkens is het mij aangenaam den goeden geest op te merken, die daar heerscht, zoowel in de behandeling der werkzaamheden, als in het gezellig verkeer."

De bibliotheken werden in 1887 met 776 boekwerken verrijkt. Het getal lezers, waarvan in twee arrondissementen geen aanteekening was gehouden, vermeerderde met 381.

§ 14. AKTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN LAGER ONDERWIJS.

Overeenkomstig het voorschrift der wet, is in 1886 in elke provincie tweemaal de gelegenheid opengesteld tot het afleggen van examen, ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van huis- en schoolonderwijs in de vakken vermeld in art. 2, onder *a-i* of *a-k*.

De eerste examens werden op 5 April, de tweede op 4 October en volgende dagen afgenomen, door commissiën, die samengesteld waren als volgt:

Eerste examen.

Noordbrabant.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Breda. *Leden:* De schoolopzieners in het district 's Hertogenbosch en in de arrondissementen Breda, Oss en Waalwijk. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in het district Eindhoven en in de arrondissementen 's Hertogenbosch, Boxmeer, Veghel en Heusden.

Tweede examen.

Lid en voorzitter: de inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie. *Leden:* de schoolopzieners in de districten Tilburg en Eindhoven en in de arrondissementen 's Hertogenbosch en Veghel. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Boxmeer, Heusden, Oss en Zevenbergen.

Gelderland.

Lid en voorzitter: de inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie. *Leden:* de schoolopzieners in het district Tiel en in de arrondissementen Geldermalsen, Tiel en Zutphen. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in het district Arnhem en in de arrondissementen Apeldoorn, Harderwijk en Groenlo.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Arnhem. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Apeldoorn, Doesburg, Groenlo en Harderwijk. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in het district Zutphen en in de arrondissementen Arnhem, Nijmegen en Zaltbommel.

Zuidholland.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district 's Gravenhage. *Leden:* de schoolopzieners in het district Dordrecht en in de arrondissementen 's Gravenhage, Rotterdam en Leiden. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in het district Rotterdam en in de arrondissementen Gouda, Vlaardingen, Schiedam en Sommelsdijk.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Dordrecht. *Leden:* de schoolopzieners in het district Rotterdam en in de arrondissementen Dordrecht, Schiedam en Vlaardingen. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in het district Delft en in de arrondissementen 's Gravenhage, Leiden, Gouda, Rotterdam en Sommelsdijk.

Noordholland.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Amsterdam. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Amsterdam (oostelijk), Purmerend, Hoorn en Texel. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in het district Hoorn en in de arrondissementen Alkmaar, Zaandam, Medemblik en Amsterdam (westelijk).

Lid en voorzitter: de inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Amsterdam (westelijk), Haarlem, Alkmaar en Medemblik. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in het district Haarlem en in de arrondissementen Helder, Amsterdam (oostelijk), Hoorn, Purmerend en Texel.

Zeeland.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Middelburg. *Leden:* de schoolopzieners in het district Goes en in de arrondissementen Middelburg, Axel en Oostburg. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Goes, Zierikzee en Tholen.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Middelburg. *Leden:* de schoolopzieners in het district Goes en in de arrondissementen Goes, Oostburg en Tholen. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Middelburg en Axel.

Utrecht.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Utrecht. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Utrecht, Amersfoort, Rhenen en IJsselstein. *Plaatsvervanger:* de schoolopziener in het arrondissement Loenen.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Utrecht. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Utrecht, Amersfoort, IJsselstein en Loenen. *Plaatsvervanger:* de schoolopziener in het arrondissement Rhenen.

Friesland.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Heerenveen. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Dokkum, Heerenveen, Lemmer en Bolsward. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Leeuwarden, Harlingen, Veenwouden, Beetsterzwaag en Sneek.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Leeuwarden. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Leeuwarden, Harlingen, Beetsterzwaag en Sneek. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Dokkum, Veenwouden, Heerenveen, Lemmer en Bolsward.

Overijssel.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Zwolle. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Zwolle, Kampen, Ommen en Almelo. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Steenwijk, Deventer, Enschede en Ootmarsum.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Zwolle. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Kampen, Steenwijk, Deventer en Ootmarsum. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Zwolle, Ommen, Almelo en Enschede.

Groningen.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Groningen. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Zuidhorn, Onderdendam, Hoogezand en Onstwedde. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Groningen, Appingedam, Winschoten en Veendam.

Lid en voorzitter: de inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Groningen, Appingedam, Winschoten en Veendam. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in het district Winschoten en in de arrondissementen Zuidhorn, Onderdendam, Hoogezand en Onstwedde.

Drenthe.

Lid en voorzitter: de inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie. *Leden:* de schoolopzieners in het district Assen en in de arrondissementen Borger, Emmen en Hoogeveen. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Assen en Meppel.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Assen. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Borger, Emmen, Hoogeveen en Meppel. *Plaatsvervanger:* de schoolopziener in het arrondissement Assen.

Limburg.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Roermond. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Gennep, Heerlen, Venlo en Weert. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Maastricht, Meerssen, Sittard en Roermond.

Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Maastricht. *Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Maastricht, Meerssen, Sittard en Roermond. *Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in het district Roermond en in de arrondissementen Heerlen, Venlo en Gennep.

De volgende tabel bevat den uitslag der in 1886 gehouden examens.

PROVINCIËN.	Onderwijzers.		Onderwijzeressen.		Totaal.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
Noordbrabant	80	55	35	34	115	89
Gelderland	84	88	66	55	150	143
Zuidholland	140	160	90	97	230	257
Noordholland.	57	129	54	79	111	208
Zeeland	57	25	16	10	73	35
Utrecht	41	33	37	20	78	53
Friesland	82	135	31	22	113	157
Overijssel	50	47	24	20	74	67
Groningen.	62	51	32	24	94	75
Drenthe	23	34	5	11	28	45
Limburg	55	34	31	10	86	44
Totaal in 1886	731	791	421	382	1152	1173
» » 1885	805	708	454	350	1259	1058
Vermeerdering	— 74	83	— 33	32	— 107	115

Ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huisonderwijs hadden zich aangemeld: in Zuidholland 1 mannelijke candidaat voor het vak *e*, 3 vrouwelijke candidaten voor de vakken *a* en *b*; in Groningen 1 mannelijke candidaat voor de vakken *b*, *c*, *d* en *i*, genoemd in art. 2 der wet, die, met uitzondering van den eerstgenoemde, werden toegelaten.

De voorzitter der commissie, die in het voorjaar van 1886 in Noordholland zitting hield, deelde omtrent den ongunstigen uitslag der examens mede, » dat verreweg de meeste candidaten onvoldoende waren voor Nederlandsche taal, hoewel de eischen voor dat vak niet zwaarder waren dan ze behooren te zijn, en het examen door de deskundigen op uitstekende en zeer humane wijze werd afgenomen. Hoewel het sommigen, velen zelfs, niet aan aanleg ontbrak, en ze zich ook wel kundigheden hadden eigen gemaakt, toonden zij noch de taal te kunnen gebruiken, noch haar te verstaan. Dat de candidaten noch mondeling noch schriftelijk hunne gedachten wisten uit te drukken, bleek niet alleen bij het onderzoek in de taal zelve, maar evenzeer bij dat in andere vakken, vooral ook bij dat in opvoeding en onderwijs".

De voorzitter der najaars-commissie in dezelfde provincie, bracht het volgende rapport uit: » De ongelijkmatige verhouding tusschen het aantal van hen, die aan het examen deelnamen en van hen, die slaagden, is wederom, voor verreweg het grootste gedeelte te wijten aan onvoldoende kennis van *rekenen* en vooral ook van *Nederl. taal.* Niettegenstaande de vragen voor die twee vakken, ter schriftelijke beantwoording opgegeven, naar het eenparig oordeel van de commissie, weinig in getal en eenvoudig waren, was de beantwoording daarvan voor een groot deel gebrekkig, of bleef achterwege. En was soms de praktijk van 't rekenen, bij 't oplossen der eenvoudige voorstellen voldoende, — dan was de uitkomst van het onderzoek naar de theorethische kennis meer dan eens zoo onbevredigend, dat den examinandus een onvoldoend cijfer moest worden gegeven. Daarentegen deed zich ook meermalen — ofschoon, in evenredigheid, veel minder — het geval voor, dat een candidaat onvoldoend schriftelijk werk had geleverd, en bij 't onderzoek naar de theorie blijk gaf van zoo voldoende kennis, dat hij geacht werd aan de eischen te hebben voldaan.

Hetzelfde deed zich voor bij het examen in de Nederl. taal.

Het zou niet moeilijk vallen een lijstje saam te stellen van antwoorden, die blijk gaven van de grofste onwetenheid. Maar waartoe zou 't baten? Het aantal candidaten, die op een zoo lagen trap staan — hoewel nog *te* groot — betrekkelijk gering. Veel grooter is daarentegen het getal dergenen, die bij 't verklaren van hetgeen zij lezen te veel gebrek aan kennis verraden, te zeer mistasten in den zin van woorden en uitdrukkingen, die in taal en stijl te zeer zondigen tegen de eenvoudigste regelen, dan dat aan hen de acte van bekwaamheid *als onderwijzers* zou mogen worden uitgereikt. Ik houd mij verzekerd, dat menigeen, als hij nauwkeurig inzage nam van 't werk door meer dan een candidaat, die de acte verkreeg, geleverd, zich verbazen zou, over 't gebrekkige dat daarin nog voorkomt. Indien bij 't oordeel over den examinandus de belemmerende invloed van een examen in het algemeen, niet in rekening was gebracht, dan zou de uitkomst zeker nog ongunstiger zijn. Ten einde zooveel mogelijk tot eene juiste beoordeeling van den candidaat te geraken, was ook besloten dat ter vaststelling van het eindcijfer niet zouden worden *bijeengeteld cijfers* voor schriftelijke en mondelinge antwoorden gegeven, maar dat aan 't einde van 't mondeling examen naar den totaalindruk van al wat door den examinandus was geschreven en gezegd, de uitslag zou worden bepaald.

Ook nu was wederom zeer duidelijk op te merken de

gunstige — zoowel als de ongunstige invloed van de opleiding die de candidaten genoten hadden. Een enkel sprekend voorbeeld moge volstaan. Van de 17 candidaten, aan de gemeentelijke kweekschool te Amsterdam opgeleid slaagden:

van de 8 mannelijke candidaten 6.
» » 9 vrouwelijke » 8.

Van de overige candidaten, die te Amsterdam hunne opleiding ontvingen, slaagden:

van de 18 mannelijke candidaten 8.
» » 30 vrouwelijke » 9.

Door de voorjaars-commissie in Friesland werd eene »nota van opmerkingen" aan de Regeering gezonden, van den volgenden inhoud:

»Wanneer eene examen-commissie bij hare vele bemoeiingen geheel uit eigen beweging het initiatief neemt om een omstandig verslag van hare bevindingen in te dienen, dan zal 't geen betoog behoeven, dat er wel dringende redenen toe bestonden. En dat was hier het geval. Immers, toen na eenige dagen examineerens het 2/3, het 3/4, ja zelf meermalen het 7/8 gedeelte der candidaten moest afgewezen worden, tegen vroeger 1/4 of 1/3, toen achtte onze commissie zich verplicht eenigszins breedvoerig rekenschap te geven van die treurige resultaten en tevens mede te deelen, welké, naar hare wijze van zien, de vermoedelijke oorzaken van dien uitslag konden zijn, het natuurlijk aan Uwe Excellentie overlatende te beslissen of deze hare bevindingen en meeningen waardig zijn publiek gemaakt te worden. Zij acht publiciteit echter zeer wenschelijk, daar de publieke opinie zich meermalen geuit heeft in dien geest, dat de eischen verzwaard waren, dat er meer adspiranten werden afgewezen, omdat er minder onderwijzers noodig waren, enz. Wat het eigenlijk examen betreft, deelen wij onze opmerkingen voor elk vak afzonderlijk mede.

»Gedurende het examen werd door ons nauwkeurig aanteekening gehouden van de wijze, waarop de candidaat de door hem verworven kennis wist uit te drukken en mede te deelen, de wijze, waarop hij de feiten wist voor te stellen, en, over 't algemeen genomen, waren te dien opzichte de resultaten bedroevend.

»De meesten hadden blijkbaar over het onderwerp dat aan de orde was, nooit nagedacht; het handboek werd nagepraat en als eene les opgezegd.

»Men had in de *breedte* gezocht, niet in de *diepte*.

»De oorzaken van die bedroevende verschijnselen zoekt de commissie 't meest in den geringen aanleg, dien ze bij vele candidaten meende te ontdekken.

»Door de hooge onderwijzerstraktementen aangelokt, begunstigd door de gemakkelijke en goedkoope gelegenheid tot opleiding, die de normaal-inrichtingen aanbieden, werd menig vader verleid zijn kind, aanleg of niet, dat deed er minder toe, voor het onderwijs te bestemmen.

»Het toelatings-examen voor de normaalschool kan de knaap allicht afleggen. *Op* de inrichting te komen, is niet bezwaarlijk; ze flink te doorloopen en vooral er goed *af* te komen is moeilijker taak. Na de vier klassen doorgesukkeld te zijn, komt het kritieke punt: *het examen*.

»Noode wordt de toestemming daartoe gegeven, de knaap heeft de jaren en.... zal hij een volgend jaar zooveel beter zijn?

»Ziedaar naar 't ons voorkomt het beeld van velen onzer candidaten. Zeker hebben hunne onderwijzers, in vrij wat sterker mate dan wij, de ondervinding opgedaan, dat het zulken kweekelingen vrij wat beter geweest ware, als zij tot een ambacht of eene andere betrekking waren opgeleid dan dat zij later van 't onderwijzen zonder eenige vocatie eene broodwinning maken.

»Geldt het bovenstaande voor hen, die eene wel ingerichte opleiding genoten, wat te zeggen van dezulken, die in het geheel geene of eene hoogst gebrekkige gehad hadden?

»Voor velen dezer zij het examen en zijn treurige afloop een wenk, voor goed van een vak af te zien, dat behalve kennis, ook aanleg en algeheele toewijding vordert.

»Van de 123 mannelijke en 33 vrouwelijke jongelieden, die aan het examen hebben deelgenomen, waren er 52 mannelijke en 19 vrouwelijke, die hunne opleiding aan eene Rijksnormaalinrichting hadden ontvangen; van deze slaagden 27 mannelijke en 13 vrouwelijke. Nog waren er 7 mannelijke candidaten, die de normaallessen volgden en zonder verlof hunner onderwijzers aan het examen deelnamen; zij werden allen afgewezen; terwijl eindelijk van 2 mannelijke candidaten die, afkomstig van normaalinrichtingen, in het najaar van 1885 zonder verlof examen hadden gedaan en afgewezen waren, thans 1 candidaat de akte kon verkrijgen en de andere weer werd afgewezen. Van de 94 candidaten aan wie de akte moest worden geweigerd, werden er 53 afgewezen voor het vak Ned. taal, 35 voor het vak rekenen en 6 voor de overige vakken.

»Hier meent onze commissie van de algemeene beschouwingen tot de bijzondere te kunnen overgaan en de opmerkingen te moeten mededeelen, waartoe het examen in de verschillende vakken aanleiding gaf.

»*Lezen.*

»De commissie heeft gemeend geen onbillijken eisch te stellen door van de candidaten te vorderen, dat zij een eenvoudig stukje uit »Bloemkrans", »Eigen bodem" (5de st.) en soortgelijke bloemlezingen, nauwkeurig, natuurlijk en met eene beschaafde uitspraak konden lezen. De vragen, naar aanleiding van het gelezene gedaan, stelden de candidaten in de gelegenheid te toonen, of zij den inhoud hadden opgenomen en in staat waren, dien in eigene woorden weer te geven.

»De algemeene indruk mag niet anders dan ongunstig genoemd worden; de commissie moest dan ook voor dit vak een onvoldoend cijfer toekennen.

»Opmerkelijk was het onderscheid in dezen tusschen de vrouwelijke en de mannelijke candidaten; waar bij de eerste het samengaan van eene beschaafde uitspraak, eenen natuurlijken leestoon en het verstaan van het gelezene als regel mocht worden geconstateerd, moest dit bij de laatsten bepaald eene uitzondering heeten. Een der voornaamste redenen van dit verschijnsel is zeker het verschil in de omgeving, waarin de candidaten dagelijks verkeeren.

»*Schrijven.*

»Het schrijven gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Aan bijna alle candidaten kon een voldoend, aan sommigen een meer dan voldoend cijfer worden toegekend.

»*Rekenen.*

»Slechts zeer weinigen hadden de vier voorstellen, als schriftelijk werk opgegeven, volledig uitgewerkt, zoodat daarvoor maar een enkele maal een zeer voldoend cijfer kon worden toegekend. Meermalen echter gebeurde het, dat een onvoldoend cijfer voor het schriftelijk werk door een zeer voldoend voor het mondeling examen tot een goed eindcijfer werd geboekt. Slechts bij een klein gedeelte der candidaten waren de schriftelijke opgaven netjes en nauwkeurig afgewerkt; bij de meesten daarentegen getuigde de slordige bewerking dat zij weinig zeker waren van hunne zaak. Het mondeling onderzoek werd bij iederen candidaat aangevangen met het voorleggen van een gemakkelijk voorstel, dat duidelijk mondeling moest worden opgelost. Slechts door weinigen geschiedde die oplossing helder en klaar. Velen kozen bij voorkeur den langsten weg om tot het doel te geraken. Bij een groot deel der candidaten was de gedachtengang zóó onlogisch, dat men alle aanleiding had om bevreesd te zijn voor allertreurigste resultaten, wanneer zij eens geroepen zouden worden om het uit het hoofd rekenen hunner leerlingen te leiden.

»Slordig en onjuist spreken behoorde niet tot de zeldzaamheden. Nu en dan werd *telder* gehoord in plaats van *teller*; *hectoare* voor *hectare*: men weet niet *als* dit getal grooter is *als* . . . . voor: men weet niet *of* dit getal grooter is *dan* . . . . enz.

»Zeer onjuist was maar al te dikwijls de wijze van uitdrukking van den candidaat bij het onderzoek naar het theoretisch gedeelte. Daar kwam eerst volkomen uit wie geleerd hadden scherp en juist te redeneeren. De meesten schenen het in de *hoogte*, niet in de *diepte* gezocht te

hebben. Menig candidaat wist prompt de verschillende eigenschappen der evenredigheden te verklaren, terwijl hij struikelde over de eenvoudigste gevallen, welke de hoofdbewerkingen met geheele getallen aanbieden. Er waren candidaten, die totaal verlegen stonden bij de vraag, hoe zij hunne leerlingen de vermenigvuldiging of deeling zouden verklaren. Enkele malen zelfs gebeurde het, dat de candidaat toonde het onderscheid tusschen de betrekkelijke en de volstrekte waarde van een cijfer niet te begrijpen, zich geen rekenschap wist te geven van het onderscheid tusschen eene gewone en eene tiendeelige breuk, ja een getal van zes cijfers niet kon uitspreken.

»Met het metriek stelsel waren de meesten voldoende vertrouwd. De vreemde talstelsels waren door velen blijkbaar met voorliefde beoefend. Het zoeken van den grootsten gemeenen deeler en het kleinste gemeene veelvoud, het herleiden van gewone tot tiendeelige breuken en omgekeerd, kortom een helder begrip van het geheele elementaire ontbrak daarentegen bij velen.

»*Vormleer.*

»Bij het examen in de vormleer gaven vele candidaten blijken, dat hunne kennis meer op boeken dan op eigen aanschouwing was gegrond. Lichamen samenstellen uit karton, om daardoor tot een heldere voorstelling te komen was velen vreemd; het teekenen van eenvoudige netwerken werd gewoonlijk óf gebrekkig óf in het geheel niet uitgevoerd, terwijl het geven van juiste bepalingen en duidelijke verklaringen van eenvoudige zaken velen blijkbaar hoogst moeilijk viel.

»*Taal.*

»Bij het onderzoek naar de kennis der candidaten in de Nederlandsche taal moest de commissie tot de treurige ervaring komen, dat velen een of ander handboekje gememoriseerd hadden, zonder zich rekenschap te geven van het geleerde.

»Vooral bij dit vak heeft de commissie gemeend, dat er meer dient te worden gelet op grondig weten, dan op veelheid van kennis in den vorm van werktuigelijk opgenomen taalregels. Het schriftelijk werk was bij de meesten zeer onvoldoende. Niet alleen dat de zinbouw vaak getuigde van gebrek aan het vermogen om het logisch verband juist uit te drukken, maar zelfs tegen de eenvoudigste regels voor geslacht, getal en naamvallen werd herhaaldelijk malen dermate gezondigd, dat de vraag gewettigd was, of de candidaat ooit iets aan Nederlandsche taal gedaan had. Bij herhaling werden in hetzelfde werk zoo dikwijls dezelfde fouten aangetroffen dat er, met de meeste toegevendheid niet aan eene vergissing kon worden gedacht, te minder, waar bij het mondeling examen veelal naar aanleiding van van zulke fouten gevraagd werd. Het gepaste gebruik van eenige bekende Nederlandsche woorden, door ze in zinnen te brengen, liet bij verreweg de meesten zeer veel te wenschen over. Een enkel voorbeeld moge dit staven.

Beslommeringen. De maan verborg zich buiten beslommeringen achter de dikke wolken, waaruit telkens vuurpijlen op het aardrijk schoten.

»*Heusch.* De heusche beleediging welke Floris V in het oog der edelen hen had aangedaan, door een veertigtal edelen van alle slaafsche diensten te ontslaan, was oorzaak dat hij later op laaghartige wijze werd vermoord.

»*Paars.* Zij liepen paars (-gewijze achter elkander.

»*Kortswijl.* Ik zal kortswijl spoedig bij u aankomen; wees gij dan zoo goed bij de andere vrienden de boodschap rond te brengen.

»Het overbrengen in proza van een couplet uit »de St. Nicolaasavond" van de Genestet was bij minstens 75 pct. hoogst gebrekkig. Nu ligt het in den aard der zaak, dat men van den woordenschat en den zinbouw van jongelieden van 18 à 20 jaar niet al te veel mag verwachten; doch cacographieën, die de commissie in antwoord op deze vraag te zien kreeg, waren soms al te treurig.

»Over het geheel heeft de commissie van het schriftelijk taalwerk den indruk gekregen, dat men bij het beoefenen van dit vak te weinig gewicht had gehecht aan schriftelijke taaloefeningen.

»Het mondeling examen was, behoudens eene enkele uitzondering, vrij wel in overeenstemming met de schriftelijk geleverde proeven van bekwaamheid. Behalve bij enkele candidaten, die door hun schriftelijk werk blijken hadden gegeven van zeer voldoende kennis, hield de commissie zich hierbij nauwgezet aan het programma, en wel in dien zin, dat zij de eischen zoo laag stelde als doenlijk was.

»Toch was het resultaat bij een groot deel der candidaten slecht.

»Eenen zin uit den lijdenden in den bedrijvenden vorm overbrengen, het opgeven van zeer bekende synoniemen, het aanwijzen der naamvallen, spellen, vervoegen, verbuigen, rede- en taalkundig ontleden, het verklaren van woordvorming, — dit waren de onderwerpen waarover het examen liep, en waarbij zich de examinator, voor zooveel daarvan sprake kan zijn, steeds bepaalde bij de grondbeginselen.

»Verwarring van het onderwerp met het voorwerp, zelfs in hoogst eenvoudige zinnen, (bijv. *Een ieder gunde Hendrik zijne bruid; Hendrik* onderwerp, *bruid* lijdend voorwerp, *een ieder* belanghebbend voorwerp) behoorde niet tot de zeldzaamheden; terwijl de kennis der spelregels zich gewoonlijk beperkte tot het opnoemen van een enkelen regel omtrent het gebruik der zacht- en scherphelder *e* en *o* en van *ei* en *ij*.

»Meer voorbeelden van onvoldoende antwoorden op te sommen zou te ver leiden.

»*Geschiedenis.* Het examen in de geschiedenis gaf over het geheel stof tot tevredenheid; aan betrekkelijk weinige candidaten behoefde dan ook een onvoldoend cijfer te worden gegeven. Waar het er echter op aankwam, blijken te geven dat men het verband tusschen verschillende gebeurtenissen had gevat, schoot menig candidaat te kort.

»*Aardrijkskunde.*

»Behoudens eenige uitzonderingen was de aardrijkskundige kennis der candidaten voldoende. De meesten hadden, getrouw aan het programma, Nederland en zijne overzeesche bezittingen goed bestudeerd, en toonden geene vreemdelingen te zijn op het gebied der natuurkundige aardrijkskunde van Europa. Sommigen schenen bij hunne studiën weinig of geen gebruik te hebben gemaakt van landkaarten, hetgeen bleek uit hunne verwarde voorstelling van den loop der rivieren, de richting, kruising en aansluiting der spoorwegen en de betrekkelijke ligging der voornaamste plaatsen. De kennis onzer polders en droogmakerijen, der kanalen in ons land en hun dienst voor waterafvoer, handel enz., was bij sommigen zeer gebrekkig.

»*Natuurkennis.*

»Enkele candidaten uitgezonderd, was de indruk van het examen in dit vak zeer ongunstig. Den meesten candidaten ontbrak de kunst van het zien, hier en daar kwam eenige uit een handboekje gememoriseerde kennis voor den dag, en konden geteekende voorwerpen worden herkend, doch zoodra deze in natura werden vertoond, was de candidaat het spoor bijster. Met de meest voorkomende planten was het meerendeel der candidaten volkomen onbekend. Ook het examen in de natuurkunde in engeren zin gaf den indruk van gedachteloos van buiten leeren. Zeer dikwijls bleek bij nauwkeuriger onderzoek, dat het wezenlijke der inrichting en der werking van de eenvoudigste werktuigen b. v. van pompen, hefboomen, areometers enz. niet begrepen was.

»*Zang.*

»Met de kennis van dit vak was het in een woord treurig gesteld. Een voldoend cijfer was hier haast uitzondering.

»Zeer velen waren niet in staat te zien in welke toonschaal een eenvoudig zangstukje geschreven stond; menigmaal kwam het voor, dat de candidaat geene andere kennis bezat dan deze: de voorlaatste mol is *ut*, of, als er kruisen voor staan, is de laatste kruis de *ci*; alle andere tonen kunnen daarvan afgeleid worden. Onder het noten lezen moest bij eene groote interval even worden gewacht tot dat de berekening klaar was. Slechts enkelen waren instaat de aller eenvoudigste schoolmelodieën zonder fouten te lezen.

» *Onderwijs en opvoeding.*

» Ofschoon bij dit vak rekening gehouden werd met de omstandigheid, dat de candidaten van te jeugdigen leeftijd zijn om grondige, op ervaring steunende paedagogische kennis te bezitten, moest de commissie aan meer dan $^1/_3$ der candidaten een onvoldoend cijfer geven. In het algemeen stond het schriftelijk werk ook hier lager dan het mondeling examen. De opstellen van onderscheidene hunner bestonden voor het meerendeel uit van buiten geleerde en slecht teruggeven zinnen, zinledige phrasen, waaruit ten duidelijkste bleek, dat zij van de zaak niets begrepen.

» Mocht de kennis van de onderdeelen *a*, *c* en *d* van het programma over 't algemeen tamelijk bevredigend genoemd worden, die van sub *b*, namelijk de meest gebruikelijke leerwijzen voor de vakken *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet op het lager onderwijs bleek dikwijls ver beneden de matigste eischen te staan. Wel wist men namen van leesmethoden op te geven, maar dikwijls ook niet veel meer. Eene methode voor rekening en schrijven kenden velen in 't geheel niet.

» Gelukkig valt intusschen op gunstige uitzonderingen te wijzen, waaruit blijkt, dat bij goed onderricht, ook in dit vak van jonge lieden van 18 à 20 jarigen leeftijd goede resultaten te verkrijgen zijn.

» *Nuttige handwerken voor meisjes.*

» Over het algemeen was de kennis van dit vak voldoende te noemen en gaf het examen geene aanleiding tot het maken van bijzondere opmerkingen.

» Er waren evenwel sommige candidaten, die zich hiervoor weinig moeite hadden gegeven en dan ook zeer onvoldoende cijfers verkregen; misschien steunden zij wel wat veel op hare kennis van de overige vakken, in de meening dat zij voor de handwerken alleen wel niet zouden worden afgewezen.

» Nu door de wijziging der onderwijswet in 1884 eene afzonderlijke akte voor dit vak is ingevoerd, zou de commissie het wenschelijk achten om voor de akte van onderwijzeres geene meerdere eischen te stellen dan voor die van onderwijzer, en dus de nuttige handwerken als examenvak in art. 60 te schrappen. Niet alleen zou zulks in het belang der candidaten zijn, maar ook het onderwijs zou hierdoor worden gebaat, daar toch eene speciale akte van bekwaamheid volgens art. 65*bis* een beteren waarborg voor de kennis der candidaten in dit vak aanbiedt dan eene akte als onderwijzeres."

De voorzitter der examen-commissie die in het voorjaar van 1886 in Drenthe zitting hield, meldde:

» De ongunstige uitslag geeft aan de Commissie geene reden om te roemen. Wel waren er eenigen wier examen met ruimte *goed* mocht genoemd worden, maar de meesten der toegelatenen verhieven zich niet ver boven het middelmatige, en onder de afgewezenen waren er, die al zeer laag stonden, vooral onder hen, die geene normaallessen bezocht hadden."

In de provincie Gelderland daarentegen was de uitslag van het voorjaars-examen der vrouwelijke candidaten gunstig, vergeleken met den uitslag in het najaar van 1885. In de notulen der laatste vergadering, door de examencommissie in die provincie gehouden, wordt het volgende aangetroffen:

» Nadat het proces-verbaal der vorige zittingen is vastgesteld, gaat de voorzitter over tot de bespreking van het gehouden examen.

» Hij neemt hierbij tot leiddraad een statistisch overzicht, door den secretaris opgemaakt van den uitslag der beide laatste examens, dat van October 1885 en van April 1886.

» In October 1885 slaagden van de mannelijke candidaten 38 van de 79 of 48,1 pct.; van de vrouwelijke 13 van de 47 of 27,6 pct.; in het geheel 51 van de 126 of 40,4 pct.

» In April 1886 waren de cijfers aldus:

van de 107 mannelijke geslaagd 53 of 49,5 pct.,
» » 75 vrouwelijke » 39 » 52 »
in het geheel van de 182 » 92 » 50,5 »

» Terwijl het procent der geslaagden voor de mannelijke candidaten eene geringe verhooging onderging, van 48,1 op 49,5, steeg dat der vrouwelijke van 27,6 tot 52, en daardoor het totaal procent van 40,4 tot 50,5.

» Deze zooveel gunstiger uitslag is voor een gedeelte zeker toe te schrijven aan de omstandigheid, dat een aanzienlijk deel der in October afgewezenen zich nu, na een half jaar hernieuwde studie, wederom hebben aangemeld, terwijl men tevens in het oog behoort te houden, dat het voorjaar de gewone tijd van examen is voor de kweekelingen der Rijkskweekschool te Nijmegen en de kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem, de leerlingen van welke inrichtingen, uit den aard der zaak, hooger staan dan het gros dergenen, die niet zulk eene degelijke opleiding genoten hebben.

» Doch met den voorzitter zijn de leden eenparig van oordeel, dat er nog andere redenen voor den beteren uitslag bestaan, en wel voornamelijk twee, welke uit de inrichting van het examen voortvloeien.

» Op de eerste vergadering der commissie bleek dat meer dan één lid de zeer ongunstige verhouding tusschen toegelatenen en afgewezenen in October 1885 had hooren toeschrijven aan twee oorzaken.

» De hoeveelheid schriftelijk werk voor Nederlandsche taal zou te groot geweest zijn voor den gestelden tijd en de rekenkundige vraagstukken voor de vrouwelijke candidaten zouden lastiger zijn geweest dan die voor de mannelijke.

» Het schriftelijk examen werd toen niet op éénen dag voor allen te gelijk afgenomen. Daardoor was er natuurlijk tweeërlei werk, en nu zouden, naar sommiger beweren, de minst eenvoudige vraagstukken aan de dames zijn ten deel gevallen.

» Door de inrichting van het laatst gehouden examen, waarbij allen op éénen zelfden dag schriftelijk examen deden, is er voor allen ook maar één werk geweest, en de commissie heeft met opzet alle lastigheid buiten de vraagstukken gehouden, terwijl de hoeveelheid schriftelijk werk voor Nederlandsch geringer genomen is dan den vorigen keer.

» De commissie is van oordeel, dat de gunstige invloed van het een en ander op den uitslag van het examen uit de cijfers onwederlegbaar blijkt.

» In October 1885 waren voor de mannelijke candidaten van de 79 examens in Nederlandsche taal 30 onvoldoende, dat is 37,9 pct.; voor de vrouwelijke van de 47 examens 19 onvoldoende, dat is 40,4 pct.

» Van de mannelijke candidaten waren van de 79 examens in het rekenen 17 onvoldoende, dat is 21,5 pct.

» Van de vrouwelijke candidaten van de 47 examens 14 onvoldoende, dat is 29,7 pct.

» In April 1886 waren van de 107 examens der mannelijke candidaten in Nederlandsche taal 43 onvoldoende, dat is 40,1 pct.; van de 75 examens der vrouwelijke candidaten 25 onvoldoende, dat is 33,3 pct.

» Voor het rekenen waren van de 107 der mannelijke candidaten 20 onvoldoende, dat is 20,5 pct.; van de 75 examens der vrouwelijke candidaten 13 onvoldoende, dat is 17,1 pct.

» Het sterkst spreken evenwel de cijfers, welke in October 1885 en in April 1886 zijn behaald voor het schriftelijk werk in de beide hoofdvakken, welke cijfers hieronder ter vergelijking naast elkander worden geplaatst:

October 1885.				April 1886.			
Schriftelijk Nederlandsch.							
mannelijke 79	examens	33	onvoldoende = 41,7 pct.	107	examens	27	onvoldoende = 25,2 pct.
vrouwelijke 47	»	20	» = 42,5 »	75	»	16	» = 21,3 »
Schriftelijk rekenen.							
mannelijke 79	examens	14	onvoldoende = 17,7 pct.	107	»	20	» = 18,7 »
vrouwelijke 47	»	17	» = 36,1 pct.	75	»	18	» = 24 »

» Terwijl het procent bij het rekenen voor de mannelijke candidaten zoo goed als onveranderd bleef, onderging het in de drie overige gevallen eene aanzienlijke wijziging ten goede.

» Het meest was dit het geval voor de vrouwelijke candidaten, en dit is wederom niet vreemd, als men bedenkt, dat jonge meisjes spoediger uit het veld geslagen zijn dan jonge mannen, wanneer zij werk voor zich zien, waarvoor de toegestane tijd hun niet voldoende schijnt, of dat zij voor een deel als boven hunne krachten beschouwen.

» Ten slotte spreekt de gansche commissie als haar oordeel uit, dat het opnieuw gebleken is, dat het splitsen van het examen in twee deelen, een schriftelijk en een mondeling, *uitstekend* werkt, en dat het wenschelijk is al de candidaten, zoo dit slechts eenigszins mogelijk is, op éénen dag voor het schriftelijk examen te laten opkomen."

De uitslag van het najaars-examen in Limburg was hoogst ongunstig, hetgeen bijzonder de aandacht trekt bij vergelijking met den zeer gunstigen uitslag der examens in het voorjaar van 1886, in die provincie gehouden. De voorzitter der examen-commissie, door de Regeering uitgenoodigd daaromtrent zijn gevoelen mede te deelen, gaf het volgende te kennen:

» De ongunstige uitslag van 't najaarsexamen moet vooral toegeschreven worden aan de gebrekkige kennis van de Nederlandsche taal, want van de 19 niet-geslaagde mannelijke candidaten zijn er 15 geweest die onvoldoende waren in dat vak, 7 hunner tevens in één of meer bijvakken en 1 nog in rekenen, terwijl buiten deze laatste voor 't rekenen slechts 4 zijn gevallen, van wie 3 daarbij ook voor één of meer bijvakken onvoldoende waren bevonden.

» Wat de vrouwelijke candidaten betreft, waren 2 onvoldoende voor Nederlandsche taal en één of meer bijvakken, 1 voor Nederlandsche taal en rekenen en 2 voor rekenen en bijvakken.

» Tevens meen ik nog te moeten opmerken, dat van de 19 afgewezen mannelijke candidaten er 11 zijn die reeds aan 't voorjaarsexamen hadden deelgenomen, en onder hen 3 die ook 't najaarsexamen voor 1885 hadden medegemaakt, 1 die ook reeds bij 't voorjaarsexamen 1885 was geweest en één die sinds 't voorjaar 1884 zich aan alle opvolgende examens heeft onderworpen en dus reeds 6 maal is afgewezen.

» Ook bij de vrouwelijke candidaten waren er twee die reeds bij 't voorjaarsexamen te vergeefs hadden beproefd de akte te bekomen.

» Bij velen der niet-geslaagden ontbreekt dus bepaaldelijk de aanleg. Voegt men nu bij dat zwakke element van 't thans naar de akte geaspireerd hebbend personeel, nog de omstandigheid dat in 't voorjaar de Rijkskweekschool 17 candidaten en de Rijksnormaallessen en andere normaalscholen ook voldoend beslagen adspiranten hebben afgeleverd, dan kan mijns inziens de ongunstige verhouding van 't najaarsexamen, in vergelijking met 't resultaat van 't vorig examen, niet die verwondering baren, welke ze allicht na eersten aanblik der cijfers zou kunnen opwekken."

Na overleg met de inspecteurs van het lager onderwijs werd bepaald, dat de examens ter verkrijging eener akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres, op 21 Juni 1886 voor het schriftelijke en op 12 Juli daaraanvolgende voor het mondelinge gedeelte zouden worden afgenomen te Breda, Arnhem, 's Gravenhage, Amsterdam, Deventer en Groningen.

In de commissiën voor het afnemen dier examens werden, bij beschikkingen van 13 Mei en 17 Juli 1886, nos. 1374[1] en 2168, afd. O, benoemd te:

Breda, tot *lid en voorzitter:* jhr. mr. J. B. A. J. M. Verheijen, inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie; tot *leden:* mr. G. D. Franquinet, schoolopziener in het district Maastricht; H. Th. Van der Grinten, schoolopziener in het district Breda; dr. A. L. Lamers, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch; A. G. Schull, leeraar aan de Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten te 's Hertogenbosch; M. P. J. Steyns, schoolopziener in het arrondissement Venlo; dr. J. L. A. Steyns, schoolopziener in het arrondissement Helmond; dr. F. B. Trosée, schoolopziener in het arrondissement 's Hertogenbosch; J. Vermeulen, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te Middelburg; J. De Vlam, hoofd eener lagere school te Eindhoven; tot *leden-plaatsvervangers:* F. A. R. Woltering, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te 's Hertogenbosch; A. W. H. Ludwig, hoofd eener lagere school te Rosendaal.

Arnhem, tot *lid en voorzitter:* B. Dingemans, schoolopziener in het district Zutphen; tot *leden:* H. J. Bolderman, leeraar aan de hoogere burgerschool te Zutphen; W. J. Bonte, schoolopziener in het arrondissement Geldermalsen; dr. M. I. H. Houba, leeraar aan het gymnasium te Nijmegen; dr. H. F. Kuyper, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Zwolle; M. Leopold, directeur der kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem; R. R. Rijkens, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen; W. Smit, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen; G. Smits, leeraar aan het gymnasium te Maastricht; E. Zuidema, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Zwolle; tot *leden-plaatsvervangers:* A. Blok, schoolopziener in het arrondissement Heusden; P. J. Kat, leeraar aan de hoogere burgerschool te Zutphen.

's Gravenhage, tot *lid en voorzitter:* dr. W. B. J. Van Eyk, schoolopziener in het district Haarlem; tot *leden:* F. Terwey, onderwijzer aan de kweekschool voor onderwijzers te Amsterdam; H. V. Leopold, directeur der Rijksnormaallessen te Delft; C. Van Swieten, hoofd eener lagere school te 's Gravenhage; N. Brouwer, hoofd eener lagere school te Leiden; W. Jansen, hoofd eener lagere school te Utrecht; F. Allan, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem; A. L. Roest, hoofd eener lagere school te Amsterdam; H. Bijleveld, directeur van eene bijzondere kweekschool voor onderwijzers te Amsterdam; Y. Ykema, hoofd eener lagere school te 's Gravenhage; N. Koomans, hoofd eener lagere school te Delft; J. M. Schmidt Crans, leeraar aan de teeken-academie te 's Gravenhage; tot *leden-plaatsvervangers:* G. Japikse, hoofd eener lagere school te Leiden; J. Schippers, hoofd eener lagere school te 's Gravenhage.

Amsterdam, tot *lid en voorzitter:* F. J. Poutsma, schoolopziener in het district Hoorn; tot *leden:* C. H. Den Hertog, hoofd eener lagere school te Amsterdam; P. Molenbroek, directeur van de vormschool voor onderwijzers te Rotterdam; A. Op de Laak, hoofd eener lagere school te Noordwijk; G. Kappenburg, hoofd eener lagere school te Amsterdam; J. Mackenzie, hoofd eener lagere school te Rotterdam; L. E. H. Van der Ley, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Middelburg; L. Gerhardt, directeur van de Rijksnormaallessen te Utrecht; J. Straub, directeur van de Rijksnormaallessen te 's Gravenhage; P. H. Van der Ley, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem; D. H. Cocheret, hoofd eener lagere school te Rotterdam; B. W. Wierink, onderwijzer aan de kweekschool voor onderwijzers te Amsterdam; tot *leden-plaatsvervangers:* W. De Vletter, hoofd eener lagere school te 's Gravenhage; J. A. Bakker, hoofd eener lagere school te Amsterdam.

Deventer, tot *lid en voorzitter:* mr. R. C. Nieuwenhuijs, schoolopziener in het district Deventer; tot *leden:* G. C. Wouters, directeur der normaallessen te Almelo; P. J. Eites, directeur der normaallessen te Deventer; J. F. H. A. Later, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Deventer; N. L. W. A. Gravelaar, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Deventer; B. Kortkling, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Deventer; W. A. Elberts, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Zwolle; K. Brouwer, hoofd eener lagere school te Zwolle; J. Van der Leest, hoofd eener lagere school te Hoogeveen; J. Bergsma, leeraar aan het gymnasium en aan de normaallessen te Assen; tot *leden plaatsvervangers:* dr. J. J. Le Roy, leeraar aan de hoogere burgerschool voor meisjes te Deventer; A. M. Borren, hoofd eener lagere school te Goor.

Groningen, tot *lid en voorzitter:* jhr. mr. W. C. A. Alberda van Ekenstein, schoolopziener in het district Groningen; tot *leden:* J. N. Valkhoff, schoolopziener in

het arrondissement Heerenveen; J. BUBBERMAN, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden; R. RIJKENS, schoolopziener in het arrondissement Onderdendam, te Warffum; dr, J. W. A. RENSSEN, directeur der Rijkshoogere burgerschool te Sappemeer; G. VAN MILLIGEN, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Groningen; J, VAN DEN BERG, directeur der normaallessen te Groningen; R. W. KEIZER, hoofd eener lagere school te Groningen; L. B. FIKKERT, schoolopziener in het arrondissement Hoogezand, te Groningen; J. MESDAG, assistent aan het chemisch laboratorium te Groningen; tot *leden-plaatsvervangers:* J. HEERINGA Gz., leeraar aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Groningen; P. WINTERWERP, hoofd eener lagere school te Groningen.

De uitslag dezer examens is in het volgende overzicht vermeld.

Gemeenten waar de examens werden afgenomen.	MANNELIJKE CANDIDATEN.				VROUWELIJKE CANDIDATEN.			
	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Breda	196	35	108	53	20	»	6	14
Arnhem	200	23	120	57	7	2	2	3
's Gravenhage	257	39	141	77	27	4	12	11
Amsterdam	163	9	112	42	51	4	23	24
Deventer.	125	18	72	35	8	1	4	3
Groningen	157	20	85	52	3	»	»	3
Totaal in 1886	1 098	144	638	316	116	11	47	58
» » 1885	1 065	80	672	313	140	4	77	59
Vermeerdering	33	64	— 34	3	— 24	7	— 30	— 1

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal volledige examens, afgelegd in elk der vakken, genoemd in het programma, behoorende bij het Koninklijk besluit van 27 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 74), en van het aantal malen, dat voor elk dier vakken een voldoend en een onvoldoend eindcijfer is toegekend.

COMMISSIËN te	Lezen.			Schrijven.			Nederlandsche taal.			Vormleer.		
	Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan	
		voldoende.	onvoldoende.		voldoende.	onvoldoende.		voldoende.	onvoldoende.		voldoende.	onvoldoende.
Mannelijke												
Breda	136	106	30	(*) »	»	»	136	73	63	121	101	20
Arnhem	154	122	32	177	159	18	155	88	67	137	108	29
's Gravenhage	182	139	43	238	206	32	182	117	65	175	81	94
Amsterdam	131	92	39	158	104	54	131	72	59	112	73	39
Deventer	95	70	25	59	47	12	95	52	43	84	64	20
Groningen	108	94	14	156	124	32	108	81	27	118	74	44
Totaal	806	623	183	788	640	148	807	483	324	747	501	246
Vrouwelijke												
Breda	19	14	5	(*) »	»	»	19	18	1	20	18	2
Arnhem	5	5	»	5	5	»	5	4	1	5	5	»
's Gravenhage	17	14	3	23	20	3	17	12	5	20	15	5
Amsterdam	44	39	5	51	44	7	44	37	7	44	34	10
Deventer	7	7	»	4	4	»	7	4	3	6	5	1
Groningen	3	3	»	3	3	»	3	3	»	3	2	1
Totaal	95	82	13	86	76	10	95	78	17	98	79	19
Algemeen totaal	901	705	196	874	716	158	902	561	341	845	580	265

Van de geëxamineerden hadden, ingevolge art. 5, laatste lid, van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1885

VAN HET EXAMEN IN DE WISKUNDE:

Te Breda . . . . . 13 mannelijke candidaten;
« Arnhem . . . . . 12 mannelijke candidaten;
» 's Gravenhage . . . . 10 mannelijke candidaten;
» Amsterdam . . . . . 6 mannelijke candidaten;
» Deventer . . . . . 4 mannelijke candidaten;
» Groningen . . . . . 5 mannelijke candidaten;

(*) In deze tabel komt niet voor de uitslag van het examen in schrijven van de te *Breda* geëxamineerden. Omtrent het examen in dit vak deelt de commissie, welke aldaar zitting hield, alleen mede dat bij uitzondering een onvoldoend cijfer werd toegekend.

Rekenen.			Aardrijkskunde.			Geschiedenis.			Kennis der natuur.			Wiskunde.			Handteekenen.		
Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan		Aantal volledige examens.	waarvan	
	voldoende.	onvoldoende.		voldoende.	onvoldoende.		voldoende.	onvoldoende.		voldoende.	onvoldoende.		voldoende.	onvoldoende.		voldoende.	onvoldoende.
candidaten.																	
121	83	38	66	52	14	67	38	29	66	52	14	61	49	12	102	60	42
137	101	36	76	56	20	76	56	20	76	56	20	66	46	20	69	55	14
174	111	63	155	140	15	155	139	16	156	108	48	153	106	47	132	108	24
112	78	34	100	78	22	100	82	18	100	61	39	103	60	43	84	78	6
84	56	28	78	52	26	78	39	39	69	42	27	70	41	29	63	42	21
118	87	31	94	69	25	105	68	37	98	62	36	98	52	46	100	77	23
746	516	230	569	447	122	581	422	159	565	381	184	551	354	197	550	420	130
candidaten.																	
20	18	2	17	8	9	17	8	9	17	13	4	17	12	5	18	17	1
5	4	1	3	3	»	3	3	»	3	1	2	3	2	1	3	3	»
20	15	5	17	16	1	17	16	1	17	12	5	16	11	5	15	15	»
44	30	14	41	33	8	41	32	9	41	29	12	37	22	15	34	31	3
6	4	2	5	4	1	5	4	1	6	5	1	4	2	2	5	5	»
3	3	»	3	3	»	3	3	»	3	2	1	3	2	1	3	3	»
98	74	24	86	67	19	86	66	20	87	62	25	80	51	29	78	74	4
844	590	254	655	514	141	667	488	179	652	443	209	631	405	226	628	494	134

(*Staatsblad* n°. 74) of art. 61, laatste zinsnede, der wet tot regeling van het lager onderwijs, vrijstelling:

VAN HET EXAMEN IN HET HANDTEEKENEN:

Te Breda . . . . . 24 mannelijke candidaten;

» Arnhem . . . . . 9 mannelijke candidaten;

» 's Gravenhage . . . 8 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke candidaat;

» Amsterdam . . . . 5 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke candidaat;

» Deventer . . . . . 7 mannelijke candidaten;

» Groningen . . . . 8 mannelijke candidaten.

Vóór den aanvang dezer examens, richtte de Minister van Binnenlandsche Zaken tot de commissiën, met het afnemen daarvan belast, het verzoek, te zijner tijd in kennis te worden gesteld met de bijzondere opmerkingen, waartoe de uitslag der examens de commissiën aanleiding mocht geven. De hierop ontvangen rapporten worden aangetroffen onder bijlage **D D**.

Bij beschikking van den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Juni 1886 n°. 1600[1], afd. O., werd bepaald, dat de commissiën, belast met het afnemen van examens in de vreemde talen, waarvan de programma's bij Koninklijk besluit van 14 October 1884 (*Staatsblad* n°. 216) zijn vastgesteld, voor het jaar 1886, zitting zouden houden voor de Fransche en Engelsche talen te Utrecht, en voor de Hoogduitsche taal te 's Gravenhage, en zijn benoemd:

tot *lid* en *voorzitter* der commissie voor de Fransche taal dr. J. G. Van Eyken, inspecteur der gymnasia te 's Gravenhage;

tot *lid* en *voorzitter* der commissie voor de Hoogduitsche taal dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Groningen;

tot *lid* en *voorzitter* der commissie voor de Engelsche taal dr. W. G. Brill, oud-hoogleeraar van de Rijks-Universiteit te Utrecht, te Utrecht;

a. in de commissie voor de Fransche taal:

tot *leden*: L. M. Baale, leeraar aan de eerste hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam; dr. M. A. Boosten, leeraar aan het gymnasium te Maastricht; L. Chatelain, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage; H. C. P. Dirks, onderwijzer aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam; H. Duvanel, leeraar aan de hoogere burgerschool en het gymnasium te Dordrecht; C. F. Van Duyl, onderwijzer aan de Rijks kweekschool voor onderwijzers te Groningen; C. J. Gigandet, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Groningen; N. L. Marie leeraar aan het gymnasium te Assen; J. S. Piquet, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Zwolle; G. J. Van der Poll, leeraar aan de hoogere burgerschool te Goes; E. J. Sommer, leeraar aan het gymnasium te Groningen; N. L. Verlint, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht; A. W. H. Van de Wijnpersse, directeur van de Rijks hoogere burgerschool te Bergen op Zoom;

tot *leden-plaatsvervangers*: H. Bourquin, leeraar aan het gymnasium te Utrecht; E. A. Sunier, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

b. in de commissie voor de Engelsche taal:

tot *leden*: S. Van Braam, leeraar aan het gymnasium te Utrecht; B. G. Brennan, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool en het gymnasium te Zwolle; K. Ten Bruggencate, leeraar aan het gymnasium te Leeuwarden; C. Grondhoud, leeraar aan de tweede hoogere burgerschool met drie jarigen cursus te Amsterdam; G. B. Van Kampen, leeraar aan de eerste hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam; J. S. Robinson, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht; P. Roorda, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Groningen; C. Van Tiel, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage;

tot *leden-plaatsvervangers*: A. S Kok, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Tilburg; dr. B. Koster, leeraar aan het gymnasium te Schiedam.

Op voorstel van den voorzitter der Commissie voor de Hoogduitsche taal, werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken bepaald, dat de examens in dit vak, voor middelbaar en lager onderwijs gelijktijdig zouden worden afgenomen. Omtrent de samenstelling der Commissie voor die examens zij derhalve verwezen naar § 10 van hoofdstuk »Middelbaar onderwijs" hiervoren.

De uitslag der examens, ook van dat in de Hoogduitsche taal (lager onderwijs), is in het volgende overzicht vermeld.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Mannelijke candidaten				Vrouwelijke candidaten			
	die examen hebben afgelegd.	die zich onder het examen terugtrokken.	die werden toegelaten.	die werden afgewezen.	die examen hebben afgelegd.	die zich onder het examen terugtrokken.	die werden toegelaten.	die werden afgewezen.
Fransche taal	357	1	114	242	243	1	126	116
Hoogduitsche taal. . .	82	1	25	56	69	3	30	36
Engelsche taal. . . .	57	»	20	37	73	»	38	35
Totaal in 1886. .	496	2	159	335	385	4	194	187
» » 1885. .	383	4	129	250	369	»	191	178
Vermeerdering. .	113	—2	30	85	16	4	3	9

Nadere bijzonderheden aangaande deze examens worden aangetroffen in door de Commissiën uitgebrachte verslagen, die onder bijlagen **E E** en **F F** hierachter voorkomen.

De Commissie, ingevolge art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) en art. 65 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), bij beschikking van 26 Juni 1886 n°. 1841, afd. O., benoemd tot het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager onderwijs in de gymnastiek, bestond uit:

dr. A. T. Van Aken, inspecteur van het middelbaar onderwijs, *lid en voorzitter;* dr. C. J. Vaillant, oud-schoolopziener te Schiedam; dr. W. Koster, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Utrecht; A. B. Meilink, leeraar in de gymnastiek te Schiedam; C. D. Doeleman, onderwijzer in de gymnastiek te 's Gravenhage, *leden;*

C. H. H. Spronck, lector in de anatomie aan de Rijks-Universiteit te Utrecht, *plaatsvervangend lid.*

Omtrent dat examen bracht zij het volgende verslag uit:

»In de voorloopige vergadering, den 2den Juli 1886 gehouden, werd de heer A. B. Meilink tot secretaris benoemd en verder de inrichting van het examen geregeld.

Den 12den Juli begon de zitting, welke den 23sten Juli eindigde. Er hadden zich 75 mannelijke en 4 vrouwelijke candidaten aangemeld. 24 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat kregen de verlangde akte.

Bij het examen bleek, dat de candidaten de anatomie en physiologie meer als zelfstandige vakken bestudeerd hadden en zij geen verband tusschen theorie en practijk wisten te brengen. Ook de kennis der noodige voorzorgsmaatregelen bij het onderwijs in de gymnastiek liet te

wenschen over. Maar vooral bleek, dat de candidaten zich te weinig geoefend hadden in het geven van onderwijs, zoodat ook bij de eenvoudigste oefeningen in het oog loopende fouten óf door hen werden gemaakt, óf niet door hen werden opgemerkt, indien de leerlingen ze maakten."

In handteekenen en landbouwkunde werden voorts nog examens afgenomen door Commissiën die tevens de candidaten voor akten middelbaar onderwijs hebben geëxamineerd. Ten aanzien hiervan zij verwezen naar § 10 van het hoofdstuk middelbaar onderwijs hiervoren en naar de de bijlagen **P** en **Q** en

Voor eerstbe oelde akte meldden zich 97 mannelijke en 44 vrouwelijke candidaten aan, van welke respectievelijk 31 en 23 slaagden. Het examen in landbouwkunde werd door 7 candidaten bijgewoond, van wie één zich terugtrok en 3 werden afgewezen.

Ter uitvoering van art. 65*bis* der wet tot regeling van het lager onderwijs, werd bepaald, dat de examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de nuttige en in de fraaie handwerken voor meisjes, voor het jaar 1886 zouden aanvangen op 1 Maart, en de Commissiën, met het afnemen dezer examens belast, zitting zouden houden:

voor de nuttige handwerken te Breda, 's Gravenhage, Utrecht en Zwolle;

voor de fraaie handwerken te Breda, 's Gravenhage en Zwolle.

Bij beschikkingen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 19 Januari 1886, n°. 106/1, 19 Februari 1886, n°. 501, en 23 Maart 1886, n°. 815, afd. O., werden in die Commissiën benoemd, te:

Breda, *a.* tot *lid en voorzitter* der commissie voor de nuttige handwerken, de inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie; tot *leden*, de dames J. J. A. De Bonnier, eerste onderwijzeres aan de Rijksleerschool (afdeeling meisjes) te Maastricht; M. E. Hilkens, hoofd eener openbare school voor meisjes te 's Hertogenbosch; M. W. H. De Visser, hoofd der openbare school voor meisjes te Bergen op Zoom; tot *leden-plaatsvervangsters*, C. H. Heijerman, hoofd eener openbare school voor meisjes te 's Hertogenbosch; G. Portheine, directrice der Amalia bewaarschool te 's Hertogenbosch;

b. tot *lid en voorzitter* der commissie voor de fraaie handwerken, de schoolopziener in het district Breda, tot *leden*, de dames M. E. Van Amstel, hoofd eener bijzondere school voor meisjes te Breda; I. W. E. Prevôt, onderwijzeres aan eene bijzondere school te Breda; D. Top, directrice der industrieschool voor meisjes te Arnhem; tot *leden-plaatsvervangsters*, L. Loggere, onderwijzeres aan de openbare school voor meisjes te Breda; J. Nans, geboren Syben, onderwijzeres aan de Stadsburgerschool te Maastricht.

's Gravenhage: *a.* tot *lid en voorzitter* der commissie voor de nuttige handwerken, de inspecteur voor het lager onderwijs in de tweede inspectie; tot leden de dames R. H. C. Diest Lorgion, te Leiden; G. Van Eyk, geboren Hardeman, te Haarlem; J. A. J. Testas, te Amsterdam; tot *lid-plaatsvervangster*, S. Kleyn, geboren Van Lier, te 's Gravenhage; A. M. Van der Velden, onderwijzeres aan de leerschool, verbonden aan de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam;

b. tot *lid en voorzitter* der commissie voor de fraaie handwerken, de schoolopziener in het district 's Gravenhage; tot *leden*, de dames J. S. Beydals, te 's Gravenhage; jonkvr. J. De Bosch Kemper, te Amsterdam; C. D. Ruer, te Rotterdam; tot *lid-plaatsvervangster*, A. Krol, te Amsterdam.

Utrecht, tot *lid en voorzitter* der commissie voor nuttige handwerken, de schoolopziener in het district Utrecht; A. A. S. Kröller, te Utrecht; A. Teunisse, onderwijzeres aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam; tot *lid-plaatsvervangster*, W. L. Hartman, te Utrecht.

Zwolle: *a.* tot *lid en voorzitter* der commissie voor de nuttige handwerken, de inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie; tot *leden*, de dames M. P. Baumgarten, te Kampen; T. Van de Berg, geboren Stomp, te Groningen; C. J. H. Voetelink, te Zwolle; tot *leden-plaatsvervangsters*, E. M. Loke, te Zwolle; M. G. D. Van Nes van Meerkerk, te Zwolle;

b. tot *lid en voorzitter* der commissie voor de fraaie handwerken de schoolopziener in het district Zwolle; tot *leden*, de dames J. H. Koppeschaar, leerares aan de hoogere burgerschool voor meisjes te Deventer; M. Laats, leerares aan de hoogere burgerschool voor meisjes te Groningen; G. De Wal, geboren Groes, te Leeuwarden; tot *leden-plaatsvervangsters*, A. Parker, te Zwolle; W. H. Roije, te Zwolle.

De uitslag dezer examens is in het volgende overzicht vermeld.

Gemeenten waar de examens werden afgenomen.	Candidaten voor de nuttige handwerken.			Candidaten voor de fraaie handwerken.		
	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
Breda	42	31	11	27	18	9
's Gravenhage.	252	125	127	59	22	37
Utrecht.	41	24	17	—	—	—
Zwolle	116	67	49	39	20	19
Totaal in 1886 . .	451	247	204	125	60	65
» » 1885 . .	186	105	81	36	16	20
Vermeerdering . .	265	142	123	89	44	45

Het aanzienlijke getal examinandi voor de akte in nuttige handwerken voor meisjes, gaf aanleiding, het bij art. 5 van het Koninklijk besluit van 14 October 1884 (*Staatsblad* n°. 219) bepaalde maximum van 6 adspiranten daags te doen vervallen, hetgeen, naar het oordeel van de inspecteurs van het lager onderwijs, zonder schade voor de degelijkheid der examens geschieden kon. Ook bleek eene aanvulling van art. 2 van dat Koninklijk besluit wenschelijk, in dien zin, dat aan de commissiën, met het afnemen der examens in vrouwelijke handwerken belast, een districtsschoolopziener kan worden toegevoegd als plaatsvervanger van den voorzitter, voor het geval deze door ambtsbezigheden mocht worden verhinderd de examens onafgebroken bij te wonen. Bedoelde wijziging en aanvulling werd vastgesteld bij Koninklijk besluit van 18 December 1886 (*Staatsblad* n°. 214). (Zie bijlage **IJ**)

Met betrekking tot den uitslag dezer examens, gekouden overeenkomstig de bepalingen van het Koninklijk besluit van 24 October 1884 (*Staatsblad* n°. 219) zijn door sommige examen-commissiën eenige bijzonderheden aan de Regeering medegedeeld, die hieronder ter algemeene kennis worden gebracht.

Nuttige handwerken voor meisjes.

In het proces-verbaal der zittingen van de Commissie die het examen in dit vak te Breda heeft afgenomen, wordt het navolgende aangetroffen:

»Over het algemeen is de indruk van het examen beter dan in 1885; candidaten waagden zich niet meer op zoo jeugdigen leeftijd als in dat jaar, en waren dientengevolge ook beter voorbereid. Intusschen was het theoretische gedeelte, op enkele uitzonderingen na, beter dan het practische.

Vele candidaten leverden het bewijs de theorie der verschillende vakken machinaal te hebben geleerd, zonder er aan te denken dat ze ten minste getoetst moet worden aan de practijk.

Het met de machine naaien was door velen blijkbaar te veel als eene eenvoudige bijzaak beschouwd.

Daar het — en dit te recht — een deel van het programma uitmaakt, is de candidaat verplicht het grondig te kennen. Voor sommigen was de machine feitelijk als het ware een ongekend voorwerp, waarmeê men dan ook volstrekt niet overweg kon.

Velen hadden, ja, juiste denkbeelden omtrent het geven van goed en klassikaal onderwijs, maar slechts in zooverre als ze uit een boek konden geleerd worden. Van kennis door ervaring opgedaan, was in deze bij velen geen sprake. Toch maakt art. 42*bis* der onderwijswet het gemakkelijk om de practische geschiktheid tot het geven van onderwijs in de vrouwelijke handwerken op te doen. De openbare school toch staat open ook voor haar, die nog geen akte van bekwaamheid hebben. Bovendien ontbreekt het aan geen zeer goede bijzondere hulp.

Het werk, dat voor de verschillende onderdeelen werd geleverd, was soms moeilijk te beoordeelen, doordien zoo weinig van het opgegevene was afgemaakt, met andere woorden: aan sommige candidaten ontbrak het aan de vereischte technische vaardigheid, aan vlugheid bij het maken van het gevraagde werk. Dit nu schijnt te moeten worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat men zich in te korten tijd voor het examen klaar had gemaakt. Om hierin verbetering te brengen, zal als eisch moeten gesteld worden, dat de candidaten in een gegeven tijd eene gegeven hoeveelheid werks leveren.

Ten slotte vermeent de commissie er op te moeten aandringen, dat door haar, die in het vervolg de akte van bekwaamheid voor de nuttige handwerken wenschen te verkrijgen, nauwgezet rekening worde gehouden met de eischen die het programma stelt, om in het examen te kunnen slagen. Zoo mogen er bij voorbeeld voor sommigen bezwaren verbonden zijn aan het in gebruik bekomen van eene naaimachine, maar de Commissie mag daarmede noodwendig geen rekening houden."

De voorzitter der commissie, die te 's Gravenhage zitting hield, meldt:

»Omtrent den indruk door het examen gemaakt, neem ik de vrijheid u, namens de geheele Commissie, enkele opmerkingen mede te deelen.

De Commissie heeft, evenals ten vorigen jare, zonder de eischen der techniek te laag te stellen, bijzonderen nadruk gelegd op het onderzoek naar de geschiktheid der candidaten tot het geven van onderwijs.

Het programma voor dit examen stelt toch te recht als *eerste* vereischte: »juiste denkbeelden omtrent het geven van grondig, ook klassikaal onderwijs in dit vak en zijne verschillende onderdeelen. Immers, terwijl in de overige vakken van lager onderwijs kan gerekend worden op de voorlichting en de hulp van het hoofd der school, is dit het geval *niet*, althans in zeer vele gevallen *niet* bij de vrouwelijke handwerken. Daarbij moet de onderwijzeres, daarmede belast, meestal zelfstandig optreden, dikwijls zelfs wat de eerste inrichting en regeling daarvan betreft. Daarom behoort zij niet alleen goed thuis te zijn in de techniek van het vak, maar zij dient ook een helder inzicht te hebben in de methode van onderwijs.

De uitslag van het onderzoek naar 't laatstbedoelde, hoewel iets minder onbevredigend dan in het vorige jaar, was toch nog zeer verre van gunstig. Met de »heldere denkbeelden omtrent het geven van onderwijs", was het voor een groot gedeelte treurig gesteld. Velen *meenden* volkomen daarvan op de hoogte te zijn, maar, zoodra haar verzocht werd daarvan te doen blijken, toonden zij in hare antwoorden, dat zij zich van goed ingericht klassikaal onderwijs, geene of eene zeer gebrekkige voorstelling maakten. De bezwaren tegen klassikaal onderwijs werden door velen wel *genoemd*, maar slechts enkelen wisten de middelen aan te wijzen om die geheel of gedeeltelijk uit den weg te ruimen. Sommigen hadden nooit klassikaal onderwijs bijgewoond, anderen verklaarden een zeer enkele maal, éene slechts éénmaal te hebben rondgezien in eene school, waar het onderwijs klassikaal werd gegeven, en meenden daarmede te kunnen volstaan om zelve, naar die methode, onderwijs te kunnen geven. Bij die candidaten werd dan ook te vergeefs gezocht naar de kennis, noodig om een leerplan te ontwerpen en den leergang oordeelkundig te regelen.

Met het gebruik der leermiddelen was het meerendeel eenigszins beter bekend dan zulks ten vorigen jare het geval was. Het voorteekenen op het zwarte bord en het daarbij behoorende knippen liet echter in den regel zeer veel te wenschen over. Door angstvallig vasthouden aan eenmaal van buiten geleerde afmetingen, werd het in de meeste gevallen een werktuigelijk natrekken, zonder rekening te houden met verhouding en vorm. Slechts enkele candidaten konden flink en vlug een der opgegeven voorwerpen — waarvoor steeds de meest bekende en eenvoudige gekozen werden — in hunne juiste verhouding voorteekenen.

Blijkt uit het aangevoerde dat de algemeene indruk door de candidaten gemaakt niet meer dan middelmatig mag genoemd worden, de Commissie mag enkele gunstige uitzonderingen hierop, niet onvermeld laten. Van de leerlingen van goed ingerichte normaallessen legden de meesten een goed, enkelen zelfs een uitmuntend examen af. Dat geldt eveneens van sommige bijzondere inrichtingen.

Van haar, die bij 't vorig examen waren afgewezen, kwamen velen thans, beter onderlegd, terug en toonden van de hier gegeven wenken en opmerkingen een nuttig gebruik te hebben gemaakt.

Wat de techniek betreft, was het ook thans de ervaring der Commissie, dat het naaien en mazen dikwijls veel te wenschen overliet, omdat het niet met zorgvuldigheid en netheid werd uitgevoerd, terwijl het *breien* vrij goed en het *stoppen*, in den regel *goed* mocht genoemd worden.

Ten slotte merkt de Commissie op, dat het haar opnieuw is gebleken dat ook in dit vak bijna alles afhangt van goede leiding. Zonder uitzondering hadden zij, die bij het examen uitmuntten, zich mogen verheugen in het voorrecht eener degelijke opleiding. Zij meent daarom Uwe aandacht ernstig te moeten vestigen op de wenschelijkheid dat daartoe in afzonderlijke cursussen, zooals vroeger te Alkmaar geschiedde en thans in Amsterdam wordt voorbereid, de gelegenheid geopend worde.

Aanbeveling verdient daarbij het denkbeeld, gemakkelijk voor uitvoering vatbaar, dat de lessen in de handwerken aan normaallessen ook toegankelijk worden gesteld voor haar, die zich *alleen* in dat vak wenschen te oefenen en voor het examen voor te bereiden.

In overleg met de overige leden der Commissie en met haar volkomen instemming veroorloof ik mij U nog tweeërlei wijziging van het Koninklijk besluit, waarbij 't examen is geregeld, ernstig aan te bevelen: 1°. kan het aantal candidaten, elken dag door eene Commissie van drie leden te examineeren, worden uitgebreid, en op 10 — minstens op 8 worden gesteld; 2°. kan, blijkens mijne ervaring, art. 2 worden gewijzigd in dier voege, dat bepaald worde dat elke Commissie uit *minstens* drie vrouwelijke leden moet bestaan, en dat aan ééne van haar het voorzitterschap wordt opgedragen. Om te voorzien in het geval, dat de samenstelling der Commissie van dien aard was, dat uit hare leden bezwaarlijk eene kon worden gekozen, geschikt om het voorzitterschap waar te nemen, zou kunnen worden bepaald, dat een der inspecteurs of een der districtsschoolopzieners als lid en voorzitter aan de Commissie wordt toegevoegd, zij het voorzitterschap aan eene der vrouwelijke leden wordt opgedragen."

De voorzitter der Commissie welke te Zwolle zitting heeft gehouden, schrijft:

»Eene algemeene opmerking van de leden der Commissie was, dat van de geslaagden slechts weinigen uitmuntend

konden genoemd worden, de meesten voldeden aan de eischen van het programma, maar zonder zich merkelijk boven dat peil te verheffen. Onder de niet geslaagden waren er verscheidenen, bij wie reden was tot verwondering, dat zij zich aan 't examen hadden durven wagen, daar zij voor bijna alle onderdeelen onvoldoende cijfers kregen; zelfs waren er, die bij enkele van die onderdeelen (alle in 't programma genoemd) verklaarden, dat zij daaraan nooit iets gedaan hadden."

Fraaie handwerken voor meisjes.

Omtrent de te Breda gehouden examens in fraaie handwerken, wordt in het desbetreffend proces-verbaal der Commissie het volgende gevonden:

»Over het geheel genomen kan van de candidaten, onder welke er ook geene meer werden aangetroffen van zoo jeugdigen leeftijd als in 1885, worden getuigd, dat zij zich beter voorbereid aan 't examen onderwierpen dan het vorige jaar het geval was. Niettegenstaande dat, meent de Commissie eenige ernstige opmerkingen omtrent de opvatting van eenige vakken door sommige candidaten, niet terug te mogen houden.

Het ontwerpen van een eenvoudig patroon was voor de meeste adspiranten een alles behalve gemakkelijk werk.

Als eisch werd gesteld: een opgegeven rand te copieeren, doch er eenen hoek bij te maken. Enkelen deden dit zeer goed, de meesten echter wisten wel de teekenpen te hanteeren, doch hielden geene rekening met het doel, dat zij voor oogen moesten houden.

Bij het behandelen der theorie kwamen de examinatrices tot de onaangename ontdekking, dat de candidaten enkele boekjes over de theorie hadden gememoriseerd, doch dat de inhoud weinig of in het geheel niet was verwerkt. Geheele phrases werden van buiten opgezegd, aan de beteekenis van den zin was weinig gedacht.

Velen wisten niet, dat de rand van een te versieren voorwerp in stijl en hoofdmotieven overeen moet komen met het middengedeelte van hetzelfde voorwerp; dat een hoek ongeveer dezelfde dessins moet weergeven als de rand waarbij hij gebruikt moet worden, enz.

Het is met het oog op bovenstaande opmerking, dat de Commissie voor het bestudeeren der theorie de candidaten niet ernstig genoeg kan wijzen op het boekje: »De aesthetiek der vrouwenhandwerken", door C. Ed. Taurel, 2de druk, als tot op dit oogenblik het meest elementair werkje, dat voor dit doel geschikt is.

Dat de resultaten van het teekenen nog zoo onvoldoende zijn, meent de Commissie te moeten toeschrijven aan de minder goede opleiding in het teekenen met het oog op het examen in de fraaie handwerken. Vele candidaten kunnen misschien naar plaat of pleister heel aardige teekeningen maken, maar hebben van het ontwerpen van enkelvoudige patronen weinig of geen begrip. Werken de adspiranten onder goede leiding naar de handleidingen van van Hausselman, Herdle en Weishaupt, dan mag men veronderstellen, dat de resultaten beter zullen worden.

Enkele candidaten waren zoo goed ontwikkeld, dat van haar met recht mag verwacht worden, dat zij met succes als onderwijzeres in de school werkzaam zullen zijn; velen, helaas! ontbrak het echter aan beschaving, aan gemakkelijkheid om hare gedachten in goede zinnen weer te geven, zoodat zij ten gevolge hiervan wel eens een lager cijfer voor het mondeling gedeelte behaalden dan, hare kundigheden in aanmerking genomen, te verwachten zou geweest zijn.

Er waren onder de candidaten verscheidene, die te weinig tijd aan de studie voor het examen gegeven hadden. Men kon het spoedig bemerken dat zij vooral in den laatsten tijd voor het examen hard hadden gewerkt; oppervlakkig was hare kennis en veelvuldige vergissingen kwamen, ten gevolge van het weinig zeker weten, dikwerf voor.

Wegens den korten tijd aan het examen in het geheel besteed, kon aan elk vak slechts een minimum van tijd worden gegeven; dit maakte het beoordeelen van het werk uiterst moeilijk, en wenschelijk is het, dat in vervolg van tijd anderhalve dag of twee dagen voor het examen in de fraaie handwerken gegeven worden. Evenwel werkten de meeste candidaten betrekkelijk zeer weinig in een bepaalden tijd.

Onder het vak borduren was nu Engelsch, Fransch en Holbein-borduursel genomen; het bleek dat dit zeer in het voordeel der candidaten was; waren namelijk voor de twee eerstgenoemde deelen als hoofdvakken slechte cijfers behaald en verkreeg het Holbein, wat nogal licht kan gebeuren, een hooger cijfer, dan was het eindcijfer voldoende.

Bij eene volgende zitting der Commissie mag dit verschijnsel wel in aanmerking worden genomen."

De Commissie die voor dit vak te 's Gravenhage zitting hield, deelt mede:

»Ofschoon de verhouding van het aantal geslaagde candidaten tot dat der afgewezenen iets gunstiger is dan verleden jaar, kan de Commissie nog weinig van bevredigende uitkomsten spreken.

Het grootste gedeelte der adspiranten gaf blijk van onvoldoende bekwaamheid in de practijk. Zuiverheid van uitvoering, eene gemakkelijk en zeker werken ontbraken maar al te veel, zelfs in de gewone technieken van breien, haken, knoopen, terwijl de minder eenvoudige van guipure, kantsteken, borduren, van weinig oefening getuigden. Het engelsch borduren miste die sierlijke ronding, welke door het gelijkmatig aansluiten der steken wordt verkregen, het kenmerkend karakter van dit werk. Bij het Fransch borduren waren dikwijls de goede blad- en bloemvormen door de verkeerde ligging der steken verloren gegaan, hetgeen bewees dat de borduurster hare techniek niet genoeg meester was, om daarmede de verschillende gebogen lijnen van het ornament zuiver weer te geven.

Ook het teekenen bleef, op enkele gunstige uitzonderingen na, beneden het middelmatige. De eisch van het programma: ontwerpen van patronen, was ook ditmaal teruggebracht tot het nateekenen op vergrootte schaal van een eenvoudig vlakornament. Sommigen hielden daarbij de verschillende onderdeelen niet in de gekozen afmeting; anderen teekenden vorm voor vorm na zonder het verband der grondlijnen in het oog te houden en bij de meesten lieten vastheid en zuiverheid van lijnen veel te wenschen over.

Bij het onderzoek in de theorie beantwoordden eenige candidaten de vragen, betreffende de eerste beginselen van versieringskunst bij het aanvangen en voltooien van handwerken beter dan het vorige jaar. Bij velen was evenwel het verwarde begrip en de onvoldoende voorbereiding merkbaar door de gebrekkige wijze van zich uit te drukken, door de van buiten geleerde benamingen, van welke zij zich geen rekenschap wisten te geven bij het voorleggen van eenige duidelijke afbeeldingen.

Na afloop van het examen erkenden eenige der niet geslaagde candidaten geheel onbekend te zijn geweest met het programma.

De Commissie kan niet nalaten ten slotte te wijzen op de wenschelijkheid, dat eene candidate, vóórdat zij zich aanmeldt voor het examen in de fraaie handwerken, de akte voor de nuttige hebbe verkregen. Zij bezit dan de zoo noodige grondslag voor de onderscheidene technieken, het goed begrip van op gemakkelijke wijze het onderricht in de fraaie handwerken te doen aansluiten aan het reeds geleerde bij de nuttige en meerdere oefening in het geven van onderwijs."

De voorzitter der Commissie, welke de examens te Zwolle heeft afgenomen, meldt:

»Stof tot bijzondere opmerkingen heeft het examen niet opgeleverd. Over het algemeen was de Commissie van oordeel, dat de theorie en het borduren veel te wenschen overlieten en dat vele van de candidaten geen goede leiding schenen gehad te hebben."

Krachtens art. 6, alin. 2 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), werd door den Koning aan elf vreemdelingen (vrouwen) vergunning verleend tot het geven van lager onderwijs. Van haar waren afkomstig 8 uit Duitschland, 1 uit Engeland en 2 uit Frankrijk.

§ 15. TOEZICHT OP HET LAGER ONDERWIJS.

Bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1886, n°. 18, werd dr. W. B. J. Van Eyk, schoolopziener in het district Haarlem, benoemd tot inspecteur van het middelbaar

onderwijs. In zijne plaats werd bij Koninklijk besluit van 1 September 1886, n°. 16, benoemd de heer F. J. Poutsma, schoolopziener in het district Hoorn. De betrekking in laatstgenoemd district werd vervuld door de benoeming van den heer W. J. Bonte, bij Koninklijk besluit van 31 October 1886, n°. 10.

De voorgevallen mutatiën onder de arrondissements-schoolopzieners zijn in het volgende overzicht vermeld.

Arrondissement.	Op verzoek eervol ontslagen of overleden.	Benoemd.
Bergen op Zoom . . .	dr. J. Van Tuerenhout.	mr. J. F. IngenHousz.
Waalwijk	jhr. mr. F. X. A Verheijen.	jhr. mr. E. J. B. J. M. Verheijen.
Geldermalsen	W. J. Bonte.	J. J. Naeff.
Dordrecht	mr. H. J. K. Dijckmeester.	J. C. Jansen.
Woerden	mr. W. H. Roijer.	C. A. Zelvelder.
Zierikzee	mr. J. W. A. Schneiders van Greyffenswerth.	mr. J. P. Cau.
IJsselstein	mr. A. J. Roijaards.	mr. B. J. H. Van Blaricum.
Rhenen	mr. W. H. De Beaufort.	mr. W. H. J. Roijaards.
Ootmarsum	mr. G. Waller.	mr. G. Kortenbout van der Sluys.
Weert.	mr. F. P. J. De Sain (overleden).	J. A. H. Clercx.

In October 1886 kwamen de inspecteurs van het lager onderwijs, daartoe door den Minister van Binnenlandsche Zaken uitgenoodigd, in de lokalen van zijn departement bijeen, om de belangen van het lager onderwijs te overwegen.

Tusschen de inspecteurs en districts-schoolopzieners lieten, ook in 1886, de verhouding en samenwerking, niets te wenschen over. Omtrent de arrondissements-schoolopzieners was het oordeel van de inspecteurs in de 1ste en 3de inspectiën vrij algemeen gunstig. Eerstgenoemde bracht hulde aan de meesten van hen, voor de wijze waarop zij zich in het algemeen van hunne taak kweten, hoewel » bekwaamheid, geschiktheid en vooral toewijding noodwendig zeer uiteen liepen ". De inspecteur in de derde inspectie deelde mede, dat zij over het algemeen met ijver en belangstelling hunne betrekking vervulden, doch sommigen tekort geschoten waren, zoowel in het schoolbezoek als in andere werkzaamheden, zoodat de districts-schoolopzieners genoodzaakt waren daarop ernstige aanmerkingen te maken."

In eene bijeenkomst, door den inspecteur in de tweede inspectie, in de verschillende provinciën van zijn ambtsgebied, met het Rijksschooltoezicht gehouden, » om daar de taak op ieder hunner rustend, uitvoerig te herinneren of uiteen te zetten, en hen de vervulling hunner verplichtingen op het hart te drukken ", richtte hij tot de aanwezigen het verzoek, » om als het ook verder bleek, dat men die taak niet naar behooren kon vervullen, het ambt neer te leggen ".

Het plaatselijk toezicht op het lager onderwijs, aan burgemeester en wethouders opgedragen, liet, evenals in vorige jaren, vrij algemeen veel te wenschen over. Sommige commissiën van toezicht zijn ijverig werkzaam en stichten veel nut, doch van de meesten bespeurt men weinig of niets.

Het aantal commissiën van toezicht was, aan het einde van 1886 in Noordbrabant 29, in Gelderland 3, in Zuidholland 45, in Noordholland 26, in Zeeland 9, in Utrecht 5, in Friesland 36, in Overijssel 22, in Groningen 27, in Drenthe 14 en in Limburg 16, te zamen 232.

In 5 gemeenten zijn bovendien, krachtens art. 79, al. 1 der wet, gecommitteerden door burgemeester en wethouders met het schoolbezoek belast.

§ 16. KOSTEN VAN HET OPENBAAR LAGER ONDERWIJS.

Het volgend overzicht bevat de *uitgaven* van het Rijk ten behoeve van het lager onderwijs in 1886, vergeleken met die over 1885.

			1886.	1885.	Vermeerdering.
I. *Schooltoezicht.*					
a. Jaarwedden:					
1. der inspecteurs	f 10 500,00				
2. » districts-schoolopzieners . .	62 470,83				
		f 72 970,83			
b. Reis- en verblijfkosten:					
1. der inspecteurs	f 1 831,90				
2. » districts-schoolopzieners . .	9 981,50^5				
3. » arrondissem.-schoolopzieners	39 898,45				
		51 711,85^5			

				1886.	1885.	Vermeerdering.
c. Bureelkosten:						
1. der inspecteurs	f 900,00					
2. » districts-schoolopzieners . .	4 999,99⁵					
			f 5 899,99⁵			
d. Kosten van vergaderingen			40,00			
				f 130 622,68	f 130 519,34	f 103,34
II. *Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.*						
a. Rijkskweekscholen voor onderwijzers en daaraan verbonden leerscholen.						
1. Personeel:						
's Hertogenbosch . . .	f 26 850,00					
Nijmegen	28 900,00					
Haarlem	26 508,88					
Middelburg	28 549,99⁵					
Deventer	30 050,00					
Groningen	30 750,00					
Maastricht	32 088,33					
		f 203 697,20⁵				
2. Materieel:						
's Hertogenbosch . . .	f 7 675,68⁵					
Nijmegen	6 898,31					
Haarlem	10 466,08					
Middelburg	5 573,34					
Deventer	6 348,14⁵					
Groningen	7 609,13					
Maastricht	19 237,57⁵					
		63 808,26⁵				
3. Toelagen aan kweekelingen:						
's Hertogenbosch . . .	f 24 300,00					
Nijmegen	23 525,00					
Haarlem	24 000,00					
Middelburg	22 000,00					
Deventer	23 800,00					
Groningen	22 550,00					
Maastricht	23 550,00					
		163 725,00				
			f 431 230,47			
b. Subsidiën voor kweekscholen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen:						
1. Kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem		f 7 000,00				
2. Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam		24 000,00				
3. Kweekschool voor onderwijzeressen te Haarlem		7 000,00				
4. Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen . .		9 772,3				

			1886.	1885.	Vermeerdering.
5. Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden	f 7 339,93				
		f 55 112,31			
c. Rijksnormaallessen:					
1. Noordbrabant	f 51 682,35				
2. Gelderland	57 604,97				
3. Zuidholland	125 355,57				
4. Noordholland	69 136,68⁵				
5. Zeeland	33 616,47				
6. Utrecht	31 692,69				
7. Friesland	56 508,09⁵				
8. Overijssel	59 383,71⁵				
9. Groningen	42 072,75				
10. Drenthe	29 340,09⁵				
11. Limburg	29 352,62				
		585 746,01			
			f 1 072 088,79	f 1 122 268,84	f — 50 180,05
III. *Toelagen tot bekostiging der arrondissements-bibliotheken en tot bestrijding van kleine uitgaven ter bevordering van het doel der onderwijzers-bijeenkomsten.*			9 480,00	9 322,57⁵	157,42⁵
IV. *Rijks lagere scholen.*					
a. Personeel:					
Weststellingwerf	f 1 900,00				
Steenwijkerwold	2 300,00				
Vledder	7 041,66⁵				
		f 11 241,66⁵			
b. Materieel:					
Weststellingwerf	f 547,36⁵				
Steenwijkerwold	4 841,94⁵				
Vledder	3 668,57				
		9 057,88			
c. Kosten der vergelijkende examens voor de benoeming van hoofden der Rijks lagere scholen		»			
			20 299,54⁵	19 401,07	898,47⁵
V. *Bijdragen aan gemeenten, vervangende de vroegere Rijksjaarwedden.*					
a. Noordbrabant		f 38 427,50			
b. Gelderland		8 481,80			
c. Zuidholland		2 680,40			
d. Noordholland		1 496,00			
e. Zeeland		3 902,00			
f. Utrecht		845,00			
g. Friesland		664,00			
h. Overijssel		7 262,30			
i. Groningen		8 794,10			
j. Drenthe		446,90			
			73 000,00	73 000,00	»

		1886.	1885.	Vermeerdering.
VI. *Vergoeding door het Rijk aan de gemeenten voor de kosten van haar lager onderwijs, ten gevolge van art. 45 der wet.*				
a. Noordbrabant	f 169 610,66			
b. Gelderland	289 746,36			
c. Zuidholland	735 851,29⁵			
d. Noordholland	682 956,80			
e. Zeeland	137 122,47			
f. Utrecht	108 558,70			
g. Friesland	240 956,89⁵			
h. Overijssel	210 255,85			
i. Groningen	204 071,64			
j. Drenthe	98 423,13			
k. Limburg	80 767,95⁵			
		f 2 958 321,75⁵	f 2 875 720,62	f 82 601,13⁵
VII. *Bijdragen aan gemeenten, krachtens art. 49 der wet.*				
a. Noordbrabant	f 1 390,00			
b. Gelderland	18 950,00			
c. Zuidholland	20 435,00			
d. Noordholland	47 348,00			
e. Zeeland	27 404,00			
f. Utrecht	5 760,00			
g. Friesland	42 765,00			
h. Overijssel	16 535,00			
i. Groningen	4 500,00			
j. Drenthe	32 187,00			
k. Limburg	12 145,00			
		229 419,00	194 092,20	35 326,80
VIII. *Reis- en verblijfkosten en vacatiegelden der leden van de commissiën tot het examineeren van hen, die eene der akten van bekwaamheid, vermeld in art. 56, onder a en b, of eene akte van bekwaamheid in de handwerken, vermeld in art. 65bis der wet, wenschen te ontvangen, benevens verdere kosten dier examens*		84 153,74⁵	81 359,33⁵	2 794,41
IX. *Eereblijken aan onderwijzers voor langdurige trouwe diensten*		»	120,00	— 120,00
X. *Gratificatiën aan onderwijzers*		»	»	»
XI. *Pensioenen aan onderwijzers*		236 930,32	222 235,42	14 694,90
XII. *Wachtgelden, ingevolge art. 39 der wet*		416,07⁵	1 315,00	— 898,92⁵
XIII. *Wachtgelden, krachtens het 1ste lid van al. 2 van art. 92 der wet*		2 300,00	2 300,00	»
XIV. *Subsidie aan het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren, ter tegemoetkoming in de kosten der werkzaamheden aan den Raad van Toezicht opgedragen bij de wet tot regeling van het lager onderwijs en het Koninklijk besluit van 8 Februari 1881* (Staatsblad n°. 26)		1 500,00	1 500,00	»
Totaal		f 4 818 531,91	f 4 733 154,40	f 85 377,51

De inkomsten van het Rijk, ter zake van het lager onderwijs in 1886, waren als volgt:

De opbrengst van schoolgelden aan de leerscholen, verbonden aan 's Rijks kweekscholen voor onderwijzers:

's Hertogenbosch	f 1 751,25
Nijmegen	2 382,90
Haarlem	1 380,00
Middelburg	2 897,20
Deventer	1 732,60
Groningen	1 121,05
Maastricht	3 115,50
	f 14 380,50

Bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen:

Noordbrabant	f 10 955,14	
Gelderland	16 050,51	
Zuidholland	36 340,37	
Noordholland	35 503,31^5	
Zeeland	8 218,25^5	
Utrecht	5 938,53^5	
Friesland	14 264,11^5	
Overijssel	11 208,00^5	
Groningen	12 382,14	
Drenthe	4 480,35^5	
Limburg	4 789,61^5	
		160 130,35^5
Totaal		f 174 510,85^5

In 1885 bedroegen deze inkomsten f 169 844,20.

Voorts is door de gemeenten, wegens over 1884 te veel genoten vergoeding volgens art. 45 der wet op het lager onderwijs, ingevolge het bepaalde in het 3de lid van art. 4 der wet van 11 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 123), in 1886 in 's Rijks schatkist gestort:

in Noordbrabant	f 48 947,53
» Gelderland	48 390,39^5
» Zuidholland	255 969,43
» Noordholland	148 569,92^5
» Zeeland	31 479,14
» Utrecht	12 518,08
» Friesland	21 343,10^5
in Overijssel	f 38 918,34^5
» Groningen	28 132,98^5
» Drenthe	13 923,79^5
» Limburg	21 189,64
Totaal	f 669 382,37

Trekt men het bedrag der inkomsten en dat der vermelde restitutiën, te zamen beloopende f 843 893,22^5, van het cijfer der uitgaven af, dan blijkt, dat het zuiver bedrag der Rijks-uitgaven

in 1886 was	f 3 974 638,68^5
In 1885 was dit	3 706 105,72^5
Vermeerdering	f 268 532,96

Het vorenstaand overzicht wijst ten aanzien van de volgende onderwerpen op vermeerdering van uitgaven tot de bedragen, achter elk onderwerp vermeld, als:

schooltoezicht	f 103,34
arrondissements-bibliotheken en onderwijzers-bijeenkomsten	157,42^5
Rijks- lagere scholen	898,47^5
bijdragen, krachtens art. 49 der wet	35 326,80
examen-kosten	2 794,41
pensioenen	14 694,90

terwijl het bedrag, dat als vergoeding aan de gemeenten, volgens art. 45 der wet, ten laste van hoofdstuk V der Staatsbegrooting van 1886 is gebracht f 82 601,13^4 meer beloopt dan dat over 1885. Vergelijkt men echter hetgeen in beide jaren ter zake van laatstbedoeld onderwerp, na aftrek der restitutiën van het te veel genotene over vroegere jaren uitgegeven is, dan vindt men eene vermeerdering van f 270 423,24. Ten aanzien van deze vermeerdering moge hier herinnerd worden aan hetgeen op blz. 257 van het vorige verslag is opgemerkt omtrent den invloed, welken de invoering van het gewijzigde art. 45 op de cijfers van 1885 moest uitoefenen.

Daarentegen verminderden de uitgaven voor de na te noemen onderwerpen met de daarbij vermelde sommen, en wel:

opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	f 50 180,05
eereblijken aan onderwijzers	120,00
wachtgelden	898,92^5

De Rijksinkomsten vermeerderden met f 4666,65^4. Aan schoolgelden werd f 92,90 minder ontvangen, aan pensioensbijdragen van onderwijzers daarentegen f 4759,55^8 meer.

In de volgende tabel zijn de uitgaven en inkomsten der gemeenten voor het lager onderwijs vermeld.

UITGAVEN en INKOMSTEN

der gemeenten ten behoeve van het lager onderwijs in 1886.

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.
				UITGA
Onderwijzend personeel	f 523 520,07⁵	f 778 326,05⁵	f 1 861 430,00⁵	f 1 783 933,71
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollokalen	2 867,27	18 303,94	16 285,49⁵	34 067,51
Nieuwe schoollokalen	71 453,08	143 502,62⁵	406 022,82	404 408,89⁵
Onderhoud van schoollokalen	25 457,21	34 870,31⁵	121 988,61	92 362,30
Schoolmeubelen en schoolbehoeften	40 775,69⁵	54 267,58	126 296,38⁵	155 147,38⁵
Vuur en licht in de schoollokalen	18 908,62⁵	32 671,19	63 345,51	116 195,85
Plaatselijke commissiën van toezicht	711,08⁵	1 298,08	3 959,57	4 692,64
Kosten der vergelijkende examens voor hoofden van openbare scholen	638,84	1 036,33	7 352,36	2 702,70
Pensioenen aan onderwijzers, vóór 1858 verleend	»	»	»	125,00
Subsidiën aan bijzondere scholen	3 050,00	16 198,66	6 295,86⁵	9 349,27
Opleiding aan onderwijzers en onderwijzeressen	3 424,73	4 433,21⁵	98 484,25⁵	66 644,21⁵
Uitkeeringen aan andere gemeenten	7 416,93⁵	1 619,26	12 677,98⁵	11 681,07⁵
Kosten wegens aanmoediging van getrouw schoolbezoek	2 889,76⁵	2 473,99	8 033,31⁵	13 522,98⁵
Andere uitgaven	5 671,24	17 770,99⁵	8 012,55	21 869,31⁵
Totaal in 1886	f 706 784,55	f 1 106 772,23⁵	f 2 740 184,72⁵	f 2 716 702,85
» » 1885	724 133,08	1 148 581,28⁵	2 606 916,01	2 376 371,91⁵
Vermeerdering	f — 17 348,53	f — 41 809,05	f 133 268,71⁵	f 340 330,93⁵
				INKOM
Opbrengst der schoolgelden	f 77 653,46⁵	f 121 320,31⁵	f 364 626,08⁵	f 345 943,09⁵
Bijdragen van het Rijk, vervangende de vroegere Rijksjaarwedden	38 427,50	8 481,80	2 680,40	1 496,00
Vergoeding door het Rijk, volgens art. 45 der wet, na aftrek der te veel genoten vergoeding over 1884	120 663,13	241 355,96⁵	479 881,86⁵	534 386,87⁵
Subsidiën van het Rijk, krachtens art. 49 der wet	1 390,00	18 950,00	20 435,00	47 348,00
Bijdragen van andere gemeenten	7 366,93⁵	1 566,76	13 289,62	11 424,53⁵
Opbrengst van bijzondere fondsen	983,00	2 419,22	5 696,35	5 343,80⁵
Totaal in 1886	f 246 484,03	f 394 094,06	f 886 609,32	f 945 942,31
» » 1885	214 274,51⁵	339 781,21	832 589,66⁵	898 739,21⁵
Vermeerdering	f 32 309,57⁵	f 54 312,85	f 54 019,65⁵	f 47 203,09⁵
Zuiver bedrag der uitgaven in 1886	f 460 300,52	f 712 678,17⁵	f 1 853 575,46⁵	f 1 770 760,54
» » » » » 1885	509 858,56⁵	808 800,07⁵	1 774 326,34⁵	1 477 632,70
Vermeerdering	f — 49 558,04⁵	f — 96 121,90	f 79 249,06	f 293 127,84

1) Dit bedrag is f 50,05⁵ hooger dan het totaal-bedrag der „bijdragen van andere gemeenten" onder de inkomsten verantwoord, aangezien

Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
VEN.							
f 413 614,61⁵	f 293 687,33⁵	f 698 072,55⁵	f 540 856,77⁵	f 608 881,43	f 219 327,12	f 234 457,95⁵	f 7 956 107,63
4 929,22	4 359,60	15 858,41⁵	17 095,85	13 491,71	3 787,67⁵	1 648,70	132 695,38⁵
40 103,45⁵	49 891,35	73 119,56⁵	122 338,85	47 747,76	80 134,94	26 194,73	1 465 418,07
24 595,98	16 975,85⁵	38 379,24	26 507,09	42 616,96	7 453,94	12 395,82	443 603,32
29 523,48	27 468,57	48 329,29⁵	40 011,04	43 261,91	15 399,94⁵	20 072,95	600 554,23⁵
11 373,48	15 484,26	39 455,43⁵	26 950,47	25 966,89⁵	8 109,79	10 935,87⁵	369 397,38
516,98⁵	361,20	3 888,01	1 188,38⁵	1 861,46⁵	62,89	213,90	18 754,21
576,75	304,64	1 618,15	1 203,23⁵	572,38⁵	401,47⁵	238,01	16 644,87⁵
»	»	»	»	»	»	»	125,00
»	4 904,49	3 400,00	6 537,50	1 685,00	1 250,00	6 500,00	59 170,78⁵
2 628,17	3 923,74	4 710,08⁵	5 169,54⁵	23 194,29	1 399,24⁵	1 515,12	215 526,61
1 580,24	8 900,08	3 313,26⁵	8 790,25⁵	2 686,94⁵	598,00	1 501,64⁵	1) 60 765,68⁵
1 006,98	747,28	3 203,41⁵	952,74	814,64	300,47⁵	719,11	34 664,69⁵
4 458,37⁵	6 904,29⁵	7 275,44⁵	14 811,65	9 444,26	5 454,66	382,68	102 055,46⁵
f 534 907,73	f 433 912,69⁵	f 940 622,87⁵	f 812 913,38⁵	f 822 225,65	f 343 680,15⁵	f 316 776,49⁵	f 11 475 483,34⁵
547 826,14⁵	406 075,37⁵	976 988,65	799 844,39⁵	820 477,22	297 007,06⁵	364 217,35	11 068 438,49
f —12 918,41⁵	f 27 837,32	f —36 365,77⁵	f 13 068,99	f 1 748,43	f 46 673,09	f — 47 440,85⁵	f 407 044,85⁵
STEN.							
f 55 078,48⁵	f 61 717,87	f 53 857,24⁵	f 77 794,46	f 70 089,16⁵	f 30 135,66	f 38 267,50	f 1 296 483,34⁵
3 902,00	845,00	664,00	7 262,30	8 794,10	446,90	»	73 000,00
105 643,33	96 040,62	219 613,79	171 337,50⁵	175 938,65⁵	84 499,33⁵	59 578,31⁵	2 288 939,38⁵
27 404,00	5 760,00	42 765,00	16 535,00	4 500,00	32 187,00	12 145,00	229 419,00
1 530,18⁵	8 597,48⁵	3 313,26⁵	8 790,25⁵	2 686,94⁵	598,00	1 551,64⁵	60 715,63
7 117,49	662,00	8 964,14	121,42	17 332,14	579,86	213,37	49 432,79⁵
f 200 675,49	f 173 622,97⁵	f 329 177,44	f 281 840,94	f 279 341,00⁵	f 148 446,75⁵	f 111 755,83	f 3 997 990,15⁵
183 481,92	152 666,59	325 648,22⁵	231 028,23⁵	272 184,74⁵	97 023,88	119 980,27⁵	3 667 398,47⁵
f 17 193,57	f 20 956,38⁵	f 3 529,21⁵	f 50 812,70⁵	f 7 156,26	f 51 422,87⁵	f — 8 224,44⁵	f 330 591,68
f 334 232,24	f 260 289,72	f 611 445,43⁵	f 531 072,44⁵	f 542 884,64⁵	f 195 233,40	f 205 020,66⁵	f 7 477 493,19
364 344,22⁵	253 408,78⁵	651 340,42⁵	568 816,16	548 292,47⁵	199 983,18⁵	244 237,07⁵	7 401 040,01⁵
f— 30 111.98⁵	f 6 880,93⁵	f— 39 894,99	f— 37 743,71⁵	f — 5 407,83	f — 4 749,78⁵	f — 39 216,41	f 76 453,17⁵

1) door de gemeente IJzendijke (Zeeland) eene som van f 50,05⁵ is betaald aan de Belgische gemeente Waterland-Oudeman.

In 1886 werd door de gemeenten ten behoeve van het lager onderwijs eene som van f 11 475 483,34⁵ uitgegeven, dat is f 407 044,85⁵ meer dan in het vorige jaar.

De inkomsten bedroegen f 3 997 990,15⁵, derhalve f 330 591,68 meer dan in 1885.

Het zuiver bedrag der uitgaven door de gemeenten beliep dientengevolge in 1886 f 7 477 493,19 of f 76 453,17⁵ meer dan in 1885.

Het zuiver bedrag der uitgaven vermeerderde in de provinciën Zuidholland, Noordholland en Utrecht. Het verminderde in alle overige provinciën.

Met betrekking tot de onderwerpen van uitgaaf valt de volgende vermeerdering waar te nemen:

onderwijzend personeel	f 160 032,95⁵
vergoeding voor vrije woning en huur van schoollokalen	658,27⁵
nieuwe schoollokalen	154 383,86⁵
vuur en licht in de schoollokalen. . .	25 316,60
kosten der vergelijkende examens voor hoofden van openbare scholen	765,60⁵
subsidiën aan bijzondere scholen . . .	3 146,09
opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	77 984,39⁵
kosten wegens aanmoediging van getrouw schoolbezoek.	4 052,60
andere uitgaven	7 922,36⁵

De uitgaven verminderden voor de hieronder vermelde onderwerpen:

onderhoud van schoollokalen	f 4 383,21⁵
schoolmeubelen en schoolbehoeften . .	17 020,35⁵
plaatselijke commissiën van toezicht . .	705,22⁵
uitkeeringen aan andere gemeenten . .	5 109,10

Bij vergelijking van de uitgaven der gemeenten voor de opleiding van onderwijzers met die over 1885 is het volgende in het oog te houden. Tot en met 1885 zijn de toelagen, door gemeenten aan kweekelingen uitbetaald, steeds gevoegd bij de kosten van het onderwijzend personeel. Nu echter sedert 1 Januari 1886 de bevoegdheid der kweekelingen, om zelfstandig in de school werkzaam te zijn, niet meer bestaat, maar kweekelingen daarin alleen worden toegelaten tot hunne eigen oefening en om kleine diensten te bewijzen, behooren deze toelagen, te rekenen van 1886, gerangschikt te worden onder de kosten der opleiding van onderwijzers.

De inkomsten vermeerderden ten aanzien van:

opbrengst van schoolgelden met . . .	f 36 913,04⁵
vergoeding volgens art. 45 der wet . .	270 423,24
bijdragen krachtens art. 49 der wet . .	35 326,80

Zij verminderden met betrekking tot:

bijdragen van andere gemeenten met .	f 5 117,55⁵
opbrengst van bijzondere fondsen . . .	6 953,85

Evenals in vorige jaren zijn onder de inkomsten wegens opbrengst van bijzondere fondsen in de provincie Groningen begrepen alle inkomsten ter zake van de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen, waaronder het Rijkssubsidie van f 9772,38. In de verzameling der uitgaven en inkomsten van Rijk en gemeenten komt het bedrag van dat subsidie niet onder » opbrengst van bijzondere fondsen " voor, aangezien het in die verzameling van de gemeente-uitgaven is afgetrokken.

In het volgend overzicht worden de uitgaven, door Rijk en gemeenten te zamen in 1886 gedaan, vergeleken met die over 1885.

ONDERWERPEN.	1886.	1885.	Vermeerdering.
Onderwijzend personeel	f 7 967 349,29⁵	f 7 807 229,67⁵	f 160 119,62
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollokalen . . .	132 695,38⁵	132 037,11	658,27⁵
Nieuwe schoollokalen	1 465 418,07	1 311 034,20⁵	154 383,86⁵
Onderhoud van schoollokalen	443 603,32	447 986,53⁵	— 4 383,21⁵
Schoolmeubelen, schoolbehoeften, vuur en licht, enz.	979 009,49⁵	969 901,44	9 108,05⁵
Pensioenen aan onderwijzers (met inbegrip van het daarmede in verband staande subsidie aan het pensioenfonds)	238 555,32	223 860,42	14 694,90
Rijks-wachtgelden aan onderwijzers	416,07⁵	1 315,00	— 898,92⁵
Rijks-wachtgelden aan gewezen provinciale inspecteurs van het lager onderwijs	2 300,00	2 300,00	»
Opleiding van onderwijzers	1 277 843,02	1 250 615,33	27 227,69
Arrondissements-bibliotheken en onderwijzers-bijeenkomsten . .	9 480,00	9 322,57⁵	157,42⁵
Vergelijkende examens voor hoofden van scholen	16 644,87⁵	15 879,27	765,60⁵
Akte-examens	84 153,74⁵	81 359,33⁵	2 794,41
Schooltoezicht.	149 376,89	149 978,77⁵	— 601,88⁵
Eereblijken van Rijkswege aan onderwijzers	»	120,00	— 120,00
Aanmoediging van getrouw schoolbezoek door de gemeenten . .	34 664,69⁵	30 612,09⁵	4 052,60
Subsidiën aan bijzondere scholen	59 170,78⁵	56 024,69⁵	3 146,09
Uitkeeringen tusschen gemeenten	60 765,68⁵	65 874,78⁵	— 5 109,10
Andere uitgaven (gemeenten)	102 055,46⁵	94 133,10	7 922,36⁵
Totaal . . .	f 13 023 502,12	f 12 649 584,34⁵	f 373 917,77⁵

De inkomsten van Rijk en gemeenten te zamen in 1886 vergeleken met die over 1885 waren als volgt:

ONDERWERPEN.	1886.	1885.	Vermeerdering.
Schoolgelden	f 1 310 863,84⁵	f 1 274 043,70	f 36 820,14⁵
Bijdragen aan onderwijzers voor hun pensioen	160 130,35⁵	155 370,80	4 759,55⁵
Bijdragen door gemeenten van andere gemeenten ontvangen, voor schoolgaande kinderen	60 715,63	65 833,18⁵	— 5 117,55⁵
Opbrengst van bijzondere fondsen	39 660,41⁵	47 190,92	— 7 530,50⁵
Totaal . . .	f 1 571 370,24⁵	f 1 542 438,60⁵	f 28 931,64

Het zuiver bedrag der uitgaven van Rijk en gemeenten te zamen was dus in 1886 f 11 452 131,87⁵, tegenover f 11 107 145,74 in 1885.

Bijlage **GG**. van dit verslag stelt graphisch voor de toe- en afneming van het zuiver bedrag der uitgaven ten behoeve van het lager onderwijs sedert 1858.

De volgende tabel geeft een overzicht van de uitgaven en ontvangsten in zake het openbaar lager onderwijs, over de jaren 1878 tot en met 1886.

	Uitgaven				Inkomsten			Zuiver bedrag der uitgaven.
	door het Rijk.	door de provinciën.	door de gemeenten (na aftrek der subsidiën).	Totaal.	van het Rijk.	van de gemeenten.	Totaal.	
In 1878	f 963 251,33⁵	f212 826,39	f7 149 787,46⁵	f8 325 865,19	f95 540,77	f1 152 155,24⁵	f1 247 696,01⁵	f7 078 169,17⁵
» 1879	1 320 164,79⁵	334 959,03⁵	7 001 623,94⁵	8 656 747,77⁵	101 109,24	1 168 479,89⁵	1 269 589,13⁵	7 387 158,64
» 1880	2 332 659,97	619 695,74⁵	6 716 339,25	9 668 694,96⁵	108 423,12	1 193 334,61	1 301 757,73	8 366 937,23⁵
» 1881	4 799 127,20 (1)	»	6 756 379,67⁵	11 555 506,87⁵	133 898,96	1 222 664,39⁵	1 356 563,35⁵	10 198 943,52
» 1882	6 184 834,45⁵ (2)	»	8 200 079,12⁵	14 384 913,58	137 074,07⁵	1 216 008,21	1 353 082,28⁵	13 031 831,29⁵
» 1883	6 774 950,03 (3)	»	9 648 637,54⁵	16 423 587,57⁵	151 448,13⁵	1 245 761,41⁵	1 397 209,55	15 026 378,02⁵
» 1884	6 046 839,76 (4)	»	8 782 818,56⁵	14 829 658,32⁵	161 178,26	1 314 590,79	1 475 769,05	13 353 889,27⁵
» 1885	3 875 949,92⁵ (5)	»	8 773 634,42	12 649 584,34⁵	169 844,20	1 372 594,40⁵	1 542 438,60⁵	11 107 145,74
» 1886	4 149 149,54	»	8 874 352,58	13 023 502,12	174 510,85⁵	1 396 859,39	1 571 370,24⁵	11 452 131,87⁵

(1) Na aftrek van de inhoudingen wegens door de gemeenten te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over November en December 1880.

(2) Na aftrek van de inhoudingen wegens door de gemeenten te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1881.

(3) Na aftrek van de inhoudingen wegens door de gemeenten te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1882.

(4) Na aftrek van de restitutiën door de gemeenten wegens te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1883.

(5) Na aftrek van de restitutiën door de gemeenten wegens te veel genoten vergoeding volgens art. 45, over 1884.

Evenals in vorige verslagen volgt hier een kort overzicht van alle uitgaven en inkomsten van het Rijk, de provinciën en de gemeenten voor het hooger, middelbaar en lager onderwijs. Het onderwijs bij de land- en zeemacht, dat in de gevangenissen en de bedelaarsgestichten en het onderricht op de bewaarscholen blijven hierbij buiten aanmerking.

Bij samenvatting der totalen, hierboven verkregen, als bedrag van de kosten van het hooger, middelbaar en lager onderwijs, verkrijgt men het volgende overzicht:

	Rijk.	Provinciën.	Gemeenten.	Totaal.
Universiteiten	f 1 264 219,41⁵	f 10 000,00	f 317 305,40	f 1 591 524,81⁵
Opleiding van godsdienstleeraren	67 923,60	»	»	67 923,60
Gymnasia en latijnsche scholen en kosten der examens, bedoeld in artt. 11 en 12 der wet op het hooger onderwijs	232 182,46	»	546 246,26	778 428,72
Middelbaar onderwijs	1 097 834,19⁵	41 672,95	1 366 463,55	2 505 970,69⁵
Veeartsenijschool	89 612,61	»	»	89 612,61
Kweekscholen voor vroedvrouwen	54 764,15	»	»	54 764,15
Lager onderwijs	3 989 019,18⁵	»	8 773 976,53⁵	12 762 995,72
Totaal	f 6 795 555,61⁵	f 51 672,95	f 11 003 991,74⁵	f 17 851 220,31

Van de uitgaven der gemeenten zijn hier afgetrokken de subsidiën, door het Rijk en de provinciën aan de gemeenten betaald, de uitkeeringen tusschen gemeenten, alsook de opbrengst van bijzondere fondsen in de gemeenten, specisal voor het onderwijs bestemd, omdat deze gelden niet ten laste van de gemeenten zijn gekomen.

Van de uitgaven van het Rijk zijn afgetrokken de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen en de restitutiën, wegens te veel genoten vergoeding, volgens art. 45, over 1884.

De volgende inkomsten werden van de verschillende takken van onderwijs verkregen:

	Rijk.	Gemeenten.	Totaal.
Universiteiten (inschrijvingsgelden, enz.)	f 208 622,71⁵	f 100 459,50	f 309 082,21⁵
Gymnasia en latijnsche scholen (schoolgelden, enz.)	»	198 821,17	198 821,17
Middelbaar onderwijs (schoolgelden, batig slot der akte-examens)	98 749,44	264 139,55⁵	362 888,99⁵
Veeartsenijschool (bijdrage der kweekelingen, enz.)	21 686,67⁵	»	21 686,67⁵
Lager onderwijs (schoolgelden)	14 380,50	1 296 483,34⁵	1 310 863,84⁵
Totaal	f 343 439,33	f 1 859 903,57	f 2 203 342,90

Het zuiver bedrag der uitgaven van het Rijk, de provinciën en gemeenten voor alle inrichtingen van onderwijs, met uitzondering van het militair onderwijs, van dat in de gevangenissen en bedelaarsgestichten en van het onderwijs aan de bewaarscholen, was in 1886 derhalve f 15 647 877,41,

tegenover f 10 230 600,15⁵ in 1878,
» 10 860 898,61 » 1879,
» 12 365 683,09⁵ » 1880,
» 14 168 734,95⁵ » 1881,
» 17 048 602,88⁵ » 1882,
» 19 435 019,16 » 1883,
» 17 739 123,20⁵ » 1884 en
» 15 336 416,13 » 1885.

ONDERWIJS IN DE GEVANGENISSEN.

Het onderwijs werd, gedurende het jaar 1886, gegeven in:

3 opvoedingsgestichten, gevestigd te Doetichem, Alkmaar en Montfoort;

8 strafgevangenissen, gevestigd te 's Hertogenbosch 3, Doetinchem, Leiden, Hoorn, Montfoort en Leeuwarden;

9 cellulaire gevangenissen, gevestigd te Rotterdam, Gorichem, Amsterdam, Goes, Utrecht, Sneek, Deventer, Groningen en Appingedam;

5 burgerlijke en militaire huizen van verzekering, gevestigd te 's Hertogenbosch, Alkmaar, 's Gravenhage, Haarlem en Leeuwarden;

18 huizen van arrest, gevestigd te Breda, Zutphen, Tiel, Rotterdam, Dordrecht, Amsterdam, Alkmaar, Middelburg, Zierikzee, Utrecht, Heerenveen, Zwolle, Almelo, Groningen, Winschoten, Assen, Maastricht en Roermond.

Het aantal gevangenen die in 1886 het onderwijs ontvingen, of daaraan, wegens ouderdom, ziekte of voldoende kennis geen deelnamen, is in het volgende overzicht vermeld.

	Niet toegelaten.		Tot het onderwijs toegelaten.	Totaal.
	wegens ouderdom of ziekte.	als genoegzaam onderwezen.		
In de opvoedingsgestichten	»	»	468	468
» » strafgevangenissen	287	136	668	1091
» » cellulaire gevangenissen	1615	258	1621	3494
» » huizen van verzekering	966	763	448	2177
» » » » arrest	2479	281	1044	3804
Totaal in 1886. . . .	5347	1438	4249	11 034
» » 1885. . . .	6794	2505	5909	15 208
Vermeerdering	— 1447	— 1067	— 1660	— 4 174

Hieruit blijkt, dat van de 11 034 gevangenen, 1438, of 13,1 percent, als genoegzaam onderwezen aan het onderwijs geen deel namen; dat 5347 of 48,4 percent, wegens gevorderden leeftijd, te kort verblijf of om andere redenen niet tot het onderwijs werden toegelaten, en 4249, of 38,5 percent, aan het onderwijs hebben deelgenomen.

Van deze 4249 gevangenen is gebleken, dat bij het einde des jaars of bij hun ontslag 56,7 percent goed, 36,1 percent gebrekkig en 7,2 percent in het geheel niet lezen en schrijven konden.

Het onderwijs werd door 49 onderwijzers of onderwijzeressen gegeven, daarin door 6 gevangenen bijgestaan.

Wegens wangedrag tijdens het onderwijs moesten 31 gevangenen worden gestraft, tegenover 86 in 1885.

Aan alle gevangenissen waren bibliotheken verbonden. Het getal nommers en lezers is in het volgende overzicht vermeld.

	Nommers.	Lezers.
In de opvoedingsgestichten. . .	645	399
» » strafgevangenissen . . .	4 662	934
» » cellulaire gevangenissen .	6 061	3 289
» » huizen van verzekering. .	2 306	2 129
» » » » arrest. . . .	4 050	4 737
Totaal in 1886 . .	17 724	11 488
» » 1885 . .	17 340	14 565
Vermeerdering . .	384	— 3 077

De ouderdom der leerlingen was:

	Beneden 20 jaren.	Tusschen 20 en 30 jaren.	Tusschen 30 en 40 jaren.	Boven 40 jaren.
In de opvoedingsgestichten	467	1	»	»
In de strafgevangenissen	177	277	179	35
In de cellulaire gevangenissen . . .	364	808	324	125
In de huizen van verzekering	128	228	51	41
In de huizen van arrest	196	549	201	98
Totaal in 1886 .	1 332	1 863	755	299
» » 1885 .	1 721	2 763	1 055	390
Vermeerdering .	— 389	— 900	— 300	— 91

BEWAARSCHOLEN.

In de volgende tabel is het getal der openbare en bijzondere bewaar- of klein-kinderscholen, van het daaraan verbonden personeel en van de leerlingen, aan het einde van 1886 vermeld.

PROVINCIËN.	OPENBARE BEWAAR- OF KLEIN-KINDERSCHOLEN.									BIJZONDERE BEWAAR- OF KLEIN-KINDERSCHOLEN.								
	GETAL DER SCHOLEN.	ONDERWIJZEND PERSONEEL.			LEERLINGEN.					GETAL DER SCHOLEN.	ONDERWIJZEND PERSONEEL.			LEERLINGEN.				
		Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Helpsters.	Jongens		Meisjes		TOTAAL.		Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Helpsters.	Jongens		Meisjes		TOTAAL.
					beneden 6 jaren.	boven 6 jaren.	beneden 6 jaren.	boven 6 jaren.						beneden 6 jaren.	boven 6 jaren.	beneden 6 jaren.	boven 6 jaren.	
Noordbrabant .	2	»	2	1	58	7	56	6	127	160	11	262	169	6257	758	8177	1144	16336
Gelderland . .	11	»	16	45	870	121	906	116	2013	96	»	129	162	4188	504	4869	502	10063
Zuidholland. .	61	1	78	339	5359	958	4976	965	12258	159	2	187	398	7193	1096	7263	1405	16957
Noordholland .	14	»	17	32	538	269	443	167	1417	211	3	263	455	8556	1832	8196	2336	20920
Zeeland . . .	7	»	8	19	362	50	328	43	783	66	1	73	87	1734	243	1732	225	3934
Utrecht . . .	2	»	7	10	262	33	234	36	565	61	»	92	99	2675	175	2853	276	5979
Friesland. . .	12	1	16	45	825	79	735	91	1730	58	»	63	86	1800	99	1852	116	3867
Overijssel. . .	14	»	19	41	1130	23	1164	20	2337	30	»	47	28	1275	44	1364	46	2729
Groningen . .	7	1	21	5	486	71	444	74	1075	17	3	27	15	564	21	564	34	1183
Drenthe . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	»	7	12	202	1	196	1	400
Limburg . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	48	2	46	(1) 67	1781	417	2171	634	5003
Totaal in 1886.	130	3	184	537	9890	1611	9286	1518	22305	913	22	1196	1578	36225	5190	39237	6719	87371
» » 1885.	124	5	176	509	9118	1600	9174	1689	21581	893	25	1173	1569	33011	5127	38541	9303	85982
Vermeerdering .	6	— 2	8	28	772	11	112	-171	724	20	— 3	23	9	3214	63	696	-2584	1389

(1) Bovendien 3 helpers.

De gemeenten, waar in 1886 bewaar- of klein-kinderscholen waren gevestigd, zijn de volgende. Door *cursieve* letters is aangewezen, waar openbare scholen werden aangetroffen, nevens welke in de meeste gevallen ook bijzondere bestonden.

Noordbrabant. 89 gemeenten: Alphen en Riel, Asten, Berchem, Bergen op Zoom, Berlicum, Besoijen, Best, Beugen, Boxmeer, Boxtel, Breda, Budel, Chaam, Cuyk, Deurne, Dinteloord, Eindhoven, Engelen, Erp, Etten en Leur, Geertruidenberg, Geffen, Geldrop, Gemert, Gestel, Gilze en Rijen, Ginneken, Goirle, Grave, Halsteren, Hedikhuizen, Heeswijk, Heeze, Helmond, Helvoirt, 's Hertogenbosch, Heusden, *Klundert*, Lith, Lithoijen, Loon op Zand, Made, Megen, Mierlo, Mill, Moergestel, Nieuwkuik, Nistelrode, Osterwijk, Oosterhout, Oss, Oud- en Nieuw-Gastel, Oudenbosch, Oudheusden, Princenhage, Raamsdonk, Ravenstein, Reusel, Rosendaal, Rosmalen, Rucphen, Schijndel, St. Michiels-Gestel, St. Oedenrode, Someren, Son, Standdaarbuiten, Steenbergen, Stiphout, Stratum, Strijp, Terheyden, Tilburg, Uden, Udenhout, Veghel, Vierlingsbeek, Vlijmen, Vught, Waalwijk, Waspik, *Werkendam*, Woensel, Woudrichem, Wouw, Zeeland, Zevenbergen, Zundert, Zwaluwe.

Gelderland. 53 gemeenten: *Aalten*, Ammerzoden, Apeldoorn, *Arnhem*, *Barneveld*, Batenburg, Beesd, Bemmel, Bergh, Beuningen, Borculo, Brummen, Culenborg, Didam, Doesburg, Doetinchem (Stad), Driel, Druten, Duiven, Ede, Eibergen, Elst, Gendringen, Gent, Groenlo, Groesbeek, Harderwijk, Hattem, Hoevelaken, Huissen, Hummelo en Keppel, Lichtenvoorde, *Lochem*, Millingen, Nijkerk, Nijmegen, Putten, Renkum, Rheden, Scherpenzeel, Tiel, *Ubbergen*, Valburg, Vorden, Wageningen, Wamel, Warnsveld, Wehl, Winterswijk, Wisch, *Zaltbommel*, Zevenaar, *Zutphen*.

Zuidholland. 69 gemeenten: ter Aar, Aarlanderveen, Abbenbroek, Alkemade, Alphen, Barwoutswaarder, Berkel, Bodegraven, Boskoop, *Brielle*, *Delft*, *Dirksland*, *Dordrecht*, Geervliet, *Goedereede*, *Gorinchem*, *Gouda*, *'s Gravendeel*, *'s Gravenhage*, *'s Gravesande*, Hardinxveld, Heenvliet, Hekelingen, Hellevoetsluis, Heukelum, *Hillegersberg*, *Hillegom*, *Katwijk*, Kralingen, *Krimpen a/d Lek*, *Leerdam*, *Leiden*, Leiderdorp, Leimuiden, *Lisse*, *Loosduinen*, *Maassluis*, *Middelharnis*, Monster, Nieuw-Lekkerland, *Naaldwijk*, Noordwijk, Oegstgeest, *Ooltgensplaat*, Oudewater, *Overschie*, *Puttershoek*, Rhijnsburg, Ridderkerk, *Rotterdam*, Rijswijk, Sassenheim, Schiedam, *Schoonhoven*, Sliedrecht, *Sommelsdijk*, Strijen, *Oude Tonge*, Vianen, *Vlaardingen*, Voorburg, Voorschoten, Wassenaar, Woerden, *IJsselmonde*, Zoetermeer, *Zuidland*, Zwammerdam, *Zwijndrecht*.

Noordholland. 54 gemeenten: Aalsmeer, Abbekerk, Alkmaar, Amsterdam, Bennebroek, *Beverwijk*, Bloemendaal, Bovenkarspel, Broek in Waterland, *Buiksloot*, Bussum, Edam, *Egmond aan Zee*, *Enkhuizen*, 's Graveland, Grootebroek, *Haarlem*, Haarlemmermeer, Heemstede, Helder, Hilversum, *Hoorn*, Huizen, Ilpendam, *Koog aan de Zaan*, Laren, Medemblik, Midwoud, Monnikendam, Muiden, Naarden, Nederhorst den Berg, *Nibbixwoud*, *Nieuwendam*, Nieuweramstel, *Purmerend*, Rijp, Schagen, *Schellinkhout*, Sloten, Terschelling, Texel, *Uitgeest*, Urk, Velzen, Vlieland, Weesp, Wervershoof, *Wieringen*,

Wognum, Wormerveer, Zaandam, Zandvoort, Zuid- en Noord-Schermer.

Zeeland. 44 gemeenten: Aardenburg, Arnemuiden, Axel, Biervliet, *Breskens*, Brouwershaven, Bruinisse, Clinge, Cortgene, Domburg, Eede, *Goes*, Graauw, Groede, Haamstede, 's Heerenhoek, Hoofdplaat, Hulst, Kattendijke, Kloetinge, Koudekerke, *Middelburg*, Nieuwerkerk, Oostburg, Oosterland, Oostkapelle, Oud Vosmeer, Ouwerkerk, Sas van Gent, Schoondijke, Serooskerke, *St. Maartensdijk*, Sluis, Stoppeldijk, Terneuzen, *Tholen*, *Veere*, Vlissingen, *Wemeldinge*, Westkapelle, Wissekerke, IJzendijke, Zierikzee, Zonnemaire.

Utrecht. 31 gemeenten: Abcoude-Baambrugge, Amerongen, Amersfoort, Baarn, de Bilt, Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Cothen, Doorn, Driebergen, Leusden, Loenen, Maarssen, Maartensdijk, Montfoort, Mijdrecht, Nigtevecht, Renswoude, Rijsenburg, Schalkwijk, Soest, *Utrecht*, Veenendaal, Vinkeveen en Waverveen, Vreeland, *Vreeswijk*, Woudenberg, Wijk bij Duurstede, IJsselstein, Zeist, Zuylen.

Friesland. 27 gemeenten: Achtkarspelen, Baarderadeel, Barradeel, 't Bildt, Bolsward, Dokkum, Ferwerderadeel, *Franeker*, Franekeradeel, Harlingen, *Haskerland*, Idaarderadeel, *Kollumerland en Nieuw-Kruisland*, *Leeuwarden*, Leeuwarderadeel, Menaldumadeel, Opsterland, Rauwerderhem, Schoterland, *Smallingerland*, *Sneek*, Tietjerksteradeel, Utingeradeel, Westdongeradeel, Wonseradeel, Workum, Wijmbritseradeel, IJlst.

Overijssel. 21 gemeenten: Almelo (Stad), Blokzijl, Delden (Stad), *Deventer*, Diepenheim, *Enschede*, *Genemuiden*, *Goor*, Hardenberg (Stad), *Hasselt*, Hengelo, *Kampen*, *Oldemarkt*, Oldenzaal, Ootmarsum, Raalte, *Steenwijk*, Vollenhove (Stad), *Wijhe*, *Zwartsluis*, *Zwolle*.

Groningen. 11 gemeenten: Appingedam, *Groningen*, Hoogezand, *Meeden*, *Muntendam*, *Sappemeer*, Veendam, Wildervank, Winschoten, *Winsum*, Zuidhorn.

Drenthe. 5 gemeenten: Assen, Beilen, Coevorden, Meppel, Zuidlaren.

Limburg. 30 gemeenten: Arcen en Velden, Buggenum, Echt, Eysden, Gennep, Grubbenvorst, Gulpen, Heel en Panheel, Heerlen, Helden, Heythuysen, Horst, Kessel, Maasbree, Maastricht, Mook en Middelaar, Nederweert, Neer, Roermond, Roosteren, Sevenum, Sittard, Tegelen, Thorn, Vaals, Valkenburg, Venlo, Venray, Weert, Wessem.

De Minister van Staat,
Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

23 Februari 1887
n°. 3.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken, van 13 Februari 1887 n°. 509, afd. Onderwijs;

Gezien Onze besluiten van 3 Februari 1879 n°. 2, 25 Juli 1880 n°. 15, 2 Februari 1881 n°. 8, 8 Februari 1883 n°. 5, 1 December 1883 n°. 19, 5 Februari 1884 n°. 10, 8 Juli 1884 n°. 12 en 23 Juni 1885 n°. 35;

Hebben goedgevonden en verstaan:

In de lijst der beambten, bedoeld in art. 62 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) en vastgesteld bij Ons eerstvermeld besluit: 1°. voor de Rijksuniversiteit te Leiden, onder volgnummer 38, de woorden: » het kabinet van Natuurkundige werktuigen" te vervangen door: » het Natuurkundig Laboratorium en kabinet", en voorts op te nemen onder volgnummer 39*a*: » Instrumentmaker bij dat kabinet"; 2°. voor de Rijksuniversiteit te Utrecht, op te nemen na volgnummer 17:

Gezondheidsleer.

N°. 17*a*. Adsistenten.

Pharmacie.

N°. 17*b*. Adsistenten.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

's Gravenhage, den 23sten Februari 1887.

WILLEM.

De Minister van Staat,
Minister van Binnenlandsche Zaken,
HERMSKERK.

21 Juni 1887.
(*Staatsblad* n°. 105).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken, van 14 April 1887, n°. 450, afd. Onderwijs;

Overwegende, dat het Ons wenschelijk is voorgekomen met herziening der bepalingen van Ons besluit van 29 Juni 1878 (*Staatsblad* n°. 98), een leerplan voor de gymnasia en progymnasia vast te stellen;

Gezien art. 7 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), zooals dit is gewijzigd door de wet aan 7 Mei 1878 (*Staatsblad* n°. 33);

Den Raad van State gehoord (advies van 31 Mei 1887, n°. 1 *b*);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 14 Juni 1887, n°. 1699, afd. Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan, te bepalen:

Artikel 1.

Het onderwijs aan de gymnasia wordt gegeven in een zesjarigen cursus, ingericht volgens de voorschriften van dit besluit.

Het schooljaar vangt aan met den eersten dag der maand September.

Behalve op de zon- en feestdagen en in de vacantiën, bedoeld in art. 10 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) tot regeling van het hooger onderwijs, worden de lessen gedurende het gansche schooljaar gehouden op de uren van iederen schooldag door den gemeenteraad daarvoor aangewezen.

Artikel 2.

Samenvoeging van klassen bij de lessen is verboden. Uitzondering op dezen regel is alleen dan geoorloofd, wanneer ontstentenis van leeraren of soortgelijke buitengewone omstandigheden tijdelijk het bijeenzijn van verschillende klassen noodzakelijk maken.

Bedraagt het getal leerlingen derzelfde klasse meer dan vier en twintig, zoo moet zij in twee, bedraagt het meer dan vijftig, zoo moet zij in drie parallelklassen gesplitst worden.

Artikel 3.

De tabel, bij dit besluit gevoegd, wijst aan hoevele lesuren aan het onderwijs in elk der vakken, vermeld onder *a* tot en met *m* in art. 5 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) tot regeling van het hooger onderwijs, wekelijks in elke klasse besteed moeten worden.

Alleen in bijzondere gevallen is vermeerdering dier lesuren geoorloofd, mits het getal tot bijwoning waarvan de leerlingen van elke klasse verplicht zijn, dat van dertig niet te bovenga.

Wordt daarenboven onderwijs gegeven in één der vakken, vermeld in genoemd art. 5 onder *n* of *o*, of in beide, dan rekenen de daaraan te besteden lesuren bij de toepassing der twee vorige zinsneden niet mede.

Artikel 4.

Het onderwijs omvat:

a. *voor de Grieksche taal en letterkunde:*

in de tweede tot en met de vierde klasse, de gronden der spraakleer, de lezing en verklaring van eenvoudig Attisch proza en in de vierde klasse ook epische poëzie;

in de vijfde klasse, de herhaling en voorzetting der spraakleer, de lezing en verklaring van Attisch en Ionisch proza en van epische poëzie;

in de zesde klasse, de cursorische lezing van Attisch en Ionisch proza en van epische en lyrische poëzie.

In de vijfde klasse worden bovendien twee lesuren aan de lezing en verklaring van moeielijker proza en in de zesde klasse drie lesuren aan de lezing en verklaring van moeielijker proza en dramatische poëzie besteed.

Deze lesuren zijn meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5, onder *a*.

In de vijfde klasse kan met de gezette en nauwkeurige lezing de cursorische lezing van denzelfden schrijver worden vereenigd.

b. *voor de Latijnsche taal en letterkunde:*

in de eerste tot en met de vierde klasse, de gronden der spraakleer, de lezing en verklaring van proza en van epische poëzie;

in de vijfde klasse, de herhaling en voortzetting der spraakleer, de lezing en verklaring van proza en van epische, lyrische en dramatische poëzie;

in de zesde klasse, de cursorische lezing van proza, epische, lyrische en dramatische poëzie.

In de vijfde klasse worden bovendien drie lesuren aan de lezing en verklaring van moeielijker proza en in de zesde klasse vier lesuren aan de lezing en verklaring van moeielijker proza en poëzie, aan vertalingen in het Latijn, en aan de beoefening der Romeinsche antiquiteiten besteed; waaronder inzonderheid de Staatsinrichting van Rome, de eeredienst en de hoofdtrekken van het rechtswezen worden begrepen.

Deze lesuren zijn meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5, onder *a*.

In de vijfde klasse kan met de gezette en nauwkeurige lezing de cursorische lezing van denzelfden schrijver worden vereenigd.

c. *voor de Nederlandsche taal en letterkunde:*

in de eerste tot en met de derde klasse, de spraakleer, taal- en stijloefeningen en de lezing en verklaring van nieuwere schrijvers;

in de vierde klasse, stijloefeningen, lezing en verklaring van klassieke schrijvers uit het laatste gedeelte der achttiende en uit de negentiende eeuw;

in de vijfde en zesde klasse stijl- en spreekoefeningen en een beknopt overzicht der vaderlandsche letterkunde door lezing van stukken uit vroegeren en lateren tijd.

d. *voor de Fransche taal:*

in de eerste tot en met de derde klasse, de uitspraak, de gronden der spraakleer, vertaling uit het Fransch in het Nederlandsch en omgekeerd, lezing van stukken uit den nieuweren tijd;
in de vierde tot en met de zesde klasse, lezing en verklaring van meesterstukken van de letterkunde.

e. *voor de Hoogduitsche taal:*

in de tweede tot en met de vierde klasse, de uitspraak, de gronden der spraakleer, vertaling uit het Hoogduitsch in het Nederlandsch en omgekeerd, lezing van stukken uit den nieuweren tijd;
in de vijfde en zesde klasse, lezing en verklaring van meesterstukken van de letterkunde.

f. *voor de Engelsche taal:*

in de derde en vierde klasse, de uitspraak, de gronden der spraakleer, vertaling uit het Engelsch in het Nederlandsch en omgekeerd;
in de vijfde en zesde klasse, lezing en verklaring van meesterstukken van de letterkunde.

g. *voor de geschiedenis:*

A. *voor de vaderlandsche geschiedenis:*

in de eerste tot en met de derde klasse, een overzicht der vaderlandsche geschiedenis ten minste tot 1795 voortgezet;
in de zesde klasse de vaderlandsche geschiedenis, van het begin der achttiende eeuw, ten minste tot 1848 voortgezet, voornamelijk de Staatsinstellingen sedert 1795 tot en met 1815. Dit lesuur is meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen in art. 5 onder *a*.

B. *voor de algemeene geschiedenis:*

in de eerste tot en met de derde klasse, een overzicht der algemeene geschiedenis ten minste tot 1789 voortgezet;
in de vierde klasse, de geschiedenis der oudheid, in het bijzonder van Griekenland en van Rome (en in verband daarmede de oude aardrijkskunde);
in de vijfde en zesde klasse, de nieuwe geschiedenis na 1713, ten minste tot 1848 voortgezet.
In de vijfde klasse wordt bovendien een uur besteed aan de Romeinsche geschiedenis in verband met de ontwikkeling der Romeinsche Staatsinstellingen. Dit lesuur is meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5 onder *a*.

h. *voor de aardrijkskunde:*

in de eerste tot en met de derde klasse, een algemeen overzicht der hedendaagsche aardrijkskunde;
in de zesde klasse, behandeling van hoofdpunten uit de wiskundige en de natuurkundige aardrijkskunde.

i. *voor de wiskunde:*

a. voor de reken- en stelkunde:

in de eerste tot en met de vierde klasse, de hoofdbewerkingen met geheele en gebroken getallen en stelkundige vormen, de deelbaarheid der getallen, het metrieke stelsel, de evenredigheden, de vergelijkingen van den eersten graad met één of meer onbekenden, de wortelgrootheden, de gebroken en negatieve exponenten;
in de vijfde en zesde klasse, de vierkantsvergelijkingen en herhaling van de wortelgrootheden, de gebreken en negatieve exponenten.

b. voor de meetkunde:

in de eerste tot en met de vierde klasse, de planimetrie;
in de vijfde en zesde klasse, de stereometrie.
Bovendien worden in de vijfde en in de zesde klasse telkens drie lesuren meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5 onder *b*, besteed aan de reken- en meetkundige reeksen, de logarithmen, de onbepaalde vergelijkingen van den eersten graad, de vlakke en de bolvormige trigonometrie, de beginselen der vlakke coördinatenleer en herhaling en toepassing op vraagstukken van het geleerde in reken-, stel- en meetkunde.

k. *voor de natuurkunde:*

in de vijfde en de zesde klasse, proefondervindelijke behandeling van de voornaamste, binnen het bereik der leerlingen liggende verschijnselen op het gebied der natuurkunde.
Bovendien wordt in de vijfde en zesde klasse telkens een uur meer bijzondorlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5 onder *b*, besteed aan eene meer wetenschappelijke behandeling van de algemeene eigenschappen der lichamen, de grondbeginselen der mechanica, de leer der zwaartekracht en de leer der warmte.

l. *voor de scheikunde:*

in de vijfde en zesde klasse wordt telkens een uur meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5 onder *b*, besteed aan de verwerving van algemeene begrippen der scheikunde, verkregen door degelijke behandeling van de daarvoor meest geschikte grondstoffen.

m. *voor de natuurlijke historie:*

in de eerste en de tweede klasse, oefening van het waarnemingsvermogen door behandeling en vergelijking van, inzonderheid inlandsche, plant- en diervormen; in de vijfde en zesde klasse, inleiding tot de kennis van het planten- en het dierenrijk. Deze lesuren zijn moer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5 onder *b*.

Artikel 5.

Vrijstelling wordt in de vijfde en zesde klasse verleend aan leerlingen:

a. die zich uitsluitend willen onderwerpen aan het eindexamen ter verkrijging van het getuigschrift voor de faculteit der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid of der letteren en wijsbegeerte, van de lessen in de wiskunde, natuurkunde en natuurlijke historie, meer bijzonderlijk bestemd voor hen, hieronder onder *b* genoemd en van die in de scheikunde;

b. die zich uitsluitend willen onderwerpen aan het eindexamen ter verkrijging van het getuigschrift voor de faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkunde, van de lessen in het Grieksch, het Latijn en de geschiedenis, meer bijzonderlijk bestemd voor hen, hierboven onder *a* genoemd.

Artikel 6.

Het onderwijs aan de progymnasia wordt gegeven in een vierjarigen cursus.
Voor het overige zijn de bepalingen van dit besluit, met uitsluiting van die van art. 4, voor zoover deze het onderwijs in de vijfde en in de zesde klasse betreffen, en die van art. 5, op deze instellingen mede toepasselijk.

Artikel 7.

Met het in werking treden van dit besluit vervalt Ons besluit van 29 Juni 1878 (*Staatsblad* n°. 98), houdende vaststelling van het in art. 7 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) tot regeling van het hooger onderwijs bedoelde leerplan der gymnasia.

Artikel 8.

Dit besluit treedt in werking op 1 September 1887.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Wildungen, den 21sten Juni 1887.

WILLEM.

De Minister van Staat,
Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

TABEL, bedoeld in art 3 van het Koninklijk besluit van 21 Juni 1887 (*Staatsblad* n°. 105).

VAKKEN.	Iste klasse.	IIde klasse.	IIIde klasse.	IVde klasse.	Vde klasse.			VIde klasse.			TOTAAL.
					A.	Alle leerlingen.	B.	A.	Alle leerlingen.	B.	
Grieksch . . .	»	Tot 1 Jan. 8 later 5	6	7	2	4	»	3	4	»	32 (ongeveer)
Latijn	8	6	6	6	3	5	»	4	4	»	42
Nederlandsch. .	3	2	2	2	»	2	»	»	1	»	12
Fransch. . . .	4	2	2	2	»	1	»	»	1	»	12
Hoogduitsch . .	»	na 1 Jan. 3	2	2	»	2	»	»	1	»	9
Engelsch . . .	»	»	3	3	»	2	»	»	1	»	9
Geschiedenis . .	4	3	3	3	1	1	»	1	2	»	18
Aardrijkskunde .	3	2	1	»	»	»	»	»	1	»	7
Wiskunde. . .	4	3	3	3	»	2	3	»	2	3	23
Natuurkunde. .	»	»	»	»	»	2	1	»	2	1	6
Scheikunde . .	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	2
Natuurl. historie	2	2	»	»	»	»	2	»	»	2	8
Getal uren. .	28	28	28	28	27		28	27		26	

De leerlingen (A), die zich uitsluitend willen onderwerpen aan het eindexamen ter verkrijging van het getuigschrift voor de faculteit der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid of der letteren en wijsbegeerte, zullen in klasse V en VI 27 lesuren hebben te volgen en de leerlingen (B), die zich uitsluitend willen onderwerpen aan het eindexamen ter verkrijging van het getuigschrift voor de faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkunde, in klasse V 28 en in klasse VI 26 lesuren.

Het aantal lesuren voor het volledig getuigschrift bedraagt 34.

BIJLAGE C.

TOELICHTING van het leerplan der gymnasia, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 21 Juni 1887 (*Staatsblad* n°. 105).

§ 1. Het doel met dit nieuwe leerplan beoogd is het wegnemen van de gebreken en het aanvullen der leemten, die de ondervinding had leeren kennen. Voor het eerste was eene betere verdeeling der leerstof over de verschillende schooljaren en voor de verschillende categorieën van leerlingen, voor het tweede uitbreiding van het onderwijs in de natuurkunde en in de scheikunde voor de aanstaande studenten in de geneeskunde en in de wis- en natuurkunde noodig.

§ 2. Inzonderheid bij studenten in de faculteit der geneeskunde of in die der wis- en natuurkunde doen zich meermalen omstandigheden voor, die hen in het midden hunner studiën nopen van vak te veranderen. Wel heeft art. 86 der wet op het hooger onderwijs in dit geval voorzien, doch dit neemt niet weg dat het geven der daar gevorderde bewijzen van voldoende kennis den belanghebbenden, die zich vaak geruimen tijd met geheel verschillende studiën hebben bezig gehouden, dikwijls zeer moeielijk valt. De leerling, die zich de beslissing over zijne bestemming wenscht voor te behouden, mag dus niet ten gevolge eener gedwongen splitsing worden belet, desverkiezende alle lessen bij te wonen, ten einde zich te bekwamen voor het afleggen van het volledig eindexamen. Wel klimt het aantal lesuren voor hen alsdan tot 34, doch daarbij valt op te merken, vooreerst, dat hun aantal in verhouding tot dat der overige leerlingen zeer gering is en verder dat het volledig getuigschrift of door zeer vlugge of door jeugdige leerlingen wordt verlangd. In het laatste geval bestaat voor hen geen bezwaar de lessen in de zesde klasse twee achtereenvolgende jaren bij te wonen.

De artikelen.

Art. 3. Alleen in bijzondere gevallen wordt vermeerdering der lesuren tot 30 toegestaan. Daartoe moeten gerekend worden gevallen van lokalen en tijdelijken aard. Zoo zal uitbreiding van het onderwijs in de Nederlandsche taal in gedeelten van ons land, waar de bevolking een afwijkend taaleigen gebruikt, onvermijdelijk zijn. Onder de gevallen van tijdelijken aard behooren te worden gerekend die, waarin ten gevolge van langdurige ongesteldheid van een leeraar of een groot gedeelte der leerlingen eener klasse, deze buiten hare schuld achterlijk is geraakt. In gewone gevallen is uitbreiding van het aantal lesuren niet toegelaten, daar de thans voorgeschreven lesuren gebleken zijn voldoende te wezen en door uitbreiding daarvan de eenheid van het onderwijs aan de verschillende gymnasia verbroken wordt.

Art. 4. Het bezwaar dat in de tweede klasse te gelijk met het onderwijs in de *Grieksche* en in de *Hoogduitsche* taal werd aangevangen is weggenomen. Voortaan zal met het onderwijs in de laatstgenoemde taal eerst na de Kerstvacantie een begin worden gemaakt. De daardoor vrijvallende uren zullen aan het onderwijs in de Grieksche taal worden toegedeeld. Zoodoende zullen de leerlingen de eerste beginselen van die taal zich hebben eigen gemaakt alvorens met het onderwijs in de Hoogduitsche taal te beginnen.

Bij de *splitsing van het onderwijs in de oude talen* is thans als regel gevolgd, dat aanstaande genees- en wis- en natuurkundigen van de lectuur van moeielijke schrijvers zijn vrijgesteld. Het is echter niet wenschelijk geoordeeld het onderwijs voor hen reeds van af de vijfde klasse tot de cursorische lectuur te beperken, daar zulks slechts tot oppervlakkigheid zou leiden. Toch kan eene vijfde klasse zoo ver zijn gevorderd, dat men zonder gevaar daarvoor met de statarische lectuur van een schrijver de cursorische lectuur van dezen kan vereenigen en wordt dus daartoe de vrijheid gelaten. In de zesde klasse behooren deze leerlingen zoo ver te zijn gevorderd, dat de cursorische lectuur der bedoelde schrijvers voor hen voldoende is. Dientengevolge zullen zij voldoenden tijd voor de beoefening der wiskunde en der natuurwetenschappen overhouden.

Aan het onderwijs in het *Nederlandsch* konden niet meer lesuren worden toegewezen, indien men het maximum van 28 lesuren niet wilde overschrijden. Toch zou ook met de thans toegewezen lesuren door inkrimping van het onderwijs in de spraakkunst tijd kunnen worden gewonnen voor de oefeningen in mondeling en schriftelijk taalgebruik.

Met opzicht tot de *geschiedenis* is ook thans getracht den leeraar zoo weinig mogelijk in zijne inzichten omtrent de inrichting van zijn cursus te belemmeren. Eene aanwijzing der te behandelen perioden mocht echter niet ontbreken, zoowel tot bevordering der eenheid in het onderwijs als om te groote uitvoerigheid te voorkomen. Voor aanstaande geneeskundigen, enz. is uitvoerige behandeling der Romeinsche geschiedenis, zooals die tot dusver in de vijfde klasse werd onderwezen, overbodig. Om die reden is de behandeling der oude geschiedenis in verband met de onmisbare aardrijkskunde, voor zoover dezelve voor alle leerlingen noodig is, tot de vierde klasse beperkt.

De leerstof der nieuwe geschiedenis, die voor een enkele klasse te omvangrijk is, werd over twee klassen verdeeld.

Bij de geschiedenis des vaderlands is de Staatsregeling der Republiek vermeld, omdat deze mede bijdraagt tot de kennis van den tegenwoordigen toestand en zonder haar de gebeurtenissen die in Nederland plaats hadden, niet wel kunnen worden begrepen.

Aanstaande geneeskundigen enz. kunnen vrijstelling van dit lesuur bekomen; deze vrijstelling is vooral met het oog op leerlingen van middelmatigen aanleg verleend.

De geringe vermindering van het aantal lesuren in de *aardrijkskunde* zal niet nadeelig werken, indien de eischen bij de toelating der leerlingen tot de eerste klasse voor dit vak eenigszins hooger worden gesteld, hetgeen veilig kan geschieden, daar de elementaire kennis der aardrijkskunde een zuiver geheugenwerk is.

Het onderwijs in *wis-* en *natuurkundige aardrijkskunde* is voor alle leerlingen behouden, omdat eerst in de zesde klasse de wis- en natuurkundige kennis kan zijn verkregen, die noodig is om dat gedeelte der aardrijkskunde goed te begrijpen. De natuurkundige aardrijkskunde behoort in geenen deele achtergesteld te worden bij de wiskundige, zooals thans meermalen geschiedt. Zoodoende zal dit onderwijs, dat thans bij de leerlingen niet altijd in den smaak valt, nuttig en tevens aangenaam zijn.

De omvang van het onderwijs in de *meetkunde* is dezelfde gebleven, doch die van het onderwijs in de *stelkunde* voor de aanstaande godgeleerden, enz., kleiner geworden. Door eene betere verdeeling der leerstof over de verschillende jaren is tevens aan de klacht over overlading in de eerste drie schooljaren te gemoet gekomen.

Het onderwijs in de *natuurkunde*, dat door alle leerlingen wordt gevolgd, is in zoover uitgebreid, dat de lijst, vroeger voor natuur- en scheikunde bestemd, thans uitsluitend ten dienste van het onderwijs in de natuurkunde zal worden gebruikt. Het onderwijs dat de aanstaande geneeskundigen, enz. bovendien afzonderlijk in *natuurkunde* en in *scheikunde* zullen ontvangen zal een zuiver wetenschappelijk karakter dragen en dus aan de leerlingen die kennis kunnen schenken, die zij noodig hebben om terstond de lessen aan de Universiteit met vrucht te volgen.

De keuze der te behandelen onderwerpen van de scheikunde kan worden overgelaten aan de leeraren.

Het onderwijs in de *natuurlijke historie* zal inzonderheid dienstbaar worden gemaakt voor de oefening van het waarnemingsvermogen der leerlingen. Aldus opgevat is voor alle leerlingen zijne plaats in de lagere klassen. In de hoogste klassen wordt het als voorbereiding voor de studie aan de Universiteit, meer bijzonderlijk voor aanstaande geneeskundigen enz. bestemd.

Art. 5. De leerling heeft het recht die vrijstelling te vorderen. Tot nu toe heeft dit geenerlei stoornis in de orde veroorzaakt.

BIJLAGE D.

21 Juni 1887
(*Staatsblad* n°. 106).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken van 14 April 1887, n°. 450, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat het Ons wenschelijk is voorgekomen, in verband met de vaststelling van een nieuw leeerplan voor de gymnasia en progymnasia, het programma voor het eindexamen der gymnasia en het daarmede gelijkgestelde examen, vermeld in art. 12 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), te herzien;

Den Raad van State gehoord (advies van 31 Mei 1887, n°. 1 *b*);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 14 Juni 1887, n°. 1699, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan, te bepalen:

Artikel 1.

Het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus en het daarmede gelijkgestelde examen, vermeld in art. 12 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), worden gehouden op achtereenvolgende, door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken jaarlijks voor elk gymnasium en voor de in bovengenoemd artikel bedoelde commissie aan te wijzen dagen.

Artikel 2.

Het examen omvat:

AFDEELING I.

Voor de Grieksche taal en letterkunde.

a. het vertalen en verklaren van proza (bijv. Xenophon, Lysias, Isocrates, Herodotus) en van epische poëzie;

b. het vertalen van moeielijker proza (bijv. Plato, Demosthenes) of van dramatische poëzie.

De keuze tusschen beiden geschiedt door den rector.

AFDEELING II.

Voor de Latijnsche taal en letterkunde.

a. het vertalen en verklaren van proza (bijv. Cicero, Salustius, Livius) en eenvoudige poëzie (bijv. Ovidius, Tibullus, de Aeneis van Virgilius);

b. het vertalen van moeielijker proza of poëzie (bijv. Horatius, Lucretius, geschikte stukken uit Tacitus, den wijsgeer Seneca).

De keuze tusschen beiden geschiedt door den rector.

c. de Romeinsche antiquiteiten;

d. eene vertaling uit het Nederlandsch in het Latijn.

AFDEELING III.

Voor de Nederlandsche taal en de geschiedenis.

a. een opstel in het Nederlandsch over een door elk examinandus uit een zestal opgegevene te kiezen onderwerp (onderwerpen van geschiedkundigen aard zijn uitgesloten);

b. de vaderlandsche geschiedenis in de zesde klasse en de algemeene nieuwe geschiedenis in de beide hoogste klassen behandeld.

AFDEELING IV.

Voor de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal.

Vertaling van proza of gemakkelijke poëzie.

AFDEELING V.

Voor de wiskunde.

a. De stelkunde:

1°. tot en met de tweedemachtsvergelijkingen;

2°. de onbepaalde vergelijkingen van den 1sten graad, de reken- en meetkundige reeksen en de logarithmen.

b. De meetkunde, tot en met de stereometrie.

c. De vlakke en bolvormige trigonometrie.

Het mondeling examen omvat, behalve de bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus kunnen worden gemaakt, de onderdeelen I*a*, II*a* en *c* en III*b*; het schriftelijk examen de overige onderdeelen dier afdeelingen, benevens afdeeling IV, terwijl het examen in afdeeling V zoowel mondeling als schriftelijk wordt afgenomen

Artikel 3.

De examinandi, die uitsluitend het getuigschrift voor de faculteit der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid of der letteren en wijsbegeerte verlangen, zijn vrijgesteld van het examen in de onderdeelen V *a* 2 en *c*.

Zij die uitsluitend het getuigschrift voor de faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkunde verlangen, zijn vrijgesteld van het examen in de onderdeelen I *b*, II *b*, *c* en *d*, en van het examen in de vaderlandsche geschiedenis onder III *b* vermeld.

Artikel 4.

Bij het examen in afdeeling I, II en IV zijn vroeger behandelde stukken van de aangewezene schrijvers uitgesloten.

Het gebruik van boeken, die bij het onderwijs in handen van de leerlingen zijn geweest en van hulpboeken is niet geoorloofd. Van de hulpboeken zijn de logarithmentafels uitgesloten, die echter vroeger niet door de leerlingen mogen zijn gebruikt.

Bij het opgeven der te vertalen stukken wordt aan de candidaten de beteekenis medegedeeld van die woorden en uitdrukkingen wier verklaring groote moeielijkheden zou kunnen opleveren. Zulks geschiedt met voorkennis van gecommitteerden.

Bij het mondeling examen wordt elk examinandus afzonderlijk ondervraagd; de overige examinandi mogen bij dat examen geen toehoorders zijn. De tijd die daarbij voor elk onderdeel wordt besteed, mag voor ieder examinandus niet meer dan 30 minuten en niet minder dan 20 minuten bedragen, uitgezonderd voor algemeene geschiedenis en antiquiteiten, waarvoor 15 minuten voldoende kunnen worden geacht.

Artikel 5.

De regeling der examens geschiedt door den rector of den voorzitter der commissie bedoeld in art. 12 alin. 1 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), met dien verstande, dat geen examinandus op één dag langer dan zes uren wordt geëxamineerd, en dat het geheele examen voor elk examinandus binnen ten hoogste drie dagen afloope.

Acht de gecommitteerde of de meerderheid der examinatoren of die der gecommitteerden het noodzakelijk, dat de duur van het examen voor één of meer examinandi met een dag verlengd wordt, dan wordt de belanghebbende daarmede in kennis gesteld en hem medegedeeld, welke dag daartoe door examinatoren of gecommitteerden is bestemd. Geschiedt de verlenging van het examen op verlangen van gecommitteerden, dan hebben deze de bevoegdheid, onder de in art. 2, afdeeling I en II genoemde schrijvers diegene aan te wijzen, waaruit de keuze moet geschieden der op te geven stukken.

Indien meer dan één gecommitteerde is aangewezen, kan, ter bekorting van den duur van het geheele examen, in de verschillende afdeelingen gelijktijdig worden geëxamineerd.

Artikel 6.

Bij de beoordeeling van ieder onderdeel van het examen wordt door den examinator een der volgende cijfers of praedikaten toegekend:

1 = slecht;

2 = onvoldoende;

3 = voldoende;

4 = goed;

5 = zeer goed.

Ter bepaling van het eindcijfer in elke afdeeling wordt de som der toegekende cijfers gedeeld door het getal harer onderdeelen.

De examinandi, die het getuigschrift voor de faculteit der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid of der letteren en wijsbegeerte verlangen, moeten in elke der afdeelingen I en II ten minste het eindcijfer 3 hebben behaald.

Zij die het getuigschrift voor de faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkunde verlangen, moeten in afdeeling V en ten minste in eene der beide afdeelingen I en II het eindcijfer 3 hebben behaald.

Artikel 7.

Gedurende het examen is het geen examinandus geoorloofd zich, zonder vergunning van den rector, uit het lokaal te verwijderen.

Zij die zich aan eenig bedrog bij het examen schuldig maken, worden terstond afgewezen.

Artikel 8.

Van de bij dit besluit bedoelde examens in eenig vak, in art. 2 genoemd, zijn vrijgesteld zij, die volgens de wet op het middelbaar onderwijs bevoegd zijn tot het geven van onderwijs in dat vak.

Zij die bevoegd zijn tot het geven van lager onderwijs in ééne of meer der in art. 2, afdeeling IV genoemde talen, zijn van het examen in die taal vrijgesteld.

Artikel 9.

Van het examen in afdeeling V van art. 2 zijn vrijgesteld:

a. zij die met goed gevolg hebben afgelegd het examen, omschreven in art. 2 van Ons besluit van 12 Februari 1879 (*Staatsblad* n°. 35), voorbereidende tot het artsexamen;

b. zij die met goed gevolg hebben afgelegd het examen van adjunct-ijker, omschreven in Ons besluit van 11 Juli 1871 (*Staatsblad* n°. 76).

Artikel 10.

Dit besluit treedt in werking op 1 Januari 1888. Met dat tijdstip vervalt Ons besluit van 2 April 1884 (*Staatsblad* n°. 44).

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Wildungen, den 21sten Juni 1887.

WILLEM.

De Minister van Staat,
Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

BIJLAGE **E.**

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1887 *belast geweest met het afnemen van het examen, bedoeld in art.* 12 *der wet op het hooger onderwijs.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

$\frac{\text{'s Gravenhage,}}{\text{Utrecht,}}$ 10 Augustus 1887.

Overeenkomstig Uwer Excellentie's verlangen heeft de Commissie, bij Koninklijk besluit van den 31sten Mei n°. 13 benoemd voor het Staatsexamen, bedoeld in art. 12 der wet op het hooger onderwijs, de eer Uwer Excellentie het verslag van het onlangs gehouden examen aan te bieden.

De Commissie meende bij de regeling van het examen zich geheel te moeten richten naar de bepalingen, die reeds eenige jaren lang door de verschillende commissiën zijn gevolgd. Zoo ten opzichte van de stof voor de onderdeelen van het examen en de verdeeling van deze over de in het Koninklijk besluit van den 2den April 1884 genoemde drie examendagen, als ten opzichte van den duur van het examen in elk vak en zijne deelen, nam de Commissie tot voorbeeld hetgeen daaromtrent in vorige jaren doeltreffend was gebleken.

De vijf sub-commissiën, waarin de commissie zich splitste, belastten zich ieder met het examen in eene der vijf afdeelingen, in art. 2 van genoemd Koninklijk besluit aangegeven. Voor de eerste afdeeling vereenigde zich de heeren E. Mehler en K. G. P. Schwartz; voor de tweede de heeren Cl. Wilde, J. S. Speijer en F. J. L. Krämer; voor de derde de heeren W. Everts, F. J. L. Krämer en Th. P. H. Van Aalst; voor de vierde de heeren W. Everts, E. Mehler en K. G. P. Schwartz; voor de vijfde de heeren C. Mensinga en K. D. Schönfeld.

Het examen is, overeenkomstig Uwer Excellentie's besluit, den 11den Juli aangevangen en tot den 20sten Juli voortgezet. Het vrij groote aantal candidaten maakte het noodzakelijk, hen in drie groepen te verdeelen, zoodat negen examendagen noodig waren. Twee candidaten werden aan een voortgezet examen onderworpen, maar daarvoor was gelegenheid zonder dat het examen met een dag behoefde te worden verlengd.

Het bovenbedoelde getal candidaten bedroeg acht en dertig, van wie 21 het getuigschrift wenschten te ontvangen voor de faculteiten der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte, 17 dat voor de faculteiten der geneeskunde en der wis- en natuurkunde. Vijf candidaten trokken zich vóór of bij den aanvang van het examen terug, twee andere onttrokken zich daaraan vóór het einde, zoodat een en dertig het geheele examen aflegden.

Het resultaat was niet bevredigend. Van de candidaten voor het eerstgenoemde getuigschrift konden slechts zeven het verwerven; van die voor het laatstgenoemde acht. Zestien condidaten moesten worden afgewezen. Vooral voor degenen, die het diploma begeerden voor de godgeleerde, de rechtsgeleerde en de letterkundige faculteit, is de verhouding tusschen het getal der toegelatenen en dat der afgewezenen ongunstig.

Er waren onder de geëxamineerden jongelieden van zeer voldoende kennis, maar daartegenover stonden er, die in alle of de meeste afdeelingen onvoorbereid op het examen verschenen, anderen die, in enkele vakken genoegzaam bedreven, in andere veel te veel te kort schoten.

De sub-commissie voor de Grieksche taal- en letterkunde verklaart, dat sommige candidaten eene uitgebreide kennis en groote belezenheid toonden, één zelfs het hoogste cijfer in alle onderdeelen kon behalen, maar dat bij verreweg de meesten zoowel de kennis van de hoofdregels der grammatica, vooral der syntaxis, als de bedrevenheid in het vertalen veel te wenschen overliet. Duidelijk bleek den examinatoren, dat sommigen hunne taak zeer lichtvaardig opgevat hadden, onder meer ook hieruit, dat zij van de Ilias van Homerus slechts enkele boeken, van de Odyssea in het geheel niets hadden gelezen.

Ook de sub-commissie voor het Latijn is van gevoelen, dat de meerderheid der candidaten zich te weinig rekenschap had gegeven van de eischen. Zij drukt er op, dat het onmogelijk is te slagen met in der haast verkregen oppervlakkige kennis van het Latijn, en dat voor een examen, gelijkstaande met dat, hetwelk na een zesjarigen cursus aan een gymnasium wordt afgelegd, ernstige en grondige studie de noodzakelijke voorbereiding moet zijn — eene opmerking, die inzonderheid toepasselijk is op dezulken, die geene inrichting van hooger onderwijs bezoeken of bezocht hebben. Een en ander geldt in de eerste plaats de taal, maar in de tweede ook de Romeinsche antiquiteiten. Slechts een paar candidaten waren daarin voldoende bekwaam en toonden verwerkt te hebben wat zij hadden gelezen; de meesten konden zich niet boven het zeer middelmatige verheffen; verscheiden candidaten kwamen èn in kennis èn in begrip van dit vak veel te kort.

De opstellen in het Nederlandsch waren, wat taal en stijl betreft, slechts zelden onvoldoende, maar wat den inhoud aangaat, gaven zij tot de opmerking aanleiding, dat zij gewoonlijk geen geheel vormden en te dikwijls slechts gedeeltelijk of zelfs in het geheel niet de ontwikkeling bevatten van het gekozen onderwerp.

De kennis der geschiedenis was bij de meeste candidaten niet meer dan middelmatig, van meer dan één bleek zij onvoldoende. Slechts aan enkelen kon een hoog, aan één het hoogste cijfer worden toegekend. De sub-commissie voor deze afdeeling is van meening dat het tijdperk na 1789, zoowel wat de algemeene geschiedenis als wat de Nederlandsche Staatsinstellingen der 19de eeuw aangaat, minder goed wordt bestudeerd dan de vroegere tijdvakken, hoewel voor eene dergelijke opvatting van den gestelden eisch geen enkele grond bestaat.

Bij het examen in de nieuwe talen ging het peil der kennis dikwijls op en neder met dat der kennis van de oude. Voor het Fransch waren de cijfers het gunstigst. In alle talen, vooral in het Hoogduitsch en het Engelsch, was de woordenkennis te gering. Bovendien werd in de vertalingen de moedertaal menigmaal slordig geschreven.

De sub-commissie voor de wiskunde velt, voor zoover de candidaten voor de godgeleerde, de rechtsgeleerde en de letterkundige faculteiten aangaat, een zeer ongunstig oordeel. Van de 16 geëxamineerden voor deze faculteiten waren er slechts 4 voldoende; van de overigen verscheiden zeer onvoldoende in kennis. Hel examen in de stelkunde

liet in het algemeen meer te wenschen over dat dat in de meetkunde. Ook al werden bewerkingen met en herleidingen van stelkundige vormen zonder fout uitgevoerd, dan konden toch de meeste candidaten zich daarvan geen voldoende rekenschap geven. De sub-commissie meent er op te moeten wijzen, dat de uitslag van dit gedeelte van het examen de meening wettigt, dat bij de genoemde candidaten de laakbare neiging bestaat de studie der wiskunde als minder noodig te beschouwen.

Van de candidaten voor het diploma voor de faculteiten der geneeskunde en die der wis- en natuurkunde kon slechts één niet aan de gestelde eischen voor wiskunde voldoen.

De Commissie, zich met de meening dezer sub-commissie vereenigende, acht haar verslag te moeten besluiten met het eindoordeel, dat de ongunstige resultaten van het examen voor die candidaten, die in enkele afdeelingen konden voldoen, niet zelden te wijten is aan het verkeerde denkbeeld, dat de examinandi zich slechts met ijver behoeven toe te leggen op de afdeelingen, waarvoor het Koninklijk besluit het cijfer 3 als minimum eischt, en zij de studie van andere afdeelingen minder ernstig mogen opvatten.

De Commissie betuigt Uwer Excellentie haren dank voor het in hare leden gestelde vertrouwen.

De Commissie voor het Staats-examen.

J. G. Van Eyken, *Voorzitter.*

F. J. L. Krämer, *Secretaris.*

BIJLAGE F.

STATUTEN der Bijzondere Latijnsche School voor Roomsch-Katholieken te Uden

§ 1.

Aan deze school wordt uitsluitend onderwijs gegeven aan Roomsch-Katholieke jongelieden die zich willen voorbereiden tot den geestelijken stand.

§ 2.

De leeraren, Roomsch-Katholieke Priesters, worden aangesteld en ontslagen door den Generaal-Overste der Kruisheeren.

§ 3.

Het te geven onderwijs, ingericht volgens de wet op het hooger onderwijs, omvat hoofdzakelijk de vakken omschreven bij voornoemde wet onder art. 5 letters *a*, *b*, *c*, *g* en *h*.

§ 4.

Het studiejaar begint 1 October, na het eindigen der groote vacantie.

Leerlingen die nimmer onderwijs aan een gymnasium of Latijnsche school hebben genoten, worden slechts toegelaten bij het begin van het studiejaar, na aflegging van een examen.

§ 5.

Met uitzondering van Zon- en feestdagen zal dagelijks vier uren onderwijs gegeven worden.

§ 6.

Bij huishoudelijk reglement worden de dagen en uren, waarop in de verschillende vakken onderwijs gegeven wordt, bepaald.

§ 7.

De voorjaars-vacantie begint met Paschen en duurt 14 dagen.

De groote vacantie begint 15 Augustus en eindig ultimo September.

BIJLAGE G.

REGLEMENT op de Bijzondere School van voorbereidend hooger onderwijs te Wageningen.

Art. 1.

Te Wageningen wordt den 20sten September 1886 opgericht eene bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs.

Art. 2.

Het bestuur dezer school is opgedragen aan een College van drie personen, door den Raad te benoemen en voorgezeten door den Voorzitter van den gemeenteraad.

Jaarlijks treedt één lid af. De Commissie biedt een dubbeltal aan den Raad als aanbeveling aan.

De aftredende is herkiesbaar.

Art. 3.

Aan het hoofd dezer school staat een leeraar, tevens opzichter, met den titel van Rector, die minstens den graad moet bezitten van literarum humaniorum doctor of candidatus of van doctor of candidaat in de klassieke letterkunde.

Art. 4.

De rector wordt door het in art. 2 genoemd College aangesteld, geschorst, ontslagen en bezoldigd.

Ontslag geschiedt op verantwoording van het College, en, buitengewone gevallen uitgezonderd, niet dan na voorafgaande schorsing.

Art. 5.

De kosten van instandhouding met inbegrip van de dagelijksche behoeften der inrichting, worden gevonden:

a. uit eene subsidie uit de gemeentekas, krachtens Raadsbesluit van 18 Juni 1886 n°. 49;

b. uit het gebruik van een aan de gemeente toebehoorend lokaal;

c. uit het schoolgeld door de leerlingen te betalen.

Deze subsidie en de schoolgelden worden jaarlijks vastgesteld.

Het eerste bij de gemeentebegrooting, volgens bovenbedoeld raadsbesluit.

Het tweede in de zomervergadering van meergenoemd College, en zijn over een geheel jaar, of over den duur van den cursus verschuldigd.

Art. 6.

De rector geeft om de drie maanden schriftelijk rapport over het gedrag, de vlijt, de vorderingen, enz. aan de ouders van iederen leerling, voor zoover hun kinderen aangaat, en éénsper jaar vóór de vacantie aan het College van toezicht een uitvoerig beredeneerd verslag over den toestand der school. In dit verslag doet hij tevens zijne voorstellen voor het volgend schooljaar.

Art. 7.

Aan deze inrichting van voorbereiding voor het hooger onderwijs wordt les gegeven in de Grieksche taal en letterkunde en in de Latijnsche taal en letterkunde met aanverwante vakken.

Het onderwijs zal aansluiten aan de 4de of 5de klasse van een gewoon gymnasium.

Art. 8.

De overgangs-examens zullen eenmaal per jaar, en in het voor het publiek toegankelijk lokaal worden gehouden.

Art. 9.

Op voordracht van den rector kan een leerling van de school voor een bepaalden tijd of voor altijd worden verwijderd door het College van Toezicht, hetwelk van die verwijdering terstond kennis geeft aan ouders of voogden der leerlingen.

Art. 10.

Het College van Toezicht brengt eenmaal per jaar een beredeneerd verslag uit over den toestand der school, enz. aan den Raad der gemeente Wageningen.

BIJLAGE II.

STATUTEN der Bijzondere school van hooger onderwijs, opgericht in de gemeente Wittem, door de „Geestelijke vereeniging van Priesters", onder den titel van den Allerheiligsten Verlosser, gezegd: „Liguoristen".

Art. 1. Deze school heeft ten doel, jongelingen op te leiden tot den priesterlijken staat, overeenkomstig de door Paus Benedictus XIV, den 25sten Februari 1749 goedgekeurde statuten, waarnaar volgens Koninklijk besluit van 28 November 1840, gezegde vereeniging zich stiptelijk heeft te gedragen.

Art. 2. De cursus duurt zes jaren.

Art. 3. Het schooljaar begint den 1sten October en eindigt den 30sten September.

Art. 4. Er wordt onderwijs gegeven in de volgende wetenschappen:

a. Wijsbegeerte.
b. Natuurrecht.
c. Natuurwetenschappen.
d. Leerstellige geloofsleer.
e. Patrologie.
f. Hermeneutica sacra en Exegese.
g. Zedelijke godgeleerdheid.
h. Kerkelijk recht.
i. Geschiedenis der Kerk.
j. Liturgie.
k. Archeologie.
l. Gewijde welsprekendheid.

Art. 5. Bestuur en hoogleeraren:

Rector: Joannes Van Asten.
Directeur: Stephanus Bless.
Professoren: Jozef Aertnijs.
Alfons Jansen.
Wilhelmus Van Rossum.
Franciscus Ter Haar.
Joannes Haagh.
Jozef Schoth.

BIJLAGE I.

VERSLAGEN van de in 1886 gehouden eindexamens der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, voorafgegaan door een overzicht van de samenstelling der examencommissiën, van den duur en van den uitslag der examens.

OVERZICHT *van de samenstelling der examen-commissiën, van den duur en van den uitslag der examens.*

Samenstelling der Commissiën.

NOORDBRABANT.

Lid en voorzitter: dr. A. L. Lamers, directeur der Rijks hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

leden: C. A. Cikot, dr. L. Boosten en W. J. Ph. Van Oppenraay, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

dr. H. P. M. Van der Horn van den Bos, directeur van, K. Bes, B. Kouwenbergh en A. S. Kok, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Tilburg;

W. C. Hedick, directeur van, H. A. Rijkens en C. Goedeljée, leeraars aan de hoogere burgerschool te Breda;

W. A. Coolen, leeraar aan de Rijks hoogere burgerscholen te 's Hertogenbosch en te Tilburg en notaris ter standplaats Helvoirt.

GELDERLAND.

Lid en voorzitter, dr. D. G. Cramer, directeur der hoogere burgerschool te Zutphen;

leden: dr. B. C. Goudsmit en P. Kat Pz., leeraars aan de hoogere burgerschool te Zutphen;

dr. H. Van de Stadt, directeur van, dr. W. Meijeringh en M. Van Westrienen, leeraars aan de hoogere burgerschool te Arnhem;

W. J. Hakkert, directeur van, en dr. J. M. Smit, leeraar aan de Koninklijke hoogere burgerschool »Prins Hendrik der Nederlanden" te Apeldoorn;

R. E. De Haan, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Winterswijk;

B. Wijnhoff, directeur van, en mr. W. A. Van Lidt de Jeude, leeraar aan de hoogere burgerschool te Tiel;

P. A. Van Deinse, leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen.

ZUIDHOLLAND.

Lid en voorzitter: dr. I. Menalda van Schouwenburg, directeur der hoogere burgerschool te Rotterdam;

leden: J. G. Van Santen, leeraar aan de hoogere burgerschool te Rotterdam;

M. Salverda de Grave en jhr. dr. E. J. G. Everts, leeraars aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage;

dr. A. Van Oven en M. L. Keidel, leeraars aan de hoogere burgerschool te Dordrecht;

M. J. A. Masthoff en A. A. Heskes, leeraars aan de hoogere burgerschool te Delft;

mr. I. Fortuyn Droogleever en M. J. Van Dugteren, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Gouda;

dr. H. Ekama en C. J. Theunisse, leeraars aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

dr. J. Nieuwenhuyzen Kruseman, directeur van, en dr. J. M. Hiebendaal, leeraar aan de hoogere burgerschool te Gorinchem.

NOORDHOLLAND.

Lid en voorzitter: dr. D. Van Lankeren Matthes, directeur der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

leden: dr. A. Van Hennekeler, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

A. Van der Voort en E. A. W. Pauw, leeraars aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;

dr. J. D. Boeke, directeur van, en dr. H. W. Waalewijn, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Alkmaar;

A. Pelt, directeur van, en mr. J. H. L. Van Oven, leeraar aan de hoogere burgerschool te Zaandam;

dr. J. Meijers en F. G. G. Valette, leeraars aan de hoogere burgerschool te Hoorn;

C. Knapper, leeraar aan de handelsschool te Amsterdam;

J. Snijder, leeraar aan de eerste hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam;

dr. A. E. J. Holwerda en J. De Jong, leeraars aan de hoogere burgerschool te Leiden.

ZEELAND.

Lid en voorzitter: dr. A. W. Van Campen, directeur der hoogere burgerschool te Goes.

leden: J. Vermeulen, directeur van, dr. J. J. Couvée en dr. H. Japikse, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Middelburg;

G. Kok Jr., directeur van, J. A. De Bruyne en F. P. Visser, leeraars aan de hoogere burgerschool te Zierikzee;

A. S. Mink, M. C. J. D Visser en M. G. Van Neck, leeraars aan de hoogerschool te Goes;

UTRECHT.

Lid en voorzitter: dr. J. W. Moll, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Utrecht;

leden: dr. J. Campert, directeur van, J. C. F. Prikken, G. J. Buys, dr. J. W. Doijer, W. N. Coenen en G. C. Hoogewerff, leeraars aan de hoogere burgerschool te Amersfoort;

D. J. Andreae, adjunct-directeur der Rijkslandbouwschool te Wageningen;

H. Koldewijn, W. Kreling, G. De Bruyne, P. Van Mourik, J. S. Robinson, N. L. Verlint en A. Groenier, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht;

dr. G. J. Michaëlis, leeraar aan de hoogere burgerschool te Arnhem.

FRIESLAND.

Lid en voorzitter: dr. J. L. Andreae, directeur der hoogere burgerschool te Sneek;
leden: H. P. Bouman, mr. S. J. Cohen, H. Koppenol en F. F. W. Koch, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden;
dr. A. Nijland, A. Minderhoud, B. Selhorst, mr. C. C. Paehlig en S. Stellingwerf, leeraars aan de hoogere burgerschool te Sneek;
P. J. Alberts, directeur van, en M. J. A. K. Horstink, leeraar aan de hoogere burgerschool te Harlingen;
dr. J. A. Ruys, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Heerenveen;
A. Langerhuizen van Uven, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Gouda.

OVERIJSSEL.

Lid en voorzitter: dr. B. Meilink, directeur der hoogere burgerschool te Kampen;
leden: dr. M. Woudsta, dr. G. H. Leignes Bakhoven en J. E. Peyrot, leeraars aan de hoogere burgerschool te Kampen;
dr. W. J. A. Huberts, directeur van, dr. V. C. L. M. E. Frackers en B. C. Brennan, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Zwolle;
C. J De Bruyn Kops, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Zwolle en aan de hoogere burgerschool te Deventer;
dr. J. Sirks, directeur van, dr. J. E. Enklaar en G. R. Deelman, leeraars aan de hoogere burgerschool te Deventer;
F. A. Van Dam, leeraar aan de hoogere burgerschool te Stad Almelo.

GRONINGEN.

Lid en voorzitter: dr. P. Schuringa, directeur der hoogere burgerschool te Veendam;
leden: A. Van der Laan en mr. L. J. Huber, leeraars aan de hoogere burgerschool te Veendam;
D. Ingerman en dr. G. Penon, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Groningen;
dr. H. A. J. Meijer en J. M. Vos, leeraars aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Groningen;
H. Bol, D. Pol en E. Scheffer, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Sappemeer;
dr. B. Van der Meulen, directeur der hoogere burgerschool te Winschoten;
jhr. W. A. Teding van Berkhout en A. Borgman, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Warffum.

DRENTHE.

Lid en voorzitter: R. F. Modderman, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Meppel;
leden: dr. J. Ariëns Kapper en J. F. Drost, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Meppel;
J. Doornbos, dr. C. J. E. Brutel de la Rivière, dr. A. Van Hasselt, J. Brals en H. C. Felser, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Assen;
dr. J. Kors, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Groningen;
mr. F. A. De Graaff, leeraar aan de hoogere burgerschool te Haarlem.

LIMBURG.

Lid en voorzitter: mr. A. J. B. Stoffels, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Roermond;
leden: dr. J. Hoffmans, directeur van, H. J. Eymael, M. M. L. Rutten en dr. R. Fasbender, leeraars aan de hoogere burgerschool te Maastricht;
dr. L. Voorzanger, T. J. H. Adriani en P. H. Sijben, leeraars aan de Rijks hoogere burgerschool te Roermond;
P. Wimmers en J. Keuller, leeraars aan de bijzondere school voor hooger en middelbaar onderwijs te Kerkrade.

Duur der mondelinge examens.

COMMISSIËN.	Aanvang der examens.	Einde der examens.	Aantal dagen.	Aantal candidaten.	Gehouden te
Noordbrabant	15 Juli	17 Juli	3	10	's Hertogenbosch.
Gelderland .	19 id.	28 id	9	29	Zutphen.
Zuidholland.	15 id.	14 Aug.	27	85	Rotterdam.
Noordholland	15 id.	4 id.	18	59	Amsterdam.
Zeeland . .	16 id.	24 Juli	8	13	Goes.
Utrecht . .	15 id.	21 id.	6	22	Utrecht.
Friesland. .	15 id.	21 id.	6	18	Sneek.
Overijssel. .	15 id.	24 id.	9	20	Kampen.
Groningen .	15 id.	21 id.	6	15	Veendam.
Drenthe . .	15 id.	17 id.	3	8	Meppel.
Limburg . .	15 id.	21 id.	6	10	Roermond.

Uitslag der examens.

COMMISSIËN.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten die zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten	zijn afgewezen.
Noordbrabant .	's Hertogenbosch. .	3	2	1
	Tilburg.	3	3	—
	Breda	4	4	—
Gelderland . .	Apeldoorn	2	2	—
	Arnhem.	9	9	—
	Nijmegen	4	2	2
	Tiel	6	6	—
	Zutphen	8	7	1
Zuidholland. .	's Gravenhage. . .	27	19	8
	Delft.	14	10	4
	Rotterdam	10	8	2
	Dordrecht	8	8	—
	Gorinchem. . . .	3	3	—
	Gouda	5	4	1
	Schiedam	13	8	5
	Geen hoogere burgerschool . . .	5	4	1

COMMISSIËN.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten die zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
Noordholland .	Amsterdam . . .	24	22	2
	Haarlem	8	8	—
	Hoorn	9	[1]) 8	1
	Alkmaar	2	2	—
	Zaandam	4	4	—
	Leiden	12	11	1
Zeeland . . .	Middelburg . . .	5	5	—
	Zierikzee	3	3	—
	Goes	4	4	—
	Geen hoogere burgerschool . . .	[2]) 1	—	1
Utrecht . . .	Utrecht	13	11	2
	Amersfoort. . . .	9	9	—
Friesland . . .	Leeuwarden . . .	12	10	2
	Sneek	6	5	1

[1]) Hieronder 1 vrouwelijke candidaat.

[2]) Deze candidaat was voor alle vakken, behalve wiskunde, toehoorder geweest aan de hoogere burgerschool te Goes.

COMMISSIËN.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten die zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgenomen.
Overijssel. . .	Zwolle	5	4	1
	Kampen	9	9	—
	Deventer	6	6	—
Groningen . .	Groningen	11	8	3
	Veendam	4	4	—
Drenthe . . .	Assen	8	7	1
Limburg . . .	Maastricht	5	5	—
	Roermond	1	1	—
	Rolduc	4	4	—

In de hiervolgende tabel zijn de cijfers vermeld, die door elke commissie zijn toegekend voor de vijf verschillende afdeelingen, aangewezen in het algemeen reglement, behoorende bij het Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* n°. 49) en gewijzigd door dat van 10 Maart 1883 (*Staatsblad* n°. 31).

Aantal malen dat is toegekend het eindcijfer:	Noordbrabant. Groep					Gelderland. Groep					Zuidholland. Groep					Noordholland. Groep					Zeeland. Groep					Utrecht. Groep					Friesland. Groep					Overijssel. Groep					Groningen. Groep					Drenthe. Groep					Limburg. Groep					Totaal. Groep				
	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	3	»	»	»	»	2	»	»	1	1	1	»	1	1	»	»	»	1	»	»	3	1	»	»	1	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	1	1	1	»	»	11	3	4	2	3
8	2	»	1	»	»	10	4	3	2	1	9	11	7	2	7	4	3	3	6	2	»	2	3	2	1	5	4	1	1	1	1	1	1	1	3	1	2	2	2	2	4	6	3	2	2	1	1	1	»	»	»	3	2	2	2	37	37	27	20	21
7	1	4	5	2	»	3	8	5	6	8	14	15	13	12	29	20	6	13	16	4	5	5	1	3	»	5	4	5	1	1	5	6	2	3	2	6	6	5	»	5	4	2	2	2	5	2	1	1	1	5	3	4	3	3	1	68	61	55	49	60
6	4	4	2	4	2	8	6	13	10	11	22	23	26	21	30	15	27	27	20	19	4	5	4	4	4	3	7	6	9	9	6	5	5	6	6	4	8	9	11	7	4	4	2	4	4	1	5	5	1	»	4	1	1	2	3	75	95	100	92	95
5	3	1	1	4	6	3	8	5	8	9	28	20	29	17	18	10	17	14	11	19	1	»	3	3	6	6	3	7	8	9	5	5	4	7	5	5	3	4	5	5	3	1	4	3	1	3	1	1	5	1	2	1	2	3	4	69	60	74	74	83
4	»	1	1	»	2	5	2	3	2	»	6	13	10	30	1	6	5	2	5	14	1	1	2	»	1	2	4	2	2	2	1	1	5	1	2	1	»	»	2	»	»	2	3	4	2	»	»	»	1	2	»	»	1	»	»	22	29	29	47	26
3	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	4	2	»	3	»	1	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	4	»	5	1
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Aantal malen. voldoend	10	9	9	10	8	24	26	26	26	29	74	70	75	52	84	52	53	57	53	44	12	12	11	13	12	20	18	20	20	20	17	17	13	17	16	19	20	20	18	20	15	13	12	11	13	7	8	8	7	6	10	10	9	10	10	260	256	260	237	262
Aantal malen. onvold.	»	1	1	»	2	5	3	3	3	»	11	15	10	33	1	7	6	2	6	15	1	1	2	»	1	2	4	2	2	2	1	1	5	1	2	1	»	»	2	»	»	2	3	4	2	1	»	»	1	2	»	»	1	»	»	29	33	29	52	27
Getal candidaten	10					29					85					59					13					22					18					20					15					8					10					289				

VERSLAG DER COMMISSIE, *belast met het afnemen van het eind-examen der hoogere burgerscholen in* Noordbrabant *in* 1886.

's Hertogenbosch, 13 September 1886.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Noordbrabant.

De Commissie, door U Hoogedelgestrenge bij beschikking van 7 Mei 1886, A. n°. 14, 2de afdeeling, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in deze provincie, heeft de eer U Hoogedelgestrenge, ingevolge art. 67 der wet van 2 Mei 1863, het volgende verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

Op Zaterdag 15 Mei kwam de Commissie, daartoe door den voorzitter bijeengeroepen, voor het eerst te zamen in het gebouw der hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch, tot het houden der voorloopige vergadering bedoeld in art. 8 van het »Algemeen Reglement voor de Eindexamens", vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 10 Maart 1870.

De vergadering koos tot secretaris den heer W. J. Ph. Van Oppenraay en ging over tot de vorming van subcommissiën, overeenkomstig art. 8 van genoemd algemeen reglement, terwijl tevens werd vastgesteld, welke leden in de verschillende vakken als eerste, welke als tweede examinatoren zouden optreden, en wel als volgt:

Sub-commissie A:

reken- en stelkunde, planimetrie, beschrijvende meetkunde, de heeren Bes en Cikot;

stereometrie, goniometrie, trigonometrie, mechanica, de heeren Cikot en Bes;

de voorzitter wordt aan deze sub-commissie als lid toegevoegd.

Sub-Commissie B:

natuurkunde, de heeren Hedick, Van der Horn van den Bos;

scheikunde, de heeren Lamers, Van der Horn van den Bos;

natuurlijke historie, de heeren Van der Horn van den Bos, Hedick;

cosmographie, de heeren Hedick, Lamers.

Sub-commissie C:

staatsregeling, de heeren Coolen, Rijkens;

staathuishoudkunde en statistiek, de heeren Coolen, Rijkens;

aardrijkskunde, de heeren Rijkens, Boosten;

geschiedenis, de heeren Boosten, Kouwenbergh;

handelswetenschappen, de heeren Rijkens, Coolen.

Sub-commissie D:

Nederlandsch, de heeren Kouwenbergh, Goedeljée;

Fransch, de heeren Goedeljée, Kouwenbergh;

Hoogduitsch, de heeren Van Oppenraay, Kok;

Engelsch, de heeren Kok, Van Oppenraay.

Sub-commissie E:

hand- en rechtlijnig teekenen, de heeren Cikot, Bes, Van der Horn van den Bos, Boosten, Hedick.

Voorts werd bepaald, hoeveel tijd aan het mondeling onderzoek zoude gewijd worden, en daaromtrent het volgende vastgesteld:

wiskunde	1 uur 10 minuten.
mechanica	20 »
natuurkunde	25 »
scheikunde	25 »
natuurlijke historie	25 »
cosmographie	15 »
geschiedenis	$^1/_2$ uur.
aardrijkskunde	$^1/_2$ »
staatsregeling, staathuishoudkunde, statistiek	$^1/_2$ »
handelswetenschappen	$^1/_2$ »
Nederlandsch	$^1/_2$ »
Fransch	$^1/_2$ »
Engelsch	$^1/_2$ »
Hoogduitsch	$^1/_2$ »

De tijd voor practische scheikunde werd op $1^1/_2$ uur bepaald.

Aangemeld hadden zich tien candidaten, 3 van de Rijkshoogere burgerschool te 's Hertogenbosch, 3 van die te Tilburg en 4 van de hoogere burgerschool te Breda. Ingevolge den wensch van hooger hand, om den duur van het examen zooveel mogelijk te bekorten, werden de candidaten bij het mondeling onderzoek in één groep vereenigd.

Het geheele examen duurde van den 15 tot den 17 Juli.

Aan negen der candidaten werd zonder discussie het diploma toegekend, daar zij in geen der hoofdgroepen een onvoldoend cijfer verkregen. Een der candidaten moest worden afgewezen; het was een leerling van de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch.

De negen candidaten die slaagden, waren de volgende:

1. Pieter Ter Laag, geboren te Weesp, den 13 Januari 1868, leerling der Rijks hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

2. Willem Petrus Johannes Theodorus van Linden Tol, geboren te Meppel, den 26 April 1867, leerling der Rijkshoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

3. Gerard Ferdinand Guffroy, geboren te Magelang, den 2den Augustus 1867, leerling der Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;

4. Gerrit Johannes Knaap, geboren te Raamsdonk, den 18den Maart 1868, leerling der Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;

5. Rudolph Römer, geboren te Dordrecht, den 26sten December 1867, leerling der Rijks hoogere burgerschool te Tilburg;

6. Gustaaf Adolf Van Emden, geboren te Paramaribo, den 17den Mei 1869, leerling der hoogere burgerschool te Breda;

7. Frederik Paul Sollewijn Gelpke, geboren te Poerworedjo, den 30sten April 1868, leerling der hoogere burgerschool te Breda;

8. Abraham Adrianus Jacobus Van Hal, geboren te Breda, den 20sten Juni 1867, leerling der hoogere burgerschool te Breda;

9. Heble Lambertus Van Tets, geboren te Breda, den 13den April 1866, leerling der hoogere burgerschool te Breda.

Tot nadere toelichting volgt de tabel van de cijfers, in de verschillende groepen door de candidaten behaald:

Volgnommer.	Wiskunde.	Werktuigkunde.	Groep A.	Natuurkunde.	Scheikunde.	Natuurlijke historie.	Cosmographie.	Groep B.	Staatsregeling.	Staathuishoudkunde en statistiek.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Handelswetenschappen.	Groep C.	Nederlandsch.	Fransch.	Engelsch.	Hoogduitsch.	Groep D.	Handteekenen.	Lijnteekenen.	Groep E.
1	7	5	6	8	5	5	7	6	9	8	7	8	9	8	7	8	7	6	7	5	8	6
2	7	9	8	8	4	7	8	7	6	6	8	8	8	7	7	8	6	5	6	5	7	6
3	7	7	7	7	7	8	4	7	7	7	7	6	7	7	6	6	6	7	6	5	5	5
4	8	8	8	7	4	5	6	6	8	8	8	6	7	7	6	6	7	6	6	4	6	5
5	5	6	6	4	5	6	3	4	5	5	5	4	3	4	5	6	5	5	5	4	4	4
6	5	5	5	5	8	8	7	7	8	8	7	7	7	7	5	3	6	5	5	4	5	4
7	5	6	5	6	4	6	5	5	7	7	6	5	4	6	6	5	5	5	5	4	6	5
8	6	5	6	6	9	8	6	7	8	7	6	7	5	7	6	5	7	7	6	5	6	5
9	5	6	5	7	6	5	6	6	6	7	5	5	5	5	6	5	5	5	5	5	4	5
10	7	5	6	6	6	6	7	6	8	8	5	7	3	6	8	7	6	6	7	5	4	5

De onderstaande tabel wijst aan hoe dijkwijls elk cijfer is kunnen worden toegekend.

VAKKEN.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Wiskunde	—	—	—	—	4	1	4	1	—	—
Werktuigkunde en technologie	—	—	—	—	4	3	1	1	1	—
Natuurkunde	—	—	—	1	1	3	3	2	—	—
Scheikunde	—	—	—	3	2	2	1	1	1	—
Natuurlijke historie	—	—	—	—	3	3	1	3	—	—
Cosmographie	—	—	1	1	1	3	3	1	—	—
Staatsinstellingen	—	—	—	—	1	2	2	4	1	—
Staathuishoudkunde en statistiek	—	—	—	—	1	1	4	4	—	—
Aardrijkskunde	—	—	—	—	3	2	3	2	—	—
Geschiedenis	—	—	—	1	2	2	3	2	—	—
Handelswetenschappen	—	—	2	1	2	—	3	1	1	—
Nederlandsch	—	—	—	—	2	5	2	1	—	—
Fransch	—	—	1	—	3	3	1	2	—	—
Engelsch	—	—	—	—	3	4	3	—	—	—
Hoogduitsch	—	—	—	—	5	3	2	—	—	—
Rechtlijnig teekenen	—	—	—	3	2	3	1	1	—	—
Handteekenen	—	—	—	4	6	—	—	—	—	—

In verband hiermede volgen de opmerkingen, waartoe het schriftelijk en mondeling examen aanleiding gaven:

Wis- en werktuigkunde.

Bij het examen in deze vakken toonden alle candidaten in meerdere of mindere mate ervaren te zijn in het zelfstandig toepassen der wiskundige waarheden. In meetkunde, ook in reken- en stelkunde bleven een viertal candidaten beneden het middelmatige.

Geen der candidaten verkreeg echter voor deze groep een onvoldoende eindpraedicaat.

Natuurkunde.

Slechts aan een candidaat moest een onvoldoend cijfer worden toegekend.

Scheikunde.

Het examen in scheikunde gaf niet in alle opzichten bevredigende uitkomsten. Door onderscheiden candidaten toch was in het schriftelijk examen uitsluitend de technische zijde van het vraagstuk behandeld, soms bijna zonder eene enkele scheikundige redeneering of formule.

Bijna zonder uitzondering wisten diezelfde candidaten ook bij het mondeling examen deze leemte niet aan te vullen, zoodat het bleek, dat zij in de beredeneering van scheikundige processen en de uitdrukking daarvan door formules niet grondig waren doorgedrongen. Met uitzondering van twee konden alle candidaten eenvoudig anorganisch zout analyseeren en de daarbij toegepaste reacties op voldoende wijze verklaren.

Natuurlijke historie.

Over het algemeen zijn de uitkomsten van het examen in dit vak bevredigend. Slechts bij drie candidaten liet de kennis van plantkunde en mineralogie te wenschen over, zoodat hun slechts het praedicaat even voldoende kon worden toegekend.

Cosmographie.

Alle candidaten beantwoordden aan de eischen van het programma, behalve twee, die geene voldoende verklaring konden geven van voorname verschijnselen, ontstaande door de beweging der hemellichamen.

Staatsinstellingen.

De gronden der gemeente, provinciale en Staatsinrichting in Nederland. Over het algemeen gaven de uitkomsten van het examen in dit vak stof tot tevredenheid. Alle candidaten toonden voldoende, het meerendeel zelfs ruim voldoende kennis, althans van de voornaamste gronden onzer Staatsinrichting te bezitten. Ook in het bestuur der overzeesche gewesten hadden de meesten een vrij goed inzicht.

Minder gewicht werd intusschen bij het onderzoek gehecht aan de opsomming van bijzonderheden, waartoe trouwens de tijduimte ontbrak, als wel aan eene juiste verklaring van het wezen, den oorsprong en de geleidelijke ontwikkeling der Staatsrechterlijke begrnselen, welke als de grondslagen der Staatsinstellingen zijn aan te merken.

Staathuishoudkunde en statistiek.

De staathuishoudkunde en statistiek, inzonderheid van Nederland en zijne bezittingen en koloniën in andere werelddeelen. Men liet de candidaten vrij in de keuze van het aanvankelijk te bespreken onderwerp. Aan de meesten viel het niet moeilijk, hunne geuite meeningen niet alleen theoretisch te verklaren, maar ook door waarneembare feiten in het maatschappelijke leven nader toe te lichten.

Sommigen gaven daarbij blijken, het nut en de bestemming der statistiek in het algemeen te begrijpen.

Nu en dan werden zij, die toonden dieper inzicht te hebben in de oeconomische verschijnselen, tot tegenspraak genoopt, waaruit vaak bleek, dat zich bij hen eene overtuiging had gevestigd omtrent de waarheden, waarop de wetenschap is gegrond.

Over het algemeen mag worden aangenomen, dat de candidaten door de beoefening van dit vak beveiligd zijn tegen den invloed van leerstellingen, welke tegen de grondslagen der beschaafde maatschappij aandruischen.

Aardrijkskunde.

Over het algemeen waren de resultaten bevredigend.

De invloeden der natuur op land en volk konden door de meesten worden aangegeven; de verklaring dier invloeden liet echter dikwijls te wenschen over. De beschouwing dier invloeden werd blijkbaar als iets afzonderlijks beschouwd, getuige de vraag van een der candidaten, of hem geene natuurkundige aardrijkskunde gevraagd werd; terwijl toch bij de behandeling der verschillende landen daarover reeds gesproken was.

Geschiedenis.

Dit vak gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Handelswetenschappen.

Opmerkelijk was het groote verschil van inzicht in het onderscheiden van debet en credit bij de verschillende candidaten; de cijfers, bij het schriftelijk werk behaald en weinig gewijzigd bij het mondeling, van 3 tot 9 bewijzen zulks. Sommigen hadden daarvan hoegenaamd geen begrip. Eenigen wisten met gemak crediteuren en debiteuren uit de memoriaalposten op te zoeken en gaven voldoende antwoorden op vragen omtrent het opmaken van balans, winst- en- verliesrekening, het afsluiten van de rekeningen in het grootboek bij het einde van 't jaar en betreffende wissels en vennootschappen.

Nederlandsch.

Zooals uit de praedicaten blijkt, was het examen bevredigend. De fouten in het schriftelijk werk bleken, bij het mondeling onderzoek, grootendeels aan onachtzaamheid te moeten worden toegeschreven. Toch verdient het opmerking, dat de laatste jaren weinig werk van spraakkunst gemaakt was. Ook de kennis van de geschiedenis der letterkunde was voldoende; verscheidene candidaten gaven gemakkelijk verslag van het gelezene.

Fransch.

Over het algemeen zijn de resultaten zeer voldoende. Slechts aan één candidaat moest een onvoldoend praedicaat worden toegekend; het schriftelijk werk van dezen was, zoowel wat stijl en inhoud als grammaticale juistheid betreft, zeer slecht, en het mondeling examen was weinig beter. Een ander candidaat daarentegen muntte bij het mondeling examen uit en toonde vooral met vrucht gelezen te hebben.

Engelsch.

De uitslag van dit examen is niet ongunstig. Wanneer men het gemiddeld aantal punten voor elken candidaat berekent, komt men tot het praedicaat voldoende. De kennis van de geschiedenis der letterkunde was bij eenige candidaten zeer voldoende, bij sommigen had echter het in de klasse gelezene weinig indruk achter gelaten. Het beste deel van het examen was de vertaling en verklaring van een stuk proza of poëzie. Mochten daarbij de vragen op grammatisch gebied soms gebrekkig worden beantwoord, het hoofddoel, het verstaan der vreemde taal, bleek voldoende bereikt. Van de opstellen waren verreweg de meeste voldoende wat de taal betreft, maar inhoud en behandeling veelal onbeduidend, wat natuurlijk daaraan te wijten is, dat de candidaten zich in eene vreemde taal minder vrij kunnen uitdrukken, daar hun het gebruik van een woordenboek ontzegd is.

Opmerking verdient nog, dat de meeste candidaten buiten de lesuren weinig of niets gelezen hadden.

Hoogduitsch.

De practische bekwaamheid, zoowel mondeling als schriftelijk deze taal te gebruiken, geeft stof tot tevredenheid, maar het valt niet te ontkennen, dat daarbij door de meeste candidaten, door sommigen zeer zwaar, gezondigd werd tegen de taalregels, en wel vooral tegen de verbuigingen der zelfstandige naamwoorden en bijvoegelijke naamwoorden en tegen het gebruik en de regeering der voorzetsels. Intusschen verkreeg geen candidaat een onvoldoend eindcijfer.

Met de producten der klassieke letterkunde waren de meeste candidaten echter niet of zeer weing bekend.

Handteekenen.

Over het algemeen waren de uitkomsten niet zeer bevredigend. Alle candidaten hadden den bladvorm n°. 52 uit de collectie Klijsen gekozen. De hoofdverdeeling en de vormen lieten, evenals de behandeling der schaduwpartijen voor zoover het ornament was afgewerkt, nog al te wenschen over. Bij de tegelversiering bleek niet overal zorg

te zijn besteed aan het juist en zuiver weergeven der omtrekken, met inachtneming van de symmetrie en de proporties.

Het schijnt der commissie toe, dat de candidaten zich, vooral bij de tegelversiering, de zaak te licht voorgesteld hebben.

Lijnteekenen.

Het examen gaf geen stof tot bijzondere opmerkingen.

Ten slotte meende de commissie, aan het einde harer taak gekomen, de opmerking niet te mogen weerhouden, dat het haar voorkomt, dat het examineeren van tien candidaten in één ploeg, zooals dit jaar voor het eerst in deze provincie plaats had, ernstige bezwaren heeft. Dit geldt vooral ten aanzien van het in de laatste alinea van art. 21 van meergenoemd Algemeen Reglement voorgeschrevene. Wanneer toch de commissie, zooals hier, geen gebruik meent te moeten maken van de haar bij art. 17 verleende vrijheid, om in eenige vakken geen mondeling examen af te nemen, moeten gedurig bijna alle leden te gelijker tijd als 1ste of 2de examinator werkzaam zijn. Zij hebben dan te weinig of in 't geheel geen gelegenheid, om andere examens bij te wonen en zich zoo doende op de hoogte te stellen van de kundigheden der candidaten zelfs in verwante vakken. Daarvan kan allicht het gevolg zijn, dat men bij het bepalen van de eindcijfers in moeilijk heden en zelfs tot niet strikt billijke resultaten komen kan.

De Commissie zegt U Hoogedelgestrenge ten slotte dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie,

Dr. Lamers, *Voorzitter.*

W. J. P. v. Oppenraay, *Secretaris.*

VERSLAG der COMMISSIE, *in* 1886, *belast met het afnemen der eind-examens van de hoogere burgerscholen in de provincie Gelderland.*

Aan den Heer Commissaris des Konings in de provincie Gelderland.

De Commissie, door Uwe beschikkingen van den 27sten Maart 1886, nº. 1528/5, en van den 7den Mei 1886, nº. 3196/30, belast met het afnemen van het eind-examen der hoogere burgerscholen in Gelderland, heeft de eer U hierbij het in art. 67 der wet op het middelbaar onderwijs van haar verlangde verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Op den 23sten Mei heeft de Commissie hare voorloopige vergadering gehouden, bedoeld in artt. 8 en 9 van het Algemeen Reglement voor de eindexamens der hoogere burgerscholen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* nº. 49).

De Commissie kwam bijeen in de gemeente Zutphen, alwaar volgens Uwe beschikking de mondelinge examens zouden worden afgenomen. Deze vergadering werd door alle leden der Commissie bijgewoond.

Nadat de Commissie den laatstondergeteekende tot secretaris had benoemd, bestond hare eerste werkzaamheid in het aanwijzen der leden, die voor elk vak, waarover het examen loopt, als examinatoren en als assessoren zouden optreden. Tevens werd besloten, dat examinatoren en assessoren zich zouden belasten met het nazien van het schriftelijk werk in de vakken, waarvoor zij als zoodanig waren aangewezen, terwijl het toe te kennen cijfer eerst na onderling overleg zou worden vastgesteld.

Tot examinatoren en assessoren werden benoemd:

VAKKEN.	EXAMINATOREN.	ASSESSOREN.
Wiskunde . .	Cramer.	Goudsmit.
Werktuigkunde	Goudsmit.	Cramer.
Mechanische technologie .	Van de Stadt.	Smit.
Natuurkunde en Cosmographie	Van de Stadt. Smit.	Smit. Van de Stadt.
Scheikunde en warenkennis.	Meijeringh.	De Haan.
Natuurlijke historie . . .	De Haan.	Meijeringh.
Staats- en handelswetenschappen	Van Lidth de Jeude.	Van Deinse.
Boekhouden. .	De Haan.	Van Lidth de Jeude.
Geschiedenis .	Van Deinse.	Van Lidth de Jeude.
Aardrijkskunde	Van Deinse.	Van Lidth de Jeude.
Nederlandsch .	Kat.	Van Westrienen.
Fransch . . .	Wijnhoff.	Hakkert.
Engelsch. . .	Hakkert.	Wijnhoff.
Hoogduitsch .	Van Westrienen.	Kat.
Handteekenen .	Wijnhoff.	Smit.
Rechtlijnig teekenen . . .	Cramer.	Van de Stadt.

Van de bevoegdheid, aan de Commissie krachtens art. 22 van het Algemeen Reglement toegekend, om namelijk — indien noodig — zich te doen bijstaan door eenen deskundige voor de beoordeeling der ingeleverde proeven van bekwaamheid in het teekenen, werd besloten geen gebruik te maken, daar de Commissie in de leden voor de teekenvakken als subcommissie aangewezen, voldoenden waarborg voor eene juiste beoordeeling meende te bezitten.

Wat de aanwijzing van examinatoren en assessoren voor elk der vakken volgt, dat van de leden der Commissie behoorden tot de sub-commissie voor de groep A (wis- en werktuigkunde), de heeren: dr. D. G. Cramer, dr. B. C. Goudsmit, dr. J. M. Smit, dr. H. Van de Stadt;

tot de subcommissie voor de groep B (natuurwetenschappen), de heeren: R. E. De Haan, dr. W. Meijeringh, dr. J. M. Smit, dr. H. Van de Stadt;

tot de subcommissie voor de groep C (geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen), de heeren: P. A. Van Deinse, R. E. De Haan, mr. W. A. Van Lidth de Jeude, dr. W. Meijeringh;

tot de subcommissie voor de groep D (talen), de heeren: W. J. Hakkert, P. Kat Pz., M. Van Westrienen, B. Wijhoff;

en tot de subcommissie voor de groep E (teekenen), de heeren: dr. D. G. Cramer, dr. J. M. Smit, dr. H. Van de Stadt, B. Wijnhoff.

Bij den voorzitter hadden zich tot het afleggen van het examen aangemeld 29 candidaten, waarvan 2 leerlingen waren der Koninklijke hoogere burgerschool »Prins Hendrik der Nederlanden" te Apeldoorn, 9 van de hoogere burgerschool te Arnhem, 4 van die te Nijmegen, 6 van die te Tiel en 8 van die te Zutphen.

Door den voorzitter werd medegedeeld, dat het negen-en-twintigtal examinandi door hem was verdeeld in 3 groepen, en wel 2 van tien en 1 van negen candidaten, en vervolgens werd door de Commissie bepaald dat voor het mondeling examen in de verschillende vakken tijdruimten zouden worden besteed, als hieronder is aangewezen.

Wiskunde	1 uur;
Werktuigkunde	1/2 »
Natuurkunde en technologie . .	3/4 »
Scheikunde en warenkennis. . .	3/4 »
Natuurlijke historie.	1/2 »
Cosmographie	1/2 »
Staats- en handelswetenschappen .	1/2 uur.
Geschiedenis	1/2 »
Aardrijkskunde	1/2 »
Nederlandsch	1/2 »
Fransch	1/2 »
Engelsch	1/2 »
Hoogduitsch	1/2 »

Het mondeling examen is afgenomen van 19 tot en met 24 en van 26 tot en met 28 Juli.

De uitslag van het examen is geweest, dat, in aanmerking genomen art. 23 van meergenoemd Algemeen Reglement, aan 19 candidaten het getuigschrift van voldoend afgelegd examen werd toegekend, terwijl het nog aan 7 na discussie en stemming werd verleend. Afgewezen werden 3 candidaten.

Kort samengevat hebben zich dus aangemeld en zijn geëxamineerd 29 candidaten, waarvan zijn toegelaten: 26 afgewezen: 3;

en wel van de hoogere burgerschool te:

	geëxamineerd.	toegelaten.	afgewezen.
Apeldoorn . .	2	2	0
Arnhem . . .	9	9	0
Nijmegen . .	4	2	2
Tiel	6	6	0
Zutphen . . .	8	7	1

De namen, voornamen en tijdstippen van geboorte der toegelaten candidaten zijn de volgende:

a. Van de hoogere burgerschool te Apeldoorn:

Bomhoff, Arend Cornelis, geb. 9 October 1866 te Apeldoorn;

Van Ittersum, William, geb. 6 November 1865 te Amersfoort.

b. Van de hoogere burgerschool te Arnhem:

Dibbets, Gerrit Jan, geb. 21 Februari 1865 te Steeg;

Enklaar van Guéricke jr., Frederik Adriaan, geb. 3 Mei 1867 te Klatten (Java);

Karsten, Ernst Herman, geb. 17 Juni 1866 te 's Gravenhage;

Van Nispen, Ludolf Willem, geb. 2 Februari 1867 te 's Heerenberg;

Reimann, Willem, geb. 14 Januari 1869 te Arnhem;

Van de Stadt, Johan Willem, geb. 5 Januari 1869 te Arnhem;

Staleman, Johan Frederik, geb. 29 Mei 1868 te Amsterdam;

Struiken, Hubert Johan Leonard, geb. 20 Januari 1869 te Elten;

Triebels, Maurits, geb. 25 Februari 1866 te Nijmegen.

c. Van de hoogere burgerschool te Nijmegen:

Rost van Tonningen, Jan Dignus Willem, geb. 28 Februari 1865 te St. Eustatius;

Smets, Charles Henri, geb. 13 September 1866 te Gent (België);

d. Van de hoogere burgerschool te Tiel:

Formijne, Adrianus Johannes, geb. 11 Januari 1870 te Ophemert;

Franco, Izac, geb. 1 Januari 1868 te Tiel;

Van Lent, Dirk, geb. 8 Februari 1868 te Ophemert;

Van der Mark, Pieter, geb. 24 Augustus 1869 te Sittard;

Van Nop, Pieter, geb. 21 Augustus 1868 te Zalt-Bommel;

Stout, Gijsbert, geb. 12 Juni 1869 te Tiel.

e. Van de hoogere burgerschool te Zutphen:

Beins, Berend, geb. 26 April 1868 te Zutphen;

Van Eldik, Anthony, geb. 27 Februari 1869 te Zutphen;

Frederiks, Jan Gerrit, geb. 26 Maart 1868 te Zutphen;

Goldenberg jr., Johannes, geb. 23 Juni 1867 te Zutphen;

Kerkhoven, Adriaan Rudolf Willem, geb. 26 Maart 1868 te Sinagar (Java);

Muyderman, Daniel, geb. 17 September 1867 te Zutphen;

Ubbens, Luitje Bernardus, geb. 1 Februari 1867 te Zutphen.

Ten einde een overzicht te geven van den uitslag van het examen, leggen wij hier een afschrift over van de tabel, waarin de Commissie de door haar toegekende cijfers heeft opgeteekend.

Uit deze tabel zijn de beide volgende kleinere tabellen opgemaakt, waardoor bedoeld overzicht in hoofdzaak gemakkelijk wordt verkregen

TABEL I.

IN DE VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	onvoldoende cijfers.	voldoende cijfers.
Wiskunde	—	—	—	6	1	7	4	10	1	—	6	23
Werktuigkunde.	—	—	3	2	5	4	7	5	3	—	5	24
Natuurkunde.	—	—	—	3	2	6	7	8	3	—	3	26
Scheikunde	—	2	3	1	3	7	7	3	3	—	6	23
Natuurlijke historie	—	1	4	7	6	9	2	—	—	—	12	17
Cosmographie	—	—	—	5	4	4	7	7	2	—	5	24
Staatsinrichting.	—	—	—	5	6	8	4	4	2	—	5	24
Staatshuishoudkunde en statistiek . .	—	—	—	3	10	5	6	5	—	—	3	26
Aardrijdskunde	—	—	1	1	4	5	10	4	2	2	2	27
Geschiedenis	—	—	1	4	2	9	8	2	3	—	5	24
Handelswetenschapen.	—	—	—	2	11	12	4	—	—	—	2	27
Nederlandsch.	—	1	—	6	2	8	9	2	1	—	7	22
Fransch	—	—	1	4	6	8	6	4	—	—	5	24
Engelsch	—	—	—	4	3	12	7	3	—	—	4	25
Hoogduitsch.	—	—	3	2	6	7	7	2	2	—	5	24
Handteekenen	—	—	—	7	7	9	5	—	1	—	7	22
Rechtlijnig teekenen	—	—	—	—	1	12	11	4	1	—	0	29
Totaal . . .	—	4	16	62	79	182	111	63	24	2	82	411

TABEL II.

In de vakkengroepen.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	onvoldoende	voldoende
											cijfers.	
Groep A	—	—	—	5	3	8	3	10	—	—	5	24
» B	—	—	1	2	8	6	8	4	—	—	3	26
» C	—	—	—	3	5	13	5	3	—	—	3	26
» D	—	—	1	2	8	10	6	2	—	—	3	26
» E	—	—	—	—	9	11	8	1	—	—	3	29
Totaal . . .	—	—	2	12	33	48	30	20	—	—	14	131

In de eerste van bovenstaande tabellen is aangewezen hoeveel malen ieder cijfer voor elk der vakken, waarin is geëxamineerd, werd toegekend, terwijl in de tweede hetzelfde is geschied voor de vakgroepen A—E.

Tot recht begrip dezer tabellen zij overigens herinnerd, dat het cijfer 5 de beteekenis heeft van *even voldoende*, terwijl de lagere cijfers *onvoldoende* en daar beneden, de hoogere *voldoende* en daarboven aanduiden.

Uit deze beide tabellen is eindelijk nog de volgende afgeleid, waaruit blijken kan, hoeveel punten door de 29 candidaten gezamenlijk in elk der vakken en vakkengroepen werden verkregen, en tevens, welk cijfer in elk vak en in elke vakkengroep gemiddeld is toegekend.

TABEL III.

VAKKEN.	Som der cijfers der 29 candidaten.	Gemiddeld cijfer.
Natuurkunde.	197	6.8
Aardrijkskunde	197	6.8
Rechtlijnig teekenen . . .	195	6.7
Wiskunde.	188	6.5
Cosmographie	187	6.5
Geschiedenis	182	6.3
Werktuigkunde.	182	6.3
Engelsch	176	6.1
Staatsinrichting.	176	6.1
Scheikunde	174	6.0
Staathuishoudkunde en statistiek	174	6.0
Nederlandsch.	172	5.9
Hoogduitsch	172	5.9
Eransch	171	5.9
Handelswetenschappen . .	163	5.6
Handteekenen	161	5.6
Natuurlijke historie . . .	140	4.8
VAKKENGROEPEN.		
A	184	6.4
B	175	6.0
E	175	6.0
C	174	6.0
D	169	5.8

Bijzondere opmerkingen van eenig belang over de uitkomsten, door het examen verkregen, heeft de Commissie U niet aan te bieden; doch een enkel woord over de verdeeling der candidaten in grootere groepen dan in vorige jaren in deze provincie het geval was, meent zij niet achterwege te mogen laten.

De gekozen verdeeling is geschied naar aanleiding van uwe missive aan den voorzitter der Commissie, dd. 27 Maart 1886 n°. 1528/5, waarbij was gevoegd een afschrift van eene missive van Zijne Exc. den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken, dd. 6 Maart 1886 n°. 117[1], afd. O., aan U gericht, waarin wordt aangedrongen op beperking van den duur en bijgevolg van de kosten der examens, voor zoover dit met eene goede inrichting van het onderzoek bestaanbaar is.

Door het aannemen van groepen van tien candidaten is aan het verlangen van Zijne Exc. den Minister voornoemd zooveel mogelijk voldaan, en was de duur van het mondeling examen eenige dagen korter dan anders het geval zou zijn geweest.

Ofschoon nu de Commissie met den Minister van oordeel is, dat beperking van den duur der examens wenschelijk is te achten, meent zij evenwel er op te moeten wijzen, dat door het aannemen van groote groepen van candidaten, het bepaalde bij art. 21, alin. 2, van het Algemeen Reglement zoo goed als illusoir wordt gemaakt. Feitelijk toch wordt het aan de leden der sub-commissiën onmogelijk de mondeilinge examens in alle tot hunne afdeeling behoorende vakken anders dan zeer ter loops en gedurende weinige oogenblikken bij te wonen, wanneer zij gedurende bijna den geheelen loop van het mondeling examen als examinator of als assessor bij een bepaald vak moeten optreden.

De Commissie meent hiermede de aan haar opgedragen taak naar vermogen te hebben vervuld, en betuigt U haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Zutphen, 29 Juli 1886.

D. G. CRAMER, *Voorzitter.*

H. VAN DE STADT, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, *belast met het afnemen van het eindexamen van de hoogere burgerscholen in Zuidholland in* 1886.

Aan Zijne Excellentie den Commissaris des Konings in Zuidholland.

De Commissie door Uwe Excellentie benoemd bij beschikking van den 23sten April 1886, A, n°. 549/4 (1ste

afd.) tot het afnemen der eindexamens van de hoogere burgerscholen in Zuidholland, heeft de eer, ter voldoening aan art. 57 der wet van 2 Mei 1863, U deswege het navolgende verslag uit te brengen.

Zoodra de benoemde leden hunne benoeming hadden aangenomen heeft de voorzitter, de heer J. Menalda van Schouwenburg, hen tot eene eerste vergadering bijeengeroepen op 1 Mei daaraanvolgende in de hoogere burgerschool te Rotterdam, waar ook de latere vergaderingen en de examens hebben plaats gehad.

De Commissie benoemde haar medelid C. J. Theunisse tot haren secretaris en verdeelde zich overeenkomstig het bepaalde in art. 8 van het Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 *(Staatsblad* nº. 49) in 5 subcommissiën:

sub-commissie A (wis- en werktuigkunde) de leden J. Menalda van Schouwenburg, dr. H. Ekama en dr. A. Van Oven;

sub-commissie B (natuurkundige wetenschappen) de leden dr. J. Nieuwenhuyzen Kruseman, dr. J. M. Hiebendaal, dr. E. J. G. Everts en dr. A. Van Oven;

sub-commissie C (geschiedkundige, staats- en handelswetenschappen) de leden M. Salverda de Grave, M. J. A. Masthoff, mr. J. Fortuyn Droogleever en C. J. Theunisse;

sub-commissie D (taal en letterkunde) de leden M. J. Van Dugteren, A. A. Heskes, J. G. Van Santen en M. L. Keidel;

sub-commissie E (hand- en rechtlijnig teekenen) de leden dr. A. Van Oven, dr. J. Nieuwenhuyzen Kruseman, J. Menalda van Schouwenburg en M. J. A. Masthoff.

De sub-commissie voor sectie E vond het wenschelijk zich, voor het door de candidaten geleverde werk in handteekenen, door een deskundige te doen voorlichten.

Nadat de examen-commissie zich met dat gevoelen vereenigd had, benoemde zij daartoe den heer J. Striening, hoofdleeraar aan de Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam. Ingevolge missive van den heer inspecteur van het middelbaar onderwijs heeft deze deskundige de scholen bezocht, en aldaar het door de candidaten ingeleverde werk beoordeeld.

De Commissie heeft de cijfers, door hem voor handteekenen toegekend, onveranderd overgenomen.

De duur der mondelinge examens werd als volgt bepaald:

voor reken-, stel- en meetkunde, gomometrie en trigonometrie	1	uur,
voor natuurkunde, werktuigkunde en cosmographie	1	»
voor scheikunde	30	minuten,
» natuurlijke historie	30	»
» geschiedenis	30	»
» aardrijkskunde,	30	»
» staats- en handelswetenschappen	1	uur.
» Nederlandsche taal en letterkunde	30	minuten,
» Fransche » » »	30	»
» Engelsche » » »	30	»
» Duitsche » » »	30	»

Als examinatoren werden aangewezen:

voor wiskunde: de heeren J. Menalda van Schouwenburg en dr. H. Ekama;

voor natuurkunde: de heeren dr. J. Nieuwenhuyzen Kruseman en dr. A. Van Oven;

voor werktuigkunde en cosmographie: de heeren dr. A. Van Oven en dr. J. Nieuwenhuyzen Kruseman;

voor scheikunde: de heeren dr. J. M. Hiebendaal en dr. E. J. G. Everts;

voor natuurlijke historie: de heeren dr. E. J. G. Everts en dr. J. M. Hiebendaal;

voor geschiedenis: de heeren M. Salverda de Grave en M. J. A. Masthoff;

voor aardrijkskunde: de heeren M. J. A. Masthoff en M. Salverda de Grave;

voor staats- en handelswetenschappen: de heeren mr. J. Fortuyn Droogleever en C. J. Theunisse;

voor Nederlandsche taal en letterkunde: de heeren M. J. Van Dugteren en M. L. Keidel;

voor Fransche taal en letterkunde: de heeren A. A. Heskes en J. G. Van Santen;

voor Engelsche taal en letterkunde: de heeren J. G. Van Santen en A. A. Heskes;

voor Hoogduitsche taal en letterkunde: de heeren M. L. Keidel en M. J. Van Dugteren.

Den 8sten Mei vergaderde de Commissie andermaal ter bespreking van de opgaven voor het schriftelijk werk, die met de oplossingen volgens art. 6 van het reglement vóór den 20sten Mei moesten worden ingezonden.

In die vergadering werd tevens bepaald, dat de mondelinge examens zouden aanvangen op 15 Juli en den 14den Augustus zouden eindigen.

De 86 candidaten, die zich voor het examen hadden aangemeld, werden in 8 groepen van 10 en in eene groep van 6 candidaten verdeeld.

Van onderstaande hoogere burgerscholen hadden zich aangemeld:

van de hoogere burgerschool te 's Gravenhage	27
» » » » » Delft	14
» » » » » Rotterdam	10
» » » » » Dordrecht	8
» » » » » Gorinchem	3
» » » » » Gouda	5
» » » » » Schiedam	13
en van geene hoogere burgerschool	6
	86

De processen-verbaal gevoegd bij het aan den voorzitter toegezonden schriftelijk werk werden alle in orde bevonden.

Het bleek daaruit, dat slechts 85 candidaten aan het schriftelijk examen hadden deelgenomen.

Een der candidaten, die geen hoogere burgerschool bezocht had, heeft zich vóór het begin van het schriftelijk examen terug getrokken.

Er zijn alzoo 85 candidaten geëxamineerd; aan 64 hunner werd het getuigschrift van voldoend afgelegd examen toegekend; aan 21 moest dit worden geweigerd.

Overeenkomstig art. 23 van het straks genoemde besluit werd aan 42 hunner het getuigschrift zonder beraadslaging toegekend, terwijl het nog aan 22 na discussie en stemming werd verleend.

Bij 2 candidaten staakten de stemmen, zij werden overeenkomstig het bepaalde bij hetzelfde artikel toegelaten.

De uitslag met betrekking tot de hoogere burgerscholen was de volgende:

Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten die		
	zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
's Gravenhage	27	19	8
Delft	4	10	4
Schiedam. . .	13	8	5
Rotterdam . .	10	8	2
Dordrecht . .	8	8	»
Schiedam. . .	3	3	»
Gouda	5	4	1
geen hoogere burgerschool	5	4	1
	85	64	21

De voldende tabel I wijst aan hoeveel malen de verschillende cijfers bij de examens worden verkregen, terwijl tabel II een overzicht geeft van de cijfers welke aan de candidaten in de verschillende afdeelingen zijn toegekend.

TABEL I.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal	
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	vold. 5 of meer.	onvoldoende.
Wiskunde	»	2	3	5	26	27	11	10	2	»	75	10
Werktuigkunde en techn.	»	»	6	19	17	21	10	11	1	»	60	25
Natuurkunde	»	»	2	14	22	19	12	9	7	»	69	16
Scheikunde	»	»	4	11	11	19	19	14	7	»	70	15
Natuurlijke historie	»	»	2	14	11	18	24	8	8	»	69	16
Cosmographie	»	4	6	16	18	16	15	9	1	»	59	26
Geschiedenis	»	»	2	5	16	25	17	12	6	2	78	7
Aardrijkskunde	»	»	3	6	20	19	18	14	4	1	76	9
Staatsinrichting	»	1	5	14	31	20	9	5	»	»	65	20
Staathuishoudkunde	»	3	13	21	11	18	10	8	1	»	48	37
Handelswetenschappen	»	»	8	26	25	20	5	1	»	»	51	34
Nederlandsche taal en letterkunde	»	6	12	16	27	14	10	»	»	»	51	34
Fransche taal en letterkunde	»	»	1	7	35	23	10	8	1	»	77	8
Engelsche taal en letterkunde	»	»	»	13	27	18	19	5	2	1	72	13
Hoogduitsche taal en letterkunde	»	2	13	26	17	16	6	5	»	»	44	41
Handteekenen	»	»	»	6	38	31	19	1	»	»	79	6
Rechtlijnig teekenen	»	»	»	3	12	20	16	14	17	3	82	3
Totaal	»	18	80	222	364	333	230	134	57	7	1125	320

TABEL II.

AFDEELINGEN.	Aantal malen dat is toegekend het afdeelingscijfer.										Voldoend.	Onvoldoend.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A. Wis- en werktuigkunde	»	1	4	6	28	22	14	9	1	»	74	11
B. Natuurkundige wetenschappen	»	»	2	13	20	23	15	11	1	»	70	15
C. Geschiedenis en staatswetenschappen	»	»	»	10	29	26	13	7	»	»	75	10
D. Taal en letterkunde	»	»	3	30	17	21	12	2	»	»	52	33
E. Hand- en rechtlijnig teekenen	»	»	»	1	18	30	29	7	»	»	84	1
Totaal	»	1	9	60	112	122	83	36	2	»	355	70

Hieronder volgt de naamlijst der candidaten aan wie het diploma is uitgereikt.

NAMEN.	VOORNAMEN.	Geboorteplaats.	Datum der geboorte.	School.
Assendelft de Coningh, Van	Gerardus Hendrik	Hilversum	7 Februari 1868	Delft.
Bruyn, De	Jasper Arie Pieter	Geertruidenberg	4 December 1866	Dordrecht.
Barkay,	Louis Bernard	Samarang	18 Maart 1865	Delft.
Bont, De	Henri Frederic Jean	Amboina	20 September 1867	Id.
Baümer,	Wilhelm Arnold	Hellevoetsluis	26 November 1867	Gorinchem.
Belzer,	George Maarten	Gorinchem	11 Mei 1868	Id.
Breukelman,	Adriaan Cornelis Albertus	Rotterdam	3 September 1868	Rotterdam.
Brijan,	Joseph Dingeman	Schiedam	6 Januari 1866	Schiedam.
Brijan,	Adriaan	id.	18 September 1867	Id.
Bergmans,	Everardus Johannes	Kebon Sari	5 Augustus 1865	Gouda.
Beijerinck,	Frits	Nijmegen	3 October 1867	Id.
Cloux, Du	Jacob Charles	Zutphen	13 Juli 1868	Delft.
Chijs, Van der	Simon Adriaan	Boskoop	26 November 1869	Gorinchem.
Ezerman,	Johannes Lodewijk Juliaan Franciscus	Dordrecht	24 Augustus 1869	Dordrecht.
Eydman,	Frans Hendrik	Schiedam	12 December 1869	Id.
Gips jr.,	C.	Dordrecht	3 September 1869	Id.
Geerling,	Wilhelm Karel Nicolaas	den Haag	29 Mei 1869	den Haag.
Gevers,	Frederik Hendrik Pieter Johan	id.	21 September 1866	Dordrecht.
Gabrij,	Gerrit Adriaan Hendrik	Gouda	26 November 1865	Gouda.
Groot, De	Dirk Herman	id.	10 Maart 1867	Id.
Heyliger,	Albert Victor	Batavia	4 December 1866	den Haag.
Ham,	Andries	Boskoop	31 Maart 1868	Rotterdam.
Heederik,	Hendrik Philip	Delft	26 November 1867	Schiedam.
Hofman,	Hendrik Gerardus	Oostvoorne	13 Juli 1869	Id.
't Hooft,	Floris Willem	Dordrecht	31 Maart 1869	Dordrecht.
Heide, Van der	Jan Homan	Oostum	14 December 1865	geen.
Jong, De	Jetze Herman	den Haag	8 Januari 1868	den Haag.
Jonge, De	W. A. C.	Rotterdam	6 Mei 1866	Id.
Koning, De	Antonis Hendrikus	Delft	3 Mei 1865	Delft.
Kruyff jr., De	H. P. L. C.	Utrecht	19 October 1868	den Haag.
Kroon,	Henri Jan Louis	Batavia	23 Juni 1865	Dordrecht.
Kuypers,	Karel Robert	Amsterdam	16 November 1867	Rotterdam.
Koning,	Wouter	Schiedam	28 Januari 1869	Schiedam.
Lakerveld,	Jacobus Adrianus	Maarssen	24 Januari 1867	den Haag.
Lantsius,	Ernst Christiaan	Banda Neira	29 Augustus 1868	Id.
Ledeboer,	Johan	Rotterdam	22 Maart 1869	Rotterdam.
Legner,	Anne Elisa	Schiedam	16 Mei 1867	Schiedam.
Legner,	Johan Frederik	id.	5 Augustus 1866	geen.
Maas Geesteranus,	H. P.	den Helder	11 Maart 1868	Dordrecht.
Malsen, Van	Abraham Philip Karel Diderik	den Haag	1 September 1866	geen.
Malsen, Van	Willem Lodewijk	id.	4 December 1867	den Haag.
Mulder,	Adrianus	Delft	3 Mei 1865	Delft.
Musschenbroek,	Gijsbers Pieter Herman	Ambarawa	19 November 1866	Id.

NAMEN.	VOORNAMEN.	Geboorteplaats.	Datum der geboorte.	School.
Marchand,	Johannes Gerardus	Amsterdam	30 Mei 1866	den Haag.
Nooman,	Jan	Austerlitz	23 Juli 1868	Id.
Planten,	Michel Johan	Rotterdam	29 Mei 1867	Rotterdam.
Rees, Van	Richard	Samarang	1 9 November 1868	den Haag.
Reidt,	Hendrik	Rotterdam	1 November 1867	Rotterdam.
Rosenbach,	Jacobus	id.	5 Juni 1867	Id.
Ritman,	Willem	Schiedam	22 Juli 1868	Schiedam.
Reyneveld,	Laurens	Waddinxveen	5 Januari 1864	geen.
Reede van Oudtshoorn, Van	Karel Anton	Pekalongan	17 October 1863	Delft.
Stralen, Van	Hendrik Petrus	den Haag	10 Augustus 1865	den Haag.
Stenis, Van	Louis Ursule	Batavia	29 Januari 1866	Delft.
Steuerwald,	Christiaan	Leeuwarden	28 Januari 1868	Id.
Stuyt, Van der	Godefridus	den Haag	24 Mei 1866	den Haag.
Stipriaan Luiscius, Van	Hendrik Diderik	id.	2 September 1868	Id.
Spaapen,	Petrus Antonius Johannes Marie	Rotterdam	28 Augustus 1866	Rotterdam.
Stal,	Willem Cornelis	Heenvliet	3 Februari 1868	Schiedam.
Verrijp,	Diederik Pieter Adriaan	Delft	27 Januari 1869	den Haag.
Vegt, Van der	Jan Willem	Brielle	22 Juni 1866	Id.
Wetstein Pfister, De	J. J. R.	Haarlem	1 Maart 1866	Id.
Wolfson,	David Leonardus	Leiden	1 Maart 1866	Id.
Wiggers van Kerchem	G. H. Th.	Pontianak	23 Juni 1866	Id.

De Commissie voegt hierbij eenige opmerkingen door hare leden gemaakt, naar aanleiding van het examen in de verschillende vakken

Deze beschouwingen mogen dienen tot het nader toelichten der gegeven cijfers.

Afdeeling A.

Het examen in werktuigkunde en wiskunde gaf zoowel schriftelijk als mondeling tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding.

Afdeeling B.

Het examen in natuurkunde gaf tot geene bijzondere opmerking aanleiding.

Alleen drong zich aan de Commissie de vraag op, of het niet wenschelijk zou zijn, bij volgende eindexamens de candidaten geen opstel over een natuurkundig onderwerp te laten maken, maar hen in plaats daarvan eenige vragen te doen beantwoorden.

Het kwam der Commissie n. l. voor, dat er vele candidaten waren, voor welke de wetenschap, dat zij een opstel zouden moeten maken, aanleiding geweest was tot eenzijdige studie van een enkel der onderdeelen van de physika; de keuze der opgegeven onderwerpen was immers gewoonlijk ruim genoeg om hen te doen hopen op die wijze althans het belangrijkste, het schriftelijk deel van het examen, voldoende af te zullen leggen.

Scheikunde. De uitslag van het examen in de scheikunde was bevredigend; slechts weinige candidaten toonden eenige bedrevenheid in de qualitatieve ontleding van anorganische verbindingen.

Natuurlijke historie. Over het algemeen kan het examen in de natuurlijke historie bevredigend genoemd worden; vele candidaten gaven blijken, dat zij vooral zich hadden toegelegd op eenige elementaire kennis van het menschelijk organisme. De overige takken dezer wetenschap waren echter geenszins verwaarloosd.

Aan zoölogie bleek over het algemeen meer gedaan te zijn dan aan botanie.

Mineralogie en geologie bleken als altijd zeer stiefmoederlijk behandeld te zijn; eenige kennis van de kristallen-leer was meestal het eenige wat de candidaten wisten.

Cosmographie. Het examen in de cosmographie gaf tot geene bijzondere opmerking aanleiding.

Afdeeling C.

Het examen in de geschiedenis was, zooals ook uit het aan de meeste candidaten toegekende cijfer blijkt, bevredigend.

Toch mag de opmerking niet worden verzwegen, dat verschillende der geëxamineerden te weinig studie toonden gemaakt te hebben van de geschiedenis der beschaving.

Bij het onderzoek naar de vorderingen in aardrijkskunde bleek, dat verreweg de meeste candidaten deze wetenschap met vrucht hadden beoefend, aan slechts enkelen moest een onvoldoend cijfer worden toegekend.

Het examen liet den indruk achter dat tegenwoordig de topographie te weinig wordt beoefend, terwijl bij de natuurkundige aardrijkskunde wel de verschijnselen worden geleerd maar de verklaring te wenschen overlaat.

Staatsinrichting. Het grootste deel der candidaten toonde vrij wel bekend te zijn met de gronden der gemeente-, provinciale en staats-inrichting van Nederland.

De kennis van het staatsbestuur in onze koloniën en bezittingen liet bij een groot aantal te wenschen over.

Staathuishoudkunde en statistiek. De kennis van staathuishoudkunde bleek bij vele candidaten zeer oppervlakkig te zijn.

Van de hoofdbeginselen dier wetenschap hadden eenigen niet meer dan onvolledige en soms nog verwarde begrippen.

Van statistiek toonde geen der candidaten eenige studie te hebben gemaakt.

Handelswetenschappen. Het schriftelijk examen in boekhouden liet veel te wenschen over. Het door de candidaten geleverde werk was over het algemeen slordig gemaakt, omschrijving van de reden waarom gedebiteerd of gecrediteerd werd, ontbrak bij velen; van de afsluiting der rekeningen in het grootboek hadden slechts zeer weinigen werk gemaakt.

Ook over de kennis van het handelsrekenen kon het oordeel der Commissie niet gunstig zijn

AFDEELING D.

Nederlandsche taal en letterkunde. De uitslag van het examen was verre van gunstig. Verried het opstel, trots gemakkelijke opgaven, in vele gevallen groote armoede aan denkbeelden en liet de vorm dikwijls veel te wenschen over, het mondeling examen stelde in menig opzicht de examinatoren te leur. Aan elk der candidaten werden eenige gebrekkige plaatsen uit hun schriftelijk werk ter verbetering voorgelegd; vele schoten hierbij te kort, zelfs al werden hun de fouten aangetoond.

Fransche taal en letterkunde. Van de 85 opstellen waren er 13 in goed Fransch gesteld en niet ontsierd door grove taalfouten.

Met 24 anderen was 't tegenovergestelde 't geval.

De overige 48 bevatten veel vertaald Hollandsch of ook veel woorden, die een Fransch uiterlijk hebben, doch niet in de gebezigde beteekenis in 't Fransch voorkomen.

De meeste candidaten wisten redelijk, en enkelen uitstekend, te vertellen, wat ze zoo al gelezen hadden.

De kennis van de geschiedenis der letterkunde liet bij vele candidaten te wenschen over.

Engelsche taal en letterkunde. Het examen in de Engelsche taal en letterkunde heeft geen aanleiding gegeven tot het maken van bijzondere op- of aanmerkingen.

Hoogduitsche taal en letterkunde. Het examen in bovengenoemde vakken heeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen gegeven.

AFDEELING E.

Hand- en rechtlijnig teekenen. De indruk van het examen in lijnteekenen was gunstig.

Het handteekenen gaf tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding.

De Commissie meent hiermede naar haar vermogen de haar opgelegde taak te hebben volbracht en dankt Uwe Excellentie voor het vertrouwen in haar gesteld.

Rotterdam, 18 September 1886.

J. MENALDA VAN SCHOUWENBURG, *Voorzitter.*

C. J. THEUNISSE, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, *belast met het afnemen van de eindexamens der hoogere burgerscholen in Noordholland in het jaar* 1886.

Aan den Heer Commissaris des Konings in de provincie Noordholland.

De Commissie, bij Uwe beschikking van 5 Mei 1886, 1ste afdeeling, n°. 92/3203, benoemd tot het afnemen der eindexamens der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Noordholland, heeft de eer U van hare werkzaamheden het volgende verslag aan te bieden.

In twee vergaderingen, gehouden den 12den en 22sten Mei in het gebouw der hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam, is de gang van het examen bepaald en verder alles besproken wat daarbij in aanmerking kon komen. De Commissie verdeelde zich volgens art. 8 van het algemeen reglement, in 5 sub-commissiën, waarvan elke uit 4 leden bestond, zijnde:

voor A (wis- en werktuigkunde) de heeren Van Lankeren Matthes, Pelt, Hennekeler en Waalewijn;

voor B (natuurkundige wetenschappen) de heeren Hennekeler, Waalewijn, Boeke en Meijers;

voor C (geschiedk., staats- en handelswetenschappen) de heeren Holwerda, Van der Voort, Van Oven en Knapper;

voor D (talen en letterkunde) de heeren Snijder, Valette, Pauw en De Jong;

voor E (hand- en rechtlijnig teekenen) de heeren Van Lankeren Matthes, Waalewijn, Hennekeler en Van der Voort.

Tevens werd bepaald, dat de sub-commissie voor het teekenen zal worden voorgelicht door den heer J. H. E. A. De Vries, leeraar in het teekenen aan de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam.

Ten gevolge van het schrijven van den heer inspecteur van het middelbaar onderwijs dd. 27 Mei 1886, waarin de Commissie de vergunning verleend werd een deskundige voor het teekenen zich toe te voegen, met de bevoegdheid de scholen rond te gaan, waar de in te leveren proeven zijn vervaardigd, en die op de plaats zelve te onderzoeken, heeft genoemde heer De Vries de verschillende scholen bezocht, aldaar het teekenwerk nagezien en daarbij zooveel mogelijk in aanmerking genomen de omstandigheden, waaronder het werk gemaakt is.

Als beginsel werd verder aangenomen, dat het schriftelijk werk minstens door twee leden zoude worden nagezien en dat die beide heeren ook steeds bij het mondeling examen zouden tegenwoordig zijn. Dienovereenkomstig werden de werkzaamheden verdeeld, zoodat het examen zou worden afgenomen:

in de wiskunde door de heeren Van Lankeren Matthes en Pelt;

in de werktuigkunde door de heeren Hennekeler en Waalewijn;

in de natuurkunde door de heeren Waalewijn en Hennekeler;

in de scheikunde door de heeren Boeke en Meijers;

in de natuurlijke historie door de heeren Meijers en Boeke;

in de cosmographie door de heeren Hennekeler en Waalewijn;

in de geschiedenis door de heeren Holwerda en Van der Voort;

in de aardrijkskunde door de heeren Van der Voort en Holwerda;

in de staatsinrichting en staathuishoudkunde door de heeren Van Oven en Knapper;

in de handelswetenschappen door de heeren Knapper en Van Oven;

in de Nederlandsche taal en letterkunde door de heeren Snijder en Valette;

in de Fransche taal en letterkunde door de heeren Pauw en De Jong;

in de Hoogduitsche taal en letterkunde door de heeren Valette en Snijder;

in de Engelsche taal en letterkunde door de heeren De Jong en Pauw.

Het mondeling examen is steeds door het eerstgenoemde

lid afgenomen; alleen in wiskunde hebben de twee daarvoor aangewezen leden de taak zoodanig verdeeld, dat de heer Van Lankeren Matthes ondervroeg in algebra, stereometrie en trigonometrie, de heer Pelt in planimetrie en beschrijvende meetkunde.

Na gehouden overleg werd voor het mondeling examen in elk vak de volgende tijd beschikbaar gesteld, voor:

wiskunde	1 uur.
werktuigkunde	20 min.
cosmographie	10 »
natuurkunde	30 »
scheikunde	30 »
natuurlijke historie . . .	30 »
geschiedenis	30 »
aardrijkskunde	30 »
staatsinrichting	20 »
staathuishoudkunde. . .	20 »
handelswetenschappen . .	20 »
iedere taal en letterkunde	30 »

zoodat het geheele mondelinge examen op die wijze voor iederen candidaat in het geheel 7 uren bedroeg, over drie dagen verdeeld.

Ingevolge eene oproeping der candidaten voor dit examen door den voorzitter tusschen de 1ste en 2de vergadering gedaan, hebben 59 candidaten, onder deze één vrouwelijke, zich aangemeld, allen afkomstig van hoogere burgerscholen. 24 waren leerlingen van die te Amsterdam, 8 van die te Haarlem, 9 van die te Hoorn, 2 van die te Alkmaar, 4 van die te Zaandam en 12 van die te Leiden. Evenals vorige jaren heeft Leiden zich bij Noordholland gevoegd.

Uithoofde van dit aantal heeft de Commissie zich verplicht gezien hen in 6 groepen te verdeelen, de eerste vijf bevatte elk 10, de laatste 9 candidaten. Tevens werd bepaald, dat het mondeling examen voor iedere ploeg zou gehouden worden gedurende drie achtereenvolgende dagen van 8 tot 12 uur en van 1 tot 3 uur en dat ieder candidaat niet langer dan één uur achtereen zou ondervraagd worden. Ten slotte werden de door de leden opgemaakte opgaven voor het schriftelijk werk in de onderscheiden vakken van het examen besproken en vastgesteld. Met de noodige toelichting voorzien en vergezeld van de oplossingen, voor zoover het de voorgestelde vraagstukken betrof, zijn ze door den voorzitter gezonden aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs in de provincie.

De mondelinge examens zijn den 15den Juli begonnen en hebben geduurd tot en met den 4den Augustus. Den daaropvolgenden dag heeft de Commissie in eene uitdrukkelijk daartoe bestemde vergadering over de toelating der candidaten beraadslaagd, hoewel reeds telkens na afloop van het onderzoek van iedere ploeg de eindcijfers der candidaten voor ieder vak waren opgemaakt.

De uitslag is geweest, dat aan 55 van de 59 geëxamineerden het getuigschrift wegens voldoend afgelegd examen is uitgereikt, zoodat 4 werden afgewezen.

Met algemeene stemmen hebben de toelatingen plaats gehad.

Van de afgewezenen waren 2 leerlingen van de hoogere burgerschool te Amsterdam, 1 van die te Leiden en 1 van die te Hoorn.

Uit de hiernevensgaande lijsten der candidaten blijkt, welke de cijfers zijn die voor elk vak hun toegekend zijn. De namen en voornamen der geslaagden, hunne geboorteplaats en de dagteekening hunner geboorte volgen hieronder.

1. Cohen (Ernest Julius) geb. 7 Maart 1869 te Amsterdam.

2. Van Wickevoort Crommelin (Henrich Samuel Maximiliaan) geb. 11 October 1866 te Beverwijk.

3. Dudok van Heel (Jan) geb. 8 Juli 1867 te Amsterdam.

4. Selleger (Harry) geb. 5 Januari 1866 te Pekalongan.

5. Blok (Dirk) geb. 3 Juli 1867 te Wormerveer.

6. Van den Broecke (Johannes Abraham) geb. 17 Januari 1868 te Warmond.

7. Van der Goot (Fiepko) geb. 3 October 1868 te Muntendam.

8. Van der Stad (Pieter Cornelis) geb. 13 October 1869 te Zaandam.

9. Bosman (Dirk Jacob) geb. 14 November 1865 te Alkmaar.

10. Hoolboom (Maas Gerrit) geb. 8 Mei 1866 te Venendaal, gem. Ede.

11. Schram (Arie Hendrik) geb. 8 September 1866 te Sliedrecht.

12. Gritters (Hendrik Catharinus Jacobus) geb. 20 Juni 1867 te Bussum.

13. Kluit (Helenus Marius Catharinus) geb. 28 Januari 1867 te Moordrecht.

14. Peters (Jan) geb. 6 September 1859 te Amsterdam.

15. Kuipers (Lodewijk) geb. 9 Juni 1867 te Leeuwarden.

16. Stibbe (George Theodoor) geb. 4 Januari 1868 te Bondowasso.

17. Westerman (Cornelis Willem Johan) geb. 9 October 1867 te Amsterdam.

18. Hasselbach (Pieter) geb. 29 September 1866 te Leiden.

19. Nagel (Alexander Louis) geb. 28 December 1867 te Rotterdam.

20. Van Tubergen (Paulus) geb. 2 September 1867 te Soerabaija.

21. Van Beek (Gijsbertus Bernardus) geb. 11 September 1866 te Watergraafsmeer.

22. Brugman (Hendrik) geb. 4 September 1869 te Amsterdam.

23. Diepering (Jan Egbertus) geb. 21 November 1864 te Amsterdam.

24. Van Greuningen (Nicolaas) geb. 12 November 1867 te Amsterdam.

25. Kros (Henri Charles) geb. 16 Augustus 1867 te Carcaponne.

26. Eyken (Peter Anton August Frederik) geb. 20 April 1868 te Kediri.

27. Smit (Egbert) geb. 17 September 1866 te Amsterdam.

28. Privé (Willem Frederik) geb. 23 Januari 1868 te Leiden.

29. Kleyn (Albert Gerard) geb. 26 Februari 1868 te Breda.

30. Korswagen (Isaäc) geb. 13 Maart 1870 te Voorschoten.

31. Haighton (Edmund) geb. 6 Maart 1868 te Amsterdam.

32. Insinger (Frederik Gustaaf) geb. 15 Juli 1868 te Amsterdam.

33. Luchsinger (Machiel Maurits) geb. 20 October 1868 te Amsterdam.

34. Van Niftrik (Johannes Eduard) geb. 23 Mei 1865 te Amsterdam.

35. Möller (Frederik Carel) geb. 10 October 1867 te Schooten.

36. Geerligs (Johan Reinier Prinsen) geb. 5 Mei 1868 te Haarlem.

37. Blanken (Christiaan Johannes) geb. 16 Augustus 1869 te Zwartewaal.

38. Gelderblom (Constance Auguste) geb. 24 Juni 1866 te Hoorn.

39. Pino (Cornelis) geb. 19 Maart 1869 te Blitar-Java.

40. Roodenburch (Bartholomeus Adrianus) geb. 29 September 1869 te Amsterdam.

41. Rust (Henri Herman) geb. 20 Juni 1869 te Amsterdam.

42. Gleysteen (Jan Eelcoo) geb. 13 September 1869 te Hoorn.

43. Pasmooy (Maarten) geb. 9 Januari 1868 te Berkhout.

44. Schuurman (Simon) geb. 26 Juni 1868 te Petten.

45. Fortanier (Henri Charles) geb. 17 December 1868 te Leiden.
46. Van Hasselt (Barthold Theodoor Wilhelm) geb. 7 Juni 1869 te Ambon.
47. Waller Zeper (Jacobus) geb. 27 Januari 1868 te Leeuwarden.
48. Tanja (Tiete) geb. 8 November 1867 te St. Anna Parochie.
49. Den Tex (Karel) geb. 1 October 1868 te Amsterdam.
50. Visser (Pieter) geb. 25 Augustus 1868 te Nieuwediep.
51. Hoogcarspel (Johannes) geb. 12 Maart 1866 te Hoorn.
52. Van der Ster (Willem Cornelis) geb. 28 Februari 1867 te Helder.
53. Weidema (Helmich) geb. 19 September 1863 te Hoorn.
54. Rappard (jhr. Charles) geb. 13 October 1865 te Buitenzorg.
55. Van Voorthuyzen (Willem) geb. 26 November 1868 te Voorburg.

Van de hoogere burgerschool te Amsterdam waren afkomstig n°s. 1, 2, 3, 4, 11, 12, 13, 14, 21, 22, 23, 24, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 41, 48, 49 en 50;
van de hoogere burgerschool te Haarlem waren afkomstig n°s. 15, 16, 17, 25, 26, 27, 35 en 36;
van de hoogere burgerschool te Hoorn waren afkomstig n°s. 37, 38, 43, 43, 44, 51, 52 en 53;
van de hoogere burgerschool te Alkmaar waren afkomstig n°s. 9 en 10;
van de hoogere burgerschool te Zaandam waren afkomstig n°s. 5, 6, 7 en 8;
van de hoogere burgerschool te Leiden waren afkomstig n°s. 18, 19, 20, 28, 29, 30, 45, 46, 47, 54 en 55.

De volgende tabellarische overzichten laten zien, 1°. hoeveel malen voor elk vak hetzelfde cijfer is toegekend; 2°. hoeveel malen als eindcijfers der vijf verschillende afdeelingen hetzelfde cijfer is toegekend; 1 en 2, de beide laagste cijfers, zijn geen enkele maal door de commissie gegeven

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer								Aantal		Algemeen totaal.
									onvoldoende.	voldoende.	
	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	cijfers 3 en 4.	cijfers 5 tot 10.	
Wiskunde	2	5	15	11	19	1	6	»	7	52	59
Werktuigkunde	3	5	12	14	13	11	»	1	8	51	59
Natuurkunde	2	11	12	16	10	8	»	»	13	46	59
Scheikunde	1	7	15	14	13	7	1	1	8	51	59
Natuurlijke historie	»	6	18	19	11	4	»	1	6	53	59
Cosmographie	3	15	21	12	7	»	1	»	18	41	59
Geschiedenis	1	2	18	18	11	4	5	»	3	56	59
Aardrijkskunde	1	9	21	12	6	5	3	2	10	49	59
Staatsinrichting	1	2	11	18	16	11	»	»	3	56	59
Staathuishoudkunde	»	2	13	22	15	6	1	»	2	57	59
Handelswetenschappen	»	10	11	22	13	3	»	»	10	49	59
Nederlandsche taal en letterkunde	1	9	14	20	8	7	»	»	10	49	59
Fransche taal en letterkunde	2	7	9	16	9	5	9	2	9	50	59
Hoogduitsche taal en letterkunde	2	4	23	11	14	4	1	»	6	53	59
Engelsche taal en letterkunde	1	7	12	17	13	6	2	1	8	51	59
Handteekenen	3	14	23	13	5	1	»	»	17	42	59
Rechtlijnig teekenen	4	6	14	23	10	1	1	»	10	49	59
	27	121	262	278	193	84	30	8	148	855	1003

Getal candidaten 59.

Aantal malen dat is toegekend het cijfer	Eindcijfers der vijf verschillende afdeelingen.				
	A.	B.	C.	D.	E.
10	»	»	»	»	»
9	3	»	»	»	»
8	4	3	3	6	2
7	20	6	13	16	4
6	15	27	27	20	19
5	10	17	14	11	19
4	6	5	2	5	14
3	1	1	»	1	1
Aantal malen voldoende	52	53	57	53	44
» » onvoldoende	7	6	2	6	15

Van de 1003 examens zijn alzoo $^1/_7$ onvoldoende en $^6/_7$ voldoende geweest.

Over het algemeen hebben de cijfers, die na de correctie van het schriftelijk werk voorloopig gegeven waren, door het mondeling examen meestal eene gunstige wijziging ondergaan. Eene uitzondering hierop maakte de scheikunde, zooals weldra bij de opnoeming der opmerkingen voor ieder vak afzonderlijk, uitvoerig blijken zal.

De totaalindruk van het geheele examen echter is zeer bevredigend te noemen; 32 candidaten toch verwierven het getuigschrift zonder dat er eenige discussie over hen behoefde gehouden te worden, daar zij in alle 5 afdeelingen het cijfer 5 of hooger verworven hadden.

Het onderzoek in elk der tot het examen behoorende vakken heeft aanleiding gegeven tot de volgende beschouwingen, waarbij tevens vermeld zijn de opmerkingen van meer bijzonderen aard, gegrond op de opgaven van de hierboven gemelde sub-commissiën voor elk vak.

Wiskunde. De uitslag van dit examen was zeer voldoende, zooals uit de opgegeven cijfers blijkt. Slechts 7 candidaten bekwamen een cijfer beneden het voldoende. Ten opzichte van het schriftelijk examen dient de volgende opmerking gemaakt te worden. In een der vraagstukken voor de stelkunde was eene drukfout geslopen, waardoor in een vergelijking exponenten voor coëfficiënten aangezien konden worden. Enkele, maar zeer weinige, candidaten hadden dit ook werkelijk gedaan. De Commissie heeft hun dit voor geen misvatting aangerekend, zooals ook trouwens door den heer inspecteur was verzocht, daar het mondeling examen gelegenheid aanbood zich ook in dezen van de bekwaamheid der candidaten te vergewissen.

Werktuigkunde. Het examen in dit vak gaf tamelijk bevredigende uitkomsten: 39 candidaten (ruim 66 °/₀) behaalden een voldoend of meer dan voldoend cijfer, 12 (ruim 20 °/₀) een even voldoend en slechts 8 (bijna 14 °/₀) een onvoldoend cijfer.

Natuurkunde. Het resultaat van het examen in dit vak kan over het geheel voldoende worden genoemd. Hooge cijfers konden echter, zooals uit de tabel blijkt, niet dikwijls toegekend worden. Naar het oordeel der Commissie moet de reden daarvan vooral gezocht worden in het schriftelijk werk en wel voornamelijk in het opstel. De onderwerpen, waaruit gekozen kon worden, waren zeker gemakkelijk genoeg, maar verschillende candidaten bekenden er op gerekend te hebben een onderwerp uit de leer van het licht of geluid of electriciteit (van anderen aard dan het opgegevene) onder de opgaven te zullen aantreffen, waarvoor zij zich te voren goed geprepareerd hadden, maar daarin teleurgesteld waren. Het komt der Commissie voor, dat dit een misbruik is onder de candidaten, waartoe zij als vanzelve gebracht worden, doordat uit den aard der zaak het aantal onderwerpen, die geschikt zijn om in een opstel behandeld te worden, zeer beperkt is, zoodat dikwijls met meerdere of mindere zekerheid vooruit te bepalen is, welke onderwerpen ongeveer aan de beurt van behandeling zijn. Daarom meent de Commissie er op te moeten wijzen, dat het misschien in het belang van eene goede wijze van afneming van het eindexamen zou wezen, wanneer het maken van opstellen nu en dan kon worden afgewisseld met de schriftelijke beantwoording van eenige gestelde vragen, ontleend aan de veschillende hoofdstukken der natuurkunde. Tevens meent zij, dat op deze wijze meer eenheid in het schriftelijk werk zou verkregen worden, zoodat de beoordeeling daarvan gemakkelijker met voldoende billijkheid kon geschieden.

Scheikunde. Het examen in scheikunde gaf tot de volgende opmerkingen aanleiding. Het grootste gedeelte van het schriftelijk werk der candidaten gaf door den aard der opgegeven onderwerpen voor een opstel geen goeden maatstaf aan de hand om te beoordeelen of de candidaat op scheikundig gebied in het algemeen behoorlijk voorbereid kon worden geacht. Van de vier opgegeven onderwerpen toch hadden 25 candidaten (42,4 °/₀) het ijzer, 20 (of 33,9 °/₀) de verzeeping, 14 of (23,7°/₀) de zwavel en geen enkele de dampkringslucht voor hun opstel gekozen, terwijl juist dit laatste onderwerp den candidaat gelegenheid kon geven om te toonen in hoever hij zoowel op het gebied der anorganische als der organische scheikunde behoorlijk voorbereid kon heeten.

Ofschoon er onder de gemaakte opstellen verscheidene waren, die, zoowel wat uitvoerigheid als wat den inhoud betreft, een vrij hoogen dunk van de bekwaamheid der schrijvers konden doen opvatten, verviel deze opvatting reeds terstond bij de overweging, dat deze zelfde drie onderwerpen reeds herhaaldelijk bij de eindexamens der hoogere burgerscholen zijn opgegeven, zoodat de candidaten ze waarschijnlijk eenvoudig vooraf uit een of ander handboek hadden gememoreerd. Deze meening steeg bijna tot zekerheid, toen her bleek, dat uit de meeste der ingeleverde opstellen eene zoo goed als woordelijke reproductie van de behandeline dier onderwerpen, bepaaldelijk in het bekende leerboek van Koppeschaar, kon worden opgebouwd. Het mondelinge onderzoek gaf dan ook bij ruim ²/₃ der candidaten minder gunstige, bij enkelen zelfs aanmerkelijk slechtere resultaten dan het schriftelijke.

Dezelfde middelen als bij natuurkunde vermeld, zouden wellicht hier ook aangewend kunnen worden tot opheffing der genoemde bezwaren.

Toch leverde het examen over het geheel een bevredigende uitkomst op, zooals uit de cijfers van het tabellarisch overzicht blijkt; 7maal kon zelfs een 8, éénmaal een 9 en éénmaal een 10 als eindcijfer worden gegeven.

Herhaaldelijk trok het bij het mondeling onderzoek de aandacht, dat candidaten, wier opstellen in allerlei kleine technische bijzonderheden waren afgedaald, weinig begrip schenen te hebben van het verband, dat tusschen de scheikunde en het dagelijksche leven, alsmede de verschillende nijverheidstakken bestaat.

De antwoorden op de enkele vragen, die bij het mondeling examen in scheikunde omtrent delfstof- en aardkunde werden gedaan, toonden dat de kennis der candidaten op dit gebied zeer gering was.

Natuurlijke historie. Over het algemeen was de indruk van het examen bevredigend te noemen. De opmerking dient evenwel er bij gevoegd te worden, dat bij sommige candidaten de kennis van planten, die tot de meest voorkomende onzer flora behooren, te wenschen overliet. Wat de dierkunde betreft, kon de kennis der algemeene kenmerken der verschillende afdeelingen en klassen van het dierenrijk voldoende genoemd worden. Eenigen echter hadden van de bewerktuiging van het menschelijk lichaam niet al te heldere voorstellingen.

Cosmographie. Niet geheel bevredigende uitkomsten leverde het examen in de cosmographie: 18 candidaten toch (ruim 30°/₀) legden een onvoldoend examen af. Bij dezen bleek het gemis aan kennis vooral in de gebrekkige voorstelling, welke zij bezaten van de voornaamste verschijnselen, die in dit leervak ter sprake komen, waardoor zij niet in staat waren eene juiste omschrijving daarvan te geven.

Geschiedenis. Het examen in de geschiedenis gaf tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding. De meeste candidaten legden een meer dan voldoend examen in dit vak af, zooals uit de opgegeven cijfers blijkt. Slechts aan drie moest het cijfer van onvoldoend gegeven worden.

Aardrykskunde. Over het geheel was de kennis der candidaten vrij voldoende, enkelen hadden zich blijkbaar met ernst op de studie van dit vak toegelegd. Toch moet worden opgemerkt, dat bij sommigen de kennis van Nederland veel te wenschen overliet, zoo zelfs, dat zij geheel onbekend bleken te zijn met den loop der hoofdrivieren Rijn en Maas. Nauwkeuriger kennis van de geographie van Nederland blijft in het algemeen gewenscht.

Staatsinrichting en staathuishoudkunde. De kennis van deze vakken was bij de meeste candidaten ruim voldoende, voor staatsinrichting werden slechts drie en voor staathuishoudkunde slechts twee onvoldoende cijfers toegekend. Overigens gaf het onderzoek tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding.

Handelswetenschappen. Het examen in boekhouden gaf in het algemeen reden tot tevredenheid. Het schriftelijk werk was van de meeste candidaten voldoende. Bij het mondelinge onderzoek gaven eenige candidaten blijk van een juist inzicht in de afsluiting der rekeningen; velen echter hadden hiervan weinig werk gemaakt.

Nederlandsche taal en letterkunde. De opstellen, die moesten dienen om de vorderingen in de moedertaal te beoordeelen, waren over het algemeen voldoende. Van sommige echter was de inhoud sober, en zuiverheid van taal en juiste interpunctie werden in andere gemist. Hoewel het getal fouten in de meeste opstellen gering was, zoo waren er toch slechts twee, waarin geen enkele fout in taal, spelling of leesteekens voorkwam. Aan negen kon geen voldoend cijfer worden toegekend.

Het mondeling examen gaf stof tot tevredenheid. Uit de verklaring van een gedicht bleek de kennis, die de candidaat had van taal, spelling en beteekenis der woorden.

Liet de kennis der spraakkunst over het algemeen veel

te wenschen over, die van de geschiedenis onzer letterkunde en hetgeen gelezen was van de beste voortbrengselen onzer voornaamste schrijvers vergoedde dit meestal. Velen hadden wel is waar niet veel gelezen, maar de wijze, waarop het gelezene teruggegeven werd, toonde, dat zij in staat waren de lectuur verder met oordeel voort te zetten. Meestal konden een paar werken uit de 17de en 19de eeuw behandeld worden. Eenige candidaten, meer bepaald leerlingen eener zelfde school, wisten bijna niets van de geschiedenis der letterkunde, zoodat de opmerking hier dient gemaakt te worden, dat leerlingen een zeer bekrompen denkbeeld krijgen van de ontwikkeling van ons volk, zoo de geschiedenis van onze letterkunde niet met hen behandeld wordt; het is eene groote miskenning van het bestaan van den schakel tusschen de staatkundige en letterkundige geschiedenis.

Aan 10 candidaten werd geen voldoend eindcijfer gegeven.

Fransche taal en letterkunde. Het examen in de Fransche taal en letterkunde was over het algemeen bevredigend. De meeste candidaten gaven voldoende blijken dat zij zich geoefend hadden om in die taal een behoorlijk gesprek te kunnen voeren, over onderwerpen buiten hetgeen zij gelezen hadden of buiten de geschiedenis der letterkunde.

Aan dit deel van het examen is veel waarde gehecht.

De kennis der letterkunde bepaalde zich meestal tot twee of drie der beste Fransche schrijvers uit de 17de eeuw en van elk dezer hadden de candidaten een of twee stukken gelezen. Van de 19de eeuw kenden de meesten alleen Victor Hugo, Erckman Chatrian en Jules Verne; van eerstgenoemden schrijver hadden zij meestal Hernani gelezen, eenige werken van de beide overige schrijvers waren hun slechts bekend uit eene Hollandsche vertaling. Uit de 18de eeuw wisten zeer weinigen iets; uitgezonderd Voltaire kenden zij zelfs de namen der schrijvers niet.

Grove taalfouten kwamen in de opstellen weinig voor, de gemaakte fouten werden bij het mondeling examen meestal op voldoende wijze verbeterd; het bleek echter, dat vooral de onregelmatige werkwoorden gedeeltelijk vergeten waren. Opmerking verdient het nog, dat de opstellen soms in een hoogdravenden stijl geschreven waren en dat sommige candidaten bij het mondeling onderzoek geen rekenschap wisten te geven van fraaie, uitgezochte uitdrukkingen die ze gebezigd hadden. De inhoud van de opstellen was dikwijls kinderachtig en zeer weinige candidaten verhaalden iets; hun opstel bestond meestal uit losse opmerkingen, doordat alle lastige zinswendingen vermeden waren.

Hoogduitsche taal en letterkunde. De opstellen in deze taal waren over het algemeen vrij goed wat inhoud en stijl betreft, maar de toepassing der taalregels liet nog al wat te wenschen over. Evenwel waren de meeste candidaten bij het mondeling examen in staat de door hen gemaakte fouten te verbeteren, met uitzondering van die, welke veelvuldig voorkomen, tegen het gebruik van het geslacht der zelfstandige naamwoorden. Het bleek echter duidelijk, dat sommigen in de twee laatste jaren geen spraakkunst meer bestudeerd hadden. Bij het examen in de letterkunde konden sommigen een beknopt overzicht van het geheel geven; anderen waren bijna uitsluitend bekend met enkele dichters uit het tweede bloeitijdperk; weinigen kenden een der hedendaagsche schrijvers. Het gelezen en geleerde werd vrij goed weergegeven, hoewel de toepassing der taalregels ook hierin weer gebrekkig was.

Engelsche taal en letterkunde. Ofschoon het examen in de Engelsche taal en letterkunde niet onbevredigend was, kunnen toch een paar opmerkingen wellicht hun nut hebben. Zoowel uit de opstellen als uit het mondeling taalgebruik bleek, dat de meeste candidaten gedurende den laatsten tijd niet veel meer aan spraakkunst gedaan hadden; fouten, vooral tegen het gebruik van de hulpwerkwoorden en van de voornaamwoorden kwamen herhaaldelijk voor. Ook wisten betrekkelijk weinig candidaten een behoorlijk verslag te geven van een door hen gelezen roman, tooneelstuk of verhaal. Op de vraag wat zij gelezen hadden, noemden de meesten een of meer stukken van Shakespeare, bij onderzoek bleek echter, dat zij zeer weinig van den inhoud wisten te vertellen.

Teekenen. Neemt men in aanmerking, dat de tijd voor het handteekenen beschikbaar gesteld, met het oog op de moeilijkheid der voorbeelden, wel wat te kort mag worden genoemd, dan kan de uitslag van het examen niet anders dan tamelijk bevredigend heeten. Sommige candidaten gaven blijk zeer goed te weten op welke wijze eene teekening in elkander behoort gezet te worden, maar daartegenover stonden anderen, die geen of slechts weinig gezicht op vorm en kleur bleken te hebben. De cijfers door de sub-commissie voor het teekenen toegekend, weken in sommige opzichten af van die, welke de heer De Vries, de door de sub-commissie geraadpleegde deskundige, meende te moeten geven, al was dan ook in het algemeen eene groote overeenstemming in de cijfers, door dien heer en de sub-commissie gegeven, waar te nemen.

Dit verschijnsel geeft der Commissie aanleiding er de aandacht op te vestigen, dat het wenschelijk is bij volgende examens een deskundige in de Commissie van eindexamens te benoemen. Nu toch moet de sub-commissie, daar zij verantwoordelijk is, haar eigen gevoelen volgen, ook dan, wanneer het lijnrecht tegenover dat van den deskundigen staan zou, en het cijfer toekennen dat zij meent door den candidaat verdient te zijn. Het zoo verkregen cijfer levert volgens de Commissie te weinig waarborgen van juistheid en billijkheid, twee eischen, die toch steeds aan het goed afnemen van een examen mogen en moeten gesteld worden.

De Commissie is aan het eind genaderd van de taak haar bij art. 67 der wet opgelegd.

Zij betuigt haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Amsterdam, 11 September 1867.

Namens de Commissie:

D. Van Lankeren Matthes, *Voorzitter.*

J. Snijder, *Secretaris.*

VERSLAG *der Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Zeeland in* 1886.

Goes, 12 September 1886.

Aan den heer Commissaris des Konings in Zeeland.

De Commissie, bij Uwe beschikking van den 30sten April 1886, A n°. 346[1], 1ste afd., belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in deze provincie, heeft, ingevolge van alinea 2 van art. 67 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), de eer, U het verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De voorloopige vergadering werd den 15den Mei 1886 te Goes, des namiddags te drie uren gehouden. Daarin werden, na de benoeming van een secretaris, de subcommissiën vastgesteld, de werkzaamheden verdeeld en de door de leden opgemaakte opgaven voor het schriftelijk werk in de onderscheidene vakken van het examen besproken en vastgesteld.

De subcommissiën waren:

voor afdeeling A, de heeren J. Vermeulen, dr. H. Japikse en M. C. J. De Visser;

voor afdeeling B, de heeren dr. H. Japikse, dr. J. Couvée en M. C. J. De Visser;

voor afdeeling C, de heeren dr. A. W. Van Campen, J. Vermeulen, De Bruyne, dr. J. Couvée en A. S. Mink;

voor afdeeling D, de heeren Kok, Visser, Mink en Van Neck;

voor afdeeling E, de heeren dr. H. Japikse, M. C. J. De Visser en Van Neck.

De subcommissie voor afdeeling E werd bijgestaan door den heer De Koning, leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan de hoogere burgerschool te Goes, die op uitnoodiging van den inspecteur van het middelbaar onderwijs de door de candidaten vervaardigde teekeningen aan de scholen zelve heeft onderzocht.

De werkzaamheden werden verdeeld, zooals in onderstaande tabel is aangeduid:

TABEL I.

VAKKEN.	EXAMINATOREN.	ASSESSOREN.	Duur van het examen.
Stelkunde	Vermeulen,	De Visser,	15 minuten.
Trigonometrie	Vermeulen,	De Visser,	15 »
Meetkunde	De Visser,	Vermeulen,	30 »
Beschrijvende meetkunde	De Visser,	Vermeulen,	15 »
Werktuigkunde	Japikse,	De Visser,	30 »
Natuurkunde	Japikse,	De Visser,	30 »
Scheikunde	Couvée,	De Visser,	30 »
Natuurlijke historie	Couvée,	Japikse,	30 »
Cosmographie	De Visser,	Japikse,	15 »
Geschiedenis	Van Campen,	De Bruyne,	30 »
Aardrijkskunde	Mink,	De Bruyne,	30 »
Staatswetenschappen	De Bruyne,	Van Campen,	30 »
Handelswetenschappen:			
a. Boekhouden	Vermeulen,	Couvée,	15 »
b. Warenkennis	Couvée,	Vermeulen,	
Nederlandsche taal en letterkunde	Mink,	Van Neck,	20 »
Fransche taal en letterkunde	Visser,	Mink,	30 »
Hoogduitsche taal en letterkunde	Kok,	Van Neck,	30 »
Engelsche taal en letterkunde	Van Neck,	Kok,	30 »
			7 uren 15 minuten

Voor het examen hadden zich aangemeld 13 candidaten, waarvan 5 uit Middelburg, 3 uit Zierikzee, 4 uit Goes, en één, die geen leerling was van eenige school, maar in alle vakken, uitgezonderd wiskunde, toehoorder te Goes was geweest. Het examen duurde voor de 13 candidaten in het geheel 8 dagen. Het begon 16 Juli en eindigde 24 Juli. De uitslag, die uit onderstaande tabellen blijkt, werd vastgesteld in eene vergadering, gehouden den 25sten Juli des morgens ten half elf.

TABEL II.

Volgnommer.	A.			B.					C.						D.					E.		
	Wiskunde.	Werktuigkunde.	*Eindcijfer.*	Natuurkunde.	Scheikunde.	Natuurlijke historie.	Cosmographie.	*Eindcijfer.*	Geschiedenis.	Aardrijkskunde.	Staatsinrichting.	Staathuishoudkunde enz.	Handelswetenschappen.	*Eindcijfer.*	Nederlandsch.	Fransch.	Hoogduitsch.	Engelsch.	*Eindcijfer.*	Handteekenen.	Lijnteekenen.	*Eindcijfer.*
1	4	4	4	3	4	7	7	4	3	7	7	5	7	5	7	6	5	6	6	4	7	5
2	6	6	6	6	5	8	6	6	4	5	7	6	6	5	6	4	6	3	5	5	4	5
3	7	7	7	8	7	6	5	7	2	4	8	9	8	6	5	6	7	4	5	7	5	6
4	7	8	7	6	5	5	6	6	8	10	7	8	7	8	7	7	8	6	7	4	7	5
5	6	8	7	7	8	7	8	8	7	3	6	7	6	5	7	5	7	3	5	10	7	9
6	7	8	7	7	6	6	7	7	8	6	6	9	8	7	8	5	7	4	6	5	5	5
7	7	5	6	6	6	7	5	6	2	2	5	5	7	4	7	6	6	7	7	9	5	8
8	9	9	9	7	7	6	9	7	10	7	6	8	6	8	8	6	7	9	8	4	4	4
9	6	3	5	5	8	6	6	7	7	6	6	5	7	6	7	6	5	7	6	7	3	6
10	7	5	6	6	7	4	6	6	2	7	8	5	8	6	8	6	8	9	8	4	7	5
11	9	9	9	8	8	7	7	8	8	7	8	8	9	8	9	9	8	8	9	5	9	6
12	7	6	7	7	7	6	7	7	5	5	8	8	5	6	6	7	7	6	7	3	9	5
13	7	5	6	6	6	6	6	6	2	3	6	7	7	4	6	5	7	8	6	5	9	6

TABEL III.

VAKKEN.	Cijfers.										Examens.		Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Onvoldoende.	Voldoende.	
Wiskunde	»	»	»	1	»	3	7	»	2	»	1	12	13
Werktuigkunde	»	»	1	1	3	2	1	3	2	»	2	11	13
Natuurkunde	»	»	1	»	1	5	4	2	»	»	1	12	13
Scheikunde	»	»	»	1	2	3	4	3	»	»	1	12	13
Plant- en dierkunde	»	»	»	1	1	5	5	1	»	»	1	12	13
Cosmographie	»	»	»	»	2	5	4	1	1	»	0	13	13
Geschiedenis	»	4	1	1	1	»	2	3	»	1	6	7	13
Aardrijkskunde	»	1	2	1	2	2	4	»	»	1	4	9	13
Staatsinrichting	»	»	»	»	1	5	3	4	»	»	0	13	13
Staatshuishoudkunde enz.	»	»	»	»	4	1	2	4	2	»	0	13	13
Handelswetenschappen	»	»	»	»	1	3	5	3	1	»	0	13	13
Nederlandsch	»	»	»	»	1	3	5	3	1	»	0	13	13
Fransch	»	»	»	1	3	6	2	»	1	»	1	12	13
Engelsch	»	»	2	2	»	3	3	2	2	»	4	9	13
Duitsch	»	»	»	»	2	2	6	3	»	»	0	13	13
Handteekenen	»	»	1	4	4	»	2	»	1	1	5	8	13
Lijnteekenen	»	»	1	2	3	»	4	»	3	»	3	10	13
	»	5	9	15	31	48	62	32	16	3	29	192	221

TABEL IV.

Aantal malen, dat elk cijfer voor iedere groep is toegekend.

Cijfers.	A.	B.	C.	D.	E.	Totaal.
10	»	»	»	»	»	»
9	2	»	»	1	1	4
8	»	2	3	2	1	8
7	5	5	1	3	»	14
6	4	5	4	4	4	21
5	1	»	3	3	6	13
4	1	1	2	»	1	5
3	»	»	»	»	»	»
2	»	»	»	»	»	»
1	»	»	»	»	»	»

In verband met art. 23 van het Algemeen Reglement werd het getuigschrift uitgereikt:

a. zonder stemming, aan de candidaten 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12;

b. na discussie met algemeene stemmen, aan 7, 8 en 13, terwijl aan candidaat n°. 1 met 8 van de 10 stemmen het diploma werd geweigerd.

TABEL V.

Voornaam, naam, datum en plaats van geboorte der geslaagde candidaten, alsmede school, waar zij onderwijs hebben ontvangen.

VOORNAMEN.	NAAM.	Datum en plaats van geboorte.	School, waar zij onderwijs hebben ontvangen.
Nicolaas Jan Frans	Pompe van Meerdervoort,	12 Maart 1869. Goes.	Goes.
Willem	Wolf,	9 Juli 1869. Goes.	»
Herbertus	Van Iwaarden,	18 November 1866. 's Heer Arendskerke.	»
Cornelis	Oranje,	20 Januari 1870. Heinkenszand.	»
Johan Franciscus	De Wijs,	11 Januari 1867. Middelburg.	Middelburg.
Teunis	Van der Klip,	26 December 1864. Kampen.	»
Willem	Plugge,	7 Augustus 1867. Aagtekerke.	»
Christiaan Daniel Adriaan	Zimmerman,	1 Juli 1867. Middelburg.	»
Piet	Jansen,	30 December 1866. Vlissingen.	»
George Christiaan Cornelis	Berthe,	6 Augustus 1870. Zierikzee.	Zierikzee.
Carl Eduard	Nardten,	11 November 1868. Zierikzee.	»
Jacob Anton	Gaymans,	11 April 1866. Stadskanaal.	»

TABEL VI.

Opgaaf der scholen en der daarvan afkomstige geslaagde en afgewezen candidaten.

SCHOOL.	Toegelaten.	Afgewezen.	Totaal.
Middelburg	5	0	5
Zierikzee	3	0	3
Goes	4	0	4
Van geene school . .	0	1	1
	12	1	13

Uit de tabellen III en IV, bevattende het aantal malen, dat elk cijfer werd toegepast, blijkt voldoende het gehalte der candidaten in het algemeen.

Voor enkele vakken heeft de Commissie het noodig geacht, eenige opmerkingen aan de cijfers toe te voegen.

Scheikunde. Het schriftelijk en mondeling examen in de scheikunde was over het algemeen voldoende, in enkele gevallen zelfs zeer goed te noemen; ook bij het practisch gedeelte toonden allen eenige bedrevenheid te bezitten in de analytische scheikunde.

Natuurlijke historie en warenkennis. Het examen in de beginselen der delfstof-, aard-, plant- en dierkunde gaf tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding, hetgeen van dat in warenkennis niet kan worden gezegd. Op enkele uitzonderingen na was dit examen beneden het middelmatige, een natuurlijk gevolg van het feit, dat het onderwijs in dit vak tot een minimum is gereduceerd.

Geschiedenis. Het examen in dit vak leverde zeer uiteenloopende resultaten op. Van de 13 candidaten was de uitkomst voor 6 onvoldoende, dermate zelfs, dat aan vier van hen geen hooger cijfer dan *twee* kon worden toegekend. Daarentegen bekwamen van de zeven candidaten, wier examen voldoende was, *drie* het cijfer *acht* en *één* zelfs het cijfer *tien*.

Opmerking verdient het, naar het inzien der Commissie ad hoc, dat van elke der drie scholen dezer provincie, wier leerlingen aan het examen deelnamen, candidaten afkomstig waren, wier examen in alle opzichten *voldoende* en evenzeer, wier examen in alle opzichten *onvoldoende* moest genoemd worden.

De oorzaak van dat verschijnsel is misschien daarin te zoeken, dat vele leerlingen zich tevreden stellen met het onderwijs, dat zij aan de school ontvangen, en er niet aan denken om ook buiten de school, zonder daartoe verplicht te zijn, een boek over geschiedenis ter hand te nemen.

Boven allen twijfel verheven toch is het, dat, waar dit laatste niet geschiedt, de vereischte kennis in dit vak, waar zooveel van het geheugen gevraagd wordt en derhalve repetitie allernoodzakelijkst is, niet kan verkregen worden.

Hoogduitsch. Het examen in de Duitsche taal en letterkunde gaf over het algemeen stof tot tevredenheid. Er behoefde geen enkel onvoldoend cijfer gegeven te worden, zoo min voor het schriftelijk als voor het mondeling gedeelte. Toch gaf het eerste aanleiding tot een paar opmerkingen. Vooreerst was door sommige candidaten weinig gelet op het juiste plaatsen der leesteekens; het scheen dat ze zich hierin door het toeval hadden laten leiden. Verder was ook van enkele opstellen de vorm ver van onberispelijk. Een paar er van hadden onevenredig lange inleidingen, die bovendien in zeer twijfelachtig verband stonden tot de behandelde stof, of zelfs zeer geschikt dienst hadden kunnen doen bij een geheel ander onderwerp. Andere opstellen in den verhaalvorm misten iedere indeeling of geleding en eindigden met een enz.

Overigens kon de grootste helft der opstellen, beide naar inhoud en vorm, goed of zeer goed heeten.

Engelsch. Het examen in dit vak was over het algemeen vrij voldoende. De opstellen waren iets beter dan gewoonlijk; en ook de uitspraak liet niet zooveel te wenschen over.

Aangezien het reeds gebleken was, dat de opmerkingen der Commissie zich tot een minimum zouden beperken, stelde de voorzitter voor, geene vergadering na den 25sten Juli te houden. Bij de stemming bleek het, dat de Commissie van oordeel was, dat eene slotvergadering in de maand September niet kon gemist worden.

Hiermede meent de Commissie, aan de haar opgelegde taak te hebben voldaan.

Zij eindigt met U dank te zeggen voor het in haar gestelde vertrouwen.

A. W. Van Campen, *Voorzitter.*

M. G. Van Neck, *Secretaris.*

VERSLAG der COMMISSIE, *belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Utrecht, in het jaar* 1886.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Utrecht.

De Commissie, door U Hoogedelgestrenge benoemd bij beschikking van den 5den Mei 1886, n°. 5, Az., tot het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Utrecht, heeft de eer U het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering der Commissie werd gehouden te Utrecht den 15den Mei. Na de benoeming van een secretaris werden de subcommissiën samengesteld en voor elk vak twee examinatoren aangewezen, aan wie werd overgelaten, wie hunner zou vragen en wie daarbij toehooren. In deze bijeenkomst werden ook de opgaven voor het schriftelijk werk, die aan de heeren inspecteurs zouden worden gezonden, ingediend en besproken, terwijl verder de duur van het mondeling examen voor de verschillende vakken werd vastgesteld.

De geheele regeling van het examen wordt aangegeven door de volgende tabel.

VAKKEN.	Examinatoren.	Duur.
Sub-commissie A.		
Reken- en stelkunde, trigonometrie en beschrijvende meetkunde	G. J. Buys en H. Koldewijn,	1 uur.
Meetkunde en werktuigkunde	W. Kreling en dr. G. J. Michaëlis,	1 »
Sub-commissie B.		
Scheikunde en natuurlijke historie. . . .	dr. J. W. Doyer en dr. J. W. Moll,	1 »
Natuurkunde en cosmographie	dr. J. Campert en P. Van Mourik,	1 »
Sub-commissie C.		
Geschiedenis en aardrijkskunde.	A. Groenier en D. J. Andreae,	1 »
Staats- en handelswetenschappen	G. De Bruyne en J. C. F. Prikker,	1 »
Sub-commissie D.		
Nederlandsche en Fransche taal en letterkunde	G. C. Hoogewerff en N. L. Verlint,	1 »
Engelsche en Hoogduitsche taal en letterkunde	J. S. Robinson en W. N. Coenen,	1 »
Sub-commissie E.		
Hanteekenen . , . .	dr. J. W. Moll en W. N. Coenen,	
Lijnteekenen.	G. J. Buys en P. Van Mourik.	

Duur van het mondeling examen voor elken candidaat 8 uur.

In de practische scheikunde werd geen examen noodig geacht.

Voor het examen hadden zich 22 candidaten aangemeld; 13 van de hoogere burgerschool te Utrecht en 9 van die te Amersfoort.

Er werd besloten de candidaten in twee groepen, ieder van 11, te examineeren en het mondeling examen te doen aanvangen op den 15den Juli.

Het examen eindigde den 21sten Juli. De uitslag van het examen, zooals die werd vastgesteld in de vergadering der Commissie op den 22sten Juli, blijkt uit de volgende tabel. De heer Robinson was door familieomstandigheden verhinderd deze vergadering bij te wonen.

Nummer der candidaten.	Cijfers toegekend voor de afdeelingen					Uitslag van het examen.
	A	B	C	D	E	
I.	7	6	6	4	6	Toegelaten met algemeene stemmen.
II.	7	6	5	5	5	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
III.	6	6	6	5	5	Idem.
IV.	7	6	7	6	5	Idem.
V.	4	4	4	6	6	Afgewezen met algemeene stemmen.
VI.	6	8	5	5	5	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
VII.	7	7	7	6	6	Idem.
VIII	5	7	5	4	7	Toegelaten met algemeene stemmen.
IX.	5	7	4	5	6	Idem.
X.	8	8	6	7	5	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
XI.	8	6	7	8	5	Idem.
XII.	5	4	6	5	5	Toegelaten met algemeene stemmen.
XIII.	8	8	8	6	6	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
XIV.	4	4	5	6	8	Afgewezen met algemeene stemmen.
XV.	5	6	6	6	5	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
XVI.	8	6	7	5	6	Idem.
XVII.	7	5	5	6	6	Idem.
XVIII.	8	7	5	5	3	Toegelaten met algemeene stemmen.
XIX.	6	5	7	6	4	Idem.
XX.	9	8	9	9	6	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
XXI.	5	4	6	6	6	Toegelaten met algemeene stemmen.
XXII.	5	5	5	5	5	Toegelaten volgens art 23 van het algemeen reglement.

Aan het examen namen dus deel 22 candidaten, waarvan 20 werden toegelaten en 2 afgewezen.

Van de school te:

Utrecht zijn geëxamineerd 13 candidaten, toegelaten 11, afgewezen 2;

Amersfoort zijn geëxamineerd 9 candidaten, toegelaten 9, afgewezen 0.

Van de beide volgende tabellen geeft de eerste aan hoeveel malen voor de verschillende vakken, de tweede hoeveel malen voor de verschillende afdeelingen elk der cijfers van 1 tot 10 en een voldoend of onvoldoend cijfer werd toegekend.

VAKKEN.	Aantal malen toegekend											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende.	onvoldoende.
A.												
Reken- en stelkunde	1	2	4	3	3	3	4	2	»	»	16	6
Meetkunde	»	4	»	3	10	3	2	»	»	»	20	2
Goniometrie en trigonometrie	1	1	3	7	2	3	4	1	»	»	17	5
Beschrijvende meetkunde	2	5	4	4	3	1	2	1	»	»	19	3
Werktuigkunde	»	»	2	5	6	6	3	»	»	»	19	3
B.												
Scheikunde	»	1	6	5	3	2	2	3	»	»	17	5
Natuurlijke historie	»	2	1	5	4	3	5	2	»	»	15	7
Natuurkunde	»	2	1	6	5	3	5	»	»	»	17	5
Cosmographie	»	»	2	2	10	8	»	»	»	»	22	»

VAKKEN.	Aantal malen toegekend											
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	voldoende.	onvoldoende.
C.												
Geschiedenis	»	1	5	4	3	5	4	»	»	»	18	4
Aardrijkskunde	1	1	»	4	8	5	3	»	»	»	19	3
Staatsinrichting	2	1	2	9	4	1	3	»	»	»	19	3
Staathuishoudkunde	2	2	7	3	2	4	2	»	»	»	20	2
Handelswetenschappen	»	»	2	5	3	4	8	»	»	»	14	8
D.												
Nederlandsch	»	3	»	6	9	4	»	»	»	»	22	»
Fransch	»	»	3	3	8	3	3	2	»	»	17	5
Engelsch	»	2	»	1	6	8	4	1	»	»	17	5
Hoogduitsch	»	»	1	3	5	10	3	»	»	»	19	3
E.												
Handteekenen	»	»	1	1	3	11	5	1	»	»	16	6
Lijnteekenen	»	»	3	6	8	4	1	»	»	»	21	1
Totaal	9	27	47	85	105	91	63	13	»	»	364	76
A. Wiskunde enz.	»	1	5	5	3	6	2	»	»	»	20	2
B. Natuurkunde enz.	»	»	4	4	7	3	4	»	»	»	18	4
C. Geschiedenis enz.	»	1	1	5	6	7	2	»	»	»	20	2
D. Talen	»	1	1	1	9	8	2	»	»	»	20	2
E. Teekenen	»	»	1	1	9	9	2	»	»	»	20	2
Totaal	»	3	12	16	34	33	12	»	»	»	98	12

Hier volgen de namen der geslaagde candidaten:

NAMEN.	VOORNAMEN.	Datum en jaar van geboorte.	Geboorteplaats.
Van Beek,	Jacobus Adriaan	23 Dec. 1869	Amersfoort.
Bothof,	Johan Willem Frederik	11 Juli 1867	Idem.
Van den Broek,	Petrus Willebrordus	1 Sept. 1863	Soerabaija.
Bücher,	Theodoor Frans Meinard	27 Aug. 1867	Hoorn.
Donker,	Hendrik	7 Nov. 1867	Utrecht.
Elias,	Pieter	3 Juni 1866	Amsterdam.
Ermeling,	Lodewijk Marinus Montaja	10 Febr. 1868	Grissee (Java).
Van Eybergen,	Gerardus Johannus	12 Febr. 1868	Amersfoort.
Van Gelder,	Jacobus Carel Jan	6 Aug. 1868	Idem.
Van Gorkom,	Johannes Petrus Josephus	30 Jan. 1868	Utrecht.
Guise,	Johan Christiaan	26 Juni 1868	Idem.
Van Klinkenberg,	Jelis Gijsbert	21 Juni 1867	Amerongen.
Van der Maesen,	Johannes Frederik	4 Oct. 1868	Batavia.
Matthijsen,	Johannes Marinus	29 Dec. 1868	Helmond.
Nicolaï,	Johannes Marius Albertus	21 Jan. 1867	Veldhoven.
Le Nobel,	Jacobus Wilhelmus Marinus	22 Dec. 1867	Utrecht.
Hart de Ruyter,	Theodoor	13 Juli 1866	Idem.
Van Schreven,	Zion Wilhelm Karel Hendrik	13 Sept. 1868	Zwolle.
Verstege,	Gustave Charles	31 Mei 1866	Batavia.
Zur Mühlen,	Joan Thomas	19 Jan. 1867	Amsterdam.

Uit de voorafgaande tabellen blijkt voldoende hoe het met de kennis der candidaten gesteld was. De volgende opmerkingen betreffende enkele vakken heeft de Commissie gemeend hieraan te moeten toevoegen.

Wiskunde. Naar het oordeel der sub-commissie is de keuze der opgaven over stelkunde niet gelukkig geweest. Bij het examen bleek toch, dat het schriftelijk werk geen goede maatstaf opleverde om de kennis der candidaten te beoordeelen. Bij het examen in de beschrijvende meetkunde bleek opnieuw de wenschelijkheid, om aan de candidaten niet de keuze te laten uit drie vraagstukken.

Scheikunde. Bij het examen in dit vak werd de opmerking gemaakt, dat candidaten, die bij het mondeling onderzoek blijken gaven van zeer onvoldoende kennis, zonder uitzondering een goed of vrij goed opstel hadden ingeleverd. Deze schijnbare tegenstrijdigheid is te verklaren door het feit, dat onder de opgaven voor schriftelijk werk in de laatste jaren telkens voorkwam de beschrijving van een der meest bekende elementen, zijne toepassingen en zijne voornaamste verbindingen. Het getal elementen, dat voor de opstellen in aanmerking komt, is uit den aard der zaak niet groot en zoo ontstaat voor de candidaten de gelegenheid om met vrij groote waarschijnlijkheid te berekenen, welk element ter beschrijving zal worden opgegeven. Zelfs zij, die weinig of geen kennis van scheikunde bezitten, zijn op deze wijze in staat gesteld een goed opstel te leveren. De Commissie is hierom van oordeel, dat de onderwerpen voor schriftelijk werk van meer algemeenen aard moeten zijn, zoodat de opstellen kennis van verschillende deelen der scheikunde vereischen, terwijl zij het verder hoogst wenschelijk acht, dat, evenals vroeger, van de candidaten het maken van een paar eenvoudige stöchiometrische vraagstukken gevorderd wordt.

Staatswetenschappen. De meeste candidaten waren goed op de hoogte van de inrichting van het bestuur van het Rijk, de provinciën en de gemeenten, van de onderlinge verhouding der Staatsmachten in Nederland, alsook van de samenstelling van het bestuur in de koloniën en bezittingen van Nederland in andere werelddeelen.

Handelswetenschappen. Zoowel uit het schriftelijk als uit het mondeling onderzoek bleek, dat vele candidaten niet het minste begrip hadden van de voornaamste rekeningen die in het dubbel boekhouden voorkomen en dat hun de vereischte kennis ontbrak van het opmaken eener proefbalans, eener balans en van alles wat met het afsluiten der rekeningen in verband staat.

Het mondeling examen in het handelsrecht voldeed in alle opzichten. Bijna alle candidaten legden eene ruim voldoende kennis aan den dag van de wettelijke bepalingen omtrent de koopmansboeken, de vennootschappen, het handelspapier en het faillissement.

Fransche taal- en letterkunde. De uitslag van het examen was over 't algemeen bevredigend; alleen dient te worden gereleveerd, dat van de 5 candidaten, die beneden het cijfer 5 bleven, het schriftelijk werk en het mondeling examen hoogst onvoldoende waren.

Engelsche taal- en letterkunde. Het bleek weer, dat de meeste candidaten weinig lezen, waardoor zij slechts eene geringe keuze van woorden te hunner beschikking hebben.

Hoogduitsche taal- en letterkunde. Hoewel als eindresultaat aan de meeste candidaten een even voldoend of voldoend cijfer kon worden toegekend, was de kennis der grammaticale vormen in 't algemeen beneden peil, wat vooral uit de opstellen bleek. Velen echter wisten de gemaakte fouten bij het mondeling examen te herstellen en van daar een redelijk bevredigende uitslag. Ook de kennis der literatuur liet bij de meeste examinandi te wenschen over.

Handteekenen. Ten opzichte van het examen in het handteekenen laten zich dezelfde klachten herhalen, die reeds in vorige jaren zijn geuit. Slechts bij eene uiterst zachtmoedige critiek kon aan de meeste candidaten een even voldoend cijfer worden toegekend. Zoowel wat juistheid van schets als wat nauwkeurigheid en netheid van uitvoering betreft, voldeden slechts zeer weinige der ingeleverde teekeningen aan de eischen, die men er billijkerwijze aan mocht stellen.

Ten slotte heeft de Commissie de eer U haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Utrecht, 9 September 1886.

De Voorzitter,
J. W. Moll.

De Secretaris,
P. Van Mourik.

VERSLAG der COMMISSIE *belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Friesland in* 1886.

Aan den Heer Commissaris des Konings in de provincie Friesland.

De Commissie door U benoemd bij beschikkingen van den 10den Mei 1886, 3de afd. S, n°. 298 en van den 7den Juli 1886, 3de afd. S, n°. 408, heeft de eer U het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

In de eerste vergadering op den 19den Mei 1866 werd het commissielid mr. C. C. Paehlig tot secretaris benoemd, werden de subcommissiën voor het examineeren in de verschillende vakken aangewezen, de tijd aan elk vak te besteden vastgesteld, en de opgaven ingediend, welke voor het schriftelijk examen aan den heer inspecteur van het middelbaar onderwijs zijn toegezonden.

De regeling voor het mondeling examen was als volgt:

	VAKKEN.	EXAMINATOREN.	Tijd voor elk mondeling examen.
A.	Wiskunde,	Bouman en Minderhoud,	1 uur.
	Werktuigk. en techn.,	Nijland, Zaaijer,	1/2 »
B.	Natuurkunde,	Nijland, Zaaijer,	1/2 »
	Natuurlijke historie,	Andrea, Ruys,	3/4 »
	Scheik. en warenk.,	Andrea, Ruys,	1/2 »
	Cosmographie,	Nijland, Zaaijer,	1/2 »
C.	Staatswetenschappen en boekhouden,	Paehlig, Cohen,	1 »
	Geschiedenis,	Horstink, Selhorst,	1/2 »
	Aardrijkskunde,	Horstink, Selhorst.	1/2 »
D.	Nederl. en Duitsch,	Koch, Koppenol,	1 »
	Fransch en Engelsch,	Alberts, Stellingwerff,	1 »
E.	Teekenen,	Alberts, Minderhout.	

De Commissie besloot den heer J. Groenevelt jr., leeraar aan de hoogere burgerschool te Sneek, uit te noodigen als deskundige tot het beoordeelen de teekeningen mede te werken.

Verder werd besloten de achtien candidaten, die zich voor het examen hadden aangemeld, en wel twaalf van de Rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden en zes van de gemeentelijke hoogere burgerschool te Sneek, in twee groepen te examineeren, zoodat het mondeling examen zou aanvangen op Donderdag den 15den Juli en eindigen op Woensdag den 21sten Juli 1886.

Het lid der commissie dr. J. Zaaijer Azn. was wegens de aanneming zijner benoeming als lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal verhinderd verder het examen mede af te nemen en werd bij uw besluit van den 7den Juli, boven breeder omschreven, vervangen door den heer A. Langerhuizen van Uven.

De tweede vergadering der Commissie had plaats op Woensdag 14 Juli.

Het schriftelijk examen was aan beide hoogere burgerscholen naar behooren afgeloopen.

De cijfers voor het schriftelijk werk werden voor elk vak door beide examinatoren in onderling overleg in deze vergadering vastgesteld.

De uitslag van het examen was als volgt:

Nummer der candidaten.	Cijfers toegekend voor de afdeelingen.					Uitslag van het examen.
	A	B	C	D	E	
I.	7	7	8	8	5	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement
II.	7	5	4	5	5	Toegelaten met algemeene stemmen.
III.	5	6	4	6	4	Afgewezen met 12 tegen 2 stemmen.
IV.	6	7	5	6	8	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement
V.	4	4	6	4	4	Afgewezen met algemeene stemmen.
VI.	6	7	6	5	7	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
VII.	5	5	5	5	6	idem.
VIII.	8	7	5	5	8	idem.
IX.	6	5	4	5	5	Afgewezen met elf tegen drie stemmen.
X.	7	6	6	7	5	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
XI.	6	7	8	6	6	idem.
XII.	7	6	6	6	6	idem.
XIII.	7	7	7	6	6	idem.
XIV.	5	6	7	7	5	idem.
XV.	5	5	4	7	6	Toegelaten met 13 tegen 1 stem.
XVI.	5	6	6	6	6	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.
XVII.	6	5	4	5	7	Toegelaten met 11 tegen 3 tegen stemmen.
XVIII.	6	8	5	5	8	Toegelaten volgens art. 23 van het algemeen reglement.

Hieruit blijkt dus, dat er van de achttien candidaten vijftien werden toegelaten en drie moesten worden afgewezen; van de laatsten waren twee leerlingen der hoogere burgerschool te Leeuwarden en een van die te Sneek.

De namen der geslaagde candidaten zijn:

NAMEN EN VOORNAMEN.	Datum en plaats van geboorte.	Inrichting aan welke onderwijs ontvangen.
Bos, Martinus Johannes Theodorus	19 Juni 1868, Leeuwarden,	Rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden.
Geluk, Jozias Bowinus	8 Maart 1866, Noordgouwe,	idem.
Hogenhuis, Johannes Hendrikus	7 Augustus 1867, Leeuwarden,	idem.
Hoogstad, Hendrik Jacobus Silvergieter	9 October 1862, Marssum,	idem.
Jilgersma, Theodorus Petrus Albada	21 Maart 1865, Makkum,	idem.
Sjollema, Bouwe Sybes	16 Maart 1868, Grouw,	idem.
Stoett, Johan Christiaan	26 September 1867, Leeuwarden,	idem.
Tichelaar, Gerardus Benedictus	13 November 1867, Leeuwarden,	idem.
Vermaes, Hubertus	7 October 1866, Hardegarijp,	idem.
Vermaes, Stefanus Johannes	2 Mei 1868, Dubbeldam,	idem.
Nieveen, Jacob	17 Februari 1867, Groningen,	Gemeent. hoogere burgerschool te Sneek.
Popta, Ysbrandus Aeneas Van	16 Mei 1867, IJlst,	idem.
De Haan, IJtsen Aukes	25 Maart 1868, Joure,	idem.
Reitsma, Roelof	2 Juni 1868, Sneek,	idem.
Schuurmans, Otto	21 Januari 1868, IJlst,	idem.

Het aantal malen, dat de in het reglement vastgestelde cijfers 1—10 werden toegekend, voor de verschillende vakken, zoowel als voor de vijf afdeelingen, is in de volgende tabel medegedeeld:

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal malen toegekend het cijfer.	
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	onvoldoende.	voldoende.
A.												
Reken- en stelkunde	—	—	2	2	7	4	3	—	—	—	3	15
Meetkunde	—	—	3	1	7	2	4	1	—	—	5	13
Goniometrie en trigonometrie	—	—	2	1	7	5	3	—	—	—	3	15
Beschrijvende meetkunde	—	1	6	5	3	1	2	—	—	—	2	16
Werktuigkunde en technologie	—	1	2	4	7	3	1	—	—	—	1	17
B.												
Natuurkunde	—	1	1	3	5	6	2	—	—	—	2	16
Scheikunde	—	—	—	6	5	2	5	—	—	—	5	13
Natuurlijke geschiedenis	—	—	3	5	6	3	—	—	1	—	1	17
Cosmographie	—	—	2	3	4	4	4	1	—	—	5	13
C.												
Staatswetenschappen	—	1	—	1	6	7	3	—	—	—	3	15
Boekhouden	—	—	2	4	4	5	2	1	—	—	3	15
Aardrijkskunde	—	1	1	2	4	3	7	—	—	—	7	11
Geschiedenis	—	2	1	2	4	1	6	2	—	—	8	10
D.												
Nederlandsche taal en letterkunde	—	—	1	6	5	6	—	—	—	—	—	18
Fransche idem	—	—	1	3	9	1	3	1	—	—	4	14
Engelsche idem	—	—	—	6	8	3	1	—	—	—	1	17
Hoogduitsche idem	—	1	1	4	4	7	—	1	—	—	1	17
E.												
Handteekenen	—	—	1	1	7	4	5	—	—	—	5	13
Natuurteekenen	—	3	—	3	6	4	2	—	—	—	2	16
Lijnteekenen	—	2	5	3	5	3	—	—	—	—	—	18
Totaal	—	13	34	65	113	74	53	7	1	—	61	209
A. Wis- en werktuigkunde	—	—	1	5	6	5	1	—	—	—	1	17
B. Natuurkundige vakken	—	—	1	6	5	5	1	—	—	—	1	17
C. Staatswetenschappen	—	1	1	2	5	4	5	—	—	—	5	13
D. Talen	—	—	1	3	6	7	1	—	—	—	1	17
E. Teekenen	—	—	3	2	6	5	2	—	—	—	2	16
Totaal	—	1	7	18	28	26	10	—	—	—	10	80

Uit deze opgaven blijkt voldoende, hoe het met de kennis der candidaten in de verschillende vakken gesteld was.

De volgende opmerkingen meent de Commissie echter hieraan te moeten toevoegen.

Het examen in *scheikunde* gaf niet in alle opzichten bevredigende uitkomsten; vele candidaten bleken wel met het werktuigelijk gebruik der scheikundige teekens vertrouwd te zijn, doch konden van den experimenteelen grondslag der formules geen rekenschap geven, sommigen bleken zelfs met de meest bekende scheikundige verbindingen en hare toepassingen geheel onbekend te zijn.

Het examen in het *boekhouden* gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen. De opgegeven posten werden met enkele uitzonderingen goed gejournaliseerd; hetzelfde is te zeggen over de arbitrage-opgave. Het mondeling examen gaf over het algemeen aanleiding tot tevredenheid, velen toonden dat zij met de inrichting der balans vrij goed bekend waren.

De examens in *geschiedenis en aardrijkskunde* waren behoudens enkele gunstige uitzonderingen zeer zwak, zelfs dan wanneer er een voldoend cijfer werd toegekend. Het bleek der Commissie maar al te duidelijk, dat door de candidaten weinig of niet gerepeteerd was. De groote omvang der stof, wat geschiedenis betreft, doet de Commissie den wensch uiten, dat die omvang eenigszins beperkt en dat voortaan eenvoudig nieuwe en nieuwste geschiedenis

bij de eindexamens gevraagd worde. De uren geschiedenis in de 4de en 5de klasse kunnen dan tot dit doeleinde uitsluitend besteed, de lust in beide vakken zal meer opgewekt en de examenresultaten zullen waarschijnlijk vrij wat gunstiger worden.

De uitslag van het examen in *hand- en rechtlijnig teekenen* kan vrij bevredigend genoemd worden. Bij het teekenen naar gipsafgietsels viel op te merken, dat slechts weinige candidaten er in geslaagd waren in den hiervoor toegestanen tijd (3 uren) een goed voldoend geheel bijeen te krijgen. Het zou daarom wenschelijk zijn, dat hiervoor wat meer tijd beschikbaar gesteld werd, ook met het oog op de omstandigheid, dat voor het veel eenvoudiger lijnteekenen een onbepaalden tijd wordt gegeven, hetgeen, blijkens de resultaten, een gunstiger uitslag oplevert voor het afwerken der teekeningen.

Ten slotte betuigt de Commissie U haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Dr. J. L. Andreae, *Voorzitter.*

Mr. C. C. Paehlig, *Secretaris.*

VERSLAG der COMMISSIE, *belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Overijssel in het jaar* 1886.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Overijssel.

De Commissie door U benoemd bij beschikking van 29 Maart 1886, 2de afd. n°. 976/793 en van 3 Mei 1886, 2de afd. n°. 1277/1110, tot het afnemen der eindexamens der hoogere burgerscholen in de provincie Overijssel heeft de eer U het volgende verslag aan te bieden.

In de eerste vergadering, die gehouden werd op den 23sten Mei 1886 in het gebouw der hoogere burgerschool te Kampen, waren al de door u benoemde leden aanwezig, doch kort daarna werd dr. Jan De Vries door ziekte genoodzaakt zich aan de verdere werkzaamheden der Commissie te onttrekken. In zijne plaats werd bij beschikking van 31 Mei, 2de afd. n°. 1778/1430 tot lid der Commissie benoemd dr. M. Woudstra, leeraar te Kampen.

In de eerste vergadering der Commissie werd tot secretaris gekozen dr. Leignes Bakhoven. Overeenkomstig art. 8 van het algemeen reglement voor de eindexamens splitste zich de Commissie in sub-commissiën. Na onderlinge bespreking werden de opgaven voor het schriftelijk examen, die aan den heer inspecteur opgezonden moeten worden, aan den voorzitter ter hand gesteld. Verder bepaalde de Commissie den duur van elk der mondelinge examens en stelde zij vast welke leden daarbij als ondervragers en welke als bijzitters zouden optreden. Een en ander blijkt uit het volgend overzicht, waarbij de eerste naam steeds den persoon aanwijst, die ondervroeg:

Wiskunde	$1^1/_4$	uur,	Woudstra, Frackers.
Werktuigkunde . .	$^1/_2$	»	Meilink, Sirks.
Natuurkunde . . .	$^1/_2$	»	Sirks, Meilink.
Scheikunde . . .	$^1/_2$	»	Leignes Bakhoven, Enklaar.
Natuurhistorie . .	$^3/_4$	»	Enklaar, Leignes Bakhoven.
Cosmographie . . .	$^1/_2$	»	Frackers, Woudstra.
Staats- en handelswetenschappen. .	$^3/_4$	»	De Bruyn Kops, Brennan.
Boekhouden (alleen schriftelijk),			De Bruyn Kops, Woudstra.
Aardrijkskunde . .	$^1/_2$	uur,	Huberts, Peyrot.
Geschiedenis . . .	$^3/_4$	»	Huberts, De Bruyn Kops.
Nederlandsch . . .	$^3/_4$	»	Van Dam, Deelman.
Fransch	$^1/_2$	»	Peyrot, Brennan.
Engelsch	$^1/_2$	»	Brennen, Peyrot.
Hoogduitsch . . .	$^1/_2$	»	Deelman, Van Dam.

Terwijl de beoordeeling van het werk voor handteekenen was opgedragen aan de heeren Huberts, Sirks en Meilink, werd dat van lijnteekenen nagezien door de heeren Frackers en Woudstra. Twintig candidaten hadden zich voor het examen aangemeld, en wel 6 leerlingen van de hoogere burgerschool te Deventer, 9 van die te Kampen en 5 van de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle.

Het mondeling examen ving den 15den Juli aan. Voor de twintig candidaten werden negen examendagen vereischt, zoodat het examen den 24sten Juli eindigde.

Aan negentien candidaten kon een diploma worden uitgereikt, één moest worden afgewezen.

De namen der geslaagde candidaten zijn:

a. van de hoogere burgerschool te Deventer:

Gerrit Albers, geboren te Deventer, 18 September 1867.

Hendrik Jan Ankersmit, geboren te Deventer, 31 Mei 1866.

Pieter Cath, geboren te Deventer, 21 Februari 1867.

Johan Ten Kate, geboren te Gramsbergen, 23 September 1868.

Jacob Oostra, geboren te Hoogezande, 23 Juni 1869.

Carel Frederik Trip, geboren te Meppel, 26 Januari 1869.

b. van de hoogere burgerschool te Kampen:

Willem Frederik Karel Anemaet, geboren te Breda, 25 December 1866.

Johan François August Bischoff, geboren te Heerde. 19 Juli 1867.

Gerrit Engels, geboren te Vrieseveen, 29 Maart 1867.

Willem Romein, geboren te Alkmaar, 12 Juli 1868.

Henri Jean Leopold Theodore Roorda, geboren te Oijen, 6 April 1865.

David Stibbe, geboren te Kampen, 30 December 1867.

Maurits Marten George Stibbe, geboren te Kampen, 24 Mei 1868.

Michael Duncan de Veer, geboren te Paramaribo, 29 December 1866.

Gerrit Hendrik Van der Wal, geboren te Kampen, 21 Februari 1869.

c. van de Rijks hoogere burgerschool te Zwolle:

Everhard Hendrik Bernhard Bartelink, geboren te Almelo, 7 Juli 1868.

Jean Charles Arthur Boxman, geboren te Weesp, 15 September 1868.

Willem Voorhorst, geboren te Olst, 1 Januari 1866.

Johannes Gerhardus Vredeveld, geboren te Zwolle, 12 April 1868.

De volgende tabel geeft een volledig overzicht van den uitslag der examens:

Volgnummer der candidaten.	A.						B.					C.						D.					E.		
	Wiskunde.																								
	Stelkunst.	Meetkunst.	Goniom. en trigon.	Beschr. meetkunst.	Werktuigkunde.	Eindcijfer Groep A.	Natuurkunde.	Scheikunde.	Natuurlijke historie.	Cosmographie.	Eindcijfer Groep B.	Staatsinrichting.	Staathuishoudk. en statist.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Handelswetenschappen.	Eindcijfer Groep C.	Nederlandsch.	Fransch.	Engelsch.	Hoogduitsch.	Eindcijfer groep D.	Handteekenen.	Lijnteekenen.	Eindcijfer Groep E.
1	6	5	5	5	6	V	8	7	7	8	VII	6	5	7	3	6	V	6	8	6	6	VI	5	7	VI *a*
2	7	5	6	10	6	VII	7	7	4	5	VI	7	7	5	4	7	VI	4	5	5	4	IV	6	7	VI *a*
3	8	5	7	8	8	VII	9	8	7	8	VIII	6	5	7	5	7	VI	6	5	5	6	V	7	8	VII *a*
4	8	5	8	5	7	VII	8	7	5	8	VII	8	6	7	3	7	VI	5	6	5	7	VI	8	8	VIII *a*
5	4	6	6	5	4	V	5	6	6	5	VI	7	6	8	7	7	VII	7	6	6	5	VI	5	6	V *a*
6	7	5	6	10	7	VII	7	9	5	6	VII	6	5	6	3	6	V	4	7	7	5	V	7	7	VII *a*
7	9	7	9	10	8	IX	8	8	4	7	VII	8	7	5	4	5	VI	7	5	5	5	V	7	6	VII *a*
8	7	4	6	6	7	VI	9	8	7	8	VIII	8	7	7	6	4	VI	6	7	7	6	VI	5	5	V *a*
9	6	3	4	5	7	V	7	8	7	7	VII	5	6	9	9	6	VII	5	7	6	7	VI	6	5	VI *a*
10	4	4	4	9	6	VI	8	6	4	8	VI	8	7	7	5	6	VII	8	6	5	6	VI	9	6	VIII *a*
11	5	6	3	10	8	VI	8	4	6	7	VI	5	7	8	5	6	VI	5	8	7	6	VI	6	5	VI *a*
12	7	8	7	9	6	VII	5	6	7	8	VI	5	7	6	4	8	VI	6	5	6	7	VI	7	6	VII a
13	5	4	4	4	4	IV	6	5	5	8	VI	9	8	6	6	8	VII	7	5	6	5	VI	5	6	V *a*
14	7	8	7	6	5	VII	5	7	3	4	V	6	6	6	6	7	VI	8	4	6	7	VI	5	6	V *a*
15	5	7	6	6	7	VI	7	6	5	8	VI	6	5	6	5	5	V	6	6	6	6	VI	5	6	V *a*
16	9	8	9	9	9	IX	9	9	9	10	IX	8	8	8	7	9	VIII	8	8	8	8	VIII	6	7	VI *a*
17	9	7	7	10	9	VIII	7	6	6	6	VI	7	7	8	8	8	VIII	8	8	8	7	VIII	7	5	VI *a*
18	4	2	4	9	5	V	6	4	4	5	V	4	5	8	5	4	V	5	4	4	4	IV	9	8	XI *b*
19	7	3	6	5	5	V	5	5	4	4	V	6	6	5	6	6	VI	5	4	5	4	V	7	7	VII *a*
20	9	10	7	10	9	IX	7	7	6	7	VII	7	8	6	7	8	VII	5	7	7	6	V	6	7	VI *a*

a) Toegelaten. *b*) Afgewezen.

De Commissie voegt hierbij tevens enkele opmerkingen door sommige harer leden gemaakt naar aanleiding van het gehouden onderzoek.

Wat het examen in de hieronder niet vermelde vakken aangaat, kunnen wij volstaan met te wijzen op de cijfers, die aan de candidaten zijn toegekend.

Aardrijkskunde. Over dit vak kan dit jaar niet anders dan een gunstig oordeel worden uitgesproken, want daarin was met lust en goed gevolg gewerkt en de candidaten hadden de practische zijde er van begrepen. Aan geen van allen is een onvoldoend cijfer toegekend.

De *geschiedenis* echter was minder goed beoefend, wel is waar hadden vele candidaten een goed overzicht, doch bij eenigen ontbrak het aan een geregelden studiegang en was daardoor de voorstelling van, en het verband tusschen tijden, personen en feiten somtijds zeer verward. Het gevolg hiervan was dan ook, dat aan 6 van de twintig candidaten een onvoldoend cijfer moest gegeven worden.

Voor het schriftelijk gedeelte van het examen in *Nederlandsch* kon, op enkele uitzonderingen na, aan alle candidaten een voldoend cijfer worden toegekend, hoewel in enkele opstellen grove taalfouten voorkwamen. Zoo schreef men: *geweldadig*, *broodronken*, *gedrijgd*, doch bij het mondeling examen bleek dan gewoonlijk, dat die fouten meer uit onnadenkendheid, dan uit onwetendheid voorkwamen. Enkele candidaten ontbrak het aan de noodige kennis der grammatica. De meesten hadden goed gelezen en toonden de geschiedenis onzer letterknnde voldoende bestudeerd te hebben.

Wat de *Fransche taal* betreft is er geene bijzondere opmerking te maken. Alleen herhalen wij wat in vroegere jaren reeds gezegd is, namelijk, dat enkele candidaten zeer weinig gelezen hadden, en dan nog op zeer onvoldoende wijze zich rekenschap konden geven van hetgeen zij gelezen hadden.

Engelsch. De meeste candidaten hadden enkele klassieke

werken met vrucht gelezen. Hoewel bij sommige examinandi de kennis der taalregels wel wat te wenschen overliet, kon over het algemeen de uitkomst van dit examen gunstig heeten.

Hoogduitsch. Bij eenige candidaten liet de kennis der eenvoudigste naamwoordelijke en werkwoordelijke vormen zeer veel te wenschen over. Door sommige candidaten werd een spelsysteem gevolgd, dat slechts in een deel van Zuid-Duitschland is ingevoerd en afwijkt èn van de oude spelling èn van de nieuwe (Preussische Schulorthographie). Bij het examen bleek, dat enkele candidaten, die verklaarden een werk goed te hebben gelezen, zich volstrekt geen rekenschap van het gelezene wisten te geven. Met genoegen werd opgemerkt, dat eenige candidaten, ook buiten de school om, degelijke werken met oordeel hadden gelezen.

De uitkomst van het examen in *handteekenen* bewees dat de Regeering een goed werk verricht heeft met de eischen dit jaar zoodanig te stellen, en het programma zóó te wijzigen, dat het gros der candidaten daaraan heeft kunnen voldoen.

Het model van het vlakornament ons van Regeeringswege toegezonden werd goed begrepen en opgevat, en de opgegeven nummers van de pleistermodellen waren zóó ruim genomen, dat sommige candidaten nu niet meer verplicht waren zulk een ornament in het verkort te teekenen, hetwelk natuurlijk zijne eigenaardige bezwaren oplevert. Hoe goed de thans genomen maatregel werkt, blijkt ons daaruit, dat de deskundige, die volgens aanschrijving van den inspecteur van het M. O. op de plaatsen zelve (Deventer, Kampen en Zwolle), de teekeningen ging beoordeelen, aan al het werk over het algemeen voldoende cijfers toekende, een oordeel waarmede de Commissie zich gaarne vereenigde.

En hiermede meent de Commissie aan Uwe bedoeling te hebben voldaan en blijft haar slechts over U haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Kampen, 25 Juli 1886.

Namens de Commissie voornoemd:

B. Meilink, *Voorzitter.*

G. H. Leignes Bakhoven, *Secretaris.*

VERSLAG der COMMISSIE, *in* 1886 *belast met het afnemen der eindexamens van de hoogere burgerscholen in de provincie Groningen.*

Aan den Heer Commissaris des Konings in de provincie Groningen.

De Commissie, door U benoemd bij besluiten van 11 en 20 Mei 1886, nos. 21 en 16, 3de afd., tot het afnemen van het eindexamen in de provincie Groningen, heeft, ingevolge art. 67 der wet van 2 Mei 1863, de eer U het volgende verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

Op 16 Mei kwam de Commissie voor het eerst samen in het gebouw der hoogere burgerschool te Veendam, waar ook hare verdere vergaderingen en de examens hebben plaats gehad. De vergadering koos tot secretaris het lid dr. G. Penon.

Bij de verdeeling der Commissie in sub-commissiën en bij de verdeeling van de vakken deed zich de zwarigheid voor, dat geen der leden bereid was te examineeren in de vakken *g* en *h* (in art. 17 der wet op het middelbaar onderwijs genoemd).

De vergadering was van oordeel dat, met het oog op art. 57 der bovengenoemde wet, een examen in die vakken niet achterwege mocht blijven. Na langdurige discussiën nam de Commissie een voorstel aan, waarbij de voorzitter werd uitgenoodigd zich over dat punt tot hoogere autoriteiten te wenden. Toen door het besluit van 20 Mei 1886 n°. 16, 3de afd., de gewenschte aanvulling der Commissie was tot stand gekomen, kon de verdeeling der verschillende vakken onder de leden plaats hebben als volgt:

VAK.	Examinatoren.	Duur van het examen.
Sub-commissie A.		
Reken- en stelkunde .	Van der Laan, Bol,	30 min.
Meetkunde	Ingerman, Van der Laan,	30 »
Gonio- en trigonometrie	Bol, Borgman,	20 »
Beschrijvende meetkunde	Van der Laan, Ingerman,	20 »
Werktuigkunde. . .	Schuringa, Ingerman,	30 »
Sub-commissie B.		
Natuurkunde. . . .	Borgman, Schuringa,	30 »
Scheikunde	Meijer, Van der Meulen,	30 »
Natuurlijke historie .	Van der Meulen, Meijer,	45 »
Cosmographie . . .	Schuringa, Borgman,	15 »
Sub-commissie C.		
Geschiedenis	Vos, Huber,	30 »
Aardrijkskunde . . .	Vos, Huber,	30 »
Staatwetenschappen .	Huber, Vos,	30 »
Handelswetenschappen	Bol, Borgman,	15 »
Sub-commissie D.		
Nederlandsch. . . .	Penon, Teding van Berkhout,	30 »
Hoogduitsch	Pol, Penon,	30 »
Fransch	Scheffer, Pol,	30 »
Engelsch	Teding van Berkhout, Scheffer,	30 »
Sub-commissie E.		
Handteekenen . . .	Schuringa, Meijer, Borgman,	
Lijnteekenen	Van der Laan, Ingerman, Bol.	

Van de bevoegdheid om voor het handteekenen de voorlichting in te roepen van een deskundige, besloot de Commissie gebruik te maken; men bepaalde dat met dat doel zou worden gevraagd de heer J. W. Egenberger te Groningen.

In de vergadering van 16 Mei werden verder de opgaven voor het schriftelijk examen besproken en vastgesteld. Ook werd toen besloten, dat de mondelinge examens zullen beginnen op 15 Juli, des morgens te 9 uren.

In de vergadering van 14 Juli, des avonds te 7 uren, werd het inmiddels ingekomen en door de examinatoren nageziene schriftelijk werk besproken.

De 15 candidaten, waarvan 11 van de Groningsche en 4 van de Veendamsche school, zijn voor het mondeling examen gesplitst in twee ploegen, welke werden geëxamineerd den 15den, 16den, 17den, en den 19den, 20sten 21sten Juli.

Over de toelating werd beslist op 22 Juli. De uitslag van de discussiën, toen gehouden, was, dat de Commissie aan 12 der candidaten het diploma meende te mogen uitreiken. De 3 afgewezenen waren leerlingen der Groningsche school. Zij zijn de candidaten V, VII en VIII van de volgende tabel, die de cijfers vermeldt, aan de verschillende candidaten in de 5 groepen toegekend.

Volgnommer der candidaten.	Groepen				
	A.	B.	C.	D.	E.
I	6	6	5	7	5
II	6	6	4	6	7
III	8	7	7	6	6
IV	8	8	8	7	6
V	5	4	4	5	8
VI	8	8	9	8	4
VII	6	5	4	4	6
VIII	5	4	6	4	6
IX	6	7	8	8	7
X	7	6	5	5	4
XI	5	6	6	6	7
XII	7	8	5	5	7
XIII	8	8	5	6	9
XIV	7	8	8	4	7
XV	7	8	7	4	8

Uit deze tabel is afgeleid de volgende, waaruit blijkt het aantal malen dat elk der cijfers één tot tien in elke groep werd toegekend.

Cijfers.	Aantal malen dat elk der cijfers 1–10 in elke groep werd toegekend.				
	A.	B.	C.	D.	E.
1	»	»	»	»	»
2	»	»	»	»	»
3	»	»	»	»	»
4	»	2	3	4	2
5	3	1	4	3	1
6	4	4	2	4	4
7	4	2	2	2	5
8	4	6	3	2	2
9	»	»	1	»	1
10	»	»	»	»	»

Hier volgt dat 11 onvoldoende groepcijfers voorkomen naast 64 voldoende groepcijfers.

De gemiddelde cijfers voor de 5 groepen zijn:

A	B	C	D	E
6,6	6,6	6	5,6	6,4

Het aantal malen dat elk cijfer van een tot tien in elk vak is gegeven, blijkt uit de volgende tabel:

VAKKEN.	Cijfers									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Reken- en stelkunde . . .	»	»	»	»	»	2	7	3	3	»
Meetkunde	»	»	1	2	4	3	1	1	1	2
Gonio- en trigonometrie . .	»	»	1	2	2	4	2	3	1	»
Beschrijvende meetkunde . .	»	»	1	1	»	1	3	2	3	4
Werktuigkunde	»	»	»	2	4	»	3	5	1	»
Totaal groep A.	»	»	3	7	10	10	16	14	9	6
Natuurkunde	»	»	»	2	4	1	2	4	2	»
Scheikunde	»	»	»	1	3	2	3	4	2	»
Natuurlijke historie	»	»	»	1	1	5	1	4	3	»
Cosmographie	»	»	1	2	2	2	4	1	2	1
Totaal groep B.	»	»	1	6	10	10	10	13	9	1
Geschiedenis	»	»	»	2	6	3	1	2	1	»
Aardrijkskunde	»	»	1	2	4	»	2	1	4	1
Staatswetenschappen . . .	»	1	3	»	2	2	3	»	4	»
Handelswetenschappen . . .	»	»	»	3	2	4	3	2	1	»
Totaal groep C.	»	1	4	7	14	9	9	5	10	1
Nederlandsch	»	»	»	2	4	3	4	»	2	»
Fransch	»	»	»	4	4	3	3	1	»	»
Engelsch.	»	»	»	4	6	2	»	3	»	»
Hoogduitsch	»	»	2	2	2	»	5	4	»	»
Totaal groep D.	»	»	2	12	16	8	12	8	2	»
Handteekenen	»	»	1	5	»	3	4	2	»	»
Lijnteekenen	»	»	»	1	2	3	4	4	1	»
Totaal groep E.	»	»	1	6	2	6	8	6	1	»
Algemeen totaal.	»	1	11	38	52	43	55	46	31	8

Een voldoend cijfer (5 en hooger dan 5) werd dus 235maal, een onvoldoend (4 en lager dan 4) 50maal toegekend.

De volgende tabel eindelijk laat zien welk cijfer ieder candidaat gemiddeld voor elk vak verkreeg.

VAKKEN.	Gemiddeld cijfer per candidaat.
Beschrijvende meetkunde	7,8
Reken- en stelkunde	7,4
Natuurlijke historie	7,0
Scheikunde	6,8
Lijnteekenen	6,7
Aardrijkskunde	6,6
Natuurkunde	6,5
Werktuigkunde	6,5
Cosmographie	6,4
Meetkunde	6,2
Gonio- en trigonometrie	6,1
Handelswetenschappen	6,1

VAKKEN.	Gemiddeld cijfer per candidaat.
Nederlandsch	6,1
Hoogduitsch	6,0
Staatswetenschappen	6,0
Geschiedenis	5,8
Handteekenen	5,6
Fransch	5,5
Engelsch	5,4

Tot nieuwe opmerkingen, die niet reeds in vroegere verslagen waren vermeld, of die niet uit de medegedeelde cijfers konden blijken, gaven de examens geen aanleiding.

De namen en voornamen der geslaagde geëxamineerden, hunne geboorteplaats en de dagteekening hunner geboorte, benevens de school waar ieder hunner onderwijs heeft genoten, zijn in de volgende tabel vermeld.

Geslachtsnamen.	Voornamen.	Geboorteplaats.	Datum en jaar van geboorte.	School, waar het onderwijs is ontvangen.
Boerma,	Bouwe	Muntendam	31 Aug. 1867	H. B. S. Veendam.
Boerma,	Hendrik	Borgercompagnie	26 April 1868	Id.
Van Dijk de Boer,	Michiel George	Groningen	18 Maart 1867	R. H. B. S. Groningen.
Ellens,	Simon	Den Hoorn	20 Febr. 1861	Id.
Hazewinkel,	Johannes Jacobus	Groningen	26 Juli 1868	Id.
Hindriks,	Pieter Andreas	Id.	1 Jan. 1867	Id.
Keyser,	Gerrit	Wildervank	5 Oct. 1866	H. B. S. Veendam.
Legger,	Jurjen	Id.	9 Maart 1867	Id.
Pijp,	Willem	Noorddijk	2 Jan. 1868	R. H. B. S. Groningen.
Sluyter,	Hendrik Lourens	Groningen	28 Juli 1867	Id.
Van der Wal,	Abraham Roelf	Beerta	21 Aug. 1867	Id.
Woldendorp,	Willem Jacob	Mensingeweer	8 Oct. 1866	Id.

De Commissie meent hiermede hare taak te hebben volbracht en betuigt haren dank voor het in haar gesteld vertrouwen.

Veendam, den 26sten September 1886.

P. Schuringa, *Voorzitter.*
G. Penon, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, *belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Drenthe in* 1886.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Drenthe.

De Commissie, door U Hoogedelgestrenge benoemd bij beschikking van den 8sten Mei 1886, n°. 2058, 2de afdeeling, krachtens Uwe beschikking van den 14den Mei daaraanvolgende, n°. 2159, 2de afdeeling, aangevuld door de benoeming van den heer dr. J. Kors en daarna, ten gevolge van het achtereenvolgens bedanken der heeren mr. H. Smeenge en H. W. Sanders, gewijzigd bij Uwe beschikking van den 7den Juli, n°. 3782, 2de afdeeling, door de benoeming van den heer mr. F. A. De Graaff, heeft de eer U bij deze het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

In hare eerste vergadering, dd. 16 Mei, ter regeling van het examen, werd tot secretaris gekozen de heer mr. H. Smeenge, welke evenwel aan den vooravond der werkzaamheden, ten gevolge van de bijeenroeping der Tweede Kamer, door den heer J. F. Drost werd vervangen. Daarna verdeelde de Commissie zich in sub-commissiën, en wel:

voor afdeeling A, de heeren J. Doornbos, dr. J. Kors en dr. C. J. E. Brutel de la Rivière:

voor afdeeling B, de heeren dr. Brutel de la Rivière, dr. J. Ariëns Kappers en dr. A. Van Hasselt;

voor afdeeling C, de heeren R. F. Modderman, J. Brals, J. Doornbos, mr. F. A. De Graaff en J. F. Drost;

voor afdeeling D, de heeren R. F. Modderman, H. C. Felser, J. Brals en J. F. Drost;

voor afdeeling E, de geheele Commissie;

terwijl tot deskundige, ter voorlichting der Commissie bij de beoordeeling der teekeningen, werd aangewezen de heer G. W. Brons Middel, leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan de Rijks hoogere burgerschool te Meppel.

Nadat gebleken was, dat zich acht candidaten, allen leerlingen van de Rijks hoogere burgerschool te Assen, tot het afleggen van 't examen hadden aangemeld, werd op voorstel van den voorzitter besloten hen in éene groep te examineeren, terwijl onderstaande tabel de opgave bevat van de verdeeling der werkzaamheden en den tijd voor ieder vak beschikbaar.

VAKKEN.	Examinatoren.	Assessoren.	Duur van 't examen.
Rekenkunde, stelkunde, planimetrie, goniometrie en trigonometrie.	Doornbos of Kors,	Kors of Doornbos,	1 uur.
Stereometrie, beschrijvende meetkunde en mechanica.	Kors of Brutel de la Rivière,	Brutel de la Rivière of Kors,	1 »
Natuurkunde	Brutel de la Rivière,	Ariëns Kappers,	1/2 »
Scheikunde	Ariëns Kappers,	Van Hasselt,	1/2 »
Natuurlijke historie	Van Hasselt,	Ariëns Kappers,	1/2 »
Cosmographie	Brutel de la Rivière,	Van Hasselt,	1/4 »
Geschiedenis.	Brals,	Drost,	3/4 »
Aardrijkskunde.	Brals,	Modderman,	1/2 »
Staats- en handelswetenschappen	De Graaff,	Doornbos,	1 »
Nederlandsche taal en letterkunde	Drost,	Felser,	1/2 »
Fransche taal en letterkunde.	Felser,	Modderman,	1/2 »
Hoogduitsche taal en letterkunde	Drost,	Felser,	1/2 »
Engelsche taal en letterkunde	Modderman,	Felser,	1/2 »
		Duur van 't examen voor elken candidaat . . .	8 uur.

Hoewel ten volle erkennende, dat het den voorzitter, ten gevolge van de missive des Ministers, waarin zooveel mogelijk op beperking van den duur der examens wordt aangedrongen, niet mogelijk was eene andere regeling voor te stellen, kon toch de Commissie zich niet dan noode daarmede vereenigen, aangezien men de taak om zestien uur in de drie dagen te examineeren bezwarend vond en het derhalve sommigen der leden geheel onmogelijk zou zijn, zich van tijd tot tijd van de resultaten van het door de verschillende sub-commissiën afgenomen examen op de hoogte te stellen (Algemeen Reglement enz. art. 21, alinea 2), zoodat het examen feitelijk niet door de Commissie als zoodanig, maar door eenige sub-commissiën zou worden afgenomen.

Ook kwam de Commissie de tijd van 't examen in natuurkunde en natuurlijke historie beschikbaar gesteld, te kort voor; niettemin wilde zij met de voorgedragen regeling gaarne eene proef nemen.

In de vergadering van den 14den Juli kwamen de subcommissiën bijeen ter onderlinge bespreking van het ingekomen schriftelijk werk, terwijl het mondeling examen den 15den, 16den en 17den Juli werd gehouden, waarvan de resultaten vervat zijn in onderstaande tabel:

VAKKEN.	Toegekende cijfers aan:							
	Cand. I.	Cand. II.	Cand. III.	Cand. IV.	Cand. V.	Cand. VI.	Cand. VII.	Cand. VIII.
Wiskunde	3	5	6	5	7	9	6	7
Werktuigkunde	4	5	4	6	6	7	6	8
Natuurkunde	5	6	5	6	5	8	5	6
Scheikunde	7	7	6	8	6	8	5	7
Natuurlijke historie	6	5	5	7	6	7	6	5
Cosmographie	5	7	6	7	7	8	4	4
Geschiedenis	10	5	7	5	6	9	6	8
Aardrijkskunde	8	7	6	6	5	8	6	6
Staatsinrichting	7	6	5	5	5	5	4	4
Staathuishoudkunde	7	4	6	6	5	7	5	5
Handelswetenschappen	8	7	7	8	5	8	7	6
Nederlandsche taal en letterkunde	6	5	6	7	6	7	4	4
Fransche taal en letterkunde	8	5	5	5	4	6	6	4
Hoogduitsche taal en letterkunde	7	5	4	3	5	5	5	6
Engelsche taal en letterkunde	6	4	5	5	4	7	6	4
Handteekenen	5	3	7	7	6	7	7	4
Rechtlijnig teekenen	5	5	7	8	8	7	7	5

De eindcijfers voor iedere afdeeling vindt men in de volgende tabel:

Candidaten.	Afdeelingen.				
	A.	B.	C.	D.	E.
N°. 1.	3	6	8	7	5
» 2.	5	6	6	5	4
» 3.	5	6	6	5	7
» 4.	5	7	6	5	7
» 5.	7	6	5	5	7
» 6.	8	8	7	6	7
» 7.	6	5	6	5	7
» 8.	7	6	6	4	4

Ten gevolge dezer resultaten werd zonder discussie aan de candidaten 3, 4, 5, 6 en 7; na eenige discussie aan candidaat 1 met 6 tegen 4 en aan candidaat 2 met algemeene stemmen het verlangde diploma verleend, terwijl dit met 7 tegen 3 stemmen aan candidaat 8 werd geweigerd.

De namen der geslaagde candidaten zijn in alphabetische orde:

Johan Hora Adema, geboren te Huizum den 30sten October 1865;

Jacob Damsté, geboren te Groote Gast den 9den Juli 1865;

Dirk Fontein, geboren te Franeker den 6den April 1867;

Rutger Van der Klip, geboren te Vries den 24sten December 1864;

Dirk Postema, geboren te Assen den 26sten Februari 1867;

Johannes Weisenborn, geboren te Oude Niedorp den 30sten November 1865;

Isidor Alexander Van der Wijk, geboren te Assen den 11den Februari 1868.

Den 12den September had de laatste vergadering plaats. Naar aanleiding van het daarin besprokene, wenscht de Commissie het volgende op te merken.

Wat de meetkunde betreft, veroorlooft de Commissie zich de vraag, of het niet wenschelijk zou zijn dat het aantal opgaven met eene niet te ingewikkelde over planimetrie werd vermeerderd, en daarentegen bij elke opgave slechts eene of hoogstens twee vragen ter beantwoording werden gesteld, terwijl zij, ten aanzien van de beschrijvende meetkunde, in overweging geeft, het aantal opgaven tot twee te beperken en de oplossing van beide vragen verplichtend te stellen. Tevens acht de Commissie het niet aanbevelenswaardig, het opstel en het vraagstuk over natuurkundige onderwerpen te doen samengaan. Daar de bezwaren tegen de beide in de laatste plaats genoemde punten door de vorige Commissiën voor de eindexamens der hoogere burgerscholen in Drenthe reeds breedvoerig zijn ontwikkeld, neemt zij, om niet in herhalingen te vallen, de vrijheid in deze naar de verslagen harer voorgangsters te verwijzen.

Voorts maakten nog de examinatoren in de natuurkundige wetenschappen de opmerking, dat het hun wenschelijk gebleken is, om evenals vroeger, over meer tijd voor 't mondeling examen in natuurkunde en natuurlijke historie te kunnen beschikken, wijl deze vakken te uitgebreid zijn om in zoo'n kort tijdsbestek een grondig onderzoek toe te laten.

Eindelijk komt het der Commissie, voor zoover het de talen betreft, wenschelijk voor, dat in 't vervolg voor de te maken opstellen zoodanige onderwerpen worden gekozen, die onder 't bereik der candidaten vallen. Zoo acht zij o. a. » Ebbe und Flut der groszen Meere " (uit den aard der zaak een moeilijk onderwerp) veel te zwaar als opgave voor een opstel in eene vreemde taal, en oordeelt o. a. » La vapeur et ses applications " als zoodanig wegens de terminologie niet aanbevelenswaardig. Het is der Commissie ten duidelijkste gebleken, dat onderscheiden candidaten veel beter

werk zouden hebben geleverd, indien zij zich met hunne gedachten op een terrein hadden kunnen bewegen, dat hun beter bekend was. Zelfs zou de Commissie wenschen, dat de in het programma voor de vreemde talen gestelde eischen zoodanig konden worden gewijzigd, dat het opstel door eene vertaling uit het Nederlandsch in de vreemde taal werd vervangen.

Hiermede meent de Commissie aan het einde harer taak te zijn gekomen, en heeft de eer U Hoogedelgestrenge haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Meppel, September 1886.

R. F. Modderman, *Voorzitter.*

J. F. Drost, *Secretaris.*

VERSLAG der COMMISSIE, *belast met het afnemen der eindexamens van de hoogere burgerscholen in de provincie Limburg in het jaar* 1886.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Limburg.

De Commissie, benoemd bij Uwe beschikking van den 22sten April 1886, 1ste afdeeling A, n°. 3710/14, heeft de eer U het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

Bijeengeroepen door den daartoe aangewezen voorzitter, hield zij hare eerste bijeenkomst op Zondag den 2den Mei en benoemde tot hare secretaris het lid T. J. H. Andriani, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Roermond. Eer zij overging tot de verdeeling der werkzaamheden en het bepalen van den tijd voor het mondeling onderzoek, werd in behandeling genomen een schrijven van het gewestelijk bestuur, waarin er op gewezen werd, om der wille van de zuinigheid, zooveel candidaten als mogelijk was, te gelijk te examineeren. De Commissie was gaarne bereid dien wenk ter harte te nemen, doch kan met het tiental examinatoren, door U benoemd, niet verder gaan dan een maximum van 6 candidaten voor elke ploeg, wilde men althans van sommigen der examinatoren geen al te groote inspanning vorderen. Meer dan één lid toch moest zitting nemen in twee en meer groepen, zoodat deze gedurende vier en een half uur per dag bezig waren. Minstens twee examinatoren meer zouden der Commissie dus zeer welkom geweest zijn.

Overgaande tot de regeling van het examen, werd besloten, dat groep A zou bestaan uit de heeren dr. Voorzanger, Keuller, dr. Hoffmans en Fasbender.

Groep B uit dezelfde personen.

Groep C uit de heeren mr. Stoffels, Rutten, Eymael, Sijben, Adriani en Wimmers.

Groep D uit de heeren Eymael, Wimmers, Rutten, Sijben en Adriani.

Groep E uit de heeren Eymael, Keuller, Adriani, dr. Hoffmans en dr. Voorzanger, laatstgenoemde voor het lijnteekenen.

Tot voorlichting bij het handteekenen werd de hulp ingeroepen van den heer C. P. Schreurs, leeraar te Roermond.

Wat den tijd enz. betreft, hieronder vindt U de volgende gegevens.

Groep A.			de heeren:
Reken- en stelkunde,	20	min.	Keuller, Voorzanger.
Meetkunde,	20	»	Voorzanger, Keuller.
Trigonometrie,	15	»	Keuller, Voorzanger.
Beschrijvende meetkunde,	15	»	Voorzanger, Keuller.
Mechanica,	20	»	Voorzanger, Hoffmans.
Groep B.			
Natuurkunde,	25	»	Hoffmans, Voorzanger.
Scheikunde,	25	»	Fasbender, Keuller.
Natuurl. geschiedenis,	20	»	Fasbender, Keuller.
Cosmographie,	20	»	Hoffmans, Voorzanger.
Groep C.			de heeren:
Geschiedenis,	35	min.	Rutten, Adriani.
Aardrijkskunde,	25	»	Eymael, Stoffels.
Staatswetenschappen,	30	»	Stoffels, Rutten.
Handelswetenschappen,	20	»	Sijben, Rutten.
Groep D.			
Nederlandsch,	25	»	Eymael, Adriani.
Fransch,	25	»	Wimmers, Sijben.
Hoogduitsch,	25	»	Wimmers, Rutten.
Engelsch,	25	»	Adriani, Eymael.

In de tweede vergadering van 16 Mei werden de op te geven onderwerpen voor het schriftelijk examen besproken en tevens de candidaten verdeeld in twee ploegen, ieder van 5. Ten derdenmale vergaderde de Commissie op Woensdag 14 Juli, ter vaststelling der cijfers voor het geleverde werk, waarop den volgenden dag het onderzoek een aanvang nam, met het gevolg dat alle candidaten het verlangde diploma verkregen, en wel negen volgens het bestaande reglement en de andere, die in groep C het cijfer 4 had behaald, met aller toestemming.

De namen der candidaten zijn:

Van Arcken, Ernst August, geboren den 26sten April 1869 te Batavia;

Beukers, Willem Adrianus, geboren 27 November 1868 te Schiedam;

Blaisse, Alphons Jacobus Baudewijn, geboren 11 Januari 1868 te Duiven (Gelderland);

Van der Grinten, Willem Julius Nicolaas, geboren 6 December 1868 te Venlo, allen leerlingen der bijzondere hoogere burgerschool te Rolduc;

Schmitz, Frans Maria René, geboren 11 September 1868 te Roermond, leerling der Rijks hoogere burgerschool te Roermond;

Cahn, Michiel, geboren 4 September 1867 te Maastricht;

Hellendall, Alexander, geboren 1 October 1866 te Maastricht;

Kengen, Antonius Joannes, geboren 5 Februari 1868 te Maastricht;

Muller, André Eyzo Jan, geboren 27 Juni 1867 te Hoorn;

Sassen, Arthur Adriaan Lodewijk, geboren 4 October 1867 te Heerlen, leerlingen der hoogere burgerscholen te Maastricht.

De eerste vijf candidaten werden geëxamineerd 15, 16 en 17 Juli, de overigen 19, 20 en 21 Juli, terwijl den 22sten de beslissing werd genomen en het verslag opgemaakt.

De volgende tabel I geeft de eindcijfers aan ieder der candidaten in de verschillende groepen toegekend.

Tabel I.

Candidaten.	Groepen.					Totaal.	*Aanmerkingen.*
	A.	B.	C.	D.	E.		
N°. 1	6	6	5	7	8	32	
» 2	6	5	5	6	5	27	
» 3	6	7	6	8	5	32	
» 4	7	7	4	7	5	30	
» 5	9	9	9	8	8	43	
» 6	5	8	7	5	6	31	
» 7	6	8	7	5	6	32	
» 8	5	7	8	6	5	31	
» 9	7	8	8	7	6	36	
» 10	7	7	7	5	7	33	

De onderstaande tabel II wijst aan, hoeveel malen de verschillende cijfers bij het examen in de verschillende vakken werden verkregen.

TABEL II.

VAKKEN.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer										TOTAAL.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Reken- en stelkunde	»	»	»	»	»	»	3	6	1	»	10
Meetkunde	»	»	1	3	1	3	1	»	1	»	10
Trigonometrie	»	»	»	»	3	1	4	1	1	»	10
Beschrijvende meetkunde	»	»	2	1	1	3	1	1	»	1	10
Werktuigkunde	»	»	»	1	1	7	»	»	1	»	10
Natuurkunde	»	»	»	1	1	»	2	4	2	»	10
Scheikunde	»	»	»	»	»	2	4	3	1	»	10
Natuurlijke historie	»	»	»	»	2	1	3	3	1	»	10
Cosmographie	»	»	»	1	1	1	1	3	3	»	10
Geschiedenis	»	»	1	»	2	1	1	3	2	»	10
Aardrijkskunde	»	»	»	1	»	2	5	1	1	»	10
Staathuishoudkunde	»	1	»	1	1	4	1	1	1	»	10
Staatsregeling	»	1	»	3	»	2	1	»	3	»	10
Handelswetenschappen	»	»	»	1	1	5	2	»	1	»	10
Nederlandsch	»	»	»	»	1	3	3	3	»	»	10
Fransch	»	»	»	4	1	»	2	3	»	»	10
Hoogduitsch	»	»	»	2	2	1	1	3	1	»	10
Engelsch	»	»	3	1	»	1	2	3	»	»	10
Handteekenen	»	»	»	1	3	3	1	2	»	»	10
Lijnteekenen	»	»	»	2	»	2	3	3	»	»	10
Som der cijfers	»	2	7	23	21	42	41	43	20	1	200

De volgende tabel III geeft een overzicht van het aantal malen, dat de verschillende cijfers in de groepen zijn toegekend.

TABEL III.

Groepen.	Aantal malen, dat toegekend is het cijfer										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Totaal.
A.	—	—	3	5	6	14	9	8	4	1	50
B.	—	—	—	2	4	4	10	13	7	—	40
C.	—	2	1	6	4	14	10	5	8	—	50
D.	—	—	3	7	4	5	8	12	1	—	40
E.	—	—	—	3	3	5	4	5	—	—	20
Som der cijfers	—	2	7	23	21	42	41	43	20	1	200

Tot bijzondere opmerkingen gaf dit examen geene aanleiding.

Gaarne brengt de Commissie, aan het einde harer taak gekomen, U haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Roermond, den 22sten Juli 1886.

De Voorzitter, mr. A. J. B. STOFFELS.

De Secretaris, T. J. H. ADRIANI.

BIJLAGE K.

RAPPORT DER COMMISSIE, *belast met het afnemen van het eindexamen der afdeeling B van de Rijkslandbouwschool in* 1886.

WAGENINGEN, 15 *September* 1886.

Aan den Heer Commissaris des Konings in de provincie Gelderland.

De Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen afdeeling B der Rijkslandbouwschool in het jaar 1886, benoemd bij Uwe besluiten van 7 Mei 1886 n°. 3197/4 en 19 Mei 1886 n°. 3438/24, en bestaande uit de navolgende personen: L. Broekema, voorzitter, J. Rinkes Borger, dr. J. Ritzema Bos, dr. E. Giltay, J. Jurling, S. Lako, dr. O. Pitsch, C. Reinders en mr. W. Reilingh, secretaris, heeft de eer U het volgend verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

Zij hield veertien vergaderingen. De eerste, gehouden 1 Juli, was gewijd zoowel aan de verdeeling van de opgelegde taak onder hare leden als aan de bespreking der bij het examen te volgen beginselen. In de tweede, gehouden den 11den Juli, had kennisgeving en beoordeeling plaats van de vragen aan de examinandi voor het schriftelijk werk voor te leggen en werd de rooster voor het examen vastgesteld. Gedurende de volgende vergaderingen, gehouden van 12—23 Juli, werd het examen afgenomen, en de laatste diende voor de samenstelling van dit rapport.

De vakken, waarin geëxamineerd is, zijn:

a. Kennis van de meest belangrijke punten van den bouw, de verrichtingen en de natuurlijke verwantschap der cultuurgewassen, van de meest voorkomende plantenziekten en de maatregelen welke daartegen te nemen zijn; examinator dr. Giltay, assessor dr. Ritzema Bos.

b. Kennis van de meest belangrijke punten van den bouw, de verrichtingen en de natuurlijke verwantschap der huisdieren, kennis van de meest voorkomende schadelijke dieren en van de maatregelen welke daartegen te nemen zijn; examinator dr. Ritzema Bos, assessor dr. Giltay.

c. Kennis van grondbewerking en grondverbetering; examinator dr. Pitsch, assessor de heer Reinders.

d. Kennis van den verbouw der cultuurgewassen met het oog op bodem en klimaat, van het oogsten en bewaren van den oogst, van de voornaamste bewerkingen die landbouwvoortbrengselen moeten ondergaan, alvorens zij ten gebruike worden aangeboden, van de zoogenaamde onkruiden; examinator de heer Reinders, assessor dr. Ritzema Bos.

e. Kennis van landmeten, voor zoover die noodig is tot het opnemen en verdeelen van terreinen, van de beginselen van het waterpassen en van de voor den practischen landbouw noodige inhoudsberekeningen; examinator de heer Jurling, assessor de heer Lako.

f. Bekendheid met de constructie der gereedschappen, werktuigen en machines bij landbouw, veeteelt of zuivelbereiding in gebruik; examinator de heer Lako, assessor de heer Jurling.

g en *h.* Bekendheid met de bedrijfsleer, met kapitaal en arbeid en hunne onderlinge verhouding, met den invloed van bodem, klimaat en verkeerswegen op de keuze van het te volgen landbouwstelsel, met vruchtwisseling, belooning van den arbeid, pachtstelsels, met de algemeene inrichting der gebouwen bij landbouw, veeteelt en zuivelbereiding in gebruik; examinator voor zoover bedrijfsleer dr. Pitsch, assessor mr. Reilingh, voor zoover staathuishoudkunde examinator mr. Reilingh, assessor dr. Pitsch.

i. Bekendheid met de vorming van den grond, kennis van zijne physische en chemische eigenschappen, van de leer der besmetting en van de scheikundige samenstelling der natuurlijke en kunstmatige meststoffen; examinator de heer Reinders, assessor dr. Giltay.

k. Kennis van de Nederlandsche zuivelbereiding en van de voornaamste methodes van zuivelbereiding in het buitenland; examinator de heer Rinkes Borger, assessor de heer Broekema.

l. Kennis van de inlandsche en de meest belangrijke buitenlandsche huisdierrassen en van het ontstaan daarvan, van veeteelt, veevoedering en verpleging, inzonderheid met het oog op het verschillend gebruik, dat van de dieren wordt gemaakt; examinator de heer Broekema, assessor de heer Rinkes Borger.

m. Bedrevenheid in het landbouwboekhouden; examinator de heer Lako, assessor mr. Reilingh.

n. Vaardigheid in het teekenen van eenvoudige of van de voornaamste deelen van meer samengestelde landbouwwerktuigen en van de indeeling der gebouwen bij landbouw, veeteelt of zuivelbereiding vereischt; examinator de heer Lako, assessor de heer Jurling.

In de vakken *a—m* werd het examen mondeling afgenomen, bovendien ook schriftelijk in de vakken sub *a*, *b*, *c*, *d*, *i* en *m* genoemd.

Ten aanzien van het feit, dat niet geëxamineerd is in de algemeene bekendheid met de hoofdbegrippen van warmoezerij, tuinbouw, hout en ooftboomteelt, van de teelt der meest belangrijke handelsgewassen onzer overzeesche bezittingen — vakken, evenzeer als de genoemde, vermeld in het programma, vastgesteld bij besluit van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken dd. 17 Maart 1882, — is de Commissie zoo vrij naar het daaromtrent opgemerkte in vroegere verslagen te verwijzen.

Tien candidaten meldden zich voor het examen aan en onderwierpen zich daaraan ten einde toe.

Aan acht daarvan kon het diploma, bedoeld bij art. 57 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), worden uitgereikt, en wel aan D. Bakker, van Sappemeer; J. Hagen, van Salatiga; I. F. Heemskerk, van den Haag; J. W. C. Goethart, van Soerabaija; I. Kakebeeke, van Goes; G. J. Van der Meer, van Raamsdonk; P. H. Van Rijn, van Wageningen en P. Stous Sloot, van Utrecht (alphabetische volgorde). Het cijfer 10 werd zesmaal, 9 tweemaal, 8 negentienmaal, 7 acht en twintigmaal, 6 zes en dertigmaal, 5 zeven en twintigmaal, 4 elfmaal en 3 éénmaal gegeven. Het middencijfer voor de verschillende candidaten was $8^{9}/_{13}$, 7, $6^{11}/_{13}$, $6^{8}/_{13}$, $6^{7}/_{13}$, $6^{4}/_{13}$, $5^{11}/_{13}$, $5^{8}/_{13}$, $5^{4}/_{13}$ en $4^{8}/_{13}$.

Terwijl genoemde Commissie U haren dank brengt voor het in haar gestelde vertrouwen, legt zij hiermede hare taak neder.

L. BROEKEMA, *Voorzitter.*

W. REILINGH Dz., *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE *belast met het afnemen van het examen B, volgens artt.* 61—65 *der wet van* 2 *Mei* 1863 (*Staatsblad n°.* 50).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie dd. 22 April 1886 n°. 1231[1], afdeeling O, en dd. 10 Mei 1886 n°. 1344, afdeeling O, benoemd tot het afnemen van examen B, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), heeft de eer Uwe Excellentie aangaande hare werkzaamheden het volgende te berichten.

In twee voorloopige vergaderingen, gehouden op Dingsdag 18 Mei en Maandag 31 Mei 1886, werden de regeling van het examen, de verdeeling der werkzaamheden onder de leden der commissie en de schriftelijke opgaven, aan de candidaten voor te leggen, vastgesteld.

Met het oog op de ingevoerde splitsing van het examen B, in 1885, besloot de vergadering ook dit jaar, ten aanzien van het volledig examen B en het eerste gedeelte daarvan, naar de beginselen te handelen, die in het voorgaande jaar waren aangenomen.

In het verslag der commissie van het examen B 1885, aan Uwe Excellentie aangeboden dd. 20 Juni 1885, zijn deze beginselen meer uitvoerig vermeld.

Ten aanzien der candidaten van het examen B, tweede gedeelte (nu voor de eerste maal afgenomen), werd besloten hen slechts te examineeren over hetgeen meer in het bijzonder in het tweede studiejaar is behandeld, na overlegging van het bewijs dat zij voor het eerste gedeelte van het examen B waren geslaagd.

Het examen nam een aanvang op Dingsdag 1 Juni. Op dien dag en op de volgende dagen van $8^1/_2$—12 uren des voormiddags en van 1—4 uren des namiddags werden schriftelijke examens afgenomen in deze volgorde:

Dingsdag 1 Juni: differentiaal- en integraalrekening;

Woensdag 2 Juni: analytische meetkunde, hoogere stelkunde en bolvormige driehoeksmeting;

Vrijdag 4 Juni: beschrijvende meetkunde en natuurkunde;

Zaterdag 5 Juni: natuurkunde en scheikunde:

Maandag 7 Juni: bouwkunde (constructie) en kennis van bouwstoffen.

Zoo het schriftelijk examen in de vakken wiskunde, natuurkunde, scheikunde en bouwkunde geen afdoenden grond van beoordeeling verschafte, werd daaraan een mondeling examen toegevoegd. Bovendien moesten alle candidaten voor de scheikunde zich onderwerpen aan een practisch examen in het laboratorium en voor de kennis van bouwstoffen een aantal monsters van bouwmaterialen herkennen. Bij de beoordeeling der bedrevenheid in het bouwkundig, waterbouwkundig, scheepsbouwkundig teekenen en in het handteekenen kwamen in aanmerking de door de candidaten overgelegde behoorlijk gewaarmerkte teekeningen. Aan hen, wier teekeningen blijk gaven van genoegzame bedrevenheid, werd vrijstelling van een verder examen in deze vakken verleend, terwijl de overige candidaten zich aan een examen moesten onderwerpen.

Al deze examens hadden plaats gedurende de dagen 7 tot en met 16 Juni.

Hierbij zij nog opgemerkt dat de candidaten, die zich slechts voor het eerste gedeelte van het examen B hadden aangemeld, geen examen behoefden af te leggen in de bolvormige driehoeksmeting, de scheikunde, het waterbouwkundig teekenen en in het handteekenen, en de candidaten voor het tweede gedeelte geen examen behoefden af te leggen in de hoogere stelkunde.

De commissie hield hare laatste vergadering op Woensdag den 16den Juni en bepaalde in die vergadering, aan welke candidaten het getuigschrift kon worden uitgereikt, terwijl zij tevens vaststelde, welke candidaten konden geacht worden te hebben voldaan aan de eischen gesteld voor het eerste gedeelte (B), van het examen B en als zoodanig aan Uwe Excellentie konden worden voorgedragen om bij het afleggen van het geheel examen vrijstelling te verkrijgen voor dit gedeelte.

In bijzonderheden blijkt de uitslag van het examen uit de volgende opgaven:

	Aantal candidaten, die zich hebben aangemeld.			Aantal candidaten, die zich hebben teruggetrokken of niet zijn opgekomen.			Aantal candidaten, aan wie een getuigschrift is uitgereikt.		
	B[1].	B[2].	B.	B[1].	B[2].	B.	B[1].	B[2].	B.
Civiel en bouwkundig ingenieur (artt. 61–62) . . .	»	»	8	»	»	»	»	»	4 (*a*
Civiel, bouwkundig en werktuigkundig ingenieur (artt. 61, 62 en 64).	10	12	17	2	»	5	7	12 (*b*	10 (*c*
Scheepsbouwk. en werktuigk. ingenieur (artt. 63 en 64). .	1	6	3	1	»	1	»	5	2 (*d*
Werktuigkundig ingenieur (art. 64) . .	14	5	14	7	»	3	6	5	10 (*e*
Mijnen-ingenieur (art. 65) . .	»	1	1	»	»	»	»	1 (*f*	1 (*g*

De vier candidaten vermeld onder (*a* verkregen reeds vroeger het getuigschrift volgens art. 64; onder de candidaten die onder (*b* voorkomen is er een, aan wien slechts het getuigschrift volgens art. 64 is toegekend; bij de candidaten die onder (*c* voorkomen zijn er twee, aan wie slechts het getuigschrift volgens art. 64 eerste gedeelte, een aan wien het getuigschrift art. 64 en drie aan wie het getuigschrift artt. 61, 62 en 64 eerste gedeelte is toegekend. Van de candidaten (*d* is een slechts geslaagd volgens artt.

63 en 64 eerste gedeelte. Bij de candidaten (*e* art. 64 zijn 5 candidaten, aan wie slechts het getuigschrift art. 64 eerste gedeelte is toegekend. De candidaat (*f* art. 65 is slechts geslaagd voor art. 64 en de candidaat (*g* art. 65 voor art. 64 eerste gedeelte.

De commissie heeft de eer aan Uwe Excellentie voor te stellen, om de bovenvermelde candidaten, die het eerste gedeelte van het examen B met gunstig gevolg hebben afgelegd, voor het vervolg daarvan vrij te stellen.

Van de 92 candidaten hebben zich derhalve 19 teruggetrokken en heeft een 11tal in geen enkel opzicht aan de eischen kunnen voldoen.

In het geheel zijn uitgereikt:

4 getuigschriften volgens artt. 61 en 62;

15 getuigschriften volgens artt. 61, 62 en 64;

6 getuigschriften volgens artt. 63 en 64;

13 getuigschriften volgens art. 64;

terwijl aan Uwe Excellentie ter vrijstelling voor het eerste gedeelte van het examen B zijn voorgedragen:

10 candidaten volgens artt. 61, 62 en 64;

1 candidaat volgens artt. 63, 64; en

14 candidaten volgens art. 64.

De namen van deze candidaten zijn vermeld in het schrijven. dd. 16 Juni jl., aan Uwe Excellentie gericht.

Overigens gaf het examen tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding; alleen dient vermeld te worden, dat de studie in scheikunde en oefening in het handteekenen, evenals meermalen vroeger geschiedde, door de candidaten blijkbaar zijn verwaarloosd en de uitkomsten van het examen in deze vakken ten gevolge daarvan minder gunstig waren,

Delft, 25 Juni 1886.

A. C. Oudemans Jr.,
Voorzitter.

G. J. Morre,
Secretaris.

VERSLAG der COMMISSIE, *belast met het afnemen van het examen* B, *volgens art.* 60, *en van het examen* C, *volgens artt.* 61—65 *der wet van* 2 *Mei* 1863 (Staatsblad *n°.* 50).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie van 3 Mei 1886 n°. 1288[1], afdeeling Onderwijs, benoemd tot het afnemen van de examens B, volgens art. 60, en C, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), heeft de eer, ter voldoening aan art. 67 dier wet, aan Uwe Excellentie het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Tot het afleggen der examens hadden zich 56 candidaten aangemeld, voor even zoovele diploma's, te weten:

6 candidaten voor dat van technoloog (B, art. 60);

30 candidaten voor dat van civiel-ingenieur (C, art. 61);

2 candidaten voor dat van scheepsbouwkundig-ingenieur (C, art. 63);

17 candidaten voor dat van werktuigkundig-ingenieur (C, art. 64), en

1 candidaat voor dat van mijnen-ingenieur (C, art. 65).

Bovendien hadden zich nog aangemeld 10 kweekelingen der Polytechnische school, die alleen bewijzen van bekwaamheid wenschten af te leggen in de vakken *a* en *b* van examen B, volgens art. 60.

Van deze candidaten trokken zich nog vóór den aanvang hunner examens 6 terug, namelijk 3 voor het examen in de vakken *a* en *b* van B art. 60, 1 voor het examen B, volgens art. 60, 1 voor het examen C, volgens art. 61, en eindelijk de candidaat voor het examen C, volgens art. 65, terwijl gedurende het examen nog één candidaat (voor het diploma van werktuigkundig-ingenieur) van de verdere voortzetting afzag.

Het examen is dus ten einde toe afgelegd door 52 candidaten, voor even zoovele diploma's, namelijk:

5 voor het diploma van technoloog;

29 » » » » civiel-ingenieur;

2 » » » » scheepsbouwkundig-ingenieur, en

16 » » » » werktuigkundig-ingenieur.

en het examen in de vakken *a* en *b* van examen B, volgens art. 60, door 7 candidaten.

Op Zaterdag 22 Mei 1886 is de Commissie bijeengekomen tot vaststelling van de inrichting der examens en tot regeling van hare werkzaamheden. In de eerste plaats werd bepaald dat de algemeene inrichting der examens dezelfde zoude zijn als die der laatste jaren, namelijk, dat deze ook ditmaal zouden worden gesplitst in voorafgaande werkzaamheden, schriftelijke en mondelinge examens.

Daarna verdeelde zich de commissie in verschillende subcommissiën, aan welke het ontwerpen der vragen, het beoordeelen der antwoorden en het afnemen der mondelinge examens voor elk vak of elke bijzondere groep van vakken werd overgelaten. Alleen werd hierop eene uitzondering gemaakt, wat betreft het opmaken der ontwerpen, onderzoekingen in het laboratorium enz., aan de candidaten op te geven als voorafgaande werkzaamheden. Deze vragen, op verzoek van den voorzitter door de betrokken leden der commissie vooraf in concept opgemaakt, werden op deze vergadering ter tafel gebracht, overwogen en door de geheele commissie vastgesteld, met het doel om daardoor zooveel mogelijk de eenheid in de examens te verzekeren.

Verder werden op deze vergadering nog vastgesteld de rooster van de voorafgaande werkzaamheden en die van de schriftelijke en mondelinge examens, beiden in verband met den rooster van den tijd, daartoe in elk der vakken bestemd.

De voorafgaande werkzaamheden begonnen voor alle candidaten op Maandag 31 Mei en eindigden op Maandag 7 Juni, zij duurden dus 6 werkdagen, daar Donderdag 3 Juni, Hemelvaartsdag, uitviel.

De overige examens namen Dinsdag 15 Juni een aanvang en eindigden Dinsdag 29 Juni; daaraan werden dus in het geheel 13 werkdagen besteed, of één meer dan in het vorig jaar noodig geweest waren. De oorzaak hiervan lag in het betrekkelijk zeer groote aantal candidaten voor het diploma van werktuigkundig-ingenieur, waardoor de taak der sub-commissie voor de werktuigkundige vakken zeer werd vergroot.

De uitslag der examens werd door de commissie opgemaakt in hare tweede vergadering op Woensdag 30 Juni, bij deze beslissing geleid door de cijfers, die voor de verschillende vakken aan elk der candidaten waren toegekend, en verder, voor zoover noodig, door de mondelinge ophelderingen en toelichtingen van de subcommissiën, die deze cijfers hadden vastgesteld. Als regel werd bij de beslissing aangenomen, dat tekortkoming in enkele vakken kon worden vergoed door meerdere dan de gevorderde bekwaamheid in andere vakken, wanneer het betrekkelijk gewicht dier vakken deze compensatie namelijk toeliet.

De uitslag was, dat toegekend werden het diploma:

van technoloog aan 3 candidaten;

van civiel-ingenieur aan 18 candidaten;

van scheepsbouwkundig ingenieur aan 2 candidaten;

van werktuigkundig ingenieur aan 13 candidaten;

in het geheel zijn dus 36 diploma's verleend aan 36 candidaten, terwijl 16 candidaten werden afgewezen.

Van de 7 candidaten, die alleen in de vakken *a* en *b* van B, art. 60, examen hebben afgelegd, moest slechts één worden afgewezen, zoodat de overige 6 door de com-

missie konden worden aanbevolen tot vrijstelling in de vakken *a* en *b*, wanneer zij zich later aan het volledig examen B volgens art. 60 onderwerpen.

Nog besloot de commissie, om van de afgewezen candidaten, bij eventuëele aanvrage, wanneer zij aan een volgend examen mochten willen deelnemen, aan Uwe Excellentie aan te bevelen voor het verkrijgen van vrijstelling:

in de groep der theoretische vakken *c*, *d* en *e* van het examen B, volgens art. 60, *een* candidaat (vrijstelling der vakken *a* en *b* van dit examen was reeds door hem verkregen);

in de groep der theoretische vakken *a*, *f* en *g* van het examen C, volgens art. 61, *twee* candidaten;

in de groep der practische vakken *b*, *c*, *d* en *e* van het examen C, volgens art. 61, *twee* candidaten, en

in de groep der practische vakken *b* (2de gedeelte), *c* en *d* van het examen C, volgens art. 64, *een* candidaat.

Het oordeel der commissie over de bekwaamheid der geëxamineerden in de afzonderlijke vakken wordt in beknopten vorm uitgedrukt in de hiervolgende tabellen, waarin is opgeteekend het aantal malen, dat in elk vak een der praedicaten uitmuntend, goed, voldoende, even beneden voldoende, onvoldoende of slecht werd toegekend.

	VAKKEN.	Uitmuntend.	Goed.	Voldoende.	Even beneden voldoende.	Onvoldoende.	Slecht.
	Examen **B**, art. 60 (*1ste gedeelte*).						
a.	Bolvormige driehoeksmeting	»	5	1	»	1	»
	Beginselen der analytische meetkunde	»	5	1	1	»	»
b.	» » beschrijvende »	»	3	3	1	»	»
		»	13	5	2	1	»
	Examen **B**, art. 60 (*2de gedeelte*). *Technoloog.*						
c.	Beginselen der theoretische en toegepaste mechanica	»	1	2	1	1	»
	» » kennis van werktuigen	»	3	2	»	»	»
d.	» » mechanische technologie	»	2	3	»	»	»
e.	Toegepaste natuurkunde	»	2	2	1	»	»
f.	» scheikunde	»	3	»	1	1	»
	Analytische »	»	4	1	»	»	»
g.	Scheikundige technologie	1	1	»	1	2	»
h.	Bouwkunde en kennis van bouwstoffen	»	1	»	1	2	1
i.	Hand- en ornamentteekenen	»	1	»	1	2	1
		»	18	10	6	8	2
	Examen **C**, art. 61. *Civiel-ingenieur.*						
a.	Theoretische mechanica	1	7	14	3	4	»
	Toegepaste »	»	6	12	6	5	»
	Kennis van werktuigen	»	13	12	3	1	»
b.	Waterbouwkunde: wegen en bruggen	»	6	10	9	4	»
	Waterbouwkunde: overige onderdeelen	»	4	18	7	»	»
c.	Burgerl. bouwk.: constructie	»	5	8	10	5	1
	Burgerl. bouwk.: schoone bouwkunst	»	2	8	11	8	»
d.	Situatie-teekenen	»	7	13	7	2	»
	Ornament- en handteekenen	»	6	7	11	5	»
	Waterbouwkundig teekenen	»	17	8	3	1	»
e.	Ontwerpen, bestekken en begrootingen	»	3	23	1	2	»
f.	Beginselen der geodesie	»	5	9	10	5	»
	Practisch landmeten en waterpassen	»	8	10	6	5	»
g.	Administratief recht (waterstaat en openbare werken)	3	11	7	1	7	»
		4	100	159	88	54	1

	VAKKEN.	Uitmuntend.	Goed.	Voldoende.	Even beneden voldoende.	Onvoldoende.	Slecht.
	Examen **C**, art. 63. *Scheepsbouwkundig ingenieur.*						
a.	Theoretische mechanica	»	2	»	»	»	»
a.	Toegepaste »	1	1	»	»	»	»
a.	Kennis van werktuigen	»	2	»	»	»	»
b.	Teekenen van werktuigen	»	2	»	»	»	»
c.	Scheepsbouwkunde	»	»	2	»	»	»
c.	Scheepsteekenen	»	2	»	»	»	»
d.	Waterbouwkunde (scheepvaartwerken)	»	»	2	»	»	»
d.	Waterbouwkundig teekenen	»	2	»	»	»	»
		1	11	4	»	»	»
	Examen **C**, art. 64. *Werktuigkundig ingenieur.*						
a.	Theoretische mechanica	1	3	6	2	1	»
a.	Toegepaste »	1	5	5	1	1	»
a.	Kennis van werktuigen	1	9	5	1	»	»
b.	Mechanische technologie	»	2	9	5	»	»
b.	Werktuigbouwkunde	1	7	6	1	1	»
c.	Bouwkunde en kennis van bouwstoffen	»	4	6	5	1	»
d.	Handteekenen	»	»	2	8	6	»
d.	Teekenen van werktuigen	3	9	3	1	»	»
e.	Administratief recht (fabrieken en werktuigen)	2	5	4	1	4	»
		9	44	46	25	14	»

Door optelling der getallen in de drie eerste en van die in de drie laatste kolommen van elken staat, komt men tot het besluit dat zijn afgelegd:

Door candidaten.	Voor het diploma van:	EXAMENS. Voldoende of daarboven.	EXAMENS. Meer of minder beneden voldoende.
5	Technoloog	29	16
29	Civiel ingenieur	263	143
2	Scheepsbouwkundig ingeingenieur	16	0
16	Werktuigkundig ingenieur	99	39
	Totaal door 52 candidaten voor 52 diploma's	407	198

Bovendien zijn door de 7 examinandi in het eerste gedeelte van examen B, volgens art. 60, nog afgelegd 18 examens voldoende of daarboven en 3 examens min of meer beneden voldoende.

De commissie heeft het niet noodig geoordeeld, deze cijfers nog nader toe te lichten. Eene opmerking van bijzonderen aard wenscht zij echter onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Sedert twee jaren wordt aan de Polytechnische school een geregelde cursus gegeven in de graphostatica, als hulpmiddel tot het oplossen van vraagstukken der toegepaste mechanica. Tot het oplossen der schriftelijke vragen in dit vak werd dit jaar aan de candidaten nog de keus gelaten tusschen de graphische en de analytische methode; het komt der commissie echter wenschelijk voor, dat in het vervolg op de ingenieurs-examens onder de vraagstukken in de toegepaste mechanica ook bepaalde vragen in de graphostatica worden opgenomen.

Delft, Juli 1886.

De Commissie,

J. F. W. Conrad, *Voorzitter.*

H. A. Ravenek, *Secretaris.*

BIJLAGE M.

VERSLAG der Rijkscommissie ter examineering van stuurlieden ter koopvaardij, over het jaar 1886.

De Commissie benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 27 November 1885, n°. 57, afdeeling Handel en Nijverheid, heeft de eer u het bij art. 11 van het Koninklijk besluit van 5 Mei 1877 (*Staatsblad* n°. 98) en bij art. 13 van het Koninklijk besluit van 18 Januari 1886 (*Staatsblad* n°. 10), voorgeschreven beredeneerd Verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De regeling der examina was, voor zooverre zulks met inachtneming van de nieuwe examen-programma's volgens het voormeld Koninklijk besluit van 18 Januari 1886 mogelijk was, gelijk aan die van vorige jaren. De voorgeschreven acht zittingen werden dit jaar gehouden:

1ste zitting te Amsterdam, den 9den, 10den, 11den, 12den en 13den Februari.

2de » » Rotterdam, den 9den, 10den, 11den en 12den Maart.

3de » » Amsterdam, den 13den, 14den, 15den, 16den en 17den April.

4de » » Rotterdam, den 8sten, 9den, 10den, 11den en 12den Juni.

5de » » Amsterdam, den 13den, 14den, 15den, 16den, 17den en 19den Juli.

6de » » Rotterdam, den 15den, 16den, 17den, 18den en 20sten September.

7de » » Amsterdam, den 9den, 10den, 11den, 12den, 13den, 15den en 16den November.

8ste » » Rotterdam, den 14den, 15den 16den, 17den, 18den, 20sten en 21sten December.

Bovendien hield de Commissie eene buitengewone zitting te 's Gravenhage den 6den Februari 1886, naar aanleiding der nieuwe examenprogramma's en daardoor noodzakelijk geworden wijzigingen in de examina en den 21sten December na afloop van het examen te Rotterdam tot vaststelling van het jaarverslag.

Terwijl het eerste examen in Februari nog volgens het oude programma werd afgenomen, trad sinds dien het nieuwe reglement in werking.

Het onderzoek naar de gezichtsscherpte en het kleuronderscheidingsvermogen der candidaten had dit jaar de afkeuring van 10 candidaten ten gevolge.

Gedurende dit jaar meldden zich aan 156 candidaten, waarvan 22 voor het examen in Februari volgens het oude programma en 134 voor de examina volgens het sinds dien in werking gekomen nieuwe programma, in het geheel dus één candidaat meer dan in het vorige jaar.

Hiervan werden 10 candidaten afgewezen voor de oogen, terwijl aan 4 candidaten wegens het niet overleggen der naar het oordeel der Commissie, vereischte papieren en dienstbewijzen de deelname tot het examen werd geweigerd. Bovendien kwamen twee candidaten om onbekende redenen niet op, trok zich één candidaat vóór het examen terug en verviel de aanvrage van 5 candidaten voor een aanvullings-examen voor de stoomvaart, daar zij in hun examen voor de zeilvaart niet slaagden.

In het geheel werden dus geëxamineerd 134 candidaten en wel:

a. Volgens het oude programma:

7 voor den rang van 1sten stuurman, groote vaart;

2 » » » » 2den » » »

9 » » » » 3den » » »

1 » » » » 1sten » kleine »

1 alleen voor stoomwerktuigkunde en het manoeuvreeren met stoomschepen.

b. Volgens het nieuwe programma:

22 voor den rang van 1sten stuurman, groote zeilvaart A.

28 » » » » 1den » » » A.

36 » » » » 3den » » » A.

NB. Eén dezer candidaten trok zich na het schriftelijk examen terug.

2 voor den rang van 1sten stuurman, groote zeilvaart B.

2 » » » » 2den » » » B.

1 » » » » 3den » » » B.

0 » » » » stuurman, kleine » C.

2 » » » » 1sten stuurm., groote stoomvaart A.

4 » » » » 2den » » » A.

1 voor den rang van 3den stuurm., Groote stoomvaart A.

2 » » » » 1sten » » » A.

NB. Dezelfde candidaat onderwierp zich, na de eerste maal voor theorie te zijn afgewezen, nogmaals aan dit examen, van daar het cijfer 2.

0 voor den rang van 2den stuurm., Groote stoomvaart B.

1 » » » » 3den » » » B.

0 » » » » stuurman, Kleine stoomvaart B.

9 candidaten voor een aanvullings-examen voor de stoomvaart, na afgelegd voldoend examen voor de zeilvaart;

1 candidaat voor een aanvullings-examen voor de zeilvaart, na afgelegd voldoend examen voor de stoomvaart;

3 candidaten voor een aanvullings-examen voor de stoomvaart, ingevolge de overgangsbepalingen van het Koninklijk besluit van 18 Januari 1886 (*Staatsblad* n°. 10).

Van deze werd het diploma uitgereikt aan:

a. Volgens het oude programma:

5 candidaten voor den rang van eersten stuurman op de groote vaart, waaronder één recidivist.

2 candidaten voor den rang van tweeden stuurman op de groote vaart, waaronder één recidivist.

5 candidaten voor den rang van derden stuurman op de groote vaart, waaronder één recidivist.

1 candidaat voor den rang van eersten stuurman op de kleine vaart.

1 candidaat voldoende aanteekening diploma van eersten stuurman, groote vaart, wegens voldoend examen in stoomwerktuigkunde en manoeuvreeren met stoomschepen.

b. Volgens het nieuwe programma:

8 candidaten voor den rang van eersten stuurman, groote zeilvaart A, waaronder 3 recidivisten.

18 candidaten voor dien van tweeden stuurman, op de groote zeilvaart A, waaronder 5 recidivisten.

18 candidaten voor dien van derden stuurman op de groote zeilvaart A, waaronder 7 recidivisten.

2 candidaten voor dien van eersten stuurman op de groote zeilvaart B, waaronder 1 recividist.

1 candidaat voor dien van eersten stuurman op de groote zeilvaart B.

1 candidaat voor dien van tweeden stuurman op de groote zeilvaart B.

1 candidaat voor dien van eersten stuurman op de groote stoomvaart A, recidivist.

3 candidaten voor dien van tweeden stuurman op de groote stoomvaart A, waaronder 1 recidivist.

1 candidaat voor dien van derden stuurman op de groote stoomvaart A.

1 candidaat voor dien van eersten stuurman op de groote stoomvaart B, recidivist.

Bovendien werd op het gemeentelijk diploma van één candidaat, vóór 1878 verkregen, een aanteekening gesteld voor voldoend afgelegd beperkt aanvullings-examen voor de stoomvaart, op de diploma's van 4 candidaten eene aanteekening van voldoend afgelegd volledig aanvullings-examen voor de stoomvaart en op het diploma van één candidaat eene aanteekening van voldoend afgelegd aanvullings-examen voor de zeilvaart.

Afgewezen werden dus:

a. Volgens oud programma:

Voor den rang van eersten stuurman groote vaart 2 candidaten voor de theorie.

Voor den rang van derden stuurman groote vaart 4 candidaten, waarvan 2 voor de theorie en 2 voor theorie en praktijk.

b. Volgens nieuw programma:

Voor den rang van eersten stuurman, groote zeilvaart (A): 14 candidaten, waarvan 4 voor de theorie, 6 voor de praktijk en 4 voor theorie en praktijk.

Voor den rang van tweeden stuurman groote zeilvaart (A): 10 candidaten, waarvan 7 voor de theorie en 3 voor de praktijk.

Voor den rang van derden stuurman groote zeilvaart (A): 17 candidaten, waarvan 9 voor de theorie, 3 voor de praktijk en 5 voor theorie en praktijk.

Voor den rang van eersten stuurman groote zeilvaart (B): één candidaat voor de praktijk.

Voor den rang van tweeden stuurman groote zeilvaart (B): één candidaat voor de theorie en praktijk.

Voor den rang van eersten stuurman groote stoomvaart (A): één candidaat voor de theorie.

Voor den rang van tweeden stuurman groote stoomvaart (A): één candidaat voor de theorie.

Voor den rang van eersten stuurman groote stoomvaart (B): één candidaat voor de theorie.

Voor den rang van derden stuurman groote stoomvaart (B): één candidaat voor theorie en praktijk.

Voor een beperkt aanvullings-examen voor de stoomvaart 2 candidaten, waarvan 1 voor de praktijk en 1 voor theorie en praktijk.

Voor een volledig aanvullings-examen voor de stoomvaart 5 candidaten, waarvan 3 voor de praktijk en 2 voor theorie en praktijk.

Onder het nu sinds 18 Februari 1886 in werking zijnde programma is dus ongeveer 52½ percent van het aantal geëxamineerde candidaten in het examen geslaagd.

De Commissie meent in het eerste jaarverslag, dat zij uitbrengt na het in werking treden van het nieuwe reglement de volgende opmerkingen te moeten maken, waartoe de toepassing daarvan haar aanleiding gaf. Zij betreffen art. 10, laatste alinea, en art. 11, laatste alinea, van het nieuwe examen-reglement.

Ad 1m. Volgens het nieuwe examen-programma', waarbij het denkbeeld van splitsing tusschen stoom- en zeilvaart voorzat, is voorgeschreven dat candidaten, die een voldoend examen in de zeil- of stoomvaart voor eenigen rang hebben afgelegd] een aanvullings-examen kunnen doen voor stoom- of zeilvaart en dat bij voldoenden uitslag daarvan eene aanteekening] op het verkregen diploma wordt gesteld.

De Commissie gelooft dit artikel in juisten zin op te vatten indien zij meent dat het aanvullings-examen, voldoende afgelegd, gelijke kracht heeft als een examen voor denzelfden rang op de andere vaart, als waarvoor een diploma werd uitgereikt. Daarom zou zij het verkieslijk achten in zulke gevallen niet te stellen eene aanteekening op het reeds verkregen diploma, doch aan den candidaat, behalve het eerst verkregen diploma, een ander diploma uit te reiken voor gelijken rang op de vaart, waarvoor het aanvullings-examen is afgelegd. Zulks zou duidelijker zijn, meer in den geest van het Koninklijk besluit, aangenamer en nuttiger voor de candidaten en zonder bezwaar voor den Staat.

Het is daarom dat zij Uwe Excellentie in overweging geeft de laatste alinea van art. 10 te wijzigen als volgt: »Bij voldoenden uitslag van het in de beide vorige alinea's bedoelde aanvullingsexamen wordt aan de candidaten bovendien een diploma uitgereikt voor gelijken rang op die vaart, waarvoor zij een aanvullings-examen hebben afgelegd."

Ad 2m. Het is bij de Commissie voorgekomen dat een candidaat, die voor de praktijk was afgewezen voor den rang van eersten stuurman op de groote zeilvaart volgens programma B, zich binnen zes maanden daarna aanmeldde voor een examen voor den rang van eersten stuurman op de groote zeilvaart volgens programma A. De Commissie meende dat in zulk een geval de candidaat niet tot het examen kon worden toegelaten daar het betrof een examen voor *denzelfden rang* en de eischen voor de praktijk bij het examen volgens programma B niets of nagenoeg niets van die volgens programma A verschillen. Enkele leden meenden zelfs dat voor de praktijk afgewezen candidaten binnen zes maanden ook niet voor een *lageren* rang zouden mogen worden geëxamineerd, doch de meerderheid der Commissie kon dit gevoelen niet deelen, op grond dat het mogelijk is dat een candidaat werd afgewezen juist voor dat gedeelte van de praktijk, dat voor dien rang meer werd gevorderd dan voor den lageren.

Toch komt het der Commissie op grond van bovenvermeld verschil van opvatting wenschelijk voor dat art. 11 laatste alinea worde verduidelijkt en geeft zij Uwe Excellentie daarom in overweging deze bepaling zoodanig aan te vullen:

1°. dat er geene onzekerheid overblijve voor den candidaat dat eene afwijzing in de praktijk volgens het ééne programma tevens in zich sluit eene afwijzing voor gelijken rang volgens het andere programma;

2°. dat eene afwijzing in de praktijk voor een zeildiploma niet in zich sluit eene verplichte zeereis van zes of vier maanden om tot een examen voor de stoomvaart voor gelijken rang te worden toegelaten of omgekeerd;

3°. dat een afwijzing in de praktijk voor een hoogeren rang niet in zich sluit een verplichte zeereis van zes maanden om te worden toegelaten tot een examen voor een lageren rang.

Wat de meer paedagogische en wetenschappelijke opmerkingen betreft, meent de Commissie zich kortheidshalve dit jaar te mogen refereeren aan het zeer uitvoerig verslag door haar over 1885 aan Uwe Excellentie aangeboden, daar zij meent dit jaar hieraan niets te hebben toe te voegen.

Aan het einde harer taak gekomen, meent de Commissie Uwe Excellentie haren dank te moeten betuigen voor het in haar gestelden vertrouwen.

Namens de Commissie voornoemd,

De Voorzitter,

KNIPHORST.

De Secretaris,

Mr. C. C. DUTILH.

BIJLAGE N.

OVERZICHT

van het teeken- en boetseeronderwijs op de hoogere burger- en burgerscholen op 1 Januari 1887.

Gemeenten.	Naam der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
		Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
's Hertogenbosch.	Rijks hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	76	»	76	12—20 jaar.	159	12	6	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	65	»	65	12—19 jaar.	7½	10	10	10
Tilburg. . . .	Rijks- hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	38	»	38	van 11—17 jaar 30 boven 11 jaar 7.	158	11	6	»
		in het geheel							
		212	»	212					
		waarvan:							
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	*a* 32	»	32	11-17 j.	17	4	»	6 à 7
		b 132	»	132	11—17 jaar en daarb.	»	10	»	
		c 66	»	66		»	»	15	
Breda	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	56	»	56	12—19 jaar.	150	5	7	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	50	»	50	12—18 jaar.	8	8	2	»
Bergen op Zoom.	Rijks- hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	42	12	54	17—17 jaar.	94	6	1	»
Helmond . . .	Idem.	38	3	41	11—18 jaar.	134	12	2	»
Arnhem. . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	108	»	108	12—20 jaar.	158	9	7	»
Idem	Gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus voor meisjes.	»	60	60	12—18 jaar.	22	10	»	»
Apeldoorn . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	26	12	38	14—19 jaar.	90	6	6	»

Aantal leeraren voor			Aard van het onderwijs in rechtlijnig teekenen en boetseeren.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.			
1	[1]) 1	»	Constructies uit de planimetrie en de beschrijvende meetkunde, beginselen van het wasschen, teekenen van voorwerpen over de bouw- en werktuigkunde.	f 30 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	[1]) Wordt gegeven door den leeraar voor wis- en werktuigkunde.
[2]) »	»	»	—	Kosteloos.	[2]) De leerlingen ontvangen het onderwijs in het teekenen op de Koninlijke school voor nuttige en beeldende kunsten.
1	[1]) 1	»	Theoretisch onderwijs in de perspectief. Teekenen van eenvoudige figuren; uitvoeren van meetkundige werkstukken; projecteeren van lichamen, kristalvormen enz.; constructiën uit de mechanica ter opheldering van de leer der beweging en krachten; épures uit de beschrijvende meetkunde.	f 30 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	
[3]) 3	2	»	Teekenen van zeer eenvoudige figuren; bouwkundig teekenen; houtverbindingen, bekappingen, deuren, vensters, trappen, eenvoudige plannen; machineteekenen; naar voorbeeld, overbrengen van schetsen op ware grootte, bandraderen, machinedeelen, ketels en het maken van uitslagen.	f 1,50 per jaar.	*a*) Volledig onderwijs der burgeravondschool. *b*) Handteekenen, waaronder 18 tevens voor bouw- en machine-teekenen. *c*) Bouwkundig- en machineteekenenen.
1	»	»	Meetkundige constructies; vlakke ornamenten; eenvoudige onderdeelen van werktuigen; projectieteekenen; wasschen.	f 50 per jaar; f 3 per uur 's weeks.	[3]) Een dezer geeft tevens les in het boetseeren.
[4]) »	»	»	—	Kosteloos.	[4]) De leerlingen ontvangen onderwijs in het teekenen op het stadsteekeninstituut.
	1	»	Teekenen van lijnfiguren.	f 24 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	
	1	»	Teekenen van vlakornamenten, samengesteld uit rechte lijnen en cirkelbogen; constructies uit de vlakke meetkunde; opmeten en teekenen van eenvoudige lichamen; verklaring van teekeningen. Perspectief, voor zoover dit, bij het teekenen van blokken en voorwerpen uit het dagelijksch leven noodig is.	f 30 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	
1	1	»	In de lagere klassen het mechanisch trekken, stippelen, enz. van lijnen en teekenen van eenvoudige figuren. In de hoogere klassen het teekenen van épures voor gewone en beschrijvende meetkunde, alsmede theoretisch onderwijs in perspectief. Voor enkele leerlingen ook wel teekenen van machines en van houtverbindingen.	f 60 per jaar; voor enkele lessen f 6, f 60 per jaar.	
1	»	»	—	f 60 per jaar, voor enkele lessen f 6 tot f 60 per jaar.	
	1	»	Constructie van opgaven uit de planimetrie; oefeningen naar Scheltema's klassikaal lijnteekenen.	f 60 per jaar voor alle vakken; f 5 per jaar voor elk lesuur per week.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
		Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Apeldoorn . . .	Van het instituut »Kinsbergen".	25	»	25	11—16 jaar.	»	4	»	»
Nijmegen . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	63	»	63	12—19 jaar.	160	9	6	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	75	»	75	12—20 jaar.	52	19	8	2
Zutphen . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	87	1	88	12—20 jaar.	154	10	10	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	91	»	91	11—23 jaar.	38	15	8	»
Tiel	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	56	5	61	11—19 jaar.	162	10	8	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	51	»	51	12—20 jaar.	26	10	8	»
Wageningen . .	Rijks-hoogere burgerschool verbonden aan de Rijkslandbouwschool.	43	5	48	12—18 jaar.	91	4½	2½	»
Winterswijk . .	Rijks-hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	31	»	31	12—17 jaar.	92	6	2	»
		2 hiervan genieten geen teekenonderwijs.							
Zaltbommel . .	Rijks-hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	23	3	26	12—18 jaar.	87	9	2	»
's Gravenhage .	Gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	handteekenen 173	»	173	12—18 jaar.	»	17	[7])	»
		rechtlijnig teekenen 106	»	106					
Idem	Idem voor meisjes.	»	115	115	12—18 jaar.	75	10	»	»
Idem	Idem voor jongens met 3jarigen cursus.	88	»	88	12—19 jaar.	89	8	2	»
Idem	Afdeeling burgeravondschool der ambachtsschool.	52	»	52	12—19 jaar.	9	10	3½	»

Aantal leeraren voor			Aard van het onderwijs in rechtlijnig teekenen en boetseeren.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Hand-teekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.			
»	»	»	Beginselen van projecteeren, teekenen van werktuigen. Theoretisch onderwijs in de perspectief.		
1	2	»	Constructies en vergrooten en verkleinen naar opgegeven schaal.	f 60 voor volledig onderwijs.	
[1]) 2	1	0	Bouwkundig- en machineteekenen. Theoretisch onderwijs in de perspectief.	f 4 per jaar.	[1]) Waarvan 1 tevens voor boetseeren.
[2]) 2	1	»	Iste klasse. Gebruik der instrumenten. IIde klasse. Vlak ornament van rechte lijnen en cirkels, ook met kleuren. IIIde klasse. Meetkundige constructies. IVde klasse. Opmeten en in teekening brengen van eenvoudige modellen. Vde klasse. Constructies uit beschrijvende meetkunde.	f 40 per jaar.	
[2]) 3	1	»	IIde klasse. Gebruik instrumenten. IIIde klasse. Beginselen van bouwkundig teekenen (ramen en deuren). IVde klasse. Voortzetting (trappen en kappen).	f 4 per jaar.	[2]) Waarvan 1 tevens voor rechtlijnig teekenen.
1	»	»	Teekenen naar plaat en naar de natuur.	f 50 per jaar. f 5 tot f 12 per vak.	[3]) Is tevens leeraar aan de hoogere burgerschool.
1	[3]) 1	»	Geheel gericht op de praktijk der ambachten.	f 6 per jaar met vrijdom voor onvermogenden.	Drie klassen, waarvan de eerste, meer tot voorbereiding dienende, geen lijnteekenen en slechts vier uur handteekenen heeft.
1	»	»	Wiskundige constructiën en beginselen van het bouwkundig teekenen.	f 40 voor alle lessen. f 5 tot f 20 per vak.	
[4]) 1	[5]) 1	»	Teekenen van rechtlijnige en kromlijnige figuren; vlakversieringen; oefeningen in wasschen. Opmeten en in teekening brengen van houten modellen; het in perspectief brengen van vlakke figuren.	f 30 per jaar. f 7 of f 14 per vak.	[4]) Is tevens leeraar voor de gymnastiek. [5]) Als voren voor de wiskunde.
1	[6]) 1	»	Het onderwijs in rechtlijnig teekenen bepaalt zich tot het teekenen van wiskundige constructies.	f 30 per jaar. f 7 of f 14 per vak.	[6]) Is tevens leeraar in de meet- en natuurkunde.
1	[7]) 1	»	Toepassing van de vlakke en beschrijvende meetkunde.	f 60 per jaar. f 10 tot f 48 per vak.	[7]) Is leeraar in beschrijvende meetkunde, rechtlijnig teekenen en wiskunde, in welke vakken 14 uur les wordt gegeven.
1	»	»	—	f 100 per jaar.	
1	»	»	Meetkundige constructies.	f 60 per jaar.	
2	1	»	Theoretisch, doch zooveel mogelijk in practische richting.	f 3 per jaar.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
		Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Rotterdam . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	165	»	165	12—18 jaar.	151	9	4	»
Idem . . .	Idem voor meisjes.	»	190	190	11—18 jaar.	»	27	»	»
Idem . . .	Idem voor jongens met 3jarigen cursus.	126	»	126	11—19 jaar.	89	8	»	»
Leiden	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	139	»	139	14—19 jaar.	28	19	9	»
						met			
						19	12	7	»
						zonder de parallelklassen.			
Idem . . .	Idem niet-gesubsidieerd voor meisjes.	»	100	100	12—19 jaar.	121	9	»	»
Idem . . .	Gesubsidieerde bijzondere burgeravondschool van het genootschap: Mathesis Scientiarum Genitrix.	212	»	212	12—15 jaar.	51	24	20	10
Dordrecht . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	133	»	133	12-19 j.	»	14	6	»
			waarvan	77	handteekenen.				
				56	hand- en rechtlijnig teekenen.				
Idem . . .	Idem niet-gesubsidieerd voor voor meisjes.	»	64	64	12—18 jaar.	28—30	15	»	»
Idem . . .	Gemeentelijke burgeravondschool.	156	»	156	12—22 jaar.	57	31	36	4
Delft	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	66	»	66	12—23 jaar.	»	»	»	»
					1ste kl.	30	4		
					2de »	30	3		
					3de »	33	2	1	
					4de »	34	2	1	
					5de »	36	2	1	
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	141	»	141	12—18 jaar en daarboven.	21	12	13	»
Gouda	Rijks- hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	66	6	72	12—19 jaar.	28—30	13	4	»

Aantal leeraren voor			Aard van het onderwijs in rechtlijnig teekenen en boetseeren.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Hand-teekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.			
1	[1]) 1	»	Toepassing van de vlakke en beschrijvende meetkunde.	f 60 per jaar; bij meer leerlingen uit één gezin ieder f 50.	[1]) Is tevens leeraar in wiskunde en mechanica.
1	»	»	—	Als boven.	
1	»	»	—	f 60 's jaars.	
1		»	Ingericht volgens de eischen van het eindexamen der hoogere burgerscholen met 5jarigen cursus.	f 60 per jaar, f 10 tot f 25 per vak.	
1	»	»	—	f 60 's jaars; f 15 voor teekenen 2 uur per week.	
5	2	1	Boetseeren naar pleistermodellen, prenten, teekeningen en photographieën. Het bouwkundig teekenen strekt zich uit tot het samenstellen van ontwerpen voor woon- en landhuizen en kleine openbare gebouwen en het detailleeren daarvan. Theoretisch onderwijs in de perspectief.	f 2,50, f 4,50, f 8 en f 16 per jaar.	
[2]) 2		»	Toepassing van de vlakke en beschrijvende meetkunde.	de eerste 3 jaar f 54, het 4de en 5de f 72.	[2]) Eén dezer geeft tevens les in handteekenen en boetseeren op burger-avondschool.
1	»	»	—	f 60 per jaar; teekenen alleen f 10.	
[3]) 2	3	»	Het rechtlijnig teekenen ter voorbereiding tot het bouwkundig en machineteekenen. Het boetseeren van ornamenten naar plaatvoorbeelden. Theoretisch onderwijs in de perspectief.	f 3 per jaar.	[3]) Een dezer leeraren der hoogere burgerschool geeft tevens les in het boetseeren.
[4]) 2	»	»	Het teekenen van constructies ontleend aan de vlakke meetkunde. Construeeren en kleuren van symetrische figuren. Eerste beginselen van het teekenen van topographische kaarten. Het teekenen van constructies ontleend aan de beschrijvende meetkunde.	f 70 per jaar; f 10 tot f 30 per vak.	[4]) Een dezer geeft tevens les in rechtlijnig teekenen en is ook leeraar aan de burgeravondschool.
2	2	»	Wiskundige constructiën en symetrische figuren. Leer der projectiën. Werktuigkundig teekenen. Burgerlijke bouw- en waterbouwkunde.	Kosteloos.	
1	1	»	Meetkundige constructiën, rechtlijnige ornamenten en onderdeelen van werktuigen. Het aanbrengen van kleuren. Oplossen van werkstukken uit de beschrijvende meetkunde.	f 30 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
		Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Gouda	Gemeentelijke burgeravondschool.	83	»	83	12—21 jaar.	32	23	17	2
Schiedam . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	58	5	63	12—20 jaar.	156	11	4	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	57	»	57	12—20 jaar.	28	17	14	»
Brielle	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	47	13	60	11—18 jaar.	94	7	1	»
Gorinchem. . .	Idem met 5jarigen cursus.	42	18	60	11—18 jaar.	184½	12	3	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	15	»	15	13—19 jaar.	4	6	4	»
Kralingen . . .	Idem.	20	»	20	12—19 jaar.	10	7½	7½	»
Amsterdam . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	185	»	185	12—19 jaar.	155	11	4	»
Idem	1ste gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	211	»	211	11—18 jaar.	272	18	»	»
Idem	2de als voren.	250	»	250	11—18 jaar.	92	6	»	»
Idem	3de als voren.	73	»	73	11—18 jaar.	93	5	»	»
Idem	Gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus voor meisjes.	»	112	112	14—18 jaar.	90	7	1	»
Idem	Niet-gesubsidieerde bijzondere middelbare school voor meisjes met 5jarigen cursus.	»	59	59	11—18 jaar.	15	»	»	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	73	»	73	12—21 jaar.	»	»	»	»
	Afdeeling A.								
	Beeldhouwers, stukadoors, enz.	»	»	»	»	3	4	1½	4
	Afdeeling B.								
	Timmerlieden, smeden enz.	»	»	»	»	6½	2	4	»

Aantal leeraren voor			Aard van het onderwijs in rechtlijnig teekenen en boetseeren.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Hand-teekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.			
[1]) 3	1	»	Het rechtlijnig teekenen begint met lijnoefeningen en meetkunstige constructiën en wordt voortgezet met bouwconstructiën, werktuigdeelen en vlakke ornamentiek. Het boetseeren geschiedt in klei en krijt naar ornamenten in hout en gips en naar plaatmodel.	f 3 per jaar.	[1]) Één dezer geeft tevens les in boetseeren, één tevens in rechtlijnig-, één tevens in rechtlijnig teekenen en boetseeren.
1	1	»	Meetkundige constructies, figuren door rechte lijnen en cirkelbogen gevormd. Toepassing op beschrijvende meetkunde en op te meten modellen.	Per jaar voor één leerling f 60, voor meer uit één gezin f 45 per leerling; per vak f 6 tot f 15.	
2	1	»	Elementair lijnteekenen, toegepast op bouw- en werktuigkundig teekenen en ornament, naar het ambacht der leerlingen. Enkele meergevorderden theoretisch onderwijs in perspectief.	f 4 per jaar voor meer uit één gezin f 3 per leerling.	
1		»	Het onderwijs bepaalt zich tot perspectief. Alleen de beginselen, uitsluitend theoretisch, terwijl bij het handteekenen de theorie in toepassing wordt gebracht.	Voor het teekenen alleen f 10, voor alle vakken f 30. Voor 2 uit één gezin f 24 per leerling.	
»	»	»	Constructies uit de planimetrie der beschrijvende meetkunde.	drie eerste klassen f 50, 4de en 5de klasse f 60 per jaar.	
1	[2]) 1				[2]) Is tevens leeraar in de wiskunde.
»	»	»	Vlakke ornamenten; houtconstructies.	f 3 per jaar.	
1	1	»	Meetkunstige figuren; projectieleer; hout- en steenverbindingen; trappen.	f 6 per jaar; f 3 voor min-, kosteloos voor onvermogenden.	
1	1	»	Teekenen van eenvoudige recht- en kromlijnige vlakversieringen. Meetkundige constructiën. Teekenen van eenvoudige bouw- en werktuigkundige details. Meetkundige projectiën.	f 60 per jaar; f 10 tot f 25 per vak.	
1	»	»	—	f 30 per jaar.	
1	»	»	—	f 30 per jaar; voor 2 uit één gezin f 24 per leerling.	
1	»	»	—	f 180 per jaar; f 10 tot f 25 per vak.	
1	»	»	Composeeren en in kleur brengen van eenvoudige vlakornamenten. Perspectief wordt voor zooveel noodig en doenlijk in de lessen behandeld.	f 60 per jaar.	
1	»	»	—	f 400 per jaar.	
»	»	»	In de twee jaren, die de cursus duurt, zoo beknopt mogelijk die zaken te leeren, zooals constructiën, die ze later in de praktijk noodig hebben. Na dien 2jarigen cursus volgt een voortgezette zoowel voor bouw- als voor werktuigkundig teekenen.	f 1,50 per cursus.	
2	4	1			

Gemeenten.	Naam der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
		Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Haarlem . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	148	»	148	12—18 jaar.	26-35	11	4	»
Idem	Gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	53	»	53	12—18 jaar.	90	6	»	»
Idem	Idem voor meisjes met 5jarigen cursus.	»	156	156	12—17 jaar.	22-23	15	»	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	96	»	96	11—20 jaar.	9	15	9	»
Alkmaar . . .	Rijks- hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	56	5	61	12—34 jaar.	141	14	5	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	24	»	21	12—18 jaar.	25	12	8	»
Zaandam . . .	Gesubsideerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 4jarigen cursus.	1e klasse 17	3	20	12—14 jaar.	28	4	»	»
		2e klasse 14	4	18	14—16 jaar.	30	2		
		3e klasse 11	»	11	14—16 jaar.	29	2	1	
		4e klasse 6	2	8	16—18 jaar.	30	1	1	
		voor enkele less.	4	4					
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	1e klasse 15	»	15	12—17 jaar.	7	2	»	»
		2e klasse 17	»	17	13—19 jaar.	8	2	2	
		3e klasse 7	»	7	15—17 jaar.	»	3	3	3
		4e klasse 6	»	6	17—24 jaar.	»	3	5	3
Enkhuizen. . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	43	8	51	12—18 jaar.	30	4	2	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	17	»	17	13-22 jaar.	6	6	6	»
Hoorn . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	77	21	98	12—18 jaar.	151	11	3	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	40	»	40	11—16 jaar.	7 elke klasse.	3	1	»

Aantal leeraren voor			Aard van het onderwijs in rechtlijnig teekenen en boelseeren.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Hand-teekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.			
[1]) 2	»	»	Meetkundige constructiën, lijsten, pilaren.	f 60 per jaar; f 10—f 25 per vak.	[1]) Eén dezer geeft tevens les in rechtlijnig teekenen.
1	»	»	—	f 60 per jaar; f 10—f 25 per vak.	
1	»	»	—	f 60 per jaar.	
2	1	»	Trapconstructiën, ontwerpen van gebouwen enz.	f 4 per jaar.	
1		»	Meetkundige constructiën en projecties; vlakke ornamenten in tinten en kleuren.	f 30 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	
1	1	»	Constructiën van trappen en kappen en een enkele maal als het mogelijk is wordt een eenvoudig plan door den leerling zelven ontworpen.	Geen.	
1	1	»	Teekenen van meetkundige constructies en teekenen en kleuren van motieven voor vlakversieringen.	f 60 per jaar; f 20 per vak.	
1	1	1	Eenvoudige rechtlijnige figuren, meetkundige constructiën en projecties. Bouwconstructiën. Eenvoudige figuren naar de voorhanden modellen uit de Delftsche collectie en naar teekening.	f 5 per jaar.	
»	»	»	Het maken van eenvoudige constructies.	f 20—f 30 per jaar; f 15 voor enkele lessen.	
1					
»	»	»	Idem; alsmede bouwkundig teekenen.	f 3 per jaar.	
»	»	»	Teekenen van meetkundige constructiën en toepassing daarvan op ornament. Beginselen van het perspectief. Figuren uit de beschrijvende meetkunde.	f 30—f 40 per jaar; f 5—f 20 per vak.	
1					
»	»	»	Meetkundige constructiën.	f 3 per jaar.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
		Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Middelburg . .	Rijks- hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	94	2	96	12—20 jaar.	1ste kl. 29 2de kl. 28 3de kl. 29 4de kl. 28 5de kl. 30	3 4 2 2 2	» » 1 2 2	»
Idem . . .	Gemeentelijke burgeravondschool.	95	»	95	12-20 j.	Eerste klasse. 7	4	4	»
		de leerlingen der ambachtsschool zijn leerlingen der burgeravondschool.				Tweede klasse. 7	4	4	
						Derde klasse. 7	4	4	
Vlissingen. . .	Gemeentelijke burgeravondschool.	72	»	72	11—20 jaar.	14	8	8	»
Goes.	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	70	»	70	11—20 jaar.	Voorber. klasse. 23 1ste en 2de klasse. 28 3de en 4de klasse. 28 5de klasse. 29	3 2 2 2	» 2 1	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	38	»	38	11—19 jaar.	9	1ste kl. 6	2e en 3e klasse. 6	»
Zierikzee . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	57	13	70	12—19 jaar.	157	11	5	»
		waarvan de teekenlessen bijwonen 52	11	63					
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	30	»	30	11—20 jaar.	24	6	6	»

Aantal leeraren voor			Aard van het onderwijs in rechtlijnig teekenen en boetseeren.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Hand-teekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.			
1		»	*3de klasse.* Het teekenen van meetkundige constructies en het leggen van vlakke tinten in meetkundige figuren. *4de klasse.* Eenvoudige werkstukken uit de beschrijvende meetkunde. Teekenen van eenvoudige werktuigen en bouwkundige détails. *5de klasse.* Voortzetting. Op verkleinde schaal projecteeren en zuiver in teekening brengen van een eenvoudig voorwerp.	f 40 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	
3	3	»	Meetkundige constructiën. Oefeningen in lijn en kleur. Copiëeren van bouwkundige teekeningen. Detailleeren van timmer-, metsel- en hardsteenwerken, ijzerconstructiën enz. Opmeten en in teekening brengen van bouwkundige onderdeelen. Ontwerpen van gebouwen. Eerste beginselen van perspectief en schaduwleer.	f 3 per jaar.	
2	2	»	Teekenen meetkundige constructies en eenvoudige werkstukken der projectieleer; daarna vakteekenen naar schets. Teekenen en uitslaan van kappen, trappen, eenvoudige ontwerpen van huizen en architectonische fragmenten. Teekenen van zuigers, drijfstangen, tandraderen, cylinders, vlakversieringen toegepast op randen, paneelen, plafonds enz. Teekenen van eenvoudige perspectievische vraagstukken toegepast op de reeds in projectie behandelde lichamen. Houtlasschen, steenverband enz. worden in schets in rechten projecties gegeven ter overbrenging in scheeve projecties. Theoretisch onderwijs in perspectief.	f 4 per jaar; on- en minvermogenden kosteloos.	
1 [1])		»	*3de klasse.* Werkstukken uit de vlakke meetkunde. *4de klasse.* Voortzetting en toepassing; opwerken met O. I. inkt. *5de klasse.* Werkstukken uit de beschrijvende meetkunde. In perspectief wordt alleen bij uitzondering onwijs gegeven.	f 40 of f 50 per jaar; f 5 tot f 12 per vak.	[1]) Geeft tevens les aan de burgeravondschool.
2		»	Werkstukken uit de meetkunde. Bouwkundig teekenen. Onderdeelen van gebouwen en werktuigen. In perspectief wordt alleen bij uitzondering onderwijs gegeven.	f 4 per jaar.	
»	»	»	Meetkundige constructies. Eenvoudige oefeningen in het wasschen. Vraagstukken van beschrijvende meetkunde. Theoretisch onderwijs in perspectief.	f 40 per jaar; f 10 per vak.	
1	1				
»	»	»	Meetkundige constructies. Bouwkundig teekenen.	f 4 per jaar.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
		Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Utrecht. . . .	Rijks hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	119	»	119	12—20 jaar.	143	8	7	»
Idem	Gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	125	»	125	12—18 jaar.	1ste klasse 28	4	3de kl. 1	»
						2de klasse 30	2		
						3de klasse 29	2		
Idem	Gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus voor meisjes.	»	112	112	12—19 jaar.	194	14	»	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool en cursussen voor industrieel onderwijs.	Burgeravondschool 314	»	314	12—22 jaar.	Burgeravondschool 1ste klasse 9	4	2	»
		Cursus voor industrieel onderwijs 103	»	103		2de klasse 8	4	3	
						3de klasse 8	4	3	
						Cursus voor bouwkunde 2	3	6	
						Cursus voor werktuigkundig teekenen 5	2	6	
						Cursus voor ornamentteekenen 3	4	0	4
Amersfoort. . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	53	»	53	13—20 jaar en één 30 jaar.	149	11	6	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	36	»	36	12—21 jaar.	11	9	10	»
Leeuwarden . .	Rijks hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	161	»	161	12—21 jaar.	32—34	19	4½	»
Idem	Idem voor meisjes.	»	105	105	12—19 jaar.	15	17	»	»
Idem	Gemeentelijke burger- dag- en avondschool.	Op de dagschool 42	»	42	12—16 jaar.	54	6	4	»
		Op de avondschool 38	»	38	14—25 jaar.	18	12	12	4

Aantal leeraren voor			Aard van het onderwijs in rechtlijnig teekenen en boelseeren.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Hand-teekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.			
1	»	»	Meetkundige constructiën. Toepassing der beschrijvende meetkunde. Het projecteeren en in perspectief brengen van eenvoudige lichamen (o. a. regelmatige veelvlakken). Theoretisch onderwijs in perspectief.	f 60 per jaar; f 10 of f 30 per vak.	
1	[1]) 1	»	Het uitvoeren van werkstukken naar aanleiding van het geleerde in de vlakke meetkunde. Theoretisch onderwijs in perspectief.	f 24 per jaar.	[1]) Tevens leeraar in de wiskunde.
1	»	»	Handteekenen en perspectief.	f 50 of f 70 per jaar.	
4	[2]) 11	1	Werkstukken naar aanleiding van de meetkunde. Teekenen van recht- en kromlijnige figuren, arceer- en tintoefeningen, bouwkundig en werktuigkundig teekenen.	f 2 per jaar.	[2]) 8 dezer geven ook les in meetkunde, taal en schrijven. Het rechtlijnig teekenen, waarin zij onderwijs geven, is slechts een onderdeel van het onderwijs in de meetkunde (het op het teekenbord uitvoeren van werkstukken tot toepassing van het geleerde in de meetkunde).
1	1	»	Elementair teekenen; constructiën uit de vlakke en beschrijvende meetkunde.	f 50 per jaar; f 5 tot f 12,50 per vak.	
			Elementair teekenen, in de hoogste klasse bouwkundige constructies, als: trappen, kappen, metselverbanden, enz.	f 2 per jaar.	
	1	»	*3de klasse.* Meetkundige constructiën, geographische figuren. Leggen van vlakke tinten in waterverf. *4de klasse.* Projecteeren enz. *5de klasse.* Epures beschrijvende meetkunde.	f 50 per jaar; f 7,50 of f 15 per vak.	
1	»	»	—	f 50 per jaar; f 12 per vak.	
1	1	»	Eerste beginselen.	f 5 per jaar voor de dagschool; avondschool kosteloos.	
			Het teekenen van symetrische figuren van eenvoudige en meer samengestelde lichamen. Constructieteekenen op zoo groot mogelijke schaal.		

Gemeenten.	Naam der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
		Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Harlingen . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	32	2	34	11 jaar.	1e klasse 28	9	1	»
		voor teekenen				2e klasse 29			
		28	2	30	17 jaar.	3e klasse 29			
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	38	»	38	12—19 jaar.	11 en 9	7	9	»
Sneek	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	76	20	96	12—20 jaar.	176	13	5	»
		Geheel aantal leerlingen.							
Heerenveen . .	Rijks-hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	61	17	78	12—19 jaar.	89	8	2	»
		van deze ook voor het handteekenen							
		61	16	77	12—19 jaar.				
		en voor het rechtlijnig teekenen							
		36	11	47	13—18 jaar.				
Zwolle	Idem met 5jarigen cursus.	70	7	77	11—19 jaar.	»	9	6	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	63	»	63	12—19 jaar.	12	6	6	»
Deventer . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	76	»	76	11—18 jaar.	149	10	7	»
Idem	Idem niet-gesubsideerd met 3jarigen cursus voor meisjes.	»	35	35	14—18 jaar.	30	3	»	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	128	»	128	12—21 jaar.	46	16	6	4

Aantal leeraren voor			Aard van het onderwijs in rechtlijnig teekenen en boetseeren.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Hand-teekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.			
1	»	»	Het uitvoeren van meetkundige constructiën, met toepassing op vlakke ornamentteekening. Het opmeten en teekenen van eenvoudige voorwerpen.	f 40 per jaar: enkele vakken f 6 tot f 12 per jaar.	
1	1	»	Meetkundige constructies en beginselen van het projecteeren, toegepast op bouw- en werktuigkunde. Het ornament toegepast op verschillende ambachten. Het onderwijs strekt zich uit tot het teekenen naar opgaven, van onderdeelen en het ontwerpen van eenvoudige gebouwen; werktuigen, meubels, smidswerk, enz.	Kosteloos.	
1	»	»	Meetkundige constructiën, rechtlijnige ornamenten, opstanden van gebouwen, projectie.	f 30 of f 50 per jaar: f 1 tot f 1,60 per uur 's weeks.	
1	»	»	1. Meetkundige constructiën in verband met de lessen in meetkunde. 2. Toepassing dezer constructiën op geometrische vlakversiering, uitleggen van vlakke tinten in waterverf. 3. Projecteeren van eenvoudige meetkundige lichamen.	f 30 per jaar: voor hand- en rechtlijnig teekenen alleen voor elke klasse f 14.	
1	»	»	Eenvoudige recht- en kromlijnige figuren. Meetkundige constructiën, projectieleer en theoretisch onderwijs in perspectief.	f 50 per jaar; f 7,50 of f 15 per vak.	
5	1	»	Uitsluitend lijn- en handteekenen, bouw- en werktuigkundig teekenen.	f 6 per leerling, voor een volgend leerling uit één gezin minder.	
1	[1]) 2	»	Teekenen van eenvoudige meetkundige constructies en figuren, samengesteld uit rechte lijnen en cirkelbogen. Onderdeelen van machines naar voorbeelden op gelijke of veranderde schaal. Opmeten en op schaal in teekening brengen van eenvondige lichamen. Opmeten en op schaal teekenen van eenvoudige modellen. Afzonderlijk theoretisch onderwijs in de perspectief wordt niet gegeven. Op de lagere klasse wordt dit, als het te pas komt, dogmatisch behandeld. Op de hoogere gaat het met het onderwijs in beschrijvende meetkunde samen.	f 50 of f 60 per jaar; f 3 per jaar voor elk lesuur per week.	[1]) Wordt onderwezen door de leeraaren in de wiskunde.
1	»	»	—	f 50 (f 40 de tweede uit één gezin).	
[2]) 7	1	»	Pleisterteekenen, rechtlijnig teekenen van vlakke figuren en theoretisch onderwijs in de perspectief.	f 2,50 per jaar.	[2]) 1 dezer geeft tevens les in het boetseeren, een ander nog 3 uren les in het schilderen.

Gemeenten.	Naam der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
		Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Kampen . .	Gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	80	»	80	12—20 jaar.	145	11	4	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	71	»	71	11—20 jaar.	in de voorb. klasse 9	4	»	»
						in de 1ste klasse 10	4	4	
						in de 2de klasse 9	4	5	
Stad Almelo . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	42	20	62	12—17 jaar.	Jongens. 115	10	3	»
						Meisjes. 111	10		
Enschedé . . .	Gesubsidieerde bijzondere Nederlandsche school voor Nijverheid en Handel.	37	»	37	13—20 jaar.	I 28	3	1	»
						II 28	2	2	
						III 30	2	2	
						IV 35	2	2	
						V 29	»	3	
Groningen. . .	Rijks- hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	121	»	121	12—21 jaar.	184½	12½	6	»
Idem	Gemeentelijke hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	73	»	73	12—20 jaar.	150	10	»	»
Idem	Gemeentelijke burgeravondschool.	69	»	69	13—24 jaar.	36	24	26	4
Idem	Gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus voor meisjes.	»	164	164	12—18 jaar.	26 in elke afdeeling.	16	»	»

Aantal leeraren voor			Aard van het onderwijs in rechtlijnig teekenen en boetseeren.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Hand-teekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.			
[1]) 1		»	Het tinten in zwart en in kleuren van machines en bouwkunstige onderdeelen; het opmeten en in teekening brengen van eenvoudige voorwerpen; theoretisch onderwijs in de perspectief.	f 30 per jaar; voor één vak f 10.	[1]) Geeft tevens les in handteekenen aan de burgeravondschool.
1	1	»	Meetkunstige constructies, opmeten en in teekening brengen van voorwerpen. Toepassing op de ambachten.	Kosteloos.	
	1	»	Beschrijvende meetkunde, toegepast op het teekenen van machines.	f 50 per jaar; f 3 of f 4 per uur 's weeks.	
1	1	»	Nadat in klasse I en II eenvoudige rechtlijnige figuren uit de vlakversiering, kromlijnige en regelmatige figuren behandeld zijn, wordt in klasse III langs aanschouwelijken weg projectie onderwezen. In klasse IV werktuigkundig teekenen naar plaat en model, in klasse V practisch opnemen van aanwezige deelen van machines, van werktuigen en van modellen.	Per jaar: klasse I—IV f 60. klasse V f 150.	
	1	»	Het construeeren van vlakke meetkunstige figuren, het copiëeren van klassieke geometrische vlakornamenten, het opmeten en in teekening brengen van lichamen, het uitvoeren van werkstukken voor beschrijvende meetkunde. Af en toe een weinig perspectief.	f 50 per jaar; f 7,50 of f 15 per vak.	
1	»	»	Lijnperspectief en toepassing daarvan.	f 25 per jaar.	
[2]) 1	[3]) 2	»	Na meetkunstige constructies, wordt de projectieleer behandeld, minder als wetenschap dan wel als een hulpmiddel, in de hoogere klassen onmisbaar, bij het vervaardigen van teekeningen, die betrekking hebben op het vak door den leerling gekozen. Penteekeningen en enkele vlakversieringen dienen tot aanvulling en afwisseling. Lijn- en schaduwperspectief en inzonderheid de toepassing daarvan. In de aanvangsklassen is het onderwijs streng klassikaal, en in de hoogere klassen wordt daarnaar zooveel mogelijk gestreefd, door beoefenaars der zelfde handwerken samen te voegen. Geboetseerd wordt naar platte houten modellen, naar ornamenten en naar platen van Carot, L'ornament pour tous. Het handlijnteekenen wordt onderwezen overeenkomstig de platen van Molkenboer.	f 5 per jaar.	[2]) Geeft tevens les in het boetseeren. [3]) Één dezer geeft tevens les in handlijnteekenen.
1	»	»	—	f 50 per jaar; f 7,50 tot f 15 per vak.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
		Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Veendam . . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	53	3	56	12—18 jaar.	157	13	4	»
Winschoten . .	Idem met 3jarigen cursus.	46	13	59	12—19 jaar.	98	7	»	»
Sappemeer . .	Rijks- hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	53	11	64	12—19 jaar.	88	8	2	»
Warffum . . .	Idem.	25	8	33	12—18 jaar.	1ste kl. 28 2de kl. 30 3de kl. 30	4 2 2	» 2	»
Assen	Idem met 5jarigen cursus.	68	1	69	13—22 jaar.	150	12	4	»
Meppel . . .	Idem met 3jarigen cursus.	51	15	66	12—17 jaar.	91	7	1	»
Maastricht . .	Gesubsidieerde gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	92	»	92	11—21 jaar.	153	11	4	»
Maastricht . .	Gemeentelijke burgeravondschool en Zondagsschool.	73	»	73	12—19 jaar.	19½	5	5	6

Aantal leeraren voor			Aard van het onderwijs in rechtlijnig teekenen en boetseeren.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Hand-teekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.			
	1	»	*Lijnteekenen*: constructiën uit de beschrijvende meetkunde. Geen afzonderlijk theoretisch, wel practisch onderwijs der perspectief.	f 20 tot f 50 per jaar.	
1	»	»	—	f 40 per jaar.	
	1	»	Technische oefeningen; meetkundige constructiën, een projectieleer.	f 30 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	
	1	»	Bij het onderwijs in het rechtlijnig teekenen wordt in het bijzonder getracht het schoonheidsgevoel bij de leerlingen te ontwikkelen. Het onderwijs strekt zich uit tot het teekenen van een vrij ingewikkeld vlak ornament, uit verschillende kleuren bestaande en samengesteld uit rechte en gebogen lijnen; zooveel mogelijk worden die voorbeelden gekozen, waarbij de leerlingen meetkundige constructiën moeten toepassen.	f 30 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	
	1	»	Het teekenen van constructiën, in verband met de lessen in wiskunde en het teekenen van vlakke figuren in kleuren. Het maken van épures in verband met de lessen in beschrijvende meetkunde. Het projecteeren van voorwerpen op verkleinde schaal.	f 30 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	
	1	»	Teekenen van eenvoudige meetkundige constructiën en figuren, samengesteld uit rechte lijnen en cirkelbogen. Perspectiefteekenen, teekenen van vlakversieringen, met toepassing van kleuren. Theoretisch onderwijs in de perspectief.	f 30 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	
[1]) 1	[2]) 1	»	*3de klasse.* Vlakke meetkundige ornamenten met rechte hoeken en hoeken van 45°. *4de klasse.* Vlakke meetkundige ornamenten, waarvan de grondslag is de regelmatige drie- en zeshoek. Idem, de regelmatige vijf- en tienhoek. Idem, cirkels zonder raakpunten. Idem, met raakpunten. *5de klasse.* Meetkundige constructies, het projecteeren van eenvoudige lichamen op verkleinde schaal en naar gegeven model.	f 30 of f 50 per jaar; f 5 of f 10 per vak.	[1]) Is tevens leeraar voor hand- en rechtlijnig teekenen aan de burgeravondschool en onderwijzer aan de boetseerschool. [2]) Is tevens leeraar in de wiskunde en mechanica aan de hoogere burgerschool en leeraar in natuurkunde aan het gymnasium.
[3]) 1		»	*a.* In de 1ste klasse der burgeravondwordt, met het oog op de weinige beschikbare uren voor teekenen, geen onderwijs in *rechtlijnig teekenen* (teekenen met instrumenten) gegeven. De leerlingen vangen aan met »dessin linéaire" en teekenen vervolgens symetrische ornamenten op wiskundige basis. In de 2de klasse is het rechtlijnig	f 3 per jaar; voor enkele lessen f 0,75 of f 1,50 per jaar.	[3]) Is tevens leeraar in handteekenen aan de hoogere burgerschool.

Gemeenten.	Naam der school.	Aantal leerlingen op J Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
		Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Roermond . . .	Rijks- hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	54	1	55	11—20 jaar.	156	11	7	»
Venlo . . .	Idem met 3jarigen cursus.	64	»	64	10—18 jaar.	120	7	3	»
Rolduc, gem. Kerkrade . .	Niet-gesubsidieerde Roomsch-katholieke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	197	»	197	12—19 jaar.	28 in de twee laagste, 30 in de drie hoogste klassen.	10	4	»
107 inrichtingen.	Totaal	7794	1535	9329	11—34 jaar.	»	»	»	»
Meer dan éénmaal in dit overzicht opgenomen.		»	»	»	»	»	»	»	»

Aantal leeraren voor			Aard van het onderwijs in rechtlijnig teekenen en boetseeren.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Hand-teekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.			
			teekenen facultatief gesteld, met het oog op het klein getal lesuren. Het onderwijs wordt in deze klassen individueel gegeven. Met het teekenen van meetkundige lichamen in projectie wordt aangevangen, en vervolgens wordt een eenvoudig voorwerp uit het dagelijksch leven in teekening gebracht. Het rechtlijnig teekenen in de 3de klasse (gecombineerd met de 2de klasse) is meer bouwkundig teekenen. Voor zoover de leerlingen timmerlieden zijn, teekenen zij houtverbindingen, ramen, kappen, enz. *b.* Bij het onderwijs in het *boetseeren* beginnen de leerlingen een eenvoudig ornament uit de collectie van Delft of van Boersma te copieeren. Verder worden ornamenten gemodelleerd naar een eenvoudig bladmotief. Meer gevorderde leerlingen werken ook naar photographie uit de collectie: Bau-Ornamente Berlin's naar Otto Lessing.		
1		»	2de klasse. Meetkundige constructiën. 3de klasse. Idem meer uitgebreid. 4de klasse. Bouw- en werktuigkundig teekenen. 4de klasse. Leer der projectiën. Teekenen en projecteeren op verkleinde schaal. Theoretisch onderwijs in de perspectief.	f 30 per jaar; handteekenen f 5, lijnteekenen f 5.	
1		»	Projecteeren van eenvoudige lichamen. Meetkundige constructiën.	f 30 per jaar; f 7 of f 14 per vak.	
1	1	»	Lijnen. Geometrische figuren. Deelen van gebouwen naar bepaalde schaal. Projectie en doorsnede van lichamen. Beginselen der schaduw-constructie. Beginselen der perspectief. Deelen van werktuigen. Bouworden. Plannen van gebouwen.	Geen afzonderlijk schoolgeld voor hand- en rechtlijnig teekenen.	
[1]) 104	[2]) 102	4	—	—	[1]) 6 geven tevens les in boetseeren, 5 tevens in rechtlijnig teekenen, 1 tevens in rechtlijnig teekenen en boetseeren, 1 tevens in handlijnteeken. [2]) 29 geven les in hand- en rechtlijnig teekenen.
2	4				

TABEL, aantoonende de bevoegdheid van het personeel, belast met het

GEMEENTEN.	Naam der school.	M.	M'.	M''.	O.	M en O.	M' en O.	M'' en O.	M' en M''.
's Hertogenbosch	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»
Tilburg . . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	»	1	»	»	»	»	»
Breda	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»
Bergen op Zoom	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Helmond . . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	1
Arnhem . . .	Idem met 5jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Idem voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	»	»
Apeldoorn . .	Idem voor jongens met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Nijmegen. . .	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	1	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	1	1	»	»	»	»	»
Zutphen . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	1	1	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	1	1	»	»	»	»	»
Tiel.	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	1	»	»	»	»	»	1
Wageningen. .	Hoogere burgerschool verbonden aan de landbouwschool.	»	»	»	»	»	»	»	»
Winterwijk . .	Hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»
Zaltbommel . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»
's Gravenhage .	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Idem voor meisjes.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Idem voor jongens met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Afdeeling burgeravondschool der ambachtsschool.	»	»	»	»	»	»	1	1
Rotterdam . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Idem voor meisjes.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Idem met 3jarigen cursus voor jongens.	»	1	»	»	»	»	»	»
Leiden. . . .	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Idem voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	»	»	»	»	»	»	»
Dordrecht. . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	1	»	»	1
Idem . . .	Idem voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	1	1	»	1	»	»	»
Delft	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	1	1	»	»	»	»	2

teeken- en boetseeronderwijs op de hoogere burger- en burgerscholen.

M[I], M[II] en O.	82.	83.	88.	89.	Z.	Totaal.
»	»	»	»	1	»	2
1	1	»	»	»	»	2
1	1	»	»	»	[1]) 2	5
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	[2]) 1	1
»	»	»	»	»	»	1
»	»	1	»	1	»	3
»	»	1	»	»	»	3
»	»	»	»	»	[3]) 1	3
»	»	»	»	»	[4]) 2	4
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	2
»	»	1	»	»	»	1
»	1	»	»	»	»	2
»	1	»	1	»	»	2
»	»	»	»	1	»	2
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	[5]) 1	3
»	1	1	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	[5]) 7	8
»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	1
»	»	2	»	»	»	5
»	»	1	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	4

Verklaring der verschillende kolommen en Aanmerkingen.

M. Voor hen die de bij de wet op het Middelbaar onderwijs ingestelde akte van bekwaamheid bezitten voor hand- en rechtlijnig teekenen gecombineerd (verworven van 1863—1867).

M[I]. Voor hen die de akte van bezitten voor het middelbaar onderwijs in handteekenen.

M[II]. Als voren in het rechtlijnig teekenen.

O. Als voren in het boetseeren.

82, 83, 88 en 89. Voor hen die hunne bevoegdheid ontleenen aan de artt. 82, 83, 88 of 89 van de wet op het middelbaar onderwijs.

Z. Voor hen die niet onder de vorige categorieën vallen.

[1]) Akten huisonderwijzer in het teekenen lager onderwijs.

[2]) Akten K[I] en K[II].

[3]) Zonder eenige bevoegdheid.

[4]) Eén als voren en één met aanteekening voor teekenen.

[5]) Vijf zonder eenige bevoegdheid, één met aanteekening voor teekenen en één akte huisonderwijzer in het teekenen lager onderwijs.

GEMEENTEN.	Naam der school.	M.	M'.	M''.	O.	M en O.	M' en O.	M'' en O.	M' en M''.
Gouda	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	»	»	»	»	»	»	1
Schiedam . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	1	»	»	»	»	»	»
Brielle	Hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Gorinchem . .	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Burgeravondschool.								
Kralingen . .	Idem.	»	1	»	»	»	»	»	»
Amsterdam . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	1ste idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	2de idem.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	3de idem.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Idem voor meisjes.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Idem met 5jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	»	2	»	»	»	»	»
Haarlem . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	2
Idem . . .	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Idem voor meisjes met 5jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	»	»	»	»	»	»	3
Alkmaar . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	1	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	1	»	»	»	»	»	»	»
Zaandam . . .	Hoogere burgerschool met 4jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	»	»	»	»	»	»	»
Enkhuizen . .	Hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.								
Hoorn	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.								
Middelburg . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	1	1	»	»	»	»	1
Vlissingen . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»
Goes	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	1	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	1	»	»	»	»	»	»	»
Zierikzee . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.								
Utrecht . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	1	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Idem voor meisjes met 5jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»

M[I], M[II] en O.	82.	83.	88.	89.	Z.	Totaal.	Verklaring der verschillende kolommen en aanmerkingen.
»	»	»	1	»	»	2	[1]) Zonder eenige bevoegdheid.
»	»	2	»	»	[1]) 1	4	[2]) Twee als voren en één met akte huisonderwijzer teekenen lager onderwijs.
»	1	»	1	»	»	2	
»	1	1	»	»	»	3	[3]) Akte K[I].
»	»	»	»	»	»	1	
»	1	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	[1]) 1	2	
»	»	»	1	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	1	
1	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	2	»	[2]) 3	7	
»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	1	»	»	»	2	
»	»	2	»	»	»	2	
»	»	3	»	»	»	3	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	[1]) 3	6	
2	»	»	»	»	[1]) 2	4	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	[1]) 1	2	
»	1	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	1	»	»	[3]) 1	2	
»	»	»	»	»	»	1	

GEMEENTEN.	Naam der school.	M.	M'.	M''.	O.	M en O.	M' en O.	M'' en O.	M' en M''.
Utrecht . . .	Burgeravondschool.	»	1	»	1	»	»	»	»
Amersfoort . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Burgeravondschool.								
Leeuwarden . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Idem voor meisjes.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgerdagschool.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Burgeravondschool.								
Harlingen . .	Hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	2	»	»	»	»	»	»
Sneek	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	1	»	»	»	»	»	»	»
Heerenveen . .	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Zwolle. . . .	Idem met 5jarigen cursus.	1	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	1	1	»	»	»	»	»
Deventer . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Idem met 3jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	1	»	»	»	2	»	»
Kampen . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	»	»	»	»	»	»	1
Stad-Almelo. .	Hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Enschedé . . .	School voor nijverheid en handel.	»	1	»	»	»	»	»	»
Groningen . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem . . .	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	»	2	»	»	»	»	»
Idem . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus voor meisjes.	»	1	»	»	»	»	»	»
Veendam . . .	Idem voor jongens.	»	»	»	»	»	»	»	»
Winschoten . .	Idem met 3jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»
Sappemeer . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	1
Warffum . . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	1
Assen	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
Meppel. . . .	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	1	»	»
Maastricht . .	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Burgeravondschool.	»	»	»	»	»	»	»	»
Roermond . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	1	»	»	»	»	»	»	»
Venlo	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1
Rolduc, gemeente Kerkrade	R. K. hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal . . .	8	35	13	1	2	3	1	39
Meer dan éénmaal in dit overzicht opgenomen. .		1	»	»	»	1	»	»	2
	Eigenlijk totaal . . .	7	35	13	1	1	3	1	37

M[I], M[II] en O.	82.	83.	88.	89.	Z.	Totaal.	Verklaring der verschillende kolommen en aanmerkingen.
»	»	3	»	»	[1]) 11	16	[1]) Één als voren, twee zonder eenige bevoegdheid en acht aanteekening voor wiskunde.
»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	1	[2]) Drie zonder eenige bevoegdheid en één akte huisonderwijzer teekenen lager onderwijs.
»	»	»	»	»	»	1	[3]) Zonder eenige bevoegdheid.
»	»	»	1	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	[2]) 4	6	
»	2	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	1	
»	1	»	»	»	[3]) 4	8	
»	»	»	1	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	1	»	»	»	1	
»	»	1	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	1	
1	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
1	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
1	1	»	»	»	»	2	
1	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	
»	»	2	»	»	»	2	
11	13	25	11	3	45	210	
1	»	»	1	»	»	6	
10	13	25	10	3	45	204	

OVERZICHT van het bedrag der jaarwedden van het personeel, belast met het teeken-

Gemeenten.	Naam der school.	f 100 tot f 200.	f 200 tot f 300.	f 300 tot f 400.	f 400 tot f 500.	f 500 tot f 600.	f 600 tot f 700.	f 700 tot f 800.	f 800 tot f 900.	f 900 tot f 1000.	f 1000 tot f 1100.	f 1100 tot f 1200.
's Hertogenbosch.	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tilburg. . . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	3	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Breda	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Bergen op Zoom.	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Helmond . . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Arnhem. . . .	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»
Idem	Idem voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Apeldoorn . . .	Idem voor jongens met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nijmegen . . .	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	2	»
Zutphen . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	1	»	»	1	1	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	1	1	2	»	»	»	»	»	»	»
Tiel	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Wageningen . .	Hoogere burgerschool verbonden aan de landbouwschool.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Winterswijk . .	Hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zaltbommel . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
's Gravenhage .	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem voor jongens met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Afdeeling burgeravondschool der ambachtsschool.	»	1	»	»	1	1	»	»	»	»	»
Rotterdam. . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem met 3jarigen cursus voor jongens.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leiden	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	2	1	3	1	»	1	»	»	»	»
Dordrecht . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Idem	Idem voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	1
Delft.	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	2	»
Gouda	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»

en boetseeronderwijs op de hoogere burger- en burgerscholen.

f 1200 tot f 1300.	f 1300 tot f 1400.	f 1400 tot f 1500.	f 1500 tot f 1600.	f 1600 tot f 1700.	f 1700 tot f 1800.	f 1800 tot f 1900.	f 1900 tot f 2000.	f 2000 tot f 2100.	f 2100 tot f 2200.	f 2200 tot f 2300.	f 2300 tot f 2400.	f 2400 tot f 2500.	f 4000.	Totaal.	Aanmerkingen.
1	»	»	»	»	»	»	»	[1]) 1	»	»	»	»	»	2	[1]) Ook als leeraar in wis- en werktuigkunde.
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[1]) 1	»	2	[2]) Voor één leeraar is de jaarwedde niet afzonderlijk uitgetrokken.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	[3]) Met inbegrip van f 190 als leeraar aan de burgeravondschool.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	[4]) Ook als leeraar in de gymnastiek.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	[5]) Ook als leeraar in de wiskunde.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[2]) 3	[6]) Ook als leeraar in de meet- en natuurkunde.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	[7]) Met inbegrip van f 600 als leeraar aan de burgeravondschool.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	[3]) 1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	[4]) 1	»	»	»	[5]) 1	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	[6]) 1	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	1	»	»	»	[1]) 1	»	»	»	»	»	2	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	[1]) 1	2	
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[7]) 1	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	

Gemeenten.	Naam der school.	f 100 tot f 200.	f 200 tot f 300.	f 300 tot f 400.	f 400 tot f 500.	f 500 tot f 600.	f 600 tot f 700.	f 700 tot f 800.	f 800 tot f 900.	f 900 tot f 1000.	f 1000 tot f 1100.	f 1100 tot f 1200.
Gouda	Burgeravondschool.	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»
Schiedam . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	»	1	1	»	1	»	»	»	»	»
Brielle	Hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gorinchem . .	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem	Burgeravondschool.											
Kralingen . . .	Idem.	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Amsterdam . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	1ste Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	2de Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	3de Idem.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Idem voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	2	»	»	»	1	2	»	»	»	»
Haarlem . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Idem	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem voor meisjes met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»
Alkmaar . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»
Zaandam . . .	Hoogere burgerschool met 4jarigen cursus.	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Enkhuizen. . .	Hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.											
Hoorn	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Idem	Burgeravondschool.											
Middelburg . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	4	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Vlissingen . . .	Idem.	»	2	»	1	1	»	»	»	»	»	»
Goes.	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Zierikzee . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
Idem	Burgeravondschool.											
Utrecht. . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem voor meisjes met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»

f 1200 tot f 1300.	f 1300 tot f 1400.	f 1400 tot f 1500.	f 1500 tot f 1600.	f 1600 tot f 1700.	f 1700 tot f 1800.	f 1800 tot f 1900.	f 1900 tot f 2000.	f 2000 tot f 2100.	f 2100 tot f 2200.	f 2200 tot f 2300.	f 2300 tot f 2400.	f 2400 tot f 2500.	f 4000.	Totaal.	Aanmerkingen.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	[1]) Ook als leeraar in de wiskunde.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	[2]) Hieronder 2 leeraren, tevens leeraren aan de 2de ambachtsschool, wier jaarwedden zijn berekend voor de beide scholen.
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	[1]) 1	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[2]) 7	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	1	»	»	»	[1]) 1	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	

Gemeenten.	Naam der school.	f 100 tot f 200.	f 200 tot f 300.	f 300 tot f 400.	f 400 tot f 500.	f 500 tot f 600.	f 600 tot f 700.	f 700 tot f 800.	f 800 tot f 900.	f 900 tot f 1000.	f 1000 tot f 1100.	f 1100 tot f 1200.
Utrecht. . . .	Burgeravondschool.	»	1	3	5	»	5	1	»	»	1	»
Amersfoort . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.											
Leeuwarden . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgerdagschool.	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.											
Harlingen . . .	Hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»
Sneek	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heerenveen . .	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwolle	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Deventer . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem met 3jarigen cursus.	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	2	4	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Kampen . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Stad-Almelo . .	Hoogere burgerschool met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Enschedé . . .	School voor Nijverheid en Handel.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»
Groningen. . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»
Idem	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Veendam . . .	Idem voor jongens.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Winschoten . .	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Sappemeer. . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Warffum . . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Assen	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meppel	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maastricht. . .	Idem met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Burgeravondschool.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Roermond . . .	Hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venlo	Idem met 3jarigen cursus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rolduc, gem. Kerkrade	R.-K. hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.	geene afzonderlijke belooning voor hand- of rechtlijnig teekenen.										
	Totaal. . .	5	28	13	21	12	22	12	9	4	11	4
Meer dan éénmaal in dit overzicht opgenomen . . .		»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
	Eigenlijk totaal . . .	5	28	13	21	12	22	12	8	4	11	4

f 1200 tot f 1300.	f 1300 tot f 1400.	f 1400 tot f 1500.	f 1500 tot f 1600.	f 1600 tot f 1700.	f 1700 tot f 1800.	f 1800 tot f 1900.	f 1900 tot f 2000.	f 2000 tot f 2100.	f 2100 tot f 2200.	f 2200 tot f 2300.	f 2300 tot f 2400.	f 2400 tot f 2500.	f 4000.	Totaal.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
[1]) 2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6
»	»	»	[2]) 1	»	»	»	»	[2]) 1	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8
»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	1	»	»	»	[3]) 1	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
23	1	2	6	5	1	13	2	5	»	2	»	1	1	[4]) 208
1	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	[5]) 4
22	1	2	6	5	1	12	1	5	»	2	»	1	1	204

Aanmerkingen.

[1]) Ook als leeraar aan de stads teekenschool.

[2]) Ook als leeraar in de wiskunde.

[3]) Waarvan f 1100 voor de hoogere burgerschool, f 400 voor de burgeravondschool, f 100 voor de Zondags teekenschool, f 250 voor de boetseerschool.

[4]) Hieronder 3 leeraren wier jaarwedden voor deze scholen niet afzonderlijk zijn op te geven en 2 die geen afzonderlijke belooning genieten voor hand- en rechtlijnig teekenen. Voorts komen in dit overzicht 2 leeraren minder voor dan in de beide vorige overzichten. Een leeraar aan de hoogere burgerschool en burgeravondschool te Tiel komt toch in dezen slechts eenmaal voor, omdat onder zijne jaarwedde is begrepen f 190 voor de burgeravondschool. Dit is ook het geval met een leeraar aan de hoogere burgerschool en burgeravondschool te Delft, onder wiens jaarwedde f 600 is begrepen voor de burgeravondschool.

[5]) Zie de vorige aanteekening betreffende de leeraren te Tiel en te Delft.

OVERZICHT van den toestand van het teeken-, boetseer- en kunstonderwijs op de teekenscholen,

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per			
			Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
's Hertogenbosch.	Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten.	Openbaar.	225	»	225	11—25 jaar.	»	10	10	10
Breda	Teeken-instituut.	Idem.	147	»	»	11—22 jaar.	»	8	»	»
			9	»	»	14—20 jaar.	»	»	»	10
			38	»	194	12—20 jaar.	»	»	10	»
Bergen op Zoom.	Teekenschool.	Idem.	130	»	130	10—20 jaar.	»	16	6	»
Eindhoven. . .	Idem.	Idem.	130	»	130	12—20 jaar.	»	6	6	»
Grave	Idem.	Idem.	33	2	35	11—18 jaar.	»	[1]) 20	[2]) 13	»
Helmond . . .	Idem.	Idem.	67	»	67	12—22 jaar.	»	8	6	»
Oosterhout. . .	Idem.	Gesubsidieerd bijzonder.	79	»	79	11—20 jaar.	»	10		
Ravenstein. . .	Idem.	Openbaar.	45	»	45	10—22 jaar.	»	4	6	»
Roosendaal c. a. .	Idem.	Gesubsidieerd bijzonder.	197	»	197	9—34 jaar.	»	2	2	des
								6	6	des
Zevenbergen . .	Idem.	Openbaar.	40	1	41	9—20 jaar.	»	7		»

teeken- en kunst-academiën, industrie- of nijverheidsscholen en ambachtsscholen op 1 Januari 1887.

week.		Aantal leeraren.	Vakken, alsmede aard en grenzen van het onderwijs.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Ander kunst-onderwijs.	Praktisch onderwijs				
4	»	10	Handteekenen, boetseeren, stijl- en schoonheidsleer, expressie, compositie, kunstgeschiedenis, ontleedkunde, schilderen, ornamentleer, bouwkunde, doorzichtkunde.	Per jaar: voor 1 leerling. f 4,00 voor 2 broeders ieder . . . 3,00 voor meer dan 2 broeders ieder 2,50	
»	»	7	Teekenen naar wandplaten, blokken, stillevens, ornamenten en pleisterkoppen, projectie en doorzichtkunde. Boetseeren naar ornamenten en ontwerpen. Bouwkundig en rechtlijnig teekenen, als: gevels, trappen, kappen enz., benevens vlakversieringen.	Geen.	
»	»	2	Ook theoretisch onderwijs in de doorzichtkunde.	f 0,50 per maand.	
»	»	3	Idem.	Geen.	
»	»	3	In alle vakken dus ook in doorzichtkunde wordt theoretisch en praktisch onderwijs gegeven. Rechtlijnig teekenen, teekenen naar de natuur en doorzichtkunde zijn hoofdzaak.	Geen.	[1]) Hieronder 12 uur teekenen naar de natuur. [2]) Als voren 4 uur doorzichtkunde en 1 uur leer der bouwmaterialen.
»	»	2	Doorzichtkunde wordt bij het teekenen naar de natuur praktisch onderwezen. Projecteeren van de eenvoudigste meetkunstige lichamen. Uitslagen van détails op de ware grootte van deuren, ramen, paneelen, trappen, kappen, enz.	Geen.	
	»	1	Handteekenen, doorzichtkunde en schilderen.	f 0,75 per maand.	
»	»	3	Handteekenen, boetseeren, rechtlijnig teekenen en doorzichtkunde, hoofdzakelijk ter vorming van bekwame ambachtslieden.	Geen.	
zomers. winters.		4	Natuur- pleister- en handteekenen, onderricht in bouwkunde.	f 0,40 per maand.	
»	»	3	Naar platen, voorstellende vlakke figuren, relief of lichamen, meetkunstige lichamen en lichamen in ijzerdraad; alsmede ornamenten in pleister.	Handteekenen: 1 leerling. . . f 0,40 2 uit een gezin 0,60 voor ieder leerling meer. . 0,20 Bouwkundig teekenen: 1 leerling. . . f 0,50 2 leerlingen uit een gezin . . 0,80 voor ieder leerling meer. . 0,30	

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per week.			
			Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Arnhem. . . .	Teekenschool van het genootschap »Kunstoefening'.	Gesubsidieerd bijzonder.	204	47	251	11—25 jaar.	»	12	»	8
			bovendien nog 260 van de openbare avondschool voor handwerkslieden.							
Idem	Ambachtsschool.	Idem.	124	»	124	12—17 jaar.	29	31	58	8
Idem	Industrieschool voor meisjes.	Idem.	»	96	96	12—26 jaar.	»	22	»	»
Barneveld . . .	Teekenschool.	Idem.	25	6	31	12—18 jaar.	»	8	»	»
Harderwijk. . .	Idem.	Bijzonder.	50	12	62	10—16 jaar.	»	9	»	»
Hattem	Idem.	Gesubs. bijzonder.	15	»	15	12—19 jaar.	»	6	»	»
Nijkerk	Idem	Openbaar.	26	»	26	13—23 jaar.	»	»	4	»
Wageningen . .	Avondschool voor aankomende werklieden vanwege het departement Wageningen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.	Bijzonder.	Aankomende werklieden.			»	Van half September tot half Maart.			»
			31	»	31	12—17 jaar.	4	2	2	
			Volwassenen.							
			1	»	1	29 jaar.	»	»	4	
			Leerlingen der vroegere instelling.							
			19	»	19	15—21 jaar.	»	2	2	

per	week. Ander kunst-onderwijs.	week. Praktisch onderwijs.	Aantal leeraren.	Vakken, alsmede aard en grenzen van het onderwijs.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
8	[1]) 7	»	7	Handteekenen, stijlleer, doorzichtkunde, ontleedkunde, schilderen, boetseeren.	1ste klasse f 8, 2de klasse f 8, 3de en 4de klasse f 12, dagcursus f 16, boetseeren f 2,50, schilderen f 40, stijlleer f 3. De lessen in doorzichtkunde on ontleedkunde zijn gratis.	[1]) Hieronder 3 uur schilderen, 2 uur stijlleer, 1 uur ontleedkunde en 1 uur perspectief.
8	»	113½	6	Voor toekomstige ambachtslieden. Handteekenen tot en met het teekenen van ornamenten naar gips, stillevens en eenig decoratieschildering voor ververs. Lijnteekenen: *timmerlieden*, het teekenen en uitslaan van de voornaamste deelen van een gebouw; *meubelmakers*, het in teekening brengen en uitslaan van verschillende meubels; *smeden*, het in teekening brengen van eenvoudige deelen van machines; *ververs*, het teekenen van wand- en plafonddecoratiën.	f 5.	
	10	64	3	Vakken van lager onderwijs, boekhouden, teekenen, handwerken.	f 15, f 30 en f 24 per jaar.	
	»	»	1	Handteekenen.	f 6.	
	»	12	3	Het onderwijs in het teekenen strekt zich uit van eenvoudige schetsen met houtskool en krijt tot het maken van pleisterbeelden en ornamenten. Op de ambachtsschool worden vervaardigd kleine houtconstructiën, als deuren, ramen, trappen, kappen, enz.	Nog geen 3 cent per uur.	
	»	»	1	Handteekenen.	f 6 per jaar.	
	»	»	1	Het onderwijs beperkt zich tot 't maken van eenvoudige lijnteekeningen en daarna het maken van bouwkundige constructiën, voorafgegaan door meetkundige constructiën en project eleer, alles zoo beknopt mogelijk.	Geen.	
	»	»	2	Handteekenen, zoowel naar platen als modellen; alsmede in het lijn- en bouwkundig teekenen, in verband met de beginselen der bouwkunde.	f 3 per halfjaar.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887. Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.	Ouderdom.	Aantal lesuren per Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Zaltbommel . .	Teekenschool voor den ambachtsstand.	Gesubsidieerd bijzonder.	24	»	24	14—19 jaar.	2	6	6	»
's Gravenhage. .	Academie van beeldende kunsten.	Idem.	392	93	485	12—34 jaar.	»	314	203	55
Idem	Ambachtsschool.	Idem.	117	»	117	12—19 jaar.	14	19	9	»
							Waarvan gemiddeld zomer en in den 1ste klasse.			
							6	7	7	»
							2de klasse.			
							5	6	2	»
							3de klasse.			
							3	6	»	»
Idem	Afdeeling avondteekenschool voor volwassenen.	Idem.	32	»	32	20—30 jaar.	»	5	5	»
Idem	Industrieschool voor meisjes.	Idem.	»	86	86	12—20 jaar.	18	44	»	»
									Van 1 September	
Rotterdam . . .	Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen.	Idem.	913 hieronder begrepen de 141 leerlingen der ambachtsschool.	»	913	12—20 jaar. en ouder.	6 à 7	6 à 8	6	6
	Dagcursus in het handteekenen en schilderen.	»	»	»	61					
	Middagcursus in het handteekenen.	»	»	»	91					
	Zomercursus in handteekenen en boetseeren.	»	»	»	71					
Idem	Ambachtsschool. (De leerlingen dezer school zijn verplicht enkele lessen aan de academie bij te wonen.	Gesubsidieerd bijzonder.	141	»	141	13-17½ jaar.	62	34	57	6
Idem	Industrieschool voor meisjes.	Idem.	»	60	60	12—18 jaar.	28½	24½	13	»
Idem	Teekenschool.	Idem.	42	»	42	9—19 jaar.	8	6	14	»

week. Ander kunst-onderwijs.	week. Praktisch onderwijs.	Aantal leeraren.	Vakken, alsmede aard en grenzen van het onderwijs.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
»	»	3	Hand- en bouwkundig teekenen, gesteund door practisch onderricht in de meetkunde.	Geen.	
22 schilderen.	»	25	Wiskunde, handteekenen, lijnteekenen, boetseeren en doorzichtkunde.	f 8 per wintercursus, f 30 cursus middelbaar onderwijs, f 40 schildercursus.	
13 vakteekenen.	[1]) 89	6	Hand- en rechtlijnig teekenen en doorzichtkunde als toelichting bij het teekenen naar de natuur.	óf niets, óf f 5, f 10 óf f 15 per jaar.	[1]) Met inbegrip van boetseeren, dat aan deze school een vak is van practisch onderwijs.
in den winter.					
»	28				
5	30				
8	31				
»	»	2	Theoretisch doch zooveel mogelijk in practische richting.	f 3.	
108	»	4	De grenzen zijn breeder dan het lager onderwijs.	f 20 per jaar.	
tot 31 Maart.					
8	»	30	In overeenstemming met art. 13 der wet op het middelbaar onderwijs.	f 3 en f 5 per jaar.	
»	71	8	Het teekenen van eenvoudige gipsornamenten en het op ware grootte teekenen van ornamenten ontleend aan kleine prentvoorbeelden toegepast op de ambachten en het op ware grootte uitslaan van de meest voorkomende voorwerpen.	f 5 per jaar.	
»	42	2	Het kopieeren en ontwerpen van vlakornamenten: gekleurd en ongekleurd. Lezen, rekenen en schrijven.	f 15 per jaar.	
»	»	3	Beginselen bouwkundig teekenen tot ontwerpen van woningen; figuren teekenen en pleisterornamenten, koppen enz.	f 3 per cursus, loopende van 1 October—31 Maart.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per			
			Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Alphen	Ambacht-teekenschool van het Departement Alphen-Oudsboorn der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.	Gesubsidieerd bijzonder.	22	»	22	12—19 jaar.	4	4	4	»
Brielle. . . .	Teekenschool.	Openbaar.	21	»	21	12—19 jaar.	»	2	10	»
Sliedrecht . . .	Idem.	Gesubsidieerd bijzonder.	22	15	37	10—22 jaar.	»	6	2½	»
Schoonhoven . .	Idem.	Bijzonder.	20	»	20	14—20 jaar.	2	2	1	»
Idem.	Idem.	Gesubsidieerd bijzonder.	25	»	25	12—16 jaar.	»	1	»	»
Vianen	Idem.	Idem.	21	»	21	8—21 j.	»	2	2	»
Amsterdam . .	1ste Ambachtschool en avondteekenschool voor volwassenen van de Maatschappij voor den Werkenden Stand.	Idem.	Ambachtschool. 104	»	104	13—18 jaar.	33	52½	75	4
			Avondteekenschool. 118	»	118	17—56 jaar.	»	15	75	»
Idem.	2de Ambachtschool van dezelfde Maatschappij.	Idem.	47	»	47	12—17 jaar.	9	7	14	4
Idem.	Industrieschool van dezelfde Maatschappij.	Bijzonder.	71	»	71	13—23 jaar.	16	9	15	4½
Idem.	Teekenschool voor kunstambachten.	Gesubsidieerd bijzonder.	189	»	189	12—30 jaar.	»	17½	17½	17½

week.					
Ander kunst-onderwijs.	Praktisch onderwijs.	Aantal leeraren.	Vakken, alsmede aard en grenzen van het onderwijs.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
»	»	3	Hoofdzakelijk wordt bouwkundig teekenen onderwezen met het oog op het bedrijf der meeste leerlingen die het timmervak beoefenen.	f 6,50 per curssus.	
»	»	1	Bouwkundig teekenen, waarbij vooral gelet wordt op het vak van den leerling. Schilderen in waterverf voor verversleerlingen. (Vlakornament.) Kleurentheorie. Handteekenen. Vlakornament en ornamenten naar gipsmodellen. Begrippen van symetrie en proportie in 't ornament. Eerste beginselen van de schoonheidsleer.	f 6.	
»	»	1	Ook theoretisch onderwijs in de doorzichtkunde.	Per jaar 1 leerling f 18, 2 leerlingen uit 1 gezin f 30, handwerkslieden minder, eenige leerlingen kosteloos.	
»	»	1	Hand- en rechtlijnig teekenen.	Geen.	
»	»	1	Ornament- en handteekenen.	Geen.	
»	»	1	Hand- en bouwkundig teekenen.	f 8—f 12 per jaar.	
»	170	[1]) 8	Handteekenen, lijnteekenen en boetseeren, bouwkunde en scheepsbouw.	f 15 per jaar.	[1]) Hieronder 3 die tevens les geven aan de avondteekenschool.
»	»	3			
»	20	4	Idem.	f 15 per jaar.	
»	»	9	Machineteekenen. Constructie. Bouwkundig teekenen. Constructie in den uitgebreidsten zin. Handteekenen. Ontwerpen van ornament. Perspectief. In perspectief brengen van eenvoudige ontwerpen. Projectie. Het projecteeren van eenvoudige lichamen. Boetseeren. Ontwerpen van ornament.	f 35 per jaar.	
»	»	6	Ook stijl- en ornamentleer.	Zomercursus f 2,50, wintercursus f 5.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887. Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.	Ouderdom.	Aantal lesuren per Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Amsterdam . .	Teekenschool der timmerliedenvereeniging »Concordia inter nos".	Gesubsidieerd bijzonder.	79	»	79	13—19 jaar.	»	»	6	»
Idem . . .	School van de vereeniging »Kweekschool voor machinisten".	Idem.	92	»	92	16—21 jaar.	20	3	6	»
Idem . . .	Industrieschool voor vrouwelijke jeugd der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.	Idem.	»	232	232	14—19 jaar.	22	28	4	»
Idem . . .	Kunstnijverheidsteekenschool Quellinus.	Idem.	57	4	61	13—20 jaar.	»	12	8 (1ste studie)	12
							»	12	8 (2de studie)	12
							»	12	8 (3de studie)	12
Haarlem . . .	Teekenschool voor kunstnijverheid van de Maatschappij ter bevordering van Nijverheid.	Idem.	Avondklasse. 75	»	75	11—30 jaar.	5	Avondklassen . . . 12½ Dagklassen . . . 30	Avondklassen . . . 12½	Dagklassen . . . 30
			Halve dagen. 22	22	44					
			Geheele dagen. 13	15	28					
			Normaalschool. 27	24	51					
				Kunstnaaldwerk. 12	12					
Den Helder . .	Teekenschool der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.	Idem.	95	»	95	13—18 jaar.	»	2	4	»
Edam	Teekenschool.	Openbaar.	51	»	51	»	»	4	5	2
Hoorn	Idem.	Idem.	55	»	55	12—19 jaar.	»	4	4	»

week. Ander kunst-onderwijs.	Praktisch onderwijs.	Aantal leeraren.	Vakken, alsmede aard en grenzen van het onderwijs.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
»	»	3	Bouwkundig teekenen voor zoover den timmergezel van nut is.	f 0,75 per maand; onvermogenden en zoons van leden der vereeniging kosteloos.	
»	16	3	Opnemen en schetsen machines, werktuigk. constructiën.	Externen f 100. Internen f 300.	
10	38	6	Teekenen in al zijn omgang en doorzichtkunde in theorie en practijk.	f 25 of 20 voor twee of meer leerlingen uit een gezin en dochters der leden van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen f 50 per jaar.	
jaar. 16 jaar. 17 jaar. 17	3 10 10	6	Van de eerste beginselen van lijn-, hand- en bouwkundig teekenen tot: het teekenen naar het gipsenmodel, koppen, rompen en stillevens. Bouwkundig teekenen, détails van het vakonderwijs in begin van zeer eenvoudige ontwerpen.	Per jaar f 50, onvermogenden gratis.	
Decoratieschilderen . . . 30 Graveeren . . . . . 30 Kunstnaaldwerk 6	»	7	Kunstgeschiedenis, handteekenen, boetseeren, bouwkundig teekenen, ornementaal teekenen, graveeren en decoratie schilderen, stijlleer.	Geheele dagcursus f 50. Halve » 25. Avond » 10.	
»	»	6	Handteekenen naar voorbeelden en naar de natuur. Rechtlijnig- en scheepsteekenen.	f 3 per jaar.	
1 doorzichtkunde.	»	2	Teekenen naar ornament en naar de natuur. Pleisterornament en koppen, stillevens. Doorzichtkunde, bouwkunde en rechtlijnig teekenen.	Kosteloos.	
»	»	2	Het onderwijs wordt toegepast op het ambacht der leerlingen. Bij de ijzerdraad-figuren worden de beginselen van theoretische en practische doorzichtkunde behandeld. Bij het rechtlijnig teekenen, meetkunstige constructies en het teekenen van plannen voor gebouwen.	Geen.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per			
			Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Purmerend. . .	Teekenschool.	Openbaar.	71	»	71	12—19 jaar.	4 rekenen en meetkunde.	6	4	3
Middelburg . .	Ambachtsschool.	Gesubsidieerd bijzonder.	23	»	23	13—17 jaar.			Zomercursus.	
								1½	10	»
									Wintercursus.	
								1½	7½	»
Goes.	Idem.	Idem.	31	»	31	12—18 jaar.	»	6	8	»
Utrecht. . . .	Idem.	Idem.	93	»	93	12—17 jaar.	»	»	10—11	»
Zeist.	Teekenschool der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.	Idem.	26	»	26	12—18 jaar.	»	2	»	»
Leeuwarden . .	Ambachtsschool.	Idem.	73	»	73	12—19 jaar.	10	7	14½	[1])
Bolsward . . .	Teekenschool.	Openbaar.	82	10	92	10—16 jaar.	»		»	»
Sneek	Industrieschool.	Idem.	29	»	29	?	11	2	2	»
Zwolle	Teekenschool.	Idem.	175	»	175	12—19 jaar.	»	12	12	6

week. Ander kunst-onderwijs.	Praktisch onderwijs.	Aantal leeraren.	Vakken, alsmede aard en grenzen van het onderwijs.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
»	»	3	Ook onderwijs in de doorzichtkunde.	Zomer- en wintercursus f 5. Zomercursus f 3. Wintercursus f 4.	
»	44	2	Vakteekenen.	f 5.	Alleen zij worden aangenomen, die leerlingen zijn der burgeravondschool.
»	31½				
»	»	2	Gewoon onderwijs in het hand- en rechtlijnig teekenen, in verband gebracht met het onderwijs in het timmeren en smeden.	Geen.	
»	35½—38	3	Technisch en projectieteekenen, benevens onderwijs in de bouwstoffen.	f 5 met inbegrip van f 2 voor het bezoeken der burgeravondschool, waartoe de leerlingen verplicht zijn.	
»	»	1	Handteekenen.	f 0,20 per avond.	
[1])	20	3	Handteekenen. Het teekenen en verdeelen van rechte en gebogen lijnen, vlakornament, draadfiguren en gesloten modellen, vuurvormen, pleisterornament, voorwerpen uit het dagelijksch leven, als tafels, stoelen enz., het ontwerpen van eenvoudig vlakornament. Rechtlijnig teekenen. Het rechtlijnig teekenen wordt als middel gebruikt om den leerling de verschillende constructiën, vormen en verhoudingen, welke den grondslag uitmaken van het door hem gekozen vak, te onderwijzen.	Geen; evenwel betalen sommige jongelieden uit den gegoeden stand een jaarlijksch schoolgeld van f 100 en ook minder.	[1]) Alleen de meubelmakers ontvangen onderwijs in het draaien, boetseeren en houtsnijden, in elk vak 2 uur per week.
»	»	2	Naar platen voorstellende vlakke figuren, relief of lichamen, naar meetkunstige lichamen of lichamen in ijzerdraad.	Geen.	
»	»	2	Voor het handteekenen brengt men 't zelden tot natuurteekenen, voor het lijnteekenen zelden verder dan de beginselen.	Geen.	
»	6	6	Uitsluitend hand- en rechtlijnig teekenen, bouw- en werktuigkundig teekenen.	f 6 per leerling; voor een volgende uit hetzelfde gezin minder.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per			
			Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Deventer . . .	Teekenschool.	Openbaar.	302	20	322	10—26 jaar.	»	22 waarvan 4 uur voor ornamentteekenen.	43	»
Kampen . . .	Idem.	Idem.	53	»	53	15—20 jaar.	»	8	4	»
Stad-Almelo . .	Idem.	Idem.	62	»	62	10—18 jaar.	6	12	4	»
Enschedé . . .	Ambachtsschool.	Idem.	33	»	33	12—22 jaar.	[1]) 8 + 26	14	16	»
Groningen. . .	Idem.	Gesubsidieerd bijzonder.	49	»	49	12—17 jaar.	18	16	18	2
Veendam . . .	School van nijverheid en landbouw.	Idem.	59 waarvan 53 teekenen.	»	59	12—22 jaar.	21	10	6	»

per week. Ander kunst-onderwijs.	Praktisch onderwijs.	Aantal leeraren.	Vakken, alsmede aard en grenzen van het onderwijs	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
»	»	10	Pleisterteekenen, bouwkundig teekenen en ontwerpen van gebouwen.	f 0,70, f 2,50 of f 8 naar den stand en de gegoedheid der ouders.	
8 vak-teeke-nen.	»	2	Ambachts-teekenonderwijs.	Geen.	
»	»	1	Natuurteekenen tot en met pleister-koppen; projectieleer, toegepast op beroepsnijverheid.	f 6.	
»	»	3	*Handteekenen.* In klassen I en II worden eenvoudige meetkundige figuren, symmetrische figuren en ornamenten naar plaat geteekend, daarna en daarnaast draadfiguren en meetkundige lichamen, ook voorwerpen uit de dagelijksche omgeving. In klasse III tijdschetsen, kleine stillevens, ornament naar pleister. In klassen IV, V, VI wordt dit voortgezet naast het ontwerpen van randversieringen, patroon- en bloemteekenen. *Lijnteekenen.* Na de gewone vooroefeningen wordt langs aanschouwelijken weg het projectieteekenen onderwezen en daarna door de timmerlieden, smeden, huisschilders, meubelmakers, behangers enz. geteekend wat met het oog op hun ambacht het meest belangrijk is.	f 4.	[1]) 8 uur voor herhalingsonderwijs + 26 uur in wis- en natuurkundige vakken en de compositie.
»	30, 31 en 32	1	De aard van het onderwijs is den grondslag te leggen tot vorming van bekwame handwerkslieden, waarbij in het oog wordt gehouden de grondbeginselen te behandelen, zooverre die in het dagelijksch leven van toepassing zijn. De natuurkunde bepaalt zich hoofdzakelijk tot de leer van evenwicht en beweging van vloeistoffen, de gassen en de warmte, terwijl bij de werktuigkunde als leidraad wordt genomen het werkje van dr. B. M. Heringa.	f 15 of naar de geldelijke draagkracht der ouders.	
»	»	3	Handteekenen tot en met gipsornamenten met schaduw. Lijnteekenen. Bouwconstructies en kopieën van bouwkundige ornamenten.	per halfjaar f 4, f 2,50 voor één kwartaal. Voor de leerlingen uit naburige gemeenten wordt f 7,50 à f 17,50 per leerling bijbetaald.	

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Ouderdom.	Aantal lesuren per			
			Jongens en volwassenen.	Meisjes.	Totaal.		Gewoon onderwijs.	Handteekenen.	Rechtlijnig teekenen.	Boetseeren.
Roermond . . .	Teekenschool voor nuttige en beeldende kunsten.	Openbaar.	163	»	163	11—35 jaar.	»	12	12	10
Venlo	Zondagsche teekenschool.	Idem.	35	»	35	11—18 jaar.	»	2	2	»
Weert	Teekenschool.	Bijzonder.	30	»	30	12—19 jaar.	33	3	3	»
	65 Inrichtingen . .	Totaal .	6030	757	6787	8—56	»	»	»	»

week.					
Ander kunst-onderwijs.	Praktisch onderwijs.	Aantal leeraren.	Vakken, alsmede aard en grenzen van het onderwijs.	Schoolgeld.	Aanmerkingen.
Schilderen des Zondags van 8—12, gedurende de week van 9—12 en 2—5 uur.	»	3	Teekenen, boetseeren, beeldhouwen, decoratieschilderen, bouwkundig teekenen en toepassing der kunst op de nijverheid; theoretisch onderwijs in de doorzichtkunde.	f 4, f 6 en f 8 per jaar; ook wordt vrijstelling verleend door het gemeentebestuur.	
»	»	2	Bouwkundig- en handteekenen.	Geen.	
»	»	2	De vijf orden der bouwkunde.	f 8.	
»	»	269			

TABEL, aantoonende de bevoegdheid van het personeel, belast teeken- en kunstacademiën, industrie- of

GEMEENTEN.	Naam der school.	1857.	H.	T.	M.	M'.	M''.	O.	M' en M''.
's Hertogenbosch	Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten.	»	»	1	2	»	»	»	»
Breda	Teeken-instituut.	3	»	»	»	2	»	»	»
Bergen op Zoom	Teekenschool.	»	»	»	»	1	»	»	»
Eindhoven . .	Idem.	2	»	»	»	»	»	»	»
Grave	Idem.	2	»	»	»	»	»	»	»
Helmond . . .	Idem.	»	»	»	1	»	»	»	»
Oosterhout . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»
Ravenstein . .	Idem	2	»	»	»	»	»	»	»
Roosendaal c. a.	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»
Zevenbergen. .	Idem.	2	»	»	»	»	»	»	»
Arnhem . . .	Idem en avondschool voor handwerkslieden.	»	»	1	»	4	»	»	1
Idem . . .	Ambachtsschool.	»	»	»	»	1	3	»	»
Idem . . .	Industrieschool voor meisjes.	»	»	3	»	»	»	»	»
Barneveld. . .	Teekenschool.	»	»	»	»	»	»	»	»
Harderwijk . .	Idem.	»	»	3	»	»	»	»	»
Hattem . . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»
Nijkerk . . .	Idem.	»	»	»	»	»	1	»	»
Wageningen. .	Avondschool voor aankomende werklieden.	»	»	»	»	»	»	»	»
Zaltbommel . .	Teekenschool voor den ambachtsstand.	»	»	»	»	»	»	»	»
's Gravenhage .	Academie van beeldende kunsten.	»	»	»	»	6	»	»	1
Idem . . .	Ambachtsschool.	»	»	»	»	[3]) 1	[3]) 1	»	»
Idem . . .	Avondteekenschool voor volwassenen.	»	»	»	»	»	1	»	»
Idem . . .	Industrieschool voor meisjes.	2	»	»	»	2	»	»	»
Rotterdam . .	Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen.	2	»	»	»	2	6	1	»
Idem . . .	Ambachtsschool.	»	»	»	»	1	2	»	»
Idem . . .	Industrieschool voor meisjes.	»	»	»	»	2	»	»	»
Idem . . .	Teekenschool.	»	»	»	»	1	»	»	»
Alphen . . .	Ambachtsteekenschool.	»	»	»	»	»	»	»	»
Brielle. . . .	Teekenschool.	»	»	»	»	»	»	»	1
Sliedrecht. . .	Idem.	1	»	»	»	»	»	»	»
Schoonhoven. .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»
Vianen. . . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»
Amsterdam . .	1ste Ambachtsschool.	»	»	[3]) 3	2	»	2	»	»
Idem . . .	Avondteekenschool.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	2de Ambachtsschool.	»	»	»	»	»	2	»	»
Idem . . .	Industrieschool.	»	»	»	»	2	1	»	»
Idem . . .	Teekenschool voor kunstambachten.	»	»	»	»	3	1	»	»

met het teeken-, boetseer- en kunstonderwijs op de teekenscholen, nijverheidsscholen en ambachtsscholen.

M[I], M[II] en O.	C. I.	B. I.	W. I.	83.	88.	89.	Andere akten.	Zonder akte.	Totaal.	Verklaring der verschillende kolommen en aanmerkingen.
»	»	»	»	»	1	»	[1]) 1	5	10	1857. Voor hen die hunne bevoegdheid ontleenen aan de wet op het lager onderwijs van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103).
»	»	»	»	»	»	»	»	2	7	
»	»	1	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	1	»	»	»	3	H. Voor hen die den rang van hoofdonderwijzer hebben verkregen krachtens de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).
»	»	»	»	»	»	»	»	1	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	
»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	T. Voor hen die krachtens diezelfde wet eene akte van bekwaamheid als teekenonderwijzer hebben bekomen.
»	»	»	»	»	1	»	»	»	3	
»	»	»	»	4	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	»	»	1	3	M. Voor hen die de akte van bekwaamheid hebben voor middelbaar onderwijs in het handen rechtlijnig teekenen gecombineerd (verkregen van 1863—1867).
»	»	»	»	»	»	»	»	1	7	
»	»	»	»	»	»	»	»	2	6	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	M[I]. Voor hen die de akte van bekwaamheid M[I] hebben tot het geven van middelbaar onderwijs in handteekenen.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	M[II]. Voor hen die de akte van bekwaamheid M[II] hebben tot het geven van middelbaar onderwijs in rechtlijnig teekenen.
»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	
»	»	»	»	2	1	»	»	»	3	O. Voor hen die de akte O hebben tot het geven van middelbaar onderwijs in het boetseeren.
»	»	»	»	1	»	1	[2]) 2	14	25	C. I., B. I. en W. I. Voor hen die het diploma van civiel, bouwkundig of werktuigkundig ingenieur krachtens de wet op het middelbaar onderwijs hebben verworven.
»	»	»	»	»	»	»	»	4	6	
»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	8	2	»	»	9	30	83, 88, 89. Voor hen die hunne bevoegdheid ontleenen aan de artt. 83, 88 of 89 van de wet op het middelbaar onderwijs.
»	»	»	»	»	2	»	»	3	8	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	[1]) Akte bouwkunde 1861 B.
»	»	»	»	»	»	»	»	2	3	[2]) Één gediplomeerd landmeter en 1 diploma Polytechnische school Hannover.
»	»	»	»	»	»	»	»	3	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	[3]) Één bezit tevens de akte O.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	
»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	1	8	
»	»	»	»	»	»	»	»	3	3	
»	»	»	»	»	1	»	»	1	4	
»	»	1	»	»	»	»	»	5	9	
1	»	»	»	»	»	»	»	1	6	

GEMEENTEN.	Naam der school.	1857.	H.	T.	M.	M[I].	M[II].	O.	M[I] en M[II].
Amsterdam . .	Teekenschool »Concordia inter nos".	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Kweekschool voor machinisten.	»	1	»	»	»	»	»	»
Idem . . .	Industrieschool voor vrouwelijke jeugd.	»	»	2	»	3	»	»	»
Idem . . .	Quellinus-school.	»	»	»	»	1	»	»	»
Haarlem . . .	Teekenschool voor kunstnijverheid.	»	»	»	»	2	»	»	»
Den Helder . .	Teekenschool.	»	»	»	»	»	»	»	»
Edam	Idem.	»	»	1	»	»	»	»	»
Hoorn	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»
Purmerend . .	Idem.	1	»	1	»	»	»	»	»
Middelburg . .	Ambachtsschool.	»	»	»	»	»	»	»	1
Goes	Idem.	»	»	»	1	»	»	»	»
Utrecht . . .	Idem.	»	»	»	»	»	1	»	»
Zeist	Teekenschool.	»	»	»	»	»	»	»	»
Leeuwarden . .	Ambachtsschool.	»	»	»	»	»	1	»	»
Bolsward . . .	Teekenschool.	2	»	»	»	»	»	»	»
Sneek	Industrieschool.	»	»	»	»	1	»	»	»
Zwolle. . . .	Teekenschool.	1	»	»	»	1	1	»	»
Deventer . . .	Idem.	»	»	»	»	[1]) 3	»	»	»
Kampen . . .	Idem.	»	»	»	»	»	1	»	»
Stad-Almelo. .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	1
Enschede . . .	Ambachtsschool.	»	»	»	»	1	»	»	»
Groningen . .	Idem.	»	»	»	»	»	[2]) 1	»	»
Veendam . . .	School van nijverheid en landbouw.	1	»	»	»	»	»	»	»
Roermond . .	Teekenschool voor nuttige en beeldende kunsten.	»	»	»	»	1	1	»	»
Venlo	Zondagsche teekenschool.	»	»	»	»	»	2	»	»
Weert	Teekenschool.	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal. . . .	21	1	[3]) 15	6	[4]) 41	[5]) 28	1	5

M', M" en O.	C. I.	B. I.	W. I.	83.	88.	89.	Andere akten.	Zonder akte.	Totaal.
»	»	»	»	»	»	»	»	3	3
»	»	»	»	»	»	1	»	1	3
»	»	»	»	»	»	»	»	1	6
»	2	»	»	»	»	»	»	3	6
»	»	»	»	»	»	»	»	5	7
»	»	»	»	3	»	»	»	3	6
»	»	»	»	»	»	»	»	1	2
»	»	1	»	»	1	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	1	3
»	»	»	»	»	»	»	»	1	2
»	»	»	»	»	»	»	»	1	2
»	»	»	»	»	»	»	»	2	3
»	»	»	»	1	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	2	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	1	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	3	6
»	2	»	»	1	»	»	»	4	10
1	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	1	»	1	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
1	»	1	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	1	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	2	»	»	»	»	2
3	4	5	1	23	14	2	3	96	269

Verklaring der verschillende kolommen en aanmerkingen.

1857. Voor hen die hunne bevoegdheid ontleenen aan de wet op het lager onderwijs van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103).

H. Voor hen die den rang van hoofdonderwijzer hebben verkregen krachtens de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).

T. Voor hen die krachtens diezelfde wet eene akte van bekwaamheid als teekenonderwijzer hebben bekomen.

M. Voor hen die de akte van bekwaamheid hebben voor middelbaar onderwijs in het hand- en rechtlijnig teekenen gecombineerd. (Verkregen van 1863—1867).

M'. Voor hen die de akte van bekwaamheid M' hebben tot het geven van middelbaar onderwijs in handteeken.

M". Voor hen die de akte van bekwaamheid M" hebben tot het geven van middelbaar onderwijs in rechtlijnig teekenen.

O. Voor hen die de akte O hebben tot het geven van middelbaar onderwijs in boetseeren.

C I, B I of W I. Voor hen die het diploma van civiel, bouwkundig of werktuigkundig ingenieur krachtens de wet op het middelbaar onderwijs hebben verworven.

83, 88, 89. Voor hen die hunne bevoegdheid ontleenen aan de artt. 83, 88 of 89 van de wet op het middelbaar onderwijs.

[1]) Twee bezitten tevens akte O.

[2]) Een bezit tevens de akte handteekenen lager onderwijs.

[3]) Een bezit tevens akte O.

[4]) Drie bezitten tevens akte O.

[5]) Een als voren, en een akte teekenen lager onderwijs.

OVERZICHT van het bedrag der jaarwedden van het personeel, belast
teeken- en kunstacademiën, industrie- of

Gemeenten.	Naam der school.	Zonder jaarwedde.	Beneden f 100.	f 100 tot f 200.	f 200 tot f 300.	f 300 tot f 400.	f 400 tot f 500.	f 500 tot f 600.	f 600 tot f 700.	f 700 tot f 800.	f 800 tot f 900.	f 900 tot f 1000.
's Hertogenbosch.	Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten.	»	»	3	»	»	6	»	»	»	»	»
Breda	Teeken-instituut.	»	»	2	1	2	1	»	1	»	»	»
Bergen op Zoom.	Teekenschool.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Eindhoven. . .	Idem.	»	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Grave	Idem.	»	»	1	»	2	»	»	»	»	»	»
Helmond . . .	Idem.	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»
Oosterhout. . .	Idem.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Ravenstein. . .	Idem.	»	»	»	1	»	»	»	1	1	»	»
Roosendaal c. a. .	Idem.	»	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»
Zevenbergen . .	Idem.	[1]) 2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Arnhem. . . .	Idem en openbare avondschool voor handwerksliede.	»	1	»	»	1	1	»	1	»	1	»
Idem	Ambachtschool.	»	»	»	»	»	»	2	1	1	»	»
Idem	Industrieschool voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»
Barneveld . . .	Teekenschool.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Harderwijk . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»
Hattem	Idem.	Niet opgegeven.				»	»	»	»	»	»	»
Nijkerk	Idem.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wageningen . .	Avondschool voor aankomende werklieden.	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Zaltbommel .	Teekenschool voor den ambachtsstand.	»	»	»	2	1	»	»	»	»	»	»
's Gravenhage. .	Academie van beeldende kunsten.	»	»	7	1	3	5	»	3	1	1	»
Idem	Ambachtschool.	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	1
Idem	Avondteekenschool voor volwassenen.	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Industrieschool voor meisjes.	»	»	»	1	1	»	»	»	»	1	1
Rotterdam . . .	Academie van beeldende en technische wetenschappen.	»	»	»	1	2	5	3	4	5	3	2
Idem	Ambachtschool.	»	»	»	1	1	1	»	»	»	2	1
Idem	Industrieschool voor meisjes.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Idem	Teekenschool.	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	»
Alphen	Ambachts-teekenschool.	Eén gulden per lesuur.				»	»	»	»	»	»	»
Brielle	Teekenschool.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sliedrecht . . .	Idem.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Schoonhoven . .	Idem.	Niet opgegeven.				»	»	»	»	»	»	»
Idem	Idem.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Vianen	Idem.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Amsterdam . .	1ste Ambachtschool.	»	»	»	1	»	[2]) 2	»	3	»	»	»
Idem	Avondteekenschool.	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»
Idem	2de Ambachtschool.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Idem	Industrieschool.	»	1	2	3	2	»	»	»	»	»	»
Idem	Teekenschool voor kunstambachten.	»	»	»	1	»	1	»	»	1	1	»

met het teeken, boetseer- en kunstonderwijs op de teekenscholen, nijverheidsscholen en ambachtsscholen.

f 1000 tot f 1100.	f 1100 tot f 1200.	f 1200 tot f 1300.	f 1300 tot f 1400.	f 1400 tot f 1500.	f 1500 tot f 1600.	f 1600 tot f 1700.	f 2000 tot f 2100.	f 2200 tot f 2300.	f 2300 tot f 2400.	f 2500 tot f 2600.	f 2600 tot f 2700.	f 3500.	Totaal.	Aanmerkingen.
»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	[1]) De jaarwedden zijn begrepen in het traktement als onderwijzer aan de lagere school.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	[2]) Voor één met inbegrip der jaarwedde als leeraar aan de avondteekenschool.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	[3]) Met inbegrip der jaarwedde als voren.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	7	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	6	
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
1	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	25	
»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	6	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
1	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	30	
»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	8	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	[2]) 1	»	»	»	»	[3]) 1	»	8	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	4	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	
»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	

Gemeenten.	Naam der school.	Zonder jaarwedde.	Beneden f 100.	f 100 tot f 200.	f 200 tot f 300.	f 300 tot f 400.	f 400 tot f 500.	f 500 tot f 600.	f 600 tot f 700.	f 700 tot f 800	f 800 tot f 900.	f 900 tot f 1000.
Amsterdam . .	Teekenschool »Concordia inter nos".	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Kweekschool voor machinisten.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	Industrieschool voor vrouwelijke jeugd.	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Idem	Quellinus-school.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Haarlem . . .	Teekenschool voor kunstnijverheid.	»	»	»	»	»	»	2	1	1	»	»
den Helder . .	Teekenschool.	3	»	»	2	»	1	»	»	»	»	»
Edam	Idem.	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»
Hoorn	Idem.	[1]) 1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Purmerend . .	Idem.	[2]) 1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1
Middelburg . .	Ambachtsschool.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Goes.	Idem.	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»
Utrecht. . . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»
Zeist.	Teekenschool.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Leeuwarden . .	Ambachtsschool.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	1
Bolsward . . .	Teekenschool.	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Sneek	Industrieschool.	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwolle	Teekenschool.	»	»	»	2	1	1	»	»	»	»	»
Deventer . . .	Idem.	»	»	2	1	3	[3]) 1	»	1	»	2	»
Kampen . . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»
Stad-Almelo . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Enschedé . . .	Ambachtsschool.	[3]) 3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Groningen. . .	Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veendam . . .	School van nijverheid en landbouw.	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»
Roermond . . .	Teekenschool voor nuttige en beeldende kunsten.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»
Venlo	Zondagsche teekenschool.	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Weerd	Teekenschool.	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal . . .	13	8	32	32	28	31	11	19	17	16	7

f 1000 tot f 1100.	f 1100 tot f 1200.	f 1200 tot f 1300.	f 1300 tot f 1400.	f 1400 tot f 1500.	f 1500 tot f 1600.	f 1600 tot f 1700.	f 2000 tot f 2100.	f 2200 tot f 2300.	f 2300 tot f 2400.	f 2500 tot f 2600.	f 2600 tot f 2700.	f 3500.	Totaal.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	3
1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6
1	»	1	»	»	1	»	2	»	»	»	»	»	6
»	»	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	7
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	[3]) 2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	[4]) 1	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
10	3	11	2	1	6	5	6	2	1	1	1	2	269

Aanmerkingen.

[1]) De gemeente-architect is volgens zijne instructie verplicht op de stads-teekenschool gratis onderwijs te geven in het bouwkundig teekenen.

[2]) De bezoldiging is begrepen onder het salaris van gemeente-architect.

[3]) Ook voor het onderwijs op de burgeravondschool.

[4]) Als voren op de hoogere burgerschool.

[5]) De leeraren zijn verplicht krachtens hunne aanstelling aan de Nederlandsche school voor nijverheid en handelonderwijs te geven aan de ambachtsschool.

BIJLAGE O.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1886 belast met het afnemen der examens van hen, die akten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in wis- en natuurkundige wetenschappen, Nederlandsche taal en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, Staats- en handelswetenschappen, schoonschrijven en gymnastiek.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij besluit van den 5den November 1886, n°. 3414[1], afdeeling Onderwijs, heeft de eer bij deze verslag te doen van hare werkzaamheden.

Den 10den November werd eene voorbereidende vergadering gehouden en zijn de werkzaamheden geregeld. Dit was noodig, omdat vele leden der Commissie iedere week slechts eenige dagen tegenwoordig konden zijn. Vooral de regeling van de examens in de wis- en natuurkundige wetenschappen, die soms drie dagen zouden duren, eischte veel overleg.

Op die voorbereidende vergadering splitste zich de Commissie in een aantal subcommissies voor het afnemen van het examen in de verschillende vakken, waarvoor akten verlangd werden.

De regeling van het examen geschiedde overigens ongeveer op dezelfde wijze als ten vorigen jare.

In diezelfde vergadering stelde de Commissie vast, dat de examens op Maandag den 15den November een aanvang zouden nemen en den 31sten December eindigen. Het zeer groote aantal candidaten voor de akte boekhouden maakte dezen langen duur onvermijdelijk.

Er hadden zich in het geheel 296 candidaten aangemeld. Onder hen waren er twee voor de geheele akte A.

Een dezer was reeds in het bezit van de akte K I, werd toegelaten voor de akten K II en K III, welke hem werden uitgereikt, maar werd afgewezen voor de akte K IV, zoodat hij de gevraagde akte A *niet* bekwam.

De ander werd achtereenvolgens voor K I, K II en K III afgewezen, waarop hij zich aan het examen voor de akte K IV niet waagde en dus beschouwd kan worden daarvoor niet te zijn opgekomen. Ook was er nog één candidaat, die de *beide* akten K I en K V verlangde; hij werd echter reeds voor K I afgewezen, zoodat het examen voor K V vanzelf verviel, en hij dus ook gerekend kan worden daarvoor niet te zijn opgekomen.

Deze drie personen zijn in de hieronder volgende tabel voor elk vak, waarvoor zij zich hadden aangemeld, onder het getal der candidaten medegerekend.

Na aftrek dezer drie candidaten blijven er dus 293 die zich hebben aangemeld; 45 van hen kwamen evenwel niet op, zoodat geëxamineerd werden 248 candidaten, 199 mannelijke en 49 vrouwelijke. Toegelaten werden 75 mannelijke en 25 vrouwelijke; zich teruggetrokken hebben 19 mannelijke en 3 vrouwelijke, terwijl 105 mannelijke en 21 vrouwelijke candidaten moesten worden afgewezen.

De volgende tabel wijst voor elk vak in het bijzonder het getal der candidaten en den uitslag der examens aan.

AKTEN.	EXAMINATOREN.	Getal mannelijke candidaten, die							Getal vrouwelijke candidaten, die						
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.	zich hebben teruggetrokken.	Afgewezen en teruggetrokken te zamen.	zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.	zich hebben teruggetrokken.	Afgewezen en teruggetrokken te zamen.
A, wis- en natuurkundige wetenschappen,	Vgl. bij de akten K I tot en met K IV	2	—	2	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—
K I, (lagere wiskunde),	Prof P. Van Geer, de heer J. Versluijs, dr. D. A. Kerkhoff	19(1)	7	12	5	6	1	7	17	2	15	6	7	2	9
K II, beginselen der mechanica, der kennis van werktuigen en der technologie,	Prof. P. Van der Burg en prof. Van Geer	4(2)	1	3	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—
K III, beginselen der natuurkunde, der scheikunde en der kosmographie,	Prof. J. A. Snijders C.J.z., dr. Kerkhoff en dr. W. F. Koppeschaar	6(2)	2	4	2	1	1	2	1	—	1	1	—	—	—
K IV, beginselen der delfstof-, aard-, plant- en dierkunde,	Prof. A. A. W. Hubrecht, prof. H. De Vries en prof. K. Martin	6(2)	3	3	—	3	—	3	3	—	3	2	1	—	1
K V, hoogere wiskunde,	Prof. De Geer, de heer J. Ver-Versluijs, dr. Kerkhoff . .	3	1(3)	2	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Nederlandsche taal en letterkunde,	Prof. J. Ten Brink en dr. G. Penon	24	4	20	6	12	2	14	7	—	7	5	2	—	2
Geschiedenis,	Dr. E. Epkema en dr. Th. Van Aalst	30	5	25	7	18	—	18	2	—	2	1	1	—	1
Aardrijkskunde,	de heer J. Brals en dr. H. Blink	31	4	27	12	14	1	15	1	—	1	1	—	—	—
Staathuishoudkunde,	mr. C. M. J. Willeumier . .	4	—	4	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Staatsinrichting van Nederland	Id.	6	1	5	2	1	2	3	—	—	—	—	—	—	—
Boekhouden,	De heeren C. J. Theunissen, J. C. F. Prikken en J. Van der Bruijn	76	10	66	23	38	5	43	12	2	10	4	5	1	6
Schoonschrijven,	dr. A. T. Van Aken en de heer J. Brals	4	—	4	4	—	—	—	1	—	1	1	—	—	—
Gymnastiek,	Dr. C. J. Vaillant en de heeren A. B. Meilink en C. D. Doeleman	36	5	31	9	16	6	22	9	—	9	4	5	—	5
					77							25			

(1) Onder dit getal is een der 2 candidaten voor de akte A begrepen.

(2) Onder dit getal zijn de beide candidaten voor de akte A begrepen.

(3) Deze candidaat is ook vermeld onder de afgewezenen voor K I.

Lagere wiskunde, K I.

Bij het examen in de wiskunde (akte K I) bleek, dat eenige candidaten onbekend waren met de eischen, zooals die in het programma voor het examen zijn omschreven. Zoo waren sommigen onbekend met de toepassing van de driehoeksmeting op vraagstukken der werkdadige meetkunst en der spherische astronomie en met belangrijke onderdeelen van de analytische meetkunde der kegelsneden. In tegenstelling hiermede verdient de opmerking, dat de candidaten gewoonlijk het best bekend waren met de hoogere algebra, ofschoon de studie van dit onderdeel de meeste bezwaren oplevert.

Beginselen der theoretische en toegepaste mechanica, K II.

Wat de examens tot het verkrijgen dezer akte betreft, kan worden opgemerkt, dat de candidaten beter thuis waren in het theoretische dan in het technische gedeelte der examenvakken.

Beginselen der natuurkunde, der scheikunde en der kosmographie, K III.

Tot bijzondere opmerkingen gaf het examen in deze vakken geene aanleiding. Slechts betreurt het de Commissie, dat de candidaten zich zoo lichtvaardig voor het afleggen van het examen aangeven, waarvan het gevolg is, dat zij zich óf vóór óf gedurende het examen moeten terugtrekken.

Beginselen der delfstof-, aard-, plant- en dierkunde, K IV.

Voor de examens in deze vakken hebben zich in het geheel 6 mannelijke (van welke twee voor de geheele akte A) en drie vrouwelijke candidaten aangemeld.

Drie der mannelijke candidaten zijn niet opgekomen, twee andere schenen nagenoeg geen kennis van deze vakken te bezitten.

Van de overige candidaten was de kennis der vergelijkende anatomie in vele opzichten voldoende, die van de ontwikkelingsgeschiedenis bij een paar zeer voldoende. De zwakke zijde der candidaten was meestal de kennis der inlandsche diervormen, voor het onderwijs aan onze middelbare scholen zoo noodig.

De Commissie verheugt er zich over te kunnen constateeren, dat eigen oefeningen in het ontleden van vertegenwoordigers der verschillende diergroepen bij de meeste candidaten blijkbaar tot het studieplan hadden behoord.

De kennis in de beschrijvende plantkunde was in het algemeen voldoende, ofschoon die der gekweekte planten en der cryptogamen hier en daar te wenschen overliet. Oefening in het vervaardigen en beoordeelen van microscopische praeparaten uit het plantenrijk hadden zich deze candidaten allen eigen gemaakt. De bekendheid met de anatomie en den bouw der plantencellen gaf tot tevredenheid aanleiding, terwijl de leer der levensverschijnselen door de meesten slechts zeer oppervlakkig bestudeerd was.

De kennis der geologie en mineralogie was over het algemeen bij alle candidaten geringer dan hunne kennis in plant- en dierkunde. Het ware te wenschen, dat de candidaten zich in de eerste plaats met de geologie van Nederland meer bezighielden, dat de palaeontologie meer in verband met de studie der nog levende wezend werd behandeld en dat de voornaamste rotsvormende mineralen grondig bestudeerd werden.

Hoogere wiskunde, K V.

Voor de akte K V hadden zich drie candidaten aangemeld, van welke één ook nog examen voor de akte K I moest doen. Daar deze werd afgewezen voor de akte K I, kon hij niet toegelaten worden tot het examen voor de akte K V. Van de andere twee candidaten trok zich één terug tijdens het examen, terwijl aan den derden candidaat de akte kon worden uitgereikt.

Nederlandsche taal en letterkunde.

Bij de examens in de Nederlandsche taal en letterkunde moet er op gewezen worden, dat vele candidaten te weinig de gewone taalkunde hadden bestudeerd. Bij velen ook miste men een juist inzicht in de verschijnselen der historische taalkunde. Ook de verklaring van eenvoudige spelregels liet te wenschen over. Sommige candidaten hadden zich bepaald tot de studie van een of twee der meest bekende spraakkunsten. Twee candidaten zelfs hadden nooit iets gelezen uit de bekende tijdschriften *Taalgids*, *Taal- en Letterbode*, *Taalkundige Bijdragen* en *het Leidsche Tijdschrift*.

Het geleverde schriftelijk werk werd dikwijls ontsierd door taal- en stijlfouten, die men van hen, die akte voor het Nederlandsch M. O. verlangden, niet zou hebben verwacht.

Bij twee candidaten, die geen enkel voldoend cijfer konden krijgen, moest men wel aannemen, dat zij geheel onbekend waren geweest met de eischen, die gewoonlijk bij het examen worden gesteld.

Wat het examen in de geschiedenis der letterkunde aangaat, ook dit jaar waren de uitkomsten zeer onvoldoende. De meeste candidaten hadden gemeend met de studie van een enkel handboek te kunnen volstaan. Zij gaven blijken meer met een slaafsch geheugen dan met zelfstandig oordeel te hebben gearbeid.

In den regel liet de omvang hunner studie en hunner lectuur te wenschen over. Stijlleer en aesthetische critiek waren hoogst onvoldoende beoefend en de kleine voorraad kennis bijna uitsluitend uit hetzelfde kleine Duitsche leerboek geput.

Ten slotte meent de Commissie er op te moeten wijzen, dat door de candidaten te weinig wordt gelet op de eischen, die in het programma onder letter Q worden gesteld.

Geschiedenis.

De uitslag der examens in dit vak was niet zeer bevredigend, zooals uit de cijfers der bijgevoegde tabel blijkt. Over het algemeen was de kennis der vaderlandsche geschiedenis nog het meest voldoende, zoo ook bij verscheidene candidaten de behandeling van hoofdpunten uit de geschiedenis der 19de eeuw. De oude geschiedenis liet wat voorstelling en het juist uitspreken der namen betreft, het meest te wenschen over; toch kozen vele candidaten bij voorkeur een onderwerp uit dat gedeelte ter schriftelijke behandeling, hetgeen voor hun oordeel zeker niet pleitte. Bij middeleeuwen en nieuwe geschiedenis viel natuurlijk het bezwaar van de historische termen en namen minder goed te kennen eenigszins weg, maar de geschiktheid om eene duidelijke voorstelling van het behandelde punt te geven, liet ook hier bij de meesten zeer veel te wenschen over. Historische lectuur werd bij de meesten slechts in geringe mate aangetroffen, weder met uitzondering der vaderlandsche geschiedenis. Zelfs met de namen der hoofdwerken waren zeer velen onbekend.

Eene opmerking meent de Commissie niet achterwege te moeten houden, namelijk: dat in het schriftelijk werk taal en stijl dikwijls zeer veel te wenschen overlieten.

Aardrijkskunde.

Het examen in de aardrijkskunde gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen:

In de onderdeelen wis- en natuurkundige aardrijkskunde was het aantal onvoldoende cijfers het grootst. De oorzaak lag voor de wiskundige aardrijkskunde hoofdzakelijk daarin, dat de kennis der candidaten niet zelden bestond in enkele bloot van buiten geleerde zaken, welke niet begrepen waren. Hierdoor waren zij niet in staat de verschijnselen bij de lichamen van ons zonnestelsel duidelijk te maken. Ook het rechte begrip van de plaatsbepaling aan den hemel werd dikwijls gemist.

Bij het onderzoek naar de kennis van de natuurkundige geographie bleek telkens, dat de geringe voorbereiding een gevolg was van hun gemis aan vorderingen in physica, zoodat zij toonden de geologische verschijnselen aan de aardoppervlakte en de verschijnselen in den dampkring en op den oceaan niet te begrijpen.

De kennis van het beschrijvende gedeelte der aardrijkskunde, wat betreft Europa en de andere werelddeelen was over het geheel beter.

Wat daarentegen Nederland en Nederlandsch-Indië betreft, waarbij het onderzoek uit den aard der zaak dieper ging, was veelal het geleerde niet genoeg verwerkt. Dit laatste kan ook gezegd worden van de volkenkunde.

In het wetenschappelijk opstel ontbrak vaak de stelselmatige uiteenzetting van het opgegeven onderwerp. Ook werden vele opstellen nog door grove taalfouten ontsierd.

Evenwel kan de Commissie op enkele examens wijzen die in alle opzichten aan de gestelde eischen voldeden.

Staathuishoudkunde en Staatsinrichting.

Voor het volledig examen in de staathuishoudkunde, waaronder begrepen is dat in de gronden der gemeente-, provinciale en staatsinrichting van Nederland, heeft niemand zich dit jaar aangemeld.

De indruk van het examen in de staathuishoudkunde (K x) was over het algemeen gunstig. Van de vier candidaten die zich hadden aangemeld, slaagden drie en verkreeg een de akte voor huisonderwijs.

Des te ongunstiger was de uitslag van het examen in de staatsinrichting van Nederland (K xi), wat deels aan gebrek aan de noodige ontwikkeling, deels aan onvoldoende studie toe te schrijven is.

Boekhouden.

Het examen in het boekhouden gaf ditmaal tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding. Evenals in vorige jaren bleek het, dat de meeste candidaten zich voor het examen niet genoegzaam hadden voorbereid.

Schoonschrijven.

Evenals in 't vorige jaar konden ook nu al de candidaten, die zich aan dit examen onderwierpen, worden toegelaten.

Gymnastiek (P).

Wat de inrichting van het examen betreft, meende de Commissie, dat de tijd, aan het onderzoek besteed, te kort was, ingeval drie candidaten per dag werden geëxamineerd; zij heeft daarom twee mannelijke candidaten per dag opgeroepen.

Wat de vrouwelijke candidaten betreft, meende zij, met het oog op de mindere eischen (minder onderdeelen: geen schermen en exerceeren) er drie per dag te kunnen examineeren.

De Commissie heeft de overtuiging verkregen, dat voor een grondig onderzoek de tijd, die er aan besteed is, niet mag worden verkort.

Het examen zelf heeft haar het volgende doen opmerken: eenige candidaten waren niet bekend met de eischen van het programma; velen had het aan degelijke leiding ontbroken; sommigen hadden zich te lichtvaardig aan het examen gewaagd; terwijl van de niet-opgekomenen slechts één van dat wegblijven kennis gaf.

De anatomie en physiologie waren over het algemeen te veel als zelfstandige vakken bestudeerd; aan gedeelten voor den gymnast van geen belang, had men te veel tijd besteed, en juist het voor hen belangrijke was door velen over het hoofd gezien.

De leer der bewegingen was in den regel niet voldoende beoefend. Juiste begrippen omtrent eene behoorlijke verdeeling der leerstof ontbraken bij velen.

Het onderzoek naar de practijk bewees, dat men zich in het geven van onderwijs over het algemeen veel te weinig geoefend had. *Bedrevenheid* in het les geven was door velen opgevat alsof *een weinig bedrevenheid* voldoende was.

Hoewel werkelijk eenige goede leerkrachten zijn aangewonnen, was toch de uitslag ongunstig. In het midden latende of het gewenscht is van den gymnastiekleeraar bedrevenheid in het schermen en exerceeren te eischen, meent de Commissie er op te moeten wijzen, dat het examen in deze onderdeelen zeer onvoldoende was. Zooals reeds door vroegere examen-commissies is gedaan, meent ook deze Commissie onder de aandacht van Uwe Excellentie te moeten brengen, hoezeer zij het wenschelijk acht, dat er van Regeeringswege iets gedaan worde tot opleiding van hen, die zich voor de akte middelbaar onderwijs in de gymnastiek wenschen te bekwamen.

Namens de Commissie,

De Inspecteur van het middelbaar onderwijs,

A. T. Van Aken.

Voorzitter.

BIJLAGE P.

VERSLAG DER COMMISSIE *in* 1886 *belast met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs in de landbouwkunde of de akte voor lager onderwijs in dat vak, bedoeld bij Koninklijk*] *besluit van* 3 *Augustus* 1879 (Staatblad *n°*. 148), *wenschten te verkrijgen.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, ingevolge art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) en van art. 65 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatoblad* n°. 127), benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 23 October 1886, n°. 3214, afdeeling O., en belast met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van onderwijs in de landbouwkunde, bestond uit:

dr. W. B. J. Van Eyk, inspecteur van het middelbaar onderwijs, als lid en voorzitter, en L. Broekema, directeur der Rijkslandbouwschool, G. Reinders en S. Lako, leeraren aan genoemde school, H. D. S. Hasselman te Zoelen, als leden.

Zij heeft de eer Uwe Excellentie het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Er hadden zich 13 candidaten aangemeld, alle voor de akte lager onderwijs; twee daarvan trokken zich echter vóór het examen terug.

In de eerste der beide vergaderingen werd de heer L. Broekema tot secretaris benoemd en werden de algemeene beginselen benevens de indeeling van het examen vastgesteld. De tweede werd gewijd aan de bespreking van de opgaven voor het schriftelijk werk der candidaten en het vaststellen van den rooster voor het examen, terwijl in de laatste bijeenkomst het verslag werd opgemaakt. Gedurende 6 dagen werd van 9 tot 12 en van 1 tot 4 uren geëxamineerd.

De candidaten waren in 3 groepen gesplitst; iedere groep werd gedurende twee dagen aan het examen onderworpen.

De vakken werden onder de examinatoren verdeeld als volgt:

a. kennis van de schei- en natuurkunde, met name van die onderdeelen van beide wetenschappen, die voor den landbouwer inzonderheid van belang moeten worden geacht; examinator G. Reinders;

b. algemeene kennis van den bouw en het leven van planten en dieren; examinator L. Broekema;

c. bekendheid in hoofdzaken met de gesteldheid en de vorming van den bodem in Nederland, met de hoofdpunten van de leer der bemesting; examinator G. Reinders;

d. bekendheid met de hoofdzaken van den eigenlijken landbouw, met de eigenschappen van den grond en de meest belangrijke methoden van grondbewerking en grondverbetering, met de meest belangrijke werktuigen en gereedschappen; examinator S. Lako;

e. bekendheid met de hoofdpunten van veeteelt en zuivelbereiding, met de nuttige en schadelijke dieren; examinator L. Broekema;

f. bekendheid met de voornaamste hier te lande geteelde gewassen en met de bijzonderheden betreffende hunne teelt, beneveus met de meest algemeen voorkomende onkruiden; examinator H. D. S. Hasselman.

Iedere examinator werd bijgestaan door eenen assessor.

Behalve het mondeling examen in alle bovengenoemde onderwerpen werd schriftelijk geëxamineerd in:

1°. natuur- of scheikunde;

2°. landbouwwerktuigen of grondbewerking;

3°. kennis van cultuurgewassen, physiologie of voedingsleer der huisdieren.

De uitslag van het examen is ongunstig te noemen, want terwijl van de 11 overgebleven candidaten 4 niet opkwamen en een zich gedurende het examen terugtrok, kon aan slechts 3 candidaten de verlangde akte worden uitgereikt, terwijl 3 moesten worden afgewezen.

De namen van hen, die slaagden, zijn alphabetisch gerangschikt:

M. W. V. Van Bijleveldt, te Rilland-Bath;
A. A. Ter Haar, te Tiel, en
W. H. Wisselink, te Varsseveld.

Aan de toegelatenen werd eenmaal het cijfer 8, eenmaal 7, twaalfmaal 6, zesmaal 5 en viermaal 4 toegekend.

Uit deze cijfers blijkt, dat ook bij de geslaagden de kennis in sommige vakken onvoldoende, in andere slechts even voldoende, en in een groot aantal niet meer dan voldoende was, niettegenstaande de Commissie meent zich tot het minimum van hetgeen de wet eischt, te hebben beperkt. Zij heeft niet meer gevorderd dan voor het eindexamen der afdeeling A der Rijkslandbouwschool wordt verlangd, en is overtuigd, dat iemand, die als onderwijzer in de landbouwkunde wil optreden, minstens dat peil moet bereikt hebben.

Voor de beoordeeling der candidaten werden de vakken in twee afdeelingen verdeeld, de eerste omvatte de voorbereidende vakken, de tweede de eigenlijke landbouwvakken. Hoewel de candidaten, wat het practisch gedeelte betreft, in hoofdzaak werden ondervraagd in hetgeen zij in hunne omgeving vinden, toch gaven de meesten blijk, hetzij weinig of niet, hetzij met een ongeoefend oog den landbouw te hebben gadegeslagen. Ook de kennis van de gesteldheid en de vorming van den bodem was weinig bevredigend. Bij hen, die hunne opleiding genoten hadden aan eene Rijkskweekschool, was het theoretische gedeelte merkbaar beter dan bij de anderen, doch bij hen bleek het in den regel maar al te duidelijk, dat ze op hunne studie niet hadden voortgebouwd. Van bijna alle candidaten moet intusschen vermeld worden, dat zij bij de studie van de voorbereidende vakken niet voldoende het verband, waarin deze staan tot den landbouw, hadden in het oog gehouden.

Bijna zonder uitzondering bleken de candidaten te weinig doordrongen te zijn van hetgeen den landbouwer van hen verlangt, namelijk inlichting over vragen, waarin de kennis van den gewonen landbouwer te kort schiet. Ook bleken de meesten weinig aandacht te hebben geschonken aan de vraagstukken, die in de landbouwpraktijk aan de orde van den dag zijn.

De slechte uitkomst van dit examen doet bij de Commissie twijfel rijzen, of de meeste candidaten wel gelegenheid hadden zich de noodige kennis eigen te maken, ten einde eene juiste opvatting van studie der landbouwkunde te verwerven. Zoude er — zoo veroorlooft zij zich te vragen — geen mogelijkheid zijn, aan de bezitters van de onderwijzersakte gelegenheid te geven, de lessen in afdeeling A, 2de en 3de klasse, der Rijkslandbouwschool te volgen? En zouden jongelieden, die daartoe bijzondere geschiktheid hebben en het verblijf te Wageningen moeilijk kunnen bekostigen, niet te gemoet gekomen kunnen worden door het verleenen eener Rijkstoelage?

Op grond van ondervinding betuigt de Commissie hare ingenomenheid met Uwer Excellentie's besluit, om de examens dit jaar te Wageningen te doen plaats hebben. Zij gelooft, dat deze doeltreffende maatregel ook voor volgende jaren aanbeveling verdient. Vooral zoude het voordeel hieraan verbonden in het oog springen, wanneer voortaan de examens in landbouwkunde in den zomer konden plaats hebben. Alsdan toch zou in ruimere mate, dan thans het geval was, van de hulpmiddelen der Rijkslandbouwschool gebruik kunnen gemaakt worden. In verband daarmede moge het der Commissie vergund zijn, Uwe Excellentie in overweging te geven, in het vervolg voor de examens in de landbouwkunde eene afzonderlijke Commissie te benoemen, evenals dit met het examen in teekenen geschiedt en die examens voortaan in de maand Juli of Augustus te doen plaats hebben.

Terwijl de Commissie Uwe Excellentie haren dank betuigt voor het genoten vertrouwen, legt zij bij dezen hare taak neder.

W. B. J. Van Eyk, *Voorzitter.*

L. Brokkema, *Secretaris.*

BIJLAGE a.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1886 *belast met het examineeren van hen, die akten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in handteekenen, rechtlijnig teekenen en boetseeren, en lager onderwijs in handteekenen.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellenties beschikking van 27 September 1886, n°. 2957[1], afdeeling O., was samengesteld uit de leden:

W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam, voorzitter;

S. Altmann, hoogleeraar aan de Rijksacademie voor beeldende kunsten te Amsterdam;

J. R. De Kruyff, directeur der Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam;

F. Lz. Berghuis, directeur der ambachtsschool te Arnhem;

A. Van Delden, leeraar-hoofd van het onderwijs aan de Quellinusschool te Amsterdam;

J. D. Huibers, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

C. P. Holst Gzn., leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

E. W. F. Kerling, leeraar aan de Academie voor beeldende kunsten te 's Gravenhage;

Bart van Hove, leeraar aan de Quellinusschool te Amsterdam, en

B. W. Wierink, leeraar aan de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam.

Deze Commissie, die zitting zou houden te Amsterdam, vergaderde den 29sten September, ten einde hare werkzaamheden te regelen en de programma's vast te stellen.

In deze vergadering benoemde zij haar medelid C. P. Holst Gzn. tot secretaris, en nam zij de wijze van uitvoering aan, gedetailleerd omschreven in het programma, dat nagenoeg geheel met dat van 1885 overeenkomt. De eenige afwijking toch bestaat daarin, dat er nu meer tijd beschikbaar werd gesteld voor het stijleeren van natuurlijke bloemen en bladeren, en voor het daarop volgende ontwerpen van een ornament, eene wijziging waarvan in het vorige jaar de wenschelijkheid reeds bleken was.

In den aard en den omvang der den candidaten voor leggen opgaven werd echter niets veranderd, daar Commissie, evenals hare voorgangster, gaarne een zoo ruim mogelijk gebruik maakte van de verbeteringen door het Koninklijk besluit van 24 April n885 (*Staatsblad* n°. 112) in de examenprogramma's gebracht.

De einduitslag der examens blijkt uit onderstaande opgave.

CANDIDATEN.	Aangemeld.	Niet opgekomen.	Terug-getrokken.	Afgewezen.	Geslaagd.
M[1]. totaal	41	4	5	14	18
Waaronder dames	10	1	1	3	5
M[2]. heeren	21	0	3	10	8
O. heeren	1	0	0	0	1
L.O. totaal	141	13	1	73	54
Waaronder dames	44	4	0	17	23

De uitslag van de verschillende onderdeelen blijkt uit de volgende tabellen:

M¹. Handteekenen en de perspectief.

Aantal malen toegekend voor		Zeer slecht. 1.	Slecht. 2.	Onvoldoende. 3.	Voldoende. 4.	Goed. 5.	Zeer goed. 6.	Gunstig cijfer.	Ongunstig cijfer.
Projectieleer.	mondeling	0	7	6	8	9	2	19	13
	teekening	3	13	9	5	2	0	7	25
	eindcijfer	**0**	**8**	**14**	**7**	**2**	**1**	**10**	**22**
Doorzichtkunde	mondeling	0	3	7	8	10	4	22	10
	teekeningen	2	6	7	10	5	2	17	15
	eindcijfer	**0**	**3**	**12**	**8**	**7**	**2**	**17**	**15**
Ornament	mondeling: stijl- en ornamentleer.	0	1	4	16	9	2	27	5
	mondeling: stijlgeschiedenis	0	1	2	16	11	2	29	3
	opstel	0	1	21	8	2	0	10	22
	stijleeren, ontwerpen	0	0	15	11	5	1	17	15
	eindcijfer	**0**	**0**	**5**	**22**	**4**	**1**	**27**	**5**
Ontleedkunde.	mondeling	0	0	4	8	11	9	28	4
	proportiebeeld en geraamte	0	2	7	19	3	1	23	9
	onderdeelen met beschrijving	0	0	7	17	7	1	25	7
	eindcijfer	**0**	**0**	**3**	**18**	**8**	**3**	**29**	**3**
Teekenen	vlakversiering	0	2	21	8	1	0	9	23
	zwartbord	0	0	2	19	9	2	30	2
	stilleven	0	1	5	23	1	2	26	6
	reliefornament	0	0	10	18	3	1	22	10
	kop (fragment)	0	0	12	16	4	0	20	12
	eindcijfer	**0**	**0**	**11**	**18**	**3**	**0**	**21**	**11**
Methodologie	mondeling	0	0	7	12	10	3	25	7
	schriftelijk	0	1	10	16	4	1	21	11
	eindcijfer	**0**	**0**	**9**	**15**	**7**	**1**	**23**	**9**

M². Rechtlijnig teekenen en de perspectief.

Beschrijvende meetkunde.	mondeling	0	3	3	2	8	2	12	6
	1ste teekening	0	5	12	0	0	1	1	17
	2de teekening	0	0	1	11	5	1	17	1
	eindcijfer	**0**	**2**	**5**	**6**	**4**	**1**	**11**	**7**
Doorzichtkunde. [1])	mondeling	0	4	2	3	6	2	11	6
	1ste teekening	0	2	10	3	2	0	5	12
	2de teekening	0	2	3	9	2	1	12	5
	eindcijfer	**0**	**3**	**4**	**5**	**5**	**0**	**10**	**7**

[1]) Een der candidaten had vrijstelling (M¹ '85) van deze vakken.

Aantal malen toegekend voor		Zeer slecht. 1.	Slecht. 2.	Onvoldoende. 3.	Voldoende. 4.	Goed. 5.	Zeer goed. 6.	Gunstig cijfer.	Ongunstig cijfer.
Ornament. [1]	mondeling: stijl-ornamentleer	0	1	1	8	6	1	15	2
	mondeling: stijl-geschiedenis	0	1	2	5	7	2	14	3
	opstel	0	1	2	12	1	1	14	3
	stijleeren, ontwerpen	0	0	8	7	2	0	9	8
	eindcijfer	**0**	**1**	**3**	**10**	**2**	**1**	**13**	**4**
Terminologie	bouwkunde	0	1	2	5	3	7	15	3
	werktuigkunde	1	1	6	4	4	2	10	8
	eindcijfer	**0**	**2**	**4**	**5**	**5**	**2**	**12**	**6**
Teekenen	bouwkunde kopie	0	1	4	8	5	0	13	5
	» naar schets	0	0	6	5	5	2	12	6
	werktuigkunde	0	1	8	6	2	1	9	9
	eindcijfer	**0**	**1**	**6**	**6**	**5**	**0**	**11**	**7**
Methodologie	mondeling	0	2	4	3	5	4	12	6
	schriftelijk	0	2	7	7	1	1	9	9
	eindcijfer	**0**	**2**	**4**	**4**	**6**	**2**	**12**	**6**

[1]) Een der candidaten had vrijstelling (M² '85) van deze vakken.

O. Boetseeren.

De eenige candidaat was in het bezit der akte M² 1885, en kon »eene verklaring" [2]) overleggen waardoor hij zich vrijstelling verwierf van de examens in projectie- en in ornamentleer. In de ontleedkunde echter moest hij nog eens worden geëxamineerd, daar hij de akte M¹ reeds in 1884 had behaald, en de voor dat jaar zitting houdende commissie nog niet gemachtigd was verklaringen af te geven, die voor sommige vakken vrijstelling meebrachten.

[2]) Krachtens beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 October 1885, n°. 3253/2, afd. O.

De hem toegekende cijfers zijn:

Ontleedkunde	mondeling	5
	proportie en geraamte	5
	onderdeel met beschrijving	4
	eindcijfer	5
Boetseeren	kopie kop	4
	ornament naar plaat	5
	ontwerp ornament	4
	eindcijfer	4
Methodologie	*eindcijfer*	5

Lager onderwijs. Handteekenen.

Aantal malen toegekend voor	Zeer slecht. 1	Slecht. 2	Onvoldoende. 3	Voldoende. 4	Goed. 5	Zeer goed. 6	Gunstig cijfer.	Ongunstig cijfer.
Teekenen, voorwerpen	0	13	43	64	6	1	71	56
» ornament	0	11	34	66	14	2	82	45
[3]) Perspectief mondeling	5	11	23	27	26	21	84	39
[3]) » teekening	12	20	28	35	20	8	63	60
Methode mondeling	2	10	36	38	29	12	79	48

[3]) Vier der candidaten werden hierin niet geëxamineerd, daar zij eenige dagen te voren een der akten M. O. hadden behaald en daarbij voor dit vak voldoende cijfers verkregen.

In deze tabellen zijn niet opgenomen de cijfers van de onvolledige examens der candidaten, die zich teruggetrokken hebben.

MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Handteekenen. Over het algemeen genomen was de uitslag minder gunstig dan in '85, zoowel wat de mannelijke als wat de vrouwelijke candidaten betreft.

Het percentage der voor M¹ geslaagden (55 pct.) staat zelfs nog iets beneden dat van 1884 (47 pct., hoewel het dat van de daaraan voorafgaande jaren toch nog ruim overtreft. Het schijnt dus dat hier eer te denken valt aan een teruggang van ernstiger meer blijvenden aard.

De kennis van de beginselen der projectieleer was onvoldoende bij 2/3 van het aantal der candidaten. De niet uitvoerig gevraagde theorie was reeds vrij zwak, maar het resultaat der teekeningen was nog veel minder. De meesten hadden geen begrip van den aard der te vinden afbeelding, gaven het spiegelbeeld van het verlangde en zagen geen kans het zichbare deel van het onzichbare te onderscheiden, ofschoon de opgaven volstrekt niet moeilijk waren te noemen.

Ook wat de perspectief aangaat waren de uitkomsten slecht, hoewel iets beter dan voor het eerstgenoemde vak. Slechts de helft der geëxamineerden verkreeg een voldoend eindcijfer voor de teekeningen, een iets grooter aantal voldeed bij het theoretisch examen voor het bord. De oorzaak van dit ongunstig verschijnsel is dezelfde als die van het slecht projecteeren: de candidaten schijnen veel te leeren, maar weinig te verwerken Zoodra er sprake is van toepassing der regels, begeeft hun de werktuigelijke kennis en de herrinnering van wat het leerboek aangeeft, en staan zij dikwijls verlegen voor de eenvoudigste gevolgtrekkingen. Zoo bijv. zag men van een overhoeks verlicht gebouw bijna algemeen slechts de slagschaduw voor één gevel, en eigen schaduwen die niet overeenkwamen met den omtrek der slagschaduw. Er waren candidaten die er niet in slaagden een »muur" of een »plank" in rechthoekigen vorm een hellenden stand te geven ten opzichte van den grond en en 't tafereel tevens, maar het in eens vlot deden toen de rechthoek een »spiegel" werd genoemd.

Zeer weinigen ook waren in staat om, zonder lang zoeken en zonder eenige hulp, een lijn te trekken naar het buiten de teekening vallende snijpunt van twee andere gegeven lijnen enz. In één woord, in de practische toepassing was men veelal zeer onbeholpen.

Wat de examens in ornamentleer betreft, kan de Commissie verwijzen naar het verslag door haar voorgangster in '85 uitgebracht. De opmerkingen daarin gemaakt, gelden ook voor het nu geleverde werk, ofschoon de uitkomsten dit jaar iets meer bevredigend waren.

Ditmaal toch kon aan 48 pct. der candidaten een voldoend eindcijfer worden toegekend, tegen slechts 77 pct. in 1885. Bij het mondeling onderzoek in de geschiedenis der stijlen deed zich — zoowel bij M¹ als M² — tamelijk algemeen het bedenkelijke verschijnsel voor, dat men beter bekend was met wat in andere landen, ja zelfs in andere werelddeelen, op dit gebied valt op te merken, dan met datgene wat in Nederland is gedaan en bewaard gebleven, en dus in onze onmiddellijke omgeving bestudeerd kan worden. Bij het stijleeren en ontwerpen van een ornament maakten, in tegenstelling met het vorige jaar, nu de werkstukken der heeren- een beteren indruk dan die der dames-candidaten. Het op 't bord nateekenen van ornamenten — gelijk men dit in de klasse systematisch zou behooren voor te doen — was, behoudens geringe uitzonderingen, onvoldoende.

De uitslag van het onderzoek in de kennis der ontleedkunde was slechts gedeeltelijk bevredigend.

Zooals gewoonlijk en bij alle vakken het geval is, wonnen de mondelinge examens het van de practische; de verhouding tusschen beide groepen was ongeveer gelijk aan die van het vorige jaar. Terwijl er enkele aanteekeningen van het anatomisch onderdeel werden aangetroffen die *goed* mochten genoemd worden en één als *zeer goed* gesignaleerd was, waren twee-derden van de proeven der geslaagden toch niet meer dan voldoende te noemen. Bij de proportie-teekeningen trok het de aandacht dat, met weinige uitzonderingen, de beelden, ofschoon goed in de verhoudingen, zoo zwak waren geteekend. Vooral aan de handen en voeten kwam dit euvel op somtijds vermakelijke wijze aan den dag.

De rubriek *teekenen* was ditmaal bij uitzondering niet de minst voldoende, niet omdat er nu beter geteekend werd dan vroeger, maar omdat de reeds besproken projectie- en perspectief-examens zulke ongunstige uitkomsten leverden. Bij de beoordeeling van den pleisterkop kwam het der Commissie voor, dat er enkele teekeningen gevonden werden, die, wat de wijze van behandeling betreft, een zekere flinkheid vertoonden, die vooral in een onderwijzer niet te hoog kan gewaardeerd worden. Bij sommige candidaten waren de sporen van een grondig methodisch onderricht duidelijk waarneembaar, aan de wijze waarop zij bij het teekenen te werk gingen; anderen daarentegen toonden volstrekt geen begrip te hebben van een geregelden gang, beginnende met de plaatsing van de hoofdlijnen in juiste richting en grootte, om eerst daarna over te gaan tot het aanbrengen en gradueel afwerken der details. De Commissie was van oordeel, dat zij niet alleen bij de practische uitvoering op dit verschil in methode diende te letten, maar dat zij er tevens bij de toekenning der cijfers rekening mede had te houden. Dezelfde opmerkingen geldt natuurlijk ook voor de teekeningen naar 't pleisterornament.

Een in het oog vallende vooruitgang mocht bij de »stillevens" geconstateerd worden. Dit voor het onderwijs zoo belangrijk onderdeel kwam eerst door het Koninklijk besluit van 1885 op het examen-programma, en de invloed van deze gelukkige uitbreiding doet zich nu reeds gevoelen. De geleverde werkstukken maakten algemeen een bevredigenden indruk en het kwam der Commissie voor, dat de candidaten zich op deze studie ijverig hadden toegelegd. De uitkomst was dan ook, dat de teekeningen der geslaagden naar het stilleven, die in de groep *teekenen naar de natuur* het vorig jaar met de behaalde cijfers achteraan kwamen, thans de rij openden, wel niet met een zeer grooten voorsprong, maar toch met een die aanzienlijk genoeg was om tegen de minderheid van het vorige jaar te kunnen opwegen.

De kopie naar plaat — de »vlakversiering" — daarentegen behoort tot de opgaven waaraan het slechtste werd voldaan: twee-derden van het aantal teekeningen stond beneden peil. Het schijnt, dat deze oefening door de candidaten veelal te licht geteld wordt, zooals o. a. blijken kan uit de zorgeloosheid in het weergeven zelfs der hoofdverhoudingen.

Het teekenen uit het hoofd op het zwart bord was bijzonder veel beter dan in '85. Hoewel het nog volstrekt niet de hoogte heeft bereikt waarop het bij middelbaar-onderwijsexamens behoort te staan, was de totaal-indruk gunstig: één-derde der candidaten verkreeg hiervoor *goed* en *zeer goed*. Ook in dit opzicht had de Commissie herhaaldelijk gelegenheid de door het Koninklijk besluit van 24 April '85 aangebrachte verbeteringen te waardeeren.

De examens in de methodologie bleven vrij zwak. De opmerkingen, in het verslag van het voorgaande jaar daaromtrent gegeven, gelden onveranderd ook voor dit jaar. De opstellen vooral waren onvoldoende. Weinig candidaten beantwoordden de gestelde vragen; de meesten gaven eenvoudig eene opsomming van onderwijs-modellen. Ook taal en stijl lieten ditmaal weer veel te wenschen over, een gebrek dat bij de beoordeeling bezwaarlijk valt in rekening te brengen. Bij het mondelinge examen bleek evenzeer, dat vele candidaten de kunst niet verstonden zich behoorlijk uit te drukken en dat zij niet in staat waren duidelijk te verklaren, hoe zij hunne leerlingen een groep van eenige eenvoudige voorwerpen op geschikte wijze in teekening zouden doen brengen. Voor de meesten zou het zeer wenschelijk zijn dat zij gedurende eenigen tijd goed onderwijs *zagen* geven

Rechtlijnig teekenen.

De examens voor de akte M² gaven in twee vakken een aanzienlijken vooruitgang te constateeren, nl. in de terminologie der bouwkunde en in de methodiek. Terwijl in '85 voor het eerstgenoemde vak slechts 2/3 van het aantal candidaten voldeed, klom dit cijfer nu tot 5/6. En voor de methodologie was in het vorige jaar slechts de helft voldoende, tegen twee-derde nu. Behoudens deze uitzondering waren de examens over 't algemeen even zwak als vroeger, en zou de Commissie nagenoeg woordelijk kunnen herhalen wat door die van 1885 in haar verslag werd gezegd.

De werkstukken in beschrijvende meetkunde en doorzichtkunde gaven ditmaal, evenals bij M¹, vrij treurige resultaten. Eene opgave (een nis met zonlichtschaduw in isometrische projectie) werd slechts door één candidaat beantwoord, de zeventien overigen slaagden niet in het

teekenen van den slagschaduw-omtrek. Zij kennen dien omtrek wel, en kunnen hem in perspectief teekenen en evenzeer projecteeren op een teekenvlak, evenwijdig aan den voorwand der nis. Nu dit vlak echter helde ten opzichte van den muur, stonden hun de handen verkeerd, en wel niettegenstaande minstens een twaalftal onder hen de bewijzen gaven, dat zij wisten hoe men eene isometrische afbeelding van een voorwerp kan vinden. Uit een en ander bleek duidelijk, dat verreweg de meerderheid der geëxamineerden niet voldoende had nagedacht over de toepassing van het geleerde, zich niet zelfstandig had geoefend, maar zich veelal had tevreden gesteld met de figuren en de gevallen zooals zij in de leerboeken voorkomen. De tweede teekening leverde hiervoor een bewijs: een vraagstuk, constructief niet gemakkelijker dan het eerste, maar tehuis behoorende onder de gebruikelijke opgaven — en met opzet aldus gekozen — werd nu *door allen op één na* voldoende opgelost.

Hetzelfde verschijnsel deed zich, ofschoon in eenigszins mindere mate, bij de doorzichtkunde voor.

De eerste teekening vroeg eenvoudig het spiegelbeeld van een bol; slechts één candidaat toonde met zekerheid te weten hoe hij hierbij te handelen had.

Bijkomende details veroorloofden echter aan vijf van de zeventien teekeningen alsnog een gunstig cijfer te geven. De tweede opgave, zonder twijfel moeilijker (in hoofdzaak slagschaduw van een cirkel op een tongewelf) werd daarentegen door twaalf personen voldoende, en nu slechts door vijf onvoldoende opgelost. En wederom kon de Commissie de oorzaak van hare ervaring slechts vinden in 't feit, dat de leerboeken wel voorbeelden geven van de schaduwbepaling op cylinders en kegels, maar niet een spiegelbeeld behandelen alsof het 't beeld van eene tweede voorwerp ware, achter den spiegel staande, en — dat indien noodig onafhankelijk van 't weerspiegelend voorwerp, op zich zelf in teekening kan gebracht worden — alsof 't daar in werkelijkheid aanwezig was.

De verschillende examens in ornamentleer gaven vrij bevredigende resultaten, behalve die in het stijlleeren en ontwerpen, waarvoor slechts de helft een voldoend, en geen der candidaten een *zeer goed* cijfer behaalde.

De vooruitgang die zich bij de terminologie der bouwkunde voordeed, strekte zich niet tot die der werktuigkunde uit. Evenals in het vorige jaar kon slechts aan de helft een gunstig beoordeelingscijfer hiervoor worden toegekend, en het is niet te verwachten dat hierin eenige blijvende verbetering zal komen, zoolang de vrij uiteenloopende vakken bouw- en werktuigkunde door het programma samengekoppeld blijven.

De voor deze vakken gemaakte teekeningen getuigden van weinig technische vaardigheid en van gemis aan smaak, vooral blijkbaar uit de behandeling der ornamentale gedeelten van de bouwkundige kopie. De uitgewerkte schets echter slaagde over 't geheel beter dan in het vorige jaar.

Dat een examen-opgaaf eene krachtige aansporing tot studie kan worden, werd op vrij vermakelijke wijze bewezen bij 't maken van de werktuigkundige teekening: een handwiel op groote schaal, dat in O.-I. inkt moest gewasschen worden. Dit vraagstuk, waarvoor $1\frac{1}{2}$ dag werd toegestaan, werd des namiddags opgegeven en bleek zeer velen der candidaten vrij zwaar te vallen toen de omtrek eenmaal geteekend was. De meesten bleven ernstig nadenken en toonden niet de minste haast om tot het leggen der tinten over te gaan. Den volgenden morgen echter bleek het, dat men in korten tijd veel leeren kan; allen schenen te weten, hoe zij tot eene oplossing konden komen en met merkwaardige gelijkheid van inzichten werkte men ten einde toe door. Dat sommigen nog vrij zwak waren in de toepassing van zoo recente kennis, mocht geen verwondering wekken; de helft der teekeningen liet dit dan ook duidelijk bemerken. Een gunstig resultaat van dezen — door de Commissie trouwens vooruit gezienen — loop van zaken ligt in 't feit dat nu de aandacht van velen werd gevestigd op eene te lang verwaarloosde studie: die van de verdeeling van het licht over eenvoudige gebogen oppervlakken.

Reeds hierboven werd opgemerkt dat de examens in de methodologie veel beter waren dan vroeger. Slechts enkelen echter gaven blijken van voldoende kennis van bouw- en werktuigkunde, om als onderwijzers voor den toekomstigen ambachtsman te mogen optreden. Dit was zelfs niet zelden het geval met hen, die eene practische opleiding hadden genoten.

Evenwel is, met het oog op het program, het examen zóó afgenomen, dat eene dergelijke opleiding volstrekt niet gevorderd werd om toch een zeer goed cijfer te kunnen behalen.

Boetseeren.

Het verdienstelijke examen door den eenigen candidaat voor dit vak afgelegd, geeft geen aanleiding tot vergelijkingen of tot bijzondere opmerkingen.

Aan het slot gekomen van hanr algemeene beschouwingen over de middelbaar-onderwijs-examens, zij het der Commissie vergund andermaal dringend Uwer Excellentie's aandacht te vestigen op een nog onvervulden wensch, reeds ten vorigen jare uitgesproken.

Dank zij de nieuwe regeling der programma's bij het Koninklijk besluit van 24 April '85, beschikken de opvolgende examen-commissies over uitstekende middelen om tot een juist oordeel over de kennis der candidaten te geraken, maar een gedeelte van de daardoor gewonnen kracht tot voortdurende verbetering van het teekenonderwijs in Nederland gaat weer *verloren* door de werking der »vrijstellingen". Volgens de nu ook weer gemaakte ervaringen leiden deze schier onvermijdelijk tot onbillijkheden, en missen zij het beoogde doel.

Zoo kwam het bijvoorbeeld nu reeds een paar malen voor, dat een candidaat, die voor het geheele examen juist even slaagde, tevens daarmede vrijstelling verwierf voor één of twee vakken, waarin hij ter nauwernood voldeed, terwijl aan anderen die niet slaagden dit voorrecht niet kon worden toegekend zelfs voor die onderdeelen waarin zij als »goed" en »zeer goed" gesignaleerd stonden. Men volkomen instemming herhaalt de Commissie hier, wat hare voorgangster de eer had Uwe Excellentie op te merken.

De examens worden door dit systeem der vrijstellingen *moeielijker*, omdat men nu wel genoodzaakt is den candidaten ook een en ander te vragen wat men, zonder dispensaties, veilig kon laten rusten en overlaten aan een eventueel examen voor de andere akte. Het doel — verlichting van de gevorderde studie — wordt dus door den genomen maatregel niet bereikt, terwijl daarentegen het gevaar dreigt, dat de vrijstellingen een bedenkelijke premie op examen-dressuur zullen worden. Een candidaat die reeds eene akte bezit en werkelijk bekwaam is voor — in plaats van afgericht op — een gegeven vak, behoeft voorzeker geen examen te duchten, in die onderdeelen daarvan, die zijne nieuwe studie voor eene tweede akte hem als noodzakelijke aanvullingen heeft leeren kennen.

Wie daarentegen het vroeger geleerde mocht hebben vergeten, mag niet daarvoor worden beloond met eene definitieve vrijstelling van een vak, waarin hij dan nooit behoorlijk onderwezen was. Konden de afgegeven verklaringen zóó worden opgevat, dat zij den candidaten dienen tot certificaat van een voldoend afgelegd *partieel* examen, waarmede eene volgende commissie rekening *kan* houden, en waardoor dan nog slechts een *aanvullend* onderzoek gevorderd wordt bij het dingen naar eene verdere akte, dan zouden, naar de Commissie meent, alle redelijke bezwaren overwonnen zijn.

Lager onderwijs handteekenen.

De uitslag van deze examens verschilt vrij aanmerkelijk met de in het vorige jaar verkregen resultaten, en wel voor alle vakken in ongunstigen zin.

De kennis van de methodologie, hoewel niet slecht te noemen, was dikwijls zeer zwak en getuigde veelal van weinig eigen nadenken. Met de beide teekeningen naar de natuur behaalden wel is waar 65 en 56 pct. van 't geheele aantal geëxamineerden een voldoend cijfer, maar in beide gevallen kon dit voor 50 pct. niet boven voldoende komen. Bij de beoordeeling van deze werkstukken werd voornamelijk op de juistheid in vorm van de teekening gelet, en eerst in de tweede plaats op de wijze van afwerken. Toch

trok het de aandacht, dat met slechts weinige uitzonderingen alle teekeningen, vooral die naar het pleisterornament, het gebrek vertoonden, dat de schaduwen op onbeholpen wijze door de reflectiën werden onderbroken, en — daardoor versnipperd — hunne uitwerking verloren. Menig ornament, wat den vorm betreft niet onverdienstelijk geteekend, gaf dan ook het relief van het model niet weer, door dit rammelen van de niet genoegzaam vlak gehouden schaduwtinten.

De perspectief-examens, hoewel ook ongunstiger dan die van 1885, leverden in hoofdzaak dezelfde verschijnsels op. Zelden slechts moest een candidaat worden afgewezen wegens onvoldoende kennis van dit vak; waar dit echter voorkwam was het dan ook steeds veroorzaakt door de slechte teekening. Vele dezer in de doorzichtkunde zwakke candidaten wisten zich nl. vrij wel te redden wanneer de gegevens eenmaal voor hen waren uitgezet; het zelf geheel alleen opzetten daarvan echter bleek hun vaak te moeielijk te zijn.

Schier geen der geëxamineerden daarentegen wist, zonder eenigszins te zijn geholpen, de perspectivische data te vinden, die men zou noodig hebben om eene naar de natuur gemaakte teekening door constructie te controleeren. Werd een candidaat bijv. voor een cubus of cylinder geplaatst, en had hij daarvan eene schets op 't zwart bord gemaakt, dan bleek hij meestal niet in staat te zijn terstond de grondlijn, den horizon, het oogpunt en de distantie aan te geven.

Vooral het laatste scheen, op zeer enkele uitzonderingen na, aan allen vrij zwaar te vallen; nagenoeg niemand wist de plaats aan te geven waar hij 't tafereel bij het vervaardigen zijner schets had aangenomen. Het is niet te verwonderen, dat onder zulke omstandigheden de theoretische kennis van de doorzichtkunde den teekenaar slechts zelden kan vrijwaren voor het begaan van — somtijds grove — perspectivische fouten bij het teekenen naar de natuur.

De Voorzitter,

W. B. G. Molkenboer.

De Secretaris,

C. P. Holst G.zoon.

BIJLAGE R.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1886 *belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal (Middelbaar Onderwijs), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van* 9 *Augustus* 1879 (Staatsblad *n°*. 149).

$\frac{\text{'s Gravenhage,}}{\text{Utrecht,}}$ 18 Februari 1887.

Aan Zijne Excellentie den heer Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal (Middelbaar Onderwijs), benoemd bij Uwer Excellentie's besluit van 15 October 1886 n°. 3002[1], afdeeling O., heeft de eer verslag van hare werkzaamheden te geven.

Zij was samengesteld uit de heeren: dr. J. G. Van Eyken, voorzitter; N. L. Verlint, secretaris; dr. M. A. Boosten, A. Bourquin, L. Chatelain, H. C. P. Dirks, E. Gacon, C. J. Gigandet en J. S. Piquet, als leden, en de heeren N. L. Marie en E. J. Sommer, als plaatsvervangende leden.

In plaats van den heer E. Gacon, die voor de benoeming bedankte werd bij Uwer Excellentie's besluit van 23 October 1886 n°. 3301 afdeeling O., de heer N. L. Marie tot werkend lid, en in diens plaats de heer Gauthey tot plaatsvervangend lid benoemd. Later maakte de voortdurende ongesteldheid van dr. M. A. Boosten, die zich genoodzaakt zag de intrekking zijner benoeming te vragen, eene nieuwe aanvulling der Commissie noodzakelijk, en werd bij Uwer Excellentie's beschikking van 24 November 1886 n°. 3566[1], afdeeling O., het plaatsvervangend lid, de heer E. J. Sommer, als gewoon lid aangewezen, terwijl de heer L. M. Baale in diens plaats optrad. Gedurende den loop der examens maakte de ongesteldheid, eerst van den heer A. Gauthey, en later die van den heer C. J. Gigandet, hunne vervanging door de heeren L. M. Baale en N. L. Verlint voor enkele dagen noodzakelijk.

Nadat in de eerste voorloopige vergadering, den 7den November gehouden, de tweede ondergeteekende tot secretaris was benoemd, werd besloten dat de heeren L. Chatelain, J. S. Piquet, A. Bourquin en N. L. Verlint zich zouden belasten met het afnemen der letterkundige examens, terwijl de overige leden der Commissie, en, zoo noodig, ook de reeds genoemden, het onderzoek der candidaten voor de akte A, en het spraakkunstig gedeelte van de volledige akte B, op zich zouden nemen. Wat de zittingdagen der leden aangaat, werd verder bepaald, dat de heeren N. L. Marie en C. J. Gigandet gedurende de drie eerste dagen der week, en de heeren J. S. Piquet, E. J. Sommer, A. Bourquin (tot 18 December diens plaatsvervanger A. Gauthey) en N. L. Verlint gedurende de laatste helft der week zitting zouden nemen. Den 16den December trad de heer L. Chatelain, en den 17den de heer H. C. P. Dirks op; den 20sten December — na 't vertrek van den heer A. Gauthey — ook de heer A. Bourquin; laatstgenoemde en de heer Chatelain woonden verder de zittingen geregeld tot het einde der examens bij. De examens begonnen den 29sten November en eindigden den 28sten December.

't Aantal candidaten, die hunne aanvragen aan Uwer Exellentie's Departement hadden ingezonden, bedroeg:

voor akte A 38 mannelijke en 41 vrouwelijke candidaten;

voor akte B (letterkundig gedeelte) 13 mannelijke en 2 vrouwelijke candidaten;

voor de volledige akte B 7 mannelijke en 4 vrouwelijke candidaten.

De inrichting der examens was in hoofdzaak dezelfde als in 1885. Alleen was de commissie eenstemmig van oordeel, dat de duur der examens voor de volledige akte B van twee op drie dagen gebracht moest worden; de ondervinding, de beide vorige jaren opgedaan, toch had geleerd, dat het belang der candidaten dezen maatregel gebiedend eischte.

Voor de candidaten B, in 't bezit eener akte A vóór 1884 verkregen, en voor de candidaten A werden, evenals vroeger, twee dagen toegestaan, de eerste voor 't schriftelijk werk, de tweede voor 't mondeling examen. Zoodoende bleef voor eerstgenoemde candidaten een geheele dag beschikbaar voor 't letterkundig opstel, een voordeel, dat bij de nu aangenomen regeling ook gold voor de candidaten B (volledige akte), en waarvan door de meesten, die tot vier uur werkten, gaarne gebruik werd gemaakt. Aangezien deze candidaten hun schriftelijk examen geheel op de eerste 2 dagen, en hun mondeling examen op den 3den dag aflegden, werd van de examinatoren niet meer tijd gevorderd dan in vorige jaren.

Voor akte A bestond het schriftelijk werk uit:

1°. eene vertaling van eene bladzijde uit een der volgende werken van mr. J. Van Lennep: De Roos van Dekama, De Pleegzoon, Ferdinand Huyck, Elizabeth Musch;

2°. eene dictée, bestaande uit een vrij moeielijk stuk modern proza, en

3°. een résumé van eene fabel van Lafontaine, met ontwikkeling der moraal en toepassing.

Voor de vertaling werden de drie ochtenduren (9-12) voor de dictée een half uur (1-1½), en voor het résumé met inbegrip van den tijd tot voorbereiding, twee en een half uur (1½—4) aangewezen. Vreemdelingen, die verklaarden het Nederlandsch niet genoegzaam te verstaan, maakten in plaats van bovengenoemde vertaling een opstel over een niet-literarisch onderwerp (2 uur) en eene paraphrase van een kort gedicht of poëtisch fragment (1 uur). Het mondeling examen, waarvan de duur op 1½ uur bepaald was, begon na een kwartier tot voorbereiding gegeven, met het lezen en verklaren van een fabel, welke gereede aanleiding gaf tot het behandelen van de beteekenis der woorden en eigenaardige zegswijzen, de synonymiek, den zinsbouw, de woordvorming en afleiding, terwijl het andere gedeelte van 't examen gewijd was aan de voornaamste hoofdstukken der syntaxis, bij welke meer in 't bijzonder werd stilgestaan. Candidaten, die geenerlei akte van bekwaamheid voor 't onderwijs bezaten, moesten daarenboven het bewijs leveren, dat zij eenige algemeene begrippen hadden omtrent de bij het taalonderwijs te volgen methode. Een zeker aantal vertalingen en dictées waren reeds op de tweede voorloopige vergadering den 28sten November gehouden, vastgesteld, terwijl gedurende den loop der examens voor de keuze der overige werd gezorgd

Het schriftelijk werk voor B (letterkundig gedeelte be-

stond uit een opstel over een literarisch onderwerp, door den candidaat gekozen uit een viertal, zooveel doenlijk ontleend aan verschillende perioden der letterkunde. De Commissie meende ditmaal onderwerpen genomen uit de literatuur vóór de 16de eeuw achterwege te moeten laten, vooral omdat het aantal eenigszins geschikte onderwerpen reeds vroeger was gebruikt, en ten andere omdat men reeds meermalen de opmerking had gemaakt, dat opstellen aan dat tijdperk ontleend, meerendeels oppervlakkige overzichten waren, zelden op eigen lectuur steunden en dus weinig of niets bewezen voor de kennis van den candidaat; hoogstens mochten ze een toetssteen heeten voor de meerdere of mindere gemakkelijkheid, waarmede hij de beschouwingen van een of ander leerboek wist weer te geven. Bovendien gaf het mondeling examen den examinator de gelegenheid zich te vergewissen, of de candidaat ook dit gedeelte der letterkunde op voldoende wijze had bestudeerd.

Het letterkundig examen op den 2den dag ($2^1/_2$ uur) begon met de literarische analyse van een klassiek dramatisch werk, waarvan een of meer tooneelen meer bepaaldelijk behandeld moesten worden. Ter voorbereiding werd ruim een kwartier toegestaan. Verder omvatte dit gedeelte van het examen het onderzoek naar de bekendheid van den candidaat met de voornaamste schrijvers en hunne werken, alsook de geschiedenis der letterkunde.

Het schriftelijk werk voor de candidaten B (volledige akte) bestond den eersten dag uit hetzelfde werk, dat voor de dien dag opgeroepen candidaten A was aangewezen, en, den tweeden dag, uit het letterkundig opstel. De geheele derde dag was aan 't mondeling examen gewijd, dat gedurende twee en een half uur liep over de hedendaagsche en historische grammatica, naar aanleiding van eenige regels van Montaigne, die den candidaat ruim een kwartier vóór 't begin van 't examen werden aangewezen, en verder over synonymiek, geschiedenis der taal en hoofdregels der stijlleer. Het letterkundig examen, geheel hetzelfde als het hierboven vermelde voor de candidaten B (letterkundig gedeelte) eischte eveneens $2^1/_2$ uur. Tusschen beide examens werd eene pauze van $1^1/_2$ à 2 uur toegestaan.

De uitslag van het gehouden onderzoek moge Uwer Excellentie blijken uit de volgende tabellen:

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Getal van hen die							
		zich hebben aangemeld.	zich hebben teruggetrokken vóór het examen.	niet zijn opgekomen.	examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zich hebben teruggetrokken onder het examen.	zijn afgewezen.	Afgewezenen en teruggetrokkenen te zamen.
Akte van bekwaamheid B voor schoolonderwijs in de Fransche taal en letterkunde, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87)	Vrouwelijke	4	0	0	4	2	2	0	2
	Mannelijke	7	0	0	7	3	3	1	4
	Totaal	11	0	0	11	5	5	1	6
Akte van bekwaamheid B, als boven.	Vrouwelijke	2	0	0	2	0	0	2	2
—									
Candidaten in het bezit van akte A voor 1884 verkregen	Mannelijke	13	0	1	12	1	4	7	11
	Totaal	15	0	1	14	1	4	9	13
Akte van bekwaamheid A voor schoolonderwijs in de Fransche taal, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87).	Vrouwelijke	41	2	0	39	20	1	18	19
	Mannelijke	38	5	4	29	9	4	16	20
	Totaal	79	7	4	68	29	5	34	39

TABEL II. AKTE B IN HAAR GEHEELEN OMVANG.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat:	Spraakkunst. Mondeling. Verklaring.	Vormleer.	Syntaxis.	Historische grondslag.	Stijlleer.	Schriftelijk. Résumé.	Vertaling.	Dictée.	Letterkunde. Mondeling. Geschiedenis der letterkunde.	Hoeveelheid lectuur.	Oordeel over het gelezene.	Letterkunde. Opstel. Inhoud.	Taal en stijl.	Mondeling paedagogisch gedeelte.	Uitspraak.	Vaardigheid.	In plaats van de vertaling. Paraphrase.	Composition.
Mannelijke .	Zeer goed (5).	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Goed (4) . .	1	1	»	1	»	2	»	1	1	3	1	2	»	»	1	1	»	»
	Voldoende (3).	2	2	1	2	3	1	2	1	3	1	2	2	3	»	3	3	»	»
	Bijna vold. (2)	1	1	3	1	1	1	2	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»
	Onvoldoende (1)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Slecht (0) . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vrouwelijke .	Zeer goed (5).	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Goed (4) . .	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	2	2	1	»
	Voldoende (3).	»	2	»	1	2	2	1	2	2	2	1	1	2	1	»	»	»	
	Bijna vold. (2)	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Onvoldoende (1)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Slecht (0) . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

TABEL III. B. Bezitters van akte A vóór 1884 verkregen.

CANDIDATEN.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat:	Mondelinge verklaring.	Letterkunde. Mondeling. Geschiedenis der letterk.	Hoeveelheid lectuur.	Oordeel over het gelezene.	Schriftelijk opstel. Inhoud.	Taal en stijl.	Uitspraak.	Vaardigheid.
Mannelijke.	Zeer goed (5).	»	»	»	»	»	»	»	»
	Goed (4)	»	1	»	»	3	2	1	1
	Voldoonde (3).	1	»	1	»	1	2	6	3
	Bijna voldoende (2). . .	2	5	6	6	4	3	1	4
	Onvoldoende (1)	5	2	1	2	»	1	»	»
	Slecht (0)	»	»	»	»	»	»	»	»
Vrouwelijke.	Zeer goed (5).	»	»	»	»	»	»	»	1
	Goed (4)	»	»	»	»	»	»	1	»
	Voldoende (3).	2	1	1	1	»	1	1	1
	Bijna voldoende (2). . .	»	1	1	1	2	1	»	»
	Onvoldoende (1)	»	»	»	»	»	»	»	»
	Slecht (0)	»	»	»	»	»	»	»	»

TABEL IV. AKTE A.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat:	Mondelinge verklaring.	Spraakkunst. Mondeling. Vormleer.	Syntaxis.	Schriftelijk. Résumé.	Vertaling.	Dictée.	Mondeling paedagogisch gedeelte.	Uitspraak.	Vaardigheid.	In plaats van de vertaling. Opstel.	Paraphrase.
Mannelijke.	Zeer goed (5). . .	»	1	»	»	»	1	»	2	»	»	»
	Goed (4)	2	5	3	3	»	5	2	3	4	1	»
	Voldoende (3). . .	16	6	6	6	5	7	5	14	15	2	1
	Bijna voldoende (2).	4	8	8	11	8	4	4	6	6	1	2
	Onvoldoende (1) . .	3	4	8	5	8	8	»	»	»	»	1
	Slecht (0)	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vrouwelijke.	Zeer goed (5). . .	»	»	»	1	»	4	»	2	1	1	»
	Goed (4).	4	5	2	6	2	10	2	19	12	2	1
	Voldoende (3). . .	23	13	18	12	11	14	16	14	21	2	3
	Bijna voldoende (2).	10	12	10	12	9	8	1	3	4	1	2
	Onvoldoende (1) . .	1	8	8	7	10	2	1	»	»	»	»
	Slecht (0)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Om niet in herhalingen te vervallen, wenscht de Commissie ditmaal slechts enkele beschouwingen aan deze tabellen vast te knoopen. De verschillen, welke zij percentsgewijze voor de verschillende rubrieken aanwijzen met die van het vorige jaar, zijn niet van dien aard dat men van merkbaren voor- of achteruitgang kan spreken. Opvallend evenwel is de hoogst ongunstige uitslag van het examen voor de vrouwelijke zoowel als de mannelijke

candidaten B (letterkundig gedeelte); van de 14 geëxamineerde candidaten toch kon er slechts één worden toegelaten.

Het schriftelijk werk liet veel te wenschen over en was van enkelen zelfs uiterst gebrekkig, zoowel wat vorm als wat inhoud betrof. Ook bleek bij 't mondeling examen de letterkundige ontwikkeling van verreweg de meesten ver beneden peil te zijn. Mocht bij sommigen de hoeveelheid lectuur al voldoende genoemd worden, het oordeel over 't gelezene was verre van voldoende. En toch, hoe zal de candidaat het verband inzien tusschen verschillende tijdperken en tusschen de werken van verschillende schrijvers, als hij personen en zaken geheel scheef beoordeelt of in een verkeert daglicht stelt? Hoe zal hij den invloed der staatkundige gebeurtenissen of van 't maatschappelijk leven op de letterkunde of omgekeerd verklaren? Hoe zal hij zijnen leerlingen gevoel voor 't schoone weten in te boezemen, als hij het in de door hem gelezen werken zelf niet heeft weten te vinden? Oordeel, door degelijke lectuur, ijverige studie en gezet nadenken verkregen, is de basis van 't examen in de letterkunde. Zulk eene studie vereischt tijd en gestadige oefening, en misschien is het juist gebrek aan *beschikbaren tijd*, dat tot op zekere hoogte den treurigen uitslag van 't examen der bedoelde candidaten verklaart.

Verder wenscht de Commissie even stil te staan bij het feit, dat de lexicologische kennis der candidaten A dikwijls zooveel te wenschen overlaat, en hen, die zich voor dat examen voorbereiden, vooral opmerkzaam te maken op de noodzakelijkheid van de studie van de eigenlijke en figuurlijke beteekenis der woorden en het hedendaagsch taalgebruik. Het is niet genoeg dat de candidaat zelf, bij 't spreken of schrijven, oneigenlijke uitdrukkingen of woorden weet te vermijden, hij moet ook kunnen beoordeelen of zekere woorden en uitdrukkingen in een bepaalden zin gebruikt, fouten zijn tegen het taaleigen of niet. Dan alleen is hij in staat het werk zijner leerlingen behoorlijk te verbeteren en hunne taal te zuiveren.

Ook was de Commissie eenstemmig in het uitspreken van den wensch, dat voor vreemdelingen, die naar de volledige akte B dingen, de vertaling in 't Fransch verplichtend worde gesteld. De vrijstelling van die vertaling voor vreemdelingen, die hun examen A afleggen, door sommigen betreurd, kan, met het oog op de tegenwoordige regeling der examens, tot op zekere hoogte gebillijkt worden. Maar na door het verkrijgen van 't diploma A het recht verworven te hebben aan lagere en middelbare inrichtingen onderwijs te geven, moet de vreemdeling verplicht worden zich toe te leggen op de studie der landstaal, om bij zijn volgend examen, door 't maken eener vertaling, het bewijs te kunnen leveren, dat hij ook van 't Nederlandsch genoegzame kennis heeft opgedaan, om werkelijk met vrucht als taalleeraar op te treden.

Aan 't eind van haar verslag gekomen, moet de Commissie tot haar spijt constateeren, dat ook ditmaal weder verscheidene candidaten, met of zonder voorafgaande kennisgeving, niet zijn opgekomen. Zij kan niet beter doen dan de woorden der Hoogduitsche Commissie in het verslag van 1885 tot de hare te maken, waar die zegt: » Het ware te wenschen, dat wettelijke maatregelen het hier bedoelde kwaad trachtten te beteugelen, daar het besef niet bij allen levendig blijkt te zijn, dat door eene dergelijke handelwijze den Staat noodelooze uitgaven worden berokkend, en de leden der Commissie, ter wille van de lichtvaardigheid van enkelen, langer dan noodig is, aan hunnen werkkring worden onttrokken "

Met dankzegging voor het in haar gestelde vertrouwen, legt de Commissie hare taak neder.

Namens de Commissie:

J. G. Van Eyken, *Voorzitter.*

N. L. Verlint, *Secretaris.*

BIJLAGE 8.

VERSLAG *der commissie, in* 1886 *belast met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal, lager en middelbaar onderwijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van* 9 *Augustus* 1879 (Staatsblad *n*°. 149).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, ingevolge beschikking van Uwe Excellentie dd. 5 Juni 1886, n°. 1600[1], afd. Onderwijs, in 1886 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (lager en middelbaar onderwijs) heeft de eer bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, voorzitter;
C. Altena, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Nijmegen;
F. A. R. Beekman, leeraar aan de eerste hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam;
H. H. Breuning, leeraar aan het gymnasium te Leiden;
F. C. Corbach, leeraar aan de hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Groningen;
G. R. Deelman, leeraar aan het gymnasiun en de hoogere burgerschool te Deventer;
J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;
J. Klein, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;
J. Leopold Hz., leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda;
F. G. De Liefde, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool en het gymnasium te Middelburg;
L. Obermüller, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;
H. Hol, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool en het progymnasium te Gouda;
A. L. Schmitt jr., leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage.

Van de twee voorbereidende vergaderingen, bedoeld in art. 13 van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149), werd de eerste den 16den Juli, de tweede den 8sten Augustus, den dag onmiddellijk voorafgaande aan den aanvang der examens, te 's Gravenhage gehouden. De vergaderingen waren aan de gewone, jaarlijks terugkeerende werkzaamheden gewijd: het onderzoek van de stukken der candidaten, het vaststellen der oproepingsbrieven, het bespreken van inrichting en omvang der verschillende examens; eindelijk — in de tweede vergadering — het bepalen van het op te geven schriftelijk werk.

Het groote aantal leden der commissie, dat noodig was gebleken, nu door Uwe Excellentie gevolg was gegeven aan het voorstel van den voorzitter om de examens voor lager en middelbaar onderwijs wederom gezamenlijk te doen plaats hebben, maakte een betrekkelijk snellen afloop der examens mogelijk. De examens van de 207 candidaten, die zich hadden aangemeld, werden verdeeld over 17 examendagen, van 9 tot en met 27 Augustus. Daarbij werd aan den stelregel vastgehouden, dat bij alle examens, ook die voor lager onderwijs, het schriftelijk gedeelte aan het mondelinge behoort vooraf te gaan.

Inrichting en omvang der verschillende examens ondergingen geene belangrijke wijzigingen. Tegen de wijze, waarop de examens in vorige jaren zijn afgenomen, waren geene bezwaren in den boezem der commissie gerezen, en voor zoover haar bekend was, ook niet daarbuiten. Zij was dan ook van oordeel, dat er geene redenen bestonden om af te wijken van de regeling, in de laatste jaren gevolgd, eene regeling, die, voor zoover de wettelijke bepalingen het gedoogden, den candidaat de grootst mogelijke vrijheid liet om van zijne kennis en ontwikkeling te doen blijken.

Voorts werd besloten, dat de heeren Frantzen en Klein, zoo noodig ook de voorzitter, zich zouden belasten met het afnemen der examens B, terwijl dezelfde heeren, benevens de heeren De Liefde en Pol het onderzoek der candidaten voor de akte A middelbaar onderwijs op zich namen. De overige leden der commissie, voor zoover noodig ook de reeds genoemden, belastten zich met de examens voor lager onderwijs. De heer Schmidt werd tot secretaris der commissie gekozen.

Voor de vertalingen uit het Nederlandsch in het Hoogduitsch voor de candidaten die naar de akte A dongen, en voor die candidaten voor de akte B, die het volledig examen moesten afleggen, werden geschikte stukken gekozen uit: R. Fruin's »Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog". De vertalingen uit het Hoogduitsch in het Nederlandsch voor de akte lager onderwijs werden genomen uit Schilder's »Geschichte des dreiszigjährigen Kriegs", terwijl voor die uit het Nederlandsch in het Hoogduitsch door de leden der commissie geschikte stukken uit verschillende bronnen gekozen, andere minder geschikte gewijzigd, nog andere zelf gemaakt werden. De 17 goedgekeurde opgaven — voor elken examendag eene — werden onder behoorlijk toezicht gehectographeerd.

De examens hebben op de bovengenoemde dagen zonder stoornis plaats gehad. Alleen de voorzitter was door ongesteldheid eenige dagen verhinderd de examens bij te wonen, gedurende welken tijd door den heer Klein het voorzitterschap is waargenomen.

De volgende tabel wijst, voor de verschillende examens afzonderlijk, eerst voor de mannelijke en vervolgens voor de vrouwelijke candidaten den uitslag der examens aan:

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Aantal der candidaten die: zich hadden aangemeld.	niet zijn opgekomen.	zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zich hebben teruggetrokken.	zijn afgewezen.	zich hebben teruggetrokken en zijn afgewezen, te zamen
Mannelijke candidaten:							
I. Akte naar aanleiding van art. 65 der wet tot regeling van het lager onderwijs	94	12	82	25	1	56	57
II. Akte A naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879	22	6	16	5	2	9	11
III. Akte B als voren.							
1. Candidaten, in het bezit der akte A, vóór 1884 verkregen	1	»	1	1	»	»	»
2. Candidaten voor de volledige akte	2	1	1	1	»	»	»
Totaal . . .	119	19	100	32	3	65	68
Vrouwelijke candidaten:							
I. Akte naar aanleiding van art. 65 der wet tot regeling van het lager onderwijs	72	3	69	30	3	36	39
II. Akte A als boven	12	1	11	6	»	5	5
III. Akte B als boven.							
1. Candidaten, in het bezit der akte A, vóór 1884 verkregen	4	»	4	3	1	»	1
2. Candidaten voor de volledige akte	»	»	»	»	»	»	»
Totaal . . .	88	4	84	39	4	41	45
Algemeen totaal . . .	207	23	184	71	7	106	113

Aan ééne vrouwelijke candidate voor de akte A, wier goed mondeling examen niet in overeenstemming was met haar niet bevredigend schriftelijk werk, stond de commissie het afleggen van een tweede schriftelijk examen toe. Zij kon op grond van die tweede vertaling worden toegelaten, Het mondeling examen van ééne vrouwelijke candidate voor de akte B werd met een dag verlengd, daar de commissie de onvoldoende uitkomsten van het op den eersten dag ingestelde onderzoek aan tijdelijke indispositie meende te moeten toeschrijven. Ook deze candidate mocht de gevraagde akte verwerven.

Hieronder volgt in de eerste plaats een tabellarisch overzicht over de uitkomsten van de examens voor de akte lager onderwijs in bijzonderheden. (1)

(1) Op de lijsten werden de voor de verschillende onderdeelen behaalde cijfers vaak gewijzigd door een bijgevoegd plus- of minusteeken om de einduitkomst nauwkeuriger te kunnen opmaken; die bijvoegingen zijn in bovenstaande tabel verwaarloosd. Dezelfde opmerking geldt voor de tabellen over de uitkomsten van de examens voor het middelbaar onderwijs.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Vertaling Nederl. Hoogduitsch.	Vertaling Hoogduitsch Nederl.	Spraakkunst.	Kennis van het taaleigen.	Mondeling taalgebruik.	Uitspraak.
Mannelijke (aantal 82) (1)	Zeer goed	»	»	»	»	»	»
	Goed	5	8	6	3	4	1
	Voldoende	23	37	33	32	39	35
	Onvoldoende . . .	44	32	30	38	30	33
	Slecht	10	5	12	8	8	12
Vrouwelijke (aantal 69) (2)	Zeer goed	»	»	»	»	1	»
	Goed	6	7	7	10	15	13
	Voldoende	28	43	36	33	34	43
	Onvoldoende . . .	27	14	21	18	16	10
	Slecht	8	4	2	5	»	»

(1) Eén trok zich vóór het mondeling examen terug.
(2) Twee trokken zich vóór het mondeling examen, ééne gedurende het schriftelijk examen terug.

Eene nadere toelichting dier cijfers komt der commissie overbodig voor. Zij zoude op dezelfde gebreken moeten wijzen, die herhaaldelijk in vroegere verslagen zijn aangestipt: onvoldoende voorbereiding, vooral bij de mannelijke candidaten, ontoereikende oefening in de toepassing der taalregels en in het nauwkeurig vertalen uit het Nederlandsch in de vreemde taal, slordige en onzuivere vertalingen uit de vreemde taal in de moedertaal, de geringe zorg besteed aan de theoretische studie der uitspraak, het woordelijk van buiten leeren der grammaticale regels, zonder dat men deze door nauwgezette en opmerkzame lectuur in vleesch en bloed laat overgaan. Hoe velen, vooral van de mannelijke candidaten, zich lichtvaardig aan het examen wagen, wordt duidelijk door de volgende cijfers.

Van de 82 opgekomen mannelijke candidaten hadden zich niet minder dan 30 reeds in vroegere jaren aan het examen voor dezelfde akte onderworpen; 21 deden het voor den tweeden, 7 voor den derden, 2 voor den vierden keer. Daarvan verwierven thans respectievelijk 9, 2 en 1 het diploma. Bij de zeer matige eischen voor deze akte ligt de gevolgtrekking voor de hand. Onder de 69 vrouwelijke candidaten die examen aflegden, waren er althans geene die reeds meer dan eens te vergeefs naar de akte hadden gedongen: 16 deden het voor den tweeden keer, van welke ook niet meer dan 7 slaagden.

Ook voor de examens middelbaar onderwijs volgt thans eene gedetailleerde opgave der resultaten in den vorm van tabellen.

AKTE A.

CANDIDATEN.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Schriftelijk. Vertaling. (2)	Klank- en vormleer.	Syntaxis.	Kennis van het taaleigen.	Methodologie. (3)	Mondeling taalgebruik.	Uitspraak.
Mannelijke . . (aantal 16). (1)	Zeer goed	»	»	»	»	»	1	1
	Goed.	»	1	2	»	»	2	»
	Voldoende	6	5	5	8	1	5	6
	Onvoldoende	7	6	5	5	»	5	5
	Slecht	3	3	2	1	4	1	2
Vrouwelijke. . (aantal 11).	Zeer goed	»	»	»	»	»	»	»
	Goed	1	»	2	1	»	8	3
	Voldoende	6	7	4	6	2	3	6
	Onvoldoende	4	4	5	4	4	»	2
	Slecht	»	»	»	»	»	»	»

(1) Twee trokken zich vóór of tijdens het mondeling examen terug.
(2) Twee vrouwelijke candidaten vreemdelingen, gaven de voorkeur aan het maken van een opstel en van eene paraphrase van een gedicht, in plaats van de vertaling. De door haar behaalde cijfers zijn, tot één cijfer herleid, onder deze rubriek gebracht.
(3) Van het examen in methodologie (theorie van onderwijs en opvoeding) waren 11 mannelijke en 5 vrouwelijke candidaten vrijgesteld.

Van de 16 geëxamineerde mannelijke candidaten voor de akte A hadden zich niet minder dan 11 reeds in vorige jaren aan hetzelfde examen onderworpen. Van hen werden 7 voor den tweeden, 1 voor den vierden keer afgewezen; twee candidaten die het examen voor den tweeden keer deden, en één candidaat die het voor den derden keer beproefde, slaagden thans. Van de 11 vrouwelijke candidaten die zijn opgekomen, hadden 4 het examen reeds eenmaal beproefd: van haar mochten thans 3 het diploma verwerven. Eéne vrouwelijke candidate, die thans werd toegelaten, had reeds drie vergeefsche pogingen gedaan om tot dat doel te geraken.

AKTE B. (1)

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat:	Schriftelijk. Opstel (inhoud).	Opstel (taal en stijl.)	Vertaling.	Vormleer.	Syntaxis.	Kennis van het taaleigen.	Methodologie.	Historische spraakkunst.	Stijleer.	Geschiedenis der letterkunde.	Lectuur (oordeel en hoeveelheid).	Mondeling taalgebruik.	Uitspraak.
Mannelijke . . (aantal 2).	Zeer goed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Goed	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
	Voldoende	»	2	1	1	1	1	»	»	1	1	2	2	2
	Onvoldoende . . .	2	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»
	Slecht	»	»	»	»	»	»	»	»	«	»	»	»	»
Vrouwelijke. . (aantal 4). (2)	Zeer goed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Goed	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1
	Voldoende	1	3	»	»	»	»	»	»	»	3	2	3	2
	Onvoldoende . . .	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Slecht	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

(1) Eén mannelijke candidaat legde het volledig examen af. De andere mannelijke en de vier vrouwelijke candidaten waren in het bezit der akte A, vóór 1884 verkregen, en derhalve vrijgesteld van het onderzoek in de onderdeelen, genoemd in alinea 1 en 2 van het progamma voor de akte B, zooals het laatstelijk is gewijzigd bij Koninklijk besluit van 14 October 1884 (*Staatsblad* n°. 216).
(2) Eene trok zich vóór het mondeling examen terug.

Ook bij deze akte dient opgemerkt, dat één mannelijke en de drie vrouwelijke candidaten, die dit jaar slaagden, het examen ten vorigen jare met ongunstigen uitslag hadden afgelegd. De vrouwelijke candidaat, die zich terugtrok, beproefde het examen evenmin voor den eersten keer.

De commissie wenscht ditmaal geene beschouwingen aan deze tabellen vast te knoopen. Zij heeft geene opmerkingen van eenig gewicht te voegen bij hetgeen in vorige jaren door opvolgende commissiën en het laatst door hare onmiddellijke voorgangster in 1885 aan de aandacht van Uwe Excellentie is onderworpen. Mogen al de uitkomsten van de laatstelijk gehouden examens, met name van die voor de akte B, iets gunstiger zijn dan in vorige jaren, tot bijzondere bevrediging kunnen die uitkomsten zekerlijk geene aanleiding geven, wanneer maar alleen op het feit gelet wordt, dat van de toegelaten candidaten voor de akte A slechts twee mannelijke en drie vrouwelijke candidaten, voor de akte B slechts één mannelijke candidaat het examen voor het eerst aflegden. Laatstbedoelde candidaat, die het examen B in zijn ganschen omvang deed, had zich door eene tamelijk langdurige studie aan binnen- en buitenlandsche universiteiten, een ruimeren blik en eene meer algemeene ontwikkeling verworven, dan de meeste candidaten bij het examen vertoonen, zoodat de commissie vrijheid vond enkele leemten in zijne kennis over het hoofd te zien. Dat van een dergelijk, geenszins in allen deele uitmuntend, examen met ingenomenheid melding moet worden gemaakt, als van eene heugelijke, al te zeldzame uitzondering, bewijst beter dan eene herhaalde opsomming van tekortkomingen en gebreken de gegrondheid van de wenschen, waarmede de commissie, in 1885 belast met het afnemen der examens voor de Hoogduitsche taal (middelbaar onderwijs), haar verslag heeft besloten. — De commissie meent dan ook thans te kunnen volstaan met eene verwijzing naar die wenschen, die zij volkomen deelt en gaarne tot de hare maakt.

Hiermede meent de commissie haar verslag te mogen besluiten en heeft mitsdien de eer Uwe Excellentie haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Groningen, 's Gravenhage,
22 November 1886.

Namens de Commissie,

B. Symons, *Voorzitter.*

A. L. Schmidt Jr., *Secretaris.*

BIJLAGE T.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1886 *belast met het afnemen der examens in de Engelsche taal, middelbaar onderwijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van* 9 *Augustus* 1879 (Staatsblad *n°*. 149).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, ingevolge beschikking van Uwe Excellentie van 5 Juni 1886 n°. 1600[1] en van 15 October 1886 n° 3002[1], afd. Onderwijs, in 1886 belast geweest met het afnemen der examens in de Engelsche taal en letterkunde (middelbaar onderwijs), heeft de eer verslag te doen van hare werkzaamheden:

Zij was samengesteld als volgt:

lid en voorzitter:

dr. W. G. Brill, oud-hoogleeraar van de Rijks-universiteit te Utrecht;

leden:

L. P. H. Eykman, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

C. Heyman, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;

G. B. Van Kampen, leeraar aan de eerste hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam;

A. S. Kok, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;

M. G. Van Neck, leeraar aan de hoogere burgerschool te Goes;

J. S. Robinson, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht;

J. G. Sennett, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Alkmaar;

C. J. Voortman, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Amersfoort.

In de beide voorloopige vergaderingen, gehouden te Utrecht op 30 October en 21 November 1886, werden de examens geregeld en de leden der commissie aangewezen, die zich beurtelings met de verschillende onderdeelen zouden belasten. Dagelijks waren, behalve de voorzitter, 4 leden der commissie werkzaam. Gedurende de eerste drie dagen van het examen werden telkens 4 candidaten voor de akte A geëxamineerd, terwijl voor de overige dagen dagelijks twee candidaten voor A en een candidaat voor B waren opgeroepen. Onder de laatsten hadden zich 7 candidaten aangemeld voor de volledige akte (4 mannelijke en 3 vrouwelijke), terwijl 8 candidaten voor B in het bezit waren van de akte A, verkregen vóór 1884 (2 vrouwelijke, 6 mannelijke).

Voor de akte A hadden zich aangemeld 38 candidaten, namelijk 18 vrouwelijke, 20 mannelijke.

Evenals ten vorigen jare bestond ook nu het schriftelijk werk voor de akte A uit eene vertaling van het Nederlandsch in het Engelsch, ditmaal gekozen uit een van Van Lennep's romantische werken (Ferdinand Huyck); hiervoor werd ruim 2 uren toegestaan; de tweede vertaling van het Engelsch in het Nederlandsch werd gekozen uit Byron's gedicht: » Childe Harold's Pilgrimage" en tot het maken waarvan 1 uur bestemd werd. Het maximum van tijd voor het mondeling examen van elken candidaat was gesteld op ongeveer 1½ uur; behalve in het onderzoek naar de verschillende onderdeelen der spraakkunst, werd ook een gedeelte van dezen tijd besteed aan het verklaren van een fragment uit een bekend gedicht of het behandelen van een stuk proza.

De candidaten voor de akte B, die *in* en *na* 1884 A verkregen hadden, werden behalve in de letterkunde, ook mondeling geëxamineerd in de onderdeelen vermeld in het programma, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 14 October 1884. Voor het letterkundig opstel had de candidaat de keus uit 4 onderwerpen van verschillenden aard. Het mondeling onderzoek voor de akte B duurde ongeveer 3, dat voor het letterkundig gedeelte alléén ongeveer 2 uren, terwijl voor het maken van het opstel 3 uren werden toegestaan.

De stof ter vertaling, zoowel als de onderwerpen voor het opstel, werden dagelijks in onderling overleg door de leden der commissie gekozen en het werk der candidaten op gelijke wijze beoordeeld.

De volgende tabel geeft een overzicht van den uitslag van het gehouden onderzoek:

Gevraagde akten van bekwaamheid.	Candidaten.	Getal van hen, die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zich hebben teruggetrokken gedurende het examen en zijn afgewezen.
Akte van bekwaamheid A, voor schoolonderwijs in de Engelsche taal.	Vrouwelijke . .	18	2	16	5	11
	Mannelijke. . .	20	5	15	2	13
	Totaal . . .	38	7	31	7	24
Akte van bekwaamheid B, voor schoolonderwijs in de Engelsche taal en letterkunde; candidaten in 't bezit van de akte A vóór 1884.	Vrouwelijke . .	2	1	1	»	1
	Mannelijke. . .	6	1	5	3	2
	Totaal . . .	8	2	6	3	3
Akte van bekwaamheid B, candidaten die akte A verkregen *in* en *na* 1884.	Vrouwelijke . .	3	»	3	2	1
	Mannelijke. . .	4	2	2	1	1
	Totaal . . .	7	2	5	3	2

(Voor de akte A en B te gelijk hadden zich geene candidaten aangemeld.)

Hieruit blijkt, dat van de 42 candidaten, die aan het examen hebben deelgenomen, 13 de gevraagde akte verkregen en 29 werden afgewezen; onder de laatsten waren er twee, een candidaat voor A en een voor B, die zich na het maken van het schriftelijk gedeelte terugtrokken.

Naar aanleiding van het bovenstaande gevoelt de comzich verplicht nog enkele bijzonderheden in het verslag mede te deelen.

De ongunstige uitslag van het geheele examen A en vooral dat voor de mannelijke candidaten is ditmaal in het oog vallend en moet, volgens het oordeel der commissie, vooral daaraan toegeschreven worden, dat er onder de 13 adspiranten die afgewezen werden, niet weinigen waren, die slechts ten halve, soms in het geheel niet op de hoogte waren van de gestelde eischen en zich geen rekenschap gegeven hadden van het verschil in hetgeen er verlangd wordt voor eene akte lager onderwijs en voor de akte A, middelbaar onderwijs.

Onder hen waren er enkelen, die zelfs bij eene poging, om eene akte lager onderwijs te verkrijgen, schipbreuk zouden geleden hebben. De meesten schenen niet te begrijpen, dat alvorens zich aan een dergelijk examen te onderwerpen, het noodig is zich met gemak van de taal te kunnen bedienen, eene meer dan oppervlakkige kennis te hebben van de taal, die te verkrijgen is door het lezen van ten minste enkelen der voornaamste prozaschrijvers, vooral van den laatsten tijd. Het zoogenaamd idioom der der taal was den meesten nagenoeg geheel onbekend. Wanneer de examinator verlangde, dat de candidaten verklaring zouden geven van de eenvoudigste grammatische vormen, zoodanig dat een leerling ze zou kunnen begrijpen; dat zij het onderscheid zouden aanwijzen in het gebruik van dagelijks voorkomende woorden van nagenoeg dezelfde beteekenis, en dat zij dat onderscheid door voorbeelden zouden ophelderen, konden zij, over het algemeen, niet dan zeer gebrekkig aan dien eisch beantwoorden. De ongunstigste resultaten vertoonden zich natuurlijkerwijze meest bij diegenen onder de candidaten, die een of andere betrekking buiten het onderwijs bekleedden of die nooit in de gelegenheid geweest waren, zich practisch als onderwijzer te vormen. De toelating toch, tot het afleggen van een examen voor het middelbaar onderwijs, is zoo gemakkelijk voor iedereen, dat men allicht gaat meenen dat er weinig voorafgaande studie noodig is om een dergelijk examen met goed gevolg af te leggen.

Maar ook onder hen, die in het bezit waren van eene akte lager onderwijs was het aantal dergenen, die aan de gestelde eischen beantwoorden konden, zeer gering. Vooral bleek dit ook weder, zooals reeds in vroegere verslagen gemeld is, uit de schriftelijke vertaling van het Nederlandsch in het Engelsch. Van de 31 vertalingen die gemaakt werden, moest aan 12 het praedicaat *onvoldoende*, aan 9 dat van *slecht* worden toegekend, niettegenstaande bij de beoordeeling steeds vele onnauwkeurigheden door de vingers werden gezien. Ook wat het gebruik der Nederlandsche taal betreft, moet de commissie opmerken, dat velen in de vertaling van een tweetal strofen uit Childe Harold's Pilgrimage niet gelukkig geslaagd zijn. Ook waar de candidaat het bewijs geleverd had van het oorspronkelijke te hebben verstaan, waren toch woordenkeus en de wijze van uitdrukking verre van bevredigend. Vooral bij het weergeven van een of ander beeld of bij de poging om eene figuurlijke uitdrukking in de moedertaal over te brengen, verried zich het gebrek aan oefening in het juist overzetten. De commissie acht dit een wezenlijk gebrek bij hen, die zich aan het onderwijs van eene vreemde taal willen wijden.

Bij het mondeling onderzoek deed zich hetzelfde verschijnsel voor; de vertaling van een gelezen fragment, hoezeer er uit bleek dat het gelezene verstaan werd, was bij velen weinig bevredigend, wat juistheid of keurigheid van uitdrukking betreft. Ofschoon men nu op een examen geene volmaaktheid mag vergen, toch is het in een onderwijzer of leeraar te wenschen, dat hij blijk geve niet al te onervaren te zijn in het juist en eenigszins smaakvol weergeven van het gelezene in de vreemde taal. Hierop nader aan te dringen is overbodig. Slechts meent de com-

missie er op te moeten wijzen; dat, zoowel als er bij de voorbereiding onafgebroken oefening in het vertalen van het Nederlandsch in het Engelsch noodig is, evenzeer aanhoudende en nauwgezette oefening in het vertalen van het Engelsch in het Nederlandsch noodzakelijk kan heeten. Gebrek aan vaardigheid en smaak in dat opzicht moet bij het onderwijs zeer nadeelig werken, bepaaldelijk op het gebruik van de moedertaal.

Onder de candidaten voor de akte A, waren twee vrouwelijke, die in plaats van bovengenoemde vertaling eene paraphrase maakten, volgens het recht haar toegekend als vreemdelingen; ééne dezer candidaten voldeed in alle opzichten aan de eischen.

Ofschoon het oordeel over de uitspraak iets gunstiger kan uitvallen, was toch het aantal van hen, wier uitspraak voldoende kon geacht worden, gering. Van de 31 candidaten verkregen 11 het praedicaat *voldoende*, slechts 3 dat van *goed*; veeltijds bleek het, dat ofschoon de theorie der uitspraak in hoofdzaak wel bestudeerd was, het teruggeven der klanken gebrekkig en slordig was.

Het aantal der toegelaten candidaten voor de akte B geeft eene meer gunstige verhouding. Echter moet hierbij niet vergeten worden, dat onder de 11 geëxamineerden voor B niet minder dan 8 candidaten waren, die de poging hetzij voor de tweede hetzij voor de derde maal waagden; van die 8 slaagden er thans 5. Een in alle opzichten goed opstel was ook nu, zelfs bij de geslaagde candidaten, eene zeldzaamheid. Vele van de opstellen waren geschreven in eene taal, waaraan elke afwisseling en kracht ontbrak. Dezelfde woorden en uitdrukkingen, dezelfde soort van volzinnen werden telkens herhaald. Ook in de behoorlijke regeling en rangschikking der te behandelen stof werd niet de noodige regelmatigheid en orde in acht genomen; bij kleinigheden werd dikwijls te lang stilgestaan, terwijl het wezenlijk onderwerp op den achtergrond bleef. Meer dan één candidaat brak plotseling af, zonder een voldoend slot aan zijn opstel te geven.

Het komt der commissie voor, dat het den candidaten niet nadrukkelijk genoeg kan worden herinnerd, dat, behalve kennismaking met de voorschriften van stijl en schrijfwijze, zooals men ze vindt in handboeken als die van Blair, Bain, Minto, Nicholl en anderen, zij zich steeds moeten toeleggen op de studie van de beste werken der groote prozaschrijvers vooral van den lateren tijd, met het doel om de verdiensten en eigenaardigheden van hunnen stijl op te sporen.

Bij het mondeling onderzoek voor de akte B bleek het niet zelden dat de candidaat de hoofdgebeurtenissen in de geschiedenis van Engeland in verband met het een of ander tijdperk in de letterkunde geheel voorbijgezien had. Het zal wel geen betoog behoeven, dat het lezen van een goed beknopt handboek over de geschiedenis van het Engelsche volk, bijvoorbeeld Green's Short History of the English people, tot recht begrip der toestanden, hoog noodig is.

Vooral met het oog op de examens voor de akte A meent de commissie nog met een enkel woord melding te moeten maken van de gedachtenwisseling, die er ook in de voorloopige vergaderingen, zoowel als in de eindvergadering der leden plaats had aangaande de inrichting der examens.

Ofschoon het natuurlijk is, dat er steeds gestreefd wordt naar eenvormigheid en gelijkheid in het opgeven der vertalingen, stelden sommige leden zich de vraag of het niet mogelijk zou zijn, de schriftelijke examens voor alle candidaten, dus ook die voor de akte B, te doen plaats hebben naar dezelfde opgave op denzelfden dag en op dezelfde plaats. Alle candidaten voor B zouden dan de keus hebben uit een zeker aantal gelijke onderwerpen voor een opstel. Behalve eene aanmerkelijke vereenvoudiging der werkzaamheden, dacht men, dat ook, en wel in de eerste plaats, de billijkheid jegens de candidaten zeer zou bevorderd worden, terwijl de wijze van beoordeeling ook eenvoudiger zou zijn en gemakkelijker zou vallen.

Het was de eenparige meening der leden, dat hiermede eene groote verbetering in de inrichting der examens verkregen zou worden. Het aantal dagen zou voor de candidaten hetzelfde blijven, daar het schriftelijk examen in één dag kon afloopen. Het geleverde schriftelijke werk zou onder berusting van den voorzitter der commissie blijven. Vervolgens zou telkens een groep candidaten voor het mondeling examen kunnen worden opgeroepen, nadat vooraf hun schriftelijk werk door de commissie zou zijn onderzocht en beoordeeld. Verdere bijzonderheden betreffende regeling en duur zouden natuurlijk geheel en al van omstandigheden, vooral van het aantal candidaten, afhangen. Als maatregel ter bevordering van gelijkvormigheid en billijkheid ten opzichte van de candidaten werd dit plan met veel ingenomenheid besproken, en besloten bij wijze van aanbeveling er melding van te maken in dit verslag.

Aan het einde harer taak gekomen, heeft de commissie de eer, Uwer Excellentie haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Utrecht/Amsterdam, 25 December 1886.

Namens de Commissie,

W. G. Brill, *Voorzitter.*

G. B. Van Kampen, *Secretaris.*

BIJLAGE U.

UITKOMSTEN van het onderzoek naar de kennis van het lezen en schrijven der ingelijfden bij de land- en zeemilitie in 1886. (Met eene graphische kaart).

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
DISTRICT 'S HERTOGENBOSCH.												
Arrond. 's Bosch.												
Berlicum	6	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Bokhoven	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cromvoirt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Empel c. a.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Engelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Esch	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Haaren	2	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Helvoirt	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
's Hertogenbosch	43	5	7	1	2	»	»	»	5	1	»	»
St. Michielsgestel	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rosmalen	9	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Vught	4	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»
	72	5	8	1	2	»	»	»	14	1	»	»
Arrond. Oss.												
Alem c. a.	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Berghem	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Deursen c. a.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dieden	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Geffen	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heesch	3	»	»	»	»	»	»	»	2	»	2	»
Herpen	4	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Huisseling c. s.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
L	2	2	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Lithoijen	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Megen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nistelrode	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Nuland	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Oijen c. a.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oss	5	»	1	»	»	»	»	»	2	1	»	»
Ravenstein	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Reek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Schayk	3	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	»
	39	3	8	»	1	»	»	»	8	2	6	»
Arrond. Boxmeer.												
Beers	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beugen c. a.	3	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Boxmeer	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kuyk c. a.	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Escharen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Gassel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Grave	7	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Haps	1	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Linden	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maashees	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Mill	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oeffelt	1	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Oploo c. a.	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sambeek	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Velp	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vierlingsbeek	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wanroy	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zeeland	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	54	»	2	»	»	»	»	»	4	2	1	»
DISTRICT BREDA.												
Arrond. Breda.												
Breda	31	4	4	1	»	»	»	»	2	2	2	»
Chaam	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dongen	7	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Ginneken c. a.	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Oosterhout	16	2	2	»	2	»	»	»	1	»	»	1
Prinsenhage	10	»	4	»	2	»	»	»	8	»	»	»
Rijsbergen	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Teteringen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zundert	8	»	»	»	1	»	»	»	1	2	4	»
	92	6	10	1	5	»	»	»	14	4	7	1
Arrond. Zevenbergen.												
Etten en Leur	11	2	2	»	»	»	»	»	4	1	2	»
Fijnaart c. a.	8	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Hoeven	3	1	»	»	»	»	»	»	1	1	2	»
Klundert	6	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Made c. a.	5	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudenbosch	14	2	3	»	»	»	»	»	2	1	3	»
Oud- en Nieuw-Gastel	9	»	2	»	»	»	»	»	2	1	»	»
Rucphen	9	»	6	»	»	»	»	»	2	1	3	»
Standdaarbuiten	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Terheyden	7	»	»	»	1	»	»	»	1	»	1	»
Willemstad	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zevenbergen	15	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwaluwe (Hooge- en Lage-)	5	»	»	2	»	»	»	»	1	»	»	»
	98	5	19	3	1	»	»	»	15	5	11	»
Arrond. Bergen op Zoom.												
Bergen op Zoom	18	2	5	»	»	»	»	»	2	»	1	»
Dinteloord c. a.	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Halsteren	7	»	»	»	1	»	»	»	2	1	»	»
Huibergen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuw-Vossemeer	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Ossendrecht	4	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Putte	3	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Roosendaal c. a.	11	»	»	1	»	»	»	»	2	»	»	»
Steenbergen c. a.	16	2	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Woensdrecht	6	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Wouw	8	2	3	»	»	»	»	»	»	»	4	»
	79	8	11	1	1	»	»	»	13	1	5	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN lezen en schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	alleen lezen. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	lezen noch schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.
DISTRICT TILBURG.												
Arrond. Tilburg.												
Alphen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Baarle-Nassau	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Berkel c. a.	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Gilze c. a.	3	»	1	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Goirle	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hilvarenbeek	4	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Hooge- en Lage-Mierden	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oisterwijk	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Tilburg	57	4	7	»	»	»	»	»	5	»	2	»
	80	5	9	»	»	»	»	»	9	»	3	»
Arrond. Heusden.												
Almkerk	7	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Andel (Op- en Neer-)	4	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Drongelen c. a.	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Dussen c. a.	4	»	1	»	»	»	»	1	2	»	»	»
Giessen	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hedikhuizen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heesbeen c. a.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Herpt	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heusden	5	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Meeuwen c. a.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudheusden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijswijk	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Veen	5	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
de Werken c. a.	6	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Werkendam	6	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Woudrichem	3	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»
Wijk c. a.	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	51	»	8	4	1	»	»	2	8	»	»	»
Arrond. Waalwijk.												
Baardwijk	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Besoijen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Capelle	4	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Drunen	5	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Geertruidenberg	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN lezen en schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	alleen lezen. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	lezen noch schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.
's Gravenmoer	2	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Loon op Zand	12	»	2	»	»	»	1	»	9	1	»	»
Nieuwkuyk	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Raamsdonk	10	»	»	2	»	1	»	»	1	1	»	»
Sprang	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Udenhout	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlijmen	7	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vrijhoeve-Capelle	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waalwijk	12	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waspik	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	73	1	7	4	1	1	1	»	12	2	1	»
Arrond. Oirschot.												
Best	5	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Bladel c. a.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boxtel	4	1	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Diessen	2	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Hoogeloon c. a.	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Liempde	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Moergestel	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oirschot	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oost-West- en Middelbeers	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Reusel	1	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Vessem c. a.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	27	1	1	»	1	»	»	»	9	»	»	»
DISTRICT EINDHOVEN. *Arrond. Eindhoven.*												
Aalst	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bergeyk	5	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Borkel c. a.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dommelen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Duizel c. a.	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Eersel	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eindhoven	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Gestel c. a.	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Luyksgestel	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nuenen c. a.	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Oerle	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Riethoven	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stratum	5	2	1	»	»	»	1	»	2	1	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Strijp	4	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Tongelre	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Valkenswaard	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veldhoven c. a.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waalre	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerhoven	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Woensel	8	1	2	»	»	»	»	»	3	»	1	»
Zeelst	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Zes-gehuchten	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	56	4	4	»	1	»	1	»	15	1	2	»
Arrond. Helmond.												
Aarle-Rixtel	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Asten	6	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Bakel c. a.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beek en Donk	3	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Budel	7	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Deurne c. a.	8	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Geldrop	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Heeze	5	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Helmond	16	1	2	»	»	»	»	»	3	2	»	»
Leende	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Lierop	1	»	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Lieshout	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Maasheeze	1	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Mierlo	6	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerendonk	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Someren	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Stiphout	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlierden	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	67	2	7	»	3	»	»	»	14	2	1	»
Arrond. Veghel.												
Boekel	6	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Dinther	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
den Dungen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Erp	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gemert	6	1	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Heeswijk	3	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
St. Oedenrode	7	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Schijndel	3	1	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.
Son c. a.	4	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Uden	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veghel	8	»	1	»	1	»	»	»	1	»	»	»
	52	2	3	1	1	»	»	»	13	»	»	»
DISTRICT ARNHEM.												
Arrond. Arnhem.												
Arnhem	55	4	7	7	1	»	»	2	3	»	1	»
Brummen	17	1	3	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Doorwerth	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Renkum	14	»	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Rheden	20	1	1	»	1	»	»	»	2	»	»	»
Rozendaal	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wageningen	10	»	2	»	3	»	»	»	2	»	»	»
	116	6	17	7	5	»	»	2	9	»	2	»
Arrond. Harderwijk.												
Barneveld	9	1	5	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Ede	29	2	2	1	»	»	»	»	5	»	»	»
Ermelo	12	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Harderwijk	7	2	2	3	1	»	»	1	3	»	»	»
Hoevelaken	1	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Nijkerk	13	»	2	3	»	»	»	»	5	»	»	»
Putten	12	»	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Scherpenzeel	5	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
	88	6	18	8	2	»	»	1	15	»	2	»
Arrond. Apeldoorn.												
Apeldoorn	27	4	10	»	1	»	»	»	2	1	1	»
Doornspijk	9	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Elburg	6	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Epe	24	3	6	1	»	»	»	»	1	1	1	»
Hattem	7	»	5	»	1	»	»	»	2	»	»	»
Heerde	22	3	2	»	»	»	»	»	1	1	1	»
Oldebroek	10	»	1	»	»	»	»	»	3	»	1	»
Voorst	32	1	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	137	11	29	2	2	»	»	»	9	3	4	»
DISTRICT ZUTPHEN.												
Arrond. Zutphen.												
Gorssel	10	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hengelo	10	2	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Laren	6	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lochem	8	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ruurlo	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Steenderen	8	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»
Vorden	6	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Warnsveld	10	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Zelhem	8	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Zutphen	28	3	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	102	7	19	»	1	»	»	1	4	»	»	»
Arrond. Groenlo.												
Aalten	20	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Borculo	6	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eibergen	10	2	3	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Groenlo	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lichtenvoorde	9	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Neede	5	»	»	»	»	»	1	»	1	1	1	»
Winterswijk	14	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Wisch	11	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»
	81	3	7	»	2	»	1	»	3	2	1	»
Arrond. Doesburg.												
Angerlo	4	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Bergh	13	»	3	»	1	»	»	»	1	»	1	»
Didam	8	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Dinxperlo	10	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Doesburg	11	1	1	»	»	»	»	»	1	»	2	»
Doetinchem (Ambt)	11	3	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Doetinchem (Stad)	6	»	2	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Duiven	6	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Gendringen	16	»	»	»	»	»	»	»	1	2	»	»
Herwen en Aerdt	7	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Hummelo	3	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Pannerden	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weht	5	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Westervoort	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zevenaar	9	1	4	»	»	»	»	»	3	»	»	»
	114	5	17	1	2	»	»	»	13	3	4	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN lezen en schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	alleen lezen. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	lezen noch schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.
DISTRICT TIEL.												
Arrond. Tiel.												
Bemmel	11	1	5	1	»	»	1	»	1	»	»	»
Dodewaard	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Echteld	9	»	1	»	»	»	»	»	1	1	»	»
Elst	9	»	4	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Gent	6	»	3	1	»	»	»	»	»	1	»	»
Hemmen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heteren	7	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Huissen	6	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kesteren	7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Lienden	13	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maurik	10	1	3	1	»	»	»	1	2	»	»	1
Tiel	16	1	3	1	»	»	1	»	3	2	1	1
Valburg	6	»	1	»	1	»	»	»	1	»	»	»
IJzendoorn	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Zoelen	6	1	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»
	109	5	25	4	1	»	3	1	12	4	3	2
Arrond. Geldermalsen.												
Beesd	4	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Beusichem	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»
Brakel	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Buren	4	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Buurmalsen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Culenborg	14	2	1	»	1	»	»	»	2	»	»	»
Deil	8	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Est en Opijnen	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gameren	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Geldermalsen	7	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Haaften	5	»	»	1	»	»	»	»	1	»	1	»
Herwijnen	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kerkwijk	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Nederhemert	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ophemert	5	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Poederoijen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Varik	3	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Vuren	2	»	2	1	»	»	»	»	3	»	»	»
Waardenburg	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN lezen en schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	alleen lezen. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	lezen noch schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.
Wadenoijen	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Zuilichem	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	80	4	22	3	1	»	»	»	10	»	4	»
Arrond. Zalt-Bommel.												
Ammerzoden	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Appeltern	8	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batenburg	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bergharen	3	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Dreumel	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Driel	8	»	8	»	»	»	»	»	3	»	2	»
Druten	8	»	4	2	1	»	»	»	»	»	»	»
Hedel	6	2	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Heerewaarden	3	»	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Horssen	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hurwenen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rossum	2	»	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Wamel	13	»	4	»	2	»	»	»	»	»	1	»
Zalt-Bommel	8	»	2	1	»	»	»	»	»	1	»	»
	72	4	26	4	4	»	»	»	6	1	3	»
Arrond. Nijmegen.												
Balgoy	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beuningen	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Ewijk	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Groesbeek	14	»	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Heumen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Millingen	7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Nijmegen	41	3	10	3	1	»	»	»	2	»	»	1
Overasselt	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Ubbergen	7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Wijchen	2	»	3	»	»	»	»	»	1	»	1	»
	85	3	15	3	1	»	»	»	8	1	2	1
DISTRICT 'S GRAVENHAGE.												
Arrond. 's Gravenhage.												
's Gravenhage	207	15	13	14	»	»	»	»	4	»	»	»
Wassenaar	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	214	15	13	14	»	»	»	»	4	»	»	»
Arrond. Delft.												
Berkel	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zeemilitie.	Landmilitie.			Zeemilitie.	Landmilitie.			Zeemilitie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Bleiswijk	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Delft	44	7	3	»	»	»	»	»	2	»	1	»
's Gravenzande	7	1	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Hof van Delft	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
de Lier	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Loosduinen	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Monster	13	1	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Naaldwijk	8	1	1	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Nootdorp	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Pijnacker	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijswijk	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schipluiden	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stompwijk	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Veur	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Voorburg	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vrijenban	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wateringen	3	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Zegwaard	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zoetermeer	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	124	10	13	4	2	»	»	»	4	»	3	»
Arrond. Leiden.												
Hillegom	7	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Katwijk	7	»	1	3	»	»	»	1	1	»	»	»
Leiden	75	10	18	3	»	»	»	»	»	1	1	»
Leiderdorp	6	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Lisse	2	»	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Noordwijk	9	»	3	1	»	»	»	»	»	»	1	»
Noordwijkerhout	5	»	1	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Oegstgeest	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijnsburg	3	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Sassenheim	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Valkenburg	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»
Voorhout	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Voorschoten	6	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Warmond	1	»	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Zoeterwoude	8	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	138	13	34	10	1	»	»	1	5	1	4	»
Arrond. Woerden.												
Ter Aar	5	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN lezen en schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	alleen lezen. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	lezen noch schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.
Aarlanderveen	2	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Alkemade	6	»	»	»	2	»	»	»	1	»	»	»
Alphen	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Barwoutswaarder	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Benthuizen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bodegraven	5	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Boskoop	15	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hazerswoude	8	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Koudekerk	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leimuiden	3	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwkoop	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»
Nieuwveen	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudshoorn	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Reeuwijk	6	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Rietveld	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijnsaterwoude	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waarder	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lange- Ruige Weide	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Woerden	8	»	4	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Woubrugge	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zevenhoven	1	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Zwammerdam	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	77	3	15	1	4	»	»	»	7	»	3	»
DISTRICT ROTTERDAM.												
Arrond. Rotterdam.												
Rotterdam	256	40	48	9	1	1	»	»	5	1	»	»
Arrond. Gouda.												
Ammerstol	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Bergambacht	7	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Berkenwoude	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Capelle a/d IJssel	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gouda	35	1	4	4	»	»	»	»	2	»	»	»
Gouderak	2	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Haastrecht	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Hekendorp	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krimpen a/d Lek	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Krimpen a/d IJssel	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lekkerkerk	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Moercapelle	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Moordrecht	6	»	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Nieuwerkerk a/d IJssel	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ouwerkerk a/d IJssel	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudewater	3	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Papekop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schoonhoven	8	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stolwijk	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlist	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waddinxveen	7	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Zevenhuizen	7	2	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»
	100	4	10	8	2	»	»	»	7	»	2	»
Arrond. Schiedam.												
Oost- en West-Barendrecht	6	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bergschenhoek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Charlois	16	3	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Hillegersberg	3	2	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoogvliet	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kralingen	20	1	3	1	1	»	»	»	1	»	»	»
Overschie	6	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Pernis	3	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Poortugaal	2	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Ridderkerk	13	4	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Rhoon	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schiebroek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schiedam	46	2	10	3	»	»	1	»	1	»	1	»
IJsselmonde	4	2	4	»	1	»	»	»	1	»	»	»
	126	17	29	8	3	»	1	»	5	»	2	»
Arrond. Vlaardingen.												
Abbenbroek	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Brielle	10	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Geervliet	3	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Heenvliet	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hekelingen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hellevoetsluis	3	1	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuw-Helvoet	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kethel c. a.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maasland	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maassluis	7	1	»	3	»	»	»	»	1	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN lezen en schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	alleen lezen. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	lezen noch schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.
Nieuwenhoorn	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Oostvoorne	5	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudenhoorn	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rockanje	4	»	1	»	1	»	»	»	»	»	1	»
Rozenburg	6	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Spijkenisse	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vierpolders	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlaardingen	11	1	1	4	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlaardinger-Ambacht	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuidland	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwartewaal	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	77	5	15	12	1	»	»	»	3	»	1	»
DISTRICT DORDRECHT.												
Arrond. Dordrecht.												
Oud-Alblas	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Alblasserdam	7	»	1	4	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuw-Beijerland	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oud-Beijerland	10	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuid-Beijerland	5	»	2	»	»	»	»	»	1	1	»	»
Dordrecht	49	5	5	4	»	»	»	»	2	»	2	»
Dubbeldam	8	»	1	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Goudswaard	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
's Gravendeel	13	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Heerjansdam	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heinenoord	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hendrik-Ido-Ambacht	6	1	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»
Klaaswaal	4	»	2	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Nieuw-Lekkerland	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maasdam	3	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mijnsheerenland	2	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Numansdorp	7	»	3	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Papendrecht	5	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Piershil	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Puttershoek	3	»	4	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Sliedrecht	13	»	»	2	»	»	»	»	2	»	»	»
Strijen	9	3	3	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Westmaas	4	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwijndrecht	7	1	3	»	»	»	»	»	»	»	3	»
	182	12	34	15	»	»	»	»	9	4	8	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.
Arrond. Gorinchem.												
Ameide	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Arkel	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Asperen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bleskensgraaf c. a.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Brandwijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Everdingen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Giessendam	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Giessen-Nieuwkerk	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gorinchem	12	1	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Goudriaan	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Groot-Ammers	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hagestein	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Hardinxveld	4	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»
Hei- en Boeicop	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heukelum	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoogblokland	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Hoornaar	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kedichem	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Langerak	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leerbroek	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leerdam	5	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»
Lexmond	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meerkerk	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Molenaarsgraaf	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Nieuwland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwpoort	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Noordeloos	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ottoland	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Peursum	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schelluinen	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schoonrewoerd	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Streefkerk	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tienhoven	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vianen	5	1	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wijngaarden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	76	3	13	4	1	»	»	»	2	»	3	»
Arrond. Sommelsdijk.												
den Bommel	2	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN lezen en schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	alleen lezen. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	lezen noch schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.
Dirksland	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Goedereede	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Herkingen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Melissant	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelharnis	5	»	»	1	»	»	»	1	1	»	»	»
Ooltgensplaat	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Ouddorp	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sommelsdijk	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stad aan 't Haringvliet	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Stellendam	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Nieuwe-Tonge	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Oude-Tonge	9	1	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»
	48	2	1	3	»	»	»	1	5	»	»	2
DISTRICT AMSTERDAM.												
Arrond. Amsterdam.												
Amsterdam	520	42	50	70	1	»	1	18	23	4	2	4
Arrond. Hilversum.												
Aalsmeer	6	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Ankeveen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Blaricum	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Bussum	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Diemen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
's Graveland	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hilversum	14	1	1	2	3	»	»	»	2	»	1	»
Huizen	4	»	»	1	»	»	»	1	1	»	»	»
Kortenhoef	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Laren	6	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Muiden	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Naarden	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nederhorst den Berg	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwer-Amstel	22	1	4	2	»	»	»	1	2	»	»	»
Ouder-Amstel	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Sloten	6	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Uithoorn	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Watergraafsmeer	2	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Weesp	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weesperkarspel	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
	97	5	8	11	5	»	»	3	6	»	3	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
DISTRICT HAARLEM.												
Arrond. Haarlem.												
Bennebroek	3	1	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Beverwijk	11	3	»	2	1	»	»	1	1	»	»	»
Bloemendaal	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Haarlem	64	9	3	7	»	»	»	1	1	»	1	»
Haarlemmerliede c. a.	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Haarlemmermeer	23	2	3	2	»	»	»	1	4	»	1	»
Heemstede	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schoten	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Spaarndam	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Velzen	8	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wijk aan Zee en Duin	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Zandvoort	1	»	1	2	»	»	»	»	1	»	1	»
	127	16	8	16	1	»	»	3	9	»	3	»
Arrond. Alkmaar.												
Akersloot	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Alkmaar	14	2	5	2	1	»	»	2	»	»	»	»
Bergen	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Broek op Langedijk	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Castricum	4	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Egmond-Binnen	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Egmond aan Zee	2	»	»	6	»	»	»	4	»	»	»	»
Heemskerk	5	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Heerhugowaard	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heilo	2	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Koedijk	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Limmen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Noord-Scharwoude	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oterleek	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oud-karspel	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudorp	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
St. Pancras	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schoorl	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Warmenhuizen	4	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Zuid-Scharwoude	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuid- en Noord-Schermer	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	60	7	14	8	1	»	»	6	1	1	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.
Arrond. Helder.												
Anna Paulowna	7	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Barsingerhorn	4	1	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Callantsoog	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Harenkarspel	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Helder (den)	35	3	6	11	»	»	»	»	1	»	»	»
St. Maarten	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwe-Niedorp	3	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oude-Niedorp	6	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Petten	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schagen	12	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Wieringen	2	»	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Wieringerwaard	5	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Winkel	4	1	1	1	1	»	»	1	1	»	»	»
Zijpe (de)	10	2	8	»	»	»	»	1	»	»	»	»
	96	9	25	14	1	»	»	2	5	»	»	»
Arrond. Texel.												
Terschelling	2	»	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»
Texel	7	»	3	5	»	»	»	1	»	1	1	1
Vlieland	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	10	»	3	13	»	»	»	1	»	1	1	1
DISTRICT HOORN.												
Arrond. Hoorn.												
Avenhorn	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Beemster	11	»	1	1	»	»	»	»	1	»	1	»
Beets	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Berkhout	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Graft	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hensbroek	4	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoorn	16	1	6	3	»	»	»	»	2	»	»	1
Obdam	3	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oosthuizen	6	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudendijk	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijp (de)	6	»	2	»	1	»	»	1	»	»	»	»
Schermerhorn	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Spanbroek	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Ursem	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wognum	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
	72	4	15	5	1	»	»	1	4	»	2	1

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Arrond. Medemblik.												
Abbekerk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Andijk	5	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Blokker	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bovenkarspel	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Enkhuizen	13	2	3	4	»	»	»	1	1	»	»	»
Grootebroek	4	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoogkarspel	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoogwoud	5	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Medemblik	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Midwoud	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nibbixwoud	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Opmeer	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Opperdoes	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schellinkhout	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Sijbekarspel	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Twisk	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Urk	2	»	»	4	»	»	»	1	»	»	»	»
Venhuizen	5	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Wervershoof	2	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Westwoud	6	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wijdenes	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwaag	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	68	7	8	13	»	»	»	2	3	»	»	»
Arrond. Purmerend.												
Broek in Waterland	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Buiksloot	3	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Edam	9	1	2	2	»	»	»	»	1	»	»	»
Ilpendam	6	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Katwoude	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kwadijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Landsmeer	6	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Marken	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelie	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Monnikendam	6	1	3	»	»	»	»	»	»	»	1	1
Nieuwendam	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Purmerend	3	2	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Ransdorp	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Warder	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wijdewormer	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	41	8	7	12	»	»	»	»	1	»	1	1
Arrond. Zaandam.												
Assendelft	9	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Jisp	1	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Koog a/d Zaan	6	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Krommenie	7	3	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oostzaan	5	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	1
Uitgeest	5	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Westzaan	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Wormer	5	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wormerveer	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zaandam	26	5	2	3	»	»	»	»	1	»	»	»
Zaandijk	5	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	85	10	12	7	»	»	»	1	3	»	»	1
DISTRICT MIDDELBURG.												
Arrond. Middelburg.												
Aagtekerke	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Arnemuiden	4	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»
Biggekerke	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Domburg	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Grijpskerke	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Koudekerke	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meliskerke	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelburg	19	2	8	4	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuw en St. Joosland	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oostkapelle	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Oost- en West-Souburg	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Ritthem	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Serooskerke (Walcheren)	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
St. Laurens	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veere	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlissingen	12	2	1	5	»	»	»	»	»	»	»	»
Vrouwenpolder	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Westkapelle	7	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zoutelande	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	62	7	9	11	»	»	»	1	1	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Arrond. Oostburg.												
Aardenburg	3	1	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Biervliet	8	1	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Breskens	4	2	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Cadzand	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Eede	3	»	1	»	»	»	»	»	2	»	2	»
Groede	5	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoofdplaat	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwvliet	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Oostburg	6	»	2	»	»	»	»	»	»	»	2	»
Retranchement	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schoondijke	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
St. Kruis	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sluis	4	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waterlandkerkje	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	2	»
IJzendijke	5	2	3	»	»	»	»	»	1	1	1	»
Zuidzande	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	50	9	17	»	»	»	»	»	6	1	11	»
Arrond. Axel.												
Axel	8	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Boschkapelle	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Clinge	5	1	1	1	»	»	1	»	1	3	2	»
Graauw c. a.	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Hengstdijk	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoek	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hontenisse	11	2	9	1	»	»	»	1	3	»	2	»
Hulst	4	1	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Koewacht	1	»	2	»	»	»	»	»	4	»	1	»
Ossenisse	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overslag	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Philippine	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Sas van Gent	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
St. Janssteen	5	2	2	»	»	»	»	»	2	»	2	»
Stoppeldijk	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	2	»
Neuzen	7	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Westdorpe	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Zaamslag	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuiddorpe	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	77	7	20	5	»	»	1	1	15	3	9	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
DISTRICT GOES.												
Arrond. Goes.												
Baarland	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Borsselen	2	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Driewegen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ellewoutsdijk	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Goes	18	1	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»
's Gravenpolder	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
's Heer Abtskerke	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
's Heer Arsndskerke	9	»	»	»	»	»	»	»	2	1	»	»
's Heerenhoek	2	1	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Heinkenszand	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoedekenskerke	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kapelle	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kattendijke	6	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Kloetinge	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krabbendijke	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kruiningen	5	»	»	3	1	»	»	»	»	»	»	»
Nisse	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oudelande	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overzande	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rilland-Bath	3	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schore	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waarde	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wemeldinge	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wolphaartsdijk	7	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Yerseke	1	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
	92	5	10	7	1	»	»	»	5	1	»	»
Arrond. Zierikzee.												
Brouwershaven	3	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Bruinisse	4	»	1	3	»	»	»	1	1	»	»	»
Burgh	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dreischor	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Duivendijke	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Elkerzee	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ellemeet	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Haamstede	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Kerkwerve	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwerkerk	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Noordgouwe	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Noordwelle	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oosterland	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ouwerkerk	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Renesse	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Serooskerke (Schouwen)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zierikzee	16	2	1	1	»	»	»	»	2	»	»	»
Zonnemaire	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
	56	2	3	6	»	»	»	1	5	»	»	»
Arrond. Tholen.												
Kats	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Colijnsplaat	4	1	2	1	»	»	»	»	1	»	1	»
Kortgene	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oud-Vossemeer	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Poortvliet	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Scherpenisse	4	»	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»
St. Annaland	6	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
St. Maartensdijk	5	»	1	»	1	»	»	»	2	»	»	»
St. Philipsland	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stavenisse	5	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Tholen	6	1	»	3	»	»	»	»	1	»	»	»
Wissekerke	8	»	2	1	»	»	»	»	2	»	»	»
	60	5	6	8	1	»	»	»	10	1	1	»
DISTRICT UTRECHT.												
Arrond. Utrecht.												
de Bildt	»	1	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Bunnik	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Utrecht	108	17	18	3	»	»	1	»	2	»	1	1
Zeist	10	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	119	18	25	4	»	»	1	»	2	»	2	1
Arrond. Loenen.												
Abcoude-Baambrugge	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Abcoude-Proostdij	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Breukelen-Nijenrode	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Breukelen-St. Pieters	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kockengen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Laag Nieuwkoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Loenen	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.
Loenersloot	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Loosdrecht	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Maarssen	8	2	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Maarseveen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mijdrecht	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nigtevecht	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Ruwiel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tienhoven	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vinkeveen	3	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Vreeland	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wilnis	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuilen	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	37	2	4	2	2	»	»	»	1	»	»	»
Arrond. Amersfoort.												
Achttienhoven	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amersfoort	23	4	5	»	1	»	1	»	2	»	2	»
Baarn	9	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bunschoten	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eemnes	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoogland	5	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leusden	4	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Maartensdijk	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soest	8	1	4	1	1	»	»	»	2	»	»	»
Stoutenburg	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Westbroek	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	60	7	11	2	3	»	1	»	4	»	2	»
Arrond. Rhenen.												
Amerongen	2	»	3	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Cothen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Doorn	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Driebergen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Houten	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Langbroek	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leersum	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maarn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Odijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Renswoude	3	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Rhenen	5	»	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Rijsenburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN lezen en schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	alleen lezen. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	lezen noch schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.
Schalkwijk	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Tull en 't Waal	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veenendaal	11	2	1	»	»	»	»	»	3	»	2	»
Werkhoven	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wijk bij Duurstede	5	1	3	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Woudenberg	5	»	1	1	»	»	»	»	»	»	1	»
	48	4	13	2	2	»	»	»	7	»	3	»
Arrond. IJsselstein.												
Benschop	2	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Haarzuilens	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Harmelen	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoenkoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Jaarsveld	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Jutphaas	6	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Kamerik	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Linschoten	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lopik	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Montfoort	4	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Oudenrijn	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Polsbroek	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Snelrewaard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veldhuizen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vleuten	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vreeswijk	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1
Willeskop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Willige Langerak	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
IJsselstein	5	1	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Zegveld	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
	33	3	5	1	»	»	»	1	3	1	»	3
DISTRICT LEEUWARDEN.												
Arrond. Leeuwarden.												
Leeuwarden	50	8	17	8	2	»	»	»	1	»	1	»
Leeuwarderadeel	18	2	8	2	»	»	»	»	»	»	1	1
Menaldumadeel	20	3	12	1	»	»	1	»	»	»	1	»
	88	13	37	11	2	»	1	»	1	»	3	1
Arrond. Harlingen.												
Barradeel	27	2	7	2	»	»	»	»	1	»	»	»
't Bildt	17	1	2	»	»	»	»	»	1	»	2	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Franeker	17	1	4	»	»	»	»	»	1	1	»	»
Franekeradeel	12	1	6	2	»	»	»	»	1	»	»	»
Harlingen	26	4	7	5	1	»	»	1	3	1	1	»
	99	9	26	9	1	»	»	1	7	2	3	»
Arrond. Dokkum.												
Ameland	6	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»
Dokkum	12	2	2	2	»	»	»	»	»	1	2	»
Ferwerderadeel	18	6	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Oostdongeradeel	18	»	7	»	3	»	»	»	1	»	»	»
Schiermonnikoog	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Westdongeradeel	17	»	5	3	»	»	»	»	»	»	»	»
	72	8	14	8	3	»	»	1	2	1	2	»
Arrond. Veenwouden.												
Achtkarspelen	24	2	8	»	»	»	1	»	6	»	5	»
Dantumadeel	20	2	7	3	2	»	»	»	3	»	1	»
Kollumerland	13	2	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Tietjerksteradeel	25	4	8	2	»	»	»	»	»	»	»	»
	82	10	28	5	3	»	1	»	9	»	6	»
DISTRICT HEERENVEEN.												
Arrond. Heerenveen.												
Ooststellingwerf	31	2	23	1	»	»	»	»	5	»	1	»
Schoterland	36	2	9	2	»	»	»	»	1	»	»	»
Weststellingwerf	33	3	16	1	1	»	»	»	1	1	2	»
	100	7	48	4	1	»	»	»	7	1	3	»
Arrond. Beesterzwaag.												
Aengwirden	11	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idaarderadeel	7	3	4	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Opsterland	30	3	13	1	»	»	»	»	1	»	2	»
Smallingerland	21	4	10	»	»	»	»	»	3	»	3	»
Utingeradeel	5	»	1	3	»	»	»	»	»	»	1	»
	74	10	32	5	1	»	»	»	4	»	6	»
Arrond. Lemmer.												
Doniawerstal	10	»	»	1	»	»	»	»	»	»	2	»
Gaasterland	11	1	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Haskerland	18	2	11	3	»	»	»	»	1	»	»	»
Hemelumer-Oldephaert	22	1	2	2	»	»	»	»	1	1	2	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN lezen en schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	alleen lezen. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	lezen noch schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.
Hindeloopen	3	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lemsterland	14	1	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Sloten	1	1	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Staveren	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	79	6	23	11	»	»	»	»	2	1	4	»
Arrond. Sneek.												
Baarderadeel	15	1	6	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Rauwerderhem	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sneek	18	2	4	2	»	»	»	»	»	1	1	»
Wijnbritseradeel	26	5	4	1	»	»	»	»	»	»	1	»
IJlst	4	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	66	10	15	4	»	»	»	»	»	1	2	»
Arrond. Bolsward.												
Bolsward	13	4	9	2	»	»	»	»	»	»	1	»
Hennaarderadeel	13	2	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wonseradeel	32	4	8	1	»	»	»	»	2	»	2	»
Workum	4	3	4	3	»	»	»	»	»	»	»	»
	62	13	25	6	»	»	»	»	2	»	3	»
DISTRICT ZWOLLE.												
Arrond. Zwolle.												
Dalfsen	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heino	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Nieuwleusen	2	»	»	1	»	»	»	»	2	»	»	»
Zwolle	37	6	3	2	»	»	»	1	3	»	2	»
Zwollerkerspel	9	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
	59	7	3	3	»	»	»	2	5	»	3	»
Arrond. Kampen.												
Genemuiden	6	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Grafhorst	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hasselt	4	1	»	3	»	»	»	»	1	»	»	»
Kampen	30	3	1	2	»	»	1	»	5	1	»	»
Kamperveen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ambt-Vollenhove	4	»	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Stad-Vollenhove	3	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wilsum	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
IJsselmuiden	4	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Zalk en Veecaten	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwartsluis	7	»	»	5	»	»	»	1	»	1	»	»
	61	6	5	13	»	»	1	1	8	2	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.
Arrond. Ommen.												
Avereest	21	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Gramsbergen	7	»	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»
den Ham	12	1	1	»	»	»	1	»	1	»	»	»
Ambt-Hardenberg	13	»	1	1	1	»	»	1	7	»	1	»
Stad-Hardenberg	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ambt-Ommen	10	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Stad-Ommen	8	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
	75	2	5	1	2	»	1	1	12		1	»
Arrond. Steenwijk.												
Blankenham	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Blokzijl	6	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Giethoorn	4	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Kuinre	2	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Oldemarkt	2	»	1	1	»	»	»	»	1	»	»	1
Staphorst	6	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Steenwijk	7	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Steenwijkerwold	12	2	3	»	3	»	»	»	1	»	3	»
Wanneperveen	2	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»
	41	3	6	5	5	»	»	»	6	»	3	1
DISTRICT DEVENTER.												
Arrond. Deventer.												
Bathmen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Deventer	37	3	10	4	»	»	»	1	»	1	1	»
Diepenveen	5	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Holten	7	»	2	»	»	»	1	»	2	»	2	»
Olst	6	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Raalte	13	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Wijhe	9	»	4	»	»	»	»	»	1	»	»	»
	79	5	19	4	»	»	1	1	4	2	3	»
Arrond. Almelo.												
Ambt-Almelo	12	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	1
Stad-Almelo	23	2	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Borne	6	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Hellendoorn	14	»	1	1	»	»	»	»	1	»	1	»
Hengelo	15	1	3	1	1	»	»	»	1	»	1	»
Rijssen	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN lezen en schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	alleen lezen. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	lezen noch schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.
Vriezenveen	12	»	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Wierden	15	1	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
	104	4	9	4	3	»	»	»	4	»	2	1
Arrond. Enschedé.												
Ambt-Delden	7	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Stad-Delden	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Diepenheim	8	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Enschedé	22	5	»	1	»	»	1	»	1	»	»	»
Goor	7	1	»	»	1	»	»	»	»	1	1	»
Haaksbergen	11	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lonneker	25	»	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Markelo	10	»	4	1	»	»	»	»	»	»	1	»
	91	7	8	2	1	»	1	»	5	1	2	»
Arrond. Ootmarsum.												
Denekamp	12	»	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Losser	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oldenzaal	8	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Ootmarsum	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Tubbergen	12	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Weerselo	7	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»
	52	1	6	»	»	»	»	»	6	»	2	»
DISTRICT GRONINGEN.												
Arrond. Groningen.												
Adorp	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Groningen	71	11	18	8	1	»	»	1	7	2	3	»
Haren	7	1	4	»	»	»	»	»	»	»	2	»
	80	12	23	8	1	»	»	1	7	2	5	»
Arrond. Zuidhorn.												
Aduard	5	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ezinge	5	»	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Grijpskerk	4	1	1	2	»	1	»	»	»	»	»	»
Grootegast	12	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoogkerk	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leek	21	»	6	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Marum	7	»	1	»	»	»	»	»	»	1	2	1
Oldehove	10	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.
Oldekerk	4	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuidhorn	4	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»
	73	3	19	4	1	1	»	»	»	2	3	1
Arrond. Onderdendam.												
Baflo	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bedum	7	»	3	2	1	»	»	»	2	»	»	»
Eenrum	4	»	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Kantens	5	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kloosterburen	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leens	8	2	1	1	»	»	»	»	3	»	»	»
Middelstum	5	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ulrum	4	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Usquert	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Warffum	3	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Winsum	5	»	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»
	50	3	14	7	1	»	»	»	9	»	»	»
Arrond. Appingedam.												
Appingedam	4	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bierum	8	1	1	1	1	»	»	»	»	»	1	»
Delfzijl	14	3	5	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Loppersum	5	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Stedum	7	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Uithuizen	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Uithuizermeden	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
't Zandt	4	»	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»
	52	5	10	4	2	»	»	»	2	»	2	»
DISTRICT WINSCHOTEN.												
Arrond. Winschoten.												
Beerta	7	1	5	1	»	»	»	»	1	»	1	»
Finsterwolde	5	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Midwolde	11	1	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Nieuweschans	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwolda	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Scheemda	12	1	4	1	»	1	»	»	2	»	»	»
Termunten	3	»	6	1	»	»	»	»	1	»	»	»
Winschoten	14	1	7	2	»	»	»	»	3	»	2	»
	58	4	30	5	»	1	»	»	9	»	3	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Arrond. Hoogezand.												
Hoogezand	13	1	2	2	»	»	»	»	2	»	1	»
Noordbroek	2	1	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Noorddijk	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sappemeer	10	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Slochteren	16	1	2	2	»	»	1	»	1	1	»	»
Ten Boer	15	»	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuidbroek	6	»	2	1	»	»	»	»	»	»	1	»
	65	3	14	9	»	»	1	»	3	1	1	»
Arrond. Veendam.												
Meeden	2	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Muntendam	4	»	4	1	»	»	»	»	1	»	4	»
Oude-Pekela	16	2	3	2	»	»	»	»	1	1	1	»
Veendam	12	3	7	6	»	»	»	»	2	1	1	»
Wildervank	12	1	8	4	»	»	»	»	1	1	1	»
	46	6	25	13	»	»	»	»	5	3	7	»
Arrond. Onstwedde.												
Bellingwolde	9	»	4	»	»	»	»	»	2	2	»	»
Nieuwe-Pekela	13	2	2	3	»	»	»	»	3	»	»	»
Onstwedde	18	1	8	»	»	»	»	»	5	1	1	»
Vlagtwedde	9	1	8	»	»	»	»	»	3	1	»	»
Wedde	6	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
	55	5	23	3	»	»	»	»	14	4	1	»
DISTRICT ASSEN.												
Arrond. Assen.												
Assen	21	1	2	3	1	»	»	»	2	»	»	»
Eelde	4	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Norg	4	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Peize	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Roden	4	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Rolde	3	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Smilde	14	2	6	»	»	»	»	»	1	1	1	»
Vries	11	2	1	»	»	»	»	»	1	1	»	»
	64	6	12	6	1	»	»	»	6	3	1	»
Arrond. Borger.												
Anlo	8	»	1	»	»	»	1	»	»	»	1	»
Borger	12	2	5	1	»	»	»	1	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.
Gasselte	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Gieten	6	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Odoorn	14	2	5	»	»	»	»	»	5	»	1	»
Zuidlaren	5	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	49	5	15	2	»	»	1	1	5	»	2	»
Arrond. Emmen.												
Coevorden	4	»	4	»	»	»	»	»	3	»	»	»
Dalen	13	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Emmen	28	1	3	1	1	1	1	»	6	1	2	»
Schoonebeek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sleen	6	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	51	1	10	2	1	1	1	»	9	1	2	»
Arrond. Hoogeveen.												
Beilen	9	1	6	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Hoogeveen	30	1	12	»	1	»	»	»	4	2	4	»
Oosterhesselen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerbork	4	»	3	»	»	»	»	»	3	»	»	»
Zuidwolde	9	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zweelo	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	57	3	22	»	1	»	»	»	7	3	4	»
Arrond. Meppel.												
Diever	3	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Dwingelo	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Havelte	8	1	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Meppel	14	2	2	5	1	»	2	»	1	»	»	»
Nijeveen	»	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Ruinen	10	»	6	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Ruinerwolde	3	»	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Vledder	8	1	12	»	»	»	»	»	1	»	1	»
de Wijk	2	»	1	»	»	1	»	»	»	»	2	»
	51	4	28	5	2	2	2	»	6	»	4	»
DISTRICT MAASTRICHT.												
Arrond. Maastricht.												
Cadier en Keer	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eysden	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Gronsfeld	10	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Gulpen	6	1	3	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Heer	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	1	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN lezen en schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	alleen lezen. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.	lezen noch schrijven. Landmilitie. Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Zeemilitie. Lotelingen.
Maastricht	36	7	15	»	»	»	»	»	7	2	»	»
Margraten	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mesch	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mheer	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Noorbeek	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oud-Vroenhoven	»	»	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Rijckholt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
St. Geertruid	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
St. Pieter	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Slenaken	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wittem	11	»	1	»	»	»	»	»	2	»	1	»
	79	8	24	»	1	»	»	»	16	3	2	»
Arrond. Meerssen.												
Amby	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beek	5	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bemelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Berg en Terblijt	»	»	3	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Borgharen	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bunde	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Elsloo	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Geulle	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Houthem	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hulsberg	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Itteren	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meerssen	11	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Oud-Valkenburg	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schimmert	2	»	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Schin op Geule	2	»	1	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Stein	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ulestraten	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Valkenburg	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wijlre	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	53	»	16	»	»	»	»	»	6	»	1	»
Arrond. Heerlen.												
Amstenrade	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bocholtz	5	»	2	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Brunssum	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eygelshoven	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heerlen	11	»	3	»	»	»	1	»	1	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Hoensbroek	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kerkrade	15	»	5	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Klimmen	4	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Nieuwenhagen	5	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Nuth	1	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Rimburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schaesberg	1	»	1	»	»	»	»	»	3	»	1	»
Simpelveld	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Ubach over Worms	2	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
Vaals	9	1	3	»	1	»	»	»	4	»	»	»
Voerendaal	3	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Wijnandsrade	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	66	1	17	»	2	»	1	»	18	»	1	»
Arrond. Sittard.												
Bingelrade	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Born	4	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Broek-Sittard	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Geleen	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Grevenbicht	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Jabeek	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Limbricht	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Merkelbeek	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Munstergeleen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwstad	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Obbicht en Papenhoven	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oirsbeek	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Roosteren	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schinnen	7	»	1	»	»	»	»	»	3	»	»	»
Schinveld	5	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Sittard	10	2	7	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Spaubeek	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Susteren	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Urmond	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
	55	2	10	»	1	»	»	»	6	»	1	»
DISTRICT ROERMOND.												
Arrond. Roermond.												
Buggenum	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Echt	9	»	2	»	»	»	»	»	2	»	2	»
Haelen	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerver-wisselaars.	Plaatsver-vangers.	Lotelingen.
Melick en Herkenbosch	6	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Herten	3	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Horn	2	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Linne	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Maasbracht	6	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Maasniel	7	1	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Montfort	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nunhem	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ohé en Laak	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oosterholt	»	»	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Roermond	15	»	4	»	1	»	»	»	1	2	»	»
St. Odilienberg	3	1	1	»	»	1	»	»	»	»	1	»
Stevensweert	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Swalmen	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlodrop	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	73	2	24	1	4	1	»	»	4	3	3	»
Arrond. Weert.												
Baexem	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beegden	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Grathem	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heel en Panheel	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Heythuizen	2	»	1	»	»	»	»	»	1	»	1	»
Hunsel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ittervoort	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meijel	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nederweert	16	»	5	»	»	»	»	»	2	»	1	»
Neeritter	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Roggel	4	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Stramproy	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Thorn	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weert	13	1	8	»	»	»	1	»	2	1	1	»
Wessem	3	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
	51	1	23	»	2	»	1	»	6	1	5	»
Arrond. Venlo.												
Arcen en Velden	6	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beesel	4	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Belfeld	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Grubbenvorst	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Helden	13	1	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»

GEMEENTEN EN ARRONDISSEMENTEN.	KONDEN											
	lezen en schrijven.				alleen lezen.				lezen noch schrijven.			
	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.	Landmilitie.			Zee-militie.
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars	Plaatsvervangers.	Lotelingen.
Horst	8	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kessel	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Maasbree	14	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Neer	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Sevenum	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tegelen	6	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venlo	18	1	4	1	1	»	»	»	1	»	»	»
	84	5	8	1	2	»	1	»	3	»	»	»
Arrond. Gennep.												
Bergen	18	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Broekhuizen	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gennep	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meerlo	4	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mook en Middellaar	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»
Ottersum	4	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»
Venray	10	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Wanssum	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	42	»	4	»	1	»	»	»	4	»	»	»
Recapitulatie.												
Noordbrabant	840	42	97	15	18	1	2	2	148	20	37	1
Gelderland	984	54	195	32	21	»	4	5	89	14	25	3
Zuidholland	1418	124	225	88	15	1	1	2	56	6	26	2
Noordholland	1176	108	150	169	10	»	1	37	55	6	12	8
Zeeland	397	35	65	37	2	»	1	3	42	6	21	»
Utrecht	297	34	58	11	7	»	2	1	17	1	7	4
Friesland	722	86	248	63	11	»	2	2	34	6	32	1
Overijssel	562	35	61	32	11	»	4	5	50	5	16	2
Groningen	479	41	158	53	5	2	1	1	49	12	22	1
Drenthe	272	19	87	15	5	3	4	1	33	7	13	»
Limburg	503	19	126	2	13	1	3	»	63	8	13	»
Totaal	7650	597	1470	517	118	8	25	59	636	91	224	22
Duitschland	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
België	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Algemeen totaal	7651	597	1471	517	118	8	25	59	636	91	224	22

Reden afgeleid uit de voorgaande staten.

PROVINCIËN.	OP 100 INGELIJFDEN KONDEN								
	lezen en schrijven.			alleen lezen.			lezen noch schrijven.		
	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.	Lotelingen.	Nummerverwisselaars.	Plaatsvervangers.
Noordbrabant	69.91	3.43	7.93	1.64	0.08	0.16	12.18	1.64	3.03
Gelderland	71.25	3.79	13.68	1.82	»	0.28	6.45	0.98	1.75
Zuidholland	76.68	6.31	11.46	0.87	0.05	0.05	2.95	0.31	1.32
Noordholland	77.66	6.23	8.68	2.71	»	0 05	3.64	0.34	0.69
Zeeland	71.26	5.75	10.67	0.82	»	0.16	6.90	0.99	3.45
Utrecht	70.16	7.75	13.21	1.82	»	0.45	4.78	0.23	1.60
Friesland	65.04	7.12	20.55	1.08	»	0.16	2.90	0.50	2.65
Overijssel	75.86	4.47	7.79	2.04	»	0.52	6.64	0.64	2.04
Groningen	64.56	4.98	19.17	0.73	0.24	0.12	6.07	1.46	2.67
Drenthe	62.53	4.14	18.95	1.31	0.65	0.87	7.19	1.53	2.83
Limburg	67.24	2.53	16.78	1.73	0.13	0.40	8.39	1.07	1.73
De provinciën	71.53	5.23	12.88	1.55	0.07	0.32	5.76	0.80	1.96

ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingelijfden bij de land- en zeemilitie konden			ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingelijfden bij de land- en zeemilitie konden		
	lezen en schrijven.	alleen lezen.	lezen noch schrijven.		lezen en schrijven.	alleen lezen.	lezen noch schrijven.
's Bosch	83.50	1.94	14.56	Zutphen	95.52	1.49	2.99
Oss	74.63	1.49	23.88	Groenlo	91.00	3.00	6.00
Boxmeer	88.89	»	11.11	Doesburg	86.16	1.26	12.58
Breda	77.86	3.57	18.57	Tiel	84.61	2.96	12.43
Zevenbergen	79.62	0.63	19.75	Geldermalsen	87.90	0.81	11.29
Bergen op Zoom	83.19	0.84	15.97	Zaltbommel	88.33	3.33	8.34
Tilburg	88.68	»	11.32	Nijmegen	89.08	0.84	10.08
Heusden	85.14	4.05	10.81	's Gravenhage	98.46	»	1.54
Waalwijk	82.52	2.92	14.56	Delft	94.38	1.25	4.37
Oirschot	74.36	2.56	23.08	Leiden	94.20	0.97	4.83
Eindhoven	76.19	2.38	21.43	Woerden	87.27	3.64	9.09
Helmond	79.17	3.12	17.71	Rotterdam	97.79	0.55	1.66
Veghel	80.56	1.38	18.06	Gouda	91.74	1.50	6.76
Arnhem	89.02	4.27	6.71	Schiedam	94.24	2.09	3.67
Harderwijk	85.71	2.14	12.15	Vlaardingen	95.62	0.87	3.51
Apeldoorn	90.86	1.02	8.12	Dordrecht	92.05	»	7.95

ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingelijfden bij de land- en zeemilitie konden			ARRONDISSEMENTEN.	Op 100 ingelijfden bij de land- en zeemilitie konden		
	lezen en schrijven.	alleen lezen.	lezen noch schrijven.		lezen en schrijven.	alleen lezen.	lezen noch schrijven.
Gorinchem	94.12	0.98	4.90	Bolsward	95.50	»	4.50
Sommelsdijk	87.10	1.61	11.29	Zwolle	87.81	2.44	9.75
Amsterdam	92.79	2.72	4.49	Kampen	87.63	1.03	11.34
Hilversum	87.68	5.80	6.52	Ommen	83.00	4.00	13.00
Haarlem	91.26	2.18	6.56	Steenwijk	78.57	7.14	14.29
Alkmaar	90.82	7.14	2.04	Deventer	90.68	1.70	7.62
Helder	94.74	1.97	3.29	Almelo	92.37	2.29	5.34
Texel	86.67	3.33	10.00	Enschedé	91.52	1.70	6.78
Hoorn	91.43	1.90	6.67	Ootmarsum	88.06	»	11.94
Medemblik	95.05	1.98	2.97	Groningen	88.49	1.44	10.07
Purmerend	95.78	»	4.22	Zuidhorn	92.52	1.87	5.61
Zaandam	95.80	0.84	3.36	Onderdendam	88.09	1.19	10.72
Middelburg	97.80	1.10	1.10	Appingedam	92.21	2.60	5.19
Oostburg	80.85	»	19.15	Winschoten	88.18	0.91	10.91
Axel	78.99	1.45	19.56	Hoogezand	93.81	1.03	5.16
Goes	94.21	0.83	4.96	Veendam	85.71	»	14.29
Zierikzee	91.78	1.37	6.85	Onstwedde	81.91	»	18.09
Tholen	85.87	1.09	13.04	Assen	88.89	1.01	10.10
Utrecht	96.51	0.58	2.91	Borger	88.75	2.50	8.75
Loenen	93.75	4.17	2.08	Emmen	81.01	3.80	15.19
Amersfoort	88.89	4.44	6.67	Hoogeveen	84.54	1.03	14.43
Rhenen	84.80	2.53	12.67	Meppel	84.62	5.77	9.61
IJsselstein	84.00	2.00	14.00	Maastricht	83.46	0.75	15.79
Leeuwarden	94.91	1.91	3.18	Meerssen	90.79	»	9.21
Harlingen	91.08	1.28	7.64	Heerlen	79.25	2.83	17.92
Dockum	91.89	3.60	4.51	Sittard	89.34	1.33	9.33
Veenwouden	86.80	2.78	10.42	Roermond	86.96	4.35	8.69
Heerenveen	92.98	0.59	6.43	Weert	83.34	3.33	13.33
Beetsterzwaag	91.67	0.76	7.57	Venlo	94.24	2.88	2.88
Lemmer	94.45	»	5.55	Gennep	88.46	1.92	9.62
Sneek	96.94	»	3.06				

Bijlage U van het verslag van den staat der hoogere-, middelbare- en lagere scholen over 1886-1887.

GRAPHISCHE VOORSTELLING

van het betrekkelijk aantal ingelijfden bij de land- en zeemilitie in 1886, die noch lezen noch schrijven konden.

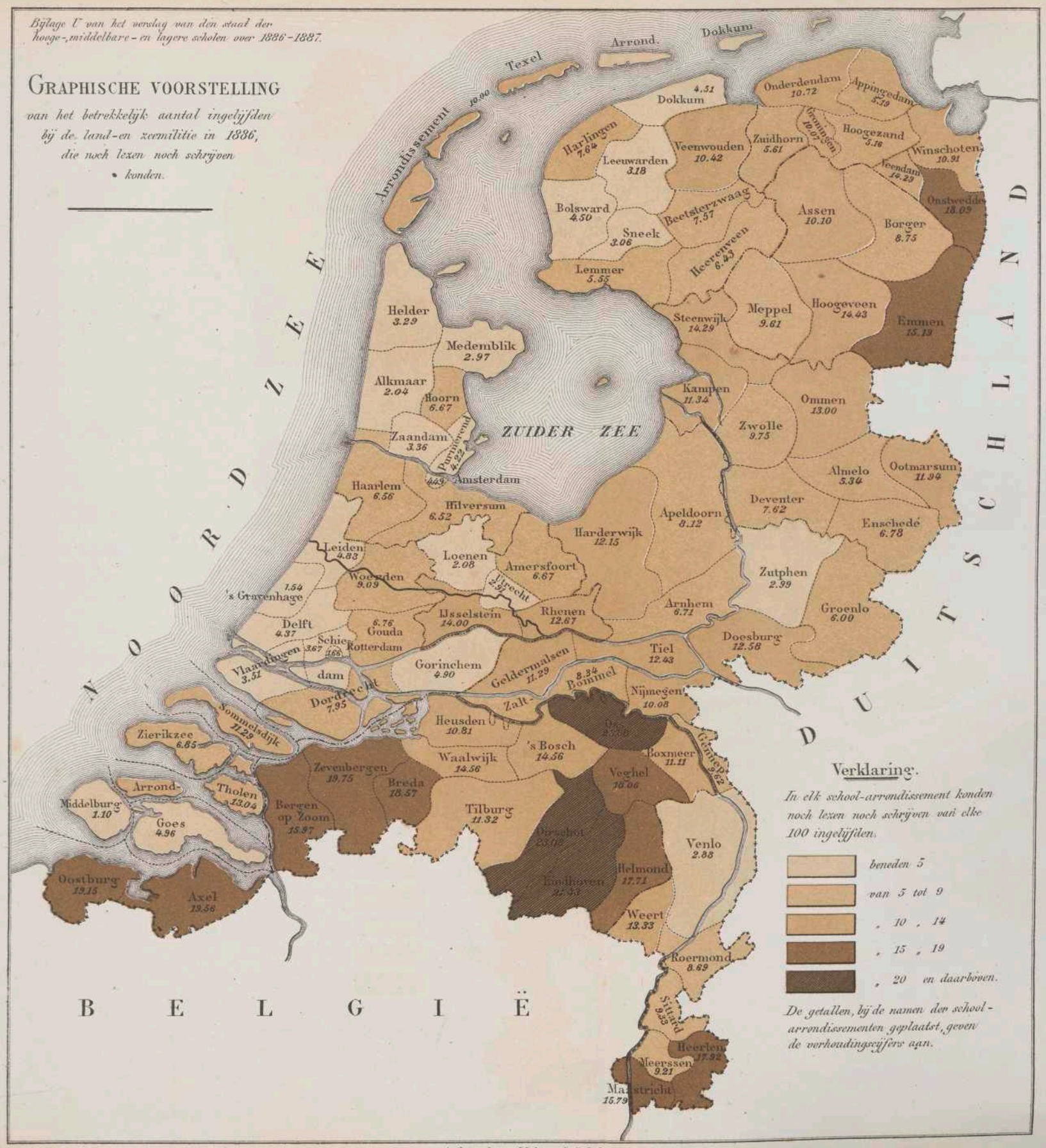

Verklaring.

In elk school-arrondissement konden noch lezen noch schrijven van elke 100 ingelijfden.

- *beneden 5*
- *van 5 tot 9*
- *„ 10 „ 14*
- *„ 15 „ 19*
- *„ 20 en daarboven.*

De getallen, bij de namen der school-arrondissementen geplaatst, geven de verhoudingscijfers aan.

's Gravenhage J. Lobatto Rz.n, Lith.

BIJLAGE V.

OVERZICHT

van den toestand van het teekenonderwijs op de lagere scholen op 1 Januari 1887.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes	Totaal.		
Provincie Noordbrabant.												
DISTRICT 's HERTOGENBOSCH.												
Arrondissement 's Hertogenbosch.												
's Hertogenbosch . . .	25 906	1	»	»	235	»	235	205	»	205	7-14	18.2
Id. . . .	»	1	»	»	»	42	42	»	42	42	6-14	»
Id. . . .	»	1	»	»	39	»	39	37	»	37	7-15	»
Id. . . .	»	1	»	»	104	»	104	48	»	48	7-14	»
Id. . . .	»	1	»	»	37	50	87	8	20	28	9-13	»
Id. . . .	»	1	»	»	»	84	84	»	46	46	10-16	»
Id. . . .	»	1	»	»	»	98	98	»	98	98	6-15	»
Id. . . .	»	»	»	1	»	35	35	»	4	4	7-15	»
Id. . . .	»	»	»	1	»	439	439					
Id. . . .	»	»	»	1	»	14	14					
Id. . . .	»	»	»	1	245	»	245					
Id. . . .	»	»	»	1	9	»	9					
Id. . . .	»	»	»	1	31	58	89					
Id. . . .	»	»	»	1	»	16	16					
Id. . . .	»	»	»	1	440	»	440	63	»	63	8-16	»
Id. . . .	»	»	»	1	»	196	196					
Id. . . .	»	»	»	1	»	119	119					
Id. . . .	»	»	»	1	218	»	218					
Id. . . .	»	»	»	1	230	»	230					
Id. . . .	»	»	»	1	»	181	181					
Id. . . .	»	»	»	1	»	274	274	»	9	9	12-16	»
Berlicum	2 631	1	»	»	47	1	48					
Id.	»	1	»	»	94	11	105					
Id.	»	»	»	1	»	112	112					
Id.	»	»	»	1	11	6	17					
Bokhoven	266	1	»	»	20	15	35	10	5	15	6-12	42.9
Cromvoirt	512	1	»	»	34	20	54					
Empel c. a.	570	1	»	»	22	15	37	14	8	22	7-12	54.7
Id.	»	1	»	»	19	19	38	10	9	19	9-12	»
Engelen.	430	1	»	»	20	10	30	6	3	9	10-12	17.3
Id.	»	»	»	1	»	22	22					
Esch	494	1	»	»	31	49	80	31	49	80	6-14	100.—
Haaren	1 665	1	»	»	109	91	200	34	27	61	9-13	30.5
Helvoirt	1 712	1	»	»	124	14	138	27	»	27	10-14	10.7
Id	»	»	»	1	»	114	114					
St. Michielsgestel . . .	3 745	1	»	»	163	1	164	»	»	»	»	10.8
Id. . . .	»	»	»	1	281	»	281	68	»	68	12-16	»
Id. . . .	»	»	»	1	»	187	187					
Rosmalen	2 960	1	»	»	87	»	87					
Id.	»	1	»	»	51	28	79					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.
Gewoon onderwijs.	Teeken onderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
21–27	5	»	»	7	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
26½	1	»	»	1	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
27½	2	»	[1]) 1	»	1	1	1	1		B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
23½	4	»	»	1	1	1				
27½	1½	»	»	1	1					O. Naar ornamenten in pleister.
27½	2	»	»	»	1	»	1	1		M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
25	5¾	»	»	2	1					
26	2	»	1	»	1	1	1	1	1	
										[1]) Geeft les aan 2 openbare scholen.
										[2]) Voor alle klassen.
28	4	»	»	4	1	1	1	1		
30	1½	1	1	»	1	1	1	1		
21	4¾	»	»	1	1					
22½	2	»	»	1	1					
22½	2	»	»	1	1	1				
25	½	»	»	1	1					
[2]) 147	7¾	»	»	1	1	1				
21¾	¾	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
31	2	2	»	2	1	1	1	1		

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.		
Rosmalen	»	1	»	»	33	15	48					
Id.	»	»	»	1	»	103	103					
Vught	4 604	1	»	»	163	13	176	163	13	176	9-13	55.—
Id.	»	1	»	»	81	»	81	81	»	81	6-12	»
Id.	»	»	»	1	»	210	210					
Totaal . . .	45 495	23	»	22	2 978	2 662	5 640	805	333	1 138	6 16	20.2
Arrondissement Oss.												
Alem c. a.	1 311	1	»	»	33	54	87					
Id.	»	1	»	»	24	17	41					
Id.	»	1	»	»	38	26	64					
Berghem	2 032	1	»	»	145	»	145					
Id.	»	»	»	1	»	149	149					
Deursen c. a.	405	1	»	»	30	14	44					
Dieden c. a..	557	1	»	»	21	24	45					
Geffen	1 408	1	»	»	87	»	87					
Id.	»	»	»	1	»	129	129					
Heesch	2 163	1	»	»	127	84	211	127	84	211	6-14	100.—
Herpen	1 645	1	»	»	99	73	172					
Id.	»	1	»	»	21	13	34					
Huisseling c. a. . . .	618	1	»	»	23	8	31	23	8	31	6-13	89.1
Id.	»	1	»	»	12	12	24	10	8	18	6-10	»
Lith	1 277	»	»	1	»	64	64	»	»	»	»	19.—
Id..	»	1	»	»	88	6	94	27	3	30	8-15	»
Lithoijen	688	1	»	»	58	»	58					
Id.	»	»	»	1	»	42	42					
Megen c. a..	1 737	1	»	»	54	49	103					
Id.	»	1	»	»	38	17	55					
Id.	»	1	»	»	31	27	58					
Nistelrode.	2 226	1	»	»	114	»	114					
Id.	»	»	»	1	»	139	139					
Nuland	1 045	1	»	»	58	37	95					
Oijen c. a.	763	1	»	»	51	49	100					
Oss.	6 740	1	»	»	28	25	53	6	9	15	9-15	31.6
Id.	»	»	»	1	»	394	394					
Id.	»	»	»	1	486	»	486	280	»	280	8-16	»
Ravenstein	960	1	»	»	72	5	77	»	»	»	»	26.4
Id.	»	»	»	1	»	97	97	»	46	46	9-13	»
Reek	895	1	»	»	63	59	122	63	59	122	6-13	100.—
Schaijk	1 532	1	»	»	85	63	148	85	63	148	6-11	100.—
Totaal . . .	28 002	24	»	8	1 886	1 676	3 562	621	280	901	6-16	25.3

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen. en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
21	3½	»	»	3	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
22½	2	»	»	2	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen.)
»	»	3	3	30	20	8	6	6	1	B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
21 à 22¼	5¼	»	»	3	1	1				
25¼	7½	»	»	1	1					
25¼	7	»	»	1	1					
21½	1	»	»	1	1					
21½	3	»	»	1	1					
21½	4	»	»	5	1					
24	3	»	»	1	1					
21½	5	»	»	1	1					
21	10¾	»	»	2	1					
»	»	»	»	16	9	1				

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Arrondissement Boxmeer.												
Beers	803	1	»	»	68	46	114					
Beugen c. a.	1 613	1	»	»	52	70	122					
Id.	»	1	»	»	50	50	100					
Boxmeer	2 228	1	»	»	108	1	109	8	»	8	9-16	4.—
Id.	»	»	»	1	»	98	98					
Cuijk c. a.	2 595	1	»	»	49	4	53	49	4	53	6-11	50.7
Id.	»	1	»	»	106	2	108	106	2	108	6-14	»
Id.	»	1	»	»	29	12	41	17	8	25	8-12	»
Id.	»	»		1	»	165	165					
Escharen	1 040	1	»	»	29	20	49					
Id.	»	1	»	»	48	28	76					
Gassel	587	1	»	»	43	35	78					
Grave	2 493	1	»	»	25	24	49	25	24	49	6-16	13.5
Id.	»	»	»	1	165	»	165					
Id.	»	»	»	1	»	148	148					
Haps	866	1	»	»	65	53	118					
Linden	534	1	»	»	15	11	26	»	»	»	»	53.—
Id.	»	1	»	»	16	9	25	18	9	27	6-12	»
Maashees c. a.	1 260	1	»	»	39	21	60	15	9	24	6- 9	17.6
Id.	»	1	»	»	46	30	76					
Mill c. a.	2 399	1	»	»	27	34	61					
Id.	»	1	»	»	96	»	96					
Id.	»	»	»	1	»	64	64					
Oeffelt	1 048	1	»	»	70	70	140	70	70	140	6-14	100.—
Oploo c. a.	1 763	1	»	»	68	62	130	68	62	130	6-13	88.8
Id.	»	1	»	»	35	41	76	23	30	53	6-11	»
Sambeek	1 520	1	»	»	38	23	61	38	23	61	6-14	100.—
Id.	»	1	»	»	57	42	99	57	42	99	6-16	»
Velp	676	1	»	»	31	26	57	17	11	28	6-10	49.1
Vierlingsbeek	1 377	1	»	»	98	»	98	72	»	72	7-11	30,3
Id.	»	1	»	»	26	14	40					
Id.	»	»	»	1	»	100	100					
Wanroij	1 002	1	»	»	83	68	151					
Zeeland	1 882	1	»	»	107	»	107					
Id.	»	1	»	»	32	4	36					
Id.	»	»	»	1	»	134	134					
Totaal	25 686	29	»	7	1 721	1 509	3 230	583	294	877	6-16	27.2
Totaal van het district.	99 183	76	»	37	6 585	5 847	12 432	2 009	907	2 916	6-16	23.5

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
25	2	»	»	1	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornementen in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
19	3½	»	»	1	1					
19	3½	»	»	2	1					
23¾	1¼	»	»	1	1					
24 à 28	9	»	»	2	1	1				
22	1½	»	»	1	1					
18½	2	»	»	1	1					
23	3	»	»	2	1					
26½	3½	»	»	2	1					
26½	3½	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
24	1	»	»	2	1					
28½	8¾	»	»	1	1					
20 à 23	4	»	»	2	1					
»	»	»	»	20	14	2				
»	»	3	3	66	53	11	6	6	1	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
DISTRICT BREDA.												
Arrondissement Breda.												
Breda	20 321	1	»	»	169	152	321	104	»	104	8-13	24.9
Id.	»	1	»	»	197	165	362	197	64	261	6-13	»
Id.	»	1	»	»	153	118	271	71	46	117	6-9	»
Id.	»	1	»	»	199	81	280	52	20	72	9-14	»
Id.	»	1	»	»	174	83	257					
Id.	»	»	»	1	218	123	341					
Id.	»	»	»	1	7	»	7					
Id.	»	»	»	1	303	»	303	34	»	34	11-18	»
Id.	»	»	»	1	72	90	162					
Id.	»	»	»	1	41	18	59	22	16	38	6-11	»
Id.	»	»	»	1	»	40	40	»	12	12	10-15	»
Id.	»	»	»	1	»	61	61	»	53	53	7-15	»
Id.	»	»	»	1	»	313	313					
Chaam	1 351	1	»	»	46	3	49	46	3	49	6-12	24.4
Id.	»	»	»	1	53	99	152					
Dongen	4 781	1	»	»	210	27	237					
Id.	»	1	»	»	78	54	132					
Id.	»	»	»	1	»	223	233					
Id.	»	»	»	1	»	44	44					
Ginneken c. a.	4 687	1	»	»	65	71	136	»	»	»	»	15.9
Id.	»	1	»	»	147	3	150	97	4	101	8-13	»
Id.	»	1	»	»	69	»	69					
Id.	»	1	»	»	31	26	57					
Id.	»	»	»	1	»	172	172					
Id.	»	»	»	1	»	53	53					
Oosterhout	10 683	1	»	»	373	109	482	»	»	»	»	2 9
Id.	»	1	»	»	70	65	135					
Id.	»	1	»	»	112	16	128					
Id.	»	1	»	»	31	17	48					
Id.	»	1	»	»	89	98	187					
Id.	»	»	»	1	»	264	264					
Id.	»	»	»	1	56	4	60	36	»	36	12-17	»
Prinsenhage	6 988	1	»	»	268	»	268	268	»	268	6-14	50.2
Id.	»	1	»	»	153	»	153	153	»	153	6-13	»
Id.	»	»	»	1	17	255	272					
Id.	»	»	»	1	15	131	146					
Rijsbergen	1 512	1	»	»	98	88	186					
Teteringen	2 215	1	»	»	116	92	208	56	47	103	6-9	49.5
Zundert c. a.	4 107	1	»	»	116	2	118	116	2	118	6-14	39.6
Id.	»	1	»	»	88	50	138					
Id.	»	1	»	»	61	64	125	31	34	65	6-11	»
Id.	»	»	»	1	»	81	81					
Totaal	56 645	24	»	18	3 895	3 355	7 250	1 283	301	1 584	6-18	21.8

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
23	»	»	»	3	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
23½	8	»	»	6	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen.)
22¼	1½	»	»	3	1					
26¼	¾	»	»	2	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
30	2	»	1	2	1	1	1	1	1	O. Naar ornamenten in pleister.
26	2	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
26	2	»	»	1	1	1	1	1		
30	2	»	»	1	1	1				
	»	»	»	1	1					
22	4	»	»	2	1					
32	2	»	»	2	1	1	1			
22	7	»	»	4	1	1				
56¾	12¼	»	»	3	1	1				
21	6	»	»	3	1	1				
25	»	»	»	2	naar figuren op het bord.					
22	½	»	»	1	1					
»	»	»	1	37	15	7	3	2	1	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Arrondissement Zevenbergen.												
Etten c. a.	5 912	1	»	»	218	10	228	»	»	»	»	20.1
Id.	»	1	»	»	107	11	118	107	11	118	6-14	»
Id.	»	»	»	1	»	237	237	»	18	18	6-17	»
Id.	»	»	»	1	4	89	93					
Id.	»	»	»	»	»	»	»					
Fijnaart c. a.	3 153	1	»	»	50	41	91					
Id.	»	1	»	»	32	47	79					
Id.	»	1	»	»	22	27	49					
Id.	»	»	»	1	44	32	76					
Id.	»	»	»	1	31	35	66					
Id.	»	»	»	1	42	31	73					
Id.	»	»	»	1	54	53	107					
Hoeven	2 578	1	»	»	93	»	93	43	»	43	6-9	41.2
Id.	»	1	»	»	54	34	88	54	34	88	6-13	»
Id.	»	»	»	1	»	137	137					
Klundert	3 340	1	»	»	77	61	138	77	61	138	6-17	67.9
Id.	»	1	»	»	116	73	189					
Id.	»	»	»	1	151	109	260	151	109	260	6-16	»
Made c. a.	3 560	1	»	»	201	8	209	117	3	120	6-9	26.—
Id.	»	1	»	»	28	40	68					
Id.	»	»	»	1	»	194	194					
Oudenbosch	4 384	1	»	»	224	»	224	224	»	224	6-11	25.2
Id.	»	»	»	1	458	»	458	48	»	48	»	»
Id.	»	»	»	1	»	364	364					
Id.	»	»	»	1	15	17	32					
Oud- en Nieuw-Gastel.	3 942	1	»	»	79	85	164	»	»	»	»	40.4
Id.	»	1	»	»	34	17	51					
Id.	»	1	»	»	82	64	146	82	64	146	6-14	»
Rucphen c. a.	4 311	1	»	»	73	58	131	43	34	77	6-11	33.9
Id.	»	1	»	»	87	»	87					
Id.	»	1	»	»	76	46	122	35	16	51	8-13	»
Id.	»	1	»	»	85	»	85	40	»	40	9-11	»
Id.	»	»	»	1	»	64	64	»	20	20	9-11	»
Id.	»	»	»	1	»	65	65					
Standdaarbuiten . . .	1 442	1	»	»	114	5	119	56	1	57	6-9	23.3
Id.	»	»	»	1	»	126	126					
Terheijden.	3 262	1	»	»	118	34	152	»	»	»	»	35.—
Id.	»	1	»	»	97	»	97	97	»	97	6-12	»
Id.	»	1	»	»	43	37	80	43	37	80	6-12	»
Id.	»	»	»	1	»	66	66					
Id.	»	»	»	1	»	111	111					
Willemstad	2 065	1	»	»	103	106	209					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
22	3	»	»	3	1	1	1	»		R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
27 à 45	1½	1	»	2	1	1	1	1		B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
19½ à 22	3¾	»	»	1	Naar een voorwerp van het bord.					
22½	1	»	»	1	Idem.					
24½ à 28	3	»	»	4	1	1				
24	4	»	»	4	1	1				
72	3	»	»	3	1					
20½	2	»	»	3	1					
»	[1])	»	»	2	»	»	»	»	»	[1]) Op de avondschool.
24	3	»	»	4	1	1				
21	1½	»	»	1	1					
22	½	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
30½	1	»	»	1	1					
23	2	»	»	2	1					
22	2	»	»	2	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Zevenbergen	6 488	1	»	»	212	16	228	212	16	228	6-14	57.2
Id.	»	1	»	»	109	104	213	109	104	213	6-13	»
Id.	»	»	»	1	»	150	150					
Id.	»	»	»	1	93	87	180					
Hooge- en Lage Zwaluwe	4 258	1	»	»	96	39	135	96	39	135	6-14	78.2
Id.	»	1	»	»	74	74	148	74	74	148	6-13	»
Id.	»	1	»	»	63	67	130	18	22	40	10-13	»
Totaal	48 695	29	»	19	3 659	3 071	6 730	1 726	663	2 389	6-17	35.5
Arrondissement Bergen op Zoom.												
Bergen op Zoom	11 724	1	»	»	196	»	196	60	»	60	6-9	37.8
Id.	»	1	»	»	»	81	81	»	81	81	6-14	»
Id.	»	1	»	»	216	59	275					
Id.	»	1	»	»	307	76	383	307	76	383	7-13	»
Id.	»	1	»	»	57	59	116	30	27	57	6-13	»
Id.	»	»	»	1	»	397	397					
Id.	»	»	»	1	21	»	21					
Id.	»	»	»	1	39	29	68					
Dinteloord c. a.	2 858	1	»	»	152	134	286	20	10	30	11-14	46.3
Id.	»	1	»	»	58	39	97	58	39	97	6-16	»
Id.	»	»	»	1	47	47	94	47	47	94	5-14	»
Halsteren	3 012	1	»	»	79	72	151	39	28	67	6-8	25.3
Id.	»	1	»	»	58	56	114					
Huijbergen	713	1	»	»	33	27	60	»	»	»	»	9.3
Id.	»	»	»	1	155	»	155	20	»	20	11-15	»
Nieuw-Vossemeer	1 157	1	»	»	72	59	131	72	59	131	5½-14	100.—
Ossendrecht	2 311	1	»	»	190	21	211	135	13	148	6-15	43.5
Id.	»	»	»	1	»	129	129					
Putte	1 130	1	»	»	76	89	165					
Roosendaal c. a.	10 435	1	»	»	51	29	80	»	»	»	»	14.5
Id.	»	1	»	»	184	»	184	184	»	184	6-12	»
Id.	»	1	»	»	249	49	298					
Id.	»	»	»	1	»	614	614					
Id.	»	»	»	1	91	»	91					
Steenbergen c. a.	6 818	1	»	»	233	28	261	53	8	61	9-13	39.—
Id.	»	1	»	»	90	74	164	66	67	133	6-12	»
Id.	»	1	»	»	31	28	59					
Id.	»	1	»	»	84	62	146	84	62	146	6-14	»
Id.	»	»	»	1	8	4	12					
Id.	»	»	»	1	»	230	230					
Woensdrecht	2 830	1	»	»	166	154	320	133	112	245	6-13	76.6

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
28	7½	»	»	2	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
23	1	»	»	4	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen.)
21 à 24	3	»	»	3	1					
23	2	»	»	3	1	1				B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
24	½	»	»	1	1	1				
»	»	1	»	49	19	7	2	1		O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
25	1	»	»	2	1					
24 à 30	2	»	»	3	1					
25	3	»	»	9	naar voorbeelden op het bord.					
22	3	»	»	1	Idem.					
26½	1	»	»	1	1	1				
20	2½	»	»	2	1					
22	½	»	»	1	1					
23	1	»	»	2	1					
32	5	1	1	»	1	»	1	1		
29	6	»	»	3	1					
23	3	»	»	2	1					
21 à 22½	5½	»	»	4	1					
34	1	»	»	1	1	1				
22	5	»	»	4	1					
22	1	»	»	3	1	1				
24½	½	»	»	3	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.		
Wouw	3 807	1	»	»	149	»	149	»	»	»	»	18.0
Id.	»	1	»	»	109	109	218	43	47	90	6–15	»
Id.	»	1	»	»	36	46	82	8	9	17	10–12	»
Id.	»	»	»	1	»	146	146					
Totaal . . .	46 795	24	»	11	3 237	2 947	6 184	1 359	685	2 044	5–16	33.1
Totaal van het district.	152 135	77	»	48	10 791	9 373	20 164	4 368	1 649	6 017	5–18	29.8
DISTRICT TILBURG.												
Arrondissement Tilburg.												
Tilburg.	32 016	1	»	»	80	»	80	68	»	68	9–16	5.1
Id.	»	1	»	»	97	87	184					
Id.	»	1	»	»	48	45	93					
Id.	»	1	»	»	85	70	155					
Id.	»	1	»	»	36	93	129					
Id.	»	»	»	1	188	»	188	188	»	188	6–17	»
Id.	»	»	»	1	543	»	543					
Id.	»	»	»	1	671	»	671					
Id.	»	»	»	1	421	»	421					
Id.	»	»	»	1	418	»	418					
Id.	»	»	»	1	»	1 499	1 499					
Id.	»	»	»	1	»	587	587					
Id.	»	»	1	»	»	10	10					
Alphen	1 795	1	»	»	78	»	78	»	»	»	»	14.3
Id.	»	1	»	»	38	33	71	20	15	35	7–10	»
Id.	»	»	»	1	»	96	96					
Baarle-Nassau	2 223	1	»	»	81	18	99					
Id.	»	1	»	»	16	13	29					
Berkel	1 219	1	»	»	34	38	72	»	»	»	»	28.6
Id.	»	1	»	»	32	22	54	23	13	36	7–12	»
Gilze c. a.	3 162	1	»	»	100	»	100	53	»	53	8–13	12.7
Id.	»	»	»	1	28	90	118					
Id.	»	1	»	»	29	21	50					
Id.	»	1	»	»	78	70	148					
Goirle.	2 026	1	»	»	173	5	178					
Id.	»	»	»	1	»	168	168					
Hilvarenbeek. . . .	2 287	1	»	»	124	6	130	34	2	36	9–14	25.5
Id.	»	1	»	»	31	10	41	31	10	41	6–12	»
Id.	»	»	»	1	»	131	131					
Hooge-enLage-Mierde.	1 320	1	»	»	54	36	90					
Id.	»	1	»	»	40	34	74					
Id.	»	1	»	»	24	15	39					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
22-25	7	»	»	2	Naar voorbeelden op het bord.					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
25	1	»	»	1	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
»	»	1	1	44	15	3	1	1	»	B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
»	»	2	2	130	49	17	6	4	1	O. Naar ornementen in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
28½-30½	1½-2	»	»	3	1	1	1			
25-30	5	»	2	»	1	1	1	1	1	
22½	½	»	»	2	Naar figuren op het bord.					
23	2	»	»	1	1					
27	1	»	»	1	1					
20½	2	»	»	1	Naar voorbeelden op het bord.					
22	½	»	»	1	Id.					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Oisterwijk	2 865	1	»	»	223	10	233	»	»	»	»	2.1
Id.	»	»	»	1	21	12	33	9	2	11	11–16	»
Id.	»	»	»	1	»	250	250					
Totaal . . .	48 913	21	1	13	3 791	3 469	7 260	426	42	468	6–17	6.4
Arrondissement Heusden.												
Almkerk c. a.	3 007	1	»	»	54	35	89					
Id.	»	1	»	»	126	90	216					
Id.	»	1	»	»	34	15	49					
Id.	»	»	»	1	59	48	107					
Andel (Op- en Neer-). .	880	1	»	»	12	7	19					
Id.	»	»	»	1	68	47	115					
Drongelen c. a. . . .	460	1	»	»	22	26	48	10	6	16	9–14	33.3
Dussen c. a.	2 738	1	»	»	42	26	68					
Id.	»	1	»	»	65	13	78					
Id.	»	1	»	»	71	49	120					
Id.	»	»	»	1	»	86	86					
Giessen	463	1	»	»	29	24	53	18	19	37	8–12	69.8
Hedikhuizen.	1 148	1	»	»	66	60	126	37	31	68	8–14	36.4
Id.	»	1	»	»	37	24	61					
Heesbeen c. a.	981	1	»	»	14	18	32	4	1	5	10–15	36.7
Id.	»	1	»	»	17	18	35	5	»	5	10–14	»
Id.	»	1	»	»	15	9	24	12	6	18	7–11	»
Id.	»	»	»	1	39	28	67	18	12	30	9–12	»
Herpt.	493	1	»	»	29	8	37					
Heusden.	2 003	1	»	»	63	71	134	11	8	19	8–17	5.6
Id.	»	»	»	1	1	123	123					
Id.	»	»	»	1	81	»	81					
Meeuwen c. a.	765	1	»	»	27	23	50	8	»	8	10–13	32.7
Id.	»	1	»	»	27	30	57	10	17	27	7–13	»
Oudheusden	892	1	»	»	54	54	108	54	54	108	5–13	100.—
Rijswijk.	513	1	»	»	50	37	87	18	5	23	10–12	26.4
Veen	938	1	»	»	70	57	127	70	57	127	6–14	100.—
de Werken c. a. . . .	2 469	1	»	»	60	64	124					
Id.	»	1	»	»	88	75	163					
Werkendam.	2 643	1	»	»	191	171	362	191	171	362	6–13	100.—
Wijk c. a.	2 046	1	»	»	110	92	202	110	92	202	6–18	100.—
Id.	»	1	»	»	39	51	90	39	51	90	6–17	»
Woudrichem.	1 919	1	»	»	28	36	64					
Id.	»	1	»	»	99	96	195					
Totaal . . .	24 358	28	»	6	1 786	1 611	3 397	615	530	1 145	5–18	33.7

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
26	2	»	»	1	1	»	1	1		V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
»	»	»	2	10	5	2	3	2	1	R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
23	1	»	»	1	1	1				
26½	½	»	»	1	1					
31	4	»	»	2	1					
25	2	»	»	1	1					
25	2	»	»	1	1	1	1			
22	2	»	»	1	1					
21½	1	»	»	1	1					
31	2	»	1	»	1	1	1	1		
22½	2½	»	»	1	1	1				
24	¾	»	»	1	1					
22½	3	»	»	2	1					
24½	½	»	»	1	1					
22½	1½	»	»	2	1					
19—29	8	»	»	7	1					
24	6	»	»	3	1	1				
24	4½	»	»	2	1					
»	»	»	1	27	16	5	2	1	»	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Arrondissement Waalwijk.												
Baardwijk	1 624	1	»	»	107	77	184					
Besoijen	1 731	1	»	»	92	44	136	39	21	60	8-14	30.3
Id.	»	»	»	1	»	62	62					
Capelle	2 305	1	»	»	69	69	138					
Id.	»	1	»	»	75	90	165					
Drunen	2 962	1	»	»	161	142	303					
Id.	»	1	»	»	34	36	70					
Geertruidenberg	2 088	1	»	»	136	46	182	17	8	25	10-16	13.7
Id.	»	»	1	»	24	»	24	16	»	16	10-16	»
Id.	»	»	»	1	»	93	93					
's Gravenmoer	1 158	1	»	»	87	104	191					
Loon op Zand	7 158	1	»	»	303	»	303					
Id.	»	1	»	»	87	97	184					
Id.	»	»	1	»	46	53	99					
Id.	»	»	»	1	»	353	353					
Nieuwkuijk	1 367	1	»	»	98	73	171					
Raamsdonk	4 757	1	»	»	92	50	142					
Id.	»	1	»	»	150	6	156					
Id.	»	»	»	1	14	183	197					
Id.	»	»	»	1	62	64	126					
Sprang	1 974	1	»	»	154	121	275					
Udenhout	2 344	1	»	»	168	»	168					
Id.	»	»	»	1	»	158	158					
Vlijmen	3 403	1	»	»	37	19	56	37	19	56	6-14	12.8
Id.	»	1	»	»	176	2	178					
Id.	»	»	»	1	»	204	204					
Vrijhoeve-Capelle	449	1	»	»	23	23	46					
Waalwijk	4 433	1	»	»	255	17	272					
Id.	»	»	»	1	»	240	240					
Waspik	3 024	1	»	»	135	19	154					
Id.	»	»	»	1	25	165	190					
Totaal	40 777	20	2	9	2 710	2 610	5 220	109	48	157	6-16	3.—
Arrondissement Oirschot.												
Best	2 275	1	»	»	142	»	142					
Id.	»	»	»	1	»	136	136					
Bladel c. a.	1 359	1	»	»	89	86	175	29	28	57	5-14	28.4
Id.	»	1	»	»	14	12	26					
Boxtel	5 857	1	»	»	171	4	175					
Id.	»	1	»	»	134	16	150					
Id.	»	1	»	»	101	4	104					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
25	$1^1/_2$	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
22	$3^1/_2$	»	»	1	1	1	1	1		
36	2	1	1	»	1	1	1			
26	$2^1/_2$	»	»	1	1	1				
»	»	1	1	3	4	3	2	1		
$32^1/_2$	»	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Boxtel	»	»	»	1	»	76	76					
Id.	»	»	»	1	»	228	228					
Diessen	877	1	»	»	58	66	124					
Hoogeloon c. a. . . .	1 496	1	»	»	40	51	91					
Id.	»	1	»	»	32	45	77					
Id.	»	1	»	»	21	16	37					
Liempde	1 464	1	»	»	92	54	144					
Moergestel.	1 300	1	»	»	106	»	106					
Id.	»	»	»	1	»	100	100					
Oirschot.	4 364	1	»	»	107	»	107	58	1	59	8–12	11.5
Id.	»	1	»	»	72	35	107					
Id.	»	1	»	»	52	19	71					
Id.	»	»	»	1	22	»	22					
Id.	»	»	»	1	16	185	201					
Id.	»	»	»	1	3	1	4					
O. W. en Middelbeers .	1 022	1	»	»	52	27	79	52	27	79	5–14	50.6
Id.	»	1	»	»	41	36	77					
Reusel	1 103	»	»	1	»	112	112					
Id.	»	»	»	1	134	»	134					
Vessem c. a.	1 080	1	»	»	33	36	69					
Id.	»	1	»	»	38	24	62					
Id.	»	1	»	»	13	6	19					
Totaal . . .	22 207	20	»	9	1 583	1 372	2 955	139	56	195	5–14	6.6
Totaal van het district.	136 255	89	3	37	9 870	9 062	18 932	1 289	676	1 965	5–18	10.4
DISTRICT EINDHOVEN.												
Arrondissement Eindhoven.												
Aalst.	566	1	»	»	31	26	57					
Bergeijk.	1 760	1	»	»	110	1	111					
Id.	»	1	»	»	42	17	59					
Id.	»	»	»	1	»	104	104					
Borkel c. a..	532	1	»	»	44	30	74					
Dommelen.	361	1	»	»	17	23	40					
Duizel c. a.	549	1	»	»	21	13	34					
Id.	»	1	»	»	20	15	35					
Eersel.	1 005	1	»	»	65	60	125	22	12	34	5–8	27.2
Eindhoven.	4 347	1	»	»	147	46	193	»	»	»	»	3.6
Id.	»	»	»	1	15	32	47	4	13	17	8–19	»
Id.	»	»	»	1	227	»	227					
Id.	»	»	»	1	»	295	295					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
24	1	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen.) B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
22½	2½	»	»	1	1	1				
»	»	»	»	3	3	1				
»	»	1	4	43	28	11	7	4	1	
»	1	»	»	2	1					
26	2	»	»	1	1	1	1	1		

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Gestel c. a.	2 665	1	»	»	128	»	128					
Id.	»	»	»	1	»	134	134					
Luijksgestel	845	1	»	»	66	72	138					
Nunen c. a.	2 595	1	»	»	36	33	69	»	»	»	»	12.4
Id.	»	1	»	»	26	26	52	23	18	41	6–12	»
Id.	»	1	»	»	111	99	210					
Oerle	613	1	»	»	37	»	37					
Id.	»	»	»	1	»	98	98					
Riethoven	597	1	»	»	47	39	86					
Stratum	3 515	1	»	»	169	4	173					
Id.	»	»	»	1	»	243	243					
Strijp	1 896	1	»	»	109	»	109	61	»	61	6–9	24.6
Id.	»	»	»	1	»	139	139					
Tongelre	1 124	1	»	»	63	46	109					
Valkenswaard	1 688	1	»	»	120	109	229					
Veldhoven c. a.	1 354	1	»	»	81	67	148					
Waalre	866	1	»	»	58	46	104					
Westerhoven	552	1	»	»	46	31	77					
Woensel	5 552	1	»	»	275	»	275					
Id.	»	1	»	»	15	23	38					
Id.	»	»	»	1	»	247	247					
Zeelst	1 308	1	»	»	79	64	143					
Zesgehuchten	1 055	1	»	»	76	61	137					
Totaal	35 345	27	»	9	2 281	2 243	4 524	110	43	153	5–19	3.4
Arrondissement Helmond.												
Aarle-Rixtel	1 522	1	»	»	65	»	65	34	»	34	6–12	10.4
Id.	»	»	»	1	»	163	163					
Asten	3 362	1	»	»	163	»	163	163	»	163	7–15	57.1
Id.	»	1	»	»	41	20	61	36	17	53	7–12	»
Id.	»	»	»	1	»	154	154					
Bakel c. a.	1 802	1	»	»	48	58	106					
Id.	»	1	»	»	48	31	79					
Beek en Donk	1 560	1	»	»	59	47	106	59	47	106	6–15	100.—
Id.	»	1	»	»	48	44	92	48	44	92	6–12	»
Budel	2 114	1	»	»	112	2	114					
Id.	»	»	»	1	»	122	122					
Deurne c. a.	5 147	1	»	»	206	12	218	152	9	161	6–13	24.6
Id.	»	»	»	1	»	213	213					
Id.	»	1	»	»	75	53	128					
Id.	»	1	»	»	44	3	47					
Id.	»	»	»	1	»	49	49					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
23½	2	»	»	1	voorbeelden op het bord.					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
22½	3	»	»	1	voorbeelden op het bord.					
»	»	»	»	5	2	1	1	1		
20½	2¼	»	»	1	1					
22	3	»	»	3	1					
28½	1½	»	»	1	1					
24	3	»	»	2	1					
18	4	»	»	2	1	1				
21½	1	»	»	3	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Geldrop	2 608	1	»	»	149	6	155	149	6	155	6-13	43.9
Id.	»	»	»	1	22	176	198					
Heeze	1 824	1	»	»	93	»	93					
Id.	»	»	»	1	»	91	91					
Helmond	8 437	1	»	»	96	43	139	»	»	»	»	1.6
Id.	»	»	»	1	409	»	409	18	»	18	8-14	»
Id.	»	»	»	1	»	521	521					
Id.	»	»	»	1	4	17	21					
Id.	»	»	»	1	5	5	10					
Leende	1 427	1	»	»	62	69	131	62	69	131	6-13	100.—
Id.	»	1	»	»	22	21	43	22	21	43	5-12	»
Lierop	913	1	»	»	44	45	89					
Lieshout	1 200	1	»	»	86	89	175					
Maarheeze	615	1	»	»	47	37	84					
Mierlo	2 587	1	»	»	66	»	66					
Id.	»	1	»	»	66	59	125					
Id.	»	»	»	1	»	113	113					
Soerendonk c. a.	963	1	»	»	75	38	113					
Someren	2 952	1	»	»	106	7	113	50	1	51	10-14	17.8
Id.	»	1	»	»	52	40	92					
Id.	»	»	»	1	»	82	82					
Stiphout	661	1	»	»	35	»	35					
Id.	»	»	»	1	»	47	47					
Vlierden	590	1	»	»	51	81	69					
Totaal	40 284	26	»	14	2 399	2 495	4 894	793	214	1 007	5-15	20.6
Arrondissement Veghel.												
Boekel	2 273	1	»	»	127	»	127					
Id.	»	»	»	1	»	103	103					
Dinther	1 649	1	»	»	115	2	117	12	»	12	10-15	4.3
Id.	»	1	»	»	38	18	56					
Id.	»	»	»	1	»	108	108					
den Dungen	1 332	1	»	»	104	»	104					
Id.	»	»	»	1	»	91	91					
Erp	2 436	1	»	»	136	»	136	136	»	136	6-12	40.9
Id.	»	1	»	»	41	31	72	8	5	13	10-12	»
Id.	»	»	»	1	»	156	156					
Gemert	5 022	1	»	»	182	»	182					
Id.	»	1	»	»	50	36	86					
Id.	»	1	»	»	44	23	67					
Id.	»	»	»	1	15	226	241					
Heeswijk	1 103	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
22½	3	»	»	3	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
27½	2	1	1	»	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
44	6	»	»	2	1	1				M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
22	3	»	»	1	1	1				
54	6	»	»	1	1	1				
»	»	1	1	19	10	4				
27	1	»	»	1	1	1				
17½	2½	»	»	3	1					
25	1½	»	»	1	1					
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	Gesloten.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
St. Oedenrode	4 567	1	»	»	177	173	350	11	»	11	10–14	8.8
Id.	»	1	»	»	43	51	94	13	20	33	6–9	»
Id.	»	1	»	»	33	24	57					
Schijndel	5 514	1	»	»	254	4	258					
Id.	»	»	»	1	»	345	345					
Son c. a.	1 609	1	»	»	39	»	39					
Id.	»	1	»	»	37	»	37					
Id.	»	»	»	1	10	84	94					
Uden	5 892	1	»	»	202	»	202	»	»	»	»	0.8
Id.	»	1	»	»	89	74	163					
Id.	»	1	»	»	13	1	14					
Id.	»	»	1	»	27	»	27					
Id.	»	»	»	1	»	180	180					
Id.	»	»	»	1	»	96	96					
Id.	»	»	»	1	»	38	38	»	6	6	12–16	»
Veghel	5 716	1	»	»	15	13	28	4	1	5	10–14	9.4
Id.	»	1	»	»	58	57	115	44	39	83	7–15	»
Id.	»	1	»	»	101	81	182					
Id.	»	»	»	1	336	»	336					
Id.	»	»	»	1	»	275	275					
Totaal . . .	37 113	22	1	12	2 286	2 290	4 576	228	71	299	6–16	6.5
Totaal van het district.	112 742	75	1	35	6 966	7 028	13 994	1 131	328	1 549	5–19	10.4
DE PROVINCIE . .	506 315	317	4	157	34 212	31 310	65 522	8 797	3 560	12 357	5–19	18.9

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
22½	3	»	»	1	1	1	1			V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
22-25	3	»	»	1	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
48	1½	»	1	»	1	1				
30	3	»	»	1	1	1				
23	4	»	»	2	naar voorwerpen op het bord geteekend.					
»	»	»	1	10	7	4	1			
»	»	1	2	34	19	9	2	1		
»	»	7	11	273	149	48	21	15	3	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Provincie Gelderland.												
DISTRICT ARNHEM.												
Arrondissement Arnhem.												
Arnhem.	47 285	1	»	»	12	14	26	»	»	»	»	13.—
Id.	»	1	»	»	216	167	383					
Id.	»	1	»	»	201	174	375					
Id.	»	1	»	»	166	142	308					
Id.	»	1	»	»	187	151	338	28	13	41	6-7	»
Id.	»	1	»	»	158	162	320					
Id.	»	1	»	»	153	123	276					
Id.	»	1	»	»	191	156	347					
Id.	»	1	»	»	84	90	174					
Id.	»	1	»	»	154	124	278					
Id.	»	1	»	»	192	42	234					
Id.	»	1	»	»	»	109	109	»	3	3	11-14	»
Id.	»	1	»	»	181	173	354					
Id.	»	1	»	»	222	161	383					
Id.	»	1	»	»	168	»	168					
Id.	»	»	1	»	7	11	18					
Id.	»	»	»	1	203	45	248					
Id.	»	»	»	1	86	»	86	52	»	52	8-16	»
Id.	»	»	»	1	157	»	157					
Id.	»	»	»	1	276	»	276	276	»	276	4-17	»
Id.	»	»	»	1	105	108	213	105	108	213	6-12	»
Id.	»	»	»	1	184	188	372	91	89	180	9-13	»
Id.	»	»	»	1	53	45	98					
Id.	»	»	»	1	»	41	41	»	27	27	10-15	»
Id.	»	»	»	1	20	1	21	7	1	8	10-14	»
Id.	»	»	»	1	140	»	140	39	»	39	10-17	»
Id.	»	»	»	1	»	355	355					
Id.	»	»	»	1	»	5	5					
Id.	»	»	»	1	»	29	29	»	11	11	10-17	»
Id.	»	»	»	1	»	88	88	»	13	13	8-16	»
Id.	»	»	»	1	»	30	30	»	2	2	12-15	»
Id.	»	»	»	1	»	424	424					
Id.	»	»	»	1	»	21	21	»	4	4	12-16	»
Brummen.	7 135	1	»	»	172	129	301	»	»	»	»	5.—
Id.	»	1	»	»	77	52	129					
Id.	»	1	»	»	68	66	134					
Id.	»	1	»	»	47	44	91					
Id.	»	1	»	»	100	80	180					
Id.	»	1	»	»	42	43	85					
Id.	»	»	1	»	49	»	49	49	»	49	9-17	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
25	[1]) 1	»	»	1						O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Dient tot afwisseling van het schrijven.
24	2	»	1	»	1	1	1	1		[2]) Slechts eenvoudige rechtlijnige figuren worden van het bord nageteekend, in aansluiting aan het onderwijs in de vormleer.
										[3]) Geeft les aan 2 scholen.
24	1	»	»	1	1					
27-37	4	»	»	4	1					
28	4	»	»	6	1					
24	[2]) 4	»	»	4						
26	2	»	»	1	1	1				
30	2	»	»	1	1	»	1			
»	2	»	1	»	1	»	1	1		
26	2	1	[3]) 1	»	1	1	1	1	1	
26	2	»	»	»	1	1	1	1	1	
26	1	1	1	»	1	1	1	1	1	
26	2	»	1	»	1	»	1	1		
»	3	»	»	1	1	1	1	1		

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Brummen	»	»	1	»	»	35	35	»	6	6	9–12	»
Id.	»	»	»	1	61	43	104					
Doorwerth	392	1	»	»	8	14	22	8	14	22	5–14	100.—
Renkum	6 812	1	»	»	105	94	199	14	20	34	9–13	35.7
Id.	»	1	»	»	202	185	387	15	17	32	10–17	»
Id.	»	»	1	»	23	»	23	19	»	19	10–16	»
Id.	»	»	1	»	»	18	18	»	9	9	10–17	»
Id.	»	»	»	1	142	122	264	142	122	264	5–13	»
Id.	»	»	»	1	120	110	230	21	16	37	10–16	»
Id.	»	»	»	1	»	8	8	»	8	8	9–18	»
Rheden	13 317	1	»	»	104	93	197	»	»	»	»	49.9
Id.	»	1	»	»	40	32	72	»				
Id.	»	1	»	»	46	25	71	»				
Id.	»	1	»	»	178	176	354	178	176	354	6–13	»
Id.	»	1	»	»	71	66	137	32	28	60	7–12	»
Id.	»	1	»	»	36	30	66	25	10	35	7–14	»
Id.	»	1	»	»	55	65	120	25	22	47	10–15	»
Id.	»	1	»	»	26	19	45	26	19	45	8–16	»
Id.	»	1	»	»	166	160	326					
Id.	»	»	»	1	219	186	405	219	186	405	6–14	»
Id.	»	»	»	1	99	75	174	»				
Id.	»	»	»	1	»	27	27	»	27	27	10–18	»
Id.	»	»	»	1	»	11	11	»	10	10	12–18	»
Id.	»	»	»	1	10	»	10	10	»	10	11–18	»
Id.	»	»	»	1	30	»	30	27	»	27	9–19	»
Rozendaal	461	1	»	»	30	24	54	30	24	54	5–12	100.—
Wageningen	7 472	1	»	»	169	191	360	»	»	»	»	2.9
Id.	»	1	»	»	115	117	232	»				
Id.	»	1	»	»	»	27	27	»				
Id.	»	»	»	1	173	145	318	»				
Id.	»	»	»	1	30	»	30	28	»	28	10–17	»
Totaal	82 874	37	5	29	6 329	5 691	12 020	1 466	985	2 451	5–19	2.—
Arrondissement Harderwijk.												
Harderwijk	7 804	1	»	»	189	208	397					
Id.	»	1	»	»	102	98	200					
Id.	»	1	»	»	90	80	170					
Id.	»	1	»	»	36	»	36					
Id.	»	1	»	»	»	26	26					
Id.	»	»	»	1	104	79	183					
Barneveld	6 817	1	»	»	63	67	130	»	»	»	»	15.6
Id.	»	1	»	»	124	132	256	»				
Id.	»	1	»	»	26	30	56	26	30	56	6–12	»
Id.	»	1	»	»	27	33	60	25	15	40	8–11	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
26	4	»	1	»	1	»	1	1		
20	2	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
23	2	»	»	1	1					
25	1	»	»	1	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
34	4	»	1	»	1	1	1	1		
46	1	»	1	»	1	1	1			
22	3	»	»	3	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
26	2	»	»	2	1	1				
26½	2	»	1	»	1	1	1	1		O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
19	8	»	»	8	Naar voorbeeld op het bord.					
26	1	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
25	3	»	»	1	1	1	1			
28	1	»	1	»	1	1	1			
28	6¼	»	»	7	1					
46	6	»	»	1	1	1	1	1	1	
22	2	»	1	»	1	1	1	1	1	
»	2	»	»	1	1	1	1	1	1	
29	5	»	»	1	1	1	1			
21½	1	»	»	2						
30	2	»	1	»	1					
»	»	2	12	50	31	16	18	13	6	
24	1	»	»	1	1	1				
23	2	»	»	1	1	1	1			

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Barneveld	»	1	»	»	4	6	10	2	3	5	8-12	»
Id.	»	1	»	»	52	50	102					
Id.	»	1	»	»	69	56	125					
Id.	»	1	»	»	38	32	70	16	16	32	6- 8	»
Id.	»	»	1	»	32	»	32					
Id.	»	»	1	»	»	14	14					
Ede	12 593	1	»	»	146	135	281	»	»	»	»	1.—
Id.	»	1	»	»	183	172	355					
Id.	»	1	»	»	125	122	247					
Id.	»	1	»	»	139	133	272					
Id.	»	1	»	»	22	18	40					
Id.	»	1	»	»	114	101	215					
Id.	»	1	»	»	51	57	108					
Id.	»	»	1	»	4	»	4	1	»	1	11	»
Id.	»	»	»	1	»	34	34	»	15	15	12-18	»
Ermelo	5 396	1	»	»	65	70	135					
Id.	»	1	»	»	50	48	98					
Id.	»	1	»	»	24	24	48					
Id.	»	1	»	»	96	116	212					
Id.	»	1	»	»	47	57	104					
Id.	»	1	»	»	12	18	30					
Id.	»	»	»	1	10	8	18					
Id.	»	»	»	1	2	8	10					
Hoevelaken	832	1	»	»	16	9	25					
Id.	»	»	»	1	67	59	126					
Nijkerk	7 712	1	»	»	44	35	79	»	»	»	»	28.8
Id.	»	1	»	»	128	91	219					
Id.	»	1	»	»	42	49	91	9	»	9	9-14	»
Id.	»	»	1	»	13	»	13					
Id.	»	»	1	»	»	4	4					
Id.	»	»	»	1	113	123	236					
Id.	»	»	»	1	135	130	265	135	130	265	5-13	»
Id.	»	»	»	1	22	21	43					
Putten	5 154	1	»	»	43	27	70	»	»	»	»	20.5
Id.	»	1	»	»	108	102	210	45	46	91	8-14	»
Id.	»	1	»	»	131	124	255	19	23	42	10-15	»
Id.	»	1	»	»	60	54	114					
Scherpenzeel	1 302	1	»	»	91	82	173					
Totaal	47 660	35	5	8	3 059	2 942	6 001	278	278	556	5-18	9.2
Arrondissement Apeldoorn.												
Apeldoorn	17 822	1	»	»	227	181	408	»	»	»	»	0.6
Id.	»	1	»	»	20	29	49					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
24	1	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
24	1	»	»	1	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
30	2	»	»	1	1	1	1	»	»	
»	4	1	1	»	1	1	1	1	1	
25	1	»	»	1	1					
24	9	»	»	4	1					
24½	½	»	»	1	1					
24½	½	»	»	1	1					
»	»	1	1	12	10	4	3	1	1	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Apeldoorn	»	1	»	»	71	46	117					
Id.	»	1	»	»	58	41	99					
Id.	»	1	»	»	84	82	166					
Id.	»	1	»	»	85	65	150					
Id.	»	1	»	»	29	29	58					
Id.	»	1	»	»	47	52	99					
Id.	»	1	»	»	142	152	294					
Id.	»	1	»	»	64	77	141					
Id.	»	1	»	»	89	99	188					
Id.	»	»	1	»	»	53	53					
Id.	»	»	1	»	120	»	120					
Id.	»	»	»	1	90	86	176					
Id.	»	»	»	1	44	30	74					
Id.	»	»	»	1	106	»	106					
Id.	»	»	»	1	»	24	24	»	4	4	14–17	»
Id.	»	»	»	1	17	»	17	12	»	12	11–15	»
Id.	»	»	»	1	83	70	153					
Doornspijk	3 061	1	»	»	13	9	22	»	»	»	»	2.9
Id.	»	1	»	»	70	67	137					
Id.	»	1	»	»	16	17	33	11	»	11	8–12	»
Id.	»	»	»	1	86	101	187					
Elburg	2 640	1	»	»	57	51	108	»	»	»	»	9.2
Id.	»	1	»	»	37	37	74	25	11	36	8–12	»
Id.	»	»	1	»	»	25	25	»	6	6	11–16	»
Id.	»	»	»	1	118	108	226					
Id.	»	»	»	1	26	»	26					
Epe	7 939	1	»	»	113	76	189	40	27	67	6–8	5.9
Id.	»	1	»	»	114	92	206					
Id.	»	1	»	»	122	107	229					
Id.	»	1	»	»	161	151	312					
Id.	»	1	»	»	23	5	28					
Id.	»	1	»	»	68	62	130					
Id.	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	14	26	40					
Hattem	2 795	1	»	»	82	85	167	1	»	1	11	63.–
Id.	»	»	»	1	160	122	282	160	122	282	6–14	»
Heerde	5 398	1	»	»	116	88	204					
Id.	»	1	»	»	50	35	85					
Id.	»	1	»	»	23	7	30					
Id.	»	1	»	»	50	41	91					
Id.	»	1	»	»	170	141	311					
Id.	»	1	»	»	59	52	111					
Oldebroek	5 202	1	»	»	37	25	62	»	»	»	»	4.8
Id.	»	1	»	»	73	56	129					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in gleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
30	1½	1	1	»	1	1	1	1		
30	3	1	1	»	»	1				
22	3	»	»	1	»	1				
25	1	»	»	1	1					
30	2	»	1	»	1	1	1	1	1	
23½	4¼	»	»	2	Naar figuren op het bord.					
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	Gesloten.
33	2	»	»	1	1					
24	1	»	»	5	»	1				

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Oldebroek	»	1	»	»	57	44	101					
Id.	»	»	»	1	16	17	33					
Id.	»	»	»	1	171	126	297	18	12	30	10 en meer.	»
Voorst	9 090	1	»	»	158	108	266	»	»	»	»	0.9
Id.	»	1	»	»	48	46	94					
Id.	»	1	»	»	90	73	163					
Id.	»	1	»	»	107	98	205					
Id.	»	1	»	»	107	74	181					
Id.	»	1	»	»	106	86	192					
Id.	»	1	»	»	73	60	133					
Id.	»	»	»	1	26	20	46					
Id.	»	»	»	1	105	78	183					
Id.	»	»	»	1	»	13	13	»	13	73	13–18	»
Totaal	53 947	40	3	16	4 298	3 545	7 843	267	195	462	6–18	5.9
Totaal van het district.	184 481	112	13	53	13 686	12 178	25 864	2 011	1 458	3 469	5–19	13.4
DISTRICT ZUTPHEN.												
Arrondissement Zutphen.												
Zutphen	16 357	1	»	»	229	232	461	»	»	»	»	26.4
Id.	»	1	»	»	133	117	250					
Id.	»	1	»	»	248	219	467					
Id.	»	1	»	»	101	86	187	78	66	144	6–12	»
Id.	»	1	»	»	»	145	145	»	86	86	11–17	»
Id.	»	1	»	»	89	»	89	47	»	47	11–16	»
Id.	»	1	»	»	58	59	117					
Id.	»	»	»	1	154	»	154	40	»	40	9–12	»
Id.	»	»	»	1	35	193	228					
Id.	»	»	»	1	177	123	300	177	123	300	6–13	»
Id.	»	»	»	1	31	»	31	24	»	24	9–17	»
Gorssel	4 490	1	»	»	86	67	153	»	»	»	»	34.2
Id.	»	1	»	»	96	81	177	63	61	124	6–9	»
Id.	»	1	»	»	41	56	97					
Id.	»	1	»	»	65	43	108					
Id.	»	»	»	1	82	4	86	15	»	15	14–16	»
Id.	»	»	»	1	72	40	112	72	40	112	7–12	»
Hengelo	3 528	1	»	»	119	108	227					
Id.	»	1	»	»	22	34	56					
Id.	»	1	»	»	73	75	148					
Laren	3 979	1	»	»	28	30	58	28	30	58	5½–15	77.9
Id.	»	1	»	»	65	58	123					
Id.	»	1	»	»	59	48	107	59	48	107	6–15	»
Id.	»	1	»	»	136	88	224	136	88	224	5–14	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
25	½ à 1	»	»	1	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
26	3	»	»	1	1	1	1	1		
»	»	2	3	12	6	7	3	3	1	
»	»	5	16	74	47	27	24	17	8	
125	5	»	»	6	1					
119	9	»	1	»	1	1	1	1		
26 à 32	1 à 2	»	»	1	1	1				
25	2	»	»	1	1	1				
26	2	»	»	6	1	1				
25	1	»	»	1	1					
26½	4	»	»	3	Naar figuren op het bord.					
31	2	1	1	»	1	»	1			
24½	½	»	»	2	1	1				
24	2	»	»	1	Naar figuren op het bord.					
25½	¾	»	»	2	Idem.					
24½	½	»	»	5	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Laren	»	1	»	»	27	17	44	27	17	44	6-14	»
Lochem	3 366	1	»	»	215	185	400	36	»	36	11-14	19.6
Id.	»	1	»	»	20	30	50					
Id.	»	1	»	»	»	21	21	»	21	21	11-16	»
Id.	»	1	»	»	44	»	44	44	»	44	10-17	»
Ruurlo	2 792	1	»	»	137	108	245					
Id.	»	1	»	»	76	52	128					
Steenderen	3 604	1	»	»	41	41	82	27	19	46	5-12	21.4
Id.	»	1	»	»	45	38	83	45	38	83	5-15	»
Id.	»	1	»	»	77	71	148					
Id.	»	1	»	»	107	78	185					
Id.	»	»	»	1	60	45	105					
Vorden	2 880	1	»	»	58	43	101	»	»	»	»	7.5
Id.	»	1	»	»	91	74	165	26	»	26	9-15	»
Id.	»	»	»	1	19	16	35					
Id.	»	»	»	1	103	87	190	11	»	11	8-16	»
Warnsveld	2 526	1	»	»	60	48	108	60	48	108	5-14	74.9
Id.	»	1	»	»	101	75	176	101	75	176	6-13	»
Id.	»	»	»	1	35	39	74					
Id.	»	»	»	1	»	21	21					
Zelhem	3 724	1	»	»	51	42	93					
Id.	»	1	»	»	35	49	84					
Id.	»	1	»	»	71	65	136					
Id.	»	»	»	1	104	97	201					
Id.	»	»	»	1	93	61	154					
Id.	»	»	»	1	19	22	41					
Totaal	47 246	36	»	14	3 888	3 331	7 219	1 116	760	1 876	5-17	26.—
Arrondissement Groenlo.												
Aalten	6 781	1	»	»	86	86	172	86	86	172	5-16	49.4
Id.	»	1	»	»	105	75	180	58	38	96	7-15	»
Id.	»	1	»	»	17	10	27					
Id.	»	1	»	»	65	42	107					
Id.	»	1	»	»	15	10	25					
Id.	»	1	»	»	27	26	53	27	26	53	7-16	»
Id.	»	»	»	1	57	61	118					
Id.	»	»	»	1	146	114	260	109	86	195	8-14	»
Id.	»	»	»	1	48	55	103					
Borculo	4 029	1	»	»	125	131	256					
Id.	»	1	»	»	79	72	151					
Id.	»	1	»	»	52	43	95					
Id.	»	1	»	»	48	31	79					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
23	2	»	»	2	1					
27½	1½	»	»	3	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
28	2	1	»	1	1	1	»	1		R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen.)
100	6	1	»	2	1	1	1	1	1	
96	4	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
23	6	»	»	1	1					O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
26½	[1]) 2	»	»	1	1	1	1	1		[1]) Op de avondschool voor teekenonderwijs.
27	[1]) 2	»	»	1	1	1	1			
24	3	»	»	3	1	1	1			
24	1	»	»	4	1					
»	»	3	2	47	19	10	6	4	1	
87	3	»	»	4	1	1				
27	2	»	»	1	1					
23	2	»	»	1	1					
21½	1	»	»	2	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Borculo	»	1	»	»	24	11	35					
Id.	»	»	»	1	50	214	264					
Eibergen	5 020	1	»	»	84	80	164					
Id.	»	1	»	»	77	60	137					
Id.	»	1	»	»	53	25	78					
Id.	»	1	»	»	135	157	292					
Groenlo	2 550	1	»	»	177	32	209	»	»	»	»	4.5
Id.	»	1	»	»	8	5	13	7	5	12	12–17	»
Lichtenvoorde	4 296	1	»	»	123	108	231	123	108	231	6–12	100.—
Id.	»	1	»	»	121	114	235	121	114	235	5–14	»
Id.	»	1	»	»	25	34	59	25	34	59	6–12	»
Neede	3 421	1	»	»	44	36	80					
Id.	»	1	»	»	39	27	66					
Id.	»	1	»	»	119	124	243					
Id.	»	1	»	»	40	25	65					
Winterswijk	8 838	1	»	»	50	43	93	»	»	»	»	10.9
Id.	»	1	»	»	39	48	87					
Id.	»	1	»	»	66	40	106					
Id.	»	1	»	»	38	44	82					
Id.	»	1	»	»	40	27	67					
Id.	»	1	»	»	71	55	126					
Id.	»	1	»	»	41	32	73					
Id.	»	1	»	»	79	51	130					
Id.	»	1	»	»	50	»	50					
Id.	»	1	»	»	181	188	369					
Id.	»	1	»	»	»	22	22					
Id.	»	»	»	1	71	50	121					
Id.	»	»	»	1	80	82	162	80	82	162	6–14	»
Wisch	6 296	1	»	»	41	37	78	»	»	»	»	0.09
Id.	»	1	»	»	43	38	81					
Id.	»	1	»	»	44	55	99					
Id.	»	1	»	»	57	34	91					
Id.	»	1	»	»	80	75	155					
Id.	»	1	»	»	92	72	164					
Id.	»	»	1	»	19	9	28	1	»	1	17	»
Id.	»	»	»	1	96	82	178					
Id.	»	»	»	1	98	99	197					
Totaal	41 231	41	1	8	3 365	2 991	6 356	637	579	1 216	5–17	19.1
Arrondissement Doesburg.												
Angerlo	1 949	1	»	»	76	65	141	76	65	141	5–14	100.—
Id.	»	1	»	»	28	40	68	28	40	68	6–12	»
Id.	»	1	»	»	59	51	110	59	51	110	6–14	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
34	2	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
22	2	»	»	3	1	1				
22	2	»	»	4	1					O. Naar ornamenten in pleister.
22½	½	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
23	2	»	»	1	1	1	1	1	1	
28	1	»	»	1	»	1				
»	»	»	»	19	9	4	1	1	1	
27¾	1	»	»	3	1	1				
27¾	1	»	»	1	1					
27¾	1	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal	Jongens	Meisjes.	Totaal.		
Bergh.	5 727	1	»	»	82	51	133	»	»	»	»	1.7
Id.	»	1	»	»	164	15	179					
Id.	»	1	»	»	150	4	154					
Id.	»	1	»	»	48	24	72					
Id.	»	»	1	»	36	39	75					
Id.	»	»	»	1	»	100	100					
Id.	»	»	»	1	5	129	134					
Id.	»	»	»	1	18	11	29	10	5	15	7–16	»
Didam	3 841	1	»	»	239	15	254					
Id.	»	»	»	1	23	283	306					
Dinxperlo	2 515	1	»	»	33	39	72	»	»	»	»	30.9
Id.	»	1	»	»	107	95	202	83	75	158	5–13	»
Id.	»	»	»	1	125	113	238					
Doesburg	4 433	1	»	»	99	85	184	48	45	93	9–11	54.4
Id.	»	1	»	»	75	38	113	59	21	80	8–18	»
Id.	»	»	1	»	»	27	27	»	27	27	10–17	»
Id.	»	»	»	1	119	»	119	119	»	119	7–14	»
Id.	»	»	»	1	»	154	154					
Id.	»	»	»	1	75	65	140	42	36	78	9–14	»
Id.	»	»	»	1	16	»	16	13	»	13	12–18	»
Doetinchem (Ambt-) .	3 970	1	»	»	151	133	284					
Id.	»	1	»	»	72	55	127					
Id.	»	1	»	»	17	24	41					
Doetinchem (Stad) . .	3 471	1	»	»	60	74	134	»	»	»	»	9.—
Id.	»	1	»	»	83	80	163					
Id.	»	1	»	»	»	21	21					
Id.	»	»	1	»	30	»	30	28	»	28	10–16	»
Id.	»	»	»	1	175	156	331	7	5	12	10–14	»
Id.	»	»	»	1	36	»	36	24	»	24	13–20	»
Duiven	2 972	1	»	»	89	56	145					
Id.	»	»	»	1	99	75	174					
Id.	»	»	»	1	67	59	126					
Gendringen	5 875	1	»	»	84	68	152					
Id.	»	1	»	»	87	84	171					
Id.	»	1	»	»	25	31	56					
Id.	»	1	»	»	78	49	127					
Id.	»	1	»	»	123	102	225					
Id.	»	»	»	1	26	32	58					
Herwen en Aerdt . . .	3 538	1	»	»	74	79	153	»	»	»	»	8.1
Id.	»	1	»	»	123	84	207	19	10	29	7–15	»
Hummelo	3 152	1	»	»	20	14	34	12	7	19	9–14	61.—
Id.	»	1	»	»	32	36	68					
Id.	»	1	»	»	64	60	124	64	60	124	6–14	»
Id.	»	1	»	»	77	76	153	50	43	93	6–10	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs	Teeken onderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
19	1	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
21½	3	»	»	2	1					
24½	1½	»	»	2	1					
25—29	1 à 1½	»	»	1	1	1	1			
28	2	»	»	1	1	1	»	1		
25	1	»	»	3	1					
26	4	»	»	1	1	1	1			
33	1	»	»	1	1	1	1			
29	1	»	»	1	1	1				
23	2	»	»	1	1					
30	2	»	1	»	1	1	1	1		
19	1	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1	1				
30	1	»	»	3	1					
24	½ à 1	»	»	2	Naar figuren op het bord.					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingen-gen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren	
Hummelo	»	»	»	1	38	42	80	19	25	44	8-13	»
Pannerden	1 028	1	»	»	55	56	111	18	16	34	9-13	30.6
Wehl	2 228	1	»	»	132	138	270					
Westervoort	1 710	1	»	»	149	128	277					
Zevenaar	4 260	1	»	»	146	56	202	»	»	»	»	26.8
Id.	»	1	»	»	91	71	162	91	71	162	6-14	»
Id.	»	»	»	1	36	21	57					
Id.	»	»	»	1	26	174	200					
Id.	»	»	»	1	57	»	57	20	»	20	10-16	»
Totaal	50 669	35	3	18	3 999	3 577	7 576	889	602	1 491	5-20	19.7
Totaal van het district	139 146	112	4	40	11 252	9 899	21 151	2 642	1 941	4 583	5-20	21.2
DISTRICT TIEL.												
Arrondissement Tiel.												
Bemmel	5 801	1	»	»	139	1	140	139	1	140	6-15	41.4
Id.	»	1	»	»	100	80	180	70	»	70	9-13	»
Id.	»	1	»	»	180	»	180	180	»	180	6-14	»
Id.	»	»	»	1	48	32	80					
Id.	»	»	»	1	6	82	88					
Id.	»	»	»	1	33	242	275					
Dodewaard	1 882	1	»	»	89	91	189	44	32	76	6-8	24.7
Id.	»	»	»	1	70	49	119					
Echteld	2 424	1	»	»	82	54	136	82	»	82	6-12	84.8
Id.	»	1	»	»	110	109	219	110	109	219	6-14	»
Elst	5 918	1	»	»	95	71	166	95	71	166	5-14	42.3
Id.	»	1	»	»	79	70	149	79	»	79	6-15	»
Id.	»	1	»	»	107	93	200	85	»	85	6-14	»
Id.	»	»	1	»	146	»	146					
Id.	»	»	»	1	»	108	108					
Id.	»	»	»	1	7	4	11					
Gent	2 657	1	»	»	163	125	288					
Hemmen	269	»	»	1	32	43	75					
Heteren	3 233	1	»	»	120	63	183					
Id.	»	1	»	»	56	51	107					
Id.	»	1	»	»	56	42	98					
Id.	»	»	»	1	32	46	78					
Huissen	4 113	1	»	»	257	18	275					
Id.	»	»	»	1	7	223	230					
IJzendoorn	570	1	»	»	53	42	95	25	20	45	6-11	47.4
Kesteren	2 998	1	»	»	78	75	153	»	»	»	»	62.4
Id.	»	1	»	»	145	121	266	145	121	266	6-14	»
Id.	»	»	»	1	»	7	7					
Lienden	4 075	1	»	»	37	31	68					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
21¾	¾	»	»	1	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
27½	2	»	»	1	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
58–74½	8	»	»	3	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
36	4½	»	2	»	1	1	1	1	1	O. Naar ornamenten in pleister.
»	»	»	3	31	21	10	5	3	1	M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	»	3	5	97	49	24	12	8	3	
25	2	»	»	2	1	»	1			
26	1½	»	»	1	1					
25½	2	»	»	3	1					
23	2	»	»	1	1					
24	3	»	»	3	1					
25	4	»	»	4	1					
25	1	»	»	3	1	1				
26	1	»	»	3	1	1				
25	1	»	»	1	1	1				
23	3	»	»	1	1					
25	4	»	»	4	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Lienden	»	1	»	»	117	98	215					
Id.	»	1	»	»	185	174	359					
Maurik.	3 698	1	»	»	28	23	51	28	23	51	6–15	9.6
Id.	»	1	»	»	32	25	57					
Id.	»	1	»	»	75	71	146					
Id.	»	1	»	»	164	115	279					
Tiel	9 568	1	»	»	100	101	201	46	»	46	8–13	20.[illegible]
Id.	»	1	»	»	119	91	210	16	13	29	10–12	»
Id.	»	1	»	»	38	41	79	25	»	25	9–14	»
Id.	»	1	»	»	132	115	247	50	40	90	11–13	»
Id.	»	1	»	»	40	8	48	18	3	21	10–16	»
Id.	»	1	»	»	»	69	69	»	58	58	10–16	»
Id.	»	»	1	»	8	3	11					
Id.	»	»	»	1	99	89	188					
Id.	»	»	»	1	108	61	169					
Id.	»	»	»	1	54	9	63					
Valburg	5 403	1	»	»	38	28	66	»	»	»	»	11.[illegible]
Id.	»	1	»	»	67	60	127					
Id.	»	1	»	»	41	39	80					
Id.	»	1	»	»	61	45	106	32	16	48	8–14	»
Id.	»	»	»	1	64	61	125					
Id.	»	»	»	1	38	35	73					
Id.	»	»	»	1	27	22	49	27	22	49	5–12	»
Id.	»	»	»	1	59	63	122					
Id.	»	»	»	1	»	68	68					
Zoelen	2 358	1	»	»	66	67	133	17	12	29	7–11	49.[illegible]
Id.	»	1	»	»	46	42	88	23	18	41	9–14	»
Id.	»	1	»	»	93	104	197	62	75	137	8–14	»
Totaal . . .	54 966	37	2	18	4 235	3 720	7 955	1 398	634	2 032	5–16	25.[illegible]
Arrondissement Geldermalsen.												
Beesd.	2 526	1	»	»	132	53	185	51	26	77	6–10	36.[illegible]
Id.	»	1	»	»	8	8	16	8	8	16	6–14	»
Id.	»	1	»	»	17	23	40	17	10	27	8–13	»
Id.	»	»	»	1	7	84	91					
Beusichem	1 873	1	»	»	95	77	172	95	77	172	6–16	100.–
Id.	»	1	»	»	79	58	137	79	58	137	6–15	»
Brakel	1 250	1	»	»	105	86	191	105	86	191	6–15	100.–
Buren	1 824	1	»	»	34	27	61	20	»	20	8–14	28.[illegible]
Id.	»	1	»	»	31	26	57	31	26	57	6–13	»
Id.	»	1	»	»	98	85	183	10	»	10	11–14	»
Buurmalsen	1 818	1	»	»	49	40	89	32	»	32	8–12	55.[illegible]
Id.	»	1	»	»	72	64	136	50	43	93	9–14	»
Culenborg	7 250	1	»	»	114	90	204					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
24	2	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
24	2	»	[1]) 1	»	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
24	2	»	»	»	1					
24	2	»	»	»	1					O. Naar ornamenten in pleister.
24	4	»	»	»	1					
26	1	»	»	»	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
25	2	»	»	»	1	»	1			
										[1]) Geeft les op de 6 openbare scholen.
22	½	»	»	1	1					
21½	1	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
24	2	»	»	1	1	»	1			
24	2	»	»	2	1					
»	»	»	1	33	23	3	3			
24	1	»	»	2	1					
24½	2	»	»	1	1					
25	1	»	»	1	naar voorbeelden op het bord.					
23	3	»	»	3	1					
23	3	»	»	1	1					
22½	1½	»	»	3	1					
25	1	»	»	1	1					
25	1	»	»	1	1					
31	1	»	»	1	1					
25	1½	»	»	1	1					
25	2	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Culenborg	»	1	»	»	107	89	196					
Id.	»	1	»	»	22	32	54					
Id.	»	»	»	1	171	»	171					
Id.	»	»	»	1	50	38	88					
Id.	»	»	»	1	»	317	317					
Deil	2 220	1	»	»	16	2	18	16	2	18	7–13	96.1
Id.	»	1	»	»	25	15	40	25	15	40	6–14	»
Id.	»	1	»	»	46	36	82	46	36	82	6–15	»
Id.	»	1	»	»	86	70	156	86	70	156	6–15	»
Id.	»	»	»	1	37	27	64	33	17	50	7–14	»
Est en Opijnen . . .	1 098	1	»	»	43	45	88					
Id.	»	1	»	»	72	55	127					
Gameren.	1 683	1	»	»	75	80	155	28	29	57	10–13	60.2
Id.	»	1	»	»	50	41	91	50	41	91	6–13	»
Geldermalsen	2 806	1	»	»	59	63	122	59	63	122	6–16	100.—
Id.	»	1	»	»	193	156	349	193	156	349	6–14	»
Haaften	2 203	1	»	»	51	58	109	51	58	109	6–12	87.5
Id.	»	1	»	»	24	20	44	24	20	44	6–15	»
Id.	»	1	»	»	101	89	190	80	67	147	7–12	»
Herwijnen.	1 885	1	»	»	163	117	280					
Kerkwijk	954	1	»	»	Geen leerlingen.							
Id.	»	»	»	1	56	41	97					
Id.	»	»	»	1	29	51	80					
Nederhemert.	818	1	»	»	66	49	115	»	»	»	»	16.7
Id.	»	1	»	»	8	15	23	8	15	23	6–13	»
Ophemert.	1 209	1	»	»	109	93	202	109	93	202	5–15	100.—
Poederoijen	941	1	»	»	41	26	67	»	»	»	»	22.2
Id.	»	1	»	»	47	30	77	17	15	32	6–9	»
Varik.	1 114	1	»	»	29	23	52	18	11	29	6–10	49.1
Id.	»	1	»	»	38	32	70	25	20	45	6–10	»
Id.	»	»	»	1	32	21	53	12	»	12	8–12	»
Vuren.	1 387	1	»	»	14	24	38	14	24	38	6–12	100.—
Id.	»	1	»	»	61	50	111	61	50	111	6–12	»
Waardenburg	1 214	1	»	»	81	50	131					
Id.	»	»	1	»	49	30	79					
Wadenoijen	1 556	1	»	»	26	28	54	»	»	»	»	72.7
Id.	»	1	»	»	79	65	144	79	65	144	6–15	»
Zuilichem.	872	1	»	»	63	46	109					
Totaal . . .	38 501	42	1	8	3 060	2 745	5 805	1 532	1 201	2 733	5–16	47.1
Arrondissement Zaltbommel.												
Ammerzoden	2 074	1	»	»	83	104	187	83	104	187	6–16	100.—
Id.	»	1	»	»	69	37	106	69	37	106	6–15	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
22½	2½	»	»	1	1					
22½	1 à 2	»	»	1	1					
20	2½	»	»	2	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
22½	2½	»	»	3	1					
25	1	»	»	1		Naar voorbeelden op het bord.				O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
24	2	»	»	1	1					
26	± 3	»	»	2	1					
25	1	»	»	2	1					
24	5	»	»	5	1					
25	3	»	»	2	1					
26	3	»	»	2	1					
26	3	»	»	2	1					
21	2	»	»	1	1					
24	3	»	»	3	1					
21½	5	»	»	1	1					
22	3	»	»	1	1					
22	3	»	»	1	1					
22	2	»	»	1	1					
30½	½	»	»	1	1					
31	1	»	»	2	1					
24	2	»	»	3	1					
»	»	»	»	54	30					
26	2	»	»	3	1					
25½	2	»	»	2	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Appeltern	3 042	1	»	»	29	29	58					
Id.	»	1	»	»	41	33	74					
Id.	»	1	»	»	44	40	84					
Id.	»	1	»	»	64	52	116					
Id.	»	»	»	1	20	15	35					
Id.	»	»	»	1	12	6	18					
Id.	»	»	»	1	10	3	13					
Batenburg.	644	1	»	»	37	»	37	30	»	30	8–15	66.1
Id.	»	»	»	1	6	10	16	6	6	12	7–19	»
Id.	»	»	»	1	»	56	56	»	30	30	6–15	»
Bergharen.	1 577	1	»	»	58	49	107	»	»	»	»	44.3
Id.	»	1	»	»	63	39	102	63	39	102	6–14	»
Id.	»	»	»	1	14	7	21					
Dreumel	2 168	1	»	»	155	134	289					
Driel	3 373	1	»	»	25	14	39	12	2	14	9–13	16.3
Id.	»	1	»	»	168	39	207	54	16	70	9–13	»
Id.	»	»	»	1	61	56	117					
Id.	»	»	»	1	»	152	152					
Druten	4 566	1	»	»	61	40	101	»	»	»	»	66.—
Id.	»	1	»	»	49	18	67	49	18	67	6–14	»
Id.	»	1	»	»	50	»	50	45	»	45	7–13	»
Id.	»	1	»	»	156	138	294	156	138	294	6–12	»
Id.	»	»	»	1	»	103	103					
Hedel.	1 735	1	»	»	139	153	292	139	153	292	6–14	100.—
Heerewaarden	1 014	1	»	»	80	80	160					
Horssen.	890	1	»	»	81	63	144	81	63	144	6–16	100.—
Hurwenen.	611	1	»	»	49	43	92	44	40	84	7–15	91.3
Rossum	1 178	1	»	»	96	74	170	6	4	10	11–14	5.9
Wamel	4 960	1	»	»	119	73	192	38	16	54	10–14	17.3
Id.	»	1	»	»	227	»	227	63	»	63	10–15	»
Id.	»	»	»	1	11	12	23					
Id.	»	»	»	1	»	236	236					
Zaltbommel	3 891	1	»	»	187	134	321					
Id.	»	1	»	»	»	52	52					
Id.	»	1	»	»	109	26	135					
Id.	»	»	»	1	»	67	67					
Totaal . . .	31 723	26	»	12	2 373	2 187	4 560	938	666	1 604	6–19	35.2
Arrondissement Nijmegen.												
Nijmegen	30 372	1	»	»	253	18	271	253	18	271	6–12	34.2
Id.	»	1	»	»	119	20	139	49	6	55	8–13	»
Id.	»	1	»	»	57	24	81	32	»	32	9–14	»
Id.	»	1	»	»	59	6	75	50	»	50	7–12	»
Id.	»	1	»	»	90	105	195	67	29	96	8–14	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
24	1	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
26	2	»	»	1	1					O. Naar ornamenten in pleister.
28	1	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
24	1	»	»	2	1					
23½	1	»	»	1	1					
23½	1	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
20½	2	»	»	1	1					
24	1	»	»	4	1					
24	10	»	»	4	1	1				
28	1	»	»	2	1	1				
24	2	»	»	2	1					
32	2	»	»	1	1	1				
24	1	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1	1				
»	»	»	»	29	17	4				
25	10½	»	»	2	1					
24	1	»	»	1	1					
23	2	»	»	1	1					
24	3	»	»	2	1					
25	1	»	»	2	1	1				

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Nijmegen	»	1	»	»	96	40	136	79	34	113	6–12	»
Id.	»	1	»	»	55	49	104	41	36	77	6–12	»
Id.	»	»	»	1	136	119	255	136	119	255	6–13	»
Id.	»	»	»	1	3	1	4	2	»	2	11	»
Id.	»	»	»	1	»	13	13					
Id.	»	»	»	1	551	»	551					
Id.	»	»	»	1	213	167	380					
Id.	»	»	»	1	25	44	69					
Id.	»	»	»	1	»	397	397					
Id.	»	»	»	1	115	60	175	115	60	175	6–16	»
Id.	»	»	»	1	»	136	136					
Id.	»	»	»	1	92	45	137					
Id.	»	»	»	1	»	42	42	»	15	15	11–16	»
Id.	»	»	»	1	5	52	57					
Id.	»	»	»	1	»	387	387	»	14	14	6–15	»
Id.	»	»	»	1	»	125	125					
Id.	»	»	»	1	89	96	185	69	78	147	7–12	»
Id.	»	»	»	1	104	»	104	71	»	71	9–17	»
Balgoij	467	1	»	»	28	27	56					
Beuningen.	2 241	1	»	»	85	31	116					
Id.	»	1	»	»	88	4	92					
Id.	»	»	»	1	»	98	98					
Ewijk.	2 002	1	»	»	73	64	137	73	64	137	6–13	100.–
Id.	»	1	»	»	83	53	136	83	53	136	6–13	»
Groesbeek.	4 875	1	»	»	215	7	222	215	7	222	6–12	52.5
Id.	»	»	1	»	36	3	39					
Id.	»	»	»	1	»	194	194					
Id.	»	»	»	1	»	52	52	»	44	44	9–16	»
Heumen.	1 601	1	»	»	56	53	109					
Id.	»	1	»	»	76	85	161					
Millingen	2 670	1	»	»	159	14	173					
Id.	»	»	»	1	»	134	134					
Overasselt.	1 765	1	»	»	62	48	110					
Id.	»	1	»	»	96	56	152					
Ubbergen.	3 407	1	»	»	61	41	102	»	»	»	»	34.7
Id.	»	1	»	»	35	24	59	35	24	59	6–13	»
Id.	»	1	»	»	78	45	123					
Id.	»	1	»	»	97	9	106	97	9	106	6–13	»
Id.	»	»	»	1	»	86	86					
Wijchen	3 832	1	»	»	21	14	35	1	1	2	10–11	92.1
Id.	»	1	»	»	211	170	381	211	170	381	6–14	»
Totaal . . .	53 232	24	1	21	3 622	3 258	6 880	1 679	781	2 460	6–17	35.8
Totaal van het district.	178 422	129	4	59	13 290	11 910	25 200	5 547	3 282	8 829	5–19	35.–
DE PROVINCIE . .	502 049	353	21	152	38 228	33 987	72 215	10 200	6 681	16 881	5–20	23.4

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
31	2	»	»	3	1					
33	1	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
25	1–1½	»	»	1	1					
24	2	»	»	1	1	1	1			R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
26	7	»	»	5	1					O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
27	2	»	2	»	1	»	1	1		
30	3	»	2	»	1	1				
24	10	»	»	7	1	1	1			
34	2	»	1	»	»	1				
30	»	»	»	2	1					
30	»	»	»	3	1					
17¾	6	»	»	4	1					
30	2	»	1	»	1	1				
22	6	»	»	1	»	1				
26	9	»	»	2	1	1				
23	2	»	»	1	»	»	1			
29½	± 3	»	»	6	1					
»	»	»	6	45	19	8	4	1	»	
»	»	»	7	161	89	15	7	1	»	
»	»	8	28	332	185	66	43	26	11	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Provincie Zuidholland.												
DISTRICT 's GRAVENHAGE.												
Arrondissement 's Gravenhage.												
's Gravenhage	143 626	1	»	»	205	204	409	32	»	32	10–12	43.4
Id.	»	1	»	»	179	148	327	179	87	266	7–13	»
Id.	»	1	»	»	192	139	331	192	139	331	7–14	»
Id.	»	1	»	»	281	262	543	281	262	543	6–13	»
Id.	»	1	»	»	156	170	326					
Id.	»	1	»	»	221	208	429	120	»	120	8–13	»
Id.	»	1	»	»	184	171	355	184	171	355	7–14	»
Id.	»	1	»	»	193	146	339	96	67	163	9–13	»
Id.	»	1	»	»	275	236	511	166	»	166	10–13	»
Id.	»	1	»	»	290	263	553	290	263	553	6–14	»
Id.	»	1	»	»	214	179	393	170	»	170	7–13	»
Id.	»	1	»	»	283	247	530	283	186	469	7–12	»
Id.	»	1	»	»	211	183	394	156	»	156	7–13	»
Id.	»	1	»	»	151	133	284	151	133	284	6–12	»
Id.	»	1	»	»	156	142	298					
Id.	»	1	»	»	192	203	395	120	»	120	8–10	»
Id.	»	1	»	»	159	134	293					
Id.	»	1	»	»	131	135	266	13	19	32	11–14	»
Id.	»	1	»	»	153	153	306	84	69	153	$6^1/_2$–$9^1/_2$	»
Id.	»	1	»	»	140	156	296	93	109	202	8–15	»
Id.	»	1	»	»	163	162	325	163	84	247	6–13	»
Id.	»	1	»	»	154	147	301	107	»	107	7–13	»
Id.	»	1	»	»	134	119	253	76	66	142	10–14	»
Id.	»	1	»	»	176	124	300	176	124	300	6–15	»
Id.	»	1	»	»	151	119	270	89	65	154	9–15	»
Id.	»	1	»	»	147	133	280	85	78	163	9–16	»
Id.	»	1	»	»	142	143	285	86	80	166	8–15	»
Id.	»	1	»	»	146	118	264	146	118	264	6–16	»
Id.	»	1	»	»	98	66	164	98	66	164	6–19	»
Id.	»	1	»	»	»	197	197	»	122	122	9–17	»
Id.	»	»	»	1	17	33	50	14	22	36	8–13	»
Id.	»	»	»	1	235	253	488	235	253	488	6–14	»
Id.	»	»	»	1	290	255	545					
Id.	»	»	»	1	204	219	423	30	18	48	11–13	»
Id.	»	»	»	1	172	147	319					
Id.	»	»	»	1	55	56	111	10	3	13	10–15	»
Id.	»	»	»	1	69	67	136					
Id.	»	»	»	1	104	»	104					
Id.	»	»	»	1	»	57	57					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
26	2	»	»	1	1	»	1			V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
25	[1]) 5	»	»	8	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
26	[1]) 12	»	»	8	Methode De Witte van Citters.					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
25	[1]) 18½	»	»	12	1	»	1			O. Naar ornamenten in pleister.
23½–28	[1]) 16	»	»	11	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
27	[1]) 8	»	»	8	1					
25	1	»	»	7	1					
26	[1]) 16	»	»	8	1					[1]) In alle klassen te zamen.
25 à 33	[1]) 14¼	»	»	12	1					[2]) Geeft les op 2 scholen.
23	2	»	»	10	1					[3]) Geeft les op 3 openbare en 1 bijzondere school.
26–30½	[1]) 18	»	»	12	1					
24½–26	[1]) 10½	»	»	7	1					
24–25	[1]) 11	»	»	8	1					
19	[1]) 6	»	»	10	1					
23–32	[1]) 9	»	»	1	1					
22½	6	»	»	8	Op gekwadrateerde leien, naar voorbeelden op soortgelijke borden gegeven.					
[3]) 208	[1]) 11	»	»	9	1					
30	[1]) 7	»	»	8	1					
25	[1]) 12	»	»	5	1					
28½	[1]) 8	»	[2]) 1	»	1	1				
28–29	[1]) 10	»	[2]) 1	3	1	1	1	1	1	
28½	[1]) 10	»	»	»	1	1	1	1		
29	[1]) 7½	»	[2]) 1	»	1	»	1			
29	[1]) 7½	»	»	»	1	»	1	1		
23–26	[1]) 4	»	»	»	1	1	1	1		
24–27	[1]) 14½	»	»	»	1	1	1	1		
25–26	[1]) 13	»	1	»	1	1	1	1		
26	2	»	»	1	»	1	1	1		
30	3–5	»	»	9	1	1	1			
28	1	»	»	1	1					
26	2	»	1	»	1	»	1			

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
's Gravenhage	»	»	»	1	»	330	330					
Id.	»	»	»	1	»	447	447					
Id.	»	»	»	1	120	93	213	11	»	11	8-14	»
Id.	»	»	»	1	90	70	160	90	70	160	6-13	»
Id.	»	»	»	1	144	111	255					
Id.	»	»	»	1	20	13	33	20	13	33	6-12	»
Id.	»	»	»	1	83	60	143	40	30	70	11-14	»
Id.	»	»	»	1	386	»	386	159	»	159	9-14	»
Id.	»	»	»	1	416	»	416	158	»	158	9-13	»
Id.	»	»	»	1	554	»	554	70	»	70	8-14	»
Id.	»	»	»	1	»	573	573	»	19	19	8-16	»
Id.	»	»	»	1	»	136	136	»	18	18	8-15	»
Id.	»	»	»	1	37	117	154					
Id.	»	»	»	1	399	»	399	270	»	270	8-14	»
Id.	»	»	»	1	»	77	77	»	16	16	8-15	»
Id.	»	»	»	1	6	»	6	6	»	6	14-16	»
Id.	»	»	»	1	129	»	129	21	»	21	9-16	»
Id.	»	»	»	1	geen leerlingen.							
Id.	»	»	»	1	»	38	38					
Id.	»	»	»	1	»	116	116	»	14	14	12-17	»
Id.	»	»	»	1	»	54	54	»	18	18	10-15	»
Id.	»	»	»	1	82	»	82	21	»	21	9-16	»
Id.	»	»	»	1	»	25	25	»	10	10	9-17	»
Id.	»	»	»	1	50	»	50	10	»	10	8-15	»
Id.	»	»	»	1	38	»	38	13	»	13	10-15	»
Id.	»	»	»	1	»	36	36	»	4	4	12-16	»
Id.	»	»	»	1	»	132	132	»	132	132	6-18	»
Id.	»	»	»	1	»	63	63	»	8	8	10-15	»
Id.	»	»	»	1	»	35	35	»	3	3	15	»
Id.	»	»	»	1	70	18	88	6	»	6	7-12	»
Id.	»	»	»	1	141	»	141	23	»	23	9-16	»
Id.	»	»	»	1	»	104	104					
Id.	»	»	»	1	82	»	82	30	»	30	10-15	»
Id.	»	»	»	1	56	2	58	22	»	22	9-17	»
Id.	»	»	»	1	»	92	92					
Id.	»	»	»	1	»	26	26	»	15	15	10-17	»
Id.	»	»	»	1	74	»	74	74	»	74	6-18	»
Id.	»	»	»	1	40	»	40	19	»	19	7-16	»
Wassenaar.	3 280	1	»	»	29	30	59	»	»	»	»	3.5
Id.	»	1	»	»	33	11	44	16	»	16	9-13	»
Id.	»	»	»	1	»	135	135					
Id.	»	»	»	1	109	»	109					
Id.	»	»	»	1	59	46	105					
Totaal . . .	146 906	32	»	50	9 670	9 017	18 687	5 004	2 974	7 978	6-19	42.7

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.				
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.
25	[1]) 2	»	1	»	1	1	1		
24	2	»	»	4	1				
24	3	»	»	1	1				
26	2	»	»	1	1	1			
24½	3	»	»	2	1				
25½	2	»	»	1	1				
31	2	1	[4]) 1	2	1	1	1	1	1
32½	2	»	»	2	1	1	1		
28	2	1	»	1	1	1			
26	[2]) 17	»	[5]) 2	6	1	1	1	1	1
26	2	2	[6]) 1	»	»	1	1	1	
41	2	»	»	»	»	»	1	1	
»	2	»	»	2	1	1	1	1	1
26	2	»	»	»	1	1	1	1	
28	2	1	»	»	1	1	1	1	1
36	2	»	1	»	1	1	1	1	
24	2½	»	1	»	1	1	1	1	1
20	2	»	1	»	1	1	1	1	
26	2	»	1	»	1	1	1	1	1
26	[3]) 1	»	»	»	1	1	1		
22	4	»	1	»	1	1	»	1	1
»	1	»	»	»	1	1	1	1	1
25	1	»	»	»	1	1	1		
26	2	»	1	»	1	1	1	1	
26-30	2	2	1	»	»	1	1	1	
30-40	3	»	»	»	1	1	1		
26	2	»	»	»	»	»	1	1	1
25	2	»	»	»	1	1	1	1	1
24-36	4½	»	»	»	1	»	1	1	
30	4	1	1	»	1	1			
23½	1½	»	»	1	1				
»	»	8	18	190	55	31	34	25	11

Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.

V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister.

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

[1]) In de avonduren.

[2]) In alle klassen te zamen.

[3]) Buiten de schooluren.

[4]) 1 die lessen geeft aan 8 scholen.

[5]) 1 die lessen geeft aan 2 scholen.

[6]) 1 die lessen geeft aan 3 scholen.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Arrondissement Delft.												
Berkel	1 617	1	»	»	48	54	102					
Id.	»	»	»	1	»	57	57					
Id.	»	»	»	1	62	»	62					
Bleiswijk	1 597	1	»	»	82	69	151	»	»	»	»	7.6
Id.	»	1	»	»	29	23	52	9	10	19	8-12	»
Id.	»	»	»	1	23	25	48					
Delft	27 372	1	»	»	250	232	482	250	232	482	6-13	52.4
Id.	»	1	»	»	198	161	359	38	21	59	11-13	»
Id.	»	1	»	»	218	232	450	184	188	372	6-12	»
Id.	»	1	»	»	162	149	311	114	108	222	8-15	»
Id.	»	1	»	»	131	131	262	131	131	262	6-12	»
Id.	»	1	»	»	103	106	209	56	57	113	9-14	»
Id.	»	1	»	»	133	»	133	114	»	114	8-16	»
Id.	»	1	»	»	»	131	131	»	93	93	9-18	»
Id.	»	»	»	1	602	»	602	110	»	110	9-13	»
Id.	»	»	»	1	»	586	586					
Id.	»	»	»	1	98	95	193					
Id.	»	»	»	1	172	153	325	172	153	325	6-12	»
Id.	»	»	»	1	13	16	29					
Id.	»	»	»	1	»	28	28					
's Gravenzande. . . .	4 877	1	»	»	93	88	181	93	88	181	6-13	59.—
Id.	»	1	»	»	96	105	201	84	81	165	7-12	»
Id.	»	1	»	»	76	56	132					
Id.	»	1	»	»	45	36	81					
Id.	»	»	»	1	79	57	136	56	29	85	7-13	»
Hof van Delft	2 751	1	»	»	59	37	96					
de Lier	997	1	»	»	56	48	104					
Id.	»	»	»	1	61	58	119					
Loosduinen	3 330	1	»	»	104	90	194	»	»	»	»	34.7
Id.	»	1	»	»	40	57	97	22	»	22	6-13	»
Id.	»	»	»	1	58	63	121	58	63	121	5-12	»
Monster.	4 437	1	»	»	106	94	200					
Id.	»	1	»	»	59	66	125					
Id.	»	1	»	»	110	4	114					
Id.	»	1	»	»	52	15	67					
Id.	»	»	»	1	62	»	62					
Id.	»	»	»	1	»	110	110					
Id.	»	»	»	1	»	104	104					
Naaldwijk.	5 395	1	»	»	71	49	120					
Id.	»	1	»	»	71	46	117					
Id.	»	1	»	»	60	38	98					
Id.	»	»	»	1	121	85	206					
Id.	»	»	»	1	68	55	123					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
25	2	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
25-29½	[1]) 4½	»	»	11	1	1				B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
26	1½	»	»	2	1					O. Naar ornamenten in pleister.
26-30	[1])10	»	»	10	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
25-26	[1]) 6	»	»	6	1					
25-29	[1]) 6	»	»	7	1					
25	[1]) 5	»	»	2	1		1			[1]) In alle klassen te zamen.
27-28	[1]) 8	1	[2]) 1	»	1	1	1	1		[2]) Geeft les op 2 scholen.
28-30	[1]) 7	1	»	»	1	»	1	1	1	
25	2½	3	»	3	1					
25	[1]) 6	»	»	5	1					
[1]) 147½	[1]) 9	»	»	3	1	»	1			
24½	[1]) 5	»	»	2	1					
28	1	»	»	2	1					
28	1	»	»	2	1					
28	1	»	»	2	1	1				

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Nootdorp.	752	1	»	»	66	61	127					
Pijnacker.	1 601	1	»	»	53	50	103					
Id.	»	1	»	»	17	10	27					
Id.	»	»	»	1	50	33	83					
Rijswijk	2 718	1	»	»	132	130	262	75	»	75	8-12	28.–
Id.	»	»	»	1	»	33	33	»	8	8	11-17	»
Schipluiden.	1 023	1	»	»	67	71	138					
Stompwijk	2 795	1	»	»	87	79	166	87	79	166	6-13	100.–
Id.	»	1	»	»	77	65	142	77	65	142	6-12	»
Veur.	1 057	1	»	»	75	65	140	3	2	5	8-14	3.6
Voorburg.	3 272	1	»	»	87	55	142	»	»	»	»	0.6
Id.	»	»	»	1	93	»	93					
Id.	»	»	»	1	»	107	107					
Id.	»	»	»	1	67	55	122					
Id.	»	»	»	1	»	13	13	»	3	3	13-17	»
Vrijenban	1 985	1	»	»	39	30	69					
Id.	»	1	»	»	39	26	65					
Wateringen.	1 903	1	»	»	116	14	130	116	14	130	6-13	57.–
Id.	»	»	»	1	»	98	98					
Zegwaard.	1 449	1	»	»	125	41	166					
Id.	»	»	»	1	62	50	112					
Zoetermeer	1 119	»	»	1	12	84	96					
Totaal . .	72 047	39	»	26	5 135	4 779	9 914	1 849	1 425	3 274	5-18	33.–
Arrondissement Leiden.												
Leiden	45 511	1	»	»	325	266	591	325	266	591	6-13	72.7
Id.	»	1	»	»	199	145	344	199	145	344	6-13	»
Id.	»	1	»	»	268	230	498	268	230	498	6-13	»
Id.	»	1	»	»	324	273	597	324	273	597	6-13	»
Id.	»	1	»	»	336	312	648	336	312	648	6-14	»
Id.	»	1	»	»	187	151	338	187	151	338	6-12	»
Id.	»	1	»	»	272	»	272	272	»	272	9-16	»
Id.	»	1	»	»	»	247	247	»	247	247	9-14	»
Id.	»	1	»	»	173	»	173	173	»	173	6-15	»
Id.	»	1	»	»	»	127	127	»	127	127	6-14	»
Id.	»	»	»	1	97	84	181					
Id.	»	»	»	1	456	»	456	20	»	20	8-13	»
Id.	»	»	»	1	13	8	21	7	5	12	7-12	»
Id.	»	»	»	1	»	104	104					
Id.	»	»	»	1	»	470	470					
Id.	»	»	»	1	291	307	598	184	203	387	8-12	»
Id.	»	»	»	1	83	94	177	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	49	31	80	49	31	80	5-15	»
Id.	»	»	»	1	»	62	62	»	13	13	13-18	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
26½	[1]) 6	»	»	4	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
30	1½	»	1	»	1	1	»	1	1	R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
[1]) 170	[1]) 6	»	»	3	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
23-26	[1]) 7½	»	»	3	1	1				O. Naar ornamenten in pleister.
26	[2]) 1½	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
26	2	1	1	»	1	1	1	1		[1]) In alle klassen te zamen.
18-28	2½	»	»	3	1					[2]) Buiten de schooluren.
										[3]) Geeft les aan alle openbare scholen te Leiden.
										[4]) Voor hen, die zich vrijwillig daartoe aanmelden.
										[5]) Alleen in de laagste klasse wordt ¾ uur per week geteekend, maar niet methodisch (eenvoudige voorwerpen.)
»	»	6	3	72	23	6	5	4	2	
26-27	[1])19	»	»	14	1	»	1			
26-27	[1])19	»	»	9	1	»	»			
26-27	[1])19	»	»	12	1	»	1			
26-27	[1])19	»	»	15	1	»	1			
26-27	[1])19	»	»	16	1	»	1			
23-24	[1]) 8	»	[3]) 1	10	1					
26-27	[1])14	1	»	11	1	1	1			
25-30	[1])12	»	»	6	1	1	1			
24-25	[1])10	1	»	4	1					
25	[1]) 7	»	[3]) 1	»	1					
»	[4]) 2	»	1	»	1					
28	[1]) 6	»	»	1	Naar teekeningen op het bord.					
25	[1]) 5½	»	»	9	1					
»	[5])									
26	1	»	»	4	1					
28	2	»	1	»	1	1	1	1		

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Hillegom.	3 560	1	»	»	229	105	334					
Id.	»	1	»	»	23	6	29					
Id.	»	»	»	1	»	70	70					
Katwijk	6 790	1	»	»	41	37	78	»	»	»	»	71.3
Id.	»	1	»	»	240	263	503	240	263	503	6–15	»
Id.	»	1	»	»	48	27	75	34	13	47	9–16	»
Id.	»	»	»	1	65	50	115					
Leiderdorp	3 365	1	»	»	74	41	115	27	»	27	8–13	44.6
Id.	»	»	»	1	93	80	173	93	80	173	9–13	»
Id.	»	»	»	1	93	67	160					
Lisse	2 525	1	»	»	54	59	113					
Id.	»	»	»	1	111	83	194					
Noordwijk	4 221	1	»	»	52	40	92					
Id.	»	1	»	»	75	68	143					
Id.	»	»	»	1	114	103	217					
Noordwijkerhout . .	1 579	1	»	»	74	13	87	»	»	»	»	11.5
Id.	»	1	»	»	23	20	43	15	12	27	8–13	»
Id.	»	»	»	1	27	77	104					
Oegstgeest	3 306	1	»	»	75	39	114	»	»	»	»	4.8
Id.	»	1	»	»	52	41	93	10	»	10	10–11	»
Rijnsburg	2 235	1	»	»	52	56	108	30	33	63	5–9	58.—
Id.	»	1	»	»	51	30	81					
Id.	»	1	»	»	64	47	111	64	47	111	5–11	»
Sassenheim	1 335	1	»	»	83	78	161					
Valkenburg.	576	1	»	»	41	38	79					
Voorhout	1 237	1	»	»	66	65	131					
Voorschoten.	2 280	1	»	»	120	103	223	120	103	223	11–15	65.8
Id.	»	1	»	»	43	35	78					
Id.	»	»	»	1	36	25	61					
Id.	»	»	»	1	»	44	44	»	44	44	7–18	»
Warmond.	1 409	1	»	»	76	19	95	76	19	95	6–13	64.6
Id.	»	»	»	1	»	52	52					
Zoeterwoude	4 486	1	»	»	16	13	29	»	»	»	»	26.3
Id.	»	1	»	»	54	51	105	42	42	84	6–11	»
Id.	»	»	»	1	88	»	88					
Id.	»	»	»	1	»	97	97					
Totaal . . .	84 415	34	»	21	5 426	4 953	10 379	3 095	2 659	5 754	5–18	55.4
Arrondissement Woerden.												
Ter Aar	2 282	1	»	»	77	76	153					
Id.	»	»	»	1	71	64	135					
Aarlanderveen . . .	2 963	1	»	»	8	10	18					
Id.	»	1	»	»	47	46	93					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
21 of 24	1 of 4	»	»	8	1	1	1			V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
26	2	»	»	1	1	»	1			R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
25	2	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
25	[1]) 2	»	»	2	1	1	en voorwerpen.			O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	[2])									[1]) Teekenonderwijs genieten 25 jongens en 21 meisjes; voorbereidend teekenonderwijs, (lei) wordt in alle klassen gegeven 1 uur per week.
26	1½	»	»	1	1					[2]) Als oefening van oog en hand teekenen de leerlingen op de lei. Buitendien hebben de oudere leerlingen nog oefening in het teekenen bij vormleer en aardrijkskunde; doch eigenlijk vakonderwijs in teekenen (letter *q*) wordt niet gegeven.
25½	2	»	»	3	1		(voorbereidend).			
30	1	»	»	1	1					
25	1	»	»	1	1	1				[3]) Op de dagschool wordt in alle klassen op de lei geteekend naar de methode De Witte van Citters. Op de avondschool ontvangen 4 jongens onderwijs in handteekenen.
26	[3]) 2	»	1	6	1	»	1			[4]) In alle klassen te zamen.
36	2	»	»	2	1	»	1			[5]) Er wordt geen teekenonderwijs gegeven. Bij het onderwijs in de vormleer wordt er wel geteekend.
26	[4]) 9¾	»	»	2	1					[6]) Als hulpmiddel bij vormleer en natuurkunde worden figuren geteekend.
25	[5]) [4]) 5 [6])	»	»	2	1					
»	»	2	5	141	26	6	11	1	»	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Aarlanderveen. . . .	»	»	»	1	33	31	64	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	59	54	114	59	55	114	5–13	3.9
Alkemade	4 303	1	»	»	28	10	38	13	6	19	9–14	17.8
Id.	»	1	»	»	125	2	127					
Id.	»	1	»	»	29	28	57	14	19	33	8–12	»
Id.	»	1	»	»	59	43	102	19	14	33	9–13	»
Id.	»	1	»	»	19	19	38					
Id.	»	»	»	1	28	21	49					
Id.	»	»	»	1	»	124	124					
Id.	»	»	»	1	67	44	111	20	10	30	8–13	»
Alphen.	3 988	1	»	»	96	79	175	»	»	»	»	1.6
Id.	»	1	»	»	22	12	34	8	1	9	12–15	»
Id.	»	»	»	1	1	69	70					
Id.	»	»	»	1	79	»	79					
Id.	»	»	»	1	104	111	215					
Barwoutswaarder . .	823	1	»	»	44	39	83	31	26	57	7–12	68.7
Benthuizen	699	1	»	»	69	38	107	69	38	107	6–12	100.–
Bodegraven.	3 553	1	»	»	82	63	145	82	63	145	6–13	93.3
Id.	»	1	»	»	43	41	84	43	41	84	6–12	»
Id.	»	1	»	»	14	12	26					
Id.	»	»	»	1	66	67	133	66	67	133	6–12	»
Boskoop	2 701	1	»	»	165	148	313	14	1	15	11–15	3.3
Id.	»	»	»	1	70	76	146					
Hazerswoude	3 333	1	»	»	58	57	115	»	»	»	»	27.3
Id.	»	1	»	»	63	60	123	42	35	77	8–12	»
Id.	»	»	»	1	40	32	72					
Id.	»	»	»	1	73	66	139	40	24	64	8–12	»
Id.	»	»	»	1	28	39	67					
Koudekerk	1 464	1	»	»	100	94	194					
Lange-Ruige-Weide .	564	1	»	»	44	35	97	13	»	13	10–13	16.5
Leimuiden	1 623	1	»	»	72	57	129	13	»	*) 13	»	5.–
Id.	»	»	»	1	71	»	71					
Id.	»	»	»	1	»	59	59					
Nieuwkoop.	2 738	1	»	»	101	84	185					
Id.	»	1	»	»	56	52	108					
Id.	»	»	»	1	61	53	114					
Nieuwveen	1 270	1	»	»	54	58	112	30	»	30	7–14	32.3
Id.	»	»	»	1	41	39	80					
Id.	»	»	»	1	19	27	46	19	27	46	5–13	»
Oudshoorn	2 302	1	»	»	107	86	193					
Reeuwijk.	2 889	1	»	»	88	70	158					
Id.	»	1	»	»	74	73	147					
Rietveld	582	gemeenschappelijke school met Barwoutswaarder.										
Rijnsaterwoude . . .	598	1	»	»	25	17	42					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
»	[1])									
21	4	»	»	2	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
29-30	1-2	»	»	1	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen.)
30	1	»	»	1	1					
28	[2]) 6	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
28	2	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
31	2	»	»	1	1	1	1	1		
										[1]) Er wordt geen teekenonderwijs gegeven. Bij het onderwijs in de vormleer wordt er wel geteekend.
28	1	»	»	1	1					[2]) Eigenlijk teekenonderwijs wordt hier niet gegeven. In de twee hoogste klassen worden vlakke figuren op ruitjes nageteekend.
21	[3]) 6½	»	»	2	1					
23	3½	»	»	4	1	1				
26	2½	»	»	1	1	1				[3]) In alle klassen te zamen.
26	½	»	»	2	1					[4]) Oog en hand der jongste leerlingen worden een weinig geoefend door teekenen op de lei.
34	2	»	»	1	»	1	1			
»	[4])									[5]) 13 jongens ontvangen op de avondschool teekenonderwijs.
27½	4½	»	»	1	1					
25	1	»	»	1	1					
30	5	»	»	1	1					
25	»	»	»	1	1	1				
20½	2	»	»	2	1					
23	2	»	»	1	voorbeelden op het bord.					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Waarder	771	1	»	»	57	41	98	57	41	98	6–13	39.5
Id.	»	»	»	1	73	75	148					
Woerden	4 419	1	»	»	53	46	99	»	»	»	»	14.4
Id.	»	1	»	»	64	41	105	»	»	»	»	»
Id.	»	»	1	»	»	14	14					
Id.	»	»	»	1	109	»	109	109	»	109	6–13	»
Id.	»	»	»	1	116	90	206					
Id.	»	»	»	1	»	224	224					
Woubrugge.	2 130	1	»	»	65	52	117	65	26	91	4–15	33.3
Id.	»	1	»	»	5	10	15	3	7	10	8–12	»
Id.	»	»	»	1	40	51	91					
Id.	»	»	»	1	46	34	80					
Zevenhoven.	1 127	1	»	»	14	9	23	14	9	23	6–11	17.3
Id.	»	»	»	1	36	34	70					
Id.	»	»	»	1	20	20	40					
Zwammerdam. . . .	1 621	1	»	»	51	47	98	25	»	25	9–14	43.9
Id.	»	1	»	»	18	22	40	18	22	40	6–12	»
Id.	»	»	»	1	45	31	76	45	31	76	6–12	»
Id.	»	»	»	1	39	68	107					
Totaal . .	48 743	36	1	29	3 531	3 295	6 826	931	563	1 494	5–15	21.9
Totaal van het district	352 111	141	1	126	23 762	22 044	45 806	10 879	7 621	18 500	5–19	40.4
DISTRICT ROTTERDAM.												
Arrondissement Rotterdam.												
Rotterdam	190 545	1	»	»	309	278	587					
Id.	»	1	»	»	148	135	283					
Id.	»	1	»	»	184	185	369					
Id.	»	1	»	»	228	199	427					
Id.	»	1	»	»	246	227	473	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	190	175	365					
Id.	»	1	»	»	202	204	406					
Id.	»	1	»	»	213	171	384					
Id.	»	1	»	»	186	202	388					
Id.	»	1	»	»	207	180	387					
Id.	»	1	»	»	130	116	246					
Id.	»	1	»	»	182	166	348					
Id.	»	1	»	»	139	151	290					
Id.	»	1	»	»	207	164	371					
Id.	»	1	»	»	179	185	364					
Id.	»	1	»	»	203	217	420					
Id.	»	1	»	»	250	253	503					
Id.	»	1	»	»	129	115	244					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
27½	»	»	»	2	Voorbeelden op het bord.					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
»	[1])									R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
22½	5½	»	»	2	1	1				B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
23	6½	»	»	3	1	»	1			O. Naar ornamenten in pleister.
25	2	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
26	1½	»	»	1	1					[1]) Ten gevolge van de herziening van het leerplan wordt met 1°. Mei het teekenonderwijs ook als leervak opgenomen.
27½	2	»	»	1	1	1				[2]) Hoewel er bij het onderwijs in de vormleer geteekend wordt, komt er geen eigenlijk onderwijs in het teekenen op het leerplan voor.
35	1	»	»	1	Voorbeelden op het bord.					
24¼	¾	»	»	1	1					
»	»	»	»	37	22	7	3	1	»	
»	»	16	16	440	126	50	53	31	13	
»	»	[2])								

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Rotterdam.	»	1	»	»	210	217	427					
Id.	»	1	»	»	239	195	434					
Id.	»	1	»	»	228	188	416					
Id.	»	1	»	»	195	188	383					
Id.	»	1	»	»	194	172	366					
Id.	»	1	»	»	78	94	172					
Id.	»	1	»	»	106	121	227					
Id.	»	1	»	»	118	113	231					
Id.	»	1	»	»	189	147	336					
Id.	»	1	»	»	160	117	277					
Id.	»	1	»	»	51	50	101					
Id.	»	1	»	»	128	129	257					
Id.	»	1	»	»	46	53	99					
Id.	»	1	»	»	89	85	174	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	159	134	293					
Id.	»	1	»	»	159	125	284					
Id.	»	1	»	»	359	259	618					
Id.	»	1	»	»	202	56	258	23	4	27	12–16	»
Id.	»	1	»	»	39	»	39					
Id.	»	1	»	»	»	42	42					
Id.	»	1	»	»	195	»	195	15	»	15	12–16	»
Id.	»	1	»	»	»	121	121	»	12	12	12–16	»
Id.	»	1	»	»	»	232	232	»	22	22	13–16	»
Id.	»	1	»	»	185	»	185					
Id.	»	1	»	»	»	136	136					
Id.	»	1	»	»	»	134	134					
Id.	»	1	»	»	166	»	166					
Id.	»	1	»	»	»	128	128					
Id.	»	1	»	»	129	»	129					
Id.	»	1	»	»	81	»	81					
Id.	»	1	»	»	167	»	167					
Id.	»	1	»	»	100	17	117					
Id.	»	1	»	»	»	172	172					
Id.	»	1	»	»	»	122	122	»	16	16	6–16	»
Id.	»	1	»	»	»	35	35	»	9	9	14–17	»
Id.	»	»	»	1	297	313	610					
Id.	»	»	»	1	158	158	316					
Id.	»	»	»	1	297	283	580					
Id.	»	»	»	1	243	262	505					
Id.	»	»	»	1	308	307	615	308	307	615	6–14	»
Id.	»	»	»	1	218	168	386	218	168	386	6–13	»
Id.	»	»	»	1	54	53	107	23	22	45	8–11	»
Id.	»	»	»	1	56	46	102					
Id.	»	»	»	1	214	169	383	140	80	220	6–11	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	[1])									[1]) Systematisch teekenonderwijs wordt niet gegeven, doch bij het onderwijs in de vormleer worden de verschillende figuren op maat geteekend met behulp of zonder hulp van liniaal en maatpapiertjes of dubbele decimeters; in de lagere klassen op de lei, in de hoogere daarenboven combinatiën van figuren en netwerk van de regelmatige lichamen op papier (schrijfboek), 't zij naar voorbeelden op het bord; 't zij naar schriftelijke of mondelinge opgaven.
30	1	»	[2]) 1	»	1	»	»	1		[2]) Geeft les op 2 openbare scholen.
29	1	»	»	»	»	»	1	1	1	[3]) Als voren op 4.
30	2	»	[3]) 1	»	1	1	1	1		
30	2	»	»	»	1	»	1			
29-30	1	»	»	»	1	1	1			
28	2	»	»	»	1	1	1	»	1	
24½	½	»	»	2	1	1				
25	1	»	»	5	1					
27½	3	»	»	1	1					
24	3	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Rotterdam	»	»	»	1	482	»	482					
Id.	»	»	»	1	271	259	530					
Id.	»	»	»	1	»	505	505					
Id.	»	»	»	1	»	120	120					
Id.	»	»	»	1	»	95	95					
Id.	»	»	»	1	»	134	134	»	24	24	6-11	»
Id.	»	»	»	1	»	145	145	»	28	28	6-11	»
Id.	»	»	»	1	21	37	58					
Id.	»	»	»	1	130	112	242	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	148	118	266	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	146	142	288					
Id.	»	»	»	1	219	»	219					
Id.	»	»	»	1	»	195	195					
Id.	»	»	»	1	215	»	215					
Id.	»	»	»	1	235	»	235					
Id.	»	»	»	1	143	»	143	90	»	90	9-15	»
Id.	»	»	»	1	»	155	155					
Id.	»	»	»	1	»	147	147					
Id.	»	»	»	1	»	334	334					
Id.	»	»	»	1	142	104	246					
Id.	»	»	»	1	145	51	196					
Id.	»	»	»	1	304	216	520					
Id.	»	»	»	1	141	126	267					
Id.	»	»	»	1	177	118	295	22	»	22	9-14	»
Id.	»	»	»	1	95	65	160	30	»	30	10-14	»
Id.	»	»	»	1	»	35	35	»	15	15	11-15	»
Id.	»	»	»	1	23	44	67					
Id.	»	»	»	1	90	»	90					
Id.	»	»	»	1	»	40	40	»	11	11	12-16	»
Id.	»	»	»	1	»	35	35					
Id.	»	»	»	1	»	83	83	»	56	56	9-15	»
Id.	»	»	»	1	113	»	113	92	»	92	7-16	»
Id.	»	»	»	1	5	36	41	»	2	2	13 en 16	»
Id.	»	»	»	1	»	62	62	»	16	16	13-16	»
Id.	»	»	»	1	58	»	58	12	»	12	8-13	»
Id.	»	»	»	1	74	16	90	49	9	58	9-16	»
Id.	»	»	»	1	64	»	64	30	»	30	7-16	»
Id.	»	»	»	1	28	»	28	18	»	18	7-14	»
Id.	»	»	»	1	18	»	18	3	»	3	9-11	»
Id.	»	»	»	1	60	»	60	40	»	40	9-16	»
Id.	»	»	»	1	»	98	98					
Id.	»	»	»	1	1	45	46	1	28	29	6-16	»
Id.	»	»	»	1	90	»	90	70	»	70	9-16	»
Totaal	190 545	53	»	52	12 987	12 336	25 323	1 184	829	2 013	6-17	7.9

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
28	2¼	»	[1]) 1	»	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
33	2	»	»	1	1	1				R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
»	[2])									B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
»	[3])									O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
[4]) 218	5	»	»	1	1	1	1			[1]) Geeft les op 4 bijzondere scholen.
										[2]) Elke week wordt eene teekening op de borden gezet om ter afwisseling te worden nageteekend.
										[3]) Des Zaturdags heeft men beproefd een uur te laten teekenen, volgens de methode Versluijs. Sommigen maakten goede vorderingen.
										[4]) In 7 klassen.
										[5]) Geeft les op 3 bijzondere scholen.
28	2	»	»	1	1	1	1			[6]) Als voren op 2.
27	1	»	»	1	1					
27	1	»	»	1	1					
27	2	»	[5]) 1	»	1	1	1			
30	3	»	2	»	1					
32	1	»	»	1	1					
»	1	»	»	»	»	1				
29	1	»	»	»	1	1				
26	2	»	»	»	1					
27½	3	»	[6]) 1	»	1					
»	1	»	»	»	1	1	1			
28	2	»	»	»	1					
32½	1	1	»	»	1	1				
28½	2	»	1	»	1	1	1			
26	2	»	»	1	1					
24	6	»	»	1	1					
»	»	1	8	17	27	14	10	3	2	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Arrondissement Gouda.												
Gouda	19 354	1	»	»	222	185	407	35	35	70	10-12	32.9
Id.	»	1	»	»	177	164	341	59	31	90	10-13	»
Id.	»	1	»	»	266	213	479	266	213	479	5-15	»
Id.	»	1	»	»	209	»	209	97	»	97	10-15	»
Id.	»	1	»	»	»	190	190	»	37	37	11-16	»
Id.	»	1	»	»	51	»	51	39	»	39	9-16	»
Id.	»	1	»	»	»	63	63	»	39	39	11-17	»
Id.	»	»	»	1	107	80	187					
Id.	»	»	»	1	299	»	299					
Id.	»	»	»	1	10	327	337					
Id.	»	»	»	1	12	13	25					
Ammerstol	1 060	1	»	»	91	79	170					
Bergambacht	2 830	1	»	»	75	77	152					
Id.	»	1	»	»	42	47	89					
Id.	»	»	»	1	73	56	129					
Berkenwoude	627	1	»	»	58	58	116					
Capelle a/d IJssel . .	3 098	1	»	»	93	77	170	»	»	»	»	29.7
Id.	»	1	»	»	71	68	139					
Id.	»	»	»	1	111	98	209	83	71	154	7-12	»
Gouderak	1 752	1	»	»	79	79	158					
Haastrecht	1 707	1	»	»	95	99	194					
Hekendorp	662	1	»	»	58	48	106					
Krimpen a/d Lek . .	2 144	1	»	»	102	88	190					
Id.	»	1	»	»	47	45	92					
Krimpen a/d IJssel. .	2 036	1	»	»	125	132	257					
Lekkerkerk	3 394	1	»	»	120	98	218	24	12	36	10-12	21.1
Id.	»	1	»	»	60	64	124	16	16	32	10-13	»
Id.	»	1	»	»	55	64	119	12	11	23	10-12	»
Id.	»	1	»	»	8	5	13	8	5	13	11-16	»
Moercapelle	631	1	»	»	58	47	105					
Moordrecht	2 210	1	»	»	134	103	237	66	50	116	7-15	48.9
Nieuwerkerk a/d IJssel.	2 402	1	»	»	71	66	137					
Id.	»	1	»	»	94	84	178					
Ouderkerk a/d IJssel .	2 711	1	»	»	127	91	218					
Id.	»	1	»	»	99	69	168					
Oudewater	2 634	1	»	»	98	95	193	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	85	90	175	[3]) 1	»	1	16	»
Id.	»	»	»	1	59	54	113					
Papekop	348	1	»	»	18	20	38	18	20	38	6-11	100.
Schoonhoven	4 212	1	»	»	262	243	505					
Id.	»	1	»	»	17	16	33	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	32	36	68					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
27-28	4	»	[1]) 1	»	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
27	3	»	»	1	1	1				R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
26-27	1-2	»	»	»	1	»	»	1		
27	3	»	»	»	1	1	1	1		B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
27	2	»	»	»	1	1	»	1		
25	3	»	»	»	1	1	1	1		
27	3									O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
21½	3	»	»	3	1	1				[1]) Geeft les op 6 bijzondere scholen.
										[2]) Het teekenen behoort niet tot de leervakken. Echter kan niet gezegd worden dat er niets aan wordt gedaan. Aan het onderwijs in de vormleer toch is het teekenen van figuren verbonden. Hieraan wordt in de 4 laagste klassen (leerlingen van 6-10 jaar) gemiddeld 2 uur per week besteed. Aan de betrokken klassen-onderwijzers is de zorg voor dit onderwijs opgedragen.
28	1	»	1	»	»	1				[3]) Deze jongen geniet des Zaterdags teekenonderwijs, omdat hij te oud is met de andere leerlingen dien dag eene oefening in het afschrijven te houden.
28	2	»	»	1	1					[4]) Voor zoover de vormleer als inleiding tot het teekenen kan beschouwd worden, nemen 12 jongens daaraan deel.
28	1	»	»	1	1					
31	1	»	»	1	1	1				
28	1	»	»	1	1					
»	[3])									
23½	1									
26	5	»	»	1	1					
»	[4])									

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Stolwijk.	2 191	1	»	»	114	101	215	114	101	215	6–13	76.8
Id.	»	1	»	»	37	28	65					
Vlist	451											
Waddinxveen	4 358	1	»	»	91	91	182	91	91	182	5–13	71.1
Id.	»	1	»	»	113	106	219	113	106	219	5–14	»
Id.	»	»	»	1	33	43	76	15	12	27	10–12	»
Id.	»	»	»	1	62	63	125					
Zevenhuizen	2 296	1	»	»	159	136	295					
Id.	»	1	»	»	24	16	40					
Totaal . . .	63 108	39	»	11	4 503	4 115	8 618	1 057	850	1 907	5–17	22.1
Arrondissement Schiedam.												
Schiedam	24 806	1	»	»	249	213	462	»	»	»	»	10.3
Id.	»	1	»	»	127	115	242					
Id.	»	1	»	»	158	149	307					
Id.	»	1	»	»	233	206	439					
Id.	»	1	»	»	125	114	239					
Id.	»	1	»	»	40	33	73					
Id.	»	1	»	»	77	»	77					
Id.	»	1	»	»	»	110	110					
Id.	»	»	»	1	39	344	383					
Id.	»	»	»	1	607	»	607	162	»	162	9–15	»
Id.	»	»	»	1	8	198	206					
Id.	»	»	»	1	107	93	200	107	93	200	6–13	»
Id.	»	»	»	1	61	52	113					
Id.	»	»	»	1	7	65	72					
Barendrecht	3 225	1	»	»	93	92	185					
Id.	»	1	»	»	50	56	106					
Id.	»	1	»	»	34	60	94					
Id.	»	»	»	1	43	39	82					
Bergschenhoek. . . .	1 113	1	»	»	64	55	119					
Charlois.	8 943	1	»	»	201	162	363	151	122	273	7–12	62.6
Id.	»	1	»	»	149	183	332	114	125	239	8–13	»
Id.	»	1	»	»	115	85	200					
Id.	»	1	»	»	67	84	151					
Id.	»	»	»	1	193	188	381	193	188	381	6–12	»
Hillegersberg	3 798	1	»	»	105	88	193	105	88	193	6–14	60.6
Id.	»	1	»	»	63	62	125					
Hoogvliet	1 105	1	»	»	83	90	173					
Kralingen	13 662	1	»	»	135	130	265	»	»	»	»	9.6
Id.	»	1	»	»	116	108	224					
Id.	»	1	»	»	262	215	477					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
26	1	»	»	5	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
28	[1]) 2	»	»	3	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
28	[2]) 8	»	»	4	1					
27	2	»	»	1	Naar teekeningen op het bord.					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
»	»	»	2	22	15	7	2	4		M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Van zuiver methodisch teekenonderricht kan geen sprake zijn.
										[2]) In alle klassen te zamen.
										[3]) Het teekenonderwijs bepaalt zich tot het nateekenen van op het bord voorgeteekende figuren uit een stel teekencahiers.
26–28	[2]) 8	1	»	1	1	1	1	1		
26	[3]) 3	»	»	3	1	1				
29	1	»	»	11	1	1				
24	[2]) 5									
26	[3]) 8	»	»	5	1	1				
26	[3]) 8–9	»	»	4	1	1				

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEM ENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Kralingen	»	1	»	»	25	27	52	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	72	»	72	16	»	16	9-13	»
Id.	»	»	1	»	»	51	51	»	7	7	12-14	»
Id.	»	»	»	1	»	130	130					
Id.	»	»	»	1	174	146	320	74	56	130	10-12	»
Overschie	4 167	1	»	»	75	38	113					
Id.	»	»	»	1	66	51	117					
Id.	»	»	»	1	143	143	286					
Pernis.	2 556	1	»	»	64	69	133	40	»	40	7-12	21.7
Id.	»	»	»	1	78	84	162					
Id.	»	»	»	1	76	83	159	48	49	97	7-12	»
Poortugaal	1 199	1	»	»	96	101	197	»	»	»	»	»
Ridderkerk	7 628	1	»	»	129	114	243	14	»	14	9-14	1.9
Id.	»	1	»	»	131	134	265					
Id.	»	1	»	»	159	109	268					
Id.	»	1	»	»	59	62	121					
Id.	»	»	»	1	118	89	207					
Rhoon	1 647	1	»	»	129	112	241					
Schiebroek.	398	1	»	»	17	20	37					
IJsselmonde	3 180	1	»	»	76	71	147	7	2	9	10-17	1.9
Id.	»	1	»	»	66	66	132					
Id.	»	»	»	1	106	91	197					
Totaal . . .	77 427	35	1	16	5 470	5 180	10 650	1 031	730	1 761	6-17	16.5
Arrondissement Vlaardingen.												
Abbenbroek	725	1	»	»	56	56	112					
Brielle	4 584	1	»	»	179	181	360					
Id.	»	1	»	»	150	134	284					
Id.	»	»	»	1	55	56	111					
Geervliet	1 140	1	»	»	69	61	130					
Id.	»	1	»	»	40	37	77					
Heenvliet	1 336	1	»	»	133	105	238					
Hekelingen	1 013	1	»	»	88	65	153					
Hellevoetsluis	4 525	1	»	»	111	125	236	»	»	»	»	2.7
Id.	»	1	»	»	133	127	260					
Id.	»	1	»	»	46	15	61	»	15	15	10-15	»
Nieuw-Helvoet. . . .	1 558	1	»	»	106	90	196					
Id.	»	1	»	»	48	22	70					
Kethel	1 314	1	»	»	85	86	171	33	33	66	6- 9	38.6
Maasland	2 745	1	»	»	59	51	110					
Id.	»	1	»	»	15	10	25					
Id.	»	»	»	1	96	97	193					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
»	[1])									
30½	4	»	»	1	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
29	¾	»	1	»	1	»	1			R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
24	2½	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
27½	1	»	»	1	1					O. Naarornamenten in pleister.
25	2½	»	»	2	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	[2])									
26½	2	»	»	1	1	»	1	1		[1]) Aan deze school is gedurende 30 jaar teekenonderwijs gegeven door een geëxamineerd onderwijzer, maar men is er mede geëindigd ten gevolge van de weinige deelneming.
28½	2	»	»	1	1	1				[2]) Eigenlijk teekenonderwijs wordt niet gegeven. Bij het vak » vormleer" krijgen de leerlingen wel aanleiding tot het nateekenen van eenvoudige figuren op de lei.
»	»	1	1	31	12	7	3	2		
27	1	»	»	1	1	1				
24	1	»	»	2	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Maassluis	5 550	1	»	»	100	101	201	»	»	»	»	57.5
Id.	»	1	»	»	85	55	140					
Id.	»	1	»	»	22	12	34					
Id.	»	»	»	1	189	190	379	189	190	379	6–12	»
Id.	»	»	»	1	74	58	132	74	58	132	6–14	»
Nieuwenhoorn	1 732	1	»	»	135	122	257					
Id.	»	1	»	»	54	49	103					
Oostvoorne.	1 773	1	»	»	129	114	243					
Id.	»	1	»	»	60	49	109					
Oudenhoorn	883	1	»	»	115	75	190					
Rockanje	1 759	1	»	»	142	132	274					
Rozenburg.	2 092	1	»	»	83	107	190	65	70	135	7–12	83.3
Id.	»	1	»	»	93	49	142	93	49	142	6–14	»
Spijkenisse	1 968	1	»	»	150	155	305	22	»	22	10–14	7.2
Vierpolders	771	1	»	»	84	74	158					
Vlaardingen.	11 684	1	»	»	157	148	305	»	»	»	»	37.2
Id.	»	1	»	»	189	198	387					
Id.	»	1	»	»	71	65	136					
Id.	»	1	»	»	39	»	39	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	»	12	12					
Id.	»	»	»	1	80	»	80	15	»	15	11	»
Id.	»	»	»	1	»	71	71					
Id.	»	»	»	1	242	217	459	242	217	459	6–12	»
Id.	»	»	»	1	64	58	122	64	58	122	6–11	»
Vlaardinger-Ambacht.	1 242	1	»	»	54	47	101					
Zuidland	1 856	1	»	»	168	129	297					
Zwartewaal	948	1	»	»	85	97	182					
Totaal . . .	51 198	36	»	8	4 133	3 702	7 835	797	690	1 487	6–15	18.9
Totaal van het district.	382 278	163	1	87	27 093	25 333	52 426	4 069	3 099	7 168	5–17	13.7
DISTRICT DORDRECHT.												
Arrondissement Dordrecht.												
Dordrecht	30 360	1	»	»	218	199	417	»	»	»	»	0.3
Id.	»	1	»	»	175	184	359					
Id.	»	1	»	»	220	238	458					
Id.	»	1	»	»	178	206	384					
Id.	»	1	»	»	188	179	367					
Id.	»	1	»	»	186	»	186					
Id.	»	»	1	»	»	208	208					
Id.	»	»	»	1	35	38	73					
Id.	»	»	»	1	132	105	237					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
24	4	»	»	4	1	»	1			V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
26–30	3	»	»	2	»	1				R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
26	1	»	»	1	1	1				
26	2	»	»	2	1	1				
26½	1	»	»	1	1					[1]) Bij het onderwijs in de vormleer wordt het behandelde in methodische volgorde (punten, lijnen, vlakken, lichamen) geteekend, natuurlijk zonder schaduw.
»	[1])									
24	1	»	»	1	1					
21½	3½	»	»	2	»	1				
23½	1½	»	»	2	1					
»	»	»	»	18	8	5	1			
»	»	2	11	88	62	33	16	9	2	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Dordrecht.	»	»	»	1	188	»	188					
Id.	»	»	»	1	»	193	193					
Id.	»	»	»	1	212	222	434					
Id.	»	»	»	1	64	43	107	10	»	10	10–14	»
Id.	»	»	»	1	199	2	201					
Id.	»	»	»	1	»	99	99					
Alblas (Oud-)	1 062	1	»	»	55	56	111	55	56	111	6–12	100.—
Alblasserdam	4 754	1	»	»	61	73	134	»	»	»	»	8.4
Id.	»	1	»	»	101	115	216					
Id.	»	1	»	»	12	4	16	12	4	16	10–16	»
Id.	»	»	»	1	102	86	188					
Id.	»	»	»	1	49	49	98	26	13	39	7–12	»
Beijerland (Nieuw-). .	1 602	1	»	»	108	104	212					
Id.	»	1	»	»	26	31	57					
Beijerland (Oud-). . .	5 100	1	»	»	113	135	248					
Id.	»	1	»	»	52	36	88					
Id.	»	1	»	»	64	44	108					
Id.	»	»	1	»	31	9	40					
Id.	»	»	»	1	205	156	361					
Beijerland (Zuid-). . .	1 943	1	»	»	72	58	130	»	»	»	»	9.1
Id.	»	1	»	»	49	44	93					
Id.	»	»	»	1	71	70	141	15	20	35	9–12	»
Dubbeldam	4 307	1	»	»	170	114	284	111	62	173	7–13	39.2
Id.	»	1	»	»	81	70	151					
Id.	»	1	»	»	90	77	167	63	»	63	7–12	»
Goudswaard.	1 170	1	»	»	97	64	161					
's Gravendeel.	3 820	1	»	»	206	186	392					
Id.	»	1	»	»	60	55	115					
Heerjansdam.	1 537	1	»	»	111	108	219					
Heinenoord	2 044	1	»	»	102	125	227					
Id.	»	1	»	»	46	39	85					
Hendrik-Ido-Ambacht.	2 820	1	»	»	95	79	174	95	79	174	6–13	100.—
Id.	»	1	»	»	86	88	174	86	88	174	6–12	»
Klaaswaal.	1 631	1	»	»	137	108	245					
Lekkerland (Nieuw-) .	2 703	1	»	»	70	78	148	72	22	94	6–14	27.1
Id.	»	1	»	»	89	84	173					
Id.	»	»	»	1	42	19	61					
Id.	»	»	»	1	4	9	13	4	9	13	9–17	»
Maasdam	1 857	1	»	»	61	73	134					
Id.	»	1	»	»	51	49	100					
Id.	»	1	»	»	56	44	100					
Mijnsheerenland . . .	1 663	1	»	»	76	55	131	»	»	»	»	4.—
Id.	»	1	»	»	43	41	84					
Id.	»	»	»	1	57	28	85	6	6	12	8–12	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
26	1	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
26	1	»	»	2	1					
26	2	»	»	1	1					
30	3	»	»	1	1	1				[1]) Er wordt wel geteekend in verband met aardrijkskunde en vormleer; ook teekenen de leerlingen nu en dan iets na uit een zoogenaamd teekenboekje. Van opzettelijk methodisch onderwijs is echter geen sprake.
»	[1])									[2]) Te zamen voor 4 klassen.
26	1	»	»	1	1					[3]) Te zamen in alle klassen, zoo er sprake is van oefening van oog en hand, doch aan een geregelden teekencursus, als vak op zich zelf, neemt niemand deel.
28	3	»	»	4	1					
27½	[2]) 10	»	»	3	1	1				
26½	[3]) 15	»	»	4	voorbeelden op het bord.					
25	7	»	»	1	1	1				
22	4	»	»	2	1					
23½	1½	»	»	1	1	1	1			
27	1	»	»	1	1	1				

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Numansdorp	3 241	1	»	»	172	137	309	»	»	»	»	14.9
Id.	»	1	»	»	97	67	146	46	27	73	7–14	»
Id.	»	»	»	1	65	44	109	11	»	11	12–14	»
Papendrecht	2 880	1	»	»	128	130	258	128	130	258	6–13	64.3
Id.	»	1	»	»	84	59	143					
Piershil	749	1	»	»	40	49	89					
Puttershoek.	2 028	1	»	»	144	130	274					
Sliedrecht	9 869	1	»	»	121	104	225	42	»	42	9–12	26.9
Id.	»	1	»	»	190	187	377	66	»	66	9–12	»
Id.	»	1	»	»	159	131	290					
Id.	»	1	»	»	165	132	297	165	68	233	6–13	»
Id.	»	1	»	»	32	49	81					
Strijen	4 197	1	»	»	179	177	356	10	»	10	9–17	1.6
Id.	»	1	»	»	39	44	83					
Id.	»	1	»	»	66	61	127	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	32	38	70					
Westmaas	1 014	1	»	»	14	9	23					
Id.	»	1	»	»	30	29	59					
Id.	»	»	»	1	49	41	90					
Zwijndrecht.	5 009	1	»	»	89	81	170	»	»	»	»	9.1
Id.	»	1	»	»	90	87	177	65	»	65	7–12	»
Id.	»	1	»	»	67	62	129					
Id.	»	»	»	1	127	109	236					
Totaal . . .	97 360	56	2	18	7 157	6 536	13 693	1 088	584	1 672	6–17	12.2
Arrondissement Gorinchem.												
Ameide.	1 449	1	»	»	146	97	243					
Arkel	775	1	»	»	51	59	110					
Asperen	1 572	1	»	»	147	122	269					
Bleskensgraaf. . . .	1 007	1	»	»	75	61	136					
Brandwijk	837	1	»	»	51	61	112					
Everdingen	1 116	1	»	»	43	26	69	43	26	69	12–15	46.3
Id.	»	1	»	»	37	43	80					
Giessendam.	3 492	1	»	»	72	78	150	72	78	150	5–12	51.8
Id.	»	1	»	»	48	49	97					
Id.	»	1	»	»	81	81	162	46	»	46	9–12	»
Id.	»	»	»	1	79	87	166	50	52	102	7–13	»
Giessen-Nieuwkerk. .	915	1	»	»	67	59	126					
Gorinchem	11 281	1	»	»	127	144	271	»	»	»	»	8.6
Id.	»	1	»	»	179	192	371					
Id.	»	1	»	»	234	»	234	46	»	46	10–16	»
Id.	»	1	»	»	»	224	224	»	24	24	11–14	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
18—28	[1]) 4	»	»	2	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
26	1	»	»	1	Naar voorbeelden op het bord.					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
24	2	»	»	2	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
26	3	»	»	1	1					O. Naar ornamenten in pleister.
23	1½	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
26	3	»	»	7	1	1				
26	1	»	»	1	1					[1]) Te zamen voor 4 klassen.
»	[2])									[2]) Eigenlijk teekenonderwijs wordt niet gegeven. Wel teekenen in verband met vormleer volgens de methode van Bakkes. Hieraan neemt de geheele schoolbevolking deel.
24½	6	»	»	3	1					[3]) Geeft les op 4 openbare scholen.
»	»	»	»	40	18	5	1			
24	2	»	»	1	»	»	1			
25	1	»	»	3	1					
24	2	»	»	1	1	1				
30	1	»	»	2	Naar voorbeelden op het bord.					
24	2	»	[3]) 1	1	1	1	1			
24	2	»	»	»	1	»	1			

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Gorinchem.	»	1	»	»	131	»	131	47	»	47	11-18	»
Id.	»	1	»	»	»	111	111	»	12	12	12-16	»
Id.	»	»	»	1	46	53	99					
Id.	»	»	»	1	»	62	62					
Goudriaan.	661	1	»	»	42	28	70					
Groot-Ammers. . . .	1 438	1	»	»	100	87	187					
Hagestein	880	1	»	»	64	36	100					
Hardinxveld.	4 758	1	»	»	79	56	135	»	»	»	»	21.2
Id.	»	1	»	»	85	80	165	20	16	36	8-12	»
Id.	»	1	»	»	60	61	121					
Id.	»	1	»	»	87	77	164	52	36	88	8-14	»
Hei- en Boeicop . . .	612	1	»	»	36	34	70					
Heukelum.	1 502	1	»	»	75	60	135					
Id.	»	1	»	»	58	39	97					
Hoogblokland	728	1	»	»	68	53	121					
Hoornaar	568	1	»	»	51	40	91	10	7	17	10-13	18.7
Kedichem	856	1	»	»	51	30	81					
Id.	»	1	»	»	32	29	61					
Langerak	994	1	»	»	49	50	99	49	»	49	6-13	29.—
Id.	»	»	»	1	31	39	70					
Leerbroek.	801	1	»	»	18	18	36					
Id.	»	»	»	1	72	51	123					
Leerdam.	3 756	1	»	»	198	203	401	»	»	»	»	3.5
Id.	»	»	1	»	32	1	33	15	»	15	13-17	»
Lexmond	1 683	1	»	»	161	123	284					
Meerkerk	1 501	1	»	»	102	104	206					
Molenaarsgraaf. . . .	505	1	»	»	36	26	62					
Nieuwland.	623	1	»	»	29	25	54					
Nieuwpoort	637	1	»	»	31	36	67					
Noordeloos.	1 050	1	»	»	72	62	134					
Ottoland	629	1	»	»	37	39	76					
Peursum	402	1	»	»	24	15	39					
Schelluinen	362	1	»	»	32	30	62					
Schoonrewoerd. . . .	889	1	»	»	78	63	141					
Streefkerk	1 789	1	»	»	50	60	110					
Id.	»	1	»	»	72	46	118					
Tienhoven	326											
Vianen	3 799	1	»	»	168	98	266	»	»	»	»	2.9
Id.	»	1	»	»	104	62	166					
Id.	»	»	1	»	44	»	44	9	»	9	12-15	»
Id.	»	»	1	»	»	11	11	»	7	7	13-20	»
Id.	»	»	»	1	»	66	66					
Wijngaarden	396	1	»	»	32	27	59					
Totaal . .	54 589	49	3	6	3 974	3 574	7 548	459	258	717	5-20	9.5

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teeken onderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
28	2	»	»	1	1	»	1	1		
26	2	»	»	»	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
26	1	»	»	1	1					O. Naar ornamenten in pleister.
25	4	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
26	2	»	»	1	1					
24	2	»	»	1	1					
32	3	»	»	1	1	1				
25	2	»	1	»	1	»	1			
29	1	»	»	1	1	1				
»	»	»	2	15	13	5	5	1		

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Arrondissement Sommelsdijk.												
den Bommel.	1 518	1	»	»	86	57	143	86	57	143	5-15	83.3
Id.	»	1	»	»	62	28	90	34	17	51	5-12	»
Dirkslaud	2 162	1	»	»	181	152	333					
Goedereede	1 062	1	»	»	85	77	162	20	»	20	11-13	12.3
Herkingen.	674	1	»	»	71	59	130					
Melissant	1 383	1	»	»	95	110	205					
Middelharnis.	4 034	1	»	»	282	8	290	282	8	290	6-14	85.5
Id.	»	1	»	»	»	225	225	»	225	255	6-13	»
Id.	»	»	»	1	56	31	87					
Ooltgensplaat	2 457	1	»	»	184	145	329					
Id.	»	1	»	»	36	19	55					
Id.	»	»	»	1	5	53	58					
Ouddorp.	2 650	1	»	»	32	31	63	»	»	»	»	15.9
Id.	»	1	»	»	29	19	48	29	19	48	6-14	»
Id.	»	1	»	»	36	20	56	21	9	30	5-9	»
Id.	»	»	»	1	178	146	324					
Sommelsdijk.	2 719	1	»	»	194	186	380	174	154	328	7-15	86.3
Stad aan 't Haringvliet	1 120	1	»	»	127	101	228					
Stellendam.	1 174	1	»	»	118	96	214					
Tonge (Nieuwe-). . .	1 568	1	»	»	157	129	286					
Tonge (Oude-)	2 675	1	»	»	229	190	419					
Totaal . . .	25 196	18	»	3	2 243	1 882	4 125	646	489	1 135	5-15	27.5
Totaal van het district.	177 145	123	5	27	13 374	11 992	25 366	2 193	1 331	3 524	5-20	13.9
DE PROVINCIE . .	911 534	427	7	240	64 229	59 369	123 598	17 141	12 051	29 192	5-20	23.6

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
23	[1]) 2	»	»	3						V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
22	[1]) 2	»	»	1						R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
25	1	»	»	1	1	1	1			B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
25	[2]) 7	»	»	7	1	1				O. Naar ornamenten in pleister.
25	[3]) 6¼	»	»	5	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Het teekenonderwijs behoort tot het leervak vormleer en wordt gegeven volgens de methode van Versluijs.
24	2	»	»	1	1					[2]) In alle klassen te zamen.
26½	[3]) 6¼	»	»	1	1					[3]) Uitsluitend aan de leerlingen der lagere klassen ter oefening van oog en hand.
[5]) 234	[2]) 8	»	»	7	1					
»	»	»	»	26	6	2	1	»	»	
»	»	»	2	81	37	12	7	1	»	
»	»	18	29	609	225	95	76	41	15	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Provincie Noordholland.												
DISTRICT AMSTERDAM.												
Arrondissement Amsterdam.												
Amsterdam	378 686	1	»	»	318	282	600	318	282	600	6—14	»
Id.	»	1	»	»	123	150	273	123	150	273	6—14	»
Id.	»	1	»	»	172	181	353	172	181	353	6—13	»
Id.	»	1	»	»	140	192	332	140	192	332	6—13	»
Id.	»	1	»	»	326	274	600	326	274	600	6—13	»
Id.	»	1	»	»	166	159	325	129	87	216	8—11	»
Id.	»	1	»	»	174	146	320	137	106	243	5—12	»
Id.	»	1	»	»	179	171	350	179	171	350	5—14	»
Id.	»	1	»	»	180	165	345	180	165	345	5—14	»
Id.	»	1	»	»	172	167	339	172	167	339	5—13	»
Id.	»	1	»	»	152	165	317	152	133	285	6—13	»
Id.	»	1	»	»	129	135	264	129	114	243	6—14	»
Id.	»	1	»	»	188	202	390	167	190	357	5—14	»
Id.	»	1	»	»	167	173	340	130	107	237	7—12½	»
Id.	»	1	»	»	164	181	345	120	95	215	8—14	»
Id.	»	1	»	»	161	151	312	160	129	289	6—13	»
Id.	»	1	»	»	196	144	340	196	144	340	6—13	»
Id.	»	1	»	»	156	184	340	156	184	340	6—14	»
Id.	»	1	»	»	219	183	402	219	149	368	6—14	»
Id.	»	1	»	»	160	147	307	114	74	188	6—14	»
Id.	»	1	»	»	212	191	403	*) 54	»	54	9—14	»
Id.	»	1	»	»	198	171	369	198	171	369	6—14	»
Id.	»	1	»	»	170	136	306	170	108	278	6—13	»
Id.	»	1	»	»	166	126	292	166	126	292	6—13	»
Id.	»	1	»	»	168	178	346	168	148	316	6—14	»
Id.	»	1	»	»	220	193	393	200	150	350	6—14	»
Id.	»	1	»	»	214	187	401	214	150	364	6—13	»
Id.	»	1	»	»	190	195	387	141	97	238	8—14	»
Id.	»	1	»	»	202	171	373	158	131	289	6—11	»
Id.	»	1	»	»	212	156	368	212	121	333	6—14	»
Id.	»	1	»	»	176	175	351	129	100	229	8—13	»
Id.	»	1	»	»	194	175	369	194	144	338	5—13	»
Id.	»	1	»	»	201	179	380	201	157	358	5—14	»
Id.	»	1	»	»	189	177	366	189	146	335	5—14	»
Id.	»	1	»	»	220	211	431	153	124	277	8—14	»
Id.	»	1	»	»	159	172	331	159	172	331	6—13	»
Id.	»	1	»	»	169	173	342	169	132	301	5—12	»
Id.	»	1	»	»	169	125	294	169	125	294	6—13	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
onderwijs. Gewoon	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
»	53	8	»	1	9	1	»	1	1	1
»	26½	8	»	1	5	1	»	1	1	
»	25½	5	»	1	4	1	»	1	1	
»	128½	12	»	1	3	1	1	1	1	
»	26½	4	»	[1]) 1	14	1	1	1	1	
»	26½	5	»	[2]) 1	6	1	1	1		
»	131½	8	»	1	4	1				
»	26½	8	»	1	6	1	»	1	1	
»	26½	8	»	1	6	1	1	1	1	
»	26½	8	»	[3]) 1	6	1	1	1	1	
»	205	15	»	1	6	1	»	1	1	
»	193½	14½	»	1	5	1	»	1	1	
»	25½	8	»	1	7	1	1	1		
»	25½	13	»	1	6	1	1	»	1	
»	26½	14	»	[4]) 1	3	1	1	1	1	
»	26½	11½	»	1	8	1	1	1		
»	26½	4	»	[5]) 1	6	1	»	1	1	
»	26½	6½	»	1	5	1	»	1	1	
»	203	17	»	1	8	1	»	1	1	
»	207	13	»	[6]) 1	4	1	1	1	1	
»	26½	8	»	1	»	1	1	1	1	
»	26½	8	»	1	7	1	»	1	1	
»	26½	16	»	1	5	1	»	1		
»	26½	8	»	1	6	1	»	1	1	
»	26½	5½	»	1	6	1	»	1	1	
»	26½	1—4	»	1	6	1	1	1	1	
»	26½	8	»	1	6	1	»	1		
»	219	13	»	1	4	1	»	1	1	
»	289	14	»	[7]) 1	5	1				
»	26½	8	»	1	6	1	1	1	1	
»	26½	8½	»	1	4	1	»	1	1	
»	26½	15½	»	[8]) 1	7	1	»	1	1	
»	26½	17	»	[9]) 1	6	1	»	1	1	
»	26½	16½	»	1	9	1	»	1	1	
»	212	13	»	[10]) 1	5	1	»	1	1	
»	26½	14¾	»	1	8	1	»	1		
»	26½	13½	»	1	7	1	1	1	1	
»	26½	15½	»	1	7	1	»	1	1	

V. Naar platen voorstellende flakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister.

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

Op de meeste openbare scholen te Amsterdam ontvangen de leerlingen uit de beide hoogste klassen onderwijs in handteekenen op de *avondschool* van den vakonderwijzer, de leerlingen uit de lagere klassen op de *dagschool* van de klasse-onderwijzers.

[1]) Geeft les op 2 openbare en 1 bijzondere school.

[2]) Als voren op 1 openbare en 3 bijzondere scholen.

[3]) Als voren op 3 openbare scholen.

[4]) Dit zijn de jongens uit de 7de en 8ste klasse, voor de leerlingen uit de overige klassen is het aantal niet bekend; daar van de 191 meisjes, die der beide hoogste klassen moeten worden afgetrokken, die geen teekenonderwijs ontvangen.

[5]) Geeft les op 1 openbare en 1 bijzondere school.

[6]) Als voren op 2 openbare scholen.

[7]) Als voren op 1 openbare en 2 bijzondere scholen.

[8]) Als voren op 1 openbare en 2 bijzondere scholen.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Amsterdam	»	1	»	»	235	219	454	235	197	432	5—13	»
Id.	»	1	»	»	155	167	322	104	79	183	7—13	»
Id.	»	1	»	»	162	162	324	162	162	324	6—14	»
Id.	»	1	»	»	174	165	339	174	153	327	5—13	»
Id.	»	1	»	»	211	176	387	211	176	387	5—14	»
Id.	»	1	»	»	137	127	264	137	127	264	6—13	»
Id.	»	1	»	»	140	128	268	140	128	268	6—12	»
Id.	»	1	»	»	46	28	74	46	15	61	6—12	»
Id.	»	1	»	»	146	166	312	31	»	31	11—14	»
Id.	»	1	»	»	167	150	317	136	133	269	6—13	»
Id.	»	1	»	»	194	127	321	194	100	294	6—14	»
Id.	»	1	»	»	137	132	269	93	51	144	7—12	»
Id.	»	1	»	»	174	134	308	174	134	308	5—14	»
Id.	»	1	»	»	182	141	323	182	73	255	6—14	»
Id.	»	1	»	»	164	161	325	47	»	47	10—14	»
Id.	»	1	»	»	148	154	302	148	154	302	6—14	»
Id.	»	1	»	»	130	172	302	38	»	38	10—14	»
Id.	»	1	»	»	171	147	318	49	»	49	10—14	»
Id.	»	1	»	»	167	149	316	45	»	45	10—14	»
Id.	»	1	»	»	200	165	365	38	»	38	11—14	»
Id.	»	1	»	»	190	150	340	42	»	42	9—14	»
Id.	»	1	»	»	138	175	313	138	146	284	6—12	»
Id.	»	1	»	»	163	153	316	39	»	39	10—14	»
Id.	»	1	»	»	198	189	387	198	165	363	6—14	»
Id.	»	1	»	»	191	145	336	191	131	322	6—14	»
Id.	»	1	»	»	137	145	282	137	111	248	6—14	»
Id.	»	1	»	»	188	»	188	188	»	188	6—15	»
Id.	»	1	»	»	181	»	181	181	»	181	6—14	»
Id.	»	1	»	»	205	»	205	205	»	205	6—14	»
Id.	»	1	»	»	208	»	208	208	»	208	6—13	»
Id.	»	1	»	»	207	»	207	207	»	207	6—14	»
Id.	»	1	»	»	209	»	209	209	»	209	6—14	»
Id.	»	1	»	»	216	»	216	105	»	105	10—15	»
Id.	»	1	»	»	196	»	196	196	»	196	6—15	»
Id.	»	1	»	»	208	»	208	208	»	208	6—14	»
Id.	»	1	»	»	194	»	194	194	»	194	6—14	»
Id.	»	1	»	»	195	»	195	195	»	195	6—14	»
Id.	»	1	»	»	80	107	187	80	107	187	6—14	»
Id.	»	1	»	»	»	193	193	»	193	193	6—15	»
Id.	»	1	»	»	»	212	212	»	212	212	6—15	»
Id.	»	1	»	»	»	135	135	»	135	135	6—14	»
Id.	»	1	»	»	»	184	184	»	184	184	7—15	»
Id.	»	1	»	»	»	190	190	»	190	190	6—15	»
Id.	»	1	»	»	»	215	215	»	215	215	6—15	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
26½	5	»	1	8	1	1	1			
26½	11	»	1	6	1	1	1			
192	20	»	1	8	1	»	1			
177	15½	»	1	6	1	»	1	1		
212	17	»	1	8	1	»	1			
25	3½	»	»	8	1	»				
172	11½	»	»	8	1	»				
16½	8	»	»	1	1	»	1			
26½	4	»	1	»	1	1	1	1		
26½	10	»	1	6	1	»				
26½	4	»	1	8	1	1	1	1		
26½	11	»	[1]) 1	6	1	»	1	1		
26½	4	»	[2]) 1	6	1	1	1	1		
26½	11	»	1	4	1	»	1			
26½	4	»	1	»	1	»	1	1		
26½	8	»	1	8	1	»	1	1		
26½	8	»	1	»	»	»	1	1		
26½	4	»	1	»	1	»	1	1		
26½	8	»	1	»	1	1	1	1		
26½	8	»	1	»	1	»	1	1		
26½	8	»	1	»	1	1	1	1		
25½	14	»	[3]) 1	6	1	»	1	1		
212	8	»	[4]) 1	»	1	»	1	1		
26	19	»	[5]) 1	9	1	»	1	1	1	
26½	4	»	1	8	1	1	1	1		
205	15	»	1	9	1	»	1	1		
26	11½	1	»	3	1	1	1	1		
156	12	1	»	6	1	»	1	1		
28	12	1	»	7	1	»	1	1		
26	10	»	1	2	1	»	1	1		
26	11½	»	»	3	1	»	1	1		
28	11½	1	»	3	1	»	1	1		
26	6	»	»	»	1	»	1	1		
26	11½	»	»	3	1	»	1	1		
28	12	»	»	6	1	1	1	1		
168	11½	1	»	3	1	»	1	1		
168	11½	1	»	3	1	»	1	1		
26	9	1	»	2	1	»	1	1		
184½	11½	1	[6]) 1	3	1	1	1	1		
196	12	»	1	3	1	»	1	1		
28	12	1	[7]) 1	3	1	»	1			
185	11	»	»	3	1	»	1	1		
26	11	1	[8]) 1	4	1	»	1			
28	11	1	»	7	1	»	1	1		

V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

[1]) Geeft les op 2 openbare en 3 bijzondere scholen.

[2]) Als voren op 2 openbare scholen.

[3]) Als voren op 3 openbare en 2 bijzondere scholen.

[4]) Als voren op 1 openbare en 1 bijzondere school.

[5]) Als voren op 3 openbare en 1 bijzondere school.

[6]) Als voren op 3 openbare scholen.

[7]) Als voren op 4 openbare scholen.

[8]) Als voren op 4 openbare en 1 bijzondere school.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Amsterdam	»	1	»	»	»	204	204	»	204	204	6—15	»
Id.	»	1	»	»	»	185	185	»	185	185	7—14	»
Id.	»	1	»	»	»	221	221	»	221	221	6—14	»
Id.	»	1	»	»	»	181	181	»	181	181	6—16	»
Id.	»	1	»	»	»	167	167	»	167	167	6—16	»
Id.	»	1	»	»	68	»	68	68	»	68	6—16	»
Id.	»	1	»	»	123	»	123	123	»	123	6—14	»
Id.	»	1	»	»	158	»	158	158	»	158	6—14	»
Id.	»	1	»	»	124	»	124	124	»	124	11—14	»
Id.	»	1	»	»	»	184	184	»	184	184	6—14	»
Id.	»	1	»	»	»	174	174	»	174	174	6—16	»
Id.	»	1	»	»	»	189	189	»	189	189	6—17	»
Id.	»	1	»	»	»	215	215	»	215	215	6—15	»
Id.	»	1	»	»	»	136	136	»	136	136	6—16	»
Id.	»	1	»	»	»	204	204	»	204	204	6—18	»
Id.	»	1	»	»	174	174	345	174	171	345	5—14	»
Id.	»	1	»	»	152	117	269	152	97	249	5—14	»
Id.	»	»	»	1	204	211	415					
Id.	»	»	»	1	262	272	534					
Id.	»	»	»	1	252	242	494					
Id.	»	»	»	1	133	149	282					
Id.	»	»	»	1	257	275	532					
Id.	»	»	»	1	162	162	324					
Id.	»	»	»	1	178	218	396					
Id.	»	»	»	1	288	255	543					
Id.	»	»	»	1	72	64	136					
Id.	»	»	»	1	42	31	73					
Id.	»	»	»	1	36	50	86					
Id.	»	»	»	1	23	30	53	23	30	53	7—14	»
Id.	»	»	»	1	29	10	39					
Id.	»	»	»	1	73	67	140	62	»	62	10—14	»
Id.	»	»	»	1	7	11	18	9	»	9	10—19	»
Id.	»	»	»	1	61	»	61					
Id.	»	»	»	1	»	46	46					
Id.	»	»	»	1	50	»	50	10	»	10	10—14	»
Id.	»	»	»	1	»	56	56					
Id.	»	»	»	1	145	»	145					
Id.	»	»	»	1	»	142	142					
Id.	»	»	»	1	»	655	655					
Id.	»	»	»	1	»	307	307					
Id.	»	»	»	1	»	47	47					
Id.	»	»	»	1	»	211	211					
Id.	»	»	»	1	»	125	125					
Id.	»	»	»	1	»	105	105					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs genieten.	niet uitsluitend teekenonderwijs genieten.	V.	R.	B.	O.	M.	
28	11½	1	1	4	1	1	1			
26½	4½	1	»	4	1	1	1	1		
185	11	1	1	3	1	1	1			
26	13	1	1	4	1	1	1	1		
28	11	1	»	4	1	»	1			
156½	11½	1	»	3	1	»	1	1		
156½	11½	1	[1]) 1	2	1	»	1	1		
28	6	1	»	3	1	»	1	1		
26	12	1	»	2	1	»	1	1		
26	13	1	»	3	1	»	1	1		
28	13	1	1	4	1	1	1	1		
26	14¾	1	1	5	1	1	1	1		
28	14¾	1	»	2	1	1	1	1		
26	12¾	1	»	4	1	»	1	1		
26	13	1	»	4	1	»	1	1		
28	2	1	»	»	1	»	1	1		
26½	13½	»	[2]) 1	4	1	»	1	1		
22	[3]) 16	»	[4]) 1	3	1	1	1	1		
27	4	»	1	»	1	»	1			
26	3	»	1	»	1	»	1			
28	2	1	»	»	1	1	1			

V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister.

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

[1]) Geeft les op 1 openbare en 1 bijzondere school.

[2]) Als voren op 3 openbare scholen.

[3]) Op de dag- en avondschool.

[4]) Geeft les op 6 bijzondere scholen.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Amsterdam . . .	»	»	»	1	»	148	148	»	16	16	10—15	»
Id.	»	»	»	1	»	117	117					
Id.	»	»	»	1	»	238	238					
Id.	»	»	»	1	62	317	379					
Id.	»	»	»	1	»	654	654	»	9	9	12—17	»
Id.	»	»	»	1	»	332	332					
Id.	»	»	»	1	638	»	638	42	»	42	7—11	»
Id.	»	»	»	1	323	»	323					
Id.	»	»	»	1	389	»	389					
Id.	»	»	»	1	495	»	495					
Id.	»	»	»	1	408	»	408	43	»	43	10—13	»
Id.	»	»	»	1	229	»	229					
Id.	»	»	»	1	20	189	390	27	22	49	11—15	»
Id.	»	»	»	1	206	181	387	46	31	77	9—14	»
Id.	»	»	»	1	144	146	290	54	30	84	9—14	»
Id.	»	»	»	1	204	162	366					
Id.	»	»	»	1	151	105	256					
Id.	»	»	»	1	175	153	328	175	153	328	6—12	»
Id.	»	»	»	1	267	285	552					
Id.	»	»	»	1	165	135	300					
Id.	»	»	»	1	65	50	115	55	46	101	6—12	»
Id.	»	»	»	1	47	35	82	47	35	82	6—13	»
Id.	»	»	»	1	48	52	100	47	33	80	6—13	»
Id.	»	»	»	1	59	35	94					
Id.	»	»	»	1	21	13	34					
Id.	»	»	»	1	66	43	109					
Id.	»	»	»	1	53	40	93	17	5	22	10—13	»
Id.	»	»	»	1	94	69	163					
Id.	»	»	»	1	119	114	233	42	»	42	10—14	»
Id.	»	»	»	1	16	7	23					
Id.	»	»	»	1	68	47	115	24	20	44	7—12	»
Id.	»	»	»	1	77	38	115					
Id.	»	»	»	1	49	»	49	17	»	17	9—16	»
Id.	»	»	»	1	54	15	69	54	15	69	7—16	»
Id.	»	»	»	1	39	24	63	12	7	19	11—15	»
Id.	»	»	»	1	19	33	52					
Id.	»	»	»	1	30	22	52	20	14	34	8—16	»
Id.	»	»	»	1	28	10	38					
Id.	»	»	»	1	50	33	83					
Id.	»	»	»	1	101	80	181	20	1	21	7—15	»
Id.	»	»	»	1	»	12	12					
Id.	»	»	»	1	»	16	16	»	16	16	10—16	»
Id.	»	»	»	1	18	»	18	18	»	18	9—17	»
Id.	»	»	»	1	69	45	114					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	R.	O.	M.	
28	[1]) 2½	»	2	»	1	»	1			
32	1	1	»	»	1	1	»	1		
30	[1]) 4	»	1	1	1	1	1	1		
25	2	»	»	2	1	1				
25	1	»	»	»	1	»	1			
26	2	»	1	»	1	»	1			
26	4	»	»	1	1	»	1			
[3]) 237	[2]) 13	»	»	5	1					
26	1	»	»	1	1	»	1			
26	6	»	»	6	1	»	1			
24½	7½	»	»	3	1	1	1			
31	2	»	»	1	1	1	1	1	1	
35	2	»	1	»	1	1	1			
36	7	»	»	1	1					
25	4	»	[3]) 1	»	1	1				
32	2	»	»	»	1	1	1	1		
28	2	»	2	»	1					
33	2½	»	1	»	1	1	1	1		
26	2	»	»	»	1	1	1	1		
30½	1½	»	1	»	1	1	1			
29	2	»	»	»	1	1	1	1	1	

V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister.

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

[1]) Buiten de schooluren.

[2]) In 10 klassen te zamen. Het teekenen treedt op als hulpvak van de vormleer en het schrijven.

[3]) Geeft les op 2 bijzondere scholen.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Amsterdam	»	»	»	1	7	16	23					
Id.	»	»	»	1	11	69	80					
Id.	»	»	»	1	13	13	26	13	13	26	6—12	»
Id.	»	»	»	1	19	»	19	19	»	19	8—17	»
Id.	»	»	»	1	30	»	30	30	»	30	6—17	»
Id.	»	»	»	1	57	37	94	43	26	69	8—14	»
Id.	»	»	»	1	46	»	46	33	»	33	10—15	»
Id.	»	»	»	1	67	67	134					
Id.	»	»	»	1	64	»	64	64	»	64	7—17	»
Id.	»	»	»	1	16	»	16	12	»	12	10—16	»
Id.	»	»	»	1	74	»	74	74	»	74	6—14	»
Id.	»	»	»	1	»	15	15					
Id.	»	»	»	1	25	15	40	10	8	18	9—14	»
Id.	»	»	»	1	108	»	108	74	»	74	7—14	»
Id.	»	»	»	1	»	39	39	»	33	33	9—17	»
Id.	»	»	»	1	»	23	23	»	21	21	9—16	»
Id.	»	»	»	1	79	56	135	36	24	60	10—14	»
Id.	»	»	»	1	102	»	102	60	»	60	7—12	»
Id.	»	»	»	1	38	6	44	36	6	42	5—16	»
Id.	»	»	»	1	9	»	9					
Id.	»	»	»	1	92	36	128	36	12	48	8—17	»
Id.	»	»	»	1	52	»	52	8	»	8	8—15	»
Id.	»	»	»	1	»	42	42	»	11	11	10—18	»
Id.	»	»	»	1	»	36	36	»	22	22	10—15	»
Id.	»	»	»	1	9	»	9					
Id.	»	»	»	1	17	59	76	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	59	61	120	19	2	21	8—14	»
Id.	»	»	»	1	30	23	53					
Id.	»	»	»	1	3	38	41	»	16	16	9—16	»
Id.	»	»	»	1	62	50	112					
Id.	»	»	»	1	38	31	69	12	10	22	9—13	»
Id.	»	»	»	1	501	»	501	12	»	12	10—14	»
Id.	»	»	»	1	52	39	91	10	4	14	8—14	»
Id.	»	»	»	1	10	22	32	10	22	32	6—13	»
Id.	»	»	»	1	»	21	21					
Id.	»	»	»	1	14	19	33					
Id.	»	»	»	1	69	»	69	69	»	69	6—16	»
Id.	»	»	»	1	56	31	87	56	31	87	6—17	»
Id.	»	»	»	1	3	78	81	1	13	14	7—15	»
Id.	»	»	»	1	»	21	21	»	16	16	10—17	»
Id.	»	»	»	1	36	»	36	12	»	12	8—14	»
Id.	»	»	»	1	8	32	40					
Id.	»	»	»	1	»	»	»					
Id.	»	»	»	1	»	23	23	»	7	7	12—15	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.
onderwijs. Gewoon	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
»	»	»	»	»	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
26	2	»	»	»	1	1	1	1		R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
29	3	»	»	»	1	1	1	1		
30	1-2	»	1	»	1	»	1			
28	4	»	»	»	1	1	1	1		B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
31	2	1	»	3	1	1	1	1		
27	2	»	»	»	1	1	1	1		O. Naar ornamenten in pleister.
30	2	»	»	3	1	1	1	1		M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	2	»	1	»	1.	1	1			
32	2	1	»	1	1	1	1	1	1	
»	1	»	1	»	1	1	1			
»	2	»	»	»	1	1	1	1	1	
28	2	»	»	»	1	»	1			
30	4	»	3	»	1	»	1	1	1	
30	2	»	1	»	»	»	1			
31	6	»	»	1	1	1	1	1		
28	2	»	»	»	1	»	1	1		
28	2	1	»	»	1	1	1	1	1	
28	2	»	1	»	1	»	1			
»	»	»	»	»	1	1	1	1		
28	2	»	1	»	»	1				
30	2	»	»	»	1	1	1			
29	2	»	»	»	1					
28	1	»	»	1	1					
27	2	»	»	»	»	1	1			
32	2-3	»	»	3	1	»	1			
32	1	»	»	1	»	1				
25	4	»	»	3	1	1	1	1		
30	2	»	1	»	1	»	1	1		
27	4	»	»	»	»	1				
32	4	1	»	»	1	1	1			
27	1	»	»	»	1	»	1	1		

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Amsterdam	»	»	»	1	3	8	11					
Id.	»	»	»	1	60	31	91	29	»	29	7—15	»
Id.	»	»	»	1	»	9	9	»	9	9	6—18	»
Id.	»	»	»	1	19		19					
Id.	»	»	»	1	64	33	97					
Totaal . . .	378 686	99	»	120	23 939	22 989	46 928	14 209	11 984	26 193	5—19	55.8
Arrondissement Hilversum.												
Aalsmeer	4 351	1	»	»	79	69	148	79	40	119	6—12	71.4
Id.	»	1	»	»	129	113	242	78	67	145	8—14	»
Id.	»	1	»	»	83	75	158	49	44	93	9—13	»
Id.	»	1	»	»	74	45	119	74	45	119	5—12	»
Ankeveen	490	1	»	»	33	27	60					
Blaricum	888	1	»	»	38	50	88					
Bussum	2 933	1	»	»	120	128	248	»	»	»	»	1
Id.	»	»	»	1	52	4	56					
Id.	»	»	»	1	»	49	49					
Id.	»	»	»	1	»	42	42	»	4	4	11—17	»
Diemen	1 334	1	»	»	91	100	191	91	»	91	6—13	47.6
's Graveland	1 345	1	»	»	45	40	85					
Id.	»	»	1	»	3	8	11					
Id.	»	»	»	1	36	35	71					
Hilversum	11 584	1	»	»	160	152	312	160	»	160	6—14	42.8
Id.	»	1	»	»	82	39	121	55	»	55	8—12	»
Id.	»	1	»	»	177	161	338	177	»	177	6—12	»
Id.	»	1	»	»	83	54	137	48	»	48	7—13	»
Id.	»	»	»	1	8	19	27					
Id.	»	»	»	1	44	»	44	20	»	20	10—16	»
Id.	»	»	»	1	»	39	39	»	10	10	14—18	»
Id.	»	»	»	1	»	59	59					
Id.	»	»	»	1	50	»	50	25	»	25	11—16	»
Id.	»	»	»	1	8	13	21	8	6	14	6—13	»
Id.	»	»	»	1	157	118	275	59	41	100	8—15	»
Huizen	4 319	1	»	»	168	149	317					
Id.	»	»	»	1	165	167	332					
Kortenhoef	893	1	»	»	26	25	51					
Laren	2 153	1	»	»	85	21	106	»	»	»	»	2.7
Id.	»	»	»	1	»	79	79	»	5	5	boven 11	»
Muiden	1 956	1	»	»	68	55	123					
Id.	»	1	»	»	21	20	41					
Id.	»	»	»	1	51	55	106					
Naarden	2 853	1	»	»	188	183	371	»	»	»	»	9.5
Id.	»	1	»	»	29	18	39	21	18	39	9—17	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
28	4	»	1	»	1	»	1	1		V. Naar platen voorstellende flakke figuren.
26½	7½	»	»	»	1	»	1	1		R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
»	»	33	96	507	152	66	140	103	8	B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
25	6	»	»	1	1					O. Naar ornamenten in pleister.
25	4	»	»	2	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
25	¼	»	»	3	1					[1]) Methodisch teeken-onderwijs wordt op deze school niet gegeven.
25	1	»	»	2	1					
29	1	»	1	»	1	1	1	1		
25	2½	»	»	3	1	1				
145	8	»	»	6	1	1				
25 à 27	6¾	»	»	2	1					
23½	12	»	»	7	1					
26	6	»	»	2	1					
»	2	»	1	»	1	1	1			
30	4	»	1	»	1	1	1	1		
35	2	»	»	1	1	1	1			
26	2	»	»	1	1					
27	2	»	»	1	1					
30	1	»	»	1	1					
87	3	1	»	3	1	1	1	1		

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Nederhorst den Berg.	1 171	1	»	»	32	4	36					
Id.	»	»	»	1	43	48	91					
Nieuwer-Amstel . .	22 685	1	»	»	34	19	53	»	»	»	»	15.4
Id.	»	1	»	»	131	91	222					
Id.	»	1	»	»	153	108	262	154	55	209	6—15	»
Id.	»	1	»	»	10	11	21					
Id.	»	1	»	»	187	136	323					
Id.	»	1	»	»	89	72	161	12	10	22	11—15	»
Id.	»	1	»	»	80	57	137	46	»	46	6—11	»
Id.	»	»	»	1	71	59	130					
Id.	»	»	»	1	96	71	167					
Id.	»	»	»	1	49	47	96					
Id.	»	»	»	1	66	49	115					
Id.	»	»	»	1	88	86	174	13	8	21	11—14	»
Id.	»	»	»	1	58	39	97					
Id.	»	»	»	1	45	37	82					
Id.	»	»	»	1	56	34	90					
Id.	»	»	»	1	18	64	82	»	35	35	9—18	»
Id.	»	»	»	1	9	»	9	9	»	9	8—16	»
Ouder-Amstel . . .	2 709	1	»	»	93	91	184					
Id.	»	1	»	»	16	26	42					
Id.	»	»	1	»	18	26	44					
Sloten	6 864	1	»	»	71	66	137					
Id.	»	1	»	»	150	134	284					
Id.	»	1	»	»	146	133	279					
Id.	»	1	»	»	65	58	123					
Id.	»	1	»	»	52	42	94					
Uithoorn	2 072	1	»	»	26	39	65	26	»	26	5—13	25.1
Id.	»	1	»	»	57	50	107	57	»	57	5—13	»
Id.	»	»	»	1	86	73	159					
Watergraafsmeer . .	2 289	1	»	»	153	154	307					
Weesp.	4 251	1	»	»	116	124	240	42	»	42	9—13	35.5
Id.	»	1	»	»	121	88	209					
Id.	»	1	»	»	14	10	24					
Id.	»	»	»	1	100	95	195	100	95	193	5—14	»
Weesperkarspel . .	2 174	1	»	»	40	44	84					
Totaal . . .	79 314	42	2	27	4 985	4 496	9 481	1 403	483	1 886	5—18	19.9
Totaal van het district.	458 000	141	2	147	28 924	27 485	56 409	15 612	12 467	28 079	5—19	49.8

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	R.	O.	M.	
150	6	»	»	3	1					V. Naar platen voorstellende flakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
28	2	»	»	1	1	»	»	1		
23	2	»	»	1	1					
26	1	»	»	1	1	1				
26	1	»	1	»	1	»	»	1		
36	4	»	»	1	1	1				
21	12	»	»	1	1					
23	2	»	»	1	1					
24	3	»	»	1	1					
25	2¾	»	»	2	1					
»	»	1	4	47	27	9	5	5	»	
»	»	44	100	554	179	75	145	108	8	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
DISTRICT HAARLEM.												
Arrondissement Haarlem.												
Haarlem	48 159	1	»	»	225	158	383	225	»	225	6—14	32.1
Id.	»	1	»	»	305	246	551	196	»	196	8—12	»
Id.	»	1	»	»	188	167	355	188	112	[1]) 300	6—12	»
Id.	»	1	»	»	214	183	397	127	»	127	9—13	»
Id.	»	1	»	»	69	69	138	69	»	69	6—14	»
Id.	»	1	»	»	376	»	376	153	»	153	10—14	»
Id.	»	1	»	»	127	91	218	127	»	127	6—14	»
Id.	»	1	»	»	»	233	233	»	78	78	10—13	»
Id.	»	1	»	»	224	182	406	224	»	224	6—14	»
Id.	»	1	»	»	187	150	337	187	»	187	6—13	»
Id.	»	»	»	1	35	36	71					
Id.	»	»	»	1	157	131	288	114	»	114	9—13	»
Id.	»	»	»	1	22	31	53	7	16	23	9—13	»
Id.	»	»	»	1	171	176	347	55	»	55	10—14	»
Id.	»	»	»	1	784	»	784	26	»	26	7—10	»
Id.	»	»	»	1	»	551	551	»	3	3	6—16	»
Id.	»	»	»	1	»	471	471	»	18	18	11—17	»
Id.	»	»	»	1	187	148	335	111	»	111	8—13	»
Id.	»	»	»	1	37	39	76					
Id.	»	»	»	1	36	»	36	36	»	36	10—13	»
Id.	»	»	»	1	47	47	94	31	26	57	9—14	»
Id.	»	»	»	1	42	»	42					
Id.	»	»	»	1	»	183	183	»	53	53	12—17	»
Id.	»	»	»	1	18	»	18					
Id.	»	»	»	1	»	24	24					
Id.	»	»	»	1	78	»	78	16	»	16	10—16	»
Bennebroek	913	1	»	»	84	75	159					
Beverwijk	4 025	1	»	»	236	131	367	143	»	143	7—13	33.1
Id.	»	1	»	»	30	»	30					
Id.	»	»	1	»	»	42	42	»	9	9	8—18	»
Id.	»	»	»	1	115	78	193	71	58	129	8—14	»
Id.	»	»	»	1	27	191	218					
Bloemendaal. . . .	4 006	1	»	»	28	40	68					
Id.	»	1	»	»	96	70	166					
Id.	»	1	»	»	52	51	103					
Id.	»	»	»	1	39	41	80					
Id.	»	»	»	1	»	35	35					
Haarlemmerliede en Spaarnwoude . .	2 722	1 1	» »	» »	54 43	56 33	110 76	54	56	110	6—12	38.7
Id.	»	1	»	»	53	45	98					
Haarlemmermeer . .	14 733	1	»	»	94	65	159	»	»	»	»	23.8

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs genieten.	niet uitsluitend teekenonderwijs genieten.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
23	6	»	»	4	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
26	10	»	»	4	1					
24-28	3-5	»	»	4	1					
23	3	»	»	5	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
23	3	»	»	2	1					
26	1	»	1	2	1					O. Naar ornamenten in pleister.
23-24	2-3	»	»	4	1	»	1			M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
26	3	»	1	»	1	»	1			
214	20	»	»	4	[2]) 1					
186	22	»	»	2	1					[1]) Hiervan ontvangen 103 jongens en 112 meisjes slechts voorbereidend teekenonderwijs. De hoogste klasse heeft op de dagschool 2 en op de avondschool 3 uur teekenonderwijs.
19½	5½	»	»	3	1	»	1	1		
21	1½	»	»	1	1	1				
26	2½	»	»	2	1					
23	1½	»	»	1	1					[2]) In de 5 laagste klassen teekenen op ruitjes, in de 4 hoogste klassen handteekenen volgens methode.
»	2	»	»	1	1					
26	2	»	»	1		1				
26	8	»	»	1	1					
22	4	»	»	2	1					
25	2	»	»	1	1	1				
»	2	»	1	»	1	»	1	1		
26	4	1	1	»	1	1	1	1		
28	12	»	»	5	1	»	1	1		
28	3	»	»	1	1	1	1	1		
31	2	»	»	1	1	1				
25	1	»	»	2	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Haarlemmermeer . .	»	1	»	»	41	35	76					
Id.	»	1	»	»	100	107	207					
Id.	»	1	»	»	178	140	318	178	»	178	6—13	»
Id.	»	1	»	»	126	105	231					
Id.	»	1	»	»	70	58	128	70	58	128	5—13	»
Id.	»	1	»	»	74	64	138	74	»	74	6—12	»
Id.	»	1	»	»	58	45	103	58	45	103	6—13	»
Id.	»	1	»	»	88	58	146					
Id.	»	1	»	»	91	87	178					
Id.	»	1	»	»	51	44	95					
Id.	»	»	»	1	87	52	139					
Id.	»	»	»	1	60	54	114					
Heemstede	3 643	1	»	»	184	142	326					
id.	»	»	»	1	44	37	81					
Schoten	585	1	»	»	40	35	75					
Spaarndam	885	1	»	»	51	71	122	51	26	77	6—13	63.1
Velsen.	6 290	1	»	»	119	98	217	119	98	217	5—12	58.1
Id.	»	1	»	»	149	122	271	149	»	149	5—12	»
Id.	»	1	»	»	125	110	235	125	»	125	5—12	»
Id.	»	»	»	1	75	56	131	4	1	5	11—13	»
Wijk aan Zee en Duin	1 760	1	»	»	49	45	94					
Zandvoort	2 559	1	»	»	144	136	280					
Totaal . . .	90 280	38	1	24	6 484	5 970	12 454	2 988	657	3 645	5—18	29.3
Arrondissement Alkmaar.												
Alkmaar	14 966	1	»	»	238	228	466	»	»	»	»	18.7
Id.	»	1	»	»	147	89	236					
Id.	»	1	»	»	142	116	258					
Id.	»	1	»	»	165	79	244	39	14	53	11—15	»
Id.	»	1	»	»	»	86	86	»	44	44	9—17	»
Id.	»	»	»	1	95	66	161	95	66	161	6—12	»
Id.	»	»	»	1	128	»	128	128	»	128	6—15	»
Id.	»	»	»	1	132	»	132					
Id.	»	»	»	1	»	348	348					
Akersloot.	1 603	1	»	»	81	63	144	81	»	81	5—12	35.2
Id.	»	1	»	»	43	43	86					
Bergen	1 492	1	»	»	120	115	235					
Broek op Langedijk .	1 295	1	»	»	18	18	36	»	»	»	»	22.4
Id.	»	»	»	1	100	96	196	27	25	52	9—12	»
Castricum	1 664	1	»	»	128	105	233					
Egmond aan Zee . .	2 205	1	»	»	164	165	329					
Egmond binnen . .	1 327	1	»	»	40	40	80	14	10	24	6—8	39.3
Id.	»	1	»	»	56	65	121	23	32	55	6—9	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
onderwijs. Gewoon	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
25	10	»	»	4	1					V. Naar platen voorstellende flakke figuren.
22½	5	»	»	3	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
»	[1])	»	»	2						
26½	5	»	»	2	figuren op ruitjes.					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Eigenlijk methodisch onderwijs wordt niet gegeven. Terwijl de meisjes oog en hand oefenen bij het handwerkonderwijs, krijgen de jongens wel het een of ander voorbeeld op het bord om na te teekenen. Enkele elementaire zaken komen daarbij ter sprake.
26	6	»	»	2	»	1				
25	2	1	»	4	1	»	1			
23½	7½	»	»	3	1	1				
25	5½	»	»	4	1					
23	1½	»	»	1	1	1	»	1		[2]) Geeft les op 2 openbare scholen.
»	»	2	4	78	30	9	8	6		
29	1	»	[2]) 1	3	1					
24	9	»	»	»	1	»	1			
25	1	»	»	3	1	1				
27	1	»	»	2	1	1				
24	6	»	»	3	1	»	1			
30	2	»	»	1	1					
25	2	»	»	2	1					
23	2	»	»	1	rechtlijnige figuren op het bord.					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Heemskerk	1 902	1	»	»	119	31	150					
Id.	»	»	»	1	»	100	100					
Heerhugowaard . .	3 065	1	»	»	60	55	115					31.9
Id.	»	1	»	»	29	26	55	29	26	55	5—13	»
Id.	»	1	»	»	48	51	99	32	37	69	8—12	»
Id.	»	1	»	»	62	58	120					
Heilo	1 647	1	»	»	122	119	241					
Koedijk	1 064	1	»	»	69	67	136	69	67	136	5—14	100
Limmen	1 094	1	»	»	86	74	160	86	74	160	6—13	100
Noord-Scharwoude .	930	1	»	»	70	59	129					
Oterleek	765	1	»	»	41	42	83					
Id.	»	1	»	»	52	32	84					
Oudkarspel	1 417	1	»	»	112	93	205					
Oudorp	726	1	»	»	53	41	94					
St. Pancras	489	1	»	»	63	49	112					
Schoorl	1 456	1	»	»	81	50	131					
Id.	»	1	»	»	38	66	104					
Warmenhuizen. . .	1 317	1	»	»	83	77	160	29	23	52	6—13	24
Id.	»	1	»	»	22	18	40					
Id.	»	»	»	1	8	9	17					
Zuid- en Noord-Schermer	1 159	1	»	»	63	51	114					
Id.	»	1	»	»	37	26	63					
Zuid-Scharwoude . .	1 230	1	»	»	101	90	191					
Totaal . . .	42 813	34	»	7	3 216	3 006	6 222	652	418	1 070	5—17	17.2
Arrondissement Helder.												
den Helder	21 545	1	»	»	40	51	91	17	»	17	8—13	6
Id.	»	1	»	»	33	21	54	24	»	24	8—12	»
Id.	»	1	»	»	220	204	424					
Id.	»	1	»	»	167	147	314	49	37	86	10—13	»
Id.	»	1	»	»	161	132	293					
Id.	»	1	»	»	303	239	542					
Id.	»	1	»	»	323	298	621					
Id.	»	1	»	»	61	46	107					
Id.	»	»	1	»	92	»	92					
Id.	»	»	1	»	»	32	32					
Id.	»	»	»	1	»	153	153					
Id.	»	»	»	1	120	137	257	34	18	52	7—13	»
Anna Paulowna . .	2 745	1	»	»	136	142	278	22	25	47	10—13	11.3
Id.	»	1	»	»	68	71	139					
Barsingerhorn . . .	2 358	1	»	»	79	84	163	79	84	163	5—14	42
Id.	»	1	»	»	83	95	178					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
24	4	»	»	2	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
24½	½	»	»	2	1					
149	6	»	»	4	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
24	1	»	»	3	1	»	1			O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Wordt buiten de schooluren gegeven.
30	[1]) 2	»	»	1	1					[2]) Alleen in de hoogste klassen wordt een geregelde leergang gevolgd; in de lagere heeft het occasioneel plaats, meer als poging tot ontwikkeling van eenigen schoonheidszin.
»	»	»	1	27	12	2	3	»	»	
23	4	»	»	1	1	»	1			
2	3	»	»	1	1	1				
24	1	»	»	2	1					
25	2	»	»	1	1					
25	[2]) 2	»	»	1	1	1				
25	4	»	»	5	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Barsingerhorn . . .	»	1	»	»	20	27	47					
Callantsoog	685	1	»	»	40	32	72					
Harenkarspel . . .	2 022	1	»	»	55	55	110	55	55	110	5—12	38.7
Id.	»	1	»	»	59	44	103					
Id.	»	1	»	»	41	30	71					
St. Maarten	1 037	1	»	»	36	35	71					
Id.	»	1	»	»	26	21	47					
Id.	»	1	»	»	22	22	44					
Nieuwe-Niedorp . .	1 602	1	»	»	81	58	139	81	58	139	6—15	67.1
Id.	»	1	»	»	39	29	68					
Oude-Niedorp . . .	1 114	1	»	»	37	28	65	»	»	»	»	4.1
Id.	»	1	»	»	68	62	130	8	»	8	10—13	»
Petten.	389	1	»	»	58	58	116					
Schagen	3 075	1	»	»	170	161	331	76	»	76	9—13	16.6
Id.	»	»	»	1	66	62	128					
Wieringen	2 610	1	»	»	89	87	176	»	»	»	»	29.9
Id.	»	1	»	»	35	28	63					
Id.	»	1	»	»	55	47	102	55	47	102	6—12	»
Wieringerwaard . .	1 279	1	»	»	117	96	213					
Id.	»	»	1	»	8	2	10					
Winkel	1 850	1	»	»	91	66	157					
Id.	»	1	»	»	35	25	60					
Id.	»	1	»	»	35	30	65					
Zijpe (de)	4 635	1	»	»	75	86	161					
Id.	»	1	»	»	78	51	129					
Id.	»	1	»	»	94	78	172					
Id.	»	1	»	»	55	52	107					
Id.	»	1	»	»	49	48	97					
Id.	»	»	»	1	65	40	105					
Totaal . . .	46 946	38	3	4	3 585	3 312	6 897	500	324	824	5—15	11.9
Arrondissement Texel.												
Terschelling. . . .	3 723	1	»	»	163	114	277	6	6	12	11—14	2.1
Id.	»	1	»	»	95	90	185					
Id.	»	1	»	»	70	48	118					
Texel	6 307	1	»	»	128	126	254	64	23	87	6—9	2.1
Id.	»	1	»	»	31	34	65	16	»	16	9—12	»
Id.	»	1	»	»	68	60	128					
Id.	»	1	»	»	55	43	98	23	»	23	9—12	»
Id.	»	1	»	»	72	69	141					
Id.	»	1	»	»	42	38	80					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs genieten.	niet uitsluitend teekenonderwijs genieten.	V.	R.	B.	O.	M.	
24	1	»	»	2	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
20-25	[1]) 1	»	»	2						B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
25½	2	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
23	8	»	»	9	1					[1]) Methodisch teekenonderwijs wordt op deze school niet gegeven. De leerlingen teekenen ornamenten of afbeeldingen van bekende voorwerpen van het bord na.
23	1	»	»	2	1					[2]) Bepaald teekenonderwijs wordt niet gegeven. Echter worden van tijd tot tijd naar platen, voorstellende vlakke figuren, oefeningen in het teekenen gehouden met leerlingen van 9—12 jaar.
»	»	»	»	27	10	2	1	»	»	
33	2 [2])	1	»	1	1	»	1	1		
26	3½	»	»	1	1					
25	3	»	»	2	1	1				
26	1	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Texel	»	1	»	»	35	21	56	35	21	56	6—13	»
Id.	»	1	»	»	36	21	57	11	7	18	8—11	»
Id.	»	1	»	»	25	26	51	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	20	5	25					
Id.	»	1	»	»	24	17	41					
Vlieland	724	1	»	»	87	52	139	87	52	139	6—14	100.—
Totaal . . .	10,754	15	»	»	951	764	1,715	242	109	351	6—14	20.5
Totaal van het district	190,793	125	4	35	14,236	13,052	27,288	4,382	1,508	5,890	5—18	21.6
DISTRICT HOORN.												
Arrondissement Hoorn.												
Avenhorn	1,340	1	»	»	49	56	105	49	56	105	5—14	67.3
Id.	»	1	»	»	31	37	68	31	»	31	5—13	»
Id.	»	1	»	»	32	46	78	20	13	33	8—12	»
Beemster	4,595	1	»	»	84	80	164	84	80	164	5—13	68.8
Id.	»	1	»	»	50	57	107	14	35	49	5—10	»
Id.	»	1	»	»	100	91	191	100	91	191	5—13	»
Id.	»	1	»	»	33	35	68					
Id.	»	1	»	»	59	53	112	39	37	76	5—10	»
Id.	»	1	»	»	58	52	110	21	16	37	5—8	»
Beets	588	1	»	»	36	49	85	12	8	20	9—12	35.6
Id.	»	1	»	»	5	11	16	5	11	16	5—12	»
Berkhout.	2,322	1	»	»	135	115	250	21	11	32	11—13	12.8
Graft	1,539	»	»	»	57	35	92					
Id.	»	1	»	»	50	54	104					
Id.	»	1	»	»	41	44	85					
Hensbroek	889	1	»	»	58	40	98	58	40	98	6—12	100.—
Hoorn	10,564	1	»	»	281	238	519					
Id.	»	1	»	»	144	140	284					
Id.	»	1	»	»	»	91	91					
Id.	»	»	1	»	111	»	111					
Id.	»	»	»	1	167	»	167					
Id.	»	»	»	1	»	213	213					
Id.	»	»	»	1	47	37	84					
Id.	»	»	»	1	»	14	14					
Obdam	974	1	»	»	58	39	97					
Id.	»	1	»	»	132	136	268					
Oostbuizen	1,327	1	»	»	72	78	150	33	51	84	8—14	47.4
Id.	»	1	»	»	33	17	50	14	11	25	5—8	»
Id.	»	1	»	»	20	10	30					
Oudendijk	619	1	»	»	44	49	93	27	»	27	8—13	29.—
Rijp (de)	1,879	1	»	»	142	141	283					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
24	2	»	»	1	1	1				
27	4	»	»	1	meestal rechtlijnig, somtijds nabootsing van voorwerpen					
»	[1])									
25	1	»	»	3	1					
»	»	1	»	10	6	2	1	1		
»	»	3	5	142	58	15	6	7		
25	8	»	»	1	teekenen van het bord en naar platen.					
23	2	»	»	1	1					
25	2	»	»	1	1					
25	1	»	»	4	1					
22	1	»	»	1	1					
24	2	»	»	4	1					
22	1	»	»	1	1					
19	1	»	»	1	vlakke figuren van het bord.					
20	6	»	»	1	1	»	1			
20	6	»	»	1	1					
25	1	»	»	1	1	»	1			
24	1	»	»	3	1					
24	2	»	»	2	1					
25	1	»	»	1	1					
96	[2]) 8	»	»	1	1					

V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister.

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

[1]) Voor de ontwikkeling van oog en hand wordt ½ uur per week geteekend.

[2]) Volgens het leerplan sluit het teekenen zich bij het vormleer-onderwijs aan. Het is dan ook meer vormleer dan teekenen.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Schermerhorn . . .	1 196	1	»	»	75	77	152					
Spanbroek	1 505	1	»	»	97	86	183	71	53	124	7—14	67.8
Ursem.	1 286	1	»	»	33	36	69					
Id.	»	1	»	»	17	18	35					
Id.	»	»	»	1	51	62	113					
Wognum.	1 674	1	»	»	73	36	109	27	»	27	9—14	37.5
Id.	»	1	»	»	57	30	87	48	24	72	7—12	»
Id.	»	»	»	1	»	68	68					
Totaal . . .	32 297	32	1	6	2 532	2 471	5 003	674	537	1 211	5—14	24.2
Arrondissement Medemblik.												
Abbekerk.	733	1	»	»	57	47	104					
Andijk.	2 561	1	»	»	86	41	127	86	16	102	6—12	46.2
Id.	»	1	»	»	35	50	85	33	»	33	6—12	»
Id.	»	1	»	»	53	46	99	24	19	43	8—12	»
Id.	»	»	»	1	37	37	74					
Blokker	1 683	1	»	»	26	21	47					
Id.	»	1	»	»	65	69	134					
Id.	»	»	»	1	30	21	51					
Bovenkarspel . . .	1 600	1	»	»	120	91	211					
Enkhuizen	6 332	1	»	»	165	154	319					
Id.	»	1	»	»	152	119	271					
Id.	»	1	»	»	80	»	80					
Id.	»	1	»	»	»	75	75					
Id.	»	»	»	1	50	50	100					
Id.	»	»	»	1	14	86	100					
Grootebroek. . . .	2 262	1	»	»	35	28	63	19	10	29	9—14	8.3
Id.	»	1	»	»	86	69	155					
Id.	»	»	»	1	70	»	70					
Id.	»	»	»	1	»	60	60					
Hoogkarspel. . . .	1 301	1	»	»	62	51	113					
Id.	»	1	»	»	40	25	65					
Hoogwoud	2 163	1	»	»	67	53	120	43	»	43	7—12	41.—
Id.	»	1	»	»	58	55	113	36	»	36	8—12	»
Id.	»	1	»	»	59	43	103	32	»	32	8—12	»
Id.	»	1	»	»	34	41	75	34	23	57	5—12	»
Medemblik	2 879	1	»	»	94	35	129	94	35	129	6—13	71.3
Id.	»	1	»	»	90	49	139	81	44	125	6—14	»
Id.	»	»	»	1	»	88	88					
Midwoud.	966	1	»	»	31	20	51	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	51	52	103	»	»	»	»	»
Nibbixwoud. . . .	1 302	1	»	»	43	41	84	43	41	84	6—13	72.8
Id.	»	1	»	»	58	49	107	36	19	55	8—12	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs genieten.	niet uitsluitend teekenonderwijs genieten.	V.	R.	B.	O.	M.	
22½	5	»	»	3	1	1	1			V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
25	2½	»	»	1	1	1				
25½	4½	»	»	2	1	1				B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
»	»	»	»	30	16	3	3	»	»	O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Daar het teekenonderwijs niet in het leerplan is opgenomen, wordt het occasioneel gegeven.
22—25	7½-15	»	»	2	1					
26	2	»	»	1	1					
23—26	2	»	»	1	1	1				
24	2	»	»	1	1					
21—22	1—2	»	»	1	1					
25	2	»	»	2	1					
23	6	»	»	2	1	1				
»	22	»	»	2	1	1				
25	1	»	»	3	1					
25	1	»	»	3	1					
»	[1])									
»	[1])									
13—25	19	»	»	2	1					
28	1	»	»	2	handteekenen in verband met de vormleer.					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen. Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Aantal leerlingen op 1 Januari 1887. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Hiervan genoten teekenonderwijs. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
Opmeer	457	1	»	»	38	28	66	11	»	11	9—14	16.7
Opperdoes	789	1	»	»	51	29	80	21	12	33	8—12	41.3
Schellinkhout . . .	548	1	»	»	39	34	73					
Sijbekarspel	1 153	1	»	»	36	27	63	17	»	17	8—11	72.5
Id.	»	1	»	»	57	47	104	57	47	104	5—13	»
Twisk	828	1	»	»	94	»	94	60	»	60	7—12	56.2
Id.	»	1	»	»	»	75	75	»	35	35	9—12	»
Urk	2 576	1	»	»	195	182	377					
Venhuizen	1 977	1	»	»	50	66	116	50	66	116	7—12	61.3
Id.	»	1	»	»	37	45	82	37	45	82	5—13	»
Id.	»	»	»	1	57	68	125					
Wervershoof. . . .	2 106	1	»	»	59	14	73					
Id.	»	1	»	»	68	6	74					
Id.	»	»	»	1	36	147	183					
Westwoud	1 005	1	»	»	19	11	30	19	11	30	5—13	20.5
Id.	»	1	»	»	12	12	24	5	6	11	7—11	»
Id.	»	»	»	1	59	»	59					
Id.	»	»	»	1	»	87	87					
Wijdenes	749	1	»	»	45	43	88	45	43	88	6—12	100.—
Id.		1	»	»	22	14	36	22	14	36	6—12	»
Zwaag.	1 238	1	»	»	38	26	64	38	26	64	5—13	29.6
Id.	»	»	»	1	86	66	152					
Totaal . . .	37 208	42	»	12	2 946	2 693	5 639	943	512	1 455	5—14	25.8
Arrondissement Purmerend.												
Broek in Waterland.	1 527	1	»	»	81	74	155	12	»	12	10—13	11.1
Id.	»	1	»	»	20	15	35					
Id.	»	1	»	»	8	9	17	4	7	11	8—12	»
Buiksloot.	994	1	»	»	59	66	125	59	»	59	7—14	47.2
Edam	6 244	1	»	»	115	76	191					
Id.	»	1	»	»	130	87	217					
Id.	»	1	»	»	21	»	21					
Id.	»	1	»	»	»	4	4					
Id.	»	1	»	»	138	136	274					
Id.	»	»	»	1	»	42	42					
Ilpendam.	1 905	1	»	»	78	105	183	37	»	37	9—13	28 9
Id.	»	1	»	»	18	23	41	18	23	41	6—11	»
Id.	»	1	»	»	26	20	46					
Katwoude	213	1	»	»	14	7	21					
Kwadijk	482	1	»	»	29	39	68	29	»	29	6—13	42.6
Landsmeer	1 722	1	»	»	97	87	184					
Id.	»	1	»	»	36	38	74					
Marken	1 242	1	»	»	131	125	256	131	125	256	5—14	100.—

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
24	2	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
25	2	»	»	1	1	1				
18–27	12	»	»	3	1					
24	1	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
24½	3¾	»	»	3	1					
29	4	»	»	2	teekeningen op het bord.					
24	1	»	»	1	1					
20	5	»	»	1	1					
25	2	»	»	3	rechtlijnig teekenen.					
23	2	»	»	1	1					
24	1	»	»	2	1					
»	»	»	»	43	22	4	»	»	»	
23	1	»	»	1	1					
23	1	»	»	1	1					
135½	8½	»	»	2	1					
24	2	»	»	1	1	1	1			
22	1	»	»	2	1					
26	2	»	»	1	1	1				
25	1	»	»	4	1	1	1			

V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister.

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Middelie	697	1	»	»	46	59	103					
Monnikendam . . .	2 771	1	»	»	61	60	121	41	19	60	8—14	59.1
Id.	»	1	»	»	91	99	190	91	»	91	6—14	»
Id.	»	»	»	1	40	40	80	40	40	80	6—12	»
Nieuwendam . . .	1 541	1	»	»	92	75	167	92	42	134	6—13	85.3
Id.	»	1	»	»	25	33	58	25	33	58	6—13	»
Purmerend	5 602	1	»	»	220	156	376					
Id.	»	1	»	»	167	104	271					
Id.	»	1	»	»	22	»	22					
Id.	»	1	»	»	»	14	14					
Id.	»	»	»	1	46	23	69					
Id.	»	»	»	1	»	98	98					
Ransdorp	1 698	1	»	»	28	28	56	28	28	56	6—12	61.1
Id.	»	1	»	»	47	38	85	47	38	85	6—12	»
Id.	»	1	»	»	22	15	37	14	5	19	9—12	»
Id.	»	1	»	»	42	42	84					
Warder	470	1	»	»	30	32	62					
Wijdewormer . . .	731	1	»	»	27	14	41					
Id.	»	1	»	»	29	30	59					
Totaal . . .	27 839	33	»	4	2 036	1 913	3 949	668	360	1 028	5—14	26.—
Arrondissement Zaandam.												
Zaandam	14 351	1	»	»	156	151	307					
Id.	»	1	»	»	110	85	195					
Id.	»	1	»	»	150	135	285					
Id.	»	1	»	»	109	102	211					
Id.	»	1	»	»	52	34	86					
Id.	»	1	»	»	91	82	173					
Id.	»	1	»	»	31	42	73					
Id.	»	1	»	»	128	35	163					
Id.	»	1	»	»	»	50	50					
Id.	»	»	»	1	100	61	161					
Id.	»	»	»	1	131	100	231					
Id.	»	»	»	1	10	124	134					
Id.	»	»	»	1	84	»	84					
Id.	»	»	»	1	26	19	45	15	9	24	8—12	1.1
Assendelft	3 447	1	»	»	62	55	117					
Id.	»	1	»	»	77	64	141					
Id.	»	1	»	»	71	62	133					
Id.	»	1	»	»	16	24	40					
Jisp	746	1	»	»	40	37	77					
Koog a/d Zaan . .	2 547	1	»	»	201	169	370	201	26	227	6—14	61.4
Krommenie	2 670	1	»	»	81	63	144	60	»	60	8—12	67.1

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
onderwijs. Gewoon	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
24	2	»	»	1	1					V. Naar platen vooerstllende vlakke figuren.
24	8	»	»	4	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
26	1½	»	»	2	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
104	8	»	»	4	1					O. Naar ornamenten in pleister.
146	10	»	»	2	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
25	1	»	»	1						
18-25	2	»	»	2	teekeningen op het bord.					
25	1	»	»	1	1					
»	»	»	»	29	13	3	2	»	»	
26	1	»	»	1	1					
23-28	17	»	»	4	1	1	1			
24	2	»	»	2	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Krommenie	»	1	»	»	128	91	219	99	79	178	6—15	»
Id.	»	1	»	»	32	34	66	32	18	50	5—12	»
Oostzaan	2 721	1	»	»	63	75	138	»	»	»	»	43.6
Id.	»	1	»	»	73	73	146	50	45	95	8—12	»
Id.	»	1	»	»	85	71	156	49	48	97	8—13	»
Uitgeest	2 589	1	»	»	178	174	352	178	174	352	6—16	97.4
Id.	»	1	»	»	16	18	34	13	11	24	7—12	»
Westzaan	2 303	1	»	»	99	120	219	74	41	115	6—13	52.3
Id.	»	1	»	»	74	84	158	45	37	82	6—13	»
Wormer	1 719	1	»	»	106	78	184					
Id.	»	1	»	»	31	17	48					
Wormerveer. . . .	4 548	1	»	»	41	43	84	16	»	16	10—13	2.4
Id.	»	1	»	»	114	117	231					
Id.	»	1	»	»	67	74	141					
Id.	»	1	»	»	22	10	32					
Id.	»	1	»	»	32	30	62					
Id.	»	»	»	1	35	34	69					
Id.	»	»	»	1	33	28	61					
Zaandijk	2 338	1	»	»	62	66	128					
Id.	»	1	»	»	75	76	151					
Id.	»	»	»	1	46	3	69					
Totaal . . .	39 979	34	»	8	3 138	2 830	5 968	832	488	1 320	5—16	22.1
Totaal van het district	137 323	141	1	30	10 652	9 907	20 559	3 117	1 897	5 014	5—16	24.4
De provincie. . .	786 116	407	7	212	53 812	50 444	104 256	23 111	15 872	38 983	5—19	37.4

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
24	[1]) 2	»	»	3	1	1	1			V. Naar platen voorstellende flakke figuren.
25	[2]) 1	»	»	2	1					
24	2	»	»	3	1	»	1			R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
24	20	»	»	3	1					
144	6	»	»	6	1	1				
23½	1½	»	»	1	»	1				B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
24½	[3]) 4½	»	»	5	1					
24½	[3]) 4½	»	»	4	1					O. Naar ornamenten in pleister.
28	2	»	»	1	1	1				M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Het teekenonderwijs is alleen bij de 25 verstgevorderde leerlingen van 11—15 jaar volgens letter *q* eenigszins uitgebreid.
										[2]) Het teekenonderwijs kan niet beschouwd worden als uitgebreid lager onderwijs.
										[3]) Het onderwijs wordt gegeven met het oog op het schrijven en later in verband met vormleer.
»	»	»	»	35	11	5	3	»	»	
»	»	»	»	137	62	15	8	»	»	
»	»	47	105	833	299	105	159	115	»	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Provincie Zeeland.												
DISTRICT MIDDELBURG.												
Arrondissement Middelburg.												
Aagtekerke	569	1	»	»	16	6	22					
Id.	»	»	»	1	46	32	78					
Arnemuiden.	1 911	1	»	»	114	107	221					
Id.	»	1	»	»	14	19	33					
Biggekerke	690	1	»	»	30	22	52					
Id.	»	»	»	1	28	10	38					
Domburg	964	1	»	»	27	22	49	27	22	49	6–14	100.-
Id.	»	»	»	1	44	32	76	44	32	76	6–13	»
Grijpskerke	759	1	»	»	36	46	82					
Koudekerke	1 741	1	»	»	90	82	172					
Meliskerke	576	1	»	»	49	28	77					
Middelburg	16 378	1	»	»	141	117	258	141	»	141	6–12	50.-
Id.	»	1	»	»	201	171	372	170	»	170	7–13	»
Id.	»	1	»	»	236	164	400	236	»	236	6–12	»
Id.	»	1	»	»	156	111	267	156	111	267	6–14	»
Id.	»	1	»	»	115	»	115	94	»	94	7–14	»
Id.	»	1	»	»	»	43	43					
Id.	»	1	»	»	»	62	62					
Id.	»	1	»	»	»	45	45	»	45	45	13–18	»
Id.	»	»	»	1	58	26	84	23	»	23	7–14	»
Id.	»	»	»	1	124	87	211					
Id.	»	»	»	1	132	144	276	132	»	132	6–13	»
Id.	»	»	»	1	»	63	63	»	12	12	7–10	»
Id.	»	»	»	1	»	81	81					
Id.	»	»	»	1	46	»	46	43	»	43	8–16	»
Vlissingen.	12 005	1	»	»	158	»	158	[2]) 158	»	158	6–12	67.-
Id.	»	1	»	»	216	201	417	216	201	417	6–14	»
Id.	»	1	»	»	205	154	359	205	154	359	6–14	»
Id.	»	1	»	»	»	17	17	»	17	17	12–16	»
Id.	»	1	»	»	33	»	33	33	»	33	10–16	»
Id.	»	1	»	»	»	113	113	»	[2]) 113	113	6–12	»
Id.	»	»	»	1	78	67	145	7	3	10	8–14	»
Id.	»	»	»	1	199	»	199					
Id.	»	»	»	1	»	208	208					
St. Laurens	562	1	»	»	42	29	71	42	16	58	6–13	81.-
Nieuw- en St. Joosland.	987	1	»	»	72	70	142	72	70	142	6–14	100.-
Oostkapelle	1 017	1	»	»	75	73	148	75	36	111	6–14	75.-
Oost- en West-Souburg	1 553	1	»	»	69	80	149	69	80	149	6–14	100.-
Ritthem.	603	1	»	»	37	30	67					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
25	1	»	»	1	»	1				
25	1	»	»	2	1	1				[1]) Voor alle klassen te zamen.
22-24	2	»	»	2	1	1				[2]) Hiervan ontvangen 65 jongens en 49 meisjes onderwijs in handteekenen, de anderen voorbereidend teekenonderwijs.
22	[1]) 14	»	2	»	1					[3]) Voor 3 scholen.
[1]) 132	[1]) 12½	»	2	»	1					[4]) Na den schooltijd.
25-28	3	»	»	7	1	1	1	1		
[1]) 146	[1]) 8	»	1	»	1	1	1	1		
[1]) 142	[1]) 10	1	1	»	1	1	1	1	1	
30	4	»	»	4	1	1	1			
23	[1]) 10	»	»	5	1	»	1			
25	1	»	»	1	1					
»	8	»	1	1	1	1	1	1		
24	3	»	[3]) 1	3	1					
25½	4	»	[3]) 1	6	1					
26½	8	»	»	5	1					
28	3	»	»	»	1	1	1	1		
»	4	»	»	»	1	»	1	1	1	
24	1	»	»	3	1					
23	[4]) 2½	»	»	2	1	1	1			
36	10	»	»	1	1					
24½	½	»	»	3	1					
24	6	»	»	3	1					
21	4	»	»	3	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Serooskerke	1 218	1	»	»	83	76	159					
Veere	957	1	»	»	62	61	123	62	17	79	6–15	77.3
Id.	»	»	»	1	42	29	71	42	29	71	6–14	»
Vrouwenpolder	939	1	»	»	49	32	81	49	32	81	6–15	67.—
Id.	»	1	»	»	26	14	40					
Westkapelle	2 061	1	»	»	158	109	267	158	109	267	6–15	100.—
Zoutelande	624	1	»	»	44	25	69					
Totaal	46 114	33	»	13	3 351	2 908	6 259	2 254	1 099	3 353	6–18	53.6
Arrondissement Oostburg.												
Aardenburg	1 913	1	»	»	95	68	163	15	7	22	11–20	6.1
Id.	»	»	»	1	98	»	98					
Id.	»	»	»	1	18	82	100					
Biervliet	2 276	1	»	»	166	155	321	166	155	321	6–18	66.7
Id.	»	1	»	»	86	74	160	»	»	»	»	»
Breskens	1 560	1	»	»	39	30	69					
Id.	»	1	»	»	94	79	173					
Cadzand	1 237	1	»	»	106	74	180	23	»	23	10–14	12.8
Eede	1 226	1	»	»	87	69	156	32	31	63	9–15	40.4
Groede	2 617	1	»	»	193	141	334					
Id.	»	1	»	»	39	30	69					
Id.	»	»	»	1	66	45	111					
Hoofdplaat	1 575	1	»	»	105	85	190					
Id.	»	1	»	»	44	41	85	24	»	24	8–14	0.9
Nieuwvliet	748	1	»	»	59	64	123					
Oostburg	1 941	1	»	»	171	199	370					
Id.	»	»	»	1	40	22	62					
Retranchement	842	1	»	»	87	58	145					
Schoondijke	1 828	1	»	»	126	104	230	94	67	161	7–14	60.5
Id.	»	1	»	»	19	17	36					
St. Kruis	680	1	»	»	47	40	87	23	»	23	9–16	26.4
Sluis	2 709	1	»	»	141	124	265					
Id.	»	1	»	»	24	33	57					
Id.	»	1	»	»	22	20	42					
Id.	»	»	»	1	44	44	88	22	27	49	9–14	10.8
Waterlandkerkje	794	1	»	»	96	67	163					
IJzendijke	3 049	1	»	»	180	46	226					
Id.	»	1	»	»	48	42	90					
Id.	»	»	»	1	»	136	136					
Zuidzande	1 142	1	»	»	103	103	206					
Totaal	26 137	24	»	6	2 443	2 092	4 535	399	287	686	6–20	15.1

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
$20^1/_2$	$4^1/_2$	»	»	3	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
$22^1/_2$	$^1/_2$	»	»	1	Naar voorbeelden op het bord.					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
24	$1^1/_2$	»	»	2	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
[1]) $143^3/_4$	[1]) $6^1/_4$	»	»	6	1					O. Naar ornamenten in pleister.
»	»	1	9	64	25	10	9	6	2	M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
30	4	»	»	2	1	1				[1]) Voor alle klassen te zamen.
25	$^1/_2$–1	»	»	4	1					[2]) Voorbeelden bij Meijs te Tiel uitgegeven worden op de lei nageteekend.
»	[2])									
24	2	»	»	1	1					
$26^1/_2$	4	»	»	2	1					
21	4	»	»	1	1	»	1			
24	2	»	»	4	1					
25	1	»	»	1	1					
$21^1/_2$	1	»	»	1	Naar vlakke figuren van het zwarte bord.					
»	»	»	»	16	7	1	1			

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Arrondissement Axel.												
Axel	3 232	1	»	»	171	142	313	171	112	283	6–18	58.2
Id.	»	»	»	1	99	74	173					
Boschkapelle.	1 270	1	»	»	111	129	240					
Clinge	2 472	1	»	»	79	52	131	»	»	»	»	42.3
Id.	»	1	»	»	84	51	135	84	51	135	6–15	»
Id.	»	1	»	»	29	36	65	3	2	5	12–14	»
Graauw.	1 992	1	»	»	155	147	302					
Hengstdijk	677	1	»	»	41	49	90					
Hoek.	1 956	1	»	»	175	144	319	175	144	319	6–14	100.—
Hontenisse.	5 052	1	»	»	187	142	329					
Id.	»	1	»	»	149	134	283					
Id.	»	1	»	»	91	63	154					
Id.	»	1	»	»	39	59	98					
Hulst.	2 408	1	»	»	180	17	197					
Id.	»	»	»	1	4	204	208					
Koewacht	2 270	1	»	»	130	84	214	36	20	56	11–15	46.6
Id.	»	1	»	»	58	24	82	58	24	82	6–15	»
Ossenisse	872	1	»	»	75	62	137					
Overslag	519	1	»	»	19	21	40	10	7	17	8–13	42.5
Philippine.	831	1	»	»	68	46	114					
Sas-van-Gent.	1 330	1	»	»	101	12	113	13	1	14	9–13	7.1
Id.	»	»	»	1	»	83	83					
St. Janssteen.	2 164	1	»	»	103	118	221	103	118	221	6–14	93.1
Id.	»	1	»	»	73	67	140	60	55	115	7–16	»
Stoppeldijk	1 742	1	»	»	80	100	180					
Id.	»	1	»	»	32	43	75					
Neuzen	5 708	1	»	»	153	173	326	153	173	326	6–14	73.2
Id.	»	1	»	»	109	109	218	109	109	218	6–14	»
Id.	»	1	»	»	92	81	173	92	81	173	6–14	»
Id.	»	»	»	1	147	110	257					
Id.	»	»	»	1	»	6	6					
Westdorpe.	1 774	1	»	»	143	138	281					
Zaamslag	2 878	1	»	»	113	90	203					
Id.	»	1	»	»	67	57	124					
Id.	»	1	»	»	46	34	80					
Id.	»	»	»	1	52	28	80					
Zuiddorpe.	922	1	»	»	63	60	123					
Totaal . . .	40 069	31	»	6	3 318	2 989	6 307	1 067	897	1 964	6–18	24.8
Totaal van het district.	112 320	88	»	25	9 112	7 989	17 101	3 720	2 283	6 003	6–20	35.1

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
21-24	1	»	»	5	1	»	1			V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
20	2	»	»	2	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
21	1	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
25	[1])	»	»	4	Meetkunstige lichamen en kaarten.					O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
25	1	»	»	3	1	»	1			[1]) Het teekenonderwijs wordt alleen gegeven in verband met het onderwijs in de vormleer en de aardrijkskunde.
24	2	»	»	2	1	»	1			
23½	1	»	»	1	1					
22½	4	»	»	1	»	1				
22½	1½	»	»	3	1					
25	2	»	»	2	1					
23	6	»	»	7	1	»	1			
23	6	»	»	6	1	1	1			
24½	3	»	»	3	1	»	1			
»	»	»	»	40	11	2	6			
»	»	1	9	120	43	13	16	6	2	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
District Goes.												
Arrondissement Goes.												
Baarland	676	1	»	»	48	31	79					
Borsselen	1 001	1	»	»	77	67	144					
Driewegen	583	1	»	»	68	55	123	68	55	123	6-15	100.–
Ellewoutsdijk	698	1	»	»	60	53	113					
Goes	6 714	1	»	»	23	25	48					
Id.	»	1	»	»	116	88	204					
Id.	»	1	»	»	164	132	296					
Id.	»	1	»	»	111	81	192					
Id.	»	1	»	»	»	31	31					
Id.	»	»	»	1	19	110	129					
Id.	»	»	»	1	109	74	183					
's Gravenpolder	871	1	»	»	65	52	117					
's Heer-Abtskerke	365	1	»	»	19	17	36	14	»	14	9-15	39.–
's Heer-Arendskerke	2 962	1	»	»	97	75	172	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	72	66	138					
Id.	»	1	»	»	41	36	77	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	52	39	91					
's Heerenhoek	964	1	»	»	17	5	22					
Id.	»	»	»	1	139	»	139					
Id.	»	»	»	1	»	98	98					
Heinkenszand	1 617	1	»	»	129	102	231					
Hoedekenskerke	1 000	1	»	»	35	35	70					
Id.	»	»	»	1	40	28	68					
Kapelle	1 915	1	»	»	106	80	186	69	»	69	9-14	34.–
Id.	»	1	»	»	79	65	144	45	»	45	8-14	»
Kattendijke	1 124	1	»	»	65	58	123					
Id.	»	1	»	»	40	40	80	40	40	80	7-14	39.–
Kloetinge	1 256	1	»	»	101	52	153					
Krabbendijke	1 943	1	»	»	181	133	314	12	»	12	12-14	3.–
Kruiningen	3 041	1	»	»	228	161	389					
Id.	»	1	»	»	102	104	206	102	104	206	6-14	34.–
Nisse	621	1	»	»	61	35	96					
Oudelande	692	1	»	»	69	52	121	69	52	121	6-16	100.–
Ovezande	898	1	»	»	85	60	145					
Rilland-Bath	1 586	1	»	»	107	76	183					
Id.	»	1	»	»	32	24	56					
Schore	839	1	»	»	70	52	122	70	52	122	7-15	100.–
Waarde	765	1	»	»	89	43	132					
Wemeldinge	2 002	1	»	»	117	106	223					
Id.	»	1	»	»	52	51	103					
Wolphaartsdijk	2 054	1	»	»	136	131	267					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
24	[1]) 3	»	»	2	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen.) B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
23	2	»	»	1	1					[1]) Het teekenen is in hoofdzaak niets anders dan eene bezigheid tot aangename afwisseling der gewone vakken.
»	[2])	»	»	3	naar voorbeelden op het bord.					[2]) Er wordt geen teekenonderwijs gegeven. In de laagste en middelste klassen wordt alleen ½ uur per week geteekend op de lei naar eenvoudige vlakke figuren (rechte lijnen) maar niet naar eene bepaalde methode; in de hoogste klasse ½ à 1 uur, voornamelijk constructie van meetkunstige figuren en netwerk voor lichamen uit de vormleer.
»	[2])	»	»	2						
24	1	»	»	2	»	1				
24	1	»	»	2	»	1				
23½	1½	»	»	2	1					
24½	½	»	»	1	1					
24¼	¾	»	»	4	1	»		1		
25	1	»	»	3	1					
25	1½	»	»	3	Handteekenen.					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Wolphaartsdijk . . .	»	1	»	»	71	57	128					
Yerseke	3 798	1	»	»	136	122	258					
Id.	»	1	»	»	131	117	248					
Id.	»	»	»	1	68	68	136					
Totaal . .	39 985	38	»	7	3 627	2 987	6 614	489	303	792	6–16	12.–
Arrondissement Zierikzee.												
Brouwershaven . . .	1 665	1	»	»	122	95	217	119	»	119	6–14	55.–
Bruinisse	2 264	1	»	»	181	160	341					
Id.	»	»	»	1	54	52	106					
Burgh	618	1	»	»	48	51	99					
Dreischor	1 182	1	»	»	106	86	192	106	86	192	6–17	100.–
Duivendijke.	629	1	»	»	50	38	88					
Elkerzee	529	1	»	»	28	31	59					
Ellemeed	542	1	»	»	48	27	75					
Haamstede	969	1	»	»	83	73	156					
Kerkwerve	742	1	»	»	74	47	121	74	47	121	6–14	100.–
Nieuwerkerk	1 394	1	»	»	129	103	232	129	103	232	5–15	100.–
Noordgouwe	816	1	»	»	63	61	124					
Noordwelle	559	1	»	»	47	48	95					
Oosterland	1 411	1	»	»	103	101	204	103	101	204	6–12	100.–
Id.	»	1	»	»	55	41	96	55	41	96	5–16	»
Ouwerkerk	836	1	»	»	72	61	133					
Renesse	624	1	»	»	73	50	123					
Serooskerken (Schouwen).	342	1	»	»	35	35	70					
Zierikzee	7 099	1	»	»	161	174	335	17	16	33	9–11	5.2
Id.	»	1	»	»	132	135	267					
Id.	»	1	»	»	92	88	180					
Id.	»	1	»	»	»	17	17	»	17	17	12–15	»
Id.	»	»	»	1	80	79	159					
Zonnemaire	1 067	1	»	»	79	81	160					
Totaal . .	23 288	23	»	2	1 915	1 734	3 649	603	411	1 014	5–17	27.8
Arrondissement Tholen.												
St. Annaland	2 329	1	»	»	212	210	422					
Colijnsplaat	2 044	1	»	»	207	159	366					
Kats.	634	1	»	»	58	43	101					
Kortgene	1 085	1	»	»	91	76	167					
St. Maartensdijk. . .	2 763	1	»	»	219	213	432					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
»	»	»	»	25	6	2	1			
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
24	3	»	»	3	1					O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
[1]) 94½	[1]) 5½	»	»	4	1	1				[1]) In alle klassen te zamen.
24½	2	»	»	2	1					
24	1	»	»	3¼	1	1				
24	1	»	»	3	1					
24	1	»	»	2	1					
24	1	»	»	1	1	»	1			
26	2	1	1	»	1	»	1			
»	»	1	1	18	8	2	2			

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Oud-Vossemeer . . .	1 873	1	»	»	161	132	293					
St. Philipsland . . .	1 575	1	»	»	138	93	231	110	63	173	6–15	82.2
Id.	»	1		»	52	39	91	52	39	91	7–11	»
Poortvliet	1 628	1	»	»	161	115	276					
Scherpenisse	1 495	1	»	»	135	119	254					
Stavenisse	1 555	1	»	»	149	129	278					
Tholen.	2 863	1	»	»	258	227	485	40	1	41	8–15	8.5
Wissekerke.	3 130	1	»	»	74	65	139	74	65	139	6–15	63.9
Id.	»	1	»	»	66	55	121	8	6	14	9–12	»
Id.	»	1	»	»	31	36	67	31	36	67	6–15	»
Id.	»	»	»	1	59	41	100	59	41	100	6–15	»
Id.	»	»	»	1	45	29	74					
Totaal . .	22 974	15	»	2	2 116	1 781	3 897	374	251	625	6–15	16.—
Totaal van het district	86 247	75	»	11	7 658	6 502	14 160	1 466	965	2 431	5–17	17.2
DE PROVINCIE .	198 567	163	»	36	16 770	14 491	31 261	5 186	3 248	8 434	5–20	27.—

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
24¼	1¾	»	»	2	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
25	1	»	»	1	1	1				R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
38	8	2	»	2	1	1	1	1		B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
[1]) 66	[1]) 2	»	»	3	1					O. Naar ornamenten in pleister.
23½	1	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
23	1½	»	»	1	1					
24	1	»	»	2	1					
»	»	2	»	12	7	3	1	1		[1]) In alle klassen te zamen.
»	»	3	1	55	21	7	4	1		
»	»	4	10	175	64	20	20	7	2	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Provincie Utrecht.												
DISTRICT UTRECHT.												
Arrondissement Utrecht.												
Utrecht	»	1	»	»	210	182	392	210	182	392	6-14	63
Id.	»	1	»	»	221	188	409	221	188	409	6-15	»
Id.	»	1	»	»	283	248	531	283	248	531	6-14	»
Id.	»	1	»	»	283	201	408	85	79	164	9-13	»
Id.	»	1	»	»	231	207	438	231	207	438	6-12	»
Id.	»	1	»	»	190	194	384	190	194	384	6-13	»
Id.	»	1	»	»	245	160	405	91	56	147	9-13	»
Id.	»	1	»	»	223	203	426	223	203	426	6-14	»
Id.	»	1	»	»	273	211	484	273	211	484	6-15	»
Id.	»	1	»	»	181	»	181	181	»	181	6-15	»
Id.	»	1	»	»	172	»	172	172	»	172	6-15	»
Id.	»	1	»	»	»	191	191	»	136	136	8-14	»
Id.	»	1	»	»	»	167	167	»	112	112	6-14	»
Id.	»	»	»	1	257	239	496					
Id.	»	»	»	1	286	255	541					
Id.	»	»	»	1	323	311	634					
Id.	»	»	»	1	110	107	217					
Id.	»	»	»	1	283	268	551	283	268	551	7-14	»
Id.	»	»	»	1	136	»	136	136	»	136	7-11	»
Id.	»	»	»	1	»	216	216	»	120	120	»	»
Id.	»	»	»	1	13	13	26	10	»	10	9-12	»
Id.	»	»	»	1	36	34	70					
Id.	»	»	»	1	293	208	501	293	208	501	7-14	»
Id.	»	»	»	1	151	21	172	151	21	172	6-13	»
Id.	»	»	»	1	179	21	200	179	21	200	6-15	»
Id.	»	»	»	1	218	»	218	60	»	60	8-14	»
Id.	»	»	»	1	»	131	131					
Id.	»	»	»	1	»	239	239					
Id.	»	»	»	1	»	165	165					
Id.	»	»	»	1	»	83	83					
Id.	»	»	»	1	32	35	67					
Id.	»	»	»	1	6	13	19	6	13	19	6-12	»
Id.	»	»	»	1	58	68	126	58	68	126	6-12	»
Id.	»	»	»	1	5	»	5					
Id.	»	»	»	1	52	»	52	52	»	52	6-12	»
Id.	»	»	»	1	»	72	72					
Id.	»	»	»	1	»	12	12	»	11	11	8-19	»
Id.	»	»	»	1	56	»	56	30	»	30	9-16	»
Id.	»	»	»	1	17	»	17	11	»	11	»	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
29½	10	»	»	11	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
252½	12½	»	»	11	1	1	»	1		
22¾	15	»	»	13	1					O. Naar ornamenten in pleister.
219½	10	»	»	4	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
24¾	10	»	»	10	1					
24	13	»	»	10	1	1				
22	3	1	[1]) 1	3	1	»	1	1		[1]) Geeft les op vier openbare scholen.
22–26 »	6	»	»	9	1					
20	38	»	»	14	1	1	1	1		[2]) Als voren op twee bijzondere scholen.
156	10½	1	»	2	1	»	1	1		[3]) Als voren op vijf bijzondere scholen.
146 »	9½	1	»	2	1	»	1	1		
25	5	»	1	»	1	1	»	1		
26	4	1	1	»	1					
30	16	»	»	11	1	1				
28	1	1	1	10	1	1	1	1	1	
27	1	1	[2]) 1	»	1	1	»	1	1	
25	2	»	»	1	1					
22	¾	»	»	5	1					
22½	»	»	»	3	vlakken en lichamen.					
21½	1½	»	»	4	1	1				
21½	1	»	»	2	1	1	1	1		
24	3	»	»	1	1	1	1			
»	»	»	»	2	teekening van het bord.					
»	2	»	[3]) 1	»	1	1	1	1		
27	4	»	»	1	1	1				
28	4	»	»	»	1	1	1	1		
»	2	»	»	»	1	1	1	1		

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van 100 leerlingen genoten teekenonderwijs
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes	Totaal.	Jaren.	
Utrecht	»	»	»	1	107	»	107	30	»	30	7-15	
Id.	»	»	»	1	»	34	34	»	34	34	8-18	
Id.	»	»	»	1	152	158	310	152	158	310	5-12	
Id.	»	»	»	1	»	20	20	»	19	19	13-18	
de Bilt	2 586	1	»	»	180	157	337	180	157	337	6-13	100
Bunnik	1 218	1	»	»	63	79	142	52	»	52	7-14	36
Zeist	6 553	1	»	»	106	90	196	»	»	»	»	43
Id.	»	1	»	»	53	48	101					
Id.	»	»	»	1	203	176	379	203	176	379	6-12	
Id.	»	»	»	1	21	»	21	21	»	21	7-15	
Id.	»	»	»	1	1	43	44	»	9	9	11-17	
Id.	»	»	»	1	100	107	207					
Totaal	89 523	17	»	34	5 933	5 575	11 508	4 067	3 099	7 166	5-19	62
Arrondissement Loenen.												
Abcoude-Baambrugge	1 523	1	»	»	48	50	98	»	»	»	»	5
Id.	»	»	1	»	32	3	35	10	»	10	9-15	
Id.	»	»	»	1	26	34	60					
Abcoude-Proostdij	1 580	1	»	»	132	85	217	132	73	205	5-14	64
Id.	»	»	»	1	57	43	100					
Breukelen-Nijenrode	2 031	1	»	»	48	27	75					
Id.	»	»	1	»	17	»	17					
Id.	»	»	»	1	52	52	104					
Id.	»	»	»	1	55	61	116					
Breukelen-St. Pieters	904											
Kockengen	863	1	»	»	60	74	134	»	»	»	»	32
Id.	»	»	»	1	30	35	65	30	35	65	5-12	
Laagnieuwkoop	414											
Loenen	1 269	1	»	»	90	87	177					
Id.	»	»	»	1	64	62	126					
Id.	»	»	»	1	29	21	50					
Loenersloot	513											
Loosdrecht	3 218	1	»	»	83	79	162	83	79	162	5-12	53
Id.	»	1	»	»	74	68	142					
Maarssen	1 985	1	»	»	119	106	225					
Id.	»	»	1	»	17	»	17					
Id.	»	»	1	»	»	40	40					
Id.	»	»	»	1	»	78	78					
Id.	»	»	»	1	84	»	84					
Maarsseveen	1 359											
Mijdrecht	3 940	1	»	»	72	81	153	72	81	153	6-13	30
Id.	»	1	»	»	28	39	67	10	15	25	9-12	
Id.	»	»	»	1	87	83	170					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
44	4	»	1	»	1	1	1	1		
26	4	»	»	»	1	1	1	1		V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
22	6	»	»	7	1	1				
»	2	»	»	»	1	1	1	1		R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
21½	7½	»	»	6	1					
23	10	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
»	½	»	»	6	teekening op het bord of naar eene plant.					O. Naar ornamenten in pleister.
28	4	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
28	2	»	1	»	1	1				
»	»	6	8	150	33	19	13	15	2	
34	1	»	»	1	1	1	1	1		
25½	2	»	1	»	1					
25	»	»	»	1	1					
25	1	»	»	3	1					
21½	3½	»	»	4	1					
22½	4	»	»	1	1	1				

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd der leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Mijdrecht	»	»	»	1	110	92	202					
Nigtevecht.	585	1	»	»	31	41	72					
Ruwiel	515	1	»	»	46	39	85					
Tienhoven.	494	1	»	»	82	70	152	31	16	47	8-12	30.9
Vinkeveen	3 694	1	»	»	116	31	147					
Id.	»	1	»	»	42	24	66					
Id.	»	»	»	1	34	19	53					
Id.	»	»	»	1	»	122	122					
Vreeland	841	1	»	»	50	52	102					
Id.	»	»	»	1	12	»	12					
Wilnis	2 224	1	»	»	52	41	93					
Id.	»	»	»	1	38	34	72					
Zuilen	866	1	»	»	69	37	106					
Totaal . . .	28 818	18	4	15	1 986	1 810	3 796	368	299	667	5-15	17.6
Arrondissement Amersfoort												
Amersfoort	15 178	1	»	»	180	139	319	»	»	»	»	13.2
Id.	»	1	»	»	133	113	246					
Id.	»	1	»	»	128	126	254					
Id.	»	1	»	»	93	»	93					
Id.	»	1	»	»	»	100	100	»	86	86	7-17	»
Id.	»	»	»	1	18	18	36					
Id.	»	»	»	1	426	»	426	30	»	30	6-12	»
Id.	»	»	»	1	»	137	137					
Id.	»	»	»	1	»	95	95					
Id.	»	»	»	1	»	30	30					
Id.	»	»	»	1	112	113	225	75	68	143	5-16	»
Achttienhoven	535											
Baarn.	4 588	1	»	»	121	97	218	121	»	121	6-13	70.—
Id.	»	1	»	»	42	47	89	20	»	20	8-12	»
Id.	»	1	»	»	96	83	179	96	83	179	6-13	»
Id.	»	»	1	»	18	»	18	10	»	10	10-17	»
Id.	»	»	1	»	»	62	62	»	16	16	11-18	»
Id.	»	»	»	1	81	69	150	81	69	150	6-13	»
Id.	»	»	»	1	18	»	18	18	»	18	11-17	»
Bunschoten	2 236	1	»	»	57	52	109					
Id.	»	»	»	1	126	114	240					
Eemnes.	1 331	1	»	»	58	2	60	26	1	27	8-12	20.3
Id.	»	»	»	1	21	18	39					
Id.	»	»	»	1	»	34	34					
Hoogland	2 262	1	»	»	93	79	172					
Leusden	1 811	1	»	»	49	32	81					
Id.	»	1	»	»	48	56	104					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
25	1½	»	»	1	1	»	1			V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	»	»	1	11	7	2	2	1		
26	6	»	»	1	1	1	1	1		
26	1½	»	»	1	1					
24½	1½	»	»	2	1					
27½	2	»	»	4	1					
25	2½	»	»	1	1					
26½	3	»	»	4	1					
30	5	»	1	»	1	1	1	1		
28	2	»	»	1	1	1	1	1	1	
26½	3	»	»	3	1	»	1			
30	2	»	»	1	1					
»	»	»	»	1	»	1	1			

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Maartensdijk	2 027	1	»	»	80	50	130					
Id.	»	1	»	»	71	58	129					
Soest.	3 859	1	»	»	94	89	183					
Id.	»	1	»	»	43	41	84					
Id.	»	»	»	1	96	»	96					
Id.	»	»	»	1	»	78	78					
Stoutenburg	831	1	»	»	43	38	81					
Westbroek	996	1	»	»	70	66	136					
Totaal . .	35 654	19	2	13	2 415	2 036	4 451	477	323	800	5–18	18.–
Arrondissement Rhenen.												
Amerongen.	2 392	1	»	»	146	132	278	63	41	104	8–15	41.6
Id.	»	1	»	»	33	42	75	16	27	43	8–12	»
Cothen.	778	1	»	»	68	45	113	68	»	68	6–13	60.2
Doorn	1 676	1	»	»	121	92	213					
Driebergen	2 440	1	»	»	80	79	159					
Id.	»	»	»	1	»	30	30					
Id.	»	»	»	1	94	80	174					
Houten.	1 745	1	»	»	43	50	93	43	50	93	6–14	56.–
Id.	»	»	»	1	38	35	73					
Langbroek	1 203	1	»	»	64	51	115	64	15	79	6–12	76.8
Id.	»	1	»	»	21	19	40	21	19	40	6–12	»
Maarn	699	1	»	»	49	35	84					
Odijk	464	1	»	»	27	31	58	18	13	31	9–14	53.4
Renswoude.	1 215	1	»	»	84	78	162					
Rhenen.	4 853	1	»	»	173	171	344	»	»	»	»	0.6
Id.	»	1	»	»	85	105	190					
Id.	»	1	»	»	85	63	148					
Id.	»	»	1	»	20	»	20	2	»	2	16	»
Id.	»	»	1	»	»	28	28	»	2	2	13	»
Leersum	1 380	1	»	»	97	79	176	97	65	162	6–12	92.–
Rijsendburg.	461	»	»	1	20	17	37					
Schalkwijk	1 167	1	»	»	72	13	85					
Id.	»	»	»	1	»	66	66					
Tull en 't Waal . .	517	1	»	»	48	28	76					
Veenendaal.	4 382	1	»	»	196	152	348	96	76	172	8–12	29.–
Id.	»	»	»	1	146	100	246					
Werkhoven.	977	1	»	»	93	76	169	93	39	132	5–12	78.1
Wijk bij Duurstede .	3 154	1	»	»	108	103	211	108	103	211	6–14	55.5
Id.	»	»	1	»	33	»	33	16	»	16	11–18	»
Id.	»	»	1	»	»	20	20	»	12	12	6–19	»
Id.	»	»	»	1	86	»	86					
Id.	»	»	»	1	»	81	81					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
»	»	»	1	19	10	4	5	3	1	M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
24	5	»	»	5	1					
24	2	»	»	2	1					
25½	2	»	»	2	1					
22	3	»	»	2	1					
26½	6	»	»	1	1					
24½	3	»	»	1	1					
25½	2	»	»	1	1					
26	2½-3	»	»	1	1	1				
24	2	»	»	1	1	1				
26	8½	»	»	2	1					
28	4	»	»	3	1					
23	2	»	»	2	1	1				
20	5	1	»	3	1	1	1	1		
34	2	»	1	»	1	1	1	1	1	
25	2	»	»	1	1	1				

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Woudenberg	2 428	1	»	»	91	75	166					
id.	»	1	»	»	66	59	125					
Totaal . .	31 931	22	4	8	2 287	2 035	4 322	705	462	1 167	5-19	27.—
Arrondissement IJsselstein.												
Benschop	1 773	1	»	»	73	72	145					
Id.	»	1	»	»	68	39	107					
Haarzuilens.	363											
Harmelen.	1 768	1	»	»	70	59	129	70	59	129	6-12	50.4
Id.	»	»	»	1	64	63	127					
Hoenkoop.	426											
IJsselstein	3 501	1	»	»	195	65	260	»	»	»	»	7.8
Id.	»	»	1	»	18	10	28	18	10	28	6-19	»
Id.	»	»	»	1	»	72	72					
Jaarsveld.	1 495	1	»	»	71	50	121					
Jutphaas.	2 630	1	»	»	121	98	219					
Id.	»	»	»	1	61	66	127					
Kamerik	1 749	1	»	»	66	61	127	20	16	36	9-12	19.—
Id.	»	»	»	1	35	28	63					
Linschoten	1 467	1	»	»	81	71	152	50	49	99	7-12	65.1
Lopik	1 581	1	»	»	57	37	94					
Id.	»	1	»	»	33	27	60					
Id.	»	»	»	1	42	23	65					
Montfoort.	1 834	1	»	»	120	25	145					
Id.	»	»	»	1	»	79	79					
Id.	»	»	»	1	67	61	128					
Oudenrijn	532											
Polsbroek.	965	1	»	»	89	83	172					
Snelrewaard.	512											
Veldhuizen	389											
Vleuten	1 297	1	»	»	80	81	161	80	81	161	5-14	60.1
Id.	»	1	»	»	32	33	65	32	»	32	8-11	»
Id.	»	»	»	1	47	48	95					
Vreeswijk.	1 625	1	»	»	70	56	126					
Id.	»	»	»	1	32	24	56					
Willeskop	752											
Willige Langerak . .	893	1	»	»	40	35	75					
Id.	»	1	»	»	47	28	75					
Zegveld	976	1	»	»	51	64	115					
Totaal . . .	26 528	18	1	9	1 730	1 458	3 188	270	215	485	5-19	15.2
DE PROVINCIE . .	212 454	94	11	79	14 351	12 914	27 265	5 887	4 398	10 285	5-19	37.7

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
»	»	1	1	27	15	6	2	2	1	R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
»	»	»	»	2	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
30	2	»	»	3	1	1	1			
24½	3	»	»	1	1					
26½	1	»	»	1	1	1				
25	6	»	»	3	1	1				
22	3	»	»	2	1					
»	»	»	»	12	6	3	1			
»	»	7	11	219	71	34	23	21	4	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Provincie Friesland.												
DISTRICT LEEUWARDEN.												
Arrondissement Leeuwarden.												
Leeuwarden.	29 472	1	»	»	177	181	358	37	33	70	10–12	23.9
Id.	»	1	»	»	164	163	327	27	11	38	10–13	»
Id.	»	1	»	»	200	141	341	38	21	59	10–13	»
Id.	»	1	»	»	232	238	470					
Id.	»	1	»	»	171	146	317	56	40	96	10–12	»
Id.	»	1	»	»	156	152	308	27	22	49	10–13	»
Id.	»	1	»	»	148	131	279	57	38	95	10–13	»
Id.	»	1	»	»	114	107	221	25	40	65	10–13	»
Id.	»	1	»	»	207	151	358	122	»	122	10–14	»
Id.	»	1	»	»	196	»	196	72	»	72	10–15	»
Id.	»	1	»	»	»	219	219	»	82	82	10–16	»
Id.	»	»	»	1	162	133	295	106	89	195	7–13	»
Id.	»	»	»	1	11	15	26	11	15	26	6–14	»
Id.	»	»	»	1	24	12	36	24	12	36	6–14	»
Id.	»	»	»	1	»	261	261	»	»	»	»	3.–
Id.	»	»	»	1	201	»	201					
Leeuwarderadeel. . .	9 721	1	»	»	27	27	54					
Id.	»	1	»	»	30	28	58					
Id.	»	1	»	»	50	47	97					
Id.	»	1	»	»	33	31	64					
Id.	»	1	»	»	15	18	33	15	18	33	5–13	»
Id.	»	1	»	»	76	82	158					
Id.	»	1	»	»	81	78	159					
Id.	»	1	»	»	35	51	86					
Id.	»	1	»	»	42	35	77					
Id.	»	1	»	»	41	47	88					
Id.	»	1	»	»	123	125	248					
Id.	»	1	»	»	25	22	47	8	5	13	10–13	»
Id.	»	1	»	»	3	15	18					
Id.	»	1	»	»	43	48	91					
Id.	»	1	»	»	48	49	97					
Id.	»	»	»	1	38	34	72					
Id.	»	»	»	1	38	36	74					
Menaldumadeel . . .	10 658	1	»	»	111	110	221	»	»	»	»	19.2
Id.	»	1	»	»	88	80	168	30	38	68	6–15	»
Id.	»	1	»	»	11	14	25	11	14	25	5–12	»
Id.	»	1	»	»	24	18	42	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	30	33	63					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in gleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
24	4	»	»	1	1					
26	4	»	»	2	1					
24	4	»	»	2	1					
24	4	»	»	3	1					
22	4	»	»	3	1	»	1			
24	4	»	»	2	1					[1]) Bepaald teekenonderwijs ontvangen de leerlingen niet, doch bij gelegenheid wordt door allen wel geteekend.
22	4	»	»	3	1					
26	2	»	»	3	1					[2]) In deze school wordt geen stelselmatig teekenonderwijs gegeven.
27	4	»	»	2	1					
24	4	»	1	»	1					
26½	4½	»	»	2	1					
25	1	»	»	1	1					
19	1	»	»	1	1					
»	[1])	»	»	1	1					
26–29	3	»	»	1	1	1	1			
32	1	»	»	1	1					
»	[1])	»	»	1	1					
»	[2])									

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Menaldumadeel . . .	»	1	»	»	105	125	230					
Id.	»	1	»	»	10	13	23	10	13	23	6–11	»
Id.	»	1	»	»	71	62	133					
Id.	»	1	»	»	94	78	172					
Id.	»	1	»	»	32	33	65					
Id.	»	1	»	»	38	40	78					
Id.	»	»	»	1	109	92	201	109	92	201	5–14	»
Id.	»	»	»	1	30	20	50					
Id.	»	»	»	1	65	55	120					
Id.	»	»	»	1	34	29	63					
Totaal . .	49 851	37	»	11	3 763	3 625	7.388	785	583	1 368	5–16	18.5
Arrondissement Harlingen.												
Barradeel.	7 803	1	»	»	48	35	83	»	»	»	»	13.3
Id.	»	1	»	»	20	26	46					
Id.	»	1	»	»	69	73	142					
Id.	»	1	»	»	39	44	83					
Id.	»	1	»	»	37	29	66					
Id.	»	1	»	»	145	155	300					
Id.	»	1	»	»	40	36	76					
Id.	»	»	»	1	96	74	170					
Id.	»	»	»	1	58	57	115					
Id.	»	»	»	1	95	92	187	85	82	167	5–13	»
't Bildt.	8 981	1	»	»	130	137	267	»	»	»	»	6.2
Id.	»	1	»	»	61	56	117					
Id.	»	1	»	»	140	144	284					
Id.	»	1	»	»	47	45	92	47	45	92	5–14	»
Id.	»	1	»	»	72	82	154					
Id.	»	1	»	»	68	61	129					
Id.	»	1	»	»	94	86	180					
Id.	»	»	»	1	92	73	165					
Id.	»	»	»	1	46	39	85					
Franeker	6 989	1	»	»	251	262	513	251	262	513	6–14	58.4
Id.	»	1	»	»	112	122	234	38	48	86	10–13	»
Id.	»	1	»	»	19	7	26					
Id.	»	»	»	1	147	106	253					
Franekeradeel. . . .	5 227	1	»	»	45	35	80	»	»	»	»	20.7
Id.	»	1	»	»	37	20	57					
Id.	»	1	»	»	41	41	82					
Id.	»	1	»	»	18	14	32					
Id.	»	1	»	»	68	61	129					
Id.	»	1	»	»	23	24	47					
Id.	»	1	»	»	45	30	75					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
28—30	3	»	»	1	1	1	1			V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
»	[1])	»	»	3						R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
»	»	»	1	33	18	2	3			M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Bepaald teekenonderwijs ontvangen de leerlingen niet, doch bij gelegenheid wordt door allen wel geteekend.
»	1	»	»	1	1					
24	½ à 1	»	»	2	Naar voorbeelden op het bord.					
19	1	»	»	12	1					
26	3	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Franekeradeel	»	1	»	»	17	16	33	17	16	33	5–12	»
Id.	»	1	»	»	75	59	134	76	59	134	5–12	»
Id.	»	1	»	»	28	28	56					
Id.	»	»	»	1	34	22	56					
Id.	»	»	»	1	36	33	69	14	12	26	9–13	»
Id.	»	»	»	1	43	38	81					
Harlingen.	10 340	1	»	»	173	170	343	44	»	44	9–12	22.6
Id.	»	1	»	»	121	120	241	50	30	80	8–12	»
Id.	»	1	»	»	91	83	174	48	10	58	9–14	»
Id.	»	1	»	»	88	»	88	74	»	74	7–14	»
Id.	»	1	»	»	»	110	110	»	81	81	8–17	»
Id.	»	»	»	1	212	125	337					
Id.	»	»	»	1	40	37	77	15	5	20	10–16	»
Id.	»	»	»	1	105	»	105					
Id.	»	»	»	1	»	107	107					
Totaal . . .	39 340	32	»	13	3 266	3 014	6 280	758	650	1 408	5–17	22.4
Arrondissement Dokkum.												
Ameland	2 280	1	»	»	27	24	51	»	»	»	»	7.7
Id.	»	1	»	»	10	16	26	10	16	26	6–12	»
Id.	»	1	»	»	78	83	161					
Id.	»	1	»	»	50	51	101					
Dokkum.	4 198	1	»	»	120	122	242	39	31	70	6–15	20.8
Id.	»	1	»	»	128	138	266	46	44	90	9–15	»
Id.	»	»	1	»	23	6	29	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	129	102	231					
Ferwerderadeel	8 350	1	»	»	102	79	181	10	»	10	9–14	29.–
Id.	»	1	»	»	57	71	128	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	8	3	11	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	112	98	210	21	29	50	10–14	»
Id.	»	1	»	»	16	23	39	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	101	102	203	13	6	19	11–12	»
Id.	»	1	»	»	10	11	21	6	5	11	9–13	»
Id.	»	»	»	1	74	70	144					
Id.	»	»	»	1	47	31	78	24	19	43	8–14	»
Id.	»	»	»	1	63	75	138	32	31	63	8–11	»
Id.	»	»	»	1	67	63	130	67	63	130	5–12	»
Id.	»	»	»	1	46	33	79	46	33	79	6–13	»
Oostdongeradeel . . .	8 077	1	»	»	35	32	67	»	»	»	»	16.4
Id.	»	1	»	»	36	24	60					
Id.	»	1	»	»	14	9	23	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	58	47	105	16	8	24	10–13	»
Id.	»	1	»	»	44	38	82					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
27	1	»	»	1	1	1				
21	1	»	»	3	Voorbeelden op het bord.					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
27	1	»	»	1	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
26	2	»	»	2	1	1				B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
27	1	»	»	2	1	1				
29	3	»	»	1	1	»	1	1		O. Naar ornamenten in pleister.
25	3	»	[1]) 1	»	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
29	6	1	»	»	1					
32	1½	»	»	1	1	1	1			[1]) Geeft les op 2 scholen.
»	»	1	1	27	11	4	2	1		[2]) Aan deze school wordt geen opzettelijk teekenonderwijs gegeven.
										[3]) Teekenonderwijs wordt niet dan occasioneel gegeven; het komt niet voor op het leerplan.
20	½	»	»	1	Rechtlijnig, vormleer en plaatjes.					
24½	3	»	»	1	1					
24½	3	»	»	1	1	»	1			
»	[2])									
26	2	»	»	1	1					
»	[3])									
»	[3])									
27	1	»	»	1	1					
»	[3])									
28	[1]) 1	»	»	1	1					
28	2	»	»	1	1					
27	1	»	»	1	1					
30	3	»	»	1	1					
30	1	»	»	1	1					
20½	2	»	»	1	1					
»	[3])									
21	2	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen.	Van 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Oostdongeradeel . . .	»	1	»	»	34	30	64	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	35	41	76					
Id.	»	1	»	»	28	33	61					
Id.	»	1	»	»	40	22	62	15	7	22	7–14	»
Id.	»	1	»	»	33	34	67					
Id.	»	1	»	»	54	36	90	36	17	53	7–14	»
Id.	»	»	»	1	94	92	186	50	45	95	7–11	»
Id.	»	»	»	1	89	64	153	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	50	40	90	»	»	»	»	»
Schiermonnikoog. . .	914	1	»	»	92	55	147					
Westdongeradeel . . .	8 075	1	»	»	21	14	35	12	8	20	8–12	25
Id.	»	1	»	»	50	58	108					
Id.	»	1	»	»	47	58	105	37	50	87	7–12	»
Id.	»	1	»	»	37	31	68	18	13	31	8–12	»
Id.	»	1	»	»	11	22	33	9	17	26	6–12	»
Id.	»	1	»	»	142	139	281	30	24	54	10–16	»
Id.	»	1	»	»	53	48	101	12	8	20	10–12	»
Id.	»	1	»	»	44	56	100					
Id.	»	1	»	»	21	15	36	6	4	10	9–12	»
Id.	»	1	»	»	105	86	191	17	11	28	9–14	»
Id.	»	1	»	»	61	66	127					
Id.	»	»	»	1	42	26	68	20	18	38	8–12	»
Totaal . .	31 894	36	1	10	2 638	2 417	5 055	592	507	1 099	5–16	21
Arrondissement Veenwouden.												
Achtkarspelen. . . .	10 689	1	»	»	51	48	99	»	»	»	»	14
Id.	»	1	»	»	54	41	95	33	28	61	8–12	»
Id.	»	1	»	»	74	50	124	14	»	14	10–15	»
Id.	»	1	»	»	25	19	44	7	6	13	11–14	»
Id.	»	1	»	»	73	79	150	73	77	150	5–13	»
Id.	»	1	»	»	67	57	124					
Id.	»	1	»	»	118	113	231					
Id.	»	1	»	»	43	25	68					
Id.	»	1	»	»	86	80	166					
Id.	»	1	»	»	71	69	140					
Id.	»	1	»	»	54	38	92					
Id.	»	1	»	»	61	66	127	15	12	27	9–12	»
Id.	»	»	»	1	58	69	127					
Id.	»	»	»	1	87	71	158	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	67	60	127					
Dantumadeel.	10 391	1	»	»	74	74	148	»	»	»	»	7
Id.	»	1	»	»	86	88	174					
Id.	»	1	»	»	21	17	38	21	17	38	5–13	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.				
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.
»	[1])								
30	1½	»	»	1	1	1			
28	1	»	»	1	1				
27	1	»	»	1	figuren van het bord.				
»	[2])								
»	[2])								
29	1	»	»	1	1				
29½	1½	»	»	2	1				
29	1	»	»	1	1				
29	1	»	»	1	1				
27	[1]) 1	»	»	1	1				
28	2	»	»	1	1				
29	1	»	»	1	1				
28	1	»	»	1	1				
26	2	»	»	1	1	1			
»	»	»	»	25	22	2	1		
»	[1])								
23	½	»	»	1	1				
»	[3]) 3	»	»	2	1				
22½	½	»	»	1	1				
23	1	»	»	2	voorbeelden op het bord.				
23	1	»	»	1	1				
»	[1])								
26 à 28	2	»	»	1	1	1	1		

Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.

V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister.

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

[1]) Op deze school wordt geen methodisch teekenonderwijs gegeven.

[2]) Teekenonderwijs wordt niet dan occasioneel gegeven; het komt niet voor op het leerplan.

[3]) Op de avondschool.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Dantumadeel.	»	1	»	»	39	52	91					
Id.	»	1	»	»	46	42	88					
Id.	»	1	»	»	67	76	143					
Id.	»	1	»	»	16	11	27					
Id.	»	1	»	»	39	25	64	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	68	65	133	29	34	63	5-8	»
Id.	»	1	»	»	126	99	225					
Id.	»	»	»	1	72	62	134					
Id.	»	»	»	1	79	69	148					
Kollumerland	7 414	1	»	»	31	29	60	»	»	»	»	4.–
Id.	»	1	»	»	82	78	160	24	20	44	7-15	»
Id.	»	1	»	»	45	39	84					
Id.	»	1	»	»	72	61	133					
Id.	»	1	»	»	59	54	113					
Id.	»	1	»	»	39	47	86					
Id.	»	1	»	»	16	14	30					
Id.	»	»	»	1	64	53	117					
Id.	»	»	»	1	99	74	173	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	76	64	140					
Tietjerksteradeel . . .	13 882	1	»	»	129	122	251	»	»	»	»	6.2
Id.	»	1	»	»	109	97	206	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	17	26	43	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	53	62	115	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	23	12	35	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	56	55	111					
Id.	»	1	»	»	86	99	185	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	62	52	114	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	42	46	88	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	56	49	105	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	36	25	61					
Id.	»	1	»	»	50	50	100					
Id.	»	1	»	»	64	54	118	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	52	51	103	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	33	39	72	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	31	28	59					
Id.	»	1	»	»	67	51	118	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	17	17	34	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	51	34	85	19	17	36	8-11	»
Id.	»	»	»	1	30	27	57	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	80	86	166	27	42	69	9-11	»
Id.	»	»	»	1	45	36	81	20	19	39	7-13	»
Totaal . . .	42 376	47	»	12	3 494	3 194	6 688	282	272	554	5-15	8.3
Totaal van het district.	163 461	152	1	46	13 161	12 250	25 411	2 417	2 012	4 429	5-17	17.4

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
»	[1])									R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
26-28	[2]) 1	»	»	1						B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
29	1	»	»	1	Handteekenen.					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Eigenlijk teekenonderwijs wordt niet gegeven.
										[2]) Het teekenonderwijs moet het schrijfonderwijs steunen.
»	[1])									
»	[1])									
»	[1])									
»	[1])									
»	[1])									
»	[1])									
»	[1])									
»	[1])									
»	[1])									
»	[1])									
»	[1])									
»	[1])									
24	1	»	»	1	1					
»	[1])									
24	1	»	»	1	1					
»	1½	»	»	1	1					
»	»	»	»	13	8	1	1			
»	»	1	2	98	59	9	7	1		

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingen-gen. Jaren.	Van 100 leerlingen genoten teekenonderwijs
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
DISTRICT HEERENVEEN.												
Arrondissement Heerenveen.												
Ooststellingwerf . . .	9 090	1	»	»	107	80	187					
Id.	»	1	»	»	83	95	178					
Id.	»	1	»	»	100	85	185					
Id.	»	1	»	»	51	35	86					
Id.	»	1	»	»	35	18	53					
Id.	»	1	»	»	27	24	51					
Id.	»	1	»	»	103	92	195					
Id.	»	1	»	»	35	32	67					
Id.	»	1	»	»	31	25	56					
Id.	»	1	»	»	63	65	128	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	68	65	133					
Id.	»	1	»	»	98	103	201					
Schoterland	14 038	1	»	»	81	70	151	»	»	»	»	12.[illegible]
Id.	»	1	»	»	60	46	106					
Id.	»	1	»	»	47	31	78					
Id.	»	1	»	»	95	87	182					
Id.	»	1	»	»	80	71	151					
Id.	»	1	»	»	55	31	86	55	31	86	10–16	»
Id.	»	1	»	»	48	42	90					
Id.	»	1	»	»	103	99	202					
Id.	»	1	»	»	66	61	127	66	61	127	5–13	»
Id.	»	1	»	»	75	74	149	2	4	6	11–13	»
Id.	»	1	»	»	66	48	114					
Id.	»	1	»	»	81	57	138					
Id.	»	1	»	»	45	50	95					
Id.	»	1	»	»	68	59	127					
Id.	»	1	»	»	76	59	135					
Id.	»	1	»	»	32	36	68					
Id.	»	1	»	»	49	57	106					
Id.	»	1	»	»	112	88	200					
Id.	»	1	»	»	49	30	79					
Id.	»	»	»	1	35	50	85	35	50	85	6–13	»
Weststellingwerf. . .	15 044	1	»	»	69	72	141	69	24	93	5–13	12.4
Id.	»	1	»	»	35	37	72					
Id.	»	1	»	»	46	50	96	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	42	48	90	42	48	90	5–12	»
Id.	»	1	»	»	30	27	57					
Id.	»	1	»	»	150	127	277					
Id.	»	1	»	»	103	91	194					
Id.	»	1	»	»	26	36	62	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	52	51	103					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	[1])									[1]) Er wordt geteekend bij het onderwijs in de vormleer of in de aardrijkskunde en nu en dan eene teekening van het bord.
										[2]) Eigenlijk teekenonderwijs wordt niet gegeven.
26	6	»	»	3	1	»	1			
21	4	»	»	1	1					
25	1¼	»	»	1	»	1				
22	4	»	»	2	1					
27	4½	»	»	1	1					
»	[2])									
26½	1	»	»	2	1					
»	[2])									

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Weststellingwerf. . .	»	1	»	»	43	34	77	43	34	77	5-13	»
Id.	»	1	»	»	83	70	153					
Id.	»	1	»	»	38	22	60	38	22	60	5-14	»
Id.	»	1	»	»	45	31	76					
Id.	»	1	»	»	54	43	97					
Id.	»	1	»	»	37	37	74					
Id.	»	1	»	»	35	32	67					
Id.	»	1	»	»	33	31	64	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	47	45	92					
Id.	»	1	»	»	49	21	70					
Id.	»	1	»	»	217	173	390					
Id.	»	1	»	»	44	34	78					
Id.	»	»	»	1	47	39	86					
Id.	»	»	»	1	53	51	104					
Totaal . . .	38 172	52	»	3	3 502	3 067	6 569	350	274	624	5-16	9
Arrondissement Beetsterzwaag.												
Aengwirden	4 132	1	»	»	48	39	87	»	»	»	»	14
Id.	»	1	»	»	66	57	123					
Id.	»	1	»	»	90	94	184	39	50	89	8-12	»
Id.	»	1	»	»	69	77	146					
Id.	»	1	»	»	33	34	67					
Idaarderadeel	5 523	1	»	»	13	10	23	13	10	23	6-12	10
Id.	»	1	»	»	145	170	315	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	17	13	30	6	8	14	9-12	»
Id.	»	1	»	»	47	62	109	20	28	48	8-13	»
Id.	»	1	»	»	150	102	252	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	53	49	102					
Opsterland.	14 699	1	»	»	56	63	119	»	»	»	»	0
Id.	»	1	»	»	115	75	190					
Id.	»	1	»	»	97	78	175					
Id.	»	1	»	»	32	35	67					
Id.	»	1	»	»	118	118	236	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	43	48	91					
Id.	»	1	»	»	63	53	116					
Id.	»	1	»	»	87	79	166					
Id.	»	1	»	»	36	35	71					
Id.	»	1	»	»	95	100	195					
Id.	»	1	»	»	74	55	129					
Id.	»	1	»	»	109	80	189					
Id.	»	1	»	»	109	94	203					
Id.	»	1	»	»	128	118	246					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
22½	[1]) 1	»	»	1	symetrische figuren van het bord.					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
26	[1]) 1½	»	»	1	idem.					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
»	[1])									B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Eigenlijk teekenonderwijs wordt niet gegeven.
»	»	»	»	12	5	1	1			
26	½	»	»	2	1					
18	2	»	»	1	1					
»	[1])									
20	2	»	»	1	1	1				
28	3	»	»	1	1					
»	[1])									
»	[1])									

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Opsterland.	»	1	»	»	61	48	109					
Id.	»	»	1	»	17	3	20	17	3	20	6–12	»
Smallingerland. . . .	9 995	1	»	»	76	53	129	»	»	»	»	10.9
Id.	»	1	»	»	35	36	71					
Id.	»	1	»	»	124	114	238	91	86	177	5–10	»
Id.	»	1	»	»	95	115	210					
Id.	»	1	»	»	81	89	170					
Id.	»	1	»	»	55	51	106					
Id.	»	1	»	»	36	46	82					
Id.	»	1	»	»	58	66	124					
Id.	»	1	»	»	29	17	46					
Id.	»	1	»	»	44	44	88					
Id.	»	1	»	»	57	59	116					
Id.	»	»	»	1	86	77	163					
Id.	»	»	»	1	39	42	81					
Utingeradeel.	5 168	1	»	»	157	147	304	»	»	»	»	1.9
Id.	»	1	»	»	172	169	341					
Id.	»	1	»	»	83	72	155					
Id.	»	1	»	»	43	44	87	5	7	12	10–12	»
Totaal . . .	39 517	41	1	2	3 241	3 030	6 271	191	192	383	5–13	6.1
Arrondissement Lemmer.												
Doniawerstal.	4 647	1	»	»	14	12	26	»	»	»	»	30.-
Id.	»	1	»	»	13	11	24					
Id.	»	1	»	»	25	15	40					
Id.	»	1	»	»	17	18	35	9	15	24	8–13	»
Id.	»	1	»	»	46	45	91	36	33	69	7–14	»
Id.	»	1	»	»	67	70	137					
Id.	»	1	»	»	27	25	52	11	4	15	9–14	»
Id.	»	1	»	»	62	29	91					
Id.	»	1	»	»	44	41	85	44	41	85	5–12	»
Id.	»	1	»	»	37	27	64	20	15	35	7–13	»
Id.	»	»	»	1	65	51	116					
Gaasterland	5 732	1	»	»	86	74	160	»	»	»	»	15.5
Id.	»	1	»	»	94	69	163					
Id.	»	1	»	»	49	55	104					
Id.	»	1	»	»	42	44	86					
Id.	»	1	»	»	59	59	118					
Id.	»	1	»	»	40	35	75					
Id.	»	1	»	»	48	69	117					
Id.	»	»	1	»	16	4	20					
Id.	»	»	»	1	81	74	155	81	74	155	6–12	»
Haskerland	8 008	1	»	»	55	72	127	»	»	»	»	19.5
Id.	»	1	»	»	32	30	62					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
»	»	»	»	1						V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
28½	4	»	»	1	1	»				R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
30	1	»	»	1	1					
»	»	»	»	8	6	1	1			
22	1	»	»	1	1					
28	1	»	»	1	1	1				
28	2	»	»	1	1					
32	1	»	»	1	1					
28	1	»	»	1	1					
32	1	»	»	2						

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Haskerland	»	1	»	»	24	18	42					
Id.	»	1	»	»	135	105	240					
Id.	»	1	»	»	149	145	294					
Id.	»	1	»	»	21	12	33	21	12	33	11-16	»
Id.	»	1	»	»	90	104	194	90	104	194	6-12	»
Id.	»	1	»	»	92	81	173					
Hemelumer Oldephaert	4 992	1	»	»	60	49	109					
Id.	»	1	»	»	65	69	134					
Id.	»	1	»	»	36	30	66					
Id.	»	1	»	»	33	25	58					
Id.	»	1	»	»	24	17	41					
Id.	»	1	»	»	51	38	89					
Id.	»	1	»	»	72	58	130					
Id.	»	»	»	1	99	80	179					
Hindeloopen	1 134	1	»	»	110	90	200	110	90	200	5-14	100.-
Lemsterland	5 985	1	»	»	93	70	163	»	»	»	»	16.-
Id.	»	1	»	»	22	24	46					
Id.	»	1	»	»	204	160	364					
Id.	»	1	»	»	8	»	8	4	»	4	13 en 14	»
Id.	»	1	»	»	72	75	147	72	75	147	5-13	»
Id.	»	1	»	»	37	31	68					
Id.	»	»	»	1	78	72	150					
Sloten	780	1	»	»	60	53	113					
Stavoren	793	1	»	»	67	61	128					
Totaal . .	32 071	41	1	4	2 721	2 396	5 117	498	463	961	5-16	18
Arrondissement Sneek.												
Baarderadeel	6 194	1	»	»	39	31	70	»	»	»	»	35
Id.	»	1	»	»	26	18	44	21	10	31	7-12	»
Id.	»	1	»	»	68	59	127	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	21	28	49					
Id.	»	1	»	»	44	24	68	26	9	35	7-14	»
Id.	»	1	»	»	8	17	25					
Id.	»	1	»	»	19	18	37	14	6	20	7-13	»
Id.	»	1	»	»	52	37	89	52	37	89	5-14	»
Id.	»	1	»	»	35	31	66	35	31	66	6-14	»
Id.	»	1	»	»	65	50	115	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	43	50	93	43	50	93	6-12	»
Id.	»	1	»	»	51	52	103	21	31	52	8-12	»
Id.	»	1	»	»	26	24	50					
Id.	»	1	»	»	34	34	68	14	16	30	8-11	»
Id.	»	»	»	1	50	32	82					
Id.	»	»	»	1	41	32	73	»	»	»	»	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
26	3	»	»	1	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen.)
27	3	»	»	4						B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
26 à 28	[1]) ½	»	»	4						[1]) Ofschoon op het leerplan geen afzonderlijke uren voor teekenonderwijs zijn aangegeven, wordt zoo voor als na schriftelijke werkzaamheden een half uur naar een voorbeeld op het bord geteekend.
27	1	»	»	1	»	»	1			[2]) Het teekenonderwijs wordt dus verstrekt, in zoover 't onderwijs in de vormleer er aanleiding toe geeft.
27½	[2]) 1–1½	»	»	3	»	»	1			[3]) Eigenlijk teekenonderwijs wordt niet gegeven. Wel wordt er geteekend in verband met het onderricht in vormleer en aardrijkskunde.
»	»	»	»	20	6	1	2			[4]) In verband met het onderwijs in de vormleer, vooral wat het netwerk der lichamen betreft, wordt ook onderricht in het teekenen gegeven.
»	[3])									[5]) Eigenlijk teekenonderwijs wordt niet gegeven.
27	[4]) ½	»	»	1	1					[6]) Alle leerlingen teekenen wel naar voorbeelden, doch alleen, wanneer de vakken, in het leerplan voorgeschreven, hiervoor eenigen tijd toelaten.
»	[5])									[7]) Er wordt geen geregeld teekenonderwijs gegeven. Met de laagste klasse worden teekenoefeningen gehouden naar eenvoudige voorbeelden op het bord.
26½	2	»	»	1	1					
27	[4]) ½	»	»	1	1					
24½	[5]) 3	»	»	2	1	1	1			
26½	1	»	»	2	1					
»	[2])									
27½	[6])	»	»	2						
27	[4]) ½	»	»	2	1					
27½	½	»	»	1	1					
»	[7])									

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingen-gen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
IJlst	1 514	»	»	1	112	86	198	20	»	20	11-20	8.—
Id.	»	1	»	»	31	22	53					
Rauwerderhem	2 933	1	»	»	23	28	51	»	»	»	»	19.6
Id.	»	1	»	»	90	75	165	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	49	36	85	23	»	23	9-14	»
Id.	»	1	»	»	53	45	98	25	»	25	8-13	»
Id.	»	1	»	»	20	16	36	13	3	16	8-13	»
Id.	»	1	»	»	38	18	56	22	10	32	8-13	»
Sneek	11 163	1	»	»	285	323	608	73	»	73	10-14	11.2
Id.	»	1	»	»	154	137	291	52	»	52	10-14	»
Id.	»	1	»	»	178	»	178					
Id.	»	1	»	»	»	154	154	»	48	48	6-18	»
Id.	»	»	»	1	126	98	224	14	3	17	10-14	»
Id.	»	»	»	1	»	130	130					
Id.	»	»	»	1	116	»	116					
Wijmbritseradeel	12 138	1	»	»	43	53	96	»	»	»	»	22.—
Id.	»	1	»	»	11	21	32					
Id.	»	1	»	»	11	11	22	7	8	15	7-12	»
Id.	»	1	»	»	46	43	89	26	23	49	7-12	»
Id.	»	1	»	»	16	21	37	10	10	20	8-12	»
Id.	»	1	»	»	24	21	45					
Id.	»	1	»	»	12	5	17	5	2	7	7-12	»
Id.	»	1	»	»	23	24	47	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	18	21	39					
Id.	»	1	»	»	27	25	52	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	27	23	50					
Id.	»	1	»	»	24	17	41	8	6	14	10-13	»
Id.	»	1	»	»	85	69	154					
Id.	»	1	»	»	32	31	63	23	11	34	8-12	»
Id.	»	»	»	1	50	37	87					
Id.	»	»	»	1	66	56	122					
Id.	»	»	»	1	83	84	167	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	56	62	118	27	29	56	8-13	»
Id.	»	»	»	1	29	31	60					
Id.	»	»	»	1	94	67	161	63	49	112	7-12	»
Id.	»	»	»	1	52	49	101					
Id.	»	»	»	1	26	24	50	26	24	50	6-14	»
Id.	»	»	»	1	110	73	183					
Id.	»	»	»	1	47	52	99	20	33	53	7-10	»
Id.	»	»	»	1	64	45	109	43	28	71	7-15	»
Id.	»	»	»	1	74	72	146					
Totaal	33 942	39	»	18	3 047	2 742	5 789	726	477	1 203	5-20	20.8

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
36	2	»	»	1	1	1	1	»	1	V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
»	[1])									R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
»	[1])									
29	1	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
26½	1	»	»	1	1					
29	1	»	»	1	1					O. Naar ornamenten in pleister.
»	1	»	»	1	1					
26	4	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
24	4	»	»	2	1					
26-29	3½	1	1	»	1	1	1	1	1	
25	[2]) 1½	»	»	1	1	»	1			[1]) Eigenlijk teekenonderwijs wordt niet gegeven. Wel wordt er geteekend in verband met het onderricht in vormleer en aardrijkskunde.
										[2]) Wordt gegeven op de avondschool.
23	2	»	»	1	1	»	1			[3]) Eigenlijk teekenonderwijs wordt niet gegeven.
24	1	»	»	1	1					
23	2	»	»	1	1					
27½	3	»	»	1	1					
»	[3])									
»	[3])									
25	2	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
»	[3])									
21½	½	»	»	1	1					
24½	[3]) 2	»	»	2	1					
25	1½	»	»	1	1					
22	1	»	»	1	1					
26	1½	»	»	1	1					
»	»	1	1	33	27	3	5	1	2	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Arrondissement Bolsward.												
Bolsward	6 036	1	»	»	115	131	246					
Id.	»	1	»	»	74	80	154					
Id.	»	1	»	»	26	39	65					
Id.	»	1	»	»	49	1	50					
Id.	»	»	»	1	133	131	264					
Id.	»	»	»	1	69	67	136					
Id.	»	»	»	1	»	2	12					
Hennaarderadeel . . .	5 149	1	»	»	7	10	17	7	10	17	5–12	22.4
Id.	»	1	»	»	8	11	19					
Id.	»	1	»	»	36	41	77	18	16	34	10–14	»
Id.	»	1	»	»	21	17	38					
Id.	»	1	»	»	60	61	121	60	61	121	5–14	»
Id.	»	1	»	»	23	16	39					
Id.	»	»	»	1	48	37	85					
Id.	»	»	»	1	»	24	24					
Id.	»	»	»	1	13	21	34	3	12	15	9–12	»
Id.	»	»	»	1	42	32	74					
Id.	»	»	»	1	65	53	118	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	45	45	90					
Id.	»	»	»	1	51	49	100					
Wonseradeel	13 005	1	»	»	101	79	180	»	»	»	»	6.3
Id.	»	1	»	»	19	19	38					
Id.	»	1	»	»	25	22	47					
Id.	»	1	»	»	24	19	43					
Id.	»	1	»	»	14	14	28	3	6	9	5–7	»
Id.	»	1	»	»	6	8	14	6	8	14	6–11	»
Id.	»	1	»	»	23	19	42					
Id.	»	1	»	»	14	12	26					
Id.	»	1	»	»	49	55	104	39	45	84	7–11	»
Id.	»	1	»	»	112	112	224					
Id.	»	1	»	»	26	17	43					
Id.	»	1	»	»	100	92	192					
Id.	»	1	»	»	31	40	71					
Id.	»	1	»	»	96	76	172					
Id.	»	1	»	»	37	31	68					
Id.	»	»	»	1	14	29	43					
Id.	»	»	»	1	22	23	45					
Id.	»	»	»	1	35	43	78					
Id.	»	»	»	1	39	28	67	5	4	9	9–13	»
Id.	»	»	»	1	30	35	65					
Id.	»	»	»	1	28	32	60					
Id.	»	»	»	1	16	12	28					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
23	4½	»	»	1	1	1	1			M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
27½	3	»	»	1	1					
23	[1]) 4½	»	»	3	1					[1]) Eigenlijk teekenonderwijs wordt niet gegeven.
22-28	2	»	»	1	1					
»	[1])									
25	1	»	»	1	1					
26	1	»	»	1	1	1				
27	1	»	»	2	1	1	1			
21	1	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Wonseradeel	»	»	»	1	21	32	53	9	10	19	9–13	»
Id.	»	»	»	1	100	66	166					
Id.	»	»	»	1	47	49	96					
Id.	»	»	»	1	23	26	49					
Id.	»	»	»	1	51	46	97					
Workum.	4 244	1	»	»	93	106	199	»	»	»	»	7.7
Id.	»	1	»	»	70	89	159					
Id.	»	1	»	»	33	14	47					
Id.	»	1	»	»	12	6	18					
Id.	»	»	»	1	134	96	230	34	16	50	9–12	»
Totaal . . .	28 434	29	»	23	2 330	2 225	4 555	184	188	372	5–14	8.2
Totaal van het district	172 136	202	2	50	14 841	13 460	28 301	1 949	1 594	3 543	5–20	12.5
DE PROVINCIE . .	335 597	354	3	96	28 062	25 710	53 712	4 366	3 606	7 972	5–20	14.8

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
27	1	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
23	1	»	»	1	1	1				O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	»	»	»	13	10	4	2	»	»	
»	»	1	1	86	54	10	11	1	2	
»	»	1	3	184	113	19	18	2	2	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Provincie Overijssel.												
DISTRICT ZWOLLE.												
Arrondissement Zwolle.												
Zwolle.	25 005	1	»	»	138	164	302	48	»	48	9—13	17.—
Id.	»	1	»	»	168	128	296					
Id.	»	1	»	»	227	182	409	227	146	373	6—13	»
Id.	»	1	»	»	99	82	181					
Id.	»	1	»	»	184	148	332	130	74	204	5—10	»
Id.	»	1	»	»	170	161	331					
Id.	»	1	»	»	197	129	326					
Id.	»	1	»	»	115	40	155					
Id.	»	1	»	»	»	62	62					
Id.	»	»	»	1	186	152	338					
Id.	»	»	»	1	457	»	457					
Id.	»	»	»	1	»	400	400					
Id.	»	»	»	1	52	39	91					
Dalfsen	5 382	1	»	»	91	94	185	62	69	131	7—13	18.8
Id.	»	1	»	»	47	51	98					
Id.	»	1	»	»	42	42	84					
Id.	»	1	»	»	32	22	54					
Id.	»	1	»	»	52	29	81					
Id.	»	1	»	»	59	44	103					
Id.	»	1	»	»	50	41	91					
Heino	2 035	1	»	»	86	83	169					
Id.	»	»	»	1	50	49	99					
Nieuwleusen . . .	2 348	1	»	»	86	60	146					
Id.	»	1	»	»	56	51	107					
Id.	»	1	»	»	86	81	167					
Zwollerkerspel . . .	5 884	1	»	»	22	26	48					
Id.	»	1	»	»	83	70	153					
Id.	»	1	»	»	44	48	92					
Id.	»	1	»	»	27	9	36					
Id.	»	1	»	»	74	71	145					
Id.	»	1	»	»	41	34	75					
Id.	»	1	»	»	48	44	92					
Id.	»	1	»	»	29	23	52					
Id.	»	1	»	»	40	49	89					
Totaal . . .	40 654	29	»	5	3 138	2 708	5 846	467	289	756	5—13	12.9

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
24	2	»	»	2	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
25	[1]) 7	»	»	11	»	1				R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
25	[1]) 4	»	»	5	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) De bedoeling van dit teekenonderwijs is oefening van oog en hand en bevordering van netheid.
24	1	»	»	1	1	1				
»	»	»	»	19	3	3	»	»	»	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Arrondissement Kampen.												
Kampen	18 699	1	»	»	129	158	287	129	158	287	6—13	31.8
Id.	»	1	»	»	100	98	198	100	98	198	6—12	»
Id.	»	1	»	»	124	115	239					
Id.	»	1	»	»	22	22	44	22	22	44	6—15	»
Id.	»	1	»	»	21	17	38	21	17	38	6—12	»
Id.	»	1	»	»	140	148	288	14	13	27	10—12	»
Id.	»	1	»	»	111	149	260					
Id.	»	1	»	»	79	72	151	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	132	88	220	40	33	73	6—9	»
Id.	»	1	»	»	52	»	52	24	»	24	12—18	»
Id.	»	»	1	»	»	81	81	»	33	33	14—18	»
Id.	»	»	»	1	197	177	374	38	37	75	9—11	»
Id.	»	»	»	1	135	»	135					
Id.	»	»	»	1	»	145	145					
Genemuiden. . . .	2 911	1	»	»	49	41	90					
Id.	»	1	»	»	53	44	97					
Id.	»	1	»	»	37	26	63					
Id.	»	1	»	»	52	45	97					
Id.	»	»	»	1	24	19	43					
Grafhorst	673	1	»	»	34	52	86					
Hasselt	2 551	1	»	»	116	127	243	»	»	»	»	3.9
Id	»	1	»	»	96	74	170	10	6	16	10—14	»
IJsselmuiden . . .	2 135	1	»	»	99	115	214					
Kamperveen. . . .	656	1	»	»	40	26	66	40	26	66	6—12	100
Ambt-Vollenhove. .	2 286	1	»	»	104	98	202					
Id.	»	1	»	»	54	50	104	54	50	104	5—14	34
Stad-Vollenhove . .	1 755	1	»	»	161	118	279	»	»	»	»	1.4
Id.	»	1	»	»	6	5	11	1	3	4	11—18	»
Wilsum	752	1	»	»	60	54	114					
Zalk en Veecaten. .	939	1	»	»	56	54	110					
Zwartsluis	4 255	1	»	»	51	65	116					
Id.	»	1	»	»	49	44	93					
Id.	»	1	»	»	60	50	110					
Id.	»	»	»	1	120	102	222					
Totaal . . .	37 612	28	1	5	2 563	2 479	5 042	493	496	989	5—18	19.6
Arrondissement Ommen.												
Avereest	6 684	1	»	»	34	31	65	»	»	»	»	5.5
Id.	»	1	»	»	66	56	122					
Id.	»	1	»	»	69	78	147					
Id.	»	1	»	»	156	111	267					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
28	[1]) 6	»	»	7	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
26	4½	»	»	6	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
21–24	1–4	»	»	2	1					
113	12	»	»	2	1	1				
25	1	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
»	»									O. Naar ornamenten in pleister.
24–26	[2]) 3	»	»	1	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
32	4	1	1	»	1	1	1	1		
19	8	2	1	»	1	1	1	1	1	[1]) Het teekenonderwijs dient in de lagere klassen hoofdzakelijk als inleiding van het onderwijs in de vormleer.
23	2	»	»	1	1					[2]) Het teekenonderwijs mag niet volstrekt methodisch heeten. 't Is meer een oefening tot steun voor 't onderwijs in schrijven en vormleer.
										[3]) Het teekenonderwijs is een deel van het leervak vormleer.
28	1	»	»	1	1	1				
25	1	»	»	1	1					
24	[3]) 4	»	»	2	1	»	1			
»										
26	2	»	»	1	1	1	1			
»	»	3	2	25	13	5	4	2	1	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Avereest	»	1	»	»	15	4	19					
Id.	»	»	»	1	76	86	162	25	25	50	8—12	»
Id.	»	»	»	1	68	54	122					
Gramsbergen . . .	3 345	1	»	»	36	27	63	19	16	35	8—14	11
Id.	»	1	»	»	59	43	102					
Id.	»	1	»	»	40	32	72	14	11	25	8—12	»
Id.	»	1	»	»	58	38	96					
Id.	»	1	»	»	89	83	172					
Ham (den)	4 383	1	»	»	54	54	108					
Id.	»	1	»	»	151	124	275					
Id.	»	1	»	»	140	141	281					
Ambt-Hardenberg .	8 415	1	»	»	27	20	47	»	»	»	»	12
Id.	»	1	»	»	37	37	74					
Id.	»	1	»	»	31	27	58					
Id.	»	1	»	»	74	63	137					
Id.	»	1	»	»	56	54	110	24	28	52	5—8	»
Id.	»	1	»	»	42	43	85					
Id.	»	1	»	»	122	118	240	39	42	81	7—14	»
Id.	»	1	»	»	87	61	148					
Id.	»	1	»	»	50	49	99					
Id.	»	1	»	»	21	22	43					
Id.	»	1	»	»	28	29	57					
Stad-Hardenberg . .	1 377	1	»	»	80	81	161					
Id.	»	»	»	1	81	64	145					
Ambt-Ommen . . .	4 032	1	»	»	51	41	92	»	»	»	»	23
Id.	»	1	»	»	16	13	29					
Id.	»	1	»	»	49	42	91					
Id.	»	1	»	»	50	34	84					
Id.	»	1	»	»	54	52	106	54	52	106	5—14	»
Id.	»	1	»	»	28	22	50					
Stad-Ommen . . .	2 987	1	»	»	31	35	66	18	11	29	8—12	18
Id.	»	1	»	»	97	92	189	26	18	44	9—15	»
Id.	»	»	»	1	72	77	149					
Totaal . . .	36 223	33	»	4	2 295	2 038	4 333	219	203	422	5—15	9.
Arrondissement Steenwijk.												
Blankenham . . .	539	1	»	»	20	22	42					
Id.	»	1	»	»	19	23	42					
Blokzijl	1 591	1	»	»	96	89	185					
Giethoorn	1 924	1	»	»	15	17	32					
Id.	»	1	»	»	49	51	100					
Id.	»	1	»	»	80	73	153					
Kuinre	925	1	»	»	77	84	161	42	»	42	8—14	26.

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs genieten.	niet uitsluitend teekenonderwijs genieten.	V.	R.	B.	O.	M.	
23	2	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
24	1	»	»	1	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
24	1	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Ter oefening van oog en hand.
21	[1]) 4	»	»	1	1					
24	2	»	»	1	1	1				
25	»	»	»	2	1					
20	3	»	»	1	1	»	1			
26	2	»	»	1	1					
»	»	»	»	9	8	1	1	»	»	
24½	3	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Oldemarkt	2 871	1	»	»	74	69	143					
Id.	»	1	»	»	61	59	120					
Id.	»	1	»	»	33	28	61					
Id.	»	1	»	»	26	19	45					
Id.	»	»	»	1	29	22	51					
Staphorst.	5 174	1	»	»	14	14	28					
Id.	»	1	»	»	21	23	44					
Id.	»	1	»	»	33	19	52					
Id.	»	1	»	»	86	78	164					
Id.	»	1	»	»	60	57	117					
Id.	»	1	»	»	93	75	168					
Id.	»	»	»	1	71	54	125					
Steenwijk	5 228	1	»	»	159	199	358					
Id.	»	1	»	»	89	84	173					
Id.	»	1	»	»	22	26	48					
Id.	»	»	»	1	117	88	205					
Steenwijkerwold . .	6 161	1	»	»	23	29	52					
Id.	»	1	»	»	28	22	50					
Id.	»	1	»	»	44	26	70					
Id.	»	1	»	»	33	39	72					
Id.	»	1	»	»	52	51	103					
Id.	»	1	»	»	50	41	91					
Id.	»	1	»	»	153	93	246					
Id.	»	1	»	»	52	61	113					
Id.	»	»	»	1	38	32	70					
Wanneperveen . . .	1 481	1	»	»	37	26	63	15	10	25	6—7	12.5
Id.	»	1	»	»	71	66	137					
Totaal . . .	25 844	30	»	4	1 925	1 759	3 684	57	10	67	6—14	1.8
Totaal van het district	135 333	120	1	18	9 921	8 984	18 905	1 236	998	2 234	5—18	11.8
DISTRICT DEVENTER.												
Arrondissemant Deventer.												
Deventer	22 449	1	»	»	378	341	719	»	»	»	»	7.6
Id.	»	1	»	»	191	162	353					
Id.	»	1	»	»	182	153	335					
Id.	»	1	»	»	131	75	206					
Id.	»	1	»	»	219	186	405					
Id.	»	1	»	»	138	»	138					
Id.	»	1	»	»	»	172	172					
Id.	»	1	»	»	140	113	253	140	113	253	5—14	»
Id.	»	»	»	1	74	62	136					
Id.	»	»	»	1	303	»	303					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende flakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
22	3	»	»	1	1					
»	»	»	»	2	2	»	»	»	»	
»	»	»	2	55	26	9	5	2	1	
27	8	»	»	9	1	»	1			

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Deventer	»	»	»	1	»	312	312					
Bathmen	1 408	1	»	»	119	104	223	24	24	48	9—12	21.5
Diepenveen	3 869	1	»	»	114	91	205					
Id.	»	1	»	»	82	81	163					
Id.	»	1	»	»	40	31	71					
Id.	»	1	»	»	54	48	102					
Holten.	2 863	1	»	»	193	186	379					
Id.	»	1	»	»	39	40	79					
Olst	4 583	1	»	»	51	51	102	»	»	»	»	32.7
Id.	»	1	»	»	92	85	177					
Id.	»	1	»	»	200	175	375	114	100	214	8—14	»
Raalte.	5 672	1	»	»	34	45	79					
Id.	»	1	»	»	56	76	132					
Id.	»	1	»	»	16	7	23					
Id.	»	1	»	»	198	81	279					
Id.	»	»	»	1	»	112	112					
Wijhe	4 124	1	»	»	35	35	70					
Id.	»	1	»	»	40	44	84					
Id.	»	1	»	»	120	94	214					
Id.	»	»	1	»	24	2	26					
Id.	»	»	»	1	59	47	106					
Totaal . . .	44 968	25	1	5	3 322	3 011	6 332	278	237	515	5—14	8.1
Arrondissement Almelo.												
Ambt-Almelo . . .	4 675	1	»	»	86	94	180					
Id.	»	1	»	»	84	79	163					
Id.	»	1	»	»	81	50	131					
Stad-Almelo . . .	8 078	1	»	»	166	138	304	166	138	304	5—12	38.6
Id.	»	1	»	»	173	182	355	96	100	196	5—8	»
Id.	»	1	»	»	122	74	196					
Id.	»	1	»	»	55	49	104					
Id.	»	»	»	1	78	61	139					
Id.	»	»	»	1	87	110	197					
Borne	4 223	1	»	»	63	37	100	»	»	»	»	21.9
Id.	»	1	»	»	52	37	89					
Id.	»	1	»	»	138	132	270					
Id.	1	»	»	1	67	62	129	67	62	129	6—12	»
Hellendoorn. . . .	6 058	1	»	»	34	28	62					
Id.	»	1	»	»	29	27	56					
Id	»	1	»	»	74	44	118					
Id.	»	1	»	»	52	44	96					
Id.	»	1	»	»	57	41	98					
Id.	»	1	»	»	48	48	96					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs genieten.	niet uitsluitend teekenonderwijs genieten.	V.	R.	B.	O.	M.	
24–28	1	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
28–29	2	»	»	3	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
										[1]) Stelselmatig teekenonderwijs wordt niet gegeven. Wat er geteekend wordt dient, in de aanvangsklassen tot voorbereiding van het schrijven, in de 2de en 3de tot voorbereiding der vormleer, in de hoogere nevens dat van figuren voor de vormleer van tijd tot tijd tot ontspanning naar platen.
»	»	»	»	13	3	»	1	»	»	
24	[1]) 2	»	»	8	1					
24	8	»	»	4	1					
»	2	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Hellendoorn	»	1	»	»	82	72	154					
Id.	»	1	»	»	99	83	182					
Id.	»	»	»	1	106	115	221					
Hengelo	9 211	1	»	»	50	43	93					
Id.	»	1	»	»	24	26	50					
Id.	»	1	»	»	28	25	53					
Id.	»	1	»	»	205	177	382					
Id.	»	1	»	»	183	180	363					
Id.	»	1	»	»	207	205	412					
Id.	»	»	1	»	24	7	31					
Rijssen	4 493	1	»	»	296	261	557	20	7	27	11—16	4.—
Vriezenveen	3 712	1	»	»	61	66	127	»	»	»	»	10.2
Id.	»	1	»	»	29	26	55					
Id.	»	1	»	»	33	28	61					
Id.	»	1	»	»	102	82	184					
Id.	»	»	»	1	112	81	193	41	27	68	8—14	»
Id.	»	»	»	1	23	25	48					
Wierden	5 963	1	»	»	28	20	48	»	»	»	»	23.8
Id.	»	1	»	»	51	40	91					
Id.	»	1	»	»	32	21	53					
Id.	»	1	»	»	147	135	282					
Id.	»	1	»	»	142	145	287	106	75	181	7—12	»
Totaal . . .	46 413	34	1	6	3 610	3 200	6 810	496	409	905	5—16	13.3
Arrondissement Enschedé.												
Ambt-Delden . . .	2 975	1	»	»	25	16	41	»	»	»	»	28.2
Id.	»	1	»	»	20	29	49	7	12	19	6—7	»
Id.	»	1	»	»	31	18	49	31	18	49	6—13	»
Id.	»	1	»	»	22	14	36	8	11	19	6—9	»
Id.	»	1	»	»	33	32	65					
Id.	»	1	»	»	36	33	69					
Stad-Delden	1 752	1	»	»	72	87	159	48	62	110	7—11	29.9
Id.	»	»	»	1	112	»	112					
Id.	»	»	»	1	»	97	97					
Diepenheim	1 608	1	»	»	22	18	40					
Id.	»	1	»	»	117	97	214					
Enschedé	13 749	1	»	»	147	147	294	»	»	»	»	4.9
Id.	»	1	»	»	209	133	342					
Id.	»	1	»	»	134	105	239					
Id.	»	1	»	»	172	187	359					
Id.	»	1	»	»	92	126	218	36	40	76	10—16	»
Id.	»	1	»	»	121	69	190	30	9	39	11—15	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
31	1	»	»	1	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister. [1]) Geeft les op 2 openbare scholen.
25	1	»	»	1	1					
25	3	»	»	1	1					
»	»	»	»	16	6	1	»	»	»	
8	»	»	»	1						
25	»	»	»	1						
22	3	»	»	1	1					
29	1	»	»	2	1					
25	7	»	»	1	1	»	1			
28—29½	1½	1	[1]) 1	»	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Enschedé	»	1	»	»	»	34	34	»	33	33	12—16	»
Id.	»	»	»	1	230	»	230					
Id.	»	»	»	1	57	289	346					
Id.	»	»	»	1	415	353	768					
Goor	2 664	1	»	»	240	190	430	53	40	93	10—14	23.3
Id.	»	1	»	»	16	14	30	10	4	14	13—18	»
Haaksbergen . . .	4 896	1	»	»	52	32	84					
Id.	»	1	»	»	63	52	115					
Id.	»	1	»	»	52	49	101					
Id.	»	1	»	»	195	174	369					
Lonneker	7 298	1	»	»	76	68	144					
Id.	»	1	»	»	46	27	73					
Id.	»	1	»	»	31	41	72					
Id.	»	1	»	»	31	30	61					
Id.	»	1	»	»	17	19	36					
Id.	»	1	»	»	39	46	85					
Id.	»	1	»	»	60	57	117					
Id.	»	1	»	»	38	29	67					
Id.	»	»	»	1	73	68	141					
Markelo	4 307	»	»	»	48	32	80	»	»	»	»	10.4
Id.	»	1	»	»	59	43	102	38	27	65	7—14	»
Id.	»	1	»	»	87	80	167					
Id.	»	1	»	»	164	110	274					
Totaal . . .	39 249	34	»	6	3 454	3 045	6 499	261	256	517	6—18	8.—
Arrondissement Ootmarsum.												
Denekamp	3 897	1	»	»	27	19	46					
Id.	»	1	»	»	6	9	15					
Id.	»	1	»	»	38	32	70					
Id.	»	1	»	»	42	20	62					
Id.	»	1	»	»	19	20	39					
Id.	»	1	»	»	103	66	169					
Losser	4 840	1	»	»	44	42	86					
Id.	»	1	»	»	98	102	200					
Id.	»	1	»	»	79	81	160					
Oldenzaal.	4 167	1	»	»	144	46	190					
Id.	»	1	»	»	189	30	219					
Id.	»	»	»	1	»	262	262					
Id.	»	»	»	1	»	16	16					
Ootmarsum	1 513	1	0	»	124	83	207					
Tubbergen	6 367	1	»	»	21	19	40					
Id.	»	1	»	»	33	24	57					
Id.	»	1	»	»	58	38	96					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs genieten.	niet uitsluitend teekenonderwijs genieten.	V.	R.	B.	O.	M.	
26	4	1	»	»	1					
26	2	»	»	1	1					
28	2	»	»	1	1	1	1	1		
22	3	»	»	1	1					
»	»	2	1	9	8	1	2	1	»	

V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister.

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Tubbergen	»	1	»	»	39	35	74					
Id.	»	1	»	»	42	39	81					
Id.	»	1	»	»	45	44	89					
Id.	»	1	»	»	119	86	205					
Id.	»	1	»	»	42	27	69					
Id.	»	1	»	»	64	51	115					
Weerselo	4 715	1	»	»	25	20	45					
Id.	»	1	»	»	57	42	99					
Id.	»	1	»	»	74	74	148					
Id.	»	1	»	»	61	46	107					
Id.	»	1	»	»	46	65	111					
Id.	»	1	»	»	62	31	93					
Totaal . . .	25 499	27	»	2	1 701	1 469	3 170	»	»	»	»	»
Totaal van het district	156 129	120	2	19	12 087	10 725	22 812	1 035	902	1 937	5—18	8.5
De provincie. . .	291 462	240	3	37	22 008	19 709	41 717	2 271	1 900	4 171	5—18	10.—

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende flakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	2	1	38	17	2	3	1	»	
»	»	2	3	93	43	11	8	3	1	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Provincie Groningen.												
DISTRICT GRONINGEN.												
Arrondissement Groningen.												
Adorp.	1 524	1	»	»	58	56	114					
Id.	»	1	»	»	86	68	154					
Groningen.	51 821	1	»	»	196	193	389	117	109	226	7-12	57.4
Id.	»	1	»	»	108	90	198	57	57	114	8-13	»
Id.	»	1	»	»	102	95	197	59	53	112	8-12	»
Id.	»	1	»	»	213	215	428	88	75	163	9-12	»
Id.	»	1	»	»	129	109	238	56	44	100	9-12	»
Id.	»	1	»	»	246	212	458	143	129	272	8-12	»
Id.	»	1	»	»	215	174	389	40	48	88	10-12	»
Id.	»	1	»	»	113	132	245	113	132	245	6-12	»
Id.	»	1	»	»	82	77	159	82	77	159	6-14	»
Id.	»	1	»	»	99	91	190	99	91	190	5½-12	»
Id.	»	1	»	»	75	87	162	75	87	162	6-14	»
Id.	»	1	»	»	395	»	395	279	»	279	7-13	»
Id.	»	1	»	»	»	308	308	»	218	218	8-12	»
Id.	»	1	»	»	135	158	293	58	85	143	8-14	»
Id.	»	1	»	»	100	104	204	100	104	204	6-12	»
Id.	»	1	»	»	313	»	313	313	»	313	6-13	»
Id.	»	1	»	»	»	157	157	»	98	98	8-11	»
Id.	»	1	»	»	129	130	259	101	97	198	7-12	»
Id.	»	1	»	»	235	188	423	235	188	423	6-12	»
Id.	»	1	»	»	229	213	442	152	139	291	9-13	»
Id.	»	»	»	1	24	30	54	12	16	28	10-14	»
Id.	»	»	»	1	109	»	109					
Id.	»	»	»	1	»	292	292					
Id.	»	»	»	1	107	109	216					
Id.	»	»	»	1	169	167	336					
Id.	»	»	»	1	87	79	166	87	79	166	6-12	»
Id.	»	»	»	1	76	102	178					
Id.	»	»	»	1	47	»	47	32	»	32	8-17	»
Id.	»	»	»	1	»	32	32	»	7	7	»	»
Id.	»	»	»	1	»	87	87					
Haren.	3 780	1	»	»	39	27	66	18	15	33	8-12	25.5
Id.	»	1	»	»	102	96	198					
Id.	»	1	»	»	53	44	97					
Id.	»	1	»	»	44	42	86	44	42	86	5-13	»
Id.	»	1	»	»	40	54	94	10	9	19	8-13	»
Totaal . . .	57 125	27	»	10	4 155	4 018	8 173	2 370	1 999	4 369	5-17	53.4

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
[1]) 299¼	[1]) 12¾	»	»	3	1	1	1			
30½	[1]) 5	»	»	4	1	»	1			[1]) In alle klassen te zamen.
[1]) 150¼	[1]) 5¾	»	»	4	1	1	1			
[1]) 357	[1]) 9	»	»	6	1	»	1			
[1]) 179¼	[1]) 3¾	»	»	4	1	1	1			
[1]) 356	[1]) 10	»	»	13	1	1	1			
[1]) 360	[1]) 8	»	»	4	1	»	1			
[1]) 172¾	[1]) 7¼	»	»	6	1	»	1			
[1]) 175¼	[1]) 10¾	»	»	6	1	1	1			
[1]) 144	[1]) 12	»	»	5	1	1	1			
[1]) 174	[1]) 8	»	»	6	1	1	1			
[1]) 354	[1]) 10	»	»	10	1					
[1]) 300	[1]) 12	»	»	8	1					
24	5	»	»	4	1	1	1			
[1]) 144	[1]) 12	»	»	6	1	»	1			
[1]) 272½	[1]) 13½	»	»	11	1	1				
[1]) 152	[1]) 4	»	»	2	1					
[1]) 249	[1]) 10½	»	»	8	1	»	1			
[1]) 343½	[1]) 22½	»	»	12	1	»	1			
[1]) 296	[1]) 16	»	»	8	1	»	1			
30	2	»	»	1	1					
24	3	»	»	2	1					
32	2	»	1	»	1	1	1			
23-25	3	»	»	1	1					
25	1	»	»	2	1					
25	1	»	»	2	1					
25	1	»	»	1	Naar eenvoudige voorwerpen.					
»	»	»	1	139	26	10	17			

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Arrondissement Zuidhorn.												
Aduard	2 121	1	»	»	73	55	128	28	22	50	8–14	33.3
Id.	»	1	»	»	38	31	69					
Id.	»	1	»	»	23	20	43					
Id.	»	»	»	1	53	55	108	35	31	66	7–13	»
Ezinge	2 109	1	»	»	58	43	101					
Id.	»	1	»	»	37	38	75					
Id.	»	1	»	»	47	45	92					
Id.	»	»	»	1	60	66	126					
Grijpskerk.	3 727	1	»	»	131	97	228	131	97	228	6–12	58.2
Id.	»	1	»	»	28	33	61	28	33	61	6–12	»
Id.	»	1	»	»	51	43	94					
Id.	»	1	»	»	35	32	67	35	32	67	6–12	»
Id.	»	1	»	»	75	86	161					
Grootegast.	4 799	1	»	»	80	88	168					
Id.	»	1	»	»	40	33	73					
Id.	»	1	»	»	41	34	75					
Id.	»	1	»	»	34	27	61					
Id.	»	1	»	»	51	48	99					
Id.	»	1	»	»	27	13	40					
Id.	»	1	»	»	21	14	35					
Id.	»	»	»	1	76	57	133					
Hoogkerk.	1 645	1	»	»	12	11	23	12	11	23	6–13	25.1
Id.	»	1	»	»	54	77	131	10	15	25	9–12	»
Id.	»	1	»	»	17	15	32	9	8	17	8–12	»
Id.	»	»	»	1	35	38	73					
Leek	5 123	1	»	»	69	81	150					
Id.	»	1	»	»	114	94	208					
Id.	»	1	»	»	89	60	149					
Id.	»	1	»	»	82	57	139					
Id.	»	1	»	»	39	26	65					
Id.	»	1	»	»	12	10	22					
Id.	»	1	»	»	21	10	31					
Marum.	4 082	1	»	»	92	64	156	27	24	51	9–15	13.8
Id.	»	1	»	»	55	59	114					
Id.	»	1	»	»	55	34	89					
Id.	»	1	»	»	77	52	129	31	19	50	10–16	»
Id.	»	1	»	»	87	72	159	8	»	8	11–14	»
Id.	»	»	»	1	82	60	142					
Oldehove	2 732	1	»	»	76	80	156	»	»	»	»	35.7
Id.	»	1	»	»	48	51	99	48	51	99	5–14	»
Id.	»	1	»	»	18	6	24					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
23½	½	»	»	1	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
20½	2	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
30	[1]) ½	»	»	6						
»	[1])	»	»	3						[1]) Op het leerplan komt teekenonderwijs niet voor. Er worden echter in alle klassen eenige teekenoefeningen gehouden.
»	[1])	»	»	2						
24½	2	»	»	1	1					
25	½	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
23½	1½	»	»	1	1	1				
25	4	»	»	1	»	1	1			
25	2	»	»	1	1	1	1			
18-24	3	»	»	2	naar voorbeelden op het bord.					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Oldekerk	1 270	1	»	»	44	47	91					
Id.	»	1	»	»	32	23	55					
Zuidhorn	2 847	1	»	»	84	76	160					
Id.	»	1	»	»	98	103	201					
Id.	»	»	»	1	86	77	163					
Totaal	30 455	40	»	6	2 557	2 241	4 798	402	343	745	5–16	15.5
Arrondissement Onderdendam.												
Baflo	2 341	1	»	»	22	16	38	»	»	»	»	11.1
Id.	»	1	»	»	60	62	122					
Id.	»	1	»	»	70	67	137					
Id.	»	1	»	»	21	16	37	21	16	37	6–13	»
Bedum	5 140	1	»	»	118	94	212	26	27	53	10–13	43.5
Id.	»	1	»	»	79	68	147	79	68	147	5–13	»
Id.	»	1	»	»	24	20	44	24	20	44	8–13	»
Id.	»	1	»	»	68	81	149	68	81	149	5–15	»
Id.	»	»	»	1	20	31	51					
Id.	»	»	»	1	153	146	299					
Eenrum	3 272	1	»	»	131	116	247	80	76	156	5–9	28.7
Id.	»	1	»	»	51	54	105					
Id.	»	1	»	»	105	87	192					
Kantens	2 302	1	»	»	72	44	116	»	»	»	»	17.7
Id.	»	1	»	»	32	17	49					
Id.	»	1	»	»	37	33	70	37	33	70	6–12	»
Id.	»	1	»	»	29	34	63					
Id.	»	1	»	»	44	48	92					
Kloosterburen	2 105	1	»	»	42	30	72					
Id.	»	1	»	»	58	67	125					
Id.	»	»	»	1	61	60	121					
Leens	4 131	»	»	1	90	72	162	»	»	»	»	44.5
Id.	»	»	»	1	38	39	77					
Id.	»	1	»	»	51	59	110	51	59	110	5–14	»
Id.	»	1	»	»	46	51	97	6	1	7	10–14	»
Id.	»	1	»	»	42	46	88	42	46	88	5–14	»
Id.	»	1	»	»	13	27	40	13	27	40	6–12	»
Id.	»	1	»	»	45	31	76	9	4	13	9–14	»
Id.	»	1	»	»	32	24	56	32	24	56	5–14	»
Middelstum	2 319	1	»	»	61	61	122	40	41	81	7–12	18.[illegible]
Id.	»	1	»	»	29	29	58					
Id.	»	1	»	»	5	14	19					
Id.	»	»	»	1	124	126	250					
Ulrum	3 624	1	»	»	82	60	142	30	16	46	9–15	40.3
Id.	»	1	»	»	101	82	183					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
»	»	»	»	21	5	3	2			V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
25	1½	»	»	1	1					[1]) De lessen worden gegeven voor rekening van het schoolhoofd.
25	3	»	»	4	1	1				
23½	1½	»	»	4	1	1				[2]) Bovendien teekent de hoogste klasse 1 uur per week buiten de schooluren.
23	1½	»	»	2	1					
23	2	»	»	4	1	1	1			[3]) Voor alle klassen te zamen.
56	4	»	»	5	1					
24½	½	»	»	1	1					
20	5	»	»	3	1					
25	[1]) 2	»	»	1	1	1	1			
25	[2]) ¾	»	»	1	1	1	1			
[3]) 113	[3]) 12	»	»	1	1					
25	2	»	»	1	1	1				
»	»	»	»	2	1					
25	8	»	»	2	1					
[3]) 81	[3]) 5	»	»	3	1	»	1			

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Ulrum	»	1	»	»	41	34	75	16	16	32	9–13	»
Id.	»	1	»	»	20	19	39	»	»	»	»	»
Id.	»	»	»	1	72	69	141	72	69	141	6–13	»
Id.	»	»	»	1	59	51	110	30	29	59	8–13	»
Usquert.	1 802	1	»	»	123	142	265	15	»	15	10–15	5.7
Warffum	2 408	1	»	»	127	112	239					
Id.	»	1	»	»	18	16	34					
Id.	»	1	»	»	21	1	22					
Id.	»	»	»	1	49	48	97					
Winsum	2 152	1	»	»	88	103	191	88	103	191	6–15	54.7
Id.	»	»	»	1	100	58	158					
Totaal . . .	31 596	36	»	10	2 774	2 565	5 339	779	756	1 535	5–15	28.7
Arrondissement Appingedam.												
Appingedam	4 299	1	»	»	105	114	219	21	20	41	8–11	10.—
Id.	»	1	»	»	79	55	134	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	37	19	56					
Id.	»	1	»	»	27	25	52	12	15	27	6–9	»
Id.	»	»	1	»	12	4	16					
Id.	»	»	»	1	107	100	207					
Bierum	3 746	1	»	»	48	43	91	»	»	»	»	15.1
Id.	»	1	»	»	81	58	139					
Id.	»	1	»	»	53	47	100	23	27	50	8–13	»
Id.	»	1	»	»	23	41	64	14	19	33	8–14	»
Id.	»	1	»	»	19	15	34	10	12	22	8–14	»
Id.	»	1	»	»	67	63	130					
Id.	»	»	»	1	93	46	139					
Delfzijl	6 441	1	»	»	200	192	392	184	208	392	4–15	35.3
Id.	»	1	»	»	107	108	215					
Id.	»	1	»	»	36	39	75					
Id.	»	1	»	»	37	39	76					
Id.	»	1	»	»	31	32	63	7	6	13	7–10	»
Id.	»	1	»	»	35	48	83					
Id.	»	1	»	»	17	17	34					
Id.	»	»	»	1	122	93	215					
Loppersum.	2 816	1	»	»	112	102	214					
Id.	»	1	»	»	36	32	68					
Id.	»	1	»	»	21	12	33					
Id.	»	»	»	1	82	76	158					
Stedum.	2 337	1	»	»	51	31	82	»	»	»	»	26.—
Id.	»	1	»	»	53	46	99					
Id.	»	1	»	»	46	46	92	46	46	92	5–12	»
Id.	»	»	»	1	44	35	79					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
30	[1]) 1¾	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
»	[1])									
20	1	»	»	2	1					R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
22½	½	»	»	1	»	»	1			
25	2	»	1	»	1	1	1	1		B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
[5]) 171	[2]) 7	[3]) 1	»	6	1	1	1			M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	»	»	1	45	19	8	7	1		
										[1]) Eigenlijk handteekenen volgens de wet wordt niet gegeven.
										[2]) Voor alle klassen te zamen.
25	1	»	»	1	1	»	1			[3]) Ook wordt door het hoofd der school van wege de gemeente 3 uur teekenonderwijs gegeven aan betalende leerlingen.
»	[1])									
22½	[4]) 2½	»	»	1	1					[4]) Teekenonderwijs wordt alleen gegeven aan de jongste leerlingen.
										[5]) Van geregeld teekenonderwijs kan hier geen sprake zijn. Wel wordt het gegeven als bij gelegenheid.
24	1	»	»	1	1	1				
23	2	»	»	1	1	»	1			
24	1	»	»	1	1	1				
24	1	»	»	7	1					
25	1	»	»	1	1					
24½	[5]) ½	»	»	1	naar eene teekening op het bord.					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Uithuizen	3 300	1	»	»	168	161	329	3	»	3	10–14	0.5
Id.	»	»	»	1	76	54	130					
Id.	»	»	»	1	64	55	119					
Uithuizermeeden . . .	3 909	1	»	»	102	78	180	»	»	»	»	13.3
Id.	»	1	»	»	55	47	102	23	19	42	8–14	»
Id.	»	1	»	»	59	38	97					
Id.	»	1	»	»	14	15	29	6	7	13	10–12	»
Id.	»	1	»	»	19	20	39	14	16	30	6–12	»
Id.	»	»	»	1	110	84	194					
't Zandt	»	1	»	»	25	33	58	18	23	41	7–13	34.8
Id.	»	1	»	»	30	35	65					
Id.	»	1	»	»	49	44	93					
Id.	»	1	»	»	60	45	105	24	16	40	8–14	»
Id.	»	1	»	»	24	28	52	»	»	»	»	»
Id.	»	1	»	»	64	58	122	64	58	122	5–14	»
Id.	»	»	»	1	39	49	88					
Totaal . . .	30 463	35	1	9	2 739	2 422	5 161	469	492	961	4–15	18.6
Totaal van het district.	149 639	138	1	35	12 225	11 246	23 471	4 020	3 590	7 610	4–17	32.4
DISTRICT WINSCHOTEN.												
Arrondissement Winschoten.												
Beerta	4 242	1	»	»	150	132	282	»	»	»	»	35.4
Id.	»	1	»	»	107	98	205	77	87	164	5–10	»
Id.	»	1	»	»	95	86	181					
Id.	»	1	»	»	84	72	156	70	56	126	5–14	»
Finsterwolde.	2 904	1	»	»	205	128	333	35	15	50	11–15	7.8
Id.	»	1	»	»	63	49	112					
Id.	»	1	»	»	104	89	193					
Midwolda	4 349	1	»	»	168	129	297	24	12	36	10–15	24.5
Id.	»	1	»	»	110	96	206	29	15	44	8–12	»
Id.	»	1	»	»	48	37	85					
Id.	»	1	»	»	14	10	24	14	10	24	5–14	»
Id.	»	»	»	1	124	110	234	53	50	103	8–14	»
Nieuwe-Schans . . .	1 403	1	»	»	157	138	295	157	138	295	6–12	100.—
Nieuwolda.	2 361	1	»	»	136	128	264					
Id.	»	1	»	»	46	48	94					
Id.	»	1	»	»	17	15	32					
Scheemda.	5 060	1	»	»	126	96	222	6	2	8	12–14	4.1
Id.	»	1	»	»	101	85	186	13	3	16	11–15	»
Id.	»	1	»	»	63	55	118	11	4	15	9–14	»
Id.	»	1	»	»	43	47	90					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
20-25	2	»	»	1	1	1	1			V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
23	2	»	»	1	1	1				R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
23	2	»	»	1	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
24	1	»	»	1	1					
25	2	»	»	1	1					O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
25	1	»	»	1	1					
»	[1])									[1]) De leerlingen die geen mondeling onderwijs ontvangen, teekenen wel eens wat om bezig te zijn. Dit teekenen heeft voor het teekenen leeren echter geene waarde.
24	1	»	»	1	1	1				
»	»	»	»	21	14	5	3			[2]) In alle klassen te zamen.
»	»	»	2	226	64	26	29	1		
»	47.5	3	»	»	4	1				
»	22	5½	»	»	4	1				
26½	2	»	»	1	1					
26	1½	»	»	1	1	1	1			
»	25	1	»	»	1	1				
»	26½	8	»	»	1	1				
»	25	1	»	»	1	1				
[2]) 144	[2]) 6	»	»	»	2	1				
30	2	»	»	1	1					
»	30	2	1	»	1	1				
»	30	1	1	»	1	1	1			

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Scheemda	»	1	»	»	118	107	225					
Id.	»	1	»	»	67	47	114					
Termunten	3 137	1	»	»	37	45	82					
Id.	»	1	»	»	23	15	38					
Id.	»	1	»	»	63	53	116					
Id.	»	1	»	»	78	95	173					
Id.	»	1	»	»	39	57	96					
Id.	»	»	»	1	70	51	121					
Winschoten.	7 559	1	»	»	244	174	418	»	»	»	»	21.1
Id.	»	1	»	»	174	185	359					
Id.	»	1	»	»	200	162	362	140	107	[1]) 247	6–9	»
Id.	»	1	»	»	»	29	29					
Totaal . .	31 015	30	»	2	3 074	2 668	5 742	629	499	1 128	5–15	19.6
Arrondissement Hoogezand.												
Hoogezand	8 471	1	»	»	35	19	54	34	17	51	10–16	59.7 [2])
Id.	»	1	»	»	88	78	166	88	78	166	5–14	» [2])
Id.	»	1	»	»	149	118	267	149	118	267	5–13	» [2])
Id.	»	1	»	»	92	109	201	92	109	201	5–13	»
Id.	»	1	»	»	33	31	64					
Id.	»	1	»	»	122	146	268					
Id.	»	1	»	»	64	64	128	35	41	76	7–13	»
Id.	»	1	»	»	51	57	108					
Id.	»	1	»	»	63	51	114	27	30	57	8–12	»
Noordbroek.	2 543	1	»	»	151	157	308	»	»	»	»	21.1
Id.	»	1	»	»	46	62	108	46	62	108	5–14	»
Id.	»	1	»	»	41	36	77					
Noorddijk	1 524	1	»	»	58	37	95					
Id.	»	1	»	»	25	19	44					
Id.	»	1	»	»	46	40	86					
Sappemeer	4 979	1	»	»	250	249	499	14	11	25	10–13	3.[illegible]
Id.	»	1	»	»	76	78	154					
Id.	»	»	»	1	76	57	133					
Slochteren	10 004	1	»	»	46	42	88					
Id.	»	1	»	»	144	142	286					
Id.	»	1	»	»	91	68	159					
Id.	»	1	»	»	107	80	187					
Id.	»	1	»	»	64	47	111					
Id.	»	»	»	1	71	50	121					
Id.	»	1	»	»	124	100	224					
Id.	»	1	»	»	89	83	172					
Id.	»	1	»	»	77	71	148					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
[2]) 75	[2]) 5	»	»	4	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	»	2	»	22	12	2	1			[1]) Het teekenonderwijs is geen afzonderlijk onderwijs, doch dient enkel als nevenoefeningen bij het schrijfonderwijs. [2]) In alle klassen te zamen.
25	3	»	»	1	1	»	1			
[2]) 95	[2]) 4½	»	»	4	1	1				
[2]) 95½	[2]) 4½	»	»	4	1	1				
[2]) 84½	[2]) 5½	»	»	4	1	1	1			
25	2	»	»	1	1					
23	2	»	»	1	1					
27½	2	»	»	2	1					
22½	2	1	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Slochteren	»	1	»	»	25	28	53					
Id.	»	1	»	»	50	37	87					
Id.	»	1	»	»	65	59	124					
Ten Boer.	5 109	1	»	»	42	55	97					
Id.	»	1	»	»	33	25	58					
Id.	»	1	»	»	53	67	120					
Id.	»	1	»	»	30	32	62					
Id.	»	1	»	»	74	97	171					
Id.	»	1	»	»	59	58	117					
Id.	»	1	»	»	12	10	22					
Id.	»	»	»	1	54	52	106					
Id.	»	»	»	1	56	59	115					
Zuidbroek	2 579	1	»	»	124	121	245					
Id.	»	1	»	»	129	108	237					
Totaal . . .	35 209	37	»	4	3 085	2 899	5 984	485	466	951	5–16	15.9
Arrondissement Veendam.												
Meeden.	1 667	1	»	»	121	127	248	121	127	248	6–14	100.— [1]
Muntendam.	3 113	1	»	»	185	153	338	185	153	338	6–14	100.— [1]
Id.	»	1	»	»	46	36	82	46	36	82	6–14	»
Oude Pekela	5 039	1	»	»	223	233	456					
Id.	»	1	»	»	120	87	207					
Id.	»	»	1	»	9	1	10					
Id.	»	»	»	1	89	68	157					
Veendam.	10 522	1	»	»	105	118	223	»	»	»	»	1.9
Id.	»	1	»	»	93	83	176					
Id.	»	1	»	»	107	96	203					
Id.	»	1	»	»	99	52	151					
Id.	»	1	»	»	119	95	214					
Id.	»	1	»	»	78	57	135					
Id.	»	1	»	»	55	44	99					
Id.	»	1	»	»	107	84	191					
Id.	»	1	»	»	8	6	14					
Id.	»	1	»	»	»	30	30	»	30	30	11–16	»
Id.	»	»	»	1	81	61	142					
Wildervank.	8 839	1	»	»	33	3	36	10	»	10	14–16	0.7
Id.	»	1	»	»	149	135	284					
Id.	»	1	»	»	117	121	238					
Id.	»	1	»	»	112	135	247					
Id.	»	1	»	»	141	120	261					
Id.	»	1	»	»	35	26	61					
Id.	»	1	»	»	14	8	22					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister. [1]) In alle klassen te zamen.
»	»	1	»	18	8	3	2			
[1]) 133	[1]) 4½	»	»	5	1	1				
[1]) 140	[1]) 7	»	»	7	1					
15¾	4¼	»	»	2	1					
25	4	1	1	»	1					
24	4	»	»	1	1	1	1			

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Wildervank.	»	1	»	»	103	86	189					
Id.	»	»	»	1	86	88	174					
Totaal . .	29 180	23	1	3	2 435	2 153	4 588	362	346	708	6–16	15.4
Arrondissement Onstwedde.												
Bellingwolde	4 391	1	»	»	12	1	13	»	»	»	»	88.5
Id.	»	1	»	»	103	111	214	103	111	214	6–14	»
Id.	»	1	»	»	52	46	98	52	46	98	5–14	»
Id.	»	1	»	»	103	89	192	66	44	110	8–13	»
Id.	»	1	»	»	166	143	309	166	143	309	5½–14	»
Nieuwe Pekela. . . .	5 048	1	»	»	109	97	206	»	»	»	»	19.1
Id.	»	1	»	»	99	99	198					
Id.	»	1	»	»	97	82	179					
Id.	»	»	»	1	112	71	183	81	65	146	6–12	»
Onstwedde	8 429	1	»	»	171	169	340					
Id.	»	1	»	»	81	73	154					
Id.	»	1	»	»	118	122	240					
Id.	»	1	»	»	62	51	113					
Id.	»	1	»	»	56	69	125					
Id.	»	1	»	»	113	97	210					
Id.	»	»	»	1	74	71	145					
Vlagtwedde.	5 046	1	»	»	90	50	140					
Id.	»	1	»	»	59	45	104					
Id.	»	1	»	»	24	12	36					
Id.	»	1	»	»	62	44	106					
Id.	»	1	»	»	129	120	249					
Id.	»	1	»	»	76	51	127					
Wedde.	2 651	1	»	»	79	65	144	79	65	144	6–14	100.—
Id.	»	1	»	»	140	117	257	140	117	257	6–13	»
Totaal . . .	25 565	22	»	2	2 187	1 895	4 082	687	591	1 278	5–14	31.3
Totaal van het district.	120 969	112	1	11	10 782	9 614	20 396	2 163	1 902	4 065	5–16	20.—
DE PROVINCIE . .	270 608	250	2	46	23 007	20 860	43 867	6 183	5 492	11 675	4–17	26.7

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
»	»	1	1	15	5	2	1	»	»	R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
[1]) 168	[1]) 7	»	»	4	1					O. Naar ornamenten in pleister.
24	6	»	»	2	1	1				M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
23	1	»	»	3	1					
[1]) 136	[1]) 6½	»	»	5	1					[1]) In alle klassen te zamen.
19½	½	»	»	1	1					
20½	[1]) 6	»	»	3	1					
20½	[1]) 5	»	»	5	1					
»	»	»	»	23	7	1	»	»	»	
»	»	4	1	78	32	8	4	»	»	
»	»	4	3	304	96	34	33	1	»	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Provincie Drenthe.												
District Assen.												
Arrondissement Assen.												
Assen	8 856	1	»	»	165	166	331					
Id.	»	1	»	»	195	184	379					
Id.	»	1	»	»	72	61	133					
Id.	»	1	»	»	48	»	48					
Id.	»	1	»	»	76	42	118					
Id.	»	1	»	»	79	73	152					
Id.	»	1	»	»	28	49	77					
Id.	»	1	»	»	7	9	16					
Id.	»	1	»	»	»	80	80					
Id.	»	»	»	1	66	62	128					
Eelde	1 799	1	»	»	63	53	116					
Id.	»	1	»	»	64	46	110					
Norg	4 022	1	»	»	54	42	96					
Id.	»	1	»	»	12	8	20					
Id.	»	1	»	»	15	25	40					
Id.	»	1	»	»	36	13	49					
Id.	»	1	»	»	21	15	36					
Id.	»	1	»	»	54	36	90					
Id.	»	1	»	»	32	34	66					
Peize	1 591	1	»	»	92	91	183					
Id.	»	1	»	»	44	33	77					
Roden.	2 707	1	»	»	96	99	195					
Id.	»	1	»	»	28	31	59					
Id.	»	1	»	»	38	36	74					
Rolde	1 746	1	»	»	77	63	140					
Id.	»	1	»	»	38	24	62					
Id.	»	1	»	»	10	19	29					
Smilde.	5 135	1	»	»	107	76	183					
Id.	»	1	»	»	80	77	157					
Id.	»	1	»	»	72	56	128					
Id.	»	1	»	»	113	117	230					
Id.	»	»	»	1	71	49	120					
Vries	2 965	1	»	»	40	38	78					
Id.	»	1	»	»	23	27	50					
Id.	»	1	»	»	50	36	86					
Id.	»	1	»	»	27	24	51					
Id.	»	1	»	»	13	22	35					
Id.	»	1	»	»	13	13	26					
Id.	»	1	»	»	15	17	32					
Totaal . . .	28 821	37	»	2	2 134	1 946	4 080	»	»	»	»	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs genieten.	niet uitsluitend teekenonderwijs genieten.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Arrondissement Borger.												
Anlo	3 467	1	»	»	35	35	70	»	»	»	»	32.4
Id.	»	1	»	»	18	12	30					
Id.	»	1	»	»	56	52	108					
Id.	»	1	»	»	19	20	39	19	20	39	7—13	»
Id.	»	1	»	»	38	61	99	15	24	39	9—12	»
Id.	»	1	»	»	43	27	70					
Id.	»	1	»	»	41	43	84	41	43	84	6—13	»
Borger.	6 195	1	»	»	86	72	158					
Id.	»	1	»	»	44	37	81					
Id.	»	1	»	»	37	37	74					
Id.	»	1	»	»	80	65	145					
Id.	»	1	»	»	27	29	56					
Id.	»	1	»	»	176	129	305					
Id.	»	1	»	»	62	69	131					
Gasselte	2 267	1	»	»	47	48	95	41	42	83	6—14	90.0
Id.	»	1	»	»	75	68	143	65	64	129	6—13	» 24.
Id.	»	1	»	»	42	28	70	41	26	67	6—15	» 24.
Gieten.	2 250	1	»	»	74	75	149					
Id.	»	1	»	»	84	67	151					
Odoorn	6 928	1	»	»	38	49	87					
Id.	»	1	»	»	43	41	84					
Id.	»	1	»	»	36	32	68					
Id.	»	1	»	»	102	79	181					
Id.	»	1	»	»	20	36	56					
Id.	»	1	»	»	49	49	98					
Id.	»	1	»	»	49	57	106					
Id.	»	1	»	»	44	35	79					
Id.	»	1	»	»	70	66	136					
Zuidlaren.	2 153	1	»	»	155	124	279					
Id.	»	1	»	»	38	27	65					
Totaal . . .	23 260	30	»	»	1 728	1 569	3 297	222	219	441	6—15	13.4
Arrondissement Emmen.												
Coevorden	3 048	1	»	»	94	82	176					
Id.	»	1	»	»	65	59	124					
Id.	»	1	»	»	64	44	108					
Id.	»	1	»	»	14	14	28					
Id.	»	1	»	»	14	5	19					
Dalen	2 515	1	»	»	94	89	183					
Id.	»	1	»	»	30	29	59					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
30	2	»	»	1	1	1				
28	1	»	»	1	1					
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
24	2	»	»	2	1	»	1			
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
20	6	»	»	1	1	1				
24-25	$^1/_2$-2	»	»	2	1	1				
24-25	4	»	»	1	1	1				
»	»	»	»	8	6	4	1	»	»	

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Dalen	»	1	»	»	51	32	83					
Id.	»	1	»	»	31	22	53					
Emmen	12,378	1	»	»	120	78	198					
Id.	»	1	»	»	48	48	96					
Id.	»	1	»	»	58	63	121					
Id.	»	1	»	»	45	48	93					
Id.	»	1	»	»	115	97	212					
Id.	»	1	»	»	141	97	238					
Id.	»	1	»	»	40	32	72					
Id.	»	1	»	»	68	54	122					
Id.	»	1	»	»	143	132	275					
Id.	»	1	»	»	120	114	234					
Id.	»	1	»	»	68	71	139					
Id.	»	»	»	1	49	36	85					
Schoonebeek. . . .	1 707	1	»	»	83	53	136	40	28	68	5—11	49.4
Id.	»	1	»	»	34	33	67	15	16	31	6—10	»
Id	»	1	»	»	17	23	40	10	11	21	5—9	»
Sleen	2 916	1	»	»	62	57	119	62	57	119	5—13	100.—
Id.	»	1	»	»	53	53	106	53	53	106	5—14	»
Id.	»	1	»	»	79	62	141	79	62	141	5—14	»
Id.	»	1	»	»	50	39	89	50	39	89	5—14	»
Totaal . . .	22 564	27	»	1	1 850	1 566	3,416	309	266	575	5—14	16.8
Arrondissement Hoogeveen.												
Beilen	4 512	1	»	»	197	184	381	49	48	97	9—16	13.1
Id.	»	1	»	»	58	53	111					
Id.	»	1	»	»	56	52	108					
Id.	»	1	»	»	30	36	66					
Id.	»	1	»	»	42	34	76					
Hoogeveen	11 866	1	»	»	70	45	115	51	28	79	8—15	21.1
Id.	»	1	»	»	101	82	183	101	82	183	5—13	»
Id.	»	1	»	»	101	71	172					
id.	»	1	»	»	117	76	193					
Id.	»	1	»	1	123	123	246					
Id.	»	1	»	»	71	45	116	33	26	59	5—8	»
Id.	»	1	»	»	45	30	75					
Id.	»	»	»	1	116	97	213					
Id.	»	»	»	1	93	113	206					
Oosterhesselen . . .	1 329	1	»	»	26	44	70					
Id.	»	1	»	»	34	40	74					
Id.	»	1	»	»	13	24	37					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende flakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
24½	1½	»	»	1	1					
29	1	»	»	1	1					
29	1	»	»	1	1					
22	8	»	»	2	1					
26	8	»	»	2	1					
24	8	»	»	2	1					
25–29	6	»	»	2	1					
»	»	»	»	11	7	»	»	»	»	
25	4	»	»	2	1	»	1			
29	8	»	»	2	1	»	1	1		
25	1	»	»	2						
26	2	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Westerbork	2 610	1	»	»	69	68	137					
Id.	»	1	»	»	27	29	56					
Id.	»	1	»	»	24	26	50					
Id.	»	1	»	»	41	52	93					
Zuidwolde	3 395	1	»	»	119	90	209					
Id.	»	1	»	»	55	34	89					
Id.	»	1	»	»	32	40	72					
Id.	»	1	»	»	44	30	74					
Id.	»	1	»	»	47	40	87					
Zweelo	1 155	1	»	»	49	46	95					
Id.	»	1	»	»	19	20	39					
Totaal . . .	24 867	26	»	2	1 819	1 624	3 443	234	184	418	5—16	12.1
Arrondissement Meppel.												
Diever	1 902	1	»	»	76	88	164					
Id.	»	1	»	»	44	36	80					
Id.	»	1	»	»	13	14	27					
Id.	»	1	»	»	8	9	17					
Dwingelo. . . .	2 094	1	»	»	76	79	155					
Id.	»	1	»	»	62	54	116					
Id.	»	1	»	»	39	30	69					
Havelte	3 136	1	»	»	71	78	149	52	49	101	5—10	43.3
Id.	»	1	»	»	89	83	172	29	29	58	5—8	»
Id.	»	1	»	»	48	48	96	25	19	44	5—11	»
Id.	»	1	»	»	19	17	36	7	8	15	9—12	»
Id.		1	»	»	32	19	51					
Meppel	8 825	1	»	»	366	352	718					
Id.	»	1	»	»	142	152	294					
Id.	»	1	»	»	16	11	27					
Id.	»	1	»	»	86	30	116					
Id.	»	»	1	»	»	16	16					
Id.	»	»	»	1	99	87	186					
Nijeveen	1 241	1	»	»	72	78	150					
Id.	»	»	»	1	36	31	67					
Ruinen	3 363	1	»	»	123	118	241					
Id.	»	1	»	»	44	37	81					
Id.	»	1	»	»	41	29	70					
Id.	»	1	»	»	34	43	77					
Id.	»	1	»	»	14	17	31					
Id.	»	1	»	»	14	9	23					
Ruinerwold	2 272	1	»	»	71	74	145	71	74	145	5—12	100.—
Id.	»	1	»	»	38	49	87	38	49	87	5—12	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	»	»	»	7	4	»	2	1	»	[1]) In verband met reken- en schrijfonderwijs of verder rechtlijnige figuren.
24	2	»	»	2	1					
24	[1]) 2	»	»	1	»					
24	6	»	»	1	1					
24	2	»	»	1	1					
23	3	»	»	3	1					
23	3	»	»	2	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Ruinerwold	»	1	»	»	10	10	20	10	10	20	5—12	»
Id.	»	»	»	1	54	58	112	54	58	112	5—12	»
Vledder	2 553	1	»	»	80	61	141	»	»	»	»	6.5
Id.	»	1	»	»	37	28	65					
Id.	»	1	»	»	62	51	113	20	»	20	9—13	»
Id.	»	1	»	»	80	67	147					
Id.	»	1	»	»	28	42	70	15	»	15	9—14	»
de Wijk	2 411	1	»	»	102	80	182					
Id.	»	1	»	»	57	37	94					
Totaal . . .	27 797	33	1	3	2 283	2 122	4 405	321	296	617	5—14	14.—
De provincie. . .	127 309	153	1	8	9 814	8 827	18 641	1 086	965	2 051	5—16	11.—

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
23	3	»	»	1	1					
23	2	»	»	1	1					V. Naar platen voorstellende flakke figuren.
26	[1]) 4	»	»	1	1	»	1	1		R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
26	4	»	»	1	1	»	1			B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
»	»	»	»	14	9	»	2	1	»	M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	»	»	»	40	26	4	5	2	»	[1]) Wordt alleen in het winterhalfjaar in de avonduren gegeven.

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Provincie Limburg.												
DISTRICT MAASTRICHT.												
Arrondissement Maastricht.												
Cadier en Keer. . . .	705	1	»	»	66	42	108					
Eijsden	2 228	1	»	»	174	7	181	174	7	181	2-15	51.4
Id.	»	»	»	1	9	162	171					
St. Geertruid	925	1	»	»	89	83	172	49	46	95	8-12	55.2
Gronsfeld	1 901	1	»	»	38	24	62					
Id.		1	»	»	68	52	120					
Gulpen	2 741	1	»	»	155	12	167	155	12	167	6-14	51.2
Id.	»	»	»	1	»	159	159					
Heer	1 560	1	»	»	109	97	206					
Maastricht.	31 631	1	»	»	271	231	502	271	231	502	6-14	35.2
Id.	»	1	»	»	105	77	182	105	77	182	6-14	»
Id.	»	1	»	»	163	115	278	163	115	278	6-16	»
Id.	»	»	»	1	192	»	192	30	»	30	10-12	»
Id.	»	»	»	1	220	»	220					
Id.	»	»	»	1	»	219	219					
Id.	»	»	»	1	»	72	72					
Id.	»	»	»	1	»	192	192					
Id.	»	»	»	1	»	244	244					
Id.	»	»	»	1	»	57	57					
Id.	»	»	»	1	748	»	748	100	»	100	10-12	»
Id.	»	»	»	1	»	259	259					
Id.	»	»	»	1	»	141	141					
Id.	»	»	»	1	»	152	152	»	92	92	9-20	»
Id.	»	»	»	1	271	»	271	140	»	140	9-13	»
Id.	»	»	»	1	»	209	209	»	75	75	10-17	»
Id.	»	»	»	1	26	11	37					
Margraten.	1 169	1	»	»	50	39	89	30	22	52	6-11	58.4
Mesch.	256	1	»	»	23	17	40					
Mheer.	942	1	»	»	74	69	143					
Noorbeek	793	1	»	»	51	37	88					
Oud-Vroenhoven . . .	1 632	1	»	»	95	73	168	95	»	95	6-16	56.5
St. Pieter.	1 105	1	»	»	51	34	85					
Rijckholt	264											
Slenaken	574	1	»	»	39	38	77					
Wittem.	3 964	1	»	»	66	53	119	26	24	50	6-12	12.3
Id.	»	1	»	»	62	24	86					
Id.	»	1	»	»	49	21	70					
Id.	»	1	»	»	76	57	133					
Totaal . .	51 790	1)21	»	16	3 340	3 079	6 419	1 338	701	2 039	6-17	31.8

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
27	6½	»	»	3	1					V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
25	6½	»	»	2	Naar teekeningen op het bord.					
30	1	»	»	3	1	1				
26	21	»	»	11	1	»	1	1		[1]) Bovendien 1 school gesloten wegens vacature van haar hoofd.
24	6	»	»	7	1	1	1			
28	1½ à 2	»	»	11	1	1	1			
25	2	»	»	1	»	»	1			
25	2	»	»	1	1	1	1			
25	9	»	»	4	1	1	1			
28	4	»	»	3	1	1	1			
28	3	»	1	»	1	1				
21	1½	»	»	1	»	1				
22½	4	»	»	2	»	1				
23½	1½	»	»	2	Lijnen en figuren op het bord.					
»	»	»	1	51	9	9	7	1		

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Arrondissement Meerssen.												
Ambij	1 002	1	»	»	62	45	107	5	»	5	10-13	4.7
Beek	2 797	1	»	»	192	151	343					
Bemelen	309	1	»	»	24	14	38	9	2	11	10-12	28.9
Berg en Terblijt	1 162	1	»	»	65	33	98					
Id.	»	»	»	1	»	105	105					
Borgharen	638	1	»	»	43	45	88					
Bunde	981	1	»	»	53	5	58					
Id.	»	»	»	1	»	112	112					
Elsloo	1 400	1	»	»	114	91	205					
Geulle	1 020	1	»	»	64	62	126	64	62	126	7-12	100
Houthem	928	1	»	»	74	47	121	60	40	100	7-13	82.6
Hulsberg	1 369	1	»	»	78	54	132					
Itteren	484	1	»	»	37	47	84					
Meerssen	3 875	1	»	»	49	39	88	»	»	»	»	25.2
Id.	»	1	»	»	220	54	274	49	1	50	10-16	»
Id.	»	»	»	1	»	126	126	»	100	100	12-22	»
Id.	»	»	»	1	»	143	143					
Id.	»	»	»	1	»	18	18	»	11	11	13-18	»
Oud-Valkenburg	685	1	»	»	41	17	58					
Schimmert	1 348	1	»	»	75	70	145					
Id.	»	»	»	1	»	17	17					
Schin op Geulle	758	1	»	»	41	34	75					
Id.	»	»	»	1	75	44	119					
Stein	1 926	1	»	»	128	127	255					
Ulestraten	780	1	»	»	46	42	88	38	»	38	7-12	43.2
Valkenburg	1 134	1	»	»	102	»	102					
Id.	»	»	»	1	»	100	100					
Wijlre	1 737	1	»	»	85	67	152					
Totaal	24 333	20	»	8	1 668	1 709	3 377	225	216	441	7-22	13.1
Arrondissement Heerlen.												
Amstenrade	566	1	»	»	55	53	108					
Bocholtz	1 384	1	»	»	91	82	173					
Brunssum	1 218	1	»	»	92	»	92	1	»	1	12	0.4
Id.	»	»	»	1	»	176	176					
Eijgelshoven	486	[1]										
Heerlen	5 746	1	»	»	278	1	279	85	1	86	10-13	31.6
Id.	»	1	»	»	113	88	201	52	51	103	7-14	»
Id.	»	»	1	»	»	206	206					
Id.	»	»	»	1	»	39	39	»	29	29	8-22	»
Id.	»	»	»	1	16	»	16	16	»	16	10-16	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
22¾	2¼	»	»	1	1	1				R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
23½	1½	»	»	1	vlakke figuren op het bord geteekend.					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
										M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
20	5	»	»	2	1					
21½	3½	»	»	2	»	1				[1]) Bovendien 1 school gesloten wegens vacature van haar hoofd.
32	4½	»	»	1	1	1	1			
42	2	1	»	1	1	1	1			
26	4	1	1	»	1	1	1	1		
23½	1½	»	»	2	1					
»	»	2	1	10	6	5	3	1		
22½	3	»	»	1	1					
21¾	2¼	»	»	5	1					
24	1	»	»	3	1					
35	1½	»	»	1	1	1				
32	1	»	1	»	1	1				

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Hoensbroek	1 248	1	»	»	80	84	164					
Kerkrade	6 472	1	»	»	245	»	245	245	»	245	6-13	25.9
Id.	»	1	»	»	88	58	146					
Id.	»	»	1	»	»	310	310					
Id.	»	»	»	1	74	»	74					
Id.	»	»	»	1	170	»	170					
Klimmen	1 200	1	»	»	82	55	137					
Nieuwenhagen	1 183	1	»	»	42	24	66					
Nuth	1 183	1	»	»	89	74	163	4	»	4	12-13	2.5
Rimburg	254	1	»	»	23	27	50					
Schaesberg	1 150	1	»	»	72	58	130					
Simpelveld	1 937	1	»	»	128	»	128	76	»	76	8-13	33.3
Id.	»	»	»	1	»	238	238	»	46	46	9-16	»
Ubach over Worms	1 293	1	»	»	47	18	65					
Vaals	4 799	1	»	»	140	10	150	17	3	20	11-14	3.6
Id.	»	1	»	»	80	56	136					
Id.	»	»	»	1	»	274	274					
Voerendaal	1 918	1	»	»	36	28	64	»	»	»	»	30.9
Id.	»	1	»	»	63	67	130	24	36	60	8-12	»
Wijnandsrade	565	1	»	»	39	30	69					
Totaal	32 602	1)20	2	7	2 143	2 056	4 199	520	166	686	6-22	16.3
Arrondissement Sittard.												
Bingelrade	438	1	»	»	21	19	40					
Born	1 628	1	»	»	36	41	77					
Id.	»	1	»	»	31	22	53					
Id.	»	1	»	»	72	66	138					
Broeksittard	661	1	»	»	46	51	97					
Geleen	2 426	1	»	»	74	76	150					
Id.	»	1	»	»	114	84	198					
Grevenbicht	1 129	1	»	»	95	68	163	15	10	25	10-13	14.5
Jabeek	423	1	»	»	32	21	53					
Limbricht	1 400	1	»	»	43	30	73					
Id.	»	1	»	»	43	32	75					
Id.	»	1	»	»	38	28	66					
Merkelbeek	653	1	»	»	49	34	83					
Munstergeleen	743	1	»	»	65	50	115					
Nieuwstadt	774	1	»	»	67	57	124					
Obbicht en Papenhoven	775	1	»	»	57	52	109					
Oirsbeek	1 028	1	»	»	30	35	65	»	»	»	»	47.6
Id.	»	1	»	»	28	31	59	28	31	59	6-13	»
Roosteren	904	1	»	»	54	62	116					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
22½	1	»	»	4	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
27½	2	»	»	1	1					
24	4	»	»	2	1					
32	6	»	»	3	1	1				[1]) Bovendien 1 school gesloten wegens vacature van haar hoofd.
30	1	»	»	1	1					
25	2	»	»	2	1					
»	»	»	1	23	11	4				
27½	1	»	»	2	1					
26½	½	»	»	1	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
Schinnen	2 044	1	»	»	60	41	101					
Id.	»	1	»	»	47	37	84					
Schinveld	1 220	1	»	»	91	62	153					
Sittard	5 685	1	»	»	345	235	580	»	»	»	»	2.9
Id.	»	»	»	1	12	5	17					
Id.	»	»	»	1	»	94	94					
Id.	»	»	»	1	»	73	73	»	22	22	11–20	»
Spaubeek	622	1	»	»	51	44	95					
Susteren	2 044	1	»	»	43	44	87					
Id.	»	1	»	»	126	114	240					
Urmond	1 208	1	»	»	94	64	158					
Totaal	25 805	27	»	3	1 864	1 672	3 536	43	63	106	6–20	3.–
Totaal van het district.	134 530	[1]88	2	34	9 015	8 516	17 531	2 126	1 146	3 272	6–22	18.7
DISTRICT ROERMOND.												
Arrondissement Roermond.												
Buggenum	731	1	»	»	52	42	94					
Echt	4 946	1	»	»	132	113	245	»	»	»	»	4.8
Id.	»	1	»	»	170	33	203					
Id.	»	»	1	»	»	125	125					
Id.	»	»	»	1	27	67	94	»	32	32	10–15	»
Haelen	904	1	»	»	97	75	172					
Herten	1 056	1	»	»	90	69	159					
Horn	1 267	1	»	»	99	101	200	99	101	200	6–14	100.–
Linne	1 030	1	»	»	75	66	141					
Maasbracht	1 514	1	»	»	102	89	191	102	89	191	6–14	100.–
Maasniel	2 209	1	»	»	135	115	250	135	115	250	6–13	100.–
Melick en Herkenbosch	1 713	1	»	»	42	49	91					
Id.	»	1	»	»	59	63	122	33	23	56	10–12	26.3
Montfort	821	1	»	»	85	68	153					
Nunhem	258											
St. Odiliënberg	1 028	1	»	»	78	75	153	78	75	153	6–13	100.–
Ohé en Laak	509	1	»	»	48	48	96					
Posterholt	1 424	1	»	»	107	8	115					
Id.	»	»	1	»	»	84	84					
Id.	»	»	»	1	»	41	41					
Roermond	11 618	1	»	»	330	»	330	»	»	»	»	24.9
Id.	»	1	»	»	161	66	227	161	66	227	6–13	»
Id.	»	»	»	1	11	19	30					
Id.	»	»	»	1	129	»	129					
Id.	»	»	»	1	»	381	381	»	50	50	8–11	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
43	1	»	»	2	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren. R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen). B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad. O. Naar ornamenten in pleister. M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
»	»	»	»	5	3	1				
»	»	2	3	89	29	19	10			[1]) Bovendien 2 scholen gesloten wegens vacature van haar hoofd. [2]) Verdeeld over de verschillende klassen.
»	1	»	»	1	1					
29	1	»	»	2	1					
24	[2]) 6	»	»	3	1	1				
23½	1¼	»	»	3	1					
22¾	3	»	»	2	1					
24	[2]) 6	»	»	2	1	1				
»	[2]) 9	»	»	5	1					
»	1	»	2	»	1					

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier lingengen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Roermond	»	»	»	1	»	100	100					
Id.	»	»	»	1	»	127	127	»	60	60	8–18	»
Id.	»	»	»	1	167	»	167	102	»	102	8–16	»
Id.	»	»	»	1	»	124	124					
Id.	»	»	»	1	23	95	118					
Id.	»	»	»	1	26	»	26					
Stevensweert	1 052	1	»	»	112	71	183					
Swalmen	2 338	1	»	»	183	151	334					
Vlodrop	1 077	1	»	»	64	64	128					
Totaal	35 495	20	2	11	2 604	2 529	5 133	710	611	1 321	6–18	25.7
Arrondissement Weert.												
Baexem	726	1	»	»	64	58	122	55	46	101	7–14	82.8
Beegden	689	1	»	»	66	46	112					
Grathem	1 134	1	»	»	68	68	136					
Heel en Panheel	983	1	»	»	62	54	116					
Heijthuizen	2 088	1	»	»	84	59	143	»	»	»	»	11.9
Id.	»	»	»	1	123	»	123					
Id.	»	»	»	1	»	136	136	»	48	48	9–22	»
Hunsel	1 068	1	»	»	35	30	65	35	30	65	7–11	39.9
Id.	»	1	»	»	54	44	98					
Ittervoort	253											
Meijel	1 507	1	»	»	117	101	218					
Nederweert	4 729	1	»	»	163	»	163					
Id.	»	1	»	»	75	63	138					
Id.	»	1	»	»	29	30	59					
Id.	»	»	»	1	»	123	123					
Neeritter	718	1	»	»	74	66	140					
Roggel	1 626	1	»	»	96	109	205					
Stramproij	1 131	1	»	»	75	62	137	18	10	82	10–12	20.4
Thorn	1 609	1	»	»	138	»	138					
Id.	»	»	»	1	»	35	35					
Id.	»	»	1	»	»	129	129					
Weert	7 911	1	»	»	95	»	95	»	»	»	»	38.9
Id.	»	1	»	»	111	46	157	111	46	157	6–14	»
Id.	»	1	»	»	104	86	190					
Id.	»	1	»	»	66	64	130	39	43	82	6–12	»
Id.	»	1	»	»	57	42	99					
Id.	»	1	»	»	34	21	55	34	21	55	6–12	»
Id.	»	1	»	»	24	20	44	24	20	44	7–11	»
Id.	»	»	»	1	»	77	77					
Id.	»	»	»	1	»	162	162	»	70	70	11–17	»

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
48	8	»	»	4	1	1	1	1		V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
34	10	1	»	2	1	1	1			R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
										O. Naar ornamenten in pleister.
»	»	1	2	24	10	4	2	1		M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
21	4	»	»	2	1	1				[1]) Verdeeld over de verschillende klassen.
30	2	»	»	1	1	1	1	1		
27½	»	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
27½	[1]) 6	»	»	3	1					
21½	2	»	»	1	1					
22	2	»	»	1	1					
24	1	»	»	1	1					
»	6	»	»	1	»	1				

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Weert	»	»	»	1	95	»	95	22	»	22	8-17	»
Wessem	1 012	1	»	»	87	65	152					
Totaal	27 184	23	1	7	1 996	1 796	3 792	338	334	672	6-22	17.8
Arrondissement Venlo.												
Arcen en Velden	2 178	1	»	»	70	»	70	52	»	52	6-9	50.9
Id.	»	1	»	»	70	63	133	50	45	95	7-9	»
Id.	»	»	»	1	»	86	86					
Beesel	2 016	1	»	»	71	41	112	12	10	22	9-12	66.5
Id.	»	1	»	»	79	76	155	79	76	155	6-13	»
Belfeld	595	1	»	»	38	30	68					
Grubbenvorst	1 700	1	»	»	61	»	61	»	»	»	»	28.9
Id.	»	1	»	»	61	44	105	52	36	88	7-12	»
Id.	»	»	»	1	»	139	139					
Helden	3 874	1	»	»	143	»	143	131	»	131	7-14	33.5
Id.	»	1	»	»	129	132	261	35	14	49	10-13	»
Id.	»	»	»	1	»	133	133					
Horst	3 985	1	»	»	93	89	182					
Id.	»	1	»	»	233	146	379					
Kessel	1 519	1	»	»	105	4	109	54	3	57	9-12	24.8
Id.	»	»	»	1	»	121	121					
Maasbree	5 367	1	»	»	155	109	264	155	109	264	7-13	52.5
Id.	»	1	»	»	104	89	193	77	57	134	7-13	»
Id.	»	1	»	»	161	140	301					
Neer	1 584	1	»	»	116	116	232	116	116	232	6-12	100.—
Sevenum	2 138	1	»	»	108	111	219					
Tegelen	3 190	1	»	»	170	»	170	43	»	43	10-13	18.9
Id.	»	1	»	»	69	51	120					
Id.	»	»	»	1	»	32	32	»	32	32	14	»
Id.	»	»	»	1	»	130	130					
Id.	»	»	»	1	»	105	105	»	30	30	14	»
Venlo	10 550	1	»	»	352	90	442	20	5	25	9-13	5.7
Id.	»	1	»	»	265	45	310					
Id.	»	1	»	»	46	»	46	46	»	46	6-11	»
Id.	»	»	»	1	»	387	387					
Id.	»	»	»	1	»	65	65					
Totaal	38 606	22	»	9	2 699	2 574	5 273	922	533	1 455	6-14	27.6
Arrondissement Gennep.												
Bergen	4 817	1	»	»	76	70	146					
Id.	»	1	»	»	85	65	150					
Id.	»	1	»	»	66	52	118					

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die		Aard van het onderwijs.					*Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.*
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend teekenonderwijs geven.	niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	V.	R.	B.	O.	M.	
32	2	1	1	»	1	1				V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
»	»	1	1	12	9	4	1	1		R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen.)
25½	4½	»	»	2	1					B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
25	2	»	»	2	voorbeelden op het geruite bord.					O. Naar ornamenten in pleister.
27	1	»	»	2	1					M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
27	1	»	»	2	1					
25	1	»	»	2	1					[1]) Verdeeld over de verschillende klassen.
28	1½	»	»	2	1					
23½	1¼	»	»	1	1					
22	¾	»	»	2	1	1				
25	10¼	»	»	3	1					
26¼	¾	»	»	3	1					
25	2½	»	»	2	1					
26½	1	»	»	1	1					
24	3	»	»	1	1	1				
22	2	»	»	1	1	1				
»	1	»	»	2	1					
26	[1]) 5	»	»	2	1					
»	»	»	»	30	15	3				

PROVINCIE. — DISTRICT. — ARRONDISSEMENT. — GEMEENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Scholen.			Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.			Leeftijd dier leerlingen.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.
		Openbare.	Gesubsidieerd bijzondere.	Niet gesubsidieerd bijzondere.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jaren.	
Bergen	»	1	»	»	85	63	148					
Id.	»	1	»	»	59	54	113					
Broekhuizen.	891	1	»	»	66	59	125					
Gennep.	1 765	1	»	»	120	20	140					
Id.	»	»	»	1	»	149	149					
Meerlo	1 687	1	»	»	54	66	120					
Id.	»	1	»	»	46	32	78					
Id.	»	1	»	»	44	36	80					
Mook.	1 312	1	»	»	34	23	57	34	23	57	6–13	64.—
Id.	»	1	»	»	77	54	131	33	24	57	9–16	»
Id.	»	»	»	1	»	37	37	»	30	30	8–15	»
Ottersum	2 104	1	»	»	172	80	252	44	22	66	8–12	26.2
Venraij.	5 721	1	»	»	152	3	155	36	1	37	10–12	26.5
Id.	»	1	»	»	78	60	138	15	9	24	10–13	»
Id.	»	1	»	»	50	42	92	10	1	11	9–12	»
Id.	»	1	»	»	69	55	124	53	40	93	7–12	»
Id.	»	1	»	»	48	38	86	10	4	14	10–12	»
Id.	»	»	1	»	»	224	224					
Id.	»	»	»	1	»	110	110	»	67	67	10–18	»
Wanssum.	743	1	»	»	63	52	115					
Totaal . . .	19 031	19	1	3	1 444	1 444	2 888	235	221	456	6–18	15.8
Totaal van het district.	120 316	84	4	30	8 743	8 343	17 086	2 205	1 699	3 904	6–22	22.8
DE PROVINCIE .	254 846	*)172	6	64	17 758	16 859	34 617	4 331	2 845	7 176	6–22	20.7

Aantal uren per week.		Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die teekenonderwijs geven.		Aard van het onderwijs.					Aanmerkingen en verklaring der vijf laatste kolommen.
Gewoon onderwijs.	Teekenonderwijs.		uitsluitend	niet uitsluitend	V.	R.	B.	O.	M.	
										V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.
										R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).
										B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.
25	2½	»	»	1	»	1				O. Naar ornamenten in pleister.
27½	2	»	»	2	1	1				M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.
36	2	»	»	2	1	1				
20	2	»	»	3	1					
24½	½	»	»	1	1					[1]) Per klasse.
24	2	»	»	1	1					[2]) Bovendien 2 scholen gesloten wegens vacature van haar hoofd.
26½	½	»	»	1	1					
26½	1	»	»	1	1					
27	½	»	»	1	1					
45	[1]) 2	2	2	»	1	1	1	1		
»	»	2	2	13	9	4	1	1		
»	»	4	5	79	43	15	4	3		
»	»	6	8	168	72	34	14	3		

PROVINCIËN EN ARRONDISSEMENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Aantal gemeenten		Aantal scholen.						Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.		
		met	zonder	Openbare		Gesubsidieerd bijzondere		Niet-gesubsidieerd bijzondere		Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
				met	zonder	met	zonder	met	zonder						
		— teekenonderwijs.													
Noordbrabant . .	500 315	94	90	129	188	2	2	24	133	34 212	31 310	65 522	8 797	3 560	12
Gelderland . . .	502 049	79	37	138	215	9	12	56	96	38 228	33 987	72 215	10 200	6 681	16
Zuidholland . . .	911 534	83	107	151	276	4	3	97	143	64 229	59 369	123 598	17 141	12 051	29
Noordholland . .	786 116	72	62	230	177	1	6	87	125	53 812	50 444	104 256	23 111	15 872	38
Zeeland	198 567	45	64	63	100	»	»	9	27	16 770	14 491	31 261	5 186	3 248	8
Utrecht	212 454	28	44	41	53	8	3	35	44	14 351	12 914	27 265	5 887	4 398	10
Friesland	335 597	37	6	100	254	1	2	29	67	28 002	25 710	53 712	4 366	3 606	7
Overijssel	291 462	26	35	41	199	1	2	4	33	22 008	19 709	41 717	2 271	1 900	4
Groningen. . . .	270 608	39	18	97	153	»	2	9	37	23 00	20 860	43 867	6 183	5 492	11
Drenthe	127 309	9	25	26	127	»	1	1	7	9 814	8 827	18 641	1 086	965	2
Limburg.	254 846	47	77	60	[1]) 112	»	6	22	42	17 758	16 859	34 617	4 331	2 845	7
Totaal	4 390 857	559	565	1 076	1 854	26	39	373	754	322 191	294 480	616 671	88 559	60 618	149
's Hertogenbosch	45 495	9	3	16	7	»	»	4	18	2 978	2 662	5 640	805	333	1
Oss.	28 002	7	11	7	17	»	»	2	6	1 886	1 676	3 562	621	280	
Boxmeer.	25 686	10	8	14	15	»	»	»	7	1 721	1 509	3 230	583	294	
Breda.	56 645	7	2	11	13	»	»	5	13	3 895	3 355	7 250	1 283	301	1
Zevenbergen . .	48 695	11	2	18	11	»	»	4	15	3 659	3 071	6 730	1 726	663	2
Bergenopzoom. .	46 795	10	1	16	8	»	»	3	8	3 237	2 947	6 184	1 359	685	2
Tilburg	48 913	6	3	6	15	1	»	2	11	3 791	3 469	7 260	426	42	
Heusden	24 358	11	6	15	13	»	»	1	5	1 786	1 611	3 397	615	530	1
Waalwijk	40 777	3	12	3	17	1	1	»	9	2 710	2 610	5 320	109	48	
Oirschot	22 207	3	8	3	17	»	»	»	9	1 583	1 372	2 955	139	56	
Eindhoven. . . .	35 345	4	18	3	24	»	»	1	8	2 281	2 243	4 524	110	4	
Helmond.	40 284	8	10	10	16	»	»	1	13	2 399	2 495	4 894	793	214	1
Veghel.	37 113	5	6	7	15	»	1	1	11	2 286	2 290	4 576	228	71	
Arnhem	82 874	7	»	11	26	4	1	20	9	6 329	5 691	12 020	1 466	985	2
Harderwijk . . .	47 660	4	4	7	28	1	4	2	6	3 059	2 942	6 001	278	278	
Apeldoorn	53 947	7	1	4	36	1	2	5	11	4 298	3 545	7 843	267	195	
Zutphen.	47 246	7	3	16	20	»	»	6	8	3 888	3 331	7 219	1 116	760	1
Groenlo	41 231	5	3	7	34	1	»	2	6	3 365	2 991	6 356	637	579	1
Doesburg	50 669	9	6	12	23	2	1	8	10	3 999	3 577	7 57	889	602	1
Tiel.	54 966	10	5	22	15	»	2	1	17	4 235	3 720	7 955	1 398	634	2
Geldermalsen . .	38 501	15	6	30	12	»	1	2	6	3 060	2 745	5 805	1 532	1 201	2
Zaltbommel. . .	31 723	10	4	15	11	»	»	2	10	2 373	2 187	4 560	938	666	1
Nijmegen	53 232	5	5	14	10	»	1	8	13	3 622	3 258	6 880	1 679	781	2
's Gravenhage. .	146 906	2	»	28	4	»	»	34	16	9 670	9 017	18 687	5 004	2 974	7
Delft.	72 047	9	11	17	22	»	»	6	20	5 135	4 779	9 914	1 849	1 425	3
Leiden	84 415	9	6	20	14	»	»	7	14	5 426	4 953	10 379	3 095	2 659	5
Woerden	48 743	16	7	19	17	»	1	7	22	3 531	3 295	6 826	931	563	1
Rotterdam. . . .	190 545	1	»	6	47	»	»	23	29	12 987	12 336	25 323	1 184	829	2
Gouda	63 108	7	15	16	23	»	»	3	8	4 503	4 115	8 618	1 057	850	1

Leeftijd der leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.	Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die uitsluitend teekenonderwijs geven.	Aantal onderwijzers die niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	Aard van het onderwijs. V.	R.	B.	O.	M.
5—19	18.9	7	11	273	149	48	21	15	3
5—20	23.4	8	28	332	185	66	43	26	11
5—20	23.6	18	29	609	225	95	76	41	15
5—19	37.4	47	105	833	299	105	159	115	»
5—20	27.—	4	10	175	64	20	20	7	2
5—19	37.7	7	11	219	71	34	23	21	4
5—20	14.8	1	3	184	113	19	18	2	2
5—18	10.—	2	3	93	43	11	8	3	1
4—17	26.7	4	3	304	96	34	33	1	»
5—16	11.—	»	»	40	26	4	5	2	»
6—22	20.7	6	8	168	72	34	14	3	»
5—22	24.2	104	211	3,230	1,343	470	420	236	38
6—16	20.2	3	3	30	20	8	6	6	1
6—16	25.3	»	»	16	9	1	»	»	»
6—16	27.2	»	»	20	14	2	»	»	»
6—18	21.8	»	1	37	15	7	3	2	1
6—17	35.5	1	»	49	19	7	2	1	»
5—16	33.1	1	1	44	15	3	1	1	»
6—17	6.4	»	2	10	5	2	3	2	1
5—18	33.7	»	1	27	16	5	2	1	»
6—16	3.—	1	1	3	4	3	2	1	»
5—14	6.6	»	»	3	3	1	»	»	»
5—19	3.4	»	»	5	2	1	1	1	»
5—15	20.6	1	1	19	10	4	»	»	»
6—16	6.5	»	1	10	7	4	1	»	»
5—19	2.—	2	12	50	31	16	18	13	6
5—18	9.2	1	1	12	10	4	3	1	1
6—18	5.9	2	3	12	6	7	3	3	1
5—17	26.—	3	2	47	19	10	6	4	1
5—17	19.1	»	»	19	9	4	1	1	1
5—20	19.7	»	3	31	21	10	5	3	1
5—16	25.5	»	1	33	23	3	3	»	»
5—16	47.1	»	»	54	30	»	»	»	»
6—19	35.2	»	»	29	17	4	»	»	»
6—17	35.8	»	6	45	19	8	4	1	»
6—19	42.7	8	18	190	55	31	34	25	11
5—18	33.—	6	3	72	23	6	5	4	2
5—18	55.4	2	5	141	26	6	11	1	»
5—15	21.9	»	»	37	22	7	3	1	»
6—17	7.9	1	8	17	27	10	10	3	2
5—17	22.1	»	2	22	15	7	2	4	»

Verklaring der vijf laatste kolommen.

V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister.

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

[1]) Bovendien 2 scholen gesloten wegens vacature van haar hoofd.

ARRONDISSEMENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Aantal gemeenten		Aantal scholen.						Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.		
		met	zonder	Openbare		Gesubsidieerd bijzondere		Niet-gesubsidieerd bijzondere		Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
		teekenonderwijs.		met	zonder	met	zonder	met	zonder						
Schiedam	77 427	7	7	7	28	1	»	5	11	5 470	5 180	10 650	1 031	730	1 7[illegible]
Vlaardingen. . .	51 198	6	15	5	31	»	»	5	3	4 133	3 702	7 835	797	690	1 4[illegible]
Dordrecht	97 360	13	11	14	42	»	2	6	12	7 157	6 536	13 693	1 088	584	1 6[illegible]
Gorinchem. . . .	54 589	8	27	11	38	3	»	1	5	3 974	3 574	7 548	459	258	7[illegible]
Sommelsdijk . .	25 196	5	8	8	10	»	»	»	3	2 243	1 882	4 125	646	489	1 1[illegible]
Amsterdam . . .	378 686	1	»	99	»	»	»	57	63	23 923	22 989	46 928	14 209	11 984	26 1[illegible]
Hilversum. . . .	79 314	9	11	16	26	»	2	11	16	4 985	4 496	9 481	1 403	483	1 8[illegible]
Haarlem	90 280	6	6	20	18	1	»	13	11	6 484	5 970	12 454	2 988	657	3 6[illegible]
Alkmaar.	42 813	8	13	10	24	»	»	3	4	3 216	3 006	6 222	652	418	1 0[illegible]
Helder	46 946	8	6	10	28	»	3	1	3	3 585	3 312	6 897	500	324	8[illegible]
Texel	10 754	3	»	7	8	»	»	»	»	951	764	1 715	242	109	3[illegible]
Hoorn	32 297	9	6	18	14	»	1	»	6	2 532	2 471	5 003	674	537	1 2[illegible]
Medemblik . . .	37 208	13	9	25	17	»	»	»	12	2 946	2 693	5 639	943	512	1 4[illegible]
Purmerend . . .	27 839	8	7	14	19	»	»	1	3	2 036	1 913	3 949	668	360	1 0[illegible]
Zaandam	39 979	7	4	11	23	»	»	1	7	3 138	2 830	5 968	832	488	1 3[illegible]
Middelburg . . .	46 114	10	9	20	13	»	»	7	6	3 351	2 908	6 259	2 254	1 099	3 3[illegible]
Oostburg	26 137	8	8	7	17	»	»	1	5	2 443	2 092	4 535	399	287	6[illegible]
Axel	40 069	8	11	13	18	»	»	»	6	3 318	2 989	6 307	1 067	897	1 9[illegible]
Goes	39 985	8	17	9	29	»	»	»	7	3 627	2 987	6 614	489	303	7[illegible]
Zierikzee.	23 288	8	10	8	14	»	»	»	2	1 915	1 734	3 649	603	411	1 0[illegible]
Tholen.	22 974	3	9	6	9	»	»	1	1	2 116	1 781	3 897	374	251	6[illegible]
Utrecht	89 523	4	»	15	2	»	»	21	13	5 933	5 575	11 508	4 067	3 099	7 1[illegible]
Loenen.	28 818	6	13	5	13	1	3	1	14	1 986	1 810	3 796	368	299	6[illegible]
Amersfoort . . .	35 654	3	8	5	14	2	»	4	9	2 415	2 036	4 451	477	323	8[illegible]
Rhenen	31 931	10	8	11	11	4	»	»	8	2 287	2 035	4 322	705	462	1 1[illegible]
IJsselstein	26 528	5	15	5	13	1	»	9	»	1 730	1 458	3 188	270	215	4[illegible]
Leeuwarden . . .	49 851	3	»	15	22	»	»	4	7	3 763	3 625	7 388	785	583	1 3[illegible]
Harlingen. . . .	39 340	5	»	10	22	»	»	3	10	3 266	3 014	6 280	758	650	1 4[illegible]
Dokkum.	31 894	5	1	18	18	»	1	6	4	2 638	2 417	5 055	592	507	1 0[illegible]
Veenwouden . .	42 376	4	»	8	39	»	»	3	9	3 494	3 194	6 688	282	272	5[illegible]
Heerenveen . . .	38 172	2	1	6	46	»	»	1	2	3 502	3 067	6 569	350	274	6[illegible]
Beetsterzwaag .	39 517	5	»	6	35	1	»	»	2	3 241	3 030	6 271	191	192	3[illegible]
Lemmer.	32 071	5	3	10	31	»	1	1	3	2 721	2 396	5 117	498	463	9[illegible]
Sneek	33 942	5	»	21	18	»	»	7	11	3 047	2 742	5 789	726	477	1 2[illegible]
Bolsward	28 434	3	1	6	23	»	»	4	19	2 330	2 225	4 555	184	188	3[illegible]
Zwolle.	40 654	2	3	4	25	»	»	»	5	3 138	2 708	5 846	467	289	7[illegible]
Kampen	37 612	5	6	11	17	1	»	1	4	2 563	2 479	5 042	493	496	9[illegible]
Ommen	31 223	5	2	7	26	»	»	1	3	2 295	2 038	4 333	219	203	4[illegible]
Steenwijk	25 844	1	8	2	28	»	»	»	4	1 925	1 759	3 684	57	10	[illegible]
Deventer.	44 968	3	4	3	22	»	1	»	5	3 322	3 011	6 333	278	237	5[illegible]
Almelo.	46 413	5	3	4	30	»	1	2	4	3 610	3 200	6 810	496	409	9[illegible]
Enschedé	39 249	5	3	10	24	»	»	»	6	3 454	3 045	6 499	261	256	5[illegible]
Ootmarsum . . .	25 499	»	6	»	27	»	»	»	2	1 701	1 469	3 170			

Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.	Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die uitsluitend teekenonderwijs geven.	Aantal onderwijzers die niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	Aard van het onderwijs. V.	R.	B.	O.	M.
6—17	16.5	1	1	31	12	7	3	2	
6—15	18.9	»	»	18	8	5	1		
6—17	12.2	»	»	40	18	5	1		
5—20	9.5	»	2	15	13	5	5	1	
5—15	27.5	»	»	26	6	2	1		
5—19	55.8	33	96	507	152	66	140	103	8
5—18	19.9	1	4	47	27	9	5	5	
5—18	29.3	2	4	78	30	9	8	6	
5—17	17.2	»	1	27	12	2	3		
5—15	11.9	»	»	27	10	2	1		
6—14	20.5	1	»	10	6	2	1	1	
5—14	24.2	»	»	30	16	3	3		
5—14	25.8	»	»	43	22	4			
5—14	26.—	»	»	29	13	3	2		
5—16	22.1	»	»	35	11	5	3		
6—18	53.6	1	9	64	25	10	9	6	2
6—20	15.1	»	»	16	7	1	1		
6—18	24.8	»	»	40	11	2	6		
6—12	12.—	»	»	25	6	2	1		
5—17	27.8	1	1	18	8	2	2		
6—15	16.—	2	»	12	7	3	1	1	
5—19	62.3	6	8	150	33	19	13	15	2
5—15	17.6	»	1	11	7	2	2	1	
5—18	18.—	»	1	19	10	4	5	3	1
5—19	27.—	1	1	27	15	6	2	2	1
5—19	15.2	»	»	12	6	3	1		
5—16	18.5	»	1	33	18	2	3		
5—17	22.4	1	1	27	11	4	2	1	
5—16	21.7	»	»	25	22	2	1		
5—15	8.3	»	»	13	8	1	1		
5—16	9.5	»	»	12	5	1	1		
5—13	6.1	»	»	8	6	1	1		
5—16	18.8	»	»	20	6	1	2		
5—20	20.8	1	1	33	27	3	5	1	2
5—14	8.2	»	»	13	10	4	2		
5—13	12.9	»	»	19	3	3			
5—18	19.6	3	2	25	13	5	4	2	1
5—15	9.7	»	»	9	8	1	1		
6—14	1.8	»	»	2	2				
5—14	8.1	»	»	13	3	»	1		
5—16	13.3	»	»	16	6	1			
6—18	8.—	2	1	9	8	1	2	1	

Verklaring der vijf laatste kolommen.

V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister.

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

ARRONDISSEMENTEN.	Bevolking op 1 Jan. 1887.	Aantal gemeenten		Aantal scholen.						Aantal leerlingen op 1 Januari 1887.			Hiervan genoten teekenonderwijs.		
		met	zonder	Openbare		Gesubsidieerd bijzondere		Niet-gesubsidieerd bijzondere		Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
		teekenonderwijs.		met	zonder	met	zonder	met	zonder						
Groningen. . . .	57 125	2	1	23	4	»	»	4	6	4 155	4 018	8 173	2 370	1 999	4 369
Zuidhorn	30 455	5	5	11	29	»	»	1	5	2 557	2 241	4 798	402	343	745
Onderdendam . .	31 596	9	2	18	18	»	»	2	8	2 774	2 565	5 339	779	756	1 535
Appingedam. . .	30 463	7	1	15	20	»	1	»	9	2 739	2 422	5 161	469	492	961
Winschoten. . .	31 015	6	2	11	19	»	»	1	1	3 074	2 668	5 742	629	499	1 128
Hoogezand . . .	35 209	3	4	8	29	»	»	»	4	3 085	2 899	5 984	485	466	951
Veendam	29 180	4	1	5	18	»	1	»	3	2 435	2 153	4 588	362	346	708
Onstwedde. . . .	25 565	3	2	6	16	»	»	1	1	2 187	1 895	4 082	687	591	1 278
Assen	28 821	»	8	»	37	»	»	»	2	2 134	1 946	4 080			
Borger	23 260	2	4	6	24	»	»	»	»	1 728	1 569	3 297	222	219	441
Emmen	22 564	2	3	7	20	»	»	»	1	1 850	1 566	3 416	309	266	575
Hoogeveen. . . .	24 867	2	4	4	22	»	»	»	2	1 819	1 624	3 443	234	184	418
Meppel.	27 797	3	6	9	24	»	1	1	2	2 283	2 122	4 405	321	296	617
Maastricht. . . .	51 790	7	9	9	12	»	»	5	11	3 340	3 079	6 419	1 338	701	2 039
Meerssen.	24 333	6	13	6	14	»	»	2	6	1 668	1 709	3 377	225	216	441
Heerlen	32 602	7	10	8	12	»	2	3	4	2 143	2 056	4 199	520	166	686
Sittard.	25 805	3	16	2	25	»	»	1	2	1 864	1 672	3 536	43	63	106
Roermond	35 495	7	11	6	14	»	2	4	7	2 604	2 529	5 133	710	611	1 321
Weert	27 184	5	10	7	16	»	1	3	4	1 996	1 796	3 792	338	334	672
Venlo	38 606	9	3	14	8	»	»	2	7	2 699	2 574	5 273	922	533	1 455
Gennep	19 031	3	5	8	11	»	1	2	1	1 444	1 444	2 888	235	221	456

Leeftijd dier leerlingen. Jaren.	Van de 100 leerlingen genoten teekenonderwijs.	Afzonderlijke lokalen voor teekenonderwijs.	Aantal onderwijzers die uitsluitend teekenonderwijs geven.	Aantal onderwijzers die niet uitsluitend teekenonderwijs geven.	Aard van het onderwijs. V.	R.	B.	O.	M.
5—17	53.4	»	1	139	26	10	17		
5—16	15.5	»	»	21	5	3	2		
5—15	28.7	»	1	45	19	8	7	1	
4—15	18.6	»	»	21	14	5	3		
5—15	19.6	2	»	22	12	2	1		
5—16	15.9	1	»	18	8	3	2		
6—16	15.4	1	1	15	5	2	1		
5—14	31.3	»	»	23	7	1			
6—15	13.4	»	»	8	6	4	1		
5—14	16.8	»	»	11	7				
5—16	12.1	»	»	7	4	»	2	1	
5—14	14.-	»	»	14	9	»	2	1	
6—17	31.8	»	1	51	9	9	7	1	
7—22	13.1	2	1	10	6	5	3	1	
6—22	16.3	»	1	23	11	4			
6—22	3.-	»	»	5	3	1			
6—18	25.7	1	2	24	10	4	2	1	
6—22	17.8	1	1	12	9	4	1	1	
6—14	27.6	»	»	30	15	3			
6—18	15.8	2	2	13	9	4	1	1	

Verklaring der vijf laatste kolommen.

V. Naar platen voorstellende vlakke figuren.

R. Naar platen voorstellende relief of lichamen (koppen, fragmenten daarvan, dieren, landschappen, bloemen, voorwerpen).

B. Naar meetkunstige lichamen (blokmodellen) en lichamen in ijzerdraad.

O. Naar ornamenten in pleister.

M. Naar fragmenten van het menschelijk lichaam in pleister.

BIJLAGE W.

TABELLEN,

aantoonende de bevoegdheid van het onderwijzend personeel

in het teekenen aan de lagere scholen.

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
Provincie Noordbrabant.												
DISTRICT 'S HERTOGENBOSCH.												
Arrondissement 's Hertogenbosch.												
's Hertogenbosch	5	5	»	»	»	[1]) 3	4	»	»	[2]) 1	»	1
Bokhoven	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Empel c. a.	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Engelen	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Esch	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Haaren	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Helvoirt	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
St. Michielsgestel	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Vught	1	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Totaal.	7	6	»	»	»	[1]) 12	6	»	»	[2]) 1	»	1
Arrondissement Oss.												
Heesch	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Huisseling c. a.	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Lith	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oss	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	5
Ravenstein	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Reek	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Schayk	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal.	2	1	»	»	»	7	»	»	»	»	»	6
Arrondissement Boxmeer.												
Boxmeer	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cuyk c. a.	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Grave	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Linden	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Maashees c. a.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Oeffelt	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Oploo c. a.	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Sambeek	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Velp	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Vierlingsbeek	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal.	3	4	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»
Totaal van het district.	12	11	»	»	»	[1]) 32	6	»	»	[2]) 1	»	7

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
9	5	»	[2]) 1	»	[1]) 4
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	1
»	1	»	»	»	»
»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»
2	»	»	»	»	»
1	»	»	»	»	4
13	6	»	[2]) 1	»	[1]) 13
»	1	»	»	»	2
»	»	»	»	»	2
»	1	»	»	»	»
5	»	»	»	»	6
1	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	1
»	»	1	»	»	1
6	2	1	»	»	»	13
»	»	1	»	»	»	»
»	1	»	»	»	»	3
»	2	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1
»	»	1	»	»	»	1
»	»	2	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	2
»	3	4	»	»	»	13
7	18	11	»	[2]) 1	»	[1]) 39

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

1857. Voor hen die hunne bevoegdheid ontleenen aan de wet op het lager onderwijs van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* nº. 103).

H. Voor hen die den rang van hoofdonderwijzer hebben verkregen krachtens de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* nº. 127).

T. Voor hen die krachtens diezelfde wet eene akte van bekwaamheid als teekenonderwijzer hebben bekomen.

M¹. Voor hen die de akte van bekwaamheid M¹. hebben tot het geven van middelbaar onderwijs in handteekenen.

M². Voor hen die de akte van bekwaamheid M². hebben tot het geven van middelbaar onderwijs in rechtlijnig teekenen.

O. Voor hen die de akte van bekwaamheid O. hebben tot het geven van middelbaar onderwijs in boetseeren.

Z. Voor hen die zonder eenige akte van bekwaamheid te bezitten, teekenles geven.

[1]) Hieronder één met diploma der Akademie van Beeldende Kunsten.

[2]) Één bezit tevens de akte T.

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONDE											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
DISTRICT BREDA.												
Arrondissement Breda.												
Breda	3	1	1	»	»	9	1	3	»	»	»	»
Chaam	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[1]) 2
Ginneken	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Oosterhout	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»
Princenhage	»	1	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Teteringen	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Zundert	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal.	5	3	1	»	»	21	2	3	1	»	»	[1]) 2
Arrondissement Zevenbergen.												
Etten c. a.	»	1	»	»	»	2	»	1	»	»	»	1
Hoeven	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Klundert	1	1	»	»	»	2	1	»	»	»	»	3
Made c. a.	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Oudenbosch	1	»	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»
Oud- en Nieuw-Gastel	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Rucphen c. a.	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	1
Standdaarbuiten	»	0	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Terheyden	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Zevenbergen	2	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Hooge- en Lage-Zwaluwe	»	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Totaal.	4	5	1	»	»	30	3	1	»	»	»	5
Arrondissement Bergen op Zoom.												
Bergen op Zoom	1	5	»	»	»	9	»	»	»	»	»	»
Dinteloord c. a.	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	1
Halsteren	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Huybergen	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Nieuw-Vossemeer	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Ossendrecht	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Roosendaal c. a.	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Steenbergen c. a.	1	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Woensdrecht	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Wouw	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal.	3	6	»	»	»	34	1	»	»	»	»	1
Totaal van het district.	12	14	2	»	»	85	6	4	1	»	»	[1]) 8
DISTRICT TILBURG.												
Arrondissement Tilburg.												
Tilburg	»	»	»	»	»	3	1	»	1	»	»	»
Alphen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.						VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.
Aan alle lagere scholen te zamen.						
1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.	
						[1]) Hieronder één kunstschilder.
4	4	1	»	»	[1]) 11	
»	1	»	»	»	»	
1	»	»	»	»	1	
1	»	1	»	»	»	
»	1	»	»	»	6	
»	»	»	»	»	3	
1	»	»	»	»	2	
7	6	2	»	»	[1]) 23	
»	2	»	»	»	3	
»	1	»	»	»	1	
2	1	»	»	»	5	
»	1	»	»	»	2	
3	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	4	
»	»	1	»	»	»	
»	»	»	»	»	4	
2	1	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	7	
7	6	1	»	»	35	
1	5	»	»	»	9	
»	1	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	2	
1	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	2	
1	»	»	»	»	3	
1	»	»	»	»	7	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	3	
4	6	»	»	»	35	
18	18	3	»	»	[1]) 93	
1	»	1	»	»	3	
»	»	»	»	»	2	

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONS											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Berkel	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Gilze c. a.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hilvarenbeek	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Oisterwijk	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Totaal	1	»	»	»	»	8	1	»	2	»	»	»
Arrondissement Heusden.												
Drongelen c. a.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Giessen	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Hedikhuizen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Heesbeen c. a.	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	1
Heusden	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Meeuwen c. a.	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Oudheusden	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Rijswijk	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Veen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Werkendam	1	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Wijk c. a.	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Totaal	3	1	»	»	»	23	»	»	»	»	»	1
Arrondissement Waalwijk.												
Besoijen	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Geertruidenberg	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Vlijmen	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	2	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»
Arrondissement Oirschot.												
Bladel c. a.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Oirschot	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Oost- en West- en Middelbeers	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal van het district.	4	3	»	»	»	35	1	1	2	»	»	1
DISTRICT EINDHOVEN.												
Arrondissement Eindhoven.												
Eersel	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Eindhoven	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Nunen c. a.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Strijp	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	1	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»

HET ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.						
Aan alle lagere scholen te zamen.						VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.
Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
»	»	»	»	»	»	1
»	1	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	1	»	»	»
»	2	»	2	»	»	8
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	2
1	1	»	»	»	»	3
»	1	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	2
»	»	1	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	2
»	1	»	»	»	»	6
»	»	»	»	»	»	5
1	3	1	»	»	»	24
»	»	»	»	»	»	1
»	»	2	»	»	»	»
»	»	1	»	»	»	»
»	»	3	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	3
1	5	4	2	»	»	36
»	»	»	»	»	»	2
»	1	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	1
»	»	1	»	»	»	»
»	1	1	»	»	»	3

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
Arrondissement Helmond.												
Aarle-Rixtel	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Asten	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Beek en Donk	»	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Deurne c. a.	1	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Geldrop	»	»	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Helmond	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Leende	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Someren	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	2	3	1	»	»	13	»	»	1	»	»	»
Arrondissement Veghel.												
Dinther	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Erp	2	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
St. Oedenrode	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Uden	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Veghel	1	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal.	3	1	»	»	»	6	»	1	»	»	»	»
Totaal van het district.	5	5	1	»	»	22	1	1	1	»	»	»
De provincie.	33	33	3	»	»	[1]) 174	14	6	4	[2]) 1	»	[3]) 16
Provincie Gelderland.												
DISTRICT ARNHEM.												
Arrondissement Arnhem.												
Arnhem	»	»	»	»	»	[4]) 2	1	1	»	[2]) 2	»	17
Brummen	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»
Doorwerth	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Reukum	»	1	»	»	»	1	3	»	1	1	»	3
Rheden	3	»	»	»	»	9	2	3	»	»	»	[3]) 6
Rozendaal	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Wageningen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Totaal.	3	1	»	»	»	[5]) 15	6	5	2	[2]) 3	»	[3]) 27
Arrondissement Harderwijk.												
Barneveld	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Ede	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»
Nijkerk	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	3
Putten	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal.	1	»	»	»	»	6	»	2	1	»	»	3

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	4
»	2	»	»	»	2
1	1	»	»	»	1
»	»	1	»	»	2
»	»	1	»	»	»
»	»	»	»	»	3
1	»	»	»	»	»
2	3	2	»	»	13
»	»	»	»	»	1
2	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	2
»	1	»	»	»	»
1	1	»	»	»	1
3	2	»	»	»	6
6	6	2	»	»	22
47	39	7	[2]) 1	»	[4]) 190
1	1	»	[2]) 2	»	[5]) 19
»	1	1	»	»	»
»	»	»	»	»	1
3	1	1	1	»	4
5	3	»	»	»	[3]) 15
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	1
9	6	2	[2]) 3	»	[6]) 42
1	»	»	»	»	3
»	1	1	»	»	»
»	1	»	»	»	4
»	»	»	»	»	2
1	2	1	»	»	9

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Hieronder één met diploma der Academie van Beeldende Kunsten.

[2]) Één bezit tevens de akte T.

[3]) Één kunstschilder.

[4]) Een als voren en één als noot 1.

[5]) Éene huisonderwijzeres.

[6]) Éene als voren en één kunstschilder.

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONDERWIJZ											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Arrondissement Apeldoorn.												
Apeldoorn	»	»	»	»	»	»	»	»	1	[1]) 1	»	»
Doornspijk	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Elburg	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Epe	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Hattem	1	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	3
Oldebroek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Voorst	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Totaal	2	»	»	»	»	3	3	1	1	[1]) 1	»	4
Totaal van het district	6	1	»	»	»	[4])24	9	8	4	[2]) 4	»	[2])34
DISTRICT ZUTPHEN.												
Arrondissement Zutphen.												
Zutphen	1	»	1	1	»	5	1	»	»	»	»	7
Gorssel	»	2	»	»	»	1	1	»	»	»	»	2
Laren	»	1	»	»	»	9	»	»	»	»	»	»
Lochem	2	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Steenderen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Vorden	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
Warnsveld	1	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Totaal	4	6	2	1	»	24	2	»	»	»	»	10
Arrondissement Groenlo.												
Aalten	»	»	»	»	»	6	1	»	»	»	»	1
Groenlo	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lichtenvoorde	»	»	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»
Winterswijk	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Wisch	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Totaal	1	»	»	»	»	14	1	1	1	»	»	1
Arrondissement Doesburg.												
Angerlo	»	1	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Bergh	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Dinxperlo	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Doesburg	1	1	»	»	»	1	»	1	1	»	»	4
Doetinchem (Stad-)	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	1
Herwen en Aerdt	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Hummelo	»	»	»	»	»	6	»	1	»	»	»	»
Pannerden	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Zevenaar	»	»	»	»	»	3	»	»	1	1	»	»
Totaal	1	3	1	»	»	16	1	3	2	1	»	6
Totaal van het district	6	9	3	1	»	54	4	4	3	1	»	17

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
»	»	1	[1]) 1	»	»
»	»	»	»	»	1
2	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	2
2	1	»	»	»	3
»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»
5	1	1	[1]) 1	»	7
15	9	4	[2]) 4	»	[3]) 58
2	»	1	1	»	12
1	2	»	»	»	3
»	1	»	»	»	9
2	3	1	»	»	»
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	2
1	»	»	»	»	6
6	6	2	1	»	34
1	»	»	»	»	7
1	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	8
»	»	1	»	»	»
»	1	»	»	»	»
2	1	1	»	»	15
»	1	»	»	»	4
»	»	»	»	»	1
»	1	1	»	»	»
1	2	1	»	»	5
1	1	»	»	»	1
»	»	»	»	»	1
»	1	»	»	»	6
»	»	»	»	»	1
»	»	1	1	»	3
2	6	3	1	»	22
10	13	6	2	»	71

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Één bezit tevens de akte M².
[2]) Één als voren en één tevens akte T.
[3]) Één kunstschilder.
[4]) Ééne huisonderwijzeres.
[5]) Eene als voren en één kunstschilder.

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
DISTRICT TIEL.												
Arrondissement Tiel.												
Bemmel	1	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Dodewaard	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Echteld	»	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Elst	1	»	1	»	»	5	»	»	»	»	»	»
IJzendoorn	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Kesteren	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Maurik	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Tiel	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Valburg	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
Zoelen	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Totaal	2	»	1	1	»	29	»	»	»	»	»	1
Arrondissement Geldermalsen.												
Beesd	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Beusichem	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Brakel	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Buren	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Buurmalsen	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Deil	»	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	1
Gameren	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Geldermalsen	»	1	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Haaften	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Nederhemert	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ophemert	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Poederoijen	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Varik	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	1
Vuren	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Wadenoijen	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	4	»	»	»	47	»	»	»	»	»	2
Arrondissement Zaltbommel.												
Ammerzoden	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Batenburg	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	1
Bergharen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Driel	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Druten	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Hedel	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Horssen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Hurwenen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Rossum	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wamel	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	»	»	»	»	26	»	1	»	»	»	1

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.						VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.
Aan alle lagere scholen te zamen.						
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	
1	»	»	»	»	5	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	7	
1	»	1	»	»	5	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	4	
2	»	1	1	»	30	
»	1	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	3	
1	»	»	»	»	2	
»	1	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	8	
»	»	»	»	»	3	
»	1	»	»	»	6	
»	»	»	»	»	6	
»	1	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	3	
1	4	»	»	»	49	
»	»	»	»	»	5	
»	1	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	6	
»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	2	
1	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	2	
1	1	»	»	»	27	

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Arrondissement Nijmegen.												
Nijmegen	2	3	1	»	»	6	6	1	1	2	»	9
Ewijk	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Groesbeek	»	»	»	»	»	4	1	»	»	»	»	»
Ubbergen	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Wijchen	»	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Totaal.	2	3	1	»	»	25	7	1	1	2	»	9
Totaal van het district.	6	7	2	1	»	127	7	2	1	2	»	13
De provincie	18	17	5	2	»	[1])205	20	14	8	[2])7	»	[3])64
Provincie Zuidholland.												
DISTRICT 'S GRAVENHAGE.												
Arrondissement 's Gravenhage.												
's Gravenhage	5	26	3	[4])3	1	122	4	5	3	5	[5])1	[7])29
Wassenaar	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	6	26	3	[4])3	1	122	4	5	3	5	[6])1	[7])29
Arrondissement Delft.												
Delft	2	10	1	»	[6])1	25	»	2	»	»	»	6
Bleiswijk	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
's Gravenzande	»	2	»	»	»	3	»	»	»	»	»	2
Loosduinen	»	»	»	»	»	2	»	»	1	»	»	1
Rijswijk	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	1	»
Stompwijk	»	2	1	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Veur	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Voorburg	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Wateringen	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal.	2	14	3	»	[6])1	41	»	3	1	»	1	9
Arrondissement Leiden.												
Leiden	7	16	2	1	[6])1	72	1	5	»	»	[8])1	9
Katwijk	1	»	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»
Leiderdorp	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1
Noordwijkerhout	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Oegstgeest	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Rijnsburg	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Voorschoten	»	1	»	1	»	5	1	»	1	»	»	»
Warmond	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Zoeterwoude	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal.	9	17	2	2	[6])1	95	3	5	1	»	[8])1	10

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
8	4	2	2	»	15
»	»	»	»	»	5
1	»	»	»	»	4
»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	7
9	4	2	2	»	34
13	9	3	3	»	140
38	31	13	[5]) 9	»	[4]) 269
9	31	6	[6]) 8	[6]) 2	151
1	»	»	»	»	»
10	31	6	[6]) 8	[6]) 2	[7]) 151
2	12	1	»	[8]) 1	31
»	»	»	»	»	1
»	2	»	»	»	5
»	»	1	»	»	3
»	»	»	»	1	4
»	2	1	»	»	3
»	»	1	»	»	»
»	1	»	»	»	»
»	»	»	»	»	3
2	17	4	»	[9]) 2	50
8	21	2	1	2	81
1	»	»	»	»	8
2	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	2
1	1	1	1	»	5
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	2
12	22	3	2	[9]) 2	105

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Hieronder eene huisonderwijzeres.
[2]) Één bezit tevens de akte M². en één tevens de akte T.
[3]) Hieronder één kunstschilder.
[4]) Één als voren en eene huisonderwijzeres.
[5]) Één tevens akte O.
[6]) Één tevens akte M¹.
[7]) Één met diploma der vroegere Amsterdamsche Academie.
[8]) Één tevens akten M¹. en O.
[9]) Een tevens akten M¹. en één teven akten M¹. en O.

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Arrondissement Woerden.												
Aarlanderveen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Alkemade	»	»	»	»	»	3	»	1	»	»	»	»
Alphen	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Barwoutswaarder	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Benthuizen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Bodegraven	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	2
Boskoop	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hazerswoude	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
Leimuiden	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwveen	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
Waarder	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Lange Ruige Weide	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Woerden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Woubrugge	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Zevenhoven	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zwammerdam	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
Totaal	3	3	1	»	»	20	»	1	»	»	»	9
Totaal van het district	20	60	9	[1]) 5	[2]) 3	278	7	14	5	5	[3]) 3	57
DISTRICT ROTTERDAM.												
Arrondissement Rotterdam.												
Rotterdam	»	»	1	1	»	»	7	2	1	2	»	11
Arrondissement Gouda.												
Gouda	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Capellen a/d IJssel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
Lekkerkerk	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Moordrecht	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Papekop	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Stolwijk	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Waddinxveen	1	1	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Totaal	2	1	»	1	»	17	»	»	»	»	»	3
Arrondissement Schiedam.												
Schiedam	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	3
Charlois	»	2	»	»	»	9	»	»	»	»	»	5
Hillegersberg	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
IJsselmonde	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kralingen	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	1
Pernis	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
Ridderkerk	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	3	1	»	»	14	1	1	1	»	»	10

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.						VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.
Aan alle lagere scholen te zamen.						
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	
»	»	»	»	»	2	
»	1	»	»	»	3	
»	»	1	»	»	»	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	7	
1	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	2	
1	»	»	»	»	»	
»	1	»	»	»	2	
»	1	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	4	
»	1	»	»	»	»	
1	»	»	»	»	2	
3	4	1	»	»	29	
27	74	14	[1]) 10	[4]) 6	335	
7	2	2	3	»	11	
1	»	»	1	»	»	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	5	
1	1	»	»	»	6	
2	1	»	1	»	20	
1	»	»	»	»	3	
»	2	»	»	»	14	
»	»	»	»	»	4	
»	1	»	»	»	»	
»	»	1	»	»	2	
1	1	»	»	»	1	
»	»	1	»	»	»	
2	4	2	»	»	24	

[1]) Één tevens akte O.
[2]) Twee tevens akte M¹.
[3]) Één tevens akte M¹. en één tevens akten M¹. en O.
[4]) Drie tevens akte M¹. en één tevens akten M¹. en O.

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONDE											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
Arrondissement Vlaardingen.												
Hellevoetsluis	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Kethel	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Maassluis	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	4
Rozenburg	»	1	»		»	2	»	»	»	»	»	»
Spijkenisse	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vlaardingen	»	»	»	»	»	»	1	3	»	»	»	1
Totaal.	»	3	»	»	»	4	2	4	»	»	»	5
Totaal van het district.	3	7	2	2	»	35	10	7	2	2	»	29
DISTRICT DORDRECHT.												
Arrondissement Dordrecht.												
Dordrecht	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Alblas (Oud-)	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Alblasserdam	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Beijerland (Zuid-)	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Dubbeldam	»	1	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Hendrik-Ido-Ambacht	»	1	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Lekkerland (Nieuw-)	2	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Mijnsheerenland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Numansdorp	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
Papendrecht	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sliedrecht	1	1	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Strijen	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Zwijndrecht	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal.	4	8	»	»	»	22	»	2	»	»	»	4
Arrondissement Gorinchem.												
Everdingen	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Giessendam	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	2
Gorinchem	1	»	1	»	[1]) 1	»	»	»	»	»	»	»
Hardinxveld	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Hoornaar	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Langerak	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leerdam	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Vianen	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1
Totaal.	1	1	1	»	[1]) 1	8	1	1	»	»	»	3
Arrondissement Sommelsdijk.												
den Bommel	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Goedereede	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
»	»	»	»	»	1
»	1	»	»	»	1
1	1	»	»	»	4
»	1	»	»	»	2
»	1	»	»	»	»
1	3	»	»	»	1
2	7	»	»	»	9
13	14	4	4	»	64
»	»	»	»	»	1
»	1	»	»	»	1
»	1	»	»	»	1
»	1	»	»	»	»
»	1	»	»	»	6
»	1	»	»	»	4
2	1	»	»	»	»
»	»	»	»	»	1
»	1	»	»	»	2
»	2	»	»	»	»
1	1	»	»	»	7
»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	2
4	10	»	»	»	26
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	6
1	»	1	»	[1]) 1	»
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	1
»	1	»	»	»	»
»	1	»	»	»	»
1	»	»	»	»	1
2	2	1	»	[1]) 1	11
»	»	»	»	»	4
»	»	»	»	»	1

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Bezit tevens de akte M[1].

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONDE											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Middelharnis	»	1	1	»	»	10	»	»	»	»	»	»
Ouddorp	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sommelsdijk	»	1	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	4	1	»	»	21	»	»	»	»	»	»
Totaal van het district	5	13	2	»	[1]) 1	51	1	3	»	»	»	7
De provincie	28	80	13	[2]) 7	[3]) 4	364	18	24	7	7	[4]) 3	93
Provincie Noordholland.												
DISTRICT AMSTERDAM.												
Arrondissement Amsterdam.												
Amsterdam	[5]) 59	97	[6]) 9	13	3	358	16	15	7	([7] 8	[1]) 2	16
Arrondissement Hilversum.												
Aalsmeer	»	1	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Bussum	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Diemen	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Hilversum	1	2	1	»	»	13	»	»	»	1	»	[8]) 4
Laren	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Naarden	1	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Nieuwer-Amstel	»	»	1	»	»	4	1	»	»	»	»	2
Uithoorn	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Weesp	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	2
Totaal	2	4	2	»	»	31	1	»	»	2	»	[8]) 9
Totaal van het district	[5]) 61	101	[6]) 11	13	3	389	17	15	7	[7]) 10	[1]) 2	[8])25
DISTRICT HAARLEM.												
Arrondissement Haarlem.												
Haarlem	4	16	4	1	[1]) 1	7	4	4	1	2	»	4
Beverwijk	1	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Haarlemmermeer	1	»	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»
Spaarndam	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Velzen	2	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»	1
Totaal	9	20	4	1	[1]) 1	29	4	4	1	2	»	7
Arrondissement Alkmaar.												
Alkmaar	»	3	»	»	»	[9]) 1	»	1	»	»	»	4
Akersloot	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Broek op Langendijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Egmond binnen	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Heerhugowaard	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.						VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.
Aan alle lagere scholen te zamen.						
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	
»	1	1	»	»	10	[1]) Één bezit tevens de akte M¹.
»	2	»	»	»	»	[2]) Één tevens akte O.
»	1	»	»	»	6	[3]) Drie tevens akte M¹.
»	4	1	»	»	21	[4]) Één tevens akte M¹ en één tevens akten M¹ en O.
6	16	2	»	[1]) 1	58	[5]) Vier tevens akte M¹ en één tevens akten M¹ en O.
46	104	20	[2]) 14	[3]) 7	457	[6]) Één tevens akte M¹ en M².
						[7]) Één tevens akte T.
						[8]) Één diploma voor beeldende kunsten.
						[9]) Één bezit getuigschrift 4de klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten.
[5]) 75	112	[6]) 16	[7]) 21	[4]) 5	374	
»	1	»	»	»	7	
»	»	»	1	»	»	
»	»	»	»	»	3	
1	2	1	1	»	[8]) 17	
»	»	»	»	»	1	
1	1	»	»	»	1	
1	»	1	»	»	6	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	3	
3	4	2	2	»	[9]) 40	
[5]) 78	116	[6]) 18	[7]) 23	[4]) 5	[9]) 414	
8	20	5	3	[1]) 1	11	
1	2	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	2	
1	»	»	»	»	10	
1	1	»	»	»	»	
2	1	»	»	»	9	
13	24	5	3	[1]) 1	36	
»	4	»	»	»	[9]) 5	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	4	

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONDER											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Koedijk	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Limmen	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Warmenhuizen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	4	»	»	»	[2]) 17	»	1	»	»	»	5
Arrondissement Helder.												
den Helder	»	1	»	»	»	3	»	1	»	»	»	»
Anna-Paulowna	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Barsingerhorn	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Harenkarspel	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuwe-Niedorp	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Oude-Niedorp	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Schagen	2	1	1	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Wieringen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal	3	3	1	»	»	19	»	1	»	»	»	»
Arrondissement Texel.												
Terschelling	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Texel	»	1	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Vlieland	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	1	»	»	»	9	»	»	»	»	»	»
Totaal van het district	13	28	5	1	[1]) 1	[2]) 74	4	6	1	2	»	12
DISTRICT HOORN.												
Arrondissement Hoorn.												
Avenhorn	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Beemster	»	1	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»
Beets	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Berkhout	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Hensbroek	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Oosthuizen	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Oudendijk	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Spanbroek	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Wognum	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	4	»	»	»	26	»	»	»	»	»	»
Arrondissement Medemblik.												
Andijk	1	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Grootebroek	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoogwoud	»	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Medemblik	»	1	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Nibbixwoud	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
»	1	»	»	»	3
»	»	»	»	»	3
1	»	»	»	»	»
1	5	»	»	»	[2]) 22
»	2	»	»	»	3
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	5
1	1	»	»	»	»
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	1
2	1	1	»	»	5
»	»	»	»	»	2
3	4	1	»	»	19
»	»	»	»	»	1
»	1	»	»	»	5
»	»	»	»	»	3
»	1	»	»	»	9
17	34	6	3	[1]) 1	[2]) 86
»	»	»	»	»	3
»	1	»	»	»	10
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	3
»	1	»	»	»	2
»	»	»	»	»	1
»	2	»	»	»	1
»	»	»	»	»	3
»	4	»	»	»	26
1	1	»	»	»	2
1	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	7
»	1	»	»	»	5
1	»	»	»	»	3

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Één bezit tevens de akte M[1].

[2]) Één bezit getuigschrift 4de klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten.

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Opmeer	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Opperdoes	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sijbekarspel	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Twisk	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Venhuizen	»	1	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Westwoud	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Wijdenes	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Zwaag	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal	5	3	»	»	»	35	»	»	»	»	»	»
Arrondissement Purmerend.												
Broek in Waterland	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Buiksloot	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ilpendam	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Kwadijk	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Marken	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Monnikendam	»	1	»	»	»	4	»	»	»	»	»	2
Nieuwendam	»	1	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Ransdorp	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	4	1	»	»	21	»	»	»	»	»	2
Arrondissement Zaandam.												
Zaandam	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Koog a/d Zaan	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Krommenie	»	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Oostzaan	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Uitgeest	1	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Westzaan	3	1	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Wormerveer	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	6	1	»	»	»	27	»	»	»	»	»	1
Totaal van het district	12	12	1	»	»	109	»	»	»	»	»	3
De provincie	[1]) 86	141	[2]) 17	14	[3]) 4	[4]) 572	21	21	8	[5]) 12	[3]) 2	[6]) 40
Provincie Zeeland.												
DISTRICT MIDDELBURG.												
Arrondissement Middelburg.												
Middelburg	7	5	2	1	»	»	»	3	»	1	»	8
Vlissingen	1	»	»	»	[3]) 2	16	»	»	»	»	»	2
Domburg	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
St. Laurens	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuw- en St. Joosland	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
1	»	»	»	»	»
1	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	4
»	»	»	»	»	2
»	1	»	»	»	4
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	4
»	»	»	»	»	2
5	3	»	»	»	35
»	»	»	»	»	2
»	1	1	»	»	»
»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	3
»	1	»	»	»	6
»	1	»	»	»	5
»	1	»	»	»	3
1	4	1	»	»	23
»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	7
»	»	»	»	»	6
1	»	»	»	»	6
3	1	»	»	»	5
1	»	»	»	»	»
6	1	»	»	»	28
12	12	1	»	»	112
[1]) 107	162	[2]) 25	[3]) 26	[4]) 6	[5]) 612
7	8	2	2	[6]) 2	8
1	»	»	»	»	18
»	2	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»
»	2	»	»	»	1

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Één tevens akte O.

[2]) Één tevens akten M¹ en M².

[3]) Één tevens de akte M¹.

[4]) Één bezit getuigschrift 4de klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten.

[5]) Één tevens akte T.

[6]) Één bezit diploma beeldende kunsten.

[7]) Twee tevens akte M¹.

[8]) Zie aanteekening 4 en 6.

[9]) Tevens akten M¹ en O.

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Oostkapelle	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Oost- en West-Souburg	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Veere	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	1
Vrouwenpolder	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Westkapelle	»	1	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Totaal.	9	10	2	1	¹) 2	32	»	4	»	1	»	12
Arrondissement Oostburg.												
Aardenburg	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Biervliet	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Cadzand	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Eede	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Hoofdplaat	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
St. Kruis	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Schoondijke	»	»	»	»	»	4	»	1	»	»	»	»
Sluis	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	»	1	»	»	»	14	»	1	»	»	»	»
Arrondissement Axel.												
Axel	»	1	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Clinge	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Hoek	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
St. Jansteen	1	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Koewacht	»	2	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Neuzen	»	1	»	»	»	15	»	»	»	»	»	»
Overslag	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Sas van Gent	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	2	7	»	»	»	31	»	»	»	»	»	»
Totaal van het district.	11	18	2	1	¹) 2	77	»	5	»	1	»	12
DISTRICT GOES.												
Arrondissement Goes.												
Driewegen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
's Heer-Abtskerke	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
's Heer-Arendskerke	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Kapelle	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Kattendijke	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Krabbendijke	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krulningen	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Oudelande	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Schore	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal.	1	1	»	»	»	23	»	»	»	»	»	»

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	4
»	1	»	»	»	1
»	1	»	»	»	5
9	14	2	2	[1]) 2	44
»	1	»	»	»	1
»	»	»	»	»	4
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	4
»	1	»	»	»	»
»	2	»	»	»	14
»	1	»	»	»	4
»	1	»	»	»	2
»	1	»	»	»	3
1	1	»	»	»	3
»	2	»	»	»	3
»	1	»	»	»	15
»	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»
2	7	»	»	»	31
11	23	2	2	[1]) 2	89
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	5
»	»	»	»	»	4
»	»	»	»	»	2
1	»	»	»	»	»
»	1	»	»	»	3
»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	3
1	1	»	»	»	23

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Tevens akte M¹ en O.

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Arrondissement Zierikzee.												
Brouwershaven	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Dreischor	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Kerkwerve	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Nieuwerkerk	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Oosterland	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Zierikzee	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	2	1	»	1	»	15	»	»	»	»	»	»
Arrondissement Tholen.												
St. Philipsland	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Tholen	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wissekerke	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	2
Totaal	1	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»	2
Totaal van het district	4	3	»	1	»	46	»	»	»	»	»	2
De provincie	15	21	2	2	¹) 2	123	»	5	»	1	»	14
Provincie Utrecht.												
DISTRICT UTRECHT.												
Arrondissement Utrecht.												
Utrecht	9	15	3	2	²) 1	62	6	5	3	»	»	37
de Bildt	1	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Bunnik	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Zeist	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	6
Totaal	10	15	3	2	²) 1	68	6	6	4	»	»	43
Arrondissement Loenen.												
Abcoude-Baambrugge	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Aboude-Proostdij	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Kockengen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Loosdrecht	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Mijdrecht	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Tienhoven	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	1	»	»	»	9	»	»	»	»	»	2
Arrondissement Amersfoort.												
Amersfoort	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
Baarn	2	1	»	»	»	6	2	6	»	»	»	4
Eemnes	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal	2	2	»	»	»	7	2	»	»	»	»	7

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.						VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.
Aan alle lagere scholen te zamen.						
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	
						[1]) Tevens aktes M¹ en O.
1	»	»	»	»	2	[2]) Één tevens akte M¹.
»	»	»	»	»	4	
»	1	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	5	
1	»	»	1	»	»	
2	1	»	1	»	15	
»	»	»	»	»	3	
1	1	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	7	
1	1	»	»	»	10	
4	3	»	1	»	48	
15	26	2	3	[1]) 2	137	
15	20	6	2	[2]) 1	99	
1	»	»	»	»	5	
»	»	»	»	»	1	
»	1	1	»	»	6	
16	21	7	2	[2]) 1	111	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	5	
»	1	»	»	»	»	
»	1	»	»	»	11	
»	1	»	»	»	3	
4	1	»	»	»	10	
»	»	»	»	»	1	
4	2	»	»	»	14	

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONI											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
Arrondissement Rhenen.												
Amerongen	»	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Cothen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Houten	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Langbroek	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Odijk	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Leersum	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Rhenen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Veenendaal	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Werkhoven	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Wijk bij Duurstede	2	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	1
Totaal.	3	»	»	»	»	21	»	»	1	»	»	3
Arrondissement IJsselstein.												
Harmelen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
IJsselstein	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	2
Kamerik	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Linschoten	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Vleuten	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Totaal.	»	»	»	»	»	9	1	»	»	»	»	2
De Provincie.	15	18	3	2	[1]) 1	114	9	6	5	»	»	57
Provincie Friesland.												
DISTRICT LEEUWARDEN.												
Arrondissement Leeuwarden.												
Leeuwarden	9	10	1	»	»	2	»	»	»	»	»	4
Leeuwarderadeel	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Menaldumadeel	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	3
Totaal.	9	11	1	»	»	6	»	»	»	»	»	7
Arrondissement Harlingen.												
Barradeel	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
't Bildt	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Franeker	1	»	»	»	»	12	»	»	»	»	»	»
Franekeradeel	»	»	»	»	»	4	»	1	»	»	»	»
Harlingen	1	3	»	1	»	1	»	1	»	»	»	»
Totaal.	3	3	»	1	»	19	»	2	»	»	»	»
Arrondissement Dokkum.												
Ameland	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Dokkum	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.						VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.
Aan alle lagere scholen te zamen.						
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	
						[1]) Één tevens in het bezit van akte M¹.
»	»	»	»	»	7	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	2	
1	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	2	
2	»	1	»	»	2	
3	»	1	»	»	24	
»	»	»	»	»	2	
1	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	5	
1	»	»	»	»	11	
24	24	8	2	[1]) 1	171	
9	10	1	»	»	6	
»	1	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	6	
9	11	1	»	»	13	
1	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	2	
1	»	»	»	»	12	
»	1	»	»	»	4	
1	4	»	1	»	1	
3	5	»	1	»	19	
»	»	»	»	»	1	
1	1	»	»	»	»	

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONI											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Ferwerderadeel	»	»	»	»	»	4	»	2	»	»	»	2
Oostdongeradeel	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	1
Westdongeradeel	»	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»	1
Totaal.	1	2	»	»	»	16	»	2	»	»	»	4
Arrondissement Veenwouden.												
Achtkarspelen	»	2	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Dantumadeel	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Kollumerland	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Tietjerksteradeel	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	2
Totaal.	»	2	»	»	»	8	»	1	»	»	»	2
Totaal van het district,	13	18	1	1	»	49	»	5	»	»	»	13
DISTRICT HEERENVEEN.												
Arrondissement Heerenveen.												
Schoterland	1	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	2
Weststellingwerf	»	1	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Totaal.	1	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»	2
Arrondissement Beetsterzwaag.												
Aengwirden	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Idaarderadeel	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Opsterland	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Smallingerland	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Utingeradeel	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal.	1	»	»	»	»	6	»	1	»	»	»	»
Arrondissement Lemmer.												
Doniawerstal	»	1	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Gaasterland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Haskerland	»	1	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Hindeloopen	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Lemsterland	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Totaal.	»	2	»	»	»	16	»	»	»	»	»	2
Arrondissement Sneek.												
Baarderadeel	»	2	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»
IJlst	0	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Rauwerderhem	2	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Sneek	2	»	»	[1]) 1	»	1	»	»	»	»	»	1
Wijmbritseradeel	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	6
Totaal.	4	2	»	[1]) 1	»	19	1	»	»	»	»	7

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.						VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.
Aan alle lagere scholen te zamen.						
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	
»	2	»	»	»	6	¹) Eén bezit tevens akte M².
»	»	»	»	»	4	
»	1	»	»	»	9	
1	4	»	»	»	20	
»	2	»	»	»	5	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	1	
»	1	»	»	»	2	
»	3	»	»	»	10	
13	23	1	1	»	62	
1	»	»	»	»	6	
»	1	»	»	»	4	
1	1	»	»	»	10	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	3	
»	1	»	»	»	»	
1	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	1	
1	1	»	»	»	6	
»	1	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	2	
»	1	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	4	
»	2	»	»	»	18	
»	2	»	»	»	10	
1	»	»	»	»	»	
2	»	»	»	»	2	
2	»	»	¹) 1	»	2	
»	»	»	»	»	12	
5	2	»	¹) 1	»	26	

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Arrondissement Bolsward.												
Hennaarderadeel	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	1
Wonseradeel	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	2
Workum	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Totaal	»	»	»	»	»	9	»	»	1	»	»	3
Totaal van het district	6	5	»	[1]) 1	»	58	1	1	1	»	»	14
De provincie	19	23	1	[1]) 2	»	107	1	6	1	»	»	27
Provincie Overijssel.												
DISTRICT ZWOLLE.												
Arrondissement Zwolle.												
Zwolle	3	5	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»
Dalfsen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	4	5	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»
Arrondissement Kampen.												
Kampen	3	1	»	»	[2]) 1	16	1	»	»	1	»	»
Hasselt	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kamperveen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ambt-Vollenhoven	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stad-Vollenhoven	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	7	1	»	»	[2]) 1	16	1	»	»	1	»	»
Arrondissement Ommen.												
Avereest	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Gramsbergen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Ambt-Hardenberg	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Ambt-Ommen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Stad-Ommen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	1
Arrondissement Steenwijk.												
Kuinre	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Wanneperveen	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal van het district	12	6	»	»	[2]) 1	35	1	»	»	1	»	1
DISTRICT DEVENTER.												
Arrondissement Deventer.												
Deventer	1	3	»	1	»	4	»	»	»	»	»	»

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
»	»	»	»	»	6
»	»	»	»	»	6
»	»	1	»	»	»
»	»	1	»	»	12
7	6	1	[1]) 1	»	72
20	29	2	[1]) 2	»	134
3	5	»	»	»	10
1	»	»	»	»	»
4	5	»	»	»	10
4	1	»	1	[2]) 1	16
1	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»
2	»	»	»	»	»
1	»	»	»	»	»
8	1	»	1	[2]) 1	16
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	2
1	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	2
1	»	»	»	»	8
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	2
13	6	»	1	[2]) 1	36
1	3	»	1	»	4

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Één dezer bezit tevens akte M².

[2]) Één bezit tevens de akten M¹ en O.

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Bathmen	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Olst	1	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal	2	3	1	1	»	6	»	»	»	»	»	»
Arrondissement Almelo.												
Stad-Almelo	2	1	»	»	»	9	»	»	»	»	»	»
Borne	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Rijssen	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Vriezenveen	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Wierden	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal	2	1	»	»	»	11	1	»	»	»	»	1
Arrondissement Enschedé.												
Ambt-Delden	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Stad-Delden	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Enschedé	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Goor	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Markelo	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	1	1	1	»	6	»	»	»	»	»	»
Totaal van het district	5	5	2	2	»	23	1	»	»	»	»	1
De Provincie	17	11	2	2	[1]) 1	58	2	»	»	1	»	2
Provincie Groningen.												
DISTRICT GRONINGEN.												
Arrondissement Groningen.												
Groningen	20	44	2	»	»	64	2	1	»	»	»	2
Haren	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Totaal	20	44	2	»	»	69	2	1	»	»	»	2
Arrondissement Zuidhorn.												
Aduard	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»
Grijpskerk	2	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»
Hoogkerk	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Marum	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Oldehove	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal	7	1	»	»	»	12	»	1	»	»	»	»
Arrondissement Onderdendam.												
Baflo	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Bedum	3	»	»	»	»	11	»	»	»	»	»	»

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.						VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.
Aan alle lagere scholen te zamen.						
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	
»	»	»	»	»	1	[1]) Één bezit tevens de akten M² en O.
1	»	1	»	»	1	
2	3	1	1	»	6	
2	1	»	»	»	9	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	1	
1	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	1	
3	1	»	»	»	12	
»	»	»	»	»		
»	»	»	»	»	2	
»	»	1	1	»	»	
1	1	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	1	
1	1	1	1	»	6	
6	5	2	2	»	24	
19	11	2	3	[1]) 1	60	
22	45	2	»	»	66	
»	»	»	»	»	5	
22	45	2	»	»	71	
»	1	»	»	»	1	
2	1	»	»	»	8	
1	»	»	»	»	2	
3	»	»	»	»	»	
1	»	»	»	»	1	
7	2	»	»	»	12	
»	»	»	»	»	1	
3	»	»	»	»	11	

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONI											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
Eenrum	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Kantens	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Leens	»	2	1	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Middelstum	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Ulrum	1	2	»	»	»	1	2	1	»	»	»	»
Usquert	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Winsum	2	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Totaal.	7	5	1	»	»	30	2	1	»	»	»	»
Arrondissement Appingedam.												
Appingedam	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Bierum	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Delfzijl	1	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Stedum	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Uithuizen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Uithuizermeeden	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
't Zandt	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal.	5	1	»	»	»	15	»	»	»	»	»	»
Totaal van het district.	39	51	3	»	»	126	4	3	»	»	»	2
DISTRICT WINSCHOTEN.												
Arrondissement Winschoten.												
Beerta	»	1	1	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Finsterwolde	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Midwolda	3	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Nieuwe Schans	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Scheemda	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Winschoten	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal.	5	4	2	»	»	11	»	»	»	»	»	»
Arrondissement Hoogezand.												
Hoogezand	3	2	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»
Noordbroek	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Sappemeer	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal.	5	2	»	»	»	11	»	»	»	»	»	»
Arrondissement Veendam.												
Meeden	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Muntendam	»	2	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Veendam	»	»	»	[1]) 1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wildervank	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal.	»	2	»	[1]) 1	»	13	»	»	»	»	»	»

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
»	»	»	»	»	5
»	»	»	»	»	1
»	2	1	»	»	6
»	1	»	»	»	1
3	3	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»
2	»	»	»	»	4
9	6	1	»	»	30
1	»	»	»	»	1
»	1	»	»	»	2
1	»	»	»	»	7
1	»	»	»	»	»
1	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	3
1	»	»	»	»	2
5	1	»	»	»	15
43	54	3	»	»	128
»	1	1	»	»	6
»	1	»	»	»	»
3	»	»	»	»	1
»	1	»	»	»	1
1	1	1	»	»	»
1	»	»	»	»	3
5	4	2	»	»	11
3	2	»	»	»	10
1	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	»
5	2	»	»	»	11
»	»	»	»	»	5
»	2	»	»	»	7
»	»	»	[1]) 1	»	»
»	»	»	»	»	1
»	2	»	[1]) 1	»	13

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Deze onderwijzer heeft de akten van bekwaamheid M¹, M² en O.

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONDE											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
Arrondissement Onstwedde.												
Bellingwolde	2	»	»	»	»	12	»	»	»	»	»	»
Nieuwe-Pekela	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Wedde	2	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Totaal	4	»	»	»	»	18	1	»	»	»	»	»
Totaal van het district	14	8	»	[1]) 1	1	53	1	»	»	»	»	»
De provincie	53	59	3	[1]) 1	»	179	5	3	»	»	»	2
Provincie Drenthe.												
Arrondissement Borger.												
Anlo	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Gasselte	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	1	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Arrondissement Emmen.												
Schoonebeek	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Sleen	1	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	»	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»
Arrondissement Hoogeveen.												
Beilen	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hoogeveen	»	2	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Arrondissement Meppel.												
Havelte	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Ruinerwold	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	1
Vledder	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	»	»	»	»	12	»	»	»	»	»	1
De provincie	4	4	»	»	»	31	»	»	»	»	»	1
Provincie Limburg.												
DISTRICT MAASTRICHT.												
Arrondissement Maastricht.												
Eysden	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
St. Geertruid	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Gulpen	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Maastricht	4	6	1	»	»	18	2	1	1	»	»	6
Margraten	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
2	»	»	»	»	12
1	»	»	»	»	»
2	»	»	»	»	6
5	»	»	»	»	18
15	8	»	[1]) 1	»	53
58	62	3	[1]) 1	»	181
1	»	»	»	»	3
»	1	»	»	»	3
1	1	»	»	»	6
»	»	»	»	»	3
1	»	»	»	»	7
1	»	»	»	»	10
1	1	»	»	»	»
»	2	»	»	»	3
1	3	»	»	»	3
»	»	»	»	»	5
»	»	»	»	»	7
1	»	»	»	»	1
1	»	»	»	»	13
4	4	»	»	»	32
»	»	»	»	»	3
»	1	»	»	»	1
»	»	»	»	»	3
6	7	2	»	»	24
»	»	»	»	»	1

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Deze onderwijzer heeft de akten van bekwaamheid M¹ en M² en O.

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONDERWIJZERSPERSONEEL											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Oud-Vroenhoven	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Wittem	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal.	4	7	1	»	»	30	2	1	1	»	»	6
Arrondissement Meerssen.												
Amby	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Bemelen	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Geulle	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Houthem	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Meerssen	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1
Ulestraten	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal.	1	»	»	»	»	8	»	»	1	»	»	1
Arrondissement Heerlen.												
Brunssum	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Heerlen	2	»	»	»	»	6	1	»	»	»	»	1
Kerkrade	»	»	1	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Nuth	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Simpelveld	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	3
Vaals	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Voerendaal	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Totaal.	2	»	1	»	»	16	1	»	»	»	»	4
Arrondissement Sittard.												
Grevenbicht	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Oirsbeek	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sittard	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Totaal.	»	2	»	»	»	1	2	»	»	»	»	»
Totaal van het district	7	9	2	»	»	55	5	1	2	»	»	11
DISTRICT ROERMOND.												
Arrondissement Roermond.												
Echt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Horn	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Maasbracht	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Maasniel	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Melick en Herkenbosch	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
St. Odiliënberg	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Roermond	»	1	»	»	»	4	6	2	»	»	»	»
Totaal.	»	1	»	»	»	16	6	2	»	»	»	1
Arrondissement Weert.												
Baexem	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Heythuizen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.						VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.
Aan alle lagere scholen te zamen.						
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	2	
6	8	2	»	»	36	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	2	
1	»	1	»	»	1	
»	»	»	»	»	2	
1	»	1	»	»	9	
»	»	»	»	»	1	
3	»	»	»	»	7	
»	»	1	»	»	3	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	5	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	2	
3	»	1	»	»	20	
»	1	»	»	»	1	
»	1	»	»	»	»	
2	»	»	»	»	»	
2	2	»	»	»	1	
12	10	4	»	»	66	
»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	2	
6	3	»	»	»	4	
6	3	»	»	»	17	
»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	1	

PROVINCIE. / DISTRICT. / ARRONDISSEMENT. / GEMEENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
Hunsel	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Stramproy	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Weert	1	1	»	»	»	4	2	»	»	»	»	»
Totaal	1	1	»	»	»	8	2	»	»	»	»	1
Arrondissement Venlo.												
Arcen en Velden	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»
Beesel	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Grubbenvorst	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Helden	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Kessel	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Maasbree	1	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»
Neer	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Tegelen	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	2
Venlo	»	»	1	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Totaal	1	2	1	»	»	24	»	»	»	»	»	2
Arrondissement Gennep.												
Mook	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2
Ottersum	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Venray	»	»	»	»	»	5	2	»	»	»	»	»
Totaal	1	»	»	»	»	10	2	»	»	»	»	2
Totaal van het district	3	4	1	»	»	58	10	2	»	»	»	6
De provincie	10	13	3	»	»	113	15	3	2	»	»	17
PROVINCIËN.												
Noordbrabant	33	33	3	»	»	[1]) 174	14	6	4	[2]) 1	»	[3]) 16
Gelderland	18	17	5	2	»	205	20	14	8	[5]) 7	»	[3]) 64
Zuidholland	28	80	13	[6]) 7	[7]) 4	364	18	24	7	7	[8]) 3	93
Noordholland	[9]) 86	141	[10]) 17	14	[11]) 4	[12]) 572	21	21	8	[2]) 12	[11]) 2	[1]) 40
Zeeland	15	21	2	2	[13]) 2	123	»	5	»	1	»	14
Utrecht	15	18	3	2	[11]) 1	114	9	6	5	»	»	57
Friesland	19	23	1	1	[11]) 1	107	1	6	1	»	»	27
Overijssel	17	11	2	2	[13]) 1	58	2	»	»	1	»	2
Groningen	53	59	3	»	[15]) 1	179	5	3	»	»	»	2
Drenthe	4	4	»	»	»	31	»	»	»	»	»	1
Limburg	10	13	3	»	»	113	15	3	2	»	»	17
Het Rijk	298	420	52	30	14	2040	105	88	35	29	5	333

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	1
3	1	»	»	»	4
3	1	»	»	»	9
»	»	»	»	»	4
»	1	»	»	»	3
»	»	»	»	»	2
»	1	»	»	»	2
»	»	»	»	»	2
1	»	»	»	»	5
»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	3
»	»	1	»	»	3
1	2	1	»	»	26
1	»	»	»	»	4
»	»	»	»	»	3
2	»	»	»	»	5
3	»	»	»	»	12
13	6	1	»	»	64
25	16	5	»	»	130
47	39	7	[2]) 1	»	[4]) 190
38	31	13	[5]) 9	»	[3]) 269
46	104	20	[6]) 14	[9]) 7	457
[8]) 107	162	[10]) 25	[2]) 26	[12]) 6	[14]) 612
15	26	2	3	[15]) 2	137
24	24	8	2	[11]) 1	171
20	29	2	1	[11]) 1	134
19	11	2	3	[15]) 1	60
58	62	3	»	[15]) 1	181
4	4	»	»	»	32
25	16	5	»	»	130
403	508	87	59	19	2373

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Hieronder één met diploma der Academie van Beeldende Kunsten.

[2]) Één bezit tevens de akte T.

[3]) Één kunstschilder.

[4]) Één als voren en één als noot 1.

[5]) Één bezit tevens de akte M² en één tevens de akte T.

[6]) Één bezit tevens akte O.

[7]) Drie bezitten tevens akte M¹.

[8]) Een bezit tevens akte M¹ en één tevens akten M¹ en O.

[9]) Vier tevens akte M¹ en één tevens akten M¹ en O.

[10]) Één tevens akten M¹ en M².

[11]) Één tevens akte M¹.

[12]) Één bezit getuigschrift 4de klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten.

[13]) Twee tevens akten M¹.

[14]) Zie aanteekening 1 en 12.

[15]) Één bezit tevens akten M¹ en O.

ARRONDISSEMENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HE											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
's Hertogenbosch	7	6	»	»	»	[1]) 12	6	»	»	[2]) 1	»	1
Oss	2	1	»	»	»	7	»	»	»	»	»	6
Boxmeer	3	4	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»
Breda	5	3	1	»	»	21	2	3	1	»	»	[3]) 2
Zevenbergen	4	5	1	»	»	30	3	1	»	»	»	5
Bergen op Zoom	3	6	»	»	»	34	1	»	»	»	»	1
Tilburg	1	»	»	»	»	8	1	»	2	»	»	»
Heusden	3	1	»	»	»	23	»	»	»	»	»	1
Waalwijk	»	2	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»
Oirschot	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Eindhoven	»	1	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»
Helmond	2	3	1	»	»	13	»	»	1	»	»	»
Veghel	3	1	»	»	»	6	»	1	»	»	»	»
Arnhem	3	1	»	»	»	15	6	5	2	[3]) 3	»	[3]) 27
Harderwijk	1	»	»	»	»	6	»	2	1	»	»	3
Apeldoorn	2	»	»	»	»	3	3	1	1	[4]) 1	»	4
Zutphen	4	6	2	1	»	24	2	»	»	»	»	10
Groenlo	1	»	»	»	»	14	1	1	1	»	»	1
Doesburg	1	3	1	»	»	16	1	3	2	1	»	6
Tiel	2	»	1	1	»	29	»	»	»	»	»	1
Geldermalsen	1	4	»	»	»	47	»	»	»	»	»	2
Zaltbommel	1	»	»	»	»	26	»	1	»	»	»	1
Nijmegen	2	3	1	»	»	25	7	1	1	2	»	9
's Gravenhage	6	26	3	[5]) 3	1	122	4	5	3	5	[6]) 1	[7])29
Delft	2	14	3	»	[6]) 1	41	»	3	1	»	1	9
Leiden	9	17	2	2	[6]) 1	95	3	5	1	»	[8]) 1	10
Woerden	3	3	1	»	»	20	»	1	»	»	»	9
Rotterdam	»	»	1	1	»	»	7	2	1	2	»	11
Gouda	2	1	»	1	»	17	»	»	»	»	»	3
Schiedam	1	3	1	»	»	14	1	1	1	»	»	10
Vlaardingen	»	3	»	»	»	4	2	4	»	»	»	5
Dordrecht	4	8	»	»	»	22	»	2	»	»	»	4

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
13	6	»	[2]) 1	»	[1]) 13
2	1	»	»	»	13
3	4	»	»	»	13
7	6	2	»	»	[3]) 23
7	6	1	»	»	35
4	6	»	»	»	35
2	»	2	»	»	8
3	1	»	»	»	24
»	3	»	»	»	1
»	»	»	»	»	3
1	1	»	»	»	3
2	3	2	»	»	13
3	2	»	»	»	6
9	6	2	[2]) 3	»	[3]) 42
1	2	1	»	»	9
5	1	1	[4]) 1	»	7
6	6	2	1	»	34
2	1	1	»	»	15
2	6	3	1	»	22
2	»	1	1	»	30
1	4	»	»	»	49
1	1	»	»	»	27
9	4	2	2	»	34
10	31	6	[5]) 8	[6]) 2	[7]) 151
2	17	4	»	[6]) 2	50
12	22	3	2	[8]) 2	105
3	4	1	»	»	29
7	2	2	3	»	11
2	1	»	1	»	20
2	4	2	»	»	24
2	7	»	»	»	9
4	10	»	»	»	26

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Hieronder één met diploma der Academie van Beeldende Kunsten.
[2]) Één bezit tevens de akte T.
[3]) Één kunstschilder.
[4]) Één bezit tevens de akte M².
[5]) Één tevens akte O.
[6]) Één tevens akte M¹.
[7]) Één met diploma der vroegere Amsterdamsche Academie.
[8]) Één tevens akten M¹ en O.
[9]) Één als voren en één tevens akte M¹.

ARRONDISSEMENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONDE											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.	1857.	H.	T.	M[1].	M[2].	Z.
Gorinchem	1	1	1	»	[2]) 1	8	1	1	»	»	»	3
Sommelsdijk	»	4	1	»	»	21	»	»	»	»	»	»
Amsterdam	[1])59	97	[3]) 9	13	3	358	16	15	7	[4]) 8	[2]) 2	16
Hilversum	2	4	2	»	»	31	1	»	»	2	»	[3]) 9
Haarlem	9	20	4	1	[2]) 1	29	4	4	1	2	»	7
Alkmaar	1	4	»	»	»	[6]) 17	»	1	»	»	»	5
Helder	3	3	1	»	»	19	»	1	»	»	»	»
Texel	»	1	»	»	»	9	»	»	»	»	»	»
Hoorn	»	4	»	»	»	26	»	»	»	»	»	»
Medemblik	5	3	»	»	»	35	»	»	»	»	»	»
Purmerend	1	4	1	»	»	21	»	»	»	»	»	2
Zaandam	6	1	»	»	»	27	»	»	»	»	»	1
Middelburg	9	10	2	1	[7]) 2	32	»	4	»	1	»	12
Oostburg	»	1	»	»	»	14	»	1	»	»	»	»
Axel	2	7	»	»	»	31	»	»	»	»	»	»
Goes	1	1	»	»	»	23	»	»	»	»	»	»
Zierikzee	2	1	»	1	»	15	»	»	»	»	»	»
Tholen	1	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»	2
Utrecht	10	15	3	2	[5]) 1	68	6	6	4	»	»	43
Loenen	»	1	»	»	»	9	»	»	»	»	»	2
Amersfoort	2	2	»	»	»	7	2	»	»	»	»	7
Rhenen	3	»	»	»	»	21	»	»	1	»	»	3
IJsselstein	»	»	»	»	»	9	1	»	»	»	»	2
Leeuwarden	9	11	1	»	»	6	»	»	»	»	»	7
Harlingen	3	3	»	1	»	19	»	2	»	»	»	»
Dokkum	1	2	»	»	»	16	»	2	»	»	»	4
Veenwouden	»	2	»	»	»	8	»	1	»	»	»	2
Heerenveen	1	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»	2
Beetsterzwaag	1	»	»	»	»	6	»	1	»	»	»	»
Lemmer	»	2	»	»	»	16	»	»	»	»	»	2
Sneek	4	2	»	»	[5]) 1	19	1	»	»	»	»	7
Bolsward	»	»	»	»	»	9	»	»	1	»	»	3

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
2	2	1	»	[2]) 1	11
»	4	1	»	»	21
[1]) 75	112	[3]) 16	[4]) 21	[3]) 5	374
3	4	2	2	»	[5]) 40
13	24	5	3	[2]) 1	36
1	5	»	»	»	[6]) 22
3	4	1	»	»	19
»	1	»	»	»	9
»	4	»	»	»	26
5	3	»	»	»	35
1	4	1	»	»	23
6	1	»	»	»	28
9	14	2	2	[7]) 2	44
»	2	»	»	»	14
2	7	»	»	»	31
1	1	»	»	»	23
2	1	»	1	»	15
1	1	»	»	»	10
16	21	7	2	[3]) 1	111
»	1	»	»	»	11
4	2	»	»	»	14
3	»	1	»	»	24
1	»	»	»	»	11
9	11	1	»	»	13
3	5	»	1	»	19
1	4	»	»	»	20
»	3	»	»	»	10
1	1	»	»	»	10
1	1	»	»	»	6
»	2	»	»	»	18
5	2	»	»	[2]) 1	26
»	»	1	»	»	12

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Één bezit tevens akte O.
[2]) Één tevens akte M¹.
[3]) Één tevens akten M¹ en M².
[4]) Één tevens akte T.
[5]) Één diploma voor beeldende kunsten.
[6]) Één met diploma der vroegere Amsterdamsche Academie.
[7]) Hiervan één tevens akten M¹ en O.

ARRONDISSEMENTEN.	TABEL, AANTOONENDE DE BEVOEGDHEID VAN HET ONDE											
	Aan de openbare scholen.						Aan de bijzondere scholen.					
	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.	1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
Zwolle	4	5	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»
Kampen	7	1	»	»	[1]) 1	16	1	»	»	1	»	»
Ommen	1	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	1
Steenwijk	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Deventer	2	3	1	1	»	6	»	»	»	»	»	»
Almelo	2	1	»	»	»	11	1	»	»	»	»	1
Enschedé	1	1	1	1	»	6	»	»	»	»	»	»
Groningen	20	44	2	»	»	69	2	1	»	»	»	»
Zuidhorn	7	1	»	»	»	12	»	1	»	»	»	2
Onderdendam	7	5	1	»	»	30	2	1	»	»	»	»
Appingedam	5	1	»	»	»	15	»	»	»	»	»	»
Winschoten	5	4	2	»	»	11	»	»	»	»	»	»
Hoogezand	5	2	»	»	»	11	»	»	»	»	»	»
Veendam	»	2	»	[2]) 1	»	13	»	»	»	»	»	»
Onstwedde	4	»	»	»	»	18	1	»	»	»	»	»
Assen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Borger	1	1	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Emmen	1	»	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»
Hoogeveen	1	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Meppel	1	»	»	»	»	12	»	»	»	»	»	1
Maastricht	4	7	1	»	»	30	2	1	1	»	»	6
Meerssen	1	»	»	»	»	8	»	»	1	»	»	1
Heerlen	2	»	1	»	»	16	1	»	»	»	»	4
Sittard	»	2	»	»	»	1	2	»	»	»	»	»
Roermond	»	1	»	»	»	16	6	2	»	»	»	1
Weert	1	1	»	»	»	8	2	»	»	»	»	1
Venlo	1	2	1	»	»	24	»	»	»	»	»	2
Gennep	1	»	»	»	»	10	2	»	»	»	»	2

ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET TEEKENEN.

Aan alle lagere scholen te zamen.					
1857.	H.	T.	M¹.	M².	Z.
4	5	»	»	»	10
8	1	»	1	[1]) 1	16
1	»	»	»	»	8
»	»	»	»	»	2
2	3	1	1	»	6
3	1	»	»	»	12
1	1	1	1	»	6
22	45	2	»	»	71
7	2	»	»	»	12
9	6	1	»	»	30
5	1	»	»	»	15
5	4	2	»	»	11
5	2	»	»	»	11
»	2	»	[2]) 1	»	13
5	»	»	»	»	18
»	»	»	»	»	»
1	1	»	»	»	6
1	»	»	»	»	10
1	3	»	»	»	3
1	»	»	»	»	13
6	8	2	»	»	36
1	»	1	»	»	9
3	»	1	»	»	20
2	2	»	»	»	1
6	3	»	»	»	17
3	1	»	»	»	9
1	2	1	»	»	26
3	»	»	»	»	12

VERKLARING DER VERSCHILLENDE KOLOMMEN.

[1]) Één bezit tevens akten M¹ en O.

[2]) Bezit tevens de akten M² en O.

BIJLAGE X.

OVERZICHT

der jaarwedden van het personeel, aan de openbare scholen uitsluitend belast met het onderwijs in het teekenen.

OVERZICHT der jaarwedden van het personeel, aan de openbar chol

GEMEENTEN.	beneden f 100	f 100 tot f 200	f 200 tot f 300	f 300 tot f 400	f 400 tot f 500	f 500 tot f 600	f 600 tot f 700	f 700 tot f 800	f 800 tot f 900	f 900 tot f 1000	f 100 tot f 110	f 110 tot f 120
's Hertogenbosch	»	»	[1]) 1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Heusden	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zutphen	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Rheden	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tiel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
's Gravenhage	»	»	»	»	»	»	1	[1]) 1	»	[1]) 1	»	»
Delft	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[1]) 1	»
Leiden	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Rotterdam	»	[1]) 1	»	»	»	[4]) 1	»	»	»	»	»	»
Gouda	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Gorinchem	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Voorschoten	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amsterdam	»	»	3	16	40	»	»	[1]) 7	»	[3]) 1	[3]) 2	[3])
Haarlem	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Alkmaar	»	»	»	»	»	»	»	»	[6]) 1	»	»	»
Middelburg	»	»	»	»	»	»	»	»	[7]) 1	»	»	»
Vlissingen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zierikzee	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Utrecht	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	[4])	»
Abcoude-Proostdij	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leeuwarden	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Harlingen	»	»	»	»	[1]) 1	»	»	»	»	»	»	»
Sneek	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Kampen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Enschedé	»	»	»	»	»	»	»	»	[1]) 1	»	»	»
Usquert	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Veendam	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	2	3	12	18	41	3	1	9	3	2		

scholen uitsluitend belast met het onderwijs in het teekenen.

f 1100 tot f 1200	f 1200 tot f 1300	f 1300 tot f 1400	f 1400 tot f 1500	f 1500 tot f 1600	f 1600 tot f 1700	f 1700 tot f 1800	f 1800 tot f 1900	f 1900 tot —	Totaal.	*Aanmerkingen.*
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	[1]) Voor het onderwijs aan 2 scholen.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	[2]) » » » » 6 »
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	[3]) » » » » 3 »
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	[4]) » » » » 4 »
»	»	[2]) 1	»	»	»	»	»	»	1	[5]) 1 » » » » 3 » en 1 » » » » 4 »
»	»	»	»	»	[3]) 1	»	»	»	4	[6]) waarvan f 200 voor huishuur.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	[7]) tevens voor het onderwijs in de handwerken.
»	1	»	»	»	»	»	»	»	2	[8]) voor het onderwijs aan 3 scholen en als leeraar aan de burgeravondschool.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	[9]) tevens voor het onderwijs aan de hooger burgerschool en de stads-teekenschool.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
[4]) 2	[6]) 2	»	»	»	»	»	»	»	73	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	[8]) 1	»	»	»	[9]) 1	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	[9]) 1	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	5	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
2	4	1	»	»	2	»	»	1	108	

BIJLAGE IJ.

18 December 1886
(*Staatsblad* n°. 214).

Wij WILLEM III, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

Op de voordracht van Onzen Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken, van 22 November 1886, n°. 3538[a], afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat het wenschelijk is de artt. 2 en 5 van Ons besluit van 24 October 1884 (*Staatsblad* n°. 219), houdende bepalingen ter uitvoering van art. 65*bis* der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), zoo als die is gewijzigd bij de wet van 11 Julij 1884 (*Staatsblad* n°. 123), te herzien;

Den Raad van State gehoord (advies van 7 December 1886, n°. 10);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 14 December 1886, n°. 3716, afdeeling Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

artikelen 2 en 5 van Ons voorschreven besluit worden gelezen als volgt:

Artikel 2.

Elke commissie bestaat uit ten minste vier leden: een der inspecteurs van het lager onderwijs of een der districts-schoolopzieners, die tevens het voorzitterschap bekleedt, en ten minste drie vrouwelijke leden.

Aan iedere commissie kunnen een districts-schoolopziener, als plaatsvervanger van den voorzitter, en twee vrouwelijke plaatsvervangende leden worden toegevoegd.

Artikel 5.

De examens, in de vorige artikelen bedoeld, worden niet in het openbaar gehouden. Zij loopen voor ieder der aspiranten binnen één dag af.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het (*Staatsblad* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Het Loo, den 18den December 1886.

WILLEM.

De Minister van Staat,
Minister van Binnenlandsche Zaken,

Heemskerk.

BIJLAGE Z.

22 October 1886.
n°. 18.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken, van 15 September 1886, n°. 2767², afdeeling Onderwijs, tot gedeeltelijke vernietiging der verordening op de scholen voor openbaar lager onderwijs in de gemeente Alblasserdam, vastgesteld door den gemeenteraad bij zijn besluit van 16 April 1886, waarbij in art. 6, *a* en *b*, de schooltijden en in art. 7 de vacantiën geregeld zijn;

Overwegende dat volgens art. 21 der wet op het lager onderwijs, de regeling der schooltijden en der vacantiën behoort te geschieden door het hoofd der school en zoo de regeling voor meerdere scholen gelijkelijk werkt, door de hoofden dier scholen gezamenlijk, onder goedkeuring van burgemeester en wethouders en van den districtsschoolopziener; dat derhalve vermeld art. 6, voor zoover daarbij de schooltijden worden geregeld en art. 7 in strijd zijn met de wet;

Gelet op art. 21 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Gezien art. 153 der wet van 29 Juni 1851 (*Staatsblad* n°. 85);

Den Raad van State gehoord (advies van 12 October 1886, n°. 6);

Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken van 19 October 1886, d°. 3157, afdeeling Onderwijs.

Hebben goedgevonden en verstaan:

De artt. 6 en 7 van bovenvermelde verordening der gemeente Alblasserdam, wegens strijd met de wet, te vernietigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* geplaatst en in afschrift aan den Raad van State medegedeeld zal worden.

Het Loo, 22 October 1886.

WILLEM.

De Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

BIJLAGE **AA**.

17 Augustus 1886
n°. 9.

WIJ WILLEM III, enz.

Op de voordracht van Onzen Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken, van 30 Juni 1886, n°. 1905/2, afdeeling Onderwijs, tot vernietiging van een besluit van den raad der gemeente Westmaas van 20 Mei ll., waarbij bepaald is, dat de benoeming van twee onderwijzeressen in de nuttige handwerken aan de beide openbare scholen aldaar, zal gerekend worden te zijn geschied voor den tijd van een jaar;

Overwegende, dat, hoewel art. 42*bis* der wet op het lager onderwijs eene bijzondere bepaling bevat, ten aanzien van onderwijzers en onderwijzeressen, die in een of meer der daar speciaal genoemde leervakken uitsluitend onderricht geven, waartoe ook het leervak »nuttige handwerken voor meisjes" behoort, de artikelen 29 en 32 dier wet omtrent het ontslag en de tijdelijke waarneming ten opzichte van hen geldend zijn verklaard;

dat het ontslag, indien het een onderwijzer betreft, die niet aan het hoofd eener school is geplaatst en voor zoover hij dit niet zelf aanvraagt, volgens art. 29*c* der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) wordt verleend door den gemeenteraad, op voordracht van burgemeester en wethouders;

dat hierin voor de onderwijzers een waarborg is gelegen, dat zij niet willekeurig door den raad zullen worden ontslagen en deze waarborg hun zoude worden ontnomen, indien het den raad vrijstond te bepalen, dat de benoeming zal geacht worden voor een bepaalden tijd te zijn geschied;

dat de wet tijdelijke waarneming alleen toelaat in het geval en op de wijze, bedoeld bij het eerste lid van art. 32, namelijk wanneer in geval van schorsing, ontslag of ontstentenis van den onderwijzer in de tijdelijke waarneming der opengevallen plaats moet worden voorzien;

dat de gemeenteraad onbevoegd is dit voorstel tot andere gevallen uit te breiden;

dat derhalve het bovenvermeld besluit van den gemeenraad van Westmaas van 20 Mei ll., in strijd is met de wet;

Gelet op art. 29*c*, art. 32, alin. 1 en art. 42*bis*, in verband met art. 15*a* der wet van 15 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), gelijk dat artikel gelezen wordt, krachtens art. 1 der wet van 11 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 123);

Gezien artt. 153 en 158 der wet van 29 Juni 1851 (*Staatsblad* n°. 85);

Den Raad van State gehoord (advies van 3 Augustus 1886, n°. 14);

Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken, van 13 Augustus 1886, n°. 2420, afd. Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

het bovengemelde besluit van den Raad der gemeente Westmaas, wegens strijd met de wet, te vernietigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* geplaatst en in afschrift aan den Raad van State medegedeeld zal worden.

Soestdijk, den 17en Augustus 1889.

WILLEM.

De Minister van Staat,
Minister van Binnenlandsche Zaken

HEEMSKERK.

BIJLAGE **BB**.

UITKOMSTEN

van het onderzoek omtrent den toestand van het schoolbezoek en het schoolverzuim in elke gemeente des Rijks op 1 Januari 1887,

vergeleken met den toestand op 1 Januari 1886.

(Artt. 80 en 81 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
PROVINCIE NOORDBRABANT.												
DISTRICT 's HERTOGENBOSCH.												
Arrondissement 's Hertogenbosch.												
's Hertogenbosch	12 226	13 680	25 906	1665	1758	3423	1357	1360	2717	5	8	13
Berlicum	1 305	1 326	2 631	128	114	242	120	100	220	»	1	1
Bokhoven	140	126	266	16	11	27	16	11	27	»	»	»
Cromvoirt	255	257	512	35	27	62	31	19	50	3	2	5
Empel en Meerwijk	299	271	570	31	38	69	38	31	69	»	5	5
Engelen	175	255	430	21	30	51	20	30	50	»	»	»
Esch	244	250	494	26	43	69	27	43	70	»	»	»
Haaren	916	749	1 665	92	91	183	89	81	170	4	5	9
Helvoirt	885	827	1 712	106	100	206	105	121	226	»	»	»
St. Michielsgestel	2 138	1 607	3 745	333	222	555	264	175	439	36	42	78
Rosmalen	1 491	1 469	2 960	158	141	299	137	128	265	7	2	9
Vught	2 277	2 327	4 604	266	237	503	227	205	432	14	31	45
TOTAAL	22 351	23 144	45 495	2877	2812	5689	2431	2304	4735	69	96	165
Arrondissement Oss.												
Alem c. a.	694	617	1 311	89	95	184	79	86	165	10	8	18
Berghem	1 069	963	2 032	137	115	252	130	120	250	1	1	2
Deursen c. a.	202	203	405	29	28	57	27	13	40	»	13	13
Dieden	297	260	557	21	31	52	21	24	45	»	7	7
Geffen	710	698	1 408	86	78	164	78	116	194	»	»	»
Heesch	1 136	1 027	2 163	121	123	244	103	79	182	6	38	44
Herpen	853	792	1 645	114	107	221	109	83	192	»	15	15
Huiseling c. a.	304	314	618	32	35	67	31	17	48	»	17	17
Lith	618	659	1 277	81	72	153	72	57	129	»	1	1
Lithoijen	361	327	688	47	42	89	45	42	87	»	»	»
Megen	903	834	1 737	94	89	183	93	84	177	»	»	»
Nistelrode	1 159	1 067	2 226	128	127	255	90	108	198	21	18	39
Nuland	526	519	1 045	55	67	122	54	34	88	»	26	26
Oijen c. a.	395	368	763	45	83	98	43	41	84	2	6	8
Oss	3 394	3 346	6 740	481	449	930	466	405	871	5	5	10
Ravenstein	442	518	960	55	42	97	54	82	136	»	»	»
Reek	482	413	895	53	59	112	48	54	102	»	1	1
Schaijk	779	753	1 532	92	75	167	85	63	148	1	1	2
TOTAAL	14 324	13 678	28 002	1760	1687	3447	1628	1508	3136	46	157	203

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29	M. 30	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
27	12	39	1335	1356	2691	»	»	»	1335	1356	2691	330	402	732	19,82	22,87	21,38	15,5	5,9
»	1	1	120	100	220	»	»	»	120	100	220	8	14	22	6,25	12,28	9,09	8,4	0,7
»	»	»	16	11	27	»	»	»	16	11	27	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	34	21	55	1	»	1	35	21	56	»	6	6	»	22,22	9,68	8,6	1,1
9	7	16	29	29	58	»	»	»	29	29	58	2	9	11	6,45	23,68	15,94	8,8	7,1
»	»	»	20	30	50	»	»	»	20	30	50	1	»	1	4,76	»	1,96	»	2,0
2	3	5	25	40	65	»	»	»	25	40	65	1	3	4	3,85	6,98	5,80	13,4	— 7,6
4	5	9	89	81	170	»	»	»	89	81	170	3	10	13	3,26	10,99	7,10	5,0	2,1
»	24	24	105	97	202	»	»	»	105	97	202	1	3	4	0,94	3,00	1,94	4,0	— 2,1
2	18	20	298	199	497	1	1	2	299	200	499	34	22	56	10,21	9,91	10,09	5,0	5,1
»	»	»	144	130	274	»	»	»	144	130	274	14	11	25	8,86	7,80	8,36	9,4	— 1,0
»	»	»	241	236	477	»	»	»	241	236	477	25	1	26	9,39	0,42	5,17	14,4	— 9,2
44	70	114	2456	2330	4786	2	1	3	2458	2331	4789	419	481	900	14,57	17,11	15,82	12.6	3,2
»	»	»	89	94	183	»	»	»	89	94	183	»	1	1	»	1,05	0,54	0,6	— 0,1
»	13	13	131	108	239	»	1	1	131	109	240	6	6	12	4,38	5.22	4,76	5,8	— 1,0
»	»	»	27	26	53	»	»	»	27	26	53	2	2	4	6,90	7,14	7,02	5,1	1,9
»	»	»	21	31	52	»	»	»	21	31	52	»	»	»	»	»	»	»	»
1	39	40	77	77	154	»	»	»	77	77	154	9	1	10	10,47	1,28	6,10	1,9	4,2
2	1	3	107	116	223	»	»	»	107	116	223	14	7	21	11,56	5,69	8,61	12,4	— 3,8
»	»	»	109	98	207	»	»	»	109	98	207	5	9	14	4,39	8.4.	6,34	5,4	0,9
»	1	1	31	33	64	»	»	»	31	33	64	1	2	3	3,13	5,71	4,48	3,3	1,2
»	»	»	72	58	130	»	»	»	72	58	130	9	14	23	11,10	19,44	15,03	0,8	14,2
2	7	9	43	35	78	»	»	»	43	35	78	4	7	11	8,51	16,67	12,36	7,6	4,8
»	»	»	93	84	177	»	»	»	93	84	177	1	5	6	1,06	5,62	2,07	18,3	— 16,2
1	21	22	110	105	215	»	»	»	110	105	215	18	22	40	14,06	17,32	15,69	21,5	— 5,8
2	»	2	52	60	112	»	»	»	52	60	112	3	7	10	5,45	10,45	8,20	9,9	— 1,7
»	»	»	45	47	92	»	»	»	45	47	92	»	6	6	»	11,32	6,12	7,6	— 1,5
»	»	»	471	410	881	»	3	3	471	413	884	10	36	46	2,08	8,09	4,95	21,4	— 16,4
»	42	42	54	40	94	»	»	»	54	40	94	1	2	3	1,82	4,76	3,09	»	3,1
»	»	»	48	55	103	»	»	»	48	55	103	5	4	9	9,43	6,78	8,04	3,7	4,3
»	»	»	86	64	150	»	»	»	86	64	150	6	11	17	6,52	14,67	10,18	8,1	2,1
8	124	132	1666	1541	3207	»	4	4	1666	1545	3211	94	142	236	5,34	8,41	6,85	11,6	— 4,7

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes jaren. Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Arrondissement Boxmeer.												
Beers	405	398	803	56	56	112	55	43	98	»	10	10
Beugen c. a.	815	798	1 613	88	107	195	83	104	187	»	»	»
Boxmeer	1 046	1 182	2 228	124	109	233	92	80	172	»	»	»
Cuijk c. a.	1 282	1 313	2 595	173	161	334	157	173	330	1	1	2
Escharen	532	508	1 040	78	75	153	72	44	116	1	17	18
Gassel	302	285	587	40	31	71	36	29	65	3	»	3
Grave	1 246	1 247	2 493	160	141	301	156	147	303	»	»	»
Haps	452	414	866	54	61	115	53	47	100	»	8	8
Linden	285	249	534	31	34	65	29	20	49	»	11	11
Maashees	665	595	1 260	86	72	158	73	45	118	»	11	11
Mill	1 181	1 218	2 399	162	170	332	115	98	213	»	»	»
Oeffelt	518	530	1 048	58	60	118	58	59	117	»	1	1
Oploo c. a.	884	879	1 763	100	121	221	85	100	185	»	»	»
Sambeek	740	780	1 520	92	82	174	74	64	138	17	17	34
Velp	381	295	676	34	29	63	31	26	57	3	»	3
Vierlingsbeek	700	677	1 377	100	77	177	111	95	206	1	3	4
Wanroij	514	488	1 002	64	55	119	64	55	119	»	»	»
Zeeland	934	948	1 882	129	142	271	119	138	257	1	»	1
TOTAAL	12 882	12 804	25 686	1629	1583	3 212	1463	1367	2 830	27	79	106
TOTAAL van het district	49 557	49 626	99 183	6266	6082	12 348	5522	5179	10 701	142	332	474
DISTRICT BREDA.												
Arrondissement Breda.												
Breda	9 726	10 595	20 321	1233	1298	2 531	1173	974	2 147	»	2	2
Chaam	695	656	1 351	117	99	216	84	82	166	»	»	»
Dongen	2 419	2 362	4 781	279	289	568	259	281	540	2	1	3
Ginneken c. a.	2 378	2 309	4 687	299	318	617	260	297	557	30	14	44
Oosterhout	5 314	5 369	10 683	676	677	1 353	611	524	1 135	11	11	22
Prinsenhage	3 523	3 465	6 988	434	389	823	397	354	751	13	15	28
Rijsbergen	772	740	1 512	87	86	173	80	79	159	»	»	»
Teteringen	1 089	1 126	2 215	169	148	317	104	82	186	63	56	119
Zundert	2 122	1 985	4 107	263	284	547	207	185	392	»	3	3
TOTAAL	28 038	28 607	56 645	3557	3588	7 145	3175	2858	6 033	119	102	221
Arrondissement Zevenbergen.												
Etten en Leur	2 883	3 029	5 912	358	371	729	261	216	477	29	46	75
Fijnaart c. a.	1 531	1 622	3 153	203	218	421	213	228	441	5	5	10
Hoeven	1 374	1 204	2 578	158	184	342	112	167	279	12	5	17
Klundert	1 643	1 697	3 340	227	201	428	270	203	473	15	15	30

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
»	»	»	55	53	108	»	»	»	55	53	108	1	3	4	1,79	5,36	3,57	2,0	1,6
»	»	»	83	104	187	»	»	»	83	104	187	5	3	8	5,68	2,80	4,10	»	4,1
»	6	6	92	74	166	»	»	»	92	74	166	32	35	67	25,81	32,11	28,76	18,7	10,1
»	26	26	158	148	306	»	»	»	158	148	306	15	13	28	8,67	8,07	8,38	14,3	—5,9
»	»	»	73	61	134	»	»	»	73	61	134	5	14	19	6,41	18,67	12,42	14,6	—2,2
»	»	»	39	29	68	»	»	»	39	29	68	1	2	3	2,50	6,45	4,23	5,3	—1,1
4	13	17	152	134	286	»	»	»	152	134	286	8	7	15	5,00	4,96	4,98	8,4	—3,4
»	»	»	53	55	108	»	»	»	53	55	108	1	6	7	1,85	9,84	6,09	7,7	—1,6
»	»	»	29	31	60	»	»	»	29	31	60	2	3	5	6,45	8,82	7,69	»	7,7
1	»	1	72	56	128	»	»	»	72	56	128	14	16	30	16,28	22,22	18,99	8,9	10,1
3	6	9	112	92	204	»	»	»	112	92	204	50	78	128	30,86	45,88	38,56	38,0	0,6
»	»	»	58	60	118	»	»	»	58	60	118	»	»	»	»	»	»	8,9	—8,9
1	3	4	84	97	181	»	»	»	84	97	181	16	24	40	16,00	19,83	18,10	18,4	—0,3
»	»	»	91	81	172	»	»	»	91	81	172	1	1	2	1,09	1,22	1,15	2,6	—1,4
»	»	»	34	26	60	»	»	»	34	26	60	»	3	3	»	10,35	4,76	8,2	—3,4
17	24	41	95	74	169	»	»	»	95	74	169	5	3	8	5,00	3,90	4,52	3,9	0,6
»	»	»	64	55	119	»	»	»	64	55	119	»	»	»	»	»	»	»	»
»	3	3	120	135	255	»	»	»	120	135	255	9	7	16	6,98	4,93	5,90	1,8	4,1
26	81	107	1464	1365	2829	»	»	»	1464	1365	2829	165	218	383	10,13	13,77	11,93	11,4	0,5
78	275	353	5586	5236	10822	2	5	7	5588	5241	10829	678	841	1519	10,82	13,83	12,30	11,9	0,4
67	41	108	1106	935	2041	»	»	»	1106	935	2041	127	363	490	10,30	27,97	19,37	23,6	—4,2
1	»	1	83	82	165	»	»	»	83	82	165	34	17	51	29,06	17,17	23,61	22,9	0,7
6	2	8	255	280	535	»	»	»	255	280	535	24	9	33	8,60	3,11	5,81	1,9	3,9
20	33	53	270	278	548	»	»	»	270	278	548	29	40	69	9,70	12,58	11,18	16,3	—5,1
»	»	»	622	535	1157	»	»	»	622	535	1157	54	142	196	7,99	20,97	14,49	14,7	—0,2
»	»	»	410	369	779	»	1	1	410	370	780	24	19	43	5,53	4,88	5,23	8,9	—2,7
»	3	3	80	76	156	»	»	»	80	76	156	7	10	17	8,05	11,63	9,83	8,2	1,6
16	9	25	151	129	280	»	»	»	151	129	280	18	19	37	10,65	12,84	11,67	11,2	0,5
»	»	»	207	188	395	»	»	»	207	188	395	56	96	152	21,29	33,80	27,78	40,9	—13,1
110	88	198	3184	2872	6056	»	1	1	3184	2873	6057	373	715	1083	10,49	19,87	15,23	18,7	—3,5
1	12	13	289	250	539	1	»	1	290	250	540	68	121	189	18,99	32,62	25,93	23,3	2,6
36	39	75	182	194	376	»	»	»	182	194	376	21	24	45	10,34	11,01	10,69	5,6	5,1
»	22	22	124	150	274	»	»	»	124	150	274	34	34	68	21,52	18,48	19,88	33,1	—13,2
75	46	121	210	172	382	»	»	»	210	172	382	17	29	46	7,49	14,43	10,75	11,4	—0,6

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Made en Drimmelen	1 798	1 762	3 560	263	268	531	194	216	410	4	4	8
Oudenbosch	2 383	2 001	4 384	408	242	650	418	257	675	»	2	2
Oud- en Nieuw-Gastel	1 998	1 944	3 942	259	243	502	176	152	328	26	31	57
Rucphen	2 248	2 063	4 311	325	286	611	281	228	509	4	6	10
Standdaarbuiten	684	758	1 442	91	105	196	91	102	193	1	1	2
Terheijden	1 604	1 658	3 262	2.8	203	421	220	236	456	»	1	1
Willemstad	1 002	1 063	2 065	141	168	309	89	92	181	24	28	52
Zevenbergen	3 206	3 282	6 488	430	434	864	330	305	635	39	40	79
Zwaluwe (Hooge- en Lage-)	2 164	2 094	4 258	261	246	507	187	167	354	61	60	121
TOTAAL	24 518	24 177	48 695	3342	3169	6 511	2842	2569	5 411	220	244	464
Arrondissement Bergen op Zoom.												
Bergen op Zoom	5 865	5 859	11 724	914	878	1 792	736	629	1 365	30	39	69
Dinteloord c. a.	1 424	1 434	2 858	222	228	450	193	185	378	5	4	9
Halsteren	1 529	1 483	3 012	191	204	395	122	115	237	8	7	15
Huijbergen	463	250	713	97	26	123	90	22	112	»	»	»
Nieuw-Vossemeer	564	593	1 157	68	63	131	49	39	88	»	»	»
Ossendrecht	1 175	1 136	2 311	160	177	337	147	147	294	1	1	2
Putte	574	556	1 130	69	89	158	60	71	131	»	4	4
Roosendaal c. a.	5 101	5 334	10 435	607	647	1 254	482	567	1 049	36	33	69
Steenbergen c. a.	3 359	3 459	6 818	414	426	840	329	360	689	3	2	5
Woensdrecht	1 439	1 391	2 830	208	214	422	142	144	286	32	41	73
Wouw	1 864	1 943	3 807	236	245	481	257	268	525	»	»	»
TOTAAL	23 357	23 438	46 795	3186	3197	6 383	2607	2547	5 154	115	131	246
TOTAAL van het district	75 913	76 222	152 135	10085	9954	20 039	8624	7974	16 598	454	477	931
DISTRICT TILBURG.												
Arrondissement Tilburg.												
Alphen	921	874	1 795	115	121	236	97	108	205	»	»	»
Baarle-Nassau	1 171	1 052	2 223	214	150	364	86	27	113	128	123	251
Berkel	619	600	1 219	68	69	137	57	54	111	11	15	26
Gilze en Rijen	1 639	1 523	3 162	224	198	422	211	175	386	3	2	5
Goirle	1 010	1 016	2 026	170	146	316	155	145	300	4	1	5
Hilvarenbeek	1 215	1 872	2 287	161	137	298	142	127	269	2	»	2
Hooge- en Lage-Mierde	691	629	1 320	100	82	182	99	77	176	»	»	»
Oisterwijk	1 426	1 439	2 865	204	188	392	204	198	402	»	»	»
Tilburg	15 878	16 138	32 016	2589	2460	5 049	2348	2196	4 544	2	1	3
TOTAAL	24 570	24 343	48 913	3845	3551	7 396	3399	3107	6 506	150	142	292

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
»	»	»	198	220	418	»	»	»	198	220	418	65	48	113	24,72	17,91	21,28	17,8	3,5
28	29	57	390	230	620	»	»	»	390	230	620	18	12	30	4,41	4,96	4,62	2,7	1,9
»	»	»	202	183	385	»	»	»	202	183	185	57	60	117	22,01	24,69	23,31	26,3	— 3,0
31	26	57	254	208	462	»	»	»	254	208	462	71	78	149	21,85	27,27	24,39	21,8	2,6
1	7	8	91	96	187	»	»	»	91	96	187	»	9	9	»	8,57	4,59	8,3	— 5,7
28	59	87	192	178	370	»	»	»	192	178	370	26	25	51	11,93	12,31	12,11	14,5	— 2,4
4	2	6	109	118	227	»	»	»	109	118	227	32	50	82	22,70	29,76	26,54	28,3	— 1,8
8	8	16	361	337	698	»	»	»	361	337	698	69	97	166	16,05	22,35	19,21	21,0	— 1,8
»	»	»	248	227	475	»	»	»	248	227	475	13	19	32	4,98	7,72	6,31	14,3	— 8,0
212	250	462	2850	2563	5413	1	»	1	2851	2563	5414	491	606	1097	14,69	19,12	16,85	17,7	— 0,8
36	41	77	730	627	1357	»	»	»	730	627	1357	184	251	435	20,13	28,59	24,27	14,5	9,8
2	1	3	196	188	384	»	»	»	196	188	384	26	40	66	11,71	17,54	14,67	9,1	5,6
»	1	1	130	121	251	»	»	»	130	121	251	61	83	144	31,94	40,69	36,46	34,7	1,8
»	»	»	90	22	112	»	»	»	90	22	112	7	4	11	7,22	15,38	8,94	26,1	— 17,2
»	»	»	49	39	88	»	»	»	49	39	88	19	24	43	27,94	38,09	32,82	18,3	14,5
»	»	»	148	148	296	»	»	»	148	148	296	12	29	41	7,50	16,39	12,17	9,4	2,8
»	»	»	60	75	135	»	»	»	60	75	135	9	14	23	13,04	15,73	14,56	18,0	— 3,4
5	5	10	513	595	1108	»	»	»	513	595	1108	94	52	146	15,49	8,04	11,64	11,9	— 0,3
9	11	20	323	351	674	»	»	»	323	351	674	91	75	166	21,98	17,60	19,76	13,7	6,1
3	4	7	171	181	352	»	»	»	171	181	352	37	33	70	17,79	15,42	16,59	20,2	— 3,6
68	63	131	189	205	394	»	»	»	189	205	394	47	40	87	19,92	16,33	18,09	19,6	— 1,5
123	126	249	2599	2552	5151	»	»	»	2599	2552	5151	587	645	1232	18,42	20,18	19,30	15,8	3,5
445	464	909	8633	7987	16620	1	1	2	8634	7988	16622	1451	1966	3417	14,39	19,75	17,05	17,5	— 0,4
»	»	»	97	108	205	»	»	»	97	108	205	18	13	31	15,65	10,74	13,14	15,8	— 2,7
»	»	»	214	150	364	»	»	»	214	150	364	»	»	»	»	»	»	10,7	— 10,7
1	»	1	67	69	136	»	»	»	67	69	136	1	»	1	1,47	»	0,73	»	0,7
10	10	20	204	167	371	»	»	»	204	167	371	20	31	51	8,93	15,66	12,09	13,3	— 1,1
1	»	1	158	146	304	»	»	»	158	146	304	12	»	12	7,06	»	3,80	1,2	2,6
»	»	»	144	127	271	»	»	»	144	127	271	17	10	27	10,56	7,30	9,06	2,1	7,0
»	»	»	99	77	176	»	»	»	99	77	176	1	5	6	1,00	6,10	3,30	23,1	— 19,8
12	16	28	192	182	374	»	»	»	192	182	374	12	6	18	5,88	3,19	4,59	11,7	— 7,1
2	»	2	2348	2197	4545	»	»	»	2348	2197	4545	241	263	504	9,31	10,69	9,98	14,9	— 4,9
26	26	52	3523	3223	6746	»	»	»	3523	3223	6746	322	328	650	8,38	9,24	8,79	11,6	— 2,8

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12	T. 13.
Arrondissement Heusden.												
Almkerk	1 546	1 461	3 007	194	175	369	214	176	390	2	2	4
Andel (Op- en Neer-)	447	433	880	57	61	118	60	50	110	»	»	»
Drongelen c. a.	244	216	460	26	34	60	15	24	39	9	8	17
Dussen c. a.	1 413	1 325	2 738	178	175	353	130	144	274	5	11	16
Giessen	246	217	463	30	24	54	27	23	50	1	»	1
Hedikhuizen	614	534	1 148	81	76	157	74	70	144	2	3	5
Heesbeen c. a.	527	454	981	62	63	125	68	65	133	»	2	2
Herp	277	216	493	31	28	59	29	8	37	»	18	18
Heusden	914	1 089	2 003	116	142	258	108	152	260	»	»	»
Meeuwen c. a.	407	358	765	40	46	86	39	45	84	»	»	»
Oudheusden	469	423	892	50	50	100	43	42	85	7	7	14
Rijswijk	286	227	513	43	34	77	42	32	74	»	»	»
Veen	494	444	938	61	58	119	60	54	114	1	1	2
Werken en Sleeuwijk (De)	1 274	1 195	2 469	199	190	389	142	130	272	33	29	62
Werkendam	1 341	1 302	2 643	197	203	400	163	157	320	»	1	1
Wijk en Alburg	1 042	1 004	2 046	124	140	264	108	124	232	2	4	6
Woudrichem	983	936	1 919	114	131	245	109	126	235	»	2	2
TOTAAL	12 524	11 834	24 358	1603	1630	3 233	1431	1422	2 853	62	88	150
Arrondissement Waalwijk.												
Baardwijk	838	786	1 624	107	105	212	94	71	165	»	14	14
Besoijen	843	888	1 731	102	125	227	85	103	188	3	1	4
Capelle	1 177	1 128	2 305	151	182	333	131	144	275	11	16	27
Drunen	1 554	1 408	2 962	175	179	354	166	161	327	»	»	»
Geertruidenburg	1 050	1 038	2 088	130	139	269	119	123	242	»	1	1
's Gravenmoer	574	584	1 158	76	96	172	72	91	163	2	»	2
Loon op Zand	3 723	3 435	7 158	480	515	995	379	478	857	6	5	11
Nieuwkuijk	717	650	1 367	90	68	158	75	57	132	»	»	»
Raamsdonk	2 387	2 370	4 757	327	306	633	282	263	545	3	2	5
Sprang	1 007	967	1 974	156	123	279	143	110	253	5	2	7
Udenhout	1 196	1 148	2 344	149	143	292	135	137	272	1	2	3
Vlijmen	1 710	1 693	3 403	190	203	393	181	190	371	3	1	4
Vrijhoeve-Capelle	233	216	449	25	27	52	23	23	46	4	2	6
Waalwijk	2 186	2 247	4 433	277	303	580	234	245	479	»	2	2
Waspik	1 506	1 518	3 024	178	203	381	135	169	304	3	2	5
TOTAAL	20 701	20 076	40 777	2613	2717	5 330	2254	2365	4 619	41	50	91
Arrondissement Oirschot.												
Best	1 196	1 079	2 275	141	156	297	121	136	257	»	»	»
Bladel c. a.	720	639	1 359	84	81	165	83	81	164	»	»	»
Boxtel	2 963	2 894	5 857	404	385	789	355	292	647	6	12	18

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
38	37	75	178	141	319	»	»	»	178	141	319	16	34	50	8,25	19,88	13,55	9,5	4,1
3	1	4	57	49	106	»	»	»	57	49	106	»	12	12	»	19,67	10,17	10,9	— 0,7
»	»	»	24	32	56	»	»	»	24	32	56	2	2	4	7,69	5,88	6,67	10,6	— 3,9
2	3	5	133	152	285	»	»	»	133	152	285	45	23	68	25,28	13,14	19,26	28,6	— 9,3
»	1	1	28	22	50	»	»	»	28	22	50	2	2	4	6,67	8,33	7,41	4,1	3,3
»	1	1	76	72	148	»	»	»	76	72	148	5	4	9	6,17	5,26	5,73	»	5,7
8	6	14	60	61	121	»	»	»	60	61	121	2	2	4	3,23	3,18	3,20	12,2	— 9,0
2	3	5	27	23	50	»	»	»	27	23	50	4	5	9	12,93	17,86	15,25	»	15,3
7	26	33	101	126	227	»	»	»	101	126	227	15	16	31	12,93	11,27	12,02	10,8	1,2
1	4	5	38	41	79	»	»	»	38	41	79	2	5	7	5,00	10,87	8,14	1,1	7,0
»	»	»	50	49	99	»	»	»	50	49	99	»	1	1	»	2,00	1,00	2,8	— 1,8
»	»	»	42	32	74	»	»	»	42	32	74	1	2	3	2,33	5,88	3,90	5,1	— 1,2
2	2	4	59	53	112	1	2	3	60	55	115	1	3	4	1,64	5,17	3,36	3,4	»
»	»	»	175	159	334	»	»	»	175	159	334	24	31	55	12,06	16,32	14,14	15,5	— 1,4
»	»	»	163	158	321	»	»	»	163	158	321	34	45	79	17,26	22,17	19,75	20,7	— 0,9
»	»	»	110	128	238	»	»	»	110	128	238	14	12	26	11,29	8,57	9,85	7,1	1,8
»	»	»	109	128	237	»	»	»	109	128	237	5	3	8	4,39	2,29	3,27	»	3,3
63	84	147	1430	1426	2856	1	2	3	1431	1428	2859	172	202	374	10,73	12,39	11,57	11,7	— 0,1
»	»	»	94	85	179	»	»	»	94	85	179	13	20	33	12,15	19,05	15,57	14,2	1,4
»	»	»	88	104	192	»	»	»	88	104	192	14	21	35	13,73	16,80	15,42	3,6	11,8
7	6	13	135	154	289	1	1	2	136	155	291	15	27	42	9,93	14,83	12,61	11,3	1,3
»	»	»	166	161	327	»	»	»	166	161	327	9	18	27	5,14	10,06	7,63	4,6	3,0
5	4	9	114	120	234	»	»	»	114	120	234	16	19	35	12,31	13,67	13,01	11,3	1,7
2	1	3	72	90	162	»	»	»	72	90	162	4	6	10	5,26	6,25	5,81	5,3	0,5
13	14	27	372	469	841	»	»	»	372	469	841	108	46	154	22,50	8,93	15,48	23,9	— 8,4
1	»	1	74	57	131	»	»	»	74	57	131	16	11	27	17,78	16,18	17,09	23,3	— 6,2
»	»	»	285	265	550	»	»	»	285	265	550	42	41	83	12,84	13,40	13,11	9,2	3,9
3	3	6	145	109	254	»	»	»	145	109	254	11	14	25	7,22	11,38	8,96	9,4	— 0,4
»	1	1	136	138	274	»	»	»	136	138	274	13	5	18	8,73	3,50	6,16	12,3	— 6,1
2	»	2	182	191	373	»	»	»	182	191	373	8	12	20	4,21	5,91	5,09	6,9	— 1,8
4	1	5	23	24	47	»	»	»	23	24	47	2	3	5	8,00	11,11	9,62	3,6	6,0
»	14	14	234	233	467	»	»	»	234	233	467	43	70	113	15,52	23,10	19,48	25,5	— 6,0
2	7	9	136	164	300	»	»	»	136	164	300	42	39	81	23,59	19,21	21,26	29,9	— 8,6
39	51	90	2256	2364	4620	1	1	2	2257	2365	4622	356	352	708	13,62	12,96	13,28	15,4	— 2,1
»	»	»	121	136	257	»	»	»	121	136	257	20	20	40	14,18	12,82	13,47	13,4	0,1
»	»	»	83	81	164	»	»	»	83	81	164	1	»	1	1,19	»	0,61	0,6	»
58	66	124	303	238	541	»	»	»	303	238	541	101	147	248	25,00	38,18	31,43	24,4	7,0

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Diessen	456	431	887	49	65	114	46	59	105	»	»	»
Hoogeloon c. a.	786	710	1 496	86	112	198	84	104	188	»	»	»
Liempde	763	701	1 464	81	82	163	72	47	119	1	11	12
Moergestel	629	671	1 300	99	85	184	97	80	177	1	2	3
Oirschot	2 225	2 139	4 364	225	226	451	212	208	420	»	»	»
Oost-, West- en Middelbeers	532	490	1 022	85	58	143	78	54	132	»	»	»
Reusel	590	513	1 103	121	87	208	120	84	204	»	»	»
Vessem c. a.	582	498	1 080	68	66	134	63	62	125	»	»	»
TOTAAL	11 442	10 765	22 207	1443	1403	2 846	1331	1207	2 538	8	25	33
TOTAAL van het district	69 237	67 018	136 255	9504	9301	1 885	8415	8101	16 516	261	305	566
DISTRICT EINDHOVEN.												
Arrondissement Eindhoven.												
Aalst	298	268	566	27	32	59	28	26	54	»	»	»
Bergeijk	906	854	1 760	124	109	233	119	95	214	4	5	9
Borkel en Schaft	270	262	532	31	25	56	31	25	56	»	»	»
Dommelen	168	193	361	16	20	36	16	20	36	»	»	»
Duizel en Steensel	291	258	549	35	29	64	35	27	62	»	»	»
Eersel	519	486	1 005	56	55	111	55	52	107	»	»	»
Eindhoven	2 029	2 318	4 347	251	254	505	315	307	622	»	»	»
Gestel en Blaarthem	1 333	1 332	2 665	132	123	255	115	116	231	9	3	12
Luyksgestel	430	415	845	56	63	119	56	61	117	»	»	»
Nunen c. a.	1 321	1 274	2 595	152	158	310	140	141	281	3	5	8
Oerle	291	322	613	32	45	77	32	49	81	»	»	»
Riethoven	306	291	597	39	38	77	36	35	71	2	2	4
Stratum	1 712	1 803	3 515	216	253	469	164	227	391	36	9	45
Strijp	945	951	1 896	127	147	274	102	126	228	7	13	20
Tongelre	588	536	1 124	53	46	99	55	41	96	2	2	4
Valkenswaard	849	839	1 688	116	119	235	111	103	214	1	»	1
Veldhoven c. a.	697	657	1 354	75	64	139	73	63	136	2	1	3
Waalre	463	403	866	48	43	91	50	43	93	»	»	»
Westerhoven	282	270	552	38	31	69	36	27	63	»	2	2
Woensel	2 753	2 799	5 552	330	340	670	265	261	526	33	39	72
Zeelst	655	653	1 308	73	76	149	65	59	124	»	7	7
Zesgehuchten	533	522	1 055	70	75	145	63	58	121	3	10	13
TOTAAL	17 639	17 706	35 345	2097	2145	4 242	1962	1962	3 924	102	98	200
Arrondissement Helmond.												
Aarle-Rixtel	723	799	1 522	64	112	176	54	108	162	2	4	6
Asten	1 716	1 646	3 362	210	189	399	176	152	328	3	»	3
Bakel c. a.	936	866	1 802	116	93	209	82	79	161	25	2	27

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
1	2	3	45	57	102	»	»	»	45	57	102	4	8	12	8,16	12,31	10,53	9,1	1,4
»	»	»	84	104	188	»	»	»	84	104	188	2	8	10	2,33	7,14	5,05	»	5,1
»	»	»	73	58	131	»	»	»	73	58	131	8	24	32	9,88	29,27	19,63	15,9	3,7
»	»	»	98	82	180	»	»	»	98	82	180	1	3	4	1,01	3,53	2,17	3,4	— 1,2
»	»	»	212	208	420	»	»	»	212	208	420	13	18	31	5,78	7,97	6,87	4,3	2,6
»	»	»	78	54	132	»	»	»	78	54	132	7	4	11	8,24	6,90	7,69	5,0	2,7
»	»	»	120	84	204	»	»	»	120	84	204	1	3	4	0,83	3,45	1,92	4,5	— 2,6
»	»	»	63	62	125	»	»	»	63	62	125	5	4	9	7,35	6,06	6,72	4,3	2.4
59	68	127	1280	1164	2444	»	»	»	1280	1164	2444	163	239	402	11,30	17,04	14,13	11,3	2,8
187	229	416	8489	8177	16666	2	3	5	8491	8180	16671	1013	1121	2134	10,66	12,05	11,35	12,7	— 1,3
2	1	3	26	25	51	»	»	»	26	25	51	1	7	8	3,70	21,18	13,56	16,7	— 3,1
»	2	2	123	98	221	»	»	»	123	98	221	1	11	12	0,81	10,09	5,15	2,9	2,3
»	»	»	31	25	56	»	»	»	31	25	56	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	16	20	36	»	»	»	16	20	36	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	35	27	62	»	»	»	35	27	62	»	2	2	»	6,90	3,13	6,8	— 3,7
»	»	»	55	52	107	»	»	»	55	52	107	1	3	4	1,79	5,46	3,60	6,5	— 2,9
79	56	135	236	251	487	»	»	»	236	251	487	15	3	18	5,98	1,18	3,56	5,4	— 1,8
»	»	»	124	119	243	8	2	10	132	121	253	»	2	2	»	1,63	0,78	8,5	— 7,7
»	»	»	56	61	117	»	»	»	56	61	117	»	2	2	»	3,17	1,68	»	1,7
2	»	2	141	146	287	»	»	»	141	146	287	11	12	23	7,24	7,60	7,43	4,7	2,7
»	4	4	32	45	77	»	»	»	32	45	77	»	»	»	»	»	»	4,8	— 4,8
»	»	»	38	37	75	»	»	»	38	37	75	1	1	2	2,56	2,63	2,60	8,9	— 6,3
2	2	4	198	234	432	»	»	»	198	234	432	18	19	37	8,33	7,51	7,89	5,8	2,1
»	5	5	109	134	243	»	»	»	109	134	243	18	13	31	14,17	8,84	11,31	23,1	— 11,8
6	3	9	51	40	91	»	»	»	51	40	91	2	6	8	3,77	13,04	8,08	5,7	2,4
4	2	6	108	101	209	»	»	»	108	101	209	8	18	26	6,90	15,13	11,06	5,0	6,1
»	»	»	75	64	139	»	»	»	75	64	139	»	»	»	»	»	»	2,8	— 2,8
3	2	5	47	41	88	»	»	»	47	41	88	1	2	3	2,08	4,65	3,29	11,5	— 8,2
»	»	»	36	29	65	»	»	»	36	29	65	2	2	4	5,26	6,45	5,80	8,8	— 3,0
»	»	»	298	300	598	»	»	»	298	300	598	32	40	72	9,70	11,76	10,75	13,5	— 2,7
3	2	5	62	64	126	»	»	»	62	64	126	11	12	23	15,07	15,79	15,44	10,9	4,5
2	»	2	64	68	132	»	»	»	64	68	132	6	7	13	8,57	9,33	8,97	8,6	0,4
103	79	182	1961	1981	3942	8	2	10	1969	1983	3952	128	162	290	6,10	7,55	6,84	8,3	— 1,5
»	4	4	56	108	164	»	»	»	56	108	164	8	4	12	12,50	3,57	6,82	5,2	1,6
»	1	1	179	151	330	»	»	»	179	151	330	31	38	69	14,76	20,11	16,90	19,5	— 2,6
3	3	6	104	78	182	»	»	»	104	78	162	12	15	27	10,35	16,13	12,92	22,5	— 9,6

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes: Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Beek en Donk	794	766	1 560	100	94	194	93	83	176	3	4	7
Budel	1 096	1 018	2 114	123	128	251	103	124	227	2	»	2
Deurne c. a.	2 666	2 481	5 147	333	231	654	267	279	546	3	3	6
Geldrop	1 272	1 336	2 608	167	178	345	156	178	334	1	1	2
Heeze	958	866	1 824	86	92	178	84	84	168	»	»	»
Helmond	4 121	4 316	8 437	524	566	1090	483	536	1019	1	6	7
Leende	742	685	1 427	79	93	172	75	84	159	4	9	13
Lierop	465	448	913	37	51	88	33	43	76	»	2	2
Lieshout	631	569	1 200	80	86	166	76	76	152	2	2	4
Maarheeze	316	299	615	42	39	81	42	35	77	»	»	»
Mierlo	1 323	1 264	2 587	138	167	305	117	156	273	»	4	4
Soerendonk c. a.	513	450	963	76	66	142	66	37	103	»	10	10
Someren	1 532	1 420	2 952	197	168	365	125	110	235	»	2	2
Stiphout	338	323	661	43	40	83	29	41	70	2	4	6
Vlierden	327	263	590	57	23	80	49	18	67	3	1	4
TOTAAL	20 469	19 815	40 284	2472	2506	4978	2110	2223	4333	51	54	105
Arrondissement Veghel.												
Boekel	1 255	1 018	2 273	134	118	252	113	92	205	»	1	1
Dinther	867	782	1 649	108	89	197	123	111	234	4	2	6
Dungen (den)	675	657	1 332	62	57	119	79	74	153	»	»	»
Erp	1 242	1 194	2 436	151	165	316	142	164	306	»	»	»
Gemert	2 547	2 475	5 022	272	300	572	252	280	532	»	2	2
Heeswijk	607	496	1 103	80	62	142	79	47	126	1	15	16
St. Oedenrode	2 242	2 325	4 567	250	272	522	219	230	449	29	33	62
Schijndel	2 773	2 741	5 514	333	361	694	211	286	497	83	58	141
Son en Breugel	846	763	1 609	86	84	170	74	81	155	2	»	2
Uden	2 865	3 027	5 892	317	340	657	275	301	576	»	»	»
Veghel	2 880	2 836	5 716	415	390	805	435	366	801	6	9	15
TOTAAL	18 799	18 314	37 113	2208	2238	4446	2002	2032	4034	125	120	245
TOTAAL van het district	56 907	55 835	112 742	6777	6889	13666	6074	6217	12291	278	272	550
ALGEMEEN TOTAAL	251 614	248 701	500 315	32632	32226	64858	28635	27471	56106	1135	1386	2521

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
2	2	4	94	85	179	»	»	»	94	85	179	6	9	15	6,00	9,57	7,73	8,6	— 0,9
1	11	12	104	113	217	»	»	»	104	113	217	19	15	34	15,45	11,72	13,55	14,1	— 0,5
5	12	17	265	270	535	»	»	»	265	270	535	68	51	119	20,42	15,89	18,19	19.2	— 1,0
3	11	14	154	168	322	1	»	1	155	168	323	12	10	22	7,19	5,62	6,38	8,5	— 2,1
»	7	7	84	77	161	»	»	»	84	77	161	2	15	17	2,33	16,30	9,55	12,8	— 3,2
26	3	29	458	539	997	»	»	»	458	539	997	66	27	93	15,85	4,77	8,53	12,3	— 3,8
»	»	»	79	93	172	»	»	»	79	93	172	»	»	»	»	»	»	3,5	— 3,5
»	»	»	33	45	78	»	»	»	33	45	78	4	6	10	10,81	11,76	11,36	10,8	0,6
»	»	»	78	78	156	»	»	»	78	78	156	2	8	10	2,50	9,30	6,02	3,1	2,9
»	»	»	42	35	77	»	»	»	42	35	77	»	4	4	»	10,26	4,94	6,8	— 1,9
1	5	6	116	155	271	»	»	»	116	155	271	22	12	34	15,94	7,19	11,15	7,4	3,8
»	»	»	66	47	113	1	3	4	67	50	117	9	16	25	11,84	24,24	17,60	13,8	3,8
»	»	»	125	112	237	»	»	»	125	112	237	72	56	128	36,55	33,32	35,07	37,6	— 2,5
»	7	7	31	38	69	»	»	»	31	38	69	12	2	14	27,91	5,00	16,87	15,5	1,4
»	»	»	52	19	71	»	»	»	52	19	71	5	4	9	8,77	17,39	11,25	26,5	— 15,2
41	66	107	2120	2211	4331	2	3	5	2122	2214	4336	350	292	642	14,16	11,65	12,90	14,9	— 2,0
»	2	2	113	91	204	»	»	»	113	91	204	21	27	48	15,67	22,88	19,05	13,0	6,1
26	33	59	101	80	181	»	»	»	101	80	181	7	9	16	6,40	10,11	8,12	7,2	0,9
17	21	38	62	53	115	»	»	»	62	53	115	»	4	4	»	7,02	3,36	»	3,4
5	5	10	137	159	296	»	»	»	137	159	296	14	6	20	9,27	3.64	6,33	14,8	— 8,5
»	3	3	252	279	531	»	»	»	252	279	531	20	21	41	7,35	7,00	7,17	8,9	— 1,7
»	»	»	80	62	242	»	»	»	80	62	242	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	248	263	511	»	»	»	248	263	511	2	9	11	0,80	3,31	2,17	3,5	— 1,3
»	1	1	294	343	637	»	»	»	294	343	637	39	18	57	11,71	4,99	8,21	8,7	— 0,5
1	7	8	75	74	149	»	»	»	75	74	149	11	10	21	12,79	11,91	12,35	6,9	5,5
27	25	52	248	726	524	»	»	»	248	276	524	69	64	133	21,77	18,82	20,24	7,7	12,5
57	34	91	384	341	725	»	»	»	384	341	725	31	49	80	7,47	12,57	9,94	13,9	— 4,0
133	131	264	1994	2021	4015	»	»	»	1994	2021	4015	214	217	431	9,69	9,70	9,69	8,9	0,8
277	276	553	6075	6213	12288	10	5	15	6085	6218	12303	692	671	1363	10,21	9,74	10,00	10,9	0,9
987	1244	2231	28783	27613	56396	15	14	29	28798	27627	56425	3834	4599	8433	11,74	14,27	13,00	13,7	0,7

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
PROVINCIE GELDERLAND.												
DISTRICT ARNHEM.												
Arrondissement Arnhem.												
Arnhem	22 127	25 158	47 285	3359	3338	6 697	2760	2646	5 406	10	11	21
Brummen	3 611	3 524	7 135	471	408	879	451	388	839	11	9	20
Doorwerth	198	194	392	23	25	48	6	12	18	17	16	33
Renkum	3 370	3 442	6 812	515	480	995	474	442	916	2	3	5
Rheden	6 558	6 759	13 317	949	914	1 863	874	818	1 692	18	18	36
Rozendaal	231	230	461	29	23	52	26	20	46	3	1	4
Wageningen	3 715	3 757	7 472	458	523	981	389	405	794	18	22	40
TOTAAL	39 810	43 064	82 874	5804	5711	11 515	4980	4731	9 711	79	80	159
Arrondissement Harderwijk.												
Barneveld	3 527	3 290	6 817	441	456	897	366	378	744	18	17	35
Ede	6 405	6 188	12 593	844	838	1 682	663	659	1 322	56	42	98
Ermelo	2 758	2 638	5 396	338	398	736	279	326	605	10	14	24
Harderwijk	45 54	3 250	7 804	507	470	977	453	420	873	6	5	11
Hoevelaken	455	427	882	61	64	125	73	66	139	»	»	»
Nijkerk	3 947	3 765	7 712	485	490	975	436	420	856	5	5	10
Putten	2 622	2 532	5 154	336	349	685	296	268	564	1	3	4
Scherpenzeel	672	630	1 302	84	83	167	81	72	153	»	»	»
TOTAAL	2 4940	22 720	47 660	3096	3148	6 244	2647	2609	5 256	96	86	182
Arrondissement Apeldoorn.												
Apeldoorn	9 045	8 777	17 822	1326	1262	2 588	1119	1002	2 121	68	64	132
Doornspijk	1 547	1 514	3 061	192	201	393	149	165	314	19	15	34
Elburg	1 285	1 355	2 640	180	192	372	178	180	358	2	1	3
Epe	4 118	3 821	7 939	642	585	1 227	553	491	1 044	28	23	51
Hattem	14 63	1 332	2 795	204	200	404	202	188	390	1	»	1
Heerde	2 802	2 596	5 398	419	357	776	397	321	718	»	1	1
Oldebroek	2 664	2 538	5 202	377	305	682	309	238	547	22	21	43
Voorst	4 742	4 348	9 090	619	575	1 194	616	545	1 161	47	48	95
TOTAAL	27 666	26 281	53 947	3959	3677	7 636	3523	3130	6 653	187	173	360
TOTAAL van het district	92 416	92 065	184 481	12859	12536	25 395	11150	10470	21 620	362	339	701

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																			
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
18	23	41	2752	2634	5386	»	»	»	2752	2634	5386	607	704	1311	18,07	21,09	19,58	19,7	—0,1
8	5	13	454	392	846	1	1	2	455	393	848	16	15	31	3,40	3,68	3,53	5,5	—2,0
1	3	4	22	25	47	»	»	»	22	25	47	1	»	1	4,35	»	2,08	6,4	—4,3
19	21	40	457	424	881	»	»	»	457	424	881	58	56	114	11,26	11,67	11,46	7,1	4,4
20	15	35	872	821	1693	1	»	1	873	821	1694	76	93	169	8,01	10,18	9,07	10,7	—1,6
»	»	»	29	21	50	»	»	»	29	21	50	»	2	2	»	8,70	3,85	2,1	1,8
4	2	6	403	425	828	»	»	»	403	425	828	55	98	153	12,01	18,74	15,60	17,9	—2,3
70	69	139	4989	4742	9731	2	1	3	4991	4743	9734	813	968	1781	14,01	16,95	15,47	15,4	0,10
15	24	39	369	371	740	»	»	»	369	371	740	72	85	157	16,33	18,64	17,50	18,7	—1,2
20	26	46	699	675	1374	8	5	13	707	680	1387	137	158	295	16,23	18,85	17,54	18,7	—1,2
4	3	7	285	337	622	»	»	»	285	337	622	53	61	114	15,68	15,33	15,49	16,1	—0,6
7	8	15	452	417	869	»	»	»	452	417	869	55	53	108	10,85	11,28	11,05	0,9	10,2
18	14	32	55	52	107	»	»	»	55	52	107	6	12	18	9,84	18,75	14,40	12,3	2,1
14	11	25	427	414	841	»	»	»	427	414	841	58	76	134	11,96	15,51	13,74	12,7	1,0
»	1	1	297	270	567	»	2	2	297	272	569	39	77	116	11,61	22,06	16,93	15,8	1,1
3	3	6	78	69	147	»	»	»	78	69	147	6	14	20	7,14	16,87	11,98	4,5	7,5
81	90	171	2662	2605	5267	8	7	15	2670	2612	5282	426	536	962	13,76	17,03	15,41	15,3	0,1
40	34	74	1147	1032	2179	3	1	4	1150	1033	2183	176	229	405	13,27	18,15	15,65	17,7	—2,0
13	16	29	155	164	319	»	»	»	155	164	319	37	37	74	19,27	18,41	18,83	13,2	5,6
15	10	25	165	171	336	»	»	»	165	171	336	15	21	36	8,33	10,94	9,68	9,8	—0,1
10	12	22	571	502	1073	»	»	»	571	502	1073	71	83	154	11,06	14,19	12,55	6,3	6,3
20	16	36	183	172	355	2	2	4	185	174	359	19	26	45	9,31	13,00	11,14	8,0	3,1
11	9	20	386	313	699	»	1	1	386	314	700	33	43	76	7,88	12,04	9,79	7,3	2,5
8	13	21	323	246	569	»	»	»	323	246	569	54	59	113	14,32	19,34	16,57	16,1	0,5
83	70	153	580	523	1103	3	5	8	583	528	1111	36	47	83	5,80	8,17	6,95	3,8	3,2
200	180	380	3510	3123	6633	8	9	17	3518	3132	6650	441	545	986	11,14	14,82	12,91	11,3	1,6
351	339	690	11161	10470	21631	18	17	35	11179	10487	21666	1680	2049	3729	13,06	16,34	14,68	14,1	0,6

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de 2								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
DISTRICT ZUTHEN.												
Arrondissement Zutphen.												
Zutphen	7 890	8 467	16 357	1079	1036	2 115	1008	961	1 969	2	5	7
Gorssel	2 414	2 076	4 490	317	267	584	304	249	553	21	16	37
Hengelo	1 828	1 700	3 528	211	229	440	177	196	373	10	11	21
Laren	2 080	1 899	3 979	244	238	482	226	218	444	20	27	47
Lochem	1 642	1 724	3 366	199	193	392	202	196	398	5	8	13
Ruurlo	1 440	1 352	2 792	191	177	368	166	129	295	18	21	39
Steenderen	1 855	1 749	3 604	245	229	474	241	220	461	5	8	13
Vorden	1 499	1 381	2 880	196	176	372	198	165	363	8	15	23
Warnsveld	1 317	1 209	2 526	172	152	324	164	155	319	16	14	30
Zelhem	1 903	1 821	3 724	267	278	545	276	254	530	12	11	23
TOTAAL	23 868	23 378	47 246	3121	2975	6 096	2962	2743	5 705	117	136	253
Arrondissement Groenlo.												
Aalten	3 461	3 320	6 781	470	455	925	418	397	815	31	34	65
Borculo	2 080	1 949	4 029	260	245	505	258	250	508	7	1	8
Eibergen	2 556	2 464	5 020	304	330	634	273	278	551	31	36	67
Groenlo	1 213	1 337	2 550	156	132	288	175	171	346	5	1	6
Lichtenvoorde	2 241	2 055	4 296	246	246	492	236	232	468	17	18	35
Neede	1 785	1 636	3 421	244	223	467	216	192	408	4	4	8
Winterswijk	4 532	4 306	8 838	598	561	1 159	568	531	1 099	13	7	20
Wisch	3 225	3 071	6 296	466	417	883	434	400	834	32	13	45
TOTAAL	21 093	20 138	41 231	2744	2609	5 353	2578	2451	5 029	140	114	254
Arrondissement Doesburg.												
Angerlo	1 028	921	1 949	140	148	288	127	140	267	5	3	8
Bergh	2 998	2 729	5 727	452	395	847	387	336	723	5	»	5
Didam	1 976	1 865	3 841	3.9	318	637	241	267	508	»	»	»
Dinxperlo	1 303	1 212	2 515	188	171	359	217	202	419	»	»	»
Doesburg	2 091	2 342	4 433	316	293	609	287	279	566	»	1	1
Ambt-Doetinchem	2 159	1 811	3 970	308	273	581	207	184	391	70	57	127
Stad-Doetinchem	1 796	1 675	3 471	214	217	431	271	265	536	»	»	»
Duiven	1 546	1 426	2 972	226	220	446	201	170	371	3	8	11
Gendringen	3 019	2 856	5 875	409	400	809	350	330	680	37	34	71
Herwen en Aerdt	1 852	1 686	3 538	183	177	360	152	138	290	3	1	4
Hummelo	1 616	1 536	3 152	196	204	400	175	189	364	6	5	11
Pannerden	552	476	1 028	60	74	134	45	52	97	»	»	»
Wehl	1 117	1 111	2 228	165	160	325	132	138	270	2	2	4
Westervoort	876	834	1 710	135	131	266	118	106	224	7	7	14
Zevenaar	2 229	2 031	4 260	305	295	600	245	233	478	19	7	26
TOTAAL	26 158	24 511	50 669	3616	3476	7 092	3155	3029	6 184	157	125	282
TOTAAL van het district	71 119	68 027	139 146	9481	9060	18 541	8695	8223	16 918	414	375	789

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																			
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
17	14	31	993	952	1945	»	»	»	993	952	1945	86	84	170	7,97	8,11	8,04	7,3	0,7
8	11	19	317	254	571	»	5	5	317	259	576	»	8	8	»	3.00	1,37	3,9	— 2,5
4	7	11	183	200	383	»	»	»	183	200	383	28	29	57	13,27	12,66	12,95	12,8	0,2
14	19	33	232	226	458	»	»	»	232	226	458	12	12	24	4,92	5,04	4,98	3,6	1,4
12	15	27	195	189	384	»	»	»	195	189	384	4	4	8	2,01	2,07	2,04	4,1	— 2,1
3	1	4	181	149	330	»	»	»	181	149	330	10	28	38	5,24	15,82	10,33	9,2	1,1
4	5	9	242	223	465	»	»	»	242	223	465	3	6	9	1,23	2,62	1,90	4,1	— 2,2
14	9	23	192	171	363	»	1	1	192	172	364	4	4	8	2,04	2,27	2,15	3,9	— 1,7
17	25	42	163	144	307	»	»	»	163	144	307	9	8	17	5,23	5,26	5,25	7,2	— 1,9
40	26	66	248	239	487	»	»	»	248	239	487	19	39	58	7,12	14,03	10,64	8,8	1,8
133	132	265	2946	2747	5693	»	6	6	2946	2753	5699	175	222	397	5,61	7,46	6,51	6,6	— 0,1
9	3	12	440	428	868	»	»	»	440	428	868	30	27	57	6,38	5,93	6,16	7,9	— 1,7
12	15	27	253	236	489	»	»	»	253	236	489	7	9	16	2,69	3,67	3,17	3,4	— 0,2
17	7	24	287	307	594	»	»	»	287	307	594	17	23	40	5,59	6,97	6,31	9,1	— 2,8
28	43	71	152	129	281	2	»	2	154	129	283	2	3	5	1,28	2,27	1,74	3,1	— 1,4
25	23	48	228	227	455	»	»	»	228	227	455	18	19	37	7,32	7,72	7,52	6,4	1,1
»	»	»	220	196	416	»	»	»	220	196	416	24	27	51	9,84	12,11	10,92	12,6	— 1,7
6	5	11	575	533	1108	»	»	»	575	533	1108	23	28	51	3,85	4,99	4,40	4,8	— 0,4
38	27	65	428	386	814	»	»	»	428	386	814	38	31	69	8,15	7,43	7,81	9,2	— 1,4
135	123	258	2583	2442	5025	2	»	2	2585	2442	5027	159	167	326	5,79	6,40	6,09	7,2	— 1,1
4	10	14	128	133	261	2	2	4	130	135	265	10	13	23	7,14	8,78	7,99	7,1	0,9
1	3	4	391	333	724	»	»	»	391	333	724	61	62	123	13,50	15,70	14,52	10,7	3,8
»	2	2	241	265	506	»	»	»	241	265	506	78	53	131	24,45	16,67	20,57	27,3	— 6,7
42	41	83	175	161	336	»	»	»	175	161	336	13	10	23	6,91	5,85	6,41	10,5	— 4,1
16	14	30	271	266	537	»	»	»	271	266	537	45	27	72	14,24	9,22	11,82	10,2	1,6
2	1	3	275	240	515	»	1	1	275	241	516	33	32	65	10,71	11,72	11,19	7,2	4,0
59	51	110	212	214	426	»	»	»	212	214	426	2	3	5	0,93	1,38	1,16	4,4	— 3,2
24	10	34	180	168	348	»	»	»	180	168	348	46	52	98	20,35	23,64	21,97	18,6	3,4
8	4	12	379	360	739	»	»	»	379	360	739	30	40	70	7,33	10,00	8,65	10,3	— 1,6
»	»	»	155	139	294	1	2	3	156	141	297	27	36	63	14,75	20,34	17,50	11,5	6,0
1	1	2	180	193	373	»	»	»	180	193	373	16	11	27	8,16	5,39	6,75	4,7	2,1
»	1	1	45	51	96	»	»	»	45	51	96	15	23	38	25,00	31,08	28,36	21,5	6,9
»	»	»	134	140	274	»	»	»	134	140	274	31	20	51	18,79	12,50	15,69	23,6	— 7,9
»	»	»	125	113	238	»	»	»	125	113	238	10	18	28	7,41	13,74	10,83	10,0	0.8
3	4	7	261	236	497	»	»	»	261	236	497	44	59	133	14,43	20,00	17.17	20.3	— 3,1
160	142	302	3152	3012	6164	3	5	8	3155	3017	6172	461	459	920	12,75	13,20	12,97	13.1	— 0.1
428	397	825	8681	8201	16882	5	11	16	8686	8212	16898	795	848	1643	8,39	9,36	8,86	9,3	— 0,4

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
DISTRICT TIEL.												
Arrondissement Tiel.												
Bommel	3 019	2 782	5 801	449	407	856	403	371	774	5	5	10
Dodewaard	999	883	1 882	152	149	301	130	124	254	8	7	15
Echteld	1 296	1 128	2 424	187	186	373	155	151	306	10	8	18
Elst	3 037	2 881	5 918	454	411	865	360	316	676	34	36	70
Gent	1 409	1 248	2 657	210	202	412	135	118	253	3	9	12
Hemmen	122	147	269	19	24	43	31	37	68	1	1	2
Heteren	1 680	1 553	3 233	241	244	485	215	199	414	5	11	16
Huissen	2 153	1 960	4 113	283	289	572	220	216	436	7	4	11
Kesteren	1 584	1 414	2 998	217	193	410	191	173	364	»	2	2
Lienden	2 130	1 944	4 074	313	291	604	276	250	526	2	5	7
Maurik	1 973	1 725	3 698	257	235	492	228	204	432	3	1	4
Tiel	4 631	4 937	9 568	703	666	1 369	575	467	1 042	3	1	4
Valburg	2 604	2 799	5 403	370	443	813	328	361	689	7	15	22
IJzendoorn	304	266	570	44	31	75	44	30	74	»	»	»
Zoelen	1 217	1 141	2 358	163	190	353	147	175	322	1	2	3
TOTAAL	28 158	26 808	54 966	4062	3961	8 023	3438	3192	6 630	89	107	196
Arrondissement Geldermalsen.												
Beesd	1 344	1 182	2 526	166	180	346	130	157	287	21	19	40
Beusichem	998	875	1 873	149	129	278	135	108	243	8	4	12
Brakel	663	587	1 250	86	88	174	79	80	159	»	»	»
Buren	941	883	1 824	128	121	249	124	122	246	1	1	2
Buurmalsen	957	861	1 818	116	116	232	92	94	186	10	12	22
Culenborg	3 677	3 573	7 250	478	535	1 013	405	404	809	7	1	8
Deil	1 173	1 047	2 220	136	132	268	152	132	284	2	12	14
Est en Opijnen	585	513	1 098	79	67	146	83	68	151	1	»	1
Gameren	872	811	1 683	128	135	263	102	110	212	1	»	1
Geldermalsen	1 477	1 329	2 806	211	215	426	183	194	377	6	1	7
Haaften	1 203	1 000	2 203	152	157	309	136	141	277	»	1	1
Herwijnen	985	900	1 885	138	116	254	120	99	219	3	3	6
Kerkwijk	516	438	954	59	77	136	60	79	139	»	»	»
Nederhemert	404	414	818	63	62	125	53	46	99	»	»	»
Ophemert	631	578	1 209	70	74	144	66	77	143	6	3	9
Poederoijen	487	454	941	72	57	129	68	49	117	1	1	2
Varik	591	523	1 114	78	62	140	75	57	132	»	»	»
Vuren	739	648	1 387	102	99	201	72	72	144	13	7	20
Waardenburg	656	558	1 214	85	73	158	77	59	136	2	2	4
Wadenoijen	816	740	1 556	119	115	234	89	81	170	20	12	32
Zuilichem	471	401	872	72	54	126	63	46	109	»	»	»
TOTAAL	20 186	18 315	38 501	2687	2664	5 351	2364	2275	4 639	102	79	181

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30	31.		
25	40	65	383	336	719	»	»	»	383	336	719	66	71	137	14,70	17,44	16,00	12,3	3,7
2	2	4	136	129	265	»	2	2	136	131	267	16	18	34	10,53	12,08	11,30	15,9	—4,6
1	1	2	164	158	322	»	»	»	164	158	322	23	28	51	12,30	15,05	13,67	19,0	—5,3
5	8	13	389	344	733	»	»	»	389	344	733	65	67	132	14,32	16,30	15,26	16,6	—1,3
»	»	»	138	127	265	»	»	»	138	127	265	72	75	147	34,29	37,13	35,68	35,6	0,1
14	16	30	18	22	40	»	»	»	18	22	40	1	2	3	5,26	8,33	6,98	5,1	1,9
2	2	4	218	208	426	1	2	3	219	210	429	22	34	56	9,13	13,93	11,55	11,1	0,5
5	5	10	222	215	437	»	»	»	222	215	437	61	74	135	21,55	25,61	23,60	29,4	—5,8
2	8	10	189	167	356	»	»	»	189	167	356	28	26	54	12,90	13,47	13,17	13,5	—0,3
»	»	»	278	255	533	»	»	»	278	255	533	35	36	71	11,18	12,37	11,75	13,6	—1,8
2	1	3	229	204	433	1	1	2	230	205	435	27	30	57	10,51	12,77	11,59	13,5	—1,9
29	16	45	549	452	1001	»	»	»	549	452	1001	154	214	368	21,91	32,13	26,88	20,6	6,3
1	5	6	334	371	705	»	»	»	334	371	705	36	72	108	9,73	16,25	13,28	3,8	9,5
3	2	5	41	28	69	»	»	»	41	28	69	3	3	6	6,82	9,68	8,00	4,1	3,9
»	»	»	148	177	325	»	»	»	148	177	325	15	13	28	9,20	6,84	7,97	8,6	—0,7
91	106	197	3436	3193	6629	2	5	7	3438	3198	6636	24	763	1387	15,36	19,26	17,29	16,2	1,1
2	17	19	149	159	308	»	»	»	149	159	308	17	21	38	10,24	11,67	10,98	11,9	—0,9
4	2	6	139	110	249	»	»	»	139	110	249	10	19	29	6,71	14,73	10,43	9,2	1,2
1	1	2	78	79	157	»	»	»	78	79	157	8	9	17	9,30	10,23	9,77	16,1	—6,3
1	2	3	124	121	245	»	»	»	124	121	245	4	»	4	3,13	»	1,61	2,5	—0,9
»	»	»	102	106	208	»	»	»	102	106	208	14	10	24	12,07	8,62	10,34	14,2	—3,9
21	11	32	391	394	785	»	»	»	391	394	785	87	141	228	18,20	26,36	22,51	17,6	4,9
21	18	39	133	126	259	»	»	»	133	126	259	3	6	9	2,21	4,55	3,36	4,3	—0,9
7	5	12	77	63	140	1	»	1	78	63	141	1	4	5	1,27	5,97	3,42	4,0	—0,6
»	»	»	103	110	213	»	»	»	103	110	213	25	25	50	19,53	18,52	19,01	18,6	0,4
1	4	5	188	191	379	»	»	»	188	191	379	23	24	47	10,90	11,16	11,03	11,1	—0,1
1	»	1	135	142	277	»	»	»	135	142	277	17	15	32	4,18	9,55	10,36	14,7	—4,3
»	1	1	123	101	224	»	2	2	123	103	226	15	13	28	10,87	11,21	11,02	11,3	—0,3
1	3	4	59	76	135	»	»	»	59	76	135	»	1	1	»	1,30	0,74	1,5	—0,8
»	»	»	53	46	99	»	»	»	53	46	99	10	16	26	15,87	25,81	20,80	15,1	5,7
4	6	10	68	74	142	»	»	»	68	74	142	2	»	2	2,86	»	1,39	4,7	—3,3
»	»	»	69	50	119	»	»	»	69	50	119	3	7	10	4,17	12,28	7,75	10,8	—3,0
3	»	3	72	57	129	»	»	»	72	57	129	6	5	11	7,69	8,06	7,86	14,5	—6,6
1	1	2	84	78	162	»	»	»	84	78	162	18	21	39	17,65	21,21	19,40	13,9	5,5
»	»	»	79	61	140	»	»	»	79	61	140	6	12	18	7,06	16,44	11,39	9,9	1,5
»	»	»	109	93	202	»	»	»	109	93	202	10	22	32	8,40	19,13	13,68	14,8	—1,1
»	»	»	63	46	109	»	»	»	63	46	109	9	8	17	12,50	14,48	13,49	12,4	1,1
68	71	139	2398	2283	4618	1	2	3	2399	2285	4684	288	379	667	10,72	14,23	12,46	12,3	0,2

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes: Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Arrondissement Zaltbommel.												
Ammerzoden	1 074	1 000	2 074	126	121	247	122	110	232	2	»	2
Appeltern	1 619	1 423	3 042	219	195	414	198	172	370	»	1	1
Batenburg	314	330	644	43	52	95	29	54	83	»	»	»
Bergharen	837	740	1 577	104	90	194	103	83	186	»	1	1
Dreumel	1 131	1 036	2 168	146	139	285	140	122	262	2	4	6
Driel	1 736	1 637	3 373	221	227	448	194	206	400	2	2	4
Druten	2 379	2 187	4 566	272	251	523	248	230	478	2	1	3
Hedel	864	871	1 735	103	122	225	105	123	228	1	6	7
Heerewaarden	533	481	1 014	68	76	144	61	66	127	1	3	4
Horssen	496	394	890	79	72	151	67	61	128	5	5	10
Hurwenen	321	290	611	34	40	74	29	35	64	»	»	»
Rossum	628	550	1 178	78	71	149	72	64	136	»	1	1
Wamel	2 576	2 384	4 960	330	306	636	274	261	535	»	1	1
Zaltbommel	1 834	2 057	3 891	271	257	528	243	212	455	»	4	4
TOTAAL	16 343	15 380	31 723	2094	2019	4 113	1885	1799	3 684	15	29	44
Arrondissement Nijmegen.												
Balgoij	228	239	467	32	34	66	28	26	54	»	»	»
Beuningen	1 185	1 056	2 241	171	144	315	122	128	250	1	1	2
Ewijk	1 042	960	2 002	131	98	229	129	93	222	1	4	5
Groesbeek	2 471	2 404	4 875	357	319	676	215	213	428	22	22	44
Heumen	783	818	1 601	124	139	263	119	131	250	2	1	3
Millingen	1 420	1 250	2 670	198	204	402	119	146	265	4	1	5
Nijmegen	14 397	15 975	30 372	1898	1934	3 832	1662	1426	3 088	7	4	11
Overasselt	935	830	1 765	139	115	254	137	103	240	»	»	»
Ubbergen	1 687	1 720	3 407	247	207	454	232	195	427	5	3	8
Wijchen	1 938	1 894	3 832	257	252	509	219	176	395	1	2	3
TOTAAL	26 086	27 146	53 232	3554	3446	7 000	2982	2637	5 619	43	38	81
TOTAAL van het district	90 773	87 649	178 422	12397	12090	24 487	10669	9903	20 572	249	253	502
ALGEMEEN TOTAAL	254 308	247 741	502 049	34737	33686	68 423	30514	28596	59 110	1025	967	1992
PROVINCIE ZUIDHOLLAND.												
DISTRICT 's GRAVENHAGE.												
Arrondissement 's Gravenhage.												
's Gravenhage	65 412	78 214	143 626	9300	9438	18 738	7599	7288	14 887	3	5	8
Wassenaar	1 634	1 646	3 280	217	216	433	191	192	383	1	»	1
TOTAAL	67 046	79 860	146 906	9517	9654	19 171	7790	7480	15 270	4	5	9

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																			
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
2	3	5	122	107	229	»	»	»	122	107	229	4	14	18	3,17	11,57	7,29	»	7,3
3	2	5	195	171	366	»	»	»	195	171	366	24	24	48	10,96	12,31	11,59	11,1	0,5
»	2	2	29	52	81	»	»	»	29	52	81	14	»	14	32,56	»	14,74	15,6	— 0,9
3	3	6	100	81	181	»	»	»	100	81	181	4	9	13	3,85	10,00	6,70	2,7	4.0
1	»	1	141	126	267	»	»	»	141	126	267	5	13	18	3,42	9,35	6,32	6,9	— 0,6
1	5	6	195	203	398	»	»	»	195	203	398	26	24	50	11,76	10,57	11,16	14,5	— 3,3
»	3	3	250	228	478	»	»	»	250	228	478	22	23	45	8,09	9,16	8,60	10,1	— 1,5
3	7	10	103	122	225	»	»	»	103	122	225	»	»	»	»	»	»	7,7	— 7,7
2	4	6	60	65	125	»	»	»	60	65	125	8	11	19	11,76	14,47	13,19	12,2	1,0
2	2	4	70	64	134	»	»	»	70	64	134	9	8	17	11,39	11,11	11,26	11,0	0,3
»	1	1	29	34	63	»	»	»	29	34	63	5	6	11	14,71	15,00	14,86	15,2	— 0,3
»	3	3	72	62	134	»	»	»	72	62	134	6	9	15	7,69	12,68	10,07	6,4	3,7
2	1	3	272	261	533	»	»	»	272	261	533	58	45	103	17,58	14,71	16,19	18,1	— 1,9
1	»	1	242	216	458	»	1	1	242	217	459	29	40	69	10,70	15,56	13,07	12,5	0,6
20	36	56	1880	1792	3672	»	1	1	1880	1793	3673	214	226	440	10,22	11,19	10,70	11,2	— 0,5
»	»	»	28	26	54	»	»	»	28	26	54	4	8	12	12,50	23,53	18,18	27,4	— 9,2
»	5	5	123	124	247	»	»	»	123	124	247	48	20	68	28,07	13,89	21,59	16,1	5,5
»	»	»	130	97	227	»	»	»	130	97	227	1	1	2	0,76	1,02	0,87	8,8	— 7,9
7	4	11	230	231	461	»	2	2	230	233	463	127	86	213	35,57	26,96	31,51	33,0	— 1,5
»	»	»	121	132	253	»	»	»	121	132	253	3	7	10	2,42	5,04	3,80	3,2	0,6
»	»	»	123	147	270	»	»	»	123	147	270	75	57	132	37,88	27,94	32,84	33,3	— 0,5
28	11	39	1641	1419	3060	»	»	»	1641	1419	3060	257	515	772	13,54	26,63	20,15	21,6	— 1,4
»	»	»	137	103	240	»	»	»	137	103	240	2	12	14	1,44	10,43	5,51	3,5	2,0
4	21	25	233	177	410	»	»	»	233	177	410	14	30	44	5,67	14,49	9,69	10,1	— 0,4
»	»	»	220	178	398	»	»	»	220	178	398	37	74	111	14,40	29,37	21,81	25,8	— 4,0
39	41	80	2986	2634	5620	»	2	2	2986	2636	5622	568	810	1378	15,98	23,51	19,69	21,2	— 1,5
218	254	472	10700	9902	20602	3	10	13	10703	9912	20615	1694	2178	3872	13,66	18,01	15,81	15,8	»
997	990	1987	30542	28573	59115	26	38	64	30568	28611	59179	4169	5075	9244	12,00	15,07	13,51	13,4	0,1
15	3	18	7587	7290	14877	2	»	2	7589	7290	14879	1711	2148	3859	18,40	22,76	20,59	16,5	4,1
5	4	9	187	188	375	»	»	»	187	188	375	30	28	58	13,82	12,96	13,40	13,4	—
20	7	27	7774	7478	15252	2	»	2	7776	7478	15254	1741	2176	3917	18,29	22,54	20,43	16,4	4,0

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de 7								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M.	V.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.
	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12	13.
Arrondissement Delft.												
Berkel	806	811	1 617	97	109	206	85	96	181	1	»	
Bleiswijk	774	823	1 597	125	120	245	123	107	230	»	2	
Delft	13 170	14 202	27 372	1737	1735	3 472	1750	1696	3 446	8	2	1
's Gravenzande	2 504	2 373	4 877	388	385	773	348	330	678	7	8	1
Hof van Delft	1 345	1 406	2 751	162	171	333	53	35	88	101	95	19
De Lier	496	501	997	72	80	152	98	98	196	1	1	
Loosduinen	1 721	1 609	3 330	224	235	459	188	199	387	15	7	2
Monster	2 206	2 231	4 437	327	364	691	347	345	692	»	8	
Naaldwijk	2 713	2 682	5 395	393	334	727	334	252	586	39	47	8
Nootdorp	374	373	752	58	59	117	61	61	122	3	3	
Pijnacker	804	797	1 601	108	91	199	103	81	184	2	4	
Rijswijk	1 247	1 471	2 718	182	195	377	119	124	243	32	31	6
Schipluiden	524	499	1 023	62	79	141	57	70	127	4	6	1
Stompwijk	1 435	1 360	2 795	197	222	419	148	140	288	24	34	5
Veur	526	531	1 057	91	83	174	73	62	135	8	2	1
Voorburg	1 602	1 670	3 272	218	227	445	200	200	400	4	»	
Vrijenban	1 033	952	1 985	118	130	248	70	53	123	40	52	9
Wateringen	935	968	1 903	93	121	214	84	111	195	7	3	1
Zegwaard	738	711	1 449	117	96	213	166	76	242	7	38	4
Zoetermeer	539	580	1 119	77	67	144	12	72	84	63	28	9
TOTAAL	35 497	36 550	72 047	4846	4903	9 749	4419	4208	8 627	366	371	73
Arrondissement Leiden.												
Hillegom	1 815	1 745	3 560	248	248	496	214	168	382	3	3	
Katwijk	3 478	3 312	6 790	512	555	1 067	365	369	734	4	6	1
Leiden	21 606	23 905	45 511	2516	2463	4 979	2641	2556	5 197	6	4	1
Leiderdorp	1 630	1 735	3 365	253	220	473	225	173	398	60	51	11
Lisse	1 273	1 252	2 525	176	164	340	159	137	296	»	1	
Noordwijk	2 095	2 126	4 221	265	273	538	224	200	424	8	4	1
Noordwijkerhout	803	776	1 579	126	114	240	111	109	220	4	1	
Oegstgeest	1 763	1 543	3 306	219	199	418	117	71	188	67	49	11
Rijnsburg	1 140	1 095	2 235	182	189	371	146	121	267	2	3	
Sassenheim	650	685	1 335	83	88	171	78	72	150	2	4	
Valkenburg	288	288	576	45	36	81	38	33	71	5	2	
Voorhout	698	539	1 237	64	78	142	56	64	120	4	6	1
Voorschoten	1 105	1 175	2 280	163	166	329	164	159	323	»	1	
Warmond	745	664	1 409	91	78	169	75	67	142	7	6	1
Zoeterwoude	2 184	2 302	4 486	290	265	555	134	153	287	98	66	16
TOTAAL	41 273	43 142	84 415	5233	5136	10 369	4747	4452	9 199	270	207	47

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
1	3	4	85	93	178	»	»	»	85	93	178	12	16	28	12,09	14,68	13,59	15,8	— 2,2
1	2	3	122	107	229	»	»	»	122	107	229	3	13	16	2,40	10,83	6,53	6,9	— 0,4
132	155	287	1626	1543	3169	»	»	»	1626	1543	3169	111	192	303	6,39	11,07	8,73	7,5	1,2
1	»	1	354	338	692	»	»	»	354	338	692	34	47	81	8,76	12,21	10,48	10,6	— 0,1
10	3	13	144	127	271	»	»	»	144	127	271	18	44	62	11,11	25,73	18,62	11,2	7,4
29	25	54	70	74	144	»	»	»	70	74	144	2	6	8	2,78	7,50	5,26	9,7	— 4,4
1	4	5	202	202	404	»	»	»	202	202	404	22	33	55	9,82	14,04	11,98	16,7	— 4,7
42	44	86	305	309	614	»	»	»	305	309	614	22	55	77	6,73	15,11	11,15	10,3	0,9
9	10	19	364	289	653	»	»	»	364	289	653	29	45	74	7,38	13,47	10,18	8,2	2,0
13	16	29	51	48	99	»	»	»	51	48	99	7	11	18	12,07	18,64	15,38	13,7	1,7
4	6	10	101	79	180	»	»	»	101	79	180	7	12	19	6,48	13,19	9,55	5,9	3,7
1	1	2	150	154	304	»	»	»	150	154	304	32	41	73	17,58	21,03	19,36	18,0	1,4
1	1	2	60	75	135	»	»	»	60	75	135	2	4	6	3,23	5,06	4,26	4,4	— 0,1
4	3	7	168	171	339	»	»	»	168	171	339	29	51	80	14,72	22,97	19.09	16,9	2,2
»	2	2	81	62	143	»	»	»	81	62	143	10	21	31	10,99	25,30	17,82	10,7	7,1
23	12	35	181	188	369	»	»	»	181	188	369	37	39	76	16,97	17,18	17,08	13,7	3,4
15	5	20	95	100	195	»	»	»	95	100	195	23	30	53	19,49	23,08	21,37	13,08	7,6
11	16	27	80	98	178	»	»	»	80	98	178	13	23	36	13,95	19,01	16,82	17.0	— 0,2
61	27	88	112	87	199	2	2	4	114	89	203	3	7	10	2,56	7,29	4,70	7,3	— 2,6
6	39	45	69	61	130	»	»	»	69	61	130	8	6	14	10,39	8,96	9,72	6,4	3,3
365	374	739	4420	4205	8625	2	2	4	4422	4207	8629	424	696	1120	8,75	14,19	11,49	10,2	1,3
»	2	2	217	169	386	1	3	4	218	172	390	30	76	106	12,10	30,64	21,37	15,6	5,8
2	4	6	367	371	738	»	»	»	367	371	738	145	184	329	28,32	33,15	30,84	29,5	1,3
157	128	285	2490	2432	4922	»	»	»	2490	2432	4922	26	31	57	1,03	1,26	1,15	0,8	0,4
51	35	86	234	189	423	3	1	4	237	190	427	16	30	46	6,32	12,73	9,73	4,9	4,8
7	7	14	152	131	283	»	»	»	152	131	283	24	33	57	13,64	20,12	16,76	2,3	14,5
6	1	7	226	203	429	1	2	3	227	205	432	38	68	106	14,34	24,91	19,70	21,5	— 1,8
10	7	17	105	103	208	»	»	»	105	103	208	21	11	32	16,67	9,65	13,33	3,1	10,2
»	»	»	184	120	304	»	»	»	184	120	304	35	79	114	15,98	39,70	27,27	25,9	1,4
7	5	12	141	119	260	»	»	»	141	119	260	41	70	111	22,53	37,04	29,92	29,5	0,4
3	3	6	77	73	150	2	1	3	79	74	153	4	14	18	4,82	15,91	10,53	12,8	— 2,3
1	»	1	42	35	77	»	»	»	42	35	77	3	1	4	6,67	2,78	4,94	12,5	— 7,6
2	»	2	58	70	128	»	»	»	58	70	128	6	8	14	9,38	10,26	9.86	11,5	— 1,6
18	14	32	146	146	292	»	»	»	146	146	292	17	20	37	10,43	12,05	11,25	7,9	3,4
»	4	4	82	69	151	»	»	»	82	69	151	9	9	18	9,89	11,54	10,65	15,3	— 4,6
»	7	7	232	212	444	»	»	»	232	212	444	58	53	111	20,00	20,00	20,00	15,7	4,3
264	217	481	4753	4442	9195	7	7	14	4760	4449	9209	473	687	1160	9,04	13,38	11,19	10,4	0,8

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Arrondissement Woerden.												
ter Aar	1 130	1 152	2 282	149	164	313	137	136	273	7	8	15
Aarlanderveen	1 453	1 510	2 963	189	208	397	113	130	243	54	51	105
Alkemade	2 160	2 143	4 303	289	275	564	308	256	564	1	1	2
Alphen	1 944	2 044	3 988	274	283	557	244	252	496	32	41	73
Barwoutswaarder	419	404	823	57	57	114	42	37	79	32	33	65
Benthuizen	360	339	699	62	37	99	66	36	102	2	1	3
Bodegraven	1 701	1 852	3 553	223	246	469	173	165	338	54	60	114
Boskoop	1 326	1 375	2 701	191	200	391	195	196	391	»	»	»
Hazerswoude	1 669	1 664	3 333	219	227	446	216	224	440	3	4	7
Koudekerk	738	726	1 464	89	107	196	76	80	156	6	23	29
Leimuiden	820	803	1 623	133	115	248	121	112	233	28	19	47
Nieuwkoop	1 366	1 372	2 738	185	209	394	192	187	379	8	11	19
Nieuwveen	613	657	1 270	83	100	183	94	110	204	1	1	2
Oudshoorn	1 109	1 193	2 302	137	131	268	88	77	165	36	32	68
Reeuwijk	1 396	1 493	2 889	206	194	400	148	140	288	35	39	74
Rietveld	296	286	582	44	43	87	»	»	»	41	37	78
Rijnsaterwoude	280	318	598	44	41	85	23	15	38	15	24	39
Waarder	381	390	771	56	46	102	109	108	217	2	1	3
Lange-Ruige-Weide	283	281	564	44	38	82	36	32	68	2	»	2
Woerden	2 020	2 399	4 419	271	327	598	269	312	581	1	1	2
Woubrugge	1 025	1 105	2 130	136	141	277	123	122	245	12	13	25
Zevenhoven	547	580	1 127	80	85	165	64	59	123	12	15	27
Zwammerdam	792	829	1 621	94	105	199	132	148	280	18	14	32
TOTAAL	23 828	24 915	48 743	3255	3379	6 634	2969	2934	5 903	402	429	831
TOTAAL van het district	167 644	184 467	352 111	22851	23072	45 923	19925	19074	38 999	1042	1011	2054
DISTRICT ROTTERDAM.												
Arrondissement Rotterdam.												
Rotterdam	89 223	101 322	190 545	12908	13016	25 924	11039	10713	21 752	38	38	76
Arrondissement Gouda.												
Ammerstol	546	514	1 060	83	77	160	86	75	161	»	1	1
Bergambacht	1 418	1 412	2 830	195	217	412	165	171	336	15	26	41
Berkenwoude	330	297	627	52	45	97	55	57	112	2	1	3
Capelle a/d IJssel	1 600	1 498	3 098	245	223	468	248	225	473	5	5	10
Gouda	9 101	10 253	19 354	1187	1212	2 399	1141	1088	2 229	1	»	1
Gouderak	897	855	1 752	109	123	232	69	78	147	11	15	26
Haastrecht	840	867	1 707	108	106	214	81	96	177	34	20	54
Hekendorp	334	328	662	37	50	87	47	47	94	14	14	28
Krimpen a/d Lek	1 091	1 053	2 144	163	142	305	144	127	271	1	»	1
Krimpen a/d IJssel	1 002	1 034	2 036	157	177	334	116	128	244	5	3	8

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																			
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
9	5	14	135	139	274	»	»	»	135	139	274	14	25	39	9,40	15,25	12,46	11,9	0,6
7	9	16	106	172	332	»	»	»	160	172	332	29	36	65	15,34	17,31	16,37	10,9	5,5
45	47	92	264	210	474	»	1	1	264	211	475	25	64	89	8,65	23,27	15,78	16,2	— 0,4
55	63	118	221	230	451	»	»	»	221	230	451	53	53	106	19,34	18,73	19,03	11,4	7,7
23	21	44	51	49	100	»	»	»	51	49	100	6	8	14	10,29	14,04	12,28	13,7	— 1,4
6	4	10	62	33	95	»	»	»	62	33	95	»	4	4	»	10,81	4,04	4,2	— 0,1
23	16	39	204	209	413	»	»	»	204	209	413	19	37	56	10,73	15,04	11,94	15,3	— 3,4
30	41	71	165	155	320	»	»	»	165	155	320	26	45	71	13,61	22,50	18,16	9,9	8,3
12	26	38	207	202	409	»	»	»	207	202	409	12	25	37	5,48	11,01	8,30	9,7	— 1,4
»	»	»	82	103	185	»	»	»	82	103	185	7	4	11	7,87	3,74	6,59	6,2	0,4
26	33	59	123	98	221	»	1	1	123	99	222	10	16	26	7,52	13,91	10,48	10,0	0,5
37	28	65	163	170	333	»	»	»	163	170	333	22	39	61	11,86	18,66	15,48	18,1	— 2,6
18	23	41	77	88	165	»	»	»	77	88	165	6	12	18	7,23	12,00	9,84	10,9	— 1,1
»	»	»	124	109	233	»	»	»	124	109	233	13	22	35	9,49	16,79	13,06	6,2	6,9
3	5	8	180	174	354	»	»	»	180	174	354	26	20	46	12,62	10,31	11,50	15,5	— 4,0
»	»	»	41	37	78	»	»	»	41	37	78	3	6	9	6,82	13,95	10,34	10,6	— 0,3
»	»	»	38	39	77	»	»	»	38	39	77	6	2	8	13,64	4,88	9,41	8,7	0,7
59	69	128	52	40	92	»	»	»	52	40	62	4	6	10	7,14	13,04	9,80	11,1	— 1,3
»	»	»	38	32	70	»	»	»	38	32	70	6	6	12	13,64	15,79	14,63	6,3	8,3
28	25	53	242	288	530	»	»	»	242	288	530	29	39	68	10,70	11,93	11,37	6,3	5,1
9	9	18	126	126	252	»	»	»	126	126	252	10	15	25	7,35	10,64	9,03	7,6	1,5
4	7	11	72	67	139	»	»	»	72	67	139	8	18	26	10,00	21,18	15,75	13,2	2,6
70	73	143	80	89	169	1	1	2	81	90	171	13	15	28	13,82	14,29	14,07	34,0	— 19,9
464	504	968	2907	2859	5766	1	3	4	2908	2862	5770	347	517	864	10,66	15,30	13,03	12,0	1,1
1113	1102	2215	19854	18984	38838	12	12	24	19866	18996	38862	2985	4076	7061	13,06	17,67	15,38	13,0	2,4
143	109	252	10934	10642	21576	»	»	»	10934	10642	21576	1974	2374	4348	15,29	18,24	16,77	18,1	— 1,3
9	7	16	77	69	146	»	»	»	77	69	146	6	8	14	7,23	10,39	8,75	4,5	4,3
»	1	1	180	196	376	»	»	»	180	196	376	15	21	36	7,69	9,68	8,74	6,4	2,3
10	14	24	47	44	91	»	»	»	47	44	91	5	1	6	9,62	2,22	6,19	12,6	— 6,4
35	40	75	218	190	408	»	»	»	218	190	408	27	33	60	11,02	14,80	12,82	14,6	— 1,8
73	63	136	1069	1025	2094	»	»	»	1069	1025	2094	118	187	305	9,94	15,43	12,71	11,5	1,2
»	»	»	80	93	173	»	»	»	80	93	173	29	30	59	26,61	24,39	25,43	26,5	— 1,1
14	14	28	101	102	203	»	»	»	101	102	203	7	4	11	6,48	3,77	5,14	4,5	0,6
28	18	46	33	43	76	»	»	»	33	43	76	4	7	11	10,81	14,00	12,64	13,0	— 0,4
»	»	»	145	127	272	»	»	»	145	127	272	18	15	33	11,04	10,56	10,82	6,8	4,0
»	»	»	121	131	252	»	»	»	121	131	252	36	46	82	22,93	25,99	24,55	29,7	— 5,1

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de ze									en be
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.			Elders doch s in de
	M.	V.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.
	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Lekkerkerk	1 724	1 670	3 394	234	247	481	216	218	434	»	»	»	1
Moercapelle	326	305	631	53	45	98	50	44	94	»	»	»	4
Moordrecht	1 108	1 102	2 210	163	146	309	125	100	225	26	14	40	1
Nieuwerkerk a/d IJssel	1 171	1 231	2 402	188	204	392	148	145	293	10	15	25	4
Ouderkerk a/d IJssel	1 353	1 358	2 711	227	195	422	208	153	361	6	3	9	6
Oudewater	1 244	1 390	2 634	146	174	320	216	219	435	»	»	»	77
Papekop	166	182	348	27	30	57	18	20	38	4	3	7	»
Schoonhoven	2 191	2 021	4 212	261	243	504	265	250	515	»	»	»	15
Stolwijk	1 115	1 076	2 191	160	163	323	133	123	256	10	8	18	2
Vlist	228	223	451	35	27	62	»	»	»	34	21	55	»
Waddinxveen	2 242	2 116	4 358	296	333	629	240	260	500	36	34	70	20
Zevenhuizen	1 157	1 139	2 296	177	194	371	154	147	301	8	17	25	1
TOTAAL	31 184	31 924	63 108	4303	4373	8 676	3925	3771	7 696	222	200	422	300
Arrondissement Schiedam.													
Oost- en West-Barendrecht	1 619	1 606	3 225	215	255	470	204	229	433	1	3	4	11
Bergschenhoek	563	550	1 113	72	62	134	60	52	112	2	»	2	»
Charlois	4 460	4 483	8 943	681	737	1 418	644	659	1 303	7	6	13	28
Hillegersberg	1 927	1 871	3 798	236	260	496	139	137	276	74	78	152	6
Hoogvliet	581	524	1 105	78	86	164	73	82	155	2	2	4	»
Kralingen	6 723	6 939	13 662	892	937	1 829	705	767	1 472	84	46	130	19
Overschie	2 092	2 075	4 167	288	273	561	252	217	469	14	18	32	10
Pernis	1 255	1 301	2 556	174	218	392	176	194	370	1	3	4	10
Poortugaal	601	598	1 199	87	95	182	75	85	160	10	7	17	1
Ridderkerk	3 870	3 758	7 628	590	584	1 174	533	485	1 018	17	15	32	2
Rhoon	820	827	1 647	123	113	236	116	101	217	3	5	8	4
Schiebroek	206	192	398	23	22	45	15	17	32	6	4	10	2
Schiedam	11 852	12 954	24 806	1754	1664	3 418	1633	1480	3 113	3	1	4	1
IJsselmonde	1 577	1 603	3 180	223	242	465	209	214	423	10	6	16	10
TOTAAL	38 146	39 281	77 427	5436	5548	10 984	4834	4719	9 553	234	194	428	104
Arrondissement Vlaardingen.													
Abbenbroek	380	345	725	45	56	101	40	53	93	»	»	»	»
Brielle	2 248	2 336	4 584	342	356	698	329	335	664	»	»	»	8
Geervliet	561	579	1 140	89	96	185	83	85	168	4	3	7	»
Heenvliet	672	664	1 336	117	112	229	106	90	196	2	9	11	»
Hekelingen	529	484	1 013	68	50	118	70	51	121	»	»	»	2
Hellevoetsluis	2 576	1 949	4 525	224	269	493	197	235	432	»	»	»	2
Nieuw-Helvoet	785	773	1 558	141	117	258	129	101	230	9	11	20	2
Kethel en Spaland	649	665	1 314	85	104	189	76	84	160	5	15	20	5
Maasland	1 354	1 391	2 745	189	202	391	144	146	290	39	33	72	1

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
14.	15.	16	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.		
1	3	4	215	215	430	»	»	»	215	215	430	19	32	51	8,12	12,96	10,60	13,7	—3,1
4	7	11	46	37	83	»	»	»	46	37	83	7	8	15	13,21	17,78	15,31	12,6	0,7
1	1	2	150	113	263	»	»	»	150	113	263	13	33	46	7,98	22,60	14,89	16,2	—1,3
4	4	8	154	156	310	»	»	»	154	156	310	34	48	82	18,08	23,53	20,92	25,6	—4,7
6	3	9	208	153	361	»	»	»	208	153	361	19	42	61	8,37	21,54	14,46	18,1	—3,6
77	86	163	139	133	272	»	»	»	139	133	272	7	41	48	4,80	23,56	15,00	15,3	—0,3
»	»	»	22	23	45	»	»	»	22	23	45	5	7	12	18,53	23,33	21,05	10,5	10,6
15	21	36	250	229	479	»	2	2	250	231	481	11	12	23	4,22	4,94	4,56	5,0	—0,4
2	1	3	141	130	271	»	»	»	141	130	271	19	33	52	11,87	20,24	16,10	18,4	—2,3
»	»		34	21	55	»	»	»	34	21	55	1	6	7	2,86	22,22	11,29	16,7	—5,4
20	16	36	256	278	534	»	»	»	256	278	534	40	55	95	13,51	16,52	15,11	9,7	5,4
1	»	1	161	164	325	»	»	»	161	164	325	16	30	46	9,04	15,46	12,40	12,3	0,1
300	299	599	3847	3672	7519	»	2	2	3847	3674	7521	456	699	1155	10,60	15,98	13,31	13,4	—0,1
11	14	25	194	218	412	»	»	»	194	218	412	21	37	58	9,77	14,51	12,34	7,7	4,6
»	»	»	62	52	114	»	»	»	62	52	114	10	10	20	13,89	16,13	14,93	15,1	—0,2
28	20	48	623	645	1268	»	»	»	623	645	1268	58	92	150	8,52	12,48	10,58	8,1	2,5
6	1	7	207	214	421	»	»	»	207	214	421	29	46	75	12,29	17,69	15,12	13,5	1,0
»	1	1	75	83	158	»	»	»	75	83	158	3	3	6	3,85	3,49	3,66	6,8	—3,1
19	25	44	770	788	1558	»	»	»	770	788	1558	122	149	271	13,68	15,90	14,82	16,8	—2,6
10	18	28	256	217	473	»	»	»	256	217	473	32	56	88	11,11	20,51	15,69	9,3	6,4
10	7	17	167	190	357	»	»	»	167	190	357	7	28	35	4,02	12,84	8,93	4,9	4,0
1	»	1	84	92	176	»	»	»	84	92	176	3	3	6	3,45	3,16	3,30	2,4	0,9
2	5	7	548	495	1043	»	»	»	548	495	1043	42	89	131	7,12	15,24	11,16	12,4	—1,2
4	7	11	115	99	214	1	1	2	116	100	216	7	13	20	5,69	11,50	8,48	10,2	—1,7
2	4	6	19	17	36	»	»	»	19	17	36	4	5	9	17,39	22,73	20,00	30,4	—10,4
1	7	8	1635	1474	3109	»	»	»	1635	1474	3209	119	190	309	6,78	11,42	9,04	8,9	0,1
10	9	19	209	211	420	»	»	»	209	211	420	14	31	45	6,28	12,81	9,68	11,5	—1,8
104	118	222	4964	4795	9759	1	1	2	4965	4796	9761	471	752	1223	8,67	13,55	11,14	10,7	0,4
»	»	»	40	53	93	»	»	»	40	53	93	5	3	8	11,11	5,36	7,92	9,9	—2,0
8	5	13	321	330	651	»	»	»	321	330	651	21	26	47	6,14	7,30	6,73	8,9	—2,2
»	»	»	87	88	175	»	»	»	87	88	175	2	8	10	2,25	8,33	5,41	8,3	—2,9
»	»	»	108	99	207	»	»	»	108	99	207	9	13	22	7,69	11,61	9,61	9,0	0,6
2	1	3	68	50	118	»	»	»	68	50	118	»	»	»	»	»	»	»	»
2	4	6	195	231	426	»	»	»	195	231	426	29	38	67	12,95	14,13	13,59	16,8	—3,2
2	»	2	136	112	248	»	»	»	136	112	248	5	5	10	3,55	4,27	3,88	10,8	—6,9
5	4	9	76	95	171	»	»	»	76	95	171	9	9	18	10,59	8,65	9,52	11,0	—1,5
1	1	2	182	178	360	»	»	»	182	178	360	7	24	31	3,70	11,88	7,93	7,5	0,4

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes: Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Maassluis	2 676	2 874	5 550	390	435	825	384	366	750	»	»	»
Nieuwenhoorn	869	863	1 732	152	155	307	151	153	304	1	»	1
Oostvoorne	955	818	1 773	167	160	327	166	149	315	7	5	12
Oudenhoorn	476	407	883	81	63	144	80	57	137	»	»	»
Rockanje	912	847	1 759	146	143	289	111	115	226	26	15	41
Rozenburg	1 086	1 006	2 092	159	168	327	149	148	297	1	»	1
Spijkenisse	980	988	1 968	138	155	293	126	142	268	1	1	2
Vierpolders	387	384	771	69	73	142	66	67	133	»	2	2
Vlaardingen	5 531	6 153	11 684	817	844	1 661	758	741	1 499	»	1	1
Vlaardinger-Ambacht	669	573	1 242	71	72	143	47	47	94	18	19	37
Zuidland	940	916	1 856	151	140	291	137	119	256	1	»	1
Zwartewaal	472	476	948	80	85	165	79	89	168	1	1	2
TOTAAL	25 707	25 491	51 198	3721	3855	7 576	3428	3373	6 801	115	115	230
TOTAAL van het district.	184 260	198 018	382 278	26368	26792	53 160	23226	22576	45 802	609	547	1 156
DISTRICT DORDRECHT.												
Arrondissement Dordrecht.												
Oud-Alblas	505	557	1 062	67	74	141	55	56	111	»	»	»
Alblasserdam	2 343	2 411	4 754	330	348	678	279	295	574	1	3	4
Nieuw-Beijerland	789	813	1 602	131	143	274	107	108	215	6	8	14
Oud-Beijerland	2 603	2 497	5 100	345	340	685	325	293	618	2	3	5
Zuid-Beijerland	984	959	1 943	146	144	290	156	140	296	»	»	»
Dordrecht	14 213	16 147	30 360	1790	1785	3 575	1691	1673	3 364	11	6	17
Dubbeldam	2 230	2 077	4 307	343	288	631	291	239	530	3	1	4
Goudswaard	599	571	1 170	96	93	189	67	61	128	18	21	39
's Gravendeel	1 925	1 895	3 820	240	244	484	228	224	452	1	1	2
Heerjansdam	775	762	1 537	111	112	223	103	106	209	1	»	1
Heinenoord	1 033	1 011	2 044	136	155	291	123	146	269	3	1	4
Hendrik-Ido-Ambacht	1 403	1 417	2 820	212	196	408	170	154	324	9	8	17
Klaaswaal	833	798	1 631	125	119	244	116	98	214	»	1	1
Nieuw-Lekkerland	1 328	1 375	2 703	209	209	418	177	172	349	10	6	16
Maasdam	928	929	1 857	146	160	306	148	155	303	1	»	1
Mijnsheerenland	840	823	1 663	137	120	257	126	106	232	9	4	13
Numansdorp	1 611	1 630	3 241	267	232	499	249	211	460	3	»	3
Papendrecht	1 463	1 417	2 880	231	207	438	194	179	373	3	»	3
Piershil	370	379	749	45	57	102	40	49	89	1	3	4
Puttershoek	1 034	994	2 028	152	140	292	133	124	257	»	»	»
Sliedrecht	4 922	4 947	9 869	705	753	1 458	609	578	1 187	9	6	15
Strijen	2 094	2 103	4 197	280	307	587	261	286	547	8	6	14
Westmaas	529	485	1014	95	84	179	85	76	161	»	»	»
Zwijndrecht	2 463	2 546	5 009	371	380	751	339	328	667	10	10	20
TOTAAL	47 817	49 543	97 360	6710	6690	13 400	6072	5857	11 929	109	88	197

beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																			
ders wonende, ch schoolgaande n de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887
22	14	36	362	352	714	1	1	2	363	353	716	27	82	109	6,92	18,85	13,21	10,2	3,0
7	7	14	145	146	291	»	»	»	145	146	291	7	9	16	4,61	5,81	5,21	9,9	— 4,7
25	15	40	148	139	287	»	»	»	148	139	287	19	21	40	11,38	13,13	12,23	13,2	— 1,0
1	»	1	79	57	136	»	»	»	79	57	136	2	6	8	2,47	9,52	5,56	4,2	1,4
»	»	»	137	130	267	»	»	»	137	130	267	9	13	22	6,16	9,09	7,61	9,5	— 1,9
»	»	»	150	148	298	»	»	»	150	148	298	9	20	29	5,66	11,91	8,87	13,0	— 4,1
»	»	»	127	143	270	»	»	»	127	143	270	11	12	23	7,97	7,74	7,85	9,3	— 1,4
»	1	1	66	68	134	»	»	»	66	68	134	3	5	8	4,35	6,85	5,63	6,0	— 0,4
13	15	28	745	727	1472	1	1	2	746	728	1474	71	116	187	8,69	13,74	11,26	16,7	— 5,4
2	1	3	63	65	128	»	»	»	63	65	128	8	7	15	11,27	9,72	10,49	7,6	2,9
2	3	5	136	116	252	»	»	»	136	116	252	15	24	39	9,93	17,14	13,40	11,3	2,1
2	11	13	78	79	157	»	»	»	78	79	157	2	6	8	2,50	7,06	4,85	8,9	— 4,0
94	82	176	3449	3406	6855	2	2	4	3451	3408	6859	270	447	717	7,26	11,61	9,46	11,5	— 2,0
641	608	1249	23194	22515	45799	3	5	8	23197	22520	45717	3171	4272	7443	12,02	15,95	14,00	14,8	— 0,8
»	»	»	55	56	111	»	»	»	55	56	111	12	18	30	17,50	24,32	21,28	14,2	7,1
9	5	14	271	293	564	»	»	»	271	293	564	59	55	114	17,88	15,80	16,81	18,9	— 2,1
1	2	3	112	114	226	»	»	»	112	114	226	19	29	48	14,50	20,28	17,52	2,4	15,1
10	8	18	317	288	605	»	»	»	317	288	605	28	52	80	8,12	15,30	11,68	9,9	1,8
20	22	42	136	118	254	»	»	»	136	118	254	10	26	36	6,85	18,06	12,41	11,9	0,5
14	6	20	1688	1673	3361	»	»	»	1688	1673	3361	102	112	214	5,75	6,27	5,99	9,1	— 3,1
12	9	21	282	231	513	»	»	»	282	231	513	61	57	118	17,79	19,79	18,70	16,7	2,0
»	»	»	85	82	167	»	»	»	85	82	167	11	11	22	11,46	11,83	11,64	9,1	2,5
»	»	»	229	225	454	»	»	»	229	225	454	11	19	30	4,58	7,79	6,20	8,3	— 2,1
4	5	9	100	101	201	»	»	»	100	101	201	11	11	22	9,91	9,82	9,87	7,6	2,3
7	»	7	119	147	266	»	»	»	119	147	266	17	8	25	12,50	5,16	8,59	10,5	— 1,9
»	»	»	179	162	341	»	»	»	179	162	341	33	34	67	15,57	17,35	16,42	17,4	— 1,0
»	»	»	116	99	215	»	»	»	116	99	215	9	20	29	7,20	16,81	11,89	6,0	5,9
2	3	5	185	175	360	»	»	»	185	175	360	24	34	58	11,48	16,27	13,88	19,0	— 5,1
6	3	9	143	152	295	»	»	»	143	152	295	3	8	11	2,06	5,00	3,60	8,2	— 4,6
3	1	4	132	109	241	»	»	»	132	109	241	5	11	16	3,65	9,17	6,23	8,4	— 2,2
»	»	»	252	211	463	»	»	»	252	211	463	15	21	36	4,46	9,05	7,22	9,5	— 2,3
»	2	2	197	177	374	»	»	»	197	177	374	34	30	64	14,72	14,16	14,61	10,1	4,5
»	»	»	41	52	93	»	»	»	41	52	93	4	5	9	8,89	8,77	8,82	11,9	— 3,1
2	4	6	131	120	251	»	»	»	131	120	251	21	20	41	13,81	14,29	14,04	19,3	— 5,2
3	1	4	615	583	1198	»	»	»	615	583	1198	90	170	260	12,77	22,58	17,83	15,8	2,0
1	»	1	268	292	560	»	»	»	268	292	560	12	15	27	4,29	4,89	4,60	5,7	— 1,1
4	6	10	81	70	151	»	»	»	81	70	151	14	14	28	14,74	16,67	15,64	17,8	— 2,2
9	5	14	340	333	673	»	»	»	340	333	673	31	47	78	8,36	12,37	10,39	7,0	3,4
107	82	189	6074	5863	11937	»	»	»	6074	5863	11937	636	827	1463	9,48	12,36	10,92	11,4	— 0,5

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zo									en bev	
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.			Elders doch sc in de	
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.	J. 14.	
Arrondissement Gorinchem.														
Ameide	726	723	1 449	108	89	197	132	93	225	»	»	»	28	
Arkel	407	368	775	46	53	99	44	54	98	»	»	»	1	
Asperen	819	753	1 572	112	121	233	110	112	222	»	1	1	2	
Bleskensgraaf en Hofwegen	511	496	1 007	76	76	152	69	57	126	»	»	»	»	
Brandwijk	396	441	837	33	54	87	33	53	86	»	»	»	»	
Everdingen	559	557	1 116	67	79	146	67	66	133	1	»	1	10	
Gisssendam	1 745	1 747	3 492	246	307	553	245	267	512	3	1	4	19	
Giessen-Nieuwkerk	447	468	915	63	61	124	62	57	119	»	»	»	1	
Gorinchem	5 354	5 927	11 281	671	787	1 458	605	681	1 286	4	6	10	11	
Goudriaan	342	319	661	49	43	92	38	28	66	»	»	»	»	
Groot-Ammers	730	708	1438	95	105	200	81	77	158	2	2	4	3	
Hagestein	466	414	880	62	49	111	55	34	89	5	7	12	4	
Hardinxveld	2 420	2 338	4 758	347	355	702	281	253	534	21	26	47	»	
Hei- en Boeicop	303	309	612	37	38	75	32	33	65	»	»	»	1	
Heukelum	788	714	1 502	111	89	200	100	74	174	3	2	5	2	
Hoogblokland	376	352	728	52	47	99	52	44	96	»	»	»	3	
Hoornaar	302	266	568	43	38	81	43	35	78	»	»	»	1	
Kedichem	429	427	856	68	64	132	64	56	120	5	4	9	6	
Langerak	497	497	994	68	85	153	65	79	144	»	»	»	3	
Leerbroek	410	391	801	46	52	98	65	63	128	»	»	»	24	
Leerdam	1 935	1 821	3 756	245	251	496	178	191	369	29	28	57	2	
Lexmond	869	814	1 683	139	112	251	136	109	245	»	»	»	3	
Meerkerk	748	753	1 501	90	107	197	86	96	182	1	»	1	»	
Molenaarsgraaf	246	259	505	29	24	53	29	21	50	»	»	»	»	
Nieuwland	336	287	623	36	30	66	23	22	45	7	5	12	»	
Nieuwpoort	310	327	637	30	40	70	27	32	59	1	1	2	»	
Noordeloos	519	531	1 050	69	61	130	64	55	119	4	4	8	1	
Ottoland	310	319	629	40	48	88	36	38	74	»	»	»	»	
Peursum	212	190	402	21	20	41	20	15	35	»	»	»	»	
Scheluinen	179	183	362	30	26	56	32	30	62	»	»	»	4	
Schoonrewoerd	463	426	889	61	44	105	73	55	128	»	1	1	14	
Streefkerk	904	885	1 789	124	121	245	115	104	219	4	1	5	1	
Tienhoven	167	159	326	31	20	51	»	»	»	30	18	48	»	
Vianen	1 920	1 879	3 799	278	286	564	246	207	453	12	5	17	3	
Wijngaarden	199	197	396	28	25	53	29	24	53	»	»	»	1	
TOTAAL	27 344	27 245	54 589	3651	3807	7 458	3337	3215	6 552	132	112	244	138	
Arrondissement Sommelsdijk.														
den Bommel	772	746	1 518	118	102	220	105	65	170	2	22	24	2	
Dirksland	1 058	1 104	2 162	134	146	280	139	138	277	5	6	11	22	
Goedereede	532	530	1 062	81	74	155	79	72	151	»	»	»	»	
Herkingen	340	334	674	51	52	103	52	55	107	»	»	»	4	
Melissant	675	708	1 383	89	113	202	77	96	173	14	19	33	7	

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																				
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
28	17	45	104	76	180	»	»	»	104	76	180	4	13	17	3,70	14,61	8,63	7,2	1,4
1	5	6	43	49	92	»	»	»	43	49	92	3	4	7	6,52	7,55	7,07	11,0	—3,9
2	4	6	108	109	217	»	»	»	108	109	217	4	12	16	3,57	9,92	6,87	8,8	—1,9
»	»	»	69	57	126	»	»	»	69	57	126	7	19	26	9,21	25,00	17,11	16,1	1,0
»	»	»	33	53	86	»	»	»	33	53	86	»	1	1	»	1,86	1,15	4,1	—2,9
10	6	16	58	60	118	»	»	»	58	60	118	9	19	28	13,43	24,05	19,18	17,4	1,8
19	24	43	229	244	473	»	»	»	229	244	473	17	63	80	6,91	20,52	14,47	10,6	3,9
1	1	2	61	56	117	»	»	»	61	56	117	2	5	7	3,17	8,20	5,65	8,5	—2,8
11	7	18	598	680	1278	»	»	»	598	680	1278	73	107	180	10,88	13,60	12,35	11,2	1,2
»	»	»	38	28	66	»	»	»	38	28	66	11	15	26	22,45	34,89	28,26	23,3	5,0
3	1	4	80	78	158	»	»	»	80	78	158	15	27	42	15,79	25,72	21,00	12,2	8,8
4	»	4	56	41	97	»	»	»	56	41	97	6	8	14	9,68	16,33	12,61	9,2	3,4
»	5		302	274	576	»	»	»	302	274	576	45	81	126	12,97	22,82	17,95	16,8	1,2
1	»	1	31	33	64	»	»	»	31	33	64	6	5	11	16,22	13,16	14,67	6,3	8,4
2	1	3	101	75	176	»	»	»	101	75	176	10	14	24	9,01	15,73	12,00	10,1	1,9
3	3	6	49	41	90	»	»	»	49	41	90	3	6	9	5,77	12,77	9,09	8,3	0,8
1	1	2	42	34	76	»	»	»	42	34	76	1	4	5	2,33	10,53	6,17	7,7	—1,5
6	3	9	63	57	120	»	»	»	63	57	120	5	7	12	7,35	10,94	9,09	8,3	0,8
3	2	5	62	77	139	»	»	»	62	77	139	6	8	14	8,82	9,41	9,15	8,7	0,5
24	17	41	41	46	87	»	»	»	41	46	87	5	6	11	10,87	11,54	11,23	19,4	—8,2
2	2	4	205	217	422	»	»	»	205	217	422	40	34	74	16,33	13,55	14,92	14,4	0,5
3	3	6	133	106	239	»	»	»	133	106	239	6	6	12	4,12	5,36	4,78	4,2	0,6
»	»	»	87	96	183	»	»	»	87	96	183	3	11	14	3,33	10,28	7,11	8,2	—1,1
»	»	»	29	21	50	»	»	»	29	21	50	»	3	3	»	12,50	5,66	3,3	2,4
»	»	»	30	27	57	»	»	»	30	27	57	6	3	9	16,67	10,00	13,64	11,6	2,0
»	»	»	28	33	61	»	»	»	28	33	61	2	7	9	8,39	17,46	12,86	11,6	1,3
1	»	1	67	59	126	»	»	»	67	59	126	2	2	4	2,90	3,28	3,08	4,5	—1,4
»	»	»	36	38	74	»	»	»	36	38	74	4	10	14	10,00	20,83	15,91	16,3	—0,4
»	»	»	20	15	35	»	»	»	20	15	35	1	5	6	4,76	25,00	14,63	11,1	3,5
4	5	9	28	25	53	»	»	»	28	25	53	2	1	3	6,67	3,85	5,36	11,3	—5,9
14	18	32	59	38	97	»	»	»	59	38	97	2	6	8	3,28	13,64	7,62	10,3	—2,7
1	1	2	118	104	222	»	»	»	118	104	222	6	17	23	4,84	14,05	9,39	11,9	—2,5
»	»	»	30	18	48	»	»	»	30	18	48	1	2	3	3,23	10,00	5,88	12,7	—6,8
3	6	9	255	206	461	»	»	»	255	206	461	23	80	103	8,27	27,99	18,26	20,6	—2,3
1	»	1	28	24	52	»	»	»	28	24	52	»	1	1	»	4,00	1,89	3,2	—1,3
148	132	280	3321	3195	6516	»	»	»	3321	3195	6516	330	612	942	9,04	16,08	12,63	12,2	0,4
2	1	3	105	86	191	»	»	»	105	86	191	13	16	29	11,02	15,69	13,18	11,9	1,3
22	20	42	122	124	246	»	»	»	122	124	246	12	22	34	8,96	15,07	12,14	10,6	1,5
»	»	»	79	72	151	»	»	»	79	72	151	2	2	4	2,47	2,70	2,58	3,7	—1,1
4	10	14	48	45	93	»	»	»	48	45	93	3	7	10	5,88	13,46	9,71	5,9	3,8
7	6	13	84	109	193	»	»	»	84	109	193	5	4	9	5,62	3,54	4,46	6,5	—2,0

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Middelharnis	2 024	2 010	4 034	317	290	607	284	241	525	17	12	29
Ooltgensplaat	1 222	1 235	2 457	199	191	390	175	193	368	1	»	1
Ouddorp	1 350	1 300	2 650	205	208	413	199	177	376	»	»	»
Sommelsdijk	1 370	1 349	2 719	186	200	386	149	170	319	23	12	35
Stad aan 't Haringvliet	566	554	1 120	76	81	157	85	80	165	»	»	»
Stellendam	609	565	1 174	84	101	185	77	85	162	3	4	7
Nieuwe Tonge	795	773	1 568	127	111	238	124	110	234	»	»	»
Oude Tonge	1 336	1 339	2 675	206	188	394	183	165	348	3	3	6
TOTAAL	12 649	12 547	25 196	1873	1857	3 730	1728	1647	3 375	68	78	146
TOTAAL van het district	87 810	89 335	177 145	12234	12354	24 588	11137	10719	21 856	309	278	587
ALGEMEEN TOTAAL	439 714	471 820	911 534	61453	62218	123 671	54288	52369	106 657	1960	1837	3 797
PROVINCIE NOORDHOLLAND.												
DISTRICT AMSTERDAM.												
Arrondissementen Amsterdam.	178 038	200 648	378 686	22617	21977	44 594	19829	18838	38 667	59	75	134
Arrondissement Hilversum.												
Aalsmeer	2 259	2 092	4 351	349	330	679	302	280	582	19	9	28
Ankeveen	260	230	490	26	23	49	30	25	55	5	4	9
Blaricum	466	422	888	44	49	93	34	46	80	»	1	1
Bussum	1 321	1 612	2 933	173	222	395	138	168	306	3	1	4
Diemen	678	656	1 334	82	91	173	79	92	171	2	5	7
's Graveland	633	712	1 345	70	77	147	73	75	148	4	1	5
Hilversum	5 586	5 998	11 584	822	780	1 602	632	554	1 186	8	19	27
Huizen	2 176	2 143	4 319	332	349	681	275	261	536	3	1	4
Kortenhoef	430	463	893	50	49	99	26	25	51	17	16	33
Laren	1 064	1 089	2 153	93	126	219	73	96	169	4	4	8
Muiden	997	959	1 956	136	132	268	125	112	237	1	1	2
Naarden	1 446	1 407	2 853	178	209	387	169	178	347	3	5	8
Nederhorst den Berg	587	584	1 171	68	92	160	67	51	118	1	»	1
Nieuwer-Amstel	11 296	11 389	22 685	1571	1484	3 055	1036	869	1 905	298	246	544
Ouder-Amstel	1 362	1 347	2 709	176	201	377	108	131	239	57	50	107
Sloten	3 489	3 375	6 864	582	569	1 151	438	391	829	51	56	107
Uithoorn	1 015	1 057	2 072	146	156	302	146	150	296	38	29	67
Watergraafsmeer	1 167	1 122	2 289	172	191	363	135	136	271	12	8	20
Weesp	2 034	2 217	4 251	296	261	557	302	280	582	»	»	»
Weesperkarspel	1 100	1 374	2 174	133	151	284	37	41	78	81	80	161
TOTAAL	39 366	39 948	79 314	5499	5542	11 041	4225	3961	8 196	607	536	1 143
TOTAAL van het district	217 404	240 596	458 000	28116	27519	55 635	24054	22799	46 853	666	611	1 277

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.															Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).							
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
11	3	14	290	250	540	5	»	5	295	250	545	22	40	62	6,94	13,79	10,21	12,9	— 2,7
2	22	24	174	171	345	»	»	»	174	171	345	25	20	45	12,56	10,47	11,54	10,2	1,3
»	»	»	199	177	376	»	»	»	199	177	376	6	31	37	2,93	14,91	8,96	11,2	— 2,2
»	»	»	172	182	354	»	»	»	172	182	354	14	18	32	7,53	9,00	8,29	6,4	1,9
15	9	24	70	71	141	»	»	»	70	71	141	6	10	16	7,90	12,35	10,19	10,6	— 0,4
»	»	»	80	89	169	»	»	»	80	89	169	4	12	16	7,55	11,88	8,65	8,1	0,6
3	7	10	121	103	224	»	»	»	121	103	224	6	8	14	4,72	7,21	5,88	7,8	— 1,9
1	»	1	185	168	353	»	»	»	185	168	353	21	20	41	10,19	10,64	10,41	10,1	0,3
67	78	145	1729	1647	3376	5	»	5	1734	1647	3381	139	210	349	7,42	11,31	9,36	9,6	— 0,2
322	292	614	11124	10705	21829	5	»	5	11129	10705	21834	1105	1649	2754	9,03	13,35	11,20	11,4	— 0,2
2076	2002	4078	54172	52204	106376	20	17	37	54192	52221	106413	7261	9997	17258	11,82	16,07	13,95	13,4	0.6
321	262	583	19567	18651	38218	22	46	68	19589	18697	38286	3028	3280	6308	13,39	14,93	14,15	15,2	— 1,0
11	13	24	310	276	586	»	»	»	310	276	586	39	54	93	11,18	16,36	13,70	12,2	1,5
12	11	23	23	18	41	»	»	»	23	18	41	3	5	8	11,54	21,74	16,33	12,5	3,8
»	1	1	34	46	80	»	»	»	34	46	80	10	3	13	22,21	6,12	13,95	12,7	1,3
2	6	8	139	163	302	»	»	»	139	163	302	34	59	93	19,65	26,58	23,54	15,3	8,2
11	12	23	70	85	155	»	»	»	70	85	155	12	6	18	14,63	6,59	10,41	12,4	— 2,0
20	18	38	57	58	115	»	»	»	57	58	115	13	19	32	18,57	24,68	21,77	22,9	— 1,1
11	1	12	629	572	1201	»	»	»	629	572	1201	193	208	401	23,48	26,67	25,03	27,8	— 2,8
2	2	4	276	260	536	»	»	»	276	260	536	56	89	145	16,87	25,50	21,29	12,9	8,4
»	»	»	43	41	84	»	»	»	43	41	84	7	8	15	14,00	16,33	15,14	20,9	— 5,8
2	4	6	75	96	171	»	»	»	75	96	171	18	30	48	19,35	23,81	21,92	17,1	4,8
3	2	5	123	111	234	»	»	»	123	111	234	13	21	34	9,56	15,91	12,68	21,7	— 9,0
7	9	16	165	174	339	»	»	»	165	174	339	13	35	48	7,30	16,75	12,40	11,6	0,8
5	2	7	63	49	112	»	»	»	63	49	112	5	43	48	7,35	46,74	30,00	26,4	3,6
117	124	241	1217	991	2208	»	»	»	1217	991	2208	354	493	847	22,53	33,22	27,73	30,7	— 3,0
22	26	48	143	155	298	»	»	»	143	155	298	33	46	79	18,75	22,89	20,96	20,1	0,9
6	4	10	483	443	926	»	»	»	483	443	926	99	126	225	17,01	22,14	19,55	24,8	— 5,2
53	54	107	131	125	256	»	»	»	131	125	256	15	31	46	10,27	19,87	15,23	8,2	7,0
7	10	17	140	134	274	»	»	»	140	134	274	32	57	89	18,60	29,84	24,52	27,8	— 3,3
39	45	84	263	235	498	»	»	»	263	235	498	33	26	59	11,15	9,96	10,59	9,6	1,0
1	2	3	117	119	236	»	»	»	117	119	236	16	32	48	12,03	21,19	16,90	20,0	— 3,1
331	346	677	4501	4151	8652	»	»	»	4501	4151	8652	998	1391	2389	18,15	25,10	21,64	22,7	— 1,1
652	608	1260	24068	22802	46870	22	46	68	24090	22848	46938	4026	4671	8697	14,32	16,97	15,63	16,7	— 1,1

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes									en ben		
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.			Elders doch sc in de		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.	J. 14.		
DISTRICT HAARLEM.															
Arrondissement Haarlem.															
Bennebroek	479	434	913	82	71	153	76	68	144	»	2	2	10		
Beverwijk	1 924	2 101	4 025	286	301	587	349	377	726	1	2	3	105		
Bloemendaal	1 906	2 100	4 006	193	228	421	178	214	392	11	10	21	11		
Haarlem	22 691	25 468	48 159	3148	3029	6 177	3019	2869	5 888	3	4	7	53		
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	1 390	1 332	2 722	210	218	428	140	127	267	24	29	53	1		
Haarlemmermeer	7 686	7 047	14 733	1218	1189	2 407	980	852	1 832	49	64	113	2		
Heemstede	1 778	1 865	3 643	256	248	504	211	176	387	27	26	53	19		
Schoten	300	285	585	46	40	86	40	35	75	4	1	5	»		
Spaarndam	434	451	885	54	76	130	48	65	113	3	4	7	4		
Velzen	3 151	3 139	6 290	508	497	1 005	413	361	774	31	56	87	4		
Wijk aan zee en duin	912	848	1 760	129	157	286	44	43	87	73	82	155	6		
Zandvoort	1 272	1 287	2 559	209	200	409	144	136	280	3	6	9	»		
TOTAAL	43 923	46 357	90 280	6339	6254	12 593	5642	5323	10 965	229	286	515	215		
Arrondissement Alkmaar.															
Akersloot	813	790	1 603	122	114	236	109	96	205	4	5	9	»		
Alkmaar	7 160	7 806	14 966	978	1076	2 054	885	902	1 787	4	2	6	11		
Bergen	752	740	1 492	103	100	203	98	92	190	2	4	6	»		
Broek op Langedijk	643	652	1 295	81	94	175	89	97	186	»	»	»	9		
Castricum	858	806	1 664	139	138	277	123	103	226	»	»	»	»		
Egmond binnen	679	648	1 327	94	108	202	85	94	179	4	3	7	»		
Egmond aan Zee	1 172	1 033	2 205	160	161	321	141	145	286	»	»	»	»		
Heemskerk	974	928	1 902	165	168	333	116	118	234	17	12	29	5		
Heerhugowaard	1 548	1 517	3 065	176	186	362	158	167	325	5	6	11	»		
Heilo	808	839	1 647	121	131	252	107	108	215	1	1	2	»		
Koedijk	526	538	1 064	68	71	139	56	58	114	17	16	33	5		
Limmen	538	556	1 094	79	81	160	77	74	151	»	»	»	»		
Noord-Scharwoude	478	452	930	68	60	128	62	55	117	5	4	9	»		
Oterleek	363	402	765	42	52	94	69	66	135	»	2	2	30		
Oudkarspel	720	697	1 417	109	83	192	99	78	177	5	4	9	»		
Oudorp	365	361	726	55	47	102	47	39	86	6	8	14	5		
St. Pancras	255	234	489	43	28	71	57	42	99	»	»	»	15		
Schoorl	728	728	1 456	116	113	229	110	101	211	1	3	4	»		
Warmenhuizen	664	653	1 317	99	99	198	97	95	192	»	»	»	3		
Zuid-Scharwoude	614	616	1 230	91	73	164	81	66	147	3	5	8	1		
Zuid- en Noord-Schermer	601	558	1 159	97	76	173	88	71	159	1	»	1	1		
TOTAAL	21 259	21 554	42 813	3006	3059	6 065	2754	2667	5 421	75	75	150	85		

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																					
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
10	8	18	66	62	128	»	»	»	66	62	128	16	9	25	19,51	12,68	16,34	16,3	»
105	122	227	245	257	502	»	»	»	245	257	502	41	44	85	14,34	14,62	14,48	14,3	0,2
11	23	34	178	201	379	»	»	»	178	201	379	15	27	42	7,77	11,84	9,98	2,8	7,2
53	54	107	2969	2819	5788	4	3	7	2973	2822	5795	175	207	382	5,56	6,83	6,18	14,5	— 8,3
1	1	2	163	155	318	»	»	»	163	155	318	47	63	110	22,38	28,90	25.70	26,5	— 0,8
2	2	4	1027	914	1941	»	»	»	1027	914	1941	191	275	466	15,68	23,13	19,36	18,8	0,6
19	10	29	219	192	411	»	»	»	219	192	411	37	56	93	14,45	22,58	18,45	26,9	— 8,4
»	1	1	44	35	79	»	»	»	44	35	79	2	5	7	4,35	12,50	8,14	8,5	— 0,4
4	3	7	47	66	113	»	»	»	47	66	113	7	10	17	12,96	13,16	13,08	8,0	5,1
4	4	8	440	413	853	»	»	»	440	413	853	68	84	152	13,39	16,90	15,12	5,2	9,9
6	4	10	111	121	232	»	»	»	111	121	232	18	36	54	13,95	22,93	18,88	14,3	4,6
»	2	2	147	140	287	»	»	»	147	140	287	62	60	122	29,66	30,00	29,83	21,6	8,2
215	234	449	5656	5375	11031	4	3	7	5660	5378	11038	679	876	1555	10,71	14,01	12,35	15,3	— 2,9
»	»	»	113	101	214	»	»	»	113	101	214	9	13	22	7,38	11,41	9,32	14,5	— 5,2
11	22	33	878	882	1760	»	3	3	878	885	1763	100	191	291	13,17	17,75	14,17	13,1	1,1
»	»	»	100	96	196	»	»	»	100	96	196	3	4	7	2,91	4,00	3,45	7,5	— 4,0
9	8	17	80	89	169	»	»	»	80	89	169	1	5	6	1,23	5,32	3,43	5,7	— 1,3
»	»	»	123	103	226	»	»	»	123	103	226	16	35	51	11,51	25,36	18,41	21,2	— 2,8
»	»	»	89	97	186	»	»	»	89	97	186	5	11	16	5,32	10,19	7,92	9,0	— 1,1
»	»	»	141	145	286	»	»	»	141	145	286	19	16	35	11,87	9,94	10,90	5,4	5,5
5	6	11	128	124	252	»	»	»	128	124	252	37	44	81	22,42	26,19	24,33	24,8	— 0,5
»	»	»	163	173	336	»	»	»	163	173	336	13	13	26	7,39	6,99	7,18	13,1	— 5,9
»	»	»	108	109	217	»	»	»	108	109	217	13	22	35	10,74	16,79	13,89	10,8	3,1
5	5	10	68	69	137	»	»	»	68	69	137	»	2	2	»	2,82	1,44	»	1,4
»	»	»	77	74	151	»	»	»	77	74	181	2	7	9	2,53	8,65	5,63	18,7	— 13,1
»	»	»	67	59	126	»	»	»	67	59	126	1	1	2	1,47	1,67	1,56	6,5	— 4,9
30	19	49	39	49	88	»	»	»	39	49	88	3	3	6	7,14	5,76	6,38	17,6	— 11,2
»	»	»	104	82	186	»	»	»	104	82	186	5	1	6	4,59	1,21	3,13	7,2	— 4,1
5	3	8	48	44	92	»	»	»	48	44	92	7	3	10	12,73	6,38	9,80	2,3	7,5
15	14	29	42	28	70	»	»	»	42	28	70	1	»	1	2,33	»	1,41	2,8	— 1,4
»	»	»	111	104	215	»	»	»	111	104	215	5	9	14	4,31	7,97	6,11	2,7	3.4
3	3	6	94	92	186	»	»	»	94	92	186	5	7	12	5,05	7,07	6,06	6,1	»
1	1	2	83	70	153	»	»	»	83	70	153	8	3	11	8,79	4,11	6,71	3,7	3,0
1	»	1	88	71	159	»	»	»	88	71	159	9	5	14	9,28	6,58	8,09	3,8	4,3
85	81	166	2744	2661	5405	»	3	3	2744	2664	5408	262	395	657	8,72	12,91	10.83	11,2	— 0,4

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes jaren bevolking: Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Arrondissement Helder.												
Anna Paulowna	1 449	1 296	2 745	231	236	467	176	185	361	21	11	32
Barsingerhorn	1 136	1 222	2 358	152	184	336	151	183	334	3	4	7
Callantsoog	347	338	685	50	54	104	35	30	65	15	16	31
Harenkarspel	1 044	978	2 022	132	128	260	124	118	242	2	2	4
Helder (den)	11 111	10 434	21 545	1367	1507	2 874	1245	1325	2 570	1	6	7
St. Maarten	509	528	1 037	68	71	139	65	68	133	1	1	2
Nieuwe Niedorp	805	797	1 602	113	112	225	95	83	178	13	25	38
Oude Niedorp	576	538	1 114	89	81	170	90	74	164	»	1	1
Petten	204	185	389	28	35	63	38	43	81	»	»	»
Schagen	1 471	1 604	3 075	220	232	452	204	206	410	3	4	7
Wieringen	1 315	1 295	2 610	194	193	387	163	154	317	»	»	»
Wieringerwaard	632	647	1 279	98	92	190	101	86	187	7	9	16
Winkel	941	909	1 850	141	117	258	131	106	237	2	1	3
Zijpe (de)	2 350	2 285	4 635	351	315	666	337	304	641	14	9	23
TOTAAL	23 890	23 056	46 946	3234	3357	6 591	2955	2965	5 920	82	89	171
Arrondissement Texel.												
Terschelling	1 863	1 860	3 723	311	280	591	278	233	511	1	»	1
Texel	3 160	3 147	6 307	479	466	945	444	415	859	»	»	»
Vlieland	356	368	724	67	44	111	62	42	104	»	»	»
TOTAAL	5 379	5 375	10 754	857	790	1 647	784	690	1 474	1	»	1
TOTAAL van het district	94 451	96 342	190 793	13436	13460	26 896	12135	11645	23 780	387	450	837
DISTRICT HOORN.												
Arrondissement Hoorn.												
Avenhorn	653	687	1 340	86	116	202	91	121	212	»	»	»
Beemster	2 289	2 306	4 595	323	333	656	301	310	611	11	9	20
Beets	290	298	588	26	51	77	26	51	77	»	»	»
Berkhout	1 149	1 173	2 322	175	181	356	112	107	219	58	65	123
Graft	782	757	1 539	120	116	236	131	119	250	1	1	2
Hensbroek	463	426	889	70	60	130	48	35	83	21	23	44
Hoorn	5 142	5 422	10 564	757	754	1 511	651	655	1 306	3	3	6
Obdam	497	477	974	74	70	144	165	167	332	»	»	»
Oosthuizen	654	673	1 327	102	100	202	100	94	194	3	6	9
Oudendijk	310	309	619	35	40	75	35	42	77	»	»	»
Rijp (de)	902	977	1 879	130	144	274	128	128	256	»	1	1
Schermerhorn	602	594	1 196	78	82	160	63	66	129	20	14	34
Spanbroek	743	762	1 505	110	112	222	77	72	149	28	36	64
Ursem	597	689	1 286	82	100	182	77	96	173	5	1	6
Wognum	836	838	1 674	115	124	239	104	122	226	11	5	16
TOTAAL	15 909	16 388	32 297	2283	2383	4 666	2109	2185	4 294	161	164	325

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																			
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887
»	1	1	197	195	392	»	»	»	197	195	392	34	41	75	14,72	17,37	16,06	14,7	1,4
5	10	15	149	177	326	»	»	»	149	177	326	3	7	10	1,97	3,80	2,91	4,4	— 1,5
2	»	2	48	46	94	»	»	»	48	46	94	2	8	10	4,00	14,81	9,62	10,4	— 0,8
1	2	3	125	118	243	»	»	»	125	118	243	7	10	17	5,30	7,81	6,54	6,8	— 0,3
9	12	21	1237	1319	2556	»	»	»	1237	1319	2556	130	188	318	9,51	12,48	11,07	13,1	— 2,0
3	1	4	63	68	131	»	»	»	63	68	131	5	3	8	7,35	4,23	5,76	7,7	— 1,9
»	»	»	108	108	216	»	»	»	108	108	216	5	4	9	4,43	3,57	4,00	3,7	0,3
2	2	4	88	73	161	»	»	»	88	73	161	1	8	9	1,12	9,88	5,29	10,9	— 5,6
10	8	18	28	35	63	»	»	»	28	35	63	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	207	210	417	»	»	»	207	210	417	13	22	35	5,91	9,48	7,74	7,9	0,2
»	»	»	163	154	317	»	»	»	163	154	317	31	39	70	15,98	20,21	18,09	3,2	14,9
18	12	30	90	83	173	»	»	»	90	83	173	8	9	17	8,16	9,78	8,95	5,8	3,2
»	»	»	133	107	240	»	»	»	133	107	240	8	10	18	5,67	8,55	6,98	4,1	2,9
15	12	27	336	301	637	»	»	»	336	301	637	15	14	29	4,27	4,45	4,36	4,6	— 0,2
65	60	125	2972	2994	5966	»	»	»	2972	2994	5966	262	363	625	8,10	10,81	9,48	9,4	0,1
»	»	»	279	233	512	»	»	»	279	233	512	32	47	79	10,29	16,79	13,37	16,5	— 3,1
»	»	»	444	415	859	»	»	»	444	415	859	35	51	86	7,31	10,94	9,10	10,9	— 1,8
»	»	»	62	42	104	»	»	»	62	42	104	5	2	7	7,46	4,55	6,31	»	6,3
»	»	»	785	690	1475	»	»	»	785	690	1475	72	100	172	8,40	12,66	10,44	12,1	— 1,7
365	375	740	12157	11720	23877	4	6	10	12161	11726	23887	1275	1734	3009	9,49	12,88	11,19	12,7	— 1,5
6	10	16	85	111	196	»	»	»	85	111	196	1	5	6	1,16	4,31	2,97	4,2	— 1,2
1	3	4	311	316	627	»	»	»	311	316	627	12	17	29	3,71	5,11	4,42	4,9	— 0,5
1	3	4	25	48	73	»	»	»	25	48	73	1	3	4	3,85	5,88	5,20	11,3	— 6,1
»	»	»	170	172	342	»	»	»	170	172	342	5	9	14	2,86	4,97	3,93	4,6	— 0,7
19	12	31	133	108	221	»	»	»	113	108	221	7	8	15	5,83	6,90	6,36	2,9	3,5
»	»	»	69	58	127	1	»	1	70	58	128	»	2	2	»	3,33	1,54	7,4	— 5,9
4	15	19	650	643	1293	»	»	»	650	643	1293	107	111	218	14,13	14,72	14,43	12,5	1,9
92	103	195	73	64	137	»	»	»	73	64	137	1	6	7	1,35	8,57	4,86	7,7	— 2,8
2	2	4	101	98	199	»	»	»	101	98	199	1	2	3	0,98	2,00	1,49	6,3	— 4,8
4	4	8	31	38	69	2	1	3	33	39	72	2	1	3	5,71	2,50	4,00	14,7	— 10,7
4	2	6	124	127	251	»	»	»	124	127	251	6	17	23	4,62	11,81	6,67	12,4	— 5,7
7	2	9	76	78	154	»	»	»	76	78	154	2	4	6	2,56	4,88	3,75	8,9	— 5,1
»	»	»	105	108	213	»	»	»	105	108	213	5	4	9	4,55	3,66	4,05	7,7	— 3,6
»	»	»	82	97	179	»	»	»	82	97	179	»	3	3	»	3,00	1,65	4,5	— 2,8
10	13	23	105	114	219	»	»	»	105	114	219	10	10	20	8,70	8,06	8,37	10,8	— 2,4
150	169	319	2120	2180	4300	3	1	4	2123	2181	4304	160	202	362	7,01	8,48	7,76	8,6	— 0,8

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de ze								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M.	V.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.
	2.	3.	4	5.	6.	7.	8.	9	10.	11.	12	13.
Arrondissement Medemblik												
Abbekerk	384	349	733	52	50	102	46	47	93	8	7	15
Andijk	1 296	1 265	2 561	187	196	383	181	162	343	6	36	42
Blokker	824	859	1 683	91	115	206	91	97	188	2	10	12
Bovenkarspel	800	800	1 600	116	119	235	105	84	189	4	22	26
Enkhuizen	3 066	3 266	6 332	456	459	915	40[illegible]	404	812	12	10	22
Grootebroek	1 139	1 123	2 262	169	173	342	160	150	310	»	»	»
Hoogkarspel	640	661	1 301	96	85	181	82	60	142	26	32	58
Hoogwoud	1 101	1 062	2 163	159	144	303	176	169	345	5	8	13
Medemblik	1 467	1 412	2 879	175	157	332	163	147	310	»	»	»
Midwoud	483	483	966	66	60	126	66	60	126	»	»	»
Nibbixwoud	618	684	1 302	91	88	179	85	82	167	2	3	5
Opmeer	234	223	457	33	28	61	33	27	60	»	»	»
Opperdoes	414	375	789	55	36	91	42	25	67	10	8	18
Schellinkhout	269	279	548	36	32	68	29	29	58	4	»	4
Sijbekarspel	584	569	1 153	73	61	134	73	59	132	1	2	3
Twisk	442	386	828	69	55	124	79	63	142	»	»	»
Urk	1 319	1 257	2 576	217	203	420	189	173	362	»	»	»
Venhuizen	968	1 009	1 977	109	141	250	108	146	254	3	2	5
Wervershoof	1 060	1 046	2 106	145	127	272	131	153	284	17	8	25
Westwoud	477	528	1 005	61	82	143	75	107	182	2	3	5
Wijdenes	374	375	749	51	46	97	53	43	96	1	5	6
Zwaag	628	610	1 238	95	76	171	105	80	185	1	2	3
TOTAAL	18 587	18 621	37 208	2602	2533	5 135	2480	2367	4 847	104	158	262
Arrondissement Purmerend.												
Broek in Waterland	729	798	1 527	92	105	197	88	88	176	2	5	7
Buiksloot	503	491	994	56	63	119	45	54	99	2	»	2
Edam	3 106	3 138	6 244	434	440	874	354	331	685	13	9	22
Ilpendam	930	975	1 905	126	152	278	109	138	247	10	4	14
Katwoude	105	108	213	14	8	22	11	6	17	3	1	4
Kwadijk	240	242	482	19	33	52	25	38	63	1	3	4
Landsmeer	909	813	1 722	130	128	258	121	116	237	3	1	4
Marken	635	607	1 242	99	104	203	97	102	199	»	»	»
Middelie	343	354	697	40	49	89	38	50	88	»	»	»
Monnikendam	1 372	1 399	2 771	193	198	391	166	177	343	22	15	37
Nieuwendam	763	778	1 541	107	103	210	102	98	200	3	1	4
Purmerend	2 661	2 941	5 602	355	346	701	376	361	737	3	3	6
Ransdorp	877	821	1 698	120	111	231	119	108	227	4	6	10
Warder	244	226	470	31	31	62	26	29	55	»	»	»
Wijdewormer	372	359	731	50	44	94	47	37	84	»	4	4
TOTAAL	13 789	14 050	27 839	1866	1915	3 781	1724	1733	3 457	66	52	118

zen beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.															Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).							
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887
5	8	13	49	46	95	»	»	»	49	46	95	3	4	7	5,77	8,00	6,86	4,6	2,3
8	9	17	179	189	368	»	»	»	179	189	368	8	7	15	4,28	3,57	3,92	7,6	— 3,7
5	»	5	88	107	195	»	»	»	88	107	195	3	8	11	3,30	6,96	5,34	1,5	3,8
1	»	1	108	106	214	»	»	»	108	106	214	8	13	21	6,90	10,92	8,94	14,5	— 5,6
2	7	9	418	407	825	»	»	»	418	407	825	38	52	90	8,33	11,33	9,84	14,1	— 4,3
6	18	24	154	132	286	»	»	»	154	132	286	15	41	56	8,88	23,70	16,37	13,2	3,2
17	8	25	91	84	175	»	»	»	91	84	175	5	1	6	5,21	1,18	3,32	8,8	— 5,5
22	33	55	159	144	303	»	»	»	159	144	303	»	»	»	»	»	»	12,6	— 12,6
1	2	3	162	145	307	»	»	»	162	145	307	13	12	25	7,43	7,64	7,53	8,8	— 1,3
»	»	»	66	60	126	»	»	»	66	60	126	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	87	85	172	»	»	»	87	85	172	4	3	7	4,40	3,41	3,91	4,0	— 0,1
»	»	»	33	27	60	»	»	»	33	27	60	»	1	1	»	3,57	1,64	4,5	— 2,9
»	»	»	52	33	85	»	»	»	52	33	85	3	3	6	5,45	8,33	6,59	7,6	— 1,0
»	»	»	33	29	62	»	»	»	33	29	62	3	3	6	8,33	9,38	8,82	8,6	0,2
2	1	3	72	60	132	»	»	»	72	60	132	1	1	2	1,37	1,64	1,49	2,8	— 1,3
10	8	18	69	55	124	»	»	»	69	55	124	»	»	»	»	»	»	»	»
4	2	6	185	171	356	»	»	»	185	171	356	32	32	64	14,75	15,76	15,24	11,9	3,3
2	7	9	109	141	250	»	»	»	109	141	250	»	»	»	»	»	»	0,4	— 0,4
6	36	42	142	125	267	»	»	»	142	125	267	3	2	5	2,07	1,58	1,84	13,9	— 12,1
26	30	56	51	80	131	»	»	»	51	80	131	10	2	12	16,39	2,44	8,39	15,8	— 7,4
3	2	5	51	46	97	»	»	»	51	46	97	»	»	»	»	»	»	»	»
13	8	21	93	74	167	»	»	»	93	74	167	2	2	4	2,11	2,63	2,34	4,6	— 2,3
133	179	312	2451	2346	4797	»	»	»	2451	2346	4797	151	187	338	5,80	7,38	6,58	9,1	— 2,5
3	2	5	87	91	178	»	»	»	87	91	178	5	14	19	5,44	13,33	9,64	»	9,6
1	1	2	46	53	99	»	»	»	46	53	99	10	10	20	17,86	15,87	16,81	7,8	9,0
6	»	6	361	340	701	»	»	»	361	340	701	73	100	173	16,82	22,73	19,79	19,9	— 0,1
5	4	9	114	138	252	2	2	4	116	140	256	10	12	22	7,94	7,90	7,91	12,1	— 4,2
»	1	1	14	6	20	»	»	»	14	6	20	»	2	2	»	25,00	9,09	10,0	— 0,9
7	8	15	19	33	52	»	»	»	19	33	52	»	»	»	»	»	»	19,6	— 19,6
1	1	2	123	116	239	»	»	»	123	116	239	7	12	19	5,39	9,38	7,36	9,2	— 1,8
»	»	»	97	102	199	»	»	»	97	102	199	2	2	4	2,02	1,92	1,97	»	2,0
1	3	4	37	47	84	»	»	»	37	47	84	3	2	5	7,50	4,08	5,62	12,8	— 7,2
1	5	6	187	187	374	»	»	»	187	187	374	6	11	17	3,11	5,56	4,35	5,1	— 0,7
7	4	11	98	95	193	»	»	»	98	95	193	9	8	17	8,41	7,77	8,10	17,0	— 8,9
37	35	72	342	329	671	»	»	»	342	329	671	13	17	30	3,66	4,91	4,28	6,9	— 2,6
5	4	9	118	110	228	»	»	»	118	110	228	2	1	3	1,67	0,91	1,30	0,4	0,9
1	»	1	25	29	54	»	»	»	25	29	54	6	2	8	19,35	6,45	12,90	6,8	6,1
»	»	»	47	41	88	»	»	»	47	41	88	3	3	6	6,00	6,82	6,38	5,3	1,1
75	68	143	1715	1717	3432	2	2	4	1717	1719	3436	149	196	345	7,99	10,23	9,12	10,1	— 1,0

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de ze								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Arrondissement Zaandam.												
Assendelft	1 751	1 696	3 447	249	239	488	197	189	386	15	11	26
Jisp	369	350	746	57	51	108	32	34	66	21	14	35
Koog aan de Zaan	1 298	1 249	2 547	190	179	369	162	155	317	14	14	28
Krommenie	1 323	1 347	2 670	176	159	335	189	161	350	»	2	2
Oostzaan	1 396	1 325	2 721	219	234	453	191	198	389	1	6	7
Uitgeest	1 292	1 297	2 589	201	200	401	176	178	354	10	6	16
Westzaan	1 141	1 162	2 303	158	182	340	157	187	344	3	»	3
Wormer	880	839	1 719	137	112	249	123	89	212	13	8	21
Wormerveer	2 233	2 315	4 548	299	330	629	289	307	596	2	4	6
Zaandam	7 094	7 257	14 351	1100	949	2 049	978	880	1 858	14	12	26
Zaandijk	1 170	1 168	2 338	156	157	313	152	145	297	»	»	»
TOTAAL	19 974	20 005	39 979	2942	2792	5 734	2646	2523	5 169	93	77	170
TOTAAL van het district	68 259	69 064	137 323	9693	9623	19 316	8959	8808	17 767	424	451	875
ALGEMEEN TOTAAL	380 114	406 002	786 116	51245	50602	101 847	45148	43252	88 400	1477	1512	2 989
PROVINCIE ZEELAND.												
DISTRICT MIDDELBURG.												
Arrondissement Middelburg.												
Aagtekerke	277	292	569	44	40	84	50	36	86	»	»	»
Arnemuiden	892	1 019	1 911	131	145	276	113	116	229	»	1	1
Biggekerke	351	339	690	45	32	77	42	30	72	2	»	2
Domburg	471	493	964	84	61	145	63	50	113	9	5	14
Grijpskerke	369	390	759	46	56	102	29	40	69	15	5	20
Koudekerke	857	884	1 741	117	122	239	76	80	156	25	22	47
Meliskerke	290	286	576	38	38	76	31	26	57	»	»	»
Middelburg	7 413	8 965	16 378	998	975	1 973	979	913	1 892	5	4	9
Nieuw- en St. Joosland	492	495	987	67	81	148	62	68	130	2	4	6
Oostkapelle	491	526	1 017	58	84	142	51	71	122	3	6	9
Oost- en West-Souburg	762	791	1 553	75	103	178	61	79	140	8	7	15
Ritthem	310	293	603	33	43	76	29	30	59	3	6	9
Serooskerke (Walcheren)	600	618	1 218	81	94	175	67	73	140	9	10	19
St. Laurens	273	289	562	40	44	84	31	25	56	4	8	12
Veere	483	474	957	77	59	136	80	68	148	3	2	5
Vlissingen	5 949	6 056	12 005	895	849	1 744	748	669	1 417	4	2	6
Vrouwenpolder	499	440	939	70	57	127	58	40	98	11	16	27
Westkapelle	1 100	961	2 061	132	123	255	128	106	234	3	4	7
Zoutelande	328	296	624	33	32	65	30	21	51	2	1	3
TOTAAL	22 207	23 907	46 114	3064	3038	6 102	2728	2541	5 269	108	103	211

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.															Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
Elders wonende, toch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).							
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19	J. 20.	M. 21.	T. 22	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887
1	3	4	211	197	408	»	»	»	211	197	408	38	42	80	15,26	17,57	16,39	16,0	0,4
»	»	»	53	48	101	»	»	»	53	48	101	4	3	7	7,02	5,88	6,48	0,9	5,6
2	2	4	174	167	341	»	»	»	174	167	341	16	12	28	8,42	6,70	7,59	21,8	— 14,2
21	13	34	168	150	318	»	»	»	168	150	318	8	9	17	4,55	5,66	5,08	5,7	— 0,6
4	8	12	188	196	384	»	»	»	188	196	384	31	38	69	14,16	16,24	15,23	12,6	2,6
3	2	5	183	182	365	»	»	»	183	182	365	18	18	36	8,96	9,00	8,98	14,9	— 5,9
12	14	26	148	173	321	»	»	»	148	173	321	10	9	19	6,33	4,95	5,59	5,4	0,2
3	»	3	133	97	230	»	»	»	133	97	230	4	15	19	2,92	13,39	7,63	4,3	3,3
12	9	21	279	302	581	»	»	»	279	302	581	20	28	48	6,69	8,49	7,63	3,6	4,0
11	11	22	981	881	1862	»	»	»	981	881	1862	119	68	187	10,82	7,17	9,13	9,2	— 0,1
16	12	28	136	133	269	»	»	»	136	133	269	20	24	44	12,82	15,29	14,06	9,5	4,6
85	74	159	2654	2526	5180	»	»	»	2654	2526	5180	288	266	554	9,79	9,53	9,66	9,8	— 0,1
443	490	933	8940	8769	17709	5	3	8	8945	8772	17717	748	851	1599	7,72	8,84	8,28	9,4	— 1,1
1460	1473	2933	45165	43291	88456	31	55	86	45196	43346	88542	6049	7256	13305	11,81	14,34	13,06	14,2	— 1,1
9	4	13	41	32	73	»	»	»	41	32	73	3	8	11	6,82	20,00	13,10	10,0	3,1
3	7	10	110	110	220	»	»	»	110	110	220	21	35	56	16,03	24,14	20,29	16,3	4,0
7	1	8	37	29	66	»	»	»	37	29	66	8	3	11	17,78	9,38	14,29	14,6	— 0,3
3	6	9	69	49	118	»	»	»	69	49	118	15	12	27	17,86	19,67	18,62	21,4	— 2,8
»	»	»	44	45	89	»	»	»	44	45	89	2	11	13	4,35	19,64	12,75	12,4	0,4
4	»	4	97	102	199	»	»	»	97	102	199	20	20	40	17,09	16,39	16,74	15,6	1,1
2	1	3	29	25	54	»	»	»	29	25	54	9	13	22	23,68	34,21	28,95	17,1	11,9
47	48	95	937	869	1806	»	»	»	937	869	1806	61	106	167	6,11	10,87	8,46	7,9	0,6
4	4	8	60	68	128	»	4	4	60	72	132	7	9	16	10,45	11,11	10,81	10,6	0,2
2	3	5	52	74	126	1	»	1	53	74	127	5	10	15	8,62	11,91	10,56	15,4	— 4,8
1	2	3	68	84	152	»	»	»	68	84	152	7	19	26	9,33	18,45	14,62	16,3	— 1,7
1	»	1	31	36	67	»	»	»	31	36	67	2	7	9	6,06	16,28	11,84	13,8	— 2,0
»	3	3	76	80	156	»	»	»	76	80	156	5	14	19	6,17	14,89	10,86	6,7	4,2
»	»	»	35	33	68	»	»	»	35	33	68	5	11	16	12,50	25,00	19,05	6,3	12,8
12	14	26	71	56	127	»	»	»	71	56	127	6	3	9	7,79	5,09	6,62	7,6	— 1,0
2	3	5	750	668	1418	»	»	»	750	668	1418	145	181	326	16,20	21,32	18,69	17,8	0,9
8	8	16	61	48	109	»	»	»	61	48	109	9	9	18	12,86	15,79	14,17	15,3	— 1,1
1	»	1	130	110	240	»	»	»	130	110	240	2	13	15	1,52	10,57	5,88	4,9	1,0
2	1	3	30	21	51	»	»	»	30	21	51	3	11	14	9,09	34,37	21,55	23,9	— 2,3
108	105	213	2728	2539	5267	1	4	5	2729	2543	5272	335	495	830	10,93	16,30	13,60	12,7	0,9

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de ze									Elders	
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.			Elders doch sc in de	
	M.	V.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	
	2.	3.	4.	5.	6.	7	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	
Arrondissement Oostburg.														
Aardenburg	929	984	1 913	132	128	260	132	128	260	4	2	6	12	
Biervliet	1 147	1 129	2 276	160	197	357	154	181	335	1	3	4	3	
Breskens	751	809	1 560	113	120	233	97	93	190	12	14	26	5	
Cadzand	618	619	1 237	77	72	149	71	64	135	2	2	4	»	
Eede	671	555	1 226	96	66	162	74	50	124	14	4	18	»	
Groede	1 299	1 318	2 617	205	197	402	188	181	369	11	15	26	22	
Hoofdplaat	780	795	1 575	128	110	238	110	95	205	1	2	3	»	
Nieuwvliet	385	363	748	53	50	103	49	49	98	6	3	9	5	
Oostburg	912	1 029	1 941	121	144	265	134	152	286	1	»	1	20	
Retranchement	428	414	842	74	70	144	60	55	115	10	7	17	»	
Schoondijke	921	907	1 828	118	114	232	93	88	181	16	20	36	1	
St. Kruis	343	337	680	52	43	95	36	28	64	14	11	25	»	
Sluis	1 294	1 415	2 709	168	184	352	167	170	337	4	7	11	14	
Waterlandkerkje	418	376	794	64	60	124	63	59	122	14	13	27	20	
IJzendijke	1 519	1 530	3 049	206	232	438	158	181	339	24	26	50	1	
Zuidzande	552	590	1 142	74	89	163	71	86	157	1	1	2	1	
TOTAAL	12 967	13 170	26 137	1841	1876	3 717	1657	1660	3 317	135	130	265	104	
Arrondissement Axel.														
Axel	1 597	1 635	3 232	229	245	474	199	189	388	13	18	31	12	
Boschkapelle	626	644	1 270	75	101	176	74	95	169	1	3	4	3	
Clinge	1 230	1 242	2 472	170	149	319	150	125	275	11	15	26	»	
Graauw	1 011	981	1 992	138	118	256	124	108	232	4	»	4	»	
Hengstdijk	326	351	677	29	38	67	24	35	59	1	1	2	»	
Hoek	958	998	1 956	148	152	300	121	125	246	11	3	14	»	
Hontenisse	2 526	2 526	5 052	333	330	663	319	300	619	2	13	15	1	
Hulst	1 130	1 278	2 408	161	143	304	153	153	306	»	»	»	5	
Koewacht	1 197	1 073	2 270	172	184	356	138	81	219	12	85	97	»	
Ossenisse	432	440	872	64	49	113	60	46	106	»	»	»	»	
Overslag	262	257	519	24	37	61	17	18	35	3	14	17	»	
Philippine	452	379	831	68	49	117	53	36	89	9	11	20	4	
Sas van Gent	649	681	1 330	97	97	194	83	84	167	4	9	13	1	
St.-Janssteen	1 105	1 059	2 164	145	176	321	130	145	275	1	6	7	»	
Stoppeldijk	871	871	1 742	92	121	213	86	106	192	3	5	8	1	
Neuzen	2 757	2 951	5 708	418	483	901	395	417	812	1	3	4	30	
Westdorpe	875	899	1 774	145	138	283	113	98	211	15	19	34	3	
Zaamslag	1 450	1 428	2 878	212	171	383	199	168	367	10	1	11	8	
Zuiddorpe	450	472	922	59	63	122	55	59	114	»	1	1	»	
TOTAAL	19 904	20 165	40 069	2779	2844	5 623	2493	2338	4 881	101	207	308	68	
TOTAAL van het district	55 078	57 242	112 320	7684	7758	15 442	6878	6589	13 467	344	440	784	280	

zo	en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887															Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
	Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).							
T. 3.	J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M 21	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
6	12	11	23	124	119	243	»	»	»	124	119	243	8	9	17	6,06	7,03	6,54	15,2	— 8,7
4	3	4	7	152	180	332	»	»	»	152	180	332	8	17	25	5,00	8,63	7,00	7,6	— 0,6
26	5	5	10	104	102	206	»	»	»	104	102	206	9	18	27	7,97	15,00	11,59	»	11,6
4	»	»	»	73	66	139	»	»	»	73	66	139	4	6	10	5,20	8,33	6,71	7,5	— 0,8
18	»	»	»	88	54	142	»	»	»	88	54	142	8	12	20	8,33	18,18	12,35	31,4	— 19,0
26	22	18	40	177	178	355	»	»	»	177	178	355	28	19	47	13,66	9,65	11,69	8,2	3,5
3	»	1	1	111	96	207	»	»	»	111	96	207	17	14	31	13,28	12,73	13,01	12,7	0,3
9	5	7	12	50	45	95	»	»	»	50	45	95	3	5	8	5,66	10,00	7,77	15,0	— 7,2
1	20	16	36	115	136	251	»	»	»	115	136	251	6	8	14	4,98	5,56	5,28	7,3	— 2,0
17	»	»	»	70	62	132	»	»	»	70	62	132	4	8	12	5,41	11,43	8,33	16,3	— 8,0
36	1	5	6	108	103	211	»	»	»	108	103	211	10	11	21	8,48	9,65	9,05	10,9	— 1,8
25	»	»	»	50	39	89	»	»	»	50	39	89	2	4	6	3,85	9,30	6,32	9,1	— 2,8
11	14	9	23	157	168	325	»	»	»	157	168	325	11	16	27	6,55	8,70	7,67	5,1	2,6
27	20	21	41	57	51	108	»	»	»	57	51	108	7	9	16	10,94	15,00	12,90	14,1	— 1,2
50	1	7	8	181	200	381	»	»	»	181	200	381	25	32	57	12,14	13,79	13,01	13,9	— 0,9
2	1	»	1	71	87	158	»	»	»	71	87	158	3	2	5	4,05	2,25	3,07	2,5	0,6
265	104	104	208	1688	1686	3374	»	»	»	1688	1686	3374	153	190	343	8,31	10,13	9,23	10,6	— 1,4
31	12	3	15	200	204	404	»	»	»	200	204	404	29	41	70	12.66	16,74	14,77	16,6	— 1,8
4	3	4	7	72	94	166	»	»	»	72	94	166	3	7	10	4,00	6,93	5,68	2,1	3,6
26	»	»	»	161	140	301	»	»	»	161	140	301	9	9	18	5,29	6,04	5,64	10,0	— 4,4
4	»	»	»	128	108	236	»	»	»	128	108	236	10	10	20	7,25	8,48	7,81	9,2	— 0,4
2	»	»	»	25	36	61	»	»	»	25	36	61	4	2	6	13,79	5,26	8,96	3,9	5,1
14	»	1	1	132	127	259	»	»	»	132	127	259	16	25	41	10,81	16,45	13,67	17,0	— 3,3
15	1	1	2	320	312	632	»	»	»	320	312	632	13	18	31	3,90	5,46	4,68	8,0	— 3,3
»	5	23	28	148	130	278	»	»	»	148	130	278	13	13	26	8,07	9,09	8,55	8,7	— 0,1
97	»	»	»	150	166	316	»	»	»	150	166	316	22	18	40	12,79	9,78	11,24	14,6	— 3,4
»	»	»	»	60	46	106	»	»	»	60	46	106	4	3	7	6,25	6,12	6,20	8,0	— 1,8
17	»	»	»	20	32	52	»	»	»	20	32	52	4	5	9	16,67	13,51	14,76	20,0	— 5,2
20	4	7	11	58	44	98	»	»	»	58	40	98	10	9	19	14,70	18,37	16,24	38,1	— 21,9
13	1	7	8	86	86	172	»	»	»	86	86	172	11	11	22	11,34	11,34	11,34	18,6	— 7,3
7	»	»	»	131	151	282	»	»	»	131	151	282	14	25	39	9,66	14,21	12,15	13,6	— 1,4
8	1	»	1	88	111	199	»	»	»	88	111	199	4	10	14	4,35	8,26	6,57	9,4	— 2,8
4	30	21	51	366	399	765	»	»	»	366	399	765	52	84	136	12,44	17,39	15,10	14,2	0,9
34	3	1	4	125	116	241	»	»	»	125	116	241	20	22	42	13,79	15,94	14,84	11,2	3,6
11	8	12	20	201	157	358	»	»	»	201	157	358	11	14	25	5,19	8,19	6,53	10,0	— 3,5
1	»	»	»	55	60	115	»	»	»	55	60	115	4	3	7	6,78	4,76	5,74	1,6	4,1
308	68	80	148	2526	2515	5041	»	»	»	2526	2515	5041	253	329	582	9,10	11,57	10,35	12,2	— 1,8
784	280	289	569	6942	6740	13682	1	4	5	6943	6744	13687	741	1014	1755	9,64	13,07	11,37	11,9	— 0,5

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de 7								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
DISTRICT GOES.												
Arrondissement Goes.												
Baarland	341	335	676	50	44	94	37	24	61	6	7	13
Borssselen	516	485	1 001	72	70	142	56	56	112	13	8	21
Driewegen	279	304	583	42	39	81	47	40	87	1	»	1
Ellewoutsdijk	330	368	698	51	57	108	44	49	93	7	»	7
Goes	3 194	3 520	6 714	454	449	903	443	430	873	2	3	5
's Gravenpolder	443	428	871	73	67	140	45	45	90	3	2	5
's Heer Abtskerke	188	177	365	27	24	51	11	13	24	14	8	22
's Heer Arendskerke	1 509	1 453	2 962	212	226	438	175	182	357	35	26	61
's Heerenhoek	463	501	964	64	49	113	121	92	213	»	2	2
Heinkenszand	832	785	1 617	116	116	232	97	94	191	9	10	19
Hoedekenskerke	528	472	1 000	70	71	141	62	54	116	2	3	5
Kapelle	987	928	1 915	156	131	287	147	125	272	1	1	2
Kattendijke	588	536	1 124	82	88	170	78	82	160	1	2	3
Kloetinge	631	625	1 256	96	75	171	73	46	119	14	13	27
Krabbendijke	964	979	1 943	157	146	303	140	125	265	3	3	6
Kruiningen	1 521	1 520	3 041	252	236	488	234	219	453	1	1	2
Nisse	313	308	621	49	41	90	47	33	80	3	7	10
Oudelande	346	346	692	57	53	110	53	46	99	5	3	8
Ovezande	443	455	898	70	63	133	60	53	113	15	12	27
Rilland-Bath	813	773	1 586	119	117	236	105	88	193	5	3	8
Schore	412	427	839	62	63	125	53	49	102	5	5	10
Waarde	384	381	765	72	47	119	65	38	103	2	2	4
Wemeldinge	991	1 011	2 002	160	162	322	144	139	283	»	»	»
Wolphaartsdijk	1 001	1 053	2 054	146	157	303	140	150	290	»	»	»
IJerseke	1 893	1 905	3 798	291	318	609	251	252	503	1	1	2
TOTAAL	19 910	20 075	39 985	3000	2909	5 909	2728	2524	5 252	148	122	270
Arrondissement Zierikzee.												
Brouwershaven	834	831	1 665	107	113	220	95	86	181	»	»	»
Bruinisse	1 143	1 121	2 264	173	191	364	161	177	338	»	1	1
Burgh	314	304	618	47	50	97	42	44	86	»	»	»
Dreischor	600	582	1 182	85	71	156	84	69	153	»	»	»
Duivendijke	332	297	629	61	45	106	40	35	75	12	5	17
Elkerzee	268	261	529	28	36	64	24	25	49	4	3	7
Ellemoet	299	243	542	39	30	69	41	24	65	2	2	4
Haamstede	502	467	969	70	69	139	65	66	131	»	»	»
Kerkwerve	391	351	742	55	55	110	58	45	103	2	4	6
Nieuwerkerk	707	687	1 394	122	93	215	95	77	172	22	10	32
Noordgouwe	401	415	816	50	57	107	53	56	109	4	1	5
Noordwelle	274	285	559	50	40	90	42	38	80	5	1	6
Oosterland	726	685	1 411	103	114	217	103	114	217	1	»	1

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																				
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887
14.	15.	16	17.	18.	19	20.	21	22.	23.	24.	25.	26	27.	28.	29.	30.	31.		
»	»	»	43	31	74	»	»	»	43	31	74	7	13	20	14,00	29,54	21,28	22,1	— 0,8
6	2	8	63	62	125	»	»	»	63	62	125	9	8	17	12,50	11,43	11,97	10,5	1,5
6	2	8	42	38	80	»	»	»	42	38	80	»	1	1	»	2,56	1,24	5,9	— 4,7
»	»	»	51	49	100	»	»	»	51	49	100	»	8	8	»	14,05	7,41	11,0	— 3,6
14	13	27	431	420	851	3	»	3	434	420	854	20	29	49	4,41	6,46	5,43	6,4	— 1,0
2	4	6	46	43	89	17	17	34	63	60	123	10	7	17	13,70	10,45	12,14	7,8	4,3
»	»	»	25	21	46	»	»	»	25	21	46	2	3	5	7,41	12,50	9,80	8,9	0,9
11	8	19	199	200	399	»	»	»	199	200	399	13	26	39	6,13	11,50	8,90	7,3	1,6
59	51	110	62	43	105	»	»	»	62	43	105	2	6	8	3,13	12,25	7,08	3,7	3,4
2	2	4	104	102	206	»	»	»	104	102	206	12	14	26	10,34	12,07	11,21	13,8	— 2,6
11	11	22	53	46	99	»	»	»	53	46	99	17	25	42	24,28	35,21	29,79	20,4	9,4
5	6	11	143	120	263	»	»	»	143	120	263	13	11	24	8,33	8,40	8,36	11,2	— 2,8
1	1	2	78	83	161	1	»	1	79	83	162	3	5	8	3,66	5,68	4,71	1,2	3,5
»	»	»	87	59	146	»	»	»	87	59	146	9	16	25	9,38	21,34	14,62	15,2	— 0,6
5	2	7	138	126	264	»	»	»	138	126	264	19	20	39	12,10	13,70	12,87	16,0	— 3,1
3	2	5	232	218	450	»	»	»	232	218	450	20	18	38	7,94	7,63	7,79	11,0	— 3,2
2	1	3	48	39	87	»	»	»	48	39	87	1	2	3	2,04	4,88	3,41	7,0	— 3,6
6	»	6	52	49	101	»	»	»	52	49	101	5	4	9	8,77	7,55	8,18	5,1	3,1
8	8	16	67	57	124	»	»	»	67	57	124	3	6	9	4,28	9,52	6,77	10,1	— 3,3
4	4	8	106	87	193	1	1	2	107	88	195	12	29	41	10,09	24,79	17,37	17,4	»
»	»	»	58	54	112	»	»	»	58	54	112	4	9	13	6,45	14,29	10,40	11,9	— 1,5
»	1	1	67	39	106	»	»	»	67	39	106	5	8	13	6,94	17,02	10,90	16,4	— 5,5
2	1	3	142	138	280	»	»	»	142	138	280	18	24	42	11,25	14,81	13,04	12,1	0,9
»	»	»	140	150	290	»	»	»	140	150	290	6	7	13	4,11	4,46	4,29	4,8	— 0,5
»	»	»	252	253	505	»	»	»	252	253	505	39	65	104	13,40	20,44	17,08	18,5	— 1,4
147	119	266	2729	2527	5256	22	18	40	2751	2545	5296	249	364	613	8,30	12,51	10,38	11,0	— 0,6
7	5	12	88	81	169	»	»	»	88	81	169	19	32	51	17,76	28,32	23,18	22,5	0,7
»	»	»	161	178	339	»	»	»	161	178	339	12	13	25	6,94	6,81	6,87	3,0	3,9
»	»	»	42	44	86	»	»	»	42	44	86	5	6	11	10,64	12,00	11,34	13,5	— 2,2
»	»	»	84	69	153	»	»	»	84	69	153	1	2	3	1,18	2,82	1,92	3,7	— 1,8
»	1	1	52	39	91	»	»	»	52	39	91	9	6	15	14,76	13,33	14,15	14,4	— 0,2
1	2	3	27	26	53	»	»	»	27	26	53	1	10	11	3,57	27,78	17,19	14,5	2,7
7	3	10	36	23	59	»	»	»	36	23	59	3	7	10	7,69	23,33	14,49	11,8	2,7
»	»	»	65	66	131	»	1	1	65	67	132	5	2	7	7,14	2,90	5,04	4,5	0,5
7	2	9	53	47	100	»	»	»	53	47	100	2	8	10	3,64	14,55	9,09	18,2	— 9,1
1	1	2	116	86	202	»	»	»	116	86	202	6	7	13	4,92	7,53	6,05	2,6	3,5
8	4	12	49	53	102	»	»	»	49	53	102	1	4	5	2,00	7,02	4,67	5,9	— 1,2
»	1	1	47	38	85	»	»	»	47	38	85	3	2	5	6,00	5,00	5,56	7,7	— 2,1
1	»	1	103	114	217	»	»	»	103	114	217	»	»	»	»	»	»	»	»

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Ouwerkerk	421	415	836	60	64	124	57	57	114	2	1	3
Renesse	325	299	624	47	46	93	49	44	93	»	»	»
Serooskerke (Schouwen)	176	166	342	26	28	54	25	26	51	»	»	»
Zierikzee	3 336	3 763	7 099	438	467	905	403	415	818	3	»	3
Zonnemaire	547	520	1 067	73	89	162	62	74	136	4	6	10
TOTAAL	11 596	11 692	23 288	1634	1658	3 292	1499	1472	2 971	61	34	95
Arrondissement Tholen.												
Kats	318	316	634	49	45	94	43	36	79	3	4	7
Colijnsplaat	1 049	995	2 044	153	143	296	148	137	285	2	2	4
Kortgene	547	538	1 085	68	74	142	69	69	138	1	»	1
Oud-Vossemeer	940	933	1 873	109	118	227	104	112	216	1	2	3
Poortvliet	844	784	1 628	116	105	221	109	98	207	7	4	11
Scherpenisse	774	721	1 495	100	118	218	100	105	205	1	»	1
St. Annaland	1 148	1 181	2 329	156	161	317	149	157	306	»	3	3
St. Maartensdijk	1 379	1 384	2 763	179	196	375	160	172	332	4	6	10
St. Philipsland	822	753	1 575	151	117	268	139	107	246	»	»	»
Stavenisse	807	748	1 555	115	100	215	115	104	219	»	»	»
Tholen	1 411	1 452	2 863	214	204	418	196	182	378	7	5	12
Wissekerke	1 545	1 585	3 130	208	225	433	192	202	394	»	1	1
TOTAAL	11 584	11 390	22 974	1618	1606	3 224	1524	1481	3 005	26	27	53
TOTAAL van het district	43 090	43 157	86 247	6252	6173	12 425	5751	5477	11 228	235	183	418
ALGEMEEN TOTAAL	98 168	100 399	198 567	13936	13931	27 867	12629	12066	24 695	579	623	1 202

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
5	»	5	54	58	112	»	»	»	54	58	112	6	6	12	10,00	9,38	9,68	10,7	—1,0
2	»	2	47	44	91	»	»	»	47	44	91	»	2	2	»	4,35	2,15	1,0	1,2
»	»	»	25	26	51	»	»	»	25	26	51	1	2	3	3,85	7,14	5,56	7,3	—1,7
21	15	36	385	400	785	1	4	5	386	404	790	52	63	115	11,87	13,49	12,71	10,5	2,2
»	»	»	66	80	146	»	»	»	66	80	146	7	9	16	9,59	10,11	9,88	10,4	—0,5
60	34	94	1500	1472	2972	1	5	6	1501	1477	2978	133	181	314	8,14	10,92	9,54	8,9	0,6
»	»	»	46	40	86	»	»	»	46	40	86	3	5	8	6,11	11,11	8,51	8,5	»
3	5	8	147	134	281	»	»	»	147	134	281	6	9	15	3,92	6,29	5,07	2,6	2,5
3	2	5	67	67	134	»	»	»	67	67	134	1	7	8	1,47	9,46	5,63	6,7	—1,1
3	1	4	102	113	215	»	»	»	102	113	215	7	5	12	6,42	4,24	5,29	10,2	—4,9
4	5	9	112	97	209	»	»	»	112	97	209	4	8	12	3,45	7,62	5,43	7,1	—1,7
5	3	8	96	102	198	»	»	»	96	102	198	4	16	20	4,00	13,56	9,17	7,6	1,6
3	1	4	146	159	305	»	»	»	146	159	305	10	2	12	6,41	1,24	3,79	5,8	—2,0
1	1	2	163	177	340	»	»	»	163	177	340	16	19	35	8,94	9,69	9,33	12,2	—2,9
»	2	2	139	105	244	»	»	»	139	105	244	12	12	24	7,95	10,26	8,96	19,9	—10,9
6	10	16	109	94	203	»	»	»	109	94	203	6	6	12	5,22	6,00	5,58	5,2	0,4
1	»	1	202	187	389	»	»	»	202	187	389	12	17	29	5,61	8,33	6,94	4,5	2,4
1	1	2	191	202	393	»	»	»	191	202	393	17	23	40	8,17	10,22	9,24	7,0	2,2
30	31	61	1520	1477	2997	»	»	»	1520	1477	2997	98	129	227	6,06	8,03	7,04	8,2	—1,2
237	184	421	5749	5476	11225	23	23	46	5772	5499	11271	480	674	1154	7,68	10,92	9,29	9,7	—0,4
517	473	990	12691	12216	24907	24	27	51	12715	12243	24958	1221	1688	2909	8,77	12,13	10,44	10,9	—0,5

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M.	V.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.
	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
PROVINCIE UTRECHT.												
DISTRICT UTRECHT.												
Arrondissement Utrecht.												
Utrecht	37 774	41 392	79 166	5166	5132	10 298	4294	4074	8 368	30	25	55
de Bildt	1 339	1 247	2 586	199	193	392	163	147	310	20	16	36
Bunnik	614	604	1 218	66	80	146	52	75	127	7	3	10
Zeist	3 192	3 361	6 553	452	460	912	400	397	797	26	33	59
TOTAAL	42 919	46 604	89 523	5883	5865	11 748	4909	4693	9 602	83	77	160
Arrondissement Loenen.												
Abcoude-Baambrugge	763	760	1 523	96	94	190	76	76	152	45	32	77
Abcoude-Proostdij	790	790	1 580	115	105	220	160	115	275	8	12	20
Breukelen-Nijenrode	1 002	1 029	2 031	123	125	248	140	134	274	6	11	17
Breukelen-St. Pieters	476	428	904	70	61	131	»	»	»	43	29	72
Kockengen	439	424	863	48	69	117	79	98	177	»	»	»
Laagnieuwkoop	211	203	414	25	26	51	»	»	»	21	20	41
Loenen	619	650	1 269	62	79	141	155	151	306	1	6	7
Loenersloot	258	255	513	43	34	77	»	»	»	38	29	67
Loosdrecht	1 749	1 469	3 218	193	228	421	121	131	252	63	59	122
Maarssen	955	1 030	1 985	114	125	239	181	182	363	2	1	3
Maarsseveen	654	705	1 359	98	87	185	»	»	»	84	71	155
Mijdrecht	1 949	1 991	3 940	263	335	598	254	269	523	55	67	122
Nigtevecht	279	306	585	41	43	84	30	39	69	4	»	4
Ruwiel	241	274	515	33	43	76	36	32	68	19	18	37
Tienhoven	272	222	494	39	34	73	82	70	152	2	6	8
Vinkeveen	1 908	1 786	3 694	302	276	578	181	193	374	57	37	94
Vreeland	387	454	841	60	58	118	51	48	99	10	5	15
Wilnis	1 145	1 079	2 224	152	156	308	70	59	129	76	67	143
Zuilen	447	419	866	63	52	115	62	37	99	7	16	23
TOTAAL	14 544	14 274	28 818	1940	2030	3 970	1678	1634	3 312	541	486	1 027
Arrondissement Amersfoort.												
Achttienhoven	299	236	535	29	23	52	»	»	»	23	15	38
Amersfoort	7 430	7 748	15 178	987	903	1 890	897	744	1 641	4	3	7
Baarn	2 195	2 393	4 588	297	307	604	307	291	598	3	3	6
Bunschoten	1 139	1 097	2 236	160	170	330	153	142	295	»	»	»
Eemnes	688	643	1 331	72	70	142	62	41	103	2	7	9
Hoogland	1 116	1 096	2 262	132	124	256	87	79	166	15	17	32
Leusden	957	854	1 811	119	125	244	87	85	172	9	20	29
Maartensdijk	1 061	966	2 027	143	147	290	138	102	240	8	6	14
Soest	1 991	1 868	3 859	267	259	526	208	189	397	19	16	35
Stoutenburg	458	373	831	54	48	102	38	37	75	14	12	26
Westbroek	493	503	996	69	83	152	64	63	127	13	11	24
TOTAAL	17 877	17 777	35 654	2329	2259	4 588	2041	1773	3 814	110	110	220

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.															Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).							
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
43	27	70	4281	4072	8353	22	45	67	4303	4117	8420	863	1015	1878	16,71	19,78	18,24	16,0	2,2
4	4	8	179	159	338	»	»	»	179	159	338	20	34	54	10,05	17,62	13,78	14,4	— 0,6
4	10	14	55	68	123	»	2	2	55	70	125	11	10	21	16,66	12,50	14,38	9,2	5,2
9	12	21	417	418	835	1	1	2	418	419	837	34	41	75	7,52	8,91	8,22	9,5	— 1,3
60	53	113	4932	4717	9649	23	48	71	4955	4765	9720	928	1100	2028	15,77	18,75	17,26	15,4	1,9
28	24	52	93	84	177	»	»	»	93	84	177	3	10	13	3,13	10,64	6,84	4,7	2,1
66	39	150	102	88	190	»	»	»	102	88	190	13	17	30	11,31	19,19	13,64	15,1	— 5,1
33	34	67	113	111	224	»	»	»	113	111	224	10	14	24	8,13	11,20	9,68	21,9	— 12,1
»	»	»	43	29	72	»	»	»	43	29	72	27	32	59	38,57	52,46	45,04	15,9	29,1
38	39	77	41	59	100	»	»	»	41	59	100	7	10	17	14,57	14,49	14,53	11,2	3,3
»	»	»	21	20	41	»	»	»	21	20	41	4	6	10	16,00	23,08	19,61	8,9	10,7
104	90	194	52	67	119	»	»	»	52	67	119	10	12	22	16,13	15,19	15,60	6,6	9,0
»	»	»	38	29	67	»	»	»	38	29	67	5	5	10	11,63	14,70	12,99	15,9	— 2,9
3	9	12	181	181	362	»	»	»	181	181	362	2	47	59	6,22	20,61	14,01	4,7	9,3
81	81	162	102	102	304	»	1	1	102	103	205	12	22	34	10,53	17,60	14,23	18,9	— 4,7
»	»	»	84	71	155	»	»	»	84	71	155	14	16	30	14,29	18,39	16,20	11,4	4,8
91	72	163	218	264	482	»	»	»	218	264	482	45	71	116	17,11	21,19	19,40	16,5	2,9
»	»	»	34	39	73	»	»	»	34	39	73	7	4	11	17,07	9,30	13.10	5,2	7,9
24	17	41	31	33	64	»	»	»	31	33	64	2	10	12	6,06	23,26	15,79	18,3	— 2,5
54	44	98	30	32	62	»	»	»	30	32	62	9	1	11	23,08	5,88	15,07	17,1	— 2,0
3	13	16	235	217	452	»	»	»	235	217	452	67	59	126	22,18	21,38	21,80	17,8	4,0
3	3	6	58	50	108	»	1	1	58	51	109	2	7	9	3,33	12,07	7,63	17,9	— 10,3
5	»	5	141	126	267	»	»	»	141	126	267	11	30	41	7,24	19,23	13,31	14,5	— 1,2
6	3	9	63	50	113	»	»	»	63	50	113	»	2	2	»	3,85	1,74	18,4	— 16,7
539	468	1067	1680	1652	3332	»	2	2	1680	1654	3324	260	376	636	13,40	18,52	16,02	14,2	1,8
»	»	»	23	15	38	»	»	»	23	15	38	6	8	14	20,69	34,78	26,92	29,6	— 2,7
13	30	43	888	717	1605	»	»	»	888	717	1605	99	186	285	10,03	20,60	15,09	13,7	1,4
35	28	63	275	266	541	2	1	3	277	267	544	20	40	60	6,73	13,03	9,93	10,9	— 1,0
4	4	8	149	138	287	»	»	»	149	138	287	11	32	43	6,88	18,82	13,03	8,5	7,2
»	»	»	64	48	112	»	»	»	64	48	212	8	22	30	11,11	31,43	21,13	28,1	— 7,0
2	1	3	100	95	195	»	»	»	100	95	195	32	29	61	24,24	23,39	23,83	25,8	— 2,0
2	2	4	94	103	197	2	1	3	96	104	200	23	21	44	19,33	16,80	18,03	23,6	— 5,6
6	3	9	140	105	245	»	1	1	140	106	246	3	41	44	2,10	27,89	15,17	9,5	5,7
15	19	34	212	186	398	»	»	»	212	186	398	55	73	128	20,60	28,19	24,34	25,1	— 0,8
8	13	21	44	36	80	»	»	»	44	36	80	10	12	22	18,52	25,00	21,57	28,2	— 6,6
20	11	31	57	63	120	»	»	»	57	63	120	12	20	32	17,39	24,10	21,05	5,8	15,3
105	111	216	2046	1772	3818	4	3	7	2050	1775	3825	279	484	763	11,98	21,43	16,63	15,9	0,7

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Arrondissement Rhenen.												
Amerongen	1 245	1 147	2 392	169	163	332	161	153	314	2	1	3
Cothen	414	364	778	61	47	108	60	42	102	2	2	4
Doorn	868	808	1 676	119	101	220	107	87	194	6	4	10
Driebergen	1 214	1 226	2 440	148	161	309	137	150	287	13	10	23
Houten	876	869	1 745	84	124	208	67	81	148	15	20	35
Langbroek	639	564	1 203	82	75	157	78	65	143	4	2	6
Leersum	729	651	1 380	123	107	230	96	77	173	12	11	23
Maarn	379	320	699	61	48	109	49	35	84	7	8	15
Odijk	235	229	464	26	28	54	25	29	54	1	1	2
Renswoude	627	588	1 215	98	87	185	78	69	147	9	7	16
Rhenen	2 536	2 317	4 853	347	352	699	301	300	601	5	3	8
Rijsenburg	221	240	461	21	27	48	20	17	37	6	6	12
Schalkwijk	609	558	1 167	68	68	136	58	78	136	11	9	20
Tull en 't Waal	264	253	517	38	43	81	40	25	65	3	14	17
Veenendaal	2 205	2 177	4 382	379	314	693	313	241	554	3	1	4
Werkhoven	507	470	977	72	67	139	69	66	135	5	1	6
Wijk bij Duurstede	1 535	1 619	3 154	216	208	424	180	181	361	»	4	4
Woudenberg	1 277	1 151	2 428	175	165	340	143	129	272	7	10	17
TOTAAL	16 380	15 551	31 931	2287	2185	4 472	1982	1825	3 807	111	114	225
Arrondissement IJsselstein.												
Benschop	900	873	1 773	124	122	246	121	103	224	»	3	3
Haarzuilens	185	178	363	21	29	50	»	»	»	19	25	44
Harmelen	896	872	1 768	119	112	231	121	114	235	2	4	6
Hoenkoop	209	217	426	23	31	54	»	»	»	19	25	44
Jaarsveld	809	686	1 495	120	106	226	71	50	121	35	30	65
Jutphaas	1 327	1 303	2 630	187	190	377	159	152	311	16	13	29
Kamerik	876	873	1 749	109	118	227	84	79	163	12	17	29
Linschoten	756	711	1 467	111	99	210	68	63	131	35	20	55
Lopik	831	750	1 581	115	91	206	113	84	197	31	23	54
Montfoort	864	970	1 834	91	107	198	154	135	289	»	»	»
Oudenrijn	269	263	532	29	38	67	»	»	»	24	31	55
Polsbroek	458	507	965	62	81	143	84	80	164	»	»	»
Snelrewaard	265	247	512	31	37	68	»	»	»	25	30	55
Veldhuizen	201	188	389	25	31	56	»	»	»	25	23	48
Vleuten	685	612	1 297	69	79	148	131	149	280	»	»	»
Vreeswijk	841	784	1 625	98	107	205	86	73	159	1	3	4
Willeskop	395	357	752	61	51	112	»	»	»	54	41	95
Willige Langerak	457	436	893	64	63	127	79	59	138	12	11	23
IJsselstein	1 776	1 725	3 501	248	226	474	179	140	319	10	12	22
Zegveld	474	502	976	65	70	135	51	54	105	1	»	1
TOTAAL	13 474	13 054	26 528	1772	1788	3 560	1501	1335	2 836	321	311	632
ALGEMEEN TOTAAL	105 194	107 260	212 454	14211	14127	28 338	12111	11260	23 371	1166	1098	2 264

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887																			
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.		
9	11	20	154	143	297	1	»	1	155	143	298	14	20	34	8,28	12,27	10,24	8,5	1,7
2	2	4	60	42	102	1	2	3	61	44	105	»	3	3	»	6,38	2,78	6,5	— 3,7
10	3	13	103	88	191	3	2	5	106	90	196	13	11	24	10,93	10,89	10,91	11,1	— 0,2
9	11	20	141	149	290	2	3	5	143	152	295	5	9	14	3,38	5,59	4,53	9,5	— 5,0
1	2	3	81	99	180	»	»	»	81	99	180	3	25	28	3,57	20,16	13,46	19,1	— 5,6
6	3	9	76	64	140	»	»	»	76	64	140	6	11	17	7,32	14,67	10,83	11,1	— 0,3
»	»	»	108	88	196	»	»	»	108	88	196	15	19	34	12,20	17,76	14,78	18,9	— 4,1
1	2	3	55	41	96	»	»	»	55	41	96	6	7	13	9,84	14,58	11,93	12,7	— 0,8
3	5	8	23	25	48	»	»	»	23	25	48	3	3	6	11,54	10,72	11,11	6,5	4,6
3	1	4	84	75	159	»	»	»	84	75	159	14	12	26	14,29	13,79	14,05	8,1	6,0
1	1	2	305	302	607	»	»	»	305	302	606	42	50	92	12,10	14,21	13,16	12,6	0,6
12	6	18	14	17	31	»	»	»	14	17	31	7	10	17	33,33	37,04	35,42	22,2	13,2
16	31	47	53	56	109	»	»	»	53	56	109	15	12	27	22,06	17,65	19,85	18,4	1,5
8	8	16	35	31	66	»	»	»	35	31	66	3	12	15	7,90	27,91	14,71	11,3	3,4
43	25	68	273	217	490	»	»	»	273	217	490	106	97	203	27,97	30,89	29,29	27,8	1,5
3	3	6	71	64	135	»	»	»	71	64	135	1	3	4	1,39	4,48	2,88	4,2	— 1,3
5	3	8	175	182	357	2	»	2	177	182	359	39	26	65	18,06	12,50	15,33	10,7	4,6
»	1	1	150	138	288	1	1	2	151	139	290	24	26	50	13,72	15,76	14,70	15,2	— 0,5
132	118	250	1961	1821	3782	10	8	18	1971	1829	3800	316	356	672	13,82	16,29	15,03	14,5	0,5
»	»	»	121	106	227	»	»	»	121	106	227	3	16	19	2,42	13,11	7,72	8,4	— 0,7
»	»	»	19	25	44	»	»	»	19	25	44	2	4	6	9,52	13,79	12,00	19,2	— 7,2
14	17	31	109	101	210	»	3	3	109	104	213	10	8	18	8,40	7,14	7,79	13,6	— 5,8
»	»	»	19	25	44	»	»	»	19	25	44	4	6	10	17,39	19,35	18,52	24,6	— 6,1
»	»	»	106	80	186	»	»	»	106	80	186	14	26	40	11,67	24,53	17,70	14,5	3,2
14	15	29	161	150	311	»	»	»	161	150	311	26	40	66	13,90	21,05	17,51	15,3	2,2
»	2	2	96	94	190	»	»	»	96	94	190	13	24	37	11,93	20,34	16,30	13,1	3,2
4	2	6	99	81	180	»	»	»	99	81	180	12	18	30	10,81	18,18	14,29	12,4	1,9
38	33	71	106	74	180	»	»	»	106	74	180	9	17	26	7,83	18,68	12,62	13,2	— 0,6
79	50	129	75	85	160	2	»	2	77	85	162	14	22	36	15,39	20,56	18,21	14,9	3,3
»	»	»	24	31	55	»	»	»	24	31	55	5	7	12	17,24	18,42	17,91	25,0	— 7,1
30	18	48	54	62	116	»	»	»	54	62	116	8	19	27	12,90	23,46	18,88	14,2	4,7
»	»	»	25	30	55	»	»	»	25	30	55	6	7	13	19,35	18,92	19,12	27,8	— 8,8
»	»	»	25	23	48	»	»	»	25	23	48	»	8	8	»	25,81	14,29	19,3	— 5,0
68	80	148	63	69	132	1	1	2	64	70	134	5	9	14	7,25	11,39	9,46	5,0	4,5
3	»	3	84	76	160	»	»	»	84	76	160	14	31	45	14,29	28,97	21,95	23,5	— 1,5
»	»	»	54	41	95	»	»	»	54	41	95	7	10	17	11,47	19,61	15,18	16,2	— 1,0
29	19	48	62	51	113	»	»	»	62	51	113	2	12	14	3,13	19,05	11,02	13,1	— 2,1
1	8	9	188	144	332	»	»	»	188	144	332	60	82	142	24,19	36,28	29,96	17,4	12,6
»	1	1	52	53	105	»	»	»	52	53	105	13	17	30	20,00	24,29	22,22	14,4	7,8
280	245	525	1542	1401	2943	3	4	7	1545	1405	2950	227	383	610	12,81	21,42	17,13	15,2	1,9
1116	995	2111	12161	11363	23524	40	65	105	12201	11428	23629	2010	2699	4709	14,14	23,97	20,15	15,1	5,1

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
PROVINCIE FRIESLAND.												
DISTRICT LEEUWARDEN.												
Arrondissement Leeuwarden.												
Leeuwarden	13 977	15 495	29 472	1942	1883	3 825	1787	1749	3 536	10	9	19
Leeuwarderadeel	4 789	4 932	9 721	615	718	1 333	597	639	1 236	27	41	68
Menaldumadeel	5 357	5 301	10 658	732	749	1 481	672	689	1 361	32	26	58
TOTAAL	24 123	25 728	49 851	3289	3350	6 639	3056	3077	6 133	69	76	145
Arrondissement Harlingen.												
Barradeel	3 859	3 944	7 803	544	530	1 074	494	493	987	38	28	66
't Bildt	4 451	4 530	8 981	603	627	1 230	586	581	1 167	11	12	23
Franeker	3 414	3 575	6 989	485	512	997	439	447	886	25	12	37
Franekeradeel	2 701	2 526	5 227	364	333	697	355	318	673	17	16	33
Harlingen	4 912	5 428	10 340	700	704	1 404	697	623	1 320	4	6	10
TOTAAL	19 337	20 003	39 340	2696	2706	5 402	2571	2462	5 033	95	74	169
Arrondissement Dokkum.												
Ameland	1 143	1 137	2 280	167	176	343	165	174	339	»	»	»
Dokkum	2 031	2 167	4 198	313	313	626	312	310	622	2	1	3
Ferwerderadeel	4 077	4 273	8 350	578	603	1 181	522	551	1 073	32	33	65
Oostdongeradeel	4 019	4 058	8 077	539	527	1 066	489	444	933	24	32	56
Schiermonnikoog	452	462	914	63	42	105	63	42	105	»	»	»
Westdongeradeel	3 852	4 223	8 075	523	554	1 077	498	503	1 001	13	14	27
TOTAAL	15 574	16 320	31 894	2183	2215	4 398	2049	2024	4 073	71	80	151
Arrondissement Veenwouden.												
Achtkarspelen	5 425	5 264	10 689	800	793	1 593	758	725	1 483	11	9	20
Dantumadeel	5 258	5 133	10 391	730	755	1 485	602	593	1 195	57	76	133
Kollumerland	3 685	3 729	7 414	508	515	1 023	455	442	897	16	18	34
Tjietjerksteradeel	7 034	6 848	13 882	933	973	1 906	860	869	1 729	10	13	23
TOTAAL	21 402	20 974	42 376	2971	3036	6 007	2675	2629	5 304	94	116	210
TOTAAL van het district.	80 436	83 025	163 461	11139	11307	22 446	10351	10192	20 543	329	346	675

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
66	78	144	1731	1680	3411	»	»	»	1731	1680	3411	211	203	414	10,87	10,78	10,82	14,6	— 3,8
14	19	33	610	661	1271	»	»	»	610	661	1271	5	57	62	0,81	7,94	4,65	7,1	— 2,4
20	12	32	684	703	1387	»	»	»	684	703	1387	48	46	94	6,56	6,14	6,35	6,1	0,3
100	109	209	3025	3044	6069	»	»	»	3025	3044	6069	264	306	570	8,03	9,13	8,59	11,2	— 2,6
7	8	15	525	513	1038	»	»	»	525	513	1038	19	17	36	3,49	3,21	3,35	6,1	— 2,7
17	15	32	580	578	1158	»	»	»	580	578	1158	23	49	72	3,81	7,46	5,85	5,7	0,2
3	»	3	461	459	920	»	»	»	461	459	920	24	53	77	4,95	10,35	7,72	16,8	— 9,1
23	16	39	349	318	667	»	»	»	349	318	667	15	15	30	4,12	4,51	4,31	2,2	2,1
64	48	112	637	581	1218	»	»	»	637	581	1218	63	123	186	9,00	17,47	13,25	10,6	2,7
114	87	201	2552	2449	5001	»	»	»	2552	2449	5001	144	257	401	5,34	9,50	7,42	8,6	— 1,2
»	»	»	165	174	339	»	»	»	165	174	339	2	2	4	1,19	1,14	1,17	1,9	— 0,7
40	57	97	274	254	528	»	»	»	274	254	528	39	59	98	12,46	18,85	15,66	7,0	8,7
27	41	68	527	543	1070	»	»	»	527	543	1070	51	60	111	8,82	9,95	9,40	7,7	1,7
18	14	32	495	462	957	»	»	»	495	462	957	44	65	109	8,16	12,33	10,22	8,2	2,0
»	»	»	63	42	105	»	»	»	63	42	105	»	»	»	»	»	»	1,8	— 1,8
9	6	15	502	511	1013	»	1	1	502	512	1014	21	42	63	4,02	7,58	5,85	4,8	1,1
94	118	212	2026	1986	4012	»	1	1	2026	1987	4013	157	228	385	7,19	10,29	8,75	6,3	2,5
75	74	149	694	660	1354	»	»	»	694	660	1354	106	133	239	13,25	16,77	15,00	10,9	4,1
1	1	2	658	668	1326	»	»	»	658	668	1326	72	87	159	9,86	11,52	10,71	12,5	— 1,8
12	13	25	459	447	906	»	»	»	459	447	906	49	68	117	9,65	13,20	11,44	7,1	4,3
18	13	31	852	869	1721	»	»	»	852	869	1721	81	104	185	8,68	10,69	9,71	5,3	4,4
106	101	207	2663	2644	5307	»	»	»	2663	2644	5307	308	392	700	10,37	12,91	11,65	8,9	2,8
414	415	829	10266	10123	20389	»	1	1	10266	10124	20390	873	1183	2056	7,84	10,46	9,16	9,0	0,2

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
DISTRICT HEERENVEEN.												
Arrondissement Heerenveen.												
Coststellingwerf	4 703	4 387	9 090	610	654	1 264	562	585	1 147	3	7	10
Schoterland	7 117	6 921	14 038	1073	992	2 065	1014	930	1 944	10	11	21
Weststellingwerf	7 713	7 331	15 044	1166	1141	2 307	1056	986	2 042	33	49	82
TOTAAL	19 533	18 639	38 172	2849	2787	5 636	2632	2501	5 133	46	67	113
Arrondissement Beetsterzwaag.												
Aengwirden	2 071	2 061	4 132	317	308	625	262	266	528	8	14	22
Idaarderadeel	2 744	2 779	5 523	377	363	740	333	331	664	7	3	10
Opsterland	7 606	7 093	14 699	1036	962	1 998	921	874	1 795	33	38	71
Smallingerland	5 031	4 964	9 995	680	724	1 404	582	613	1 195	59	55	114
Utingeradeel	2 517	2 651	5 168	366	377	743	358	365	723	9	1	10
TOTAAL	19 969	19 548	39 517	2776	2734	5 510	2456	2449	4 905	116	111	227
Arrondissement Lemmer.												
Doniawerstal	2 340	2 307	4 647	344	319	663	328	287	615	10	9	19
Gaasterland	2 879	2 853	5 732	430	448	878	401	410	811	3	»	3
Haskerland	4 026	3 982	8 008	588	606	1 194	488	495	983	21	19	40
Hemelumer Oldephaert	2 522	2 470	4 992	390	350	740	357	324	681	9	3	12
Hindeloopen	575	559	1 134	89	83	172	81	80	161	1	1	2
Lemsterland	3 002	2 983	5 985	419	386	805	380	342	722	11	10	21
Sloten	395	385	780	41	47	88	40	44	84	1	1	2
Stavoren	406	387	793	74	62	136	60	54	114	»	»	»
TOTAAL	16 145	15 926	32 071	2375	2301	4 676	2135	2036	4 171	56	43	99
Arrondissement Sneek.												
Baarderadeel	3 129	3 065	6 194	457	432	889	460	416	876	6	4	10
Rauwerderhem	1 460	1 473	2 933	204	176	380	202	167	369	10	13	23
Sneek	5 228	5 935	11 163	761	799	1 560	702	728	1 430	10	4	14
Wijmbritseradeel	5 969	6 169	12 138	910	932	1 842	863	857	1 720	27	15	42
IJlst	751	763	1 514	109	110	219	102	95	197	1	8	9
TOTAAL	16 537	17 405	33 942	2441	2449	4 890	2329	2263	4 592	54	44	98

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.															Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).							
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
4	4	8	561	588	1149	»	»	»	561	588	1149	49	66	115	8,03	10,09	9,10	12,9	— 3,8
23	36	59	1001	905	1906	»	»	»	1001	905	1906	72	87	159	6,71	8,77	7,70	8,1	— 0,4
29	21	50	1060	1014	2074	»	»	»	1060	1014	2074	106	127	233	9,09	11,13	10,10	7,5	2,6
56	61	117	2622	2507	5129	»	»	»	2622	2507	5129	227	280	507	7,97	10,05	9,00	9,1	— 0,1
4	3	7	266	277	543	»	»	»	266	277	543	51	31	82	16,09	10,06	13,12	10,6	2,5
2	4	6	338	330	668	»	»	»	338	330	668	39	33	72	10,34	9,09	9,78	9,6	0,2
8	9	17	946	903	1849	»	»	»	946	903	1849	90	59	149	8,69	6,13	7,46	11,1	— 3,6
14	13	27	627	655	1282	»	»	»	627	655	1282	53	69	122	7,79	9,53	8,69	10,5	— 1,8
14	14	28	353	352	705	»	»	»	353	352	705	13	25	38	3,55	6,63	5,11	6,8	— 1,7
42	43	85	2530	2517	5047	»	»	»	2530	2517	5047	246	217	463	8,86	7,94	8,40	10,1	— 1,7
10	3	13	328	293	621	»	»	»	328	293	621	16	26	42	4,65	8,15	6,34	10,0	— 3,7
6	2	8	398	408	806	»	»	»	398	408	806	32	40	72	7,44	8,93	8,20	6,2	2,0
2	1	3	507	513	1020	»	»	»	507	513	1020	81	93	174	13,78	15,35	14,57	11,7	2,9
4	2	6	362	325	687	»	»	»	362	325	687	28	25	53	7,18	7,14	7,16	9,5	— 2,3
4	2	6	78	79	157	»	»	»	78	79	157	11	4	15	12,36	4,82	8,72	9,6	— 0,9
10	5	15	381	347	728	»	»	»	381	347	728	38	39	77	9,07	10,10	9,57	11,2	— 1,6
»	»	»	41	45	86	»	»	»	41	45	86	»	2	2	»	4,26	2,27	15,7	— 13,4
»	1	1	60	53	113	»	»	»	60	53	113	14	9	23	18,92	14,52	16,91	12,7	4,2
36	16	52	2155	2063	4218	»	»	»	2155	2063	4218	220	238	458	9,26	10,34	9,80	10,0	— 0,2
15	7	22	451	413	864	»	»	»	451	413	864	6	19	25	1,31	4,40	2,81	4,1	— 1,3
10	6	16	202	174	376	»	»	»	202	174	376	2	2	4	0,98	1,14	1,05	1,4	— 0,3
26	21	47	686	711	1397	»	»	»	686	711	1397	75	88	163	9,86	11,01	10,45	12,4	— 1,9
45	45	90	845	827	1672	»	»	»	845	827	1672	65	105	170	7,14	11,26	9,23	7,8	1,4
3	2	5	100	101	201	»	»	»	100	101	201	9	9	18	8,26	8,18	8,22	6,9	1,3
99	81	180	2284	2226	4510	»	»	»	2284	2226	4510	157	223	380	6,43	9,11	7,77	8,0	— 0,2

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes: Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Arrondissement Bolsward.												
Bolsward	2 849	3 187	6 036	394	440	834	378	414	792	3	6	9
Hennaarderadeel	2 537	2 612	5 149	323	330	653	308	317	625	15	11	26
Wonseradeel	6 498	6 507	13 005	891	917	1 808	819	842	1 661	23	29	52
Workum	2 076	2 168	4 244	304	320	624	282	284	566	9	3	12
TOTAAL	13 960	14 474	28 434	1912	2007	3 919	1787	1857	3 644	50	49	99
TOTAAL van het district	86 144	85 992	172 136	12353	12278	24 631	11339	11106	22 445	322	314	636
ALGEMEEN TOTAAL	166 580	169 017	335 597	23492	23585	47 077	21690	21298	42 988	651	660	1 311
PROVINCIE OVERIJSSEL.												
DISTRICT ZWOLLE.												
Arrondissement Zwolle.												
Zwolle	12 219	12 786	25 005	1840	1631	3 471	1716	1484	3 200	5	6	11
Dalfsen	2 871	2 511	5 382	339	321	660	284	268	552	24	12	36
Heino	1 041	994	2 035	140	147	287	118	120	238	12	14	26
Nieuwleusen	1 238	1 110	2 348	155	156	311	205	178	383	1	2	3
Zwollerkerspel	3 076	2 808	5 884	366	363	729	322	321	643	53	54	107
TOTAAL	20 445	20 209	40 654	2840	2618	5 458	2645	2371	5 016	95	88	183
Arrondissement Kampen.												
Genemuiden	1 487	1 424	2 911	230	208	438	202	168	370	»	»	»
Grafhorst	337	336	673	37	57	94	30	44	74	»	»	»
Hasselt	1 280	1 271	2 551	185	179	364	177	180	357	3	2	5
Kampen	9 431	9 268	18 699	1210	1240	2 450	1081	1120	2 201	7	8	15
Kamperveen	347	309	656	51	34	85	34	22	56	15	12	27
Vollenhove (Ambt-)	1 198	1 088	2 286	158	175	333	126	133	259	26	20	46
Vollenhove (Stad-)	909	846	1 755	146	112	258	146	113	259	»	»	»
Wilsum	383	369	752	61	59	120	49	50	99	1	1	2
IJsselmuiden	1 061	1 074	2 135	121	174	295	85	100	185	20	42	62
Zalk en Veecaten	476	463	939	63	81	144	39	49	88	23	26	49
Zwartsluis	2 129	2 126	4 255	273	301	574	222	219	441	6	4	10
TOTAAL	19 038	18 574	37 612	2535	2620	5 155	2191	2198	4 389	101	115	216
Arrondissement Ommen.												
Avereest	3 429	3 255	6 684	469	461	930	379	363	742	9	15	24
Gramsbergen	1 751	1 594	3 345	268	209	477	214	176	390	1	1	2

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																			
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887
6	9	15	375	411	786	»	»	»	375	411	786	19	29	48	4,82	6,59	5,76	6,2	— 0,4
7	13	20	316	315	631	»	»	»	316	315	631	7	15	22	2,17	4,55	3,37	2.8	0,4
9	8	17	838	863	1696	»	»	»	833	863	1696	58	54	112	6,51	5,89	6,20	5,5	0,7
6	5	11	285	282	567	»	»	»	285	282	567	19	38	57	6,25	11,87	9,14	10,2	— 1,1
28	35	63	1809	1871	3680	»	»	»	1809	1871	3680	103	136	239	5,39	6,78	6,10	5,9	0,2
261	236	497	11400	11184	22584	»	»	»	11400	11184	22584	953	1094	2047	7,71	8,91	8,31	8,8	— 0,5
675	651	1326	21666	21307	42973	»	1	1	21666	21308	42974	1826	2277	4103	7,77	9,65	8,72	8,9	— 0,2
30	32	62	1691	1458	3149	»	»	»	1691	1458	3149	149	173	322	8,10	10,61	9,28	10,5	— 1,2
15	15	30	293	265	558	2	2	4	295	267	562	44	54	98	12,98	16,82	14,85	10,9	4,0
12	15	27	118	119	237	»	»	»	118	119	237	22	28	50	15.71	19,05	17,42	10,9	6,5
62	32	94	144	148	292	»	»	»	144	148	292	11	8	19	7,10	5,13	6,11	29,9	— 23,8
44	46	90	331	329	660	3	4	7	334	333	667	32	30	62	8,74	8,26	8,51	5,6	2,9
163	140	303	2577	2319	4896	5	6	11	2582	2325	4907	258	293	551	9,09	11,19	10,10	11,5	— 1,4
4	2	6	198	166	364	10	3	13	208	169	377	22	39	61	9,57	18,75	13,93	9,3	4,6
2	6	8	28	38	66	1	»	1	29	38	67	8	19	27	21.62	33,33	28,72	31,5	— 2,8
22	25	47	158	157	315	»	»	»	158	157	315	27	22	49	14,59	12,19	13,46	15,9	— 2,4
18	30	48	1070	1098	2168	»	»	»	1070	1098	2168	140	142	282	11,57	11,45	11,51	12,4	— 0,9
4	6	10	45	28	73	»	»	»	45	28	73	6	6	12	11,76	17,65	14,12	14,1	»
6	4	10	146	149	295	»	»	»	146	149	295	12	26	38	7,60	14,86	11,41	11,2	0,2
8	5	13	138	108	246	»	»	»	138	108	246	8	4	12	5.48	3,57	4,65	3,4	1,3
1	»	1	49	51	100	»	»	»	49	51	100	12	8	20	19,67	13,56	16,67	18,7	— 2,0
»	»	»	105	142	247	»	»	»	105	142	247	16	32	48	13,22	18,39	16,27	15,6	0,7
1	1	2	61	74	135	»	»	»	61	74	135	2	7	9	3,17	8,64	6,25	5,1	1,2
11	3	14	217	220	437	»	»	»	217	220	437	56	81	137	20,51	26,91	23,87	15,1	8,8
77	82	159	2215	2231	4446	11	3	14	2226	2234	4460	309	386	695	12,19	14,73	13,50	12,6	0.9
4	2	6	384	376	760	»	»	»	384	376	760	85	85	170	18,12	18,44	18,28	14,3	4,0
»	»	»	215	177	392	»	»	»	215	187	392	53	32	85	19,78	15,31	17,82	19,5	— 1,7

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M.	V.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.
	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12	13.
Ham (den)	2 251	2 132	4 383	290	300	590	254	253	507	12	17	29
Hardenberg (Ambt-)	4 454	3 961	8 415	612	583	1 195	476	445	921	43	32	75
Hardenberg (Stad-)	739	638	1 377	112	100	212	125	110	235	6	3	9
Ommen (Ambt-)	2 122	1 910	4 032	297	287	584	185	161	346	78	61	139
Ommen (Stad-)	2 168	819	2 987	100	121	221	136	165	301	»	»	»
TOTAAL	16 914	14 309	31 223	2148	2061	4 209	1769	1673	3 442	149	129	278
Arrondissement Steenwijk.												
Blankenkam	270	269	539	37	33	70	35	31	66	2	»	2
Blokzijl	763	828	1 591	95	113	208	80	86	166	5	7	12
Giethoorn	1 023	901	1 924	130	119	249	125	116	241	2	1	3
Kuinre	463	462	925	63	81	144	58	78	136	4	»	4
Oldemarkt	1 465	1 356	2 821	200	186	386	191	176	367	2	»	2
Staphorst	2 652	2 522	5 174	348	319	667	307	273	580	22	19	41
Steenwijk	2 571	2 657	5 228	348	360	708	329	347	676	5	3	8
Steenwijkerwold	3 295	2 866	6 161	501	447	948	396	347	743	28	24	52
Wanneperveen	779	702	1 481	123	109	232	108	42	200	14	14	28
TOTAAL	13 281	12 563	25 844	1845	1767	3 612	1629	1546	3 175	84	68	152
TOTAAL van het district	69 678	65 655	135 333	9368	9066	18 434	8234	7788	16 022	429	400	829
DISTRICT DEVENTER												
Arrondissement Deventer.												
Bathmen	717	691	1 408	84	89	173	89	93	182	»	»	»
Deventer	11 202	11 247	22 449	1594	1475	3 069	1504	1358	2 862	8	5	13
Diepenveen	2 031	1 838	3 869	241	248	489	218	209	427	13	20	33
Holten	1 501	1 362	2 863	188	184	372	176	179	355	»	»	»
Olst	2 399	2 184	4 583	317	311	628	281	275	556	24	22	46
Raalte	2 934	2 738	5 672	355	346	701	265	276	541	29	15	44
Wijhe	2 160	1 964	4 124	220	211	431	204	189	393	7	8	15
TOTAAL	22 944	22 024	44 968	2999	2864	5 863	2737	2579	5 316	81	70	151
Arrondissement Almelo.												
Almelo (Ambt-)	2 285	2 390	4 675	303	290	593	241	221	462	34	29	63
Almelo (Stad-)	3 893	4 185	8 078	564	565	1 129	552	528	1 080	»	»	»
Borne	2 198	2 025	4 223	341	282	596	289	258	547	5	1	6
Hellendoorn	3 152	2 906	6 058	460	422	882	490	449	939	1	»	1
Hengelo	4 700	4 511	9 211	676	664	1 340	643	615	1 258	7	10	7
Rijssen	2 318	2 175	4 493	324	308	632	253	236	489	4	6	10
Vriezenveen	1 928	1 784	3 712	265	252	517	266	247	513	8	3	11
Wierden	3 096	2 867	5 963	400	407	807	340	317	657	20	28	48
TOTAAL	23 570	22 843	46 413	3306	3190	6 496	3074	2871	5 945	79	77	156

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887
»	»	»	266	270	536	»	»	»	266	270	536	24	30	54	8,28	10,00	9,15	10,9	— 1,7
13	4	17	506	473	979	»	»	»	506	473	979	106	110	216	17,32	18,87	18,08	24,3	— 6,2
35	25	60	96	88	184	»	»	»	96	88	184	16	12	28	14,29	12,00	13,21	14,0	— 0,8
3	1	4	260	221	481	»	»	»	260	221	481	37	66	103	12,46	23,00	17,64	15,2	2,4
42	54	96	94	111	205	»	»	»	94	111	205	6	10	16	6,00	8,26	7,24	12,2	— 5,0
97	86	183	1821	1716	3537	»	»	»	1821	1716	3537	327	345	672	15,22	16,74	15,97	17,3	— 1,3
»	»	»	37	31	68	»	»	»	37	31	68	»	2	2	»	6,06	2,86	5,3	— 2,4
12	11	23	73	82	155	»	»	»	73	82	155	22	31	53	23,16	27,43	25,48	16,3	9,2
»	»	»	127	117	244	»	»	»	127	117	244	3	2	5	2,31	1,68	2,01	4,9	— 2,9
1	1	2	61	77	138	»	»	»	61	77	138	2	4	6	3,18	4,94	4,17	2,3	1,9
»	1	1	193	175	368	»	»	»	193	175	368	7	11	18	3,50	5,91	4,66	4,1	0,6
2	1	3	327	291	618	»	»	»	327	291	618	21	28	49	6,04	8,78	7,02	9,9	— 2,8
12	13	25	322	337	659	»	»	»	322	337	659	26	23	49	7,47	6,39	6,92	11,7	— 4,8
11	7	18	413	364	777	»	»	»	413	364	777	88	83	171	17,56	18,57	18,04	14,1	4,0
5	3	8	117	103	220	»	»	»	117	103	220	6	6	12	4,88	5,51	5,17	2,8	2,4
43	37	80	1670	1577	3347	»	»	»	1670	1577	3347	175	190	365	9,49	10,75	10,11	9,9	0,2
380	345	725	8283	7843	16126	16	9	25	8299	7852	16151	1069	1214	2283	11,41	13,39	12,38	12,8	— 0,6
6	8	14	83	85	168	»	»	»	83	85	168	1	4	5	1,19	4,49	2,89	4,4	— 1,5
36	39	75	1476	1324	2800	1	1	2	1477	1325	2802	117	150	267	7,28	10,20	8,50	6,3	2,2
10	6	16	221	223	444	»	»	»	221	223	444	20	25	45	8,30	10,08	9,20	7,9	1,3
»	»	»	176	179	355	»	»	»	176	179	355	12	5	17	6,38	2,72	4,57	7,8	— 3,2
6	6	12	299	291	590	»	»	»	299	291	590	18	20	38	5,68	16,43	6,05	5,2	0,9
3	4	7	291	287	578	»	»	»	291	287	578	64	59	123	18,03	17,05	17,55	16,2	1,4
23	20	43	188	177	365	»	2	2	188	179	367	32	32	64	14,55	15,17	14,85	9,7	5,2
84	83	167	2734	2566	5300	1	3	4	2735	2569	5304	264	295	559	8,80	10,30	9,53	7,8	1,7
»	»	»	275	250	525	»	»	»	275	250	525	28	40	68	9,24	13,79	11,47	14,7	— 3,2
33	30	63	519	498	1017	»	»	»	519	498	1017	45	67	112	7,98	11,86	9,92	9,1	0,8
2	6	8	292	253	545	»	2	2	292	255	547	22	27	49	7,01	9,57	8,22	4,9	3,3
41	47	88	450	402	852	»	»	»	450	402	852	10	20	30	2,17	4,74	3,40	5,5	— 2,1
12	8	20	638	617	1255	»	»	»	638	617	1255	38	47	85	5,62	7,08	6,34	8,9	— 2,6
1	»	1	256	242	498	»	»	»	256	242	498	68	66	134	20,99	21,43	21,20	20,6	0,6
18	17	35	256	233	489	»	»	»	256	233	489	9	19	28	3,40	7,54	5,42	7,3	— 1,9
3	3	6	357	342	699	»	»	»	357	342	699	43	65	108	10,75	15,97	13,38	13,7	— 0,3
110	111	221	3043	2837	5880	»	2	2	3043	2839	5882	263	351	614	7,96	11,01	9,44	10,3	— 0,9

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Arrondissement Enschedé.												
Delden (Ambt-)	1 518	1 457	2 975	173	185	358	125	132	257	33	33	66
Delden (Stad-)	858	894	1 752	115	120	235	147	151	298	1	»	1
Diepenheim	838	770	1 608	106	107	213	99	102	201	»	2	2
Enschedé	6 808	6 941	13 749	1016	988	2 004	991	984	1 975	»	»	»
Goor	1 328	1 336	2 664	198	160	358	199	160	359	»	»	»
Haaksbergen	2 522	2 374	4 896	353	314	667	313	284	597	8	8	16
Lonneker	3 801	3 497	7 298	463	443	906	358	341	699	62	59	121
Markelo	2 362	1 945	4 307	278	250	528	227	219	476	3	16	19
TOTAAL	20 035	19 214	39 249	2702	2567	5 269	2489	2373	4 862	107	118	225
Arrondissement Ootmarsum.												
Denekamp	2 009	1 888	3 897	267	210	477	199	147	346	34	23	57
Losser	2 477	2 363	4 840	309	310	619	187	207	394	54	34	88
Oldenzaal	1 951	2 216	4 167	250	255	505	280	261	541	»	»	»
Ootmarsum	716	797	1 513	93	87	180	102	70	172	»	»	»
Tubbergen	3 367	3 000	6 367	472	398	870	404	331	735	14	14	28
Weerselo	2 351	2 364	4 715	296	280	576	270	248	518	3	4	7
TOTAAL	12 871	12 628	25 499	1687	1540	3 227	1442	1264	2 706	105	75	180
TOTAAL van het district	79 420	76 709	156 129	10694	10161	20 855	9742	9087	18 829	372	340	712
ALGEMEEN TOTAAL	149 098	142 364	291 462	20062	19227	39 289	17976	16875	34 851	801	740	1 541
PROVINCIE GRONINGEN.												
DISTRICT GRONINGEN.												
Arrondissement Groningen.												
Groningen	24 250	27 571	51 821	3658	3831	7 489	3132	3212	6 344	25	24	49
Adorp	763	761	1 524	128	110	238	116	103	219	15	7	22
Haren	1 956	1 824	3 780	263	260	523	225	224	449	6	8	14
TOTAAL	26 969	30 156	57 125	4049	4201	8 250	3473	3539	7 012	46	39	85
Arrondissement Zuidhorn.												
Aduard	1 070	1 051	2 121	136	126	262	131	132	263	13	14	27
Ezinge	1 038	1 071	2 109	151	158	309	159	157	316	6	12	18
Grijpskerk	1 847	1 880	3 727	210	194	404	240	229	469	5	6	11
Grootegast	2 472	2 327	4 799	351	329	680	301	276	577	32	20	52
Hoogkerk	811	834	1 645	95	119	214	97	120	217	6	9	15
Leek	2 611	2 512	5 123	370	348	718	305	278	583	40	35	75
Marum	2 052	2 030	4 082	334	299	633	322	261	583	1	8	9
Oldehove	1 387	1 345	2 732	167	194	361	110	112	222	45	69	114

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
»	1	1	158	164	322	»	»	»	158	164	322	15	21	36	8,67	11,35	10,06	6,1	4,0
36	38	74	112	113	225	»	»	»	112	113	225	3	7	10	2,61	5,83	4,26	3,6	0,7
»	»	»	99	104	203	»	»	»	99	104	203	7	3	10	6,60	2,80	4,70	5,9	— 1,2
57	55	112	934	929	1863	»	»	»	934	929	1863	82	59	141	8,07	5,97	7,04	9,7	— 2,7
3	2	5	196	158	354	»	»	»	196	158	354	2	2	4	1,01	1,25	1,12	0,6	0,5
3	»	3	318	292	610	»	»	»	318	292	610	35	22	57	9,92	7,01	8,55	12,3	— 3,7
1	»	1	419	400	819	»	»	»	419	400	819	44	43	87	9,50	9,71	9,60	7,8	1.8
1	3	4	259	232	491	»	»	»	259	232	491	19	18	37	6,84	7,20	7,01	6,9	0,
101	99	200	2495	2392	4887	»	»	»	2495	2392	4887	207	175	382	7,66	6,82	7,25	8,1	— 0,8
4	2	6	229	168	397	»	»	»	229	168	397	38	42	80	14,23	20,00	16,77	10,4	6,4
»	»	»	241	241	482	»	»	»	241	241	482	68	69	137	22,01	22,26	22,13	19,3	2,8
53	31	84	227	230	457	»	»	»	227	230	457	23	25	48	9,20	9,76	9,51	9,9	0,4
30	18	48	72	52	124	»	»	»	72	52	124	21	35	56	22,58	40,23	31,11	15,7	15,4
6	2	8	412	343	755	»	»	»	412	343	755	60	55	115	12,71	13,82	13,22	19,0	— 5,8
8	13	21	265	239	504	»	»	»	265	239	504	31	41	72	10,41	14,64	12.50	13,9	— 1.4
101	66	167	1446	1273	2719	»	»	»	1446	1273	2719	241	267	508	14,29	17,34	15,74	15,4	0,3
396	359	755	9718	9068	18786	1	5	6	9719	9073	18792	975	1088	2063	9,12	10,71	9,89	9,9	»
776	704	1480	18001	16911	34912	17	14	31	18018	16925	34943	2044	2302	4346	10,19	11,97	11,06	11,3	— 0,2
37	35	72	3120	3201	6321	»	4	4	3120	3205	6325	538	626	1164	14,71	16,34	15,54	17,3	— 1,8
6	2	8	125	108	233	»	»	»	125	108	233	3	2	5	2,34	1,82	2,10	1,3	0,8
3	2	5	228	230	458	»	»	»	228	230	458	35	30	65	13,31	11,54	12,43	7,7	4,7
46	39	85	3473	3539	7012	»	4	4	3473	3543	7016	576	658	1234	14,23	15,66	14,96	16,2	— 1,2
14	23	37	130	123	253	»	»	»	130	123	253	6	3	9	4,41	2,38	3,44	4,1	— 0,7
18	19	37	147	150	297	»	»	»	147	150	297	4	8	12	2,65	5,06	3,88	4,7	— 0,8
43	56	99	202	179	381	»	»	»	202	179	381	8	15	23	3,81	7,73	5,69	6,3	— 0,6
12	10	22	321	286	607	»	»	»	321	286	607	30	43	73	8,55	13,07	10,74	13,5	— 2,8
15	17	32	88	112	200	»	»	»	88	112	200	7	7	14	7,37	5,88	6,54	6,5	»
5	4	9	340	309	649	»	»	»	340	309	649	30	39	69	8,11	11,20	9,61	9,1	0,5
23	12	35	300	257	557	»	»	»	300	257	557	34	42	76	10,18	14,05	12,01	9,8	2,2
»	»	»	155	181	336	»	»	»	155	181	336	12	13	25	7,19	6,70	6,93	9,6	— 2,7

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Oldekerk	666	604	1 270	91	97	188	58	65	123	26	23	49
Zuidhorn	1 433	1 414	2 847	204	194	398	225	232	457	13	8	21
TOTAAL	15 387	15 068	30 455	2109	2058	4 167	1948	1862	3 810	187	204	391
Arrondissement Onderdendam.												
Baflo	1 177	1 164	2 341	173	155	328	149	141	290	25	14	39
Bedum	2 553	2 587	5 140	356	355	711	351	338	689	4	5	9
Eenrum	1 652	1 620	3 272	215	235	450	203	211	414	14	19	33
Kantens	1 165	1 137	2 302	176	167	343	160	141	301	17	19	36
Kloosterburen	1 086	1 019	2 105	155	149	304	149	145	294	11	8	19
Leens	2 060	2 071	4 131	287	296	583	285	285	570	4	4	8
Middelstum	1 133	1 186	2 319	161	188	349	161	186	347	2	»	2
Ulrum	1 858	1 766	3 624	292	275	567	280	257	537	6	1	7
Usquert	869	933	1 802	103	121	224	91	102	193	11	16	27
Warffum	1 196	1 212	2 408	155	151	306	154	157	311	»	»	»
Winsum	1 079	1 073	2 152	148	141	289	157	131	288	9	11	20
TOTAAL	15 828	15 768	31 596	2221	2233	4 454	2140	2094	4 234	103	97	200
Arrondissement Appingedam.												
Appingedam	2 095	2 204	4 299	295	274	569	291	270	561	»	»	»
Bierum	1 870	1 876	3 746	305	291	596	278	265	543	7	6	13
Delfzijl	3 219	3 222	6 441	461	526	987	414	453	867	19	14	33
Loppersum	1 384	1 432	2 816	204	197	401	188	183	371	14	12	26
Stedum	1 193	1 144	2 337	173	142	315	174	140	314	2	3	5
Uithuizen	1 599	1 701	3 300	231	202	433	236	209	445	1	1	2
Uithuizermeeden	1 939	1 970	3 909	282	243	525	276	237	513	6	4	10
't Zandt	1 813	1 802	3 615	244	262	506	212	230	442	8	7	15
TOTAAL	15 112	15 351	30 463	2195	2137	4 332	2069	1987	4 056	57	47	104
TOTAAL van het district	73 296	76 343	149 639	10574	10629	21 203	9630	9482	19 112	393	387	780
DISTRICT WINSCHOTEN.												
Arrondissement Winschoten.												
Beerta	2 161	2 081	4 242	327	340	667	302	305	607	27	27	54
Finsterwolde	1 499	1 405	2 904	274	222	496	267	212	479	»	1	1
Midwolda	2 224	2 125	4 349	353	317	670	358	312	670	1	2	3
Nieuwe-Schans	686	717	1 403	112	102	214	123	116	239	3	1	4
Nieuwolda	1 153	1 208	2 361	171	183	354	145	161	306	25	19	44
Scheemda	2 496	2 564	5 060	367	355	722	373	350	723	2	1	3
Termunten	1 577	1 560	3 137	222	270	492	229	268	497	4	3	7
Winschoten	3 688	3 871	7 559	536	504	1 040	506	479	985	8	3	11
TOTAAL	15 484	15 531	31 015	2362	2293	4 655	2303	2203	4 506	70	57	127

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887																			
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
»	»	»	84	88	172	»	»	»	84	88	172	7	9	16	7,69	9,28	8,51	12,5	— 4,0
45	60	105	193	180	373	»	»	»	193	180	373	11	14	25	5,39	7,22	6,28	5,1	1,2
175	201	376	1960	1865	3825	»	»	»	1960	1865	3825	149	193	342	7,07	9,38	8,21	8,7	— 0,5
1	»	1	173	155	328	»	»	»	173	155	328	»	»	»	»	»	»	0,3	— 0,3
9	9	18	346	334	680	»	»	»	346	334	680	10	21	31	2,81	5,92	4,36	5,9	— 1,5
4	3	7	213	227	440	»	»	»	213	227	440	2	8	10	0,93	3,40	2,22	2,0	0,2
2	1	3	175	159	334	»	»	»	175	159	334	1	8	9	0,57	4,79	2,62	4,3	— 1,7
11	11	22	149	142	291	»	»	»	149	142	291	6	7	13	3,87	4,70	4,28	10,5	— 6,2
15	15	30	274	274	548	»	»	»	274	274	548	13	22	35	4,53	7,43	6,00	5,1	0,9
6	5	11	157	181	338	»	»	»	157	181	338	4	7	11	2,49	3,72	3,15	3,3	— 0,1
9	8	17	277	250	527	»	»	»	277	250	527	15	25	40	5,14	9,09	7,06	8,4	— 1,3
1	2	3	101	116	217	»	»	»	101	116	217	2	5	7	1,94	4,13	3,13	4,2	— 1,1
11	15	26	143	142	285	»	»	»	143	142	285	12	9	21	7,74	5,96	6,86	3,3	3,6
25	7	32	141	135	276	»	»	»	141	135	276	7	6	13	4,73	4,26	4,50	6,6	— 1,1
94	76	170	2149	2115	4264	»	»	»	2149	2115	4264	72	118	190	3,24	5,28	4,27	5,1	— 0,8
13	18	31	278	252	530	»	»	»	278	252	530	17	22	39	5,76	8,03	6,85	6,4	0,5
3	3	6	282	268	550	»	»	»	282	268	550	23	23	46	7,54	7,90	7,72	5,2	2,5
8	3	11	425	464	889	»	»	»	425	464	889	36	62	98	7,81	11,79	9,93	9,2	0,7
13	11	24	189	184	373	»	»	»	189	184	373	15	13	28	7,35	6,60	6,98	»	7,0
7	5	12	169	138	307	»	»	»	169	138	307	4	4	8	2,31	2,82	2,60	3,4	— 0,8
20	20	40	217	190	407	»	»	»	217	190	407	14	12	26	6,06	5,94	6,01	6,7	— 0,7
1	2	3	281	239	520	»	»	»	281	239	520	1	4	5	0,35	1,65	0,95	0,9	0,1
4	3	7	216	234	450	»	»	»	216	234	450	28	28	56	11,48	10,69	11,07	9,9	1,2
69	65	134	2057	1969	4026	»	»	»	2057	1969	4026	138	168	306	6,29	7,86	7,06	5,8	1,3
384	381	765	9639	9488	19127	»	4	4	9639	9492	19131	935	1137	2072	8,84	10,70	9,77	10,3	— 0,5
5	2	7	324	330	654	»	»	»	324	330	654	3	10	13	0,92	2,94	1,95	3,7	— 1,7
2	1	3	265	212	477	»	»	»	265	212	477	9	10	19	3,29	4,51	3,83	4,2	— 0,4
10	7	17	349	307	656	»	»	»	349	307	656	4	10	14	1,13	3,15	2,09	3,3	— 1,2
22	23	45	104	94	198	»	»	»	104	94	198	8	8	16	7,14	7,84	7,48	4,3	3,2
4	4	8	166	176	342	»	»	»	166	176	342	5	7	12	2,92	3,83	3,39	4,6	— 1,2
13	10	23	362	341	703	»	»	»	362	341	703	5	14	19	1,36	3,94	2,63	3,2	— 0,6
20	9	29	213	262	475	»	»	»	213	262	475	9	8	17	4,05	2,96	3,46	6,5	— 3,0
8	6	14	506	476	982	»	»	»	506	476	982	30	28	58	5,60	5,56	5,58	8,1	— 2,5
84	62	146	2289	2198	4487	»	»	»	2289	2198	4487	73	95	168	3,09	4,14	3,61	5,0	— 1,4

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M.	V.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.	J.	M.	T.
	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Arrondissement Hoogezand.												
Hoogezand	4 282	4 189	8 471	582	613	1 195	546	561	1 107	16	13	29
Noordbroek	1 245	1 298	2 543	185	207	392	180	197	377	2	»	2
Noorddijk	756	768	1 524	120	90	210	110	82	192	6	4	10
Sappemeer	2 455	2 524	4 979	360	334	694	351	335	686	4	2	6
Slochteren	5 103	4 901	10 004	838	769	1 607	773	700	1 473	26	18	44
Ten Boer	2 553	2 556	5 109	347	431	778	340	418	758	20	19	39
Zuidbroek	1 274	1 305	2 579	185	190	375	179	177	356	5	4	9
TOTAAL	17 668	17 541	35 209	2617	2634	5 251	2479	2470	4 949	79	60	139
Arrondissement Veendam.												
Meeden	810	857	1 667	115	129	244	98	114	212	»	»	»
Muntendam	1 558	1 555	3 113	260	236	496	204	173	377	6	5	11
Oude-Pekela	2 430	2 609	5 039	360	368	728	357	345	702	11	8	19
Veendam	5 175	5 347	10 522	757	694	1 451	685	620	1 305	22	20	42
Wildervank	4 363	4 476	8 839	624	646	1 270	575	572	1 147	21	23	44
TOTAAL	14 336	14 844	29 180	2116	2073	4 189	1919	1824	3 743	60	56	116
Arrondissement Onstwedde.												
Bellingwolde	2 211	2 180	4 391	321	331	652	325	327	652	4	1	5
Nieuwe-Pekela	2 475	2 573	5 048	358	343	701	304	292	596	33	31	64
Onstwedde	4 259	4 170	8 429	631	632	1 263	544	565	1 109	13	12	25
Vlagtwedde	2 652	2 394	5 046	385	336	721	328	266	594	10	11	21
Wedde	1 330	1 321	2 651	183	172	355	172	163	335	6	3	9
TOTAAL	12 927	12 638	25 565	1878	1814	3 692	1673	1613	3 286	66	58	124
TOTAAL van het district	60 415	60 554	120 969	8973	8814	17 787	8374	8110	16 484	275	231	506
ALGEMEEN TOTAAL	133 711	136 897	270 608	19547	19443	38 990	18004	17592	35 596	668	618	1 286

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
8	9	17	554	565	1119	»	»	»	554	565	1119	28	48	76	4,81	7,83	6,36	5,2	1,2
5	4	9	177	193	370	»	»	»	177	193	370	8	14	22	4,32	6,76	5,61	2,0	3,6
1	3	4	115	83	198	»	»	»	115	83	198	5	7	12	4,17	7,78	5,71	1,5	4,2
13	13	26	342	324	666	»	»	»	342	324	666	18	10	28	5,00	2,99	4,04	3,9	0,1
14	18	32	785	700	1485	»	»	»	785	700	1485	53	69	122	6,33	8,97	7,59	10,0	— 2,4
17	11	28	343	426	769	»	»	»	343	426	769	4	5	9	1,15	1,16	1,16	2,2	— 1,0
1	»	1	183	181	364	»	»	»	183	181	364	2	9	11	1,08	4,74	2,93	1,2	1,7
59	58	117	2499	2472	4971	»	»	»	2499	2472	4971	118	162	280	4,51	6,15	5,33	5,4	— 0,1
»	2	2	98	112	210	»	»	»	98	112	210	17	17	34	14,78	13,18	13,93	14,6	— 0,7
»	»	»	210	178	388	»	»	»	210	178	388	50	58	108	19,23	24,58	21,77	21,8	»
46	37	83	322	316	638	»	»	»	322	316	638	38	52	90	10,56	14,13	12,36	9,5	2,9
13	18	31	694	622	1316	»	»	»	694	622	1316	63	72	135	8,32	10,37	9,30	9,6	— 0,3
40	33	73	556	562	1118	»	»	»	556	562	1118	68	84	152	10,90	13,00	11,97	6,7	5,3
99	90	189	1880	1790	3670	»	»	»	1880	1790	3670	236	283	519	11,15	13,65	12,39	10,6	1,8
15	16	31	314	312	626	»	»	»	314	312	626	7	19	26	2,14	5,74	3,99	5,0	— 1,0
10	4	14	327	319	646	»	»	»	327	319	646	31	24	55	8,66	7,00	6,99	11,6	— 4,6
2	1	3	555	576	1131	»	»	»	555	576	1131	76	56	132	12,04	8,86	10,45	13,3	— 2,8
7	4	11	331	273	604	»	»	»	331	273	604	54	63	117	14,03	18,75	16,23	20,2	— 4,0
4	1	5	174	165	339	»	»	»	174	165	339	9	7	16	4,92	4,07	4,51	3,9	0,6
38	26	64	1701	1645	3346	»	»	»	1701	1645	3346	177	169	346	9,43	9,32	9,37	12,0	— 2,6
280	236	516	8369	8105	16474	»	»	»	8369	8105	16474	604	709	1313	6,73	8,04	7,38	7,9	— 0,5
664	617	1281	18008	17593	35601	»	4	4	18008	17597	35605	1539	1846	3385	7,87	9,49	8,68	9,2	— 0,5

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes — Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
PROVINCIE DRENTHE.												
DISTRICT ASSEN.												
Arrondissement Assen.												
Assen	4 347	4 509	8 856	605	584	1 189	587	554	1 141	3	3	6
Eelde	934	865	1 799	140	115	255	127	99	226	2	1	3
Norg	2 722	1 300	4 022	167	146	313	167	142	309	»	»	»
Peize	851	740	1 591	105	113	218	102	109	211	»	1	1
Roden	1 381	1 326	2 707	161	178	339	136	150	286	10	9	19
Rolde	920	826	1 746	104	115	219	97	93	190	»	»	»
Smilde	2 674	2 461	5 135	376	332	708	341	301	642	4	2	6
Vries	1 556	1 409	2 965	189	186	375	181	177	358	8	10	18
TOTAAL	15 385	13 436	28 821	1847	1769	3 616	1738	1625	3 363	27	26	53
Arrondissement Borger.												
Anlo	1 794	1 673	3 467	217	233	450	208	223	431	6	6	12
Borger	3 188	3 007	6 195	444	426	870	417	395	812	4	3	7
Gasselte	1 179	1 088	2 267	152	144	296	126	122	248	17	12	29
Gieten	1 178	1 072	2 250	143	141	284	124	118	242	8	10	18
Odoorn	3 536	3 392	6 928	458	481	939	361	367	728	9	5	14
Zuidlaren	1 094	1 059	2 153	181	147	328	167	138	305	3	2	5
TOTAAL	11 969	11 291	23 260	1595	1572	3 167	1403	1363	2 766	47	38	85
Arrondissement Emmen.												
Coevorden	1 572	1 476	3 048	228	193	421	200	168	368	1	1	2
Dalen	1 322	1 193	2 515	170	160	330	152	147	299	5	5	10
Emmen	6 405	5 973	12 378	1077	1007	2 084	761	714	1 475	13	14	27
Schoonebeek	894	813	1 707	99	94	193	107	94	201	»	»	»
Sleen	1 519	1 397	2 916	218	216	434	183	170	353	9	10	19
TOTAAL	11 712	10 852	22 564	1792	1670	3 462	1403	1293	2 696	28	30	58
Arrondissement Hoogeveen.												
Beilen	2 359	2 153	4 512	311	312	623	294	290	584	4	4	8
Hoogeveen	6 011	5 855	11 866	843	818	1 661	666	583	1 249	16	8	24
Oosterhesselen	690	639	1 329	65	103	168	48	88	136	2	3	5
Westerbork	1 392	1 218	2 610	147	170	317	130	158	288	»	5	5
Zuidwolde	1 811	1 584	3 395	276	239	515	246	202	448	19	16	35
Zweelo	618	537	1 155	67	67	134	47	57	104	5	1	6
TOTAAL	12 881	11 986	24 867	1709	1709	3 418	1431	1378	2 809	46	37	83

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																			
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29	M. 30	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
10	11	21	580	546	1126	»	»	»	580	546	1126	25	38	63	4,13	6,51	5,30	3,4	1,9
»	1	1	129	99	228	»	»	»	129	99	228	11	16	27	7,86	13,91	10,59	5,0	5,6
8	4	12	159	138	297	»	»	»	159	138	297	8	8	16	4,79	5,48	5,11	5,1	»
»	»	»	102	110	212	»	»	»	102	110	212	3	3	6	2,86	2,66	2,75	5,9	— 3,1
»	»	»	146	159	305	»	»	»	146	159	305	15	19	34	9,32	10,67	10,03	7,9	2,1
»	»	»	97	93	190	»	»	»	97	93	190	7	22	29	6,73	19,13	13,24	9,8	3,4
11	6	17	334	297	631	»	»	»	334	297	631	42	35	77	11,17	10,54	10,88	12,8	— 1,9
1	2	3	188	185	373	»	»	»	188	185	373	1	1	2	0,53	0,54	0,53	2,0	— 1,5
30	24	54	1735	1627	3362	»	»	»	1735	1627	3362	112	142	254	6,06	8,03	7,03	6,4	0,6
»	4	4	214	225	439	»	»	»	214	225	439	3	8	11	1,38	3,43	2,44	4,7	— 2,3
3	»	3	418	398	816	»	»	»	418	398	816	26	28	54	5,86	6,57	6,21	8,6	— 2,4
1	1	2	142	133	275	»	»	»	142	133	275	10	11	21	6,58	7,64	7,10	8,8	— 1,7
»	»	»	132	128	260	»	»	»	132	128	260	11	13	24	7,69	9,20	8,45	10,4	— 1,9
6	6	12	364	366	730	»	»	»	364	366	730	94	115	209	20,52	23,91	22,26	25,2	— 2,9
2	3	5	168	137	305	»	»	»	168	137	305	13	10	23	7,18	6,80	7,01	9,9	— 2,9
12	14	26	1438	1387	2825	»	»	»	1438	1387	2825	157	185	342	7,82	11,77	10,80	13,0	— 2,2
3	2	5	198	167	365	»	»	»	198	167	365	30	26	56	13,16	13,47	13,30	25,3	— 12,0
4	5	9	153	147	300	»	»	»	153	147	300	17	13	30	10,00	8,13	9,09	7,1	2,0
1	1	2	773	727	1500	»	»	»	773	727	1500	304	280	584	28,23	27,81	28,02	27,6	0,4
12	12	24	95	82	177	»	»	»	95	82	177	4	12	16	4,04	12,77	8,29	7,8	0,5
8	4	12	184	176	360	»	»	»	184	176	360	34	40	74	15,60	18,52	17,05	11,6	5,5
28	24	52	1403	1299	2702	»	»	»	1403	1299	2702	389	371	760	21,71	22,11	21,91	22,3	— 0.4
»	»	»	298	294	592	»	»	»	298	294	592	13	18	31	4,18	5,77	4,98	8,8	— 3,8
19	23	42	663	568	1231	»	»	»	663	568	1231	180	250	430	21,35	30,56	25,89	25,8	0,1
2	3	5	48	88	136	»	»	»	48	88	136	17	15	32	26,15	14,56	19,05	18,1	1,0
»	»	»	130	163	293	»	»	»	130	163	293	17	7	24	4,56	4,12	6,01	6,7	— 0,7
3	2	5	262	216	478	»	»	»	262	216	478	15	23	38	5,44	9,62	7,38	7,3	0,1
»	»	»	52	58	110	»	»	»	52	58	110	15	9	24	22,39	13,43	17,91	7,5	10,4
24	28	52	1453	1387	2840	»	»	»	1453	1387	2840	256	322	578	14,98	18,84	16,91	17,1	— 0.2

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes: Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Arrondissement Meppel.												
Diever	992	910	1 902	135	145	280	121	133	254	1	2	3
Dwingelo	1 133	961	2 094	157	142	299	148	134	282	6	4	10
Havelte	1 655	1 481	3 136	216	206	422	208	199	407	9	6	15
Meppel	4 356	4 469	8 825	555	568	1 123	532	518	1 050	9	7	16
Nijeveen	632	609	1 241	75	83	158	84	89	173	3	1	4
Ruinen	1 737	1 626	3 363	233	232	465	215	205	420	10	7	17
Ruinerwold	1 155	1 117	2 272	95	123	218	118	152	270	2	1	3
Vledder	1 391	1 162	2 553	215	166	381	233	195	428	»	»	»
de Wijk	1 276	1 135	2 411	169	142	311	123	98	221	29	32	61
TOTAAL	14 327	13 470	27 797	1850	1807	3 657	1782	1723	3 505	69	60	129
ALGEMEEN TOTAAL	66 274	61 035	127 309	8793	8527	17 320	7757	7382	15 139	217	191	408
PROVINCIE LIMBURG.												
DISTRICT MAASTRICHT.												
Arrondissement Maastricht.												
Maastricht	14 581	16 450	31 031	1948	1894	3 842	1727	1579	3 306	»	2	2
Cadier en Keer	381	324	705	55	46	101	58	39	97	2	2	4
Eijsden	1 113	1 115	2 228	149	134	283	137	133	270	4	»	4
Geertruid (St.)	479	446	925	68	60	128	73	71	144	»	1	1
Gronsveld	975	926	1 901	133	130	263	96	70	166	32	31	63
Gulpen	1 402	1 339	2 741	158	183	341	141	173	314	1	1	2
Heer	805	755	1 560	112	114	226	99	83	182	4	10	14
Margraten	618	551	1 169	59	62	121	39	36	75	9	3	12
Mesch	144	112	256	21	15	36	22	15	37	»	»	»
Mheer	505	437	942	69	74	143	57	63	120	»	»	»
Noorbeek	405	388	793	59	41	100	44	30	74	»	4	4
Oud-Vroenhoven	853	779	1 632	111	89	200	76	64	140	15	10	25
Pieter (St.)	542	563	1 105	66	49	115	46	29	75	16	18	34
Rijckholt	163	101	264	24	8	32	»	»	»	20	3	23
Slenaken	295	279	574	52	47	99	35	35	70	»	1	1
Wittem	2 105	1 859	3 964	253	197	450	221	138	359	3	28	31
TOTAAL	25 366	26 424	51 790	3337	3143	6 480	2871	2558	5 429	106	114	220
Arrondissement Meerssen.												
Ambij	495	507	1 002	79	73	152	61	44	105	4	2	6
Beek	1 505	1 292	2 797	188	158	346	163	142	305	»	2	2
Bemelen	162	147	309	18	16	34	23	14	37	»	»	»
Berg en Terblijt	605	557	1 162	81	66	147	63	44	107	15	20	35

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.

Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
»	»	»	122	135	257	»	»	»	122	135	257	13	10	23	9,63	6,90	8,21	8,3	— 0,1
2	2	4	152	136	288	»	»	»	152	136	288	5	6	11	3,19	4,23	3,68	3,7	»
4	2	6	213	203	416	»	»	»	213	203	416	3	3	6	1,39	1,46	1,42	»	1,4
18	15	33	523	510	1033	»	»	»	523	510	1033	32	58	90	5,77	10,21	8,01	9,3	— 1,3
13	10	23	74	80	154	»	»	»	74	80	154	1	3	4	1,33	3,62	2,53	3,0	— 0,5
7	3	10	218	209	427	»	»	»	218	209	427	15	23	38	6,44	9,91	8,17	5,6	2,6
26	36	62	94	117	211	»	»	»	94	117	211	1	6	7	1,05	4,88	3,21	1,2	2,0
29	39	68	204	156	360	»	»	»	204	156	360	11	10	21	5,12	6,02	5,51	8,7	— 3,2
»	»	»	152	130	282	»	»	»	152	130	282	17	12	29	10,06	8,45	9,33	6,6	2,7
99	107	206	1752	1676	3428	»	»	»	1752	1676	3428	98	131	229	5,29	7,25	6,26	6,2	0,1
193	197	390	7781	7376	15157	»	»	»	7781	7376	15157	1012	1151	2163	11,52	13,50	12,49	12,8	— 0,3
53	48	101	1674	1533	3207	»	21	21	1674	1554	3228	274	340	614	14,07	17,95	15,98	15,5	0,5
17	12	29	43	29	72	»	»	»	43	29	72	12	17	29	21,82	36,95	28,71	33,9	— 5,2
»	3	3	141	130	271	»	»	»	141	130	271	8	4	12	5,37	2,99	4,24	3,8	0,4
16	17	33	57	55	112	»	»	»	57	55	112	11	5	16	16,18	8,33	12,50	14,3	— 1,8
20	3	23	108	98	206	»	»	»	108	98	206	25	32	57	18,80	24,62	21,67	22,0	— 0,3
2	14	16	140	160	300	»	»	»	140	160	300	18	23	41	11,39	12,57	12,02	18,7	— 6,7
»	»	»	103	93	196	»	»	»	103	93	196	9	21	30	8,04	18,42	13,27	18,5	— 5,2
»	3	3	48	36	84	»	»	»	48	36	84	11	26	37	18,64	41,93	30,58	41,5	— 10,9
2	»	2	20	15	35	»	»	»	20	15	35	1	»	1	4,76	»	2,78	2,6	0,2
»	»	»	57	63	120	»	»	»	57	63	120	12	11	23	17,39	14,86	16,08	6,2	9,9
»	»	»	44	34	78	»	»	»	44	34	78	15	7	22	25,42	17,07	22,00	18,3	3,7
1	1	2	90	73	163	»	»	»	90	73	163	21	16	37	18,92	17,98	18,50	17,1	1,4
»	»	»	62	47	109	»	»	»	62	47	109	4	2	6	6,06	4,08	5,22	5,7	— 0,5
»	»	»	20	3	23	»	»	»	20	3	23	4	5	9	16,67	62,50	28,12	34,6	— 6,5
»	2	2	35	34	69	»	»	»	35	34	69	17	13	30	32,69	27,66	30,30	33,3	— 3,0
7	»	7	217	166	383	»	»	»	217	166	383	36	31	67	14,23	15,74	14,89	1,8	13,1
118	103	221	2859	2569	5428	»	21	21	2859	2590	5449	478	553	1031	14,32	17,59	15,91	15,6	0,3
2	2	4	63	44	107	1	2	3	64	46	110	15	27	42	18,99	36,99	27,63	25,9	1,7
»	»	»	163	144	307	»	»	»	163	144	307	25	14	39	13,30	8,86	11,27	0,9	10,4
8	3	11	15	11	26	»	»	»	15	11	26	3	5	8	16,67	31,25	23,53	27,6	— 4,1
»	»	»	78	64	142	»	»	»	78	64	142	3	2	5	3,70	3,03	3,40	20,5	— 17,1

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Borgharen	328	310	638	47	44	91	40	40	80	»	2	2
Bunde	429	552	981	47	60	107	35	53	88	»	»	»
Elsloo	737	663	1 400	84	88	172	84	84	168	»	»	»
Geulle	506	514	1 020	74	85	159	55	60	115	»	»	»
Houthem	504	424	928	60	43	103	57	40	97	»	»	»
Hulsberg	712	657	1 369	87	88	175	68	50	118	4	5	9
Itteren	253	231	484	33	45	78	27	42	69	»	»	»
Meerssen	1 873	2 002	3 875	216	210	426	207	198	405	12	14	26
Oud-Valkenburg	373	312	685	46	33	79	38	16	54	6	9	15
Schimmert	715	633	1 348	73	77	150	70	74	144	»	»	»
Schin op Geulle	392	366	758	93	65	158	89	65	154	4	»	4
Stein	977	949	1 926	131	134	265	114	109	223	»	»	»
Ulestraten	413	367	780	45	46	91	39	36	75	»	3	3
Valkenburg	560	574	1 134	87	88	175	87	86	173	»	»	»
Wijlre	916	827	1 737	108	93	201	67	61	128	15	10	25
TOTAAL	12 449	11 884	24 333	1597	1512	3 109	1387	1258	2 645	60	67	127
Arrondissement Heerlen.												
Amstenrade	298	268	566	40	36	76	45	38	83	»	»	»
Bocholtz	728	656	1 384	93	95	188	72	70	142	»	1	1
Brunssum	546	672	1 218	79	98	177	73	107	180	»	»	»
Eijgelshoven	244	242	486	26	28	54	15	16	31	2	»	2
Heerlen	2 935	2 811	5 746	395	309	704	338	258	596	20	1	21
Hoensbroek	640	608	1 248	76	78	154	64	68	132	12	9	21
Kerkrade	3 679	2 793	6 472	483	399	882	469	345	814	»	7	7
Klimmen	622	578	1 200	93	90	183	73	54	127	1	4	5
Nieuwenhagen	622	561	1 183	83	96	179	38	23	61	5	3	8
Nuth	607	576	1 183	83	79	162	74	66	140	3	»	3
Rimburg	133	121	254	20	16	36	18	24	42	1	»	1
Schaesberg	578	572	1 150	82	91	173	55	52	107	»	2	2
Simpelveld	808	1 129	1 937	123	163	286	123	165	288	1	»	1
Ubach over Worms	668	625	1 293	72	74	146	47	18	65	12	11	23
Vaals	2 407	2 392	4 799	327	296	623	191	173	364	21	12	33
Voerendaal	1 044	874	1 918	108	114	222	95	95	190	»	4	4
Wijnandsrade	349	216	565	29	24	53	30	25	55	2	1	3
TOTAAL	16 908	15 694	32 602	2212	2086	4 298	1820	1597	3 417	80	55	135
Arrondissement Sittard.												
Bingelrade	208	230	438	26	25	51	19	18	37	»	»	»
Born	857	771	1 628	115	126	241	110	119	229	2	»	2
Broeksittard	342	319	661	44	59	103	40	46	86	1	4	5
Geleen	1 212	1 214	2 426	151	135	286	148	133	281	»	»	»
Grevenbicht	618	511	1 129	88	71	159	85	56	141	1	»	1

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887															Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8–13 en 14–16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5–7 en 23–25).							
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887.
»	»	»	40	42	82	»	»	»	40	42	82	7	2	9	14,89	4,55	9,89	19,6	— 9,7
»	»	»	35	53	88	»	»	»	35	53	88	12	7	19	25,53	11,67	17,76	17,6	0,2
3	»	3	81	84	165	»	»	»	81	84	165	3	4	7	3,57	4,55	4,07	4,8	— 0,7
»	»	»	55	60	115	»	»	»	55	60	115	19	25	44	25,68	29,40	27,67	21,9	5,8
2	1	3	55	39	94	»	»	»	55	39	94	5	4	9	8,33	9,30	8,74	35,7	— 27,0
2	»	2	70	55	125	»	»	»	70	55	125	17	33	50	19,54	37,50	28,57	27,1	1,5
»	»	»	27	42	69	»	»	»	27	42	69	6	3	9	18,18	6,67	11,54	14,4	— 2,9
3	2	5	216	210	426	»	»	»	216	210	426	»	»	»	»	»	»	19,1	— 19,1
6	2	8	38	23	61	»	»	»	38	23	61	8	10	18	17,39	30,30	22,78	32,9	— 10,1
»	2	2	70	72	142	»	»	»	70	72	142	3	5	8	4,11	6,49	5,33	6,1	— 0,8
2	»	2	91	65	156	»	»	»	91	65	156	2	»	2	2,15	»	1,27	7,6	— 6,3
»	»	»	114	109	223	»	»	»	114	109	223	17	25	42	12,98	18,66	15,85	15,4	0,5
»	1	1	39	38	77	»	»	»	39	38	77	6	8	14	13,33	17,39	15,38	10,1	5,3
21	36	57	66	50	116	»	»	»	66	50	116	21	38	59	24,14	43,18	33,72	»	33,7
1	»	1	81	71	152	»	»	»	81	71	152	27	22	49	25,00	33,66	24,38	21,1	3,3
50	49	99	1397	1276	2673	1	2	3	1398	1278	2676	199	234	433	12,46	15,48	13,93	16,2	— 2,3
5	4	9	40	34	74	»	»	»	40	34	34	»	2	2	»	5,56	2,63	15,9	— 13,3
»	2	2	72	69	141	»	»	»	72	69	141	21	26	47	22,58	27,37	25,00	19,9	5,1
»	13	13	73	94	167	»	»	»	73	94	167	6	4	10	7,60	4,08	5,65	7,8	— 2,1
»	»	»	17	16	33	»	»	»	17	16	33	9	12	21	34,62	42,86	38,89	16,7	22,2
7	16	23	351	243	594	»	»	»	351	243	594	44	66	110	11,14	21,36	15,63	14,5	1,1
»	»	»	76	77	153	»	»	»	76	77	153	»	1	1	»	1,28	0,65	2,5	— 1,8
16	1	17	453	351	804	»	»	»	453	351	804	30	48	78	6,21	12,03	8,84	6,6	2,2
5	5	10	69	53	122	»	»	»	69	53	122	24	37	61	25,81	41,11	33,33	24,1	9,2
3	1	4	40	25	65	»	»	»	40	25	65	43	71	114	51,81	73,96	63,69	60,2	3,5
9	7	16	68	59	127	»	»	»	68	59	127	15	20	35	18,07	25,32	21,60	24,1	— 2,5
7	10	17	12	14	26	»	»	»	12	14	26	8	2	10	40,00	12,50	27,78	24,4	3,4
3	»	3	52	54	106	»	»	»	52	54	106	30	37	67	36,59	40,66	38,73	26,8	11,9
8	13	21	116	152	268	»	»	»	116	152	268	7	11	18	5,69	6,75	6,29	10,3	— 4,0
1	»	1	58	29	87	»	»	»	58	29	87	14	45	59	19,44	60,81	40,41	52,9	— 12,5
»	1	1	212	184	396	»	»	»	212	184	396	115	112	227	35,17	37,84	36,44	31,9	4,5
1	»	1	94	99	193	»	»	»	94	99	193	14	15	29	12,96	13,16	13,06	21,0	— 7,9
4	3	7	28	23	51	»	»	»	28	23	51	1	1	2	3,45	4,16	3,77	»	3,8
69	76	145	1831	1576	3407	»	»	»	1831	1576	3407	381	510	891	17,22	24,45	20,72	19,5	1,2
»	»	»	19	18	37	»	»	»	19	18	37	7	7	14	26,92	28,00	27,45	30,9	— 3,4
»	»	»	112	119	231	»	»	»	112	119	231	3	7	10	2,61	5,57	4,15	10,6	— 6,4
»	»	»	41	50	91	»	»	»	41	50	91	3	9	12	6,82	15,25	11,65	17,0	— 5,3
2	7	9	146	126	272	»	»	»	146	126	272	5	9	14	3,31	5,30	4,90	0,7	4,2
12	7	19	74	49	123	»	»	»	74	49	123	14	22	36	15,91	30,90	22,65	11,8	10,9

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes								
				Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12.	T. 13.
Jabeek	224	199	423	30	22	52	28	20	48	»	»	»
Limbricht	744	656	1 400	98	69	167	99	69	168	»	»	»
Merkelbeek	327	326	653	49	49	98	42	30	72	»	10	10
Munstergeleen	380	363	743	54	49	103	58	46	104	1	3	4
Nieuwstad	403	371	774	55	56	111	53	54	107	1	»	1
Obbicht en Papenhoven	404	371	775	64	59	123	49	48	97	12	7	19
Oirsbeek	522	506	1 028	55	74	129	49	64	113	1	»	1
Roosteren	444	460	904	59	62	121	42	57	99	4	1	5
Schinnen	1 073	971	2 044	123	110	233	92	70	162	10	14	24
Schinveld	626	594	1 220	80	62	142	75	56	131	»	3	3
Sittard	2 736	2 949	5 685	305	292	597	289	284	573	8	»	8
Spaubeek	327	295	622	51	47	98	46	38	84	»	»	»
Susteren	1 065	979	2 044	122	127	249	122	126	248	»	»	»
Urmond	648	560	1 208	82	72	154	70	56	126	3	7	10
TOTAAL	13 160	12 645	25 805	1651	1566	3 217	1516	1390	2 906	44	49	93
TOTAAL van het district	67 883	66 647	134 530	8797	8307	17 104	7594	6803	14 397	290	285	575
DISTRICT ROERMOND.												
Arrondissement Roermond.												
Buggenum	385	346	731	38	36	74	38	36	74	»	»	»
Echt	2 391	2 555	4 946	286	272	558	268	255	523	17	12	29
Haelen	470	434	904	68	59	127	80	71	151	3	3	6
Herten	556	500	1 056	87	76	163	87	68	155	»	»	»
Horn	703	564	1 267	70	83	153	77	86	163	»	»	»
Liune	539	491	1 030	71	67	138	67	62	129	3	3	6
Maasbracht	819	695	1 514	94	98	192	87	82	169	1	2	3
Maasniel	1 152	1 057	2 209	124	139	263	109	107	216	15	27	42
Melick en Herkenbosch	845	868	1 713	90	139	229	78	106	184	12	33	45
Montfort	425	396	821	68	73	141	70	66	136	»	»	»
Nunhem	133	125	258	15	17	32	»	»	»	15	15	30
Odiliënberg (St.)	538	490	1 028	77	77	154	68	65	133	»	1	1
Ohé en Laak	253	256	509	39	45	84	42	45	87	»	»	»
Posterholt	690	734	1 424	91	82	173	91	82	173	»	»	»
Roermond	5 747	5 871	11 618	722	659	1 381	666	608	1 274	9	8	17
Stevensweert	564	488	1 052	93	67	160	95	67	162	»	1	1
Swalmen	1 247	1 091	2 338	182	176	358	132	125	257	2	»	2
Vlodrop	579	498	1 077	61	73	134	50	60	110	1	2	3
TOTAAL	18 036	17 459	35 495	2276	2238	4 514	2105	1991	4 096	78	107	185
Arrondissement Weert.												
Baexem	361	365	726	50	45	95	53	50	103	1	»	1
Beegden	366	323	689	60	43	103	60	41	101	»	»	»

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																			
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijsgenietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887
»	»	»	28	20	48	»	»	»	28	20	48	2	2	4	6,67	9,09	7,69	»	7,7
1	»	1	98	69	167	»	»	»	98	69	167	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	42	40	82	»	»	»	42	40	82	7	9	16	14,29	18,37	16,33	»	16,3
5	»	5	54	49	103	»	»	»	54	49	103	»	»	»	»	»	»	6,3	— 6,3
»	»	»	54	54	108	»	»	»	54	54	108	1	2	3	1,82	3,57	2,70	0,9	1,8
2	»	2	59	55	114	»	»	»	59	55	114	5	4	9	7,81	6,78	7,32	13,4	— 6,1
2	1	3	48	63	111	»	»	»	48	63	111	7	11	18	12,73	14,87	13,95	12,2	1,8
2	1	3	44	57	101	»	»	»	44	57	101	15	5	20	25,42	8,06	16,53	8,5	8,0
»	»	»	102	84	186	»	»	»	102	84	186	21	26	47	17,07	23,64	20,17	17,1	3,1
»	»	»	75	59	134	»	»	»	75	59	134	5	3	8	6,25	4,84	5,63	»	5,6
2	4	6	295	280	575	»	»	»	295	280	575	10	12	22	3,27	4,11	3,69	1,9	1,8
»	»	»	46	38	84	»	»	»	46	38	84	5	9	14	9,80	19,59	14,29	3,5	10,8
»	»	»	122	126	248	»	»	»	122	126	248	»	1	1	»	0,78	0,40	»	0,4
3	»	3	70	63	133	»	»	»	70	63	133	12	9	21	14,63	12,50	13,64	5,5	8,1
31	20	51	1529	1419	2948	»	»	»	1529	1419	2948	122	147	269	7,39	9,38	8,36	6,2	2,2
268	248	516	7616	6840	14456	1	23	24	7617	6863	14480	1180	1444	2624	13,41	17,38	15,34	14,9	0,4
»	»	»	38	36	74	»	»	»	38	36	74	»	»	»	»	»	»	4,0	— 4,0
»	2	2	285	265	550	»	»	»	285	265	550	1	7	8	0,35	2,57	1,43	0,7	0,7
15	15	30	68	59	127	»	»	»	68	59	127	»	»	»	»	»	»	3,2	— 3,2
»	»	»	87	68	155	»	»	»	87	68	155	»	8	8	»	10,53	4,91	16,7	— 11,8
9	8	17	68	78	146	»	»	»	68	78	146	2	5	7	2,86	6,02	4,58	8,8	— 4,2
»	»	»	70	65	135	»	»	»	70	65	135	1	2	3	1,41	2,99	2,17	3,6	— 1,4
»	»	»	88	84	172	»	»	»	88	84	172	6	14	20	6,38	14,29	10,42	3,1	7,3
2	»	2	122	134	256	»	»	»	122	134	256	2	5	7	1,61	3,60	2,66	9,7	— 7,0
»	»	»	90	139	229	»	»	»	90	139	229	»	»	»	»	»	»	16,5	— 16,5
8	4	12	62	62	124	»	»	»	62	62	124	6	11	17	9,03	15,07	12,06	8,6	3,5
»	»	»	15	15	30	»	2	2	15	17	32	»	»	»	»	»	»	»	»
1	3	4	67	63	130	»	»	»	67	63	130	10	14	24	12,99	18,18	15,58	10,1	5,5
3	1	4	39	44	83	»	»	»	39	44	83	»	1	1	»	2,22	1,19	2,5	— 1,3
»	»	»	91	82	173	»	»	»	91	82	173	»	»	»	»	»	»	3,9	— 3,9
29	63	92	646	553	1199	»	»	»	646	553	1199	76	106	182	10,53	16,08	13,18	15,0	— 1,8
3	3	6	92	65	157	»	»	»	92	65	157	1	2	3	1,08	2,99	1,88	4,4	— 2,5
»	»	»	134	125	259	»	»	»	134	125	259	48	51	99	26,37	36,48	27,65	32,3	— 4,6
»	»	»	51	62	113	»	»	»	51	62	113	10	11	21	16,39	15,07	15,67	»	15,7
70	99	169	2113	1999	4112	»	2	2	2113	2001	4114	163	237	400	7,16	10,59	8,86	11,1	— 2,2
6	5	11	48	45	93	»	»	»	48	45	93	2	»	2	4,00	»	2,11	2,9	0,8
»	»	»	60	41	101	»	»	»	60	41	101	»	2	2	»	4,65	1,94	2,1	— 0,2

PROVINCIE. DISTRICT. ARRONDISSEMENT. GEMEENTEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januari 1887.			Aantal kinderen van boven de zes: Wonende in de gemeente.			Schoolgaande in de gemeente.			Elders schoolgaande, doch behoorende tot de bevolking der gemeente.		
	M. 2.	V. 3.	T. 4.	J. 5.	M. 6.	T. 7.	J. 8.	M. 9.	T. 10.	J. 11.	M. 12	T. 13.
Grathem	575	559	1 134	84	88	172	61	63	124	19	19	38
Heel en Panheel	524	459	983	58	51	109	54	48	102	5	3	8
Heijthuizen	1 070	1 018	2 088	151	110	261	161	93	254	»	»	»
Hunsel	577	491	1 068	63	56	119	77	70	147	1	2	3
Ittervoort	134	119	253	16	14	30	»	»	»	14	10	24
Meijel	768	739	1 507	121	114	235	109	98	207	»	1	1
Nederweert	2 386	2 343	4 729	260	325	585	217	188	405	2	4	6
Neeritter	374	344	718	55	55	110	56	57	113	»	»	»
Roggel	839	787	1 626	120	108	228	83	101	184	22	»	22
Stramproij	582	549	1 131	65	58	123	65	58	123	»	»	»
Thorn	789	820	1 609	116	124	240	123	126	249	»	»	»
Weert	4 036	3 875	7 911	561	499	1 060	471	410	881	»	»	»
Wessem	535	477	1 012	67	57	124	68	58	126	»	»	»
TOTAAL	13 916	13 268	27 184	1847	1747	3 594	1658	1461	3 119	64	39	103
Arrondissement Venlo.												
Arcen en Velden	1 081	1 097	2 178	150	160	310	140	149	289	2	1	3
Beesel	1 043	973	2 016	125	124	249	124	111	235	»	9	9
Belfeld	325	270	595	39	35	74	37	30	67	»	»	»
Grubbenvorst	803	897	1 700	111	83	194	96	72	168	3	1	4
Helden	1 930	1 944	3 874	253	268	521	232	236	468	»	9	9
Horst	2 070	1 915	3 985	293	263	556	269	227	496	1	2	3
Kessel	815	704	1 519	94	99	193	88	105	193	6	3	9
Maasbree	2 818	2 549	5 367	355	317	672	360	316	676	1	1	2
Neer	787	797	1 584	112	113	225	104	105	209	»	»	»
Sevenum	1 091	1 047	2 138	130	140	270	108	111	219	»	»	»
Tegelen	1 625	1 475	3 100	260	190	450	206	190	396	»	»	»
Venlo	5 375	5 175	10 550	581	607	1 188	538	554	1 092	»	»	»
TOTAAL	19 763	18 843	38 606	2503	2399	4 902	2302	2206	4 508	13	26	39
Arrondissement Gennep.												
Bergen	2 518	2 299	4 817	399	364	763	313	274	587	7	7	14
Broekhuizen	436	455	891	59	58	117	59	56	115	»	»	»
Gennep	885	871	1 756	138	132	270	98	130	228	11	9	20
Meerlo	872	815	1 687	110	130	240	108	122	230	»	»	»
Mook	666	646	1 312	103	98	201	90	77	167	5	3	8
Ottersum	1 041	1 063	2 104	174	174	348	153	73	226	13	33	46
Venraij	2 842	2 879	5 721	383	383	766	341	350	691	1	»	1
Wanssum	368	375	743	47	44	91	47	44	91	»	»	»
TOTAAL	9 628	9 403	19 031	1413	1383	2 796	1209	1126	2 335	37	52	89
TOTAAL van het district	61 343	58 973	120 316	8039	7767	15 806	7274	6784	14 058	192	224	416
ALGEMEEN TOTAAL	129 226	125 620	254 846	16836	16074	32 910	14868	13587	28 455	482	509	991

en beneden de twaalf jaren op 1 Januari 1887.																			
Elders wonende, doch schoolgaande in de gemeente.			Schoolgaande en behoorende tot de bevolking der gemeente (versch. der kol. 8-13 en 14-16)			Huisonderwijs genietende.			School- of huisonderwijs genietende (optelling der kol. 17 en 20, 18 en 21, 19 en 22).			Geen school- of huisonderwijs genietende (verschil tusschen de kol. 5-7 en 23-25).			Op 100 kinderen genoten geen lager onderwijs.				
J. 14.	M. 15.	T. 16.	J. 17.	M. 18.	T. 19.	J. 20.	M. 21.	T. 22.	J. 23.	M. 24.	T. 25.	J. 26.	M. 27.	T. 28.	J. 29.	M. 30.	T. 31.	1 Jan. 1886.	Meer of minder op 1 Jan. 1887
4	4	8	76	78	154	»	»	»	76	78	154	8	10	18	9,52	11,36	10,46	9,6	0,4
2	1	3	57	50	107	»	»	»	57	50	107	1	1	2	1,72	1,96	1,84	6,7	—4,9
23	1	24	138	92	230	»	»	»	138	92	230	13	18	31	8,61	16,36	11,88	17,8	—5,9
17	18	35	61	54	115	»	»	»	61	54	115	2	2	4	3,17	3,57	3,36	4,5	—1,1
»	»	»	14	10	24	»	»	»	14	10	24	2	4	6	12,50	28,57	20,00	»	—20,0
3	»	3	106	99	205	»	»	»	106	99	205	15	15	30	12,40	13,16	12,77	10,8	2,0
»	1	1	219	191	410	»	»	»	219	191	410	41	134	175	15,77	41,23	29,91	0,5	29,4
2	3	5	54	54	108	»	»	»	54	54	108	1	1	2	1,82	1,82	1,82	»	1,8
»	»	»	105	101	206	»	»	»	105	101	206	15	7	22	12,50	6,48	9,64	16,8	—7,2
»	»	»	65	58	123	»	»	»	65	58	123	»	»	»	»	»	»	»	»
12	11	23	111	115	226	»	»	»	111	115	226	5	9	14	4,31	7,26	5,83	16,4	—10,6
1	3	4	470	407	877	»	»	»	470	407	877	91	92	183	16,22	18,44	17,26	17,7	—0,4
1	1	2	67	57	124	»	»	»	67	57	124	»	»	»	»	»	»	»	»
71	48	119	1651	1452	3103	»	»	»	1651	1452	3103	196	295	491	10,61	16,89	13,66	10,8	2,9
4	1	5	138	149	287	2	2	4	140	151	291	10	9	19	6,67	5,63	6,13	8,6	—2,5
»	»	»	124	120	244	»	»	»	124	120	244	1	4	5	0,80	3,23	2,01	1,2	0,8
»	»	»	37	30	67	»	»	»	37	30	67	2	5	7	5,13	14,29	9,46	13,0	—3,5
»	»	»	99	73	172	»	»	»	99	73	172	12	10	22	10,81	12,05	11,34	19,0	—7,7
»	»	»	232	245	477	»	»	»	232	245	477	21	23	44	8,30	8,58	8,45	4,3	4,2
3	1	4	267	228	495	»	»	»	267	228	495	26	35	61	8,87	13,31	10,97	10,6	0,4
»	9	9	94	99	193	»	»	»	94	99	193	»	»	»	»	»	»	4,6	—4,6
6	3	9	355	314	669	»	»	»	355	314	669	»	3	3	»	0,95	0,45	0,5	»
»	»	»	104	105	209	»	»	»	104	105	209	8	8	16	7,14	7,08	7,11	4,4	2,7
»	»	»	108	111	219	»	»	»	108	111	219	22	29	51	16,92	20,71	18,89	13,1	5,8
»	»	»	206	190	396	»	»	»	206	190	396	54	»	54	20,77	»	12,00	»	12,0
1	1	2	537	553	1090	»	»	»	537	553	1090	44	54	98	7,57	8,90	8,25	5,8	2,5
14	15	29	2301	2217	4518	2	2	4	2303	2219	4522	200	180	380	7,99	7,50	7,75	5,9	1,9
»	»	»	320	281	601	»	»	»	320	281	601	79	83	162	19,80	22,80	21,23	10,4	10,8
»	»	»	59	56	115	»	»	»	59	56	115	»	2	2	»	3,45	1,71	3,5	—1,8
9	31	40	100	108	208	»	»	»	100	108	208	38	24	62	27,54	18,61	22,96	13,8	9,2
1	1	2	107	121	228	»	»	»	107	121	228	3	9	12	2,73	6,92	5,00	4,6	0,4
4	3	7	91	77	168	»	»	»	91	77	168	12	21	33	11,65	21,43	16,42	11,5	4,9
11	9	20	155	97	252	»	35	35	155	132	287	19	42	61	10,92	24,14	17,53	21,7	—4,2
»	»	»	342	350	692	»	»	»	342	350	692	41	33	74	10,70	8,62	9,66	9,3	0,4
»	»	»	47	44	91	»	»	»	47	44	91	»	»	»	»	»	»	1,1	—1,1
25	44	69	1221	1134	2355	»	35	35	1221	1169	2390	192	214	406	13,59	15,47	14,52	10,8	3,7
180	206	386	7286	6802	14088	2	39	41	7288	6841	14129	751	926	1677	9,34	11,92	10,61	9,4	1,2
448	454	902	14902	13642	28544	3	62	65	14905	13704	28609	1931	2370	4301	11,47	14,74	13,07	12,3	0,8

ıolen.

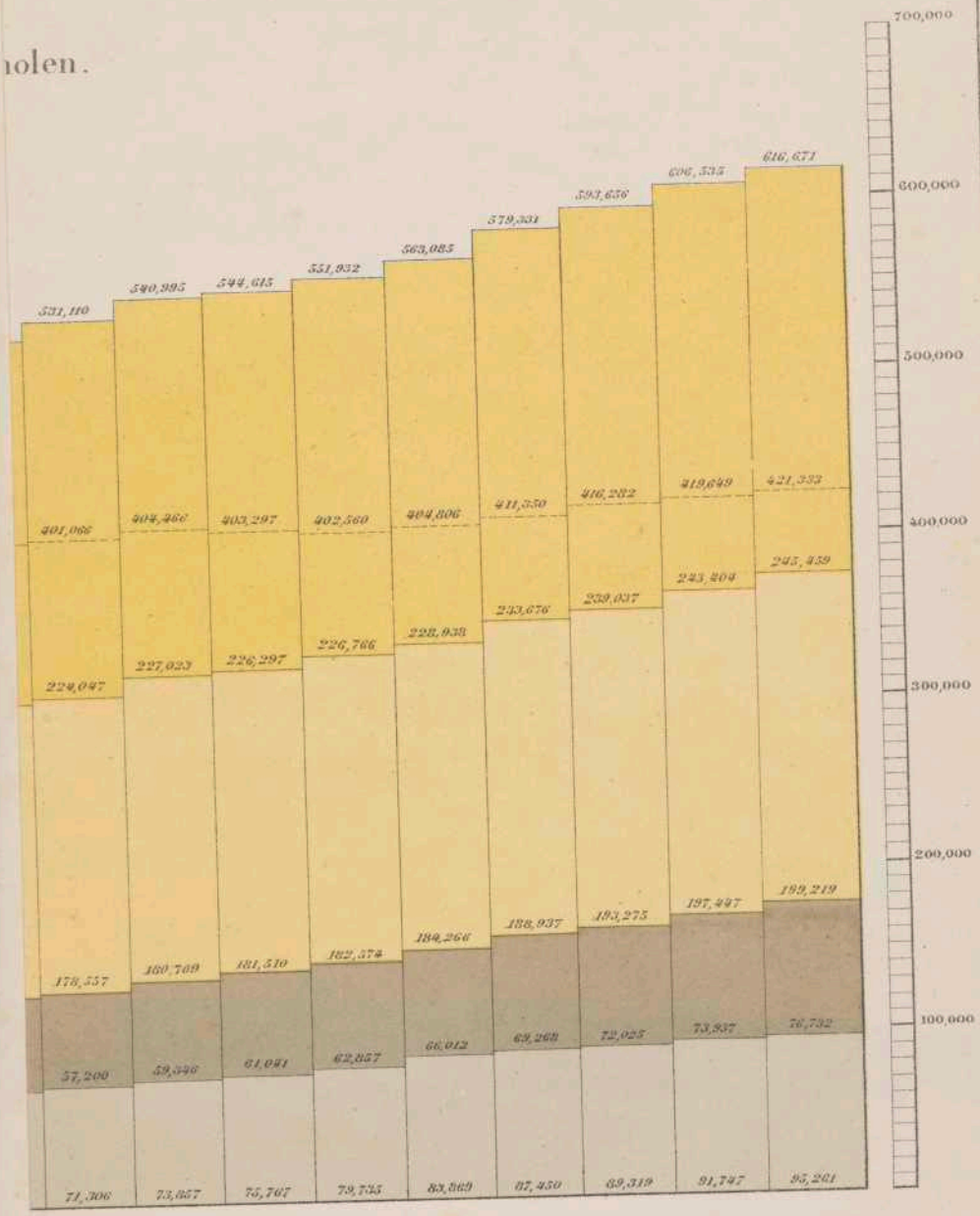
700,000
600,000
500,000
400,000
300,000
200,000
100,000
531,110
540,995
544,615
551,932
563,085
579,331
593,656
606,535
616,671
401,066
404,466
403,297
402,560
404,806
411,550
416,282
419,649
421,333
224,047
227,023
226,297
226,766
228,938
235,676
239,037
243,204
245,459
178,557
180,709
181,510
182,374
184,266
188,937
193,275
197,447
199,219
57,200
59,346
61,041
62,857
66,012
69,268
72,025
73,837
76,732
71,306
73,857
75,707
79,745
83,869
87,450
89,319
91,747
93,261
402,609
207,782
207,807
209,340
213,204
222,613
232,312
240,851
244,678
128,306
133,242
136,808
142,392
149,651
156,718
161,324
165,964
171,993
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886

Bijlage CC van het verslag van den staat der hooge-, middelbare- en lagere scholen over 1856 - 1857.

Toeneming van het aantal leerlingen aan de openbare en bijzondere scholen.

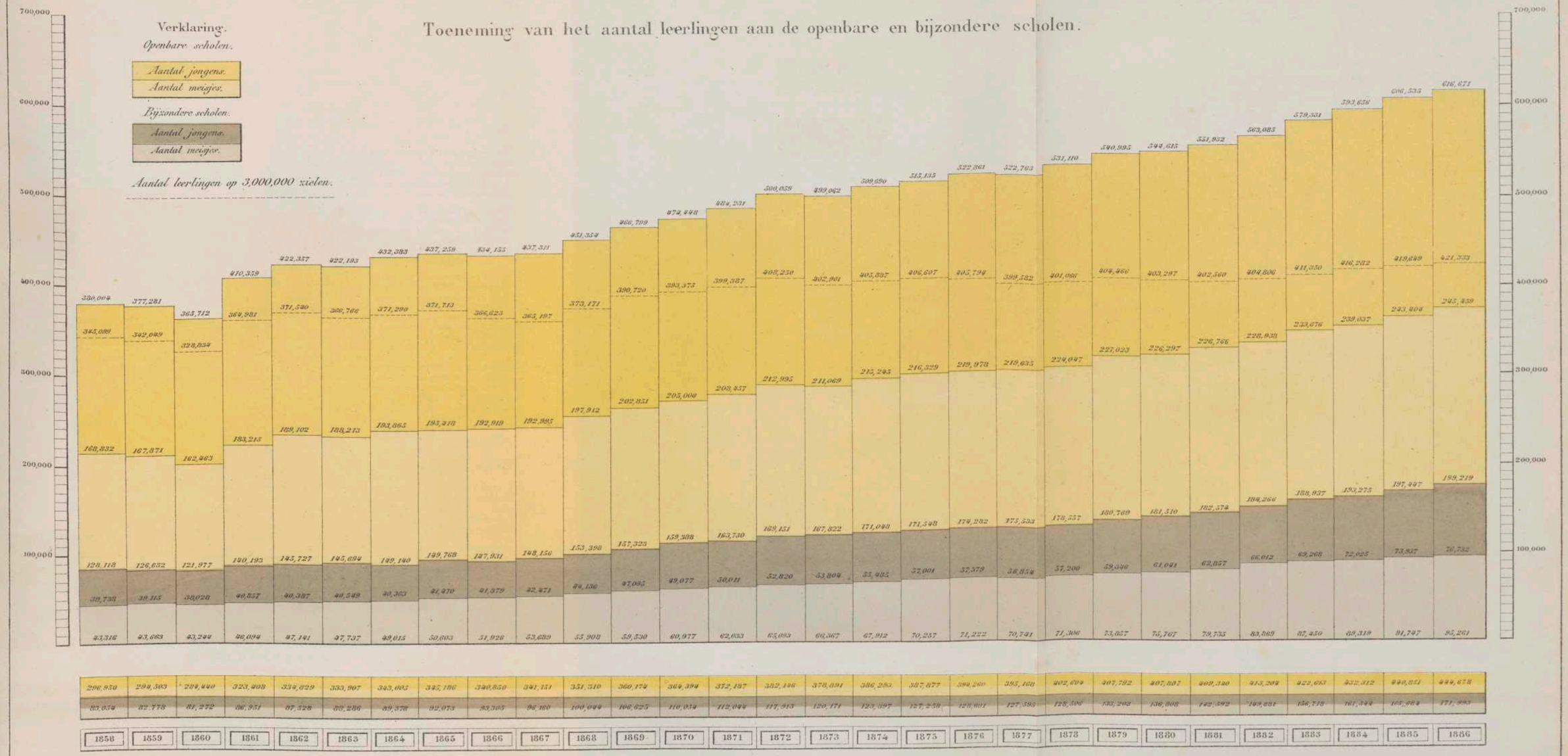

	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886
Openbare scholen	330,004	377,281	363,712	410,359	422,357	422,193	432,383	437,258	434,155	437,311	451,354	466,799	474,448	484,231	500,059	499,062	509,690	515,135	522,861	522,763	531,110	540,995	544,615	551,932	563,085	579,931	593,658	606,535	616,671		
Bijzondere scholen	296,950	299,503	284,440	323,408	334,829	333,907	343,005	347,186	340,850	341,151	351,310	360,174	369,394	372,187	382,146	378,691	386,283	387,677	399,260	395,166	402,604	407,782	407,807	409,320	415,284	422,683	432,312	440,651	444,678		
Openbare scholen: Aantal jongens	343,089	342,049	328,834	364,981	371,540	366,766	371,299	371,743	366,623	363,197	373,171	390,720	393,375	399,387	408,250	402,901	405,897	406,607	405,794	398,382	401,066	404,466	403,297	402,560	404,806	411,050	416,282	419,649	421,333		
Openbare scholen: Aantal meisjes	168,832	167,871	162,963	183,215	189,102	188,213	193,865	195,318	192,910	192,995	197,912	202,851	205,008	208,457	212,995	211,069	215,245	216,329	219,978	218,635	224,047	227,023	226,297	226,766	228,938	233,676	239,037	243,404	245,459		
Bijzondere scholen: Aantal jongens	128,118	126,632	121,977	140,193	145,727	145,694	149,140	149,768	147,931	148,156	153,398	157,323	159,508	163,730	169,151	167,822	171,048	171,548	174,282	173,533	178,537	180,769	181,510	182,574	184,266	188,937	193,275	197,447	199,219		
Bijzondere scholen: Aantal meisjes	38,738	38,115	38,028	40,857	40,387	40,549	40,363	41,470	41,379	42,471	44,136	47,095	49,077	50,011	52,820	53,804	55,835	57,001	57,379	56,854	57,200	59,346	61,041	62,857	66,012	69,268	72,025	73,847	76,732		
	43,316	43,663	43,244	46,094	47,141	47,737	49,015	50,603	51,926	53,689	55,908	59,530	60,977	62,033	65,093	66,367	67,912	70,237	71,222	70,741	71,306	73,657	75,707	79,735	83,869	87,450	89,319	91,797	95,261		

's Gravenhage, J. Lobatto En°, Lith.

BIJLAGE **DD**.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1886 *te* Breda *belast met het afnemen der examens ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres.*

'S HERTOGENBOSCH, 4 *November* 1886.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ter voldoening aan den wensch van Uwe Excellentie, uitgedrukt aan het slot van het schrijven van 13 Mei ll. n°. 1374², afd. O, heb ik de eer hier te laten volgen eene enkele opmerking door de commissie ter afneming van de hoofdonderwijzers-examens te Breda gemaakt, omtrent hunne inrichting.

Met de inrichting der examens in 't algemeen, zooals die werd geregeld bij Koninklijk besluit van 17 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 74), was de Bredasche Commissie zeer ingenomen; alleen zou zij gaarne eene kleine wijziging gebracht zien in art. 7 van dat besluit, waardoor aan de commissiën de vrijheid gelaten werd, om den tijd voor de werkzaamheden van het schriftelijk examen voor de candidaten te verlengen en over twee achtereenvolgende dagen te verdeelen.

Zij onderschrijft met volle overtuiging het oordeel, verleden jaar reeds door verschillende commissiën uitgesproken, dat de tijd, voor het schriftelijk examen gegeven, te kort is. Voor het maken van *twee* opstellen, bijv. één over een aardrijkskundig en één over een geschiedkundig onderwerp, kon slechts één uur tijds beschikbaar worden gesteld, terwijl *elk* opstel, zou 't goed zijn, *minstens* zooveel tijd zou gevorderd hebben. Daarenboven is een schriftelijk examen van zes uur op één dag — tusschen 9 uur 's morgens en 5 uur des namiddags — te vermoeiend; hoofd en hand, beide weigeren op het laatst den dienst.

Van de mannelijke candidaten slaagden bijna 33 pct., van hen die mondeling en schriftelijk geëxamineerd werden, slechts 26 pct. ruim van hen, die zich aanmeldden; van de vrouwelijke candidaten daarentegen respectievelijk 70 pct. en 66⅔ pct.

Het groote verschil tusschen den uitslag der examens voor de mannelijke en de vrouwelijke candidaten meent de commissie te kunnen verklaren door te wijzen op de volgende omstandigheden:

1. Schier alle onderwijzers willen de hoofdakte verwerven; van de onderwijzeressen werken slechts de beste voor die akte. Wie hieraan twijfelt, stelle zich de vraag, waarom zooveel mannelijke en daarentegen zoo weinig vrouwelijke candidaten zich voor 't examen aanmeldden.

2. Vele onderwijzers hebben vrij zware ambtsplichten te vervullen en zijn soms bovendien genoodzaakt door privaatlessen in eigen behoeften en die van een gezin te voorzien, terwijl bijna al de onderwijzeressen, die te Breda de hoofdakte verwierven, zich gedurende geruimen tijd uitsluitend aan de studie hadden kunnen wijden.

3. Velen — ik zou haast zeggen den meesten — onderwijzers ontbrak het aan alle hulp en leiding bij hunne studie, terwijl daarentegen de vrouwelijke candidaten bijna zonder uitzondering over de beste hulp konden beschikken. Hierbij komt nog, dat deze meestal den stand, waartoe zij behooren, en den kring, waarin zij verkeeren, in haar voordeel hebben. Daarentegen kozen blijkbaar vele mannelijke candidaten het onderwijzersambt, zonder daarvoor behoorlijken aanleg te bezitten.

Een groot gedeelte der afgewezen candidaten struikelde ten tweeden of derden male en meestal over een der hoofdvakken, vooral over de Nederlandsche taal. Slechts aan 14 van de 67, die een volledig examen aflegden in alle vakken, moest, als hebbende niet voldaan in twee of meer bijvakken, de akte geweigerd worden. Jongelieden, die aan eene kweekschool of goede normaalschool hunne opleiding hadden ontvangen en hunne studiën naar behooren hadden voortgezet, dongen niet te vergeefs naar de akte.

Alhoewel de vrouwelijke candidaten gelukkiger waren dan de mannelijke, zoo schoten zij, zooals uit de tabel B blijkt, in de bijvakken nog al te kort.

Slechts enkele malen gebeurde het, dat een candidaat, wien op verzoek de uitslag van een door hem afgelegd examen in een hoofdvak was medegedeeld, het examen wenschte voort te zetten, al luidde de mededeeling ongunstig. Van hier dat niet alle candidaten in beide hoofdvakken mondeling geëxamineerd konden worden en dat het aantal volledige examens in de bijvakken ieder afzonderlijk zooveel minder is dan dat der volledige examens in de hoofdvakken. Het examen in het teekenen werd den eersten dag afgenomen te gelijk met het examen in de hoofdvakken. Voor het schrijven, dat niet onder de vakken in de tabel werd opgenomen, werd slechts bij zeldzame uitzondering een onvoldoend cijfer toegekend.

TABEL **A**. *Statistisch overzicht van den uitslag der examens.*

GETAL CANDIDATEN							
die zich aanmeldden voor 't examen.		die schriftelijk geëxamineerd werden.		die mondeling en schriftelijk geëxamineerd werden.		die slaagden.	
mannelijke	vrouwelijke.	mannelijke.	vrouwelijke.	mannelijke.	vrouwelijke.	mannelijke.	vrouwelijke.
202	21	196	20	163	20	53	14

TABEL **B.** *Overzicht van het aantal volledige examens, die in ieder vak werden afgelegd en van het aantal malen dat voor elk vak een voldoend en een onvoldoend cijfer is toegekend.*

VAKKEN.	MANNEN.			VROUWEN.		
	Aantal volledige examens, die werden afgelegd	Aantal malen dat een voldoend cijfer werd toegekend.	Aantal malen dat een onvoldoend cijfer werd toegekend.	Aantal volledige examens, die werden afgelegd.	Aantal malen dat een voldoend cijfer werd toegekend.	Aantal malen dat een onvoldoend cijfer werd toegekend.
Lezen	136	106	30	19	14	5
Nederlandsche taal	136	73	63	19	18	1
Vormleer	121	101	20	20	18	2
Rekenen	121	83	38	20	18	2
Aardrijkskunde	66	52	14	17	8	9
Geschiedenis	67	38	29	17	8	9
Kennis der natuur	66	52	14	17	13	4
Wiskunde	61	49	12	17	12	5
Teekenen	102	60	42	18	17	1

Bijzonderheden met betrekking tot de afgelegde examens in elk vak vallen niet te vermelden na de breedvoerige beschouwingen, die vroeger door de Bredasche commissie daaraan gewijd zijn.

De Voorzitter der Commissie van examen voor de akte van hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres te Breda,

J. B. VERHEIJEN.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1886 *te* Arnhem *belast met het afnemen der examens ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres.*

Arnhem, *den 4den September* 1886.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Uwer Excellentie's besluit van 13 Mei 1886, n°. 1374[1], afd. O, benoemd tot het afnemen te Arnhem van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres, heeft ingevolge Uwer Excellentie's missive van 13 Mei 1886, n°. 1374[2], afd. O, gericht aan den voorzitter der Commissie, de eer, het volgende aan de aandacht van Uwe Excellentie te onderwerpen:

Na hetgeen de Arnhemsche commissie ten vorigen jare de vrijheid nam in het midden te brengen aangaande de inrichting van het examen, acht deze Commissie het overbodig te dien aanzien opnieuw in uitvoerige beschouwingen te treden; zij deelt toch geheel het gevoelen harer voorgangster.

Evenals toen, betreurde men nu het schrappen der paedagogie als examenvak en hoopte men, dat het weldra mogelijk zou wezen te dien opzichte verbetering aan te brengen.

Niet minder dan ten vorigen jare waren ditmaal al de leden overtuigd van de wenschelijkheid, dat de commissiën vrij waren in het afwijzen en toelaten der candidaten. Wat de vorige commissie daaromtrent schreef, wordt door deze volkomen beaamd.

Zij zou de bevoegdheid willen hebben, eenen candidaat af te wijzen, zoodra het haar gebleken is, dat hem de akte niet mag worden toegekend, en te gelijker tijd zou zij het recht willen bezitten, eenen anderen candidaat, ook nadat hij in een der zoogenaamde hoofdvakken niet voldoende was gebleken, in de overige vakken te examineeren, om na afloop van het *geheele* onderzoek omtrent toelating of afwijzing te beslissen.

Is de commissie gehouden iemand af te wijzen, zoodra hij in een hoofdvak onvoldoende is gebleken, dan bestaat er gevaar, dat er onder de toegelatenen personen zullen zijn, die in algemeene ontwikkeling en geschiktheid om aan het hoofd eener school te staan, moeten onderdoen voor sommige der afgewezenen.

Er zijn gevallen, dat de geleverde bewijzen van bekwaamheid — of liever van onbekwaamheid — in een der hoofdvakken van dien aard zijn, dat de commissie geen oogenblik behoeft te aarzelen, tot afwijzing te besluiten; doch het komt daarentegen ook voor, dat de examinatoren in een der hoofdvakken zeer gaarne zouden zien, hoe het in andere opzichten met de ontwikkeling van den candidaat geschapen staat.

De belangen van het onderwijs zouden naar het oordeel der commissie het best gewaarborgd zijn, zoo de commissiën vrij waren in hare bewegingen.

Ook ten aanzien van den te korten duur van het schriftelijk examen stemt deze commissie geheel met de vorige in.

Steunende op hernieuwde ervaring, durft zij het wagen met meerder klem aan te dringen op verlenging van den voor het schriftelijk gedeelte gestelden tijd.

Zes uren voor de zes voorgeschreven vakken is, naar het eenparig oordeel der leden, te weinig. Wil men niet op alle vakken besnoeien en daardoor zoo goed als allen waarborg voor een deugdelijk oordeel op het spel zetten, dan moet men er, zooals in 1885 en ook thans het geval was, wel toe komen voor een paar vakken, met name geschiedenis en aardrijkskunde, zich met voldoen aan de letter der wettelijke bepalingen tevreden te stellen.

Moet het, en hieromtrent kan wel geen twijfel bestaan, het streven wezen den candidaten zooveel mogelijk de gelegenheid te geven om te toonen wie en wat ze zijn, dan is ruimte van tijd voor het schriftelijk werk vóór alles eisch.

De commissie is vast overtuigd, dat het eene groote verbetering zou wezen, indien voor het verrichten van het schriftelijk werk, evenals aan het mondeling onderzoek en het handteekenen, twee dagen konden worden besteed.

Overzicht van het aantal volledig afgelegde examens.

	Mannelijke candidaten.				
Lezen.	154	122	vold.	32	onvold.
Schrijven	177	159	»	18	»
Nederlandsche taal . .	155	88	»	67	»
Vormleer	137	108	»	29	»
Rekenen.	137	101	»	36	»
Aardrijkskunde . . .	76	56	»	20	»
Geschiedenis	76	56	»	20	»
Kennis der natuur . .	76	56	»	20	»
Wiskunde	66	46	»	20	»
Handteekenen. . . .	69	55	»	14	»
	Vrouwelijke candidaten.				
Lezen	5	5	vold.	0	onvold.
Schrijven	5	5	»	0	»
Nederlandsche taal . .	5	4	»	1	»
Vormleer	5	5	»	0	»
Rekenen.	5	4	»	1	»
Aardrijkskunde . . .	3	3	»	0	»
Geschiedenis	3	3	»	0	»
Kennis der natuur . .	3	1	»	2	»
Wiskunde	3	2	»	1	»
Handteekenen. . . .	3	3	»	0	»

Bijzonderheden met betrekking tot de afgelegde examens in elk vak, welke der vermelding waardig zijn, heeft de commissie niet mede te deelen.

Alleen wenscht zij de aandacht te vestigen op één punt, naar haar oordeel van het uiterste gewicht.

Het heeft namelijk al de leden getroffen, dat over het algemeen de vaardigheid om zich juist en gemakkelijk uit te drukken, bij de candidaten zooveel te wenschen overliet. Dat dit zoo vaak bleek, ook bij het beantwoorden der vragen, bij het mondeling examen gedaan, moest de commissie wel met groot leedwezen ontwaren.

De candidaten moeten toch minstens twee jaren als onderwijzer aan eene of meer openbare of bijzondere scholen van lager onderwijs werkzaam geweest zijn; en hetgeen de commissie op dit examen te hooren kreeg, strekt haar ten bewijze, dat een aantal jonge onderwijzers zich *bij hun onderwijs* niet voldoende toeleggen op juistheid en gemakkelijkheid van uitdrukking. Deden zij dat wel, dan zou de wijze waarop zij zich op het examen uitdrukken, niet zoo vaak zóó onbeholpen en gebrekkig kunnen zijn.

Bij de schriftelijke behandeling der opgaven voor de verschillende vakken kwam het maar al te vaak aan den dag, dat de adspiranten zich evenmin behoorlijk hadden geoefend in het gebruik der schriftelijke taal.

Van het voor aardrijkskunde en geschiedenis geleverde werk wil de commissie niet spreken, met het oog op den te beperkten tijd. Doch ook uit de bewerking der schriftelijke opgaven voor Nederlandsche taal bleek het maar al te dikwijls, dat men zich te weinig had geoefend in het schriftelijk uitdrukken der gedachten.

Mochten de aankomende onderwijzers toch bedenken, dat het lezen en herlezen van goede schrijvers, met gestadige oefening in het stellen, het leeuwenaandeel bij hunne studie behoort te hebben.

De Commissie voornoemd,

B. Dingemans, *Voorzitter.*

Bonte, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1886 *te* 's Gravenhage *belast met het afnemen der examens ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres.*

Haarlem, 30 *October* 1886.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's besluit van 13 Mei 1886, nº. 1374/1, afd. O., tot het afnemen te 's Gravenhage van het examen ter verkrijging der akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres, heeft de eer, ter voldoening aan het verlangen, door Uwe Excellentie aan het slot van haar schrijven dd. 13 Mei 1886, nº. 1374/2, afd. O., te kennen gegeven, het navolgende aan Uwer Excellentie's aandacht te onderwerpen:

I.

Opmerkingen omtrent de inrichting van het examen en andere onderwerpen van algemeenen aard.

Op den voorgrond sta, dat de examen-commissie — evenals vorige jaren uit onderwijzers van zéér verschillende richting samengesteld, — ook ditmaal met onderlinge voorkomendheid hare taak aanvaard, in ongestoorde overeenstemming haren arbeid verricht, en met de aangenaamste herinneringen haar werk volbracht heeft. De geest, die hare vergaderingen bezielde, was die van wederkeerige waardeering, ook bij verschil van gevoelen. Niets was er, dat de gewenschte samenwerking een enkel oogenblik dreigde te storen.

Met uitzondering van enkele dagen, waarop zich eene vrij breede schare van toehoorders vertoonde, was het belangstellend publiek in den regel tamelijk slecht vertegenwoordigd. Onder degenen, die het werk op een der examendagen met nauwgezetheid volgden, behoorden de inspecteur van 't lager onderwijs in de 3de inspectie, alsmede de schoolopziener in het district Rotterdam, terwijl de inspecteur in de 2de inspectie zich meermalen van den gang der zaken kwam overtuigen.

Buitengewoon groot was 't getal (288) candidaten, dat zich bij deze commissie had aangemeld. Dientengevolge duurde de zittingen tot het einde van Augustus en namen zij veel meer dagen in beslag dan bijv. te Deventer, Groningen en Zutphen het geval was. Dit heeft de vraag doen rijzen, of er geene maatregelen konden worden getroffen, om in die ongelijkmatige verdeeling van arbeid tusschen de verschillende commissiën verbetering te brengen? Onder anderen werd het denkbeeld geopperd, om den weg te bewandelen, die ook bij de examens voor middelbaar onderwijs gevolgd wordt, door namelijk te bepalen, dat zij, die zich aan dit examen wenschten te onderwerpen, zich zouden hebben aan te melden bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, alwaar dan het totaal der candidaten gelijkelijk over de 6 examen-commissiën, — zooveel mogelijk met inachtneming der woonplaats van de examinandi, — kon verdeeld worden. De aanhef van art. 63 der wet zou evenwel, vóór dat dit denkbeeld kon worden verwezenlijkt, eene wijziging behoeven.

Het onderscheid tusschen hoofd- en bijvakken, waartoe art. 12, alin. 1, van 't Koninklijk besluit van 27 Maart 1885 (*Staatsblad* nº. 74) aanleiding geeft, heeft stof opgeleverd tot ernstige beschouwingen. De Commissie was eenparig van oordeel, dat het wenschelijk is, dit onderscheid, hetwelk, naar zij meent, bij andere examens niet bestaat, zoo spoedig mogelijk te doen wegvallen. Zij achtte deze bepaling niet slechts geheel overbodig, maar zelfs hoogst schadelijk. Daardoor worden toch der commissie onnoodige banden aangelegd, terwijl de candidaten met huivering opzien tegen het vak, dat over hun lot een beslissend oordeel doet vellen.

Dat » *de theorie van onderwijs en opvoeding* " niet meer tot de examenvakken behoort, is een feit, waarin de Commissie berusten moet, doch waarvan 't bestaan niettemin door haar betreurd wordt. Zij zou niet gaarne de eischen voor

dit vak weder op dezelfde wijze omschreven zien, als dit in het programma, behoorende bij het Koninklijk besluit van 28 Mei 1879 (*Staatsblad* n°. 106) geschied is. Dit neemt evenwel niet weg, dat naar haar inzien in een examen-programma voor de hoofdakte eene eigenaardige plaats toekomt aan 't onderzoek naar de theorie van het onderwijs en de opvoeding. Immers: dat de aanstaande hoofdonderwijzer een duidelijk besef moet hebben van het doel, dat hij zich met zijn onderwijs voorstelt en van de middelen, om dat doel te bereiken, — dat hij van de grondslagen eener gezonde onderwijsmethode in 't algemeen en van de meest gebruikelijke leerwijzen in 't bijzonder een helder begrip dient te bezitten, evenals van de grondslagen, waarop eene goede schoolinrichting berust, zal wel door niemand worden *ont*kend en wordt zelfs onder *d* (de laatste woorden) van het bestaande programma *er*kend. Evenmin mag hij een vreemdeling zijn op 't gebied der Nederlandsche schoolwetgeving en van hetgeen er merkwaardigs in de geschiedenis van ons schoolwezen is voorgevallen. En toch wordt volgens de thans bestaande examenregeling 't onderzoek, zoowel naar 't een als naar 't ander, geheel buitengesloten. Dit is te bejammeren, te méér, daar er zonder wetsaanvulling in deze leemte niet kan worden voorzien.

Dezen hinderpaal ontmoet zij evenwel niet, waar zij meent, Uwer Excellentie beleefd in overweging te moeten geven:

1°. het onder *c* in 't programma vermelde te wijzigen en de onderdeelen van het daar genoemde vak eenigszins anders te groepeeren. Het komt haar namelijk voor, dat *a* » vaardigheid om zich juist en gemakkelijk uit te drukken" en *b* » kennis der Nederlandsche letterkunde" veel nauwer samenhangen met *c* » het lezen" en » het verstaan van het gelezene", dan met *d* » de kennis der Nederlandsche spraakkunst". Diensvolgens veroorlooft zij zich, Uwer Excellentie voor te stellen, het onder *a*, *b* en *c* genoemde tot één vak te vereenigen, — terwijl dan het onder *d* vermelde: » kennis der Nederlandsche spraakkunst" als een afzonderlijk gedeelte zou kunnen worden aangemerkt, waarop als vanzelf dan minder nadruk behoefde te worden gelegd of dat althans zou ophouden een hoofdvak te zijn, — ten gevolge waarvan het geene hoogere waarde zou verkrijgen, maar ook geen minder gewicht, dan waarop het bij een examen als dit aanspraak mag maken;

2°. het onder *i* genoemde vak van het programma te doen verdwijnen. Zij schat de wiskunde te hoog, om 't onderwijs daarvan in handen te geven van onderwijzers, die te nauwernood aan de thans zeer laag gestelde eischen hebben voldaan — ja! zelfs . . . niet voldaan. Toch wordt ieder, die de hoofdonderwijzersakte verwerven mocht, aangemerkt als bevoegd tot het geven van onderwijs in dit vak — en als zoodanig, tot groote schade der zaak, maar al te dikwerf daarmede belast. De Commissie vleit zich, dat de ervaring, ten dezen in de laatste jaren opgedaan, haar steunen zal in den wensch, dat door Uwe Excellentie de gelegenheid worde heropend, tot het verkrijgen eener afzonderlijke akte van bekwaamheid voor school- en huisonderwijs in dit vak, zooals die onder de bedeeling der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) bestond, óf dat eene commissie kon worden samengesteld, zooals die voor de vakken vermeld in art. 2 onder *k*, *q* en *t* der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) bij art. 65*bis* wordt genoemd. Ook zou het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangen voor wiskunde lager onderwijs kunnen worden opgedragen aan eene der commissiën, bedoeld in art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), indien het vak, voorkomende onder *p* van art. 2 der wet, regelende het lager onderwijs, bij wetswijziging opgenomen werd onder de letters *l*, *m*, *n*, *r* en *s*;

3°. ook zou zij het vak, in 't programma onder *k* voorkomende, — indien het niet kan worden gemist, — doelmatiger onder 't programma van 't examen voor de akte, bedoeld onder *a* van art. 56, geplaatst achten. Dit deel van het examen voor de akte van hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres is — waartoe het verzwegen? — zoo weinig beteekenend, dat het niet aangaat, hierop de zekerheid te bouwen, dat men gerust en veilig het onderwijs in handteekenen kan toevertrouwen zelfs aan iemand, die bij het examen een goed cijfer voor dit vak mocht verkrijgen. De meeste candidaten — zelfs zij, die in andere vakken uitmunten, — bezitten zóó geringe bedrevenheid in de techniek en zóó weinig kennis van de eerste beginselen der doorzichtkunde, dat zij onmogelijk geacht kunnen worden bevoegd te zijn opzettelijk onderwijs in dit vak te geven. En toch, eenmaal in 't bezit der hoofdakte, staan zij hen in den weg, die, beter voorbereid, het diploma voor handteekenen, bedoeld in art. 65*bis* der wet tot regeling van het lager onderwijs, verkregen.

De splitsing van het examen in een *schriftelijk* en *mondeling* gedeelte mag zeker onder de groote verbeteringen gerangschikt worden, die in de regeling van 't hoofdonderwijzers-examen door Uwe Excellentie gebracht zijn. Zij heeft behalve andere voordeelen nog dit, dat de beide examen-commissiën in de 2de inspectie zich met elkander konden verstaan omtrent de opgaven voor het schriftelijk werk in elk vak. Dit voordeel zou nog grooter worden, indien het tot regel kon worden gemaakt, dat een enkel stel opgaven bij dit examen in alle drie inspectiën werd gebezigd. Op deze wijze zou voor een niet onbelangrijk gedeelte en tot op zekere hoogte althans de gelijkmatigheid in 't oordeel der verschillende commissiën in den lande niet weinig bevorderd worden.

Wat nu het *schriftelijk* examen zelf betreft, heeft ook deze Commissie de ervaring opgedaan, dat de tijd, de korte tijd van 6 uren, voor 't leveren van schriftelijk werk in de 6 vakken onder art. 6 van 't Koninklijk besluit genoemd, te bekrompen moet heeten. Zij had dit voorzien en heeft dus den aanvang van het examen een half uur vroeger, het einde er van even zooveel later gesteld. Hierdoor verkreeg zij de gelegenheid, om, behalve de gebruikelijke pauze van 12 tot 1 uur, nog 2 rustpoozen in 't leven te roepen, namelijk van 10 tot $10^1/_2$ en van $2^1/_2$ tot 3 uur. De inspanning, van de candidaten gevorderd, werd zonder twijfel hierdoor verminderd en de onmiddellijke overgang van het eene tot het andere vak werd daardoor voorkomen. Toch is het haar gebleken, dat deze maatregel, hoe doelmatig ook, het »te veel op eens" niet heeft weggenomen. Zeker zal dit bezwaar minder worden, indien Uwe Excellentie kan besluiten tot het voorstel, door de Commissie gedaan, om de wiskunde uit het examen-program te schrappen. Doch kan hieraan geen gevolg worden gegeven, dan acht zij het — vooral met 't oog op den geringen tijd van slechts 45 minuten voor 't mondeling examen in de omvangrijkste vakken afgezonderd, — dringend noodig, dat het schriftelijk examen over *twee* achtereenvolgende dagen verdeeld worde. Moest de verwezenlijking van dezen wensch schipbreuk lijden op het bezwaar, dat daaraan meer kosten voor de examinandi verbonden zijn, dan geeft zij in overweging, — wat reeds ten verleden jare voorgesteld is, — het schriftelijk werk in de hoofdplaats van elk arrondissement te laten maken onder toezicht van den betrokken schoolopziener.

Vóór dat de Commissie het veld harer algemeene beschouwingen verlaat, om dat der statistiek te betreden, zij het haar vergund, bij wijze van overgang tusschen het Iste en 2de gedeelte van haar verslag, het navolgende aan Uwer Excellentie's overweging en beslissing te onderwerpen.

Gaat zij te rade met den algemeenen indruk, dien zij van de kennis en ontwikkeling der geëxamineerden ontving, dan aarzelt zij niet te verklaren, dat deze over 't algemeen genomen méér bevredigend was dan vroeger, naar zij meent, 't geval is geweest. Dit is vooral van toepassing op de mannelijke candidaten, hetgeen ook bewezen wordt door den gunstigen uitslag van hun examen. Opmerkelijk trouwens is het, dat, terwijl in 1883 van de *vrouwelijke* candidaten te 's Gravenhage 61.5 pct. de akte verkregen, deze in dit jaar daar slechts aan ruim 40.7 pct. kon worden toegekend. Vergelijkt men daarentegen de verhouding der geslaagde en der afgewezen *mannelijke* candidaten te 's Gravenhage ten jare 1883 met die in 1886, dan komt men tot het resultaat, dat die, percentsgewijze uitgedrukt, is gestegen van 23.8 tot bijna 30 percent (namelijk 77 van de 257).

Aan welke omstandigheden dit verschijnsel moet worden toegeschreven, kan zij kwalijk met wiskundige zekerheid bepalen. Ontwijfelbaar is het evenwel, dat de ruimere en betere gelegenheid tot opleiding van onderwijzers, door de Regeering gedurende de laatste jaren verschaft, hiertoe niet weinig heeft bijgedragen.

Niet minder mag voorbijgezien worden, dat aan de wijziging van het Koninklijk besluit, ten gevolge waarvan de Commissie meer vrijheid van handelen verkreeg, eenig aandeel van deze gunstiger uitkomst mag toegeschreven worden.

Niettemin biedt zich nog een te groot aantal examinandi aan, waarvan gezegd moet worden, dat het hun *niet* aan eene groote mate van zelfvertrouwen, maar *wel* aan genoegzame zelfkennis faalt. Nog maar al te velen melden zich lichtvaardig genoeg voor 't examen aan, die toch bij eenig nadenken tamelijk wel konden nagaan, dat zij aan de eischen bij 't examen-programma gesteld, op verre na niet kunnen voldoen. Hoezeer zij moesten gevoelen, dat zij den toets van het eenvoudigst en zachtmoedigst onderzoek in geen geval kunnen doorstaan, laten zij zich echter niet terughouden, om »de kans te wagen" gelijk het dikwerf heet. Betoog behoeft het zeker niet, dat eene zóó luchthartige beschouwing der zaak de ernstige afkeuring verdient. Zoo vaak zich dan ook de gelegenheid hiervoor aanbood, heeft de Commissie daarvan gebruik gemaakt, om bij monde van haren voorzitter aan zulke jongelieden te kennen te geven, dat eene betere en langduriger voorbereiding, door volhardende studie gekenmerkt, dringend noodig was, vóór dat zij zich met gegronde hoop op welslagen andermaal aan een onderzoek konden onderwerpen.

Of deze vermaning iets baten zal?

Op grond van verkregen ervaring, vreest de Commissie, dat dit slechts bij enkelen 't geval zal zijn. Daarom dan ook zou zij het niet ondienstig achten, indien er een dam kon worden opgeworpen tegen den stroom van candidaten, die van oordeel zijn, dat zij veilig op Staatskosten het hoofdonderwijzers-examen als »proefneming" kunnen misbruiken. Het kwam der Commissie voor, dat op soortgelijke personen 't woord »kosteloos" in de laatste zinsneden van artt. 60 en 63 van de wet op 't lager onderwijs een verderfelijken invloed uitoefent. Dit woord te schrappen en in plaats daarvan te bepalen, dat men vóór de toelating tot of vóór den aanvang van het examen, telkens zeker bedrag, bijv. van f 10 heeft te storten, ziedaar, naar de meening der Commissie een maatregel, die een hoogst heilzamen invloed zou uitoefenen. Het is haar bekend, dat dit denkbeeld op oorspronkelijkheid geen aanspraak mag maken. Edoch: verliest of wint het daardoor in waarde? De Commissie onderstelt het laatste. In elk geval staat zij niet alleen in deze meening en kan zij zich op 't feit beroepen dat bij andere Staatsexamens, bij voorbeeld bij die voor het notarisambt, dergelijke heffing bestaat. Mocht daartegen worden aangevoerd, dat voor onderwijzers, wier inkomsten beperkt zijn, het betalen van zulk een bedrag te bezwarend is, dan veroorlooft de Commissie zich te wijzen op art. 81 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* nº. 50). En mocht eindelijk dat beroep op een maatregel, waarvan de toepassing bij een anderen tak van onderwijs geen bezwaar oplevert, hier niet worden toegelaten, dan neemt zij de vrijheid in overweging te geven, de voorgestelde bepaling aan te vullen met de clausule »dat aan hen, die het examen ter verkrijging der akte, vermeld in art. 56 onder *b* met voldoenden uitslag hebben afgelegd, bij het uitreiken dier akte tevens de vóór het examen gestorte gelden door de Commissie worden teruggeven."

De Commissie vleit zich, dat op deze wijze aan het misbruik, dat door sommigen van de vrijgevigheid der wetsbepaling gemaakt wordt, paal en perk zou worden gesteld, terwijl door een dergelijken maatregel niet slechts de schatkist gebaat, maar ook de taak der Commissie niet langer onnoodig verzwaard zou worden. En al weet zij zeer goed, dat zonder wetswijziging zoodanige maatregel niet kan worden ingevoerd, toch mag zij in het belang der zaak niet nalaten, met nadruk op dit euvel te wijzen, al had zelfs geen ander gevolg, dan dat sommigen daardoor van eene te lichtvaardige aangifte voor het examen werden teruggehouden.

II.

A. *Overzicht van het aantal examens, in de verschillende vakken afgenomen, alsmede van het aantal malen dat »voldoende of meer dan voldoende" en dat »onvoldoende" werd toegekend.*

	VAKKEN.	MANNELIJKE CANDIDATEN					VROUWELIJKE CANDIDATEN.				
		Aantal examens in elk vak afgenomen.	Voldoende.		Onvoldoende.		Aantal examens in elk vak afgenomen.	Voldoende.		Onvoldoende.	
			Totaal.	pCt.	Totaal.	pCt.		Totaal.	pCt.	Totaal.	pCt.
a	Lezen (en verstaan) .	182	139	76 1/3	43	23 2/3	17	14	82 1/3	3	17 2/3
b	Schrijven.	238	206	86 1/2	32	13 1/2	23	20	87	3	13
c	Nederlandsche taal .	182	117	64 2/3	65	35 1/3	17	12	70 3/5	5	29 2/5
d	Vormleer. . . .	175	81	16 2/7	94	53 5/7	20	15	75	5	25
e	Rekenen	174	111	63 3/4	63	36 1/4	20	15	75	5	25
f	Aardrijkskunde. . .	155	140	90 1/3	15	9 2/3	17	16	94	1	6
g	Geschiedenis . . .	155	139	90 1/3	16	9 2/3	17	16	94	1	6
h	Kennis der natuur .	156	108	69 1/4	48	30 3/4	17	12	70 5/6	5	29 2/5
i	Wiskunde [1]) . . .	153	106	69 1/4	47	30 3/4	16	11	68 3/4	5	31 1/4
k	Handteekenen [2]) . .	132	108	81 1/5	24	18 1/5	15	15	100	0	0

1) 10 M. candidaten waren in het bezit eener akte.

2) 8 M. candidaten en 1 V. waren in het bezit eener akte.

B. *Overzicht van den uitslag der examens.*

	Aangemeld.	Opgekomen zijn bij het schriftelijk	mondeling examen	Het volledig examen is afgelegd door	Geslaagd	Afgewezen
Mannelijke candidaten . . .	261	257	225	117	77	148
Vrouwelijke » . . .	27	27	23	13	11	12
Totaal . .	288	284	248	130	88	160

C. *Opgave van het aantal candidaten, die »geslaagd" en van die, welke »niet geslaagd" zijn, gerangschikt naar hun leeftijd.*

	GESLAAGD.								NIET GESLAAGD.							
	20	21	22	23	24	25	boven 25	Totaal.	20	21	22	23	24	25	boven 25	Totaal.
	JAAR.								JAAR.							
Mannelijke candidaten	5	16	6	13	12	5	20	77	1	4	15	27	30	27	76	180
Vrouwelijke »	0	1	1	2	0	3	4	11	0	1	3	3	1	1	7	16
	5	17	7	15	12	8	24	88	1	5	18	30	31	28	83	196
	44				44				54				142			

III.

Bijzonderheden, welke met betrekking tot de afgelegde examens in elk vak vermelding verdienen.

De examens in de verschillende vakken van het programma hebben der Commissie aanleiding gegeven tot de volgende opmerkingen:

Lezen en *Nederlandsche taal.*

Het ontbrak sommige candidaten niet alleen aan eene beschaafde uitspraak, maar het verstaan van het gelezene liet ook bij velen te wenschen over. De ervaring, in dezen bij het mondeling examen opgedaan, versterkte de uit het schriftelijk werk geputte overtuiging, dat velen te oppervlakkig lezen, zich te weinig nauwgezet rekenschap geven van hetgeen ze lezen.

Het opstel van menigen candidaat werd ontsierd door grove taal- en stijlfouten. Zelfs werd er meermalen gezondigd tegen de eenvoudigste geslacht- en spelregels. Van het streven naar eene geregelde behandeling van het gekozen onderwerp was dikwerf weinig te bespeuren. Blijkbaar zet menigeen zich neer tot het vervaardigen van een opstel, zonder vooraf de stof behoorlijk te hebben overdacht. Men krijgt eenige weinig samenhangende gedachten meer of minder gebrekkig aaneen en maakt zich diets, een opstel te hebben gemaakt. Enkele keeren kwam het voor, dat een candidaat uit het viertal onderwerpen juist dat ter behandeling gekozen had, hetwelk klaarblijkelijk boven zijne sfeer lag.

Grondige kennis van de rededeelen, waarvan het programma spreekt, ontbrak al te dikwijls. Bij de meeste candidaten was de kennis der spraakkunst zeer fragmentarisch; bij sommigen was er geen spoor van ernstige studie van dit onderdeel van het programma te ontdekken.

Met blijdschap evenwel kan de Commissie getuigen van vooruitgang in de studie der Nederlandsche letterkunde. Het behoort niet meer tot de zeldzame uitzonderingen, dat een candidaat toont, enkele van de belangrijkste voortbrengselen der Nederlandsche letterkunde, inzonderheid uit de 19de, maar toch ook uit de 17de eeuw, met studie gelezen te hebben. Op deze examinandi is dan ook niet van toepassing, wat hierboven gezegd is omtrent het gebrekkig verstaan van het gelezene.

Vormleer.

Het examen in dit vak leverde over het algemeen zéér onbevredigende uitkomsten op. Zóó onbevredigend, dat de sub-commissie zich meermalen heeft afgevraagd, of zij hare eischen niet te hoog stelde? Maar telkens moest ze deze vraag ontkennend beantwoorden. Zij meende te mogen eischen: Juiste bepalingen van de lichamen, waarmede de vormleer zich bezighoud en eene juiste voorstelling van eenig lichaam, hetgeen blijken moest uit de constructie van het netwerk.

Bij het geven van definitie's heerschte doorgaans eene schromelijke verwarring van bepalingen en eigenschappen, oorzaken en gevolgen, en dat eene verdeeling in soorten op een beginsel moet steunen, werd door weinig candidaten gevoeld. Hoogst zelden kon op eene gegeven bepaling het »noodig en voldoende" worden toegepast, terwijl het dikwijls moeite kostte den candidaat van het onvolledige of overtollige te overtuigen. Blijkbaar hadden velen hunne vormleerkennis opgedaan uit een of ander leerboek, zonder eene nauwkeurige beschouwing van de lichamen zelve. Zoodra het netwerk gevraagd werd van een lichaam,

dat in eenig opzicht van den regelmatigen vorm afweek, kwam het gebrek aan voorstelling voor den dag, terwijl bij velen bleek (sommigen erkenden het zelfs volmondig), dat zij zich nooit met de samenstelling van netwerken hadden beziggehouden. Meermalen werden dan ook de grootste onwaarheden beweerd en pogingen aangewend, om met elkander uitsluitende gegevens lichamen samen te stellen. Men had er, die zelfs niet in staat waren het netwerk van een kegel of eene regelmatige vierzijdige piramide te construeeren.

Aangezien de candidaten ook worden onderzocht in wiskunde, meende de sub-commissie de aanschouwelijke planimetrie buiten behandeling te kunnen laten.

Of de candidaten juist in het wiskunde-examen aanleiding hebben gevonden, om weinig aan de kennis der lichamelijke uitgebreidheden te doen, valt niet met zekerheid te zeggen; maar wèl, dat de kennis van den adspirant-hoofdonderwijzer die van den adspirant-onderwijzer dikwijls niet overtrof.

Rekenen.

Het mondeling examen in dit vak bepaalde zich tot de oplossing van een vraagstukje voor het uit het hoofd rekenen en de behandeling van een paar onderwerpen uit de theorie der rekenkunde.

Bij vele candidaten zou men het uit het hoofd rekenen »onzichtbaar cijferen" kunnen noemen. Indien slechts naar het antwoord was gevraagd, zou dit deel van het examen voor weinigen bezwaar hebben opgeleverd. Maar, dat bij het uit het hoofd rekenen in de school zoo min mogelijk gebruik gemaakt moet worden van theoretische abstractie's, dat de onderwijzer door groepeering der getallen, door duidelijker voorstelling van de gegevens en de voorwaarden der onderlinge afhankelijkheid het vraagstuk tot zijne eenvoudigste afmetingen moet terugbrengen, en dat de werktuigelijke becijferingen bij het uit het hoofd rekenen niet te pas komen, was velen niet duidelijk.

Het examen in de theorie der rekenkunde gaf slechts zelden blijk van degelijke studie, in dien zin, dat de candidaat inzicht in de verschillende onderwerpen had verkregen. Het waarom van menige bewerking bleef onverklaard; men had klaarblijkelijk zijn leerboek herhaaldelijk doorgelezen, zich met moeilijke onderwerpen beziggehouden, maar voldoende kennis van en voldoend inzicht in wat het programma uitdrukkelijk vermeldt, ontbrak in vele gevallen.

En ging men terug tot nog eenvoudiger onderwerpen, dan vond men wel de kennis, die een adspirant-onderwijzer pleegt te bezitten, maar een ruimer en dieper inzicht was niet te bespeuren. Somtijds was het resultaat van het mondeling examen geheel in tegenspraak met dat van het schriftelijke. Een »sommenmaker" bleek dikwijls in de theorie zéér onvoldoende, terwijl daarentegen sommigen, die bij de oplossing hunner vraagstukken zéér ongelukkig waren geweest, een zeer goed mondeling examen deden.

De Commissie heeft gemeend het inzicht in de theorie hooger te moeten aanslaan, dan de vaardigheid in de oplossing van vraagstukken, die, ook in verband met de resultaten van het uit het hoofd rekenen, voor het rekenonderwijs in de school weinig waarde schijnt te bezitten. Het schijnt dat bij velen èn het sommenmaken èn de bestudeering van theoretische vragen in sleurwerk ontaardt, waarbij eigen in- en doorzicht eene zeer bescheiden rol vervullen.

Gelukkig mag de Commissie ook wijzen op enkele uitstekende examens, waarbij duidelijk uitkwam, dat de candidaat, geleid door het leerboek of door de hulp van zijn onderwijzer, met goed gevolg getracht had, wat dieper in de zaak door te dringen. Dan kon een tamelijk hoog cijfer worden toegekend. Dat dit niet veelvuldig kon geschieden, moet, behalve aan bovenbedoelde slechte voorbereiding, ongetwijfeld worden toegeschreven aan den angst, waarmede menig candidaat zich aan het examen in het rekenen onderwerpt. De wetenschap, dat een onvoldoend cijfer in dit vak, zelfs bij het schitterendst examen in de andere vakken, tot afwijzing *moet* leiden, schijnt aan dien angst niet vreemd te zijn. Zóó ontstaat er eene wisselwerking, waardoor de reputatie van het »rekenen" als examenvak er niet beter op wordt.

Aardrijkskunde.

Het schriftelijk werk, hoewel over het algemeen beter dan de uitkomsten van het mondeling onderzoek, droeg bij verreweg de meeste candidaten weinig blijken van degelijke studie in het hierbedoelde vak. Men had een grooter of kleiner handboek, zoo het heette, gelezen en meende daarmede te kunnen volstaan.

Er waren echter ook uitzonderingen. Sommige candidaten hadden zich eene vrij uitgebreide lectuur op geographisch gebied eigen gemaakt; zoowel het mondeling als het schriftelijk onderzoek gaf daarvan duidelijke bewijzen.

Over het algemeen schenen de candidaten het meeste werk gemaakt te hebben van staatkundige aardrijksbeschrijving; jammer dat dit dikwijls in dor geheugenwerk had bestaan. Het voor de vuist schetsen van kaarten was voor velen een al te zware eisch; zelden werd iets draaglijks geleverd. In dit opzicht waren de vrouwelijke candidaten al zéér zwak.

Aan natuurkundige aardrijksbeschrijving was blijkbaar niet zooveel zorg besteed als men recht had te verwachten. Niettemin gaven sommige examinandi blijken van meer ernstige studie. Vooral op het gebied der zeestroomingen, winden en klimaten bewogen ze zich vrij gemakkelijk.

Minder gunstig was de uitslag van dit examen op cosmographisch gebied. Slechts als bij uitzondering trof men er nu en dan een aan, die iets wist van de onderlinge betrekking tusschen de hemellichamen of zich een duidelijk denkbeeld had gevormd van de meest voorkomende cosmographische verschijnselen.

Ook bestond er bij schier alle candidaten geene of slechts zeer oppervlakkige bekendheid met het samenstel en het gebruik der werktuigen, welke men bij het bestudeeren der cosmographie behoeft.

Op grond van bovenstaande opmerkingen meent de Commissie te moeten verklaren, dat de studie der aardrijkskunde nog van zeer veel oppervlakkigheid getuigt en dat men blijkbaar niet op de hoogte is van de eischen, welke deze veelomvattende wetenschap in onze dagen stelt.

Geschiedenis.

Het schriftelijk examen van vele candidaten moest onvoldoende heeten, hetgeen echter bij verscheidene hunner moet toegeschreven worden aan den beperkten tijd, waarin zij de schriftelijke proeven hunner bekwaamheid moesten afleggen, zoodat zij daardoor niet in staat waren geweest hun onderwerp eenigszins volledig te behandelen. Sommige schriftelijke proeven mochten echter uitstekend genoemd worden.

Bij het mondeling examen stegen de meeste candidaten in waarde. Zelden toch deed zich het geval voor, dat iemand, die uitstekend schriftelijk werk geleverd had, bij het mondeling onderzoek onvoldoende verkreeg, terwijl het tegenovergestelde geval zich menigmaal voordeed.

De totale indruk, dien enkelen maakten, was uitstekend, doch het waren uitzonderingen. Velen bezaten eene middelmatige feitenkennis en misten daarbij het juiste inzicht in het verband. Het schijnt, dat zeer velen zich hadden tevredengesteld met het memoriseeren van chronologiën of beknopte overzichten, zonder ooit meer uitgebreide werken te hebben gelezen of over den samenhang der feiten te hebben nagedacht.

Bij het onderzoek werd steeds de meeste nadruk gelegd op de nieuwe en nieuwste geschiedenis.

De kennis van de geschiedenis der oudheid en der middeleeuwen, ook voor zooverre die noodig is tot het rechte verstand van den nieuweren tijd, was gewoonlijk zeer gebrekkig. Dikwijls ook had men slechts uitsluitend werk gemaakt van den laatsten tijd en bleek de kennis van de 16de en 17de eeuw ontoereikend. Inzonderheid verdient nog opgemerkt te worden, dat de geschiedenis der 18de eeuw door de meeste candidaten te veel verwaarloosd wordt.

Nog dient hier vermeld te worden, dat de kennis van onze vroegere en niet minder die van onze tegenwoordige Staatsinrichting slechts bij weinige candidaten voldoende mocht heeten. Velen hadden van de samenstelling van onze Volksvertegenwoordiging en van haren werkkring al zeer gebrekkige voorstellingen en de verschillende meer beknopte of uitgebreide handleidingen, waaruit zij vol-

doende kennis hadden kunnen putten, bleken ongebruikt gebleven te zijn. Deze omstandigheid is dikwijls de oorzaak geweest van het lage of onvoldoende cijfer, dat vele candidaten bekwamen.

Kennis der natuur.

De algemeene plantkunde en de kennis van de meest bekende in het wild groeiende planten was slechts bij uitzondering voldoende en die der dierkunde veelal niet grondiger dan men van de candidaten voor de akte van onderwijzer mag vorderen.

De kennis van de hoofdpunten der physica was bij enkelen uitstekend en in de meeste gevallen beter dan die van dier- en plantkunde, doch nog te vaak onvoldoende.

In alle deelen van het onderzoek is gebleken, dat het velen aan eene goede leiding en aan eigen waarneming bij hunne studie ontbroken heeft.

Wiskunde.

Over het algemeen waren de resultaten van het examen in dit vak weinig bevredigend. Slechts 34 percent der geëxamineerden gaven blijken van zóóveel kennis, dat zij een cijfer konden behalen, dat als ruim voldoende kon worden aangemerkt. Van de overigen was 31 percent voor dit vak geheel onvoldoende, terwijl 35 percent een cijfer behaalde, dat van zeer twijfelachtige kennis getuigde, ofschoon de Commissie in die gevallen niet bepaald het » onvoldoende" durfde uitspreken.

Het schriftelijk examen was bij de meesten veel slechter dan het mondeling, terwijl bij het laatste de kennis van de meetkunde achterstond bij die van de algebra. Vooral bleek de bestudeering van het hoofdstuk der in- en omgeschreven veelhoeken en cirkels veel te wenschen te hebben overgelaten. Het kwam der Commissie voor, dat vele candidaten de studie der meetkunde tot aan de cirkels hadden voortgezet, maar dat zij het overige geheel of gedeeltelijk hadden verwaarloosd. Zelfs was er een candidaat, die erkende aan de cirkels nog niet veel te hebben gedaan.

De Commissie was dus genoodzaakt hare eischen zéér laag te stellen. Had zij die eischen ook maar eenigszins verhoogd, een veel grooter aantal zou geheel onvoldoende cijfers hebben behaald.

Teekenen.

Slechts van een zeer klein getal candidaten mag gezegd worden, dat zij een goed examen in het handteekenen aflegden. De groote meerderheid kon nauwelijks aan de matigst gestelde eischen voldoen.

Opmerkenswaardig is het, dat de uitkomsten van het onderzoek naar de kennis van de beginselen der perspectief van vele candidaten bevredigend waren, terwijl zij toch die kennis niet wisten toe te passen bij het schetsen van eene eenvoudige groep meetkunstige lichamen. De vervaardigde teekeningen leverden daarvan de duidelijkste bewijzen.

Het aangeven van schaduwen was mede over het algemeen gebrekkig.

Dankbaar voor het vertrouwen, waarmede zij door Uwe Excellentie mocht worden vereerd, legt de Commissie hiermede hare taak neder.

Namens de Commissie bovengenoemd,

De Voorzitter

W. B. J. Van Eyk.

VERSLAG der COMMISSIE, *welke in het jaar* 1886 *te Amsterdam zitting had, tot het afnemen van het examen ter verkrijging der akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres.*

De Commissie rekent zich ten plicht kortelijk de indrukken weer te geven, door haar in den loop van 't examen ontvangen, en neemt de vrijheid enkele opmerkingen, door haar gemaakt, daaraan toe te voegen.

Zij vleit zich, ook daardoor iets te kunnen bijdragen tot eene juiste kennis van de punten, die nog verbetering behoeven, en van de middelen, om daartoe te geraken.

Al het *schriftelijk werk* op éénen dag te maken, eischt van den candidaat eene inspanning, die te groot moet worden geacht, al geven ook, gelijk te Amsterdam het geval was, drie pauzen telkens eenige verademing.

De arbeid, op het einde van dien dag door de candidaten geleverd, getuigt dan ook, door de mindere zorg, aan inhoud en uiterlijk besteed, van eene zeer verklaarbare afmatting.

Wenschelijk zou dus wezen, het schriftelijk examen over twee dagen, elk van *vier* uren, te verdeelen. Aan sommige vakken kon dan ook wat meer tijd gegeven worden, en alzoo werd de taak der candidaten in tweeërlei opzicht vergemakkelijkt.

De dagen *tusschen* dien van 't schriftelijk werk en den aanvang van het mondelinge examen zijn voor de meeste examinatoren bijzonder druk, dewijl al het geleverde werk nauwkeurig moet worden beoordeeld, en de resultaten dier beoordeeling den voorzitter vóór den aanvang van het mondeling onderzoek moeten worden toegezonden.

(Zonderling mag het heeten, dat voor den arbeid gedurende die dagen in 's Rijks dienst verricht, geene vacatiegelden schijnen gedeclareerd te kunnen worden.)

De *duur* van het *mondeling* examen, voor elken candidaat over twee dagen verdeeld, beloopt voor ieder niet meer dan *vier* uren, buiten den tijd, dien hij aan het teekenen moet geven.

Niemand kan dit te veel noemen.

Wanneer echter 16 candidaten te gelijk worden opgeroepen, en elke candidaat $^3/_4$ *uur* in één vak wordt ondervraagd, verplicht dit den examinator tot 6 uren daags examineeren.

Dewijl deze inspanning den meesten wat sterk is, ware te overwegen, of niet liever 12 dan 16 candidaten voor elke twee dagen moeten opgeroepen worden.

Opgave van het aantal volledige examens in elk vak, met opgave van het aantal malen dat voor elk vak een voldoend en een onvoldoend eindcijfer is toegekend, voor de mannelijke en de vrouwelijke candidaten afzonderlijk.

1. *Schrijven.*

158 mannelijke candidaten, van welke 104 een voldoend en 54 een onvoldoend cijfer behaalden.

51 vrouwelijke candidaten, van welke 44 een voldoend en 7 een onvoldoend cijfer behaalden.

2. *Lezen.*

131 mannelijke candidaten, van welke 92 een voldoend en 39 een onvoldoend cijfer behaalden.

44 vrouwelijke candidaten, van welke 39 een voldoend en 5 een onvoldoend cijfer behaalden.

3. *Ned. taal.*

131 mannelijke candidaten, van welke 72 een voldoend en 59 een onvoldoend cijfer behaalden.

44 vrouwelijke candidaten, van welke 37 een voldoend en 7 een onvoldoend cijfer behaalden.

4. *Vormleer.*

112 mannelijke candidaten, van welke 73 een voldoend en 39 een onvoldoend cijfer behaalden.

44 vrouwelijke candidaten, van welke 34 een voldoend en 10 een onvoldoend cijfer behaalden.

5. *Rekenkunde.*

112 mannelijke candidaten, van welke 78 een voldoend en 34 een onvoldoend cijfer behaalden.

44 vrouwelijke candidaten, van welke 30 een voldoend en 14 een onvoldoend cijfer behaalden.

6. *Aardrijkskunde.*

100 mannelijke candidaten, van welke 78 een voldoend en 22 een onvoldoend cijfer behaalden.

41 vrouwelijke candidaten, van welke 33 een voldoend en 8 een onvoldoend cijfer behaalden.

7. *Geschiedenis.*

100 mannelijke candidaten, van welke 82 een voldoend en 18 een onvoldoend cijfer behaalden.

41 vrouwelijke candidaten, van welke 32 een voldoend en 9 een onvoldoend cijfer behaalden.

8. *Kennis der Natuurkunde.*

100 mannelijke candidaten, van welke 61 een voldoend en 39 een onvoldoend cijfer behaalden.

41 vrouwelijke candidaten, van welke 29 een voldoend en 12 een onvoldoend cijfer behaalden.

9. *Wiskunde.*

103 mannelijke candidaten, van welke 60 een voldoend en 43 een onvoldoend cijfer behaalden.

37 vrouwelijke candidaten, van welke 22 een voldoend en 15 een onvoldoend cijfer behaalden.

10. *Handteekenen.*

84 mannelijke candidaten, van welke 78 een voldoend en 6 een onvoldoend cijfer behaalden.

34 vrouwelijke candidaten, van welke 31 een voldoend en 3 een onvoldoend cijfer behaalden.

Vrijstelling op grond van art. 5, laatste lid, van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 74), of van art. 61 laatste zinsnede, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), werd verleend.

Voor het examen in wiskunde aan 6 mannelijke candidaten; en

Voor het examen in handteekenen aan 5 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke candidaat.

De indrukken, door de verschillende subcommissiën ontvangen, bij het examen in elk vak afzonderlijk, volgen hier in de orde, waarin de vakken genoemd worden in het programma, behoorende bij het Koninklijk besluit dd. 27 Maart 1885 (*Staatsblad* n°. 74).

Het lezen. Van een aantal candidaten was de voordracht zeer voldoende. In den regel wisten deze ook behoorlijk rekenschap te geven van het gelezene. Daartegenover stonden echter zeer velen, wier lezen door groote slordigheid ontsierd werd, niettegenstaande aan ieder candidaat de gelegenheid werd verschaft, vóór den aanvang van zijn mondeling examen het te lezen fragment rustig door te zien. Ook het verklaren van het gelezene liet bij deze candidaten veel te wenschen over. Terwijl sommigen blijkbaar in 't geheel niet begrepen wat zij gelezen hadden, schoten anderen te kort, waar het de toelichting van sommige uitdrukkingen of zinsneden gold.

Het schrijven. De meeste candidaten gaven in het schrift van hun opstel blijk, dat zij beter kunnen schrijven, dan hun schoonschrift zelf zou doen vermoeden. Dit werd dan ook in den regel met overhaasting vervaardigd en de tijd, daaraan besteed, met weerzin ontnomen aan de behandeling der overige deelen van 't schriftelijke werk.

Wanneer het schriftelijk examen niet over twee dagen wordt verdeeld, moet in overweging gegeven worden, de vervaardiging van het schoonschrift te stellen op de dagen van het mondeling examen, gelijk nu reeds met het teekenen gebeurt.

De Nederlandsche taal. Bij het schriftelijk taalwerk, bestaande uit een opstel, de verklaring van eenige dichtregelen en de behandeling van een onderwerp uit de spraakkunst, kon, bij eene welwillende beoordeeling, en rekening houdende met den beperkten tijd, waarover de candidaten te beschikken hadden, aan ongeveer de helft der ingeleverde stukken het praedicaat voldoende toegekend worden; een klein getal candidaten onderscheidden zich daarbij door meer dan middelmatig of door verdienstelijk werk. Onder de onvoldoende stukken kwam vele voor, dat van wonderlijke of ergerlijke taalfouten wemelde en van slordigheid of gebrekkige ontwikkeling blijken gaf.

Bij het mondeling onderzoek naar de spraakkunstige kennis der candidaten kon de meerderheid aan zeer bescheiden eischen niet voldoen. Ook candidaten, die blijken hadden gegeven, dat zij de taal wel wisten te gebruiken, hadden vaak uit het oog verloren, dat wie met goed gevolg taalonderwijs zal geven, een helder en goed geordend overzicht van de belangrijkste verschijnselen op het gebied der levende taal moet bezitten. In den regel ging geoefendheid in het verstaan en gebruiken der taal met voldoende grammaticale kennis gepaard. Bij het onderzoek naar de kennis der buigingsvormen deed zich bijna geregeld het verschijnsel voor, dat welke verbuiging ook gevraagd werd, de eerste opzet steeds verkeerd was; slechts enkele candidaten begrepen, dat zij daarbij in 't oog te houden hadden, naar welke type het gegeven woord verbogen moest worden. Verward was bij vele candidaten ook de kennis van de kenmerken der verschillende rededeelen, van de beteekenis der wijzen en tijden van de werkwoorden en van de kracht der verschillende voorzetsels en voegwoorden.

Bij het onderzoek naar de kennis der letterkunde gaven verscheidene candidaten bewijzen, dat zij zich met ernst voorbereid hadden. De meesten echter schoten te kort, zoowel wat de quantiteit als wat de qualiteit hunner letterkundige kennis betrof. Toch is eenige vooruitgang waar te nemen, daar de meerderheid der candidaten blijkbaar ingezien had, dat de kennismaking met fragmenten uit bloemlezingen weinig nut oplevert. Daartegenover stond echter een ander kwaad, namelijk dat thans vele candidaten de studie der letterkunde verwaarloosd hadden. Ook scheen velen geheel de gelegenheid ontbroken te hebben om van hunne indrukken van hetgeen zij gelezen hadden rekenschap te geven.

In het algemeen kan opgemerkt worden dat de vrouwecandidaten in lezen, Nederlandsche taal- en letterkunde beter voldeden dan de mannelijke.

De vormleer. Een zeer ongunstig oordeel moet de commissie uitspreken over de resultaten van haar onderzoek in dit leervak. Het geven van eene goede bepaling, zelfs het beschrijven van eenig bepaald lichaam was velen te moeilijk. De meesten konden zich een lichaam, dat, hoe weinig ook, van de gewone vormen afwijkt, nauwlijks voorstellen, zoodat van het teekenen van het netwerk weinig terecht kwam. Velen schenen de vormleer bij hunne studie voor de hoofdakte eenvoudig te hebben overgeslagen, omdat zij toch wiskunde moesten studeeren. Bovendien waren de meeste candidaten niet in staat de eenvoudigste waarheden op dit gebied den kinderen door eene teekening duidelijk te maken.

Het rekenen. Velen hadden zich met ernst op de studie van dit vak toegelegd. Voor het schriftelijk werk kon dan ook vele malen een zeer hoog, niet zelden het hoogste cijfer worden toegekend.

Minder vaak kon dit bij het mondeling onderzoek geschieden, en wel om de volgende redenen: 1°. bij het rekenen uit het hoofd hadden sommigen geen vlug gezicht op de getallen, waardoor al het gemakkelijke, dat uit verbindingen of ontbindingen voortvloeit, over het hoofd werd gezien en de opgaven werden opgelost, zooals men het schriftelijk zou doen; 2°. men had zich niet gewoon gemaakt aan eene juiste, heldere en volledige uitdrukking der gedachte. Slechts de helft van het antwoord werd gewoonlijk gegeven, de andere helft moest door navragen uitgelokt worden; 3°. veel ontbrak er nog aan de helderheid van enkele rekenkundige begrippen, zooals van afhankelijkheid, evenredigheid, limiet, onmeetbaarheid enz.; 4°. de kennis van de leer der evenredigheden was bij velen nog zeer twijfelachtig,

vooral waar het aankwam op de toepassing der eigenschappen, die ons in staat stellen eene onbekende te doen wegvallen door ééne evenredigheid uit twee evenredigheden af te leiden. Ook de toepassing van de leer der samengestelde evenredigheden was den meesten niet helder; 5°. bij het worteltrekken en bij de bewerkingen met benaderde getallen had men zich het werktuiglijk verrichten wel weten eigen te maken, maar liet het »waarom" nog al eens te wenschen over. Van de eenvoudigste handelsberekeningen, zooals effectenrekening, tijdrekening van betaling enz. had men weinig of geen kennis; 6°. bij het geven van bewijzen hing men nog al te veel aan het voorbeeld van het gevolgde leerboek en toonde men zich minder op zijn gemak, als men daarvoor moest afwijken.

De aardrijkskunde. Zeer velen schijnen nog steeds eene verkeerde richting te volgen. Te veel leggen zij zich toe op het topographisch gedeelte, op het geven van eenige feiten en namen, zonder zich rekenschap te geven van het verband, dat tusschen de verschillende verschijnselen bestaat en van de oorzaken, welke die feit in het leven hebben geroepen.

Het eigenaardige van een land of eene landstreek, en de omstandigheden die daarop gewerkt hebben, schijnen nog te weinig onder de aandacht van de studeerende onderwijzers gebracht te worden. Men stelt zich tevreden met het bestudeeren van een gewoon handboek, neemt daarvan zooveel mogelijk in zich op, maar denkt niet na en verwerkt niet. Toch liet ook het zuiver topographische en staatkundige gedeelte dikwijls veel te wenschen over. Op de vraag naar de ligging der landen ten opzichte van elkaar en naar de begrenzing, gaven de antwoorden dikwijls blijken van verregaande onwetendheid. De begrippen aangaande de meest bekende zaken uit de wiskundige aardrijkskunde, waren dikwijls slechts onvolkomen, of ontbraken geheel. De meeste candidaten gunnen zich blijkbaar geen tijd, om door eigene aanschouwing en werkzaamheid te komen tot een helder inzicht in de verschijnselen van het heelal en de gevolgen van deze hebben voor de aarde. Evenzoo ging het met de natuurkundige aardrijkskunde. Op de vraag naar het karakter en het ontstaan van het tropisch klimaat waren de antwoorden meermalen zeer onvolledig of onjuist. Zoo ook wanneer gevraagd werd naar verband tusschen de geographische breedte of de hoogte eener plaats en de temperatuur, of naar den invloed van de zon op het klimaat.

De geschiedenis. De studie der geschiedenis laat zeer veel te wenschen over. Velen schijnen die studie te bepalen tot het van buiten leeren van een chronologisch overzicht, terwijl sommigen hiervan nog veel scheinen vergeten te zijn. Bij de beschouwing van eenig tijdperk der vaderlandsche geschiedenis, met betrekking tot het buitenland, gelijk in den regel werd gedaan, bleken maar weinigen eene meer degelijke studie van de geschiedenis te hebben gemaakt; zelfs waren er, die toonden ook van de vaderlandsche geschiedenis al zeer weinig te weten.

De kennis der natuur. Het onderzoek bepaalde zich hoofdzakelijk tot die dieren, planten en natuurwerkingen, welke onder ieders aandacht vallen en voor de lagere school van het meeste gewicht zijn. Over het algemeen moet het resultaat zeer treurig genoemd worden. Velen ontbrak eenigszins voldoende kennis van de meest belangrijke inlandsche dieren en planten en de meest eenvoudige natuurverschijnselen. Niet zelden werd het skelet van een roofdier gehouden voor dat van een knaagdier, of dat van den kop eens vogels voor dat van een vischkop. Wat door de candidaten omtrent de ademhaling en de voeding der planten werd meegedeeld, was soms pijnlijk aan te hooren. Wanneer al eene enkele maal het onderzoek zich uitstrekte tot eenige verschijnselen omtrent het licht, het magnetisme, de electriciteit en het geluid, dan bleek dat slechts weinige candidaten aan de meest bescheidene eischen konden voldoen. Dikwijls gebruikten de candidaten de woorden kracht, arbeid, arbeidsvermogen en bleek bij onderzoek, dat zulke woorden voor henzelven slechts klanken waren zonder beteekenis. Weinigen schenen te beseffen, dat ook hunne kennis der natuur in hoofdzaak eene ervaringswetenschap moet zijn, en dat de waarde van de beoefening daar van voor een groot deel gelegen is in het waarnemen zelf.

De wiskunde. De tijd voor het schriftelijke werk was te kort. Duidelijk bleek dit uit het groot getal candidaten, die bij het mondeling examen voldoende kennis bleken te bezitten, terwijl hun schriftelijk werk het tegendeel deed vermoeden. Wellicht is daaraan te wijten, dat ook de vorm van het schriftelijke werk zooveel te wenschen overliet, zelfs bij hen, die wel blijken gaven van inzicht. Bij het mondeling examen voldeden enkelen zeer goed, het meerendeel niet. Aan juistheid van uitdrukking werd zoo weinig waarde gehecht, dat zelden eene definitie niets te wenschen overliet. Menigmaal moest aangewezen worden, dat geen betoog goed kan zijn, als niet nauwkeurig het punt van uitgang en het doel wordt aangewezen. Evenmin als bij meetkunde werd bij algebra de waarde gevoeld van een correct betoog. Dewijl de studie van laatstgenoemd vak gewoonlijk terstond gericht wordt op de practische toepassing, hadden velen, naar 't schijnt, daarbij in 't geheel niet aan bewijzen gedacht. Met de vaardigheid in 't gebruiken en behandelen van algebraïsche vormen was 't dan ook over 't algemeen beter gesteld.

Het handteekenen. Het onderzoek naar de bedrevenheid in het teekenen van eenige eenvoudige vlakversiering en in het schetsen daarvan op het bord leverde een resultaat, dat vrij wel bevredigend mocht heeten. Sommigen hadden dan ook alleen daaraan te danken, dat hun ten slotte nog een voldoend cijfer voor het handteekenen kon worden toegekend. Minder gelukkig waren de meesten candidaten in het schetsen en schaduwen van eene eenvoudige groep meetkunstige lichamen. 't Bleek dat velen hunner het schaduwen geheel als een bijzaak beschouwden, zoodat zij daarvan weinig werk hadden gemaakt. Ook de toepassing van de leer der doorzichtkunde liet bij het schetsen der groep heel wat te wenschen over. Zelfs van hen, die voor de kennis dier leer een voldoend cijfer kregen, maakten velen nog grove fouten. Bij een goed deel der candidaten was de kennis echter hoogst onbeduidend, of bleek zij het resultaat van oppervlakkige werktuigelijke beoefening, zoodat het scheen, als hadden zij zich bepaald tot het van buiten leeren van een deel van eenig handboek, zonder zich moeite te geven tot het begrijpen van het geleerde.

De Commissie, dankbaar voor het in haar gesteld vertrouwen, rekent zich met het uitbrengen van dit verslag aan het einde van de haar opgedragen taak.

Namens haar:

POUTSMA, *Voorzitter.*

L. GERHARDT, *Secretaris.*

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *welke in* 1886 *belast is geweest met het afnemen van het hoofdonderwijzers-examen te Deventer.*

Voor het examen hadden zich aangemeld 128 mannelijke en 8 vrouwelijke candidaten. Het kwam der commissie in hare voorloopige vergadering op 6 Juni 1886 wenschelijk voor, de 8 onderwijzeressen het eerst mondeling te examineeren.

Van de 128 mannelijke candidaten kwamen 125 op voor het schriftelijk examen, terwijl alle vrouwelijke daaraan deelnamen. Tijdens dit examen trokken zich 14 candidaten terug, namelijk 1 vrouwelijke en 13 mannelijke.

Bij 't mondeling examen bleven nog 5 mannelijke candidaten weg, zoodat in 't geheel mondeling geëxamineerd werden 7 vrouwelijke en 114 mannelijke.

Aan 3 vrouwelijke en 35 mannelijke candidaten kon de verlangde akte worden uitgereikt, terwijl er 4 en 72 moesten worden afgewezen. Van de geslaagde candidaten hadden 13 geen enkel onvoldoend cijfer, terwijl 22 in *één* en 3 in *twee* bijvakken beneden het vereischte peil bleven.

Naar 't oordeel der commissie zou deze uitslag ongetwijfeld gunstiger geweest zijn, indien voor 't schriftelijk examen meer tijd beschikbaar was geweest; 't werk toch van vele candidaten gaf blijken te over van eene zenuwachtige gejaagdheid, die zeker van een zeer nadeeligen invloed is geweest op de behandeling van het opgegeven werk. Het geval deed zich voor, dat het gebrekkige schriftelijk werk beslissend was voor de afwijzing, terwijl meermalen een goed of zeer goed mondeling examen te nauwernood dat gebrekkige werk kon goedmaken. Zeer enkele malen deed zich echter ook het tegenovergestelde verschijnsel voor.

De commissie gebruikte bij haar oordeel over de kennis der candidaten in ieder vak de volgende qualificatiën, respectievelijk aangewezen door de voorgevoegde cijfers:

1. Zeer gering.
2. Gering.
3. Volstrekt onvoldoende.
4. Niet voldoende.
5. Voldoende.
6. Ruim voldoende.
7. Goed.
8. Zeer goed.
9. Uitmuntend.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het resultaat van het examen in elk der vakken, vermeld in 't programma behoorende bij 't Koninklijk besluit van 27 Maart 1885.

VAKKEN.	Aantal examens.	Aantal malen dat werd toegekend het cijfer									Aantal malen dat het examen beneden voldoende bleef.		Aantal malen dat het examen voldoende of meer dan voldoende was.	
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	Volstrekt aantal malen.	Percentsgewijze.	Volstrekt aantal malen.	Percentsgewijze.
A. Vrouwelijke candidaten.														
Lezen	7	»	»	»	»	2	3	2	»	»	0	0 pct.	7	100 pct.
Schrijven. . .	4	»	»	»	»	1	2	1	»	»	0	0 »	4	100 »
Nederlandsche taal	7	»	1	2	»	1	2	1	»	»	3	43 »	4	57 »
Vormleer. . .	6	»	»	»	1	3	»	2	»	»	1	16⅔ »	5	83⅓ »
Rekenen . . .	6	»	»	»	2	2	1	1	»	»	2	33⅓ »	4	66⅔ »
Aardrijkskunde.	5	»	»	1	»	»	3	»	1	»	1	20 »	4	80 »
Geschiedenis. .	5	»	»	1	»	2	1	1	»	»	1	20 »	4	80 »
Natuurkunde .	6	»	»	1	»	2	1	1	1	»	1	16⅔ »	5	83⅓ »
Wiskunde . .	4	»	»	1	1	1	»	1	»	»	2	50 »	2	50 »
Handteekenen .	5	»	»	»	»	2	3	»	»	»	0	0 »	5	100 »
B. Mannelijke candidaten.														
Lezen	95	2	1	6	16	28	23	17	1	1	25	26⅓ pct.	70	73⅔ pct.
Schrijven. . .	59	»	1	2	9	22	15	10	»	»	12	20⅓ »	47	79⅔ »
Nederlandsche taal	95	4	9	14	16	26	12	11	3	»	43	45¼ »	52	54¾ »
Vormleer. . .	84	»	3	4	13	23	21	15	4	1	20	23⅘ »	64	76⅕ »
Rekenen . . .	84	»	3	13	12	36	9	8	3	»	28	33⅓ »	56	66⅔ »
Aardrijkskunde	78	»	2	6	18	20	20	12	»	»	26	33⅓ »	52	66⅔ »
Geschiedenis. .	78	»	4	13	22	22	12	4	1	»	39	50 »	39	50 »
Natuurkunde .	69	»	4	10	13	13	12	10	6	1	27	39 »	42	61 »
Wiskunde . .	70	1	4	11	13	21	13	4	3	»	29	41½ »	41	58½ »
Handteekenen .	63	»	»	5	16	16	13	10	3	»	21	33⅓ »	42	66⅔ »

VAKKEN.	Aantal examens.	Aantal malen dat werd toegekend het cijfer									Aantal malen dat het examen beneden voldoende bleef.		Aantal malen dat het examen voldoende of meer dan voldoende was.	
		1.	3.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	Volstrekt aantal malen.	Percentsgewijze.	Volstrekt aantal malen.	Percentsgewijze.
C. Alle candidaten														
Lezen	102	2	1	6	16	30	26	19	1	1	25	24½ pct.	77	75½ pct.
Schrijven . . .	63	»	1	2	9	23	17	11	»	»	12	19 »	51	81 »
Nederlandsche taal	102	4	10	16	16	27	14	12	3	»	46	45 1/10 »	56	54 9/10 »
Vormleer . . .	90	»	3	4	14	26	21	17	4	1	21	23 1/3 »	69	76 2/3 »
Rekenen . . .	90	»	3	13	14	38	10	9	3	»	30	33 1/3 »	60	66 2/3 »
Aardrijkskunde	83	»	2	7	18	20	23	12	1	»	27	32½ »	56	67½ »
Geschiedenis. .	83	»	4	14	22	24	13	5	1	»	40	48 1/5 »	43	51 4/5 »
Natuurkennis .	75	»	4	11	13	15	13	11	7	1	28	37 3/5 »	47	62 2/5 »
Wiskunde . .	74	1	4	12	14	22	13	5	3	»	31	42 »	43	58 »
Handteekenen .	68	»	»	5	16	18	16	10	3	»	21	31 »	47	69 »

Tot toelichting van bovenstaande tabellen diene nog, dat het verschil in de getallen, welke aanduiden hoeveel malen in elk vak werd geëxamineerd, ontstaan is, doordat de adspiranten, welke mededeeling vroegen als ze op een der beide hoofdvakken een onvoldoend cijfer kregen, zich na die mededeeling verwijderden. Slechts enkelen wenschten geene mededeeling en bleven 't geheele examen over.

In betrekking tot den leeftijd blijkt, dat op 1 Juli 1886 bereikt den leeftijd van:

	JAREN:												
	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32
Vrouwelijke candidaten	»	1	2	1	1	1	»	»	1	1	»	»	»
Mannelijke candidaten	4	17	28	13	19	19	7	11	4	2	2	1	1
Totaal	4	18	30	14	20	20	7	11	5	3	2	1	1
Van dezen slaagden:													
Vrouwelijke candidaten	»	»	1	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»
Mannelijke candidaten	3	9	9	4	5	1	1	1	1	1	»	»	»
Totaal	3	9	10	4	5	2	1	1	2	1	»	»	»

Het examen gaf verder, wat betreft de vakken, waarover het liep, aanleiding tot de volgende opmerkingen:

a. Lezen en Nederlandsche taal.

Bij het *lezen en verklaren van 't gelezene* trok de gebrekkige woordenkennis van velen de aandacht der commissie. Woorden als *nabetrachting*, *paardenwed*, *godshuis*, *klaplooper*, *kerstnacht*, *generen* en *geneeren* bleken hun onbekende woorden te zijn; *lazary* en *boekweit* waren twee planten, beweerde een candidaat; een ander hield een *gasthuis* voor een *soort van herberg*; een derde verklaarde het woord *toorts*, door *baken* of *kustlicht*; een vierde de uitdrukking *buiten kijf* door *vredelievend*; een vijfde meende dat *verzaken vervullen* en *ontbranden wegbranden* was; een zesde dat *onnoozel* het best »omschreven" werd door *onwaardig* enz.

Wat de *grammatica* betreft, van velen was ze voldoende, doch er waren er ook wier kennis uiterst gering kon genoemd worden, voor wie zwakke en sterke verbuiging der bijvoeglijke naamwoorden onbekende klanken waren; die het zelfstandig en bijvoeglijk gebruik van een voornaamwoord niet konden onderscheiden; die beweerden nooit van klassen der sterke werkwoorden te hebben gehoord; die de volgende fouten hadden geschreven, soms wilden verdedigen: het verheug*d* mij, hij wordt verlei*dt*, het is gebleeken, gij tra*d*, enz. Een candidaat sprak van een werkwoord *issen*, waarvan nog: *hij is*, en bracht dit in verband met de opmerking dat onze taal ontleend was aan het Duitsch. Iemand noemde: *hij is ziek*, een gezegdeszin en beriep zich daarbij op de spraakkunst van Terwey. Voor velen was er in het gebruik van het werkwoord »kunnen" geen onderscheid tusschen: *hij kan komen* en *hij kan loopen*. Ook liet bij een groot deel der candidaten de kennis der spelregels veel te wenschen over.

Het onderzoek naar de bekendheid met de *voornaamste voortbrengselen der Nederlandsche letterkunde* gaf weinig stof tot tevredenheid. Behoudens gunstige uitzonderingen had het gros der candidaten een, twee, hoogstens drie boeken of gedichten gelezen en was de keuze der meesten op *Majoor Frans*, *'t Huis Lauernesse* of *Ferdinand Huyck* gevallen; doch wat ze er van mededeelen konden bad luttel te beteekenen. Even gebrekkig gaven ze den inhoud van

een gedicht terug, dat ze heetten »bestudeerd" te hebben. Da Costa's *Hagar* of diens *Vijf en twintig jaren* schenen bijzonder in trek te zijn. Sommigen hadden Vondels *Lucifer* of Hoofts *Warenar* gelezen; anderen Vondels *Gijsbrecht* »bestudeerd", maar met weinig vrucht. Vroeg men aan de laatsten: wat trekt u 't meest in de »Gijsbrecht" aan, dan volgde onmiddellijk het antwoord »de Reien" zooals: »O Kerstnacht, schooner dan de dagen" of »Waar werd oprechter trouw" enz. Maar op de vragen: hoe komt die Kerstnacht hierbij te pas, of wie was Herodes en wat heeft die met het stuk te maken, of wat beteekent dat tweede couplet: »Hij poogt d'onnoozle te vernielen, enz." bleven op een paar na, allen die 't gelezen hadden, het antwoord schuldig.

Of sommigen geen hulp bij de keuze van hun lectuur hebben of vragen, is der commissie natuurlijk onbekend, doch zij zou haast tot die conclusie moeten komen. Hoe laat het zich anders verklaren dat een der candidaten niets »bestudeerd" had dan Huyghens' *Kostelijk Mal*, een ander diens *Zeestraat*, een derde Geels *Gesprek op den Drachenfels?*

De commissie kreeg den indruk dat maar al te veel het lezen van een of ander meesterstuk onzer letteren als bijwerk beschouwd wordt en dat om in twee jaar »klaar" te zijn voor de hoofdacte, de grammatica met het leeuwendeel van den studietijd gaat strijken. Dat het kunnen verstaan en verklaren van wat men leest voor de practijk in de school onmisbaar is, wordt veel te veel over 't hoofd gezien.

b. *Schrijven.*

In 't *groot* schrijven bleken velen zich niet genoeg geoefend te hebben. Het *middelsoort* en vooral het *klein* schrift waren meer bevredigend en daarom kon aan zooveel candidaten een voldoend cijfer worden gegeven.

c *Vormleer.*

Het examen voor iederen candidaat was gesplitst in drie deelen:

1. de verklaring van een of ander werkstuk of vraagstuk voor leerlingen, om daaruit de bedrevenheid van den candidaat in de mededeeling zijner kennis aan de leerlingen te leeren kennen;

2. de bespreking van een of meer meetkundige lichamen of recht- en kromlijnige figuren, ten einde daaruit zijne kennis te kunnen beoordeelen; en

3. eenige berekening van oppervlak of inhoud van een vlakke figuur of een lichaam uit het gebied der vormleer.

Uit het examen van die beneden voldoende bleven bleek, dat zij het leervak vormleer weinig of niet hadden beoefend. Zij gaven blijken, dat hun voorstellingsvermogen weinig ontwikkeld was. Het teekenen van netwerken en het oplossen van eenvoudige vraagstukken liet veel te wenschen over. Het vergelijken van twee of meer lichamen met elkaar, het geven van duidelijke verklaringen, viel velen hoogst moeilijk

d. *Rekenen.*

Van de 119 schriftelijke examens waren er 69, d. i. 58 pct., onvoldoende. Vooral de beide eerste opgaven — meer rechtstreeksche toepassingen van de theorie der rekenkunde — gingen boven de krachten van vele candidaten. Zoo werd de eerste, betrekking hebbende op de leer der evenredigheden, door slechts 40 pct. der candidaten voldoende beantwoord, — de tweede, aan de theorie van den grootsten gemeenen deeler ontleend, door niet meer dan 12 pct. Van n°. 1 werd door 10 pct. der candidaten het omgekeerde bewezen.

Het mondeling examen gaf tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding. Als altijd liet de uitdrukking der gedachten en de verklaring van die gedeelten uit de theorie der rekenkunde, waarop het in de lagere school vooral aankomt, dikwijls veel te wenschen over.

e. *Aardrijkskunde*

Bij 't examen in dit vak kregen 27 candidaten onvoldoende, 56 voldoende; het schriftelijk examen had dezelfde uitkomst geleverd, zoodat er evenveel door 't mondeling examen waren vooruitgegaan als achteruit.

Toch beantwoordde, met het oog op de gemakkelijkheid der opgegeven onderwerpen — »Mississippi-vlakte" of »vergelijk Nederland met Denemarken" — het schriftelijk werk niet aan billijke verwachtingen. Eene geregelde behandeling kwam slechts zelden voor, ook dikwijls niet bij een, wier kennis meer dan voldoende was.

Het mondeling examen gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen: De kennis van Nederland en vooral van zijne koloniën liet bij velen te wenschen over, die der overige landen van Europa leverde meer stof tot tevredenheid, terwijl het aantal dergenen, die ook maar eene vrij beknopte kennis der werelddeelen buiten Europa bezaten, te gering was. Juiste voorstelling ontbrak te veel, even als de kennis dier namen, welke zelfs in een eenvoudig schoolboek niet gemist worden.

Tegenover dit alles staat dat velen blijk gaven van degelijke kennis, ook van de verschijnselen uit het gebied der wis- en natuurkundige aardrijkskunde, een gevolg van ernstiger studie, doch in de meeste gevallen ook van betere opleiding.

Geschiedenis.

Het oordeel over het afgelegde examen in dit vak kan in 't algemeen niet gunstig zijn. De oude geschiedenis was blijkbaar maar door zeer weinigen bestudeerd. Met de geschiedenis der middeleeuwen was 't nog treuriger gesteld. Iets beter was 't met de nieuwe geschiedenis. De kennis der vaderlandsche geschiedenis, vooral van den laatsten tijd, en die onzer staatsregeling, was maar bij zeer weinigen voldoende.

Dat bij de studie der geschiedenis het gebruik van historische kaarten van groot belang is, scheen velen onbekend.

g. *Kennis der natuur.*

Het examen in dit vak werd alleen mondeling afgenomen. Volgens 't oordeel der commissie moet de ongunstige uitslag van dit examen voor zoovele candidaten hoofdzakelijk geweten worden aan de omstandigheid, dat zeer velen hunner bijna niets *zelf* hadden waargenomen, dat ze voldoende kennis meenden te hebben verkregen door het *lezen* van 't een of ander werkje over dieren en planten of over physica. Vandaar dikwijls die volslagen onbekendheid met de meest gewone dier- en plantvormen, met de eenvoudigste verschijnselen op 't gebied der natuurkunde. Met genoegen kan de commissie er echter tevens op wijzen, dat ook vele candidaten blijken gaven op de juiste wijze te hebben gewerkt, de natuur ook te hebben bestudeerd in de natuur. Vandaar dat er nog betrekkelijk veel *hooge* cijfers konden worden toegekend.

h. *Wiskunde.*

Zooals uit bovenstaande tabel blijkt, was het examen in de wiskunde niet gunstig te noemen, Voor een groot deel meent de commissie dit te moeten toeschrijven aan den te korten tijd, die voor het schriftelijk werk kon beschikbaar gesteld worden; maar daarentegen is ook bij het mondeling onderzoek duidelijk gebleken, dat verscheidene candidaten zich zeer onvoldoende voorbereid aan het examen hebben onderworpen, daar enkele adspiranten veel voorkomende stelkundige herleidingen niet kenden, niet op de hoogte waren van de eigenschappen der vergelijkingen, of geen begrip toonden te hebben van de gelijkvormigheid der figuren, het meten van hoeken, enz. Met genoegen wijst de commissie op enkele gunstige uitzonderingen, op eene vrouwelijke candidaat, die alle vraagstukken goed had opgelost, en op een viertal mannelijke candidaten, wier mondeling examen uitmuntend mag genoemd worden.

i. *Handteekenen.*

Voor het teekenen naar de natuur werd een groep genomen, bestaande uit kubus en prisma; voor het teekenen naar plaat eene eenvoudige randversiering, terwijl, na het mondeling examen in perspectief, nog gevraagd werd een bladvorm op het bord te schetsen.

Bij een groot deel der candidaten bepaalde zich de kennis der perspectief tot het geheel machinaal in perspectief brengen van eene of andere figuur; sommigen konden ook zelfs

dat niet. Van eenig inzicht in de gronden der perspectief was bij deze candidaten geen sprake.

Eene groote minderheid echter bleek met vrucht die gronden bestudeerd te hebben; sommigen wisten zich zelfs uitstekend rekenschap te geven van eenvoudige perspectivische verschijnselen en die te verklaren.

Hetzelfde geldt voor het teekenen naar de groep. Getuigde het werk van velen van goed zien en handig teekenen, daartegenover stond dat van meerderen, waaruit bleek dat de vervaardigers niet in staat waren de eenvoudigste perspectivische verschijnselen waar te nemen en weer te geven. Ook het teekenen naar vlak-ornament op papier en bord had (de eenvoud der opgave in aanmerking genomen) beter kunnen en moeten zijn. Toch kan met genoegen geconstateerd worden, dat er ook bij deze afdeeling van 't examen goede teekeningen waren. Ernstiger studie en vooral betere leiding zouden de resultaten zeer zeker gunstiger doen zijn.

De commissie meent haar verslag niet te mogen eindigen, zonder de wenschelijkheid te hebben uitgesproken van het weder opnemen der paedagogie onder de vakken van het examen voor de hoofdakte; terwijl ze ten slotte er nogmaals op moet wijzen, dat het haar van hoog belang voorkomt meer tijd beschikbaar te stellen voor het uitwerken der schriftelijke opgaven. Zij meent, dat aan dit laatste kan worden voldaan door òf, bij behoud van den tegenwoordigen duur van 't schriftelijk examen, dit te beperken tot Nederlandsche taal, rekenen en wiskunde, òf den duur er van te verlengen met één dag, waardoor dan tevens de mogelijkheid zou ontstaan ook in natuurkennis schriftelijk te examineeren.

R. C. Nieuwenhuys, *Voorzitter.*

J. T. H. A. Later, *Secretaris.*

VERSLAG der COMMISSIE, *in* 1886 *te Groningen belast met het afnemen der examens voor de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking dd. 13 Mei 1886, n°. 1374[1], afd. O, tot het afnemen van de aan het hoofd dezer genoemde examens, bestond uit de heeren:

jhr. mr. W. C. A. Alberda van Ekenstein, schoolopziener in het district Groningen, voorzitter;

J. N. Valkhoff, schoolopziener in het arrondissement Heerenveen;

J. Bubberman, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden;

R. Rijkens, schoolopziener in het arrondissement Onderdendam;

dr. J. W. A. Renssen, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Sappemeer;

G. Van Milligen, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Groningen;

J. Van den Berg, directeur der Rijksnormaallessen te Groningen;

R. W. Keizer, hoofd eener lagere school te Groningen;

L. B. Fikkert, schoolopziener in het arrondissement Hoogezand;

J. Mesdag, adsistent aan het chemisch laboratorium te Groningen;

terwijl tot plaatsvervangers waren benoemd de heeren:

J. Heeringa Gz., onderwijzer aan de Rijkskweekschool voer onderwijzers te Groningen;

P. Winterwerp, hoofd eener lagere school te Groningen.

In de eerste, den 23sten Mei te Groningen gehouden bijeenkomst constitueerde zich de commissie en verdeelde zij zich, na het lid Van Milligen tot haren secretaris te hebben benoemd, in de volgende sub-commissiën:

voor Nederlandsche taal en lezen de heeren Valkhoff en Keizer;

voor rekenen en vormleer de heeren Van Milligen en Van den Berg;

voor aardrijkskunde de heeren Renssen en Mesdag;

voor geschiedenis de heeren Fikkert en Renssen;

voor kennis der natuur de heeren Mesdag en Rijkens;

voor wiskunde de heeren Rijkens en Fikkert;

voor handteekenen en schrijven de heeren Bubberman, Valkhoff en Van den Berg;

voor aardrijkskunde, geschiedenis, kennis der natuur, wiskunde en handteekenen werden ieder der eerstgenoemden als examinatoren, de laatstgenoemden als bijzitters aangewezen, terwijl voor Nederlandsche taal en lezen de heeren Valkhoff en Keizer, voor rekenkunde en vormleer de heeren Van Milligen en Van den Berg, beurtelings ieder voor een onderdeel als examinator of als bijzitter zouden fungeeren.

De voorzitter wenscht zich tot taak te stellen den geheelen gang van het examen gedurig na te gaan. Hij werd om die reden niet belast met een bepaald onderdeel van het examen.

In de tweede vergadering der commissie, op 9 Juni gehouden, bracht iedere sub-commissie een dubbeltal opgaven voor het schriftelijk examen ter tafel. Na van al die opgaven met zorg kennis te hebben genomen, deed de commissie daaruit eene keus en werd den secretaris opgedragen die opgaven onder de noodige waarborgen voor geheimhouding, in voldoend aantal te doen drukken.

Aangezien het examen, dus ook het schriftelijke, voor iederen candidaat op één dag niet langer dan 6 uren mag duren, werd die tijd zoodanig verdeeld, dat zou worden besteed: aan het schrijven en Nederlandsche taal 2 uren, aan rekenen $1^1/_4$, aan wiskunde $1^1/_4$, aan aardrijkskunde $^3/_4$ en aan geschiedenis $^3/_4$ uur.

Bij het mondeling examen werden telken reize 12 candidaten opgeroepen, die steeds ieder afzonderlijk werden ondervraagd. Ieder hunner werd geëxamineerd:

voor lezen en Nederlandsche taal . .	45	minuten;
» rekenen en vormleer.	45	»
» aardrijkskunde	30	»
» geschiedenis	30	»
» kennis der natuur.	30	»
» wiskunde.	40	»
» handteekenen	2 u. 45	»

zoodat het mondelinge examen en het handteekenen voor iederen candidaat in twee dagen 6 u. 25 m. innam.

Bij den voorzitter der commissie hadden zich op den bepaalden tijd aangemeld 168 candidaten, te weten 165 mannelijke en 3 vrouwelijke. Een mannelijke kon niet tot het examen worden opgeroepen, omdat hij geen volledig getuigschrift van tweejarigen schooldienst kon overleggen.

Den 21sten Juni kwamen voor het schriftelijk examen op 157 mannelijke en de 3 vrouwelijke candidaten. De mondelinge examens werden gehouden van 12—24 Juli en van 28 Juli—14 Augustus. Op den 26sten en 27sten Juli kon geen examen gehouden worden, omdat de lokalen, te Groningen schier uitsluitend voor dat doel geschikt, op die dagen niet beschikbaar waren.

De examens duurden iederen dag van 's morgens 8 tot 's namiddags 4 uren, met één uur pauze van $11^1/_2$—$12^1/_2$ uur.

De uitslag van het examen was dat zich 20 mannelijke candidaten terugtrokken, 85 werden afgewezen en 52 toegelaten. De 3 vrouwelijke candidaten slaagden.

Voor de waardeering der bekwaamheid van de candidaten

waren aangenomen de cijfers 1—6, waarvan de beteekenis was: 1 zeer slecht, 2 slecht, 3 onvoldoende, 4 voldoende, 5 goed, 6 zeer goed.

De volgende staat toont aan hoeveel malen voor elk vak ieder dier cijfers is toegekend.

HOOFDONDERWIJZER.

VAKKEN.	Aantal candidaten voor ieder vak geëxamineerd.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer					
		1	2	3	4	5	6
De Nederl. taal . .	108	1	3	23	64	17	0
Het rekenen . . .	118	1	10	20	62	23	2
Het lezen	108	0	0	14	77	17	0
Het schrijven. . .	156	0	1	31	113	11	0
De aardrijkskunde .	94	2	6	17	46	18	5
De geschiedenis . .	105	0	7	30	47	18	3
De kennis der natuur	98	2	15	19	33	23	6
De vormleer . . .	118	3	13	28	58	16	0
De wiskunde . . .	98	0	13	33	40	9	3
Het handteekenen .	100	0	3	20	64	12	1
Totalen . .	1103	9	71	235	604	164	20

5 candidaten hadden akte voor wiskunde, 8 voor teekenen.

HOOFDONDERWIJZERES.

VAKKEN.	Aantal candidaten voor ieder vak geëxamineerd.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:					
		1.	2.	3.	4.	5.	6.
De Nederl. taal . .	3	0	0	0	2	1	0
Het rekenen . . .	3	0	0	0	3	0	0
Het lezen	3	0	0	0	1	2	0
Het schrijven. . .	3	0	0	0	3	0	0
De aardrijkskunde .	3	0	0	0	2	1	0
De geschiedenis . .	3	0	0	0	3	0	0
De kennis der natuur	3	0	0	1	2	0	0
De vormleer . . .	3	0	0	1	2	0	0
De wiskunde . . .	3	0	0	1	2	0	0
Het handteekenen .	3	0	0	0	3	0	0
Totalen . .	30	0	0	3	23	4	0

Het examen gaf de Commissie aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Als algemeene bedenking geldt, dat ook aan deze Commissie de tijd voor het schriftelijk werk bestemd, veel te kort voorkomt. Dit werk getuigde maar al te zeer van gejaagheid en bij de beoordeeling moest daarmede rekening worden gehouden. Kon er worden besloten voor dit werk twee dagen beschikbaar te stellen, verscheidene candidaten zouden stellig beter werk leveren dan bij de tegenwoordige regeling.

De Commissie had gaarne gezien, dat het schriftelijk werk, door ieder der zes Commissiën op te geven, hetzelfde was geweest en dat daarom door Uwe Excellentie eene keus werd gedaan uit opgaven door ieder dier Commissiën op te zenden. Zij meent dat de eenparigheid, wel nooit volkomen te bereiken, op die manier althans gedeeltelijk zou worden verkregen. De voorzitter wendde zich te dien einde tot Uwe Excellentie met de vraag, of het denkbeeld der Commissie voor verwezenlijking vatbaar zou zijn. Uit het antwoord van Uwe Excellentie bleek echter, dat dergelijke maatregel met art. 9 van het Koninklijk besluit van 27 Maart 1885 (*Staatsblad* n°, 74) bezwaarlijk in overeenstemming is te achten. De Commissie meent, dat, bij eene eventueele wijziging van dat besluit, de maatregel ernstige overweging zal verdienen. Het doen drukken der opgaven ter Landsdrukkerij zou bovendien meer waarborgen voor geheimhouding geven.

De uitkomst van het examen kan voor de mannelijke candidaten niet gunstig worden genoemd. Slechts 33 pct. ruim konden worden toegelaten. Bij 1103 examens moest 315 maal een onvoldoend cijfer worden toegekend, waartegenover niet meer dan 184 meer dan voldoende. Te betreuren is het dat sommige candidaten zich aanmelden die zelf verklaren, dat zij voor een of ander vak zich niet voldoende hadden voorbereid. Er waren er zelfs die met de eischen van het programma ten eenenmale onbekend bleken. De algemeene indruk was, dat tal van candidaten na hun onderwijzersexamen te weinig hadden voortgewerkt. Dit geldt vooral het vak: de kennis der natuur.

Nederlandsche taal. Bleek het bij sommige candidaten, dat zij de spraakkunst grondig hadden bestudeerd en kon 18maal een meer dan voldoend cijfer worden gegeven, bij ¼ gedeelte der candidaten was de kennis volstrekt onvoldoende. Bij eenigen bleek uit het schriftelijk werk, dat ze het onderscheid tusschen taal- en redekundig ontleden niet kenden. Niet alleen was de kennis van de wijzen der werkwoorden en haar gebruik, van de kracht der voor- en achtervoegsels dikwijls onvoldoende, maar eenigen faalden bijv. in het gebruik van de verschillende naamvallen der voornaamwoorden, zoodat ze de regels voor de vormverandering slechts werktuigelijk schenen te volgen. Maar al te vaak bleek onbedrevenheid in de toepassing, zoodat er bij het zoeken van regels en voorbeelden alleen met zinnen uit het leerboek kon geantwoord worden. Vooral uit het schriftelijk werk werd het opnieuw duidelijk, dat vele candidaten hunne taalkennis alleen uit het leerboek hadden opgedaan, dat ze die niet hadden verwerkt en zich veel te weinig hadden geoefend in het schriftelijk uitdrukken hunner gedachten. Vandaar nog zooveel fouten tegen verbuiging en vervoeging, tegen de woordvoeging en eene goede woordenkeus. Hadden velen hunne lectuur zich meer en beter ten nutte gemaakt met het oog op de taalkennis, ze zouden meer vrucht van hunne studie, meer voldoening van hunne inspanning hebben geoogst.

Dat de taal en de stijl van het schriftelijke werk soms veel te wenschen overlieten, ligt in het bovenstaande reeds opgesloten.

Wat de letterkunde aangaat, was van de meeste candidaten, naar de bescheiden eischen van het programma te rekenen, de kennis voldoende te heeten. Die kennis bewoog zich echter binnen een zeer eng kringetje. Slechts enkelen maakten hierop eene gunstige uitzondering.

Het lezen. Over het algemeen was het resultaat van het onderzoek betreffende het werktuigelijk lezen bevredigend en kon een voldoend cijfer worden toegekend. Poëzie werd echter beter gelezen dan proza. Bij velen liet de beschaafdheid der uitspraak zeer te wenschen over. De verklaring van het gelezene was maar al te dikwijls gebrekkig.

Het rekenen. Bij sommige candidaten ontbrak genoegzame kennis van vreemde talstelsels. De kennis van de leer der evenredigheden kon bij zeer weinigen grondig worden genoemd, wat terstond bleek, als een vraagstuk uit het dagelijksch leven genomen, door middel eener evenredigheid zou worden opgelost. Vooral de kennis van aaneengeschakelde en samengestelde evenredigheden was bij de meeste candidaten zeer oppervlakkig. Uit de evenredigheid

$$I : i = K \times T \times P : k \times t \times p$$

af te leiden de evenredigheid

$$K : k = \frac{I}{T \times P} : \frac{i}{t \times p}$$

was voor sommige candidaten te moeilijk.

Ook bij het onderzoek naar de kennis der worteltrekking ondervond de commissie herhaaldelijk, dat die kennis weinig meer was dan werktuigelijke vaardigheid. Op de vraag: » Wat verstaat gij onder een wortel?" kwam hoogst zelden terstond een bevredigend antwoord.

Het schrijven. Het examen in dit leervak gaf geene aanleiding tot bijzondere op- of aanmerkingen. 32 maal moest evenwel een onvoldoend cijfer worden gegeven.

De aardrijkskunde. De uitslag van het examen in de aardrijkskunde was verre van ongunstig, wat betreft den hoofdeisch: kennis der topographie. Slechts bij uitzondering was die bepaald onvoldoende. Zeer velen hadden blijkbaar met volharding gestudeerd en eene groote massa in het geheugen geprent. Ook aan de studie der natuurkundige aardrijkskunde was veel moeite besteed. Tot dit gunstig resultaat werkte ongetwijfeld krachtig mede, dat tegenwoordig de studieboeken zoo veel beter dan vroeger zijn van systeem en rijker van inhoud.

Bij zeer velen was echter de stof niet zóó verwerkt, dat de kennis systematisch was, dat er genoegzaam verband was gezocht tusschen de verschijnselen op verschillend gebied: klimaat, bodem, producten, middelen van bestaan. Herhaalde malen scheen het dat de candidaat er zelfs niet aan had gedacht, om uit de geographische gesteldheid van ons eigen land te verklaren of op te helderen, wat zich elders op groote schaal voordoet. En toch is dit vooral de weg, te volgen bij het lager onderwijs.

Van geoetendheid en het gebruik der globe was maar bij enkele uitzonderingen spraak. Menigmaal wist de candidaat door teekening iets te verklaren, terwijl hij het, hoe eenvoudig ook, op de globe niet kon aantoonen.

De geschiedenis. Vooral bij dit vak verdient vermelding, dat enkele candidaten hunne studie daarvan niet hadden voltooid, in dien zin, dat zij niet verder gekomen waren dan het einde der 18de of het begin der 19de eeuw, zoodat zij van het opgegeven onderwerp (het jaar 1848) niets te zeggen wisten. Verder schijnt de spelling van vreemde eigennamen voor velen groote moeilijkheden op te leveren.

Dit laatste bleek ook het geval te zijn met de uitspraak bij het mondeling examen, dat in hoofdzaak liep over de nieuwe geschiedenis, met slechts vluchtige uitstapjes op het gebied der oude geschiedenis of van die der middeleeuwen. Bij de meeste candidaten schijnt het aan eene goede methode bij de studie te haperen. Niet zoozeer gebrek aan feitenkennis viel op te merken dan wel van een helder inzicht in het verband tusschen die feiten en in de beteekenis van merkwaardige gebeurtenissen. Het onderzoek naar de kennis der staatsregeling van Nederland gaf bij de geslaagde candidaten, behalve bij de vrouwelijke, bevredigende uitkomsten.

De kennis der natuur. De wijze waarop dit vak door de meeste candidaten wordt bestudeerd, laat veel te wenschen over. De meerderheid meent te kunnen volstaan met het bestudeeren van eenige handboekjes, zonder zelfs de meest vóór de hand liggende natuurvoorwerpen zelf te bekijken. Een candidaat verontschuldigde zich met de opmerking, dat hij geen gelegenheid had gehad, natuurkundige instrumenten te zien. Dit kan toch niet gelden van het beschouwen van dieren en planten. Dat ruim 63 pct. een voldoend of meer dan voldoend cijferbehaalden, moet goeddeels worden toegeschreven aan de laag gestelde eischen van het examen.

De vormleer. Het juist definieeren liet vooral bij velen te wenschen over. Op vragen als: » Wat is een prisma?" » Wat is een regelmatig lichaam?" kwam meermalen een zeer onjuist antwoord. Aan nauwkeurigheid van uitdrukking haperde het in het algemeen. Vele candidaten konden geene behoorlijke indeeling der meetkundige lichamen of van de vlakke figuren geven. Op de vraag aan een candidaat: » Hoe zoudt ge de meetkundige lichamen indeelen?" kwam tot antwoord: » In veelvlakken en omwentelingslichamen; onregelmatige lichamen zijn er ook, maar die gebruiken we toch niet." Eene rationeele indeeling der vierhoeken konden verscheiden candidaten niet geven, en als werd gevraagd: » Hoe maakt ge aan uwe leerlingen een en ander duidelijk?" dan was de uitkomst maar al te dikwerf volstrekt onbevredigend. Nog erger werd het, als naar den leervorm en den leergang, waarvan de candidaat bij dit leervak in de school gebruik maakte, onderzoek werd gedaan. Dan kwam, naar aanleiding van de verwarde en onjuiste antwoorden schier telkens de commissie tot het besluit: nu de paedagogiek als examenvak bij de hoofdakte is geschrapt, wordt *het* vak bij uitnemendheid voorden onderwijzer door de examinandi verwaarloosd.

De wiskunde. Het examen in dit vak beantwoordde niet aan de verwachting. Het schriftelijk werk droeg het kenmerk van oppervlakkige studie, zoodat aan 103 candidaten een cijfer beneden 4 daarvoor moest worden gegeven. De commissie meent hierbij echter de opmerking te moeten herhalen, dat de tijd, voor het schriftelijk examen in de stel- en meetkunde bestemd, voor velen te gering was om voldoend werk te kunnen leveren. De commissie meende, bij het vaststellen der vraagstukken, ten minste een paar onderdeelen van het vak te moeten doen behandelen. Zoo werden voor de algebra eene ontbinding in factoren en een vraagstuk dat door vergelijkingen van den eersten graad met 3 onbekenden moest worden opgelost, gegeven. Voor de meetkunde betroffen de opgaven de snijding van den cirkel door rechtelijnen en de berekening van lijnen in een driehoek. Bij de beoordeeling werd aan hen, die van elk dezer twee stellen ééne opgave behoorlijk hadden opgelost, een voldoend cijfer toegekend.

De mondelinge examens gaven in den regel betere uitkomsten en dit had ten gevolge, dat men ten slotte aan 54 candidaten een voldoend of meer dan voldoend cijfer kon geven.

Het handteekenen. Voor het bordteekenen werd opgegeven een gestyliseerde bloem- of bladvorm uit de collectie Grolman; voor het teekenen naar de natuur een eenvoudig groepje, bestaande uit twee meetkundige lichamen: een rechthoekig parallelopipedum waarop eene afgeknotte regelmatige zeszijdige pyramide of een kubus met zeszijdig prisma of met enkel kruis.

Er is merkbare vooruitgang te bespeuren in het bordteekenen en in de kennis der perspectief. Treurig waren daarentegen de meeste teekeningen naar de groep. Slechts 50 candidaten konden daarvoor, en dan soms nog te nauwernood, een voldoend cijfer behalen.

Wanneer een candidaat degelijke kennis van de beginselen der perspectief bezat en daarbij een flinke bordteekening leverde, dan meende de commissie geen onvoldoend cijfer te moeten toekennen, al was ook de teekening naar de groep niet geheel voldoende. Vreemd komt het haar echter voor, dat zij, die zich voldoende rekenschap weten te geven van de richting der lijnen, dat in de practijk zoo gebrekkig toepassen.

En hiermede gelooft de commissie te hebben voldaan aan het verlangen, uitgedrukt in Uwer Excellentie's missive dd. 13 Mei jl. n°. 1374², afd. O. Haar blijft dus niets anders over, dan Uwe Excellentie dank te zeggen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Groningen, 14 Augustus 1886.

Namens de Commissie,

W. C. A. Alberda, *Voorzitter.*

Van Milligen, *Secretaris.*

BIJLAGE **EE**.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1886 *belast met het afnemen van het examen in de Fransche taal (lager onderwijs), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van* 9 *Augustus* 1879 (Staatsblad *n°*. 149).

$\frac{\text{'s Gravenhage,}}{\text{Utrecht,}}$ 20 October 1886.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's besluit van 5 Juni 1886 n°. 1600[1], afdeeling O., heeft de eer Uwe Excellentie bij deze verslag te doen van hare werkzaamheden. Zij bestond, behalve de twee ondergeteekenden, uit de heeren L. M. Baale, dr. M. A. Boosten, L. Chatelain, H. C. P. Dirks, H. Duvanel, C. F. Van Duyl, C. J. Gigandet, N. L. Marie, J. S. Piquet, G. J. Van der Poll, E. J. Sommer en A. W. H. Van de Wijnpersse, als leden, en uit de heeren A. Bourquin en E. A. Sunier, als leden-plaatsvervangers.

In hare beide voorloopige vergaderingen, den 4den en den 25sten Juli gehouden, werd de regeling der examens vastgesteld. Bij deze regeling, die eenigszins afwijkt van die, welke tot nog toe gevolgd werd, wenscht de Commissie een oogenblik stil te staan.

Het aanzienlijk aantal candidaten (660) toch maakte het nemen van bijzondere maatregelen noodzakelijk, vooral met het oog op de beoordeeling van het schriftelijk werk. De twaalf examinatoren werden verdeeld in 6 sub-commissiën, die om de 3 dagen omwisselden en, voor zoover doenlijk, elke uit een Franschman en uit een Hollander bestonden. Elke dezer sub-commissiën had dagelijks 4 candidaten mondeling te examineeren en was tevens belast met het beoordeelen van het door die candidaten geleverd schriftelijk werk. Om nu de eenheid van beoordeeling bij die verschillende sub-commissiën in de hand te werken, werd éene daarvan belast met de revisie van het door de betrokken examinatoren gecorrigeerde en getaxeerde werk en, in verband daarmede, ontheven van 't mondeling examen na den middag, zoodat dagelijks niet 24, maar 22 candidaten konden worden opgeroepen. Door vergelijking van 't geleverde werk en de daaraan voorloopig toegekende cijfers, kwam de commissie van herziening somtijds tot de bevinding, dat enkele cijfers eene kleine verhooging of verlaging behoorden te ondergaan en, na overleg met de betrokken sub-commissie, werd alsdan het toe te kennen cijfer definitief vastgesteld. In twijfelachtige gevallen besliste de geheele Commissie. De commissie van herziening wisselde, evenals de andere sub-commissiën, om de drie dagen. Naar de verkregen resultaten te oordeelen, heeft deze regeling zeer goed voldaan.

Het schriftelijk werk bestond uit eene dictée ($^1/_2$ uur), eene vertaling uit het Fransch (1 uur) en eene in het Fransch ($1^1/_2$ uur). De dictées waren vóór het begin der zittingen gekozen door de heeren Sommer, Van Duyl en Gigandet, die, daar ze dezelfde stad bewonen, door onderlinge samenspreking voor gelijkheid konden zorgen. Ten overvloede werden deze dictées aan het oordeel der geheele Commissie onderworpen, en alleen die werden gegeven, welke algen een waren goedgekeurd. Met het geven der dictée was meer bijzonder de heer Piquet belast, terwijl telkens twee leden der Commissie bij de dictée voor het toezicht zorgden. Gedurende dien tijd vereenigden zich de overige leden om de voorloopig aangewezen vertalingen uit het Fransch na te gaan, te bespreken en eenigszins te wijzigen, als er uitdrukkingen in voorkwamen, die, naar het oordeel der vergadering, moeilijk weer te geven waren. De goedgekeurde vertalingen werden ingeschreven en op de aangewezen dagen opgegeven. De ter vertaling gekozen stukken waren genomen uit »Les Souvenirs d'un Vieillard" van Emile Souvestre en uit »Le Docteur Herbeau" van Jules Sandeau. Ter vertaling in het Fransch hadden de Hollandsche leden der Commissie reeds dadelijk na de eerste voorloopige vergadering uit verschillende werken van Erckman-Chatrian een aantal stukken in het Hollandsch overgebracht, met zorgvuldige vermijding van die uitdrukkingen, welke geacht moesten worden te moeilijk te zijn voor candidaten voor de lagere akte. Een zeker aantal dezer aldus gewijzigde stukken was vóór het begin der examens aan de Hollandsche leden ter beoordeeling rond gezonden, en werden in de 2de voorloopige vergadering door de geheele Commissie vastgesteld en daarna gehectografeerd. In den loop der zitting werd op gelijke wijze het nog ontbrekend aantal aangevuld in de dagelijksche samenkomsten der Commissie.

Het mondeling examen was geheel op gelijken voet als vorige jaren ingericht. In de daarvoor toegestane 3 kwartier werden de voornamste regels der vormleer en der syntaxis behandeld en werd vooral op laatstgenoemd gedeelte der spraakkunst de nadruk gelegd. Zoo noodig liet men den candidaat iets mededeelen omtrent het een of ander door hem gelezen boek of omtrent de plaats zijner inwoning, om over zijne vaardigheid te kunnen oordeelen, als het overig gedeelte van zijn mondeling examen daaromtrent niet genoeg gegevens had opgeleverd.

De examens begonnen den 26sten Juli en eindigden den 28sten Augustus. Daar de heer Van Duyl door ambtsbezigheden verhinderd werd de 2de voorloopige vergadering bij te wonen en gedurende de eerste drie examendagen tegenwoordig te zijn, trad de heer Sunier in zijne plaats op. Van 22 tot 28 Augustus namen, wegens vertrek van de heeren dr. Boosten en Chatelain, genoemde heer Sunier en het tweede plaatsvervangend lid de heer Bourquin, de plaats der vertrokken leden in.

De volgende tabellen (A en B) mogen Uwe Excellentie een overzicht geven van den uitslag van het gehouden onderzoek.

TABEL A.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Getal van hen, die zich hebben aangemeld.	zich hebben teruggetrokken vóór het examen.	niet zijn opgekomen.	examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zich hebben teruggetrokken onder het examen.	zijn afgewezen.	Afgewezenen en teruggetrokkenen te zamen.
Akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Fransche taal naar aanleiding der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).	Vrouwelijke	266	13	10	243	126	1	116	117
	Mannelijke	394	20	17	357	114	1	242	243

TABEL B.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat:	Vormleer.	Syntaxis.	Dictée.	Vertaling in het Fransch.	Vertaling uit het Fransch.	Uitspraak.	Vaardigheid.
rouwelijke.	(5) zeer goed,	4	6	23	1	1	17	13
	(4) goed,	45	48	76	27	41	65	47
	(3) voldoende,	78	79	68	70	96	106	103
	(2) bijna voldoende,	73	64	41	67	61	39	60
	(1) onvoldoende,	34	41	24	54	36	15	19
	(0) slecht.	8	4	10	23	7	—	—
Mannelijke.	(5) zeer goed,	6	4	31	1	4	2	2
	(4) goed,	41	44	77	17	76	20	23
	(3) voldoende,	103	108	97	76	124	163	133
	(2) bijna voldoende,	99	94	61	102	96	107	106
	(1) onvoldoende,	77	79	54	96	41	55	76
	(0) slecnt.	30	27	36	64	15	9	16

Vergeleken met de in het vorige jaar verkregen uitkomsten is er in de rubrieken Syntaxis, Vertaling in het Nederlandsch, Uitspraak en Vaardigheid bij de mannelijke candidaten en, in laatstgenoemde rubriek, ook bij de vrouwelijke candidaten, eenige vooruitgang waar te nemen. Daarentegen wijzen de cijfers in de kolom »Vertaling in het Fransch" voor de vrouwelijke candidaten eene ongunstiger verhouding aan dan verleden jaar. Veel beschouwingen wenscht de Commissie niet aan de verkregen resultaten vast te knoopen, alleen zij het haar vergund bij vernieuwing en met aandrang de aandacht te vestigen op het hooge belang der vertaling in het Nederlandsch, die blijkbaar nog door een groot aantal candidaten veronachtzaamd of niet met de noodige zorg beoefend wordt. Zij deelt in dezen geheel het gevoelen van hare voorgangster, die in haar rapport zegt: »De weinige zorg aan de voorbereiding van dit belangrijke deel van het schriftelijk examen besteed, is te meer te betreuren, daar het niet te ontkennen valt, dat eene goede vertaling in zuiver Nederlandsch in de school niet alleen een der eerste, vereischten

is, om den leerling inzicht in de vreemde taal te doen verkrijgen, maar ook eene uitstekende oefening in de moedertaal moet genoemd worden." Sommigen, die de hooge waarde van die vertaling niet schenen te hebben ingezien, hebben voor dat onderdeel van het examen een cijfer gekregen, dat niet anders dan een hoogst ongunstigen invloed op den uitslag van hun examen heeft kunnen hebben. Wanneer toch één der onderdeelen van het examen — en te meer een der belangrijkste — bepaald onvoldoende (1) of slecht (0) is, kan er van het toelaten van den candidaat moeilijk sprake zijn, ook al leveren de andere onderdeelen voldoende, enkele zelfs meer dan voldoende cijfers. De ondervinding, ook dit jaar opgedaan, bewijst dat het nuttig kan zijn de aandacht der candidaten op deze omstandigheid te vestigen. Voor de vertalingen toch geeft die in 't Fransch voor de mannelijke candidaten 102 maal bijna voldoende, 96 maal onvoldoende en 64 maal slecht, en voor de vrouwelijke 67 maal bijna voldoende, 54 maal onvoldoende en 23 maal slecht, terwijl die in het Nederlandsch van 96 mannelijke en 61 vrouwelijke candidaten bijna voldoende, van 41 mannelijke en 36 vrouwelijke candidaten onvoldoende en van 15 mannelijke en 7 vrouwelijke slecht moest worden geheeten.

De lichtvaardigheid, waarmede sommigen zich voor 't examen aanmelden, blijkt o. a. uit het feit, dat 60 candidaten, zoo mannelijke als vrouwelijke, zich vóór den dag van 't examen hebben teruggetrokken, of zonder eenige kennisgeving niet zijn opgekomen.

Met deze opmerking meent de Commissie haar verslag te mogen besluiten, en heeft zij de eer, met dankbetuiging voor het in haar gestelde vertrouwen, hare taak neer te leggen.

Namens de Commissie,

J. G. Van Eyken, *Voorzitter.*

N. L. Verlint, *Secretaris.*

BIJLAGE **FF.**

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1886 *belast met het afnemen der examens in de Engelsche taal L. O., naar aanleiding van het Koninklijk besluit van den 9den Augustus* 1879 (Staatsblad *n°*. 149).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, in 1886 belast geweest met het afnemen der examens in de Engelsche taal L. O., benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van den 5den Juni 1886, n°. 1600[1], afd. O., heeft de eer bij deze verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: dr. W. G. Brill, oud-hoogleeraar van de Rijksuniversiteit te Utrecht, te Utrecht;

leden:

S. Van Braam, leeraar aan het gymnasium te Utrecht;

B. C. Brennan, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en het gymnasium te Zwolle;

K. Ten Bruggencate, leeraar aan het gymnasium te Leeuwarden;

C. Grondhoud, leeraar aan de tweede hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam;

G. B. Van Kampen, leeraar aan de eerste hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam;

J. S. Robinson, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht;

P. Roorda, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Groningen;

C. Van Tiel, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage;

leden-plaatsvervangers:

A. S. Kok, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;

dr. B. Koster, leeraar aan het gymnasium te Schiedam.

De voorbereidende vergaderingen werden gehouden te Utrecht op den 10den Juli en op den 1sten Augustus; op die van 10 Juli werd de inrichting der examens besproken en werden de werkzaamheden verdeeld. Evenals hare onmiddellijke voorgangster vond ook deze commissie het noodzakelijk, dat het schriftelijk werk als grondslag diende voor het mondeling onderzoek der candidaten. Daarom werd besloten het schriftelijk gedeelte in de morgenuren van 8½—11½ te doen plaats hebben en het mondeling onderzoek in te stellen in de middaguren van 1—3; naar gelang het schriftelijk werk binnenkwam, zou dat door de geheele commissie — minus één der leden die met het toezicht belast was, — nagezien en besproken worden, waarna de cijfers voor ieder onderdeel bij stemming zouden worden vastgesteld. Naar dit plan is de commissie dan ook steeds te werk gegaan.

Het schriftelijk examen bestond: 1°. in het maken van eene vertaling uit Motley's »Rise of the Dutch republic", waarvoor 1 uur tijd werd gegeven; 2°. in het opschrijven gedurende ½ uur van een stuk gemakkelijk proza uit een werk van een of ander zeer bekend hedendaagsch auteur, langzaam gedicteerd; en 3°. het vertalen *in* 't Engelsch van ongeveer twintig zinnen, door de leden der commissie met het oog op de toepassing van de gewichtigste regelen der spraakkunst bijeengebracht; voor dit laatste stuk hadden de candidaten 1½ uur tijd. Bij het mondeling examen, dat door sub-commissiën van twee leden werd afgenomen, werd een Engelsch stuk proza, door den candidaat te lezen en te vertalen, tot uitgangspunt genomen voor het onderzoek van de kennis der spraakkunst; de fouten in de schriftelijke vertaling *in* 't Engelsch gemaakt, kwamen hierbij in den regel ter sprake, inzonderheid wanneer die vertaling als onvoldoende moest worden gekenmerkt.

In het geheel hadden zich aangemeld 141 candidaten 62 mannelijke en 79 vrouwelijke. Een mannelijke candidaat, die het examen, bedoeld in art. 56, onder *a*, der wet van 17 Augustus 1878, niet had afgelegd, kon ingevolge het voorschrift der wet van 3 Januari 1884 tot wijziging van art. 65 der wet op het L. O., niet tot het examen worden toegelaten.

Zes vrouwelijke en vier mannelijke candidaten bleven van het examen weg en, behoudens eene enkele uitzondering, zonder eenige voorafgaande kennisgeving.

De uitslag van het gehouden onderzoek moge blijken uit onderstaande tabel:

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Getal van hen die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	zich gedurende het examen hebben teruggetrokken.	niet tot het examen werden toegelaten.	examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.	zich hebben teruggetrokken en zijn afgewezen, te zamen.
Akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Engelsche taal naar aanleiding van art. 65 der wet van 17 Augustus 1878, gewijzigd door de wet van 3 Januari 1884.	Vrouwelijke	79	6	0	0	73	38	35	35
	Mannelijke.	62	4	0	1	57	20	37	37
	Totaal. . .	141	10	0	1	130	58	72	72

In dit getal van 72 afgewezenen zijn 10 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke begrepen, wier schriftelijk werk zóó als ten eenenmale onvoldoende moest worden gekenmerkt, dat zij, toen hun dit werd voorgelegd, begrepen zich niet meer aan het mondeling examen te behoeven te onderwerpen.

De volgende tabel bevat de uitkomsten van het examen, waarbij in aanmerking dient genomen te worden, dat, blijkens bovenstaande opmerking, 119 van de 130 geëxamineerden alleen schriftelijk werden onderzocht.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Mondeling				Schriftelijk.		
		Spraakkunst.	Vertaling uit het Engelsch.	Uitspraak.	Vaardigheid.	Vertaling in het Engelsch.	Vertaling uit het Engelsch.	Dictée.
Vrouwelijke.	uitmuntend,	5	4	5	2	0	13	22
	goed,	20	25	9	20	12	21	25
	voldoende,	26	34	27	39	33	26	18
	onvoldoende,	20	9	30	11	21	11	6
	slecht.	1	0	1	0	7	2	2
Mannelijke.	uitmuntend,	0	2	1	1	0	4	7
	goed,	11	15	6	7	6	21	11
	voldoende,	15	19	19	19	19	17	16
	onvoldoende,	19	10	17	14	22	14	14
	slecht.	2	1	4	6	10	1	9

Naar uit bovenstaande tabel blijkt, was de uitslag van de verschillende onderdeelen van het examen zeer uiteenloopend. Zooals gewoonlijk lag ook nu, wat het schriftelijk werk betreft, het zwaartepunt in de vertaling van het Nederlandsch in het Engelsch. Aan geen enkelen candidaat mocht hiervoor het hoogste cijfer worden toegekend en slechts 18 van 130 vertalingen konden van het praedicaat *goed* worden voorzien, 52 waren onvoldoende en niet minder dan 60 onvoldoende of slecht.

Ofschoon de ter vertaling opgegeven volzinnen in den regel niet zeer in gehalte verschilden van hetgeen men gewoonlijk in themaboeken vindt, bleek het toch, dat de meeste candidaten te kort schoten in het juist toepassen der grammatische regelen; velen schenen bovendien volkomen onbekend met genoegzame Engelsche spreekwijzen, zoodat dagelijks voorkomende uitdrukkingen in de meeste gevallen verkeerd vertaald werden.

Van verscheidene, vooral mannelijke candidaten, kan, op grond van de zoo schriftelijke als mondelinge vertaling van een niet moeilijk stuk proza, verklaard worden, dat zij zekere kennis van de Engelsche taal bezitten, genoegzaam om van de Engelsche proza-literatuur eenig genot te hebben. Maar dit is verre van voldoende om als man van het vak op te treden en als leeraar de juiste uitspraak, de regelen der taal en de uitdrukkingen die aan onze spreektaal beantwoorden te doen kennen.

Ofschoon vele candidaten nog te kort schoten in het voortbrengen der eigenaardig Engelsche klanken en sommigen zelfs een Engelsch deden hooren dat te nauwernood door een Engelschman verstaan zoude zijn, meent de commissie toch te mogen verklaren, dat er in dit opzicht vooruitgang is te bespeuren: van de meerderheid der geëxamineerden was de uitspraak voldoende, goed of zeer goed, en ook de theorie der uitspraak was door enkelen met goed gevolg bestudeerd.

Tot verdere beschouwingen, afwijkende van die van hare voorgangsters der laatste jaren, heeft de commissie in deze examens geene aanleiding gevonden.

Alleen meent zij nog te mogen aanstippen, dat eene kleine meerderheid in 't belang eener meer gelijkmatige beoordeeling der candidaten de vraag stelde, of het niet wenschelijk zou zijn bij de regeling van het schriftelijk examen uit te gaan van het beginsel, dat met zoo goed gevolg bij de examens voor hoofdonderwijzer wordt toegepast. Bij zeer vele mannelijke en ook bij enkele vrouwelijke candidaten bleek maar al te duidelijk, dat het schriftelijk werk in twee, en ook wel in alle onderdeelen zoo gebrekkig was, dat een mondeling onderzoek geheel overbodig kon worden geacht. Wanneer het schriftelijk examen op eenige daarvoor gunstig gelegen plaatsen in ons land te voren kon worden afgenomen, en daarna alleen zij werden opgeroepen, wier schriftelijk werk nog kans van slagen aanbood, dan zou daardoor de schatkist gebaat, de billijkheid gediend, het examen vereenvoudigd en het werk der commissie verlicht worden.

Wel heeft deze regeling, evenals elke andere, hare bezwaren, maar naar de meening van 5 leden onzer commissie kon zij daartegenover voordeelen aanbieden, die men bij eene andere te vergeefs zoekt.

Met dankbetuiging voor het in haar gestelde vertrouwen legt de commissie hare taak neder.

Namens de Commissie voornoemd,

W. G. Brill, *Voorzitter.*

S. Van Braam, *Secretaris.*

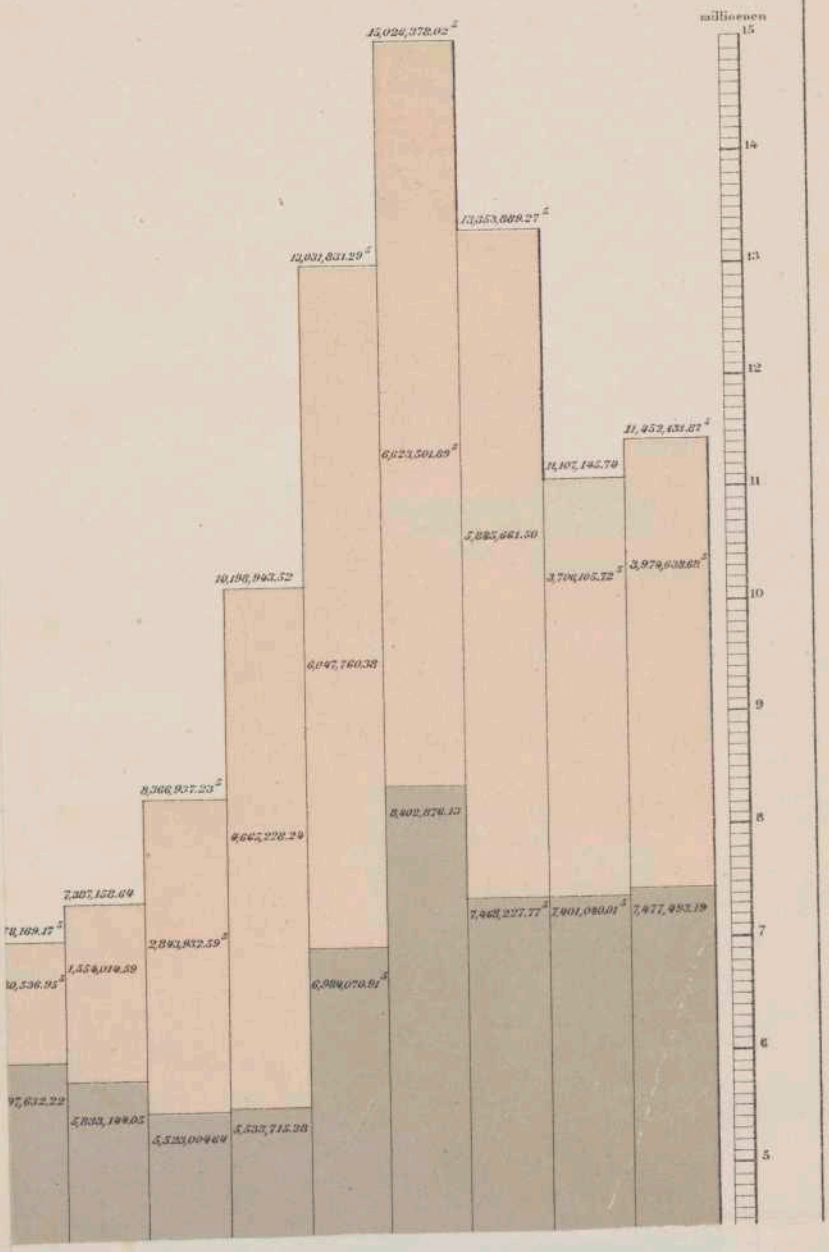
millioenen
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
13,024,372.02
12,931,831.29
10,188,943.52
8,366,937.23
7,207,158.64
11,353,669.27
11,107,142.79
11,452,431.87
6,023,501.69
6,047,760.38
5,885,661.50
3,704,105.72
3,979,638.68
8,402,876.13
7,468,227.77
7,401,040.01
7,477,983.19
6,984,070.81
2,893,832.59
1,554,019.59
5,537,715.28
5,523,004.64
2,853,144.05

Bijlage GG van het verslag van den staat der hoogere, middelbare- en lagere scholen over 1886-1887.

Toe- en afneming van het zuiver bedrag der uitgaven ten behoeve van het lager onderwijs.

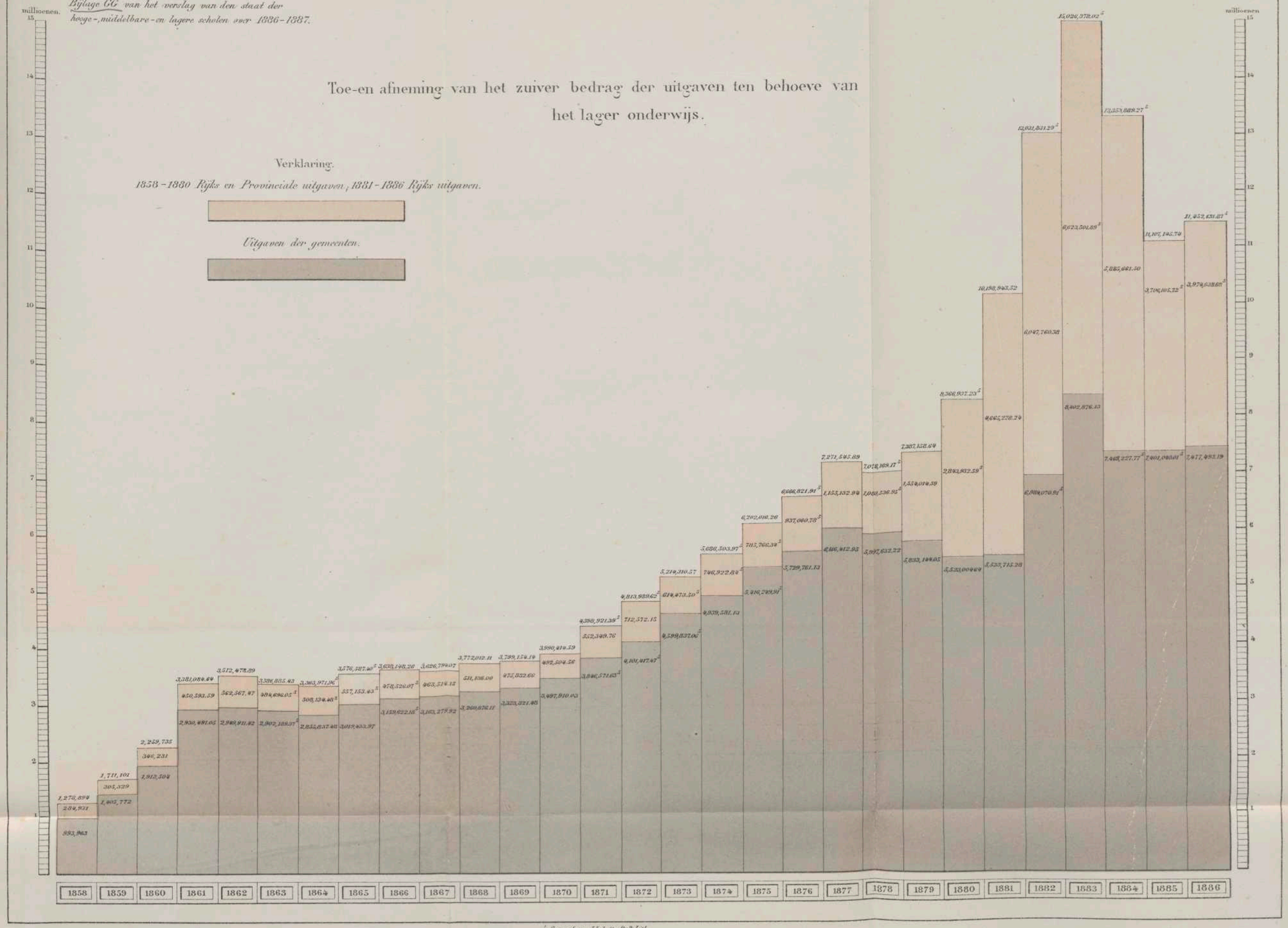

's Gravenhage, J. Lobatto Rz.n Lith.

BIJLAGE III.

KONINKLIJKE BESLISSINGEN in geschillen van bestuur, over het jaar 1886—1887.

I.

4 October 1886
n°. 27.

WIJ WILLEM III ENZ.

Beschikkende op het verzoekschrift door Johannes Henderik Snijders, lid van den raad van Middelburg tot Ons gericht, voorzoover hij daarbij in beroep komt tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 28 Mei 1886, n°. 11, afdeeling I, houdende afwijzing van zijn verzoek om tusschenkomst in zijn geschil met den gemeenteraad;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 15 September 1886, n°. 91;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 30 September 1886, n°. 2933, afd. O.;

Overwegende dat de raad der gemeente Middelburg in zijne zitting van 13 Mei 1886 heeft besloten tot opheffing van de bestaande middelbare school voor meisjes en tot oprichting van eene school voor meer uitgebreid of voortgezet lager onderwijs voor meisjes;

dat adressant beweert dat de aanleiding tot deze vervanging van de middelbare meisjesschool door de andere genoemde school gelegen is in de intrekking van het van eerstgenoemde vroeger verleende Rijkssubsidie en dat de bedoeling met de oprichting der school, waaraan de naam van school voor meer uitgebreid onderwijs gegeven wordt, onmiskenbaar is om aan spraak te erlangen op de bij art. 45 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) bedoelde vergoeding van 30 ten honderd door het Rijk, terwijl in onderwijzend personeel, jaarwedden, leervakken en lesuren slechts in zooverre wijziging wordt gebracht, als met het oog op het verkrijgen der bedoelde vergoeding onvermijdelijk wordt gerekend, terwijl de school inderdaad het karakter en het wezen van middelbare school behoudt, — om welke redenen adressant, zich niet met dat besluit vereenigende, daartegen in beroep gekomen is bij Gedeputeerde Staten en dat College heeft verzocht de uitvoering daarvan te willen beletten, als in strijd met de wet en het algemeen belang;

dat Gedeputeerde Staten, overwegende dat geene wetsbepaling aan een raadslid de bevoegdheid toekent bij hun College in beroep te komen van een besluit van den raad als het bovengenoemde;

1°. voorzoover het adres de strekking had om van het raadsbesluit in beroep te komen, den adressant niet-ontvankelijk hebben verklaard, en 2°. voorzoover in zijn adres verzocht werd de uitvoering van het besluit te beletten, verklaard hebben dat er geen termen tot inwilliging van het verzoek gevonden zijn;

dat adressant zich daarop tot Ons heeft gewend met een adres, waarin hij verklaart tegen deze beslissing van Gedeputeerde Staten bij Ons in beroep te komen en ten slotte Ons verzoekt het besluit van den raad der gemeente Middelburg van 13 Mei 1886 tot oprichting eener school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor meisjes te willen vernietigen, als in strijd met de wet en het algemeen belang;

Overwegende wat adressants beroep tegen de beslissing van Gedeputeerde Staten betreft, dat adressant in gebreke gebleven is de wetsbepaling aan te wijzen, waaraan hij meent zijn recht van beroep in deze te kunnen ontleenen, en dat inderdaad de beslissing, zoeals die door Gedeputeerde Staten gegeven is, niet kan aangewerkt worden als eene der zoodanige, waartegen de wet hem, adressant, in hooger beroep tot Ons toelaat:

Hebben goedgevonden en verstaan:

den adressant in zijn beroep tegen de beslissing van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 28 Mei 1886 n°. 11, afd. I, te verklaren niet-ontvankelijk

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, 4 October 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HERMSKERK.

II.

14 Januari 1887,
n°. 4.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep door den gemeenteraad van Westmaas ingesteld van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 5—9 October 1886, waarbij goedkeuring is onthouden aan het raadsbesluit van 23 September 1886 tot opheffing der 1ste openbare school in de gemeente;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 29 December 1886, n°. 126;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 Januari 1887, n°. 27, afdeeling O;

Overwegende dat, terwijl in de gemeente Westmaas, volgens raadsbesluit van 3 Februari 1881, zijn twee openbare scholen, eene in de kom der gemeente en eene van de buurtschap Stoutjesdijk, de gemeenteraad, na op 16 September 1886 aan het hoofd der 1ste openbare school (die in de kom der gemeente) op zijn verzoek eervol ontslag te hebben verleend, op 23 September met 5 tegen 2 stemmen heeft besloten de 1ste openbare school op te heffen, uit overweging dat er op de lijst van schoolgaande kinderen slechts 20 voorkomen der genoemde school kunnen bezoeken; dat hiervan bij het vertrek van het hoofd der school zes kinderen overgaan naar de bijzondere school

dat de 2de openbare school staat op een afstand van een goed halfuur van de 1ste openbare school; dat de kosten voor het gering aantal kinderen te drukkend zijn voor de gemeente;

dat tegen dit besluit bezwaren zijn ingebracht bij Gedeputeerde Staten van Zuidholland door B. Bijl, ingezeten der gemeente Westmaas, die zich ook vroeger met anderen tot den gemeenteraad van Westmaas had gewend met het verzoek dat zoo spoedig mogelijk de openvallende plaats van hoofd der 1ste openbare school mocht worden vervuld; dat door hem in zijn adres aan Gedeputeerde Staten is aangevoerd, dat eenige raadsleden wie het te doen was om den bloei der sedert eenige jaren te Westmaas bestaande Christelijke bijzondere school te bevorderen, hunnen invloed bij verschillende ouders hadden gebruikt ten einde deze te bewegen om hunne kinderen naar die bijzondere school te doen overgaan; dat het getal schoolgaande kinderen te klein werd voorgesteld, door eenige kinderen van 12 jaren en daarboven niet mede te tellen, ofschoon in de schoolreglementen van uitsluiting van die kinderen geen sprake scheen te zijn; dat met inbegrip van minstens drie kinderen, die binnenkort den schoolleeftijd zouden bereiken, de schoolbevolking weldra een 25tal leerlingen zou tellen; dat hij en zijne medestanders principieele bezwaren hadden tegen de bijzondere school en dat de afstand van de tweede openbare school voor hunne kinderen, vooral voor de jongere en de zwakkere, te groot was, daar hij voor de verst afwonenden een uur gaans bedroeg; dat dan ook in der tijd die tweede openbare school te Stoutjesdijk was opgericht om den verren afstand van die buurtschap van het dorp Westmaas;

dat zoowel door den burgemeester van Westmaas als door den districtsschoolopziener in hoofdzaak om dezelfde redenen de goedkeuring van het raadsbesluit is ontraden;

dat daarentegen door vier raadsleden, behoorende tot de meerderheid die voor het besluit gestemd heeft, is aangevoerd, dat de instandhouding der 1ste openbare school zwaar drukt op de arme gemeente en dat die school door niet meer dan 14 kinderen van 6 tot 12 jaar bezocht wordt;

dat Gedeputeerde Staten, in aanmerking nemende den grooten afstand van de tweede openbare school te Stoutjesdijk en het aantal leerlingen aan de 1ste openbare school (dat volgens hun besluit, na aftrek van 8 die de school zouden verlaten, 22 zou bedragen, waarvan 19 in de gemeente Westmaas woonachtig) en lettende op de bezwaren tegen de opheffing der school bij hem ingebracht en de insgelijks daartegen gerichte adviezen, geoordeeld hebben dat die opheffing in strijd zou zijn met de belangen van het onderwijs en derhalve hunne goedkeuring aan het raadsbesluit hebben onthouden;

dat tegen dit besluit van Gedeputeerde Staten van 5/9 October 1886 door den raad van Westmaas bij Ons voorziening gevraagd is;

dat bij de behandeling van dit beroep door B. Bijl opnieuw zijn bezwaren tegen de opheffing der school zijn uiteengezet en ook op het behoud der school is aangedrongen door P. M. Leeuwenburg, die zegt vroeger onder voorspiegeling van vermindering der gemeentelasten overgehaald te zijn om zich vóór de opheffing der school te verklaren, terwijl daarentegen op goedkeuring van het raadsbesluit is aangedrongen door twee tot de meerderheid behoorende raadsleden en nog een ingezeten der gemeente, door wie onder anderen nog is aangevoerd dat de eerste openbare school slechts in naam de hoofdschool der gemeente is, daar de tweede, aan Stoutjesdijk, veel meer leerlingen telt en dat de afstand van deze laatste geen bezwaar oplevert, daar zeven kinderen van Stoutjesdijk de bijzondere school in het dorp Westmaas bezoeken;

Overwegende dat het hier geldt het al of niet behouden, niet van eene school op een afgelegen punt, die door de schaarschte der omringende bevolking steeds van weinig beteekenis zou zijn, maar van de vanouds bestaan hebhebbende, vroeger zeer bezochte, school in de kom der gemeente Westmaas;

dat wel is waar het aantal leerlingen aan deze school, nadat omstreeks vijf jaren geleden eene bijzondere school in het dorp was opgericht, zeer is verminderd en tijdens het nemen van het raadsbesluit verwacht werd nog meer te zullen verminderen, daar sommige ouders verklaard hadden bij het vertrek van het hoofd der school genegen te zijn hunne kinderen naar de bijzondere school te zenden;

dat echter dit aantal lichtelijk weder kan toenemen, te meer daar niet alleen bovengenoemde Leeuwenburg, die aanvankelijk eene verklaring in den zooeven gezegden zin had onderteekend, later op het behoud der openbare school heeft aangedrongen, maar ook volgens een bij Ons ingekomen adres van voorstanders der opheffing van die school twee andere hoofden van gezinnen, welke dezelfde verklaring onderteekend hadden, zich later hebben teruggetrokken, zoodat er omtrent het gebruik maken van het openbaar of van het bijzonder onderwijs bij verschillende ingezetenen zekere weifeling schijnt te bestaan;

dat het in elk geval, volgens de opgaven in de stukken voorkomende, te verwachten is dat althans omstreeks een twintigtigtal kinderen in den eerstvolgenden tijd de 1ste openbare school, indien zij in stand blijft, zullen blijven bezoeken;

dat er des te meer bezwaar tegen bestaat aan de hoofden der gezinnen waartoe deze kinderen behooren, de vanouds bestaan hebbende gelegenheid om hunne kinderen in de kom der gemeente openbaar onderwijs te doen ontvangen, te ontnemen, wegens den aanzienlijken afstand van de school te Stoutjesdijk, die dan de eenige openbare school zou zijn waarheen zij hunne kinderen zouden kunnen zenden;

dat toch deze laatste school, volgens opgave van den districts-schoolopziener, 45 minuten gaans verwijderd is van de kom der gemeente en ruim een uur gaans van de woningen van een drietal aan de oost- en zuidoostgrens der gemeente gevestigde gezinnen, waartoe leerlingen der openbare school behooren;

dat dan ook door den burgemeester bevestigd wordt wat door B. Bijl is aangevoerd, dat namelijk de openbare school te Stoutjesdijk in der tijd is opgericht om den verren afstand van die buurtschap van het dorp Westmaas;

dat de geldelijke last aan het behoud der school in de kom der gemeente verbonden, geen reden mag zijn om eene regeling te maken strijdig met de belangen van het onderwijs, daar de wet voorziet in het geval dat de gemeente door dien last in verhouding tot hare middelen en andere uitgaven onbillijk zou worden bezwaard;

dat Gedeputeerde Staten derhalve te recht aan het besluit van den gemeenteraad van Westmaas tot opheffing der 1ste openbare school in die gemeente hunne goedkeuring hebben onthouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 5/9 October 1886 het daartegen door den Raad van Westmaas ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 14 Januari 1887.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Heemskerk.

III.

14 Mei 1887,
n°. 22.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep ingesteld door den gemeenteraad van Doornspijk tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland van 14 December 1886, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van dien raad van 11 November te voren tot opheffing der o. l. school in het dorp Doornspijk;

Den raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 27 April 1887, n°. 7;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 Mei 1887, n°. 1345, afd. O.;

Overwegende dat de gemeenteraad van Doornspijk, nadat hij bij besluit van 21 Sept. 1886 aan den onderwijzer Kroese, hoofd der o. l. school in het dorp Doornspijk, op zijn verzoek, tegen 1 Nov. d. a. v., eervol ontslag verleend had — den 11den November van dat jaar besloten heeft voornoemde school op te heffen en zulks naar aanleiding van een adres van het bestuur der Christelijke school te Doornspijk en uit overweging dat behalve de ouders, die zich reeds hadden verbonden er ongetwijfeld nog meer zouden zijn die, wanneer de betrekking van hoofd der Christelijke school, die ook weldra zou vacant worden, weder zou zijn vervuld, voor hun kroost van die school gebruik zouden maken en de openbare school daardoor, met uitzondering van enkele kinderen geheel, zoude worden ontvolkt; dat het niet in het belang der gemeente werd geacht voor de weinige overblijvende kinderen, die groote uitgaven te doen, welke vroeger voor zoovele kinderen werden gevorderd; dat het verreweg voor het grootste gedeelte de geest der gemeente was om de bovengenoemde school op te heffen en dat de gemeente door die opheffing zeer zoude gebaat zijn;

dat Ged. Staten, na den 17den November hunne beslissing verdaagd te hebben, den 14den December hunne goedkeuring aan dat raadsbesluit hebben onthouden, op grond dat op 1 Januari 1882, 1883, 1884, 1885 en 1886 respectievelijk 64, 65, 68, 72 en 72 leerlingen op de school te Doornspijk waren ingeschreven, zoodat naar hun oordeel die school alle reden van bestaan had en, goed ingericht, in eene behoefte voorzag, daar de naastbijgelegen openbare scholen te Oosterwolde, Noordeinde en Elburg op te verren afstand verwijderd waren;

dat de gemeenteraad van Doornspijk daarop Onze voorziening heeft ingeroepen bij een adres, waarin wordt te kennen gegeven dat van de 72 leerlingen op den 1sten Januari 1886 aan de openbare school te Doornspijk ingeschreven, er reeds 44 naar de Christelijke school zijn overgegaan, welk getal nog dagelijks toeneemt en er voorts bij de 28 overblijvende leerlingen nog zijn die van geen school weder gebruik zullen maken;

dat het te voorzien is dat de openbare school na verloop van tijd zal te niet gaan en het aantal kinderen thans te klein is om daarvoor die school te behouden; dat de Christelijke school geschikt is gelegen in de onmiddellijke nabijheid der openbare en het overgaan der leerlingen naar eerstgenoemde school zeer strekt tot bevordering van de onderlinge liefde en verdraagzaamheid, en eindelijk dat in de gemeente Doornspijk geen hoofden van huisgezinnen woonachtig zijn die door hunne godsdienstige gezindte de instandhouding eener openbare school noodzakelijk maken;

dat nog in eene nadere, namens het gemeentebestuur, ingediende memorie uitvoerige mededeelingen zijn gedaan omtrent den toestand en de woonplaatsen van verschillende gezinnen, welker hoofden bij Ged. Staten op het behoud der school hebben aangedrongen en als slotsom daarvan is beweerd dat er slechts 2 personen zijn, die, indien zij openbaar onderwijs voor hunne kinderen willen hebben, *eenig* bezwaar zouden ondervinden, indien er in het dorp Doornspijk geen openbare school was;

Overwegende dat de school, die de gemeenteraad wenscht te zien opgeheven, gelegen is in de hoofdkom der gemeente Doornspijk;

dat zich in de nabijheid geen andere openbare scholen bevinden;

dat toch de scholen te Elburg omstreeks een uur, die te Oosterwolde en te Noordeinde omstreeks 2 uur verwijderd zijn;

dat het getal leerlingen aan de openbare school te Doornspijk in de laatste jaren tusschen de 64 en 72 heeft bedragen;

dat nu wel is waar, sedert het eervol ontslag aan den onderwijzer Kroese verleend — hetwelk ten gevolge gehad heeft dat de leerlingen der openbare school van onderwijs verstoken waren — de meeste dier kinderen naar de Christelijke school zijn overgegaan, doch dat het geenszins vaststaat, dat na de benoeming van een geschikt hoofdonderwijzer de openbare school niet weder een aanzienlijk getal leerlingen tot zich zal trekken, evenals geschied is, nadat de betrekking van hoofd dezer school was aanvaard door den onderwijzer Kroese, bij wiens optreden in het begin van 1866 er slechts 7 leerlingen waren, welk getal vervolgens, terwijl hij aan het hoofd der school stond, allengs tot over de 70 is opgeklommen;

dat door vele ouders het behoud dezer school verlangd wordt, zooals gebleken is uit het adres aan Ged. Staten gericht door W. H. G. Pompe en 20 anderen, die nu of in latere jaren voor hunne kinderen beneden den 13jarigen leeftijd, ten getale van 54, van die school gebruik wenschen te maken, en door wie op het behoud daarvan wordt aangedrongen;

dat onder deze omstandigheden de openbare lagere school in de kom van het dorp Doornspijk geacht moet worden in eene behoefte te voorzien;

dat Ged. Staten mitslien te recht aan het besluit van den gemeenteraad van Doornspijk tot opheffing dier school hunne goedkeuring hebben onthouden;

Gezien de wet tot regeling van het L. O., waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het bestreden besluit van Ged. Staten van Gelderland van 14 December 1886, het daartegen door den raad der gemeente Doornspijk ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, 10 Mei 1887.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

Heemskerk.

IV.

15 April 1887.

n°. 1.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep door den raad van Wijmbritseradeel bij Ons ingesteld tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, van 23 December 1886, waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van den raad van 20 November 1886, tot opheffing der openbare lagere scholen te Goënga, Gauw en Offingawier en stichting van eene school onder het dorp Goënga, ter plaatse waar de grindweg van dat dorp uitloopt op den grindweg tusschen Offingawier en Gauw;

Den Raad van State, afd. van de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 30 Maart 1887, n°. 16;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 April 1887, n°. 1041, afd. O.;

Overwegende dat de raad van Wijmbritseradeel op 20 November 1886 besloten heeft:

1°. met den 1sten November 1887 op te heffen de thans bestaande scholen voor o. l. onderwijs te Goënga, Gauw en Offigawier;

2°. mitsdien op evengenoemd tijdstip eervol te ontslaan de hoofden dier scholen, de heeren Wiebe Pieters van der Werf te Goënga, Auke Faber te Gauw en Everhardus Dijkstra te Offingawier;

3°. te stichten eene school voor o. l. onderwijs met onderwijzerswoning onder het dorp Goënga, ter plaatse waar de grindweg van dat dorp uitloopt op den grindweg tusschen Offigawier en Gauw;

dat de raad bij het nemen van dit besluit heeft overwogen, dat de vereeniging der in de drie genoemde dorpen bestaande, te zamen 65 leerlingen tellende, scholen zou zijn in het belang van het onderwijs en tevens in het financieel belang der gemeente, die gerekend werd er omstreeks f 1000 's jaars door te zullen uitwinnen en dat zelfs voor de trouwens zeer weinige kinderen uit Offingawier, die het verst van de nieuwe school verwijderd zullen zijn, de afstand niet zoo groot is, dat daarin een bezwaar tegen den maatregel zou gelegen zijn;

dat Gedeputeerde Staten van Friesland, bij besluit van 23 December 1886, hunne goedkeuring aan het raadsbesluit hebben onthouden, hoofdzakelijk uit overweging, dat, behoudens eene niet noemenswaardige vermindering van het getal leerlingen, de omstandigheden dezelfde zijn als in 1884, toen Gedeputeerde Staten hunne goedkeuring hebben onthouden eerst aan een raadsbesluit van dezelfde strekking als het tegenwoordige, daarna aan een raadsbesluit tot opheffing van de scholen te Gauw en te Goënga en stichting eener school op hetzelfde punt, dat daarvoor thans is aangewezen; dat ten gevolge der nieuwe regeling vele kinderen een grooteren afstand naar de school zouden hebben af te leggen en in het bijzonder de kinderen uit Offingawier van veel slechter conditie zouden worden, daar de afstand voor sommige hunner een half uur, voor anderen drie vierde uur, voor enkelen nog iets meer zou bedragen;

dat het schoolgebouw te Offingawier in 1875 nieuw gesticht is; dat over het geheel de maatregel genomen wordt zonder dat eenige bijzondere omstandigheid, zooals de ongeschiktheid van een schoollokaal of eene vacature in het onderwijzend personeel wordt afgewacht; dat dan ook drie onderwijzers, hoofden van scholen, op eens uit hunne betrekking worden gezet, eene daad van willekeur die op zich zelf reeds aan de goedkeuring van het besluit in den weg staat; dat, aangezien de nieuwe school gesticht zal worden onder het dorp Goënga, daar eigenlijk geene opheffing van de school, maar verplaatsing van het schoolgebouw plaats heeft, zoodat de onderwijzer in functie kan blijven;

dat voor het inwerkingtreden der regeling een tijdstip bepaald is waarop het niet zeker is dat het nieuwe schoolgebouw in dienst gesteld zal kunnen worden;

Overwegende, wat betreft het al of niet bestaan van vacatures aan de op te heffen scholen of andere dergelijke bijzondere omstandigheden, dat, blijkens een overgelegd uittreksel uit de notulen van het verhandelde in den raad tijdens het nemen van het besluit van 20 November 1886, het plan heeft bestaan dat het hoofd der school te Grauw zou overgaan naar de school te Nijland; dat in elk geval het ontbreken van dergelijke bijzondere omstandigheden geen reden zou opleveren om het besluit niet goed te keuren, wanneer dit op goede gronden rust;

dat wat betreft het op eenmaal ontslaan van drie hoofden van scholen, dit is eene door de wet op het lager onderbij art. 39 voorziene, niet aan goedkeuring onderworpen handeling, welke met de opheffing der scholen, voor zoo ver geene vacaturen bestaan of overplaatsing van onderwijzers kan geschieden, noodzakelijk moet samengaan, zoodat ook daarin geene reden tot niet goedkeuring van het besluit tot opheffing van scholen en vestiging eener nieuwe school kan gelegen zijn, wanneer de nieuwe regeling op zich zelve niet aan bedenking onderhevig is;

dat ook niet kan gezegd worden, dat het raadsbesluit onjuist zou geformuleerd zijn, in zooverre het spreekt van opheffing ook der school te Goënga, terwijl daar geene opheffing der school, maar verplaatsing van het schoolgebouw zou plaats hebben; dat toch hier geene sprake is van het verschaffen van een nieuw of anders gelegen schoolgebouw aan het dorp Goënga, maar van een maatregel, tot regeling van het schoolwezen voor Goënga, Gauw en Offingawier zóó dat aan de drie dorpen, tot nu toe ieder zijne school hebbende, eene gemeenschappelijke school wordt gegeven; dat daartoe een nieuw gebouw wordt opgericht, wel is waar binnen de grens van het zoogenaamde behoor van Goënga, maar op een zoodanig punt als dienstig geacht wordt voor de drie dorpen; dat derhalve de nieuwe school noch door hare plaats noch door hare bestemming kan geacht worden eene voortzetting te zijn van eene der bestaande en deze dus inderdaad alle worden opgeheven.

Overwegende wat betreft de vraag of de opheffing der scholen en de stichting eener nieuwe op het door den raad aangewezen punt op goede gronden steunt, dat tijdens het nemen van het raadsbesluit volgens de laatste kwartaalstaten het getal leerlingen aan de school te Goënga bedroeg 22, aan die te Gauw 30, aan die te Offingawier 13; dat al deze cijfers weinig, doch iets lager zijn dan die in het begin van 1884 werden opgegeven; dat het hier dus betreft kleine en niet vooruitgaande scholen, welker bevolking zeer wel, en zelfs met voordeel voor den goeden gang van het onderwijs, in eene school kan vereenigd worden, wanneer die zoo wordt geplaatst dat er geen te groot ongerief ontstaat wat de afstanden betreft;

dat nu de afstand van het punt voor de nieuwe school aangewezen hoegenaamd geen bezwaar oplevert voor de kinderen uit Goënga en uit Gauw, die er omstreeks 10 minuten gaans van verwijderd zijn; dat dan ook noch in 1884 noch nu uit die plaatsen bezwaren zijn ingebracht tegen het plan om de aldaar wonende kinderen eene school op het bedoelde punt te doen bezoeken;

dat tegen het plan om ook voor de kinderen uit Offingawier die nieuwe school aan te wijzen thans evenmin bezwaren zijn aangevoerd, maar wel in 1884; dat de afstand der voor de nieuwe school gekozen plaats van Offingawier vrij wat grooter is dan van de andere dorpen; dat echter ook voor de onder Offingawier thuis behoorende kinderen, voor zoover zij in of ten noorden van het dorp wonen, de af te leggen afstand niet meer, voor sommigen minder, dan een half uur gaans bedraagt, en alleen voor zoover zij ten zuiden van het dorp wonen die afstand tot drie kwartier gaans of nog iets meer kan klimmen; dat nu ook het

afleggen van dezen laatsten afstand niet ondoenlijk is en ten platten lande niet overal aan alle kinderen kan bespaard worden; dat nu hier, wanneer er kinderen zijn, die dien versten afstand zullen hebben te doorloopen, hun getal uiterst gering zal wezen, daar de geheele bevolking der school te Offingawier slechts 13 kinderen bedraagt en daarvan slechts sommigen, volgens het raadsbesluit 5, volgens een overgelegden staat enkelen meer, onder Offingawier tehuis behooren;

dat hierbij komt, dat het dorp Offingawier en de plaats der nieuwe school door een steeds begaanbaren grindweg verbonden zijn;

dat dan ook het schooltoezicht de belangen van het onderwijs door het raadsbesluit niet benadeeld acht;

dat in deze omstandigheden het in stand houden der bestaande kostbare schoolregeling voor de dorpen Goënga, Gauw en Offingawier niet noodzakelijk en de door den raad van Wijmbritseradeel, bij besluit van 20 November 1886, vastgestelde nieuwe regeling voldoende kan worden geacht;

dat, wanneer de bepaling omtrent het tijdstip van het inwerkingtreden der nieuwe regeling mocht blijken bezwaar op te leveren, daarin alsnog verandering zou kunnen gebracht worden;

dat alzoo het raadsbesluit van 20 November 1886 voor goedkeuring vatbaar is voor zooveel betreft de punten 1 en 3 van dat besluit, betreffende de opheffing van scholen en de stichting eener school op de daarvoor aangewezen plaats, terwijl punt 2, betreffende het ontslag van onderwijzers, geen goedkeuring behoeft;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, van 23 December 1886 n°. 75, 3°., afd. S, alsnog goedkeuring te verleenen aan punt 1 en punt 3 van het besluit van den raad van Wijmbritseradeel, van 20 November 1886 n°. 874.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 15 April 1887.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

V.

7 Juni 1887
n°. 38.

WIJ WILLEM III ENZ.

Beschikkende op het beroep door den raad der gemeente Schijndel ingesteld tegen beschikkingen van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, waarbij goedkeuring is onthouden aan besluiten van den raad tot bepaling der plaats waar eene nieuwe openbare school gebouwd zal worden;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van 11 Mei 1887 n°. 27;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 2 Juni 1887, n°. 1580, afd. O.;

Overwegende dat Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, ten gevolge van een adres van een groot aantal bewoners van het gehucht Weibosch in de gemeente Schijndel, een gehucht met omstreeks 760 inwoners, waaronder omstreeks 120 kinderen van 6 tot 12 jaren, sedert eenigen tijd een afzonderlijke parochie uitmakende met een eigen kerk, waar de kinderen godsdienstonderwijs ontvangen, in welk adres hunne tusschenkomst werd ingeroepen opdat voor de kinderen van Weibosch, tot nu toe de 20 à 30 minuten verwijderde scholen te Schijndel en te Eerde bezoekende, een openbare school te Weibosch gesticht mocht worden, nadat de gemeenteraad zich ongezind verklaard had aan dat verlangen te voldoen, bij besluit van 7 April 1886 hebben bevolen dat het getal der openbare scholen in de gemeente Schijnsel met ééne zou vermeerderd worden;

dat de raad, om aan dat bevel gevolg te geven, op 17 Juni 1886 heeft besloten een openbare school met onderwijzerswoning te bouwen op het oostelijk gedeelte van het perceel, kadastraal bekend sectie D, n°. 3525, gelegen nabij de Nieuwe Molens en den kunstweg nabij Veghel;

dat Gedeputeerde Staten, na op 9 Juli 1886 hunne beslissing ten aanzien van dit raadsbesluit te hebben verdaagd, bij besluit van 9 September 1886 hunne goedkeuring daaraan hebben onthouden op grond dat hun besluit van 7 April 1886 ten doel had te voorzien in de behoeften aan onderwijs van de bewoners van het gehucht Weibosch;

dat het perceel door den gemeenteraad voor den bouw der nieuwe school aangewezen niet gelegen is in het gehucht Weibosch, maar op korten afstand van het dorp Schijndel en van de openbare school aldaar;

dat indien het besluit van den raad werd uitgevoerd, het doel van de stichting eener nieuwe school geheel zou gemist worden en in eene zoo uitgestrekte gemeente als Schijndel de twee eenige openbare scholen op betrekkelijk geringen afstand van elkander zouden staan, zeer ten nadeele van de verderaf wonende bevolking;

dat bij schrijven van 29 September 1886 burgemeester en wethouders aan Gedeputeerde Staten hebben medegedeeld, dat de raad op 28 September andermaal besloten had geene school te bouwen in het gehucht of de parochie Weibosch en van meening was dat het aan Gedeputeerde Staten bij inzage eener kaart, aanwijzende de kringen der verschillende scholen, waarvan de kinderen uit de gemeente in het vervolg gebruik zouden maken — hoedanige kaart men aanbood over te leggen — zou blijken dat het algemeen belang der gemeente niet was uit het oog verloren;

dat Gedeputeerde Staten bij brief van 7 October 1886, na gewezen te hebben op het doel van het gegeven bevel, met opmerking, dat daaraan door oprichting eener school buiten Weibosch niet kon worden voldaan, den raad hebben verzocht opnieuw omtrent de plaatsing der school te willen besluiten, terwijl zij verklaarden tegen de toezending der kaart geene bedenking te hebben;

dat burgemeester en wethouders daarna bij schrijven van 23 October, met overlegging van de kaart, aan Gedeputeerde Staten bericht hebben, dat de raad op 22 October andermaal had besloten eene school met onderwijzerswoning te bouwen op het oostelijk gedeelte van het perceel D, n°. 3525;

dat Gedeputeerde Staten daarop bij schrijven van 18 November voor zooveel noodig hebben opgemerkt, dat zoodanige kennisgeving niet kon vervangen het besluit van den raad bedoeld bij art. 19, *a*, der onderwijswet en dat vermits tegen hun besluit van 9 September niet was geappelleerd, omtrent het raadsbesluit van 17 Juni onherroepelijk was beslist en een hernieuwd raadsbesluit van dezelfde strekking niet andermaal een punt van onderzoek bij hen kon uitmaken;

dat de raad op 18 Januari 1887 omtrent de plaats der nieuw te stichten school een nieuw besluit genomen heeft van het besluit van 17 Juni 1886 hierin verschillende dat, terwijl in het laatstgenoemde gezegd werd dat de school met onderwijzerswoning zou gebouwd worden op het oostelijk gedeelte van het perceel sectie D, n°. 3525, thans bepaald werd dat dit zou geschieden op nagenoeg het midden van dit perceel of op het daartegenover gelegen perceel D n°. 251; dat dit raadsbesluit van 18 Januari 1887 aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten is onderworpen geworden;

dat Gedeputeerde Staten bij schrijven van 27 Januari, met verwijzing naar hun schrijven van 18 November 1886 hebben te kennen gegeven dat een besluit van dezelfde strekking als dat van 17 Juni 1886 niet opnieuw een punt van overweging bij hen kan uitmaken, en den raad dringend hebben uitgenoodigd, den schijnbaren toeleg om deze zaak op de lange baan te schuiven te laten varen en eene beslissing te nemen welke voor goedkeuring vatbaar zou zijn;

dat op 17 Februari 1887 bij ons Kabinet is ingekomen een adres van het gemeentebestuur van Schijndel, waarbij beroep wordt ingesteld tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van 9 September 1886 en de missives van dat college van 7 October en 18 November 1886, alsmede tegen de missive van Gedeputeerde Staten van 27 Januari bevorens; dat omtrent dit laatste besluit gezegd wordt, dat het nagenoeg van denzelfden inhoud is als dat van 17 Juni 1886, doch niet alleen het perceel D, n°. 3525, maar ook perceel D n°. 251 tot bouwplaats opgeeft; dat tot verdediging van het besluit van den raad in hoofdzaak wordt aangevoerd dat de school zou dienen voor de kinderen uit het gehucht Weibosch, welke nu gedeeltelijk te Eerde, gedeeltelijk te Schijndel schoolgaan en voor die uit de gehuchten Heikant, Plein, een gedeelte van Hermalen, die thans te Schijndel school gaan; dat door die kinderen op de nieuwe school te plaatsen, de anders noodige vergrooting der scholen te Schijndel en te Eerde vooreerst overbodig zou worden en dat de kinderen uit Weibosch voor zoo ver zij thans te Eerde school gaan, 1 à 2 K. M. en voor zoover zij thans te Schijndel schoolgaan 1 K. M. nader nabij de nieuwe school zouden wonen dan bij de school die zij thans bezoeken;

dat Gedeputeerde Staten bij hun bericht omtrent dit adres als hun gevoelen hebben te kennen gegeven dat het beroep niet ontvankelijk is;

dat toch van de brieven van hun college, in het adres vermeld, geen beroep kan worden ingesteld, daar zij geene beslissing omtrent de aanhangige quaestie inhouden, maar alleen bevatten de mededeeling, dat zoolang de raad het terrein blijft aanwijzen, waaraan hunne goedkeuring bij hun besluit van 9 September 1886 was onthouden geen nieuwe beslissing in deze zaak kan genomen worden;

dat alleen tegen hun besluit van 9 September 1886 beroep was toegelaten, doch de termijn voor dat beroep gesteld door den raad niet is in acht genomen;

Overwegende dat het gemeentebestuur niet ontvankelijk is in zijn beroep voor zooveel dit is gericht tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van 9 September 1886 en tegen hunne brieven van 7 October en 18 November 1886;

dat toch — daargelaten of de twee laatstgenoemde stukken beschikkingen inhouden waarvan beroep kan worden ingesteld — in elk geval tegen de drie genoemde stukken geen beroep is ingesteld binnen den bij het hier, krachtens art. 19 der wet op het lager onderwijs toepasselijke art. 200 der gemeentewet gestelden termijn van dertig dagen sedert de dagteekening der stukken;

dat daarentegen het beroep is ingesteld binnen dertig dagen na de dagteekening van den brief van Gedeputeerde Staten van 27 Januari 1887 en dat deze brief — waaruit volgde dat het nieuwe van dat van 17 Juni 1886 eenigszins verschillende raadsbesluit van 18 Januari 1887 niet werd goedgekeurd, — te recht door den raad is beschouwd als eene beschikking, waarvan in beroep kon worden gekomen, zoodat de raad in zijn beroep tegen die beschikking ontvankelijk is;

dat evenwel bij die beschikking Gedeputeerde Staten te recht hebben geoordeeld dat het raadsbesluit van 18 Januari 1887 dezelfde strekking heeft als dat van 17 Juni 1886, waaraan bij besluit van 9 September 1886 hunne goedkeuring was onthouden en er dus geen termen waren om eene besliste zaak opnieuw in overweging te nemen;

dat het ingestelde beroep niet gegrond is te achten;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Het door den Raad van Schijndel ingestelde beroep niet ontvankelijk te verklaren voor zooveel het gericht is tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van 9 September 1886 en hunne brieven van 7 October en 18 November 1886 hiervoren vermeld en dat beroep ongegrond te verklaren voor zooveel het gericht is tegen den hiervoren vermelden brief van Gedeputeerde Staten van 27 Januari 1887.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Wildungen, 7 Juni 1887.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK

VI.

15 Juni 1886.

n°. 22.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep door den raad der gemeente Reusel, ingesteld tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 18 Februari 1886, waarbij goedkeuring is onthouden aan eene regeling door genoemden raad en dien der gemeente Hoogemierde, vastgesteld omtrent de toelating van kinderen uit Reusel op openbare lagere scholen in Hoogemierde;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van 19 Mei 1886 n°. 35;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 7 Juni 1886 n°. 1554, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat de raad der gemeente Reusel, nadat eene vorige regeling ter na te melden zake bij Ons besluit van 31 December 1885 n°. 23, om de daarin vermelde reden niet voor goedkeuring vatbaar was verklaard, op 31 Januari 1886 gemeenschappelijk met den raad der gemeente Hoogemierde opnieuw heeft besloten dat door laatstgemelde gemeente op hare openbare scholen van Hoogemierde en Hulsel moeten worden toegelaten alle kinderen uit de gemeente Reusel, welke eventueel van openbaar onderwijs wenschen gebruik te maken onder de volgende voorwaarden:

»dat de gemeente Reusel voor elk kind, dat een dier scholen bezocht, drie gulden per maand aan de gemeente Hoogemierde c. a. moet betalen;

»dat deze regeling (overeenkomst) zal eindigen drie

maanden nadat een der contracteerende partijen van haar daartoe strekkend verlangen zal hebben kennis gegeven";

dat Gedeputeerde Staten van Noordbrabant bij besluit van 18 Februari 1886 aan dat gemeenschappelijk besluit hunne goedkeuring hebben onthouden, op grond dat daaraan blijkbaar de opheffing der openbare school te Reusel ten grondslag liggen zoude, dat zoodanige opheffing in strijd zou zijn met het voorschrift der eerste zinsnede van art 16 der wet op het lager onderwijs en dat de bevoegdheid bij de laatste zinsnede van dat artikel aan de gemeentebesturen gegeven op het hier aanwezige geval niet van toepassing zoude zijn;

dat daarop de raad der gemeente Reusel de goedkeuring der regeling van Ons heeft gevraagd, aanvoerende dat wel art. 16 der wet op het lager onderwijs bepaalt, dat in elke gemeente voldoend openbaar lager onderwijs moet worden gegeven in een voldoend aantal scholen, doch er als in eenen adem bijvoegt niet dat het een volstrekt vereischte is, zooals Gedeputeerde Staten schijnen te meenen, dat in elke gemeente minstens eene openbare school zij, maar dat naburige gemeenten zich kunnen vereenigen tot het oprichten eener gemeenschappelijke school of tot het vaststellen eener regeling omtrent de toelating van kinderen uit de eene op de scholen der andere gemeente;

dat dus de gemaakte regeling niet strijdig is met het genoemde wetsartikel, maar integendeel volkomen aan de slotbepaling daarvan voldoet;

Overwegende, dat het gemeentebestuur van Reusel, door in overleg met dat van de naburige gemeente Hoogemierde de toelating van kinderen uit zijne gemeente op openbare scholen van Hoogemierde te regelen, heeft gebruik gemaakt van een der bij art. 16 der wet op het lager onderwijs aangewezen middelen om in de behoefte van openbaar lager onderwijs voor de kinderen eener gemeente te voorzien;

dat de thans gemaakte gemeenschappelijke regeling geene bepaling bevat welke aan hare goedkeuring in den weg zoude staan;

dat immers die regeling slechts inhoudt eene vaststelling der voorwaarden waaronder kinderen uit de gemeente Reusel te Hoogemierde en Hulsel kunnen ter school gaan, zonder dat daarbij in het minst wordt tekort gedaan aan het recht van die ingezetenen der eerstgemelde gemeente, welke, aan het openbaar onderwijs boven het bijzonder de voorkeur gevende, hetzij om den afstand van hunne woonplaats of om den toestand der wegen of om eenige andere reden mochten meenen dat deze toelating voor hunne kinderen niet bruikbaar zoude zijn, om ten behoeve dier kinderen zoodanige andere voorziening te vragen, als zal kunnen leiden tot hervatting van het onderwijs in de openbare school, welke opheffing niet voortvloeit uit deze regeling;

dat derhalve noch de bepalingen der wet noch de belangen van het openbaar onderwijs grond opleveren tot afkeuring der regeling gelijk zij thans heeft plaats gehad.

Gezien de wet van 19 Juni 1851 (*Staatsblad* n°. 85) en de wet van 17 Augustus 1878 (waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182).

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 18 Februari 1886, G, n°. 93, 2de afdeeling, Onze goedkeuring te verleenen aan de regeling, vastgesteld bij bovenvermeld gemeenschappelijke besluit van de raden der gemeenten Reusel en Hoogemierde.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Wildungen, 15 Juni 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

VII.

14 Oct. 1886,
n°. 17.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den Raad der gemeente Eibergen van een besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland van 23 Juni 1886, n°. 26, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van genoemden gemeenteraad tot regeling der jaarwedde van den tweeden onderwijzer aan de openbare lagere school in de buurtschap Rekken;

den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur gehoord (advies van 29 September 1886 n°. 101;)

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 9 October 1886, n°. 3050, afd. O;

overwegende, dat de raad der gemeente Eibergen bij besluit van 30 April 1886, de jaarwedde van een te benoemen tweeden onderwijzer of van eene onderwijzeres aan de openbare lagere school in de buurtschap Rekken (gemeente Eibergen) heeft vastgesteld op f 400;

dat, toen de gemeenteraad voornoemd zich ongenegen had verklaard deze jaarwedde met f 50 te verhoogen, nadat de te benoemen onderwijzer zijne betrekking aan de school te Rekken gedurende een jaar zou hebben vervuld, Gedeputeerde Staten van Gelderland bij hun besluit van 23 Juni 1886 aan de gemaakte regeling hunne goedkeuring hebben onthouden, hoofdzakelijk op grond dat eene jaarwedde van f 400 in het algemeen voor een onderwijzer niet voldoende te achten zoude zijn en inzonderheid niet in dit geval, omdat de overige onderwijzers in de gemeente Eibergen en in de omliggende gemeenten eene belangrijk hoogere jaarwedde genieten, en omdat dus de benoemde zou trachten zoo spoedig mogelijk te worden verplaatst, hetgeen zeer ten nadeele zou strekken van het onderwijs;

dat de raad der gemeente Eibergen van deze beslissing bij Ons in beroep is gekomen en Onze goedkeuring der gemaakte regeling vraagt, insubstantie aanvoerende dat de levenswijze in de buurtschap Rekken zeer eenvoudig is en dat, zoo ergens, dan zeker daar de onderwijzer in staat is op passenden voet van f 490 's jaars te leven, dat de hoogere jaarwedden der overige onderwijzers in de gemeente Eibergen en in de omliggende gemeenten zijn vastgesteld in een tijd van gebrek aan onderwijzend personeel;

dat ook bij toekenning eener hoogere bezoldiging de zucht naar verplaatsing bij den onderwijzer te Rekken zal blijven bestaan, omdat in die stille en afgezonderde buurtschap geen gelegenheid is tot verdere ontwikkeling en gezellig verkeer.

dat er derhalve geen reden bestaat om het minimum, door de wet voldoende geacht, hier te overschrijden;

overwegende dat de buurtschap Rekken, gemeente Eibergen, niet kan geacht worden te behooren tot die plaatsen, waar het wettelijk minimum der onderwijzersjaarwedde met het oog op de leefwijze en den prijs der levensbehoeften als onvoldoende moet worden beschouwd, en zulks te minder, omdat volgens mededeeling van burgemeester en wethouders der genoemde gemeente, in de gemelde buurtschap tot

lagen prijs behoorlijke gelegenheid voor het verkrijgen van kost en inwoning is te vinden;

dat er derhalve geen reden bestaat om goedkeuring te onthouden aan de regeling der jaarwedde van den in casu te benoemen onderwijzer, gelijk die door appellant is vastgesteld;

Gezien de wet op het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland van 23 Juni 1886, n°. 26, de jaarwedde van den te benoemen tweeden onderwijzer of van de te benoemen onderwijzeres in de buurtschap Rekken vast te stellen op het bedrag, daartoe door den Raad der gemeente Eibergen, bij zijn besluit van 30 April bevorens, bepaald.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 14den October 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

VIII.

3 October 1886.
n°. 19.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den gemeenteraad van Overasselt tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, dd. 8 Juni 1886, n°. 23, waarbij deze hunne goedkeuring hebben onthouden aan een besluit van genoemden gemeenteraad van 26 Mei bevorens, tot nadere regeling der bezoldiging van het onderwijzend personeel aan de openbare lagere scholen in die gemeente;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 15 September 1886, n°. 94;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 29 September 1886, n°. 2924, afd. O.

Overwegende dat volgens de laatstelijk door den gemeenteraad van Overasselt vastgestelde en door Gedeputeerde Staten van Gelderland goedgekeurde regeling, de jaarwedden der onderwijzers in die gemeente bedroegen: *a.* voor de hoofden der scholen f 700; *b.* voor de onderwijzers met den rang van hoofdonderwijzer, die, volgens art. 24 der wet op het lager onderwijs, in scholen met meer dan vier onderwijzers aanwezig moeten zijn, f 600; *c.* voor de overige onderwijzers f 500;

dat de gemeenteraad op 20 April 1886 besloot, met ingang van 1 Mei daaraanvolgende, de jaarwedden van de sub *c* bedoelde onderwijzers op f 400 te bepalen, met handhaving van de bestaande jaarwedden voor de in dienst zijnde titularissen, doch dat Gedeputeerde Staten, blijkens hunne resolutie van 18 Mei 1886, n°. 54, deze regeling niet voor goedkeuring vatbaar hebben geacht;

dat de gemeenteraad daarop, bij zijn besluit van 26 Mei 1886, dat van 20 April bevorens in zooverre heeft gewijzigd dat het bedrag der jaarwedde in plaats van op f 400 op f 425 werd bepaald;

dat Gedeputeerde Staten, eene bezoldiging ook van f 425 als onvoldoende beschouwende, bij resolutie van 8 Juni 1886 n°. 23, aan het raadsbesluit van 26 Mei 1886 hunne goedkeuring hebben onthouden, onder mededeeling dat zij bereid zouden worden bevonden hunne goedkeuring te hechten aan eene regeling waarbij die bezoldiging na een jaar verblijf van den onderwijzer in de gemeente met f 25 verhoogd en alzoo op f 450 vastgesteld werd, en dat de gemeenteraad tegen deze beslissing bij Ons in hooger beroep is gekomen;

Overwegende dat alsnu, overeenkomstig art. 26 der wet op het lager onderwijs, door Ons de vereischte regeling behoort te worden vastgesteld;

dat afgescheiden van de vraag of niet na een verblijf van korteren of langeren duur aan de onderwijzers eene verhooging van jaarwedde zou kunnen worden toegekend, thans alleen valt te onderzoeken of de bezoldiging van de hierbedoelde onderwijzers op eene voor die titularissen billijke en met de plaatselijke gesteldheid van de gemeente overeenstemmende wijze door den gemeenteraad is geregeld;

dat wel is waar de vroegere in de gemeente Overasselt benoemde onderwijzers op eene hoogere jaarwedde zijn aangesteld, op welke jaarwedde door de nieuwe regeling geen inbreuk wordt gemaakt, doch dat die hoogere bezoldiging mede werd veroorzaakt door het destijds bestaande gebrek aan onderwijzers en dat voorts bij den tegenwoordigen stand der levensbehoeften de bepaling van eene lagere, mits billijk gestelde jaarwedde voor nieuw benoemde onderwijzers niet ongerechtvaardigd is te achten;

dat intusschen de plaatselijke gesteldheid van de gemeente Overasselt niet van dien aard is, dat de bezoldiging van de hierbedoelde onderwijzers tot het bij de wet bepaalde minimum zou behooren af te dalen en dat de gemeenteraad, ofschoon door hem op den minder gunstigen financieelen toestand der gemeente wordt gewezen, dit dan ook feitelijk bij zijn nader besluit van 26 Mei 1886 heeft erkend;

dat echter voor de hierbedoelde categorie van onderwijzers in de tegenwoordige omstandigheden eene jaarwedde van f 425 billijk is te achten en het raadsbesluit van 26 Mei 1886 mitsdien wel vatbaar was om de bij de wet gevorderde goedkeuring te erlangen;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van den 24sten Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, dd. 8 Juni 1886, n°. 23, het daartegen door den gemeenteraad van Overasselt ingesteld beroep te verklaren gegrond en, met goedkeuring van het raadsbesluit van 26 Mei 1886, de daarbij aangenomen regeling vast te stellen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 3den October 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

IX.

8 Januari 1887.
N°. 6.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Arnemuiden van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 1 October 1886, n°. 19, 1ste afd., waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van dien raad van 22 September 1886 tot vaststelling der jaarwedde van het hoofd der openbare lagere school in die gemeente in de afdeeling Kleverskerke;

den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 22 December 1886, n°. 123;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Januari 1887, n°. 3881, afd. O;

Overwegende, dat de gemeenteraad van Arnemuiden, toen eene vacature ontstaan was van hoofd der openbare lagere school in de afdeeling Kleverskerke, op 20 Augustus 1886 besloot de jaarwedde van den onderwijzer, hoofd der genoemde school, bij raadsbesluit van 31 Augustus 1880 bepaald op f 800, vast te stellen op f 700;

dat Gedeputeerde Staten van Zeeland aan dit besluit bij resolutie van 17 September 1886, n°. 22, goedkeuring onthielden;

dat de gemeenteraad op 22 September daaraanvolgende, met intrekking van zijn vroeger besluit, gezegde jaarwedde vaststelde op f 750;

dat Gedeputeerde Staten ook aan dit besluit bij resolutie van 1 October 1886, n°. 19, 1ste afd., goedkeuring weigerden, en de gemeenteraad van deze beslissing Onze voorziening heeft ingeroepen;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten tot rechtvaardiging hunner beslissing aanvoeren, dat de buurtschap Kleverskerke uit slechts enkele huizen bestaat in een afgelegen deel der gemeente, en de onderwijzer van de school aldaar geheel alleen staat, zoodat eene eenigszins aanzienlijke jaarwedde een vereischte is om onderwijzers uit te lokken zich aldaar te vestigen;

Overwegende, dat de plaatselijke gesteldheid, zooals die door Gedeputeerde Staten wordt medegedeeld, en de omstandigheid dat ten hoogste 30 kinderen uit de gemeente zelve de school te Kleverskerke bezoeken, deze stempelen als eene dier eenvoudige kleine landelijke scholen, voor wier hoofd eene bezoldiging als nu laatstelijk door den gemeenteraad is vastgesteld, voldoende kan geacht worden;

dat ook eene vergelijking met de jaarwedde van het hoofd der school in de kom der gemeente Arnemuiden zelve, met goedkeuring van Gedeputeerde Staten nog onlangs vastgesteld op f 800, aantoont dat eene bezoldiging van f 750 voor het hoofd der school in eene zoo weinig aanzienlijke buurtschap als Kleverskerke geenszins als te gering kan beschouwd worden;

dat mitsdien door Gedeputeerde Staten van Zeeland ten onrechte goedkeuring is onthouden aan het besluit van den gemeenteraad van Arnemuiden van 22 September 1886;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met vernietiging der resolutie van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 1 October 1886, n°. 19, 1ste afd., de jaarwedde van den onderwijzer, hoofd der school te Kleverskerke, vast te stellen op het bedrag door den gemeenteraad van Arnemuiden op 22 September ll. bepaald en dus op f 750.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, Afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 8 Januari 1887.

WILLEM.

De Minister van Staat,
Minister van Binnenlandsche Zaken,

HERMSKERK.

X.

11 Augustus 1886,
n°. 14.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Schoterland van een besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, van 29 April 1886, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van dien raad van 10 April 1886, tot regeling der jaarwedde van het hoofd der school te Oranjewoud;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 28 Juli 1886, n°. 71;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 7 Augustus 1886, n°. 2367, afd. O.;

Overwegende, dat de jaarwedden der onderwijzers, hoofden van scholen in Schoterland, in 1880 door den gemeenteraad, met goedkeuring van Gedeputeerde Staten, zijn vastgesteld op f 700;

dat, toen in 1883 de verordening, waarbij die jaarwedden waren vastgesteld, werd herzien, de gemeenteraad besloot genoemde jaarwedden op hetzelfde bedrag te laten, en dat, toen Gedeputeerde Staten van Friesland, die de jaarwedden destijds op f 750 wilden bepaald zien, daaraan goedkeuring onthielden, door Ons, bij besluit van 22 Januari 1884, n°. 7, eene regeling werd vastgesteld, waarbij gezegde jaarwedden werden bepaald op het bedrag dat de gemeenteraad verlangde;

dat toen bij eene nog in hetzelfde jaar ontstane vacature voor hoofd der school te Jubbega-Schuriega zich een onvoldoend aantal sollicitanten aanmeldde, de gemeenteraad op 12 Juni besloot de jaarwedde van den te benoemen functionaris vast te stellen op f 750, en tevens uit een geval van billijkheid de jaarwedden van alle hoofden van scholen die nog f 700 bedroegen met f 50 te verhoogen, en dit besluit de goedkeuring van Gedeputeerde Staten erlangde bij resolutie van 14 Augustus daaraanvolgende;

dat, toen nu onlangs door het verleend eervol ontslag aan den onderwijzer, hoofd der school te Oranjewoud, opnieuw eene vacature ontstond, de gemeenteraad op 10 April besloot de jaarwedde van den te benoemen onderwijzer vast te stellen op f 700;

dat Gedeputeerde Staten aan dit besluit goedkeuring onthielden bij resolutie van 29 April 1881, en de gemeenteraad daartegen alsnu Onze voorziening heeft ingeroepen;

Overwegende dat de jaarwedden van hoofden van scholen in de gemeente Schoterland, onder andere te Oranjewoud, bij Ons besluit van 22 Januari 1884 zijn vastgesteld op f 700, hetzelfde bedrag waarop zij in 1880 met goedkeuring van Gedeputeerde Staten door den gemeenteraad waren bepaald;

dat derhalve het thans door den gemeenteraad genomen

besluit, ten aanzien van den te benoemen onderwijzer, hoofd der school te Oranjewoud, eenvoudig herhaalt en bevestigt de bij Ons voormeld besluit van 22 Januari 1884 vastgestelde regeling, terwijl er geen grond is om aan te nemen dat de destijds door Ons vastgestelde regeling der jaarwedden thans onvoldoende zoude zijn, en zulks te minder omdat sedert de prijzen der levensbehoeften zeker niet zijn gerezen en het aantal sollicitanten bij vacatures voor het lager onderwijs toegenomen is;

dat er derhalve alleszins termen zijn om de jaarwedde van den te benoemen onderwijzer, hoofd der school te Oranjewoud, vast te stellen op het bedrag door den gemeenteraad daarvoor bestemd;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met vernietiging der bestreden resolutie van Gedeputeerde Staten van Friesland, de jaarwedde van den onderwijzer hoofd der school te Oranjewoud, vast te stellen op f 700.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Soestdijk, den 11den Augustus 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XI.

Juli 1886

n°. 23.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Achtkarspelen tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland dd. 11 Maart 1886 n°. 26, 3de afdeeling S, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van genoemden gemeenteraad van 26 Februari bev. tot regeling der jaarwedden van het onderwijzend personeel aan de openbare lagere scholen in die gemeenten;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 23 Juni 1886 n°. 48;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Juli 1886 n°. 1954, afd. O;

Overwegende dat de gemeenteraad van Achtkarspelen op 24 November 1885, met intrekking van de bestaande regeling, eene nieuwe verordening heeft vastgesteld waarbij o. a. de jaarwedden van de onderwijzers niet aan het hoofd van scholen staande, wat betreft de scholen te Buitenpost, Twijzel, Kooten, Drogeham, Surhuisterveen, Surhuizum, Augustinusga en Gerkesklooster op f 400, en wat aangaat de scholen te Twijzelerheide, Harkema Opeinde en Surhuisterveensterheide, de zoogenaamde heidescholen, op f 450 werden bepaald;

dat Gedeputeerde Staten van Friesland bij resolutie van 4 Februari 1886 op grond van de bij hen tegen deze regeling bestaande bezwaren, daaraan hunne goedkeuring hebben onthouden;

dat daarop de gemeenteraad bij besluit van 26 Februari 1886, met wijziging in zooverre van dat van 24 November 1885, de jaarwedden van de onderwijzers niet aan het hoofd van scholen staande te Buitenpost, Twijzel, Kooten, Drogeham, Surhuisterveen, Surhuizum, Augustinusga en Gerkesklooster, nader op f 425 heeft bepaald;

dat Gedeputeerde Staten ook aan dit nader besluit hunne goedkeuring hebben onthouden en bij resolutie van 11 Maart 1886 te kennen hebben gegeven dat de jaarwedden der onderwijzers niet aan het hoofd van scholen staande voor de drie zoogenaamde heidescholen op f 500 en voor de overige acht dorpsscholen ten minste op f 450 behoorden te worden vastgesteld;

dat de gemeenteraad van dit besluit bij Ons in beroep is gekomen met het verzoek de regeling der onderwijzersjaarwedden overeenkomstig de verordening van 26 Februari 1886 alsnog te willen goedkeuren;

overwegende dat volgens de tot dusver bestaan hebbende regeling, de onderwijzers niet aan het hoofd van scholen staande in twee klassen waren verdeeld naar gelang zij al of niet in het bezit van den hoofdonderwijzersrang waren, en de jaarwedden van de onderwijzers der 1ste klasse f 600, die van de onderwijzers der 2de klasse f 500 bedroegen;

dat, moge al eenige verlaging dier jaarwedden door de veranderde tijdsomstandigheden te billijken zijn, eene verlaging der jaarwedden als waartoe de gemeenteraad besloot voor de acht hierboven vermelde in meer of minder aanzienlijke dorpen gevestigde scholen aan die veranderde tijdsomstandigheden niet geëvenredigd is te achten;

dat Gedeputeerde Staten van Friesland te recht hebben geoordeeld dat de scholen in die dorpen niet zijn te rangschikken onder de categorie waarvoor in de wet de minimumjaarwedde is aangenomen;

dat de gemeenteraad van Achtkarspelen dit feitelijk heeft erkend door de jaarwedde van de hierbedoelde onderwijzers, die hij aanvankelijk op f 400 had vastgesteld, nader op f 425 te bepalen;

dat door den districtsschoolopziener wordt geadviseerd de jaarwedden van de onderwijzers voor zoover zij niet in het bezit van den hoofdonderwijzersrang zijn, voor de scholen te Buitenpost, Augustinusga, Kooten en Surhuisterveen, ten minste op f 475, en voor de scholen te Drogeham, Gerkesklooster, Surhuizum en Twijzel ten minste op f 450 te bepalen, doch dat er naar het oordeel van Gedeputeerde Staten geen reden bestaat om voor de acht genoemde dorpen eene verschillende regeling aan te nemen;

dat op grond hiervan het bedrag van f 450 als jaarwedde van de onderwijzers aan al de hierbedoelde scholen voldoende moet worden geacht;

dat wat betreft de drie zoogenaamde heidescholen, de grond voor eene hoogere bezoldiging der daarbij in dienst zijnde onderwijzers hoofdzakelijk gelegen zou zijn in de omstandigheid dat voor die onderwijzers kost en inwoning slechts op betrekkelijk grooten afstand zouden zijn te bekomen;

dat echter door den appelleerenden gemeenteraad wordt aangevoerd dat thans ook in de nabijheid der heidescholen wel geschikte gelegenheid bestaat om kost en inwoning te bekomen, en dat het een feit is dat de onderwijzers te Surhuisterveensterheide en te Twijzelerheide thans op de plaats zelve wonen, en die te Harkemaopeinde wel wat verder van de school afwoont, doch alleen ten gevolge van de omstandigheid, dat hij bij zijne moeder huisvesting geniet;

dat deze feiten in het bericht van Gedeputeerde Staten dd. 15 April 1886 niet worden weêrsproken, doch dat door hen nader is te kennen gegeven dat de hierbedoelde scholen uit den aard der zaak minder begeerde standplaatsen zijn en alleen door eene eenigszins hoogere wedde eenige aantrekkelijkheid kunnen behouden;

dat echter, nu het blijkt dat het bezwaar van het bekomen van kost en inwoning in de nabijheid van de hierbedoelde scholen niet meer bestaat en het ook niet aan twijfel onderhevig is dat de plaatsen waar die scholen gevestigd zijn tot de zoodanigen behooren, waar de levenseischen uiterst gering zijn, er geen voldoende grond aanwezig is om in dezen het wettelijk minimum met een hooger bedrag te overschrijden dan door den gemeenteraad is geschied, weshalve ook hier eene jaarwedde van f 450 voldoende moet worden geacht;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland dd. 11 Maart 1886 n°. 26, 3de afdeeling S, te beslissen dat de jaarwedden van de nieuw aan te stellen, niet aan het hoofd van scholen staande onderwijzers aan de openbare lagere scholen in de gemeente Achtkarspelen zullen bedragen f 450, en met deze wijziging het besluit van den raad dier gemeente dd. 26 Februari 1886 alsnog voor zooveel noodig goed te keuren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Soestdijk, den 9den Juli 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XII.

4 Juli 1886,

n°. 12.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den raad der gemeente Heerewaarden, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, van 9 Maart 1886, n°. 65, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van genoemden gemeenteraad van 3 Februari bevorens tot regeling van de jaarwedden der onderwijzers aan de openbare lagere school in die gemeente;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 16 Juni 1886, n°. 47;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 29 Juni 1886, n°. 1891, afd. O.;

Overwegende dat de raad der gemeente Heerewaarden, bij besluit van 3 Februari ll., op grond dat de min gunstige financieele toestand dier gemeente eene vermindering van het hoog opgevoerde bedrag der jaarwedden der aan de openbare lagere school aldaar in betrekking zijnde onderwijzers wenschelijk, en dat de veranderde omstandigheden, ten aanzien der beschikbare krachten voor het onderwijs, diezelfde vermindering billijk en onschadelijk zouden maken, die jaarwedden, thans bedragende voor het hoofd der school f 1000, voor den onderwijzer f 650, en voor de onderwijzeres f 650, nader heeft geregeld en met ingang van 1 Januari 1887 vastgesteld als volgt:

voor het hoofd der school, onder verplichting van herhalingsonderwijs te geven, op f 800, voor den onderwijzer, onder dezelfde verplichting, op f 500; voor de onderwijzeres op f 500;

dat Gedeputeerde Staten van Gelderland, bij hun besluit van 9 Maart ll., de vereischte goedkeuring aan deze regeling hebben onthouden, als zijnde naar hun oordeel, onbillijk jegens de in betrekking zijnde onderwijzers en in strijd met de belangen van het onderwijs;

dat de gemeenteraad voornoemd van deze beslissing bij Ons in beroep is gekomen, en hare vernietiging vraagt, op grond van het in elk opzicht voldoende bedrag der verminderde jaarwedden en van de wettigheid zoowel als van de noodzakelijkheid der vermindering;

Overwegende dat, al moge vermindering der jaarwedden van in betrekking zijnde onderwijzers niet in strijd zijn met eenige bepaling der wet op het lager onderwijs, zoodanige maatregel toch niet vrij zoude zijn van onbillijkheid, zoowel omdat die onderwijzers op het genot der hun toegekende jaarwedden hebben gerekend en hunne leefwijze met recht daarnaar hebben mogen inrichten, als omdat deze vermindering zoude kunnen ten gevolge hebben vermindering van het eventueel door hen te ontvangen pensioen;

dat ook verlaging van jaarwedden van in betrekking zijnde onderwijzers niet geschikt is om den ijver in de waarneming hunner betrekking te bevorderen; dat zij bij voorkomende vacatures in de gemeente allicht een nadeeligen invloed op het aantal en de hoedanigheid der candidaten uitoefenen zoude; en dat zij, meer algemeen in gebruik komende, vele geschikte jongelieden zoude afschrikken van de toewijding aan het onderwijs;

dat derhalve Gedeputeerde Staten van Gelderland, die krachtens art. 26 der wet op het lager onderwijs de gemaakte regeling evenzeer aan de belangen van het onderwijs als aan de bepalingen der wet hadden te toetsen, hunne goedkeuring aan die regeling te recht hebben onthouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland van 9 Maart 1886, n°. 65, het daartegen ingesteld beroep te verklaren ongegrond en mitsdien te bepalen, dat de jaarwedden der in betrekking zijnde onderwijzers aan de openbare lagere school te Heerewaarden zullen blijven vastgesteld op haar tegenwoordig bedrag.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Soestdijk, 4 Juli 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XIII

4 October 1886,
n°. 26.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den gemeenteraad van Didam tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland dd. 25 Mei 1886 n°. 79, waarbij deze hunne goedkeuring hebben onthouden aan het besluit van genoemden gemeenteraad dd. 29 Maart bevorens n°. 16 tot regeling der jaarwedde van den derden onderwijzer aan de openbare lagere school in die gemeente;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 15 September 1886, n°. 89;

Op de voordracht van Onze Minister van Binnenlandsche Zaken van 30 September 1886, n°. 2922, afd. O.;

Overwegende dat de gemeenteraad van Didam, bij zijn besluit van 29 Maart 1886, n°. 16, de jaarwedde van den op dien datum benoemden derden onderwijzer aan de openbare lagere school op f 400 heeft bepaald en daarbij zich niet geheel ongenegen heeft betoond om aan dien titularis, zoo hij zich als een goed onderwijzer deed kennen, na een verblijf van 1 à 2 jaar eene verhooging van f 25 à f 50 toe te staan;

dat Gedeputeerde Staten van Gelderland bij hunne resolutie van 14 April 1886, n°. 50 aan den gemeenteraad van Didam hebben te kennen gegeven dat zij bereid waren het raadsbesluit van 29 Maart goed te keuren, wanneer het in dien zin werd gewijzigd, dat de verhooging der jaarwedde van den benoemden derden onderwijzer met f 50 na één jaar verblijf in de gemeente zou ingaan;

dat echter in de vergadering van den gemeenteraad van 18 Mei 1886 het besluit van 29 Maart bevorens, tot vaststelling van de jaarwedde van den derden onderwijzer voorloopig op f 400 is gehandhaafd;

dat Gedeputeerde Staten van Gelderland eene jaarwedde van f 400 in het belang van het onderwijs als onvoldoende beschouwende, daarop bij hunne resolutie van 25 Mei 1886 n°. 79 aan voormeld raadsbesluit hunne goedkeuring hebben onthouden en dat de gemeenteraad van Didam tegen deze beslissing bij Ons in hooger beroep is gekomen;

Overwegende dat alsnu, overeenkomstig art. 26 der wet op het lager onderwijs door Ons de vereischte regeling behoort te worden vastgesteld;

dat afgescheiden van de vraag of niet na een verblijf van korteren of langeren duur aan den onderwijzer eene verhooging van jaarwedde zou kunnen worden toegekend, thans alleen valt te onderzoeken of de jaarwedde van den derden onderwijzer aan de openbare lagere school te Didam op eene voor dien titularis billijke en met de plaatselijke gesteldheid van de gemeente overeenstemmende wijze door den gemeenteraad is geregeld;

dat wel is waar de vroeger in die gemeente benoemde onderwijzers op eene hoogere jaarwedde zijn aangesteld, doch dat die hoogere bezoldiging mede werd veroorzaakt door het destijds bestaande gebrek aan onderwijzers, en dat voorts bij den tegenwoordigen stand der levensbehoeften de bepaling van eene lagere, mits billijk gestelde jaarwedde voor nieuw benoemde onderwijzers niet ongerechtvaardigd is te achten;

dat door den gemeenteraad van Didam op den minder gunstigen financieelen toestand der gemeente wordt gewezen, doch daarmede nog geenszins het bewijs is geleverd, dat de jaarwedde van den benoemden derden onderwijzer tot het bij de wet bepaalde minimum zal behooren af te dalen;

dat dan ook niet op grond van de plaatselijke gesteldheid in vergelijking met andere gemeenten kan worden aangenomen, dat de gemeente Didam zou vallen in de termen van de uiterste grens, die in de wet op het lager onderwijs voor de bepaling van onderwijzersjaarwedden is opgenomen;

dat mitsdien in casu de jaarwedde tot een eenigermate hooger bedrag dan het wettelijke minimum behoort te worden vastgesteld en voor den benoemden derden onderwijzer aan de openbare lagere school te Didam, in de tegenwoordige omstandigheden eene jaarwedde van f 425 billijk is te achten;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met bevestiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland dd. 25 Mei 1886, n°. 79, waarbij goedkeuring werd onthouden aan het raadsbesluit van 29 Maart 1886 n°. 16, tot bepaling der jaarwedde van den derden onderwijzer aan de openbare lagere school te Didam op f 400, die jaarwedde nader te regelen en te bepalen dat zij f 425 zal bedragen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 4den October 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XIV.

7 November 1886,
n°. 13.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den gemeenteraad van Est en Opijnen tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, de dato 29 Juni 1886, n°. 58, waarbij deze hunne goedkeuring hebben onthouden aan een besluit van den raad dier gemeente, dd. 7 April bevorens tot vaststelling van de jaarwedde eener te benoemen onderwijzeres aan de openbare lagere school te Est;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 20 October 1886, n°. 105;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 November 1886, n°. 3344, afdeeling O;

Overwegende dat de gemeenteraad van Est en Opijnen bij zijn besluit van 7 April 1886 de jaarwedde eener aan de openbare lagere school te Est te benoemen onderwijzeres heeft bepaald op f 400;

dat Gedeputeerde Staten van Gelderland, die bezoldiging als onvoldoende beschouwende, bij hunne resolutie van 12 Mei 1886, n°. 41, aan den gemeenteraad hebben te kennen gegeven dat bij hen geen bezwaar zou bestaan tegen eene regeling waarbij het bedrag der jaarwedde op f 450 werd vastgesteld;

dat de gemeenteraad, het bedrag van f 400 èn op zich zelf èn met het oog op de gemeentefinanciën voldoende

achtende bij zijn besluit van 24 Juni 1886 dat van 7 April bevorens heeft gehandhaafd;

dat Gedeputeerde Staten, van oordeel dat hier voor toepassing van het wettelijk minimum geen termen bestonden en dat deze regeling in het nadeel van het onderwijs was te achten, bij hunne resolutie van 29 Juni 1886, n°. 58, aan het raadsbesluit van 7 April bevorens hunne goedkeuring hebben onthouden;

dat de gemeenteraad tegen deze beslissing bij Ons in hooger beroep is gekomen en in de bij zijn adres van appèl gevoegde toelichting onder andere aanvoert dat, zoo één dorp in Gelderland voor het wettelijk minimum in aanmerking komt dit met Est het geval is en dat door de bepaling van de jaarwedde op f 400 de belangen van het onderwijs geenszins zullen worden geschaad;

dat daarna nog een adres van burgemeester en wethouders van Est en Opijnen bij Ons is ingekomen, houdende mededeeling dat in de veel aanzienlijker gemeente Rhenen de jaarwedde van onderwijzers is vastgesteld op f 400, en dat die regeling door Gedeputeerde Staten van Utrecht is goedgekeurd;

dat daarentegen Gedeputeerde Staten van Gelderland in hun bericht van 24 Augustus 1886, n°. 57, onder meer hebben gewezen op het feit dat in de naburige gemeente Haaften de oproeping voor eene hulponderwijzeres op f 400 vruchteloos is gebleven, alsmede op de omstandigheid dat de onderwijzer aan de school te Opijnen f 600 geniet, welk bedrag tijdens de werking van de wet van 1857 is vastgesteld;

Overwegende dat alsnu overeenkomstig art. 26 der wet op het lager onderwijs door Ons de vereischte regeling behoort te worden vastgesteld;

dat wel is waar de onderwijzer aan de openbare lagere school te Opijnen op een veel hoogere jaarwedde is aangesteld dan de gemeenteraad van de in de openbare lagere school te Est te benoemen onderwijzeres toegekend wenscht te zien, doch dat in de laatste jaren van de werking der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) een groote schaarschte van onderwijzers was ontstaan en de jaarwedden overal aanmerkelijk werden verhoogd en dat voorts bij den tegenwoordigen prijs der levensbehoeften de bepaling van eene lagere mits billijk gestelde jaarwedde voor nieuw te benoemen onderwijzers niet ongerechtvaardigd is te achten;

dat door de gemeenteraad van Est en Opijnen op den ongunstigen financieelen toestand der gemeente wordt gewezen, doch daarmede nog geenszins het bewijs is geleverd dat de jaarwedde van de te benoemen onderwijzeres tot het bij de wet bepaalde minimum zou behooren af te dalen;

dat dan ook niet op grond van de plaatselijke gesteldheid in vergelijking met andere gemeenten kan worden aangenomen dat de gemeente Est en Opijnen zou vallen in de termen van het minimum, dat in de wet op het lager onderwijs voor de bepaling van onderwijzersjaarwedden is opgenomen;

dat mitsdien de hier bedoelde jaarwedde tot een eenigszins hooger bedrag dan het wettelijk minimum behoort te worden vastgesteld en voor de te benoemen onderwijzeres aan de openbare lagere school te Est in de tegenwoordige omstandigheden een jaarwedde van f 425 billijk is te achten;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met bevestiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland dd. 29 Juni 1886, n°. 58, waarbij goedkeuring werd onthouden aan het besluit van den gemeenteraad van Est en Opijnen, dd. 7 April 1886 ter bepaling van de jaarwedde eener in de openbare lagere school te Est te benoemen onderwijzeres op f 400, die jaarwedde nader te regelen en te bepalen dat zij f 425 zal bedragen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, 7 November 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XV.

8 Maart 1887,
n°. 1.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep door den raad der gemeente Nijkerk ingesteld tegen een besluit van Ged. Staten van Gelderland van 16 November 1886, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van den raad van 20 October bevorens tot regeling der jaarwedden van drie onderwijzers aan de openbare lagere school aldaar;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van 16 Februari 1887, n°. 2;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Maart 1887, n°. 618, afd. O.;

Overwegende dat de raad der gemeente Nijkerk den 20sten October 1886 besloten heeft de jaarwedden van de onderwijzers F. Tuithof, F. Ten Kaate en G. H. Priem met ingang van 1 Januari 1888 vast te stellen op f 500, terwijl hunne tegenwoordige bezoldiging f 600 bedraagt;

dat Ged. Staten van Gelderland bij hunne bovenvermelde beschikking aan dit besluit hunne goedkeuring hebben onthouden op grond dat eene dusdanige regeling ten nadeele strekt van het onderwijs en onbillijk is tegenover de onderwijzers; dat de gemeenteraad van Nijkerk tegen deze beschikking bij Ons beroep heeft ingesteld, aanvoerende dat de belangen van het onderwijs niet onder deze regeling — waarin zijns inziens niets onbillijks gelegen is — zullen lijden, vermits eene jaarwedde van f 500 ruimschoots voldoende is te achten en de onderwijzers slechts in enkele plaatsen eene hoogere bezoldiging genieten.

Overwegende dat om de reeds meermalen bij beslissingen door Ons in zaken van gelijken aard genomen, uiteengezetten redenen, eene verlaging der jaarwedden van in betrekking zijnde onderwijzers moet geacht worden in strijd te zijn met de billijkheid en schadelijk voor het onderwijs;

dat Ged. Staten van Gelderland dus te recht hunne goedkeuring hebben onthouden aan de door den gemeenteraad van Nijkerk vastgestelde nieuwe regeling der jaarwedden van de onderwijzers aan de openbare lagere scholen aldaar: F. Tuithof, F. Ten Kaate en G. H. Priem;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland van 16 November 1886, het daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren en mitsdien te bepalen dat de jaarwedden van de onderwijzers aan de

openbare lagere scholen te Nijkerk, F. Tuithof, F. Ten Kaate en G. H. Priem zullen blijven vastgesteld op haar tegenwoordig bedrag.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 8 Maart 1887.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XVI.

18 December 1886.

N°. 47.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Bleiswijk van eene resolutie van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 7 September 1886, waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van dien raad van 24 Juli bevorens tot regeling der jaarwedden van de twee aldaar in functie zijnde onderwijzers aan de school n°. 1 voor lager onderwijs;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van 30 November 1886, n°. 116;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 13 December 1886, n°. 3694, afd. O;

Overwegende dat de gemeenteraad van Bleiswijk den 24sten Juli 1886, voornamelijk op grond der veranderde tijdsomstandigheden besloot de jaarwedden van de twee bestaande onderwijzers aan de school n°. 1 voor lager onderwijs in die gemeente, thans bedragende f 600, voor ieder hunner vast te stellen op f 500, met ingang van 1 Januari 1887;

dat Gedeputeerde Staten van Zuidholland bij resolutie van 7/13 September 1886 aan dit besluit goedkeuring onthielden op grond dat de voorgestelde vermindering onbillijk was en schadelijk voor het onderwijs;

dat de gemeenteraad van Bleiswijk van deze beslissing Onze voorziening heeft ingeroepen;

Overwegende dat, al moge vermindering der jaarwedde van in betrekking zijnde onderwijzers niet in strijd zijn met eenige bepaling der wet op het lager onderwijs, zoodanige maatregel toch niet vrij zoude zijn van onbillijkheid, zoowel omdat die onderwijzers op het genot der hun toegekende jaarwedden hebben gerekend en hunne leefwijze met recht daarnaar hebben mogen inrichten, als omdat deze vermindering zoude kunnen ten gevolge hebben vermindering van het eventueel door hen te ontvangen pensioen;

dat ook de verlaging van jaarwedden van in betrekking zijnde onderwijzers niet geschikt is om den ijver in de waarneming hunner betrekking te bevorderen, dat zij bij voorkomende vacatures in de gemeente allicht een nadeeligen invloed op het aantal en de hoedanigheid der candidaten uitoefenen zoude, en dat zij, meer algemeen in gebruik komende, vele geschikte jongelieden zouden afschrikken van de toewijding aan het onderwijs;

dat derhalve Gedeputeerde Staten van Zuidholland, die krachtens art. 26 der wet op het lager onderwijs de gemaakte regeling evenzeer aan de belangen van het onderwijs als aan de bepalingen der wet hadden te toetsen, hunne goedkeuring aan die regeling te recht hebben onthouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 7 September 1886 het daartegen door den gemeenteraad van Bleiswijk ingesteld beroep te verklaren ongegrond, en mitsdien te bepalen, dat de jaarwedden der in betrekking zijnde onderwijzers aan de openbare lagere school n°. 1 te Bleiswijk zullen blijven vastgesteld op haar tegenwoordig bedrag.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 18den December 1886.

WILLEM.

De Minister van Staat,
Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XVII.

14 October 1886.

n°. 18.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep ingesteld door den raad der gemeente Aalsmeer van een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland van 21 Juli 1886, n°. 56, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van genoemden gemeenteraad tot regeling der jaarwedden van de in functie zijnde onderwijzers aan de openbare lagere school aldaar;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van 29 September 1886, n°. 104;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 9 October 1886, n°. 3051, afd. O;

Overwegende dat de raad der gemeente Aalsmeer uit aanmerking van den min gunstigen geldelijken toestand dier gemeente bij besluit van 8 Juni 1886 heeft vastgesteld eene nadere regeling der jaarwedden van het onderwijzend personeel aldaar, en aldaar met ingang van 1 Juli 1887 de traktementen der thans in betrekking zijnde onderwijzers heeft gebracht op: voor een onderwijzer met den rang van hoofdonderwijzer f 650, een onderwijzer f 500, eene onderwijzeres f 500, eene onderwijzeres in de nuttige handwerken f 500, zijnde voor elk dier onderwijzers f 100 minder dan het tegenwoordig genoten bedrag;

Overwegende dat Gedeputeerde Staten van Noordholland bij hun besluit van 21 Juli 1886 aan deze regeling hunne goedkeuring hebben onthouden op grond dat zij zoude strijden, zoowel tegen het belang der betrokken onderwijzers als tegen de bepalingen der wet op het lager onderwijs;

dat appellant van deze beslissing bij ons in beroep is gekomen en alsnog de goedkeuring der bedoelde regeling vraagt;

Overwegende dat behalve de, ten aanzien van eenige der hier bedoelde onderwijzers de bepaling van art. 86 der wet op het lager onderwijs niet schijnt te zijn in het oog gehouden — in het algemeen eene vermindering der jaarwedden van in betrekking zijnde onderwijzers moet geacht worden in strijd te zijn met de billijkheid, zoowel omdat die onderwijzers op het genot der hun toegekende jaarwedden hebben mogen rekenen en hunne leefwijze daarnaar inrichten, als omdat deze vermindering ook zoude kunnen ten gevolge hebben vermindering van het eventueel door hen te ontvangen pensioen;

dat voorts de verlaging van jaarwedden van in betrekking zijnde onderwijzers hun ijver niet bevorderen en bij voorkomende vacatures in de gemeente allicht een nadeeligen invloed op het aantal en de hoedanigheid der candidaten uitoefenen zoude; terwijl zij, meer algemeen in gebruik komende, vele geschikte jongelieden zoude afschrikken van de toewijding aan het onderwijs;

dat derhalve Gedeputeerde Staten van Noordholland die krachtens art. 26 der wet op het lager onderwijs de gemaakte regeling evenzeer aan de belangen van het onderwijs als aan de bepalingen der wet hadden te toetsen, hunne goedkeuring aan die regeling te recht hebben onthouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland van 21 Juli 1886, n°. 56, het daartegen ingesteld beroep te verklaren ongegrond en mitsdien te bepalen dat de jaarwedden der in betrekking zijnde onderwijzers aan de openbare lagere school te Aalsmeer, voor zoover de bepaling van art. 26 der evengenoemde wet op hen toepasselijk is, zullen blijven vastgesteld op haar tegenwoordig bedrag.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 14den October 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XVIII.

27 Februari 1887,

N°. 16.

—

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep door den raad der gemeente Oost- en West-Souburg tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 29 October ll. n°. 29 ingesteld, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van den genoemden gemeenteraad van 11 October ll., tot vaststelling der jaarwedde van het hoofd der school aldaar;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 9 Februari 1887 n°. 134;

Op de voordracht van onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 24 Februari 1887 n°. 513, afd. O.;

Overwegende dat de raad der gemeente Oost- en West-Souburg bij besluit van 11 October 1886 de jaarwedde van het hoofd der school aldaar, welke f 850 bedroeg, heeft vastgesteld op f 800, benevens het genot van vrije woning en tuin;

dat Gedeputeerde Staten echter bij besluit van 29 October daaraanvolgende hunne goedkeuring aan deze regeling hebben onthouden op grond dat er geene voldoende redenen waren aangevoerd die haar konden wettigen en dat vooral in eene gemeente als Oost- en West-Souburg, die in bevolking en aanzien vooruitgaat, eene verlaging van de jaarwedde des hoofdonderwijzers op deugdelijke gronden zoude moeten steunen;

dat de raad bij Ons van dit besluit tijdig in beroep is gekomen, aanvoerende dat de jaarwedde vroeger f 800 bedroeg, doch in 1881 met f 50 is verhoogd wegens verlies der onder de vorige wet genoten 5 pct. der opbrengst van de schoolgelden;

dat in 1885 de jaarwedden van de (hulp)onderwijzers met f 50 verhoogd zijn;

dat de gemeente wel in bevolking en aanzien vooruitmaar financieel achteruit gaat en in 1881 voor schoolbouw eene leening heeft moeten aangaan ten gevolge waarvan, tot dekking van aflossing en rente, eene belasting op het inkomen moest worden ingevoerd;

dat zich reeds elf uitmuntende sollicitanten op eene jaarwedde van f 800 hebben aangemeld, waaruit blijkt dat de belangen van het onderwijs niet door de nieuwe regeling zullen benadeeld worden en het toekennen eener hoogere jaarwedde eene nutteloze uitgaaf zoude zijn, en dat vermeld bedrag ruimschoots voldoende is voor de behoefte van het hoofd der school;

Overwegende, dat Oost- en West-Souburg tot de welvarendste gemeenten van het platteland van Walcheren behoort en in aanzien en bevolking vooruitgaat;

dat in eene dusdanige gemeente, waar 152 kinderen de school bezoeken, eene jaarwedde van f 850 voor het hoofd der school met het oog op de levenseischen en het gewicht der betrekking niet te hoog is te achten, en er mitsdien geene reden bestaat om haar te verlagen;

dat Gedeputeerde Staten derhalve te recht hunne goedkeuring hebben onthouden aan het besluit van den raad van 11 October 1886, waarbij die jaarwedde op f 800 is vastgesteld;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 29 October 1886, het daartegen door den gemeenteraad van Oost- en West-Souburg ingesteld beroep ongegrond te verklaren, en mitsdien te bepalen dat de jaarwedde van het hoofd der openbare lagere school aldaar zal vastgesteld blijven op haar tegenwoordig bedrag.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 27 Februari 1887.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XIX.

28 Februari 1887,

N°. 6.

WIJ WILLEM enz.

Beschikkende op het beroep ingesteld door den raad der gemeente Cothen van een besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht van 7 October 1886, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van den gemeenteraad van 24 September bevorens, tot regeling der jaarwedde van den onderwijzer aan de openbare lagere school aldaar;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 8 Februari 1887, n°. 1;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 25 Februari 1887, n°. 512, afd. O.;

Overwegende dat de jaarwedde van den onderwijzer, door wien het hoofd der openbare lagere school te Cothen wordt bijgestaan, thans bedraagt f 550;

dat de raad dier gemeente bij zijn boven vermeld besluit deze jaarwedde met ingang van 1 Junuari ll. heeft vastgesteld op f 450, met bepaling dat de tegenwoordige titularis over 1887 zal genieten f 500;

dat Gedeputeerde Staten van Utrecht geweigerd hebben aan deze regeling hunne goedkeuring te verleenen, zoowel op gronden van billijkheid jegens den in betrekking zijnden onderwijzer, als van de belangen van het onderwijs;

dat de gemeenteraad voornoemd van deze beschikking bij Ons is gekomen in beroep;

Overwegende, dat om de reeds meermalen bij Onze beschikkingen betreffende zaken van gelijken aard uiteengezette redenen, eene verlaging der jaarwedden van in betrekking zijnde onderwijzers moet geacht worden te zijn in strijd met de billijkheid en schadelijk voor het onderwijs;

dat de door appellant vastgestelde nieuwe regeling der jaarwedde van den onderwijzer aan de openbare lagere school te Cothen ook, zij het dan met eene tijdelijk wijziging, op den tegenwoordigen titularis zoude van toepassing zijn en Gedeputeerde Staten daarom te recht aan die regeling hunne goedkeuring hebben onthouden;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht van 7 October 1886, het daartegen ingesteld beroep te verklaren ongegrond, en mitsdien te bepalen dat de jaarwedde van den in betrekking zijnden onderwijzer aan de openbare lagere school te Cothen zal blijven vastgesteld op haar tegenwoordig bedrag.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 28 Fedruari 1887.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XX.

6 April 1887.

N°. 4.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep ingesteld door den raad der gemeente Hemelumer-Oldephaert en Noordwolde tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 9 December 1886, n°. 28, waarbij voor zooveel betreft de bepaling der jaarwedde van den onderwijzer te Koudum goedkeuring is onthouden aan een besluit van genoemden gemeenteraad van 23 October 1886, n°. 31;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur gehoord (advies van 23 Maart 1887, n°. 11);

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 2 April 1887, n°. 966, afd. O;

Overwegende dat de raad der gemeente Hemelumer-Oldephaert en Noordwolde, in aanmerking nemende dat het aantal kinderen in de gemeentescholen te Koudum en Molkwerum vermeerdering van het onderwijzend personeel aan die scholen noodzakelijk maakte, den 23sten October 1886 besloten heeft om:

1°. aan de gemeenteschool te Koudum een tweeden onderwijzer en aan die te Molkwerum een onderwijzer of aan elk dier scholen eene onderwijzeres aan te stellen;

2°. behoudens goedkeuring door Gedeputeerde Staten de jaarwedden van deze onderwijzers te bepalen op f 400 en van de onderwijzeressen op f 450;

dat Gedeputeerde Staten na te vergeefs het gemeentebestuur te hebben aangezocht deze jaarwedden hooger te stellen, den 9den December hebben besloten »voorschreven raadsbesluit niet goed te keuren voor zooveel betreft de bepaling der jaarwedde van den onderwijzer te Koudum, maar overigens daaraan goedkeuring te verleenen;"

dat de gemeenteraad tegen deze beschikking bij Ons in beroep is gekomen, in hoofdzaak te kennen gevende, dat hij eene jaarwedde van f 400 voor een onderwijzer voldoende acht om van te bestaan en er zich bij eene oproeping tegen die jaarwedde ongetwijfeld vele sollicitanten zullen aanmelden: dat al moge het niet wenschelijk zijn eene onderwijzersjaarwedde uitsluitend afhankelijk te stellen van vraag en aanbod, hij toch het recht heeft om, nu er minder vraag en meer aanbod van onderwijzers is dan vroeger, de jaarwedden tot een billijk bedrag terug te brengen;

eindelijk dat de hoofdelijke omslag zeer drukkend is en daarom nauwlettend gewaakt moet worden tegen onnoodige verhooging der uitgaven;

Overwegende, dat de gemeenteraad van Hemelumer-Oldephaert en Noordwolde wel is waar bevoegd is, van de verandering, die er tusschen vraag en aanbod van onderwijzers is gekomen, gebruik te maken om minder hooge jaarwedden uit te loven dan hij in vroeger jaren gedaan heeft;

dat echter de minimum jaarwedde van f 400 in de wet op het lager onderwijs is bepaald met het oog op de geringste en onaanzienlijkste plaatsen van het geheele land, waar de levenswijze de eenvoudigste en minst kostbare is;

dat nu het dorp Koudum, de hoofdplaats der gemeente Hemelumer-Oldephaert en Noordwolde met eene bevolking van 1832 zielen daartoe niet kan worden gerekend;

dat dus voor een onderwijzer aan eene groote, door meer dan 150 kinderen bezochte school in dat dorp eene bezoldiging van f 400, al moge zich ook al reeds eenige gegadigden voor die jaarwedde hebben aangemeld, geacht moet worden te karig te zijn;

dat eene bezoldiging van f 450, zooals door Gedeputeerde Staten overeenkomstig het gevoelen van den schoolopziener

in het district Heerenveen wordt voorgesteld voor het dorp Koudum als niet te hoog kan worden beschouwd;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

1°. Te beslissen dat Gedeputeerde Staten van Friesland te recht geweigerd hebben het besluit van den gemeenteraad van Hemelumer-Oldephaert en Noordwolde van 9 December 1886 goed te keuren voor zooveel de jaarwedde van den onderwijzer te Koudum betreft;

2°. de jaarwedde van den nieuw te benoemen onderwijzer aan de openbare lagere school te Koudum vast te stellen op f 450.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 6 April 1887.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken:

HEEMSKERK.

XXI.

18 Dec. 1886

n°. 46.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den Raad der gemeente Ambt-Almelo tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel van 19 Augustus 1886, n°. 2618/2348, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van genoemden gemeenteraad van 4 Juni ll. tot vaststelling der jaarwedde van den onderwijzer, hoofd der school op het Sluitersveld in die gemeente te benoemen;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, (advies van 30 November 1886, n°. 115);

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 13 December 1886, n°. 3695, afdeeling O;

Overwegende dat de raad der gemeente Ambt-Almelo, bij besluit van 4 Juni 1886 de jaarwedde van den onderwijzer, aan het hoofd der school op het Sluitersveld te plaatsen, heeft vastgesteld op f 700, met vrije woning en tuin;

dat Gedeputeerde Staten van Overijssel bij beschikking van 19 Augustus 1886 n°. 2618/2348, aan genoemd raadsbesluit hunne goedkeuring hebben onthouden, op grond dat de school op het Sluitersveld, wier vorig hoofd eene jaarwedde van f 800 genoten had, van de drie gemeentescholen de meest bevolkte is, en eene gelijkstelling van de bezoldiging van het hoofd *dier* school met die van de hoofden der beide andere (welke f 700 bedraagt) onbillijk en, met het oog op de belangen van het onderwijs, niet raadzaam kon worden geacht, weshalve de jaarwedde, zoo de raad die wenschte te verminderen, op f 750 behoorde te worden vastgesteld;

dat de raad der gemeente Ambt-Almelo tegen deze beschikking bij Ons voorziening heeft gevraagd;

overwegende, dat volgens art. 26 van de wet op het lager onderwijs de vaste jaarwedde aan het hoofd van elke school toe te kennen, door den gemeenteraad onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten wordt geregeld, maar in geen geval minder dan f 700 mag bedragen;

dat alzoo naar de bedoeling des wetgevers die jaarwedde behoort geregeld te worden naar plaatselijke omstandigheden en naar het gewicht der betrekking, waartoe de onderwijzer wordt geroepen;

dat de gemeente Ambt Almelo geenszins behoort tot de minst aanzienlijke gemeenten, met het oog waarop het minimum is bepaald;

dat de school zelve uit drie lokalen bestaat en het aantal leerlingen op 1 Januari 1886 176 bedroeg, zoodat de taak van den onderwijzer aan het hoofd dier school staande te veel omvattend is om toekenning van de minimumjaarwedde te wettigen;

dat mitsdien Gedeputeerde Staten te recht de regeling, door den raad gemaakt, niet hebben goedgekeurd;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

1°. te verklaren, dat Gedeputeerde Staten te recht hunne goedkeuring hebben onthouden aan het besluit van den gemeenteraad van Ambt-Almelo van 4 Juni 1886;

2°. de jaarwedde van het hoofd der school op het Sluitersveld in die gemeente vast te stellen op zevenhonderd vijftig gulden.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 18den December 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XXII.

28 Juli 1886.

N°. 24.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep door den raad der gemeente Westervoort bij Ons ingesteld van het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland van 13 April 1886, waarbij goedkeuring is onthouden aan de bij raadsbesluit van 17 Maart 1886 vastgestelde regeling der jaarwedden van het onderwijzend personeel aan de openbare lagere school in de genoemde gemeente;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 13 Juli 1886, n°. 65;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 24 Juli 1886, n°. 2185, afd. O.;

Overwegende dat de raad der gemeente Westervoort bij besluit van 17 Maart 1886, met intrekking van de op 6 November 1880 vastgestelde verordening regelende de bezoldiging der onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere school in de gemeente, eene nieuwe verordening tot regeling dier bezoldiging heeft vastgesteld, waarbij aan het hoofd der school, evenals bij de verorde-

ning van 6 November 1880 bepaald was, eene jaarwedde is toegekend van f 850 en vergoeding voor gemis van vrije woning, zoolang hem die niet wordt verstrekt, voorts de jaarwedde der onderwijzers en onderwijzeressen 1ste klasse (bezittende den rang van hoofdonderwijzer) is bepaald op f 600 in plaats van het bedrag van f 700 bij de verordening van 6 November 1880 vastgesteld, de jaarwedde der onderwijzers en onderwijzeressen 2de klasse is bepaald op f 475 in plaats van het bedrag van f 600 bij de verordening van 6 November 1880 vastgesteld; vervolgens is bepaald dat, indien een der onderwijzeressen tevens met het onderwijs in de handwerken wordt belast, hare jaarwedde wordt verhoogd met f 25 en eindelijk het in werking treden der verordening is gesteld op 1 April 1886;

dat Gedeputeerde Staten van Gelderland bij besluit van 13 April 1886 aan de regeling van 17 Maart hunne goedkeuring hebben onthouden, op grond dat verlaging van jaarwedden van in functie zijnde onderwijzers moet strekken ten nadeele van het onderwijs, daar zij afwisseling van onderwijzend personeel zal bevorderen, de onderwijzers, zoo zij al in functie blijven, met minder lust en toewijding hunne werkzaamheden zal doen verrichten, en oorzaak zal zijn dat zich bij vacatures geene of geen geschikte sollicitanten aanmelden;

dat de raad van Westervoort van dit besluit van Gedeputeerde Staten bij Ons in beroep is gekomen, in hoofdzaak aanvoerende dat, daar in den laatsten tijd in de meeste gemeenten de jaarwedden van de te benoemen onderwijzers zijn verlaagd en op enkele plaatsen zelfs oproepingen worden gedaan op het bij de wet bepaalde minimum, verandering van gemeente den onderwijzers financieel geen voordeel kan opleveren;

dat de onderwijzers te Westervoort met eene belooning van f 475 's jaars zeer goed volgens hunnen stand kunnen leven, en de door hen te verrichten werkzaamheden daarmede voldoende vergoed zijn;

dat zulke lagere jaarwedden, waarbij uitzicht bestaat op verhooging of op eene gratificatie in geval van betoonden ijver, gunstiger werken dan overdreven hooge jaarwedden, zooals men vroeger bij het toen bestaande gebrek aan onderwijzers heeft moeten vaststellen om de vacatures vervuld te krijgen, daar bij deze hooge jaarwedden geen uitzicht op verhooging of op gratificatiën bestaat en zij oorzaak zijn, dat de onderwijzers zich boven hun stand verheffen en voor hunne betrekking minder geschikt worden, dat het moeilijk is de begrooting der gemeente sluitend te maken, welke moeilijkheid grootendeels wordt veroorzaakt door de groote kosten voor het lager onderwijs, hebbende die kosten, terwijl de gemeente slechts 1685 inwoners heeft, in 1885 — na aftrek der 30 pct. Rijksvergoeding — bedroeg f 2837,19 tot dekking waarvan een hoofdelijke omslag moest worden geheven van f 2800;

Overwegende dat bij de regeling op 17 Maart 1886 door den raad van Westervoort vastgesteld geen onderscheid gemaakt wordt tusschen later te benoemen en thans in functie zijnde onderwijzers en onderwijzeressen;

dat zij dus ook het thans in functie zijnde personeel betreft en, voor zoover daartoe behooren onderwijzers en onderwijzeressen der 1ste en der 2de klasse, ten aanzien van deze ten gevolge zou hebben eene vermindering van jaarwedden respectievelijk van f 100 en van f 125;

Overwegende dat vermindering der jaarwedden van in betrekking zijnde onderwijzers, al moge zij niet in strijd zijn met eenige bepaling der wet op het lager onderwijs, aan gewichtige bedenkingen onderhevig is;

dat toch zoodanige vermindering niet vrij is van onbillijkheid, zoowel omdat de in functie zijnde onderwijzers op het genot der hun eenmaal toegekende jaarwedde hebben gerekend, als omdat de vermindering van jaarwedde zou kunnen ten gevolge hebben vermindering van het eventueel door hen te ontvangen pensioen;

dat ook vermindering van jaarwedden niet geschikt is om den ijver der onderwijzers in de waarneming hunner betrekking te bevorderen;

dat voorts zoodanige maatregel bij eventueele vacatures van onderwijzersplaatsen in de gemeente een nadeeligen invloed zou kunnen uitoefenen op het aantal en de hoedanigheid der candidaten, en, meer algemeen in gebruik komende, vele geschikte jongelieden zou kunnen terughouden van zich aan het onderwijs te wijden;

dat derhalve de door den raad van Westervoort op 17 Maart 1886 gemaakte regeling niet voor goedkeuring vatbaar is voor zooverre daaruit zou voortvloeien vermindering der jaarwedden van in functie zijnde onderwijzers en onderwijzeressen der 1ste of der 2de klasse;

dat evenwel tegen die regeling, ook wat betreft onderwijzers en onderwijzeressen der 1ste en der 2de klasse geen bezwaar bestaat voor zooveel aangaat later te benoemen personeel;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

te bepalen dat de regeling der jaarwedden van de onderwijzers en onderwijzeressen van de 1ste en van de 2de klasse door den raad van Westervoort bij besluit van 17 Maart 1886 vastgesteld, niet zal gelden voor het in betrekking zijnde personeel, hetwelk in het genot zal blijven van de jaarwedden bij raadsbesluit van 6 November 1880 bepaald;

en voorts met die wijziging de regeling der bezoldiging van de onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere school in de gemeente Westervoort, bij genoemd raadsbesluit van 17 Maart 1886 gemaakt, goed te keuren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Soestdijk, den 28sten Juli 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XXIII.

15 Juli 1886,

n°. 21.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den schoolopziener in het district Middelburg, tegen de beschikking van Gedeputeerde Staten van Zeeland, van 19 Maart 1886, n°. 22, waarbij het besluit van den raad der gemeente Arnemuiden van 26 Januari 1886, tot regeling der jaarwedde van het hoofd der school in de kom dier gemeente, is goedgekeurd;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 30 Juni 1886, n°. 50;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 Juli 1886, n°. 2055, afdeeling O.;

Overwegende, dat de raad der gemeente Arnemuiden, bij besluit van 26 Januari 1886, de jaarwedde van het

hoofd der school in de kom dier gemeente opnieuw geregeld en van f 1000 op f 800 gebracht heeft, met ingang van 1 April daaraanvolgende, tegen welken datum aan den hoofdonderwijzer P. Kwekkeboom, op zijn verzoek, eervol ontslag was verleend;

dat Gedeputeerde Staten van Zeeland, na gepoogd te hebben den raad in zooverre van zijn besluit terug te brengen, dat de jaarwedde nader wierde vastgesteld op f 900, geëindigd zijn bij beschikking van 19 Maart 1886, op dat besluit hunne goedkeuring te verleenen, in strijd met het advies van den schoolopziener in het district Middelburg;

dat de districtsschoolopziener tegen deze beschikking bij Ons beroep heeft ingesteld door middel van een adres, den 7den April 1886 bij Ons Kabinet ingekomen, waarin hij op onderscheidene gronden het besluit van den gemeenteraad bestrijdt, en Ons verzoekt de beschikking van Gedeputeerde Staten te vernietigen en jaarwedde voor het hoofd der openbare school in de kom der genoemde gemeente opnieuw vast te stellen op het vroeger bepaald bedrag van f 1000;

Overwegende dat, uit kracht van art. 26 (voorlaatste lid) der wet op het lager onderwijs de jaarwedden der onderwijzers door den gemeenteraad, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten geregeld worden, zonder dat de wet daarbij aan den districtsschoolopziener eenige bemoeiing opdraagt;

dat nu, wel is waar, Gedeputeerde Staten bevoegd zijn, om, alvorens aan een raadsbesluit tot regeling van onderwijzerswedden hunne goedkeuring te verleenen of te weigeren, het gevoelen van den districtsschoolopziener in te winnen, maar dat deze, ingeval die goedkeuring in strijd met zijn gevoelen verleend of geweigerd wordt, niet het recht heeft, daarvan bij Ons in beroep te komen;

dat toch art. 14 der wet op het lager onderwijs het recht van hooger beroep alleen toekent aan » ieder die bij de vernietiging of verbetering van het besluit van Gedeputeerde Staten belang heeft";

dat nu, al moge de districtsschoolopziener de vernietiging van het besluit van 19 Maart 1886 in het belang van het onderwijs noodig oordeelen, hij toch niet geacht kan worden bij die vernietiging een eigen persoonlijk belang te hebben;

dat hij dus aan art. 14 der wet op het lager onderwijs de bevoegdheid niet kan ontleenen, tegen gemeld besluit van Gedeputeerde Staten bij Ons in beroep te komen, en hij mitsdien in zijn beroep niet ontvankelijk behoort te worden verklaard;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

appellant niet ontvankelijk te verklaren in zijn beroep

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 15 Juli 1886.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

XXIV.

21 Maart 1887,
n°. 5.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den Raad der gemeente Alblasserdam tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 7/11 December 1886 n°. 77, houdende vaststelling van het bedrag der vergoeding voor huishuur, bij gemis van vrije woning voor het hoofd der openbare school voor voortgezet lager onderwijs in genoemde gemeente A. J. Hetterschij;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 9 Maart 1887, n°. 9;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 18 Maart 1887, n°. 792, afd. O.;

Overwegende, dat bij besluit van den raad der gemeente Alblasserdam van 6 Mei 1885 tot hoofd der openbare school voor voortgezet lager onderwijs in die gemeente benoemd is A. J. Hetterschij, op eene jaarwedde van f 1060 met genot van vrije woning, voor welke aan den benoemde werd aangewezen de bovenwoning van het gemeentehuis;

dat deze onderwijzer, na eenigen tijd op andere wijze in zijn verblijf te hebben voorzien, den gemeenteraad verzocht de hem aangewezen woning door eenige noodzakelijke veranderingen in orde te doen maken, of, zoo dit te veel bezwaar mocht opleveren, hem dan eenige vergoeding toe te kennen voor huishuur;

dat de raad voornoemd, aan de bedoelde bovenwoning eene andere bestemming wenschende te geven, besloot de gevraagde vergoeding toe te kennen tot een bedrag van f 100 's jaars, en bij dit beslnit volhardde, nadat de belanghebbende op eene verhooging dier som tot f 150 had aangedrongen;

dat Gedeputeerde Staten van Zuidholland, aan wie het bedoeld raadsbesluit ter goedkeuring gezonden was en tot wie het betrokken hoofd der school zijnerzijds het verzoek had gericht om de meergemelde vergoeding te bepalen op f 200, beneden welke som hij verklaarde geene geschikte woning in huur te kunnen bekomen, de vergoeding vaststelden op laatstgenoemd bedrag, als naar hun oordeel overeenkomende met de in het 5de lid van art. 26 der wet tot regeling van het lager onderwijs te dezen aanzien voorgeschreven billijkheid en gelijk aan dat door den voorganger van den tegenwoordigen belanghebbende genoten;

dat de raad der gemeente Alblasserdam tegen deze beslissing bij Ons in beroep is gekomen, en verzocht dat de vergoeding in geschil niet hooger gesteld worde dan de som, aan zijn college door den belanghebbende gevraagd, terwijl deze laatste zich mede tot Ons heeft gewend om de handhaving der bestreden beslissing te vragen;

Overwegende, dat het vijfde lid van art. 26 der wet tot regeling van het lager onderwijs voorschrijft, dat, ingeval aan het hoofd der school geene vrije woning verschaft kan worden, door hem zal worden ontvangen eene billijke vergoeding voor huishuur, waarvan het bedrag door Gedeputeerde Staten wordt bepaald;

dat de in dit geval door Gedeputeerde Staten van Zuidholland daarvoor bepaalde som van f 200 's jaars geacht moet worden billijk te zijn gesteld, zoowel met het oog op de ten bedrage van f 250 berekende geldswaarde van het genot van vrije woning voor het hoofd der openbare lagere school in dezelfde gemeente, als op grond dat de voorganger van den onderwijzer Hetterschij eene gelijke vergoeding van f 200 voor huishuur heeft genoten en dat de raad der gemeente Alblasserdam bij de oprichting der hierbedoelde school in 1874 en de eerste vaststelling der jaarwedde van den aan die school te verbinden hoofdonder-

wijzer, krachtens art. 19 der toen geldende wet van 13 Augustus 1857 dezelfde som voor huishuur heeft bepaald;

Gezien de wet tot regeling van het lager onderwijs, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van $^{7}/_{11}$ December 1886 n°. 77 het daartegen ingesteld beroep te verklaren ongegrond en mitsdien te bepalen dat het hoofd der openbare school voor voortgezet lager onderwijs in de gemeente Alblasserdam, A. J. Hetterschij, voor huishuur zal genieten eene vergoeding van f 200 's jaars.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 21 Maart 1887.

WILLEM.

De Minister van Staat,
Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

XXV.

24 Mei 1887.
n°. 6.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep door den gemeenteraad van Dinxperlo ingesteld tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, van 22 December 1886, n°. 38, tot handhaving der verklaring van den Inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezicht voor Gelderland en Utrecht, dd. 29 Mei 1886, waarbij het gebouw der openbare lagere school te Dinxperlo als schadelijk voor de gezondheid is afgekeurd;

den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 4 Mei 1887, n°. 24;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 18 Mei 1887, n°. 1403, afd. O.

Overwegende dat de Inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezicht, nadat de gemeenteraad van Dinxperlo geweigerd had, vooralsnog tot de verbouwing der openbare school in het dorp Dinxperlo over te gaan, den 29sten Mei 1886 die school op grond van onderscheidene gebreken in de inrichting als schadelijk voor de gezondheid heeft afgekeurd;

dat de gemeenteraad tegen deze uitspraak bij Gedeputeerde Staten in beroep gekomen is, en deze bij besluit van 22 December 1886, n°. 38, de afkeuring hebben gehandhaafd;

dat de gemeenteraad van Dinxperlo tegen deze beslissing bij Ons in beroep is gekomen;

Overwegende dat volgens art. 5, 7de lid, der wet op het lager onderwijs, het beroep bij Ons moet worden ingesteld binnen 30 vrije dagen te rekenen van den dag waarop de kennisgeving van de beslissing van Gedeputeerde Staten aan de belanghebbenden is toegezonden;

dat het adres van beroep den 27sten Januari 1887 bij Ons Kabinet is ingekomen;

dat Gedeputeerde Staten volgens eene door hen gedane opgave den 27sten December bevorens een afschrift van hun besluit van 22 December aan den raad van Dinxperlo hadden toegezonden;

dat het beroep door den Raad dus niet is ingesteld binnen den wettelijken termijn waarvan de 26ste Januari de laatste dag was;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 24 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 182);

Hebben goedgevonden en verstaan:

den appellant niet ontvankelijk te verklaren in zijn beroep.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Wildungen, 24 Mei 1887.

WILLEM.

De Minister van Staat,
Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

INHOUD.

Bladz.

Hooger onderwijs.

§ 1. Rijksuniversiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen 1
- *a.* Colleges van curatoren 1
- *b.* Onderwijzend personeel 1
- *c.* Studenten. 3
- *d.* Omvang van het onderwijs 5
- *e.* Uitkomsten van het onderwijs 40
- *f.* Handelingen in het belang der wetenschap 46
- *g.* Hulpmiddelen voor het onderwijs . . . 47

§ 2. Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam . . 51
- *a.* College van curatoren 51
- *b.* Onderwijzend personeel 51
- *c.* Studenten. 52
- *d.* Omvang van het onderwijs 52
- *e.* Uitkomsten van het onderwijs 68
- *f.* Handelingen in het belang der wetenschap 70
- *g.* Hulpmiddelen voor het onderwijs . . . 70

§ 3. Gymnasia en progymnasia 71
- *a.* Getal en soort der scholen 71
- *b.* Onderwijzend personeel 72
- *c.* Leerlingen 74
- *d.* Toelatings- en overgangsexamens . . . 75
- *e.* Eindexamens en daarmede gelijkgesteld examen, bedoeld in art. 12 der wet op het hooger onderwijs. 76
- *f.* Leerplan en toestand van het onderwijs . 79
- *g.* Toestand der lokalen en hulpmiddelen voor het onderwijs 79

§ 4. Bijzonder hooger onderwijs 79
- *a.* De Vrije Universiteit te Amsterdam . . 79
- *b.* Kweekscholen en seminaria 80
- *c.* Bijzondere scholen van voorbereidend hooger onderwijs 82

§ 5. Kosten van het hooger onderwijs. 83

Bladz.

Middelbaar onderwijs.

§ 1. Burgerscholen en daarmede, krachtens art. 14 der wet, gelijkgestelde inrichtingen. . . . 91
- *a.* Getal en soort der scholen 91
- *b.* Getal der leerlingen 92
- *c.* Onderwijzend personeel 95
- *d.* Leerplan en toestand van het onderwijs . 98
- *e.* Toestand der lokalen en hulpmiddelen . 99

§ 2. Industrie- en teekenscholen, ambachtsscholen, enz. 99

§ 3. Hoogere burgerscholen 104
- *a.* Getal en soort der scholen 104
- *b.* Getal der leerlingen 106
- *c.* Examens 114
- *d.* Onderwijzend personeel. 116
- *e.* Leerplan en toestand van het onderwijs . 130
- *f.* Toestand der lokalen en hulpmiddelen bij het onderwijs 131
- *g.* Inrichtingen, ongeveer met hoogere burgerscholen gelijkstaande 133

§ 4. Middelbare scholen voor meisjes 133
- *a.* Getal en soort der scholen 133
- *b.* Getal der leerlingen 134
- *c.* Examens 136
- *d.* Onderwijzend personeel. 136
- *e.* Leerplan en toestand van het onderwijs . 138
- *f.* Toestand der lokalen en hulpmiddelen voor het onderwijs 138

§ 5. Landbouwscholen 138

§ 6. Polytechnische school 144

§ 7. Scholen voor de zeevaart. 149

§ 8. Scholen voor doofstommen en blinden . . . 150

§ 9. Opleiding van leeraren en onderwijzers in teekenen en boetseeren 150

INHOUD.

Bladz.

§ 10. Akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs 151

§ 11. Toezicht op het middelbaar onderwijs. . . 152

§ 12. Onderwijs in taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië 153

a. Gemeentelijke instelling te Delft . . . 153

b. Gemeentelijke instelling te Leiden. . . 153

§ 13. Kosten van het middelbaar onderwijs. . . 153

§ 14. Pensioenen aan onderwijzend personeel bij het middelbaar onderwijs 170

§ 15. Rijkskweekschool voor vroedvrouwen . . . 170

§ 16. Rijksveeartsenijschool 171

Onderwijs bij de land- en zeemacht.

§ 1. Koninklijke Militaire Academie 174

§ 2. Tweede afdeeling der krijgsschool 175

§ 3. Instructie-bataljon 176

§ 4. Pupillenschool 177

§ 5. Artillerie-instructie-compagnie 178

§ 6. Wetenschappelijke cursus bij de korpsen . 181

§ 7. Scholen bij de korpsen 182

§ 8. Koninklijk instituut voor de marine te Willemsoord 187

§ 9. Opleiding van machinist-leerlingen . . . 187

§ 10. Opleiding van jongens aan boord van het schip »*Admiraal van Wassenaer*" te Amsterdam . 187

§ 11. Opleiding van jongens aan boord van het schip »*Anna Paulowna*" 188

§ 12. Opleiding van bootsmansleerlingen en matrozen aan boord van de zeilkorvet »*Nautilus*" 189

§ 13. Opleiding van stuurmansleerlingen aan boord van het wachtschip te Amsterdam. . . . 189

§ 14. Opleiding van jongens bij de kweekschool voor zeevaart te Leiden 190

§ 15. Opleiding van militaire geneeskundigen . . 191

Bladz.

§ 16. Opleiding van militaire apothekers voor het leger in Oost- en West-Indië 191

Lager onderwijs.

§ 1. Toestand van het lager onderwijs 191

§ 2. Getal en aard der scholen 196

§ 3. Schoollokalen, schoolmeubelen en leermiddelen 202

§ 4. Subsidiën krachtens art. 49 der wet . . . 203

§ 5. Leerlingen 206

§ 6. Schoolgelden. 214

§ 7. Bevordering van schoolbezoek. 214

§ 8. Onderwijzend personeel 216

§ 9. Benoeming, schorsing en ontslag van onderwijzers. 225

§ 10. Inkomsten van onderwijzers 227

§ 11. Pensioenen aan onderwijzers 232

§ 12. Opleiding van onderwijzers 233

I. *Rijkskweekscholen.* 233

II. *Rijksnormaallessen* 238

III. *Gemeentelijke kweekscholen* 238

IV. »*Inrichtingen van bijzonderen aard.* . . . 239

V. *Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen tot den rang van hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres* 252

VI. *Kosten van de opleiding van onderwijzend personeel* 253

§ 13. Arrondissements-bibliotheken en onderwijzersbijeenkomsten 254

§ 14. Akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs 256

§ 15. Toezicht op het lager onderwijs. 269

§ 16. Kosten van het lager onderwijs. 270

Onderwijs in de gevangenissen. . . . 280

Bewaarscholen 281

BIJLAGEN.

A. Koninklijk besluit van 23 Februari 1887, n°. 3, tot wijziging en aanvulling van de lijst der beambten, bedoeld in art. 62 der wet van 28 April 1876 (*Staasblad* n°. 102).

B. Koninklijk besluit van 21 Juni 1887 (*Staatsblad* n°. 105), waarbij, met intrekking van het Koninklijk besluit van 29 Juni 1878 (*Staatsblad* n°. 98), wordt vastgesteld een leerplan voor de gymnasia en progymnasia.

C. Toelichting van het leerplan der gymnasia, vast-

gesteld bij Koninklijk besluit van 21 Juni 1887 (*Staatsblad* n°. 105).

D. Koninklijk besluit van 21 Juni 1887 (*Staatsblad* n°. 106), waarbij, met intrekking van het Koninklijk besluit van 2 April 1884 (*Staatsblad* n°. 44), wordt vastgesteld een programma voor het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus en het daarmede gelijkgestelde examen, vermeld in art. 12 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102).

E. Verslag der Commissie, in 1887 belast geweest met het afnemen van het examen, bedoeld in art. 12 der wet op het hooger onderwijs.

F. Statuten der bijzondere Latijnsche school voor Roomsch-Katholieken, te Uden.

G. Reglement op de bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs te Wageningen.

H. Statuten der bijzondere school van hooger onderwijs, opgericht in de gemeente Wittem, door de »Geestelijke Vereeniging van Priesters", onder den titel van den allerheiligsten Verlosser, gezegd »Liguoristen".

I. Verslagen van de in 1886 gehouden eindexamens der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, voorafgegaan door een overzicht van de samenstelling der examen-commissiën, van den duur en van den uitslag der examens.

K. Rapport der Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen der afdeeling B van de Rijkslandbouwschool, in 1886.

L. Verslag der Commissie, belast met het afnemen van het examen B, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50);

Verslag der Commissie, belast met het afnemen van het examen B, volgens art. 60 en van het examen C, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50).

M. Verslag der Rijkscommissie ter examineering van stuurlieden ter koopvaardij, over het jaar 1886.

N. Overzicht van het teeken- en boetseeronderwijs op de hoogere burger- en burgerscholen op 1 Januari 1887;

Overzicht van den toestand van het teeken-, boetseer- en kunstonderwijs op de teekenscholen, teeken- en kunst-academiën, industrie- of nijverheidsscholen en ambachtsscholen op 1 Januari 1887.

O. Verslag der Commissie, in 1886 belast met het afnemen der examens van hen die akten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in wis- en natuurkundige wetenschappen, Nederlandsche taal- en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, Staats- en handelswetenschappen, schoonschrijven en gymnastiek.

P. Verslag der Commissie, in 1886 belast met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs in de landbouwkunde of de akte voor lager onderwijs in dat vak, bedoeld bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 148), wenschten te verkrijgen.

Q. Verslag der Commissie, in 1886 belast met het examineeren van hen, die akten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in handteekenen, rechtlijnig teekenen en boetseeren, en lager onderwijs in handteekenen.

R. Verslag der Commissiën, in 1886 belast met het afnemen der examens in de FRANSCHE TAAL, (middelbaar onderwijs), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149).

S. Verslag der Commissie, in 1886 belast met het afnemen der examens in de HOOGDUITSCHE TAAL, lager en middelbaar onderwijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149).

T. Verslag der Commissie, in 1886 belast met het afnemen der examens in de ENGELSCHE TAAL, middelbaar onderwijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149).

U. Uitkomsten van het onderzoek naar de kennis van het lezen en schrijven der ingelijfden bij de land- en zeemilitie in 1886; met eene graphische kaart.

V. Overzicht van den toestand van het teekenonderwijs op de lagere scholen, op 1 Januari 1887.

W. Tabellen, aantoonende de bevoegdheid van het onderwijzend personeel in het teekenen aan de lagere scholen.

X. Overzicht der jaarwedden van het personeel aan de openbare scholen, uitsluitend belast met het onderwijs in het teekenen.

IJ. Koninklijk besluit van 18 December 1886 (*Staatsblad* n°. 214), tot aanvulling van art. 2 en tot wijziging van art. 5 van het Koninklijk besluit van 24 October 1884 (*Staatsblad* n°. 219), houdende bepalingen ter uitvoering van art. 65 *bis* der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), tot regeling van het lager onderwijs, zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 11 Juli 1884 (*Staatsblad* n°. 123).

Z. Koninklijk besluit van 22 October 1886, n°. 13, tot gedeeltelijke vernietiging der verordening op de scholen voor openbaar lager onderwijs in de gemeente *Alblasserdam*.

AA. Koninklijk besluit van 17 Augustus 1886, n°. 9, tot vernietiging van een besluit van den raad der gemeente Westmaas, waarbij bepaald is, dat de benoeming van twee onderwijzeressen in de nuttige handwerken aan de beide openbare scholen aldaar, zal gerekend worden te zijn geschied voor den tijd van een jaar.

BB. Kaart van Nederland en tabellen betreffende het schoolbezoek en het schoolverzuim in alle gemeenten des Rijks.

CC. Graphische voorstelling der toeneming van het aantal leerlingen aan de openbare en bijzondere scholen, sedert 1858.

DD. Verslagen van de in 1886 gehouden examens, ter verkrijging der akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres.

EE. Verslag der Commissie, in 1886 belast met het afnemen van het examen in de Fransche taal (lager onderwijs), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149).

FF. Verslag der Commissie, in 1886 belast met het afnemen der examens in de Engelsche taal L. O., naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149).

GG. Graphische voorstelling van het zuiver bedrag der uitgaven ten behoeve van het lager onderwijs, sedert 1858.

HH. Koninklijke beslissingen, in geschillen van bestuur, over 1886—1887.